Hermányi Dienes József szépprózai munkái

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK
9. kötet

Hermányi Dienes József szépprózai munkái

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Régi Magyar Prózai Emlékek
9.

Sajtó alá rendezte, az előszót
és a jegyzeteket írta
S. Sárdi Margit

Hermányi Dienes József (1699–1763) nagyenyedi református prédikátor a lassú változásokat, gyarapodást és lappangó feszültségeket fölhalmozó 18. századnak volt neveltje, tanúja és megörökítője. Kötetünkben közreadott művei közül több most jelenik meg első ízben nyomtatásban. Ezen írásaiban a szerző kora társadalmának, eszméinek és életmódjának egyedülállóan gazdag enciklopédiáját nyújtja. Kézirathagyatékának e ránk maradt töredéke történeti, egyháztörténeti érdekességű ugyan, ám egyben a barokk önéletírás fölbomlását és az önálló, eredeti anekdota megszületését is dokumentálja. A jórészt kora szereplőiről írt félezernyi anekdotából kibomlik a 18. századi Erdély lassan polgárosodó, új eszmékkel ismerkedő, új időkhöz alkalmazkodó világa, kutatandó témát nyújtva a tudósoknak és szórakozást az érdeklődőknek.

AKADÉMIAI KIADÓ –
BALASSI KIADÓ
BUDAPEST

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF
SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

28372

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti:
TARNAI ANDOR

9. kötet

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

18703

Sajtó alá rendezte,
az előszót és a jegyzeteket írta
S. SÁRDI MARGIT

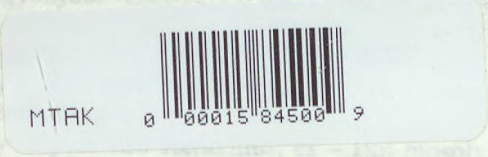
MTAK 0 00015 84500 9

AKADÉMIAI KIADÓ – BALASSI KIADÓ
BUDAPEST 1992

KÉSZÜLT
AZ EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
RÉGI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI
TANSZÉKÉN

Megjelent
a „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása"
program támogatásával

694261

Lektorálta
†KLANICZAY TIBOR
és
VÖRÖS IMRE

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 7873 28 7
ISSN 0080–0570

Akadémiai Kiadó – Balassi Kiadó, Budapest
© S. Sárdi Margit, 1993.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 4985../19 ..93.. sz.

TARTALOM

Hermányi Dienes József. 1699–1763 7
[Rövid Satyra] 31
A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben 33
[Püspökök élete] 48
Nagy Enyedi Eklesiának Papjai 104
[Emlékirat] 110
Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus 182
Függelék 475
E biographia Nicolai Betlen 477
Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok 499
Tárgyi jegyzetek 540
[Rövid Satyra] 543
A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben 545
[Püspökök élete] 546
Nagy Enyedi Eklesiának Papjai 558
[Emlékirat] 559
Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus 572
E biographia Nicolai Betlen 605
Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok 609
Mutatók 623
Régies és tájnyelvi szavak 625
Földrajzi nevek mutatója 634
Névmutató 646
Rövidítések jegyzéke 714
Képmelléklet 717
Térképmelléklet 721

Hermányi Dienes József. 1699–1743 7
[Rövid Sátyra] 31
A negyvenyedi vener[abilis] ductus leg régibb Protocollumából 1732-
ben 33
[Püspökök élete] 43
Nagy Enyedi Ekklesiának Papjai 104
[Emlékirat] 110
Nagy Enyedi szinó Herkúlius, és – Hól mosolygó 's hól kaszagó
Demokritus 182
Függelék 475
B biographia Nicolai Bethlen 477
Continuatio gyanánt bolmi elegy-belegy, de igaz, historiai
Observatiok 499
Tárgyi jegyzetek 540
[Rövid Sátyra] 563
A negyvenyedi vener[abilis] ductus leg régibb Protocollumából
1732-ben 585
[Püspökök élete] 596
Nagy Enyedi Ekklesiának Papjai 658
[Emlékirat] 669
Nagy Enyedi szinó Herkúlius, és – Hól mosolygó 's hól ka-
czagó Demokritus 672
B biographia Nicolai Bethlen 695
Continuatio gyanánt bolmi elegy-belegy, de igaz, historiai
Observatiok 699
Mutatók 723
Régies és tájnyelvi szavak 725
Földrajzi nevek mutatója 734
Névmutató 746
Rövidítések jegyzéke 714
Képmellékl[et] 717
Térképmellékl[et] 721

Hermányi Dienes József
1699–1763

Mióta a történettudománynak, a művelődéstörténetnek, részben éppen az irodalomtudománynak köszönhetően „az ismeretlen 18. század" fokozatosan benépesül adatokkal, összefüggésekkel, a mélyben zajló folyamatok fölismerésével, az is egyre inkább érzékelhetővé válik, hogy a fenti évszámok közé zárt emberöltő Erdélyében nem egyszerűen egy hanyatló korszak értékpusztulása folyik (bár éppen Erdélyben a fejedelemkor emlékének elevenen tartása és megszépítése miatt a hanyatlás érzékelése talán erősebb, mint Magyarországon másutt), hanem gazdasági struktúrák, társadalmi viszonyok, életmódok és eszmények lassú értékátrendeződése, amely a felvilágosodás gyors térnyerése számára készíti elő a talajt. A kis változások által kirajzolt fejlődés szerény, féloldalas és feszültségekkel, ellentmondásokkal teli. Kelet és Nyugat egyenlőtlen munkamegosztása, saját hagyományaink kedvezőtlen jellege, a birodalom belső érdekviszonyai nem tettek lehetővé határozott, gyors polgári irányú fejlődést. Ám mégis: az elmozdulás az uralkodó és a rendek kompromisszumán épült, egy ideig stabilnak látszó társadalmi berendezkedéstől egyre nyilvánvalóbb. Ez az emberöltő az, amelynek átélői az előző évszázadokhoz viszonyítva elsőként érzékelik, hogy változó korban élnek, s a változás élménye nemcsak a „nájmódi" kesergő elítélésében nyilvánult meg.

Ennek a kornak uralkodó áramlatait a vallási hovatartozás már nem fejezte ki. Fő kérdéssé politikai síkon és az egyéni szereplehetőségek körében egyaránt a hatalomhoz, a hagyományokhoz és a lassan meginduló polgárosodáshoz való viszony vált: a hagyományok védelme s a vele együtt vállalt bezárkózás, konzervativizmus, provincializmus, vagy a rendi hagyományokkal való szakítás, a polgárosodás elfogadása s vele a lojalitás, a franciás–németes műveltség, az európaiság, olykor kozmopolitizmus. E szorongató kettősségben élesen szembekerült egymással a „haza" és a „haladás" gondolatköre, s a dilemma meghaladása (polgárosodás a nemzeten belül és függetlenség a polgárosodás alapján) csak a korszak legnagyobbjai számára volt átlátható lehetőség; a nemesség és értelmiség többsége számára gyötrő ellentmondás maradt, amelyben családi hagyományaik, neveltetésük, eszményeik és ambícióik szerint egyénenként döntöttek.

Az „ütköző világok között" a vallás parancsain alapuló, régi erkölcsi rend is megbomlott. A szigorúan ítélkező felekezeti közösség felügyelete alól kiszabadulva először talán az erkölcsök lazulása, szabadossá válása volt érzékelhető a kortárs szemlélő számára; de a civilizációs folyamatban megszületőben van a belátáson alapuló, vallástól független állampolgári erkölcs, a polgári egymásmellettélés és a kulturált, modern társasélet.

Ennek a lassan változó, gyarapodó, lappangó feszültségeket fölhalmozó korszaknak volt neveltje, tanúja és megörökítője Hermányi Dienes József. Pályája, akárcsak nemzedéktársaié, mentes a látványos külső fordulatoktól, sőt a nagy belső válságoktól is; effélék vállalására, testi-lelki hősi szerepre az egyénisége is aligha volt alkalmas. De éppen tudatosan pártatlan kívülállása tette lehetővé, hogy egyedülállóan széles és kivételes hűségű képet hagyjon ránk kora társadalmáról.

1699 szeptemberében született Olasztelken, apja följegyzése szerint 26-án, anyja emlékezete szerint 29-én. Apai ágon székely nemesi családból származott, a félparaszti sorból éppen apja tört ki papsága révén. Anyai ősei iparosok voltak; nagyapja jómódú udvarhelyi ötvös céhmester. Valószínű, hogy az író polgárosult fölfogása a családnak ebből az ágából eredt. Életére különlegesen nagy hatással volt apja példája, személyisége. Hermányi Dienes Péter vonzó és erőteljes egyéniség lehetett. Rendkívüli nehézségek között, a maga erejéből végezte el iskoláit. Mint kisgyermek, megszökött a sepsiszentgyörgyi iskolából, hogy Középajtán egy „alkalmas, jó falusi oskolában" tanulhasson. A székelyudvarhelyi Bethlen-gimnáziumban, majd Nagyenyeden folytatta tanulmányait, koplalva és könyvek nélkül, de kiváló tanároktól, akik a korszak leghaladóbb eszmei áramlataival ismertették meg őt: Szatmári Pap János és Kolozsvári István a kartezianizmussal („mellyet holtig minden virginánál kedvesb muzsikájának tartott is", *Emlékirat* 16.), Deési Márton a coccejanizmussal (amelyet szintén „halálba megkedvelt", u.o. 23.). Eszmei tájékozódását már küküllővári mestersége idején a papja, Nánási István egészítette ki az „anglicana methodus", az angol puritánus irodalom megkedveltetésével. Széles műveltséget szerzett, görögül úgy tudott, hogy Homéroszt olvashatta, héberül úgy, hogy a középajtai zsidókkal hitbéli kérdésekről vitatkozhatott; emellett könnyen verselt latinul (u.o. 27.). Két versét Hermányi Dienes József mentette meg a feledéstől *Emlékirat*ában (88-89.). Ezek egyike Szathmárnémeti Sámuel halálára, „minden ollyas elmélkedés nélkül" írt epitáfium, a másikat egy sajt felett küldte fiának: ez jelzi, mennyire kézenfekvő volt számára a latin verses önkifejezés. Pályája azonban ekkor elkanyarodott a kiemelkedő tanulók szokásos papi-tanári pályájától: a tanulásra, olvasásra olyannyira vágyakozó öregdiák (akárcsak három évtizeddel később a fia) nem vállalkozott arra, hogy egy arisztokrata ifjú kíséretében külföldi akadémiára menjen. Könnyen meg-

lehet, hogy – ahogy az író véli – egy majdani professzorságtól ütötte el őt a külföldi akadémia hiánya, meg hogy a Teleki-családdal nem fűzte szorosabbra kapcsolatát. Hermányi szerint attól tartott, „hogy Teleki Pál nem fog tanulni, hanem csak experiálni kíván, és így az atyám nem tanulhat mellette... melly is nem volt jó gondolat"(u.o. 26.). De talán az is szerepet játszott döntésében, hogy harmincadik életévén túl már inkább biztos állást nyerni, családot alapítani kívánt.

Ám mint pap is „a tanulásban telhetetlen, igen librárius" maradt (u.o. 80.), aki minden kapcsolatát ismeretei gyarapítására használta. Nánási Lovász Mihály, Vásárhelyi Tőke István, Kapusi Juhász Sámuel nemcsak tapasztalatait, hanem könyvtárát is megosztotta vele, ő pedig gyűjtötte is, másolta is a könyveket. Könyvgyűjtő szenvedélye oly közismert volt, hogy még az ellene felbuzdult papok is Coccejus egy-egy művével engesztelték (u.o. 70.); mindössze egy könyvéről jegyzi meg Hermányi, hogy „igen nagyra nem becsülte": Tofeus *Szent Soltárokra való Resolutió*járól (Kolozsvár 1683.; u.o. 33.).

Műveltsége azonban nem volt csak egyházi jellegű. Ismerte és tudta Balassi és Beniczky verseit, s a rendszeres önképzés mellett időtöltő, elmés könyveket is olvasott (ezek egyike az Aiszóposz-regény volt, valószínűleg a *Magyar Aesopus* (Lőcse 1673.) c. kiadásban, v.ö. *Emlékirat* 90.). Mint író sem csak kiváló prédikációkat alkotott, az írásnak, följegyzésnek valamelyes önmegörökítő, önkifejező jellege is volt számára: szimbolikusan érthető jósálmait rendre papírra vetette (u.o. 62.).

Nem tudni, észben tartotta-e Kolozsvári intését, ami szerint örökké bánni fogja, hogy a tudós tanári pálya helyett a falusi papságot választotta (u.o.29.). Lehet, hogy a nagyobbra hivatottságra utaló apró jeleket az író sorakoztatta egymás mellé, nagyobb hangsúlyt ruházva rájuk, mint amennyit az apai emlékezés tulajdonított nekik: végtére is Hermányi nemcsak megírta, meg is alkotta apja pályáját. Ha észben tartotta, akkor avval vigasztalódhatott pap-fia, pap-vejei körében, hogy ároni házat alapított; fia bőven kárpótolja édesapját csecsemőként elhalt, olyannyira meggyászolt elsőszülöttjéért, apja könyveit, kéziratait kegyelettel megőrzi, és életművének kiváló folytatója lesz.

„Nem is tanultam egy embertől többet, mint őtőle" – összegezte az író apja életrajzának végén. Bizonyos, hogy kiváló lelki, szellemi útravalót kapott tőle: a könyvek szeretetét, korszerű egyházi műveltséget, írói hajlandóságot, tréfálkozó kedvet. Apja hatása, példája erősen befolyásolta, s pályája, bár magasabb szinten, megismételte apja életútját.

A középajtai triviális iskola után (ahol előbb Szentgyörgyi Márk István tanította őt kevés sikerrel, majd Málnási Gábor még kevesebbel) 1711 szeptemberében Székelyudvarhelyen kezdett tanulni Gyújtó Ferenc, Krizbai Mihály, majd Szathmári Sámuel praeceptoroktól. A clas-

sisokat elvégezve Szigeti Gyula György tanítványa lett. Tanulási lehetőségeivel sohasem volt elégedett, főleg a könyveknek „szörnyű szűk voltok miatt"; a professzorral szembeni elégedetlenség csak az érettebb korral szólalt meg benne, amikor már fölismerte, hogy kellő alapok nélkül történt az oktatás: az erről szóló bírálatot apjával mondatta el (u.o. 90.). Az utólagos kritikába bizonyára belejátszott a felnőtt kor önálló teológiai tájékozódása, a coccejanizmus iránti rokonszenve, amely eltávolította őt gyermekkora tisztelt tanár-példaképétől: „sokszor emlegeti vala, hogy Belgiumban létében a remonstránsokat miképpen megszorongatta in materia praedestinationis, és én azt mind úgy hittem, s azzal is tartottam, hogy nálánál tudósabb professzor nem is kell" (u.o. 93-94.). Az elégedetlenség ellenére már ekkor kivált társai közül: deáksága első évében praeceptorsággal kínálta meg őt Szigeti Gyula György, s a második évben ezt el is fogadta, a poetisták és oratoristák tanítója lett. Diáktársai közt is népszerű volt; a rang szerint követendő sorrendet megbontva választották seniorrá. Kivette a részét a fiatalok szórakozásából: játszott, dulakodott, kártyázott, horgászott, vadászott, szerette a tréfát. Már ekkor kidomborodott néhány vonása, amely később jellemének oly alapvető sajátsága lett: a minden újra éhes kíváncsi fogékonyság, az etikai-kulturális értékek felekezettől független fölismerése és a csattanós replikára való képesség (*Nagyenyedi Demokritus* 56b.).

A pestis által megakasztott tanulmányait Enyeden folytatta. Itteni tanárai (Szilágyi Péter, Szigeti Gyula István és György, Pápai Páriz Imre) közül csak Szigeti Gyula István tett rá mélyebb hatást, bár talán ő is inkább egyéniségével, mint oktatásával. Kevés jót tud elmondani Pápai Páriz Imre professzorságáról is. Később megcsodált műveltségét jórészt autodidakta módon szerezte: az enyedi papoktól annyit sem tanult, hogy „méltó lett volna a kollégium kapuján érette kilépnie", és nyolc esztendei deáksága alatt sem tanult methodus concionandit a teológia professzorától, Szigeti Gyula Istvántól: „melly miatt melly vékony készülettel fogtam papságomhoz – panaszolja –, az én lelkem tudja s az Isten... hanem mentem annyira, amennyire való épület látszik írásaimban" (*Püspökök élete* 67b-68a.). Enyed nem az ott kapott oktatás értékével, hanem a kollégiumi légkör, a föllendülő polgári élet és a kulturális hagyományok maradandó hatásával vált számára döntő élménnyé; nem utolsó sorban pedig a szerteágazó személyes kapcsolatok megalapozásával, amelyeknek életében és műveiben igen nagy szerepük volt. Ismeretségi köre rendkívül széles és nagyon heterogén. Döntő többségét az egyházi-világi értelmiség tette ki, de tekintélyes számban, közelről ismert nemesi-főnemesi családokat (elsősorban az Enyeden tanuló ifjakét), mesterembereket, városi tisztségviselőket is.

Külföldi peregrinációra, akárcsak apja, nem vállalkozott. Ebben, talán tökéletlen egészsége mellett, a fő szerepet az játszhatta, hogy egész életében féltve őrizte függetlenségét, és sem tanítványa, a későbbi gubernátor, Kemény László, sem Enyeden megismert lelki barátja, Teleki Miklós családjának nem kívánta lekötelezni magát. Helyette 1728-ban a Toroczkai-család patronátusa alatt álló iparos- és bányászfalu, Torockószentgyörgy papja lett. Megnősült (elődje, Gidófalvi Mihály lányát vette feleségül), s egy ideig úgy tűnt, mint pap és prédikátor fogja megtalálni a helyét. Homiletikával foglalkozott (Máté fejezeteit tárgyaló, 63 beszédét tartalmazó prédikációs kötetét 1729 és 1734 között állította össze), és itt, a vegyes katolikus-református-unitárius vallású községben alapozta meg egyházi szónoki tekintélyét.

A különböző felekezetek együttélése azonban ekkor már egészen más jellegű volt, mint csak egy generációval korábban is. Apja középajtai papsága idején éles vitákat folytatott elsősorban a katolikus papokkal, s az iránta megnyilvánuló tiszteletet, szeretetet a kemény meggyőződésből kivilágló személyes kvalitásaival vívta ki. Az újabb generáció életében a felekezeti hovatartozás kevésbé játszott meghatározó szerepet. A Rákóczi-szabadságharctól kezdve a politika is többé-kevésbé túllépett a felekezeti kifejeződésen, s az egyházak belső mozgása, főleg a kegyességi irányzatok is afelé hatottak, hogy a vallásosság individualizálódjon, az egyes ember személyes ügyévé váljon, s nagyobb szerepet kapjon a hittől, vallásosságtól független, az életmódban, tevékenységben megnyilvánuló állampolgári erkölcs. E folyamat megindultát Hermányi számos esetben regisztrálja; a közel kortárs Szeles János is így látja: „Méltó azt is a két religio iránt észrevenni, hogy akármiféle gyűlésben, mulatásban, útazásban férfi vagy asszonyi rend a religio iránt egymás között semmi különbséget nem kívánnak mutatni, annyival inkább afelett veszekedni: igen csekély elméjű embereknek tartják magok között, aki valami két részből álló társaságban a hitről való dolgokat emlegeti, félvén attól, netalám az ilyen rájok nem bízott beszédek az eddig köztök megvolt városi egyességet fel kezdjék bontani." (Szeles János: Székely-Udvarhely története. = ErdMúz 1898. 465.) Hermányi tiszteletteljes, szinte szívélyes viszonyt alakított ki Torockószentgyörgyön az unitárius Ekhart Gergellyel, Czekeli Simon enyedi szász evangélikus pappal, és viszonyukban a hit kérdései nem játszottak fontos szerepet (*Nagyenyedi Demokritus* 161a., 289b-290a., ill. 286a.).

Lelkészi és szónoki hírnevének elismerése, hogy 1735-ben enyedi második papságra hívták meg.

Az enyedi református eklézsia ekkor már jó ideje szűkölködött rátermett prédikátorokban. A századforduló után, a Rákóczi-szabadságharc alatt elszenvedett pusztításokban s az újjáépítésben Bajcsi András és fia, Sámuel irányította, buzdította a gyülekezetet, s ezt az érdemüket az enye-

diek még az 1720-as években is számon tartották, pedig Sámuel hibái („jámbor, de felette borozó s vékony tudományú... könyve sem vala" stb. *Püspökök élete* 67b-68a.) ekkor már igencsak szembe ötlöttek. Bajcsi András halála, 1710 után választották első pappá Marosvásárhelyi Molnár Istvánt, a későbbi püspököt; ő azonban már ekkor „igen elvénhedett, erőtelen ember", s valamikori tudós érdemeit rég túlhaladta az idő (uo.). Halála, 1728 után lett első pappá Bajcsi Sámuel, s másodikká a korábban káplánként szolgáló Borosnyai Lukács János, a későbbi püspök; majd hamarosan Bajcsi Sámuel is elhalván, 1729-ben Borosnyai elérte az első papságot, s második papságra Nádudvari Sámuelt hívták meg. A tökéletes dogmatikai tisztaságú, tartalmasan, de kevés szónoki tehetséggel prédikáló Borosnyai azonban nem tudhatott sokáig együtt szolgálni a dogmatikailag fölöttébb gyanús univerzalizmust valló, de szikrázó tehetségű és roppant népszerű Nádudvarival, aki élete majd minden mozzanatával, diákkori gúnyiratával, házasságával, Pázmányt és Káldit kiaknázó prédikációival, életmódjával megtörte a hagyományos rendet. Az enyedi templomban történt látványos összeütközés után (*Püspökök élete* 70b.) az 1713 óta működő Supremum Consistorium salamoni ítélete Borosnyait a székelyudvarhelyi Bethlen-kollégium professzorává tette („hova is őtet éppen az Isten küldé, mert nagy szennyből és barbariesből vévé fel azt a gimnáziumot"), Nádudvarit pedig reverzálisra kötelezte. Ekkor, 1735-ben lett Nádudvari az eklézsia első papja, s kapott meghívást a második papságra Hermányi. Az ő együttműködése Nádudvarival zökkenőmentes volt, s nemcsak azért, mert Nádudvari a meggyőződése és az egyházi fegyelem közötti konfliktusban visszavonult az igehirdetéstől. Hermányi általában is tartózkodott a vitákban való nyílt állásfoglalástól; a látványos összeütközésben is nehéz kihüvelyezni, melyiküknek adott igazat, pedig mindketten sűrűn fölbukkannak munkái lapjain. Kétségtelen, hogy Borosnyai egyike azon keveseknek, akiknek jellemét Hermányi árnyoldaluk nélkül mutatja be; apja mellett talán ő az egyetlen, akiben kivetnivalót nem talált. Bod Péter professzorsága miatti, Bethlen Katával való vitájában gondos mérlegelés után neki fogta pártját. Nádudvari életét, sok megnyilatkozását elítélte. Mégis: Nádudvari a komája volt (*Nagyenyedi Demokritus* 179a.), s univerzalizmusát talán Hermányi sem találta „felette nagy bűnnek", hiszen a predesztináció szigorú értelmezésével maga sem értett egyet.

Hermányi hitbéli meggyőződését (mint a prédikációit elemző Szénási Sándor kimutatta, Confessio 1980. 46-55.) racionalizmussal átszőtt ortodoxiaként lehet jellemezni. Hitének ortodox alapjai biztosak és kétely nélkül valók; egész életében gondosan igyekezett is, hogy egyházi felsőbbségével ellentmondásba, az egyház újabb reformirányzatairól nyílt vitába ne bocsátkozzon: „Nem elegyedem... e megvizsgálhatatlan dispu-

tációba..." – menti magát második, 1754-1755-ben írt prédikációs gyűjteményében (199.). Ezt az ortodox hitet azonban jelentősen átszínezik az egyház reformáramlatai, a kartezianizmus és még inkább a coccejanizmus, amelyeket már édesapja is kedvelt, s amelyek iránti vonzalmát világi művei lapjain is rendre elárulja. A gratia universalisról is igyekszik elkerülni a megnyilatkozást, rokonszenvét azonban kifejezi („senki nem vettetett meg Istentől, hogy elvesszen..." u.o.), s a predesztinációt olyan hitelvnek tartja, „mely nélkül talán örökké ellehetett volna az eklézsia" (*Emlékirat* 93.). Fölfogása racionalizmusára is sok jel mutat. Küzd a hit babonás átértelmezése ellen, és ésszerű magyarázatot keres a csodás vagy érthetetlen jelenségek mögött (pl. Rafael arkangyal megjelenése, u.o. 19-20.; a bába eltűnése, *Nagyenyedi Demokritus* 313b-314a.; a boszorkány Kozmáné utazása a szenes tőkén, u.o. 127b-128a.; az ördögök incselkedése a patkóval, u.o. 226a-b.; az illusio diabolica, u.o. 344b-345a. stb.); más egyházi magyarázatokkal egybevágóan emberi mesterkedésnek tartja az endori asszony csodáját (u.o. 312b.), és a korábbi protestáns hagyományt is folytatva örömmel teszi kétségessé a térítő célzatú „csodákat" (az oladházi síró Mária-kép, u.o. 290a-b.; a mariazelli Madonna, u.o. 284a.).

Az egyházi felsőbbséggel meghasonlott Nádudvari 1740-ben marosvásárhelyi professzor lett (további útja az aposztázia), és az első papi stallumot Hermányi kedves tanára, az enyedi professzorságból püspökké választott Szigeti Gyula István foglalta el. Az ő papsága azonban nem tartott sokáig, gutaütésben megbetegedett, s röviddel azután, hogy jóváhagyta Hermányi Dienes József első papi meghívását, meg is halt. A második papi hivatalt a franciás műveltségű Dézsi Lázár György foglalta el. Az enyedi eklézsiára ekkor rákösönő két évtized a zavartalan virágzás időszaka volt. Hermányi mint lelkész és mint prédikátor messze földön nagy hírnévre tett szert. A számos kortárs méltatás közül csak egyet idézünk: „... mostan leghíresebb pap... Igaz is, hogy ennek az embernek mását soha nem láttam, mert Szent Pál csak annyival volt előbbvaló, hogy az harmadik égben tanult. Foly ennek szájából az ige, s olyanokat hall tőle [az ember], melyeket mástól nem. Az ő predicatioja között sokszor oly tréfákat ejt szóval, hogy eleget lehet nevetni rajta, de az is mind tudomány. Pedig soha akadémián nem volt." (Rettegi György: *Emlékezetre méltó dolgok*. Kiad. Jakó Zsigmond. Bukarest 1970. 126.)

Hermányi számára ez az ismerős közegben, vele rokonszenvező szolga-társ mellett eltöltött két évtized sem volt üröm nélkül való. Halotti prédikációjában Abats Márton céloz rá, hogy voltak bizonyos összeütközései; ő maga is több ízben utal erre, de csak az enyedi ifjú professzorokat, Borosnyai Nagy Zsigmondot és Ajtai Abód Mihályt nevezi meg, akik ellene „összepilátuskodtak" (*Püspökök élete* 2b.). Ezek az összeütközések

bizonyára nem teológiai, hanem személyes, esetleg érdekellentétekből fakadtak. Valószínű, hogy volt körülötte elég kicsinyes marakodás, féltékenység, az is valószínű azonban, hogy ezeknek az összeütközéseknek ő is okozója volt. Már diákkorában is, mint „szós ifjú", csípős nyelvvel tudott vagdalkozni (*Emlékirat* 97-98., *Nagyenyedi Demokritus* 95b., 96a.), s felnőtten is elő-előfordult, hogy megnehezteltek intéseiért vagy tréfáiért (u.o. 76b., 133b.). Kétségtelenül volt oka büszkeségre élete és műveltsége miatt, de fölényét nem tudta ízléssel viselni (*Püspökök élete* 62b., 64b., 65a-b.). Szigorú erkölcsi igényességét kíméletlenül érvényesítette mindenkivel szemben; talán a szükségesnél könnyebben hitt a szóbeszédnek még ifjúkori barátja, ifj. Ajtai Benkő István esetében is (*Nagyenyedi Demokritus* 365b-366a.); Vásárhelyi Baba Ferenc mentsége („Nem mondom, hogy sokan meg nem csalatkoztak bennem; de én senkit meg nem csaltam", u.o. 167b.) is nagyobb lelki mélységre utal, mint amennyit Hermányi elismer róla.

Úgy tűnik, nem vonzotta őt az egyházi karrier. Egyházmegyei jegyzőségét csak négy évig viselte, utána lemondott: visszariasztották őt a lelkészi kar belső érdekellentétei, torzsalkodásai, a folytonos küzdelem „az urak factióival", az állásfoglalás állandó kényszere. Az olyannyira óvatos, a nyílt kiállást még a hallgatók aprócska ügyeiben is legszívesebben elkerülő Hermányi (u.o. 119a., 306b.) sokkal inkább féltette el nem kötelezettségét, belső békéjét, „constantiáját", mint amennyire a „sovány ambíciócska" furdalta őt. Nem elégítette ki az egyházi irodalom művelése sem. Mint Szénási Sándor kimutatta, az erkölcsi tanítás jobban vonzotta őt, mint a prédikációk dogmatikai tartalma. Még az őt olyannyira népszerűvé tevő halotti prédikációt sem tartotta őt kifejező műfajnak. A 72 főméltóságot, 40 papot, diákot, hallgatói százait eltemető Hermányinak a kor burjánzóan gazdag halotti beszéd-irodalmában mindössze három prédikációja jelent meg nyomtatásban.

Bár iratanyaga ránkmaradt egytizedéből következtetni meglehetősen nehéz, úgy tűnik, hogy érdeklődése először a történetírás különböző műfajai felé fordult. Akárcsak apja, szenvedélyes könyv- és kéziratgyűjtő volt, s amit megszerezni nem bírt, lemásolta. Ezt a szokását diákkorában összeállított *Miscellanea*-kötete már mutatja. Az iratai egy részét megőrző, azonos beosztású két kolligátum (gyulafehérvári és marosvásárhelyi) eredetije hasonlóan vegyes tartalmú kötet volt, amely elsősorban egyháztörténeti följegyzéseket tartalmazott; ezek egy része másolat (*A székely reformatusoknak Gravaminai...*, *Resolutio... ministrorum orthodoxorum...* stb.), más részük valószínűleg saját fogalmazása (*A Keresztelés Brassoban igj megjen véghez*; *Szász Püspőkök Catalogussa*, *A Temetésről Brassoban* stb.). Művei egy része ebbe az egyháztörténeti följegyzés-típusba tartozik, s nem műfajuk, csupán a más művek előgyakor-

latai alapján más megformálásuk teszi őket irodalmi értékű alkotásokká; ilyen a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai*, amely az enyedi református és evangélikus papok nevét és általa ismert életrajzát tartalmazza, s a *Szász Püspökök Catalogussától* csupán annyiban tér el, hogy a református papok életét részben anekdotákban meséli el; ilyen *A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben*, amelyben az egyházmegye jegyzőkönyveiben előfordult érdekességeket gyűjtötte egybe, ezek egy része pedig szintén anekdota. Írói képességei kibontakozásához, önkifejező műfajának megtalálásához azonban nem ezek segítették hozzá, hanem a történeti forrásként olvasott két nagy emlékirat, amely azonban nem maradt egyszerű történeti forrás a kezében: Bethlen Miklós és Kemény János önéletírásai.

Nem tudjuk meghatározni, mikor találkozott a két kézirattal (esetleg a harmincas vagy a negyvenes évek második felében?), a közvetítő a Kemény-kézirat esetében biztosan, Bethlené esetében valószínűleg a Kemény-család levéltára volt. Elsőként a Bethlen-kézirat egyes részeit írogatta ki a maga számára, főként azokat a részeket, amelyeknek történeti vonatkozása közvetlen volt, vagy a szereplő személyekről tartalmazott jellemző érdekességet. Elemzésre nem vállalkozott: azokat a részeket, ahol a történelmi mozzanat az eseménytörténetben vagy a dialógusokban mélyebbre ágyazva fekszik, átugrotta. A tömörítést főleg kihagyással érte el, sokkal ritkábban élt az átfogalmazás módszerével. A sorrendiséget is ritkán, mindössze háromszor változtatta meg. Kemény János *Önéletírásá*ból készített *Continuatió*ja voltaképpen szintén speciális célú másolat, ennek leírásakor azonban sokkal nagyobb szabadsággal járt el. Összefoglalta a nagyobb egységek tartalmát, a szöveget átfogalmazta, vagy bár azonos gondolati struktúrában, de szabadon mondta el. A *Continuatio*... összeállításából s utána tett megjegyzéséből nyilvánvaló, hogy a munkával történeti célú följegyzést szándékozott készíteni a maga használára; Bethlen Farkas Erdély-történetének csonkán maradt keresdi kiadásához (1690.) kívánt kiegészítést, folytatást írni, s ehhez használta forrásul nagyobbrészt Kemény *Önéletírását* (II. Rákóczi György fejedelemségéig), kisebb részt Parschitz Kristóf *Tabelláját* (I. Apafi Mihály fejedelemmé választásáig és a trónviszályok lezárultáig). Számára a történelem a fejedelmek uralkodásának története – ez a történetfelfogás ekkor már nem korszerű, de nem is ritka. Az uralkodók helyes sorrendje érdekében teszi kevés számú sorrendi változtatása közül a legjelentősebbet: a Székely Mózes életéről írott kis részt, amely Keménynél csak a kötet közepe táján szerepel, írása élére mozdítja. Így a fejedelmek követési rendje s vele a történeti folyamat időrendje is helyes. Ugyancsak történetfölfogásának eredménye, hogy a fejedelmek uralkodásáról nyújtott kép elsősorban jellemkép; az események, cselekvések anekdotikusak,

nélkülözik a valódi történeti mélységet. (Ugyanez a kor által determinált történetfölfogás sok kortársánál, pl. Rettegi Györgynél is jelen van.) Nem az a cél vezette, hogy Kemény *Önéletírásá*ból az anekdotikus furcsaságokat kijegyezze; a maga módján a történelmet írta le, csakhogy ez a történelem az ő szemében nem törvényszerű folyamatokból, hanem egyének kisebb-nagyobb cselekvéseiből állt.

Nem tudjuk, hogy e két nagy, a barokk emlékirat-irodalom két szakaszának csúcsait jelentő önéletíráson túl milyen emlékiratokat ismert még (talán Csereiét?): a műfaj széles elterjedtsége a kor Erdélyében megsokszorozza azoknak a forrásoknak a számát, ahonnan a műfajra vonatkozó ismereteit meríthette. Az azonban bizonyos, hogy ezek szolgáltak számára előképül, amikor 1758 szeptembere és 1759 júliusa között első nagyszabású szépírói munkája, az *Emlékirat* írásába belefogott.

„Minthogy már életemnek hatvanodik esztendejébe béléptem, s enyedi deákságomnak első esztendeitől fogva is egészséges ember nem voltam... nem halasztom tovább leírni életemet, s abban mind a jót, mind a gonoszt, mellyek eddig énreám jöttek Istentől" – összegzi írói célkitűzését *Emlékirat*a elején. Az önmegörökítésnek ez a szándéka, az ebből fakadó önéletírások a korban már gyakoriak. A mű azonban, amely e szándékból Hermányi tollán született, eltér az emlékírások szokásos megvalósulásától, s éppen az eltérés jelzi, hogy az író érzékenyen reagált kora új problémáira.

Az emlékirat – a gyakori szerkezeti séma szerint – a felmenők gyors bemutatásával indul, majd – részben pályája tanulságai, részben az író életében játszott különlegesen fontos szerepe miatt – az apa életútját és portréját rajzolja meg nagy gonddal, szeretettel. Az a dramaturgiai vezérgondolat, amely köré apja életének eseményeit elrendezi, a következőkben foglalható össze: a feltörekvő fiú leküzdi a sorsa támasztotta nehézségeket, és köztiszteletet víva ki sikeres egyházi pályát fut be, ennek csúcsa a 35 évig viselt esperesség. Ennyiben az apa élete lehetne mintegy bevezetője a fiú hasonló életének. Saját életének hasonlóan igényes bemutatásával azonban Hermányi adós marad. Önnön pályájával kisebb terjedelemben is foglalkozik (a kézirat 134 lapjából 82 az apa életére eső rész), kisebb időszakaszt is ölel föl, voltaképpen csak a gyermek- és kora ifjúkorát az enyedi kollégiumba való beiratkozásáig; legfőképpen pedig hiányzik belőle minden önéletírás közös összetartó eleme, gerince: a belső élet, belső fejlődés rajza. Saját életét rendező elv nélkül, külső és egymástól független történésekben láttatja. E szerkezeti és kompozíciós aránytalanság mögött az a fölismerés rejlik, hogy eseménytelen kora, nagyobb küzdelmektől, fordulóktól mentes élete alkalmatlan is arra, hogy a monumentális barokk emlékirat műfajában fejeződjön ki. E fölismerés valószínűleg a mű írása közben érlelődött meg benne, s e határkőnél, a székelyudvarhelyi gimnázium elhagyásánál meg-

szakította az írást a 115. lapon, felnőtt kora eseményeit már ekkor „más könyvbe" szándékozott írni. A fennmaradt helyet apró emléktöredékekkel, az emlékírás kronológiai-gondolati sorrendjébe nem illő történetekkel töltötte ki: immár semmiféle kompozícióba nem illeszkedő, *önálló anekdotákkal.*

Az *Emlékirat* és a *Püspökök élete* egymáshoz viszonyított sorrendjét nem tudjuk biztosan megállapítani. Mindkettő a *Demokritus* megkezdése, 1759 júliusa előtt keletkezett, az *Emlékirat* 1758 szeptembere után, a *Püspökök élete* 1752 novembere után, de a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* megírása előtt. Hermányi írástempóját, pl. a *Nagyenyedi Demokritus* megírásának gyorsaságát tekintve az is lehetséges, hogy a *Püspökök élete* (valamint a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai*) az *Emlékirat* befejezése után keletkezett. De akár az *Emlékirat Toldalékában* kikísérletezett anekdotákból, akár az egyháztörténeti följegyzésekből nőtt ki, a *Püspökök élete* már telivér formában mutatja az anekdotaműfajt. Valamelyes történetírói (egyháztörténeti) célzatot ez is tartalmaz: a főleg személyes emlékeken alapuló történeteket a református püspökök életfonalára fűzte föl. Működésük egyháztörténeti, teológiai tartalmával azonban nem foglalkozik, csak emberi kvalitásaik s a velük (körülöttük) megesett érdekes történések bemutatása vonzza. Az itt felsorakozó anekdoták csiszoltak és kerekek, magukon viselik a sokszori szóbeli előadás nyomát.

A püspökök életének ilyen „hétköznapi", emberközeli, árnyoldalaikkal teljessé tett ábrázolása nem esik egybe a kor uralkodó fölfogásával, a középkortól örökölt, hierarchikusan eszményítő ábrázolásmóddal. Ezzel a modernebb, alapvetően polgári indítékú látásmóddal és jellemzési eljárással össze is ütközött a korszak másik nagy püspökéletrajz-írójával, Bod Péterrel, aki *Smyrnai Szent Polikárpus*ában (Nagyenyed 1766.) vele szemben a hagyományos, egyháztörténeti szempontú, idealizáló püspökábrázolás mellett tört lándzsát (v.ö. Gyenis Vilmos: *Bod Péter és Hermányi Dienes József. Ismeretlen vitájuk a valóságábrázolásról.* = ItK 1970. 703-712.). Ennek ellenére a *Püspökök élete* a legnépszerűbb Hermányi-mű volt, fennmaradt másolatainak nagy száma mutatja közkedveltségét.

Az előszóban is sokat anekdotázó Hermányi e két nagyobb munkával, az anekdota írott műfajának tapasztalataival a háta mögött fogott hozzá az életműve csúcsát jelentő *Nagyenyedi Demokritus* megalkotásához.

A munka megkezdésének tréfás apropójáról a 123. sz. anekdota számol be: „... feles emberek lévén nálam július elején, s holmit íratni akarván, tőlem kérnek vala papirossat, s nem adék, mondván igazságban, hogy két árkusnál több nincsen, s azt holnap béírom. Fogá azért kettő közülök, s egy-egy konc papirossat külde: én is gondolám, hogy minden koncot effélével béírom tréfából; s bé is írám az elsőt" (*Nagyenyedi Demokritus* 152b.). A mű, egy keret, illetve vezérfonal nélküli anekdotagyűjtemény terve azonban minden bi-

zonnyal már korábban, az *Emlékirat* írása közben kialakult benne. Az *Emlékirat* összefüggő részének írását ugyanis nem azért szakította meg, mintha kifogyott volna „a papirosból, melyet e könyvbe köttetett" – hiszen amikor az összefüggő történet írásával felhagyott, még mintegy húsz lapja állt üresen –, hanem mivel belátta, hogy eseménytelen felnőtt életének másokkal történt élményeit olyan műben tudja csak kifejezni, amelyet nem terhel külsőleg, koloncként ráaggatott váz, sem életrajz, sem más történeti folyamat időrendje – minthogy ilyesfajta váz nem is fejezte volna ki az általa átélt és ábrázolt kicsiny események valódi összefüggését. (A késő utókor szaktudománya is elég nehezen ismerte föl a korszak apró történéseiben az uralkodó törvényszerűségeket.) A megszakítás tényéből, indoklásából, a *Toldalék* szerepeltetéséből világos: már ekkor sem tervezhette, hogy a „más könyv", amibe „ezután való dolgait" írni ígérte, ugyanolyan kompozíciós elvek szerint épül majd föl, mint az *Emlékirat*. A kisepika fölszabadítása, kiszabadítása a barokk emlékírás összetartó keretéből műfajtörténetileg döntő lépésnek bizonyult: kifejeződött benne a barokk emlékiratműfaj fölbomlása és az önálló, eredeti anekdota (anekdotanovella) megszületése.

A gyűjtemény írását 1759 júliusában kezdte, anyaga azonban a szóbeli előadásban kicsiszolva jórészt együtt állhatott, a műben előforduló dátumok ugyanis a mű nagyobb részének igen gyors megírásáról tanúskodnak:

64.sz., 62b. – a szövegben említett dátum 1759. július 24.
66.sz., 66b. – a szövegben említett dátum 1759. július
93.sz., 114b. – Borosnyai Lukács János halála és Szatmári Pap Zsigmond püspöksége (1760. február) előtt keletkezett
120.sz., 142.a – az írás keltezése 1759. július 29.
123.sz., 152b. – az írás keltezése 1759. július 31.
208.sz., 258a. – Szatmári Pap Zsigmond püspöksége (1760. február-április) idején keletkezett
302.sz., 362b. – az írás keltezése [1760]. szeptember 18, a szövegben említett dátum 1760.
312.sz., 371b. – a szövegben említett dátum 1760.
313.sz., 371b. – 1760-ban keletkezett
314.sz., 372a. – a szövegben említett dátum 1760 húsvétja és pünkösdje
316.sz., 373a. – a szövegben említett dátum 1760 májusa
323.sz., 378a. – a szövegben említett dátum 1760.
326.sz., 380a. – a szövegben említett dátum 1760.
327.sz., 381a. – a szövegben említett dátum 1760.
328.sz., 381b. – a szövegben említett dátum 1761., Verestói püspöksége idején (1760 júniusa után) keletkezett
329.sz., 386b. – a szövegben említett dátum 1761. november

387a. – a szövegben említett dátum 1761. december 19.
330.sz., 387a. – a szövegben említett dátum 1762 Úrnapja
332.sz., 388b. – a szövegben említett dátum 1762.
333.sz., 389b. – 1762-ben keletkezett
334.sz., 390b. – a szövegben említett dátum 1762.
335.sz., 391b. – a szövegben említett dátum 1762.
336.sz., 392b. – a szövegben említett dátum 1762. szeptember 25.
337.sz., 394a. – 1762-ben keletkezett
339.sz., 395a. – a szövegben említett dátum 1762. október 31.

A tekintélyes méretű gyűjtemény több mint egyharmada tehát egyetlen hónap alatt, 1759 júliusában keletkezett. Az ajándékba kapott két konc papír egyikét eddig már teleírta, sőt megkezdte a másodikat is, de ekkor abbahagyta a munkát, úgy hitte, véglegesen: „effélékkel nem engedem folyni tovább az időt" (152b.). A munkát később újrakezdte, s az újrakezdést új címfelirattal is hangsúlyozta („Ismét kezd nevetkezni Democritus és sírni Heráclitus", 153a.). 1760-ban már készen állt legalább a 313. sz. anekdotáig, bár eközben, úgy tűnik, ismét abba akarta hagyni: a 310. anekdota végéhez versikét csatolt: „Légyen vége itt az időtöltésnek, /Jobb dolgokra kell elkelni az időnek..." (370b.); ez a teljes műnek több mint 90 %-a. Ezután úgyszólván haláláig időről időre jegyezgetett bele új anekdotákat, de már megcsappant buzgalommal.

A mű egészében észlelhető, hogy az anekdotaíró attitűdje olykor az emlékíróéval keveredik. A mindent megörökíteni vágyó emlékezés is munkál benne: „Talám titokba marada vala örökké, ha fel nem írnám; de nem hallgatok el egy macskafarka vágásnyi dolgot is" (251a.). Az emlékíró megszólalását azonban maga is kitérőnek érzi, mentegetődzik miatta, a háttérbe szorított anekdotaírói alapállást Démokritosz nevével jelképezve: beiktatja Daniel István levelét, de utána fűzi: „Mit nevessen ezekben a dolgokban Démokritus – nem akarja megmútatni" (21a.-23b.); másutt Nádudvari és felesége dolgairól jegyzi meg: „mellyet másszor megnevetek, ha lehet" (229a-b.). Az utolsó szakaszban beírt bejegyzések (főleg a 333. sz. anekdotától) egyre inkább az emlékíró, sőt a naplóíró típusú följegyzésekre emlékeztetnek (387a.): talán kevesebb anyaga, talán elboruló kedve miatt nem leli föl Démokritosz nevető alaphangját. A történetírói feladatokat azonban mindig, következetesen elutasítja magától: Rákóczival kapcsolatban: „Erről mások írjanak" (250b.); Buccow tetteit „leírják mások. Nagy dolog is" (390b.; ugyanígy hárította el magától Szigeti Gyula István rabságának leírását, „mely arestomnak históriája nagy volna, ha ideírnám; írhatnám is valami részből, minthogy a püspök elvitetését szememmel is néztem", *Püspökök élete* 58a.).

Az így létrejött, meglehetősen tiszta műfajú anekdotagyűjtemény nemcsak mint a műfaj úttörője érdemel különleges figyelmet irodalomtörténetünkben, hanem azért is, mert későbbi, nagysikerű anekdotáskönyveinktől (Kónyi János, Andrád Sámuel) eltérően nem a nemzetközi anyagot veszi át, népszerűsíti, hanem eredeti, hazai, a szóbeliségből származó anyagot dolgoz föl; az oralitás csiszoló hatása több történeten is érezhető (pl. 40a.). Még azokban az esetekben is, amikor nemzetközileg ismert téma fordul elő nála, a részletesebb vizsgálat kimutatja: Hermányi változata csak típusában, nem genezisében rokon a nemzetközi anyaggal (A nőcsere, 6.sz., Ingressus, 104.sz., A bajusz, 265.sz.; a Három a daru típusába tartozó 103.sz. anekdotáról maga közli, hogy hallomásból, Toroczkai Péternétől származik). Mindössze két külföldi származásúnak gyanítható anekdotája van (97. és 98.sz.), ezek forrása ismeretlen. Ám a szóbeliségből átdolgozott félezernyi anekdotát tekintve több mint valószínű, hogy ezek is hallomásból származnak; még ha föl is tudnánk mutatni olyan külföldi anekdotáskönyvet, amelyben fölbukkannak, akkor is azt kellene föltételeznünk, hogy valamelyik akadémita révén hallotta. Hermányi anekdotái sajátos belső irodalmi fejlődés eredményei: az emlékírásból kiszakadó, önállósodó „szépprózai szigeteknek" továbbfejlesztett, függetlenné lett utódai, mint ahogy szerencsés esetben egy sajátosan magyar eredetű novellaágazat ősei lehettek volna.

Az anekdoták tematikája színes, akad benne ismert emberek életéből ellesett intimitás (az *anekdota* szó eredeti értelmének megfelelően), szerelmi, házassági bonyodalom, érdekes esemény, félreértésen, nyelvi játékon alapuló tréfa, csalás, ugratás, példázatul szolgáló, tanulságos eset. A gyűjteményben szerencsésen tükröződik Hermányi nagyon széleskörű és heterogén ismeretségi köre: a munkából sokszínű társadalmi körkép bontakozik ki. Írói ábrázolásmódját itt is a jó és rossz oldal egyensúlya jellemzi: „kár, ha valaki le nem írta, vagy le nem írja annak az embernek az életét; de az is rossz, ha a szépit leírja, s a rútját elhallgatja a szokás szerént" (236a.). Kiválóan kamatozik sehová lekötelezve lenni nem kívánó objektivitása, jó megfigyelőképessége, csípős nyelve és mesélő kedve. Néha enged a benne rejlő genealógiai érdeklődésnek: szívesen mutatja be a Toroczkaiak, Kemények családfáját, Gálfi gubernátornak az enyedi csizmadiáig ereszkedő leszármazását stb. A nemesi családfákhoz szolgáltatott adalékokon túl azonban még nagyobb jelentőségű, hogy ugyanilyen gonddal tárja föl a polgári, főleg pedig a papi, „áron i" házak rokoni összefüggéseit: a Deési-Sárpataki, a Szigeti Gyula, a Borosnyai Nagy, a [Vak] Jakabtól származó Vásárhelyi család leszármazását.

Mély és sokirányú érdeklődést árul el a nyelv kérdései iránt. Külön figyelmet szentel a névadási-névhasználati szokásoknak: a korban még igen rugalmasan használt földrajzi származási és családneveknek (Kama-

rási=Sárdi, Ajtai=Benkő, Hunyadi=Abats, Ajtai=Szigeti, Grauser=Vaskohi=Belényesi), a ragadványneveknek (Vak Jakab, Kacsó Fogarasi, Bitumen Vásárhelyi, Kovács Nagy János; a Zágoniak és Vásárhelyiek megkülönböztetéséről külön is ír, 199a., illetve 240b-241a.), valamint a gúnyneveknek (Nyakavágott György pap, Szakáll-bég, Geldi, Zöldpunga, Hokenpók stb.). Érdekli a szólások eredete, magyarázata (12b-13a., 228b-229a.). Nyelvi leleményét egyéni szóalkotások („a bába csak nincsengete", 311b.) és a nyelvi jellemzés humorának kiaknázása mutatja: a szász magyar beszédének visszaadása (232.sz.), a selypítés érzékeltetése (15a-15b., 33b., 122a-122b., 176b; az *Emlékirat*ban is, 121.; ugyanilyen nyelvi tudatossággal adta vissza a tudatlan, illetve magát tudatlannak mutató ember szóhasználatát: *dotkor*, *urusság*, *Emlékirat* 120-121.). Nyelvi humorának legjobb telitalálatai az anekdotaműfaj másutt is oly gyakori kísérői, a szójátékok, nyelvi játékok: „sajtolt virtus" (32b.), „nemhogy tele volt volna ésszel a szára, sőt talán szárba sem indult vala" (43b.), „Doboly felé feldobolhasson" (49a.), „béjöve Horti: az ugyan meghortyanta" (91b.), „lelki kincs nélkül való Kincsi" (95a.), „nézni s igézni" (115b.), „élni s félni" (116a.), „ama nőtelenséggel tűnődő tündérek" (187a.), „meghólt s meghűlt" (212a.), „gecizni Gecivel" (235a.), „hagyjuk a pórnak Aport" (282b.), „hengér Anger" (287a.).

E történeteket önálló váz már nem kapcsolja össze, ez azonban nem jelenti azt, hogy annak, ami eszébe jutott, s amit leírt, szabályszerűségei ne lennének. Az összetartó kapocs többször egy-egy szereplő személye, néha csak említése, főleg az anekdota utolsó részében (37-38. Kolozsvári István, 49-50. Ajtai Mihály, 61-62. Fái Sámuel, 115-116. Baróti, 141-142. Apafi, 157-158. Klobusiczky, 170b-171. Enyediné, 238-240. Csákány Borosnyai), vagy rokonok egymás utáni szerepeltetése (118-121. Bethlen Elek lánya - Bethlen Elek, 185-186-187. Muzsnai Dániel – Muzsnai Dánielné, 241-242. Bagaméri Sámuel – Bagaméri István, 278-279. Baba Ferenc – Baba István), esetleg az adomaközlő személye (csak egy esetben nevezi meg, Toroczkai Péterné adomáinál, 101-102-103.). Néha a történetek egy-egy motívuma szolgált az asszociáció alapjául (33-34. a Miatyánk elmondásának nehézségei, 46-47. két reformátussá lett ferences két különböző útja, 47-48. a szerzetes érdemek, 55-56. részeg ember a lóval, ill. a holdvilággal, 150-151. Borsai és Nádudvari kitérése, 154-155. nyelvbotlás és nyelvi félreértés, 166-167. két Háry János a királynőnél, 264-265. két tolvaj halála, 297-298. egy nyavalyatörős, ill. Hermányi betegsége; a 75.-ben maga jelzi, hogy a két történetet a hasonló elem, a pénzdarabok „átlényegülése" miatt fűzi egymás mellé). Ez az asszociáció elég távoli is lehet (21-22. a lepedőből kisikló ifjú - a takaróból kiejtett gyerek, 77-78. a tatárok említése - a tatár köntösben visszatérő rab). Így olykor a szereplő személyek azonossága nélkül is keletkezhetnek füzérek

(58: Thököly említése – 59-60: Thököly tábora, 87-88-88a-89: az enyedi tanácsurak – az enyedi lutheránus szászok, 126: a tokaji bor az utolsó mellékkörülmény – 127: a tokaji bor a főszereplő Kuruc Kovács János kalandjában – 128: Kuruc Kovács János másik kalandja). Ez az asszociációs szerkesztési mód megengedi, hogy esetenként a megnevezetlen szereplőben Hermányit sejthessük (308-309. két haldokló, aki fenékig issza az úrvacsorai poharat; Hermányi csak a másodikban nevezi meg magát), sőt egy ízben a másolat szövegromlásának helyreállítására is valószínű megoldással szolgál (51: cigány és a halászat – 52: zsemlyehalak és pisztrángok; következésképp az 50. sz. anekdota utolsó, értelmetlen szava az eredetiben talán az asszociációt kiváltó *halászok* lehetett).

A gyűjtemény értéke az érzékletes nyelvi megformálás, a jellemzés, ábrázolás, a kiváló párbeszédek irodalmi becsén túl abban is rejlik, hogy kora társadalmának, eszméinek, életmódjának egyedülállóan gazdag enciklopédiáját, példatárát gyűjtötte össze benne. Kibomlik belőle a 18. század Erdélyének lassan polgárosodó, modernizálódó, új eszmékkel megismerkedő társadalma. Tartózkodó állásfoglalással, meglehetősen híven ábrázolja a vallásosság lassú visszaszorulását a bomló barokk gondolatrendszerben, a felvilágosodás fokozatos térnyerésében: a teológiai újítások között vitákra kényszerülő egyháziakat, a templomkerülőket (135b., 194a-b., 308b-309a.), a lelkiismereti konfliktusok között tévelygőket, akiknek útja többnyire az egyháztól való elszakadás (Nádudvari Sámuel, Borsai Pál, Teleki Miklós, Makfalvi József, Huszti András). Deák korában sem tartotta szükségesnek a borjak anatomizálását (*Emlékirat* 94.); most beszámol ugyan a boncolás iránti kíváncsiság föl-fölbukkanásáról, de e kíváncsiakat a végzet mindig undorral és korai halállal bünteti (Borbély Mihály, 343b-344a., Császár Péter, 350b.; a gondolat már a *Continuatió*ban is benne van, 9b.). Előbukkannak a műből a polgári, „modern" társasélet szokásai, illeme: a kávéivás az ebéd záróakkordjaként (41a.) vagy társasági szokásként (271b., 272b.), a herbatéh ivás mint a társasági összejövetel szertartása (286a.; l. még *Püspökök élete* 62b.), a pökés kiszorulása a társaságban eltűrt cselekvésekből (155a-b.). Ebben a társaséletben a hölgyek szerepe is megváltozott: a jómodorhoz hozzátartozik a nőkkel szemben a bókolás (272a.), olyannyira, hogy a társasági kötelezettség még a katolikus püspöktől is megkívánja, hogy asztalánál a hölgyeket is vendégül lássa (158.sz., 187a.). A nők szórakoztatása is társasági esemény: „Szigeti János felől pedig meghallá Inczédi József, hogy olyan mesebeszédeket tud, hogy eggyel megéri mondani egy hétig, s úgy is volt; kihívatá Szentkirályra, s éjfélig eltartja a gynaeceumat beszéddel" (300a.). A galantéria Hermányiban is megvolt, bár nem mindig találkozott kollégái helyeslésével (271b-272a.), mint ahogy szolga-társa, Dézsi Lázár György bókolását sem érti el a címzett (382a.). Ebben az új esz-

méktől lassan átitatódó társadalomban a vallási türelem is a „civilitásság" része volt (41b.). Hermányi (mint diákkorában is) maga is hajlandó elismerni a más vallásúakban az emberi vagy tudós érdemeket (az unitáriusból katolikussá lett Daniel Zsófia „bizony sokkal tisztább életű is mind e mái napiglan, mint a született Apor pápista leány vala", 283a.; „Kassán a pater jezsuiták egy derekas komédiát csinálának, minthogy az affélékben igen tudósok is", 383a.).

Hermányi hű krónikása a felvilágosodás terjedő eszméi által kiváltott jelenségeknek, ez azonban nem jelenti azt, hogy valamennyivel egyet is értett. A felvilágosult küzdelem a babona ellen találkozott az ő racionalizmusával; a nagyobb tolerancia, a polgári életmód terjedése egybeesett a saját eszményeivel. Az édesapja generációjához, ritkábban a maga gyermekkorához viszonyítva érzékelt változásokban különösen a műveltség terjedése kedvére való (v.ö. *Emlékirat* 89. és 96.). „Lelki barátját", Teleki Miklóst megrója ugyan „öklömnyi szavaiért", amelyekkel az ifjú Székely Ádám grófocskát megijesztette („ezelőtt Erdélyben a' vólt a legnagyobb úr, akinek legnagyobb volt a seggi; de már a' lészen ezután, akinek legnagyobb a feje", *Nagyenyedi Demokritus* 68b-69a.), Teleki visszavágását azonban elfogadja, s így igazat is ad neki („Lelkem kedves komám uram! Vénségébe sem felejti el az a gyermek, mit mondott nékie az ő vén bátyja", u.o.). Társadalomkritikája polgári tartalmú, éles és kíméletlen, de erkölcsi jellegű, rokon- és ellenszenvei egyéniek, sosem általánosítja ezeket réteg- vagy osztályszinten (kivéve a nemzetiségeket, velük szemben ugyanis elfogultan általánosító az álláspontja, 105a., 180a-b., 286a., 291a-b.). A társadalomtól stabilitást vár, s alattvalói magatartása a (főleg a vallási) elnyomás elítélése ellenére a politikai lojalitás; erről az alapról ítéli meg Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc cselekedeteit is.

Közvetlen írói célja az emlékírókéval rokon: a hiteles ábrázolás, a tanúságtétel koráról. Az elhitetés igénye készteti őt arra, hogy a konkrét körülményeket, színhelyeket, szereplőket gondosan közölje. E szempontból mint forrás megbízható: alig lehet tévedésen rajtakapni, tudatos ferdítésen pedig soha, bár hangsúlyokkal, értelmezéssel többször is hozzáidomítja a történetet a maga fölfogásához, s bizonyára az ő memóriája is szelektíven működött, mint minden emlékezőé. Közvetett írói célja a tanítás („arra való, hogy bölcsebbé légy, légy is, barátom, olvasó!" 1b.), a rossz példákkal jó erkölcsökre vezérlés. Hangjában az anekdotázó társasági tónus keveredik a prédikátori hangnemmel. Mindkettőben gyakorlott lévén mondatfűzése még a latinizmusokkal terhelt barokkos mondatszerkezetekben is könnyű és világos; tudatosan művészi megformálásra azonban nem törekedett.

Nem gondolt, nem is gondolhatott arra, hogy művét (műveit) kiadassa; még élő előkelőségekről, papi és világi méltóságokról összegyűjtött inti-

mitásait nem akarhatta nyomtatásban terjeszteni, s tudnia kellett, hogy nem is nyomtathatná ki. Az, hogy nagyobb művei elé elöljáró beszédet írt, számára nem a sajtó alá készítésnek, hanem egy írásmű igényes elkészítésének volt a kelléke. Elöljáró beszédet írt *Miscellanea*-kötete és Zágoni Aranka György *Jó keresztény* c. fordítása elé is, amelyet a maga hasznára lemásolt. Az a nyilvánosság, amelyre ő számított, a barátok, ismerősök kéziratos másolatai voltak. Műveit még életében elkezdték másolni, s végül is ez biztosította fennmaradásukat. Saját kézírásában csak prédikációs kötetei, *Emlékirata* és a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* maradtak meg.

1763. április 12-én halt meg, nagy elismertségben, de híján annak a vigasztaló tudatnak, amely édesapját elkísérhette: az ő házassága nem volt szerencsés, nem volt fiúutódja, s nem vigasztalódhatott azzal, hogy életművének folytatója, hagyatékának ápolója lesz. Iratai szétszóródtak; sorsukat mindmáig nem sikerült rekonstruálni. A halálára kibocsátott, Dézsi Lázár György és Abats Márton halotti beszédeit tartalmazó kiadványban (*Hór hegye*. Kolozsvár 1763.) veje, Mohai János zilahi református pap is közzétett egy gyászverset. Ebben azt írja, Hermányinak halálakor 158 kötetre rúgó kéziratos anyaga volt. A kutatás sorra valószínűsítette, hogy iratai egyes részei vejéhez; unokaöccséhez, Benkő Józsefhez, a történetíróhoz; Bod Péterhez; a nagyenyedi kollégiumba kerültek, ám végső sorsuk mindenütt a szétszóródás lett. Legtovább a nagyenyedi kollégium anyaga követhető nyomon, az 1848-49-es szabadságharcban elszenvedett pusztulás azonban ezt az anyagot is szétzilálta.

Eltekintve a könyvtárak, levéltárak mélyén lappangó munkáktól, amelyek még fölbukkanhatnak, Hermányi hatalmas kéziratanyagát elveszettnek kell tekintenünk. Ez a lenyűgöző méretű hagyaték azonban jórészt *Miscellanea*-típusú kötetekből, tehát kisebb értékű följegyzésekből, mások műveinek másolatából, kivonatából állhatott; világi írói működésének csúcsát bizonyára a ránkmaradt, kötetünkben is közölt művek alkották.

Jelenleg Hermányi Dienes József következő munkáiról van tudomásunk:

1. *Miscellanea*. 1720-1727.
Az író enyedi diákként írt jegyzetei, amelyekhez enyedi lelkipásztor korában készített címlapot tartalomjegyzékkel, valamint elöljáró beszédet. Autográf. 410 l.
(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 112.)
2. *Concio Passionalis ex Matth. 26*. 1729-1734.

Az író Torockószentgyörgyön elmondott húsvéti prédikációi. Autográf. 63 beszéd; 460 l.

(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 32.)

3. *Rövid Satyra.* 1731. május 23.

(L. kötetünkben.)

4. *Halotti Eklésiai Szent Beszélgetés,* Mellyet Szent Lukáts Evangyéliomának III-ik Részéből, a' 38-ik versből, Ádámról, az Isten fiáról Elmondott, és néhai méltóságos Nagy-Szalontai Thóldi Ádám urra alkalmaztatott a' Temetéskor MDCCLI. Novembernek 14. Napján... Kolozsvár, 1752.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

5. *A nagy enyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben*

(L. kötetünkben.)

6. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai.* 1752 novembere és 1760 februárja között

(L. kötetünkben.)

7. *Püspökök élete.* 1752 novembere és 1759 júliusa között

(L. kötetünkben.)

8. *Olvasó Atyámfia!* 1755. január 19.

Előszó Zágoni Aranka György *Jó keresztyén* c. fordításának az író által készített másolata előtt. Autográf. 2 l.

(Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Ms. 29.)

9. *Concio Passionalis ex Matth. 18.* 1754-1755.

Az író Nagyenyeden készült húsvéti prédikációi. Autográf. 33 beszéd; 487 l.

(Kolozsvári Ev. Ref. Theológiai Fakultás Könyvtára Ms. 37.)

10. *Az Evangyéliomi Szent Annának Szent-Irás szerint való le-irása* és ezen példának Ketzeli Borbára, néhai Toroczkai Péter valóságos özvegyére való alkalmazása. Kolozsvár 1757.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

11. *Szent Kananea vagy Tsuda Hitü Siró Fenissa Aszszony.* az az: Egy Ollyan Halotti Tanitás, mellyet Sz. Máté' XV-dik Részének 28-dik Verséből készített, holmi részből A' Méltóságos Néhai Grof Bethlen Klára, Grof Kis Rhédei Rhédei János Camerarius, és Vice-Colonellus Ur' Kedves Házas-Társa Felett Szebenben El-mondott... Kolozsvár 1758.

Példány az Országos Széchényi Könyvtárban.

12. *Emlékirat.* 1758.

(L. kötetünkben.)

13. *Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus.* 1759-1762.

(L. kötetünkben.)

14. *A Sidók Talmudja.* 1760.

Hermányi válogatása és fordítása talmud-történetekből. Eredetije: J. A. Eisenmenger: *Entdecktes Judenthum.* 1-2. Frankfurt a.M. 1700.

(Borosnyai Was Elek másolata 1762-ből, 296 l. OSZK Quart. Hung. 4161. és Bod Péter csonka másolata, 181 l. Országos Rabbiképző Intézet Kézirattára 219.).

Nem keltezhető művek:

1. *E biographia Nicolai Bethlen.* 1752 előtt

(L. kötetünkben.)

2. *Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok*

(L. kötetünkben.)

3. *Marginales Notationes* Reverendi Josephi D. Hermanyi ad primam, i.e. Keresdiensem editionem Historiae Magnif. Wolffgangi de Bethlen.

Latin nyelvű lapszéli jegyzetek.

(Marosvásárhelyi Teleki Dokumentációs Könyvtár Ms. 161. 3 l. és Benkő József másolata, Erdélyi Múzeum Levéltára, Kolozsvár, Josephi Comitis Kemény Collectio minor Manuscriptorum historicorum T. XXIII./12. Ms. A 17. 3 l.)

4. *Nagypénteki könyörgés; Pünkösdi könyörgés*

Hermányi két könyörgésének másolata. 17 l.

(Kolozsvári Ev. Ref. Theológiai Fakultás Könyvtára Ms. 55.)

Az itt fölsorolt műveken túl a két kolligátumban szereplő történeti föl-jegyzések egy része valószínűleg szintén Hermányi Dienes fogalmazása. (A kolligátumokról l. a tárgyi jegyzetek bevezetését.)

A tudomány a múlt század utolsó évtizedeiben kezdte fölfedezni Hermányit a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai, A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...*, a *Püspökök élete* egyes részeinek, majd a *Nagyenyedi Demokritus* néhány anekdotájának közlésével. Mint írót Kelemen Lajos ismertette: az *Emlékirat* kisebb kihagyásokkal kiadott szövege mellett ő tette közzé róla az első méltató, értékelő pályaképet, benne fennmaradt egyéb műveinek, ill. iratainak listáját (Cluj-Kolozsvár 1925.; az *Emlékiraton* kívül tudott a *Nagyenyedi Demokritus*, a *Püspökök élete*, a *Rövid Satyra*, a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai*, a *Continuatio*... egy-egy példányáról, valamint egyik prédikációgyűjteményéről és *Miscellanea*-kötetéről is). György Lajos elsősorban mint történeti-művelődéstörténeti forrást méltatta, s jelentősen hozzájárult az életmű megismertetéséhez még a *Nagyenyedi Demokritus* rövidített, átírt formában való közlésével is (1-2. Kolozsvár 1943. Erdélyi Ritkaságok). Tolnai Gábor, aki az *Emlék-*

irat szövegének bővített kiadását is sajtó alá rendezte (*Erdély változása. 1703-1750.* Bp. [1942.] 215-252. Erdély öröksége VII.), *A magyar felvilágosodás előzményei* c. akadémiai felolvasásában (1952.) a magyar polgárosodásért vívott harc, az erdélyi haladó törekvések képviselőjeként helyezte el őt irodalmunk fejlődésének történetében. Az általa is sürgetett teljes *Demokritus*-kiadást Klaniczay Tibor valósította meg (Bp. 1960.); utószavában az író pályájának, eszmerendszerének és fő művének, a *Nagyenyedi Demokritus*nak elemzését végezte el. Az általa adott értékelés lényegében azóta sem változott, s az eltelt évtizedek alatt az irodalmi köztudat része lett.

A romániai levéltárakban az 50-es és 60-as években Klaniczay Tibor és Gyenis Vilmos által végzett kutatások új művekkel, illetve új összefüggésekkel gazdagították a Hermányiról szóló szakirodalmat (Klaniczay Tibor: *Hermányi Dienes József ismeretlen munkája.* = ItK 1954. 58-62.; Gyenis Vilmos: *Hermányi Dienes József és Kemény János Önéletírása.* = ItK 1962. 75-77., *Emlékirat és anekdota.* = ItK 1970. 305-321., *Bod Péter és Hermányi Dienes József. Ismeretlen vitájuk a valóságábrázolásról.* = ItK 1970. 703-712.). Gyenis Vilmos egész munkássága során gyakran foglalkozott Hermányival, azokban a tanulmányaiban is, amelyeket nem egyenesen neki szentelt; róla írta kandidátusi disszertációját is (1969.). Ebben nagyszabású áttekintését és összegzését nyújtotta az író életének, pályájának és műveinek saját romániai kutatásaira is támaszkodva olyan nagy anyag alapján, mint korábban senki. Tervezte Hermányi Dienes műveinek kiadását is, terveit azonban semmivé tette 1980-ban, váratlanul bekövetkezett halála. Hagyatékát átvéve azt tapasztaltam, hogy disszertációja szövegén ugyan dolgozott, talán egy majdani kiadásra gondolva (a disszertáció egyes fejezeteit az Irodalomtörténeti Füzetek számára sajtó alá rendezve e javításokat érvényesítettem is, l. Gyenis Vilmos: *Hermányi Dienes József.* Bp. 1991.), a szövegkiadás előkészítésével azonban nem foglalkozott. A birtokában volt Hermányi-szövegek (a szépírói művek gépelt kéziratai) munkapéldányok lehettek, amelyeket feldolgozó munkájához használt, valószínűleg alapjai egy majdani kiadás előmunkálatainak, de híján minden kritikai javításnak, megjegyzésnek, a szövegkritikailag legjobb változatok kiválasztásának. A kiadás munkálatait tehát elölről kellett kezdenem, ám olyan körülmények között, hogy a nem Magyarországon őrzött kéziratok egyikét sem vehettem kézbe. A kiadás az MTAK birtokában lévő mikrofilmek alapján történt, s ez néhány vonatkozásban feltételessé teszi a kiadást.

A kiadás munkálataiban sokan voltak segítségemre. Többüknek a jegyzetek megfelelő helyén fejeztem ki köszönetemet. Hálával és köszönettel tartozom Vörös Imrének figyelmes és türelmes lektori munkájáért; Klaniczay Tibornak az általa tett javításokért és sokrétű segítségéért; Vá-

sárhelyi Juditnak a *Nagyenyedi Demokritus* latin fordításainak javításáért és szövegkritikai megjegyzéseiért; Ballér Piroskának az *Emlékirat*, Madas Editnek a *Continuatio*... latin fordításainak javításáért; Szegfű Máriának a magyar nyelvi jegyzetekben nyújtott segítségéért; Kenessey Máriának a török nyelvi és történeti adatokért; Imreh István professzornak filológiai és történeti kérdésekben adott segítségéért; Tonk Sándornak a marosvásárhelyi kéziratok kiegészítéséért és ellenőrzéséért; a nemrég elhunyt Simon Lászlónak Nagyenyed és Székelyudvarhely mai földrajzára vonatkozó adatokért; s még sokaknak, akiket föl sem sorolhatok, egyes kérdésekben nyújtott segítségükért és támogatásukért.

S. Sárdi Margit

HERMÁNYI DIENES JÓZSEF
SZÉPPRÓZAI MUNKÁI

Már e' Világ elött meg untt a'[b] Valóság,
Kedves az illyetén hijában valóság,
Praedikálhat addig Százszor is a' Papság,
Mig oly kedvet talál mint az[c] illyen hivság.

'Siloám patakját[1] meg utáltad[d] Magyar,
Inkább kell tenéked illyen motsár 's[e] zavar,
Hogy Szent Reformatum Templomban igy habar,[f]
Egy akárki-is azt szégyelhedd[g] Kolosvár.

A' Régi Barbarus Rátzokrol azt irják
Hogy mikor született gyermekek siratták[h] [70]
Ha meg holt pediglen[i] valaki katzagták,[j,2]
Mellyel természettyek ugyan meg fojtották.[k]

De mi mást tanultunk a' Szent Irásokból
Szomoru az halál, annak példáiból[l]

a Mvh: *In Episcopum Transylvanensem Reformatum Cl[arissimum] D[ominum] G[eorgium] V[erestói] Professorem Claudiopolitanum. Elöl-járo beszéd, és rövid Satyra* ('a nagytekintetű Verestói György úrra, erdélyi református püspökre, kolozsvári professzorra'). Kvár I. és Kvár II: *Egy Philosophiae Professornak Oratiojára, a ki de* (Kvár II: *de* hiányzik) *Phisiognomia orált egy halottas háznál, irattatott elöl járo beszéd, avagy rovid Satyra H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] által, Sz[ent] Györgyi Pap hivatalyában midön volna. Az Oratio pedig iratott* (Kvár II: *Componáltatott*) *Verestoi György* (Kvár II: *V. Gy.*) *altal.* Kvár I: levéltárosbejegyzés csillag alatt a *H.D.J.* rövidítés föloldására: *az az: „Hermányi Dénes Josef"*.

b Kvár II: *meg unta*
c Kvár II: *ez* (*az* helyett)
d Kvár II: *meg utaltod*
e Kvár I. és Kvár II: *'s* hiányzik
f Kvár I: *zavar*, Kvár II: *habarj*
g Kvár I: *szégyenlhedd*, Kvár II: *szégyenlhet*
h Kvár I: *siratyák*, Kvár II: *sirották*
i Kvár II: *peniglen*
j Kvár II: *katzokták*
k Kvár II: *meg fojtatták*
l Kvár I. és Kvár II: *példajabol*

Meg szomorodásra indullyunk azokból,
Ne tégy lakadalmat[m] az halottas házból.

Materiát jobbat 's[n] hasznosbat nem lelsz é?
Hogy hogy szegödteted halált szolgaúl bé?[o]
Hol halál házakat tsinál 's vakólod[p] bé
Orátori mázzal, ennél[q] jobb nintsen é?

Parturiunt montes[r] ily egeret szülnek,
Physicus[s] Professor titulust viselnek,
Physiognomia[t] még is a' mit ellnek,[u]
De tám másodszor is prelum[v] alá kelnek.

Őzvegy kezénél van a' Typographia,
Léány ágra szállott az Oratoria,[w],[3]
Fonóban való az[x] Physiognomia
Erröl egy valaki ily értelmét adta.

1731. 23-a Maji.[y]

m Kvár I: *lakodalmat*
n Kvár I: *'s* hiányzik
o Kvár I: *Hogy hol halál szolgát szegödtetetett bé*; Kvár II: *Hogy Halál szolgául szegődtetett bé*
p Kvár II: *'s* hiányzik; *vakalod*
q Kvár I és Kvár II: *s ennél*
r Hegy vajudik [s végül nevetést keltő egeret szül!] (Horatius: *Epist.* II. 2. 139. Ford. Muraközy Gyula)
s Kvár I: *Physices*, Kvár II: *Risices*, más.h.
t az élőlények külső, fizikai megjelenésének tudománya
u Kvár I. és Kvár II: *élnek*
v sajtó
w prédikálás
x Kvár I: *ez*
y Mvh: a szöveg alatt: *H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] T[orockó] Sz[ent] Gy[örgyi] R[eformátus] P[ap].* Alatta: *El mondhatád vélle, / Még is éred vélle,/ 's vége; / Cisio segedelme által.* Kvár I. és Kvár II: *1731. 23-a Maji* hiányzik. A vers alatt: *Scisio segedelme által. 1731-benn 23-tia May Emanalt* (Kvár II: *emanaltatott*, 'május 23-án született').

[38b] A NAGY ENYEDI VENER[ABILIS] TRACTUS LEG RÉGIBB PROTOCOLUMÁBÓL[a] 1752-BEN[b]

Anno 1638. Visitátiokor[c] tapasztaltatott hogj az Egjházfalvi Egerbegji Polyáni s más[d] Ecclesiakban is, Keresztelő Kanna nintsen, azért demandaltatott[e] hogj szerezzenek sub poena flr 12.[f] Ugjan akkor a M[aros]Ujvári Ecclesianak sem volt Keresztelő Kannája [39a] Johannes Sz[ent] Miklosi[a] Papnak idejében, ugj a Kotsardi Ecclesianak sem.[b]

Azon[c] Visitátion sok Papok vádoltattanak[d] hogj tsak kőnyvből prédikállanak, mint a Kereszturi, Ozdi, Hari,[e] Nagj Laki és Káptalani, Veres Mart Filiája[f] volt Fel Vintznek, s a Mester Házára tartozott gondott viselni. Inakfalva is Vintznek[g] Filiaja vólt. A Kotsárdi Biro a Praedikállo székből tett Tőrvényt részegen is.

Anno 1636. Die 4 Januarii.[h] Visitátion vadoltatott a Sz[ent] Királlyi Pap[i] Radnoti Miklos hogj az Ur Vatsorája ki szolgáltatásának végén, az Imádság alatt[j] nem terdeplett le.

Ezen esztendőben a Bagai Mater Ecclesiaban Pap, és Mester vólt, a Pap volt M[agister] Farkasfalvi[k] Pál, Csombord volt a Filiaja,[l] de nem volt Keresztelő Kannája, s Bagoban sem volt Ur Vatsorájához valo Pohár.

a tiszteletre méltó egyházmegye legrégibb jegyzőkönyvéből
b Mvh: *1762-ben*
c egyházlátogatáskor
d Mvh: *'s még más*
e ajánltatott
f 12 forint büntetés terhe alatt
a Mvh: *Sz[ent] Miklosi nevü*
b Mvh: *sem volt*
c Mvh: *Azon a'*
d Mvh: *vádoltattak*
e Mvh: *Harii*
f leányegyháza
g Mvh: *Felvintznek*
h 1636. jan. 4. napján
i Mvh: *Parochus* (*Pap* helyett)
j Mvh: *az Imádság alatt* hiányzik
k Mvh: *a' Bagoi Máter Ecclesiaban volt a' Parochus Farkasfalvi* (Mater Ecclesia 'anya-gyülekezet', parochus 'plébános')
l Mvh: *Csombord filiája volt*

Gidi[m] *Istvan* pedig a Bagai[n] Diszno Pásztor, azt mondotta volt ekkor[o] *Bűn a ki a Templomba jár* s lett illjen Deliberatuma.[p] *Ha* [39b] *Esztendő*[q] *alatt meg hal, el ne temessék.*[r]

Ugjan azon esztendőben Die 18 Januarii a Hari[e] Pap vádoltatott, hogj tsak négjszer szolgáltatta ki az Ur Vatsoráját[s] Esztendő alatt.

Ozdon Laskai Gjőrgjnét Pűnkőstig akarván az adossa halasztani az Adosságnak meg fizetéséért azt[t] mondotta *Hol őrdőgben*[u] *még Pűnkősd* Deliberatum Enyeden az Aldozoi Sokadalomkor[1] vegjen egj abraszt[v] az Ur Vatsorájához, azért a rosz szoért.

Vádoltatott a Csutsi pap, hogj Esztendő alatt tsak háromszor osztott Ur Vatsoráját, mentette magát azzal, hogj ő publicálta[w] s hozzá készűlt, de senki nem járult elő *Deliberatum* A ki egész Esztendeig[x] egjszer sem Communicál,[y] szamár temetsége[2] lészen, ekkor a Miriszlai Mester, Miriszlai[z] Janos volt.

Die 25 Januarii Kertsedini *Deliberatum*[aa] Valaki Esztendő alatt Ur Vatsorájával nem él, vagj három Honapig Predikátiora nem mégjen, a Pap el ne temesse, se ne harangozzanak néki, a Temetőbe se temessék, az Emberek se kisérjék ki. [40a] Anno 1638. A Hari Papné vádoltatott hogj Csizmája vagjon, nem saruja, s[a] hat flr bűnteté a Visitatio.[b]

A *Lapádiak* vádoltattak, hogj két s három [hónap][c] mulva Kereszteltetik meg Kis gjermekeiket *Péterfalvi Farkas Pál* ellen pedig, Kisdedének meg Kereszteltetésének hoszszas el halasztásáért végeztetett, hogj XV napok alatt kereszteltessen sub poena Excommunicationis.[d]

Anno 1641. Hariban Versendi nevű Nemes Ember igen tiltotta a maga Jobbágjait hogj a Praedikatziora ne járjanak, mert ha tselekeszik hassal vereti a Kalodában.

m Mvh: *Gudi*
n Mvh: *Bagoi*
o Mvh: *ekkor* hiányzik
p Mvh: *'s illyen Deliberatuma lett* (deliberatum 'határozat')
q Gyfv: *Ha Esztendő*, más.h.
r Mvh: *Ha meg hal el ne temettessék.*
s Gyfv: jav. ebből: *Var...*
t Mvh: *meg fizetésével, ezt*
u Mvh: *az ördögbe*
v Mvh: *abroszt*
w kihirdette
x Mvh: *esztendöig tsak*
y áldozik; úrvacsorát vesz
z Mvh: *Miriszlói*
aa kercsedi határozat
a Gyfv: *s* utólag beszúrva
b forintra bünteté az egyházlátogatás
c Gyfv: *hónap* hiányzik
d kiközösítés terhe alatt

A Gerendi Bába Fabjan Miháljné [látván], hogj egj gjermek, mellyet akkor fogott volt, badjadoz, meg Keresztelte ezt mondván, *Uram Jésus! Adj Szent Lelket beléje.*

Die 27 Septembris Nagy Enyedi Bőr Ádámné, mikor Copuláltatott,[e] hitére kenszerittetett, hogj mondja meg ha nintsen e' Matkája, de eltitkolta ki tudodott hogj volt, s Ecclesia Kővetésre kénszerittetett.

Anno 1642. A Péterfalvi Papot Halmágyi Andrást két Nemes szidogatta Lelkével sok uttal *Deliberaltatott*,[f] hogj Vasárnap a Kalodában [40b] állyon a Falu előtt a Papot meg kővesse, fel fogadja hogj többe azt nem tselekeszi, es fizessen Tiz forintokat, Ad intercessiones lenialtatott a Deliberatum[g] ekképpen *Verjétek vasba egj hétig, fizessen tizen*[h] *ket forintot s a Papot Kővesse meg.*

Anno 1642. A Lapádiak Vasárnapi vadászása tíltatik, sub poena flr 12, a kik pedig eddig vadásztanak három három Roka bőrt fizessenek.

Enyedi Kun Annát Rado Jánostol a Szék divortiállya,[i] de az Aszszony parázna Férjet meg ölesse, kűlőmben Férjhez nem mehet sőt ha nem tselekeszi s meg talal halni, el sem temettetik.

A Maros Koppándi[j] harangot Gétzi Györgyné Ur Aszszonj ajándékozá 1643-ban Csiko Mihály Uj váron ez időben jo Patronus volt a Pap tartásban.

Anno 1643. Balásfalvi Gjula Gáspár az Enyedi Partialis[k] előtt, parázna Feleségét viszsza vette, reconciliátiora[l] kéredzett a Pártialistol, de igazittatott a Generalisra.[m] Ezen Esztendőben Betzének Filiaja volt Lőrintz réve. [41a]

Ugjan ezen Esztendőben Nemzetes Almádi Andrásné Őrdőg Kata Aszszonj adott a Harasztosi Ecclesianak egj szép Bibliát Czapába[3] kőtve aranyos szélű pappirossut.

Ekkor a Papok Contemptim a Népet Vulge[a] névei illették.

Anno 1644. Sz[ent] Mihály falván Balog Mihály a Vajda Mihály Udvarában Kereszteletlen tartotta a gyermekét, itéltetett hogj egj elsőben meg kell inteni rolla.

A Miriszlai Györgj Pap részegen igj szidott meg egj Hentest, midőn egj Ketske fiat akarna meg mettzeni *Jer ki ketske gjako*[4] *Lélek Kurva Fia* Ismét. *Egj Legjet nem tudsz teremteni még is ketsket gjaksz.* Mellyre

e összeeskettetett
f határoztatott
g a tiltakozásra enyhíttetett a határozat
h Gyfv: *tizért*, th.
i elválasztja
j Gyfv: *Koppáni*
k részleges zsinat
l eklézsia-megkövetésre
m általános zsinatra
a megvetőleg a népet csőcselék

mond a Hentes *Menny dolgodra Pap mert ha én ketskét gjakok is tsak vere folly annak.*

Uj Tordai[5] Pap Radnoti István vádoltatott a Visitation, hogy Ur Vatsorájához egjenkent járulván Halgatoi, igj pirongatodzott *Mit szotjogtok egjenként hármanként, jövetek elő ha akartok jőni.* Melly miatt sokan el mentek Ur Vatsorája nélkűl. [41b] Másszor pedig intést tett a Predikállo Székből, hogj az Ur Vatsorája Asztalára pénzt hánnyanak, azert némellyek másoktol a Templomban kértek penzt kőltsőn, a kiknek pedig pénzek nem volt, s kőltsőn sem kaptanak Ur Vatsorája nélkűl el mentenek.

Ezen esztendőben Poljánban volt Tobiás Pap vacáns,[b] az actualis[c] Pap pedig volt Mathias Coronensis.[d] Tobiás a Templomon kivűl halgatta a Mátyás Tanitását, s osztán a Templom előtt a Bibliából mutogatta a Népnek Tobiás Uram hogj nem jol citálta a Locusokat[e] Mátyás Pap. Tobiás Papné is el ment kérkedni a Templom alá, s onnan el menven igj szollott. *El mégjek innen, mert a Pap nem igazán mondja az Eneket.* Mondott illyen szot is Tobiás Papné, *Nem igazán szolgáltatta ki a Coenat,*[f] *mert el hagjta a kőz gjonást.*

Itéltetett a Visitation. hogj Harasztosi Predicator Györgj Pap Uram a Páter nostert notával[g] ne mondja olljan nagj fel szoval se tanitson, a Praeconiumot[h] pedig meg vegje sub poena flr 12. [42a]

A Csutsi Pap Michaël Károlyi a meg szentelő Igéket az Elementumokra[a] el nem mondotta, s még is a Coenat osztotta, mentette magat feledékenységgel *Deliberatum* Kővesse meg Halgatoit, másszor pedig de-ponáltatik.[b]

Anno 1647-től fogva nintsen emlékezet Ó Tordai Ecclesiarol, hanem uj Tordairól,[c] és Egjház falvirol, vagj talám nem visitált az Esperest Ó Tordaban.

Anno 1647-ben Egjházfalvi Visitátion végeztetett, hogj a Varásoltatok excommunicáltassanak, s tisztességes temetések ne légyen.

Ezen Esztendőben hoztak volt Harasztosra a Hadi expeditiobol[d] vissza jőttek egj Cháldi Bibliát,[6] s adták az Ecclesianak, az Ecclesia pedig el adta 12 flr.

b hivatal nélküli
c beiktatott
d Brassói Mátyás
e bibliai helyeket
f úrvacsorát
g a Miatyánkot énekelve
h magasztaló énekeket tartalmazó könyvet (?)
a elemekre
b elmozdíttatik
c Gyfv: *Tordairől*, th.
d hadjáratból

A Buzás Botsardi Papnak meg parantsolta a Püspők, hogj az Udvarba bé ne járjon prédikállani.

Csombordi Béres Márton gjermeke, magok gondviseletlenségek miatt kereszteletlenül holt meg, itéltetett hogj kővessenek Ecclesiat. [42b]

1648. Az Infideliter deserált és absolutiot[e] kiváno Embernek dolgában végeztetett. Jurállyon[f] 1. Hogj a desertiora[g] okot nem adott. 2. Hogj attol fogva tiszta életet élt. 3. A hiret a desertrixenek[h] nem hallya. 4. Ha Haza jő meg bűnteteti. Igj absolváltatik a desertrix ligáltatik.[i]

A Tutor[j] a Mátkás Leányt mással őszve Mátkásitotta tudva, az első Mátkájatol valo Separatio[k] előtt, mellyert bűntettetik flr 12 dnr 50.[l]

Miriszlai Ecclesia igy ditsértetik visitátion. Nihil difficultatis reperta est.[m] Igen szépen esik Deákoson.

Az Egjhazfalvi Pap Adventben[7] Hazasulokat copulált[n] vádoltatott. Ekkor Uj Tordában Deákokat tartottak.

Tobiás Pap a Kortsomán a Mikor Josef énekét éneklette.

Polljanban Pap Mihály Aszszony Ember ruhában farsánglott, azert excommunicaltatott s a Fársánglás meg tiltatott sub poena flr 12. [43a]

Anno 1649. Comittáltatik[a] az Egerbegjieknek hogy ezután Vasárnap, és egjéb Innep napokon birságot ne igjanak, szénát Falujokba ne hozzanak. Mezejekben fel ne takarjanak, buzát bé ne hozzanak, se asztagat ne rakjanak, praeter causam necessitatis sub poena flr 12.[b]

Nagj Laki Paprol Zalányi Jánosrol illjen Deliberatum emanált Visitation,[c] ezután a Pastor[d] Felesége kontjot viselljen.

A Koppándiaknak demandáltatik,[e] hogj a kézi Kalodát a Templom kerittéséből ki ne rekeszszék.

Ebben az Esztendőben Betzében nem volt Keresztelő Kanna, az Ozdi Mester Őkőritoi Mátyás volt.

Ekkor a Betzei Templomban még meg volt egj darab oltár, és parantsolta a Visitatio hogj ki rontsák onnan, a Pap pedig volt Szikszai István.

e a hűtlenül elhagyott és fölmentést
f esküvel bizonyíttasson
g elhagyásra
h elhagyó feleségének
i fölmentetik, és az elhagyó feleség a házasságkötéstől eltiltatik
j gyám
k elválasztás
l 12 forint 50 dénárra
m Semmi nehézség nem deríttetett ki.
n esketett
a meghagyatik
b kivéve a szükség esetét, 12 forint büntetés terhe alatt
c határozat keletkezett egyházlátogatáson
d lelkész
e meghagyatik

A Csombordi Csiki Familia, akkor Csik nével neveztetett Csombordi Kotis Mihály [43b] vádoltatott hogj igj szollott. *El hiszitek é az én hitemet?* és a Tenyeret meg fujván mondotta *Tsak olljá tartom a hitet mint a Ló szart* excommunicatiora itéltetik ha ez elleńe meg bizonjosodik.

Egyházfalvi Templom oldalan lévő képek bé mazoltatni parantsoltattak, sub poena flr 12.[f] Ugj volt Poljánban is 26 Februarii.

Anno 1650. Die 5 Novembris. Csávási Istvánnak a Csekelaki Pástornak imponáltatik[g] hogj Bibliát szerezzen a Partziálisra, mas képpen Ecclesiat nem ád néki a Pártiális.

Ebben az Esztendőben Visitátion vadoltatott Uj Tordában a Halgatoitol Radnoti István Pap, hogj az Ur Vatsorájában a kenyeret hoszszan metélte mint a tjuk toljáshoz.

Egj hártyára irott levél vólt, melly ezt bizonyitotta hogj Oláh Lapad felől a Hatar szélyben a Patak kőzőtt két Hold főldnek egjike a Miriszlai Ecclesiaje volt, de a Levelen nem volt Petsét.

Anno 1653. Péterfalvi Pap Mathias Kertsedi [44a] Deliberatum[a] visitationis,[b] Mathias Uramnak committáltuk,[c] hogy ezután Vasarnap Delyest a Decalogust[d] predikállja.[e]

Anno 1655.[f] Balásfalván Bolgár Ersébet Divortiumot[g] kiván[h] Férjetől Székely Jánostol, de tsak sepáráltatik[i] ideig, illj ket okokra nézve. 1. Hogj eddig is[j] ha tehette volna megőlte volna a[k] Feleséget, és Fiát, s mások mentették meg. 2. Mert a gonosz Sátán[l] Subcumbál[m] gjakran[n] nékie /:mint a Relatoria[o] bizonyittja/ mellyet egjéb Órvossággal nem orvosolhatni,[p] hanem kőnyőrgéssel, hogj Isten kőnjőrűlljőn rajta, és szabadittsa meg.

f 12 forint büntetés terhe alatt
g ajánltatik
a Gyfv: jav. ebből: *De Libertatum*
b egyházlátogatási határozat
c meghagytuk
d tízparancsolatot
e Mvh: a *Die 25. Januarii* [39b]... *a Decalogust predikállja* szövegrész hiányzik
f Mvh: *1655-ben*
g válást
h Mvh: *kivánván*
i elkülönítettik; Mvh: *separaltaték*
j Mvh: *is* hiányzik
k Mvh: *a* hiányzik
l Gyfv: jav. ebből *St...*
m enged; aláveti magát; együtt hál
n Mvh: *gyakron*
o előterjesztés, jelentés
p Mvh: *orvosalhatni*

Anno 1652. A M[aros] Ujvári Pap vádoltatik, hogj a Contiok[q] után való Kőnjőrgést negligálta.[r]

Malomfalvi Pál Csutsi Pap tsak a Kannabol Communicálta[s] a Népet, noha a Pohar is jelen volt.

Anno 1655.[t] A Betzeiek ugj fogadták meg a Mestert, hogj minden Vasarnap Reggel három éneket mondjon el. De a Pap azt mondotta *Semmi Lelki Idvességre valo dolgot nem esmérek* [44b] *s nem tudok várni az éneklésből* mellyért vadoltatott, s a Visitátion meg intetett. Ugjan ott illyen Deliberátum emánált.[u] Ennek utánna semmi afféle boszorkány űző keréket, kosárt, és egjéb efféléket[v] senki Házára, Kapu sarkába, ollya felibe[w] vagj akarhova is ne[x] tégyen, a ki effélekben találtatik excommunicaltatik.

Ezen Esztendőben még M[aros] Sz[ent] Királyon[y] Quárta[z] járt a Papnak.

Anno 1656.[aa] Bágyonban egj Aszszony egj Hold főldet testált a Papnak, mondván,[ab] *Atok alatt ahoz a főldhőz senki*[ac] *ne nyullyon, a Háromságos Paponn, és hozzá tartozandokon*[ad] *kivűl.*

Gerend Kereszturi Papot Csávási Istvánt három Halgatoi hit[ae] után vádolták, hogj ezt mondotta volna a Predikátzioban *Idvezitőnknek* is kellett hazudni, Kődmőnt is őltőzőtt magára, fejszet vett a vállára[af] részegenn s Mészárosnak tette magát, s ugj keresett vágo tehenet.

Anno[ag] *1661.* A Kertsedi Mestert a Visitátion ezzel a szitokkal[ah] adták ki *Tzo fel Őrdőg hitű Lova.* [45a]

A Nagy Enyedi <Clastromban> Kastéljban[8] szorulván a M[aros] Szent Királyiak is, és a Tatárnak[9] meg sattzolván[10] Bartha János az Egjházfi[a] ki adott a Tatároknak egj szép ezűst Pohárt s egj kősőntjűt, melljek a Sz[ent] Kiralyi Ecclesiaje voltanak, praetendaltatott[b] rajta, de el engedte-

q prédikációk, beszédek
r elhanyagolta
s áldoztatta; úrvacsorában részesítette
t Mvh: *A. 1656.*
u keletkezett; Mvh: *emanaltatott*
v Mvh: *afféléket*
w Mvh: *vagy kapu sarkához* (*ollya felibe* hiányzik)
x Mvh: *fel ne*
y Mvh: *M[aros] Sz[ent] Királlyon még*
z negyed
aa Mvh: *A. 1658.*
ab Mvh: *ezt mondván*
ac Mvh: *senki ahoz a' földhez*
ad Mvh: *tartozokon*
ae Mvh: *három halgatok hitek*
af Mvh: *ködmönt is vett magára, fejszét vett magára*
ag Mvh: *Anno* hiányzik
ah Mhv: *szit szoval*
a Mvh: *Tatártol meg sattzoltatván az Egyházfi Bartha János*
b követeltetett

tett, edoceálván,[c] hogj a Pogányoknak kentelenittetett ki adni. A Lőrintz révi Szent Clenodium[d] is akkor adatott. A Csombordi Aranyós[e] kelyhet is akkor adták ki az Enyediek, praetendaltatott is a Várason.[f]

Anno 1665. Felvintzi Sigmond birta Csombordot. A Lőrintz réviek ellen panaszlott a Pap,[g] hogj dinnyéből[h] és hagjmából nem adják ki a Quártát, mellyre a Halgatoi[i] igj feleltek, a Partziálisonn[j] *Soha sem adtunk, s nem is adunk.*

Anno 1671[k] Egj Fel Enyedi Ember vádoltatott, hogj Szombatos volna, járt ugjan a Templomba,[l] de Ur Vatsorájával nem elt soha, de az ember tagadta magát Szombatosnak lenni.

Ezen Esztendőben Fel Enyeden Kis Andrásné [45b] nevű Aszszony, a Pap feddését magára vészi és a Templombol haraggal ki menvén, ezt[m] mondotta. *Eleget nyaltál*[n] *Pap a Házamnál, de lam semmi foganattja nem volt.*[o]

Ugjan ott és akkor Deliberatum Visitationis[p] Ördög Mihálynét a Pap a Predikallo Székből excommunicállya.[q]

In Visitatione Thordensi Deliberatum[r] Tordai Hadnagj Uram mind a Pápista, mind az Oláh Papokat az ő modjok szerint Tisztelet gjakorlástol impediállya,[s] az országnak arrol valo Articulussa[t] szerint. Ha ő Kegjelme Tiszti szerint valo kőtelességit el mulattja, ő Nagyságát meg találjyuk[u] felőlle.

Az Ó Tordai Mester admoneáltatik[v] arrol,[w] hogj Tanitványit érdemeken fellyűl ne betsűllye, hogj amazok azzal abutálván,[x] valami alkalmatlankodásra ki ne fokadjanak.

c megismervén
d ereklye, kincs
e Mvh: *aranyas*
f Mvh: *Városon*
g Mvh: *a' Pap panaszolt*
h Mvh: *a' Dinnyéböl*
i Mvh: *halgatok*
j Mvh: *a Partziálisonn* hiányzik
k Mvh: *1677*
l Mvh: *Templomban ugyan eljárt*
m Mvh: *azt*
n Mvh: *nyalál*
o Mvh: *ezért excommunicáltatott*
p egyházlátogatási határozat; Mvh: *Deliberatum Visitationis* hiányzik
q Mvh: *excommunicalta*
r a tordai egyházlátogatáson határozat
s akadályozza
t törvénycikke
u Mvh: *meg keressük*
v megintetik
w Mvh: *felölle* (*arrol* helyett)
x visszaélvén

1671 Die 4. Februarii Balásfalvi Visitátion vádoltatott a Pap, Szent Györgji István, hogj a Nepnek kezéből ki vétette a Fejedelmi [46a] Méltoságokkal a Pap marasztást. *Deliberatum* est adversus eum Seniore Stephano Csengeri[a] in haec verba:[b] Fajlallyuk mind a Ministernek[c] meg nem marasztatását,[d] mind a meg nem marasztatásnak[e] a Ministertől adattatott[f] okát, de mi mostan ennek meg orvoslásában modunkat nem lattyuk. Mindazonáltal a dolog melly okoztatik a meg nem marasztásban, sok nagj dolgokat foglal bé magában,[g] az egész Ministeriumnak[h] eltőrőltetésére,[i] u.m. *Sacrilegiumat, Spiritualis Tyrannitást,*[j] a Christus szerzésének, és az Ecclesiakban[k] meg tartando parantsolattjának meg rontását, a Ministériumnak Testi kereskedesre valo forditását, és az Ecclesiak igazgatására tartozo kőzőnséges Tőrvényes Szent rendnek fel forditását, s tőbeket efféléket, hivalkodo szemmel, és szivel nem szenvedhettyűk,[l] hanem jővendő Pártziálisra támasztván a dolgot, ennek Consensussábol a Generalis Synodusban,[m] az Ecclesiáknak [46b] illjen Lelki szabadságának[n] meg romlását elő adjuk, hogj az egész Ministérium az Országban eszre vegje magat, és a mi Kegjelmes Urunkot,[o,11] annak az ő rendi és a dolognak szűkséges volta szerint találllya meg alázatoson hogj ő Nagysága Vallasunkon levő Tanáts Ur Hiveivel egjűtt, a mint a Szent Irás kivánja az[p] Isten is ő Nagyságának méltoságot,[q] és hatalmat[r] adott reája, orvosollya, és orvosoltassa ugj, hogj a Jésus Christustol a Ministeriumnak s Ecclesiaknak adattatott[s] Lelki szabadsága, és Méltosága Nemzetűnkben, pőkedelemre, és veszedelemre ne jusson.

a Mvh: *Deliberatum, Stephani Csengeri Senioris*
b Határozat hozatott ellene a senior Csengeri István által e szavakkal
c lelkésznek
d Mvh: *marasztását*
e Mvh: *marasztásnak*
f Mvh: *Ministertöl adatott* (*a* hiányzik)
g Mvh: *a dolog meg orvosaltatik; a' meg nem marasztás sok nagy dolgokat foglal magában*
h lelkészi karnak
i Mvh: *el törlésére*
j szentségtörést, lelkiismereti zsarnokságot; Mvh: *Sacrilegiumot, Spiritualis Tyrannist*
k Mvh: *az ő Ecclesiájában*
l Mvh: *szemlélhettyük* (*szenvedhettyűk* helyett)
m egyetértéséből az általános zsinaton
n Mvh: *szabadságoknak*
o Mvh: *Urunkat*
p Mvh: *és az*
q Gyfv: *Meltóságát*
r Mvh: *'s hatalmot*
s Mvh: *adattatott* hiányzik

1671. Székely Ersebet nevű Bába, majd őtszer[t] immar inscio Ministro,[u] a Burkat meg Kereszteltette.[v] *Deliberatum* A Kűlső Magistrátust[w] a Sacramentumnak[x] meg fertéztetéséért meg talállyuk, a Bábát excommunicállyuk, ha[y] meg nem tér légyen[z] Szamár temetése.[aa]

1671 A Quártát[ab] a Gjéres Sz[ent] Királyi [47a] határról a Fejedelem Aszszonj[12] részéről meg nem adták. Ugj Nemzetes Torotzkai Péter[13] és Torotzkai[a] Mátyás Uraimék sem adták ki egészszen.

Volt ekkor[b] Articulus[c] rolla, hogj ha oláhok telepednek[d] ollyan fundusokra,[e] mellyekről az előtt bért[f] adtanak a Ministernek, ők is azt praestállyák sub poena flr 12.[g] Praeferáltatik[h] hogj Nemzetes Torotzkai Péter Uram az Udvari Papjának akarja adni a Sz[ent] Királyi[i] Quártát, de a régiek a Gyeresi[j] Ecclesiahoz a mit[k] adtanak, azt[l] el nem veheti.

1671 Die 17 Februarii Gerend Kereszturatt Ványai János Papot meg nem marasztották 1. Mert fogjatkozás vagjon szavában 2.[m] A határt is meg fogta atkozni,[14] ugjan panaszul adatik fel, hogj az utolsó éneklés alatt az Ifjuság a Templombol kimenyen,[n] melly botrankozásul vagjon.

1671. Fel vintzi Csoka Győrgj sokáig nem [47b] járván a Templomba meg intetett, de minekutána fel kezdett is járni, nem menyen bé a Templomba, hanem kivűl áll meg a fal[o] alatt. Ezen Esztendőben Orbo Enyed Filiaja[p] volt.

t Mvh: *ötször*
u a lelkész tudta nélkül; Gyfv: *Ministro* utólag beszúrva
v Mvh: *meg keresztelte*
w a világi elöljáróságot
x szentségnek; Mvh: *Sacramentomnak*
y Mvh: *és ha*
z Mvh: *lészen*
aa Mvh: *temettsége*
ab negyedet
a Mvh: *Torotzkai* hiányzik
b Mvh: *akkor*
c törvénycikk
d Mvh: *telepednének*
e telkekre; Mvh: *fundusra*
f Mvh: *bért* hiányzik
g szolgáltassák 12 forint büntetés terhe alatt
h kinyilváníttatik; Mvh: *Referáltatik*
i Mvh: *Sz[ent] Királyi* hiányzik
j Gyfv: *Geresi*, th.
k Gyfv: *mit* utólag beszúrva
l Mvh: *Ecclesiához adták azért azt*
m Mvh: 2. hiányzik
n Mvh: *ki mégyen*
o Mvh: *fa*
p leányegyháza

Anno 1672. A Bűkkősi Ecclesia meg nem elégszik azzal, hogj a Predikátor Predikatzios[q] kőz napokon[r] tsak unde[s] olvassa a Caputokat[t] annakokáért végezte a Visitatió, hogj vagj Predikállyon ő Kegjelme a Cánon szerint, vagj Resolvállja[u] azon Cáputokat.

Ezen Esztendőben Hermányi Janos volt Betzei[v] Mester, és ditsértetett a Visitation.

Ugjan azon Esztendőben Miriszlai Visitátioban[w] Nagy Enyedi Szabo Tamást adták ki azzal, hogj adtázatt[x] volna, kiis a Miriszlai[y] Papot Zágoni Ferentzet, a ki őtet jol tartotta vala, és még egj pohar bort kőszőne[z] reája, igj szidá meg *Kurva az Annja aki ream kőszőni a bort* Monda Zagoni. *Miért mondod azt, mert ha mit nem nézném a fejedbe űtném ezt a Kupát.* Ki menvén [48a] Szabo a Kapunn monda *Őrdőg adta, őrdőg baszta,*[a] *őrdőg teremtette,*[b] *őrdőg lelkű, diszno hátán tsinált.*

1672. A Kertsedi Pap Adventben Ur Vatsoráját nem osztott, de a Visitation azzal mentette magát hogj eleitől fogva a mint hallotta abban az Ecclesiaban nem volt szokás.

Ezen Esztendőben, Uj Tordában Visitátorok[c] voltak az Esperest mellett az Enyedi Professorok: Dési Márton, és Csernátoni Pál, Dádai Janos volt Ujj Tordai Pap, ki Betzéből vitetett oda. Dádai Uram a Visitátion[d] azzal vádoltatott, hogj egj Leány gjermeket azzal küldőtt[e] el a Catechisatiorol, hogy mennyen Haza és[f] az Apjától és[f] Annjától tanullya meg a Tiz Parantsolatot.[g] Ugjan ott Barátosi Mihály meg eskűtt vólt, hogj soha a Dádai Uram kezéből Ur[h] Vatsorájával nem él,[i] Ugjan ott vádoltatott Kerekes István hogj soha Ur Vatsorájával nem élt.

1672. Enyedi Sárdi Gáspárné Brekszai [48b] Vas Mária, vádoltatott a Partialison Férjétől, hogj napjában tiz tizenket ejtel[15] bort el veszteget.

q Gyfv: *Predikatzioz*, th.
r Mvh: *köz napon*
s innen-onnan; Mvh: *unde* hiányzik
t fejezeteket
u magyarázza meg
v Mvh: *a' Betzei*
w Mvh: *Miriszlói Visitation*
x Mvh: *attázott*
y Mvh: *Miriszlói*
z Mvh: *pohárt köszönt vala*
a Gyfv: *<baszta>*
b Mvh: *terem*
c egyházlátogatók
d Mvh: *a Visitátion* hiányzik
e Mvh: *külde*
f Mvh: *s*
g Mvh: *parancsolatokat*
h Gyfv: *Uj*, th.
i Mvh: *Vatsoráját nem vészen*

Egerbegji Gál András, igj esküdt vala akkor az időben *Isten engemet ugy segéllyen a Ditső Király.*

Akkor nevezte vala a Csekelaki Mester a Visitátorokat *Vizi Tatároknak.*

Anno 1681. Kaposi István Kotsárdi Pap magjarazván a Cristusnak ama szavát *Dominus his opus habet*[j] ezt tette oda Magyarázatul Nem ütötték félre a harangot,[k] nem kiáltottak reája[l] Tolvajt, Melly szokért vádoltatott.

Anno 1682.[m] Kertsedi Bőjte Márton, magara vette a Pap feddését a Templomban és illjen szokkal illette a Papot az után,[n] *Őrdög adta lelkű Papja, ha meg nem szűnik az ellenem valo Praedikállástol ugj meg hajtom*[o],[16] *ezzel a Csákánnyal hogj soha nem predikáll többet.* A Felesége [49a] is mondotta a Papot *Ketske szakállunak Barom abrázatunak.*[a]

Ezen Esztendőben Mészkőven Református infans Ecclesia[b] vólt.

Anno 1691.[c] Ezen formula szerint esküdtek bé az Enyedi Tractusbéli[d] Papok, a[e] Leopoldus[f] Császár hűségére.[17] Ego NN pro tempore Minister NN Ecclesiae,[g] juxta fidem meam, Deo et Sacro Ministerio datam juro,[h] me Sacratissimam Regiam Majestatem Caesaream et Regiam,[i] pro Magistratu meo agnoscere, et juxta eandem fidem, Deo et Sacro Ministerio debitam Suae Majestati in omnibus fidelem futurum, in hujus rei fidem,[j] et Testimonium subscripsit senior societatis Nagy Enyedensis sigilloque communi in Oppido Nagy Enyedensi[k] 1691. Die 22. Martij.[l]

j Az Úrnak van szüksége rájuk (Mt. 21, 3.).
k Mvh: *harangokat*
l Mvh: *réá*
m Mvh: *1681.*
n Mvh: *azután a' Papot*
o Mvh: *meg hajtam*
a Mvh: *Kecske szakállu, barom ábrázatu embernek*
b fiók egyházközség
c Mvh: *1691-ben*
d egyházmegyei; Mvh: *Tractusbéli* hiányzik
e Gyfv: *a kik*, más. h.
f Mvh: *Leopold*
g Mvh: *Minister Ecclesiae N.*
h Mvh: *debitam* (*datam juro* helyett)
i Mvh: *Sacratissimam Caesareum et Regiam Majestatem*
j Mvh: *Deo et Sacro Ministerio... in hujus rei fidem* hiányzik
k Mvh: *Nagy Enyediensis, Sigilloque Communi Societatis obsignavit, in Congregatione celebrata Oppido Nagy Enyediensi*
l Én, NN, jelenleg az NN-i gyülekezet lelkésze, hitem mellett esküszöm az Istennek és a szent lelkészi karnak, hogy a legszentebb királyi fenséget, császárt és királyt fölöttesemnek elismerem; és ugyane hit mellett Isten és a szent lelkészi kar színe előtt hűséggel tartozom őfelségének mindenben, és az ügy hitelesítésére a tanúságtételt aláírta a nagyenyedi gyülekezet seniora, és ellátta a gyülekezet pecsétjével. Nagyenyed városában, 1691. márc. 22-én.

Anno[m] 1649. Johannes Túri[n] Bükkösi Pap felől edoceáltatott[o] a Visitation, hogj kőzzél két Esztendő alatt az Ur Vatsorájához valo Kannában hűtőtt bort, és abból ivutt mind Háza Népestől egjben. es[p] masokat is abbol itatott. [49b] mellyel a Templom Szent Edényet[q] profánálta[r] s.at.

Akkor emanált ez a Deliberatum[s] 1. Ha valamelly Pap fél Esztendő alatt meg hal, a Ministérium a fél Esztendőt ki tőltesse. 2.[t] A meg holt[u] Papnak Ecclesiajaban, a ki Keresztel, copulál,[v] vagy temet, a sallariumot lévallya[w] egészszen, ha él a Pap de Ecclesia dolgában[x] jár, s mas szolgál hellyette,[y] a fizetést oszszák meg, ha nem Ordinatus[z] a Pap néki az efféle[aa] salláriumbol semmi ne mennyen. 3.[ab] A ki a Partziálisbol a szot ki viszi, poena flr 1.[ac] masodszor 2. azután a Societasbol ejiciáltatik[ad] IV. Ha valamely Mester, a más Tanitványit per Supplantationem[ae] magához hitegetné,[af] a Didactrumot[ag] a magáéból meg fizesse érette.[ah] V. Valahol Parochialis[ai] Szőllő vagjon, a Ministernek[aj] minden Esztendőben negj nap homlitasson[18] benne.

Anno 1652.[ak] *Deliberatum* I. Ha Pap[al] Árvái kőzzé Pap Divisorok[am] küldetnek, minden forintbol egj pénz[an] a Divisoroké, ha kűlső Ember[19]

m Mvh: *Anno* hiányzik
n Mvh: *Turi*
o tudtul adatott
p Mvh: *együtt, 's*
q Mvh: *edénnyét*
r megszentségtelenítette
s hozatott ez a határozat
t Gyfv: *1.*, más. h.
u Mvh: *A' mely holt*
v esket
w a fizetést nyerje el
x Mvh: *szolgálattyában* (*dolgában* helyett)
y Gyfv: *helyett*, th.
z beiktatott
aa Mvh: *afféle*
ab Gyfv: 2., más. h.
ac 1 forint a büntetés
ad a közösségből kitaszíttatik
ae gáncsoskodással
af Mvh: *hitegeti*
ag tandíjat
ah Mvh: *fizesse meg* (*érette* hiányzik)
ai a parókiához tartozó
aj lelkésznek; Mvh: *Parochialis Szöllője vagyon a' Mesternek*
ak Mvh: *1672*
al Mvh: *a' Pap*
am osztók
an Mvh: *denarius*

bonumit[ao] Papok osztják, ők is a kűlsőknek[ap] rendtartásokhoz tartsák magokat. II. Ha Pap Attjafia hal meg[aq] [50a] innen a Maroson,[a] az innen lako[b] Atjafiak tőltsék ki érette az Esztendőt, ha tul hal meg a tulsok tőltsék ki az időt.[c] NB. Miriszlon régen Káplánt tartottak. III. A melly Mesternek[d] Togája nintsen Mesterségre ne botsátassek.[20]

Anno 1655. Lazari János M[aros] Sz[ent] Királji Papnak felesége Szent Győrgj napja[21] hajnalában[e] a szolgálot ki küldőtte óltvar ellen harmat szedni, vádoltatott varáslással, de jurált[f] hogj nem tselekedte babonas véggel, interim[g] meg parantsoltatott, hogj más napon szedessen harmatot azt is biro hirével, maskeppen a[h] férje deponáltatik.[i]

Anno 1657. Die 27. Septembris.[j] Tiszteletes Árkosi Benedek Felesége,[k] Fagarasi Ferentzné[l] Enyedi Papné ellen valo[m] Causájában Procurátornak[n] vallotta Enyedi Tót Győrgjőt Fagarasi Ferentzné pedig Hoszszu aszói[o] Gaspart[22] a Szász Papot, de a Partzialis az addig tartott usus[p] szerint Tót Győrgyőt nem admittálta,[q] hanem Ecclesiastica Personat[r] kivánt Procurátornak de ez a Causa sopiáltatott.[s,23] NB. a Mesterek [50b] ellen. 1. Ha Togában nem járnak a Falunn is 2. Ha Papjokat nem betsűllik, s Papjok ellen practikálnak nagj poena inteltatott.[t]

1660. 23[u] *Februarii. Deliberatum* 1. Ha okat nem adván absentállya[v] a Pap a Partziálist poena flr 6. a Mester flr 3. 2. A melly Papok s Mesterek

ao javait
ap Mvh: *a' külső ember bonumit ha Papok osztják fel, másoknak*
aq Mvh: *Ha a' Pap Atyafi meg hal*
a Gyfv: *Marason*
b Mvh: *lakozo*
c Mvh: *ha tul hal meg, a tulsok tőltsék ki az időt* hiányzik
d Gyfv: *Ministernek*
e Mvh: *napján hajnalban*
f esküvel bizonyíttatott
g egyelőre
h Mvh: *a* hiányzik
i elmozdíttatik
j Mvh: *1657. 24-a Septembris*
k Gyfv: *s Felesége*
l Gyfv: *és Fogarasi Ferentz*, Mvh: *és Fagarasi Ferencné, né* utólag beszúrva
m Mvh: *ellen valo* hiányzik
n perében jogi képviselőnek
o Gyfv és Mvh: *mezei*
p Mvh: *szokás* (*usus* helyett)
q fogadta el
r egyházi személyt
s elsimíttatott
t büntetés helyeztetett kilátásba; Mvh: *Procurátornak, de ez a ... inteltatott* hiányzik
u Mvh: *22-a*
v elmulasztja

ördög Lelkűvel szitkozodnak, deponáltassanak a Synodus Generálisig ha Papok, a Mesterek meg veretessenek, s ki vettessenek.[w]

Anno[x] 1662. Murza István Enyedi Fi Enyedi Cántor vólt, de a Szabo Mesterséget erőssen[y] űzte, az Esperest akarattja ellen érte el a Cántorságot.

1662.[z] Beldi Susánna Tekéntetes Nagyságos Veselényi Pál ellen,[aa] mint Férje ellen, Causat erigált[ab] az Enyedi Partziálison,[24] vádolván Ferjet paraznasággal, es kivánván Divortiumot.[ac] *Deliberatum* Noha a Partialis elegedendő utat[ad] találna a Divortiumra, de minthogy az Ország is az Urat a Generalisra igazitotta, az Aszszonj is oda citáltatta, azért a Partialis nem pronuntial.[ae]

w Mvh: *Generalis Synodusig ha Papok ki vettettessenek, ha Mesterek, meg verettessenek*
x Mvh: *Anno* hiányzik
y Mvh: *igen* (*erőssen* helyett)
z Mvh: *1667.*
aa Mvh: *Ur ellen*
ab pert indított
ac válást
ad Mvh: *okot* (*utat* helyett)
ae ítélkezik

[2a] Edes posteritásim[a] ha kik lésztek.

Annyi mindenféle jobb s roszszabb írást készitettem én, hogy ti azt egyszer[b] meg olvasniis unni fogjátok.[c] Nintsenis ellenemre, ha mind őszve szaggatyátok, vagy hammuvá égetitekis: ti tőbbeket vagy jobbakot[d] irjatok. De ha némelly más irasimnak[e] kedveztekis, ezt vessétek a szemétre, ha ugy tetzik; mert[f] ha nékem fáratságomban állotis; talám tsak külőmb kűlőmbb-féle dolgoknak szemét rakása ez. Legyenis: mindazonáltal[g] látván hogy mások rakás tabakat[h] metélnek s pipálnak, mások tabákat[i] törnek s pixiseket[j] tőltenek,[k] én pedig[l] ezekhez nem tudok, azok[m] hellyett ezt az irást irtam idö töltéssel[n] egyszer másszor:[o] igy logattam lábaimat mint a rest,[p] hogy meg ne sibbadjanak.[q] De ki tudja? hátha ennyi szemét közőtt, valami[r] arannyatis ollykor fog találni egy gondos elme![s] Lattatnak a dólgok egy részént[t] kitsinyeknek,[u] de nagyobbakról[v] való elmélkedésre adhatnak okot. Bar, bizony az én édes

a utódaim
b Gyfv: *tsak egyszer*
c Mvh és OL: *meg unjátok*
d Kvár I, Kvár II. és OL: *jobbakat*
e OL: *irasinak*, th.
f OL: *most*, más.h.
g Gyfv: *mindazáltal*
h Kvár I. és Kvár II: *tabákot*, Mvh: *tubákot*, OL: *tubákokat*
i Kvár I: *s mások tubákot*, Kvár II: *mások tabákott*, Mvh: *mások tubákot*, OL: masok tubakokat
j szelencéket
k Mvh: *töltnek*
l OL: *pedig én*
m Mvh: *ezek*
n Gyfv: *idö tőltesből*
o Mvh és OL: *s másszor*
p Kvár II: *a lábaimat mint azért*, Mvh és OL: *lábaimat mind azért*
q OL: *sibbadjanak: mind azért, hogy a' görts meg ne támadja.*
r Mvh és OL: *valami* hiányzik
s OL: *is akkor fog találni, mint Virgl. in Ennij scriptibus gondos elme* ('Vergilius Ennius írásaiban')
t Gyfv: *nagy részint*
u Kvár I, Ol és Mvh: *kitsineknek*
v Kvár II: *nagyabokrol*, Mvh és Ol: *nagyobról*

Atyám[w] is irt volna Valamit, én jó[x] szivel szemleltem vólna benne az ö idejebéli Ecclesiastica és Politica aetast,[y] de nékie[z] nem vólt még tsak[aa] egy lineáni[ab] afféle[ac] irasais,[ad] hanem a sok idealis predikatziok, mellyekre kevés vagy semmi szükségem nem lévén adtam Pap sogoraimnak,[ae,1] söt szégyenlettem,[af] midön nálam[ag] Eklesiai Historiára tartozó jegyzéseket[ah] kerestek, mint Esperest fiánál s nem tudtam mutatni; de az én Atyámot[ai] [2b] meg menti az ö sok egyéb faradtsága és baja. En pedig mivelhogy[aj] inkább érkeztem, illendönek tartottam, hogy mint sem azokon[ak] az orákon a' mellyeken[al] mások pipáznak, portubákoznak,[am] flautáznak,[an] én[ao] hogy a' Püspököknek[ap] irjam le életeket,[aq] hogy azokbol őket jobban[ar] meg esmérhessétek,[as] mind az ö felettek el mondott hazudozásokbol mellyeket hallottatok felöllök, vagy olvastatok volna,[at] mert én tudom hogy igazat irok felöllök:[au] tudtam tobbeketis, de ezeket[av] elégnek tartottam, mások ugy irhattyák le őket mint Angyalokat;[aw] én ugy mint embereket. Irhatnék én az Enyedi Professorokról

w Mvh és OL: *Apám*
x OL: *jóh*, th.
y egyházi és politikai korszakot
z Mvh: *néki*, OL: *neki*
aa Mvh és OL: *tsak* hiányzik
ab vonásnyi
ac Mvh és OL: *efféle*
ad Kvár I: *irása is afféle*
ae Kvár I: *Pap Sogoraimnak adtam*
af Kvár I. és Mvh: *szégyellettem*
ag Kvár II: *nállom*
ah Kvár I: *jegyéseket*, th., Mvh: *dolgokat, 's jegyzéseket*, OL: *dolgokatt, jegyzéseket*
ai OL: *Atyámat*
aj Kvár I: *minthogy*
ak Kvár II: *azokan*
al Kvár II: *az* (*mellyeken* hiányzik)
am OL: *portubákolnak*
an Kvár I. és Kvár II: *Flautáznak, etc*
ao Kvár I. és Kvár II: *én* hiányzik
ap OL: *Püspőknek*
aq Gyfv: *Utól ami Püspökjeinket ugy irtam le* (*En pedig mivelhogy ... irjam le életeket* hiányzik)
ar Mvh és OL: *jobban jobban*
as Gyfv: *meg esmerhetni*
at Gyfv: *mintha az ö felettek el mondott hazudozó alkalmaztatasokat mind hallottátok vólna*, Kvár I: *mind az ö felettek valo hazudozásokbol, melyeket felettek hallottatok, vagy olvastatok volna*, Kvár II: *mint az ő felettek el mondott hazudazásokbol, mellyeket felettek hallottatok, vagy alvostatok volna*, OL: *mind az ő felettek el mondo hazudozásokból, melyeket hallottatok felőllők, vagy olvastatok volna*
au Gyfv: *irtam felőlők*, Kvár II: *irok felőllek*
av Gyfv: *de a keveseket is*, Kvár I: *de azokot*, Kvár II: *de azokat*
aw Kvár I: *Angyalokot*, Kvár II: *Angyalakott*

és némelly más emberekröl[ax] /:még pedig belsö[2] emberekröl:/[ay] sok szomoru és jó dólgokat[az] is, talám[aaa] nemis ártana, hogy szemlélhetnetek azokban[abb] mind tettük magunkat méltatlanokká a mi békességünkre, Evangyéliomi[acc] szép Réligionkra, Papi szent méltóságunkra, hogy mikor[add] el vészen az[aee] Isten mi[aff] tőllünk minden efféle[agg] ditsösségeket, azt mondhassátok; *Igaz az Isten itélete!* de talam az illyetén[ahh] gonoszsagoknak hiteles documentumit[aii] fel talállyátok más irásimban.[ajj] En magam a leg gonoszabb[akk] kűlsö emberektőlis nem szenvedtem ahoz képest semmit,[all] a mit szenvedtem az Enyedi két ifjabb Professoroktol,[amm,3] de az Isten légyen irgalmas nékiek, aki ugy megis hátrálta őket s lágyitotta sziveket, hogy most jó kedvel mutatnák magokat[ann] jó akaroimnak[aoo] lenni; de én még tsak félek ö tölök;[app] ök pedig az ellennemm való öszve[aqq] pilátuskodás után egymást gyülölik,[arr] s ellennem való machinatiojokat azzal szépitik, hogy egyik a másikra veti.[ass]

ax Gyfv: *Belső emberekről*is, Kvár I. és Kvár II: *emberekről is*
ay Gyfv: *még pedig belsö emberekröl* hiányzik
az Kvár II: *dolgakat*
aaa Kvár I. és Kvár II: *s talám*
abb Mvh és OL: *azokból*
acc Kvár I. Kvár II. és OL: *Evangéliumi*, Mvh: *Evangéliomi*
add Mvh és OL: *midőn*
aee Gyfv: *az* hiányzik
aff Gyfv: *mi* hiányzik
agg Mvh: *mindenféle*, OL: *efféle* (*minden* hiányzik)
ahh Mvh: *illyen*, OL: *ilyen*
aii Kvár I, Kvár II. és OL: *Documentumát*, Mvh: *Documentumait*
ajj Gyfv: *más irásimban fel talallyátok*
akk Kvár II: *magom a leg gonoszob*, OL: *magam elég gonoszabb*
all Gyfv: *semmit nem szenvedtem ahoz képest*
amm Gyfv: *Professortól*
ann Kvár II: *magakat*
aoo OL: *akaromnak*
app Kvár II: *ő tőllek*
aqq Mvh: *öszve* hiányzik
arr Mvh és OL: *gyülölik* hiányzik
ass Kvár I. és Kvár II: *vét.* OL: *Vége. Következik a' Püspökök életének rövid leirása kik kőzőtt A. Topheus Mhl.*

[51a] *TOFÉUS MIHÁLY*[a]
Református[b] *Püspökről tréfás*[c] *dolgok.*

A Szent Ministérium[d] Sz[ent] Györgji Dávidot[e] akarja vala Püspökjének választani,[f] de a Fejedelem Apaffi Mihály Toféust mint Udvari Papját insinuálta,[g] azért sok sugás bugás[h] és consultatiok után fejet hajta az Egjházi Rend a Fejedelemnek, s lőn a[i] Püspők Toféus, kiis elő[j] álván, hivatallya szerint a Ministerii Candidátusokat[k] ki választa, s állatá a szokás szerint, de olly kemény beszédekkel éle, hogj két Candidátusok Lovakra[l] űlének s el njargalának a Szent Generálisbol,[m] melyen Toféus láttaték is busulni.[4]

Azután idővel Háromszéket[n] bé visitálá,[o] léven mellette egj Compánia Militia[p] is, holott is magával hordozá a fél szemű Jakab Esperestet[q] /:kinek egjik[r] szemét egj Hajdu[s] Kardal[t] vágta vala ki Tővissen a Kortsomán:/[u,5] Ekkor vádoltaték a Kőrősi Mester azzal, hogj Njári napokban[v] tsak két[w] vén Aszszonj frequentálván[x] a Templomot, haragjában szerelem Verseket éneklett volna, mellyért az egjik Ven Aszszonj a Mestert[y] igen ditserte volna, azt mondván, hogj annak a

a Kvár I. és Kvár II: *Mihályrol*
b Kvár I. és Kvár II: *Reformatus Nagy*
c Kvár I. és Kvár II: *holmi tréfás*, OL: *némely tréfás*
d lelkészi kar
e Kvár I. és Kvár II: *Dávidat*
f Kvár II: *tenni* (*választani* helyett)
g ajánlotta; Gyfv: *insinuálá*
h Kvár I: *sok bugás, suttogás*, Kvár II: *sok bugás suttagás*
i OL: *a* hiányzik
j Kvár I. és Kvár II: *elé*
k lelkészjelölteket; Kvár II: *Minister Candidátusokat*, Mvh: *Ministerii Candidasukot*, th., OL: *Ministerii Candidátusokot*
l Gyfv: *Lovokra*
m általános zsinatból; Kvár I. és Kvár II: *az Szent Generalis Synodusbol*, OL: *a' Szent Generalisből*, th.
n Mvh: *Háromszéket idövel*
o OL: *bé nyargalá 's visitálá*
p század katonaság; Mvh: *Compagnia Militia*
q Kvár I. és Kvár II: *hordozá* (Kvár II: *hordazá*) *a fél szemű Esperestet*, Mvh és OL: *hordozá fél szemü Jakab* (OL: *a fel szemű Jákob*) *Esperestet*
r Kvár I: *az egyik*
s Kvár I. és Kvár II: *az Hajdu*
t Kvár I. és Mvh: *Kardal* hiányzik
u Kvár II: *Kartsomán*
v Gyfv: *napokon*
w Kvár II: *két* hiányzik
x látogatván
y Mvh: *a Mestert* hiányzik

Megjés Deáknak melto[z] volna a [51b] száját meg aranjozni,[aa] de a Püspők a Mestert az Ecclesiából ki veté,[ab] a tréfás és[ac] ravasz Mester pedig egj hát szitával szembe jöve a Püspökkel az útban, és[ad] a szitákat[ae] bé mutatá ajándekba, mondván, *hogj ő Szita Bányai*[6] *Ember.* de midőn a Vak Jakab[af] meg jelentette volna a Püspöknek hogj ez a[ag] Kőrősi le tett Mester, fel szabaditta a buntetés aloll, s el botsáttá jo vallaszszal.

Toféusnak Udvari Pap korában tsak probára nem arany, hanem follyo ezűst penzűl kűlde meg a Fejedelem Aszszonj az[ah] Esztendőre valo Sallariumat,[ai] mellyet is a Hop Mester[aj] le tőlte a Toféus Asztalára, Toféus pedig ragadván a Nad páltzát,[ak] ide s tova veré a Házban,[al] ugjan peng vala, és haragoson[am] ezt[an] mondá. *Mondd meg Aszszonjunknak hogj az en Predikátziom nem ezűstős hanem Aranyos.*[ao] Az Uri ember[ap] azomban[7] a penzt fel szedegeté, a mint[aq] lehete s viszsza vivé.[ar]

Ezen Toféust Püspökségében meg latogatá Dési Marton Nagy Enyedi Professor, de sűveget sem vete[as] Désinek, sem le nem[at] űlteté Házában.[au] Desi is[av] minek utánna eleget Udvarlott volna talpon, el méne a

z Kvár I. és Kvár II: *Megyés Deaknak* (Kvár II: *Mester Déáknak) nem kár*, Mvh: *Mester Déáknak, méltó*
aa Kvár II. és OL: *meg aranyazni*
ab Gyfv: *ki veti*
ac OL: *és* hiányzik
ad Kvár I. és Kvár II: *és* hiányzik
ae Kvár II. és OL: *Szitákot*
af Kvár II. és OL: *Jákob*
ag OL: *az a'*
ah OL: *az* hiányzik
ai járandóságát; Mvh: *Salariumot*, OL: *sallariumát*
aj Kvár I: *Hof Mester*, OL: *Mester* (*Hop* hiányzik, a szó helye üresen hagyva)
ak Mvh: *ragadá a' nád páltzát*, OL: *ragadá a' nád páltzáját, és*
al Gyfv: *veri vala a Házban*, OL: *veré a' házba vélle*
am Kvár II: *haragason*; Mvh: *haragosan*
an Mvh: *azt*
ao Mvh: *ezüstes, hanem aranyas*
ap Kvár I: *Az Uri Ember pedig*, Mvh: *Az Hop Mester pedig*, OL: *az Ur pedig*
aq Kvár II: *s a mint*
ar Kvár I: *s viszá jöve*, Kvár II: *viszszá jőve* (*s* hiányzik)
as Kvár II: *se vete*, Mvh: *sem véve*, OL: *emlitse*, más. h.
at Kvár I: *le sem*, Kvár II: *se le nem*
au OL: *a' maga házában*
av Mvh: *Désit* (*is* hiányzik)

szállásra[aw] mentében ezt mondván[ax] az őtet kisérő[ay] Deáknak *Hic Homo certe non est Regenitus.*[az,8] [52a]

Kőzep Ajtai Pap lévén Kőpetzi János, igen kurvás ember, /: kit a Hazámban Hermányban laktamban[a] en is esmértem:/[b] Ország Istvánné nevű Paraszt Aszszonj mellől ugratták[c] fel, hajnalban, melly miatt az Ecclesia János Papot turbálni akarván[d] kővetségben[e] külde Fejervárra a Püspőkhőz, de János pap is[f] kentelenitteték el menni, holott is monda Tofeus János Papnak. *Miért tselekedted ezt? mert ha valamit nem néznék, a Fejérvári Piatzon űtetném el a*[g] *fejedet.* Mentegetvén magát a szegény Pap monda. *Nem egjébért mentem oda hanem Brassoba szándékoztam s egj kereket akartam furatni.* Mellyre nagj haraggal monda Toféus *Honn furj! honn furj!*[h] Ez a János Pap hala meg 90[i] Esztendős korában, s e volt egjik utolso szava[j] *Én*[k] *Istenem! bár tsak még*[l] *tiz Esztendeig élhetek vala, hogj meg térek vala.*[9]

NAGY - ARI JOSEFRŐL

Apaffi Fejedelem Udvari Papjárol elegjes[m] *dolgok.*

Mikor ez a drága jo ember, s[n] abban az időben /:talám most is[o] ha élne:/ Incomparabilis[p] [52b] Pap a Fejedelmi Udvarban[q] a Papsághoz fogott, s

aw Kvár I. és Kvár II: *el méne szállására*
ax Kvár I. és Kvár II: *s* (Kvár II: *s* hiányzik) *mentiben eszt mondá*, Mvh: *mentiben azt mondván*
ay Kvár II. és Mvh: *késérő*
az OSZK I. és OSZK II: *Ez az ember bizony nem ujjá született Ember*; Gyfv: *non non est Regenerátus*, más. h.
a Gyfv és OL: *laktában*
b Kvár I: *ismértem /:H.D.J.:/*, Kvár II: *esmértem: H.D.J./*, Mvh: *emértem*, th., OL: *ismértem*
c Kvár I: *ugrották*, Kvár II: *ugraták*, OL: *ugraszták*
d Gyfv: *akarván turbálni* ('kivetni')
e Kvár I: *követséget*, Kvár II: *kővetségre*
f Gyfv: *is* hiányzik
g Mvh: a hiányzik
h Kvár II: *Hontzfut Honnfutz*, Mvh: *Huntz fut, Huntz fut*
i Mvh: *90-dik*
j OL: *az egyik szava utolsó*
k Kvár I: *En. En*, th.
l OL: *még* hiányzik
m Kvár II: *e kegyes*, más h.
n Mvh: *s* hiányzik
o Kvár II: *is* hiányzik
p hasonlíthatatlan, páratlan
q OL: *Fejedelem Udvarában*

elsőben[r] prédikállott[s] ugj meg tettzett a[t] többek[u] kőzőtt Tofeus Püspőknek hogj Házához menvén s a Házban[v] alá s fel setálván egj nehányszor igj szollittaná[w] meg a maga Feleségét[x] *Feleség! Feleség![y] Papotska ám ez,*[z] *adjuk néki*[aa] *Sárát!*[10] S adta volt is azt a Leányat[ab] Nagj Arinak, kitől valo Fia Nagj Ari Josef Enyedi Hadnagj[ac] vala egj időben, szelid[ad] ember, és igen facetus[ae] a beszédben, vala egj erkőltstelen Felesége is kitől valo ez[af] a Bogaton lako Nagj Ari Bentzik,[ag] a ki[ah] ebben igen[ai] singularis példa,[aj] hogy[ak] igen idején[al] meg házasula s[am] meg őszűle,[an] de egj idő mulva az ősz haja oda lőn,[ao] s[ap] régi szinébe öltözék[aq] a haja. Ennek a Nagy Attya Tofeus /:a mint a Testamentumnak[ar] extractussát[as] láttam:/ mind őzvegjének mind Leányinak igen sok arany, Tallér és egyéb pénzt hagjott volt,[at] ugj hogy az a[au] summa sok ezerekre ment.

De terjűnk vissza a Néhai T[iszteletes] Nagj Ari Josefre; ez ollyan buzgo, s kőnyhullatásokkal [53a] valo[a] kőnyőrgéseket tészen vala,[b] hogj

r OL: *elsőbb* (*s* hiányzik)
s Kvár II: *praedicállat*
t Mvh: *a* hiányzik
u Gyfv: *a tőbbi*
v OL: *házaban*
w Mvh: *ugy szollittaná*, OL: *ugy szollittá*
x Gyfv: *a maga Feleségét is*, Kvár I. és Kvár II: *a Feleségét*
y Kvár I. és Kvár II: *Feleség, Feleség, Feleség*
z Mvh: *emez*
aa OL: *nekie*
ab Kvár I. és Kvár II: *is volt aszt a Léányát*, Mvh és OL: *volt is Sárát*
ac Kvár I: *Nagyari Joseph, Enyedi Joseph, Enyedi hadnagy*, más.h.
ad Gyfv: *serény*
ae tréfás; OL: *facétus igen*
af Mvh: *ez* hiányzik
ag Mvh: *Bentzi*, OL: *Bontzik*
ah OL: *a ki* hiányzik
ai Kvár I. és Kvár II: *igen* hiányzik
aj Mvh: *singularis példa vala*, OL: *singularis a' vala* (singularis 'különös')
ak Mvh: *hogy ez*
al OL: *idegen* (*idején* helyett)
am Mvh: *meg házasula s* hiányzik, OL: *meg házasula* hiányzik
an OL: *őszűlt*
ao OL: *lén*
ap Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
aq Gyfv: *öltőzik*, Kvár II: *öltezék*
ar Kvár I. és Kvár II: *Testamentomnak*
as a végrendelet kivonatát
at Mvh és OL: *volt* hiányzik
au Kvár I: *a* hiányzik
a Kvár I. és Kvár II: *tellyes* (*valo* helyett)
b Mvh: *buzgo könyhullatásokkal tészen vala könyörgéseket*, OL: *buzgo kőnyhullatásokat kőnyőrgeseket tészen vala*

a Pogány Tőrökök is azt latván, arra fokadtak[c] ki, *hogj ha ezt az Embert az Isten meg nem halgattja, senkit meg nem halgat.*[d] Kivaltképpen látván hogj az Ifju Apafinak[11] mint van esze[e] az Austriai F[elséges][f] Udvarral, s az Erdéllyi Urakkal[g] dolga, mint hadja[h] az ország s Fejedelem[i] magát hamis Hitben, s[j] abbol mi kővetkeznék[k] a Reformata Ecclesiara, ki fakadt[l] kőnjőrgesében[m] a Fejedelem hallottára illjen szokra[n] in Cultu Publico.[o] *Uram Isten! nintsen Fejedelműnk, Gjermek Fejedelmet adtál nekűnk!*[p] ,[12] s[q] azomban a szakállán hullott[r] le a Kőnyve. Ekkor mondotta volt el ama[s] fulminans[t] Predikátziot is[u] Ország gyűlésében ex Jer. XXXVIII.[v],[13] melly nállam is[w] meg vagjon, mellyért[x] sokan féltették hogj Teleki Mihály[14] meg őleti, de nem lett az sőt az napon[y] Teleki ebédre hivta[z] maga a Veridicus Concionátort.[aa] Teleki el esvén Tőrts Váránál, ugjan Nagj Ari Josef is Parentalt[ab] felette, melly Prédikatzioját en is el olvastam[ac] s tsudáltam.[ad]

Mit hogj pedig ez a Nagy Ari éppen Incomparabilis[ae] Pap volt, viszsza is élt[af] a Fejedelmi Udvar az ő promptitudojával,[ag] és jámbor- [53b]

c Kvár II: *fakadtak*, OL: *Fokadtanak*
d Kvár I. és Kvár II: *nem halgat meg*
e Mvh: *mint van dolga*, OL: az *esze* (*dolga*) szó helye üresen hagyva
f Gyfv: *az Austriai Fő*, Mvh: *a F[elséges] Austriai*
g Mvh: *Udvarokkal*, OL: *Udvarakkal*
h Kvár II: *hagya*, Mvh: *hagyta*, OL: *hagyá*
i OL: *s Fejedelem* hiányzik
j OL: *s* hiányzik
k Kvár I. és Kvár II: *mik következnek*
l Kvár I. és Kvár II: *Kifakad*, OL: *kifokadt*
m Mvh: *a' könyörgésben*
n Kvár I. és Kvár II: *illjen szokra* hiányzik
o nyilvános istentiszteleten
p Mvh: *minékünk*
q Kvár II. és OL: *s* hiányzik
r Kvár II: *hullatt*
s Kvár I: *mondotta vala el amaz*, Kvár II: *mondatta vala el Ország Gyűlésében amaz*
t dörgedelmes; Mvh: *fulminans* hiányzik
u Kvár I. és Kvár II: *is az*
v Jeremiás 38. fejezetéből
w Kvár II: *nálomis*
x OL: *'s melyért*
y Gyfv: *nap*
z Gyfv: *hivatta*
aa igazmondó prédikátort
ab halotti beszédet mondott
ac Kvár I: *meg olvastam*, Kvár II: *el olvastom*, OL: *olvastam*
ad Kvár II: *s csudáltom*, Mvh: *s tsudáltam* hiányzik, OL: *'s vádoltam*, más.h.
ae hasonlíthatatlan, páratlan
af Kvár II: *él*
ag készségével, prédikátori gyorsaságával

ságával, és ollykor[ah] harangozáskor[ai] izent Textust nékie,[aj] a mellyről mindjárt prédikáljon, melyre[ak] hirtelen elmélkedvén, a Palastját néha a sietség miatt[al] az allyánál fogva vette[am] njakába s ugj talalt[an] ki indulni Házából, a mint a Fiától hallottam.[ao]

Némethi Sámuel Kolosvári drága Professor irt ennek egj igen szép Epitafiumot,[ap] melly ki njomtattatott,[15] tartom[aq] én is, s[ar] bizony mélto meg olvasni.

VESZPRÉMI ISTVÁN
Püspőkről holmi léhás dolgok

Ez az Ember Udvarhellyi Papságában, midőn az én édes Atyám Hermányi Dienes Péter is ott a Gymnasiumban seniorotska[16] volna, ollyan hirt hallott vala, hogy Apor István személy szerint el jőne, s el foglalná a Reformata Scholához[as] tartozó egj Asztag buzát, még pedig a Jésuiták seminariumjához.[at] Maga mellé vévén azért[au] az Atyámat[av] Veszprémi István nap es-

ah Kvár I: *sokszor* (*ollykor* helyett)
ai Kvár II: *harongazáskor*
aj Mvh és OL: *nékie* hiányzik
ak Gyfv: *mellyről*, Kvár II: *a' melyre*
al Mvh és OL: *Palástyát a' nagy sietség miatt*
am Kvár I, Kvár II. és OL: *vetette*
an OL: *tanált*
ao OSZK I. és OSZK II. betoldása: *Ezen Illyés Proféta Lelkével biro Papi ember igen el vonta vala magát a' Világtol is, ugy hogy két forintot meg nem tudot volna számlálni, sem köntesére* (OSZK II: *köntössére*), *ételére, italára nem viselt gondot, erővel vette ki a' Felesége ebédre is, a' Tanulo házbol. Egy temetés felet husz Aranyat adott néki a' Fejedelem, bé veti azt a' 'sebiben* (OSZK II: *'sebében*), *mely is lyukas lévén, a' mint az uton ment, a' Fejedelem étek fogoja kisérvén a' szállásra, el hullogatott egy nehányot benne, az étek fogo fel szedi, a' szállásra menvén, mondja a' Feleséginek, valami sár aranyak* (OSZK II: *Aranyok*) *vagynak a' 'sebiben, ved el lássad* (OSZK II: *lásd*) *mit tsinalsz vellek. A' Felesége meg számlálván tizen kettőnek találllya, kérdi az Urától ha annyi volté? mondja hogy én nem tudom, az étek fogo meg nevetvén magát, elő* (OSZK II: elé) *adja az el hullott nyolcz aranyat és várja hogy adjon a' Pap vagy eggyet belőlle, amannak pedig nem volt az* (OSZK II: az hiányzik) *affélére gondja, az étek fogó mondja: bár nékem is ád vala kegyelmed benne, mert* (OSZK II: *mert* hiányzik) *megérdemleném; mondja a' Pap végyen kegyelmed benne a' mennyit akar, én nem kapok rajta, ugy adott a' felesége egyet belőlle.* (V. ö. Cserei Mihály *Históriája*. Kiad. Kazinczy Gábor. Pest 1852. 162.)
ap sírverset
aq Kvár I, Kvár II. és OL: *s tartom*
ar Kvár II: *s* hiányzik
as OL: *Oskolához*
at papneveldéjéhez; Gyfv: *seminárjumához*
au Mvh: *azért* hiányzik
av Kvár I. és Mvh: *az Atyámot*, OL: *az én Atyamat*

tig[aw] az asztagnál várá Aport, egj hegjes tőr páltza lévén nálla,[ax] de Apor nem superveniála.[ay] Akkor Haza méne Veszprémi[az] és [54a] monda[a] az[b] Atyámnak *Frater Senior! Frater Senior!*[c] *nem jőve el Apor István az őrdőg lelkű,*[d] *bizony dolog*[e] *hogj ha el jő vala, a hasába gjakom vala ezt a páltzát.*[17]

Ez a Veszprémi szálas,[f] termetes, szó ki mondo bátor ember vala, de a Felesége igen[g] borozo reszeges Aszszony vala,[h] de az Aszszonyhoz, res mira![i] Kurva név[j] még sem fért soha.[k] Két fűlű fazékkal állott ollykor[l] a bor a Konyhán[m] Veszpréminé előtt,[n] s midőn[o] látta hogj szintén[p],[18] rajta éri a férje,[q] bé zuditotta az Aszszony a bort a Moslék kőzzé. Veszprémi István[r] pedig igen szidogatta[s] a Nemet pernahajderrel.[t],[19] Ezt a Tudos Embert elsőben űtőtte meg a Gutta, az Udvarhellyi Prédikallo székben Kőnyőrgés kőzben, de azután[u] Püspőkséget ért, és viselt[v] 25 Esztendeig.[20]

Mikor leg utolszor Synodus Generalist[w] tartana, és az én Atyám is,[x] mint Esperest ott volna, ott ezek esének I. Az a Fractus[y] Püspők tsak

aw Gyfv: *nagj estvig*, Kvár II: *nap estvig*
ax Mvh: *az asztagnál vala, Aport l:egy hegyes tör páltza lévén nálla:l várván*
ay jelent meg
az Kvár II: *Veszprényi*, th.
a Gyfv: *és monda*, más.h.
b OL: *az en*
c senior atyámfia; Gyfv és OL: *Frater Senior* (kettőzés nélkül)
d Kvár I: *nem jőve el Apor István az őrdőg lelkű* hiányzik
e Kvár II: *bízony dolog! bízony dolog!*
f Kvár II: *szálos*
g Mvh és OL: *igen* hiányzik
h Gyfv: *vala* hiányzik
i világ csudája
j Gyfv: *hir* (*név* helyett)
k Gyfv: *soha is*
l Mvh és OL: *ollykor* hiányzik
m OL: *Konyhán olykor*
n Mvh: *Veszpréminé előtt* hiányzik
o Mvh: *olykor midön*
p Mvh: *szintén* hiányzik
q Gyfv: *éri férje*, Kvár II: *eri az Ura*
r OL: *István* hiányzik
s Kvár II: *szidagatta*
t Gyfv: *pernehajderrel*, Mvh: *bernhájderrel*
u Gyfv: *ezután*
v Kvár I: *is ért, s viselt is*, Kvár II: *is ért, s viselt*
w Mvh: *Midön utolszor Generalis Synodust*, OL: *Midőn leg utolszor Generalis Synodust*
x Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
y megtört, erőtlen; Kvár I. és Kvár II: *A Tractus* (*az* hiányzik), OL: *Az a' T.*

ugy űlt a[z] Consistoriumban,[aa] mint egj oraculum,[ab] hanem a Gjűlésnek egjik napjan Dél [54b] előtt, nagj későre, igen halkal a szokat meg kettőztetvén s[ac] hármaztatvan[ad] mondá. *Bizony dolog bizony dolog! hogj hogj*[ae] *meghalok ehel.* melly szavaira[af] nagj halgatás vala. E[ag] pedig azt tette, hogj a veje és[ah] ama részeges Leánya mindenit lopták,[ai] és őtet semmivé tették.[aj] Az a Jutka nevű bor 'sák Leánya illy hallatlan háládatlanságot is[ak] tselekedett[al] az Attyával,[am] Eszre vévén hogj az Attja tőlle valo féltében[an] valami Arany s Tallér pénzt a derekán[ao] hordoz ejjel nappal[ap] addig intselkedék[aq] njomorék[ar] Attja után, hogj feredőbe űlteté, s mig a Püspők a Kádban[as] szunjokála,[at] a gjűszűt[21] meg űresitté, és üveg darabokkal,[au] s egjéb[av] tserepekkel meg tőlté, s mintha mind[aw] transubstantiálta[ax] volna,[ay] ott hordoztatá vén Attjával, éppen addig mig reá szorula,[az] s akkor veve észre a Vénség, a nagj által állatozást,[aaa],[22] s az[abb] affléktől[acc] félt a szegénj[add] Püspők az éhel halástol, végezteték[aee] azért ekkor, hogj

z OL: *a* hiányzik
aa egyháztanácsban; Kvár I: *Generális Synodusban*
ab jós; vitathatatlan szaktekintély
ac Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
ad OL: *szokot meg kőtőztetvén* (*s hármaztatván* hiányzik)
ae Kvár I. és Kvár II: *hogy* (kettőzés nélkül)
af Kvár I. és Kvár II: *szavára*
ag Mvh: *ez*, OL: *a'*
ah Kvár II: *és* hiányzik
ai Mvh: *el lopták*
aj OL: *tőttek*
ak Kvár I: *ilyen háladatlansagat is*, Mvh: *ily hallatlan s' háládatlan dolgot*
al Kvár II: *tselekedék vélle*
am Gyfv: *Apjával*
an Mvh: *féltiben*
ao Kvár II: *a derekán* hiányzik
ap Kvár I. és Kvár II: *s nappal*
aq OL: *intselkedett*
ar Mvh és OL: *nyomorú*
as Mvh: *a' feredöben*, OL: *feredőben* (*a Kádban* helyett)
at Mvh: *szunnyokálna*
au Gyfv és Kvár II: *és üveg darabakkal*, Mvh és OL: *'s egyéb üveg darabokkal*
av Mvh és OL: *egjéb* hiányzik
aw Mvh és OL: *mind* hiányzik
ax átlényegítette; OL: *transubtantialtatott*
ay Gyfv: *valna*, th.
az Gyfv: jav. ebből: *fordula*
aaa Kvár I: *által változást*, Kvár II: *által állatást*, Mvh: *állatozást* (*által* hiányzik)
abb Kvár I: *az* hiányzik
acc Mvh és OL: *effélétől*
add Mvh és OL: *szegénj* hiányzik
aee OL: *Végeztenek*

a Generalisbéli[aff] jövedelem lenne egészszen a Püspöké, de azután a successori is[agg] azt a Proventust[ahh] el seprék,[aii] az Esperestek[ajj] elől, ha[akk] ezután nem fordul jobban. Dél után azon [55a] Napján a Synodusnak, ismét meg szollala a Püspök és monda. *Bizonj dolog bizony dolog![a] hogj hogj*[b] *sok Püspők vagjon.* melly szavára az adott alkalmatosságot, hogj a Consistorialisok[c] ebéd után voltanak, s vigan[d] és bátran[e] discuráltanak, ama mondás szerint, *Foecundi*[f] *calices quem non <.> fecere disertum.*[g] II. Mikoron[h] a szokás szerint könyörgene a Püspök a Ministerii[i] Candidátusokért,[j] igj ejtette beszédét[k] *Ur Isten! mi ezeket a te Szolgaidot,*[l] *ki botsattjuk a te szőllődnek mivelésére, Te azért áld meg őket, áld*[m] *meg e jelen valo eledeleket is,*[n] *mellyeket hozzánk vészűnk Testűnk taplálására.*[o] 3. Az édes Atjámtol pedig igj butsuzott el. *Adja Isten édes Hermányi Uram, hogj egjmást láthassuk a más Világon*[p] *jó egéssegben.*

Ezt a Veszprémi[q] István Püspökőt[r] vette volt reá[s] Betlen Miklos, hogj consentiálna, és subscribálna az Amstelodámi[t] pénznek, le hozásában, mellyet Bethlen Miklos a Torotzkai[u] Joszágra, Groffi[v] Titulusra, és[w] Sz[ent] Miklosi Kastélyra elkőlte,[23] s meg nem fizethete. Melly subscrip-

aff Kvár I. és Kvár II: *Generalis Synodusbéli*
agg utódai; OL: *successoraiis*
ahh jövedelmet
aii Kvár II: *el lepték*, más.h.
ajj Mvh: *Esperest*, más.h.
akk OL: *hatsak*
a Mvh: *Bizony dolog!* (kettőzés nélkül)
b Kvár I. és Kvár II: *hogy* (kettőzés nélkül)
c az egyházi tanács tagjai
d Kvár I. és Kvár II: *dél után vigan voltanak*, Mvh: *ebéd után voltanak, s vigon*, OL: *ebéd után igen vigan voltanak*
e OL: *bátron*
f Mvh: *Faecundae*
g OSZK I. és OSZK II: *A' bőv bór kitnem tészen bőv beszédüvé?*; Kvár II: *diserti*
h OL: *Mikor*
i Kvár I: *Ministeriumra*, Kvár II: *Ministeri*
j lelkészjelöltekért
k Gyfv: *beszédit*, Kvár I. és Kvár II: *könyörgését* (*beszédét* helyett)
l Kvár I, Kvár II. és Mvh: *szolgaidat*
m Mvh: *áldjad*
n OL: *is* hiányzik
o Kvár I. és Kvár II: *Testünknek táplálására etc.*
p Kvár I. és Kvár II: *világban*, OL: *Világon is*
q Kvár II: *Veszprényi*
r Kvár II: *Püspőket*
s Gyfv: *rá*
t egyetértene és aláírást adna az amszterdami
u Gyfv: *Taratzkőzi*, Kvár II: *Toratzkai*, Mvh: *Farkatzkori*, OL: *Farkatzkosi*
v Kvár I: *s Groffi*, Kvár II: *s Groff*
w Mvh: *és a'*

tioért[x] Veszprémit[y] igen keményen szembe [55b] fogák a Papok egj Generális Synodusban, de midőn magát nem menthetné monda. *Kedvezzen*[z],[24] *Kegyelmetek*[aa] *énnékem, mert a gutta ujonnan*[ab] *meg űt engemet.*[ac] melly szavára felele Eszéki István, igen kemény Ember: *Útőtte volna meg*[ad] *Kegyelmedet*[ae] *ez előtt 12*[af] *Esztendővel,*[ag] *ne mettzhette volna meg Kegyelmed*[ah] *az Erdéllyi Ecclesia*[ai] *Torkat etc.*[aj]

BONYHAI GYÖRGY
Püspőkről

Ez igen termetes, szép tekintetű, szelíd és gravis[ak] Ember vala, valának pedig[al] néki[am] három Leányi, de a kissebb vala leg szebb, és katzérabb[an] termeszetű, meg is férgesedék osztán[ao] M[aros] Vásárhelyt, melly esetnek[ap] hire mindenfelé ki menvén[aq] nagjon[ar] őrűlék[as] a Pápisták, s[at] igen szegjenlék a Reformátusok a Püspőki Háznak illjen[au] eleven gjászszát.[av] Esék azomban, hogj ama nagj Pápista Ur

x aláírásért
y Kvár II: *Veszprenyit*
z OL: *Kedvezzenek*
aa OL: *kigyelmetek*
ab OL: *ujjábban*
ac Mvh: *engem*
ad OL: *meg* hiányzik
ae Kvár II: *Kedet*
af Mvh és OL: *tiz*
ag Kvár I: *esztendővel, hogy*, Kvár II: *Esztendőkkel, s*
ah OL: *kigyelmed*
ai Kvár I. és Kvár II: *az Erdéllyi Ecclesiáknak*, Mvh: *az Erdéllyi Ecclesiák*, OL: az eklesia
aj Kvár I. és Kvár II: *s. a többi*, Mvh és OL: *etc.* hiányzik. OSZK I: bejegyzés a margón: *NB. Eppen a' Kolosvari Reformata Ecclesianak is a' dolga igy fojt. 's a.t. Nam Hyerarchia ?yT? Sacra Nequitia. etc. mert a' jövedelmet nem gyüjtettük meg, hanem pászotolták!?!, pusztitottak a' Curatorok, Furatorok.*
ak súlyos, tekintélyes
al Kvár II: *pedig* hiányzik
am Kvár I, Kvár II. és OL: *nékie*
an Kvár I: *az kissebbik vala leg szebb, a középsö leg katzérobb*, Mvh: *a' középsö vala leg szebb, és katzérabb*, OL: *a kőzepső vala leg szebb és katzérabb*
ao Kvár I: *osztán* hiányzik
ap Kvár II: *ezeknél*, más.h.
aq Mvh: *ki mégyen*, OL: *kimégyen volt*
ar Mvh: *nagjon* hiányzik
as Kvár I. és Kvár II: *őrűlték*, OL: *őrűlnek*
at Kvár I. és Kvár II: *de* (*s* helyett)
au Mvh: *a' Püspök házának ily*
av Kvár II: *gyalázattyát* (*gyászszát* helyett)

Torotzkai János[25] /:ki az után Thesaurárius[aw] vala:/ méne Mezőségi[ax] Joszágaba Njaralni,[ay] holott is Udvarla néki egj szomszéd Református Nemes[az] Ember, kit noha[aaa] Torotzkai[abb] nem igen kedvel vala ob Relligionem, et [56a] Contentiones de finibus Territorii,[a] mind-azonáltal ebédre marasztá, hogj mortificálhatná,[b] vala pedig a Nemes Ember elmés, és Kőnyv olvaso[c] értelmes.[d] Monda azért Torotzkai János ebéd felett a Nemes embernek, *Tud é Kegyelmed*[e] *Ujságot?* felele[f] a Nemes ember[g] és monda. *Nem tudok Méltóságos Ur, de ha Nagyságod parantsolni méltoztatik,*[h] *meg halgatom az Ujságot.* Mellyre monda a nagj fejű Torotzkai János. *Hallá é Kegyelmed,*[i] *a Kegjelmetek Püspőkjének a*[j] *Leánya meg fattjazott.* Monda[k] erre[l] a Nemes Ember. *A Leánya é*[m] *Méltóságos Ur* Felele Torotzkai János: *A Kegyelmetek Püspőkje*[n] *Leánya bizony.* Mellyre monda[o] a Nemes Ember. *De pedig hogj a Leánya s nem maga, mint hajdon a Nagyságtok Pápája Romában, bizonj a Leány ollyan az eb lelkű hogj ő ugj jár, ha Férfi*[p] *fér melléje. Azt bizony én is*[q] *tsudálom vala ha*[r] *a Püspők fattjazott*[s] *volna meg.* Erre[t] meg némula az Ur.[26]

aw kincstárnok
ax OL: *a Mezőségi*
ay Mvh: *nyárolni*
az Kvár II: *Nemes* hiányzik, OL: Istenes (*Nemes* helyett)
aaa Gyfv: *noha* hiányzik
abb Kvár II: *Tarotzkai*
a OSZK I. és OSZK II: *Vallásáért, és a' Jószág határából származót veszekedésért*
b bosszanthatná
c Kvár II: *Kőny olvasó*, th., OL: *kőnyv olvasott*
d Mvh: *értelmes ember*
e Mvh: *Tudel ked*, OL: *Tude ked*
f Kvár II: *s Felele*
g Kvár I: *ember* hiányzik
h Kvár II: *méltoztatik parontsolni Nagyságod*, Mvh: *Nagyságod parancsolni fog*, OL: *Nagyságod porontsolni méltoztatt*
i Kvár I. és Kvár II: *Kegyelmed hogy*, Mvh és OL: *ked*
j OL: *a* hiányzik
k Kvár I. és Kvár II: *Mond*
l OL: *erre* hiányzik
m Gyfv: *Leányi*, OL: *Léány*
n Kvár I: *Püspökjének a*, Mvh: *Püspökjeknek a'*, OL: *Püspőkjének*
o Mvh: *Monda erre*, OL: *mond erre*
p Mvh: *Férjfi*, OL: *férfiu*
q Mvh: *én is* hiányzik, OL: *en* (*is* hiányzik)
r Gyfv: *hogj*, Mvh: *hogy* (*ha* helyett)
s Kvár II, Mvh és OL: *fattyazatt*
t OL: *s erre*

M[AROS] VÁSÁRHELYI ISTVÁN
Püspökről

E[u] Nagy Enyedi Fő Pap vala, mertekletes Ember[v] [56b] az italban, az ételek kőzőtt pedig igen szereti vala a parasztasabbakot,[w] p. o.[x] borsot, lentsét, alutt Tejet, beszédében is[y] és erkőltsében darabos[z] vala igen, mellyért Deáki Josef Püspők igen nagj paraszt Embernek mondja vala lenni őtet.[aa] Esperestségében[ab] Partiális[ac] Synodust tartván az enyedi[ad] Kastélyban,[ae] kéredzék[af] ki a Házbol mások[ag] hivatalára[ah,27] Ersek Ujvári[ai] Sámuel[aj] nevű szegénj Predikator, kinek is[ak] igj[al] felele[am] *Űlj le a seggedre.* Az Enyedi Tanáts Károllyi Sámuelt másod magával[an] Kővetségbe kűldé egjkor hozzája[ao] valami[ap] keményke[aq] izenettel /:a mint hallották azzal:/ hogj őket[ar] ne szollittaná olly durván ezzel a[as] szoval *Atjamfiai!* mellyért meg neheztelvén e lőn[at] a válasz[au] *Bolondok vagytok.*

u Mvh: *E* hiányzik, OL: *Ez*
v Kvár I: *mértékletes ember vala*, Mvh: *igen mértékletes ember*
w Kvár I: *Parasztosabbakat*, Kvár II: *parasztasabbakkal*, Mvh: *parasztos abrakot*, OL: *Paraszti abrakot*
x Mvh: *u.m.* (*p.o.* helyett)
y Kvár I: *is* hiányzik
z Kvár II: *darabas*
aa Gyfv: *lenni őtet* hiányzik, Kvár I. és Kvár II: *lenni* hiányzik, Mvh és OL: *őtet* hiányzik
ab Gyfv: *Esperetségében*, Kvár I: *Esperestyégében*
ac OL: *Partiális* hiányzik
ad Gyfv: *tatván a Nagy Enyedi*, th.
ae Mvh: *Enyeden* (*az enyedi Kastélyban* helyett)
af Gyfv: *kéredzik*
ag Mvh: *a' mások*
ah Kvár I: *hivatalyára*
ai Kvár I: *Urvári*
aj Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *Sámuel* hiányzik
ak Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
al OL: *igj* hiányzik
am Kvár I. és Kvár II: *felelt*
an Kvár I: *másod magával* hiányzik
ao Gyfv: *ő hozzája*
ap Gyfv: *valamely*, Kvár I: *valami* hiányzik
aq Kvár I. és Kvár II: *kemény*
ar OL: *azok:/ hogy őkőt*
as Kvár II: *azzal a*, Mvh: *evel a'*, OL: *e* (*ezzel a* helyett)
at Kvár I: *elén*
au Kvár II: *válosz*

Generális Notáriusságában[av] Kubunyi Péter[aw] Táblai[ax] Procurátor[ay] holmi Causában[az] Párt[28] kivánván in figura Synodi Generalis[aaa] és ezt[abb] a szot akarván Protocoláltani, *I[ncattus] petit par*[acc] hátra fordula[add] s monda *Adnak szart.*[aee]

Püspökké nehezen is lehete, s később is lett vala ez az ember ezen[aff] durva darabosságáért[agg],[29] [57a] és hogj ajándék vévő Embernek tartatnék. Ennek Püspökségében esének ama nagj dolgok, hogj Miko Ferentz[30] egj lustos[a],[31] Mesternét venne el Feleségűl gonosz uton modon.[32] És Bonyhai Gjőrgj[b] Esperest is Bánfi Imrét hites Matkájától[c] választá el[d] nagj summa pénzért és Teleki Sandor[33] a Bánfi Matkáját Nagj[e] Susánnát a gjenge Kis Aszszonyt,[f] mint a Vén sas a tyuk fiat[g] el ragadá. Melly miatt a Felséges Udvar a Reformátust Statust[h] meg rettenté,[i] s Bonyhai Esperestségét[j] el veszté ideig.[k] etc.[l],[34]

av egyházkerületi jegyzőségében
aw Gyfv: *Kubunyi nevű*, Mvh: *Kubinyi nevü*, OL: *Kubányi nevű*
ax Kvár II: *Zablai*, más.h.
ay ügyvéd
az perben; Kvár I: *Caunában*, th.
aaa az általános zsinat színe előtt
abb Kvár II: *ezt azt*, más.h.
acc jegyzőkönyvbe vétetni: Az alperes másolatot kér
add Gyfv: *s hátra fordula*, OL: *hatrafordúl*
aee OL: *A[ctor] dabit szart* 'A felperes szart fog adni'
aff Mvh: *illyen* (*ezen* helyett), OL: *ezen* hiányzik
agg Gyfv és Kvár II: *darabasságáért*
a Gyfv és Mvh: *lutskos*, OL: *<lutskos>lustos*
b Kvár II: *Gjőrgj* hiányzik
c Kvár I. és Kvár II: *hites Matkájától* hiányzik, OL: *hites Matzájától*
d Gyfv: *el választá*, Kvár I: *választá el Nagy Susánnától*, Kvár II: *válosztá el Nagy Susánnától*
e OL: *hogy* (*Nagj* helyett, más.h.)
f Kvár I: *Kis Aszszont*
g Mvh és OL: *nyúl fiat*
h református rendet
i Kvár II: *meg rententé*, th.
j Gyfv: *Esperetségét*, Mvh: *Esperestségét is*
k Kvár I. és Kvár II: *egy ideig*, Mvh: *ideig* hiányzik
l Kvár I, Kvár II. és OL: *etc.* hiányzik

SZIGETHI ISTVÁN[m],[35]

Püspökről

Kővetkezik vala ez a Tudos Ember Generalis Notáriusnak,[n] de az Urak factioja[o] eleibe tévé Szathmári Mihályt,[36] a M[aros] Vásárhellyi Collégiumnak szelid, és Tudos Professorát,[p] de Szathmárit a Felesége ki nyughatatlankodá[q] Erdélyből, s ugj succedálhata[r] Szigeti István a Notáriusságban,[s] azután[t] lett vala Püspökké is, de az Enyedi Professorságrol le kelle mondani, már pedig Ecclesia és Esperesttség[u] kell vala[v] néki[w] [57b] az enyedi Tractus[x] Esperestsége[y] pedig Vacál[z] vala a[aa] Hunyadi Márton[ab],[37] halálával, el is nyeré az Esperestséget[ac] Kibédi András Machinátioja ellen, de hátra vala[ad] a Catedra,[ae] meg üresitték annak okáért[af] az Urak az Enyedi Kastélybeli Parochiát, M[aros] Vásárhellyi Professorságra promovealván[ag] Nadudvari Samuelt, az Enyedi Fő Papot, ki azután Apostatála[ah] is. Az Enyedi Tanáts azonban Practicál vala, mint obstálhatna,[ai] hogj néki Püspők Papja ne lenne, ne hogj a nyakokra[aj] űlne, s Boros Botsárdi borait is bé hozná cum Infractione Privilegii.[ak] A Püspők Szigeti Istvánt azomban Szebenben a gutta meg űté, s Enyeden nem sokára meg hala. Akkor az Enyediek nékem adának hivatalt, a Második Papságbol az elsőben, és minden

m Mvh: *GY[ULA] ISTVAN*
n egyházkerületi jegyzőnek
o fondorlata
p Mvh: *az M[aros] Vásárhellyi szelid és tudos Professort*
q Kvár II: *ki nyughatatlankodtata*
r következhetett
s Mvh: *Notariusságra*
t Kvár I: *s az utánn*
u Gyfv: *Espéretség és Ecclesia*, Kvár I: *Ecclesia és Esperestyég*
v OL: *Esperestség kell vala és Eclesia*
w Kvár I. és Kvár II: *nékie*
x egyházmegye
y Gyfv és Kvár II: *Esperetsége*, Kvár I: *Esperestyege*
z megüresedik
aa OL: *a* hiányzik
ab OL: *Hunyadi János*, más.h.
ac Gyfv: *Espéretséget*, Kvár I: *Esperestyéget*
ad Kvár I: *vala még*
ae szószék; prédikátori állás
af Kvár I: *Meg üresitteték azért*, Kvár II: *Meg üresiték azért*
ag előre mozdítván
ah hitét elhagyta
ai ármánykodott, mint akadályozhatná meg
aj Kvár I. és Kvár II: *nyakára*
ak kiváltságuk megsértésével; Gyfv: *Priveligii*, th.

kedvem ellen be is vivének, Consensust[al] adván a szegény Clinicus[am] Püspők is.[an],[38]

Ez a Szigethi István Püspők Ifjuságától fogva Collégiumi[ao] Ifjuságot igazgatván, az Ecclesiai egjeb igazgatáshoz igen vékonjon[ap] tud vala, el annyira, hogj tsudálkoznánk[aq] [58a] de a Notáriussa[a] Kibédi András /:kit vagy 16 Pap, egj Dél utáni észszel[b],[39] Espereste is valasztott vala, hogj[c] akkor el nem njerheté,[d] tsak nem kezét lábát évé meg:/[e] Hunyadi Márton Esperestyétöl[f] nagjon meg tanulván a Directiot, meg nyeré[g] hogj Szigethi István igen betsülné, és szava[h] utan járna[40] sőt Szigethi Istvánt a Császár Arestomba vettetvén[i] ártatlanul,[41] Kibédin fordula meg az Esperestség[j] azon Esztendőben is, melly Arestomnak Historiája, nagj volna ha ide irnám,[k] irhatnám is valami részből, minthogj a Püspők el vitetését[l] szemeimmel[m] is[n] néztem.

A sokszor emlitett Szigethi István feles Papoknak jelen létekben[o] akara valami dispositiot[p] tenni az Erdélyi Reformáta Ecclesiák[q] iránt, p.o. Hogj Magjar oskolák állitassanak[r] fel, s at. de olly szapora pergessel mondott a mit mondott,[s] hogj a leg serényebb irok is nem assequalhatták,[t] holott ő az előtt egésseges korában igen[u] halkal[42] beszéllő ember vala.

al egyetértését
am ágyban fekvő beteg
an Az *el is nyeré az Esperestséget... szegény Clinicus Püspők is* szövegrész a Mvh, OL, OSZK I. és OSZK II. másolatokból hiányzik
ao OL: *a' Collegiumi*
ap OL: *egyéb dolgok igazgatására igen vekonyan*
aq Kvár I: *igen tsudálkoznánk*, Mvh: *tsudálkoznának*, OL: *tsudálkoznak*
a OL: *Notarius*
b OL: *egj Dél utánni észszel* hiányzik
c Kvár I. és Kvár II: *s hogy*
d Gyfv: *el njerheté*, más.h., OL: *elnem nyerhette*
e Mvh és OL: *meg évé*
f Gyfv: *Esperestetől*
g Gyfv: *meg is nyeré*, Kvár II: *meg nyeri*
h Kvár II: *szova*
i Mvh és OL: *vitetvén*
j Gyfv: *Esperetség*, Kvár I: *Esperestyég*
k Mvh: *le irnám*
l Kvár I: *el vittettetését is*, Kvár II: *el vitettetését*, OL: *elvitetesit*
m Mvh: *szememmel*
n Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
o Kvár I. és Mvh: *jelen létében*, Kvár II: *jelen* (*létekben* hiányzik)
p rendelkezést
q Gyfv: *Ecclesiák* hiányzik, Mvh: *Ecclesia*
r Kvár I: *állittatnának*
s Kvár II: *a mint mondatt*
t követhették
u Mvh: *igen* hiányzik

Egésséges korában jart az elméje azonn is hogj esnénk a Magjar njelvnek, s pallérozgatnok[v] [58b] s[w] a sok szűkségtelen Deákizálást[43] is hagynók[x] ki belőlle, volt is magának ollyan Magjarsága, mellyben Deák szok nem voltanak, a régi Magjar szok elő jártak[y] szép hathatossággal, vala kőzep termetű, izmos[z] egésséges piros Ember, az ételekben[aa] éppen nem válogato,[ab] a bort igen jol biro Vendég, de a kinek nyelve[ac] soha a bőv bortol is nem[ad] botlik vala. Beszédei hasznosak valának, s[ae] ember rágalmazás nélkűl valok visgálás nélkűl nehezen hivő, igen erős nézésű férfi[af] s. a t.[ag]

Ősz, vén korában őzvegjségében egj Leány szolgaloja az artatlan Vén Embernek meg terhesedék egj Letzfalvi nevű[ah] Kurvás Legénytől, de nem akarván a Leány a Lator Legényre vallani, spe Matrimonii lactata,[ai] hanem tsak himezvén hámozván, hogj[aj] ő egj István nevű Embertől esett meg, gjanuba hozá a jambor vént. Egj Barothi[ak] István[al,44] nevű merges Deák [59a] pedig[a] Vén Latornak is szidalmazván[b] sokáig itt[c] is[d] tekerge[e] a Városon, Néhai Kőblős Janos[45] és az[f] akkori Tanáts titkos[g] és álnok[h] tutelaja[i] alatt, kentelenitteték azért az őreg Szigethi István[j] magat Inquisitione mediante ki tisztittani és justificáltatni[k] Igeni Generalis

v Mvh: *esnék a' Magyar nyelvnek ki pallérozására*
w Kvár I: *s* hiányzik
x Gyfv: *hánynok*, Kvár I. és Kvár II: *hadnok*, Mvh: *hagyná*
y Kvár I: *elöl jártanak*, Kvár II: *elöl jártok*, Mvh: *elé jártak*, OL: *elő járultanak*
z Kvár II: *izmos, vastag*
aa Kvár I: *étkekben*, Kvár II. és OL: *ételben*
ab Kvár II: *Válagató*
ac Kvár II, Mvh és OL: *a nyelve*
ad Mvh: *meg nem*, OL: *a' bortól soha is nem*
ae Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
af Kvár II, Mvh és OL: *Férjfi*
ag Kvár II: *s. a tőbbi. etc.*, OL: *s.a.t.* hiányzik
ah Kvár I. és Kvár II: *nevű* hiányzik
ai a házasság reményétől rászedve; Kvár II: *lactalta*, th.
aj Kvár I. és Kvár II: *mond, hogy*
ak Kvár I: *Barathi;* Mvh: *Bároczi*, OL: *Barotzi*
al OL: *István* hiányzik
a Kvár I: *pedig* hiányzik
b Kvár I. és Kvár II: *szidalmazza vala*
c Mvh: *itt* hiányzik
d Gyfv és OL: *is* hiányzik
e Mvh: *tekergett*
f Gyfv: *az* hiányzik
g Mvh és OL: *átkos* (*titkos* helyett)
h Kvár II: *álnak*
i pártfogása
j Gyfv és Mvh: *István* hiányzik
k vizsgálat útján tisztázni és igazolni; OL: *justificalni*

Synodusban, holott is a non Comparens[l] Barothi[m] Vasra itélteték,[n] de az Enyedi Tanáts, kezét nem tévé[o] reaja, hogj Nemes Ember volna, holott az Ég alatt[p] egj talpalatnyi őrőksége sem[q] vala,[46] s[r] az Attja is egj[s] Pasquillusokat irogato,[t] és senkit nem betsűllő gonosz Pap vala,[47] de Szigeti Istvánnak a Tanáts nem vala baráttja.

Voltak e nagj Embernek tőbb szomoru fatumi[u] is az[v] előtt, minthogj az első[w] felesége[x] /:szép kénjes[y] Aszszony:/ Betlen Istvánhoz[48] adta vala magát, kiis a Szigethi István Hazánál[z] tart[aa] vala szállást, és még akkor tsak tsődőr[ab] Ifju[ac] vala a hitvánság[ad] Groff,[49] a Fia felől[ae] Szigethi István [59b] felől is hallaték rosz hir hogj a szolgálohoz fért,[af,50] de ez azután[ag] Académiákra méne[ah] s le jővén Magjar Országban meg hala. A nagjobbik[ai] Leánya Mária most Püspökné, a második[51] Anno 1752 in Novembri[aj] marada el a szegény simbes Kováts Sigmondtol[ak] etc. De sok volna mind le irnom, a mit ide tartozot[al] tudok.[am]

l meg nem jelenő; OL: *az ő comparense* 'az ő ellenfele'
m Mvh: *Bároczi*, OL: *Bantzi*
n Mvh: *itéltetik*
o Mvh és OL: *tévén*
p Mvh: *soholt*
q Mvh és OL: *nem*
r Kvár I, Kvár II. és OL: *s* hiányzik
s Mvh és OL: *egj* hiányzik
t Kvár II: *iragato*, OL: *Pasquillusokat irogat vala* (pasquillus 'gúnyirat')
u sorscsapásai
v Kvár I. és Kvár II: *ez*
w OL: *az ő* (*az első* helyett)
x Gyfv: *Felsége*, th.
y Mvh és OL: *kegyes*
z Kvár I: *az Szigethi Istvánnál*
aa Kvár I. és Kvár II: *tartott*
ab OL: *tsődős*, th.
ac Kvár I: *Ifjuság*, Kvár II: *Fijuság*
ad Kvár II: *hitván*, OL: *kivánság*
ae Mvh: *felölis*
af Kvár I. és Kvár II: *fért volna*
ag OL: *de ez utánn*
ah Mvh: *ment*
ai Kvár I: *nagyobb*
aj Kvár I. és Kvár II: *Anno 1752. Novemberben*, Mvh: *1752-ben in Novembri*, OL: *Anno 1752-ben in Novembri*
ak Kvár I. és Kvár II: *Sigmond nevű urától*
al Kvár I: *tartozoknak*, Kvár II: *tartazaknak*
am OL: *Anno 1760. 8-v 8-bris*

Ez igen ekesen szólló, és[an] mind az Urak elött[ao] mind[ap] az Ecclesiája[aq] előtt igen[ar] kedves Pap vala, s tudja valais magat alkalmasztatni; tsak a Kolosvári ertelmesb[as] Deákok nem igen betsűllik vala tanitásit;[at] söt hallottam közöttök,[au] hogy halott felett egy könyorgésnél többet nem mond[av] soha. De bizony mondhatott volna ha akart volna. Ha Ur[aw] hal vala meg, annak temetéséről[ax] nem igen hadgyák vala el. Meg az Udvari szolgáktolis hallottam ezt mondani:[ay] Lelkem Deákim be jó Pap az,[az] ama Batzoni[52] pedig semmíre kellő. En pedig Batzoni Mátét solidusobnak[aaa] véltem.

Püspökké tévén ezt az embert a Consistorialis[abb] [60a] Urak inkabb mint [a] a Szent Ministerium,[b] igen megbánták vala, ollyan irregularis sok[c] dolgai valának. Látván, hogy Háromszéken sok a hiba,[d] ott egy néhányszor visitála,[e] de az Enyedi Tractusban egyszersem soha.[f] Oda bé esett vólt, hogy Sz[ent] Györgyi István[53] nevü tanuló társamból[g] s[h] igen fajtalan ifjuból[i] valo Papot 60. forintokig meg bursáza.[j] De meg jegyzettek vólt[k] a Székelyek hogy sohol[l] tsak egyszeris a Templomba nem ment

an Kvár I. és Kvár II: *és* hiányzik
ao Mvh és OL: *elött* hiányzik
ap Gyfv: *s mind*
aq Kvár I. és Kvár II: *az Ecclesia*, Mvh: *Ecclésiája* (*az* hiányzik)
ar Mvh: *igen* hiányzik
as Kvár I. és Kvár II: *értelmes*, OL: *ertelmebb*, th.
at Kvár II: *tanitását*, Mvh és OL: *tanittását*
au Kvár II: *kőzőttek*
av Mvh és OL: *nem mond többet*
aw Mvh és OL: *Uri ember*
ax Kvár I: *temetésiről*
ay Kvár I: *eszt mondvánn*, Kvár II: *azt mondván*, Mvh: *mondani ezt*, OL: *azt mondani*
az Kvár I. és Kvár II: *ez*
aaa megbízhatóbbnak, alaposabbnak; Kvár I, Kvár II. és OL: *solidusobbnak*
abb egyháztanácsi
a Mvh: *mint sem*
b lelkészi kar
c Mvh: *sok irregularis*, OL: *oly irregularis* (*sok* hiányzik; irregularis 'szabálytalan')
d OL: *oly sok hiba volna*
e OL: *visitalna*
f OL: *soha* hiányzik
g Kvár I. és Kvár II: *István tanulo társombol*
h Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
i Gyfv: *fiubol*
j megbírságolta; Kvár I. és Kvár II: *60.* (Kvár II: *id est*) *hatvan forintokig bursáza meg*, Mvh: *fllr. 60. meg bursázá*
k Kvár I: *jegyezték vala*
l Mvh: *soholt*, OL: *sohul*

köztök,[m] a Püspök. Batzonba Synodusba[n] a Templomba mentében a[o] két kárját[p] két Pap fogta s a[q] harmadik hátul[r] a[s] Palástyát. Igen megis ezustözte[t] vala magát, és tsináltata ezüst nyelü késeket, kalánokat,[u] ezüst tálakat[v] és tányérokat.[w] De a Haza tele vala[x] scandalummal gyermekei miatt,[y] noha ditsekedni szokott vala, hogy Gyermekeiben[z] meg nem szomorodott soha.

1-mo[aa] A Nagyobbik fia,[ab] Deaki Sámuel, /:mostan Kolosvári eloquens es tudos[ac] Predikátor, jó Barátom:/ akkor edes Attya Káplánnya, édes Attya biztatásából, hogy ha meg házasodik,[ad] az egész Kolosvári Papság[ae] jövedelmét neki[af] adja, s maga a Püspökség[ag] jövedelmével contentus[ah] lészen /noha abban[ai] semmi sem tőlt./ meg házasodek[aj] s vévé feleségül ama néhai jambor Udvarhellyi [Tölcséres][ak] Mihálly Kolosvári Professornak, kevélly, akaratos, és Veress nadrágos[al] Seculáris[am] mellé vágyodo[an] Leanyát. [60b] Celebráltatékis[ao] a Lakadalom a Püspök Házánál, feles Urak és Dámák jelen létében[ap] tántzoson. De a Meny Aszszony Deaki Sámueltől idegenkedvén külön álla,[aq] el méne a Test-

m Mvh: *ö közöttök*, OL: *közőttők*
n OL: *a Synodusban*
o Mvh és OL: *a* hiányzik
p Mvh: *karjait*, OL: *kutyait*, más.h.
q OL: *a* hiányzik
r OL: *háztol*, más.h.
s Kvár II: *a* hiányzik
t Kvár I: *ezüsztetezte*, Kvár II: *ékesitette*
u Kvár I. és Kvár II: *kalányokat*, OL: *kalánokot*
v Mvh és OL: *tálakot*
w Gyfv: *tángyerokat*, OL: *Tanyérokot*
x OL: *vala* hiányzik
y Kvár II: *a gyermeki miatt*, Mvh és OL: *gyermekei iránt*
z Kvár I: *gyermekiben*
aa Kvár I: *1-mo* hiányzik
ab Gyfv: *fiu*
ac ékesszóló; Mvh: *tudos eloquens*
ad Kvár II: *meg hazosadik*
ae Mvh: *Papsági*, OL: *Papsági után valo*
af Kvár II. és Mvh: *nékie*, OL: *nekie*
ag Mvh: *maga Püspökségi*, OL: *a maga Püspőkségi*
ah elégedett
ai Kvár II: *abbol*
aj Kvár II: *meg házasadék*
ak valamennyi másolatban *Tétsi*
al OL: *nadragu*
am világi; Mvh: *Secularis ember*
an Kvár II: *vágyakado*
ao végbeviteték
ap Kvár II: *jelen letiben*, Mvh és OL: *jelenlétekben*
aq OL: *kulont alla*

vérjéhez[ar] Debretzenbe, fel tévé a pártát.[54] A Püspök Deáki Josefis Divortziumot pronuncialtata;[as] a Menyetske[at] Leányis egy külsö emberhez férjhez[au] vakarodék;[av] Deaki Samuelis bément[aw] Háromszékre /mintha a Szamos mellett lúdszart nem talált[ax] volna, a Szegeny Putnoki[ay] István Notáriusunk[az] szavaként./ az Olt[aaa] mellől az Imreh[abb] familiából hoza[acc] szép feleséget; a ki a nagy gög miatt ezüst patkót veretett Kolosvárat[add] a tsizmájára; de ez[aee] nem sokára meg hala. Az után[aff] Deáki Sámuell Valami Ifju Legénynek[agg] hites mátkájához foga, melly miatt a matkaság el bomla az Ajtoni Generalis Synodusban[ahh] 1752-ben,[aii] de[ajj] a Deliberatumban[akk] feltételték, hogy Deáki Uram[all] aszt a Leányt[amm] feleségül ne vehesse. Igaz vólt é mind[ann] a mivel Deáki Samuel[aoo] terheltetett,[app] nem tudom; mert némellyek elöttem dolgát[aqq] szépitették, és a Papi irigységnek itt[arr] sokat[ass] tulajdonitottak,[att] név szerint Berekszászi Mosesnek a Dési Papnak, ki között s a Kolosvári Papok között ellenkezés még pedig[auu] nagy volt, s vagyon, és talám meg is marad mind holtokig.[avv]

ar Mvh: *Testvéréhez*
as kihirdette a válást; OL: *Divortiomot nunciáltata*
at Gyfv: *Menyetke*, th.
au Kvár I: *férhez*
av Kvár II: *vakaradék*
aw OL: *be mene*
ax Gyfv: *tanált*
ay Kvár II: *Putnaki*
az Kvár II. és OL: *Notariusnak*
aaa Gyfv: *Ót*
abb Mvh: *Imre*
acc Kvár II: *haza*
add Kvár II: *Kolosvárt*
aee Kvár I: *e*
aff Kvár I. és Kvár II: *ezután*
agg Gyfv, Kvár I, Kvár II. és OL: *Legények*, Mvh: *legény*
ahh Gyfv és OL: *Synodus Generalisban*
aii OL: *1755-ben*
ajj OL: *az* (*de* helyett)
akk határozatban; OL: *Delibaratumban*
all Mvh és OL: *Déáki Sámuel*
amm Kvár I: *Léánt*
ann OL: *mind az*
aoo Kvár I. és Kvár II: *Déáki Uram*
app Kvár I: *terhetetett*, OL: *terheltetett vala*
aqq Kvár I: *dolgait elöttem*, Mvh: *dolgát elöttem*, OL: *előttem a dolgot*
arr Kvár I. és Kvár II: *is* (*itt* helyett)
ass Kvár II: *sakott*
att Mvh: *tulajdonitattak* (az őrszóban *tulajdonitottak*)
auu Kvár I: *penig*
avv Gyfv, Mvh és OL: *ellenkezés vagyon*

2./ A fenn emlitett Deáki[aww] Püspöknek Cognomenii[axx] [61a] fia Josef egy részeges Helluo,[a] kit az Attya a Visitatziókban[b] magával hordozván,[c] esmérik[d] mostis az Esperestek. Aszt tudom hogy Enyedenis etzakákon annyira insolenskedett,[e] hogy a Hadnagy fenyegetve izent reája,[f] s ugy tsendesedett.[g] Ez[h] Scribaja[i] vala az Attyának mint hogy Cancellista Deak[j] vala s a törvenyt meg büzlögte[k],[55] vala.

3./ A Harmadik fia Deaki János szép elméjü s formáju, gyenge[l] ifju vala, mikor láttam;[m] de az Attya[n] hire nélkül meg házasodék[o] az éretlen,[p] bajusztalan gyenge legény, s[q] noha szép familiáju jobbagyos Leányra talált volna[r] /.ki sokáig lakék a Püspök Házánál férj nélkül de nem vala semmi rosz hire./ aszt[s] az ártatlan menyetskét[t] meg uná s[u] el hagyván méne Prussiába[v] s léve katonává,[w] az holott[x] arestumokat[y] szenvedett; de leg nagyobb e[z] dologban a[aa] vólt, hogy a F[elséges]

aww Kvár I. és Kvár II: *Déáki nevű*, Mvh és OL: *Deáki* hiányzik
axx azonos nevű
a dőzsölő
b Kvár I: *visitatzioban*, Kvár II: *Visitatziban*, Mvh és OL: *Visitation*
c OL: *hordozott*
d Kvár II: *ismérik*, OL: *s esmerik*
e szertelenkedett; Kvár I: *annyira insolensekkedett éjtzaka*, Kvár II: *annyira insolenskedet étszaka*, OL: *Ejtszakákon annyira insolenkedett*
f Mvh: *réá*
g OL: *tsendesedett meg*
h Kvár I. és Mvh: *e*
i íródeákja
j írnok
k Kvár I. és Mvh: *megbüzölte*, Kvár II: *meg bűzelte*
l OL: *s gyenge*
m Kvár II: *én láttam*
n Gyfv: *Attya* (*az* hiányzik), Kvár I: *az Atya*
o Kvár II: *meg házásadék*
p Kvár I: *értetlen*
q Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
r Gyfv és Kvár II: *tanált volna*, Kvár I: *talált vala*, OL: *Bajusz Léányra talalt volna* (egy sornyi szöveg hiányzik)
s Mvh: *ezt*
t Kvár I: *Menetskét*
u Kvár I: *s* hiányzik
v Poroszországba
w Kvár I. és Kvár II: *s ott Katonává léve*
x Gyfv: *az hol*
y Kvár I: *árestumokat nagyokat*, Kvár II: *arestomokat nagyokat*, Mvh: arestumokot, OL: *arestomokot*
z OL: *ebben a'*
aa OL: *e'*

Királynénk[ab] révocalván[ac] a Magyar fiakat[ad] a Prussiai[ae] Király mellől[56] sub nota infidelitatis,[af] nagyon fél vala a Reformáta Ecclesia[ag] az Udvar aprehensiojától,[ah] hogy a Püspöknek fia[ai] az ellenség[aj] földén fegyvert visel a mi[ak] Aszszonyunk ellen, de onnan idövel haza jött vala. Aszt tudom mert láttam, hogy midön M[aros] Vásárhely- [61b] re Synodusba mégyünk vala[al] /:holott én valék az edgyik Concionátor s[am] a[an] Püspök Consenciente Sinodo,[ao] parantsola is[ap] hogy azon Predikátziom ki nyomtattassék,[aq] de én nem akarám:/ Ugrán tul utól érők a Püspököt[ar] s[as] köszöntök, és mikor ismet[at] kotsira[au] űlvén mendegelnénk egy motsáros hellyen az Attya[av] hintójából[aw] libotzhoz[ax],[57] löve Deáki János az Attya[av] orra előtt méne el a sok serét[ay] és golyobis,[az] és tsak egy Spitzen[58] is mulék el, hogy a szegény Püspöknek orrátt töböl el nem lövé,[aaa] de meg sem szolíta[abb],[59] rólla. Másnap pedig időre hára[acc],[60] mikor a Németek ajtot nyitának a Váron, bé takarodánk[add] a M[aros] Vásárhellyi templomba, és a Püspök után Deáki János is[aee] ezüstös kar-

ab Kvár I: *Királyne*, Kvár II: *Királynéhoz*, Mvh és OL: *Királyné Aszszonyunk*
ac visszahíván
ad Gyfv és OL: *fiakot*
ae OL: *Prussia*
af hűtlenségi per terhe alatt; Kvár II: *infedilatis*
ag Kvár I: *A Reformata Universalis Ecclesia*, Kvár II: *az Universalis Reformata Ecclesia*
ah neheztelésétől
ai Kvár I. és Kvár II: *a Püspőknek a Fia*, Mvh és OL: *a' Püspök fia*
aj Kvár II: *ellenségnek*
ak Kvár I. és Kvár II: *Felséges* (*a mi* helyett)
al OL: *mégyünk vala a Synodusba*
am Kvár I: *s* hiányzik
an OL: *a* hiányzik
ao szónok, s a püspök a zsinat egyetértésével
ap Gyfv: *parontsolais*, Kvár I: *Parontsolá is*, Kvár II: *parontsalá is*
aq Mvh és OL: *azon Praedicatiomnak ki nyomtatása iránt* (*hogy* hiányzik)
ar Kvár II: *Püspőket*
as OL: *s* hiányzik
at Mvh: *esmét*
au OL: *kotsiba*
av Kvár I: *Atya*
aw Mvh és OL: *Az Attya hintójából* hiányzik
ax Kvár I: *egy libutzhoz*, Kvár II: *egy Libótzhoz*, OL: *Libutzhoz*
ay Kvár II: *selétt*
az Kvár I: *és golyobis* hiányzik
aaa Gyfv, Mvh és OL: *méne el... el nem lövé* hiányzik
abb Kvár I. és Kvár II: *meg sem inté*, OL: *megsem szollitta meg*
acc Mvh: *hátra*, OL: *hova*
add Kvár I. és Kvár II: *Más nap pedig, mikor a Templomba valo menetelnek ideje el közelgetett volna, a Németek az vár ajtaját meg nyiták, az holott is midönn bé takarodnánk* (Kvár II: *takaradnánk*)
aee Kvár I. és Kvár II: *Templomba, az Püspök utánn az szegény János fia is*

dal[aff] bé jöve, a strása aszt akkor[agg] eszebe nem vévén, mert nem vala szabad senkinek[ahh] fegyverrel menni a[aii] Várba. De midőn a Templomból kioszlanánk[ajj] el ragadák[akk] a Németek[all] a mi kardos Legényünket, s[amm] vivek a Várdára[ann],[61] árestumba.[aoo] Azomba mi asztalhoz telepedenk[app] a Papság háznál,[aqq] a hova[arr] el hozák a Püspöknek a kedvetlen hirt, s meg szomorodék igen, de meg szabadula szépen a fiu, mellynek modgyát unom[ass] le irni minthogy hoszszu; aszt irhatom, hogy az én opiniom ott az egyszer[att] igen sokat használa Deáki Jánosnak.

Eszt a János fiát is divortziálá[auu] az ártatlan fe- [62a] leségétől a szegény Püspök,[a] nem tartván ellent benne a Menyetskeis, látván éretlen[b] férjének nagy vadságát. Igen hajlandois[c] vala a szegény Deáki[d] Püspök arra, hogy a házasokot divortziállya.[e] En bizony Enyeden a Szigeti háznál[f] a szájából hallottam[g] ezeket a szókat:[h] Valakik kőzőtt[i] aszt[j] a szép egyességet nem látom, melly vagyon a Krisztus es[k] Anyaszentegyház[l] között[m]

aff OL: *Kardikoval*
agg OL: *akkor* hiányzik
ahh Kvár I: *nem szabad vala senkinek is*, Kvár II: *nem vala szabad senkinek is*, Mvh: *nem vala senkinek szabad*
aii Kvár I: *ez*
ajj Kvár I. és Kvár II: *ki oszlánk*
akk Gyfv: *elragák*
all Mvh és OL: *legények* (*Németek* helyett)
amm OL: *Legenyűnkőt es*
ann OL: *a Várdára* hiányzik
aoo Kvár II, Mvh és OL: *árestomban*
app Kvár I. és OL: *le telepedénk*
aqq Kvár I. és Kvár II: *a Papsági háznál*, Mvh és OL: *a' Papság házánál*
arr Mvh: *hová*, OL: *hova*
ass OL: *unum*
att OL: *opiniom szerint ez* (opinio 'vélemény')
auu elválasztotta
a Kvár I. és Kvár II: *a szegény Püspök ártatlan feleségetöl*
b Gyfv, Kvár I. és Kvár II: *értetlen*, OL: *erőtlen*
c Kvár II: *hajlondó is*, OL: *hajlando* (*is* hiányzik)
d Mvh: *a' szegény Déáki Josef*, OL: *szegeny Déáki Josef*
e Kvár I: *az házasokat divortizalya*, Kvár II: *az házasakat divortziállya*, Mvh: *a' házasoknak divortiálására*, OL: *az hazasoknak Divortziálasokra*
f Mvh: *a' Szigeti István házánál*, OL: *a Szigeti Hazanál*
g OL: *hallottam a' szájabol*
h Gyfv: *szokot*
i Kvár II: *kőztt*
j Kvár I: *eszt*
k OL: *és az*
l Gyfv: *Anyaszenegyház*, th.
m Kvár I: *egyességet, mely vagyon... között* (*nem látom* hiányzik), Kvár II: *egyességet, mely vagyon... kőzőtt nem látom*

én bizony bona cum conscientia[n] mind el választanám.[o] Itt mondgya vala eszt[p] a tréfátis mint hogy eppen akkor jö vala[q] a Háromszeki Visitatzióról:[r] Valék Angyaloson, nem Angyalos hanem ördőngös,[s] mert a tájban tépelödött[t] volt[u] meg az Ecclesia a templom előtt ob precedentiam.[v]

4./ Negyedik fia[w] Deáki[x] Püspöknek Pali. Lehet hogy e mostan jó Ifjú,[y] de kitsin[z] korában Herepei Istvánt, a Felvintzi[aa] betsülletes[ab] Predikátort meg huntzfutozta[ac],[62] vala Kolosvárat[ad] az Attya házában,[ae] de senki meg[af] sem szolittá rólla.

5./ Vala két Leányais, kiket s a Feleségét, az Igeni Generális Sinodusra[ag] el hozott vala a szegény Püspök, de a templomba mind az Aszszony s[ah] mind a Leányi[ai] annyit suttogtak és nevetkeztek,[aj],[63] hogy a Collegám Dési György[64] Uram[ak] Dantzkainéval[al],[65] /[am] oda [62b] valo secularis[an] embernek[ao] modesta[ap] Feleségével./ ki mellettek[aq] ül vala öszve hasonlitván, Dantzkainét a Püspöknéségre érdemesebbnek[ar] itéli vala.

n jó lelkiismerettel; Kvár I. és OL: *bona conscientia*
o Kvár I. és Kvár II: *el válosztanám*
p Kvár I. és Mvh: *azt*
q Mvh: *jött vala ki*
r Kvár II: *Visitatziobol*
s Mvh: *ördögös*
t Kvár II. és Mvh: *tépelödett*
u Kvár I. és Kvár II: *vala* (*volt* helyett)
v az elsőbbségért; Kvár I. és Kvár II: *a praecedentzia felett* (*a templom előtt* hiányzik)
w Gyfv: *fiatskája*
x OL: *Deaki Josef*
y Kvár II: *emostan lehet hogy jo iffu*
z Kvár II. és Mvh: *kitsiny*
aa Gyfv: *István a Vintzi*
ab Kvár I. és Kvár II: *a betsületes Fel Vintzi*
ac Gyfv: *meg husz fontoszta*, Kvár II: *meg huntzfutazta*, OL: *meg Huntzfotozta*
ad Kvár I. és Kvár II: *Kolosvárat* hiányzik
ae Kvár I: *az Atya házában*, Mvh: *az Attya házánál*
af Kvár I: *meg* hiányzik
ag Kvár I. és Kvár II: *Egeni Generalis Szent Synodusra*
ah Kvár I, Kvár II. és OL: *s* hiányzik
ai Kvár I: *mind a Leányi, mind az Aszon*
aj Kvár II. Mvh és OL: *nevettek*
ak Kvár II: *Uram* hiányzik
al Gyfv: *Dantzkainével*
am Gyfv: a zárójel javítva ebből: *s*
an világi
ao Kvár I. és Kvár II: *ember*
ap illemtudó, tisztességes; Gyfv: *modesta* utólag beszúrva, Kvár I. és Kvár II: *modesta* hiányzik
aq Kvár II: *mellett*
ar Gyfv: *érdemesbbnek*

Ezeknek a Leanyoknakis volt[as] szomoru fátálitások;[at] de én a[au] házasitásról[av] egy tréfáját irom le a [aw] szegény Deáki[x] Püspöknek: A M[aros] Vásárhellyi Sinodusban hétfün[ax] reggel menék[ay] a szállásra, hogy ki fogjam az idvezült Atyám részét[az] e Cameratico beneficio;[aaa],[66] meg látván engem[abb] a Püspök monda: tudom miért jösz, nyilván azért hogy Feleséget kérjek néked: bizony mindgyart mégyek noha[acc] fáj a lábam.[add] Mondek én: Tiszteletes Uram![aee] Kegyelmed engem[aff] bünbe[agg] akar ejteni; mert Szent Pál Nékem igy szoll:[ahh] Meg szabadultál a te[aii] Feleségedtöl[ajj] ne keress Feleséget.[akk],[67] Mellyre monda a Püspök: Ugyde asztis[all] irja ott:[amm] Jobb házasságban élni mint égni.[68] Mellyre mondék:[ann] Az én részemröl[aoo] engemet az[app] az égés meg nem persel, sem a pers[aqq] büz senkinek orrába[arr] nem hat. Monda végre a Püspök: Ülly le mellém Hermányi /.hozának azomba valami téját/[ass] mert meg mérem veled disputálni eszt[att] a matériát. Mondék[auu] én: Ne Tiszteletes Uram! mert bizony félek hogy meg találom [63a] gyözni az[a] Erdellyi Püspököt gyalázatomra. Valanak

as Kvár I: *volt ugyan*
at sorscsapásuk
au OL: *a* hiányzik
av OL: *Házasittásarol*
aw Mvh: *a* hiányzik
ax Kvár I. és OL: *Hétfőn*
ay Kvár I, Mvh és OL: *menénk*
az Kvár II: *pénzét* (*részét* helyett)
aaa a kamarai jövedelemből
abb Mvh: *engemet*
acc OL: *pedig* (*noha* helyett)
add OL: *Labom*
aee Kvár II: *Tiszteletes uram, mondék én*
aff Gyfv: *engemet*
agg Kvár II: *bajba* (*bünbe* helyett)
ahh Gyfv: jav. ebből: *szőll*, Kvár I. és Kvár II: *szolt*, Kvár I: utólag beszúrva: *1 Cor. 7. 27.*
aii Kvár I. és Kvár II: *a te* hiányzik, OL: *te* hiányzik
ajj OL: *Feleségtől*
akk Kvár I. és Kvár II: *Feleséget ne keress*
all Kvár I. és OL: *is* hiányzik
amm Kvár I: *ott* hiányzik
ann Kvár I: *mondék én*
aoo Kvár I: *részennöt*
app Kvár II: *az* hiányzik
aqq Gyfv: *pors* (jav. ebből: *?pos?*)
arr Kvár I. és Kvár II: *az orrába*
ass OL: *tejet*
att Kvár II: *azt*
auu Mvh: *mondén*
a Kvár II: *ezen* (*az* helyett)

pedig már ekkor ottan[b] sok Esperestek s mások. Midön[c] azért sokáig unszolna tréfából[d] a Püspök, mondék: mint szabaditt fel o Kegyelme[e] az Apostol szava alól, ki aszt irja, hogy Feleséget ne végyek? Monda:[f] Felelly meg magadnak mert te érted az Apostol szavát.[g] Mondék: Verba intelligo[h] prouti[i] jacent.[j] En másuttis hosztam elö[k] eszt a Locust[l] tudós embereknek de nem tudtak meg felelni. Hosztam[m] voltis elö[n] az Enyedi Professoroknak[o] asztal felett; ott lévén a szegény[p] Kováts Sigmondis, aki már a bortól meg bugyant[q] vala, s monda: én bizony az elmult Vasárnap[r] arrol a Textusrol predikalottam.[s] Kapának azért rajta az Ifiu[t] Professorok Borosnyai és Ajtai[69] Uramék[u] s[v] addig unszolák, hogy nékem meg felellyen mig meg haraguvék.[w] A szegény Deáki Püspök a meg irt tréfát idővel meg beszélvén[x] a Méltóságos Praesidens[y] Betlen Adamnak egy torba asztalnál meg emlité,[z] s monda tréfából: Töröllyük ki[aa] aszt az egy ígét a Bibliából. Mellyre mondék én: Erettem egy betüt se Kegyelmes Uram. [63b]

b Kvár I. és Kvár II: *már akkor ott*, Mvh: *már ekkor ott*, OL: *ott akkoron* (*már* hiányzik)
c Kvár I: *s midönn*
d Kvár I: *tréfából unszolna*
e Kvár I. és Kvár II: *kegyelmed*
f Kvár I. és Kvár II: *Monda* hiányzik
g Kvár I: *szavait*
h Gyfv: *intligo*
i Kvár I. és Kvár II: *sicuti*, OL: *prout*
j Úgy értem a szavakat, ahogy említették (OSZK I. és OSZK II: *ugy értem a' mint betű szerint vagyon*)
k Kvár I, Kvár II. és Mvh: *elé*
l helyet, idézetet; Kvár II: *ezt a Locust sok*, Mvh: *azt a' Locust*
m Kvár I: *hoztom*
n Kvár I: *is elé*, Mvh: *elé*, OL: *elő* (*is* hiányzik)
o Mvh: *Professoroknál is az*, OL: *Professoroknak is*
p Kvár I: *a szegény* hiányzik
q OL: *meg gugyant*
r Mvh: *Vasárnapon*
s Kvár II: *praedicállattam*
t OL: *Ifiu* hiányzik
u Mvh: *Uraimék*
v Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
w Kvár I: *meg harogvék*
x Kvár I. és Kvár II: *meg mondá, s beszéllé idövel*
y elnök; Gyfv és Kvár II: *a Méltóságos M. Praesidens*, Kvár I: *a Méltóságos Groff Praesidens*
z Kvár II: *az Asztalnál meg emleté*
aa Gyfv és Kvár II: *ki* hiányzik

Volnának[ab] elmémen[ac] több egyéb[ad] dolgokis[ae] e[af] Deáki Püspökről; de mindent le irni unalmas; noha a [ag] maradekimnak[ah] olvasni[ai] nem volna ártalmas idő töltésért. Ezeket mindazonáltal[aj] fel jegyzem[ak] futura pro memoria[al] 1. Midon Groff Kemény László[70] /:ki azután[am] Apostatála:/ Kolosvárat[an] sok musikálást[ao] 's tántzolo[ap] vendégségeket tartot volna; monda nehai Deaki Uram[aq] egy Praedikátziot, és ki nyomtatatván[ar] a Dedicatioban[as] valami[at] affélét[au] ira, hogy soha győnyörködve musikát nem hallot volna, melljet meg olvasván[av] Szigethi[aw] István Püspők, monda nékem: Mit itél Kegyelmed[ax] arrol a szorol?[ay] Mondék: Nem hiszem Uram.[71] Azután a szegény Deaki Uramis[az] Püspökségeben még az Orgonátis igyekezi vala be vinni a Kolosvári Templomban. 2. Praedikálla Szigethi István felet Enyeden a feltámadásrol[aaa] e Gen. 25., 29.[abb] Methodo Quod libetica.[acc] Es[add] akkor succe-

ab Mvh: *Voltanak*, OL: *Valának*
ac Kvár I: *ellenem*
ad Kvár II: *egyéb több*
ae Kvár I: *is* hiányzik
af Kvár I. és Kvár II: *a* (*e* helyett)
ag Kvár I. és Kvár II: *a* hiányzik
ah Kvár II. és OL: *maradekinknak*
ai Mvh és OL: *olvasni* hiányzik
aj Mvh és OL: *mindazáltal*
ak Kvár I. és Kvár II: *fel jedzem*, Mvh: *fel jegyzettem*
al jövendő emlékezetért; OL: *pro futura memoria*
am OL: *ezután*
an Kvár I. és Kvár II: *Kolosvárt*, OL: *Kolosvarot*
ao Mvh: *Musikásokat*, OL: *musi=* (új sorban) *sikást*
ap Gyfv: *tantzalo*
aq Mvh és OL: *Déáki Jósef Püspök*
ar Kvár I: *ki nyomtatvánn*
as Kvár I: *dedicatziojában*
at Kvár I: *valamit*, Kvár II: *tartott volna, monda neha a mi* (*a Deaki... Dedicatioban* szövegrész hiányzik)
au OL: *effelet*
av Gyfv: *meg olvasván onnat*
aw Kvár I. és Kvár II: *a Szigethi*
ax OL: *kigyelmed*
ay Kvár II: *ezen szorol*
az Mvh és OL: *Déáki Jósef Püspök is*
aaa Kvár I: *feltámadásrol Enyedenn*
abb OL: *Gen. 25. 28.*
acc zagyva módon; Mvh: *Methodo Quod libetica* hiányzik, OL: *Methodo Quod li* (a folytatás helye kihagyva)
add OL: *Es* hiányzik

dála[aee] a[aff] Püspökségreis; az Enyedi Esperestségtől[agg] pedig szintén[ahh] el tseppene Kibedi András, ki a Tractust a maga szállasára gyűjtötte vala;[aii] 's ott választaték Esperestnek;[72] de az Enyedi Clerus hire és voxa nelkül, melljet ha akkor ki találok vala potjantani,[ajj] vélem, hogy akkor[akk] a jo Kibédi András ki marad vala, minthogy [64a] már az előtt a Generalis Sinoduson[a] hamis hitben találtatván[b] a Groff Betlen István Causájában[73] /:longa est historia:/[c] Notariusságából[d] ki vettetet vala,[e] és osztán estve[f] Vásárhellyi András Szászvárosi[g] Tudos Praedikátor, de nem igen jó féle ember, az Esperesteket szállásokon[h] meg járván, restitualtaték,[i] melly Causának fojásaban enis ott[j] tekergék,[k] 's az[l] akkori Püspöktől[74] egy ok nélkül valo rijogatást[m] enis nyerék. De itt mindent nem irhatok le. Betlen István azt[n] monda nékem ekkor,[o] hogy ő[p] ellene, a Feleségétől[75] 70 aranyat[q] vőtt[r] fel Hunyadi Márton, Kibedi András és[s] Pataki István hasas Pap, ki egy veder bort egy le űltében[t] fel tőlthet[u] vala. Isten szánd[v] az illjeneket.

aee következett
aff Gyfv: *a* utólag beszúrva, Kvár I, Kvár II. és Mvh: *a* hiányzik
agg Kvár I: *Esperestyégtől*, Kvár II: *Esperetségtöl is*, Mvh: *Tractus Esperestségétöl*, OL: *Tractus Esperestségetől*
ahh Kvár I: *szinte* (*pedig* hiányzik), Kvár II: *is szinte pedig*, OL: *pedig szinte*
aii Kvár II: *szállásra gyüjtöte volna*, OL: *szállasára győlytőtte vala*
ajj Kvár I: *potyontani*, Kvár II: *Potyattani*
akk Mvh: *akkor* hiányzik
a Kvár II: *a Generalis Synoduson az elött*, Mvh: *az elött a' Generalis Synodusban*
b Kvár II: *találtatott volna*
c perében (hosszú a történet)
d Kvár II: *és a Notariussagból*
e OL: *vala* hiányzik
f Mvh: *leve* (*estve* helyett)
g Gyfv: *Szász Várasi*
h Mvh: *de Kibédi az Esperesteket szállásakon*
i visszahelyezteték
j OL: *ott* hiányzik
k Kvár II: *tegerkég*
l OL: *az* hiányzik
m Kvár I: *pirongatást*
n Kvár I. és Mvh: *ezt*
o OL: *akkor*
p Mvh: *ő* hiányzik
q Gyfv: *aranyot*
r Kvár I, Kvár II. és OL: *vett*
s Kvár II: *és* hiányzik
t OL: *leűlesben*
u Kvár II: *fel töltett*, OL: *fel het* (a szótag helye kihagyva)
v Kvár I. és Mvh: *szánd meg*

3. Szokot[w] vala a szegeny Déáki Püspok igy is kérkedni trefából vagy serio:[x] En fütyölni[y] nem tudok; En kurva hajat[76] nem viseltem soha; En idegen Aszszonynak a[z] melljét nem illettem[aa] etc.[ab] Melljre Intzédi Josef Itélő Mester, igen jeles tudos[ac] Ember egykor igy felelt volt[ad] meg: A tsak oljan mintha enis azzal kerkedném, hogy ezűstös[ae] végű nadrág szijjat nem viseltem soha, mert nemis jártam soha[af] utánna 's, at.[ag],[77] [64b]

4. Emlittem itt a magam vánitásomatis:[ah] minthogy Enyeden hajdon[ai] Plebania ház vólt a Castéjbéli Professori ház; azért egy is más is engemet[aj] /mint a Méltóságos Betlen[ak] Adámis./ Plebanusnak titulált, s[al] énis[am] jób szivel vettem, mintha a fö Papi szokott nével illettek vólna. Lett[an] azért hogy ezzel[ao] engemet vádolnának a Püspök előtt, mintha a Papistáknak nyitanék utat valami gonoszra,[ap] noha én affelérőll[aq] meg álmat[ar] sem láttam vala; melly vádolásra a szegény Püspök hatam[as] mege eszt[at] mondotta vala: A tudomány fujta[au] fel aszt az embert, de bizony meg tanitom. Melly szót én meg halván mondek: Nálam a tanitás fel fér, a tudomány mellett. Egyéb aránt jól tudgya vala a Püspök, mitsoda indulattal vólnának ellennem némelly[av] Professor Collégáim, s[aw] irottis[ax] valami Levelet[ay] arról.[az]

w Kvár II: *Lakott*
x komolyan
y Gyfv: *fügyölni*
z OL: *a* hiányzik
aa Kvár I. és Mvh: *illettem soha*
ab Kvár I, Kvár II. és OL: *etc.* hiányzik
ac Kvár II. és Mvh: *tudos jeles*
ad OL: *vot*
ae Gyfv: *ezűstes*
af Kvár II: *jártom* (*soha* hiányzik)
ag Kvár I. és Mvh: *etc.* (*'s, at.* helyett), Kvár II. és OL: *'s, at.* hiányzik
ah hiábavalóságomat; Mvh és OL: *vanitásomot is*
ai OL: *Hajdan*
aj Kvár I: *engemet* hiányzik
ak OL: *Grof Bethlen*
al Kvár I, Kvár II. és OL: *s* hiányzik
am OL: *is* hiányzik
an Kvár II: *lőtt*
ao Kvár I: *azzal*, Mvh: *ezzel* hiányzik
ap Mvh: *gonoszságra*
aq Gyfv: jav. ebből: *afferéről*, Kvár II: *még affélékről*, OL: *effeléről*
ar Kvár II., Mvh és OL: *álmot*
as Kvár I. és Kvár II: *hátom*
at Kvár I: *aszt*
au OL: *futta*
av Kvár I: *az én* (*némelly* helyett)
aw OL: *s* hiányzik
ax Mvh: *iratott is*
ay Kvár II: *Levet*
az OL: *erről*, jav. ebből: *arról*

5-to. Esék illyen dologis: Magyari Miklos[aaa] nevü[abb] Lakatost divortziála[acc] az Enyedi Tractus a feleségétől; de a férjfiat is[add] Ecclesiai recontzilíatziora[aee] itélék azon Deliberatumba[aff] a sok káromkodásért, s[agg] eszt a deliberátumot confirmálá[ahh] Deáki Püspök[aii] s el hozá nékem Magyari; de ö nem tsak nem akará magát ahoz tartani, hanem a Püspöknél engemet[ajj] igen bé vádola, hogy ö[akk] artatlan s[all] mégis ötet[amm] excommunicaltam. Melly dologért a Püspök igen illettlen kemény Levelet [65a] külde reám. En viszsza irék, hogy egy embernek simplex[a] vadgyára Timothéusnak sem volna szabad igy bánni Egyházi[b] Szolgával.[78] Ö kegyelméé[c] a Deliberátum, de Magyarii[d] reconciliatione,[e] s már mit tsinállyunk. Latván pretzipitantziáját[f] a szegény Püspök, igen szépen meg vallá vétkét, s reám bizá az egész dolgót, de énis abba hagyám haragomba.

6-to. Esék illyen dolgomis[g] a Püspokkel: Borosnyai Nagy[h] Sigmond Enyedi Theologiae Professor melléje férvén Pál Ilonka[i] nevü szegény sorsu Leánynak s[j] elis vévé[k] s[l] penitentziátis[m] tartának, hoszszu volna e[n] dolognak

aaa Kvár I. és Kvár II: *Miklos* hiányzik
abb Mvh: *nevezetü*
acc elválasztott
add Gyfv: *férfiatis*
aee eklézsia-megkövetésre; Kvár II: *Ecclesiai Recontziliatiojára*, Mvh: *Ecclesia reconciliatiojára*
aff határozatban
agg Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
ahh megerősítette
aii Kvár II: *a Püspök Déáki*, Mvh: *Déáki Jósef Püspök*
ajj Kvár II: *a Püspöknél engem*, Mvh: *még ennekfelette engemet a' Püspöknél*, OL: *meg ennekfelette a Puspöknek engem is*
akk OL: *ö* hiányzik
all Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
amm Kvár II: *ötet* hiányzik
a egyszerű
b Kvár I: *egy egyházi*
c OL: *o kegyelmie*
d Kvár II: *Magyarie*, OL: *Magyari*
e a Magyari eklézsia-megkövetéséről szóló határozat; Mvh: *de a' reconciliatio a' Magyarié*
f elhamarkodását
g Kvár II: *dolgamis*
h Gyfv, Kvár I. és Mvh: *Nagy* hiányzik
i Kvár II: *ilóna*
j Kvár I. és OL: *s* hiányzik
k Kvár II: *el vévé*
l Mvh: *s* hiányzik
m vezeklést, bűnbánatot; OL: *Poenitentziát is*
n Kvár I. és OL: *a*, Kvár II: *ez*

Historiája; én tsak aszt[o] jegyzem[p] ide, hogy az ö két Professor társai, post actam etiam[q] penitentziám[r] igen idegenek valának ö tőlle, a mellyet[s] panaszképpen fel ada ős Levelében[t] a Püspöknek. A Püspök mit[u] gondolván,[v] kemény feddözö Levelet irván[w] a más két Professorra,[x] engemetis fel téve a Level titulussába, holott én[y] jól tudtam,[z] hogy Borosnyai Sigmond engemet nem vádolt. Vala pedig a Püspök[aa] Levelében illyen szó: A Ki kegyelmetek[ab] közűl bűn nélkűl való vessen követ reája, t.i. Borosnyaira.[ac] Mondék én a Levél fel olvasáskor:[ad] Ez[ae] aszt tészi hogy a mellyikűnk nem parázna a[af] vessen reája követ.[ag] Mert a Krisztus illyen ertelemmel [65b] mondotta eszt.[ah],[79] Bizony ha tsak a kell én[ai] őtet meg kövezhetem. Megis irtam eszt[aj] a Püspöknek, de aszt[ak] bizony bár halgattam volna el. s.a.t.[al]

BOROSNYAI L[UKÁTS] JANOS Püspőkről

Ez az Ember Betlen István Ephorussa[am] vala, kinek[an] Tutora[ao] vala akkor Groff Betlen Josef, jámbor de bőv kőltő vagy inkáb vesztegető Ur, 's minthogy ez a Betlen Josef Maramarosi fő Ispány

o OL: *ezt*
p Kvár I: *jegyeztem*, Kvár II: *jegyzettem*
q OL: *etiam* hiányzik
r még a bűnmegvallás után is; Kvár I: *Poenitentziam*
s Mvh: *mellyet*, OL: *melyet*
t Kvár I: *levelében* hiányzik, Kvár II. és Mvh: *levélben*
u Gyfv: *mit mit*
v Kvár I. és Kvár II: *gondola*
w Kvár II: *iran*
x Kvár I. és Kvár II: *Professornak*
y OL: *én azt*
z Kvár II: *tudom*
aa Kvár I: *Püspöknek*
ab Kvár I: *Ketek*, OL: *kigyelmetek*
ac Kvár I: *t.i. Borosnyaira* hiányzik
ad Kvár I: *a Levél fel olvasáskor* hiányzik, OL: *a Levél fel ovasáskor*
ae OL: *ezt*
af Kvár I. és Kvár II: *az*
ag Kvár I, Kvár II. és OL: *követ reája*
ah Kvár II: *mert ezt a Christus ilyen értelemmel mondotta volt*
ai Kvár I: *én* hiányzik
aj OL: *azt*
ak OL: *ezt*
al Kvár I: *el halgattam volna* (*s.a.t.* hiányzik), Kvár II: *el halgattam volna satt. etc.*
am iskolai felügyelője
an Kvár I. és Kvár II: *ennek* (*kinek* helyett)
ao gyámja

vala, ez[ap] mostani Papista Püspökis,[aq],[80] mint Maramarosi Nemes[ar] ifju[as] /:akkor religiojára[at] nézveis Reformatus lévén:/ fo Ispányanak Udvarában lakik vala, és annak scribája foga lenni,[au] holot e[av] Borosnyai Jánosnal[aw] belső esmeretségben vala,[ax] és majd azon egy idő tájban is[ay] érének Püspökségre:[az] - Megis Udvarla egykorban Borosnyai János[aaa] Stojka 'Sigmond Püspökőt[abb] Szebenben, már amazis Püspök lévén,[acc] 's[add] monda Sztojka Püspök[aee] egy darabig tarto disputatio[aff] után: Egy Akolljnak[agg] 's egy Pásztornak kel lenni: De én most a Guberniumban tartozom fel menni 's[ahh] kovetemis[aii] kegyelmedet,[ajj] Tartsunk[akk] jo Harmoniát.

De viszsza térek[all] Borosnyai Jánosnak regib dolgaira: Mind ugy beszélték,[amm] hogy ennek Atja[ann] Bartzasági ember, és Brassai Birosághoz[aoo] valo[app] Jobbágy [66a] volt[a] volna; de az Enyedi Collegiumban anyira méne a tudomanyokban,[b] hogy a fundatusobb Déákok[c] kőzűl valo volna. De

ap Mvh és OL: *ez a*
aq OL: *is* hiányzik
ar Gyfv: *Nemet*, Kvár I. és Kvár II: *Német*
as Kvár I. és Kvár II: *Ifju /:Sztojka:/*
at vallására; Kvár II: *Religiorárá t*
au Mvh és OL: *s scribája is vala* (scriba 'írnok')
av Kvár I. és Kvár II: *ez*
aw Kvár I. és Kvár II: *Lukáts Jánosnál*
ax Mvh és OL: *volt* (*vala* helyett)
ay Kvár I: *is* hiányzik
az Kvár I. és Kvár II: *érének Püspökségre is*, Mvh: *levének Püspökké*, OL: *menenek Püspökségre*
aaa Mvh és OL: *egyszer* (OL: *egykor*) *Borosnyai János Református Püspök*
abb Kvár I: *Sigmondat a Püspöket*, Mvh és OL: *Sigmond Pápista Püspököt*
acc Mvh és OL: *már amazis Püspők lévén* hiányzik
add Kvár II: *'s* hiányzik
aee Kvár I. és Kvár II: *Sztojka Sigmond* (*Püspők* hiányzik), Mvh: *Stojka Sigmond Püspök*
aff vita, itt: beszélgetés
agg Kvár II. és OL: *akolnak*
ahh Kvár I: *'s* hiányzik
aii Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
ajj Gyfv és Kvár II: *kegyelmeteket*
akk Kvár II: *Tartunk*
all Kvár II: *térek* hiányzik
amm Kvár II: *beszéllék*, Mvh és OL: *beszéllik*
ann Kvár I. és Kvár II: *az atya*
aoo OL: *Birohoz*
app Kvár II: *tartozo* (*valo* helyett)
a Mvh: *lett* (*volt* helyett)
b Gyfv: jav. ebből: *tudomanyban*, Kvár I, Mvh és OL: *Tudományban*
c OL: *Fundatusabb Legenyek* (fundatus 'képzett')

midőn Officialisnak[d] következnek, tamada egy Ajtai /:Intze:/ Beniamin[e] nevü versenges[f] a tudatlanságban[g] is fel fuvalkodott, mali[h] corvi malum ovum,[i] Déák, a ki az Ifjuságnak elméjét tőlle el idegenité[j] 's nem választaték; melljre magais Borosnyai János adott okot,[k] nemü nemü kevélljségre hajlott[l] 's mást kevésre betsüllo[m] erköltsével,[n] darabos szavaival, vagy parasztos természetével, vagy[o] minek kellene[p] mondani? Lőn akkor osztán Vizaknai Mesteré 's onnan[q] méne Lejdába a Collegium Theologicumbeli[r] Alumniára,[s] holottis sok[t] szép tudományt[u] tanula. De ott léteben estek illjen trefás dolgok[v] [1][w] Emilius a Rectorok igen darabos Ember lévén 's[x] Emiliusnak valami Atjafia a Déákok Szakátsnéja majd mindenkor egy olljan kedvetlen formáju[y] Zuppont[z] vittenek[aa] fel a Déákok asztalára, melljet a Magyarok[ab] még meg kostolniis iszonyodtak, de magok[ac] a Belga Deakok sem ették, melljért az Aszszony panaszra menvén a Rectorra; Eljő a kedvetlen Ember éppen Ebédkor és egy lábig el rijogatja[ad] az Asztaltol, 's kérdi a két Magyartol, Gajdo Danieltől es[ae] Borosnyai Jánostol, meg ért idejü 's elméjü [66b] modestus[af] Legényektöl?[ag] Hát ti miért nem

d tisztségviselőnek
e Kvár II: *Beniam*
f Kvár I. és Mvh: *versengös*, Kvár II: *versengés*, OL: *versengo*
g Mvh: *tudatlanságával*
h OL: *mal*
i rossz holló rossz tojása; a közkeletü mondás forrása: Aelianus: *Natura animalium*. 3.43.
j Kvár II: *el idegenitette*
k Kvár I. és Kvár II: *szolgáltatott okot*, Mvh: *okot adott*
l Gyfv, Kvár I, Kvár II. és Mvh: *hajlott* hiányzik
m OL: *s mast nem igen betsüllő termeszetével s*
n Kvár II: *erköltsel és*
o OL: *s* (*vagy* helyett)
p Kvár I, Kvár II. és Mvh: *kell*
q Kvár II: *onnét*, OL: *onna*
r Mvh: *Collegium Theologicum*
s ösztöndíjra; Kvár I, Mvh és OL: *Alumniájára*
t Kvár I: *sok* hiányzik
u OL: *Tudomant*
v Kvár II: *esék ilyen tréfás dolog*
w Gyfv, Kvár I, Kvár II. és Mvh: */:* (*[1]* helyett), OL: *[1]* hiányzik
x Kvár I. és Kvár II: *'s* hiányzik
y Kvár I. és Kvár II: *formáju* hiányzik
z levest; Mvh és OL: *zuppant*
aa Mvh: *vitetett*
ab OL: *Magyorok*
ac Kvár II: *magok is*
ad Kvár II: *el riagotya*
ae Kvár II: *Gajda Donattol s*
af higgadt; igénytelen; illemtudó; Kvár II: *modestus* hiányzik
ag Kvár I: *meg ért idejü 's elméjü modestus Legényektől* hiányzik

észtek ebből[ah] a Levesből? Mond Gajdo:[ai] Neked Uram! nálunknál modestusabb[aj] Deakid nintsenek, de ne erőltes hogy azt[ak] együk a mi ellenkezik természetűnkel. Mond Emilius: Talám azt kivánnyátok hogy Magyar Országrol[al] hozassak néktek[am] Coquát?[an] Mond erre Borosnyai János: Uram! főzesd[ao] a mi tetzik neked ha nekünk[ap] nem tetzenékis[aq] mi[ar] soha senkinek nem panaszolkodunk.[as] Mond erre a Rector: Et tu inter Rebelles es.[at] De erre meg tsendesedvén helljére[au] űlteté a Déákokat[av] hogy ennének.[81]

2. Jött vala Lejdaban[aw] Borosnyai Janoshoz és Gajdohoz[ax] egy Besztertzei Szőts Legényis,[ay] rongyoson[az] és gyalog: a ki[aaa] az[abb] Imperialis[acc] Várasakon[add] mint Mester Legény[aee] addig[aff] bagdátsola[agg] mig Hollandiába juta, a hol[ahh] nem kel Szőts Legény a[aii] Magyaroktol alamisnát kére.

3.[ajj] Angliai Peregrinatiojából[akk] ide[all] jöve hozzájok Nanási András

ah OL: *abbol*
ai Kvár II: *Gajda*
aj Kvár I: *modestusobb*, Mvh: *modestusibb*
ak Kvár II: *ezt*
al OL: *Magyar Országbol*
am Mvh: *néktek* hiányzik
an főzőasszonyt
ao OL: *fozess*
ap OL: *de nekűnk ha*
aq Mvh: *tettznék is*
ar OL: *de mi*
as Kvár I. és Kvár II: *soha nem panaszolkodunk senkinek*
at Te is a rebellisek között vagy; Mvh: *Et vos huntz fut Rebelles estis* 'Ti is gazember rebellisek vagytok', OL: *Et tu Intze rebellis es* 'Te is, Intze, rebellis vagy', más.h.
au Kvár II. és OL: *helyre*, Mvh: *hellyekre*
av Gyfv és OL: *Déákokot*
aw Kvár I. és Kvár II: *Lejdaban* hiányzik
ax Kvár II: *Gajdához, más.h.*
ay Kvár I: *Besztertyei Szász ?Legény? is*
az Kvár II: *rongyanson*
aaa OL: *aki is*
abb Kvár I: *ez*
acc birodalombeli
add Kvár I, Mvh és OL: *Városokon*, Kvár II: *varosakon*
aee Kvár I, Kvár II. és Mvh: *mint Mester Legény* hiányzik
aff Kvár I: *mind addig*
agg Kvár I. és Kvár II: *bogdántsola*, Mvh és OL: *bogdátsola*
ahh Mvh: *holott*
aii OL: *s a'*
ajj Gyfv: *3.* (új sorban:) *3.*, más.h.
akk vándorlásából; Kvár I. és Kvár II: *Peregrinatiojiból*
all Gyfv: *ideje*, Kvár I. és Kvár II: *Lejdába* (*ide* helyett)

is[amm] a[ann] társával Tsernatoni Tseh[aoo] Samuellel /:mellj Nánasinak dolgai[app] Kassai Papságán kezdvén[aqq] Huszti és Viski, söt[arr] M[aros] Sz[ent] Királlji Papságán le ereszkedvén, mind az Enyedi és most Füredi[ass] vocatiojáig,[att] igen emlekezetes Historia. Ez az Ember igen Profanus, de felette ritka memoriáju 's[auu] eloquentiáju[avv] [67a] Ember, kiről én igen sokat[a] tudok:/ Ennek a Nánásinak kedvéért egy két mengel[b],[82] bort hozatának Lejdába[c] Borosnyai Jánosék, hogy azomban Anglicána[d] experientiajokot[e] ki beszellenék; De egyik[f] a masikat[g] addig hazudtolá,[h] hogy semmitis ugyibe nem beszélhetének, hanem Nanási Tseh[i] Sámuelt[j] unszolni kezdé[k] hogy hozasson[l] bort,[m] de a[n] mentvén magát pénzetlenségével, monda Nánási: O domine! miserum est cui glocitat[o] Crumena.[p]

4. De ezeknél nagyobb az hogy Borosnyai Jánostol /:Gajdotol:/[q] még[r] fel menö utjában sok aranyat tsalt vala el ama[s] nagy Impostor[t] Baba Ferentz, melljet ott fenn[u] meg nem fizethetvén,[v] nagy desperatiora[w] juta

amm Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik, Mvh és OL: *István is*
ann Kvár II. és Mvh: *a* hiányzik
aoo Kvár I. és Kvár II: *Tseh* hiányzik
app Mvh és OL: *dolgait*
aqq Mvh: *el kezdvén*
arr Kvár II: *lött* (*söt* helyett)
ass Mvh: *a' Füredi*
att meghívásáig; OL: *vacatiojájig* 'üresedéséig, állástalanságáig'
auu Kvár I. és Kvár II: *'s* hiányzik
avv ékesszólású
a Kvár I. és Kvár II: *kiröl én H[ermányi] D[ienes] Joseph sokat* (Kvár II: *igen sokot*)
b Mvh: *ejtel* (*mengel* helyett)
c Kvár I. és Kvár II: *Lejdába* hiányzik
d angliai; OL: *az Anglicána*
e tapasztalatukat; Kvár II: *experientiajakat*, Mvh: *experientiájokat*
f Gyfv: jav. ebből: *edd...*
g Mvh és OL: *másikot*
h Kvár I: *hazuttalá*, Kvár II: *hazudtatá*, OL: *hazudtata*
i Kvár I: *Tsernatoni* (*Tseh* helyett)
j Kvár II: *Samuel*
k Kvár I: *kezdi*
l Gyfv: *hozossan*, Kvár II: *hozassan*
m Mvh és OL: *a' bor hozatásra*
n Mvh és OL: *ő* (*a* helyett)
o Kvár I: *crocitat*
p Ó, uram! Szánalomra méltó, akinek csörög az erszénye.
q Kvár I. és Mvh: *a Gajdotol*, Kvár II: *es Gajdától*
r Kvár II: *még* hiányzik
s Kvár II: *annak* (*ama* helyett)
t csaló
u Mvh: *fenn* hiányzik
v Kvár II: *meg nem fizethetvén ott fenn*
w reménytelenségre; Kvár I: *Disperatziora*

Borosnyai János mint társával egybe,[x] és akaratja ellen őtt Esztendeig lakék Lejdaban,[y] 's ugy jöve le Istenfélő Hollandusoknak[z] szép segitségek által, kik közul egy mind néki mind[aa] Gajdonak,[ab] szép Palastot és egy őltőző Lejdai kőntőst tsináltata,[ac] 's[ad] ugy érkezvén le jöve[ae] Borosnyai János Enyedre, minthogy az Urak kőzőt nemis fogot lenni semmi Patronussa, ki hivta volna Udvarába, 's vacans[af] Ecclesiais nem[ag] igen vala a Hazába, vagy[ah] hogy Szigethi Istvánhozis /:kinek Léányat[83] azután elis vévé Feleségül:/[ai] igen bizik [67b] vala, kinek[aj] igen kedves Tanitványais volt[ak] vala.

Az Enyedi Ecclesiának pedig[al] allapotja[am] akkor[an] enyiben vala.[ao] Tanitnak vala benne két öreg Papok, M[aros]vásárhellji István Püspők,[ap] igen el venhedet erotelen[aq] Ember, mondják hogy tudos Praedikátor volt[ar] volna az előt, de már akkor magából igen ki fogyot vala, 's[as] le ulve is[at] Praedikál vala; a második Praedikator pedig a jambor, de felette[au] borozo 's[av] vekony tudományu Bajtsi Sámuel vala, ki még jol birja vala magát, de Kőnyve sem[aw] vala, hanem tsak[ax] e

x Kvár II: *együt* (*egybe* helyett)
y OL: *Lejdában űle*
z Kvár I. és Kvár II: *Hollándusok*
aa OL: *s mind*
ab Kvár I. és Kvár II: *egyik* (Kvár II: *egy*) *mind Borosnyainak, mind pedig Gajdonak* (Kvár II: *Gojdának*)
ac Gyfv: *tsináltatna*
ad Kvár I. és Kvár II: *'s* hiányzik
ae Kvár I. és Kvár II: *jöve* hiányzik
af megürült
ag Kvár II: *nem is*, OL: *sem* (*nem* helyett)
ah OL: *ugy* (*vagy* helyett)
ai Kvár II: *Feleségül* hiányzik
aj Mvh és OL: *amint hogy* (*kinek* helyett)
ak Mvh és OL: *volt* hiányzik
al Kvár I. és Kvár II: *pedig* hiányzik
am Kvár I, Kvár II. és OL: *dolga* (*allapotja* helyett)
an Kvár II: *ekkor*
ao OL: *ennyiben vala akkor*
ap Kvár II: *Püspök István*, OL: *István* (*Püspők* hiányzik)
aq Kvár I: *öreg* (*erotelen* helyett), OL: *erotelen* hiányzik
ar Kvár I: *lett* (*volt* helyett)
as Kvár I, Mvh és OL: *'s* hiányzik
at Mvh és OL: *is* hiányzik
au Kvár II: *felettébb*
av Kvár I, Kvár II. és OL: *'s* hiányzik
aw Kvár II: *semmi könyve nem*
ax Mvh: *tsak* hiányzik

scipho[ay] augurabatur,[az] mind a szegény bor moslék[aaa] Feleségével együt, kiknek[abb] borok Husvétnál tovább nemis[acc] tart vala,[add] mint hogy a Fiaiis helluok[aee] valának 's[aff] a Leányais[agg] Dosa[ahh] nevű Déákot[aii] boroz vala, a kitől[ajj] osztán megis fatjazott vala.[akk] Igassággal írom[all] szivem[amm] bánatjával hogy én már akkor[ann] Enyedi Déáklé - vén, s, igen kivánván tanulni, nem tanultam annyit e'[aoo] két vén Praedicatornak praedicatiojából,[app] hogy mélto lett volna a Collegium[aqq] kapuján érétte ki lépném, melly miatt sok kárt[arr] vallottam, hanem a Professoraink helljettek[ass] sokszor[att] praedicállottak[auu] hasznoson,[avv] s,[av] tsak abbol tanultam, a Papságot, minthogy nyoltz[aww] esztendeig[axx] való[ayy] Déákságomban én[azz] nem hallottam Methodus Concionandit[aaaa] is[abbb] az én[accc] [68a] Thaeologiae[a] Professoromtol,[84] melly miatt melly[b] vé-

ay OL: *sci...* (a szótag helye üresen hagyva)
az serlegből jósolgatott; l. 1Móz 44,5.
aaa Kvár II: *bor mérték*
abb Gyfv: *kinek*
acc OL: *is* hiányzik
add Kvár I. és Kvár II: *ha Husvétig tart vala igen sokaig tarta*
aee dőzsölők
aff OL: *'s* hiányzik
agg Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik
ahh Kvár II: *Dora*
aii Gyfv: *Déákat*, Mvh és OL: *Déákkal*
ajj Gyfv és Kvár I: *s kitöl*
akk Mvh: *fattyazék*, OL: *fattyazott* (*vala* hiányzik)
all Kvár I. és Kvár II: *irám*
amm Kvár I. és OL: *s szivem*
ann Mvh és OL: *ekkor*
aoo OL: *a* (*e'* helyett)
app Kvár I: *Praedikator Praedikatziojibol*
aqq Mvh: *Colégyom*
arr Mvh: *kárt is*, OL: *kart is*
ass OL: *erettek* (*helljettek* helyett)
att Gyfv: jav. ebből: *sosz...*
auu Kvár II: *Praedicállattak*
avv Mvh: *hasznosan*
aww Gyfv és Kvár II: *noltz*
axx Mvh: *esztendös*
ayy Gyfv: *való* utólag beszúrva, Kvár I: *ven* (*való* helyett), Kvár II. és Mvh: *való* hiányzik
azz Kvár II: *Deákságomban én* hiányzik
aaaa a prédikációkészítés módjáról
abbb Kvár II: *is* hiányzik
accc OL: *a* (*az én* helyett)
a az őrszóban: *Theologiae*
b OL: *melly* hiányzik

kony készülettel fogtam Papságomhoz,[c] az[d] én Lelkem tudja s, az Isten! a' ki ugyan tsak nem hagyott magamra,[e] hanem mentem annyira a' mennyire valo[f] épület látzik irásaimban.

Mikor az Enyedi szép Ecclesianak annyiban volna dolga, az Iffju Köblös János is viszsza jöve Bétsböl, s, minthogy igen szép tudományu ember vala, nem tsak látá másokkal[g] együtt, hanem ore liberiore[h] is kezde beszélleni, s, mások is a tanátsban[i] kezdék erzeni[j] az Ecclesianak fogyatkozásit.[k] Estek szok[l] Bajtsi[m] Sámuel iránt[n] is, hogy kellene amoveálni[o] s, jo lenne a Betzei Ecclesia neki[p] de az[q] le tséndesedék hamar, mint hogy ö szegény a' néppel sok romlásban együtt[r] szenvedett volt mindenütt,[85] hanem Vásárhellyi Istvánt kezdék szorongatni, hogy tartson Káplánt, ki akkor a' Collegiumbeliekkel sok szolgálatott tétetett;[s] Nevezetesen a' Borosnyai János ide érkezésekor, tsak ráis[t] méne, hogy őtet[u] Kaplanul fogadna,[v] s még is tselekede, noha a' Tanáts égy kevessé abban is[w] gántsoskodék hogy talám[x] a Borosnyai János szava[y] nem fog[z] el[aa] hallani az egész Templomban, azért is nemelly Senatorok, midon a' leg elsö könyörgését mondaná probára, űlenek a' torony[ab] ajtaja felé, a'[ac] Déákok [68b] székibe, s, más mesz-

c Kvár II: *a Papsághoz*
d Kvár I. és Kvár II: *tsak az*
e Kvár II: *magomra*
f Kvár I: *amennyi* (*amennyire valo* helyett)
g Kvár I. és Kvár II: *látomásokkal*
h szabadabb szájjal, nyíltabban
i Kvár I. és Kvár II: *az Ecclesiában*, OL: *atajban*
j Kvár I: *érteni*
k Kvár II: *fogyatkozását*
l OL: *sok szok*
m OL: *Bartsai*
n Gyfv: *arant*
o elmozdítani
p Mvh: *'s a' Betzei Ecclesia is jo volna néki*
q Kvár I: *a*
r OL: *edgyűtt sok romlásban*
s Mvh: *Collégiombéliekkel sokat szolgáltatott*
t Kvár I, Kvár II. és OL: *réá is*
u Gyfv: *őtöt*
v Kvár I: *káplánnák meg fogadná*, Kvár II: *Káplanyul meg fogadná*, OL: *Káplányul fogadná*
w Kvár I, Kvár II. és OL: *abban is egy kevéssé*
x Gyfv: *talán*
y Kvár II: *szova*
z Mvh és OL: *fogna*
aa Mvh: *el* hiányzik
ab Kvár I. és Kvár II: *Templom* (*torony* helyett)
ac Kvár II: *s az*

sze szegeletekre,[ad] de ugyan tsak meg nyugtaták[ae] rajta elméjeket,[af] s hozzá is foga[ag] functiojához.[ah] De egésségtelen lévén még akkor,[ai] és igen gondolkozolag[aj] valo kesedelmes[ak] orator, nem igen kedvellik[al] vala, nevezetesen a' Collegiumnak ugyan nem kell vala;[am] de én halván hogy jó[an] dolgot, s, valoságot praedicál s, nem él léhás[ao] haszontalan[ap] beszéddel[aq] /:igen elvén a' Vantil[ar],[86] munkaival, melyleyknek[as] én addig a' neveket[at] sem hallottam vala:/[au] igen meg kedvellém, s, tapasztalván azokbol valo épületemet, igen kezdém frequentalni[av] halotti praedicatioit is,[87] s,[aw] gyakron[ax] is praedical vala, a' két vén Collegai között el annyira[ay] hogy maga is unná[az] a' sokat,[aaa] e' miatt engemet is igen[abb] kezde számba venni, asztalához hivatni, ritka[acc] szép könyveit is mutogatni;[add] az én példamon más Deakok[aee] is kezdék frequentalni,[av] s, tanittásit[aff] betsülni,[agg] de én sokaig nem vehetém hasznát Torotzko Sz[ent] Györgyre esvén[ahh] hivatalom: Ott valék azonban Kü-

ad Kvár II: *szegletekre*, OL: *valo szegeletre*
ae OL: *meg nyugoták*
af Kvár I: *a magok elméjeket* (*rajta* hiányzik)
ag Kvár I: *fog a*, OL: *foga a*
ah OL: *Fictiojához*, más.h.
ai Kvár I, Mvh és OL: *ekkor*
aj OL: *kondolkodolag*
ak Gyfv: *kesedelmes beszédü*
al Kvár II: *kedvelli*
am OL: *nevezetesen a' Collegiumnak ugyan nem kell vala* hiányzik
an Gyfv, Kvár I. és Kvár II: *jó* hiányzik
ao OL: *lehált*, más.h.
ap Kvár II: *haszontalan* hiányzik
aq Kvár I, Kvár II. és Mvh: *beszédekkel*
ar Gyfv: *Van.fil.*, Mvh: *Wan Fil*, más.h.
as Kvár II: *mellyeket*, Mvh: *melynek*
at Kvár I: *én tsak neveket*, Kvár II: *én a Neveket*, OL: *en eddig aneveket*
au Kvár II: *soha* (*vala* helyett)
av látogatni; Gyfv: *frenquentalni*
aw Kvár I, Kvár II. és OL: *s*, hiányzik
ax Kvár II: *gyakran*
ay Kvár II: *ugyanannyira*
az OL: *uná*
aaa Kvár I. és Kvár II: *a sokát*
abb OL: *igen* hiányzik
acc Kvár I. és Kvár II: *s ritka*, OL: *ritka a*
add Kvár II: *mutagatni*
aee Kvár I: *mások* (*más Deakok* helyett)
aff Kvár II: *tanitását*, OL: *tanittását*
agg Mvh: *betsülleni*
ahh Kvár I: *Torotzko Sz[ent] Györre lévén*

küllöváratt, a' Synodusban,[aii] mint Déák Disputator;[ajj] midön[akk] ordinaltaték a' Szent Ministeriumra,[all] holott is illyen dolog esék:[amm] Hunyadi Márton Ó Tordai Pap, és Kolosvári Déákbol valo notariussa az Enyedi [69a] Tractusnak,[a] Vásárhellyi István fractus[b] Püspök[c] őreg erőtelenségével[d] abutalván,[e] leg elsö procedensekké[f] iratá Csepregi[g] Ferentzet és Verestoi Györgyöt[h] /:két felleges[i] ujj Akademikusokat:/[j] utannok teteté Gajdo Danielt és Borosnyai Jánost, holott ezek amazoknál elsöbbek valának[k] az[l] Akademiakon is többet laktak volna;[m] de találtatanak akik az[n] ellen a rend ellen fel szollanának[o] más nap[p] a' Templomban, akkor azért Gajdo, és Borosnyai eleibe[q] tételének[r] ama kettönek,[s] de Borosnyai szant szándékkal nem üle Csepregi[g] eleibe, Verestoi[t] pedig haragoson[u] leg utol alla az akademikusokon, s, az utan ugy forgatá magát, hogy egy sem ugy mint Verestoi s.a.t.[v]

El halvan[w] az Enyedi vén Praedicatorok[x] Borosnyai János el ére az Enyedi fő Papságot,[y] s, hozak melléje Nádudvari Sámuelt; melly[z] igen

aii Kvár I: *az Generalis Synodusban*
ajj vitatkozó
akk OL: *mikor* (*midön* helyett)
all felszentelteték a szent szolgálatra
amm Mvh: *dolgok esének*
a egyházmegyének
b törődött, beteges; Kvár I: *fractus* hiányzik, Kvár II. és OL: *tractus*
c Kvár II: *Vásárhelyi tractus a Püspök*
d Mvh és OL: *erőtlenségével*
e visszaélvén
f jelöltekké; Kvár I: *Procedensnek*, Kvár II: *procedense*
g Kvár II: *Tserépi*
h Kvár II: *Győrgyett*
i Gyfv: *jelgés*, Kvár I. és Kvár II: *jeles*
j akadémiát járt deákokat; OL: *Akademikusokot*
k Gyfv: *valok valának*
l OL: *az* hiányzik
m Kvár I: *laktak vala*, Mvh és OL: *laktanak vala*
n OL: *ez*
o Mvh: *fel szollalnának*, OL: *fel szollalának*
p Mvh és OL: *más napon*
q Kvár I: *eleikbe*
r Gyfv: *tetenek*
s Kvár I: *a más kettönek*, Kvár II: *amazoknak*
t OL: *de Borosnyai... Verestoi* hiányzik
u Kvár I: *meg haraguvánn*, Kvár II: *haragosan*
v Kvár I. és OL: *s.a.t.* hiányzik, Kvár II: *satöb.*, Mvh: *etc.*
w Gyfv: *El hulván, s, el halván*, Kvár I. és Kvár II: *El hulván*
x Kvár I. és Kvár II: *Papok* (*Praedicatorok* helyett)
y Kvár I. és Kvár II: *a fő Papságot*
z Kvár I: *ki* (*melly* helyett)

sok szomoru dolognak[aa] lön materiaja s oka. Ez a' Nadudvari Pelsötzi Praedicator Fia vala és tanittaték Patakon holottis lön Déákká s, asztaláról[ab] él vala [Nagymihályinak][ac],[88] az egyik Professornak abban a' veszedelmes hábor- [69b] gásban melly alíg hogy el nem veszté az Egész Collegiumot is,[ad],[89] és akkoron[ae] Csétsi Jánost valami Déák versekkel[af] pasquilizállá is[ag] Nadudvari, minthogy ritka Déák Poéta vala, melly tselekedeteért[ah] utatis adának néki,[ai] vagy véve[aj] maganak,[90] s, jöve Erdéllybe[ak] Nádudvari Peterhez a' Szaszvarosi tudos, Eloquens,[al] de borozo és kurvás Paphoz, mint Attyafiához,[am] kiis Szigeti István Professornak nagy baráttya lévén[an] be veteték[ao] az Enyedi Collegiumba[ap] Déáknak s,[aq] nagy gradust[ar] adának neki.[ai] Ő is nem mulata[91] el semmit benne, hogy magának hirt szerezne,[as] szerze is mind kedves maga[at] alkalmaztatásával, mind[au] Poësisával, mind[au] Mathesissával,[av] mert annak némelly részeihez igen szépen ert vala, s, masok keveset vagy semmit, ö pedig tsinál vala ujj Calendariumokat[aw] is és el viszi vala a Curator[ax] Uraknak,[92] de kiváltképpen kedvesek valának a[ay] praedicallási még Déák korában,[az] mert természet szerint[aaa] is[abb] igen kedves,

aa OL: *dolgoknak*
ab Kvár I. és Kvár II: *asztalával*, Mvh: *az asztaláról*
ac Gyfv: *Nagy Mihállynak*, Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *Nagy Mihálynak*
ad Mvh és OL: *is* hiányzik
ae OL: *és akkoron* hiányzik
af Mvh: *valami Déák versekkel* hiányzik
ag gúnyverset írt róla; Gyfv: *Pasquillizais*, Kvár I. és Kvár II: *pasquilizálá ki*, OL: *Pásquillitalais*
ah Kvár I, Mvh és OL: *tselekedetiért*
ai OL: *nekie*
aj Kvár I. és Kvár II: *lovat vén* (*vagy véve* helyett)
ak OL: *Erdéllybe* hiányzik
al ékesszóló
am OL: *mint Attyafiához* hiányzik
an OL: *Istvannak nagy Barattya lévén, a Professornak*
ao Mvh: *bé viteték*
ap Gyfv és Kvár II: *Collegiomba*
aq Mvh: *s*, hiányzik
ar osztálybeli sorrendet
as Kvár I: *szerzene*
at Mvh: *maga kedves*
au Kvár I. és Mvh: *s mind*
av költészetével, mind matematikájával
aw Gyfv és OL: *kalendariumokot*
ax gondnok
ay Kvár II. és Mvh: *a* hiányzik
az Kvár II: *korában is*
aaa Gyfv: *szerént*
abb Kvár I. és Kvár II: *is* hiányzik

lagy, engedelmes[acc] beszéde[add] vala mint a vaj;[aee] de a Pázmány,[aff] és Caldi praedikatiojival él vala titkon, s,[agg] azokat[ahh] az [70a] Erdélyi Reformatusok még akkor[a] kevesen[b] esmerik vala: annyira öregbedett valais[c] kedvessége Enyeden,[d] s a' szomszedságban, hogy a' Nemesség halottya felett orálgat vala,[e] az Enyedi Templomban is praedikálgatván,[f] arra fakada[g] a'[h] Tanáts, hogy[i] kivánná egy praedicátioját ki nyomtattatni,[j] de ö nem adá ki, mivel tsak nem szorol szora, a[k] Pazmányé vala a' praedicatio. Nékem Kemény János[93] jelenté meg a dolgot,[l] honnan böltselkednek[m] az ö[n] Ephorussa,[o] s,[p] mutatais egy lakat alatt levö[q] ládátskat, mellyben állanak vala[r] a Pazmány Péter, és Kaldi György Concionator[s] könyveik.

Ez a' szép hirü, s, kedvességü[t] Iffju, a[u] Nadudvari Samuel, nem sokára fel méne a francofurtumi[v] Akademiara,[w] de midon ott a' harmadik[x] Esztendöt töltené, meg hala a' szegény Bajtsi Sámuel s azon a'[y] napon a Postán mindjárt tudosittá[z] Köblös Jánoš Nadudvarit titkon, hogy

acc Kvár II: *engedelmes, kedves*
add Mvh és OL: *beszédü*
aee OL: *mint a vaj* hiányzik
aff Mvh: *Pázmán*
agg Kvár I. és Kvár II: *s,* hiányzik
ahh Gyfv: *azokot*
a Kvár I: *még akkor* hiányzik
b Kvár I: *kevéssé,* Kvár II: *igen kevesen*
c Mvh: *is öregbedett vala,* OL: *oregbedett is vala*
d Kvár I: *Enyedenn Kedvessége*
e prédikálgat; Kvár I. és Kvár II: *orálgat vala* hiányzik
f Kvár II: *praedicálgatván az Enyedi Templomban*
g Mvh és OL: *fokada*
h Mvh: *az Enyedi*
i Kvár II: *hogy* hiányzik
j Kvár I, Kvár II. és OL: *ki nyomtatni*
k Mvh: *a* hiányzik
l Kvár I: *dolgat*
m Kvár II: *Böltselkeknék*
n OL: *ö* hiányzik
o felügyelője
p Kvár I, Kvár II. és OL: *s,* hiányzik
q Kvár I, Kvár II. és OL: *valo* (*levö* helyett)
r Kvár I: *allnak vala,* Kvár II: *állanak* (*vala* hiányzik)
s prédikációs; Kvár I: *Praedikator* (*Concionator* helyett)
t Kvár I: *nevü* (*kedvességü* helyett)
u OL: *a* hiányzik
v Kvár II. és OL: *Frakofurtumi*
w Kvár I: *Akademiakra*
x OL: *harmad*
y Gyfv: *a* hiányzik
z Kvár I: *mindjárt Postánn tudosittá,* Kvár II: *mindgyárt tudosita az Postán,* Mvh: *Postán mindjárt tudosittá* (*a* hiányzik)

disponalna dolgait a szerint,[aa] hogy minden orán hivatallya leszen[ab] a' Tanácstol a'[ac] Masodik Papságra, s[ad] vévé is a' levelet, s mingyárt el mene azon Akademiárol[ae] Belgium fele, de nem a mi [70b] Akademiankot[af] látogatá,[ag] hanem valami szél vivé ötet[ah] Antverpiaba hova, s'[ai] onnan[aj] viszszá jötében[ak] pénzt küldé eleiben a Tanáts[al] Enyedről, ős jotében[am] egy Debretzeni Sénatornak[94] fél[an] lábára[ao] egy kevéssé sánta[ap] 's nem igen formás, de igen tzifra kőntősű[aq] Léányát el matkásitvan be[ar] indula Enyed felé. Valamiért, de nem igen tetzet ez[as] Szigethi Istvánnak és a Vejének Borosnyai Janosnak, a mint vélek[at] letemben[au] kűlönös[95] beszélgetésekből észre vettem; De Nadudvari a felől[av] tsak introducáltaték[aw] az Enyedi Papságban: nagyobb kedvetis talála mezes beszéde,[ax] adcommodatioja,[ay] és[az] rővid 's fűl[aaa] tsiklándoztato Praedikátziója[abb] mint a Borosnyai[acc] Janos kedvessége vala; azomban pedig[add] kezde potjogni[aee] az Universalismust,[96] és[az] minekutanna[aff] a Col-

aa Kvár II: *aszerént*
ab OL: *esik s leszen*
ac Mvh és OL: *az Enyedi*
ad Mvh és OL: *s* hiányzik
ae OL: *Academiából*
af Kvár I: *Akadémiánkat*, OL: *Akademiank* (jav. ebből: *Akademianak*)
ag OL: *latogatására*
ah Gyfv: *ötöt* (jav. ebből: *ököt*)
ai Kvár I. és Kvár II: *az hová is*
aj OL: *honnan*
ak Kvár II: *viszszá jötiben*
al OL: *a' Tanáts eleibe*
am Kvár II: *jötiben*
an Kvár I: *az fél*
ao OL: *lábával*
ap Kvár I. és Kvár II: *sántikálo*
aq Kvár I: *kőntősű* hiányzik
ar Kvár II: *le* (*be* helyett)
as Mvh és OL: *ez* hiányzik
at Mvh: *vélle*
au Mvh: *létekben*
av Kvár I: *azonban* (*afelől* helyett), OL: *effelől*
aw bevezetteték; Kvár I: *introducáltatik még is*
ax OL: *beszedes*
ay alkalmazkodása; Kvár II: *és accomodatioja*
az Kvár I. és Kvár II: *és* hiányzik
aaa Kvár I: *fület*
abb OL: *és rövid 's fűl tsiklándoztato Praedikátzioja* hiányzik
acc Kvár II: *Barasnyai*
add Gyfv és OL: *pedig* hiányzik
aee Kvár I: *potyogatni*, Mvh: *pottyogatni*
aff Gyfv: jav. ebből: *midő...*

legája[agg] az ellen praedikallot[ahh] volna vastagabban is[aii] ki adá, sőt Tordai Sinoduskor[ajj] denominalt Concionator[akk] lévén, vastagabban is[all] ki adja vala,[amm] ha Bonyhai György Püspök predikallani engedi vala; Azonban Enyeden nagyon igyekezi vala az Emberek[ann] elméjebe titkon bé önteni 's öntötteis[aoo] vala,[app] melljeken meg indulván Borosnyai János, Zelo aliis laudato,[aqq] vituperato aliis,[arr] az Enyedi Templomban midőn[ass] Nadudvari predikallana fel szoval interpellálá,[att] mondván: A Remonstransok[97] sem szollanak[auu] illjen vastagon.[avv] etc.[aww] [71a] s ki méne a Templomból. De végre Nádudvari e tudomanyt[a] publice recantálá,[b],[98] mindazonáltal Borosnyai Jánost el tévé Enyedről a Supremum Consistorium,[c] az Udvarhellyi oskolába[d] Professornak: hovais[e] őtet éppen az Isten küldé, mert nagy szenyből[f] és Barbariesből[g] vévé fel aszt a Gymnasiumot,[h] söt ha a nehéz Pápistás idö s egyéb[i] engedi vala fel[j] viszi vala annak az oskolának állapottyát annyira, hogy a M[aros] Vásárhellyi Collégiumnál[k] alább való nem leszen vala; de az Udvarhelyi Jesu-

agg Kvár I: *a Collegája* hiányzik
ahh Kvár II: *praedicállat*
aii Gyfv: *vastagobbanis*
ajj Kvár I. és Kvár II: *ki adá magát* (Kvár II: *az Universalismussal*) *a Tordai Synoduskor, mivelhogy azon Synodusban*
akk kinevezett szónok; OL: *ordinalt Concionator* 'rendes, beiktatott szónok'
all Gyfv: *vastagobbanis*, Kvár I. és Kvár II: *egészen*
amm Kvár I. és Kvár II: *vala akkor magát*
ann Kvár II: *predikállani engedi... az Emberek* hiányzik
aoo OL: *őntőtt–is*
app Kvár II: *elméjébe be öntené titkon, minthogy be is öntötte vala*
aqq OL: *condato*
arr egyesek által dicsért, mások által kárhoztatott buzgósággal; Kvár I, Kvár II. és Mvh: *aliis vituperato*
ass Kvár I: *mikor* (*midőn* helyett)
att közbeszólt, félbeszakította; Kvár I: *interpellalya*
auu Kvár I. és Mvh: *szolnak*
avv Kvár II: *ennél vastagabban*
aww Kvár I, Kvár II. és OL: *etc.* hiányzik
a Kvár I: *e Tudománt Nadudvari*, Kvár II: *Nadudvari e Tudománt*
b nyilvánosan visszavonta; OL: *recontála*
c a legfőbb egyházi tanács
d Kvár II: *Iskolába*
e Kvár II: *s hová is*
f Kvár I: *nagy nagy szenyböl*, Kvár II: *Nagy Szebenyből*, OL: *a nagy szenyből*
g műveletlenségből
h Kvár II: *Gymnasiumat*
i Kvár II: *s egyéb* hiányzik
j OL: *s egyéb Enyedi vallás vel*, más.h.
k Gyfv: *Collégyiomnál*, Mvh: *Collégiomnál*

iták a F[elséges][l] udvarnál igen bé vágák szándekjának[m] után és Groff Teleki Josefné[99] között s[n] közötteis,[o] Bod Péter felett nagy Simultás[p] indula, ez az Uri Aszszony pedig mind Tekintettel[q] mind adakozással[r] igen[s] sokat tehet[t] vala ez[u] időben Erdéllyben. Mint indultak s fojtak[v] pedig[w] ezek a szomoru dolgok, hallottam hoszszasonn[x] Borosnyai János Püspöktöl, de igen sok volna ide irnom,[y] és ö egyképpen, Bod Péter pedig máskeppen beszélli,[z] a kik között én biró nem lehetek, hanem ugy tetzik, hogy Bod a dólgot indulatosabban[aa] adgya elő, s[ab] igen tellyesis haraggal; a Groffnéis tellyes Borosnyai Püspök[ac] ellen való haraggal.[100] Szánnya meg Isten szomoru dolgainkat![ad]

A Borosnyai János Püspökségének pedig rövid historiaja ez:[ae] a Supremum Consistoriumnak[af] tettzéséből [71b] Synodus generalis[ag] nevezete[ah] alatt Papi Gyűlés lőn Enyeden, melly is álla a Tractusok[ai] Esperestyeiből, Notáriussiból, s[aj] Delegatussiból; és Pelsötzi János,[ak] Generalis Notárius,[al] Püspöknek declaráltaték,[am] noha ollyan erőtelen,[an] beteges vén ember vala, hogy a szótis alig tehetné, és álmelkodnám[ao] rajta[ap]

l OL: *Fo*
m OL: *szandekanak*
n Mvh: *s* hiányzik
o Kvár I. és Kvár II: *közte is*
p vetekedés, ellenségeskedés
q Kvár II: *Tekintetével*
r Kvár I: *adakozásokkal*, Kvár II: *adakozásával*, Mvh: *adakazással*
s Mvh: *igen* hiányzik
t Kvár II: *sakot teszen*, Mvh: *sokat tészen*, OL: *sokat teszen*
u Kvár II: *abba az*, OL: *az*
v OL: *s fojtak* hiányzik
w Mvh: *indultak pedig és folytak*
x OL: *hoszszon*
y OL: *le irnom*
z Kvár I: *beszéllete*
aa Kvár I. és Kvár II: *indulatosobbann*
ab Kvár I: *s* hiányzik
ac Kvár I: *János* (*Püspök* helyett)
ad OL: *dolgainkot*
ae OL: *ez* hiányzik; a mondat címként írva és aláhúzva
af Mvh és OL: *Consistorium*
ag Mvh: *Generalis Synodus*
ah Kvár I. és Kvár II: *nevezet*
ai egyházmegyék; Kvár II: *Tractus*
aj Mvh és OL: *s* hiányzik
ak OL: *János* hiányzik
al egyházkerületi jegyző
am Kvár I. és Kvár II: *celebráltaték*
an Kvár I. és Kvár II: *erőtelen* hiányzik
ao Gyfv: jav. ebből: *áll...*, Mvh és OL: *álmélkodam*
ap Kvár I: *jarta*, jav. ebből: *jajta*

hogy ha az[aq] Isten ditsösségét szereti, miért Vállalya eszt a Nehéz Superattendentziát,[ar] mellyre éppen tehetetlen,[as] de a B[oros] Botsárdi Püspökiat jószág szeme[au] előtt vala; Vala pedig extreme[av] fösvény ember.[101] Már akár hogy, ugyan tsak[aw] Pelsötzi János lévén a Püspök, Generális Notariussagrol[ax] kezdett[ay] consultálodni[az] a Sinodus,[aaa] Candidálta[abb] vala pedig a Supremum consistorium Tsepregi Ferentzet, Borosnyai[acc] Jánost, Verestói Györgyöt, Sz[ent] Annai Mihályt,[add] Domidoctust,[aee] és a[aff] Dévai Ifju ember Papot, Lisznyait,[102] de ezek közűl egyis el[agg] nem jött vala, Lisznyai marada nemóba[ahh] minthogy ötet tsak[aii] az[ajj] All Vintzi Gabor Uram[akk] szele futta[all] volt[amm] fel. Sajnállya vala pedig az Enyedi[ann] Tractus Esperestye Kibédi András, hogy eő a[aoo] Candidatusok kozűl[app] valo[aqq] nem volna, noha bizony az[arr] háza egy kis[ass] Gomora, az eő atkozot erkőltsü Gyermekei miat,[att]

aq Kvár I: *az* hiányzik
ar püspökséget; OL: *superintendentiat*
as Kvár I: *elgtelen* (*tehetetlen* helyett)
at Gyfv: *Püspőkség*, Kvár I: *Püspökségi*
au Kvár I. és Kvár II: *a szeme*
av különlegesen
aw Kvár I: *de ugyan tsak*, Mvh: *tsak ugyan*, OL: *s mint, tsak ugyan*
ax Kvár I, Kvár II. és OL: *Notariusrol*
ay Kvár I: *kezde*
az tanácskozni; Kvár I. és Kvár II: *cunctálodni* 'habozni'
aaa Kvár I: *Generalis Synodus*
abb jelölte; OL: *Candidalt*
acc Mvh: *és Borosnyai*
add Kvár II: *Mihály*
aee Kvár I: *Szent Annai Mihály Domi doctust, Verestoi Györgyöt* (domi doctus 'itthon képzett')
aff OL: *a* hiányzik
agg OL: *el* hiányzik
ahh senki nem szavazott rá
aii OL: *őtet is* (*tsak* hiányzik)
ajj Kvár I: *az* hiányzik
akk Gyfv és Mvh: *Ur*, Kvár I. és Kvár II: *Uram* hiányzik
all Gyfv: *furta*
amm Kvár I, Kvár II. és OL: *vala* (*volt* helyett)
ann OL: *az Enyed*
aoo Mvh: *a* hiányzik
app Kvár II: *között*
aqq Kvár I. és Kvár II: *valo* hiányzik
arr Kvár I. és Kvár II: *az ö*
ass Kvár I: *Sodoma és*, Kvár II: *Sodomo és*
att Kvár I. és Kvár II: *átkozott lator, és parázna* (Kvár II: *Parázna erköltsü*) *gyermekeire nézve, még*, OL: *atkozott Gyermekei erkőltsők miatt*

magais[auu] nagyon belé harapott,[avv] a Simoniaba,[aww],[103] [72a] 's[a] Notarius korabanis magát igen meg jegyeztette vala[b] az hamis irással, 's[c] Protocolum manculásával;[d] hasonló forma[e] male Contentus[f] vala Töke István is[104] az Enyedi primarius[g] Professor, deazt is a Collegái el betsmérlettek[h] vala, 's[i] magais magát az Uraknál meg jegyeztette vala[j] alhatatlansággal, pusillanimitassal,[k] és hogy bővőtske[l] borral élne; adá azért elmenkre Kibedi András, hogy fel szollalnánk 's elnénk jussunkal in Candidando,[m] minthogy a[n] Ministeriumé[o] mind a valasztás mind a Candidatio.[p] Látok hová üt a szegeny Esperest, tetzék a dolog[q] a jelenvalo Enyedi Tractusbelieknek, nagy[r] hirtelen. En pedig mondék: nem lehet ez[s] egy Tractusnak, a Tőbb Tractusok Consensussa[t] nelkűl fel szollalni, 's a Ministerium jussát praetendalni;[u] hanem lehet[v] per formám Instantiae,[w] azt[x] a just emlitenűnk a Consistorialis Deputatusoknak,[y] illy formán, hogy ha[z] a[aa] Méltóságos Consistorium[ab] maga részéről Candi-

auu Kvár I. és Kvár II: *az vén Geronita* (Kvár II: *Gironita*) *igen*
avv Kvár I. és Kvár II: *harapott vala*
aww az egyházi javadalmakkal való kereskedésbe
a Kvár I, Kvár II. és Mvh: *'s* hiányzik
b Kvár I: *meg jegyezte*, Kvár II: *meg jegyeztette* (*vala* hiányzik), Mvh: *meg jegyzette vala*
c Kvár II: *'s* hiányzik
d a jegyzőkönyv hibás, hiányos vezetésével; Kvár I. és Kvár II: *maculálásával* 'elhibázásával', OL: *manutentalasával* 'kezelésével'
e Kvár I: *Hasonlokeppen*, Kvár II: *hasonlo formánn*
f elégedetlen
g első
h Kvár I, Kvár II, Mvh és OL: *betsméllették*
i Kvár I: *'s* hiányzik
j Mvh: *magát meg jegyzette vala az Uraknál*, OL: *az Uraknál meg jegyzette vala magát*
k kishitűségével; Kvár I. és Kvár II: *álhatatlanságával és pusillanimitasságával*
l Mvh: *bövetske*
m jelölési jogunkkal
n Gyfv és Mvh: *a* hiányzik
o lelkészségé
p jelölés
q Mvh: *a dolog* hiányzik
r Mvh: *egy* (*nagy* helyett)
s Kvár I. és OL: *az*
t az egyházmegyék egyetértése; OL: *Consesussa*
u a lelkészi kar jogát kisajátítani
v OL: *lehet* hiányzik
w kérelem formájában
x Mvh: *ezt*, OL: *az*
y egyháztanácsi küldötteknek; Kvár I: *Consistoriális Uraknak*
z Mvh és OL: *ha* hiányzik
aa Kvár I: *a* hiányzik
ab egyházi tanács; Kvár I: *Supremum Consistorium* 'legfőbb egyházi tanács'

dalt[ac] egy néhányokat,[ad] legyen szabad a Szent Ministeriumnak is fel tenni egy két érdemes embert. Tetzék[ae] ez[af] az opinio[ag] Kibedi Andrasnak 's a többi halgatának.[ah] Meg vala már a Csengetyű de már[ai] fel kel vala a Matska farkára kötni,[aj],[105] 's bizák[ak] Putnoki István Notariusra,[al] Hermanyi[am] Josefre, mint hogy eő is bele kotyogott[an] vala, és Kováts Sigmondra, a' ki a [72b] dologban semmit nem tud vala, arra is vivők[ao] a dolgot minden remenségűnk[ap] felett, hogy kettőt Candidalnunk meg engedték nagy[aq] hijába.[ar] En bizony magamnak nem[as] nyertem[at] egyebet vélle[au] hanem factiosus[av] nevet Szebenbe nemely Uraktol. Candidálok pedig Kibedi Andrast és Tőke István Professort: Kibédi kiis fordula mig a votumok[aw] folyanak; de Töke István, elő vévén[ax] a[ay] Plundrájábol[az],[106] egy irást, abbol kezdé maga vonogátasát[aaa],[107] olvasni, holot ha választyák vala, valalya[abb] vala.

A Candidatus[acc] Tudosok kőzűl a Méltóságos Consistorium[add] leg egyenesebben Czeloz vala Szatmári Sigmondra[108] a Kolosvári Papra, az oda kivűl[aee] valo Tractusok is igen vonszanak vala ö[aff] hozzája, nem is

ac jelölt
ad Gyfv: *néhányakot*, OL: *nehányokot*
ae Kvár II. és OL: *Tetszik*
af Kvár II: *ez* hiányzik
ag vélekedés
ah OL: *tőbb Halgatoknak*
ai Kvár II: *már* hiányzik, Mvh és OL: *tsak hogy* (*de már* helyett)
aj Mvh: *kőtni a' matska farkára*
ak Kvár I. és Kvár II: *bizzák*
al Kvár I: *Istvánra*
am Kvár I: *H[ermányi] D[ienes]*
an Kvár I. és Kvár II: *potyogott*
ao OL: *vivék*
ap Mvh: *reménységünk*
aq Mvh: *nagy* hiányzik
ar Gyfv: *hejába*
as Gyfv: *nem* hiányzik
at Mvh: *nem nyertem magamnak*
au Kvár II: *vélle egyebet*
av pártoskodó; OL: *Tactiosus*
aw szavazatok
ax Kvár I. és Kvár II: *elé vévénn*, Mvh: *elö véve*
ay Gyfv: *a* hiányzik
az Kvár I: *pundjájából*, Kvár II, Mvh és OL: *Pundrájából*
aaa Kvár I. és Kvár II: *vonagatását*, Mvh: *vonagatásit*
abb Mvh és OL: *ö is valallya*
acc jelölt
add Kvár II: *Supremum Consistorium*
aee Mvh: *kivűl* hiányzik
aff Gyfv: *ö* hiányzik

ok nelkűl,[agg] mert egy jeles Ember[ahh] és[aii] portio aureae aetatis, vel[ajj] flos argentei Seculi,[akk] Folyni kezdvén pedig a voxok Tőke Istvánra[all] voxola a Sogora Borosnyai[amm] Sigmond, de más nem, Kibedi Andrásra méne két vox, velem hogy az egyik Putnoki István Notariusunke volt,[ann] a[aoo] masik talam[app] Kovats Sigmondé; [aqq] Tőbbi fel oszla Borosnyai János és [73a] Szathmari Sigmond között, hat esvén Szathmárira,[a] a[b] több vox pedig[c] Borosnyaira,[d] kihez a székelly Deputátusok cum formula Juramenti[e] el is küldeténekf Uvarhellyre[g] hogy adjuráltassák.[h]

Tsak hamar meg hala a szegény Pelsőtzi János[i] Püspök, s[j] az ö halálával Succedála[k] Borosnyai János a Püspökségbe;[l] a kiről én[m] holmiket[n] meg kivanok jegyezgetni:[o]

I. Udvarhellyen ollyan házakat epitetvén[p] magának, mellyekben[q] egy[r] Hertzegis el lakhatnék, olly gondolattal vala, hogy a[s] Püspökseggel edgyűtt[t] Visellye a Professorságot s hóltig ott nyugodnek; hogy pedig az oskolai tanitásban fogyatkozás ne lenne, gondola hogy maga mellé végye második Pro-

agg Kvár II: *nékül*
ahh OL: *Ember vala*
aii Gyfv: *et*
ajj Kvár I. és Kvár II: *et* (*vel* helyett)
akk az aranykor része vagy az ezüst század virága; OL: *seculii*
all Kvár I: *Istvána*
amm Gyfv: *Borosnya*
ann Mvh: *volt Putnoki István Notariusunké*
aoo Gyfv: *'s a*
app Kvár I. és Kvár II: *pedig* (*talam* helyett)
aqq OL: *s a*
a OL: *Szathmari*
b OL: *s a*
c Kvár I, Kvár II. és Mvh: *többi pedig*
d OL: *Borosnyai Janosra*
e küldöttek az eskü szövegével; Kvár I. és Kvár II: *cum formula Juramenti* hiányzik
f Gyfv: *el küldetének is*, OL: *el kuldetenek*
g Kvár II: *Udvarhellyre* hiányzik
h megeskessék; Kvár II: *adjuráltassák* (jav. ebből: *adjuráltassék*) *Udvarhelyre*, Mvh: *adjuráltassák, 's meg is esék*, OL: *adjuraltassék amint meg is esék*
i OL: *János* hiányzik
j Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik
k következett
l Mvh: *a' Püspökségben Borosnyai János*
m Kvár I. és Kvár II: *én még*
n OL: *holmit*
o Kvár I. és Kvár II: *jegyezni*
p OL: *Hazakot epitete*
q Mvh: *melyben*
r OL: *a* (*egy* helyett)
s OL: *a* hiányzik
t Kvár I: *holtig* (*edgyűtt* helyett), Kvár II: *edgyűtt* hiányzik

fessornak Kőrősi Josefet[u] /Grof Teleki Josefné pedig Bod Pétert a maga Udvari Papját igyekezi vala bé tenni és nagy szép Summa penztis szerzett vala hogy a Professornak fundust erigálna,/[v],[109] s maga melléis vévé és bé szallittá a Gymnásiumba az egyik Camaraba, az Inspector Curatorral[w] Groff[x] Betlen Imrével egyet értvén, minthogy az emlitett Körösi Josef[y] Ephorussa[z] vala Groff[aa] Gyulai [73b] Samuelnek a Betlen[ab] Imréné testvér őttsének, s ókis[ac] kivánnják vala az Annyoknak Generalis[ad] Gyulai Ferentznének Cliensét[ae] promovéalni[af] s ebben kedvét tölteni annak a jó Uri[ag] Aszszonynak, a ki inkabbis akarja[ah] Kőrősit[ai] promoveáltatni mint nagy kőltségű Udvari Papjának tartani,[aj] mint hogy a Generalisné is[ak] a böv adakozások között nemigen[al] pénzes, Körösi Josefis[am] nyűg, nehéz természetu koros legeny vólna. Borosnyai[an] János pedig a Körösi[ao] promotziojával[ap] ezekre[aq] néz vala. a./[ar] Hogy a Literaturát a Gymnasiumban[as] jobban jobban lábra kaptassa, mellyre Körősit Bod Péternél[at] jobbnak tartotta. Igaz is[au] hogy Körösi a Deák nyelvet erőssen tudgya,[av] s egyebekbenis szép tudomány van[aw] nálla.[ax],[110]

u Mvh és OL: *H. Josefet*
v alapot teremtene, „státust létesítene"
w felügyelő gondnokkal
x Mvh és OL: *Groff* hiányzik
y Gyfv: *Josef* hiányzik, Mvh és OL: *H. Josef*
z iskolai felügyelője
aa Kvár I: *Groff* hiányzik
ab Mvh és OL: *Gróf Bethlen*
ac OL: *is* hiányzik
ad Gyfv: *Gyeneralis*, OL: *Generalis* hiányzik
ae pártfogoltját; Kvár I: *Cliensit*
af előre mozdítani
ag Gyfv: *Ur*
ah Kvár I. és Kvár II: *akarja vala*
ai OL: *Kőrősit* hiányzik
aj Kvár I. és Kvár II: *mint... tartani* hiányzik
ak Gyfv: *Gyenerálisnéis*
al Mvh: *nem igen vala*
am Mvh: *H. Jósef is*
an Kvár I: *Borosnya*
ao Gyfv: *Körösi Josef*, OL: *Korosi H. Josef*
ap előmozdításával
aq Mvh: *erre*
ar Mvh: *1-mo*, OL: *1.*
as Kvár I: *az Collégiumban*, Kvár II: *az Deákok között*, OL: *az oskolában*
at Mvh: *Péternek*
au Gyfv: *S igazis*
av OL: *tudja vala*
aw OL: *vala* (*van* helyett)
ax Gyfv, Mvh és OL: *NB. Hic* (OL: *Hinc*) *quaedam desunt.* Kvár I: a kéziratban fél lapnyi hely üresen hagyva. Kvár II: *Hic quaedam omissa sunt* 'Itt (OL: Innen) eddig hiányzik'

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

III.[ay] Anno 1751. Septemberben gyűlénk Sinodusra Szebenbe, a Varadine /a ki elsöben[az] Betlen Istvánné vala/[111] causájában.[aaa] Ott[abb] ez a causa mint foja, hol[acc] akada meg, mint appellála az Aszszony manie[add] a Causát Udvar[aee] eleibe, Sok vólna le irni.[112] Mint hogy pedig láttuk, hogy annak a rut Kurvának pártyát fogta[aff] a Pápista Status,[agg] és az[ahh] Udvaris; meg [74a] itélheti akárki, mínemű[a] félelemben vóltunk artatlan vóltunkra, ha hibázni fogunk in judicandó[b] a mi vékony ertelmünk szerint! bizonnyal irom, hogy Notáríust Semmi képpen nem kapunk vala, és nem vállala[c] egyis, hanem Voxból[d] méne ki a dolog, és Vásárhellyi Andrásnak a Sz[ász] Városi Vice Dékánynak[e] ugy kelle nagy vontatva fel vállalni; de azis estve le monda rólla indulatoson, látván hogy Semmi conceptussa[f] nem maradhat[g] hellyben. s[h] A Püspök[113] e miatt engem[i] kér vala hogy Notariuskodnám; de Vásárhellyiis meg gondolkozék[j] reggelre.[k] Itt Varadiné /: kinek férje s al peresse[l] egy Varadi István nevü betsülletes, jó,[m] igen szép ember:[n] ki[o] M[aros] Vásárhellyi Deák vala,[p] és az Aszszonynak némelly Betlen Gróftól való Gyermekeinek[q],[114] Praeceptora[r] vala, kire reá kőté

ay Mvh és OL: *III.* hiányzik
az Kvár I: *elsöbb*
aaa perében
abb Kvár I. és Kvár II: *itt*
acc Kvár I. és Kvár II: *s hol*
add rögeszmésen; Mvh: *mance* 'hibásan', OL: *manie* hiányzik
aee OL: *az Udvar*
aff OL: *fogja*
agg katolikus rend
ahh OL: *ez az*
a OL: *mitsoda*
b a peres eljárásban
c Kvár I. és Kvár II: *vállalya vala*
d szavazásból
e alesperesnek; Kvár II: *Vitze Dekánnak*
f fogalmazása
g Kvár I: *maradott*, Mvh és OL: *marad*
h Kvár II: *s* hiányzik
i Mvh: *engemet a' miatt*, OL: *ehelyet engemet*
j Kvár I: *meg gondolkodék*, OL: *meg gondolgadek*
k Mvh: *estvére* (*reggelre* helyett)
l Kvár I. és Kvár II: *az peresse* (Kvár II: *az alperesse*), *s ferje*
m Kvár I. és Kvár II: *szelid, jo és*
n Kvár I. és Kvár II: *ember vala*
o Kvár I. és Kvár II: *ki* hiányzik
p Kvár I. és Kvár II: *vala* hiányzik
q Kvár I: *Gyermekinek*
r tanítója

magát a Patrona, ez a fergeteges eszű Kurva Matskási[s] Kristina:/ tartozik vala nékünk[t] valami diurnummal,[u] mint hogy az ő szállásán nem akartunk ebédelni[v] s vatsorálni, s nemis lehetett vólna kivált Vatsorára, iminnen[w] amonnan oda [74b] gyűlnűnk a széles Városról. De némellyek feltekis,[x] mert az Aszszony már Pápistává lett vala, és a M[aros] Vásárhellyi gyülésnek ez[y] elott asztalt tartván egy kergeteges bihalt[z],[115] üttetett vala le a Papok számára, a mint a hire vólt. Panaszla azért ellenűnk a Gubernium előtt, midön egy Reformatus Ur sem vólna a Guberniumba, s[aa] mi Sem tudnánk Semmit a dologban, s a Gubernium rendele nékűnk[ab] demensumot[ac] pénzűl, parte altera inaudita.[ad]

IV.[ae] Ebben a Szebeni Gyülésünkben jelen vala Tőke István Enyedi[af] Professoris;[ag] és ada elö[ah] sok[ai] Metaphysica observatiokat[aj] punctatim[ak] a Volphiana Philosophia[116] ellen, hogy meg mutatná, mint praejudicalna[al] az a Philosophia az Orthodoxiának;[am] De a Püspők Borosnyai János igen böltsen[an] diluálgatá[ao] azokat a difficultásokat,[ap] és lőn nagy halgatás. Ekkor pedig azt[aq] a Philosophiat Enyedenis az ifjuság igen kedvelli vala, de a Philosophiae Professor[ar],[117] manibus pedibusque Contranitál[as] vala, és a Cartesiana Philosophia[118] mellett depúgnal[at] vala. Mellj

s Kvár I, Kvár II. és Mvh: *a' Matskási*
t Kvár I. és Kvár II: *minékünk*
u napidíjjal
v Mvh: *ebédleni*
w Kvár II: *innen*
x Kvár I, Kvár II. és Mvh: *féltenek is*
y OL: *az*
z OL: *Bialt*
aa Kvár I. és Kvár II: *s* hiányzik, Mvh: *s* utólag beszúrva
ab Kvár I, Kvár II. és OL: *minékünk*
ac napidíjat; Kvár I. és Kvár II: *demensumat*, Mvh: *dimensumot*
ad nem hallgatva meg a másik felet
ae Mvh: *IV.* hiányzik
af Mvh: *az Enyedi*
ag Mvh és OL: *is* hiányzik
ah Kvár I. és Kvár II: *elé*, OL: *elsőben*
ai OL: *sok* hiányzik
aj OL: *observatiokot*
ak metafizikai megjegyzéseket kifejezetten
al ártana; OL: *Praedikálna*
am Mvh: *Orthodoxa Religionak*, OL: *Orthodoxanak*
an Gyfv: *bőltsőn*
ao megmagyarázta
ap nehézségeket; OL: *Difficultasokot*
aq OL: *azt* hiányzik
ar Kvár II: *ugymint Töke István*
as a filozófiaprofesszor kézzel–lábbal ellenez; OL: *contradicál*
at küzd

dologrol sokat[au] irhatnek de /minthogy[av] ebédnek ideje vagyon/[aw] mujjanak[ax] a tőbbi.[ay]

au Kvár I. és Kvár II: *sokat is*
av Kvár II: *mivelhogy*
aw Gyfv, Mvh és OL: */minthogy ebédnek ideje vagyon/* hiányzik
ax Kvár I. és Kvár II: *mulyanak most*, OL: *mulyon el*
ay OL: *Anno Domini 1766 Diebus Octobris* 'az Úr 1766. esztendejében, október napjaiban'

a' kiknek neveiket, holmi régi Irásokbol, fel-nyomozta Hermányi Dienes Josef. Ha ki többekre akadna, jegyezze közökbe.

I. Macerius Ambrus Anno 1557. ki is vagy maga, vagy a' fia Unitáriusá lett vólt.

II. TORONYAI MÁTÉ. elsőben Gyulai Pap vólt; hólt meg Rettegen 1599.[a] ki is Erdélyi Püspökké lett Anno 1585. 's hihetö, hogy akkor helyet is változtatott; de az bizonytalan.

III. TASNÁDI Ruber MIHALY. Lett Püspőkké Anno 1605. hólt meg 1618.[b]

IV. TSULAI GYÖRGY. Volt a' Tractusban[c] Esperest 's visitalt[d] meg Anno 1635; de Püspökséget érvén vitetett Fejérvárra: Enyed pedig Udvarhelyi Papságából hivta 's hozta e' Városba.

V. DENGELEGI PÉTER lett Espereste Anno 1635. 's holt-meg Anno 1647. Gondos Esperest volt: Ollykor a' Porkolábot béhivta 's ketten Consistorialtak,[e] házasok dolgát el-igazitván. Ennek káplánya volt PERETSÉNI ISTVán Anno 1641.

VI.[f] PATAI MÁTÉ. ki is egyszer 's mind Rector volt az Enyedi Oskolában; de innen ki esvén, lett Sz[ent] Királyi Pappá Anno 1660. Betzei Pappá Anno 1661. Esperest és Notarius korában sokat probalt, hogy Enyeden visitálhasson; rendelt is Atyafiakat arra; de nem jöttenek-el. Ezzel a' Szent Generalisnak[g] 's a' Fejedelemnek[l] is baja volt: deponáltatott[h] 16[...][i]

a *elsöben...1599* utólag beszúrva
b *hólt meg 1618* utólag beszúrva
c egyházmegyében
d egyházlátogatást tett
e egyházi tanácsot tartottak
f Kemény jegyzete: *Fagarasi elsőbb volt Patainál: ezeknek idejekben pusztitotta Enyedet a' Pogányság Anno 1657. Augusztus végén és September elején.*
g általános zsinatnak
h elmozdíttatott
i *deponáltatott16[...]* utólag beszúrva, a sor vége levágva

VII. FAGARASI FERENTZ. Esperest volt Anno 1658. Ennek a' Felesége és Árkosi Benedekné pert inditottak volt a' Tractus Foruman; de Árkosi is belsö ember[2] lévén, mint Scholae Enyedensis Rector,[j] nem engedte a' Ministerium,[k] hogy a' Papné 's a' Rectorne perpatvaroskodjanak, hanem öszve békellettenek; nóha már Müller[l] Gáspárt de Hoszszu-aszó[3] a' Szász Papot Prokatorul[m] is vallotta volt Fagarasiné Szijgyárto Anna; de Arkosine, Adorján Judit Secularis Procuratort[n],[4] állitott volt, melly in Causa Ecclesiasticarum personarum[o] meg nem engedtetett. A' Causa indult volt Anno 1657.[5]

VIII. DEBRETZENI HENTES ISTVÁN.[6] Anno 1671. Esperest vólt. De ezt az embert idövel meg-elözték volt ezek:

IX. ROZGONI SUtoris JÁNos. ab anno 1640[p] Enyedi Pap: ki is 1650. meg-holt Esperestségében; 's vólt káplánya LÁZÁRI JÁNOS, kinek felesége M[aros] Szent Királyon varáslással vádoltatott a' hajnali harmatszedesert; de mentette magát hogy oltvar ellen orvosságnak szedte.[7] [538]

X. Clarissimus[q] JOHANNES FIGULI ENYEDI, ugyan[8] Enyedi fiu Anno 1660.

XI. EPERJESI MIHÁLY Anno 1668 második Pap volt; az után e' szük jövedelmü Papságbol által-ment a' Vizaknai nagy jövedelmü Papságra; kinek is ott succedalt[r] a Veje Borosnyai Nagy János a' mostani Enyedi Theologiae Professornak[9] édes Attya.

XII. TSENGERI :K:[s] ISTVÁN Fagarasi Papbol lett Enyedi Pappá, Professorrá, Tractus Esperestjéve. Erröl példabeszed volt, hogy a' Fejedelemséget is vállalná ha adnák. hólt-meg M[aros] Vásárhelyen Anno 1671.[t] Generalis Synodus[u] alatt gutta-ütésben.[v]

XIII. HUNYADI PÁL.

XIV. KÖRMENDI GYÖRGY második Pap: ki az akkori elsö Pap hazabol vett volt egy örökbe tartott Udvarhelyi árva, de igen

j az enyedi iskola igazgatója
k lelkészi kar
l *Müller* utólag beszúrva
m ügyvédül
n világi ügyvédet
o egyházi személyek perében
p 1640. évtől
q legkiválóbb
r követte
s *:K:* utólag beszúrva
t Kemény jegyzete: *15. Jun. temették.*
u általános zsinat
v Kemény jegyzete: *N.B. Ez az ember vádoltatott a' Radnóti Gyülésen különös és botránkoztató Sententiával, vide in Bibliotheca* ('ítélettel, lásd a könyvtárban')

szép leányt Anno 1690. de hamar meg-holt maga: volt igen durva beszedü által-ember. Az özvegye tiszta életü özvegy vólt; de Udvarhelyen Simén Ferentz de Siménfalva melléje fért volt 's feleségül is vette; kinek leánya vala Bikfalvi Sigmondne Zilahjnak emlekezetes és kedves Papjának Felesége.

XV. BOGDÁNYI MIHÁLY. Ez az Enyedi Tanáts ellen kemény invectiva[w] Prédikatziót mondott vólt; melly miatt az Enyediek meg nem marasztották; azért ö is el-ment 's lett vólt Szigeti Pappá; de azonban az Enyedi Eklesía is a' dolgat meg-bánván, utánna küldött Tordáig; de viszsza nem tudták hivni a' Követek.[10] Ennek Leánya volt Udvarhelyi Töltséres Mihályné, a' jámbor Professornak maszlagos Felesége, ki ama labontzos leányt nevelé, ki Deáki Samuel Papon fel-ada, 's még azután is Pártát visele Debreczenben.[11]

XVI. Ennél elsöbb vala BAJTSI ANDRÁS; ki Esperestséget is visele; de mind fia, mind leánya igen részegesek valának: Leánya vala a' Nehai Gidofalvi Jánosnak felesége; kinek in dotum[x] az édes attya 100 aranyat adott vala; de semminek nem volt nála láttatja. Ez az öreg Bajtsi András másodszori Házasságában egy pénzes és joszágos Enyedi Mészárosnét vett volt feleségül, mellynek Testamentumát láttam.

XVII. MUSNAI MIHÁLY. ki bársony nadrágban 's nád-páltzával jött volt le Nemet Országbol; mellyért az öreg Teleki Mihaly[12] igen haragutt; azért ö is Gernyeségen, nad helyett, egy darab kert ággal ment volt Teleki eleibe. Buta beszedü ember vólt akármi embertöl /:ha Ur vagy Pap nem vólt/ ezzel szokott volt el-butsuzni: *Isten hozzátok!* talám a' Frantzoktol vette volt. [539] Ezen az emberen Belgiumban három tréfa esett: 1./ Kaposi [Sá]muel[a] akkor ott bujdosó facetus[b] magyar /:azután Fejérvári hires Professor/ arra tanitja Musnait, hogy mikor meg-e[hül][a] tsak azt mondja a' Gazda aszszony[na]k: Hospita! ich *nich[t]*[a] *vill etten.*[c] melly miatt erössen meg koplaltatta a' Hospita Musnait. 2./ Mikor Dissertatioját defendálna[d] Vittichiu[s][a] alatt Kapusi Sámuel által kerestet Opponenseket[e] néve[vel][a] de Kaposi egy tudos es nagy Disputator Frantzot[f] is k[ér][a] a Musnai nevével hir nél-

w dorgáló, feddő
x jegyajándékba
a a sor vége levágva
b tréfacsináló
c Gazdasszony! Én nem akarok enni.
d értekezését védené
e hivatalos bírálókat
f vitatkozó franciát

kül;[13] ki is midön szorongatn[á][a] Musnait, Musnai magyarul igy szidja vala Kaposi[t][a] *Mind a' te dolgod ez Kapusi ördög a' lelked kutya szült[e]*[a] 3./ Vittichius alatt opponalván[g] egykor, vett volt argumentumat[h] Spinoza irásibol. mellyre Vittichius azt mondott[a][a] *Ah Domine! malam herbam nactus es.*[i] Ennek a' M[us]nainak[a] maradt volt egy hitván fia; és Eva nevü leánya, kit Katona Sigmond Kováts feleségül veve; de az Aszszo[ny][a] meghala 's a' tekergö Kováts a' Musnai házat eladá.[14]

XVIII. TSAPAI ANDRÁS Anno 1704. tájban. E' majt mind özvegyül élt. Dadogó beszedü ember volt in Conversatione;[j] de distinctus[k] a' Predikálló székben; 's hagyta szép Bibliothecaj[át][a] az Enyedi Collegiumnak. Épületesen tanitott; de Enyedi István[15] Professor nem szerette maga mellett; igyekezte is ki-faragni 's furni; de véghez nem vihette.

XIX. VÁSÁRHELYI ISTVÁN,[16] Küküllövári Papbol Enyedi Tractus Esperestje; Generalis Notarius;[l] vegre Püspök. Italban mértékletes, de darabos természetü ember. Enne[k][a] fia Enyedi Senator Vásárhelyi Lajos.

XX. BAJTSI SÁMUEL Kotsárdi Papbol Enyeden attya Collegája. Ez igen szelid és jámbor ember vala: vala szép Papi szava; de vékony tudományu ember: mind Feleségestöl pedig igen borozók. El-érte vala a' Notariusságot a' Tractusban és az Elsö Papságot is. Ezt Akademiai jövö utjában, minden pénz nélkül, in statu desperato,[m] talalta volt Groff Teleki Pál,[17] 's ugy adott volt 100 tallert le-jöv[ő][a] utjára, külömben ott veszedelmezett volna el. etc. .

XXI. BOROSNYAI L[UKÁCS] JÁNOS mostani Püspök: kinek fatumait[n] másuvá le-irtam.[18] Ez elsöben káplány vala; azután második 's tsak hamar elsö Pap. De holmi Tumultus miatt, optima eventu,[o] Udvarhelyi Professor: ott Generalis Notarius; és tsak hamar Püspök 's M[aros] Vásárhelyi Fö Pap.[540]

XXII. NÁDUDVARI SAMUEL Enyedi második Papbol Fö Pap; azután M[aros] Vásárhelyi Professor; 's nem sokára apostata.[p] Vala

g a bíráló szerepét betöltve
h érvet
i Ah, uram! rossz fűre tettél szert.
j a társalgásban
k határozott
l egyházkerületi jegyző
m a reménytelenség állapotában
n sorscsapásait
o háborgás miatt, legjobb eredményként
p hitehagyott

ez Pataki Deák 's Professor Nagy-Mihályinak[19] asztalárol él vala; 's mint igen jo Poëta Tsétsit[20] ki-pasquilizala:[q] mellyert proscribaltatván,[r] jöve az Enyedi Collegiumba:[21] Ekes kedves beszedü, szelid 's nyájas maga viselésü ember vala. Tudom sok dolgait: most Grof Karolyi Ferentz udvara pokla.[s]

XXIII. HERMÁNYI DIENES JOSEF Domi-Doctus.[t] Toroczkó Sz[ent] Györgyi Papbol Anno 1735. 3. Aprili Enyeden inauguráltatott[u] második Pappá, kinek édes Attya Papságot viselt 49 esztendeig: Esperestséget pedig 35-tig.

XXIV. DÉSI LÁZÁR GYÖRGY ab Anno 1740:[v] ki mostan is él in flore;[w] és a' maga dolgait le-irhatja: jött Enyedre Alsó-Rákosi Papságbol, még akkor nötelen lévén.

NB. Vagyon holmi rendeletlenség tova fellyebb némelly Papoknak rendiben; de könyü leszen az esztendö számbol el-igazitani. Több Papokra nem akadtam; noha sokkal többen voltanak; mert vagy a regiek incuriosusok[x] vóltak 's fel-nem irták; vagy a' sok revolutio[y] az irasokat megemésztette.

§§. A' Szász Papokat sem tudom; hanem tudom hogy Pap vo[lt][a]

Müller Gaspar. Assessor a Tractusban.[z]

Kramer György;[22] kinek leánya vala Szász Pap Kata akinek háza volt, a' mint a' fedeles pallon[23] által-menvén, jobb-kézre ersz egy magos szegelet köházat a' tövis utzának alsó reszen.[24] e' Boszorkánynak tartatott.

Czekelius Simon, kinek Braszlai felesége vala; maga pedig részeges, kurvás, zenebonás ember.

Hommius András azután Gergelyfáji Pap.

Henrici András Bartzasági

Bel Márton.[aa]

q gúnyiratot írt ellene
r kicsapatván
s Kemény jegyzete: *Symboluma e' vólt: Fata viam invenient.* (Majd lel a sors kiutat! Vergilius: *Aeneis.* III. 395. és X. 113. Ford. Lakatos István.)
t itthon képzett
u beiktattatott
v 1740. évtől
w virágában
x hanyagok
y változás
z ülnök az egyházmegyében
aa Kemény jegyzete: *Gondos Dániel ab Anno 1762.*

§§. A' Minorita Barátoknak Enyedre való bé-jövetelekröl vagynak Documentumok az Eklesia ládájában, kik közül Lenkes és P[ater] Bodosi leg-borozóbbak vóltanak: Bodó[25] nagy szép szakállu, bor Csiszár: Boroszlai Moses anyai Ágon a' Cserei familiából,[26] nagy lator: Zamler ö kegyelme is a' minap a' kast[ély][a] kapuban dölingez vala bortol meg-ázva. etc.

[EMLÉKIRAT]

[PATERNA GENEALOGIA][a]

[1a] ATYAI ágon a' Nagy Anyám, leánya vala Hermányi KIS-PETÖ GYÖRGYnek; neve pedig vala PETÖ ORSOLYA: kinek is édes Attya igen Pap szeretö 's beszédében a' szokat kettöztetö ember vala. gyakorta hivja is vala a' Papjait asztalához; és gyakor szava vala ez: *Azt akarnám, azt akarnám, hogy mindenkor a' Papommal ehetném.* PETÖ ORSOLYA, elsö férje halála után mene Férjhez ALBERT FERENTZhez;[b] kitöl való három gyermekei ezek:

I. ALBERT JÁNOS. ez síne semine deficiala,[c] kétszeri házassága után.

II. ALBERT KATA Petö Jánosné: ez elein jó Gazda-aszszony és szép Aszszony vala; de végre, egyetlen-egy leánya halála után adá magát a' részegeskedésnek mind holtig.

III. Ennek nénje vala ALBErt[d] Judit. Petö Istvánné; ennek maradtak ket fiai:
PETÖ BENEDEK és MOSES.
Ezeknek kezekben vagyon, Esztena[1] helyen, kövér helyen, egy darab irtás; mellyet testamentom szerint a' leányának PETÖ ORSOLYának az édes Attya-[e] hagyott volt: ennek fele illetne engemet; noha arra az Nagy-Anyamnak adott volt az édes Atyám egy mentét és egy kád káposztát. [1b]
PATERNA GENELOGIA JOSEPHI Diénes HERMÁNYI[f]
Minden Eleim, az édes Atyámig-le, irástudatlanok lévén, fellyebb nem mehetek Nemzetségemnek elö-számlálásában; hanem Atyámnak egy kis jegyzéséböl, eddig tsak.

a atyai családfa
b *FEREThez*, th.
c utód nélkül elhala
d jav. ebből: *ALBE*
e *az édes Attya* beszúrás a margón
f Hermányi Dienes József atyai családfája

Truncus[g] ANTAL IMRE.
ennek fia:
IMRE DIENES.
ennek fiai:

DIENES ANDRAS.

Andrásnak fia:
Dienes MÁTE

Maténak fia:
Dienes ISTVÁN.

Istvánnak fia:
Dienes JÁNOS

ki a' Sz[ent] Simoni Páterrel facete disputált[h] vala; mert kérdé a' tréfás Plébánus: Hiszede Calvinista Atyafi, hogy mi tisztább életet élünk mint a' ti házas Papjaitok? Monda erre a' Bátyám: Nem hiszem külömben, hanem ha atyaságtokat magam rendre mind meg-herélhetem.s.a.t.

JANOSnak fia:Dienes Istók, ki hadi szekér mellé álla 's oda van. A' jószág itt szállott leányágra.

PAL.

Pálnak fia:
DIENES MIKLOS.

Miklosnak fia:
DIENES GERGELY

ennek posteritási[i]
Unitariusok
Vargyason

ISTVAN.

ennek fia:
JANOS
KERESTELy
ennek leánya:
ANNOK

JOSEF
ez X.
honapu
korában
meg-holt

és DIENES BENEDEK.
Benedeknek[j] fia
DIENES PETER.

ennek fia:
DIENES PETER.
Esperest.
és JOSEF[2] [és] 4 leány[3]

Dienes JOSEFnek fiai: JOSEF. PETER. kik deficiáltak[k] gyermekségekben:
Leánya DIENES ANNA ki esztendös korában holt-meg.
Második leánya:
DIENES RAKEL.
Dienes Rachel
Mohai Jánosné
Zilahi Papne.
Rakelnek fiai:
MOHAI JOSEF:
JÁNOS <és>
SIGmond és Samuel:
János és Sámuel meg-halának 1760-ban Zilahon.[4]

g törzs, itt: ős
h tréfásan vitatkozott
i utódai
j jav. ebből: *Bendeknek*
k elhaltak

[1] HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGY ENYEDI ELSÖ PAP *Edes SZÜLÉIRŐL 'S MAGÁROL. 1758.*

Minthogy már életemnek hatvanodik Esztendejébe bé-léptem,[1] 's Enyedi Deákságomnak elsö esztendeitöl fogva is egésséges ember nem vóltam; már pedig az idö mellé járult a' köszvény, lábamnak ki-orbántzosodása 's egyebek;[2] nem halasztom tovább le-irni Életemet, 's abban mind a' jót, mind a' gonoszt, mellyek eddig én reám jöttek Istentől.

Az Atyai ágon nagy Atyám volt Hermányi D i e n e s Péter; ki is a' nagy Anyámat /:kit vénségében sokszor láttam, véle beszéllettem/ Kis Petö György Orsolyát feleségül vévén, tsak hamar, élete virágjában, meghala,[a] hagyván a' Nagy Anyámat viselösen az Atyámmal; ki is, mint Posthumus,[b] e' világra születvén, Néhai édes Attyának nevére keresztelteték PETERnek. Látván pedig egy Albert Ferentz nevü Hermányi formás legény, hogy a' Nagy Anyám kő-házakban maradt, és marhák 's külsö belsö örökség is vagyon a' kezén, Feleségül véve a' nagy Anyámat, a' szép termetü, jó formáju, életre való, 's nem igen szegény Menyetskét; és bé-szálla a' Nagy Atyám házaiba 's mindenébe. Ott az édes [2] Atyám mint nevekedett 's mint neveltetett az ifju Házasok között, soha nem kivánta beszélleni: az igaz, hogy három esztendeig nem járt; meg-himlözvén, a' tyukok szedegették a' holyagos himlőnek varait ö rola; midön pedig már járo Gyermeketske vólna, a' mostoha Attya pedig, mint ritka jo Kádár es Ats, holmi epületre valo fán furasokat tenne, az Atyám pedig egy furott lyukba dugta volna bal kezén való mutato ujotskáját, vigyázatlanságbol, más felöl reá fura a' mostoha Attya azon lyukra, és mostoha fiatskájának kis ujotskáját, a középsö izben el-szakasztá történetböl az éles furó vas; a' melly félszegségét az édes Atyám egész életében, még ebed 's vatsora alatt is, ugy el-titkolta, hogy kevesen vehették észre. Ezeknekutánna, nem lévén a' Helységben Tanitó-Mester abban az idöben; vive a' nagy Anyám az Atyámot Sepsi Sz[ent] Györgyre Oskolába; mert az oda való Mester, Bibartzfalvi Sigmond, az a' felette részeges és kegyetlen ember, Attyafia vala az Atyámnak; 's fogadá is házába 's vállalá hogy táplálná is asztalárol, tanitaná is; de az Atyám nem léven arra való, hogy szolgálatot tehetne, nagy legény szolgat tartott mellette, 's tanittatta is Abeczere mire; 's szép elme lévén a' gyermekben, fel-ment [3] a' Grammatikáig;[a] söt azalatt szörnyü pusztito[b] Dög-halál[3] uralkodván azon Városban, az édes Atyám meg-maradott életben, sok tanulo Társatskai el-elhullván 's el-halván. melly sok halott Temetések között

a jav. ebből: *meg-vala*
b utószülött
a nyelvtantanulásig
b jav.ebből: *pusztitó*

két szomoru dolog esett, vagy ha három is: I./ Meg-házasodván a' Mester, az en Atyámnak bátja; es nem vévén számba az Istennek haragját, minden napon meg-részegedik vala; és kezdé üldözni a' feleségét, neha[c] pallossal, ló-háton ülve, üzvén az aszszonyt a' Halott-késérök közöttis. II./ Lévén nékie annyi tudománya a' részegeskedés között is, néha-neha Halotti Oratiokat[d] ir 's mond vala a' nevezetesbb Halottak felett; és midön egy ejtszaka Oratioját készitené, ugy tetzék az ö Corrupta phantásiájának,[e] hogy az ö ajtaján egy nagy Szarvas menne bé, 's ott meg-állana; mellytöl el-irtózván 's rémülven, azután ugy sem volt elméjen mint azelőtt;[f] de ugyan tsak maradt vala egy Sigmond nevü fiatskája; maga pedig még-sokáig elven; érte vala Papságát is az edes Atyámnak, látogatván házánál is; kit az édes Atyám minden kedvetlenség nélkül atyafiságoson látott; mellyet az edes Anyám eléggé tsudalni nem tudott; [4] mert az Atyámon pogányhoz is nemillö kegyetlenséget vitt vala véghez az ö neveletlen 's ártatlan gyermekségében; mellyet az édes Anyám tud vala, mellyis a' harmadik dolog: III./ Lön egykor hogy az Oskola Mester, kortsomárol vagy honnan? felette részegen haza érkeznék togáson:[4] ragada akkoron egy nagy görtsös Botót, és az Édes Atyámhoz üte, fejét arányozván;[5] de az Atyám, mint Dávid a' Saul dárdája elött,[6] ijedtében hirtelen, el-voná magát és nem ütheté a' kain atyafi; mert akkor az édes Atyámnak szörnyü halállal[g] kellett volna meg-halni: Melly nagy erövel való űtés után leg-ottán a' részeg Mester le-esék botostol földre a' Violaszin rokás[7] togában és leg-ottan el-aluvék a' földön mint a' hólt, más napon semmit nem tudván furiája[h] és el-esése felöl. De lön nem sokkal ezután, harmod napig való oda-járása 's reszegeskedése után, hogy haza jöne; és kezébe akadván egy nagy fazék, mellyben valami szörőske, vakaratlan disznó láb vala kaszás lével föve; mellyről már ez elött meg-hagyta volt, hogy az Atyám ne tartaná ott, hanem enné-meg, az Atyám pedig utálná meg-enni, 's annyi eszetskéje sem léven, hogy annyi idö alatt az ebnek ki-öntötte vólna; ugy üte a' Kain atyafi 's Mester az Atyámnak fejé- [5] hez a' disznó husos fazakat, hogy hátul az Atyámnak feje koponyája in occipitio[a] hoszszan keresztül hasadna és a' vére bövön ki-omlana; melly miatt az édes Atyám annyira magán kivül lön, hogy magát sem tudná. Ezt látván a' részeges furiosus[b] kendöt ragada, a' gyermek fején levö hasadást öszve igyekeze nyomni 's a' kendövel bé-köte; mellyek között az Atyám eny-

c jav. ebből: *nh.../?/*
d beszédeket
e megromlott képzeletének
f *azután*, th.
g *hallál*, th.
h haragja, dühöngése
a nyakszirtjén, tarkóján
b dühöngő

nyire meg-eszméllé magát, hogy illyen szót hallana: *No! ördög lelkü helyén! ezt bizony meg-ölém.* Azonban alkalmas Orvos aszszony[8] után futtata 's az el-jöve sietve; annak rá-hazudá, hogy a' Gyermek a' pintze-torkába esett 's ugy hasadott el- a' feje: melly Orvos mind addig gyogyitgatá az Atyámat, mig a' seb be-gyogyulna; de haláláig is olly forrásos seb-helyet viselt, hogy tsudás dolognak tartottuk, hogy életben meg-maradhatott olly nagy sebben azon gyenge gyermekségében. Ugy is beszéllette nékem nem egyszer, hogy a' memoriájában tapasztalhato nagy kárt tapasztalt az után az űtés után; és ugy itélt, hogy, ha az a' romlás fejen nem esett volna, sokkal is tudosabb ember lett volna. A' seb bé-gyogyulván, a' Nagy-Anyám látni mene; de meg-fenyegetvén gonosz Báttja, nem volt feje reája, hogy igazat az édes Annyának is ki-mondja; [6] hanem tsak a' pintze-torkába esésnek költeményével[9] kellett el-fedezni a' torkos Mesternek feneségét. De azonban az édes Atyám jó szivel szabadult volna jó moddal a' kegyetlen kéz alól; de nem lehetett; házában is pedig tsak Mostoha atyára akadott vólna; 's a' mellett hogy szépetske örökségében maga vala az örökös egyedül, minden rajta lévő őltözet egy ing 's egy gatya vala: melly könyü őltözetben, süveg nélkül 's mezitláb, elöre meg-tudván, hogy az erdön innen, Kőzép-Ajtán alkalmas jó falusi Oskola vólna, titkon el-indula per iránzom[10] az erdö felé, mig a' Mester – innia jára: Ki házához érkezvén 's a' gyermeket sohul nem találván 's a' Városban is hijába kerestetvén, a' harangot félre veré, es a' Scholasticusokkal[c] 's a' néppel keresni indula; de az edes Atyám az erdö szélyből nézi vala, hogy más felé mennek 's ingyen sem[11] akadtak utjába, meg-bátoritván magát, néki indula az egy magyar mélyföldni[d,12] szélességü erdönek nap-enyeszet elött egy jotska idövel, illyen gondolattal, hogy a' hol el-setétedik ott meg-hál egy fa alatt 's az Isten meg-tartja; el is mehetett volna nagy meszsze; de kellö-kies virágos Tavaszi idö lévén, kökörtsin és Narcissus Virágokra találkozik az erdön, 's azokat addig szedi, mint gyermek, [7] mig bé-estveledik; de meg nem retten azon a' Vadakkal bövölködö erdön is; hanem midön le-akarná vonni magát egy fa alatt, meg-látja hogy távul tűz világol; azért az ágakon-bogakon mind addig mendegel, mig oda érkezik, és látja, hogy ott sok őkör Pasztor gyermekek vagynak le-telepedve 's az ökröket is ott fektették-meg: a' gyermekek közül ki nagyobbatska, ki kissebb volt; némellyek pedig akkorák mint ö maga[a] az Atyám; de ifju legény közöttök nem volt egy is. Ezek a' bujdosó ruhatlan gyermeket magokhoz hivják, es turóval, szalonnával 's kenyérrel kinálják, jol is tartják. ekkor meg-bátorodván az édes Atyám, kérdi, hogy miért nintsenek vélek 's annyi őkrökkel ollyan erdös helyen, nagy legények? Azok arra

c iskolásfiúkkal
d jav. ebből: *s...*
a *magaz*, th.

azt felelik, hogy vagynak sok nagy legények is, de azok el-mentek harang lopni az Arapataki határra, 's majt haza jönek. Ugy is lett, hoztanak is feles ökör kolompokat. Ott az édes Atyám hajnalig aluván a' pásztorok tüzinél, be-indula az ökrök után a' Legényekkel 's gyermekekkel a' faluba jó reggelre. 's ott mondák meg nékie, hogy az a' Falu Hidvége vólna az Ólt mellett, mellyböl az édes Atyám eszre véve, hogy nem találta el a Közép-Ajtai utat; de már nem is tudja vala, melyre volna az az Oskolás Falu, a' hova [8] szándékozott vala. Azonban midön egy ingben 's gatyában ott tévedezne, egy Fö Ember, e' mostan is virágzó Nemes Familiabol,[13] bé-viteté Udvarába 's lántzra téteté az ebédlö házban, noha a' lántz vékony vólna; és azt mondja vala, hogy az ö jobbágy gyermeke volna; azonban pedig ebédkor 's Vatsorakor az asztalról gazdálkodik vala[14] a' Fö Ember a' Gyermeknek, talám azért hogy édesedjék az Udvarhoz; a' minthogy nem sokára szabadon is botsátá. Azonban az édes Atyám tudja vala, hogy ö jobbágy nem vólna, hanem nemes; söt már ez előtt az Armalisták Conscribáltatván[b] az ö tsetsemöségében, azok közzé a' Czirkálok[15] /:a' mint akkor neveztetnek vala/ bé-irták vala a' nevét, hogy betennék az Irást a' Fejér-Vári Káptolomba;[c] 's ez e'félét az Annyától hallván az Atyám, meg-emlekezik vala arrol. Azonban kérdezkedik vala a' lántzon is, azután a' Faluban is, melyre volna Közép-Ajta? 's el-igazitták az Ólt mellett-le Nagy-Ajtáig 's onnan fel-menvén Közép-Ajtára 's fel-keresvén az Oskola Házat, üle a' kementze alá egy kis tüz mellé; Vala pedig ott az idöben az Oskola Mester Ajtai Intze András Száraz-Ajtai fi, és ez elött Enyedi Collegium' Seniora, ki azután az édes Atyámnak Notáriusa vala Erdövideki Esperestségében, mellyet XXXV. esztendeig tisztességére visele. Ez a' Mester az édes Atyámat, mint árva bujdosó Gyermeket [9] maga[a] mellé véve szólga gyanánt; a' Falusi emberek közzül pedig ki tzondrát[16] vete nyakába, ki-kutsmát a' fejébe, ki botskort a' lábába. Azonban az édes Annya, az en Nagy Anyám semmit nem tud vala benne, hol volna a' gyermek. Itt könyvetskékre is rá verekedvén az edes Atyám, 's ide is édesedvén minthogy a' Mester komediátskakat is tsinál vala, jól tanul vala fel-menvén az Etymologiáig.[b] Lön azonban egykor, hogy valami Levéllel el-inditaná a' Mester Nagy Batzonba az akkori Esperesthez Udvarhelyi Andráshoz; érkezék azért az Atyám rongyoson 's tetvesen Barotra, 's történetböl[17] kéredzek szállásra ollyan Pápista emberhez, ki nékie attyafia vólna: ott reá esmervén, fejét meg-mosák, lábait a' Gazdaaszszony sos vizzel meg-vontatá; reggel pedig, meg-nem marasztathatván, utra botsátá: Esék pedig, hogy a' Batzoni Esperest házánál találá

b a címeres nemesek összeíratván
c levéltárba
a *maga* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
b szószármazástanig (azaz az 1. osztály anyagáig)

lenni a' Nagy Anyám, midön az ö bujdosó fia oda érkezék; kit meg-látván, 's tzondrája belsö részén tapasztalván mint meg-tölt az Oskolának eleven porával,[18] viszszá nem botsátá, hanem magával haza vive. Jól is lett; mert a' Közép-Ajtai Mester Intze Andorjás /:a' mint nyomtatták vala-ki a' nevét tsintalanságbol[19] Holmi Halotti Chártán a' Totfalusi Miklos Typografiájában[c],[20]/ ki-járó[21] [10] egy[d] legény levén, már az en atyámat is ezután tőbb roszra tanitja vala mint jóra; mert már is éjjeli Fegyver-hordozójává tette vala; esett vala is egy éjjel ilyen motskos tréfa, hogy midön a' Falun le-felé indult volna a' Mester, 's utánna egy pallost vinne az Atyám, thrásó[22] modra fenyegetödzik vala a' Mester, hogy ma Vágo Mártont /:azon személyheż tapogató büszke legényt. kit ösz vénségében esmertem en is/ öszve vagdalja: történt vala pedig hogy Vágo Márton, az ország utja mellett, a' Mester kertén belöl, talált vala le-kuporodni holmi gondjára, és a' fenyegetést jol hallja vala; fel-szoval azért monda ülö helyéből: *Öszve-vagdalod ezt, a'mit ide* s.a.t. melly véletlen[23] szóra felgerjedvén a' Mester, monda az Atyámnak: Hodsza Péter azt[e] a' pallost; mert Certissime Deus![f] *mindjárt öszve-vagdalom* a' Canis sit ejus matert;[g] de Ajtai Andrásnak nem lön annyi lelke, hogy ki-vonhassa hivelyéből a' pallost, 's azzal a' Legény szitkozodva el-mene; de a' Mester is viszsza-tere; 's az Oskola Házban is ki nem vonhatván a' Rosdast, haraggal mind addig veré az asztalhoz, mig el-romladoza a' hivelye 's igy lön armistitium.[h] Ennek az Ajtai Andrásnak vala Benjamin nevű fia, a' gonoszbol hires Deák, a' kin e' napig is nem látzik az ujja-születes. De e' rosz Keresztyénröl 's gonosz Paprol nem irok semmit. [11]

Az Atyám már a maga Hazájaban 's házában lévén, meg-esmerkedék Udvarhelyi Josefel a' Batzoni Esperest fiával, Fűlei Boda Sándorral mint attyafiával, és mene tanulni az Udvarhelyi Bethelenianum Gymnásiumba,[24] 's lön szállása egy igen szegény foldozó vargánál, a'ki kevés lisztetskéjét, kenyerét 's ázalekotskáját,[25] a' nagy szegénység miatt mind meg-emészti vala, nem igen jarván munkája egyébkor hanem esös idöben, a' mellyet igen ohajt is vala a' szegény Varga. Innen Caniculakra[26] haza jár vala az edes Atyám és a' Mostoha Attyát kézi munkájával nagyon segélli is vala; úgy, hogy azt akarná a' Mostoha Atya, hogy hagyná az Oskolát 's fogná az ekeszarvát, sarlót 's fejszét; a' minthogy a' Kádár mesterségbe bele is kapna az Atyám; de az Oskolát nem felejthetvén, ollykor kanicula végén egyedül, kevés utra-valóval,

c nyomdájában
d *járó egy*, más.h.
e *az*, th.
f bizony Isten
g kutya legyen az anyját
h fegyvernyugvás

pénz nélkül, utnak indul vala; de a' Mostoha Atyát a' Nagy Anyám kemény szóval meg-támadván, igy szól vala: „El-botsátad azt az árvát egyedül, pénz 's költség nélkül; a'kinek házában 's joszágában lakol, ökrein szántasz: az immár utat veszt a' nagy erdökön; valahol a' lelkedre meg-eszik a' Farkasok, 's az Isten a' lelkedböl vészen számot Apjok!" Az illyen szókra, lóra ül vala a' Mostoha [12] Attya, es az Atyámat néha Vargyason innen, a' Hagymás erdejében[27] éri vala utol lisztetskével, mivel, a' mellybe a' Nagy Anyám kevés pénzt szokott vala el-rejteni, hogy a' Mostoha Atya észre ne végye, de e' mellett az édes Atyám ugy meg-koplalt, hogy egész honapig sem volt ollyan ebédje vagy Vatsoraja, mellyről azt mondhatta vólna, hogy *no! most jol lakám,* a' mint ezt nem egyszer hallottam magától; de enyi szegénység között is a' lopástol olly idegen volt, hogy az ötse Boda Sándor, Bardotz-Széki Vitzé-Kiraly Biró, szembe azt beszéllette az Atyámnak hallattomra, hogy ő a' piatzra vagy tilalmasbol bé-hajtott juhokat 's teheneket fazakakra fejte, 's az édes Atyámat azzal is gedelgette;[28] de az atyám sokért nem nyult volna, tsak egy juhnak is a' tőlgyéhez.

De azonban a' szükség között is szorgalmatosan tanulván és sokakat[a] felül mulván az Atyám; a' Mostoha Attya is maga házait jol meg-épitvén, 's beléje szállván, haza érkezék Caniculázni a' mostoha fia is, és hogy Nyárban is tanulgatna valamit, el-vive haza kevés Könyvetskeit is; midön pedig a' mezei munkán volnának, tüz emészte-meg a' Mostoha attyának uj épületjeit 's [13] mindenet; az édes Atyámnak minden Könyvetskeit is; azért a Mostoha-attya ismét viszsza-szálla a' Dienes joszágba; de az Atyám, a' könyvetlenség miatt ugy el-kedvetlenedék, hogy az Oskolába való viszsza-menetelt éppen le-téve, 's el-gondolá, hogy többet ne tanuljon 's ne szenvedjen. Azonban el-jöve September, és Udvarhelyi Jósef fel-menvén az atyámhoz mint Tanuló-társához, hivni kezde hogy induljanak-ki Udvarhelyre; de midön az Atyám azt forgatná, hogy könyve tellyességgel nintsen 's haurit aquam cribro qui vult sine discere libro;[a] reá igéré magát, hogy ád ő könyveket tsak otthon ne maradjon, tselekedte is. ki azután Török Országban is meg-fordulván Tökölyi Imrével, 's a' Kurutz-világban is kurutzkodván, sokszor meg-fordult az édes Atyám házánál, 's noha szakadatlanul eskünnék minden kitsiny dologra, még is az Atyám meg-betsülte; hanem intette, hogy az Isten nevével viszszá ne élne; sed desperata erat emendatio.[b]

Ezzel az Udvarhelyi Joseffel viszszá-menvén az Oskolába az édes Atyám, tsak hamar kedvébe esék a' Scholae Rectornak[c] Letenyei Pálnak, ki nemzetére nézve Tót, szakállat eresztett házas és gyermekes

a jav. ebből: *sokakát*
a rostával merít vizet, aki könyv nélkül akar tanulni
b de reménytelen volt a javítás
c iskola igazgatójának

ember vala, jo Deakságáért pedig és egyéb tu- [14] dományáért is Erdélyben hires Tudos, noha Domidoctus.[d] Ez az ember. a' maga házánál igen szép formáju leánykáját 's fiait az Atyámra bizá hogy tanitaná; 's azután is a' fiaknak privatus Praeceptora[e] az Oskolában is az édes Atyám vala, mig az attyok éle; mert Etedi Papságában meg-halván Letenyei Pál, azok a' hitván fiak mesterségre adák magokat 's a' kissebbik[29] ugyan az édes Anyám Attyának, Ötves Dávidnak Mivhelyében tanulta vala-meg az ötves Mesterséget; és a' Nagy Ötves David az édes Anyámat[f] szintén ugy az ötves Letenyei Pálnak szánta vala feleségül;[30] mint a' Rector Lethenyei Pál az ö Sofiáját az Atyámnak; látván hogy az Atyám jo erköltsü és tudományra született elméjü ifju; a' minthogy még az édes Atyám is nem volt volna idegen azután Papságában a' Letenyei leánytol, ha a' leány ki-nem adta volna magát Árvaságában, melly igen reá szakgatna[31] a' drága és pompás köntösre; mellyrol az Atyám a' Leányt meg is szolitotta; de elméjét rola éppen el- is forditotta. de ezek késön estenek azután.

Nem állhatom pedig hogy erröl az Udvarhelyi Rectorrol, Lethenyei Pálrol holmiket meg ne emlitsek: Ez Cziczerot[32] halalba szeretö, az ö Oratioit[g] tapsolva tanito 's Poéták irásiban gyönyörködö ember vala; kinek tanitása által lön az, hogy[h] [15] az[a] édes Atyám is halálba megszerete az ékesen szóló Cicero munkáit, és majt halalig maga mulattságara olvassa vala azokat; és mikor engemet tanitgat vala is a' Deák nyelvre, kevés idöt tólt vala a' Grammatica Reguláin,[b] hanem a' Cziczerot 's Erasmus Colloquiumit[c],[33] olvastatja, forditatja, es phraseseit[d] elömbe irja vala: A' Poésisben[e] is, tsuda! melly sokra ment vala az Atyám ennek a' Lethenyeinek keze alatt. Továbbá, nem egyszer hallottam az édes Atyámtol, hogy az a' szép tudományu 's azután Papságot viselt Lethenyei az Uri Imádságot[34] soha el-nem mondhatta: mondotta titkon az Atyámnak. hogy inkább predikállana kettőt, mint el-mondana egy Mi-Atyánkat; nem is egyéb volt a' Mi-Atyánkja, hanem az elsö igét: *Mi*, igen meg-huzta majt fél-tyokmony[35] sültig: *Mi -i-i-i-i—-i.* azután meg-szaladt a' nyelve 's el-mondotta az egész Mi-Atyánkat zakatolva; de abban senki egy szót sem értett az Amenig, azt pedig a' végin érthetöleg ki-mondta.[36]

d itthon tanult; külföldön nem járt
e magántanitója
f *Atyámat*, th.
g szónoklatait, beszédeit
a *az* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
b a nyelvtan szabályain
c beszélgetéseit
d szólásformáit, kifejezéseit
e költészettanban

Végezetre, nem tudom bizonyosan mi okon, Lethenyei helyében Szathmari Pap Jánost[37] [tették],[f] /:talám azért, hogy annak az Udvarhelyi Betlenianum Gimnasiumnak állapotja, az Akademikus[g] Mester vagy Professor által felljebb-feljebb emeltetnék/,[h] Szathmári János ollyan [16] ifju tudos Akademikus lévén, a'ki már Franekerában,[i] Deák korában, a' Cartesius Metaphysikájából és a' Poiretböl e' Cogitationibus de Deo Anima et Malo,[j] jeles Könyvet adott vala világra, melly Munkát en is láttam.[38] Ennek a' Tudos Professornak keze alatt az en Atyám a' Theologiába kezde kapni 's meg-kedvellé a' Cartesiana Filosofiat[39] is, mellyet holtig minden Virginánál[40] kedvesbb Musikájának tartott is. De az Atyámnak Szathmári P[ap] Jánoshoz nem volt szerentséje; mert nékie hivatala esett, talám ugyan a' Kolosvári Eklésiába 's el-ment. Esett volt ennek a' Tudos embernek egy fenn-hejazó szava, mert midön az akkori új Könyvekröl szó-beszéd esett vólna, ezt találta mondani az Alting hasznos Munkáirol:[41] *Nékem bizony a' jo Altingok nem kellenek.* Melly szó, nóha haszontalan szó, még is úgy meg-hatotta[42] volt az édes Atyámat, hogy soha nem igen járt utánna, hogy Alting Könyveit olvassa; söt en magam is, még gyenge ifjuságomban hallván az Atyámtol a' Szathmári szavát, késöre vettem reá magamat, hogy olvasnám Altingot; de olvasni kezdvén, el-tsudálkozám azon az én nevetségre, vagy szánakozásra mélto bolondságomon, hogy a' meg-betsülhetetlen jó Munkáknak hogy-hogy leheték annyi ideig illyen neglectora;[k] söt ha egy szegény Aszszony rám nem tesz vala erövel két Tomust[l] azokban három forintért, ma [17] is abba a' szánásra mélto gorombaságban[43] vólnék; de talán Szathmári Jánost is valami Anti-Altingista Hollandus igézte volt meg. Akár mint esett; de ennek a' Szathmári Jánosnak fia[44] a' mostani Kolosvári Pap 's Generalis Notarius,[a] igen ékesen szóló Orator,[b] Erdelyi Chrisostomus, és éppen Deliciae Reformatorum.[c]

Ezen Szathmári János után Rozgoni János lön Udvarhelyi Professor, ki azután Fagarasi Papságban hala-meg; ettöl az édes Atyám Teologyiánál egyebet nem tanulhatott; mert meg a' Deák nyelvben[d] sem volt olly boldog, hogy vidámon tanithatott vólna azon a' nyelven; hanem inkább

f *tették* hiányzik
g akadémiát járt
h *emeltetnék* (a zárójel nincs bezárva)
i *Franekárában*, th.
j Gondolatok az Istenről, a Lélekről és a Rosszról
k semmibe vevője
l kötetet
a egyházkerületi jegyző
b szónok
c a reformátusok gyönyörűsége
d jav. ebből: *nyelvén*

tsak Magyarul irt Catechisatiot[45] és ugy is tanitott: nyelvekhez és Filosofiához éppen nem értett. Már ennek idejében az en Atyám publicus Praeceptorságokat[e] viselt igen jol tudván a' Classisokat;[f,46] de megunván Rozgonit 's az idö is ugy kivánván, onnan ki-butsuzott 's jött Enyedre a' Nagy Dési Márton keze alá.

De minekelötte Enyedi dolgait kezdeném irni, holmi dolgokat nem illö el-hallgatnom: Deákká lévén az édes Atyám, már togátska kell vala; de a' Joszága annyi idö alatt nem prosperalt[g] annyit, hogy az a' hasznából ki-telhetett vólna; hanem Albert Ferentz, a' Mostoha Atya, Kis-Batzoni határon levö szánto földeinket zálagba veté 's ugy tsináltata Brassai fekete posztó togát az Atyám nyakába, 's[h] annak sem vala bérlése.[47] [18] Midön pedig ezt a' széllel béllett hoszszu mentét viselné az Atyám, illyen emlekezetre méltó dolog esék Udvarhely Városában: Kűlsö hábitusban,[i] katona köntösben és sarkantyus csizmában jár 's lakik vala egy Pater György nevü Jesuita a' Jesuiták Residentziájában,[j] és az ö Templomjokhoz tartozó Harangozót 's Ostiariust[k] Magyarinak hivják vala, a' ki midön egy hajnalban szentelt vizet öntene a' Templom kőszélénél levö kö oblébe, mellyet magam is láttam, meg-jelenék néki /:a' mint ö mondotta./ a' Rafael Angyal, 's mikor ezt ki-beszéllette volna meg-némula: sok Exorcismusra[l] ismét más nap meg-szolala, 's az Angyal szavával azt mondá, hogy *XVIII. napok mulva Világ végezeti lészen:* mellyet hallván az oda tsodult Városi 's Falusi nép, nem kezdének dolgozni, hanem enni es inni, ha tsak 18 napra valo találtatott az ö házaikban; ugy hogy a Reformátusokat is meg-szédite a' bolond profetzia, és az Udvarhelyi Pap, Veszprémi István, kéntelenitették predikatzioval keményen feddeni Hallgatoit 's inteni, hogy ne hinnének a' Hitetönek. Egy bizonyos napon, post Exorcismos,[m] ismét meg-szólala a' Harangozó, és monda a' Rafael szavával: *Az Apafi Mihály Fejedelem eretnekségétöl sok lelkek* kárhozatja függ 's a' magáé is; azért nékie Ebesfalvára kell menni, hogy a' Fejedelemnek ezt meg-jelentse mint Angyali izenetet. El- is mene leg-ottan; de a' hir meg- [19] elözé[a] ötet; ö is nyomba bé-érkezék az Udvarba nagy némán, mert meg-hagyta volt, hogy-már, az Rafael,[48] hogy senkinek se szoljon, mig a' Fejedelemmel szemben nem leszen. Intzédi 's Alvinczi[49]

e köztanítóságokat
f az alsóbb osztályok anyagát
g jövedelmezett
h *'s* utólag beszúrva
i öltözetben
j rendházában
k kapust
l ördögűzésre
m ördögűző szertartások után
a *lözé*, th. (az *e* csak az őrszóban van meg)

nevezetű fö Udvariak azonban bé-viszik Magyarit egy Palotába;[50] 's egyik Uri ember ragadván haragosan egy Török baltát, verni kezdi Magyari elött az asztalt és mond: Hát tégedet hitetlen átkozott ember ki véve erre, hogy kegyelmes Fejedelmeddel igy tsufolodjál? Nem látodé hogy halál a' fejeden? El-rémülvén e' mennydörgö szokra a' szegény harangozó, meg-szólala, 's monda: *Engőm bizony, Uram, Pater György tsala meg.*[51] Ezzel Magyarit vasba verék 's fél-esztendeig viselé azt: Páter György is titkon el-mene. De az alatt, mig ezek esnének, egy Városi jo-akarója az Atyámat egy Deák Társával együtt Vatsorára hivá, 's vala ott egy Neutralista[52] is fejér foszlányban és fejér harisnya nadrágban,[53] ki a' bort hordotta a' kortsomárol; a' kit is a bor utol érvén 's a' ház is meleg lévén, ki-mene a' ház eleibe piatz szerbe a' Barátok klastromán[54] alól a' Kikellö[55] felöl való rend[56] házaknál; 's midön mint részeg finak,[57] a' levél-szin[58] oszlopjánál, szellöztetné magát, lévén szép hold világ is; [20] ki-jöve a' szomszéd háztol a' pápista Gazdaaszszony, egy pendelyben, valami dolgára; és noha éjfel tájban vólna, még is tétova tekinté, ha[59] nem látnáe ötet valaki, 's meg-látván az ott állo részeg Scholasticust,[b] de nem tudván ki-vólna, monda: *Ki vagy?* A' részeg Neutralistának fejében lévén a' Rafael név, felele nagy durván: RAFAEL. mellyel az Aszszony a' házba bé-szalada, a' Neutralista is bé-fordula az Atyámék szállására 's el-butsuzának. Más nap a' Pápista Aszszony el-hirheszte a' Városban, hogy nékie is meg-jelent Rafael Angyal, itt 's itt ennél az ágasnál[60] a' levél szin alatt és talpig fejér ruhában volt mint a ho.[c] Azonban a' Neutralista is ki aluván a' bort, hallja a hirt, 's ugy jött eszébe, hogy ö volt annál az Ágasnál 's ő trefalt a' pendelyes Aszszonnyal. Ezt az édes Atyám igy beszéllette énnékem; és midön mondanám, hogy jó lett vólna le-irni az Ellenkezöknek Confusiojokra;[d] maga is helybe-hagyta; de maga nem irta-le.

Ez után illyen dolog esék: A' Templomban, a' predikállo-székben, Invocatio[e] alatt, meg-üte a' gutta Veszprémi Istvánt, ezen szoknak végén: *Igen Felséges, igen Ditsöséges Isten.* 's le-rogyék; az honnan le-vivék; de meg idövel meg-épüle, Püs- [21] pökséget ere; 's azt a' tragediát láta az edes Atyám;[61] de fel-épülvén 's már az Oskolában az Atyám is Seniorságot érvén, hire futamodék, hogy Apor István kárt akar tenni a' mi Oskolánknak, ki ellen Veszpremi Istvan hegyestör-páltzával mene-ki- ki-vivén az Atyamat is, hogy ha Apor potentziariuskodnék,[a] által ütne azzal a' páltzával. de nem jöve el.[62] Az Atyám is ezzel, butsut vön Rozgoni

b diákot
c jav. ebből: *hova*
d a más vallásúak zavarba hozására
e az istentisztelet bevezető része
a erőszakoskodnék

Jánostol mint Professorától, a' kiben két tsudás singulare[b] volt: egyik, hogy a' Czigányt nem szenvedhette házában 's maga elött és panaszát soha meg nem hallgatta; Masodik, hogy semmi marha belet, kolbászt vagy hurkát nem ett; mind azokat tsak szar-hüvelynek tartötta.[63] Ennek succedált[c] volt M[aros] Vásárhelyi Töke István[64] Professor, igen hasznos ember abban a' Gimnásiumban; hanem végre borozásra vetemedett vala, 's annak végébe Székre teteték Papnak 's ott hala-meg a' Valoságos Tudós ember. De én viszszá-térek az édes Atyám' dolgaira:

Anno 1690. Enyedi Deákká lévén az Atyám,[65] lön Tanitványává Dési Marton Theologiae Professornak, ki nemzetére nézve vala fia egy Hockmár nevű Szásznak, ki is Segesvárrol Deésre telepedett vala; és M[aros] Vásárhely-mellöl Sárpatakrol vette vala feleségül magának egy [22] gazdag jobbágy embernek leányát, kinek ket férjfi testvér ötsei valának; 's az elsö lön végre Kolosvári Pappá, 's ez az a' ki a' Noé Bárkája nevü Könyvet irta;[66] kinek is leánya vala a' Nehai Enyedi István[67] Professor özvegye, 's ennek fia Enyedi István Medicus,[d] Kolosvári érdemes Biro és Senator; a' másik jobbágy legénykéböl lett vala Sárpataki Márton Itélö-Mester, kinek fia vala Sárpataki Keresztes Márton Josef, ki is Pápistává lévén nyere Grofságot, 's Kükköllöben Fö Ispányságot; kinek unoka fia Grof Iktari Bethlen Domokos.[68] De mi térjünk-viszsza a' Professor Deesi Mártonra: Ez az ember már igen hurotozó[69] 's szárazbetegségben levö Vén ember vala, mikor az edes Atyám ötet hallgatni kezde. Leg-elsö szava is az Atyámhoz e' vala: *Vos Udvarhelyienses estis nostri filii.*[e] es mikor az Atyámnak nevét hallaná, hogy *Petrus Hermányi*, 's tudná hogy a' Barczán Hermány nevü Szász falu vagyon, az Atyámat oda való szásznak vélven, igen meg kedvelle, maga is szász lévén; és azután többire minden ebédje vatsorája az Atyámnak e' Professornal vala; két hét mulva Alumniát[f] ada a' jovábul, 's e' mind addig tarta /:de az Atyám akkor e' szeretetnek igaz okat nem tudja vala/ mig egykor a' Détsei réten a' Bartzasági dolgokrol kér- [23] dezkednék az Atyámtol a' szegény Dési Márton; mellyböl látván az Atyám hogy ötet a' Professora Szásznak tartja, és a' két Hermanyt Confundálta[a] /:nóha nyilván az en Hazámnak régi neve nem is Hermány volna, hanem *Érmány*,[70] minthogy annak határi igen eres és vizes helyek. ugy hogy tsak a' savanyo forrásoknak erei 20-nál feljebb mennek./ felele az Atyám: *Ego non sum Saxo, Vir clarissime!*[b] melly szó után tsak egyszer-másszor ülhetett is a' Professora asztalához. Már ekkor Dési Márton

b különcség
c ezt követte
d orvos
e Ti, udvarhelyiek a fiaink vagytok.
f ösztöndíjat
a összekeverte
b Én nem vagyok szász, tudós uram!

nem is mindenkor mehetett az Auditoriumba; de házánál szorgalmatoson tanitott, mint valami Magyar Coccejus; ki a' Coccejus Munkait az édes Atyámmal halálba meg-kedveltette; jovallásából e' Professornak Sidó nyelv tanulásához fogott; mert az Uj Testamentomi Görög nyelvet Udvarhelyt ugy meg-tanulta volt, hogy Enyeden Homerust vett 's a'hoz valo Foliántᶜ Görög Lexicont, mellyeket most is tartok. De a' jo Praeceptor Dési meg-halván, tsak a' juta az édes Atyámnak, hogy édes Mesterét könyhullatással meg-siratá, magát meg-nem tűrtöztethetvén; és a' Könyvei közzül pénzen kettőt meg-vévet.i. A' Calvinus Institutioját foliantban, és Josephus Historikust, még pedig azt az Exemplárt,ᵈ melly Gelei Istváné vólt hajdon, [24] melly Könyveket en is jo kedvel tartok Tékámban[71] mind a' Könyveknek betses vóltokért, mind e' jo embereknek emlekezetekre.

Dési Mártonnak, az ö maga tanátsából, succedála Enyedi István; ki is olly hasznoson kezdé a' Teologiát tanitani, hogy az Atyám semmi kárt nem láttatott tapasztalni a' Dési Márton halálában. Leg-elsöbben is az Enyedi István Inauguralis Oratioját[e,72] le-irá az Atyám; mellyet mostan is tartok: azután a' Sidó Bibliában annyira mene; noha a' Manasses apro betűs editiojánalᶠ,[73] jobbat nem kaphatna, hogy a'hol meg-szolitották, mindenütt fordithatta a' Szent Irást; és nagy segijtségül a' Coccejus Lexiconját[74] is meg-szerze nyoltz forinton 's 40 pénzen; mellyet is sokszor két ökörnél többre betsüllött. Deᵍ e' Szent nyelv tanulásában, igen sokat gyertyázván,[75] annyira meg-rontá a' szemeit, hogy orvosok keze alá kelle ereszkedni; 's akkor egy Enyedi Vén Aszszony az erös orvosságokkal szinten el is veszté a' szemeit. Professor Kolosvári István éppen tsak Geometriat tanitván 's hasznát a' Deákok nem látvan, majt Hallgatók nélkül marada; 's akkor az ifjuság reá is izene, hogy a' Mathesist abba hagyná 's kezdene a' Filosofiához, es Sido nyelv-tanitásához. mellyen meg-indulván Kolosvári István, [25] fel-jöve az Auditoriumba, 's minthogy igen jo Deák 's hatalmas beszédü Orator, egész oráig tarto Invectiva Oratiotᵃ monda-el 's meg-raká az ifjuságot állatjára:[76] más napon ismét fel-jövé, és elö-szolitván a' fekete Tábla mellé egy olly Tanitványt /:a' neve Dávid Grauser vala, annak a' Belényesinek jobbágy Czigányának fia, kinek egy Alumnusaᵇ van az Enyedi Collégiumban; kiröl Belényesinek is hivták ezt a' Deákot; noha Vaskohi Czigány vólna:/ a' ki felöl gondolta, hogy ért a' Matematica Figurákhoz; ki is elö-jövén, egy nagy

c ívrét
d példányt
e beköszönő beszédét
f kiadásánál
g jav. ebből: *de*
a feddő beszédet
b ösztöndíjasa

virágot ira krétával a' Táblára jó ideig pepetselvén rajta; 's végre azt meg-tekintvén a' Professor, kérde a' Czigány Mathematicustol: Quid hoc est Domine?[c] Mellyre felel a' Deák: *Deus novit Clarissime Domine!*[d] 's ennél többször Mathesist nem tanita Kolosvári István;[77] hanem Philosophiához és Sido nyelvhez foga. 's hát mindenikben hatalmas és hasznos Professor; ki által igen meg-kedvellé az Atyám a' Cartesiana Philosofiat;[78] meg-véve Philosophiai Munkait egy arannyon, és holtig kedvellé. Gyönyörködve hallgatta Papai Ferentzet is a' Déak nyelvért; mert a' tanitásai, a' déakságon kivül, sikeretlenek voltanak.

Ekkor Grof Teleki Pál[79] Enyeden[e] tanul- [26] ván[f] 's Collegyiumi Cursusát végezvén, Attyának, az öreg Teleki Mihálynak tetzéséből, készül vala az Akademiákra, ki is az Atyámat sokat hivá, hogy menjen-el véle 's az ö költségén Hollandiaig peregrinálhat;[g] de az Atyám azt gondolván, hogy Teleki Pál nem fog tanulni, hanem tsak experiálni[h] kiván, és igy az Atyám is nem tanulhat mellette, reá nem vette magát, hogy Novitius[i] korában peregrinálni mennyen; melly is nem volt jo gondolat: maga Grof Teleki nekem is beszéllette ezt az Atyámhoz való indulatját 's szándekat; igy bizony mondhatom, hogy még Professorságra is lett volna az idvezült Atyámnak accesusa[j] és mindenképpen nagyobb Ember lett vólna: Groff Teleki Sándor[80] is nagy-jo emlekezeteket tészen vala az Atyámrol holta után is.

Három, mar meg-emlitett Professorai alatt tanulván az Atyám, esék veszedelmes sárgaságba; és nóha Pápai Ferentz Medicinae Doctor[k] vólna és nagy Patikája vólna, mind azáltal curalni nem tudá; és mindenek ugy hiszik vala, hogy azon nyavalyában meg-halna, 's maga is magat a' halálra el-készitette vala; de az Alumnusoknak Praesese[l] lévén, a' Kollegyiumnak Szász Sütöje tanitá arra, hogy a' kutya-fának[81] meg-fözött hajárol való ivas hasznos orvosság vólna; a'melly által hamar is meg-gyogyula. [27]

Mikoron az Atyám az Alumnusok praeseségét viselné, ollyan gondolattal vala az egész ifjuság, hogy leg-elsö alkalmatossággal Poésios publicus Praeceptor[a] lenne; mert a' Poésisben mássa akkor ö nékie nem vala,

c Mi az ott, uram?
d Isten tudja, tudós uram!
e jav. ebből: *Enyed*
f *nulván*, th.
g vándorolhat
h tapasztalni
i újonc
j előmenetele
k orvosdoktor
l a patrónusok költségén tanuló diákok vezetője
a a költészettan köztanítója

a' minthogy mikor az-utan azon Classisban[b] volnék, akár-miről, ex tempore,[c] igen szép deák verseket dictal vala nékem secundum diversa carminum genera;[d] de én azokat, mint gyermek, meg nem tartottam 's bánom; söt a' Nehai Tsernatoni Sámuel, Kézdi Tractus[e] Espereste haláláig tudta memoriter azokat a' szép deák verseket, mellyeket nékie gyermek korában irt volt az Atyám, az alatt mig egy poltrára tabákat[82] hozott a' piatzról számára. De akármint 's hogy volt az Atyámnak poética venája,[f] tsak nem érte-el abban a' Preceptorságot, Pedagogiarcha[g] lévén Pápai P[áriz] Ferentz a' Professor; mellynek az Atyám e' két okait beszéllette: egyiket azt, hogy Pápai Ferentz a' Magyar országrol jött Ifjaknak igen nagy Patronusok volt, bár roszszak 's bár gonoszok lettek légyen is; hogy igy édesgetné azokat az Enyedi Kollegiumhoz 's általlok másokat; a' Székelyekkel pedig, igen tsufondár ember lévén, minden naponkent szer felett satirice[h] szerette bánni. 'S ekkor is egy malae monetae[i] Magyar-országit véve-fel [28] Poéséos Praeceptorságra. Második oknak ezt vélte az Atyám, hogy midön egykor Historiát tanitana Pápai Ferentz, és Noérol beszéllene, találta kérdeni az Atyám: Noachus cum ageret annum aetatis suae 600 genuit Semum, Cham et Japhetum; an igitur unius ejusdemque anni partus fuerint tres Noachi filii?[j] Az e' féle közben-szólásra az Enyedi István szokása bátoritotta volt az Atyámat; a' ki a' félét nem ellenzett. A' Kérdésre Pápai ezt mondotta: *Non possumus omnes difficultates enodare;*[k] és ezután az Atyámtol mind láttatott idegenkedni.

Látván ezt az Atyám, a' Praesességröl számot ada a' Professorok elött; és Pápai Ferentz kivánja vala meg-adositani feles[83] buzával; mert abban az idöben sokan valának olly Uri emberek 's Nemessek, a' kik Alumnust ugyan nem tartanak vala, de sok buzát szállitanak vala a' Professorok keze alá, hogy ha az ifjuság meg-szükülne abbol leg-ottan segiltetnék és a' szegény tanulók ne éheznének. Az e'fele alamisnát ugyan majt mind a Professorok élik vala meg; de az Atyám, ha a Privátisták[l] meg- szorulnak vala, a' Professoroktol költsön kér vala az e'féle alamisna buzából; de soha meg nem fizeti vala; hanem az alumnusoknak fen-maradt buzáját

b osztályban
c rögtönözve
d a költemények különböző válfajai szerint
e egyházmegye
f költői tehetsége
g tanításvezető tanár
h gúnyolódva
i rossz pénz; hitvány
j Noé 600 éves korában nemzette Sémet, Khámot és Jáfetet; vajon tehát Noé három fia egy és ugyanazon évben születtek?
k Nem tudunk minden ellentmondást kiküszöbölni.
l magánházakban élő tanulók

pénzé téven, oszlóra botsátja vala.[84] melly miatt [29] midön[a] számot adna, meg-akarák adósitani a' Professorok; de ezt találván mondani: Quem igitur in finem deponitur apud Vestras Claritates ejusmodi elemosyna?[b] belé-hagyák a' Professorok a' praetensiot;[c] ne hogy ki-mennyen a' hire; hanem azután találta volt mondani Pápai: *Hermányit meg-adosithatjuk vala feles buzával; de nem akaránk.*

Itt már hivatala esék az Atyámnak a' Kűköllövári Mesterségre: melly hivatal nem is vala akkor gyümöltstelen, mint ma; mert az a' Dominium meg akkor Apafianum[d] vala,[85] és az Udvarbol mind Papnak, mind Mesternek szép fizetés jár vala, 's Udvari Tisztekkel a' Mester sokszor ebédel 's Vatsorál vala. De még is az Atyámnak e' Mesterségre valo ki-menetelét nagyon ellenze Professor Kolosvári István, 's a' tőbbi között mondá ezt is: *Hoc Te in aeternum poenitabit.*[e] mert ugy itél vala, hogy kár vólna az Atyámnak Akademiakba nem menni, hanem tanulásit üszögiben hagyni.[86] De minthogy a' három Professorok éktelenűl háborgottak egymással; feleségeik is egymást rágalmaztak; Pápai Ferentz pedig mint practicus Medicus[f] az Uraknál nagy tekintetben volt, 's a Gimnasiarchatus[g] is öve volt, keveset gondolt Collegáival, 's azoknak Favoritait[h] bántani igen keze-ügyiben volt, 's maga Clienseit[i] elő-taszithatta. [30]

Ezek kőzött a' figurák kőzött lön az Atyám Kűköllövári Mesterré, 's vala a' Papja Nánási István: A' Kántorságban nem tsak tiszta hangos szava vala az Atyámnak; hanem a'[j] 'Soltárokat, azoknak igaz notájokon, még a' Kollegyiumban mind egyig meg-tanulta vala, nevezetesen egy szegény Tóttol, ki az Éneklésnek Mesterségét fundamentaliter[k] tudja vala, és az Atyámat egy sustákért[87] XXV Sóltároknak notájokra meg-tanitotta egy alkalmatossággal; a' régi Énekeknek notáit is tudja vala az Atyám; söt, a' Halotti Énekeken kivül még a' Balassa 's Benitzki Énekeinek[88] is sok Notait tudja vala: A' Classisok[l] tanitására, ritka! melly alkalmatos vala: De nevezetesen a' Papságra, az egy esztendönek el-forgása alatt, tsuda a' melly igen erössen készüle nolle-velle;[m] mert a' Papja

a *midön* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
b Hát mi végre teszik le kiválóságtoknál azt az adományt?
c igényt
d uradalom még akkor Apafi-birtok
e Ezt örökké bánni fogod.
f gyakorló orvos
g a gimnázium vezetése
h védenceit
i pártfogoltjait
j jav. ebből: *az*
k alaposan
l osztályok
m akarva-nem akarva

idöske és kényes, söt reggeli Spirituosumokkal[n] élö ember levén 's magát hipocondriacusnak[o] is tartván, minden Vasárnapra olly készen kellett az Atyámnak lenni, hogy ha a' Papjának vagy maga házánál, vagy benn a' Templomban is, változása esett, az Atyámnak leg-ottan elö kellett állani a' sacra functiora;[p] és meg is esett az is, hogy maga Nánási István felment a' Predikállo Székbe 's a' nép le-borult imádkozni; a' Pap elszédűlt, vagy mi lelte, 's az Atyám hirtelen fel-ment helyébe, 's azon vette észre a' nép, hogy a' Mester kezdett a' szólgálathoz: igaz ugyan, hogy tanitásával 's köny- [31] veivel a' Predikator nagyon segéltette az Atyámat, 's könyvei közzűl tsak azt nem adta oda, a' mellyet az Atyám nem kért; minthogy pedig Nánási igen élt az Angliai könyvekkel, arra vitte az Atyámat, hogy meg-kedvelje az Anglicana methodust.[a] Irott is itt az Atyám sok Predikátziokat, mellyek e' napig is mind meg-vagynak; irta-le holmi akkori nagy Tudósoknak is Predikátzioit: egyet a' Dési Mártonét de Sabbatho;[b] Enyedi Istvánét is de Transfiguratione Christi;[c],[89] nevezetesen Nagy-Ari Josefnek a' Fejedelem Papjának holmi rövid Predikatzio[i]t; mellyek között kettöt igen nevezetesnek tartok t.i. azt a' mellyet Teleki Mihály felett el-mondott; és azt a' mellyel dehortalta a' Statusokat,[d] hogy a' Portának adott hiteket meg-ne szegjék.[90]

Igy gyakorolván magát a' predikállásokban, annál könnyebben mentki a' hire, mentöl több emberek jelentek-meg az Apafi Udvarban és abban a' Sokadalmas Városban; és lett is hivatala azon esztendö vége felé Papságra Udvarhely mellé a' Patakfalvi és Telekfalvi Eklésiákba; mellyet amplectálván[e] 's Ferentzi István Patronusa 's Vitzé-Királybiro elött kedvességet találván, esztendö telve vette magát házasságra, vévén Feleségül az édes Anyámot Ötves Sárát Abástfalvárol, kivel is 49. esztendőket élt. Itt pedig uj alkalmatosságra találá, mellyel maga tudomá- [32] nyát nagyon öregbité; mert Udvarhelyi Pap lévén Nánási Mihály és Esperestis az Udvarhelyi Tractusban, nem sajnálja vala igen szép Tékájából ki-adni Könyveit a' szomszéd Eklésiába, mellyeket az édes Atyám cum judició[f] meg-olvas vala, maga tzéljára excerpál[g] vala, melly dolog éppen Aurifodina Scientiarum[h] Drexelius[91] Jesuita szavaként; némelly Könyvekböl

n szeszes italokkal
o képzelt betegnek
p szent szertartásra
a angol módszert, fölfogást
b a szombatról
c Krisztus színeváltozásáról
d óva intette a rendeket
e megkedvelvén
f kellő ítélettel
g kivonatol
h a tudományok aranybányája

pedig egész Predikátziokat tsinál vala a' maga Eklesiájának épületére. Ekkor ólvasá által 's irá-ki Hejdeggéri Historiam Patriarcharum;[i],[92] Ligthfót' két foliántját[j],[93] is ekkor olvasá által és sok nevezetes observatioit[k] ki-irá; Joh[annes] Melchiorisnak két Tomusát ekkor által olvasá, és a' Parabolákra való Commentariusát[l] pennával egészszen le-ira;[94] mint Kűköllövároti le-irta vala Vitringát in Parabolas:[95] Coccejust is in XII. Prophetas Minores[m],[96] le-irá: Coccejus szerint a' 'Sóltárokra is Prédikátziokat ira, 's vivé a' Munkát magyar nyelven a' LXXX-dik Sóltárig; de azt a' szép Munkájat a' Kurutz világ félben hagyatá, 's az után soha reá nem veheti magát, hogy continuálja.[n] De azonban Nánási Mihály, mint kenyes, időske, feleségének szépségében halálba gyönyörködö 's Esperestséget viselö ember a maga Cathedráját[o] igen gyakran bizza vala az Atyámra, mind otthon mind kün létében. és vasárnap reggel mindenkor aquavitával[p] ki- [33] nálja vala az Atyámat a' Sacra functio elött, azt azzal commendálván,[a] hogy az emberben lévő spiritusokat corroborálná;[b] de az Atyám soha tsak egyszer is nem iszik vala[c] a' féle bátorságra valót. Ez a' Nánási Mihály ajándékozta vala meg az Atyámat a' Tofeus 'Soltárokra való Resolutiojának[97] egy Exemplárjával;[d] de az Atyám azt a' Munkát igen nagyra nem betsülte, söt nem egyszer mondotta, hogy Tofeus a' Messiásrol szóló Sóltárokat Apafi Mihályra szokta vólt magyarázni.

De ezen állapotjában az Atyám sokkal több hasznát vette a' M[aros] Vásárhelyi Töke István Udvárhelyi Prófessorral[e] való erudita Conversationak,[f] 's Tekájának. Nem vala akkor az Udvarhelyi Tractusban olly hasznos ember tsak predikátzio irással is mint ez a' Töke; mert a' falusi Papok kozzül magától Predikatziot egy sem ir vala' hanem irják vala a' Tőke István Munkáit mind Deákok, mind Papok; és valaki az en Atyám irásit is kaphatja vala, jó szivel irja vala, 's ki is adja vala[98] mind Kűköllövári, mind Patakfalvi Predikátzioit. Ez emlitett két Tudósokkal való hasznos társalkodását tartotta az Atyám ollykor Vasárnapokon, minden

i Heideggertől *Az egyházatyák történetét*
j ívrét kötetét
k megfigyeléseit
l példabeszédekre való magyarázatát
m a tizenkét kisprófétáról szóló művet
n folytassa
o szószékét
p pálinkával
a szent szertartás előtt, azt azzal ajánlván
b a szellemet erősítené
c *való*, th.
d magyarázatának egy példányával
e jav. ebből: *Prófessor*
f tudós társalgásnak

héten pedig Kedden, mert a' Városban azon napon szokott vala esni a' Vásár, és vékony konyhájára az Atyám a' hust akkor vásárolja vala, a' hives időkben egész hétre is.[g] [34] Tréfára ki-menö dolog esék azonban egy Kedden; mert midön az édes Atyám, a' Nánási Mihályal való beszéllgetés miatt magát ott felejtette volna, késöre véve észre, hogy hust kellett volna vétetni; ki-külde ugyan a' Pap Szolgálóját a' piatzra a' mészárszékbe; de az hirt hoza, hogy el-fogyott a' tehen hus, hanem tsak valami hitván ketske hus vagyon; az Atyám azért kénteleniteték ketske hust vétetni; de meg-hagyá, hogy a' Szolgálo a' hust vagdaltassa a' Hentessel apro darabokra. melly hust mikor az Atyám haza vitt vólna, 's kérdené az Anyám, hogy mitsoda hus az? monda az Atyám: *Hát nem látodé, hogy bornyu hus?* mert a tsontja igen vékony vala. 'S el-hivén az Anyám, hogy valami gyenge borju hus, mind végig meg-főzé és sűte, jo izüen evé is az Atyámmal; noha ha tudta volna hogy ketske, egy falatot sem ett volna benne, minthogy soha is nem szerete a' ketske hust, noha az Atyám igen azt szokta vala mondani, hogy Istennek is áldoztak ketskével.

De minthogy már az édes Anyámat egynehányszor emlitém, vétkezném ha Anyai ágon való Eleimröl, Nagy Atyámrol 's Nagy Anyámrol és az édes Anyámrol is bövebben nem emlekezném. Az édes Anyám Verebélyi Ötves Dávidnak, Petene Ferentztől <való> származott Petene Sárától származott lég-kissebb leánya vólt. Vólt a' Nagy- [35] Anyámnak, valami kevés ideig, más férje is; de attól, kit igen szeretet 's halálig sem felejtett, igen idején maradván özvegységre, igen szép 's nagy joszág 's egy-nehány jobbágy is szállott a' Nagy Anyámra Abásfalván. A' Nagy Atyám pedig, ki Deáki tudományt Debreczenben tanult vala; es azt félben hagyván, egy-nehány Mesterségeket el-probálván /:az édes Attya Mészáros lévén/ utolszor az ötves Mesterséget kedvellé-meg; mint Mester legény pedig bé-vándorolván az Erdélyi Városokat, Mivhelybe álla Udvarhely Városában, 's idővel hirét hallván a' Nagy-Anyámnak 's joszágának, meg-tekintè 's feleségül véve. Hozzá fogván pedig a' kissebb 's nagyobb barom-tartásoknak, nyájastol tart vala egész Esztenára valo juhokat, ketskéket: tart vala lovakat 's ökröket, söt a' Nagy-Anyám Udvarában is talála vala e' féleket: kezde üzni a' mezei majorkodást; plántala 's oltata sok gyümölts fákat; de nevezetesen az ötves Mesterséget két 's három legénnyel 's inasokkal űzeti vala; és hogy Contárnak ne tartatnék, a' M[aros] Vásárhelyi Ötves Czéhba be-álla; inast ott szegödtet vala; 's azokat a' Czéh artikulusi[a] szerint ott szabaditja vala fel. 's a' Czeh könyvében most is nekie fel-van irva a' neve: Az Erdélyi [36] ötvesek között igen ritka mester ember lévén, 's ez a' Mesterség is divatjában folyván,

g őrszó: *Tréfás do-*
a cikkelyei

igen járja vala a' Sokadalmakat 's a' maga mivével ket-két asztalt tölt vala-bé. es nóha igaz Reformatus ember volna 's a' bálványozástol ollyan idegen, hogy Csik Széknek Városában Szeredában, a' Sokadalom napján, az asztalai mellett, hangos torokkal énekelné a XCVI-dik Soltárnak áma' Versét változtatással: *A' Pápistáknak* /:a' Soltárban *Pogányok* vagynak/ *sok Istenek Merő bálványok ha meg-nézzük*[99] s.a.t. /:a' mellyért most meg-ölnének minket/ és tsititanák 's kérnék a' Pápisták hogy ne mondaná azt; még is a' Világi haszonért nékiek képeket önt vala 's egyéb babonához valo ezüst készületeket; mellyeket a' piatzokon ki-tészen vala, 's a Pápista aszszonyok nagy áhétozással tisztelnek 's tsokolnak vala; ő pedig meg-riasztja vala azokat, hogy ne nyálaznák 's ne taknyoznák be. Jut is eszembe, hogy az Atyám 's Anyám együtt beszéllgetvén, az ö tizen-harmad-fél esztendeig gutta-ütésben való sajlódását[100] ezen tselekedetének tulajdonitották.

Sok dolgai voltak ennek az en Nagy-Atyámnak, kit most is a' Helységbeli nép Nagy Ötvesnek hiv; en tsak egyet irok-fel: Unitariusok kőzött lakván, 's maga Reformatus lévén, Vasárnapokra, 's Innepekre Bágyba szokott vala járni, gyermekeivel 's a' Nagy-Anyámmal együtt; de otthon léteben, minden Vasár-napon az Unitarius Papot ebédjére [37] szokta vala hivni 's szereti vala vele Vallás dolgairol is beszéllgetni; a' tőbbi között pedig egykor kérdé a' Paptol, *Ha a' Krisztus Isten volnaé?* 'S felele a' Pap: *Isten*, Uram. Kérdé ismét a' Nagy Atyám: Ugy; de mitsoda Isten? Felele a' Pap: *Mint a' Birák.* Mellyre boszszonkodva monda a' Nagy Atyám: *'S hát ollyan Istené mint az Abásfalvi Biro?* mellyre mikor a' Pap helybe-hagyva nyakat fatsaritot 's vállat vonitott volna, ragadá som-fa botját a' Nagy Atyám 's az Unitárius Papot állatjára meg-ütögete. De esék azután, hogy a' Nagy-Anyám szülne, 's a' gyermek gyenge lévén késónek tarták Bágyba küldeni az ártatlant; hanem, hogy kereszteletlen meg-ne halna, hirtelen hivák az Unitárius Papot, a' ki midön keresztelne, monda: *Én keresztellek tégedet az Atya Istennek nevében.* 's ott meg-álla, de a' Nagy-Atyám, mint vastag 's kemény beszédü ember meg-riaszkodván monda nékie: *Mond-el, Uram! a' többit is!* 'S ugy téve utánna a' Pap: *Fiunak és Szent Léleknek nevében.* Tart 's olvas vala is az Nagy-Atyám jo Magyar Könyveket, mellyek közzül kettö szállott énreám is; és a' Tudos emberekkel 's Urakkal is nagyon társalkodik vala; kik még Házánál is ötet látogatják vala, de egyetlen-egy fia lévén, az éppen nem kapa a' tanuláson 's nem is szoktatháták soha az Oskolákhoz. [38]

A' Nagy Anyámnak többire leányai születvén, mikor végezetre fiat várna, de az en édes Anyámat szülné 's értené hogy leány, monda a' Bábának haragjába: *Üsd a' falhoz.* Söt mikor a' Nagy-Atyámnak is hirt vinne a' Bába, hogy meg-szabadult a' Nagy-Anyám, de leányt szült, semmivel a' Bábát meg nem ajándékozá; holott mind addig, minden gyer-

mekeinek születésekkor ajándékat kapott ö töle a' Bába. De mitsoda az Isten dolga! Az Isten az édes Anyámat leg-áldottabbá tette vala az ö szüleinek minden gyermekei felett; a' mint alább meg-fogjuk érteni. Ugyan is: Elsö Leányokat *Ersébetet* adák az ö szűléik egy Lakatos legénynek, de éppen furiábol[a] öntetett embernek, kitöl maradott Lakatos Sámuel Csikban telepedett irtóztato káromkodó Pápista atyafiu, ki is már meg-hólt; de Sz[ent] Simoni Egyházfi volt akkor, mikor az oda való Plebanus egy Menyetskét, mintha obsessa[b] volt vólna, addig exorcizálá,[c] mig meg-férgesedék töle 's a' Páter utat veszte onnan; de ez az Bátyám még elöre is veszi vala eszre a' Plebanus és a' Menyetske gonosságát 's maga morgolodva attázodik vala ellenek. Ezen embert bé is vádolák Visitatiokor[d] hogy szörnyü káromkodó ember volna; mellyet nékie is bé-suga egy barátja, hogy magára vigyázna; midön pedig hivatná a' Vicarius,[e] egy nagy kötö fejszét vete maga vállára 's be-mene az öreg Vikárius eleibe; [39] monda pedig nékie a' Vicarius: *Káromkodással adtak bé tegedet fiam Samuel.* De Sámuelnek állván feljebb, monda: *Ki az, Atyám Uram! az ördög adta- – a' ki* rólam azt mondja; mert Isten Szent Háromság ugy segéljen! mindjart meg-ölőm most az illyen attát! azonban pedig a' fejszét kezde forgatni. Akkor a' Vicarius el-botsátá 's monda: Nem bánt fiam senki! Menj-el,[a] <nyen> senki nem vádol. etc. Ennek a' Lakatos Sámuelnek édes Attya /:kinek dolgait sok volna le-irni/ Udvárhelyt megöle egy embert, mellyért tömlötzre veték; de a' Nagy Atyám addig járá dolgát a' Biráknál 's a' Keserveseknél,[101] mig ki-véve kezességen,[b] 500 forintokon; és vive maga házához feleségével 's kis fiával együtt; de ott /:mellyet másszor is el-probált vala./ meg-támadá a' Nagy-Atyámat 's földre vetvén üle a' hasára; már a' kést huzza vala-ki a' hivelyböl hogy meg ölje; hanem a' Nagy Anyám bé-érkezvén a' házba, hirtelen kötelet vete a' veje nyakába 's hátra rántá: akkor a' Nagy-Atyám is maga Mester legényeit 's béreseit elö lármázván, erössen meg-kötöztete, ló-hátra teteti, a' ló hasa alatt is lábait által-köttete 's bé-vivén és késértetvén oda a' honnan ki-vette vala, le-téve a' kezességet; és törvényt kérvén reája, fejét vétete 's a' testét is estve [40] feléig el-temettetni nem engede, hanem az Udvarhelyi piatzon heverteté. Ennek a' furiosus,[c] noha nem részeges Lakatosnak tzélja a' vala, hogy az Abásfalvi joszágba bé-űlhessen;

a haragból
b megszállott; Hermányi szóhasználatában *elfoglaltatott* (l. *Nagyenyedi Demokritus* 378a.)
c ördögűzésnek vetette alá
d egyházlátogatáskor
e püspöki helynök (a megyéspüspök helyettese)
a jav. ebből: *men-*
b *kezességen, kezességen,* th.
c dühöngő

sokszor[d] szólott is igy fenekedve: *Szekeret kenek az ötves Dávid hájával.* Özvegységre illyen tragice[e] 's gyermekesen maradván el a' Nénem; 's látván hogy a' Nagy-Atyám is keményke ö hozzája, mene férjhez Kósa nevü Csiki Pápista, de jobbágyos Nemes emberhez; Copulálá[f] pedig őket a' Zetelaki Pater, 's a' Hitlés[102] tsak ezen szokbol álla: Mondjad Petör! Mondjad Ersok! *A' Nagy Bóldog Aszszony, Istennek minden Szentei, Téged ugy segéljen.* ezzel el-óldá kezeiket 's elbotsátá. Melly Kosa Pétertöl való igen szép leányát a' Nénémnek láttam Udvarhelyi processio[g] alkalmatosságával és atyafiságosan látogata is engemet s.a.t. Második leányok a' Nagy Atyámeknak vala Ötves EVA; ez költ vala férjhez Keményfalvára Rátz Györgyhöz, jo gazdag házhoz és le-görbedt késö vénséget ére; kinek egyetlen-egye Geyzanosi Sándorné, Almási Unitárius Papné, kinek szép gyermekei és Vargyason házas leánya is vagyon; de ezek mind Unitáriusok. Harmadik leány volt Ötves Sófia Ethfalvi Csiszér Samuel Papnak felesége; kinek egyetlen egy fia Dávid, szép elméjü 's jó tanulo ötsem, Enyedi Collegista korában, Székely-Földváratt hala-meg; és ez a' nénénk sine semine deficiala;[h] kit a' Nagy-Atyám minden leányi felett szeret vala, 's Verebélyinek hiv vala. [41]

Ezzel a' Nagy Anyám meg-hala, az édes Anyám pedig in capillis[a] marada. Ez idö tájban tanulá az ötves Mesterséget a' Nagy-Atyám mühelyében egy Magyarországi kormos inas és ott is legénykedék,[103] kinek neve vala Turotzi Sándor, ki azután a' Nagy Atyám pénzét jol ki-markola 's Kezdi-Vásárhelyen telepedék; kinek fia Sándor Karkóban nem régen hala-meg; Josef fia pedig Grof Teleki Josefne[104] Praefectusa:[b] Ugyan ez elött, egy tekergö Magyar, Komáromi nevü harmintz zlótig[105] fel-kere a' Nagy Atyám pénzéböl 's el-mene vele; ott hagyta volt ugyan a' ládáját zalogba; de midön fel-nyitották volna, egy Balassánál[106] egyebet nem találának benne. Azonban a' Nagy Atyám folytatja vala a' Gazdaságot 's Mesterséget; az édes Anyám pedig, mint gyenge leány, tsak vékonyon a' Gazda-aszszonyságot, házasságra véve magat titkon a' Nagy Atyám, és egy Papnét hoza feleségül fiával együtt a' házhoz; a' ki ugyan holtjáig a' Nagy-Atyámnak hivségét meg-tartotta; probálta, hogy az Anyámat a' maga fiával öszve-házasitsa; de az Anyám éppen idegen volt a' legénytöl. Ezt látván a' Mostoha Anya, igen sok kárt tett a' Nagy Atyám maradékinak. Ennek idejében estek a' Czigány jobbágyok az Ugron Urak[107] bir-

d *sokszori*, th.
e tragikusan
f összeadta
g búcsújárás
h utód nélkül elhalt
a hajadonul
b jószágigazgatója

tokába, kiken a Nagy-Atyámnak sem vólna hatalma. [42] Azonban Ethfalvi Sámuel, az akkori Fartzádi Pap, ki a' Nagy-Atyám [leányával, Zsófiával][c] házasodott vala, jo Barátja lévén az en édes Atyámnak, nagyon kezde sürgetni, hogy venné feleségül az Ötves Dávid kissebbik leányát Sárát, az ö Feleségének testvérjét, el-mene az Atyám 's meg-tekintvén a' leányt, meg-kedvellé; Ethfalvine a' Leányt is reá-vive, hogy menne által a' Nagy Atyám házán a' bóltba, mintha valamit keresne ott, 's mentében tekintse-meg az Atyámat, ki ott beszéllget vala Ethfalvival[d] 's a' Nagy-Atyámmal; de az Anyám, a' szemérmetesség miatt, nem méré tsak szemit is vetni az Atyámra: Azonban az Atyám a' maga szándékát ki-jelenté; mellyre summáson az en Nagy Atyám azt felelé, hogy maga akarna a' leányával szólani 's tettzését venni. Külön szólitván azért Leányát, monda nékie: *Ihon kettö elötted a' szerentse válasz benne.* De midön az Anyám a' választást az ö édes Attyára bizná, monda a' Nagy-Atyám:[e] „A' Mester embernek aranyas a' körme; a' Papokat pedig hánnyák-vetik 's költözödnek helyböl helybe mint a' Czigányok; en inkább jovallanám, hogy mennél e'hez a' Lethenyei Pálhoz."[108] A' Pál Mester pedig akkor is a' Nagy Atyám Mühelyében dolgozik vala, 's azt az édes Anyám jól esmeri vala; de az Atyámat soha nem látta vala és szeretni sem tudja vala. Melly dolgat meg- [43] értvén Etfalvi Sámuel és a' Felesége: Monda ez az Anyámnak: Hogy mennel, édes ötsém Aszszony! azok közzé a' félszeg, fel-eszü nyomorék népek közze, hiszem ez a' Pál a' mint vagyon, de az ö testvérjei mind tsufok; ennek sintsen egy talpalatnia-is, hanemha Tót országban, mert oda való volt az Apja: Ez a' Hermányi Péter pedig joszágos szabad ember s.a.t. Etfalvi Samuel is nagy kedvességében lévén a' Nagy Atyámnak, mint bátor, formás, szos és magát alkalmaztato ember, serényen forgatá az Atyám Causáját,[a] ditsérvén az Atyámat nagy tudományárol, jo erköltséröl s.a.t. és igy igéretet tön a' Nagy-Atyám, de Ethfalvi is azon lön, hogy azon napon estve meg-lenne mind Mátkaság, mind Copulatio.[b] 'S ugy is lön: azután nem sokkal meg-lön a' Lakadalom is. De az Atyám is az Anyámat nem vive gazdag konyhára; az Anyám is igen gazdagon nem házasitaték-ki; nóha a' jusa nagyobb volt vólna mint a' Testvérjeinek; mert ö in Capillis[c] maradott volt édes Annya halálakor. Adott ugyan ezután is a' Nagy-Atyám holmiket; de azok nem érték fel tsak azt is, a' mi argenteriát[d] ki-lopott volt az Anyám ládájából a' Mos-

c *leányával, Zsófiával* hiányzik
d *Ethfalvivaval*, th.
e *Nagy-Anyám*, th.
a ügyét
b összeesketés
c hajadonul
d ezüstneműt

toha annya. mellyet hogy Nagy-Atyám halála után ne keresne az Atyám, vetette volt ezt a' régi szönyeget, mellyen irom ezt a Historiát; mellyet a' Nagy-Atyám az Udvarhelyi Eklésiától vett vólt. [44] Adott vala a' Nagy-Atyám az en Anyámnak, még ez elött egy Vén Czigány jobbágyot is; de midön az lopásba elegyitette volna magát, 's látná az Atyám, hogy mar annak maradéki nem lésznek, nem fogá partyát a' Birák elött, hanem ki-tzokigatá[109] házából, 's az el-mene dolgára mind e' mái napiglan. De az Isten meg-áldá az Anyamat maga sorsával való meg-elégedessel; és idövel ada nékie fiat, Dienes Josefet. melly is igen szép gyermek vala, de X. hónapu korában onas himlöben[110] meg-hala; kit az Atyám annyira szán vala, hogy ha lehetséges lészen vala, maga is vele együtt meg-hal vala; és sok ideig is vala nagy bánatban; melly idöben midön egy öreg Hallgatója kérdené: miért szomorkodnék annyira, meg-mondá az Atyám, hogy az ö Elsö-szülötten 's egyetlen-egyen. Mellyre monda a' paraszt ember; *Tsudalkozom kegyelmeden Predikator Uram? más helyébe.* Mellyel ugy meg-haragitá az Atyámat, hogy kemény pirongatásra fakada-ki Hallgatoja ellen. Azután Anno 1699. [születtem én] azon esztendöben, mellyben Josephus I.-nak születék az Ertzhertzogin, a' ki osztán Lengyel Királyné vala 's nem régen hala-meg:[111] születtem pedig 26 Septembris mint az Atyám jegyzésében láttam; vagy mint édes Anyám tartotta, Ferentz napja elött ötöd nappal, az az: Mihály Archangyal napján.[112] [45]

Én utánnam szűletének az en négy Testvérjeim: *Judit*, ki most Erdövidéki Esperestné[113] és XII. gyermekeknek Annya, és feles Unokáknak Nagy-Annya: Második Hugom Susánna, ki példatlan petyergö gyermek vala, most Zalányi Istvánnak a' Mohai Predikátornak házas-Társa: harmadik *Rebeka* Közép-Ajtai Monos Nagy Mártonne; ki meg-halván, hagya két árvákat: Szászvárosi Nagy Josefnét és Nagy Mihályt mostan Debreczeni Deákot: negyedik testvérem Kata, Csernatoni Cseh Istvánné, kinek nagyobb fia a' mostani Reformata Gubernatornénak[114] Alumnusa.[a] De térjűnk viszsza az édes Szüleimnek Patakfalvi lakásokra! onnan osztán száljunk alább.

Patakfalván az édes Atyám tsak három esztendeig lakott, volt pedig ezen Mater Eklesiának filiája[b] Telekfalva, melly a' Papot és Mestert inkább tartja vala, mint a' sovány Mater; hanem a' Ferentzi fiak mint Nemessek, és nevezetesen Ferentzi István Vitzé-Király Biro tésznek vala valamit. Ez idöben meg vala még az a' régi szokás, hogy Innepeken a' nép kalátsokkal meg-rakja vala a' Sacramentomos Asztalt[c] 's némellyek gyümöltset, a' gazdagabbak pedig pénzt is tésznek vala le;

a ösztöndíjasa
b anya-egyházközségnek leányegyháza
c Úrasztalát

ugy hogy a' Papné bár ne igen sütött kalátsot az Innepekre. Innen hata az édes [46] Atyámnak jo hire az Olaszteleki Daniel Uraknak, 's nevezetesen a' Fö-Király-Birónak a' jámbor Daniel Ferentznek fülibe; minthogy Ferentzi István a' maga Fö-Tisztjenek gyakron is udvarol vala. Vala pedig a' Daniel Urak akkori Papja Szederjesi nevü, kivel malecontentusok[d] valának; ki nagy Méhész vala; de maga az Urakat, Felesége pedig az Uri Aszszonyokat öszve-hordja vala. Mig pedig az Atyám Patakfalván lakék, nagyon oktatá a' Nagy Gazda-aszszony Ferentzi Istvánné az Anyámat sok jora: Meg-hagyá, hogy ha a' Férje szólitja, leg-ottan menjen 's meg addig se halaszsza, mig a' töt egyszer által-vonná a' varrani való vásznán: Vigyázna, hogy Papi köntösének alja sáros ne légyen.[115] Szükséges is vala itt a' Tanitás; mert az Anyám az árvaságban nem tanulhatott vala valami vigyázó, okos és serény Gazdaszszonyságat; az Atyám is pediglen éjjel-nappal tsak a' könyveket buvja vala, elannyira, hogy ebédkor az Anyám az étket fel-adja vala, 's az Atyám arra nem figyelmezvén meg-hül vala; ismét meg-melegitik vala, 's fel-adván meg-hül vala. Egykor pedig, kemény téli idöben, kását föze az Anyám Vatsorára, 's az Atyám szavára ki-téve [47] tálastol a hóba; mert a' falutol távul vala a' Parochia, 's magok pedig a' Szüleim kutyát nem tartanak; mikor pedig vélnék, hogy már meg-hült a' kása, ki-mene érette az Anyám, 's üressen szépen meg-nyalva találá a' kásás tálat: de ez tréfa vala.

Ezen Parochiában laktában jött vala az Atyámhoz Váradi Mátyás, ősz öreg szakállas Predikátor: Ez Chiliasta[a] lévén, ad causam suam dicendam,[b] ez elött meg-jelent vala a' Nagy Enyedi Synodus Generalisban,[c] és a Chiliasmusrol való sok Irásait akarván fel-olvostatni, mellyeket predikálván, imitt-amott zürt-zavart vala, az Irások fel-nem olvastatának, hanem a' phantásta[d] vén ember ad stivam relegáltatott vala.[e] de Papi köntösét még is le-nem vetkezvén, Papokrol Papokra járván élödik vala a' bóldogtalan ember: kit az édes Atyám esmér vala, a' kapuban köszönte, 's ott mindjárt kezdödék kettöjek között a' Disputatio de Chiliasmo,[f] és Vatsora felett is meg-nem szünvén el-tarta ejfelkorig indulatoskodásokkal és sok vociferatiokkal.[g] 's reggel utjára [48] indula. Ez után nem is hallatott, tudtomra, Chiliásta Reformatusnak hire Erdelyben; erre is talám Piscatorrol 's Alstediusrol, a' Fejérvári régi Professorokrol szállott vala

d elégedetlenek
a Krisztus ezeréves földi uralmának, testi eljövetelének hirdetője
b ügyének védelmére
c általános zsinaton
d képzelgő
e az ekeszarvához utasíttatott vissza (azaz papi hivatalától megfosztatott)
f vita a chiliazmusról
g kiabálásokkal

ez a' haszontalan opinio.[h] Ez időben jár vala Erdelyben egy Bányai nevű phantasta is, ki azt hirheszti vala maga felöl, hogy ö nem Oskolákban tanult, hanem Istentől tanitatott immediate;[i] és predikáll vala a' falusi Eklésiákban; de nagyobbára mind tsak a' Nemesseket 's Papokat insectálja[j] vala szer-szóval,[116] a' parasztság elött; mellyért a' nép igen hallgatja vala: El-jöve ez is az Atyámhoz egy Vasárnapra és meg-kéré a' Patakfalvi Cathedrát,[k] 's ott majt setét estig tartá szalmázó[117] szerszoval a' Hallgatokat, és az Atyám igen meg-báná, hogy nékie predikállani engedte vólna. Itt laktában az Atyám egy ideig meg-nem hagyatá a' szakállát; noha abban az időben azt az Esperest 's a' házasulást az uj Papoktol igen meg-kivánja vala, és a' szakál eresztést; noha az en Atyámtol azt Nánási Mihály Esperest nem kivánja vala; de minthogy az esmeretlen parasztok Udvarhelyi Vásárra való bé-jártában tsak *Mesturamnak* szólitják vala, meg-szégyenlé az Anyám magát 's oka lön, hogy az Atyám is meg-hagyatná a' szakállát, 's szép szakál- [49] la is vala; de hoszszu hajat nem visel vala, hanem tsak üstöket; mellyben 83 esztendös korában sem vala egy ősz szál; de a' szakálla kezdett vala öszülni már utóljára. Vala pedig kőzép termetű, tsontos, vállas, piros ábrázatu, serény járásu, jötében 's mentében a' köszönésekben mindeneket meg-elözö, szelid és hasznos beszédü ember; kinek tréfái is ártatlanok, de igen elmések valának, mellyek másokat meg nem sértenek vala.

Ennek a' jó Embernek, Tudos Papnak 's jó Atyánknak hivatala esvén Erdövidékére Olasztelekre, téve igéretet a' Daniel Uraknak 's az Eklesiának; és az Esperest Udvarhelyi András az Atyám házához szálván Patakfalván, Consensust[a] is ada. De Nánási Mihálynak a' vala szándékja, hogy az Udvarhelyi Tractusban[b] maradna az Atyám 's lenne Petki Pappá, minthogy ott Dézmája jár a' Papnak; az Atyám mindazáltal tsak kiván vala közelebb esni a' maga Hermányi jószágához; és a' Fö-Királybironak is, Daniel Ferentznek, nem akará kedvét szegni. El-jövén a' transportationak[c] ideje, bé is indula az Atyám. De valamint 's valahogy esett az, egy irott predikátziója a' Patakfalvi kementze tetején maradott vala; és az Atyám Suc- [50] cessora,[d] betsületes 's jámbor, de vékony készületü Pap, tsak hamar ki-fogya minden prédikátzióibol ugy ki-fogya, hogy nem vólna, hova tekeredjék a' lelke; hanem valami egyébért, 's talám ugyan egy pipa szárért, fel-tekint a' kementze tetejére, 's szerentséjére ott találja az

h vélekedés
i közvetlenül
j ostorozza
k szószéket
a beleegyezést
b egyházmegyében
c átköltözésnek
d utódja

Atyám irását, mellyet meg-tanulván 's el-mondván, ugy tőltheti-bé-szolgálatját; mellyet azután maga beszélett az édes Atyámnak. Midön pedig már az Atyám utban volna, rá-izennek a' Daniel Urak az Olaszteleki Papra Szederjesi Jánosra, hogy költözzék ki a' parochiából, mert jö a' hivatalas uj Pap; de ő nem tselekedé, hanem az Esperestre mene Batzonba, ki Predikatorokat is külde, kik <Ürmösit> Szederjesit turbáltatni[e] 's az Atyámat bé-szállani ne engednék; de a' Fö Tiszt Daniel Ferentz Püspök Veszprémi Istvánhoz Levelet expediála e' dologban; azonban pedig megparantsolá a' Népnek, hogy <Ürmösit> Szederjesit ki-raknák, mellyet midön tselekednének, <Ürmösiné> Szederjesiné forró luggal öntöz vala az Eklesiabeliekhez; és az Atyám portékáival jött szekereket bé-vivék a' Parochiaba noha protestálnának a' Papok; 's utol az Atyám is el-érkezék 's bé-szálla, de az Esperest, feletkezvén adott consensusárol, Partialist[f] gyüjte, 's deliberative[g] az Atyám arceáltaték a' Cathedrától;[h] azonban pedig viszsza- [51] érkezék, a' Püspök' jo válaszaval a Fejérvári követ, ratihabeáltaték[a] az Atyámnak Olaszteleki hivatala 's be-menetele; a' Tractus[b] is nem léve difficilis,[c] hogy az Atyámat maga Társaságába ne venné; annál is inkább kezdvén mindjárt betsülleni, mentől kevesebb vala közöttök a' Tudos ember. Hallottam is az édes Atyámtol, hogy a' Halotti alkalmatosságokkal, mellyekre a' Nemesek igen hivjak vala ötet predikállani, egy Predikátziot sem hallott akkori Erdövidéki Pap-társaitol, a' mellyekben ne volt volna heterodoxia,[d] 's kákodoxia:[e] Egy nem volt kőzzülök a' ki Sidó 's Görög nyelvhez értett vólna; a' ki tsak tudta vólna is mi a' Filosofia. Egyébaránt vóltak közöttök régi vén és nagy subáju emberek, és egy ollyan is, ki még Váradi Deák volt, midön ott Reformata nevezetes Oskola vólna.[118]

Azonban meg-hala Esperest Udvarhelyi András Batzoni Papságában; és vivék helyébe ama' nagy Papi beszédü, nagy szál, termetes izmos, kövér Akademicust[f] Szokolyai Istvánt,[119] olly véggel, hogy az Esperestségben is succedálna,[g] minthogy kemény igazgatásra termett embernek is látzik vala; 's idövel mind Udvarhelyi, mind Maros-Széki Tractusok-

e háborgatni
f részleges zsinatot
g határozatilag
h visszatartaték a papi funkciótól
a jóváhagyaték
b egyházmegye
c megközelíthetetlen
d hitbéli elhajlás
e téves, rossz hitfelfogás
f akadémiát járt embert
g következne

ban[h] Esperestséget visele 's M[aros] Vásárhelyi Papságában hala-meg. kit már magam is sokszor láttam gyermek koromban, és midön az [52] Udvarhelyi Gyimnásiumban a' Classisokat[i] látogatná naponként /:nem levén akkor ott Professor, noha várják vala a' Vesselényi Udvarbol Szigeti Györgyöt/[120] sokszor hallottam hogy ezt a' verset éles beszéddel el-mondotta: *Pastorum soboles sunt omni tempore boves, Sudant quando vocant, frigescunt quando laborant.*[j] es ha valamelly Papnak fia jol felel vala, igy mondja vala ki: *Pastorum soboles sunt omni tempore flores.*[k] Erröl az Esperest Szokolyai Istvánrol igen sokat tudnék irni; imé jegyzek is fel holmi aprólékosokat: Hogy azzal is erösitené állapotját 's öregbitené autoritását,[l] el-végezé magában hogy Feleségül venné a' Veszpremi István kissebbik leányát, noha a' leánynak Annya és nagyobbik leánya Jutzi és a' fia is Veszpremi István, hallatlan részegesek valának;[121] de a' kissebbik leányrol a' volt a' hir, hogy bor-nem-isza 's bizonnyal az is vólt, vala pedig igen szép 's kisded aszszony a' nagy hus-halom Szokolyai mellett: kivel is midön Szokolyai öszve akarna kelni az Atyámat magával el-vive Fejérvárra; holott az Atyámnak az a' szerentséje esék, hogy Professor Kapusi Sámuellel nem tsak meg-esmerkedék, ki is abban az idöben keze, lába, söt éppen esze vala a' szegény apoplecticus[m] Püspöknek;[122] söt ez a' nevezetes ember eppen barátságába véve az Atyámat, sok Ráritásait Museumának[n],[123] meg-mutatá, Akademiai utját ki-beszélle, 's az Atyámhoz való szeretetét holtig fen is [53] tartá, látván hogy az Atyám ötet nem tsak meg-érti, hanem igen betsülli és szereti töle értekezve tanulni; melly barátság az Atyámnak, az ö Irigyei ellen, igen sokat használt. Meg-érkezvén a' Nászszal együtt Batzonba az Atyám, a' hova már elöre hivatalosok valának, a' sok nemessek között, a' Dániel Urak is, az en Atyám Násznagybol Gazdává tételték, a' ki is, az Esperestje kedveért olly jo kedvet mutata, hogy pohárokat is köszönne, a' maga Patronusit is megittasitá mesterségesen; kik eléggé nem győzik vala tsudálni, hogy ök, akármint igyekeztek a' magok Udvarokban, soha az Atyámat tsak egyszer sem tudták meg-ittasitani; söt mihelyt látta, hogy a' Patronusok pohárokra fognak, mindjárt fel-költ Cum venia,[a] 's haza ment az ö Könyvei mellé.

h egyházmegyékben
i osztályokat
j A papok ivadékai minden időben ökrök; / Izzadnak, ha beszélnek, hidegülnek, ha dolgoznak.
k A papok ivadékai minden időben virágok.
l tekintélyét
m szélhűdéses, gutaütött
n ritkaságait gyűjteményének
a engedelmet kérve, bocsánatkéréssel

Midön pedig már házas ember volna Esperest Szokolyai István, a' Notariusa pedig tardi Scriba[b] volna, Visitalni[c] indula az Atyámmal és cum brachio seculari[d] nagy hatalommal mint Püspök Veje: ekkor sütötték vala meg a' Bodosiak a' tsirket a' Visitátorok[e] számára; de sem a begyit ki nem vetették vala, sem a' püspökfalattja alatt amaz emésztö lyukat környül-nem metzették vala. mellyért meg is birságlá az Esperest. Azon- [54] ban Continuáltatván[f] a' Visitatio, annyi huzás-vonást téve az Esperest, hogy az Atyám iszonyodnék miatta; mert minthogy Mi-Atyánkat mondat vala Vén emberekkel 's Vén aszszonyokkal száma alig vala azoknak a'kik belé sűlnek vala, kik mind pénzel büntettetnek vala. El-érkezvén a' Visitatio az Atyám Eklesiájába is, belé süle a' Mi-Atyánkba[g] egy Barta András nevű gazdag ember is, kin az Esperest tizen-két forintot kiván vala desumálni[h] 's desumálja vala is vi Brachii secularis,[i] mert a' parasztos nagy Gazdánál bövön érez vala pénzt, noha a' betsületes ember mellett sokan instálnának[j] 's a' Viczé-Királybiro is Boda Sándor az en Bátyám, de hijába; hanem azonban el-jöve az ebéd ideje 's a' Fö-Király-Biro hivatta vala ebédre az egész Szent Visitatiot; söt az Atyám Mesterét is, a' szegény Batzoni Péter Deákot is, ki egy koros fóldozó Varga vala, noha belsö ember vólna. 'S mikor már a' gazdag Uri asztalnál ennének 's innának, ismét instala Boda Sándor Bartáért Szokolyai Esperestnek; de semmit nem nyere: mellyet Boda jó neven nem vévén, monda: *Mestert is tudok a' Kegyelmed Esperestsége alatt, a' ki a' Mi-Atyánkat nem tudná el-mondani, 's meg is egy irástudatlan ember ellen kegyelmed illyen kemény.* Melly szóra fel-gerjedvén, a' bortól 's természeti indulatitol inditatván, az Esperest, meg-üte az Asztalt,[k] 's [55] monda:[a] Kitsoda az? mert, Isten bizonyságom! mindjárt ki-vettetem azt az embert mesterségébol. Mellyre felele a' Vitze-Királybiro: *Ihon! Péter Deak Uram az egyik.* Péter Deák pedig az asztal végén ül vala alol. Akkor az Esperest ki-költé onnan 's egy Predikátorral együtt ki-küldé, hogy az elött mondaná el a' Mi--Atyánkat a' Boda Sándor gyalázatjára. De a' szegény Péter Deák ijedtében el- nem mondhatá az Uri Imádságot. Mellyet is a' Predikátornak

b írnok
c egyházlátogatásra
d világi hatalommal, kísérettel
e egyházlátogatók
f folytattatván
g jav. ebből: *Mi Atyánk*
h behajtani
i a világi kíséret erejével
j könyörögnének
k jav. ebből: *asztalt* [?]
a *'s monda*, th.

asztalhoz réportálni[b] kelle; de az Atyám Mestere, a' szegény Peter Deák haza indula, 's mentébe az Anyámnak meg-panaszlá, melly szerentsétlenül járt volna a' miatt az átkozott Boda Sándor miatt, a' kit ö tanitott volt Mi-Atyánkra s' Ábeczére Fülei Eklésiában laktában. 's alig hogy az Anyám nevetségre nem indula, mint ifju Aszszony. Ugyan ezen Péter Deák vala az is, a'kit az Anyám, az Atyám jelen-nem létében, által-szólita, hogy egy Német Tisztnek Levelét, melly Deákul iratott vala, meg-olvasná 's magyarázná; de midön a' szegény Péter Deák addig nézte volna, mig majt egész gyertya égne-el, agyarkodni kezde a' Német; az Anyám pedig ijedtében monda: Mondja kegyelmed Mest-Uram rövideden mi van benne? Mellyre a' Mester azt mondá: *E' bizony Aszszonyom verést emleget.* De a' Német [56] észre vévén a' szegény Mesternek tudatlanságát, maga is el-neveté magat, 's a' tausen-szakramentezéssel[c] el-butsuzék 's el-mene.[124] Ennek a' Péter Deáknak fia ama' hitván István Deák Kis-Batzoni Lakos,[125] a' ki a' Batzoni Eklesiának ketté-szakasztasában addig futa-fárada, hogy Kis-Batzont különös[126] Eklésiává téve, élvén az alkalmatossággal; mert Osvát László levén Batzoni Pap, ö pedig Felesége után feles jószágot birván Bardotzon, Köpetzen, Hidvégén, 's maga jussán is Bibartzfalván, sokkal jobb gazda vala, mint Pap; és noha Enyedi Seniorból valo Akademicus[d] vólna, még is nem árt vala, ha tudosabb ember lett vólna; de a' mit tudott vólna is, a' vadászásban ki-verte fejébol a' sok ág, és a' nagy mezei Oeconomia[e] között a' polyvába maradt a' gabona szem: Ez adta vala Unitarius embernek az ő egyetlen-egy leányát 's Unitarius módra is eskettetvén, nem kevés baja vala a' Dévai Synodusban a' felesége mártiromává lévén, mert az is régen Unitaria leány volt, 's talám most is vagyon benne annak valami kovásza; egyébaránt ő bizony egy generosa Matrona.[f] De elég ez eddig ö rólok. Viszszáis[g] kell térnem az Atyámnak Olaszteleki dolgaira.

Minekelötte az Atyám ide hozatott vala, a Nagy Daniel Mihály Ur özvegye, meg kedvellé az ö fiainak János- [57] nak, Lőrintznek és Gábornak, Fodor nevü, Fejérvári deákbol való hitvánság, de tenyeres-talpas Praeceptorokat;[a] és Néhai Tanáts Ur Férjének nusztos[127] subáiba fel-öltöztetvén, azt házasságra invitalta, 's véle magát Copuláltatta[b] vala a' vizketeges Vénség; melly miatt is, a' mostohái alig hogy meg nem lövöl-

b jelenteni
c ezer szentségeléssel (azaz káromkodva)
d akadémiát járt ember
e gazdálkodás
f nagylelkű asszonyság
g jav. ebből: *Viszszá*
a házitanítójukat
b összeadatta

dözék vadászatban egynehányszor a' hitvánság Fodort; azert az is magát holmi Maros-Széki joszágba el-voná[c] a' büdös dögtöl; mert Daniel Mihályné már a' természetet is nem igen tarthatja vala-meg, és a' Baróti borozó Paterrel és Sebe György Reformatus Pappal ottan-ottan vendégeskedik vala, noha az asztaltol a' Budára[128] ottan-ottan kéntelenitetnék bémenni, mellyre a' Páter ezt szokta vala mondani mosdatlanul: *Sebe! szárjék ő; igyunk mi!*[129] Ezzel az Aszszonnyal nem volt az Atyámnak baja; mert hamar meg-hala. Hanem Daniel Ferentzné,[130] a' Fö-Királybiróné árradott vala el[131] ez idöben a' kurválkodásban felette igen: E' Bánfi Leány és Bánfi Lászlónak Huga, kinek fö Latra vala Osvát nevü, kire annyit költ vala, hogy azt meg-gazdagitaná, a' keritö pedig vala egy Denesné nevü vén Tyukászné, kit gyermekségemben en bizony esmértem.[d] [58] A' Secretaria vagy Cabinet[e] az árnyék-szék vala 's az Aszszony a' szerelmes titkos leveleket ott pirkálja vala, mert irni tud vala; a' leg-utólsót a' Dénesné kék övének gombjába varratá-bé Kis Jutka nevü frajjával,[132] kit a' Tisztarto Kis János, egy kopár kisded fonnyat legény igen szeret vala; a' Tisztartót pedig az Aszszony meg-boszszontotta vala. Ki Jutkától meg-értvén a' dolgat, utánna lovagla a' vén Tyukásznénak és az utbol viszsza-hozá; Daniel Ferentznek titkon eleibe vive, az övnek gombját le-fejtvén, a' Levelet onnan ki-véve 's az Urának adá; ki is azt meg-olvasván 's rajta meg-háborodván, mene véle az édes Atyámhoz. melly Levelet azután én is láttam. Ebben az Aszszony annyira ki-adta vala magát, hogy a' Levél alá igy subscribálna:[f] *Igaz hites-társad, édes szivem, mig Isten éltet ezen a' fűstös Világon.* Már ugyan a' helység tele vala a' Daniel Ferentzné kurva hirével; mert adja vala magát Német Tisztekhez 's akárkihez is, mint a' féle telhetetlen meddö aszszony. Citáltatja azért az Ur az Aszszonyt; 's Relatoriájában[g] olvas-fel az Atyám mint substitutus Notarius[h] 40. szemmel-látott Tanukat és divortiáltatik[i] az Urtol; feje Váltságába ada Betlen Sámuelnek[133] Rákoson 101. aranyat nyomó arany monetát,[j] mellyet az elött a' Nagy Atyámmal mérettek vala meg: es Eklesiát követvén az O- [59] laszteleki Templomban, és az Atyám absolválá;[a] ki az után egy hitván lovas legényéhez ment vala férjhez, kit Lónán az Oláh jobbágyok verének agyon, melly helyen az Aszszony az irhás fenekü Urának Oszlopot is emeltetett vala.

c *el-voná magát*, th.
d őrszó: *Az*
e titkári hivatal vagy írószoba
f aláírna
g előterjesztésében
h helyettes jegyző
i elválasztatik
j érmet
a föloldozta

Daniel Ferentz pedig már idös ember lévén, mivel vagy hat esztendeig Török Országban is bujdosék Tökölyivel, ismét segijtségröl gondolkozék, és az emlitett Kis-Jutka frajját, kit felljebb említék; ki is egy jobbágyának leánya vala, feleségül el-akará venni 's szándékát meg is jelenté a' Leánynak, ki két kézzel kapa az Uri Aszszonyságon; söt alig várá hogy az Anyámnak is meg-jelentené az ö szerentséjét; mert egymással barátosok is válának; az Anyám pedig el-nem titkola a' titkat az Atyámtol; söt ugyan a' Leánynak is e' vala az akaratja 's kivánsága, hogy az Atyám bé-ne vágja ennek a' szent szándeknak az utját, hanem inkább irtsa, mert e' lészen Szüleimhez, ama' leszen, ezt adja s.a.t. Az Atyám ezt álmélkodással hallá; de véli vala, hogy ha mi volna a' dologban, azt nékie a' Patronus meg-jelentené. Ugy is lön: Ebéd utan hintóba lovakat fogata Daniel Ferentz és le-menvén a' Rákosi Malomba, az uton egészszen ki-beszéllé szándékát, és annak [60] okát, hogy ez szegény sorsu leány lévén, ha fel-vészi erre az állapotra, ez ötet nagyon meg-betsülli s.a.t. De az Atyám annyira inte, hogy maga szép hirét, Uri familiáját ne homályositaná jobbágy szolgálóját vévén, és ne szerzene holta utánra meszsze ki terjedö rosz emlekezetet, olly reménség alatt melly meg tsalhatja; annál is inkább hogy Fö-Tiszt léven, ki-betsülné osztán a' jobbágybol lett Fö Aszszonyt; hogy végre, nagy nehezen, idöre-hára el-fordita elméjét erröl a' Leányrol;[134] söt a' Házasságrol is talám le-teszi vala elméjét; de tsak hozzák vala a' hir-hordozók, hogy a' szomszéd Daniel Urak tsak számlálják a' Báttyok esztendeit, 's beszéllik vala hogy már sokáig nem él, és kivánnak vala osztozódni joszágából, 's vagyonjaiból, mert a' többinél gazdagabb vala sokkal is. Melly nyughatatlankodo beszédek gerjeszték, hogy ujobban házasságra venné magát ha valamint örököse maradna; mellynek az Atyám sem monda ellene, tsak rendihez illendöt venne; s ugy véve Bardotzrol, a Fekete familiából leányt, a' ki ugyan mellette el-nem vetemedett tisztátalanságra; de nem szerette a' Vén Fö-Tisztet. És igy bé-következék a' Kurutz világ, 's magok menenek Brassóba a'hol a' jámbor jo Patronus meg is hala. [61]

De már ennek a' Házasságnak elötte Szokolyai Istvánnak az Udvarhelyi Papságra 's Esperestségre lévén promotzioja,[a] jöve helyébe Décsei János uj Akademicus,[b] olly reménséggel hogy Esperésté is lenne: egyben is gyüle a Tractus,[c] és voxbol[d] menvén-ki a' dolog, az Atyám választaték Esperestnek voto unanimi;[e] tsak Décsei és Ajtai András,[135] az Atyámnak Preceptori[f] ama' bujdosásaban [szavaztak ellene]; mert ezeknek igen ellenekre vala az Atyám promotioja, el-annyira hogy el-készülének a' Si-

a előmenetele
b akadémiát járt
c egyházmegye
d szavazásból
e egyhangúlag
f tanítói

nodus Generalisra is, ha valamint impediálhatnák[g] az Atyám Esperestségben valo Confirmaltatását;[h] nóha az Atyám attol nem fél vala. El-is jövének az Atyám házához nagj szeretetett tettetvén; de mind őket mind az Atyámat bé-hivák ebedre a' Daniel Ferentz Udvarába, a' hol a' bor ki-véve Détsei Jánosbol, hogy mi levet főzne, mert Contemtim[i] kezde az Atyámmal bánni, noha néki is Választott Esperestje vólna; de az Atyám ott magát meg-tartóztatván, viszsza-jöve vélek a' maga Parochiájába; 's ott monda: *Azt az álmot látám az el-mult éjjel, hogy a' Daniel Ferentz Uram Udvarában engemet meg-támada két nagy Komondor; de meg-nem marhatának. Egyik kutya Te vagy Décsei, a' másik Te vagy András Ajtai.* Melly kemény [62] szokra amazok mire fakadtak-ki nem tudom; mert akkor igen gyermek voltam; de az Atyám álmára attól fogva[j] mindenkor emlekeztem. Az álom-látásoknak az Atyám[k] láttatott is sokat tulajdonitani 's egy-nehányat le is irt volt; de nem tartottam-meg az irást; mert en azokat ez éjjeli képzelödéseket már e' mái napon nem igen vészem számba. Azonban az Atyám a' Sinodust meg jará és nemine Contradicente Confirmáltaték[l] az Esperestségben. Mellyet mint viselt XXXV esztendeig; kik vóltak a' szeretetlen Papok a' kik[m] szemébe szépet adtak, háta megett ellene áskáltak, igen sok volna le-irni; de véteknek tartanám mindeneket el is hallgatni.

Már Esperest lévén, Décsei el-mene Fagarasi Papságra; és az Atyámnak azon egy idöben hivatala esék mind a' Batzoni virágzó Eklesiába, mind pedig Közép-Ajtára; de a' Közép-Ajtai Követek /:az elsö Vágo Márton ösz Vén ember vala/ elébb járván, egész választ vevének és jó kedvel haza menének; a' Batzoniak azután érkezvén 's az Atyámat kezeken tartván, minthogy Batzon eleitöl fogva Esperesti lakó hely vala, semmi okoskodással nem viheték az Atyámat arra, hogy szavát meg-másolja; noha Batzon elébb való volna; és Hermánnyal is öszve-folyo határa vólna, a'hol az Atyám- [63] nak külsö es belsö Öröksége vólna; noha azt is meg-gondolja vala az Atyám, melly nehéz volna sáros és jeges idöben a' Batzoni Templom hegyre fel-járni; és a' Közép-Ajtai nép egy szörü köz nép, 's kikkel könnyebb volna bánni, mint valami aproság tsipke Nemességgel. És igy lön az édes Atyám K[özép] Ajtai Pappá; az holott tsendességben lakott 26 esztendöket; azon kivül hogy ott, mint Papnak két baja érkezék, mellyek háboriták és terhelék a' faradhatatlan tanito 's ártatlan

g meggátolhatnák
h megerősítését
i megvetőleg, fitymálva
j *fog*, th.
k a sor végén: *A-*; az új sorban a szó befejezése hiányzik
l ellenszavazat nélkül megerősítették
m *a'ki*, th.

életü embert. Vala ottan egy István Deák nevü ember a' Boda familiából, melly familia a' Kálnoki Grófok jobbágya; de ez a' Boda István, Enyedi Deákoskodása után, a' Kálnoki Sámuel Bétsi Cancellariusnak Udvarában mind addig szolgála, mig Manumissiot[a] nyere; söt azt is meg-nyeré, hogy az ö Attyának igen szép 's nagy Telekjét birná: Ez az ember Kálnoki Farkassal[136] a' Kurutz Világban Molduvába mene, 's ott Kálnoki Farkasnénak egy fraját el-véve, de Papot nem kapván a'ki Copulálná,[b] együtt laktak holtig. Ez az ember ékes fa predikállo-széket, magának, Papnak, maga Feleségének a' Templomba szép kék székeket épitete. De nagyobbra vágyván mint tehetsége érte vólna, az Atyámnak hol Szekerét, hol Deszkás szánját el-kéri 's el-rontja [64] vala, 's azután az Atyám az a' félét nem ád vala nékie: vala nékie tapasztalhato képmutatása, hazudozó szerszavá; rakott vala fel a' Filegoriájában[137] paráznaképeket is, Aszszonnyal kurválkodo latornak[c] mezitelen képét is, a' mellyeket az Atyám, noha szelid ember volna, sine gestu et voce displicentiae[d] nem szenvedhet vala. E'hez járula az is, hogy a' Felesége tudja vala a' tzökös Czipót[138] sütni; de az Atyám annak a' hirét sem hallotta, söt azt valami kovásztalan kenyérnek véli vala; ama' pedig azon vólt hogy az Ur Vatsorája illyenböl szolgáltassék-ki, mellyet az Atyám nem engedett. Mellyekböl István Deák fel-gerjedvén az Atyámra, igyekezet némellyeket maga után vonni. Esvén azért Generalis Visitatio[e] Kolosvári István Püspökségében, vádolá az Atyámat, hogy *tsak a' Fedusrol 's Testamentumrol predikál.* Mellyre a' Püspök azt felelé: Hit miröl predikáll, édes Ajtai Uram! hiszem az egész Biblia Foedus et Testamentum Dei est?[f] De ő ugyan-tsak fen-tartotta rancorat[g] és alkalmatlankodott; de nem sokára halálra betegedvén 's az Atyámat hivatván, magát imádkoztatván, megkövete Papját és monda: *Ezután ugy éljünk, édes Komám Uram! mint az atyafiak.* 'S harmad nap mulva predikálla felette az Atyám, és nóha várná a' nép, hogy érdeme szerint le-irja ötet az Atyám [65] semmit még is az ö érötlenségéböl fel-nem fedeze; noha egy elsöben gondolta vala, hogy Saulnak Dávidról mondott ama szavát venné-fel: *Meg-mondották nékem hogy ö igen ravasz.*[139]

Ettöl meg-szabadulván az Atyám, végezetre holmi falusiak, az ö hire nélkül, pályinkázás közben, Megye-Biráját választának, 's részegen az Atyámra vivék hogy eskesse-meg; de az Atyám másnapra halasztván a'

a fölszabadítást
b összeadná
c jav. ebből: *látornak*
d a nemtetszés gesztusa és hangja nélkül
e általános egyházlátogatás
f az Istennel való frigy és szövetség
g ellenségességét

dolgat, fel-gerjede a' Választott Curator[a] és fenyegetödzni kezde, hogy Pápistává lészen, Attyafiait is altal viszi, maga kö házába viszi be a' Pátert 's oda is testálja mindenét mint gyermektelen ember; el is vonta vala maga után a' népnek egy részét hogy az Atyámat meg-ne marasztanák; és noha Püspök Bonyhai[140] Uram mondaná, hogy a'félével ne gondolna 's maradna helybe mint Esperest; de még is, hogy ha apostásiák[b] esnének, ne venne terhét lelkére, változtatá statioját[c] 's mene Bölönbe, kitsiny, de ollyan pénz jövedelmű Eklesiába, a'mellyben élhet vala tsendesen Vénségében; de Deáki Püspök[141] minden esztendöben járandó Cameraticum Beneficiumat[d],[142] [rendelt neki]; ugy hogy néha husz, néha 35 forintokat vét vala kilentzvenöt forintokból. de igy szegény nem láta nagy szükséget, már ekkor egy tsepp pálinkát is nem iván és soha bort kortsomárol nem vitetvén; hanem tsak vizzel élvén holtig. [66]

De K[özép] Ajtán[e] mint Esperesten két illyen kedvetlen dolgok esének: Esperestségének kezdetén látván, hogy a' Gilányi pénzböl kilentz forintokat el-vitt a' Praedecessora[f] Szokolyai István, igyekezé refundáltatni;[g] de praetensioja[h] meg-nem itélteték, hanem a' pénz Szokolyainak el-engedteték Esperestségebéli fáradtságiért: ő is ezután reá vévé az ő apoplecticus[i] Ipát a' Püspöket[143] és a' nyomoru embert bé-hozá visitalni Batzonba, a' hol is az Atyámat deponáltatá[j] Esperestségéből valami Causában[k] esett hibáért, és tarta a' depositio[l] estig 's akkor ismét assumálák[m] az Atyámat: ide Citáltatának a' Háromszéki három Esperestek is, hogy itt visitálná öket a' Püspök, mert mint fracto fractior[n] ember beljebb nem akara menni; de azok meg-jelenvén, meg nem felelének, hanem azt mondák, hogy öket magok Tractusaikban[o] visitálja mert másutt meg nem felelnek, 's ezzel viszsza-menvén, a' Püspök is viszsza indula Fejérvár felé.

Ez után sok idővel conspirálának[p] Bölönben három Papok, Benei István Notarius, Ajtai András és Baroti István, az Atyám ellen, hogy titkon

a az egyházközség világi vezetője
b hitehagyások
c állomáshelyét
d kamarai jövedelmet
e *K[özép] Ajtán* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
f hivatali elődje
g visszanyerni
h igénye
i szélhűdéses, gutaütött
j elmozdíttatá
k ügyben, perben
l elmozdíttatás
m visszaiktatták
n összetört
o egyházmegyéikben
p összeesküdtek

az Atyámat ki-forditsák Esperestségéből, és légyen az Esperest Benei István, a'ki Batzoni Pap vala és Akademicus,[q] noha vékony tudományu [67] ember; gazdag is vala, mert 1800 forintokkal menvén Akadémiakra abból jotskán haza hozott vala; házasodott vala pedig az Antos Familiából, el-véven amaz éktelen Kurvát Antos Mariát, a'ki Németekkel 's még Czigányokkal is fertelmeskedik vala, a' szegény fekete Beneit pedig /:kiröl Pápai Ferentz igy trefál vala: *Beneinus* nihil intus./[a].[144] halálba gyülöli vala: Notariusságot Benei mellé rendelének Barothi Istvánnak; mert ez igen jo iró; szép elméjü, szép tudományu ember vala; Deák jó, Sidó 's Görög nyelvekben is tsak ö volt tanult akkor az egész Tractusban; kinek Deák és Magyar Poésisa is igen szép vala, tsak-hogy sokat pasquillizál[b] vala; ugy hogy Jenei Sámuelt az Udvarhelyi Papot pasquilizálván, a' maga nevét is subscribalta;[c] de Jenei az Atyámnak azt meg-mutatni elégnek tartotta 's contemnálta;[d] Csernatoni Papságaban pedig egy Hallgatoját pasquillizálván, igy kezdette vala verseit: *Már el-menyek az örömböl, Paraditsomnak kertéböl, Ki-esém Isten kedvéböl*;[145] de e' miatt ott a' Hallgatói lovaiban igen meg-kárositák. De sok vólna ennek a' Barothinak dolgait le-irni; [68] vagynak még a'kik esmérték ötet de pejore nota.[e] E' mellé az Imaginárius Notarius[f] mellé elsö Adsessornak[g] rendelé a' Bölöni titkos Conventiculum vagy Triumvirátus,[h] a' szegény Ajtai Andrást. 's ezzel ugyan ott, a' Baroti István Parochiájában /:kinek felesége igen szelid jo Keresztyén vala; vala egy igen szép leánya is; és két fia Calmány és Barothi István, ki mint attyához ütött mérges ifju és mali corvi ovum,[i] az ártatlan Professorát Szigeti Istvánt[j] kurvás latornak szidalmazá,[146] mellyen Szigeti István[k] elöttem is könyveket hullata./ asztalhoz ülének a' szelid Barotiné fözte mellé 's ivának is, de, mi oktol viseltetvén? ök tudták, az asztalnál Baróthi Beneibe garáználkodék, noha Benei jámbor ember vólna, és tányért ragadván, ugy üté homlokba Beneit hogy a' Vér le-tsordula; de Barotiné a' Vérböl ki-mosá 's bé-köté; ezzel pedig el-oszlának: Benei Bölönböl egyenesen jöve az Atyámhoz Közép-Ajtára fejér ruhával bé-kötött fövel, és nem tsak meg-beszélle azt az egész Conspira-

q akadémiát járt
a Benei – belül semmi.
b gúnyiratokat, gúnyverseket ír
c aláírta
d semmibe se vette
e rossz híréből
f képzelt jegyző
g hivatali segédnek
h gyülekezés vagy hármas bizottság
i gonosz holló tojása (Aelianus: *Natura animalium*. 3.43.)
j *István*, th.
k *Istvn*, th.

tiót[l] éppen a' tragediáig, hanem, nagy meg-illetödessel, az Atyámat megkövete, 's mind addig kéré, hogy az Atyám nékie meg-engede egészszen; és attol fogva Benei, látván az Esperestjének etiam in puncto honoris,[m] ezt a' ritka engedelmességét,[147] soha holtig az [69] ujat sem emelte-fel az Atyám ellen; söt az ö bóldogtalan Testamentomában is tisztességesebben meg-emlekezék róla a' Batzonban uralkodó Pestisben, mint a' Feleségéröl Antos Mariárol, melly ötet deserálta[a] vala, kinek, mint tisztátalannak, egyebet nem testált vala, hanem egy feredö kádat; melly Aszszonyt azután Losontzi vette vala el Háromszéken; de ugyan ö is ölé-meg egy Vasárnapon reggeli Cultus[b] alatt, az emlöit, hasát, szárait is kessel meghasogatván; de el-vesze a' vére.

Baróthi István eszre vévén, hogy Benei által patent omnia Consilia,[c] meg-rettene; 's hir futamodék felöle, hogy vagy Pápistává vagy Sociniánusá[148] akarna lenni; de az Atyám tsak hallgat vala. Ő pedig tudván az Atyám szelidségét 's meg-tudván hogy Beneinek vétket meg-engedte, azt is meg-hallván, hogy hir futamodott apostásiára[d] való hajlandosága felöl; ira az Atyámnak tisztességes levelet; mellyet sok Deák Verseken végeze /:bánom hogy meg nem tartottam a' Levelet/ mellyben a' Pápismust és Socinismust detestálván,[e] ditséré az Atyámnak Evangyeliomi szelidségét. A' jut eszemben, hogy a' Versei igy kezdödnek vala adversus Papismum:[f] [70] Servum servorum dici maledictio Chami est; Papa tamen Servum servorum <servo se dicit> schemate eodem Dicitur etc.[g],[149] Mit válaszolt erre az Atyám nem mondotta senkinek 's nem tudom; elég az, hogy egy idövel ezután el-jöve maga Barothi István, hozá az Atyámnak ajándékba Coccejust in Epistolam ad Romanos,[h],[150] a' hova, elöl a' titulus elött levö alba paginara[l] tulajdon kezével bé-irá hogy ö adta az Atyámnak ajándékba 's ott nem is igen kémélle az Atyámtol az Eruditissimus és Pius titulusokat;[j] azután titkon az Atyámmal sokáig beszélle, de nem tudom miket 's ebéden is az Atyámnál marada. A' dolog ki-menetele 's egyebek mutattak reája, hogy ennek az embernek is meg-engedett az

l összeesküvést
m még a méltóságát illető kérdésben is
a elhagyta
b istentisztelet
c napvilágra került az egész tanácskozás
d hitehagyásra
e ünnepélyesen elutasítván
f a katolicizmus ellen
g A szolgák szolgájának mondatni a Khámra mondott átok; a pápa mégis ugyane formában a szolgák szolgájának mondatik stb.
h a rómaiakhoz írt levélről szóló művét
l a címlap előtti tiszta lapra (azaz a szennylapra)
j legtudósabb és kegyes nevezeteket

Atyám, 's járta is az Atyám házát; 's mikor egykorban el-jövén, le-szállana lovárol, monda nékem: *Domine Josephe!*[k] *ha ez en lovamnak nints esze, miért nem szökik ama' kutba?* Mellyre monda az Atyám: Hát a' viz miért nem foly a hegyre?

Már Barothi után a' szegény Ajtai András Pap vala hátra; el-jöve az is, és hozá az Atyámnak engesztelésére ajándékba Coccejust in Psalmos:[l],[151] mert ez is tudja vala, hogy az Atyámnál minden jó könyv is kedves; de kiváltképpen hogy Coccejus munkáit igen betsülli. [71] 's ez a' bóldogtalan Ember azon orában meg-nyeré magának az Atyám jo-akaratját; mert ezt szánni is kellett inkább mint bántani; minthogy ez maga is tudatlan ember volt 's az Eklesiák nehezen szenvedték 's ugyan hoszszas vacantziába[a] is hala-meg; Bodosi Eklesiájabol a' maga fia Benjamin Ajtai /:kit az Enyedi Kollegiumbol a' Bárdi Ersokkal valo paráznaságért proscribálták[b] vala, midön Akademiákra készülne/ tudá-ki, addig mondván a' Nép közt, hogy az ő Attya nem predikáll, hanem tsak szalmáz. Igy szabaditá meg az Isten az édes Atyámat az elöszámlált három Papoknak gonosságoktol;[152] kik nagyon biznak vala a'hoz, hogy Kaposi Sámuel, kinek Benei Deákja volt, az Atyám kissebbségével is Beneit igyekezni fogja Espereste tenni; minthogy az egész Püspöki regimen[c] a' kezén volt, és a' gyermeknél már alább valóra lett Püspök[153] elégnek tartotta, ha a' Levelek alá subscribál.[d]

Barothi egy gonoszban, még ezután, akar vala élni az Atyám szolgálatjával; de semmire nem veheté. A' dolog e' vala: Mátrai nevü Vén, 's pénzes legény 's Nemes ember, Baroti házához vetödvén, meg-kedvellé a' leányát, és mutogatni kezdvén feles Tallérjait, kéré a' Baroti leányát, 's el is mátkásitá a' Vén Vigyor, Márist, [72] 's mátkaság fejébe szép penzt ada, a' leány Attyát 's Annyát is ajándékozá; söt naponként a' bort is hordatja vala a' szegény Mátrai. Azonban azt kezde emlegetni Barothi István /:ki maga, mint fattyu gyermek, sem Baróton, sem másutt, egy talpalatni [földet][e] sem bír vala/[154] hogy mutassa-meg magát igaz Nemes embernek lenni, a'ki el is fárada a' Mátra mellyékére 's el-hoza Armalis Levelét[f] a' leányhoz való nagy szerelméből; de hijába; mert az alatt, olly szél éré a' Barothi fejét és szó a' fülét, hogy Bölöni nemes Ember is el-venné az ö leányát; azért fel-bontá a' Mátkaságot; de a' Bölöni Nemes is tserbe-hagyá Barothi Máriát a' kendözött ortzával és festet szemöldökkel. Ezt látván Sebe Gergely /:ki Köpetzi Pap vala az után/ feleségül

k József úr!
l a zsoltárokról írt művét
a állástalanságban
b kicsaptak
c egyházi vezetőség
d aláír
e *földet* hiányzik
f nemeslevelét

véve azt a' Világ szépjét; de ismét nagyobb szerentsét képzelvén Barothi már haza-adott[155] Menyetske leányának, haza vive a' Leányát 's az ártatlan Sebét citáltatá;[g] de semmit ellene nem bizonyithata; azért az Atyámat sarkalni kezde, hogy lenne munkás a' Divortiumban,[h] semmire nem vehete; mert semmit egyebet nem producalhata, hanem az öreg Sebéné ellen /:ki Pápista leánybol valo buta paraszt Papné vala, 's hihetö hogy babonás is/ hogy varásló vólna, a' Fia pedig Sebe Gergely impotens volna, noha a' második feleségétöl elég gyermekei valának: Az Atyám Székéröl azért appellálá Causáját[i] leányának Baroti [73] a' Három széki Communitásra[a] /:mellyet az Atyám *Ini*quitásnak[b] szokott vala agnominálni,[c] a' sok törvénytelenség miatt/ nyert pere lön Barótinak; 's azután beszéllette az Atyámnak, hogy egy-egy Tallért adott a' Három széki Esperesteknek; 's ditsérte az Atyámat örömmel, hogy be nem talált volt menni arra a' Gyülésre. De ezután maga is Barothi ki-mene az Atyám Tractusából,[d] és lön Csernátoni Pappá a' Kézdi Tractusban, és az Atyám meg-menekedék ettöl a' Versenyes embertöl, de a' Kézdi Papok ugyan kapának Commembrumat,[e] a' kiket is szembe Abéczés Papoknak szokott vala mondani. a'kik is ollykor darabosan beszéllenek vala nékie. Hallottam az édes Atyámtol, hogy disputatiora[f] provocalta azokat az embereket 's azt mondotta szembe, hogy kész az Abéczén kezdeni 's mindenböl a' Theologiaig ki-disputálni a' Szamárokat. Melly szora mondott Csernatoni Samuel Kézdi Vásárhelyi Predikátor, bizony jo egy ember: *No kezdje Kegyelmed velem!* Barothi leg-ottan monda: *Quot sunt literae apud Latinos?*[g] 'S felele Csernátoni Sámuel: *Viginti quinque.*[h] Mellyre monda Barothi: *Hát Szamár!* nem tudodé, hogy K. est litera mers Graecanica, ideo in Latinis vocibur non legitur?[i] Illyen formán ment tovább is a' gyermekeskedés.[156] Az Atyámrol [74] 's Tractusárol is már ez elött e' vala szava ezen incustoditae lingvae[j] embernek: *Az Esperest tud valamit, de a' többi semmit sem.* 'S igaz is, hogy az Atyám Tractusában a' Papok vékony tudományuak voltak.

g megidézteté
h válásban
i följebb vitte ügyét
a közösségre
b egyenetlenségnek
c nevezni
d egyházmegyéjéből
e tagtársat, szolgatársat
f vitára
g Hány betü van a latinoknál?
h Huszonöt.
i A K görög betü, ezért a latinban ejtik, de nem számítják bele.
j fékezetlen nyelvü

A'mi pedig az Atyámat illeti, tsak azt irom fel a' mit láttam és hallottam: A' 'Sidó, Unitaria 's Pápista Controversiákban[k] ollyan potens[l] vólt, hogy most is tsudálom. Sidók lakván Közép-Ajtán, 's minden Szombaton le-sétálván az Atyámhoz ketten 's hárman, álmélkodtak rajta, mint érti a' Sido Bibliát és mint mond-el Sidoul egész locusokat;[m] hanem disputatio indulván közöttök de Messia, de Remissione peccatorum[n] 's egyebekröl, ugy meg-némitotta mindeniket, ugy ki-forgatta Exceptioikat,[o] hogy reménységet vett egynehányszor felölök, hogy Keresztyénekké lésznek; némelly szavai az Atyámnak most is jutnak eszemben; mellyeket a' Theologusoknál nem láttam; de a' Sidok ellen hathatosoknak tartok most is. Ha gyözném bizony ide irnék sokakat, noha ifjatska voltam mikor azokat hallottam; azt ide jegyzem, hogy mikor Sido Josef, Sido Farkas és Lában meg-némulnak vala, az Atyám igen szivesen invitalván ad amplectendam Religionem Christianam,[p] igen szereti azzal végezni beszédét: Ugy kellett lenni, hogy mi pogányokul lennénk az Isten népe; mert Moses az ö Énekét igy végezte: *Örüljetek pogányok ö népe;*[157] 's akkor azt a' lokust Sidóul mondja vala-el. Josef a' [75] Sidó Pap a' Baroti réten reánk akada egykor, és sok beszéd után, mellyekkel az Atyám ötet szorongatja vala, ö loháton jödögelvén 's mi szép lassan szekeren menvén, monda az Atyámnak: *Ha en Keresztyénné lennék, mellyik lennék, Pápista, Unitárius vagy Calvinista?* Mellyre monda az Atyám: Az Isten azt parantsolta, *Ne tsinálj faragott képet* s.a.t. ne lenne hát kegyelmed Pápistává; az Unitarius azt mondja, hogy nékie két Istene vagyon; ne legyen hát kegyelmed Unitárius; mert a' mi Urunk Istenünk egyetlen egy Isten. Vala több illyen szava is az Atyámnak. Mellyekre monda Sidó Jozef, ki igen szép ember vala: Ha kegyelmetek az Isten népe, miért nem ereszti szabadon a' Jóbel vagy 49-dik esztendöben[158] a' Rabokat ezeket a' jobbágyokat? Monda az Atyám elsöbben is: Nem 49-dik esztendö a' Jobel esztendö, hanem az ötvenedik. De ott Biblia nem lévén, a' Sidonak száját be nem dughata; hanem re infecta[a] el-válánk töle.

A' mi illeti az Unitáriusokkal való disputatioit: Midön tanulo Gyermek volnék, meg-szálla ebedre az édes Atyám a' Szent-Mártoni ifju, disputabundus[b] Unitarius Paphoz; és az tsak hamar indulatoson kezde disputalni adversum S[anctam] Trinitatem;[c] az Atyám pedig elsöbben monda nékie:

k	vitatkozásokban
l	hozzáértő
m	idézeteket
n	a Messiásról, a bűnök bocsánatáról
o	ellenvetéseiket
p	hívogatván, hogy fogadják el a keresztény vallást
a	dolgunk végezetlen
b	vitázó kedvű
c	érvelni a szentháromság ellen

Miért mondja Kegyelmetek magát Unitáriusnak, holott Kjeteknek két Istene va- [76] gyon,[d] egyik nagyobb, a' másik kissebb, 's mindenik imádandó Isten! Itt a' sok beszédből több nem jut eszembe, mert akkor Etymologista[e] voltam, hanem tsak ez a' szava az Atyámnak: „Az Abrahámnak Istene az ö Magvának is Istene 's nem más; de Kjeteknek egy olly Istene vagyon, ki Abrahámnak nem volt Istene, söt Abrahám idejében nem is volt; tehát Kjetek nem Abrahám magva." Mellyböl is az Unitarius Pap magát ki-nem fejtheté. Ezután jó idövel hallottam az Atyámtol a' Gagyi Unitariusokrol, mint valóságot, hogy Gagy igen-igen kitsiny 's talám 12 házbol állo falu; de mikor Ur Vatsorájával élnek, hat ejtel bort könnyen meg-isznak;[159] mellyet[f] az Atyámnak egy oda valo Nemes ember serio[g] beszéllett. Szebb az, a'mit magam láttam 's hallottam a' Vitzé-Királybiro Unitarius Donát György torában. Ott az Atyám ül vala felül 's az Unitarius Actorok[h] utánna; de az Atyám tekinteteért engemet is jó fel ültettek vala.[160] A' Vendeget pedig mind borral tartják vala, 's jo kedvet vevének mások felett az Actorok 's hivják vala Komjátszeginek az Orátort;[i] ki is egynehányszor kéré az Atyámat, hogy köszönné-el a' Pohárt valaki egésségért; de az Atyám mentegeté magát, hogy Torban példátlan dolog volna pohárt köszönni; még is az Unitáriusok nem hallgatának, hanem nyelveskedéssel [77] mondának az Atyámnak, hogy torban is tartoznék ö Kegyelme másnak jót kivánni; azonban a' pohárt béadák az Atyámnak, és monda: *Szoválok*[161] *Kjednek Komjátszegi Uram! Isten gyogyitsa a' Kegyelmetek beteg lelkét!* Melly szon meg-zendülének az Unitáriusok 's mondának: *Nem beteg Uram a' lélek.* De *az Atyám felele: De bizony meg is hal; mert vagyon örök halál; beteg volt tehát.* Mellyel el-fogattatának 's az asztal is fel-kele.[162] 's el-menénk haza.[163]

A' Baróti Plebanusokkal való beszéllgetéseiböl is sokat tudnék fel-irni mind valoságot, mind joco-seriumat.[a] A' dolognak summája az: Hogy azok közzül egy sem volt a' ki az Atyámat nagyon ne betsülte volna: Páter Atyái azt mondja vala az Atyámnak a' Barothi mezöben /:akkor gyermek valék 's azt vélik vala hogy nem értem beszédjeket/ *Ugy szeretem Kjedet Hermányi Uram! mintha egy méhböl születtem volna Kjeddel; noha Religioját gyülölöm: 's tudom, hogy három esztendö mulva egy Reformatust sem szenved Erdélyben az Austriai Ház; mert az immár el-végeztetett Bétsben; de én Kjedet bizony a' kebelembe is el-rejtem.* Mellyre

d *vagyon*, th.
e a szószármazástan tanulója (azaz 1. osztályos)
f *melly*, th.
g komolyan
h szónokok
i a halotti beszéd mondóját
a tréfás-komoly dolgot

az Atyám azt mondá: Én is a' Kjed religiojától iszonyodom mint a' békától 's kigyótol; de Kegyelmedet betsüllöm, indulatját köszönöm; azonban reménlem, [78] hogy ha azt végeztékis Bétsbe, nem végezték az égbe. Páter Vereshez hasonló Tudos embert nem tartott Atyám Baróton, tsak-hogy igen aszszonyos vólt, ki is midön az Atyámmal de Coelibatu disputálna[b] maga házánal /: mert néha az Atyám nála hál vala/ mutogatá azt a' vas szegetskekkel rakott szoritó övét, mellyel tsendesitenék magokat a' test kivánságiban; 's azt mondja vala, hogy ö az Aszszonyt kivánja, de magát meg-tartóztatja, 's annak vagyon érdeme. Az Atyám pedig látván, hogy piros ifju aszszony Szolgalót tartana, monda: Ti ezzel tartóztatjátok inkabb magatokat. Mellyre végre monda a' Pater: „Hat esztendeig voltam Romában Mise-mondo Pap; ott Eretnekek nintsenek; tartanak ott Papok 's Püspökök szép Dámátskákat, de senki nem Controvertálja;[c] en is bizony tartottam; de látom hogy ellenzik a' Papok."[164] Ez a' Plebánus végezetre Máros-széken Religionkat amplectálta[d] volna; ha a' mieink magok közzé be-vészik vala; de féltek töle a' mieink. *Pater Fodor* is igen betsülli vala az Atyámat; de ö vékony tudománnyal vólt; ez egykor arra kérte az Atyámat, hogy lenne nékie az Atyám fogadott attya; de az Atyám azt móndotta nékie: *Jobb-fiam vagyon nékem Kjednél.* Ehez a' Plebanushoz addig jára egy Baroti nemes Leány, mig meg-viselösedék; melly is ki-tudodván, bé-érkezék [79] oda Mártonfi György Catholikus jámbor Püspök bé-akarván visitálni az oda-bé levö helyeket; 's a' szegény Fodort bé-vádolák. kinek gyalog kelle bé-menni Három székre a' Püspők hintoja után. 's azután el-tevék onnan valahova[a] a' szokás szerint.[165]

De tova felljebb el-felejték egy joco-seriumat[b] az Unitáriusokrol: Lön egy idöben, hogy a' Papi Privilegyiumat, mellyet a' Háromszeki Reformatus és Unitarius Papoknak adtak vala a' Fejedelmek, nagyon impetálá[c] a' Nemesség. azért kéntelenitetének Szebenbe Követségbe küldeni a' Papok az Atyámat másod magával /:mint azután Kolosvárrá is expediálak/;[d] az Unitariusok pedig magok részekröl egy Mestert adának uti szolgának. Az Atyám az indulásnak napján kérde a' Mestertöl: *Tudjaé a' Kjetek Istene, Mesturam! hol hálunk ma?* Tudja vala pedig az Atyám hogy a' Mester azt hiszi, quod Deus futura Contingentia non praescit.[e] Felele a ' szegény Mester: *Nem tudja bizony azt.* Monda az Atyám: *Hát estve meg-tudjaé?* Felel a' Mester: Meg-tudja. Arra monda az Atyám:

b a papi nőtlenségről vitázna
c ellenzi
d vallásunkat elfogadta
a *valohova*, th.
b tréfás-komoly dolgot
c támadta
d *expediálak*, a zárójel nincs bezárva ('elküldték')
e hogy Isten a jövendő eseményeket nem tudja előre

Tehát az Unitáriusok Istene többet tud minden estve, mint reggel. A'minémü vexái[f] között a' Mester alig hogy el-nem szökék.[166][80] A'mi a' Pápistákat illeti: Egykor Udvarhely széken egy Pápista Sógorához szálla az Atyám éjjeli hálásra; vala pedig igen kemény idö, mert tél is vala: a' Gazda az Atyámmal igen nyájason beszéllget vala mig a' Vatsora készülne; akkor mezit-lább egy Csiki szarándok be-köszöne a' házba és szállást kér vala. Az Atyám pedig, saltem in speciem,[g] igen tsudálja vala, hogy az ártatlan Szarándoknak el-nem vette lábait a' hideg. Azt hallván a' Pápista ember; monda: Ne tsudálja Kjed Sogor uram; mert kenedékkel[167] élnek ezek a' hitetök; és a' Szarándokat ki-tzokigatá a' házából; sokat indulatoskodván az illyeneknek hitetése ellen.[168]

A'mi még az édes Atyámat illeti: Vala közép termetü, fekete haju, vállas és izmos, de nem kövér ember. A' tanulásban telhetetlen igen librarius[h] Pap, kinek még mezöre 's utra-mentében is könyv vala uti társa, igen mély elmélkedésu Tudos; az egyenes együgyü beszéd mellett inimitabilis[i] könyörgő. A'mit egész héten olvas vala serio[j] /:mert idö töltö elmés könyveket is olvas vala mulatságbol./ azt üti vala elmélkedve Vasár-napra predikátziokba; 's minthogy mind azokat olvassa vala, a' mellyekböl maga épül vala elsöbben; azért vala, hogy a' nép együgyüségéhez nem ereszkedik vala-le a' Tanitása; 's azért a' nép azt nem mindenkor veheti vala fel. Ha- [81] lotti Alkalmaztatásokban senki kedveért nem hizelkedik 's nem hazudoz vala. Ha értelmes Emberek hallgatják vala, nem lehet vala hogy ne betsülnék 's ne tsudálnak: Pestisnek idein százakot temetett; de egy prédikatziot kétszer el-nem mondott. Mitsoda mély elme lett légyen nála, bizonysági annak a' sok predikátzioi, mellyek dolgokkal éppen dugva vagynak; a' Predikator Vejei kárnak tartják vala, ha[a] tsak egy tenyeremni jegyzése el-veszne is; de maga sok a' féle jegyzéskeket vét vala a' tüzbe. Könyörgéseket nem igen irt; noha a' Vejei kérnék hogy tselekedje; mert kár vólna egészszen meg-halni magával annak a' könyörgésbeli tehetségnek. Igen szereti vala, ha valaki nagy dolgokrol, Szent Irásbol 's Filosofiábol kérdezkedik vala ö töle; és terhére vala, ha a' Vejei semmit sem kérdenének mikor látogatni jönek[b] vala. Ételében mértékletes vala: bort akkor iszik vala, mikor ollyas vendége jö vala; hanem a' palinkát végre iszsza vala 's az meg is hatja vala, ugy hogy meg-esmerszenék rajta; 's midön egy phantásta[c] Hallgatója vagy kétszer

f zaklatásai
g legalább látszólag
h könyvszeretö
i utánozhatatlan
j komoly könyvet
a jav. ebböl: *hog*
b jav. ebböl: *jönek*
c képzelgö

azt mondotta volna szemébe, hogy részegen látta vólna, ugy meg-szégyenlette magát, hogy azután soha tsak egy tseppet is be nem vészen vala szájába holtáig. Meg-tud vala hirtelen haragunni; de haragot nem tart vala. [82] Gyermekeit, majt minden verés nélkül, nagy félelemben tartja vala: azokra nagy gondot visel vala, azokat tanitja vala, de soha édesgetö szokkal, fiam, leányom nevezetekkel nem simogatja, de igen szereti vala. Nem jut eszembe, hogy engemet egyszernél többször fával meg-ütögetett volna; és *Fiának* nem szólitott Deák koromig, 's még akkor sem mindjárt; de mindent kiszolgáltatott valami ki-tölt és kivántatott. Uton-utfélen tanitott, de soha nem nogatot hogy tanuljak. Nem is tanultam egy embertöl többet, mint ö töle. Jobb Atya nem lehetet.

A' mi engemet illet: Látván, hogy leánykai vagynak; de tsak én vagyok egyedül fiu, nagyon igyekezett engemet tanitani 's tanitatni elsöbben a' Trivialis[d] vagy falusi Oskolában; de minthogy bennem kitsiny koromban attentio[e] és memoria nem igen volna, egy elsöbben tsak a' Mi-Atyánkat is nehezen tanulhatom vala-meg. melly miatt fenyeget vala, hogy talpig ködmönbe öltöztet, és tsákányt adván kezembe, Hermányba küld malomkö vágni; mellytöl én igen félek vala; de nem sokára fel-menvén a' Conjugatiokra,[f] soha meg-nem tanulhatok vala egy-egy Tempust[g] egy Letzkére; mert öszve-zavarom vala magamot a' Magyar Transitivumon és Absolutumon:[h] Szeretem, szereted, szereti: Szeretlek, Szeretsz, szeret s.a.t. A' szegény Szent-Györgyi Istvánnak[169] sem volt esze, hogy gyötrötte elmémet azon. S' mind [83] eddig nem is tanulok vala jo kedvel; hanem ama' szerint: Nec juga taurus amat, quod tamen odit, habet.[a] Ez idöben mondotta az Atyám gyakorta az Anyámnak: *Bártsak azt érhetném-meg, hogy deákul szolhatnék 's beszéllhetnék véle.* mellyet idöre 's hára meg-ért vala; és midön egykor de Generatione Filii et Morte fidelium a' Roëliana Dissertatiokat[b],[170] meg-olvastam volna 's az Atyám ellen defendalnám[c] 's talám mod nélkül is mint ifju; bé-jöve az Anyám a' Museumba[d] 's monda: *Nó meg-érte kegyelmed, hogy Deákul beszéll a' fiával!* mellyre monda az Atyám: *Hallgass! mit szakasztod félbe* a' beszédet?

Midön az Etymologiára promovealtak[e] volna, igen-igen meg-szeretém a' tanulást; el-annyira, hogy alunni sem igen akarnék; és a' régi Gram-

d alsófokú (triviumot oktató)
e figyelem
f igeragozásra
g igeidőt
h tárgyas és tárgyatlan igeragozáson
a A bika sem szereti a jármot, mégis viseli, amit gyűlöl.
b a Fiú származásáról és a hívek haláláról Roëlius értekezéseit
c védelmezném
d dolgozószobába
e a szószármazástanra előre vittek (azaz az 1. osztályba)

matikát 's Orbis Commeniit[f],[171] ugy meg-tanulam memoriter, hogy addig mondhattam, mig el-állott a' szájam; de a' Catechesisnek locusokkal való[g] tanulásához vékony kedvem volt, mint azután a' Commenius Januájához[172] is, es midön egy Málnási Gabor nevü tudatlan Mestere akadott volna az Atyámnak, meg unám őtet és az ö bóldogtalan tanitását; és beteggé tévém magamat 's végre tettetém mintha el-aluttam volna. Akkor monda az Atyám az Anyámnak: Ez a' gyermek nem beteg, mert tapasztám a' fejét; hanem [84] ezt a' rosz Mestert fogta meg-unni; hanem készitsük-el 's vigyük Udvarhelyre. 'S el is vivének Anno 1711-ben Septemberben, és egy pompás kö-házhoz, Borbély György nevü öreg Borbelyhoz szállitanak; kinek nubilis[h] leánya Sára, és unoka-fia 's leánya felette rühösők valának; magok pedig felette szegények; noha három vagy négy szép házaik volnának és egyikben egy kis Patika is. Holott is tavaszra igen meg-rühösödem; de azalatt ez a' szegény nép mindenemet meg-emészti vala; noha minden hónapban jö vala az Atyám, vagy Anyám vagy más valaki az éléssel. Az Oskolát szeretem vala, 's mind Publicus, mind privatus Praeceptorom[i] a' szegény Gyujto Ferentz vala Karátsonig, a' ki minden-nap részeg vala, de publice[j] tanitgat vala, privatim[k] soha sem; hanem, mint igen tzifra Iro, szép Exemplárt[l] akar vala imitáltatni.[m] Ez nem sokára Enyedre jöve, azután Ebesfalvi Udvarbirája vala a' Hertzeg Apafinénak,[173] 's végre valami jobbágy legényei ölék-meg 's ugy el-dugák a' testét, hogy talán soha nem akadtak reája. Ezután nem vólt privatus Praeceptorom soha, noha nem ártott vólna.

Anno 1712. Praeceptorom lön *Krizbai Mihály*. kinek emlékezete is légyen áldott! Ez hirtelen haragvo igen [85] Colericus,[a] magas, száraz, tsuda a' melly könyü és sebes futo ember vala. Már Udvarhelyi Deákságában szép tudományu legénynek kellett ennek lenni; mert Jesuita Pater Pogány gyakran le-jár vala hozzája disputalni,[b] és noha a' dolgokat nem értettem, de láttam hogy Krizbai a' Jesuitának mosolyogva felelget vala. És mikor Krizbai Brassai Mesterségre ki-mene 's ki-késérök, ki-jöve Pater Pogányis és egy darabig késérvén, meg-tsokola Krizbait, 's igen édesdeden butsuzék-el töle. Ez az én jo Praeceptorom Fejérvári Papságában hala-meg; a'kit Enyedi Professornak két kézt vészen vala az Ifjuság; de

f Comenius *Orbis sensualium pictus* c. művét
g a kérdés-felelet formájú hittannak bibliai idézetekkel történő
h férjhez menendő
i mind a köz-, mind a magántanitóm
j nyilvánosan, az osztályban
k külön, magánórán
l példányt
m másoltatni
a lobbanékony, tartós haragú
b vitatkozni

nem érheté-el. Ennek a' jó Embernek esztendeig voltam Tanitványa; de soha tsak egy plágát[c] sem kaptam töle; minden Examenben pedig Declamatorrá[d] tészen vala, mert tsengö tiszta szóm és memoriam is vala. Hiv vala Brassoba is igen erössen; de az Atyám nem engede mennem, holott mái elmémmel adnám ollyan helyre az unokámat; de akkor még Erdely nem tudta hasznát a' Német nyelvnek ugy mint most. 's elég nagy tanátstalanság[174] is volt a' Regnans[e] Nemzetnek nyelvét meg-vetni. [86] Krizbai Mihálynak egy kis mulatsága vala velem; mert Bedö János, azután Bágyi 's Fartzadi Academicus[f] Pap, holmi Syntaxistákat[g] tanitt vala privatim, 's azoknak stylusokat corrigálja[h] vala; en az en stylusomat nem corrigáltatom vala; 's még is az ö stilusa hibásabb vala, 's az ö Tanitványat mindenkor le-huzatja vala velem;[175] de az is le-von vala engemet a' Commenius Januájabol, mert Kovásznán azt a' Commeniust erössen tanulta vala. Ez a' szegény Bedö Janos Atyámfia vala; de nem vettük számba soha. Ekkor Gombkötö Mihálynál tartottam szállást, kik mind feleségestöl jo emberek vóltanak; és az Aszszonynak öreg édes Annya viselt reánk gondot; és felette nagy bünnek tartotta a' kártyázást;[176] de azzal mi keveset gondolunk vala. Itt estem elsöbben hideg-lelésben 's a' Czentauria[177] gyogyita-meg az Atyám házánál. Ezen aetásomban[i] igen szép formáju adolescens[j] valék és szászos[k] hoszszu mentét viseltet vala velem az Atyám tettzésem ellen; és a' piatzon sokszor hallom vala, hogy az Aszszonyok igy szóllanának: Ennye bestye-kura szász kölyke, be szép gyermek ez. 's magok a' Pápista aszszonyok is, ha hova bé-menyek vala, kedvelnek vala 's kinálnak is vala serrel, mivel. [87]

Ezután laktam Halászi Istvánnál is; és ott laktomban Ur-napi[178] Sokadalom napja után valo napon itatának-meg holmi Neutralista Tanulo-társaim Brassai méhsérrel; és akkor részegedém-meg elsöbben; mert az elött soha nem voltam vala részeg; de ekkor kereng vala velem a' Halászi István háza, sokat is okádozám, 's az után még Enyedi Deák koromban[a] sem szenvedhetem vala a' méhsernek illatját. Promovealának a' Sintaxisra;[b] de az Atyám szavára meg-maradék még fel-esztendeig; noha Szigethi György Professornak ellenére esék az.

c vesszőütést
d előadóvá
e uralkodó
f akadémiát járt
g mondattan-tanulókat (azaz 2. osztályosokat)
h írásbeli munkáikat javítgatja
i életkoromban
j fiú, ifjú
k jav. ebből: *Szászo.*
a a sor végén: *ko-*, az új sor elején: *koromban*; th.
b előbbre vittek a mondattanra (azaz a 2. osztályba)

Poéta[c] koromban Tanitványa levék *Szathmári Sámuelnek.* Meg-nem mondhatom, melly szeléd, jó tanitó Praeceptorom vala ez; tsak hogy sokat borozik vala; 's végre ugyan Nagy Bányai Mesterkorában a' sok vendégség rövidite meg életet. Vala igen termetes, és szep ábrázatu legény. és ritka jól tanult Deák Enyeden is. Ennek idejében tanultam a' Rethorikát[d] is. mellyből promoveálván minket el-jöve Enyedre. Én a' Poéták verseit 's fabulait igen szeretem vala; de a' Vers irásban engemet némelly tanulo-társaim[e] meg-elöznek vala. Ekkor kivántatik vala nékem Ovidii [88] Metamorphosis;[f],[179] de sem Udvarhelyt mi, sem másutt az Atyám nem találhata 's nem szerezhete; hanem a' Levelemre Választ téve és egy sajtot is külde; mert noha születésemtöl fogva XII. esztendös koromig egy falatt turot vagy sajtot is nem ettem vala; de egy koplalt állapotomban meg-kóstolván, jól hozzá szoktam vala. Az Atyám Levele pedig Deák versekkel igy foly vala:

Vivas et placide numerabis tempora vitae,
Accipito e Coelis munera sancta Dei!
Caseus ad victum exiguus tibi mittitur a me;
Nolo, fue studeas, immemor esse tui.
Iste liber rarus, quem tu Conaris habere,
Et reperire Librum spes mihi nulla subest:
Scilicet in varias ubi verti Corpora formas
Ingenio dives Naso Poeta canit.
Est tamen in totis nostris urgere laborem,
Quaerens quae possint usibus esse tuis.
Hanc releges Genitore tuo mittente pagellam.
Quod rupem reforam nomine, mente tenes.[g]

Tartottam sokáig az édes Atyámnak tulajdon keze-irásával is e' Levelet; söt most is meg-vagyon irásim között. Bár sok egész Poémait, és sok egyéb Verseit tartottam volna-meg e' jó Atyának emlekezetére! [89]

c költészettan-tanuló (azaz 3. osztályos)
d szónoklattant (azaz a 4. osztály anyagát)
e *tanulo-társaim engemet*, th.
f Ovidius *Átváltozásai*
g Élj jól, és nyugodtan fogod számolni életed idejét, / fogadd el az égből Isten szent ajándékait! / Élelemként egy kis sajtot küldök; / nem akarok megfeledkezni rólad, miközben tanulsz. / Ritka könyv az, amelyet megszerezni iparkodsz, / és semmi reményem nincs megtalálni a könyvet: / tudniillik ahol különböző alakokat öltenek a testek, / a gazdag tehetségű költő, Naso énekel. / Mégis minden erőmmel keresem, / hogy ez hasznodra lehessen. / Majd újra olvasd át ezt a lapot, amelyen apád üzen, / mert észben tartod, hogy gátat törtem át.

Hanem a' Kolosvári Professornak, Nemeti Sámuel[nek][a] halálát megtudván, véve pennat, 's minden ollyas elmélkedés nélkül, ezeket a' Verseket irá:

Quid stabile in terris? Constans et magnus Apollo
Abstrahitur Musis, et cava busta subit.
Insequitur nigrum mortissima turba feretrum,
Dat gemitus tristes et rigat imbre genas.
Ipse tamen meliore sui stellantia coeli
Moenia parte capit, Carmina lata canit.
Manibus[b] insertus coeli mercede beatis
Nil pavet; atra nihil mors ubi juris habet.
Deseruit lacrymasque suas, grandesque dolores;
Exultat, nubes sub pedibusque videt.
Dum rotat astra Polus, pontus dum versat arenas,
/:Invide! Crede mihi./ Fama perennis erit.[c]

Rhetor[d] koromban sem szerezhete az Atyám semmi classicus Könyveket, az illyen Könyveknek szörnyü szük voltok miatt; hanem egy Florus[180] akadott volt hozzám; és Cziczero egy-nehány Oratioinak[181] valami régi Editioja[e] kezdet 's vég nélkül. és a' tanulásom is bizony nem lehet vala ollyan, a' minémünek kell vala lenni. A' mostani gyermekek aetása[f] tizszerte is bóldogabb. [90]

Kimenvén a' Classisokbol a' Logikában,[g,182] lettem Tanitványa Professor Szigeti Gyula Györgynek, 's annyira tanultam vala a' Deák nyelvet, hogy minden ö tanitásit könnyen érteném: subscribálék[h] pedig Majusban; 's minthogy látám hogy a' Claubergius Contracta Logikáját[183] memoriter kivánja tanulnunk 's publice[i] letzkét mondanunk, ha meg-szó-

a *Sámuel-*, a sor végén, th.
b *Manibu*, th.
c Mi állandó a földön? Az állhatatos és nagy Apollót / elragadják a múzsáktól, és a mély sírba alászáll. / A fekete ravatalt gyászoló tömeg követi, / szomorúan sóhajt, és könnyár áztatja az orcákat. / De ő lényének jobbik részével megkapja az égi csillagpalotát, / vidám énekeket énekel. / Áldott kezek által vezetve az ég kegyelmébe / semmitől sem fél; ott, ahol a gyászos halálnak semmiféle joga nincs. / Felhagyott könnyeivel és nagy fájdalmával, / ujjong, és lábai alatt a felhőket nézi. / Míg forgatja a csillagokat az ég, míg sodorja a homokot a tenger, / (Irigykedő! Higgy nekem!) a hírnév örök lesz.
d szónoklattan-tanuló (azaz 4. osztályos)
e szónoklatainak... kiadása
f kora
g az osztályokból a logikai tanulmányokra
h beiratkoztam
i nyilvánosan, az órán

litana, leg-ottan a' Caniculán jol meg-tanulam azt a' kis Könyvet. Haza-érkezésemkor pedig kérdé az Atyám, *Hol tanitotta a' Professor a' Logikát?* Mondék: Azt a' paragraphust[j] magyarázta: *Corporum alia lumen emittunt ne Sol* etc.[k] 'S ott prolixe tractalt de tribus elementis Cartesianis.[l] mellyre joco-serio[m] monda az Atyám: „A' bizony, barátom! tsak ollyan, mintha valaki egy kosárba ülvén fel-repülne a' levegö-égben, 's onnan kiáltozna-le, hogy vigyünk követ 's meszet oda; mert egy tornyot akar épeteni 's ott fenn veti-meg a' fundamentomát"[184] de nékem nem tetzék akkor ez az Atyám szava. Ezen a' nyáron fogám olvasni Ovidii Amorum Libros et Libros de Arte amandi;[n] de magamon tapasztalva irom, hogy az a' sok trágár vers sokszor gerjesztette a' véremet roszra, 's jovallanám, hogy az ifjuság tsak hagyna békét a' féle verseknek, quae ingvina lámbunt;[o] de [91] az Atyám nem tudja vala, mitsoda gonosz füre léptem vólna et quod angvis lateret in herba.[a] 's talám jol is esett; mert ha tiltotta volna azt az olvasást, annál inkább kaptam vólna rajta.

Azonban el-jöve September 's viszsza-menénk az Oskolába. Continuálni[b] kezdé a Professor a' Claubergiust, de letzkét kérd vala tölünk a' tógában is: minthogy pedig nyárban azt a' kis Könyvet meg-tanultam vala, két annyit is el-mondok vala mint ö praescribálja[c] vala; lakom vala pedig akkor egy Kamarába a' szegény Arapataki Jó Ferentzel, ki osztán Vóldorfi Papságában hala-meg. /:szép legény vala; de majt példátlan hazug ifju./ Ez tsak azt nézi vala, mikor venném elö a' Logikátskát, 's ő is tsak akkor veszi vala elé az övét, és soha nem tudja vala a' Letzkét; engemet négy het mulva fel-szabadita a' Professor a' letzkézés alól; de a' szegény Ferentzet pirongatta az alatt annyit, hogy alig tudta mit tsináljon már. Akkor mondam-meg nekie, hogy az en példamat ne kövesse; mert en már a' Caniculán meg-tanultam azt a' könyvetskét, 's már most tsak a' kell, hogy tsengetéskor egyszer meg-olvassam. Azonban nagyon tetzik vala nékem a' togában is a' játék, 's addig du- [92] lakodtam, játzodtam, heverödztem magamhoz hasonló hoptzihér[185] társaimmal, hogy az en togámnál porosabb toga nem volt a' Gyimnásiumban: a' Professornak egy Letzkéjét sem mulattam ugyan el; de magam nem tanultam semmit is, ugy tetzvén hogy abban a' szederjes togában fel-léptem üres fövel éppen a' tudománynak felsö graditsára. Azonban látom 's hallom, hogy Körösi

j *paragraphus*, th.
k a testek fényességét mások adják, nem a Nap stb.
l bőven tárgyalta a cartesianizmus három alapelemét
m tréfás-komolyan
n Ovidiustól *A szerelem könyveit* és *A szerelem művészetének könyveit*
o melyek az ágyékot ingerlik
a és hogy „Egy hüllő kígyó les a fűből" (Vergilius: *Ecl.* III. 93. Ford. Lakatos István)
b folytatni
c előírja

György, ki most Kűköllö vári Tractus[d] Esperestje, akkor egy töbörsők[186] 's idös adolescens,[e] Ajtai Mihály mostani Erdövidéki Esperest és Sz[ent] Györgyi István,[187] nálamnál joval idösbb ifjak, 's okosbb legények, kik kőzött tsak ollyan vóltam mint egy fenék fészek; tanulják a' Pasor Syllabusát,[188] Uj Testamentumat is, és mintha most jöttek volna Athenából, egy-máshoz Görögül szollanak. Meg-szégyenlém magamat; mert holmi sovány ambitiotska tsak furdalt engemet. Hozzá-fogék azért én is a' Görög nyelvhez; de azon a' methoduson, mellyet az Atyámtol hallottam vala t.i. hogy Gretserust[189] praemittálván,[f] tsak fognék az Uj Testamentumhoz 's lassanként mendegelnék rajta; a' szokat Lexiconban meg-keresvén 's ki-irván; mert igy a' Bibliát is tanulnám, és mindjárt az elsö Reszben ollyan szokat tanulnék-meg, mellyeknek a' Ma- [93] sodik Részben hasznát venném; et sic per Consequens.[a] Igy e' szerint a' Tanulo-társaimat láttatom vala bé-érni. De még ez elött hogy a' Görögház fognék, mindjárt azon értetlen Logicus[b] koromban, opponensé[c] téve Professor Szigeti György a' Theologiában, quam ne a limine quidem salutaveram;[d] még pediglen de Objecto Praedestinationis.[e] nem tudom szánjamé dolgomat, vagy nevessem e' bolondságot! E' nehéz materiában, *melly nélkül talám örökké el-lehetett vólna az Eklesia*, nem voltam tudósabb az oláhfalvi juhásznál: Maccovius Controversiai[190] nálam voltak, de nem tudtam azzal is élni. hanem Sz[ent] Györgyi Istvánnak meg-mondom bajomat, 's noha hasonló tudatlan vólna, ragadá a' pennát, és ira egy argumentumat,[f] melly három vagy négy Syllogismusbol[g] állott, 's ollyan Verbosák[h] voltak a' Propositiok,[i] hogy sem en nem értettem, sem a' Respondens[j] nem tudta fel-venni; de én meg tanultam vala, 's olly okoson argumentaltam[k] minden értelem nélkül, mint egy Indiai Szajko. Ugy itéltem ebböl, hogy igen nehéz a' Theologia 's azt en talám meg sem tanulom soha.

Ekkor igen sok orákon tanita is a' Nehai Szigeti György de Objecto Praedestinationis; és sokszor emlegeti vala, [94] hogy Belgiumban létében a' Remonstransokat[191] miképpen meg-szorongatta in materia Prae-

d egyházmegye
e fiú
f későbbre halasztván
a és igy következetesen
b logikai tanuló
c kijelölt vitázóvá
d amelyet még a küszöbről sem köszöntöttem
e az eleve elrendelés tárgyáról
f érvelést
g következtetésből
h bőbeszédűek
i főtételek
j a vita felelője
k érveltem

destinationis;[l] es en azt mind ugy hittem 's azzal is tartottam, hogy nálánál tudosabb Professor nem is kell. Tanit vala pedig Logikát; a' Theologiában Riisseniust;[192] igen szépen Catechizál vala Vasárnap estve 's még Városiak is jönek vala arra: Tanitott Haeresium Historiam, mellynek Haeresiologia[m] nevet adott vala; de ezt untam. Dictált vala 100. Paragrafusból állo Methodus Concionandit:[n] Holmi borjukat is anatomizál vala, 's ott sokat beszélvén de formatione foetus etc.[o] sok el-maradhat vala benne: Sciaterikat[p] is tanitott, de nem ex fundamento:[q] Minden Innepekre ád vala ki egy-egy fényes Predikátziót, mellyeket jó kedvel hallgatnak vala az Udvarokban, és a' Kollegyiombeli Deákok is. Ezek kőzött leg-hiresebb volt a' *Szent Lélek* ellen való Bünről el-mondott Predikátzio, mellyet en mondék-el elsőben Vajda-Szent-Iványon a' Betlen György Udvarában,[193] 's ott az Aszszony Kollatovith Kata is le-iratá magának; ezt a' Predikátziot négyszer mondották-el az Enyedi Templomban egy esztendőnek el-forgása alatt. A' Rissenius szerint is dictal vala holmi Ideákat,[r] a' mellyekben citálja vala a' Theologusokat, a' mellyekből ki-kellene dolgoznunk; de a' mi kezünkben ott egy sem volt azok [95] közzűl a' Könyvek közül, és egyet sem is dolgoztunk ki. De Geografiát, Historiat, Literaturát, Görög nyelvet, Metaphysikát 's Physikat soha nem tanitott szegény Szigeti György. De Fenyitékben tartott nagyban; annál-inkább hogy, oda valo jövetele elött, Töke István Professor idejeben ölték vala meg a' Varga Márton fiat a' Mátkájánál; melly halálért hat Reformatus Deákok esztendeig heverének a' Megyesi tömlötzben; de mind meg-szabadulának 's látám öket szabadulások után rongyos állapotban.[194]

Kinála Szigeti György engemet Praeceptorsággal az utolso Classisban[a] egy idő mulva; de tanátstalanságbol esék hogy el-nem vévém. Azután második esztendőben téve Poéseos és Oratoriae Praeceptorra;[b] mert nagy tanátstalanul azt a' két Classist egy Praeceptor, még pedig Udvarhelyi Deákotska tanitja vagy is nyomorgatja vala; mert vékony vala a' fizetes, és Szigeti György minden jövedelmetskét maga fizetésében el-vészen vala, 's a' régi szokás szerint Enyedről nem hozhatnak vala Preceptorokat; de a' Professor is veti vala magát, hogy ö is találna a' maga Tanitványi között, a' kik tanitanának annyi épülettel, mint az Enyedről hozatható Deákok; 's talám néha ugy is volt; de Szigeti Uram

l az eleve elrendelés témájában
m eretnekségek történetét, melynek eretnekségtan
n a prédikációírás módszerét
o a magzat kialakulásáról stb.
p a Nap járása szerint való tájékozódást (a csillagászat részét)
q alaposan
r gondolatokat
a osztályban
b a költészet- és szónoklattan tanítójává

impatiens Consortis[c] levén, [96] látta, hogy az ollyan Collaboratorok[d] nem igen függenének; ö pedig szegény, kisded ember vala, de imperiosus.[e] Részemről el-hiszem, hogy nem vóltam elégséges annak a' két Classisnak tanitására; de élnek még holmi Papok, kik akkor tanitványim vóltanak, 's beszéllik, hogy nékiek Virgiliust olly promtitudóval[f] fordítottam Magyarra, mintha le-irtam volna. Azt nem tudom, de a' jut eszemben, hogy sokat ejtszakáztam a' Virgiliuson 's Floruson,[195] hogy folyvást exponálhassam. Egyéb Classicus Autort nem is tractaltam;[g] mert nem volt; vala ugyan Curtiusom;[196] de az egész Oskolában sem volt annál több. Oh könyvetlen aetás![h] Már ekkor, esztendö alatt, Seniorotska is valék; mert következik vala ugyan Seniorságra a' szegény Torjai Kováts Josef, kit a' Disputatiokon[i] 's egyébkor is sokat vagdaltam éles tréfákkal; de az ifjuság engemet választa.

Ekkor pedig az Országban nagy éhség es felette sok helyeken nagy Dög-halál vala; már az elött, mikor Novitiús[j] volnék a' Tatár is bé-ütött vala Besztertzénél.[197] De az Udvarhelyi Gyimnasium kenyérrel bövölködik vala; 's én is járék benne, hogy Petki Nagy Sigmond[198] 100. forintért 100. véka buzát adna; ada is, noha másnak kétszáz forinton is el-adhattya vala: az elött ama' buta Urhoz, Fö-Tiszt Korda Sigmondhoz[199] is Idetsre fáradtam vala, hogy a' Vétsi 70 [97] véka buzánkért[200] tserébe adatna Bögözböl annyit; de azt felelé nagy generositással:[a] *Eb adjon, 's eb is gondolta-meg*; söt azt is mondá: *Hiszem meg-mondám Szigeti Uramnak, hogy idö elött ne vigyék-bé a' melly buzát rendeltem Bögözi joszágombol.*[201] Arra mondék en: *Azt bé-vittük 's el-költ; de tsak két köböl volt.* Mellyre monda végre: *Kjed ötsém! igen okos!* Azután Vatsorához ültete magával; de olly rosz és virágos bort adata innom, hogy életemben olly roszszat nem ittam; hanem a' Vatsora végén, meg-értvén azt is ki fia vagyok, monda a' Pohárnok Inasnak, látván hogy nem iszom: *Te! mitsoda bort attál oda?* Felele az Inas: *Az Uram prémonda.*[b] Mellyre monda a' Vén Korda: *Te! a' tsak vendég nyomorgato bor; adj jobbat ö kegyelmének.* Ada is. És azzal fel-kelénk , 's a' kapuba ki-sétálván monda: *Hányan vagyon Kjetek Deákokul?*[202] 'S felelék, a' mint a' dolog volt, *hogy XXXIV-en vagyunk.*

c türelmetlen sorstárs
d munkatársak, segítőtársak
e uralkodni vágyó
f folyékonyan
g előadhassam; egyéb latin szerzőt nem is tárgyaltam
h korszak
i vitákban
j újonc, kezdő
a nemeslelkűséggel
b élelme

Mellyre monda: *Hom! bizony sokan; de a' pokrótz nem éri: hiszem! meg-mondottam vala Szigeti Uramnak, hogy a' kik hazul*[203] *elélhetnek, tzipot azoknak ne adjanak.*[204] Én sem tudek hallgatni, mint szós ifju, 's haragszom is vala; azért mondék: Talám egy sintsen, a'ki hazul [98][c] el-ne élhetne ha tsak kenyérrel is; de ha arra a' Regulára szoritnak bennünket, el-tudunk menni más Collegiumokba, és Kegyelmed Tekintetes Uram könnyen meg-számlálhatja az Oskolában a' Deákot. Mellyre monda Korda Ur: *Fennyen beszéllesz őtsém.* 'S ezzel el-butsuzám; de szállast egy szásznál ugyan tsak adata; de nem tudom hol haltam olly roszszul mint ott. Haza érkezvén, mindeneket meg-beszéllék a' Professoromnak 's meg-haraguvék Kordára; de végre el-nevetvén magát, monda: Bizony tsuda, hogy jokat nem ütött reád.

De ha Korda nem ada is buzát; adott Isten, 's annyira bövölködtünk szép 's nagy tzipóval, hogy holott két Scholasticus[d] titkon egész télen által mind lopta a' buzánkat 's el-adván vendégeskedtek belöle; még sem vettük eszre, hogy kárunk vagyon. Nékem is hoza egyik, Botos nevü, e'féle buzából, egy nagy tál pánkot;[205] de nem tudtam honnan költ 's tsak tsudáltam a' szegény legénynek ajándékát. Melly lopók tavaszszal kézre akadának és alig hogy fel- nem akasztatá öket Ugron János; de a' mi kezünk levén rajtok, ki nem adók; hanem sokat fizetének 's meg-szabadulának. Ekkor annyi volt a' kenyér kerő kuldus, hogy tsak az Oskolánkban is sokan fordultak-meg; de mindennek nem adhatunk vala; hanem igyekeztünk a' Reformatusokat más féléktöl meg-valasztani: Ha Vallásárol [99] kérdettük a' Kuldust, az egy lábig mind igaz Kálvinista nevet vett; hanem azt kezdém egyszer mondani: *Mond-el hát a' Mi-Atyánkat!* 'S mihelyt valamellyik azt mondja vala a' végén: *de szabadits-meg a' gonosztol. Amen.* azt üressen botsátom vala. De tsak hamar minden Pápista kuldus végig meg-tanulá az Uri Imádságot 's ugy mondja vala-el. Étkekkel is igen jokkal élek vala e' nehéz idöben; mert Petki Nagy Samuel is, és a' Márkó Sandor fia Balint, ki most Bardotz-Széki Királybiro, tanitványim valának, és olly Deák Társaim valának, kiknek Gazda-aszszonyaik két, jó fözö ifju Aszszonyok valának és azok dühüttül üzik vala egymást, 's keresik vala a' rosz erköltsü ifjaknak kedveket; nékem pedig a' Vén Koronkai Mihályné, Vicze-Curator[a] Felesége föz vala igen-igen jól 's anyai indulattal. Az Isten a' Maradékját is tegye áldottá! noha en ennek házánál is tsak akkor voltam, mikor meg-fogadtam.

E' pestises és éhezö idöben Commendatoriát[b] vévék a' Professoromtol, és ada is igen szépet; mellyet most is tartok. és egy Német

c *68*, th.
d diák
a helyettes gondnok
b ajánlólevelet

Pápista Kereskedö 's Szabo Mester emberrel az Enyedi Exaudi Sokadalomra[206] el-indulék, hogy Enyeden subscribalnék[c] 's onnan viszszajöven Innepelni Fiadfalvára a' Nemes Urakhoz és a' [100] szegény Torma Györgynéhez, a' Pünköst innepe után, kánicula felé butsuznámki az Oskolából 's ugy mennék az Atyám házához, kinek Eklesiájában nagy Pestis vala. El-indulék azért az en Pápista Németemmel 's mikor a' Botos utza[207] felsö szegeleténél mennénk, hirtelen meg-álla 's a' szekérröl le-szálla a' Német; de en nem tudom vala miért. Akkor en is le-szállék 's látám, hogy az Oláh Templom felöl /:melly nem régi szokások vala/ a' Jesuitak nagy Processioval[d] jönek, 's elöl két olly nagy Keresztet hoznak, mellyeknek rudjait három-három Pullus[e] fogta, 's közbe-közbe hoznak vala igen nagy zászlokat is, és középben a' Venerabilét.[f] Mit tudjak tsinálni? rekedtem a' Küköllo mellett valo sorra; a' hova bé-vonjam magamat nem vala; ha süvegemet le-venném, ugy tetzik vala, hogy a' Bálványozásban részesülök; viszsza-terni is vagy szégyenlettem vagy Confusiomban[g] nem tudtam: mentem azért szembe mellettek; hallgattam azoknak Deák 's magyar szitkaikat 's fenyegeteseket a'kik zászlokat emeltenek: sokan közzülök hallgattanak; mások mondották hogy vessek kalapot; de nem tselekedtem, hanem mondottam: *Non*[h] *impedio* Vestra Sacra; agite Vos quod Vestrum est etc.[i] Végre találkozám a' Jesuitákkal, kik egy superlát[j] alatt hozzák vala az Ostyát; és nékiek tisztességesen kalapot veték; 's akkor osztán szivet vévék; mert már az Asz- [101] szonyok jönek vala 's tölök nem tudtam félni; de azok Calvinista kutyának is szidnak vala 's pökdösnek is vala. A' Reformatusok közzül a' kik látták, nem vélték, hogy agyon nem vernek engemet. En is, meg-szabadulván e' Bálványozóktol, bémenék egy Reformatus jo-akaromhoz, 's ö mind Feleségestöl áldák az Istent, hogy ö Felségének illyen hiv gondja volt reám; és azonban az en Nemetem is el-érkezvén, el-butsuzám onnan, 's mind addig jödögélénk a' Kis-Kikellö mellett, sok bé-tövisselt pestises Falukat el-kerülvén, mig a' Viz mellett egy helyen meg-telepedénk a' szép idöben; 's midön ott eddegelnénk, hozzánk érkezék egy absitos[208] Vén Német 's az en Szekeresemmel nemetül beszéllgete nyájason; de en nem értvén a' beszédet, ragadám a' flintámat, mellyet tsak arra az utra vettem vala abban az éhezett idöben bátorságra, 's azután egy Káldi Magyar Bib-

c beiratkoznék
d körmenettel
e itt: katolikus diák
f szent ostyát
g zavaromban
h *Nom*, th.
i Nem akadályozom a szentségüket; azt zaklassák, aki maguk közül való stb.
j mennyezet, baldachin

liaért[209] adtam; és látván hogy ki-repül egy Varju a' fészkéből, le-lövém egy füz fárol 's vivém a' Szekerhez; midön pedig az Absitos Német igen kérné, néki adám; mert külömben is el-hajtottam volna; ki is szépen meg-tépe, ketté-hasitá, belöl meg-sózá, 's bé-téve a' patron-táskába.[210] melly is a' szük idönek egy jele vala. Innen Társaságostol érke- [102] zénk Herepére, és valának egy-nehányan a'kik jol tudják vala, melly jó borok teremnek ott, és hogy a' Néhai Elekesiné Aszszonynál mindenkor igen jó bort talál az ember, bé-menénk oda 's ivánk: soha addig az ideig ollyan jo bort nem ittam vala; ugy tettzett hogy sokat nem ittam, de azon a' Völgyön le-mentünkben magamon kivül voltam 's Lapad[211] felett aluttam ki magamat: ott hallám azt is, mitsoda inhospitalis[a] rosz emberek volnának a' Lapádiak.

Enyedre érkezvén, Professor Szilágyi Peter értvén 's Levélböl is, de Commendatoriambol[b] is látván ki-Fia vagyok, ugy fogada, hogy többet nem kivántam: Szigeti Istvánon áll vala azonban minden, hova az Atyámtol is, de pestises helyböl Levelet hoztam vala a' Commendatoriam mellett és Szigeti Györgytöl is Levelet, mellyben le-irta vala, mint viselnének gondat egymás Házára, ha valamellyik a' Pestisben meg-halna; de ezt az embert rosz kedvében találok, a' Leveleket el-véve, de felén[212] vete: hánytorgatá hogy kenyere nintsen a' Collegiumnak, Deákat bé-nem fogadhatnak; 's bizony kuldult is a' Collegium Magyar Országon 's azzal is pótolta.[213] Itt több szók is estenek; el-annyira, hogy már arrol gondolkoznám hogy Kolosvárra indulok, mert hittem, hogy Professor [103] Udvarhelyi Mihály,[214] az en Atyámnak, gyermekségektöl fogva való lelki Barátja bizonnyal bé-fogad engemet. El is halosztá dolgomat Szigeti István 's ki-jövénk; de en fel-tevém, hogy ha mind igy beszéll éllel-féllel a' jó Professor, veszem Commendatoriámat el-menyek; de még az Udvarárol ki-nem jöttünk vala, viszsza-szolita és jó válaszszal el-botsáta, 's menék a' Commendatoriámmal az akkori Substitutus Contra Scribához[a] Borosnyai Lukáts Jánoshoz, ki most Erdélyi Püspök; ez meg-olvasván a' Commendatoriát 's látván benne Horatiusnak holmi verseit 's Aristotelesnek is egy Görög mondását; Monda: *Amat graecissare et poëtissare Dominus Szigeti.*[b] melly szó elöttem olly büszke szónak látzék egy Deáktol, hogy el-hülék belé; 's en bizony Borosnyai János Uramtol is ugy el-idegenedém, hogy akkor kezdém meg-szeretni, midön Enyedi Káplánjá lön Vásárhelyi István[215] mellett; látván hogy hasznoson tanit, noha igen gondolkozva.[216] Azonban tsak hamar subscribálék;[c,217] és Rátz Kelemen

a rossz vendéglátó, barátságtalan
b ajánlólevelemből
a helyettes rendtartó iskolai esküdthöz
b Szeret görögösködni és költösködni Szigeti uram.
c beiratkoztam

's mások kapdosnak vala belem objectiokkal;[d] de mint az idegen kutya a' farkát félti, nem igen mérek vala vélek disputalodni;[e] noha igen vizketeges valék másszor a' félékben, mint a' féle hasa-menö büszke ifju. Enyeden ezután ki-adta magat a' Pestis 's meg-oszlott a' Collegium. [104]

Viszsza-menö utamban nem esett egyéb rajtam, hanem hogy a' jobb lábam uján által-mene a' kerék 's meg-romla; melly romlással érkezém innepelni Fiadfalvára: ott bizony Nemes Máttyás és Domokos urak /:de az *Ur* titulust bizony fel nem vették vólna/ és Torma Györgyné, a'ki is Nemes leány[f] vala, amaz extreme[g] kurvas Nemes Eleknek testvérje, ki a' paráználkodás miatt romlék-meg 's meg-hala, testvér Nénje ugy fogadának engemet, hogy ha Enyedi Senior voltam vólna is többet nem kivánhattam volna;[h] de ők egymás között nem valának egyesek. *Máttyás* szegény, de szelid jo keresztyén Fö-Ember vala 's vala egy szép Kis-asszony leánya 's majt Nubilis;[i],[218] e' metél vala retket 's mindenkor gazdálkodik vala nékem; de a' bizony mindenkor répa vala. Az innep harmad napján estve, midön az Attya enné a' retket, monda: *E' répa, 's nem retek.* Kérdé tölem: Ha az, a'mit eszem reteké? En pedig mondék: *Répa ez is*, és *hiszem mindenkor repát ettűnk.* Monda nevetkezve a' Mattyás Ur: *Hát miért ette-meg Kjed?* Mellyre mondék: Mert en igen szeretem a' Répát nyersen gyermekségemtől fogva. Mellyet el-neveténk, de az Aszszony[219] 's Kis-Aszszony láttatnak vala szégyenleni, hogy Retek helyett az Innepen mind Repaval tartottak. En pedig a' répat egyszer is meg-nem sózom vala. [105]

A' Domokos Ur pedig igen szép és neki tölt ember vala: ö szegény azt gondolta, hogy tudom az ö életét; de en bizony nem tudtam semmit, mig meg nem jelentette egy jo-akarom, hogy ott egy Mindenes-Aszszony vagyon, a' kihez olly nagy tisztességgel szóljak, hogy ha az elött kedvet nem találok, az Innep után is kevés discretiót[a] vészek. Oda menvén azért udvarolni, elöl-találám az Aszszonyt, 's ugy köszöntém 's ugy találék véle beszélleni, hogy ö is egész kedvet mutata és az Urhoz is utat nyitta. A' szegény Nemes Domokos ki-vive a' kertbe egy Filegoria alá, 's tsak ki-fakasztá, hogy róla, mint nötelen emberröl, mit szollanak; de nagyon obtestála,[b] hogy ne hinném. s.a.t. mellyre mondék a' mit mondék, gondolék a' mit gondolék. Azután, az Innep másod napján, kezde beszélleni,

d	ellenvetésekkel
e	vitatkozni
f	a margón: *Judit*
g	különösen
h	jav. ebből: *vólna*
i	férjhez menendő
a	ajándékot
b	bizonykodott

Mint jött volna az ö Kastelyokba egy Türkösi nevü Deák Levitának,[c] kit onnan[220] ki-igazitottak volt a' Professorné'[221] bajai között. a'ki is mint adta magát Torma Györgynéhez az ö Hugához, 's mint kellett el-menni az ö Kastélyokbol is. A' Türkösi dolgát jol tudtam; söt nagy oka voltam, hogy onnan el-jöjjön; de nem beszéllettem Domokos Urnak. Akkor Domokos egy tsomó Levelet 's Czedulát elö-véve, mellyeket Tormáne 's [106] Türkösi[d] firkálgattak egymásnak, 's Türkösi lévén a' Literarum Conservator,[e] el-ejtette volt a' Templomban; mert vala is ott abban a' romlott Kastélyban egy szép Templomka. Azt tudom, láttam 's olvasgattam mosolyogva,[f] hogy Tormáné Türkösinek irott egyik Levelét ama' versen kezdette:

Gyöngyöm, gyöngy-virágom, Rosám, Narcissusom,
Aranyam, Gyemántom, szép Kárbunkulusom,[222]
Dianam, Minervam, Junom, és Venusom,
Minden Ditsőségem, Koronám, Laurusom.[g]

Ez a' Türkösi pedig egy zomok,[223] vállas, izmos, tenyeres, talpas legény vala; Udvarhelyen nem is hallatott rosz felöle; hanem részegen rákiálta Pávai Miklosra /: ez egy hitván Deák vala/ hogy a' Professornéval abutál:[h] söt más napon magának a' Professornak[224] is bé-mondá. Igazat mondott ugyan; de e' miatt proscribáltaték[i] és Pávainak is el-vonaték a' tzipoja.[225] 'S igy menének-el eb után kurta noha Pávai kesötskén; mert ö tzipó nélkül is el-élt volna szép fejér kenyérrel 's a' Professorné jo étkeivel. Ez idö tájban könyvezve kérdi vala a' Professorunk: *Ha valaha halottamé valami rosz hirt az ö felesége felöl?* 'S minthogy ki-állott a' szekerem rudja, mondék *Hallottam Uram!* 'S monda: *Miért nem jelentetted-meg?* Mondék: *Most Türkösi meg-jelentette, 's veszett miatta.* Mellyre monda: Ne higyj a' félét soha; mert [107] *nem hogy az en Feleségem máshoz adná magát; söt ollyan gyenge, hogy engemet sem szenvedhet.* Melly szaván tsudálkozom vala; mert nem vala titok, a' szegény Kovásznai Judit vásottsága; minthogy az mod-nélkül való is vala ott 's Enyeden is; mint a' szegény Tormáné ifjuságának bolondsága is, ki meddö Ur aszszony vala, a' Férje pedig egy bör-veder 's bor moslék Pápista Fö Ember. De Vénségekben mind ketten jo Aszszonyok valának ezek: Tor-

c lelkésztanítónak
d *'s Türkösi*, th.
e levélőrző
f jav. ebből: *mosolyokva*
g babérom
h együtt él
i elűzeték

máné adakozó jó Patrona;[226] Szigeti Györgyné pedig Enyeden Özvegységében igen jo Orvos, okos és kegyes beszédü Aszszony; tsak-hogy az Isten igen meg-verte vala, két átkozott korhely fiakkal: Ferkövel és Gyurkával. s.a.t.

Udvarhelyre érkezvén Fiadfalvárol, a' Professoromat otthon nem találám; mert Kemény Jánosnéhoz[227] vagy kihez ment vala Innepelni 's még <a> haza nem érkezett vala. 'S még a' lábam ujján a' kötöt ujitom vala, hogy sietve jö az Oskola Sütönéje, 's mond: *Siessen Kjed Senior Uram! mert Aszszonyom ö Kegyelme*[228] *szinte hal 's Tisz[teletes] Uram ö Kegyelme sintsen itthon.* Mellyre mondék: Én nehezen mehetek ezen a' fájos lábon; s ha menyek is, én életben ö Kegyelmét meg-nem [108] tartom; hiszem tsak most érkezém sároson, 's akkor a' kapuban áll vala ö Kegyelme. De a' Sütöne addig siettete, hogy azt a' vizes hitván tsizmát fel-tekervén, bé-menék a' Professori elsö házba, 's látám hogy le-vetkezve ott fekszik a' szegény aszszony; de olly pirossan mint a' rósa; de nem szol vala hozzám sem máshoz. Hanem le-űlék az ágy eleibe, várván ha meg-szolitt. Egy idö mulva esze nélkül monda: *Hát Uram! hol vagynak azok a' lovak a' mellyeken Kjed haza jött?* En pedig mondék mint a' féle jól örlött:[229] *Ihon vagynak mind ketten ezek az Apostalok kabalái;*[230] *de egyik meg-bennula az uton.* Mutatok vala a' lábaimra. A' Professorné többet nem szola; de az ott lévö Aszszonyok eleget tzirmolának, hogy ollyan szomoru helyen is tréfálodzom. Azután más napon eret vágának a' mi Aszszonyunkon 's meg-gyogyula.

De azonban[a] már Udvarhelyen a' Pestis magát ki-adta vala 's valának bé-tövisselt házak; söt az Oskolában is egy Fülei nevü szegény Neutralista, de majt incomparabilis[b] Tanulo, meg-mirigyesedik; mellyet elébb befuvának a' félelmes Professornénak, mint en meg-tudnám; hivata azért engemet és mondá: Fülei Pestisben van; miatta mind Kjeteket, mind engemet bé-rekesztenek; bizony szom- [109] juval is meg-őlnek; hanem ezen az ejtszakán, titkon vitesse-ki Kjed Matzkosni.[231] /:ez Füléböl oda vetödött ember vala, ennek házán kezdödék Udvarhelyt a' pestis; és bétövisselve vala a' telekje 's minden tseledje el-hullván tsak maga maradott vala: A' Boldogaszszonyfalvi Papnak háza is bé vala ekkor rekesztve./ Éjjel Matzkost kéretém, hogy Füleit fogadná-bé; de semmiképpen nem tselekede: azon éjjel meg-jártatok nyargalva a' Professor lován Boldogaszszonyfalvát is; de tsak hijába. Akkor mondék a' Professornénak: Tisz[teletes] Aszszonyom! ne féljen Kegyelmed! ha meg-hal Fülei, egy Classisban[a] olly titkon el-temettetem, hogy senki meg nem tudja. De az

a *azonbán*, th.
b hasonlíthatatlan
a osztályban

Aszszony tsak nyughatatlankodván, szólek Füleivel hazugul, hogy szállást kértünk nékie Matzkosnál; ha az Oskolába meg-halna minket bé-rekesztenének s.a.t. Erőt vévén azért magán a' szegény legény 's vezetői is lévén, rést tsinálánk a' tövisselésen; 's minthogy az ajtó járását jol tudja vala, be-mene 's le fekvék; a' Gazda pedig mélyen aluszik vala; en hirt vivék a' Professornének éjjel egy ora tájban. 'S más nap ki-kiáltoza Matzkos,[b] hogy Fülei oda ment éjjel 's meg-holt. Tsináltatánk nékie koporsót 's bé-tétetök a' tövisen s.a.t. [110]

Már végre igen kívánom vala látni édes Szűleimet 's Testvérjeimet; mert 270 ember, nagy és kitsiny ki-holt vala az Atyám Eklésiájából 's még sem szünt vala még az Isten haragja. Marasztott vala ugyan ez előtt valo télen maga Udvarában Petki Nagy Sigmond Ur, hogy a' Pestis előtt mennénk Désre; és a' pestis meg-szünvén mennék Enyedre Samuel fiával 's ott nékem is asztalt tartana; de reá nem vehetém magamat, hanem viszsza-jövék, minekutána négy forintot vetett vólna fáradtságomért a' nagy gazdaságu Fösvény. akkor is a' Szüléimet nem akarom vala meszsze hagyni. A Pestistöl már nem is tudok vala iszonyodni. Ki-butsuzám azért az Oskolából, el-butsuzám Professoromtol, a' ki engemet kőnyhullatással meg is sirata. Mikor az Erdövidéki falukon mennék, kezdem hallani a' sok sirásokat elébb-elébb a' házakban és a' sok harang kongatásokat a' tornyokban, mellyen meg indulek én is szivemben, 's érkezém az Atyám házához estvére; hát ö szegény tsak akkor érkezett haza a' pestises dögös házaktol nagy fö-fájással, és kün az ablak alatt magát pipázással mulatja; de még addig a' házánál pestisben senki nem vala; hanem azután kettejének szökek mirigye, 's a' kissebbiknek nagy pokolvara [111] is vala; de még is meg-maradának életben: tarta még ezután is ez az Isten tsapása egy ideig; és midön egy halottat el-énekelnénk a' sir felett, az Atyám Mestere Berkes István el-végezé az eneklést, 's monda nékem: *Jaj, édes Josef Deák Uram! nékem mirigyem szökék.* Mellyre mondék mint ifju: *Közel* jár hát hozzám az öldöklö Angyal; bánnám ha belém garáználkodnék.[232] Ezzel haza menénk; 's a' Mester harmad napra meghala, kin a' Pestis is meg-szünék. Marada szép ábrázatu, termetes, kedves beszedü Menyetske Felesége; kit az Anyám annyira kedvelle, hogy sokszor mondaná, hogy ha ollyan heverö fia vólna kit házasitani kellene, el-vétetné feleségül vele. Nékem ugyan házasulo szándékom akkor nem vala; de az Aszszony elöttem is bizony kedves vala; és az Atyám elött sokat is szolgáltam nékie. Végre az Anyám meg is ijedett vala, hogy ha meg-széditett engemet az a' szépség; 's nagyon munkálodta hogy férjhez menjen, 's ment is. Én gonoszt abban az Aszszonyban nem láttam; de az Enyedi Collegiumat bizony száz ollyan szép Aszszonyért sem adtam vol-

b *Motzkos*, th.

na, azután hallottam, hogy részegségre adta vólt magát, ha talám nagyobbra is. [112]

Már ebben a' Pestises idöben esztendeig az édes Atyám házánál töltém az idöt nem kevés kárommal: A' Görög Testamentumat ugyan, adhibitis Bezae Notis,[a],[233] által-olvasám egyszer; a' Sido nyelven is tettem egy kis munkát; 's olvastam Ovidiust 's Horatiustis: de nagyobbára az idö hijába telék el. Itt azonban ezeket jegyzem-meg: Abban a Pestises idöben, az özvegyek hamar és sürüen házasodnak vala; a' mellyböl sok viszszálkodások származnak vala, és mind a' Házasok, mind maga az Atyám Level által, meg-keresik vala Sos Ferentz Püspöket Kolosváratt; 's most is betsüllöm, a' melly okosan válaszol vala mindenekre az a' Püspök.

Pestisben meg-hallván Benei István a' Batzoni Pap, más napon oda hivák az Atyámat predikállani, 's el-vive engemet is 's ott valank harmad napig, en mindenkor az ö pestises Ágyában hálok vala; de az Isten megtarta. A' nagy pénzes Papnak nem találák annyi pénzét, hogy a' tseládinek abbol meg-fizethettek volna. Itt kérek az Atyamat, hogy töltetné-ki velem azt az esztendöt Szent György napig[234] /:vala pedig Julius/ és venném-el az egész jövedelmet; de nem engedé; attól félvén, [113] hogy el-vadulok a Collegiumtol; en pedig annyi szolgálatot be-tölteni nem tudtam volna; mert még eddig magamtol két Predikatziónál többet nem irtam vala; a' Brauniust ugyan olvastam vala; de a' predikállásban magamat nem gyakorlottam vala. Azt tudom, hogy ott való szolgálatommal a' Collegiumtol el-nem idegenedtem vólna; mert halálba kivánkozom vala oda. noha kevés pénzem vólna.

Azonban meg-szünek Udvarhelyen is a' Pestis, és Professoromhoz való jó indulatomnak meg-bizonyitására ki-lovaglék Udvarhelyre és udvarlast tévek Szigeti Uramnál, ki is engemet ritka szeretettel 's betsülettel maraszta, kiváltképpen meg-értvén, hogy tsak az ö látogatására jöttem, 's ebedhez marasztván sok beszéllgetéssel vontatá az ebédet. Monda azok között az Aszszony: *Jaj, édes Hermányi Uram! kjed mint egy profeta, egészszen meg-jövendölte vala az én házam állapotját.* Mondék arra: Nem emlekezem, T[iszteletes] Aszszonyom! semmi a' féle profetziámra. Ö pedig azt mondá: De bizony, mikor a' szegény Füleinek mirigye lön, azt [114] mondom[a] vala: „Tsak attol félek, hogy minden gyermekeim meg-halnak e' pestisben; Kjed pedig azt mondá: *Ezekben halhat is meg, 's maradhat is.* Ugy lön; mert hárman meg-halának, 's hárman meg-maradának." Maga pedig Szigeti György Uram beszéllé, mint holt vólna-meg Kandó nevü kevély, Pápista és részeges ifju Borbély: Ez elöre arra igérte vala magat hogy holtig iszik; ha érzi hogy meg-kell halni, elsöbben

a Béza jegyzeteit fölhasználva
a *azt mondom*, th.

a' kantsót a' lábaihoz teszi borostol, és el-rugván, ugy hal-meg. és ugy is esett halála. De mikor mirigye szökött volna, ment egy Borbély Péterné nevü minapi ifju özvegyhez, 's azt kérdette attol: *No eb atta mit izensz Uradnak; mert en hozzája menyek.* Mellyre nagy együgyüségböl mondott: *Mondjon Kegyelmed ö Kegyelmének sok jo egésséget: en egyebet nem izenek.* Erre monda Kandó: Ahá illyen atta bolond Aszszonya! hiszem én pokolba menyek Uradhoz. 's ezzel maga szállására menvén tsak hordatta a' bort halálig.[235] Oh bolond! Más meg-hóltaknak halálokat is beszéllék akkor. [115]

De leg-nevezetesebbnek tartottam az oda való Papnénak és a' Papnak J e n e i S á m u e lnek halálokat, melly két halál három hét alatt meg-esett. Jenei, Hunyadi, és K[ézdi] Vásárhelyi Papsága után lön Udvarhelyi Pappá 's Tractus[a] Esperestjéve; vala pedig gyermektelen ember eleitől fogva: jó tanitó, szép könyörgö, egy-nehány szőrböl álló szakállu, vékony egésségü, idöske, és igen haragos ember. A' Pestisben meg-halván a' Felesége, jeles jó, és kövér aszszony, ollyan békételenségre fakada-ki Jenei, hogy az Istennel mintegy szembe szöknék, mondván: Miért vévéd-el az en Feleségemet, a' ki nélkül en semmi vagyok; Miert nem ölél meg elébb engemet s.a.t. Igyekezte Szigeti György tsendesiteni; de tsak hijába. Azonban a' harmadik hét nékie is végét vetette,[236] 's éppen akkor hordanak vala fövenyet[237] a' Templomba, hogy egyenesitsék ujobban a' pádimentumot,[238] minthogy oda temették vala. Ezzel en is viszsza menék Közép-Ajtára. De ezután való dolgaimat más Könyvbe irom: a' következö paginak[b] maradjanak holmi Toldalékoknak. [116]

TOLDALÉK.

Holmi olly dolgokról, mellyek tova feljebb el-maradtanak:

Mondották nékem némellyek, hogy felette siró gyermek voltam vólna, és az Atyám sokszor ölébe vévén, ki-vitt vólna az udvarra, és a' tsillagokat mutogatván, inkább tsendesedtem; de az Anyám azt mondotta, hogy nem vóltam siro gyermek; hanem, hogy annyira nevekedtem, igen sebess futo vóltam, hogy álmélkodtak rajta. De lábravalót nem akartam viselni; hanem a' kurutz-világban egy káromkodó Katona rettentett-meg, 's ugy kezdettem viselni. A' pedig igy esett: Találta mondani az Anyám, hogy az ö fia semmiképpen nem akarná a' gagyát fel-vonni. Mellyre hallottomra mondott a' Katona: *Hol az a' gatya, Aszszonyom! mert mindjárt tele szarom, 's a' fejébe vonszom ennek a' gyermeknek.* Melly irtóztató szóra el-szaladtam a' mezöre, 's alig tudtak bé-édesgetni, biztatván, hogy el-

a egyházmegye
b oldalak

ment a' Kurutz. Akkor mindjárt fel-vontam a' paritja gatyát[239] és nem jártam azután soha lábra-való nélkül. [117]

Mikor kezdttek initiálni[a] éppen nem tudom, 's azt mondhatom a' Poëtával: *in ipsa fere natus sum Schola.*[b] De az jut eszembe, hogy az Anyám szolgálójának voltam a' karján,[c] és egy kis Tábla papirossal beboritva volt a' kezembe, es azon A B.Cze. Azon állapotomban az Atyám Sidó Bibliájára akadtam volt, és a' Titulusát[d] ki-szakasztottam volt, 's szaggattam volt igen-igen apro darabokra; tsudálván az Anyám hogy olly tsendes vagyok, oda járult 's el-hül belé, Mi esett a' Biblián, 's ijedtébe azokat az apro darabokat bé-vetette a' tüzbe; az Atyám is haza érkezvén, kereste a dirib-darabokat hogy öszve enyvezze; de meg-értvén hogy hammuvá lett, neheztelt az Anyámra; de en azután a' Jablonski Bibliájával[240] ajándékoztam vala az édes Atyámat Deák koromban, hogy meg-fordítanám azt a' kárt.

A' Kurutz világi réz pénzt ujsagul hozák az Atyám házához, és ők fen-állva mutogatjak egymásnak 's adjak vala kézröl kézre; én pedig elegge agaskodám hogy láthassam; de nem láthatám a Li- [118] bertast.[241] Ezt a' réz pénzt egy elsöben ezüst pénzel is fel-váltották; de végre nekem is adnak vala e'félét. 's a' tájban 30 forinton vettek egy pár tsizmát. az ezüst pénzt pedig az okosabbak be-igyekezték szerzeni. Ekkor a' kurta forintnak nagy hire volt, 's az hat sustákbol allott. A' réz pénznek pedig bövsége igen nagy volt.

Egesz tanulo koromban kétszer vertek-meg a' Praeceptorim[e] és többször soha sem. *Elsöbben* meg-vere az Atyám parantsolatjabol Közép-Ajtán Sz[ent] Györgyi István,[242] ki vén és igen ösztövér, pénzes és fösveny ember vala: e' bizony sokat Orbiliuskodott[243] vólna rajtam, mivel másokat felette sokat korbátsolt, plágalt s Colaphizalt;[f] de reám nem eresztette sem az Atyam, sem az Anyám. azért is fakadott vala-ki erre a' szóra: *Az Isten az annya lelkeböl vegyen számot, hogy semmire nem tanithatom*; de ugyan-tsak fel-fogata egyszer 's a' korbátsal vagy négyet ütött vala a nadrágra. Az oka pedig e' vala: Reggeli Templomban énekelvén hátul meg-huza valaki a' hajamat, 's meg-haraguvám, 's viszsza fordulván, látám hogy a' Szabo Tamás fia Gyurka /:ennek a' részeges Szabo Tamásnak nagyobbik fia vala Aj- [119] tai a' Medicus,[a] :[244] ki bokretás lovakon jár vala, és a Vai Familiából adtak vala Kis-Aszszonykát nékie feleségül./

a bevezetni (ti. a tudományba, a tanulásba)
b csaknem magában az iskolában születtem
c jav. ebből: *kárján*
d címlapját
e sor végén: *Praecep*, új sor elején: *rim*, th.
f vert és pofozott
a orvos

[áll mögöttem] és a' szegény Ajtai Szabo Gyurka barátomnak involavi in Capillos[b] ott a' Templomba 's ö sirva haza szalada; az Attya panaszra jöve az Atyámra, az Atyám jöve az Oskolába, de én el-bujtam vala a' tsürben egy kádba 's nem találának-meg; az Atyám el-mene ugyan haza; de meg-volt hagyva, hogy engem meg-fenekeznének 's ugy lön. A' szegény Gyurka bizony ártatlan volt; azután sokat nevetkeztünk e' dolgon; velem együtt szentelék is szegény frater ignorantiaet[c] Vajda-Szent-Iványon Pokai[d] Pappá, es a' Censurán[e] ugy óltalmaztam szegényt, hogy az opponensek[f] nem igen szorithatták-meg; de tsak által-látzott hogy tudatlanka; és Póka[g] igen kőzel lévén a' Synodushoz, sok Hallgatoi nekie által-jöttek hallgatni, 's feles Nemesség lévén ottan, valóba sajnálják vala, hogy nem felelhet az uj Pap, hanem en emelgetem a' szent rudat; és szomorán beszéllik vala nékem is. Láttam azután is ötet a' Teleki Sándor[245] temettségén 's ösz, kopár ember vala szegény Barátom. Nem [120] állok semmi egyéb boszszut a' szegény Szabó Tamáson, hanem tsak holmi dolgait jegyzem-fel:

Midön meg-hallotta volna, hogy Doctor Ajtai Szabo András, az ö első feleségétől valo fia, le-érkezett vólna Akademiakrol 's már Paszmoson volna Gróf Teleki Mihálynál,[246] mentöl viseltesbb tzondrájába, harisnyába 's botskorba öltözék; noha volna poszto ruhája és tsizmája, de fél vala, hogy megfosztják a' mezöségen; és a' második, 's szolgálójából lett Felesége, a' szegény Ajtai Szabo György' annya, genyett kényes aszszony, tele hugyozván egy fertályos[247] üveget, téve a szegény Tamásnak kebelébe; s ezzel el-indulván ére a' Paszmosi határra. Ott találván valami udvari levest,[248] meg-mondá, hogy ö vólna a' *Dotkor Apja*, 's az által hivatá is a' Doctort a' mezőre; az udvari lovász-inas vagy mi volt, meg is jelente Doctor Ajtai András Uramnak az attya érkezését, ö is sine mora[h] ki-sétála hozzája; ott egymást köszöntvén, elö véve a' szegény Szabó Tamás a' fortályost, és monda, hogy azt a' felesége küldötte, hogy abból látná-meg mi nyavalyája volna 's mondana valami *urusságot*; de a' Doctor Ajtai az Attyával el-vetteté az üveget; és meg-hagyá hogy mindjárt viszszá-induljon; 's viszsza is indula; Doctor Ajtai pedig paróskoson az Udvar felé. [121] De azonban ama' hitván udvari legény bé-fuvá Teleki Mihálynénak /:e' Torotzkai Istvan leánya vala,[249] ki a' D. és az S-et nem tudja vala ki-mondani. Azért is Gidofalvi Mihály ipomtol a' kását az asztalnál igy kéri vala fel: *Gigofalvi Uram! adja Kjed a' Kákát.*/ 's rövideden

b belekaptam a hajába
c tudatlanság fráterét
d jav. ebből: *Pog.../?/*
e vizsgán
f vitaellenfelek
g jav. ebből: *Póg.../?/*
h késedelem nélkül

ki-mondva: a' szegény Szabó Tamást az utról viszszá viteték és asztalhoz ülteté Teleki a' Doctor Confusiojára.[a] Bizony nem is ártott Ajtainak, hogy meg-hölyköltessék,[250] mert a' gög bizony nála nagy vala, mind addig mig az infelix Curák[b] miatt ugy fel-hagyák, hogy senki sem élne az ö praescriptióival.[c] De azonban ö a' felesége jószágában jol él vala, 's vóltam is az Udvarabán[d] egyszer 's panasz nélkül gazdag asztala vala. Az Attya keze alá is küldött volt ö holmi Negyvenes[251] borokat hogy ki-kortsomárolja; de pestises idö lévén, 's valaki azt találván mondani, hogy a' dög ellen leg-jobb orvosság a' jó bor, ö szegény a' bort nagyobbára meg-itta. De idövel a' szegény Ajtai Szabo György adá-meg az árrát; mert a' Doctor báttya mindenét el-véve, az Aviticumat[e] is egészszen el-foglalá és az ötset ugy hagyá mint az ujjomat. De valakik a' dolgat tudják vala, 's az Atyám is, a' Doctor Uram oeconomiájat[f] bizony detestáljak[g] vala. etc. [122] Már ez elött a' szegény Ajtai Sz[abó] György meg-maradtatása[252] elött, meg-holt vala pestisben Szabo Tamás és Szabo Tamásné; de minthogy a' Tamás részegeskedése miatt igen háboran éltek, nem engedék az aszszony részéröl való atyafiak, hogy a' testek egy sirba tétessék; noha azon egy napon halának meg, 's más nap egy prédikátzioval temettetének igen közél egymáshoz. Ez a' Szabó Tamás verete-meg engemet Szent-Györgyi Márk Istvánnal, kit az Oskolában Udvarhelyt, minthogy igen aszszu ember vala, Bör Istoknak hivnak vala; de egy Suska nevü leányt temerálván,[h] kitöl Suska Kato nagy testtag leány származott vala, kit koros leánysagában láttam Udvarhelytt, ki-tsapatta vala az Oskolából Veszprémi István a' Pap; mert akkor ott tsak Mesterek voltak, hanem azután hágottfel a' titulus a Professorságra.

Második s utolsó Scholai Vereségem esék Udvarhelyen Etymologista[i] koromban Gyujto Ferentz által: ott illyen regula vala, hogy reggeli Preces[j] után egy verset énekelnének a' Classisban[k] 's olvastatnék Catalogus;[l] de a' ki akkor ott nem lenne, notálnák.[m] Ott-hon felejtém azért magamat egy reggel ama' kuldus es rühes Borbely György házánál, a' kinek Sára leánya murokkal próbalgatta vala a' szemérmét és meg-sert-

a zavarára
b szerencsétlen gyógymódok
c előírásaival
d jav. ebből: *Udvára ban*
e ősi öröklött vagyonát
f gazdálkodását
g átkozzák
h megfertőzvén
i szószármazástan-tanuló (azaz 1. osztályos)
j könyörgés
k osztályban
l névsor
m följegyeznék

vén a' valamijet az Attya gyogyitá-meg; és mikor Catalogus olvasás végen érkeztem volna, bé-hevite Gyujto a' tenyerembe reszeg reggeli fövel. De más nem bántott soha. [123] Egyszer még ugyan szintén el-kapom vala a' nyak tsapot; mert a' szállásra szaladtam vala egy pennáért Novitius Sintaksista[a] koromba, és Declamator[b] valék; már pediglen a' Praeceptorom Krizbai Mihály indulo félben vala a Classisával az Examenre, 's hát sohul nintsen a Declamator 's busul[253] vala. Azonban meg-érkezém; de alig hogy meg nem üte. Köszönje pedig hogy nem bánta; mert keservemben en bizony a' Declamatiót[c] el-nem mondom vala.

Ezután vala a' szomszedomban egy Pápista gyermek, velem egy Vivásu, Kováts Márton fia; ki a' Jesuitáknál tanul vala; a' kit a' Grammatikabol könnyen meg-győzök vala; de végre egykor ki-kapa rajtam; mert azt kérdé: *Sacerdos* componitur e' Duobus Rectis: *Sacer et Dos*; quare igitur non facit Genitivum *Sacridotis?*[d] Mellyre meg-némulék; ha nem azután a' Praeceptor tanita-meg a' feleletre, de késö vala: *post festa Sacerdos.*[e] Ez idöben vala Syntaxista tanulo-társam ama' Czigány Málnasi Imreh Miklos, ki azután Csikban egy hitván leányert Pápistává lett vala; ez igen rosz tanuló, hazug ado- [124] lescens[f] vala; de szájas, bátor; mikor pedig a' Retre ki-menyünk vala játekra, a' Jesuiták is ollykor az ö Tanitványaikkal ki-jönek vala 's velünk öszve-elegyednek vala; a' Jesuiták pedig akkor ott Syntaxisnal[g] feljebb nem tanitanak vala. De a' legjobb Tanitványokat is ez a' Málnási Confundálja[h] vala. mert kiált vala mint a' Czigány, ezt mondván: Constene Domine!

> Magna minorque forae, quarum regit altera Grajas
> Altera Sidonias, utraque sicca, rates.[i]

Ezzel az egy pár versel meg-zavarja vala öket, mellyet ö maga sem ért vala, azok sem. Ez a' Czigán Málnási el-tsalá a' Grammatikámat,[j] hogy szebben bé-köti: de a' tábláját is el-hasitá, körül is ugy el-nyirbálá, hogy azután sokkal rutabb volt; 's még is tiz polturát vona rajtam a' gonosz

a kezdő mondattan-tanuló (azaz 2. osztályos)
b előadó
c előadást
d A sacerdos ('pap') szó két részből tevődik össze: sacer ('szent') és dos ('adomány'). Akkor hát miért nem sacridotis a birtokos esete?
e elkésett a Sacerdos
f fiú
g mondattannál
h összezavarja
i Érted-e uram? Nagy és kis ajtók, melyek közül az egyik a görögöket vezeti, a másik a szidóniakat, mindkettő kiszáradt. /?/
j nyelvtankönyvemet

Czigányja, noha betsületes Nemes embernek gyermeke volna. Ennek Testvérjét vette vala feleségül Sz[ent] Györgyi Márk István Pap;[254] és a' Feleségének árva leány testvérjét meg-szeplösité; de 12. aranyat fizetvén Deáki Josef Püspöknek, az az Incestus[k] el-nyomula ob honorem quasi Sancti Ministerii et Religionis.[l] Ez a' Márk István annak a' Mesternek fia vala, a' ki engemet a Templombeli capillatioért[m] meg-korbátsola. kinek Felesége igen borozó és nagy kurva vala; de jó gazda-aszszony. [125]

Ugyan Novitius Sintaxista[a] koromban Czigán Málnási 's más két adolescensek[b] el-tsalának cantalni[c] Husvét innepében, és vetödénk Árvádfalvára is, a' hol egy nagy házhoz bé-menénk, elöl-menvén Málnási Miklos mint egy Vajda, észre nem vévén ö, hogy Oláhok laknak a' házban; de mi észre vévök és sietve ki futánk a' kapu eleibe; Málnási senkit nem látván maga után a' házban mi-közzülünk, és sem Éneket, sem Salutatiót[d] nem tudván, arra fakada-ki, hogy a' Batzoni Oskolában Comoediában tanult verseit kellene el-mondani, mellyeknek két strofáji ezek valának:

Tetűknek, bolháknak kövérivel hiztam,
Tsontjokkal puskáim ágyait tzifráztam s.a.t.

Ezt az Oláhok tsudálkozva hallgaták, 's adának nékie egy fejér tojást. mellyet ki-hozván, nagy haraggal belém veszé; mert en valék közöttök leg-nyomorultabb 's erötelenebb, és monda: Miért nem jöttél utánnam, Canis sit mater![e] mert ugy űtöm a' fejedbe ezt a' tyukmonyat, hogy szemed, szájad tele telik. En pedig tsak a' sirással oltalmazám magamat: ö is a' földhöz üte a' tojást. Többet is sirtam ezen a' sáros uton, mert a' sok kalátsot nehezen birtam. Többször ezután nem is mentem cantikálni.[255] [126]

Mikor a' Syntaxisbol Poésisra promovealtak[f] volna; /:mert[g] kétszer is promovealtak, de viszsza-mentem/ bé-menék a' Poétak Classisaba[h] melly a' Deákok Auditoriuma is vala; vala pedig a' Praeceptor egy Vásárhelyi nevü Enyedi vén Deák, szelid ember; ki azután Bátori vagy hová való Pappá lett volt 's végre pápistává lett vala 's megint közünkbe visz-

k	vérfertőzés
l	mintegy a szent hivatal és vallás iránti tiszteletből
m	hajbakapásért
a	kezdő mondattan-tanuló (azaz 2. osztályos)
b	fiúk
c	énekelni; énekléssel adományt gyűjteni
d	üdvözlést
e	kutya legyen az anyád
f	a mondattan-osztályból a költészetibe előbbre juttattak (azaz a 2.-ból a 3.-ba)
g	a zárójel nyitása hiányzik
h	a költészettan-tanulók osztályába

sza akar vala jöni; de nem lehete. En ettöl a' Praeceptortol ugy el-hülék, nem tudom miert, hogy ismét viszsza-menék a' Syntaxisra;[i] 's azt a' szegény Krizbai Mihály tsak neveti vala.

Mikor Rhetor[j] volnék, bé-jöve a' Püspök Kolosvári István visitálni arra a' földre, és a' Praeceptorom a' jo Szathmári Samuel egy Oratiotskát készite, estve ki-adá hogy más napra meg-tanulnám 's el-mondanám; sokat is törem rajta a' fejemet 's meg is tanulam; de az el-mondása ismet más napra halada s en is bátrabbá lévék 's el-mondam a Püspök elött[k] az Auditoriumban. Végezvén azt kérdé a' Püspök: *Cujus filius est hic.*[l] Felele a' Praeceptor: Est filius unicus Reverendi Domini Petri Hermányi.[m] Mellyre monda nékem a' Püspök: Gratulor tibi fili, et tuo Parenti talem filium: Pater tuus fuit a' meis institutionibus. Deus tibi benedicat.[n] Ez a Püspök pedig kisded ember vala; de piros és igen szép fejér haju 's szakállu. [127]

Togátskát kapván a' nyakamba, rendelének innepelni[256] leg-elsöbben is Karátsonban Hev-vizre Haller Istvánnéhoz, ki az elött Betlen Sámuelné volt; most pedig Özvegy vala, Nagy Tamás leánya Nagy Borbára: az Aszszony szálas, tsontos, nagy tag, termetes, de jó kedvü Aszszony vala. Gróf Betlen Imre már a' Collegiumbol ki-költ szép Urfi: Generál Betlen Farkas[257] igen nyughatatlan Urfiatska, kinek Szigeti György tart vala asztalt: Grof Teleki Josefné[258] fejér, de pirosság nélkül valo Kis-Aszszony, mintha beteges lett vólna. Itt azon az asztalon, melly mellett kellett predikállanunk, egy fekvö 's ütö alkalmas nagy ora vala, és sok Deákotskát süt vala a' Predikátziójába: predikállek kettöt az öt Deák közt; de nem sülék belé; mert meg-mondották vala elöre, hogy ne venném számba hogy zeng 's üt. Ide szánon hozott vala-le minket Farkas Urfi. De még ezután egy Husvétben is inneplettem vala ennél az Uri Aszszonynál Rétenben: akkor az Aszszony egy Udvari sótalan bolondot is tart vala, 's holmi izetlen tréfákkal egy Vatsora felett nyere 8. máriast;[259] en is predikállek 's ada az Aszszony két máriást. [128]

Ez után való Karatsonra rendelének Betlen Sz[ent] Miklosra Gróf Betlen Josefhez,[260] a' hol három hétig heverék; mert annak a' böven költö jámbor Urnak nem volt pénze hogy ki-fizessen. Itt letünkben érkezék-le Bétsből a' Betlen Miklos nagy haju 's Német tsizmáju Inasa, 's el-hozá a' hirt, hogy meg-holt Betlen Miklós:[261] vala is sirás azon a' napon; más

i a mondattani osztályba
j a retorika tanulója (azaz 4. osztályos)
k a szó helyén más szót kezdett
l Kinek a fia ez?
m A tiszteletes Hermányi Péter uram egyetlen fia.
n Gratulálok neked, fiam, és az atyádnak egy ilyen fiúhoz; a te atyád az én neveltjeim közül való volt. Isten áldjon meg téged.

nap pedig panaszolkodék elöttünk a' fia, hogy ötet 27 000 forint adosságba hagyta. Betlen István[262] is tanulo Urfi, lévén a' Betlen Josef tutorsága[a] alatt, ott vala, vala pedig Praeceptora[b] Borosnyai János a' mostani Püspök; 's ennek az Urfinak is hozott vala a' Bétsi szolga egy Levelet, melylyet Betlen Miklos Distikonokkal irt vala; mellybe a' vala bé-foglalva, mint tanult 's menyire ment volt ö gyermek korába 's ifjantan. Bizony portentum ingenii[c] gyermek volt ö! Beszélli vala a' Bétsi szolga, hogy Betlen Miklos a Bétsi árestumában XII. foliant[d] irást irt; de azt mind bé-vitték a' Császár udvarába, 's nékie le-hozni nem engedték.[263] Ez a' Sz[ent] Miklósi ut bajos volt ennékem.

Ezután Husvétban Jáson inneplék Grof Székely Adamnal[264] a' hol is untig ettem a' vadhust; de egyebet nem adának egy Oroszlános Tallérnál, 's az is egészszen ón vala; de ott észre nem vettem, mert viszsza adtam vólna. [129] Itt tsudáltam, mint a' tehén az uj kaput, mint mond-el memoriter,[a] a' sok bor hörpötzöles között, Székely Adám a' Barclajus Argeniséböl[265] egy-egy darabot; mert addig álmat sem láttam vala Argenisról, hanem ö mondja vala a' kezdetét: *Nondum Orbis adoraverat Romam* etc.[b] Azonban száma nem volt, a' mennyiszer le-küldötte borért az Inást. Itt minden estve többire külön ettünk Deákokul, és a' jo Vad-husok mindenkor véresek valának, hogy ne ehessük 's az Udvari sok pani-perdáknak[266] több jusson.

Pünköstre Betlen Györgyhöz menék V[ajda] Szent-Iványra,[267] 's vala a' Társam a' Nehai Bodor Moses, már a' kurvákba kapatt rosz indulatu de violaszin köntösü formás legény: Mentünkben a' Mikházi feles apátzákot, kik Tsikba igyekeznek vala, elöl találok, 's holmi bokros helyeken kettenként mennek vala; látánk ott szép leányokat 's majt meg-dühödek[c] a' szegény Bodor, hogy nem játzodhatik vélek; magamat bizony igen féltettem, hogy az ö katzérsága miatt le-vernek ott: ferjfiat ugyan egyet sem láttunk; mert talám más uton takarodtak el; de mindenik ifju, fejér, szép Apátza mellett egy Vén volt 's annak a' kezébe akkora fekete Kereszt mint maga; 's Bodort [130] az is tartóztatta, hogy a' Leányokhoz ne nyulna. Ez a' Bodor le-jöven a' Belgiumi Akademiákrol 's Dálnoki Pappa lévén, ollyan Feleségre akadott vala, a' kiben viszsza-fizetödék nékie a' sok latorkodás; de maga is ifjuságában meg-hala; söt idömbeli, 's idejebeli sok ifjakat tudok, a' kik Deák korokban tisztátalan életet élének, és

a gyámsága
b házitanítója
c csodálatos tehetségű
d fogságában 12 ívrét
a emlékezetből
b Még minekelőtte Rómának... a föld kereksége meghódolt (Ford. Boér Sándor)
c jav. ebből: *meg-dühödök*

az Isten ki-vagdalá öket szép ifjuságokban. De temetödjék vélek a' nevek is. Hanem az ifjak örizzék-meg magokat a' Tisztátalan személyektöl.

Ide jegyzem azt is, hogy midön még Classista[d] volnék Udvarhelyt, az en szállásommal által ellenben egy Pápista erös, szálas, ifju Mészáros egy Hushagyo kedden estve sokat evék 's ivék; fel-kelvén az asztaltol fel álla egy padra 's le-szökék, 's meg le-szökék hogy lohadjon a' hasa; megint asztalhoz üle, evék 's ivék; megint meg-ugrálá magát 's ismét tölté a' hurkáját; más napon fel nem kelhete ágyából, 's harmad napra meg-hala.[268]

Egy Husvét innepéröl haza érkezém Udvarhelyre sietve; mert nem szeretem vala imitt-amott lézzengeni, Papokon vagy másokon élödni; de látván, hogy még tsak egy Deák is haza nem jött a' leg-közelebb levő Patronussától is, mondám a' kis Szólgátskámnak: *Jere menjünk hálni Kenosba*, [131] onnan holnap hamar haza érkezűnk Közép-Ajtára az Apám Uram házához. Ugy is lön; meg-hálánk Daniel nevü Unitarius jo-esmerömnél; láték pedig hajnal elött illyen álmot, hogy „engemet valami Törvény Széken fö vételre itéltenek; az akasztó-fához ki-vittenek, a' nagy-sokaság között térdre állitottanak; de a' szememet bé-nem kötötték, ugy hogy láttam mint villogott a' pallós, mikor a' nyakamhoz méregette a' Hoher; de ugyan-tsak a' fejemet el-nem üték; hanem ezzel botsátának el, hogy többé azzal a' bünnel ne vétkeznem." nem tudom vala pedig mi bünöm volt volna, 's ök sem mondják vala vétkemet. Ezzel fel-ebredék meg-háborodva és még inkább megháboritám magamat; mert igy magyarázom vala az álmot /:minthogy akkori aetasomban[a] az Alomnak sokat tulajdonitok vala/ hogy engemet a' Rika erdején[269] meg-támadnak a' Tolvajok fegyverrel; és ha meg-nem ölnek is, rettentenek fegyverrel 's talám meg-fosztanak. Mert nehéz idö is vala akkor; mert a' Militia Austriaca[b] Tömös-vár felé szándékozik vala; a' Tavaszi idöhöz képest a' kenyér sem vala igen böv azon a' földön. Meg-beszéllem ezen álmat a' Gazdának 's a' Conjecturalis[c] magyarázatjat is [132] el-mondám; de a' Gazda megfedde engemet, hogy Irástudó ifju lévén egy álmon ugy meg-ütköztem; és bátorita is, hogy szamba se venném 's ne félnék. de en tsak tartogatok vala. Azért 6 forintos viola szin bűszke süvegemet a' tarisnyába tévem; az erdön nagy hallgatással 's vigyázassal által-menék mind Rákosig; ott meg-bátrodám, már senkitöl nem félek vala; a' Süveget, hogy a' nestje[270] ne rontsolodjék, ki-vévém a' Szolga tarisnyájából és fel-tévén, mendegelek vala mig a' Gyilkos-révén,[271] Köpetzen innen által-mennék; az alatt puska roppanásokat hallék; és látám hogy Kőpetzből öt vasas Német

d iskolás
a életkoromban
b ausztriai hadsereg
c föltételes

nyargalva jön ki az Ország utján; de en az ösvényen ballagdogalok vala a' Templom és Parochia felé; azonban egyik Német az Ország utjában meg-állván, a' négye pallost ránta és azt villogtatván reám száguldának és környül fogának lovaikkal; szola egyik Deákul szeliden hozzám és mind addig untata, hogy fel-kelle tennem a' süvegemet; ök is hüvelybe tevék fegyvereket, kérdezvén honnan jövök 's hova menyek; de részegek valának. Egyik közzülök meg-ragadá a' süvegemet; de en is meg-fogtam vala; de ö erössebb leve 's lovát meg-vágván a' sarkantyuval ugy megránta, hogy el-kellene eresztenem a' Süveget; és el-nyargalának az emlitett Rév felé. Néz- [133] ték e dolgat sokan a' toronybol és a' kerteknek lészáirol,[272] ugy gondolkozván, hogy azok a' részeg militaris[a] emberek meg-ölnek vagy meg-vagdalnak engemet. Én pedig épen meg-szabadulván, nem kevés Confusioval[b] és majt tiz forintig menö kárral bé-menék a' faluba; és a' nép igen örül vala rajta, hogy az Isten életben meg-tartott volna; és beszéllik vala, mint gyültek volt öszve ök az Urákék házokhoz temetésre; mint mentek-be oda azon németek; mint lövöldöztek az asztalba, melly mellett kell vala a' szegény Bátyámnak Benedek János Papnak predikállani; és mint vadászták volna el onnan a' népet; és hogy most is azt vigyáztatnák, ha nem jöneneké viszszá azon Papista Vasas Németek. En ott nem mulatozván, sieték az Atyám házához szomorán; mellyet az Anyám észre-vévén, igen kérdezi szomoruságomnak 's könyvezésemnek az okát, 's vegre meg-mondám. Az után ki-tudódék, hogy a' Schramm General Regimentéböl való ordinantz[273] Katonak voltak vólna, 's fordítának a Regiment pénzéböl egy aranyat. Ez a' Schram akkor vesze-el mikor Maurocordátus Vajdát Bukuresten el-fogák; 's az özvegye mellett, onnan hozott Szeretsen Szolgákat láttam Udvarhelyen. [134]

Az édes Anyámnak neve VEREBÉLYI ÖTVES SÁRA. Attya vala Verebélyi ÖTVES DÁVID, ki Magyar-Országrol származott vala-be Erdélybe; Ötves Dávidnak édes attya[c] Verebelyi MÉSZÁROS János.

A' nagy Anyám Ötves Davidné
vala Leánya:
PETENE FERENTZnek de Petelye.

Petene Ferentz Elei közzül volt az a' Nevezetes PETENE SIGMOND. ki Báthori Sigmondnak Pohárnokja vólt; és mellette volt mikor MARIA CHRISTIERNát nékie Feleségül hozták; ugy a' Szinán Basával való hadakozásban is. Vagyon is ennek a' Fejedelemnek Donatioja[d] a' Familiánk Ládájában holmi Almási joszágrol, és KENYERES nevezet alatt lévö Jobbágyokrol, kik most szabadságban élnek.

a katona
b zavarral
c *attya* utólag beszúrva
d adománylevele

Ki-fogyván a' papirosbol, mellyet e' Könyvbe köttettem, sok következendö dolgaim innen ki-rekedtenek; de talám enged az Isten idöt, hogy azokrol is jegyzéseket tégyek magam, nem levén nékem Fiam, a' ki az Eletemet le-irhassa. ha pedig semmit nem találnék irni, az en Életemnek Historiája, légyenek azok az en M[anu] Scriptumim,[e] mellyeknek száma már is fel-ment CXXVIIII darabokra, 's állanak bé-kötve a' Thekámban.[274]

e kéziratáim

NAGY ENYEDI SIRÓ HERÁKLITUS, ÉS – HÓL MOSOLYGÓ 'S HÓL KACZAGÓ DEMOKRITUS

[1a] Vivit enim vitium post funera, non modo Virtus
Vivit adhuc Helenae, non modo Penelope.[a] –

Vitio alterius Sapiens emendit suum; ignavus nimis est,
qui post exemplum invenitur incautus.[b] – [1b]

Vala Persiában egy igen bőlcs Arabs *Lokman*[1] nevü kitöl midön azt kérdenék: Kitöl tanulta azt az ö bölcsességét! azt felelte: hogy a' *Tudatlan és alkalmatlan emberektöl.* – Ez a' sok dib dáb dolgoknak tövel heggyel, 's éllel fokkal, ággal boggal összehányt szemét dombja is arra való, hogy bölcsebbé légy! légy is barátom Olvasó! 's ennél bövebb Praefatiot[c] ne várj; hanem várj idötöl, mert idöre hára valaha holmi haszon csak származhatik ebböl; mint a' vad almát addig sanyargatja a' dér, hogy hideg vizbe hányják, 's a' fagya kimenvén eddegelik a' parasztok. Azon Könyveket kárhoztatja Osterwáld[d],[2] mint Kegyes Tudos; de honnan tudná, hogy azok rosz Könyvek, ha jól meg nem olvasta volna? Dávid is bolondtól fogta volt[e] hallani ezt; *Nincsen Isten*;[3] de ö a' felöll nem volt Atheus.[f] E' rosz Könyv Autorának[g] pedig nevit ne kérd; mert elég Könyv vagyon sub anonymo.[h] Iratott pedig abban a városban,[4] a' mellyben ha a' Könyv iroknak 's Olvasoknak leg nagyobb [2a] bünük[a] csak akkora mint ez a' ganéj domb, boldog az a' Város. – [2b]

Dulce est desipere in loco!![b] – [3a]

a A bűn is túléli a halált, nemcsak az erény: Helena is él még, nemcsak Pénelopé.
b Más hibájából okul a bölcs; nagyon balga az, aki a példa nyomán nem lesz óvatos.
c előszót
d *Osterzsáld*, más.h.
e *volt* utólag beszúrva
f istentagadó
g szerzőjének
h névtelenül
a jav. ebből: *bünül*
b Olykor bölcs a bolondozás (Horatius: *Énekek*, IV. 12, 28. Ford. Vas István)

Nagy Enyedi siró Heráklitus,
és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus.[5]

10. Jul. [1]759.

1.

Vala Nagy Enyeden, 1718 tájban egy Fazakas M. Gábor nevü Tanácsbéli, és nem gonosz hanem tudatlan ember; a'ki midön egy városi tréfás, de értelmes ember Concivisitől[a] azt kérdené: *Jó Uram! mi jó hirrel bövölködik kigyelmed?* – monda a' jádzi[6] ember ki deákul is túd vala: Nem tudok most egyebet édes Fazakas Gábor Uram hanem azt, hogy a' *Gallus*[b] *a' Francziával meg békéllett*, melyre monda a' szegény Fazakas: *Hálá legyen az Istennek!* 's ezzel elválának egymástól örömmel, – eggyik a' maga tréfájának, a' másik a' békesség nevének örülvén. –

2.

A' Szászvárosi Ekklésiának igen szép [3b] tudományú, de hivatalában felette restes mostani Papja K[ézdi] Vásárhelyi András, négy lovú kocsin útban lévén egy idöben; találkozék vele Kerekes Pál nevü Enyedi Deákból Katonává, Katonából Baváriai[c] préda pénzel meg gazdagodott 's Ur nevet is felvevö Nemes; köszöntvén egymást becsülettel 's egy keveset eggyütt beszélgetvén; monda Kerekes Pál: *Tiszteletes Uram!* Kegyelmed tudos ember; azért ne terheltessék nékem e' kérdésre megfelelni, a' mellyre[d] másoktól nem vehettem kedvem szerént való feleletet: *A' Kristus mezittelen ment fel Menybe vagy öltözetbe?* Monda Vásárhelyi András: *Czó! hajtsad te!* 's meg csapatván a' Kocsissal a' négy lovat, bucsuzatlan elválék a' kérdezkedö Urtól. Melyet midön én meg hallottam vólna, mondék: *Coccéjus János* sem felelhetett volna jobban arra a' kérdésre, mert ö egy Könyvében igy ir: Multum profecto pietati officiunt questiones stultae et indisciplinatae,[e] 's meg igérém, hogy azt a' Feleletet le irom emlékezetre. – [4a]

a polgártársától
b francia
c bajorországi
d jav. ebből: *a'mellyet*
e Bizony nagyban kárára vannak a kegyességnek az ostoba és fegyelmezetlen kérdések.

3.

Visitálni[a] indula hajdon az Unitárius Püspök,[7] és midön béérkezett volna Udvarhelly székre, praedikálla[b] hallattára egy Praedicátor, és ejte beszédében illyen szót: hogy *az Izrael fiai 400. esztendeig bujdostak a' pusztában.* – a' Templomból a' Papság,[c] házhóz-menvén a' Praedicátorok 's Püspök, monda a' Püspök a' Concionátornak:[d] *Talán nincsen Bibliád Atyámfia?* Monda erre a' Praedikálló: *De bizony vagyon, Tisztelendö Püspök Uram! egy rósz.* Monda erre a' Püspök: Ne mond a' Szent Könyvről, hogy rósz. Monda azért a' Praedicátor; *vagyon egy hitvány.* –

4.

Vala Nagy Enyeden a' tájban, midön Korni's István Gróf a' Minoritákat e' városban álnok igéretekkel bé dicséri, egy Lenkes nevü vén és igen Köszvényes Barát; ezt a' Szerzetest egykor a' Köszvény erössen ágyba veté; de azonban az agg ravasz, hogy a Réformátus börvedreket,[e][4b] 's bór-moslék embereket megnyerné 's magájévá tehetné, gyakran[f] csinál vala nékiek vendégséget. – Midön egyszer ágyba fektében is illyen asztalt teritett vólna; nékie mint Köszvényesnek bórt nem akarnak vala adni a' Barátok; ö pedig kér vala, amazok ismét kérik vala, hogy bórt ne innék mert rosszabbúl lenne, monda: Adjatok! iszom bizony én: ti azt akarjátok; de én nem, hogy a lábam is fájjon, a' kezem is fájjon, a' hasam is fájjon, a' szájam is fájjon. –

5.

Folti Bálintné Jósika Mária gazdag Úri asszony lakik vala Hunyad Vármegyében Folton ki is elöszollitván egy Inassát, hólmi Fejér Czipokat 's Bábolnai bórt akara küldeni 's külde is egy Német Officirnak.[g] Az Inas túd vala deákul valami keveset; az Asszony pedig annál kevesebbet; de még is az Ur asszony tanitja vala az Inast, miképpen adná bé a' Discretiot[h] deákul, monda azért az Inasnak: Csak azt mondjad te: *Vidua Foltiana misit.*[i][5a] Nó mit mondasz lássam: Monda az Inas, hogy már ártatlan-

a egyházlátogatásra
b jav. ebből: *praedikálta*
c jav. ebből: *Papság*;
d prédikátornak
e *börvedzeket*, th.
f *csakran*, th.
g tisztnek
h ajándékot
i Özvegy Foltiné küldte.

ságból: *Vén duna Fotina misit.* Monda az Asszony; ne ugy mond rósz ember; – hanem *Vidua Foltina*; de az Inas csintalanságból csak nem tanulhatá meg jobban, mig a' szegény vén asszony meg nem haraguvék. –

6.

Csehi János Udvarhely széki Pap, ifiuságában megszereti gonosz végre egy paraszt ember halgatojának jó fórma de tiszta életü feleségét, 's igen utánna veté magát, – az okos asszony sem mútata kedvetlenséget: igére Csehi az asszonynak egy pár veres csi'smát, ha engedné magát meg csehelni; 's az asszony jó szót ada ha a' csi'smát elöre megvenné, és ide 's ide vinné éjjel az aszalóba. Meg is cselekvé Csehi, 's elmene az ajándék csizmával az aszalóba; de a' ravasz asszony megjelenté ezt Csehiné asszonynak idején 's javallá, hogy lopná magát az aszalóba. – Csehi azt vélvén, hogy az Asszony vólna, a' kivel ö meg szerzödött vala; kezdé a' Felesé- [5b] gét idegen gyanánt szópni 's nyalni, óda adá a Csi'smát is; azután pedig közösült vélle; 's az asszony elöl elméne 's otthon lefekvék, tetteté is mintha alunnék.[8] – Azonban Csehi is megérkezék; kérdé a' Felesége, hól járt volna illyen késö éjszakáig? elhazudá egyfelé. – Csehiné hajnalban felkelt és az új piros csi'smát felvonván jár és sepreget vala a' házban mint gazdasszony. Csehi pedig a' lasnak[a,9], alól látván az új [csi's]mát,[b] 's tudván hogy a' feleségének új csi'smája nincsen, kérdé: *hól vetted azt a' piros csi'smát Feleség?* Melyre az asszony haragoson kikezdé találni a' titkot: Csehi pedig megijedvén kérni kezdé hogy halgasson, 's igéré, hogy mást is vészen nékie. – De a' titok kinyilatkozék és generalis visitatió[c] következék, melyen vádoltaték is; – fogá pedig magát és vitt[d] Údvarhelyt a' Püspöknek Veszprémi Istvánnak ajándékba egy nyúlat, 's kedvesen vévé a' Püspök; de kerülvén fordulván ellópá a' nyúlat, 's ismét béajándékozá más nap, mellyel a' vén gutta ütött Püspököt [6a] annál inkább lecsendesité 's nem lön baja; de midön indulni akarna[a] a' Püspök, 's a' két nyúlat keresnék, csak eggyet találnak, melly dolgot nevetnek vala a' kik tudják vala az ö tréfáit. –

7.

Sz[ent] Ábrahámi Mihály Unitárius Püspök visitátiot tartván Udvarhely széken egy Falúban, hatod vagy heted magával ebédre hivattaték egy

a *kasnak*, th
b *...mát*, tintafolt takarja
c általános egyházlátogatás
d jav. ebből: *?vala?*
a jav. ebből: *akarna*. -

Unitárius nemes Embertöl; a' több Papok pedig letelepedének a' parochiában 's jol tarták magokat, éggyen kivül, a' ki szörnyü fóg fájásban lévén sem nem ehetik sem nem ihatik vala, – hanem javallák némellyek hogy dohányozna egy keveset, 's túbák füsti fógná enyhitni kinját; Mentegeté magát, hogy ő sóha a'félével nem élt, 's fél hogy meg okádtatja az ötet; de addig untaták[10] jó baráti, hogy pipát töltének 's meg is[b] gyújták nékie, – a' pipa szár pedig igen rövid vala. Leülvén azért a' szegény fájos fogú Hod- [6b] 'sa[11] a'[c] favágó tőkére, szipogatja vala a' fűstöt; de véletlen megérkezvén a' Püspők, meglátá a' pipálást 's mondá a' betegnek: *Adj [12]. forintot mindjárt.* – Eleget menté magát a' szegény ember 's mind a' több Papok is, hogy soha pipás ember nem volna az az ö attyokfia; de monda a' Püspök: *meg értem én a' tréfát; meg kell bizony annak lenni.* Mit tud tenni a' szegény fógfájos? Komjaitól[12] 's szomszédjaitól fel kéri 's béfizet. Kimenvén pedig a' Püspök elől, monda a' több Papoknak: *Isten vesztette volna órvasságtokat, sóha nem fizeték órvasságra nagy hijába ennyit.*[13] – Itt ment vala bé Sz[ent] Ábrahámi az Oskola háznál a' Communitas[d] nevezetü Classisokba[e] a' gyermekeknek,[14] 's meg látván, hogy a' Mester oda tett bé egy eczetes átalagot,[15] hat forintot ránta a' Mesteren. –

8.

Mikor Mártonfi György[f] volna Erdélyi Pápista püspök, Consiliárius[g] és Fejér Vármegyei Fő Ispán visitátiot tarta pompáson a' Székely [7a] földön is: ez időben pedig Baroti Plébánus Pater Fodor vala; a' kihez egy óda való nemes Leány addig jára gyonni, hogy meg férgesedik. Melly dolog a Plébánus részéröl tagadhatatlan vala; de a' Püspők a' dolgot jó neven nem vevé; azért Fodornak esőben sárban gyalog felkötelödzve kelle a' Püspők hintoja után menni Háromszékre 's Csikba, azután büntetésül eltevék máshuvá.[16] Ezután Vármegye gyülését tarta Nagy lakon ez a' Püspök, 's midön visszaindulna szándékozék vala Asszonynépére; és monda a' jámbor vén embere ártatlan, de vigyázatlan szóval: *Csak szép Asszonyon háljunk*, melyet a' Vármegye Tisztei el mosolygának; 's maga is vevé észre, hogy valami nevetségre valót fogott ejteni. – Ezután Zempér Mihály az öreg Kemény Lászlónak[17] Csombordi Gondviselöje fóga

b *is* utólag beszúrva

c *Hod*, [6b] *'s a'*; valószínűleg a *Hoď sa* 'mohamedán pap, hitoktató' szót tagolta hibásan a másoló.

d közösség

e osztályukba

f *György* utólag beszúrva

g tanácsos

a' Marosban egy Tok halat, 's Ura nevével vivé Károlyvárba a' Püspöknek Péntek napon, – nagy kedvességgel is vévé a' Püspök az [7b] ajándékot; 's a' szegény akadazó beszédű Zempért asztalához ülteté; 's a' tekenös béka, a' minémü csemegét Zempér soha nem ett vala éppen néki esék eleibe melyet ö csirkének vél vala, és igy gondolkozik vala: Nagy kedvessége vagyon ez elött a' Sz[ent] Pápista Ur elött /:valósággal is úgy vólt:/ az én Uramnak, hogy az én Uram tekintetéért böjt napon hüsos étket készittetett! evék azért a' tavi csirkéböl édesdeden Zempér Mihály Komám, – azomban a' Püspök azzal akarja vala ötet meg becsülni, hogy magával azon egy ezüst pohárból akarja vala itatni; de Zempér ob reverentiam personae[a] ki adja vala a' póhárt, nóha már a' Secrétáriustól[b] megtudván mit ett, örömest elölte vólna borral az utálást. – Felkelvén az asztaltól, siete Zemper bucsut venni, hogy az elsö Korcsomán jól meg borozza magát; és bak kutya módra magát hajtogatván mász vala hátra; és a' palota küszöbinél történetből összeakad a' két sarkantyúja, 's az ajton hanyat kiesik, a' jó hosszú gráditson lemenyen háttal a' földre [8a] a' Püspök szeme láttára, a' ki az ajtóban fenn ezzel teprenkedik[18] vala: *Fogjátok! Fogjátok! hatalmas Isten! a' Báró Úr szolgája mind összeromlek!!* – Nagy bajjal el választák az Inasok a' két sarkantyút, és ezzel Zemper lejövén az alsó Városra jól meg tölté magát borral; de egy holdnapra épüle ki az esésből és a' béka csemerből. –

9.

Pater Moses[a] Boroszlai, Cserei Ágnesnek fattyú fiából való Minorita beszélli vala Kútyfalván a' Zeyk Mo'sesné[19] Torában, hogy midön ö Romából visszajöne Velencze felé a' Tengeren hajótörést szenvedett 's harmadnapon Ángliába ütödtek portusra[b] Úr szine változásának napján:[20] megemlékezvén pedig aról, hogy az a' nap az Anyaszentegyháznak nagy innepe; látván azt is, hogy ótt a' Templom tetején Kereszt vagyon, bé menvén a' Templomba, kerüle az Oltár háta megé, hogy álbát[c] vessen [8b] a' nyakába, és Misét szolgáltasson; 's akkor szolitották meg, hogy az Kálvinista Templom. Nékem igen kell vala nevetnem az ő Geográfiáját, mellyet egy értelmes gyermek itt[d] meg csufolhatott volna, de nem szollék semmit ott; hanem azután beszélléttem másoknak. – Ekkor beszélli vala azt is, hogy a' Neszter[21] vizével vaj nélkül dagasztott jó kalácsot ett mintha Erdélyi vajjal készült vólna; és ótt a'

a személye iránti tiszteletből
b titkártól
a *Moser*, th.
b kikötőbe
c fehér karinget, miseinget
d jav. ebből: *i.*

búza szeme ólly nagy, mint eggy-egy bab. Rimben a' Ham[22] előhozatta Ágyasait, 's kinálta ötet, hogy válasszon égyet magának. Melyekre azt gondoltam, hogy ez a' Barát habet forte votum perpetuae mendacitatis.[e] – Ugyan ezen Mo'ses Boroszlai úgy jár egy Borosnyai Boldi'sár nevü Nagy Ajtai Réformátus Pappal 's házas emberrel, hogy akkor mint ö, a' Barát is jól ivott vólna a' Sárkány téjben, 's lefeküttt volna a' földre szalma ágyra, kezdé szidalmazni a' Réformátusok Papjainak házasságokat; és Borosnyai kéri vala, hogy kedvezne, halgatna, alunnék, – nem szűnve, rá róhan [9a] Boldi'sár, a' hasára ül; 's ótt életit Mo'sesnek beszélleni kezdi, 's mások csendesittik le. –

10.

Vala Három széken egy Tűrkősi[a] nevű, <de> szép ősz szakállú, de eleven nyers Praedicátor, ki egykoron arról praedicálván, mint disputálta meg[b] Illyés[c] a' Bál Papjai ellen a' Jéhovának és a' Bálnak Istenségét,[23] hozá elő Illyés prófétának ama rityolodó[24] szavait: *Kiáltsatok; mert talám utba vagyon, vagy mással beszél vagy aluszik* 1.Kir.XVIII.27., és illyen parafrásist[d] vagy minek mondjam vete utánna: *vagy talán szarik.* Ugyan ezen ember látván 's olvasván, hogy a' Reformatum Consistorium sub Titulo Regulamen[e] olyan parancsolatokat küldött az Ekklésiába, hogy a' Papok gabonáját jó idöben az Ekklésia takaritsa bé, – az ö Ekklésiájában pedig kepe[25] vala, mellyet magának a' Papnak kelle vala béhordatni, – támaszkodék maga Türkősi a' Regulamenthez,[f] 's unszolá a' maga Ekklésiáját, hogy hordják bé búzáját: azok [9b] pedig a' kik a' Gyülekezetben elsöbbek valának, kérik vala Praedicátorjokat, hogy tartsa magát az eddig való usushóz.[g] Egy szóval: a' két fél között a' mezön rothada 's vesze el a' Salláriom.[h] Jöve azért Szebenbe panaszra; de a' Consistorium[i] a' dolgot megértvén azt válaszolá, hogy az eddig való usushóz kellett volna magát tartani; 's e' szerént a' szegény vén ember kárba marada. Megharagúvék ő is, és inciviliter[j] igy szólt: *Túdom ezután mit cselekedjem a' Regulamentel; három részbe szakasztom, 's a' közepibe szarom.* –

e szilárd fogadalmat tett az örökös hazudozásra
a a javító jav. ebből: *Tűkrősi*
b vitában meggyőzte
c *Illyél*, th.
d magyarázatot
e a református egyházi tanács rendelet címén
f rendelethez
g szokáshoz
h fizetség, járandóság
i egyházi tanács
j durván, műveletlen módon

11.

A' Három széki Református és Unitárius belső Embereknek a' Fejedelemtől szép 's nagy Privilégiumok vagyon; nóha már most Bécsben vagyon; – annak a' nemesség nagy ellensége, 's magok a' Papok is visszaéltek vele. Annak a' Privilégiumnak oltalmazására egykor elküldének egy Református Esperestet[k,26] másod magával; de az Unitáriusok is a' ma- [10a] gok részekröl adának szolgálatra egy koszlobár[27] Mestert melléjek; ki is Socinussal tart vala; – hogy *Deus futura contingentia*[a] *non novit*;[b] – ezt az ő bal vélekedését kitanulván az Esperest, vala pedig tudos és[c] joco-serius[d] ember; monda az Unitárius Mesternek: *Mesturam!*[28] *vajon az Isten tudja é hól hálunk e' jövő éjszakán? 's leszen é jó szállásunk?* Monda a' Mester: *Nem tudja bizony azt*, melyet[e] felkapván az Esperest, 's egyebek is járulván ehez, az egész menő és jövő útban annyi képtelenségre vivé a' szegény Sociniánust,[f] hogy néha haragra fakadt ki; néha vakmerőűl halgatott, végre alig várta, hogy meg-szabadulhasson az ő Református Útitársaitól. – Végre monda az Esperest, láddé atyámfia! a' Reformátusok Istene nem tanúl naponként, ma nem tudosabb mint tegnap volt.[29] –

12.

Pater Bodo[30] igen nagy és őszibe elegyedett [10b] Gárdján[31] vala Enyeden; kinek idejében igen megbetegedett Köblös János[32] nevü Tudos Hadnagyságot viselt Ember, – 's egyszersmind Regiae Tabulae Procátor,[g] – mellyet meg hallván Bodo Uram rá készült a' téringetésre és méne Köblős János látogatására. És kevés beszéd után kezdé inteni, hogy térne meg; – igen szaporán, mintha pappirosból olvasta vólna a' leczkét, elmondá a' motivákat[h] 's elvégezé. Akkor monda a' Beteg: *Akar é kegyelmed többet mondani*, Felele a' Barát, *nem*, kérdé a Beteg: Ólvasta é T[isztelendő]séged Bodo Uram; *Examen Reformationis Ottrokotsi?*[i,33] mellyre megvallá a' Barát, hogy azt a' Könyvet nem látta 's nem olvasta, – kéré azért ötet a' beteg igen, hogy azt a' Könyvet olvasná meg; mert abban

k *Esperest<hez>*, th.
a *contingentiaja*, th.
b Isten a jövőben történő dolgokat nem ismeri
c *és és*, th.
d tréfás; *joco-sevius*, más.h.
e *melyen*, th.
f Socinus-követőt
g a királyi tábla ügyvédje
h érveket
i *Ottokotsi*, *r* utólag beszúrva; a javító jav.

ezek a' Motivák sokkal munkásabban vólnának kidolgozva. Bodo sem szemeteze ótt sokáig, hanem bucsut véve. –

13.

Külde egykoron egy falusi Szász, a' maga pór fiától a' Brassai Birónak igen szép [11a] Kőrtvéllyeket ajándékba, hogy a' fia is bátradnék, 's[a] a' Biró is esmerné meg. Gondolkodék a' paraszt legény az úton mint lehetne leg jobban békomendálni[b] a' gyümölcsöt a' Birónak; és mónda Szász nyelven: *Apám Uraságodnak körtvét küldé*; óllyan jó, hogy ugyan elólvad az uraságod szájában, mint a' szar. –

14.[c]

Szebenbe vala egy Szőcs nem régen, a' ki minden Szász Uraknak vétkeiket kitanulván, szemekbe mondja vala 's intí vala őket, hogy a' latorkodást, azt a' kevélységet azt a' csalárdságot s.a.t. hagynák el: azonban a' Bibliát erössen olvasván, merték többen mondani, hogy sok Pap nem tudja úgy a' Szent Irást, mint az a' Szőts, – ötet pedig közönségesen *bolond Szőtsnek nevezték* vala. – Nem állhatván a' Szász Urak az ö orczázását,[34] nóha nem hazud vala, kitilták deliberative[d] a' Várból, hogy bé menni nelégyen szabad sóha: kűnn is lakott, 's benn a' [11b] házaiban lakott éggyetlen egy fia, ki ö réája gondot viselt; de Czéhbeli társai 's más Joakarói kimentek hozzá beszélgetni 's vigasztalni. Esett egykor, hogy egy maga rendén lévő városi emberrel kinn sétálgatna 's egymással beszélgetnének egyröl másról mint szegény emberek. – Történék pedig, hogy éppen akkor menne ki a' városból Pater Galonp Fő Je'suita; ki hozzájok közelitvén, édesdeden kérdé tőllők; miröl beszélgetnének? Felele a' bolond Szőts és mónda: *Mimint szegény emberek csak a' sok nyomoruságról, Atyám Uram!* Monda arra a' Je'suita: Ne busuljatok atyámfiai! rajtam is áll sók, 's tudok szolgálni, kegyelmeteknek is túdok, 's igyekezem is[e] szolgálni, csak igen kérem, el kell hagyni azt a' kárhozatos és dőgleletes eretnekséget 's mindjárt felvesszük Kegyelmeteket a' hivatalokra. *Monda erre a' bolond Szőts; mitsóda a' mi vallásunkban az eretnekség?* és a' Hit ágazatit rendre kezdé előhozni, és Szent Irásbeli hellyekkel erösitteni; mellyen a' Je'suita csu- [12a] dálkozik vala, és kezde ellenvetéseket

a *'s* utólag beszúrva
b beajánlani
c *13.*, más.h.
d határozatilag
e *is* utólag beszúrva

formálni; de azokra is a' Szöts könnyen felel vala, mónda akkor a' Je'suita: *Igen mélyen beszélsz Atyámfia*; nem a' te dolgod a' Szent Irást hántorgatnod ellenünk. *Minek hivnak tégedet?* Mondá a' Szőts: *én vagyok a' bolond Szőts*, 's ha nékem sem tud atyaságod megfelelni, hogy felelne meg óda bé az okosoknak? Ha atyaságod engem tériteni akar, jóbban tanúlja meg a' Szent Irást mint én tudom. Monda erre a' Je'suita. *Gonosz ember vagy, t.i. vigyen el az Ördög*, 's ezzel Pater Galonp megtért a' Városban. –

15.

Gagy nevü kis falutska vagyon Udvarhelly széken 's lakják Unitáriusok, – hajdan ollyan bohokás elméjü emberek lakták, hogy azon a' földön ha azt mondják: *Ne gagjizz*, annyit tészen mint *ne bolondoskodjál*. Ezeknek csufosotska dolgaikat irta fel Bethlen János a' maga historiájába;[34] de ezt az eggyet [12b] nem túdta: mikor őszve gyűlt az a' maroknyi kis Unitaria Ekklésia[a] az ő módjok szerént alig vóltak tizen tizenketten; de az Urvacsorájában felittak mindenkor hat hat ejtel bórt.[35]

16.

Zágon nevü faluban hajdon megszállva egy éjjeli hálóra hólmi Úri ember; elkűldi az Inassát a' Korcsomára két ejtel bórért vacsorára. Midőn az Inas vinné a' bórt a' Szállás felé, találkozik égy vén asszonynyal, a' ki meg kérdé az Inástól, hogy mit viszen, 's meg halván, hogy bór, mónda az Udvari Inasnak; *Add igyam belőlle egy cseppet édes fiam; mert majd meg halok szomjúval.* Kezébe adá azért az Inas a' Kofának az Edényt, és az asszony el nem vévé a' szájától mig egy cseppig megnem ivá, mellyen az Inas elcsúdálkozván monda: Anya! ördög a' lelked! bár iszol vala egyszer jól, csak egy cseppet ne iszól vala. – Vissza menvén azért a' Szólga a' korcsmára, [13a] a' maga pénzén töltete mást a' bór hellyett. Innen eredt némellyek kőzt ama szó: „*A' Zágoni csepp.*" –

17.

Vas Gábor Esperestnek visitátion kiadnak egy Leányt, hogy a' Papja szavára felment a' Praedikálló székbe és a' Bibliát lehozta; mellyért is a' Szent Visitátió négy sustákig meg büntette a' szegény leánykát. –

a unitárius hitközség

18.

Apafi Míhály[36] idejében Tanács Úr vala Vargyasi Daniel[a] Mihály; de meghallván, özvegységre marada vén asszony felesége, 's árván két fiai: János és Lőrincz,[37] a' kiknek Fejérvári Déák preceptorokkal[b] Fodor nevüvel elvéteté magát az asszony; de csak hamar a' Déákbol lett ifjú Úr megutálá a' vén asszonyt; mert iszos Asszony is vala, és nem igen tarthatja vala meg a' nagyját is, sűlytől[38] vagy mitöl volt, nem tudom: Elálla azért az Asszony mellől Fodor, mert a' mostohái is élete után olálkodnak vala. – A' Baroti akkori Plébánus, és egy Sebe[c] [13b] [György][d] nevü Réformátus Pap nagyon udvarolják vala az Asszonyt, a' jól lakásért: – de az asszony az asztaltól sokszor felkelvén bémenyen vala a' kamara székre[39] 's megint asztalhoz ül vala; de gyakran elhullatja 's szotyogatja vala a' rosszat és a' palota Oloszteleken sáfrányos illatos vala. A' Baroti Plébánus pedig [a' Sebének][e] igy szóll vala: *Szarjék ő, igyunk mi.* 'S az eféle tractament[f] ottan ottan esik vala még pedig hosszason. Ez a' Sebe pedig Váradi Déákbol lett Pappá. –[40]

19.

Az Erdővidéki hajdoni Református Esperest H[ermányi] D[ienes] [Péter][g] igen szép tudományu ember lévén az Inspectioja[h] alatt lévö Mestereket a' Partialis Synodusoknak[i] végén kiváltképpen asztal felett, Hit ágazatiról való kérdésekkel szokta vala examinálni.[j] – Vala pedig Bardoczon egy Jo'sa Mihály nevű paraszt és tudatlan mester; kit megszollitván az Esperest, ezt kérdé tőlle: *Hány természet vagyon a' Kristusba?* Felele [14a] a' mester: *Egy vagyon* Tiszteletes Uram. Monda az Esperest: *Vagy kettö*, Isteni természet 's emberi természet. Kérdé ismét a' Mestertől: *Hány személy van a' Kristusban?* Felele Jo'sa, de rosszúl: *Kettő.* Monda az Esperest; *vagy nem, hanem egy személy.* De a' Mesternek ez nem tettzék 's monda: Vagy kettő bizony Tiszteletes Uram! mert az énekben is úgy mondjuk: *Óh én két szemeim,*[41] mellyen az Esperest elálmélkodék 's tőbbet nem szolla. – A' Papok találkozának az Esperest Deák fiával, 's

a jav. ebből: *Dániel*
b tanítójukkal
c *Sebi*, más.h.
d *Gergely*, más.h.
e *'s Sebéndi*, más.h.
f trakta, evés-ivás
g *HDE*, más.h.
h felügyelete
i részleges zsinatoknak
j vizsgáztatni

mondának tréfasan: *Jo'sa Mihály ki disputálá*[a] *az Apádat*, 's megbeszélvén a' dolgot a' mint esett vala, lőn nagy nevetés belőlle. –

20.

Vala Enyeden nem régen Csutorás Péter nevü szegény igen eggyűgyű, de ártatlan életű ember, ki első Felesége halála útán özvegységre maradván, gondolkozék, hogy megházasod- [14b] nék; de ollyan Leányt venne fel nyomoruságból, a'ki ötet megbecsűlné. – Talála azért egy igen koszos fejü leányt a' kit tudva el vévé és addig futa fárada, mig a' koszból meggyógyittatá: de a' Menyecske csak hamar uralkodni kezde jámbor férjén, és gyakran meg is veri vala; melly a' férfiúnak igen nehezen esik vala, holott ő mindent haza viszen vala feleségének valamit keres vala; de talám a' bántja vala a' böjtöt, hogy a' Férfi szakács ember vala; végre panaszolkodik vala a' szegény Péter[b] egynek is másnak is, hogy az ő háládatlan felesége őtet veri, házba hálni nem engedi s.a.t. találkozék azért a' ki néki tanácsot ada, miképpen verhesse meg ö is a feleségét, t.í. hogy legelsőben is lábát űsse ki alolla, 's azután ugy bánjék, 's bánhatik vele mint akarja. Elment azért Péter a' Felső hólt Marosba,[c] 's ótt csinála magának két vagy három izmos fiatal gőcsős botokat és haza érve: kérdé a' gonosz [15a] asszony, hogy mire való volna a' sok pálcza; de a' szegény Péter mint sejp ember monda: *Kej nékem Fejeszég*. Lőn nem sokára, hogy az asszony ellene embertelenül kezdene patvarkodni, 's alig hogy verni is nem kezdené. Akkor a' szegény Péter is felforra, – 's ragadván az eggyik bótot, úgy űté a' hásárdos asszonynak száraít, hogy ledűle a' földre mint a' disznó, – akkor az elbúsult[42] Férfi is addig veré karjait czombjait, hátát mig elúná. – Mi lesz belölle? felvánszorog a' vert asszony, 's menyen panaszra az Enyedi Consistoriumra,[a] és ótt ledűl a' főldre, sirva 's nyögve panaszól a' szegény Péternek szemébe, melly kegyetlenül bánt vélle. – A' Consistoriumnak Praesesse[b] mónd. Halja é ked, Pét Uram! mit mond ez a' vert asszony! Ked cselekedte é ezt? Felele Csutorás Péter 's nagy bátran monda: *Én czejekedtem bizony azt*, 's másszor is azt csejekszem: *Ha* [15b] *a' Monáj meg vágja a' Kővet jövet jóbb lisztet jáj*.[43] Monda a' Consistorii Praeses; úgy de rósz Molnár az, a' ki a' követ *nem megvágja, hanem eltőri*. Mond a' szegény Péter; Nem tehetek bizony én jója: fogja meg maszszoj a' száját. – Elég, hogy a' gonosz asszony a' veréssel marada; de azután sem hagyott nyúgtot szegény jámbor és

a vitában meggyőzte
b *Péternek*, más.h.
c *marostba*, th.
a egyházi tanácsba
b az egyházi tanács elnöke

Templomot igen gyakorló Férjének; annakokáért ö is kéntelenitteték Feleségét elhagyni: 's végre vetödék Diodra Miksa László Pápista nemesnek Udvarába a' hól élödött ideig. – Egykor az Ur vagy az asszony késztetni kezdi, hogy legyen pápistává; igért is nékie, hogy ezt is adja amazt is adja néki, és hóltig Udvarába tartja; melyre monda Péter: *Ujam 's Asszonyom!* mellyik mellett adnak a' jobb mellett é vagy a rosszabb mellett. Kelmetek igérnek a' magok vallások mellett, bizony jobb az enyim hát. – Monda Miksa László; de [16a] *bizony Péter Kálvinus a' maga Vallását töllünk lópta.* Monda Csutorás[a] szegény; Uram! ha kigyed[b] bémenne a' pajtába, mellyik lovat lopná el a' jobbikat é vagy a' rosszabbikat, ugy tudom, hogy a' jobbikat. Azért Kálvinus ha lopott a' jot lopta el 's kigyeteknek a' roszszat hagyta. Monda ere Miksáné. Vigye el az ördög a' bolond fejedet, bizony ha meg nem térsz pokolba nyitod fel a' szemedet. Melyre monda a' szegény Péter: Asszonyom! ha ott lát kigyelmed engemet, taszitson ki onnan. 'S ezzel válék el a' Miksa háztól. –

21.

Sövényfalván Küküllő Vármegyében vala egy tudákos Mester, ki Nagy Pénteken a' négy Évangélisták szerént énekelte a' passiot,[c] és közben közben meg állván magyaráz is vala; és mikor arra jutna, hogy a' Kristus megfogattatásakor egy lepedős ifju is ki ment [16b] a' lármára, és midön megragadták vólna azt, kezekben hagyván a' lepedőt, mezitelenen szaladott el.[44] – Meg álla ótt is, és a' magyarázathoz fogván monda: Az az Ifiu a' Kristus isteni természete volt, és ha akkor el nem szaladott[d] volna, azt is meg feszitették volna. – Ezen Glossát[e] elmondván, ismét énekelni kezde. –

22.

Kis Baczonban hajdon a' többi kőzött születvén egy kis gyermek, 's igen gyenge lévén téli nagy hóban 's hidegben sietnek átalvinni Nagy Baczonba keresztségre, 's meg is keresztelték, 's ada a' Pap a' gyermeknek Máté nevet. Midőn már éjszakának idején vinnék haza a' kisdedet jól bétakarva, az a' kinél a' gyermek vala elejté a' kisdedet és csak a' leplek maradának nálla, de semmit észre nem véve benne hogy nincs a' gyermek. A házhoz érkezvén a' tűzhelyre meleg hellyre letevé a' vélt gyermeket, 's kerekedve [17a] az asz-

a *Csuturás*, th.
b jav. ebből: *kigyel*
c Krisztus szenvedéstörténetét
d *szakadott*, más.h.
e magyarázatot

talhóz a' Komák kezdének enni 's inni, – azonban egy macska azokra a' czelebulákra[45] lefekűvén prűszkölni kezde, – melyre mondának a' pálinka Komám asszonyék vélvén, hogy a' kisded prűszköl: *Adj jót Isten Mátékának.* Asztaltól felkelvén megtekinték a' gyermeket, – észreveszik, hogy elejtették, 's halva találják Mátékát idővel a' mezön. –

23.

Hollándiának Leida nevü Akadémiás várossában egy Magyar Deák uj esztendö elsö napján menyen egy Professoráhóz hogy az uj Esztendöt szerencséltesse: vala pedig abban az időben ótt nagy hideg; a' Professor háza pedig márvánnyal volt pádimentumozva, – midön azért bémenyen a' házba 's magát meghajtván kőszönteni akarná a' Professort, a' sima márványon mint a' jégen a' fagyos papucsban el iszamodik[46] 's a' Professor lábai eleibe esik. Ragad a' Tudos ember rajta, 's [17b] mondja: Domine![a] én illyen nagy tiszteletet nem kívánok. e' most cultus religiosus.[b] –

24.

Bonyhai György Erdélyi Reformatus Superintendens,[c] illyen boldogtalanúl jára M[aros] Vásárhellyen, hogy az ö kissebbik 's formásabb Leánya meg fattyazék; mely dolgon a' Reformátusok kedvetlenek valának; de a' Pápisták örülnek vala a' fattyunak é vagy a' paráznaságnak, vagy a' Püspöki ház mocskának. – Lön azért ez időben, hogy Toroczkai János Báró[47] nyaralni a' Mezöségre Pogacsára menne, a' holott nékie Alsó István Református és Religioját jól megtanult ember udvarla[48] mint a' Faluba Conpossessor.[d] – Alsót Toroczkai gyülöli vala; de mégis ebédre marasztá; midön már ebédelnének monda a' Toroczkai Ur: *Mi ujságot tud kegyelmed Alsó Uram?* Felele Alsó István 's mónda: Félen való hellyen lakom, Nagyságos Uram! és nem tudok semmit a' [18a] mivel méltoképpen udvarolhatnék nagyságodnak. – Monda erre a' nagy fejü 's kancsal Toroczkai. Ha ked nem túd, tudok én halláé ked? *A' kigyelmetek Püspökének Leánya megfattyazott.* Kérdé erre Alsó? A' Leányaé Nagyságos Uram? A' kigyelmetek Püspőkének Leánya bizony ha nem hallotta ked eddig. – Monda erre Alsó: de pedig, hogy a' Leánya 's nem maga mint régen a' Nagyságtok Pápája: ollyan a' Leány az eblelkü, hogy ha férfi jár 's fér hozzá úgy jár ő: a' lett volna bizony csúda ha maga a' Püspök fattyazott volna meg. Melly szokra Thoroczkainak elfogodék a' szava.[49] –

a Uram!
b vallásos tisztelet
c püspök
d birtokostárs

Nánási András értünkre[50] igen elmés és jádzi Ember vala, ki midőn a' Trájectumi[a] Akadémián tanulna esék, hogy egy Belga Deák Dissertátiot defendálna;[b] de Coccéjus értelmei ellen irt Thésissei valának, 's azokat oltalmazza vala; mellyet midön Nánási [18b] halgatná 's nem kedvellené, felkiálta élesen az Auditoriumban Magyarúl és monda: *Énnye bestje Coccéjus seggibe pökdösö fia!* A' Magyar Deákok ezen igen mosolyognak vala, de masok semmit benne nem értvén, monda a' Praeses:[c] *Quid placet doctissime Domine?*[d] Azt holmi tréfával elüttetvén, más alkalmatossággal maga lészen az Opponens,[e] és midön a' Bibliában egy locust[f] keresne monda: Impresse extat locus in meo Codice, nisi mihi nosse praeterita Clarissimus Miis eroscerit;[g] mert a' Hollándiai pronunciátio[h] szerént déakul *miis* és Miis nevü Tudos ember[51] is volt hajdon nállok. Ezt is nevették sokan, söt minden alkalmatossággal is gyakor volt nálla a' tréfa, de maga nem nevet vala sóha. Sok eféle tréfáit meg hallván Leidában tanuló jó Pajtássa a' Kamarási Pál ira Nánásinak egy Levelet, 's kéré, hogy hagyná el már azon ifiu haszantalankodásokat 's tanulna; – mellyre vissza irván, a' többi kőzőtt azt felelé: Örömmel értem édes Barátom! [19a] melly sokra ment ked immár illy hamar a' Szentségben; de mi itt még azt sem hallottuk, ha vagyon é Szent Lélek. Ennek az embernek fácetiáival árcusokat[a] tölthetnénk bé. – Vala elsöben Kassai Pap, 's ott a' Jésuiták is dicsérik vala minthogy igen czifra Deák vala 's elvalt stylo portico,[b] de a' jégre télben ki jár vala sisenkázni;[52] 's ótt a' Je'suiták Tanitvánnyi palástyát titkon ketté hasiták 's felét ellópák! Onnan hozák Husztra: onnan vivék Viskre, a' hól a' Viski Szászok nyelvén is beszél vala néha a' Praedicátioban; 's végre ótt nem szenvedvén jöve Erdélyben, 's lőn per factiones[c] M[aros] Sz[ent] Királlyi Pappá; de Bánffi 'Sigmond[53] esztendőnél tovább nem szenvedheté sok csúfolodó tréfáit, mert a' Pátronuson[d] leg tőbb esik vala. –

a utrechti
b egy értekezést védene meg
c elnök
d Mi tetszik, tudós uram?
e vitában a kijelölt támadó fél
f helyet, bibliai passzust
g Kinyomtatva benne van ez a hely az én kódexemben, ismerném is, ha ezeket az elfeledett dolgokat a nagytekintetű Miis (helyesen Mus 'egér') ki nem rágta volna.
h kiejtés
a tréfáival íveket
b elegáns stílusával
c praktikákkal
d pártfogón

26.

Fejérvárat tartván Generális[e] Gyülést hajdan majd mindenkor a' Reformatus Papok, [19b] noha alig mula el egy Gyülés, hogy Lopok miatt kárt nem vallottak az Esperestek 's mások is. – El lopák Tibori, vagy más oláhok egy Esperestnek négy lóvát egyszersmind. A' Mester pedig kit magával elvitt vala az útra felette igen akadazó beszédű ember vala, hogy az ember alig érthetné a' szavát. Ez a' szegény mester bémene, hogy a' kárt megjelentse, 's mondja vala is; de ijedtében ugy sem tud vala szóllani mint rendszerént: – meg riasztja azért az Esperest, 's mond: *Mondjad atyámfia énekkel!* mert az éneklésben jól ki mondja vala a' Mester a' szókat. Mondá azért szegény énekkel a' Tököli Imre táncza[54] nótájára, ezt a' két strófát értelmesen:

Ellopták a' Lóvat Tiszteletes Uram!
mind a' négyet ellopták Tiszteletes Uram!

27.

Donát György Unitarius Vice Királybiró temetésére mene az akkori Erdövidéki Esperest [20a] Hermányi Péter, 's elvivé magával új deákocska fiát is.[55] Menének pedig véghez a' halotti Actiók[a] a' Csürben, a' hól a' Csür fiában[56] deszkákból[b] űlések valának a' Köz népnek számára jó magassan, hogy az Odorbol[57] láthatnák az Actorokat.[c] Komjátszegi nevü Unitárius Pap mond vala Orátiot[d] deákizálván is benne igen durva parasztos pronunciátiovál,[e] 's igy is kezdé: – Homo quidam nobilis /:de tele szájjal vastagon:/ abiit in perpetuam Regionem ut emeret sibi Regnum,[f] az az: égy nemes ember elmene s.a.t.[58] En hominem vere Nobilem! ihon az igaz Nemes Ember! kinek is tiz szolgait mig elé szollitom legyetek figyelmetesek! a' lőn pedig, hogy midön a' *Fortitudot*[g] szollitaná, addig fészkelödének a' Csürfiába a' paraszt Halgatok, hogy letörnének az ülések, 's nyakra főre lehúllának, mintha a' *Fortitudo* jöttében hányta volna le onnan. – Véghez menvén a' Temetés letelepedének a' Tórba mind [20b] Papok mind Nemesek; – de Hermányi Pétert mint Esperestet leg felül ülteték, a' ki a' bort ótt is mértékletesen issza vala; de az Unitárius Actorok mint fáradt Emberek jó kedvet vévének, és unszolni

e általános
a temetési beszédek, szertartások
b *deszkákból*, th.
c a temetési szertartást végző papokat
d beszédet
e kiejtéssel
f Egy nemes ember elméne messze tartományba, hogy országot vegyen magának (Luk. 19, 12.).
g az Erőt

kezdék a' jámbor Református Esperestet, hogy köszönné el a' bórt valami jó kívánságnak fejébe; de az Esperest nem akarja vala mondván: hogy sohol sincs szókásban a' hazában hogy Tórban valakinek egésségéért igyanak; de Komjátszegiék mint boros emberek ismét kérik vala, hogy köszönné el valakiért. Akkor monda; – szolgálok[59] kelmednek Komjátszegi Uram! *Isten gyógyitsa a' kigyelmetek beteg Lelkit!! Felindúlának ezen erössen az Unitárius Papok, és mondják vala: – Nem beteg Uram a' Lélek! nem beteg uram a' Lélek!! mellyre monda azoknak a' cserkesz*[60] *Papoknak: De bizony meghólt; mert van örök halál, melly bé dugá a' szájokat,' s ezután eloszlának haza.*[61] *– [21a]*

28.

Az Enyedi Collégiumnak Vice Curátorává[a] lévén Danczkai Jo'sef igen nagy gazda 's nagy gazdag nemes ember, keményen kezde igazgatni a' Collégium Jószágaiban, és tétete költséges épittéseket is. – Indula idejében az Udvarbiró és Városiak között nagy vérontásra kimenő villongás is a' gabona hordáskor. Esék valami okon, hogy a' Theologiae 's Filosofiae Professort óda felejtvén, eggyütt fogva[b] a' Filologiae Professorral és az Igeni Pappal,[62] nem igen kezdené számbavenni Wessellényi Ferencz és Daniel[c] István[63] Curátorokat is a' mint a' hire volt; sőt az Udvarbiró Pűnkősti Mihály is póntban lépik vala a' nyómában Danczkai Curátornak.[64] – Mellyek midőn igy follynának ira az öreg Daniel[c] István Curátor, a' Theologiae Professornak illyen Levelet: 1759-ben: –

Tiszteletes, nékem különös respectussal tisztelendő Professor Úr! –

Kifáradva a' T[iszteletes]séged vexátioiból,[e] sőt belé is sülvén [21b] azokba Danczkai, már ellenem forditá minden machinátioit. A' mult nyáron Gáltőn létemben, magamhoz hivatám a' Collégium szolgálatjára exmittált Cancellistákat,[f] és a' Séra Pál 200. forint adosságának executione mediante[g] leendő megvételéröl öket auctoritate Curatoratus instruáltam,[h] informáltam és parancsoltam is; de Danczkai öket fascinálván,[i] azoknak Executiojokat[j] én ellenem forditotta, és énnékem egy Heringfalvi jobbágyomat elfoglaltatta. Volt ugyan én nékem Séra Pál mellett adott Cautionálisom[k] a' Collégiumnál; de kell vala elsőben a' Cancellistáknak pro-

a gondnokhelyettesévé
b jav. ebből: *fogná*
c jav. ebből: *Dániel*
e zaklatásaiból
f kiküldött írnokokat
g végrehajtás útján
h a gondnokság tekintélyével utasítottam
i befolyása alá kerítvén
j végrehajtásukat
k kezességlevelem

cédálni[l] az én Inspector Curátori[m] parancsolatom szerént Séra Pál ellen; mert előre én megirtam volt tavaji Rector Professor[65] Uramnak, hogy azon Cancellistáknak adja ki bátran a' Séra Páltól és Annyától adatott Contractust;[n] mert a' nélkül az Executioban nem procedálhatnak: másképpen assecuráltam[o] Rector Uramat, hogy mihelyt[p] az Executio véghez [22a] menyen, az elfoglalt jószágért én őrömest leteszem legottan a' 200. fórintot és a' restáns interest.[a] De Danczkai fark lévén a' fő ellen insurgál,[b] a' Collégium administrátiojából inversus Mundust[c] csinál, hogy a' Szent Irásból ama mondás szerint: *A szólga lóvan mennyen, és az Úr gyalog kisérje azt.*[66] De ám légyen! Szabad az Ur én velem; az én Teremtőm mint méltatlan szolgájával: ez az én mindennapi keresztemhez tartozik: csokolom én Istenemnek sujtoló vesszejét, mert hiszem, hogy igaz az Istennek örökkévaló igéje. Nem adtam én Danczkainak az én üldöztetésemre semmi okot; sőt eszköz én voltam abban a' T[isztelettes]séged insinuatioja[d] mellett, hogy én őtet a' fejemre ültettem: mert Méltóságos Collégám Báró Wessellényi Ferencz Úr ö felölle semmit sem tudott, és én commendáltam[e] őtet előre és majd mintegy caveáltam[f] is érette Méltoságos Collégám előtt; de igaz az Urnak beszéde: *A' ki fizet gonoszt a' jóért, nem távozik* [22b] *el a' bűntetés annak házától.* Peld. XVII. 12.[67] – Azért én bizom ügyemet az Istenre Péld. XVI. 3. mert igaz az is a' mit ugyan ott mond a' Lélek IX. 18.[68] *A' romlásnak elötte kevélység vagyon, és az esetnek elötte felfúvalkodott Lélek.* Éppen ugy vagyok én ö vélle, a' mint jó emlékezetü *Vitringa*[g] radikálván[h] *Adoniramnak* nevit in sua Anacrisi Apocalyptica,[i,69] azt applicálja[j] az Ántikristusra vagy ollyan szolgára a' ki az Ura ellen rebellál[k] és annak autoritását[l] magának vindicálja.[m] Légyen ugy mint Istennek tettzik. – Már következ-

l eljárni
m felügyelő gondnoki
n szerződést
o biztosítottam
p *mihely*, th.
a maradék kamatot
b fölkel
c ügyintézéséből fordított világot
d közreműködése
e ajánlottam
f kezeskedtem
g jav. ebből: *Vitzinga.* Mellette a margón: *Campegius Vitringa Th[eologiae] d[octo]r observ[ationes].* A javító jav. és megjegyzése
h a szó gyökerét keresve
i *Vitairat az apokalipszisről* c. művében
j alkalmazza
k fölkel
l tekintélyét
m kisajátítja; *vendicálja*, más.h.

vén Mártius, in initio ejusdem, ex ordinatione superiorum, et usu jam roborato[n] kellett általaladni a' Rectoratust ambulatorie[o] T[iszteletes]ségedre. Eféle változásáról azon Hivatalnak a' tavalyi esztendeig, mindenkor előre az Inspector Curátorhóz, a'ki kőzelebb volt legalább mindenkor praevia notificatiot[p] tett a' Decessor;[q] de a' mostani inversus[r] Mundus[s] szerént talán [23a] ebben is surripiálni[a] akarják a' mi autoritásunkat. – Nóha itt járt elö 's hátra az Ur Udvarbiró Uram[70] körűltem; de hozzám bé nem szúrta az orrát. – A' Rectorságról való kérdésre nagy okom vagyon; mert a' piacz szegeletin valo Professorális ház és az Apahidi portióért terhes processus inchoáltatik[b] minden órán a' Collégium ellen, melly miatt a' Rector Professorral szűntelen való correspondentiának[c] kell lenni – már a' Praetendensek Plenipotentiáriussá[d] magát énnékem insinuálta[e] elöre, ha amicabiliter[f] bánnánk a' dologgal sat. sat. – ... 3. Martii[g] 1759. Vargyas. –

Báró Dániel István. –

Mit nevessen ezekben a' dolgokban Démokritus[71] – nem akarja megmútatni. Esék azonban illyen dolog a' Dantzkaiánus Curátorátus[h] idejében 's kezdetén: Décsén már másodszor vagy akar mennyiszer megfordulván [23b] e' Curátor, azt az opiniot[i] hagyá maga után, hógy irtoztató kegyetlen ember, 's ha talán igaz volt az is, hogy a' siró gyermeket azzal tácsoltatta[j] az Oláhné, hogy *Jő Danczkai*, Jáká, vinyi Danczkai.[k] Lőn azért hogy Tompa László nevü Praedicátornak béres legénnye is hallván a' Tatár hirt,[72] e' Curiositate[l] kimene a' Parochiából, hogy bár csak személyét láthatná annak a' kegyetlen embernek, 's éppen akkor talál kimenni az útzára a' Béres, midőn egy Embert vónatott volt le a' tiz körmiröl;

n ennek (t.i. márciusnak) az elején a felettesek rendeléséből és a már megerősített gyakorlat alapján
o rektorságot szokásosan
p előzetes értesítést
q a leköszönő hivatali elöd
r *inversum*, th.
s fordított világ
a alattomban elvonni
b per kezdődik
c levelezésnek
d az igénylők teljhatalmú megbízottja
e sejtette, kerülő úton tudatta
f barátságosan
g március 3-án
h a Danczkai-féle gondnokság
i vélekedést
j csitította (rom.)
k Nézd csak, jön Danczkai! (rom. Iaca, vine Danczkai!)
l kíváncsiságból

de nem vólt elégséges embere, hogy fejét 's lábát jól megnyómják 's verjék is; riasztva szollitja azért a' Vice Curátor a' Pap Szolgáját, hogy üsse vagy nyómja; a' szólga bizván a' papi privilégiumhoz, szót nem fógada: – ragada azért Danczkai egy pálczát és a' Béresen jókat üte; a' ki haza menvén ezzel a' Curiosa experientiával,[m] [24a] kérdi a' papné: *Ha látta é Danczkait? 's miért ollyan kedvetlen?* A' Béres azért megmútatá a' karjain való kék dagadásokat, mellyeket kapott vala, 's monda a' Papné. Meg mondám, hogy ne menj óda a' hól dolgod nincsen. Láttad immár Danczkait. *Láttam* úgy mond a' szolga *láttam* sat. – sat. ... Ezen Curátor parancsolatjára a' Miriszlai Mester házát Udvarbiró Pünkősti Mihály elfoglalá a' Disznópásztor számára,[73] mellyen mosolyog Demokritus. –

29.

Vala Enyeden egy Szatmári /:vagy inkább Szamári:/ nevü tudatlan Deák, a' ki nem tudván jól leirni a' más praedicátioját, 's a' rosszúl irtat rosszúl megtanulván azt praedicállotta vala: *Az Izrael fiai 40. esztendeig bújdostak a' pajtába*; – pusztát pedig kell vala mondani. – Mellyre sok Demokritus kaczagott. –

30.

Kalmár György Balaton melléki fi, Deb- [24b] reczeni Deákból való nagy Peregrinátor,[a] 70. forintokkal /:a' mint beszélé nállam 11. Julii[b] 1759:/ elmenvén Angliában és ott sok esztendeig tanulván a' Tudományokat, ira Anglice[c] három, déakul egy Dissertátiot, mellyek applausust[d] találván, jutalomúl nyert 1400. r[henes] forintokat;[74] mellyekkel átaljövén Hollándiába 's az Akadémiákat meglátogatá, onnan Piccárdián átalmene Helvétiába,[e] onnan Olosz országba Médiolánumba, Florentiába,[f] onnan Rómába, recomendatioja[g] mellett Breitingernek Cárdinál Tassionzi-hez,[h] ki a' Pápa Sécrétáriussa[i] vala, – onnan Velenczébe, és onnan

m ritka tapasztalással
a utazó
b július 11-én
c angolul
d tetszést
e Svájcba
f Milánóba, Firenzébe
g ajánlása
h jav. ebből: *Tassionzi-ház*
i titkára

a' Triesti portusra,[j] onnan Bécsbe. – mindenünnen Attestatiokat[k] hozván, – onnan lemene Pétervaradja felé, mene Bukurestre, onnan Constántinápolyba, onnan Egyiptomba, Kairba, onnan Ptolémaisba, és Názáretbe, onnan Constantinápolyba, és onnan a' Muszka Birodalombari, – onnan Curlándián el Lengyel Varsovába éppen akkor, midön a' Saxoniai Electorátust[l] óda hagyván a' Király[75] maga is Varsovába érkezett vólna, onnan jöve Magyarországra, 's végre a' [25a] Cániculán[a] Erdéllybe. – Ez azt a' tréfát beszélli, hogy Ángliában a' kit felakasztanak, ha valamit vall a' sententia[b] alatt lévő ember, mindjárt pennára veszik a' Typografus[c] Legények, hazúl éhen vitt galambok lábaira kőtik cedulanter;[d] – 's már nyómtatva adják egy egy krajczáron mikor a' nép takarodik az akasztofától. – Ez a' Kalmár hazug Inspectornak[e] találtatott. –

31.

Udvarhely Várossában vala egy vén és jó Asszony, a' ki gyermekségemben esztendeig gondomat viselé, ki is a' kártya játékot felette nagy bünnek tartotta; de minket attól nem tudott elfogni,[76] söt a' Kűküllö jegére űltünk télen, ő a' partról fenyegetett, de a' sik jégre nem mert béjönni. Ennek a' vén asszonynak ifiú kórában Fazakas Férje vólt igen eggyügyü ember, kivel az asszony semmit sem gondolt, söt megverte, ágy alá bujtatta: Vólt egykor hogy az Asszony megverte a' Férjét, [25b] 's a' vert Férfi béülvén a' Kemencze alá, ott zokogdogalt, – meg riasztotta az Asszony mondván: *Szepegsz é még tüzre való!* Melyre zokogással felele a' Férfi: Szepegek! Szepegek!! tüzre való kúrva; mert bennem vagyon a' Férfi természet.

Mikor ennek a' vén asszonynak gondviselése alatt volnék, sokszor láttam, hogy igézet-vizet vét vala; én pedig az édes Atyámtól az afféle Babonák ellen másképp tanittattam vala, 's haszontalan, söt vétkes dolognak mondom vala. Lőn egy Nagy Pénteken midön a' Je'suiták a' Kristus szenvedését kiakarnák komédiázni, hogy én is felmenék óda a' hegyre tátogni:[77] menyek, 's jövök vala ki 's bé a' Templomba; – a' pápista ősztövér ábrázatú asszú kászu[78] Egyházfi pedig meg haragúvék és fenyeget vala, hogy meg korbácsol – meg haraguvám azért reája, 's mondék magamba: Ördög vigyen el, nem kell nékem a' ti haszontalanságtok. [26a] 's menék a' szállásra tettetvén hogy beteg vagyok; – az Öreg gazdasszony megtapogatá a' fejemet 's legottan meges-

j kikötőbe
k bizonyítványokat
l szász választófejedelemséget
a nyáron
b ítélet
c nyomdász
d cédulán
e felügyelőnek

meré, hogy a' Templomban az asszonyok igéztek meg minthogy közikbe is találtam volt ülni, és igen szép adolescens[a] is voltam; – foga azért a' vén asszony és vizet vete, 's a' lement 's fennuszkáló szenekből jobban is megismeré hogy erőssen megigéztek az ártalmas szemek: – az ágyhóz hozá pedig a' vizet, kére hogy innám egy keveset belölle 's a' többivel megmosná homlokomat ábrázatomat, biztatván hogy meggyogyulok: a' viz pedig több vala egy fertálynál: fogám azért az edényt, 's megivám a' vizet mind 's elnevetém magamat, – észrevévén a' Banyó[79] hogy kikaptam az ö szentelt vizén, meg plágála[b] farba gyengén; de én a' szenes viztöl egy kissé rosszúl kezdettem lenni. –

32.

Az Enyedi Collégiumba vala egy Senior Szeredahellyi nevü, igen himlöhellyes, szakáll és [26b] bajusztalan ember Dée'si Márton Professor idejében: igen [jól] tanuló Deák vala ez; és Bibliothékárius idejében a' Thékában nem nyúghatván a' bolháktól az olvasás közben, leveté nadrágát /:mondják hogy a' gatyáját is:/ és papirossal béköti czombjait 's száraít, azomban a' vizellés, vagy nagyobb is reá ére, és az akkori kis Collégiumból a' nagyobbikba általjöve az országúton,[80] s akkor mások mondák meg Ádámnak, hogy mezittelen volna.[81] – Rendelék pedig egy innepre praedicállani Szeredahellyit a' Fejedelemhez I. Apafihóz, 's óda mene Deé'si Márton is a' Prófessor, – annak idejében Szeredahellyi eléálla praedicállani jól elkészült praedicátiojával; de a' praedicállás közben elandalodék és sokáig hallgata, – Deé'si Márton pedig súgja vala nékie óttan ottan: *Amen! Amen!!* Észrevévén magát Szeredahellyi, fordúl a' Prófessorára 's mónd nagy szóval: *Tudják Uram!* 's azonban a' praedicátio is [27a] eszébe jön, és elmondja. A' Fejedelem azt mondotta, hogy régen nem hallott szebb praedicátiot annál. – Ezután Szeredahelyit reávévék hogy menne Udvarhellyre Rhetorices és Poëséos Praeceptornak;[a] mert az fél professorság vólna; 's el is ment, – esett ótt, hogy a' süvegét a' szeme eleibe tette, hogy a' Tanitványi invocálnának;[b] és ótt felejtette 's ótt állott egész óráig hallgatva; az óra elütvén eloszlottak a' Tanitvánnyai, 's késöre vette észre hogy egyedül maradt.–

Lön végre Pappá ez az ember az Udvarhellyi Tractusban[c] nötelenen; és mint nötelennek kivánnak vala az Asszonyok egy 's más ajándékotskát, csirkét, tójást, bolyót[82] vinni mint ifjú Legény Papjoknak; de ö senkit a' házba bé nem bócsát vala, hanem az ajándékot künn letétetvén a' ház

a serdülő fiú
b megütögetett
a a szónoklat- és költészettan tanítójának
b megszólalnának
c egyházmegyében

padlássán, a' hól lyukat csinált vala, kibújván 's a' ház hijjáról[83] leereszkedvén béviszi vala a' discrétiot.[d] –

Végre réá ére a' házasulás és bé- [27b] mene Údvarhelyre szerencse keresni: Vala pedig ótt egy maga meg únt koros lány *Magyari Panna* nevü, nékem bizony atyámfia; és azt maga megkéré illyen szokkal: *Leány! én tégedet elveszlek* Istenért; de én bizony *veled nem hálok*. A' leány ezt halvan kiméne a' házbol és kezde keservesen sirni; de az Annya 's az atyafiak kimenvén intik hogy csak menne hozzá; mert tréfálodzik a' Leánykérö, 's hozza is mene 's csendesen éltek; nóha Panna rest volt annyira, hogy alig tudta 's néha nem is tudta édes annya felkölteni éggyetlen egy tehenetskéjének is megfejésére, hanem ezt feleli vala az ágyból: *No no! hogy nem tud kelmed alunni!* 's a' miatt estig is othon bög vala a' tehén. –

Ez a' Szeredahellyi János lőn végre Szólokmai Pappá, 's minthogy praedicállásában a' sok idem per idem[e] miatt igen hosszason feddödvén 's intvén inkább mint tanitván, oda hagyják vala estve a' Halgatói; de ö is [28a] kitalálá módját: bévárja vala a' Templomba[a] halgatoit, 's akkor a' Templom ajtajában állván senkit kinem bocsát vala estig is. – előre pedig meg buván a' porgolát kapuknál[84] név szerint irja vala fel kinek kinek szitkát, és szembe mind úgy számlálja vala elő sat. –

Ott laktában egy becsületes jó Gazda emberre biza holmi pénzt, hogy a' Makfalvi barom vásárban venne nékie egy Tehenet öt forinton, – véve is a' becsületes ember a' kitől én e' dolgot hallottam és haza hajtá; hivata pedig Szeredahellyi más falusiakat 's megbecsülteté a' Tehenet: becsüllék pedig a' Tehenet hat forintra, mellyen megbusulván, hogy megcsalta volna azt az embert 1. forintig kitöl a' Tehenet vásároltatta, pénzen fogadott embert, ki a' hatodik forintot meg vinné a' Tehenét eladott embernek. –

Végezetre ez a' szegény ember helyböl hellybe jár és Uraktól alami'snát kér [28b] vala, de csak annyit a' mennyire akkor szüksége vala; igy szolván: *Adjon Nagyságod nékem egy sustákot*: s.a.t. elmene[b] ez időben Szászvárosra is, a' tudos és tréfás, de nem probált Nádudvari Péterhez, és monda: *Nagyságod T[iszteletes] Nádudvari*[c] *Uram mindeneket intsen*, melyre mond Nádudvari: *Megfogadom, 's legelsöben is intem kelmedet, hogy ne bolondoskodjék*, meljért megharaguvék. –

d ajándékot
e ugyanazt ugyanazzal
a jav. ebből: *Teplomba*
b a javító jav. ebből: *ellene*
c *Nádudvári*, th.

33.

Toroczko[d] Szentgyörgyön vala egy Székely Mihály nevü Unitárius Pap, kit a' parasztság nagyon dicsér vala azzal, hogy egyszer sem pökik mig egy praedicátiot elmond. Ez az ember Szent Mihály naptól[85] fógva Karácsonig Korcsomát szokott tartani a' Papi háznál, és hogy jobban kelne a' bór az ivok közé elegyedik vala. Esék egykor, hogy eggyik halgatója azt mondaná, hogy nem tartja nehéznek azt [29a] a' Papságot; – Monda Székely Mihály nékie, 's a' többi hallgatják vala: *Mit beszél kegyelmed? csak a Miatyánkat sem tudná elmondani eggy is Kegyelmetek közül a' Templomban.* Felkiáltának azért mindnyájan, hogy mindenik hiba nélkül elmondja. Monda a' Pap: *fogadjunk!* két kúpa[86] bórt adok annak, a' ki vétek nélkül elmondja; de a' ki el nem mondhatja adjon annyit, – 's kezet csapának. – Felálla Veres János eggyik Udvarnak Tisztartoja, 's mondja: *Mi Atyánk Ur Isten!* inte Székely Mihály, hogy elég; adjon két kupa bórt. – Fel áll Mészáros Mikla, 's midőn azt mondaná: *a' mi mindennapi*; oda tevé az *élő* kenyerünket; 's azt is leülteti a' Pap; a' többi kőzül is probálának némellyek, de hijába. Monda akkor a' Pap; – Itt sem tudák elmondani kegyelmetek a' Mi Atyánkat, hát a' Templomba mikor a' sok nép benne vagyon! bizony egy szót sem tudnátok szollani, hát hól vagyon még a' Praedicátió. – Igy mutatá meg nékiek mely nehéz a' Papság. – [29b]

34.[a]

Szokolyai István az Erdövidéki Esperest és mint a' Püspök veje nagy hatalommal igazgat és visitál vala. – Esék visitatio alkalmával, hogy Olosztelekén is Mi Atyánkat mondatnának a' néppel a' Visitátorok,[b] 's büntetik vala a' ki el nem mondhatja vala. – Barta András elévaló 's nagy Gazda ember sem mondhatá el, azért az Esperest belé akada és a' 12. forintokbol, sok jó Intercessorok[c] kérésére is semmit el nem engede; szolla mellette a' Vice Király Biró Boda Sándor is, de csak hijába. Azonban a' Visitátorokat ebédre hivatá Daniel[d] Ferencz a' Fő Király Biró, és maga is szolla Barta mellett, de hijába; mert Bartánál[e] pénz búzt[87] érze Szokollyai. Akkor az asztalnál mond a' Viczé Király Biró: *Mestert is találnék Uram!* a' kegyed Esperestsége alatt, a' ki belé sülne a' Miatyánkba ha úgy fognák mint Barta Andrást. Ezt hallván az

d jav. ebből: *Toroczka*
a a javító jav. ebből: *33.*
b egyházlátogatók
c közbenjárók
d jav. ebből: *Dániel*
e jav. ebből: *Bártánál*

Esperest monda nagy indulatoson: *Ki volna az a' Mester* mert Isten bizonyságom! mindjárt ma vetem [30a] ki a' Mesterségből. Ott ül vala pedig az asztalnál Péter Déák, az Olosztelek Mester. Monda azért a' Vice Királybiró: *ihón Péter Deák Uram!* Akkor az Esperest felkölte az asztaltól egy visitátort 's a' Mestert, hogy kűnn mondatná el vele a' Miatyánkot; de el nem mondhatá szegény, hanem nagy szomorán az Udvarból haza indula, 's mentébe bémene a' Praedikátorneház panaszra, 's monda: Jaj! hogy járék édes asszonyom ezzel az átkozott Bóda Sándorral, hiszem én tanitottam ötet Miatyánkra; 's rám fógá még is hogy nem tudom; és ijedtemben nem is érém elmondani. –

Úgyan ezen Péter Déák a' Kurucz világban, úgy jára; – hogy egy[a] Német Tiszt; de sem déákul sem magyarul nem értő ember, a' Papi házhóz vive egy Deák levelet, hogy meg olvastatná, – a' Praedikátorné szollitá a' déáktalan[b] Pétert; Péter elövévé az oculárt, 's egy oránál tovább néze a' Levélbe, de semmit nem érte 's nem ólvashata [30b] meg benne, – a' Papné rebegéssel vala, 's unszolya vala a' Mestert, hogy ha csak valamit is olvasna meg. Végre monda: *Asszonyom e' verést emleget*, mellyen a' Német szitokra fokada, ki, 's haraggal elmene dolgára.[88] –

35.

Pákai nevü Mester vala Bágyba, ki is másokkal eggyűtt a' Tőkölyi Imre Tatárjai[89] előtt a' Bágyi Várba vonta vala magát; de minthogy sok diója vala a' háza hiján, le mene éjjel csak egy gatyában, hogy a' Dioból feliktasson a' Várba; de két lézengő Tatár ótt kapja, és a' két lábain a' labravalo[90] szárait jó szorossan megkőtik Pákainak, és a' gatya korczánál bétőltik a' diot mig meg telik, és meg kőtik erőssen: ekképpen mint egy zsákot levetik a' hijjuból ugyan megzördül, 's elbocsátják. – Ezután is viselt mesterséget ez az ember, és midőn hólmi gyermekeket tanitana, olyan stilust[c] dictála nékiek magyarúl a' *kiszilyröl* /:ez zab lisztből való savanyú pép:/ [31a] 's a' *kiszily higjáról*, a' mellyet a' Gyermekek nem tudnak vala déákra forditani, – meg kérdék azért a' Mestert mondván: Domine Praeceptor? *Quid est latine Kiszily?*[a] Gondolkozék vala Pákai mit lehetne felelni, 's monda: *Zabzillum*. Ezt leirák a' gyermekek, és ismét kérdék; *Quid est Kiszilyhig?*[b] itt annál inkább megakadván, nem túda hova tekeredni, hanem monda: *Foslikum*. Vacans[c] korában esmertem ezt az embert, 's akkor is bosszantották vele az Esperestje 's mások hallattára. –

a *egy* utólag beszúrva
b latinul nem értő
c itt: nyelvi gyakorlatot
a Tanító úr! Mit jelent latinul kiszily?
b Mit jelent kiszilyhíg?
c állástalan, szolgálatban nem lévő

36.

Mikor gyermek és Etymologista[d] tanulotska volnék, egy Husvétban kántálni elcsalának hólmi ravasz Háromszéki Nemeske gyermekek: Málnási Imre [Miklós],[e] kit maga viselésiért Czigány Málnásinak hivnak vala; – Bodor Elek kitől a' Borbély György házánál igen meg rühösödtem vala, – és ama sunnyogó Gyujtó Jo'sef, és valahól megfordulunk vala, [31b] mindenütt adnak vala pénzt 's kalácsot igen böven, – jutánk Árvádfalvára 's látánk ott egy nagy házat 's vélekedénk, hogy nemes ember lakik ott; de óláhok laktak akkor benne, 's azt mi az ajtonál észrevévén hirtelen visszafordulánk; de Málnási nagy szelesen bélobbana a' házba, holott sem éneket, sem rithmust[f] nem túd vala; – 's látván hogy senki nincsen útánna, hólmi Komédiára tanult csúfos strófát[g] elmondá, – mellyek kőzül kettö most is jút eszembe, 's ezek valának: –

Tetüknek, bolháknak kővérivel hiztam,
Tsontjokkal puskáim ágyait czifráztam.

Mellyeket az oláhoknak elmondá, azok pedig csudálkoznak vala; de nékiek innepjek nem lévén, adának nékie egy fejér nyers tójást, mellyel kijőtt, 's a' nagyobbakat nem mervén bántani, nekem sivalkodék mint a' Czigány, 's fejemhez méregeti vala a' tójást 's ijeszt vala, hogy a' szememet üti ki vele hogy után- [32a] na nem mentem, – én pedig a' sirással vindicálám[a] magamat generose.[b],[91] Ifiú legény koromban azutánn tréfát ütöttem ebből elötte, midön már Csiki házas ember vólna és Pápista is, és szintén úgy szégyenlette, 's apostásiáját[c] azzal mentette, hogy *a' ki ördöggel lakik, ördöggé kell lenni.* –

37.

Pápai Páriz Ferencznek Enyedi Prófessornak 's Medicinae Doctornak,[d] mint[e] facetus[f] embernek, sok jeles tréfái[g] estenek, mellyeket most is beszélnek némellyek. Egy néhányat emlittek. –

d szószármazástan-tanuló (azaz 1. osztályos)
e *Pál*, más.h.
f verset
g *strófiát*, th.
a oltalmaztam
b hősiesen
c hitehagyását
d orvosdoktornak
e *min*, th.
f tréfás; *factus*, th.
g jav. ebből: *tréfát*

Professorságának eggyik esztendejében Hushagyo kedden[92] ide 's tóvá elvonván magokat, hammas Szeredán[93] megszollita némellyeket a' Leczkéjén, – 's elsőben is egy Szenczi[h] nevü kijáró kúrvás magyart mondván: – *Szentii ubi reliquisti carnem?*[i,j] Vala égy Fel Enyedi [32b] nevü Déákja is, úgyan Fel Enyedi fi; azt is megszollitá; – de nem vala jelen: – azért monda: *Parva Respublica Fel Enyed.*[k] Enyedi Gál Péter nevű Déákját pedig elvivé magával Udvarba innepelni,[94] de semmi discretiot[l] nem ada az Uri asszony, hanem szóval és asztallal bővőn látá. Búcsút vévén Pápai, monda a' Déáknak: *Frater!*[m] el ne törjék az a' vajas Fazék, össze ne ütközzék ama mézes fazékkal, – hát a' sajtot nem tevé é rósz helyre. – Ekkor megszégyelvén magokat az Uraságok efélét bőven gazdálkodának nékie. – Sajtolt virtus! –

Jelen vala egykor a' Synodus Generálisban[n] Pápai, 's ott vala Szokolyai István Esperest is; és ez a' Gyülésben sokat beszél vala etiam sine specie veri;[o] mellyet halgatván 's unván Pápai Ferencz monda: *He he! hoc*[p] *addito hoc*[p] *addito.*[q] Más Synodusban pedig Benei István a' Szász Capitulumokról[r] beszélvén, ottan Szász Capito- [33a] lumot[95] emleget vala; – mellyre Pápai Ferencz az ővét kezdé fellyebb vonogatni 's köhögni köhécselni és monda: *A' bizony Romába vagyon.*

Ezen Pápai Ferencznek második felesége a' Nyiro Léány[96] a' Templomba menvén össze találkozék egy rokatorkos[97] Deákkal. Vala pedig nagy sár és keskeny nyomdék:[98] nem akara azért sem a' Prófessorné [előtt a' Deák;][a] sem a' Déák előtt az Asszony [kitérni] mert sárba kellett vólna lépni a' piros csi'smával, fogá azért az erős Deák az asszonyt két kézzel derekon 's ki tevé a' sárba 's elmene; – el mene az Asszony sáros csi'smával panaszra; de Pápai monda: Hé! hé! nem huggyoztál te a' Tengerbe mint a' Professorok, azért állj ki előllők másszor; he he! Vala ugyan ezen Pápai Ferencznek 's[b] feleségének idejében egy Zágoni nevű Neutrálista tanuló, irtoztató erös Legény, a' ki sokat emel, dolgozik 's baromoskodik vala a' Professoroknak; de [33b] Pápainé rosz étellel 's nyomoru kenyérrel tartja vala őtet mint a' cselédjét: lőn azért aratásnak

h jav. ebből: *Senczi*
i *car<.>nen*, th.
j Szenci, hol hagytad a húst?
k Kicsiny község Felenyed.
l ajándékot
m Atyámfia!
n általános zsinaton
o az igazságnak még a látszatával sem törődve
p *hoz*, más.h.
q Továbbá, továbbá /Jól megtoldotta?/
r káptalanokról
a *a' Deák előtt*, más.h.
b *'s* utólag beszúrva

idején, hogy Zágonínak 's arato társainak az Asszony a' szász lovásztól, valami 'siratlan kását és mint a' föld olly fekete kenyeret küldene a' tarlóra lóvan, meg látván fortis[c] Zágoni a' kenyeret, felásá határkönek a' föld végén. A' szász szolgát fenyegetvén 's megrettentvén meg tartatá a' hitvány lóvat, és a' nagy kásás kalánnal a' ló farka allyát meleg kásával bévakolá, fejét 's hátát is össze kásázá; halállal fenyegetvén a' Szászat lóhátra ülteté 's haza küldé, maga pedig étlen estig arata, de vacsorára bé nem mene. Pápaíné sirva selypen megbeszéllé Pápai Ferencznek *mit csejekedett volna az átkozott jegény Zágoni.* Zágoni más napra viradván 's tettét túdván, könyvetskéit, változoít[99] tarisnyá[ba][d] [34a] raká 's hátára kőté, egy pistolyt szúra az övébe és egy vas villát véve kezébe, – igy menvén bucsuzni a' Professor eleibe követvén ha úgy nem szolgált a' mint kellett volna, 's panaszolván hogy sok jámbor szolgálatjáért a' mint értette, kiakarná[a] ő kegyelme csapatni 's a' miatt kellene néki világot venni a' nyakába. De Pápai Ferencz megbátoritá, hogy senki sem bántja, 's megmarada ismét a Collégiumban. Esék ezek után, hogy Kolo'svári István Professor is hivatná fortis Zágonit, hogy utra küldené, monda azért Kolo'svári István a' szolgálónak: *Addj neki kenyeret és fő veres hagymát hogy egyék,* – idővel mónda: *adj még felet, hogy lakjék nagyon jól,* – ada, de Zágoninak e' nem esék igen jól, mindazáltal eljára a' dologban. Idő jártában szem fájásba esék Professor Kolo'svári István /:szereti is vala a' jó bórt, 's délután ittas is szokott [34b] lenni:/ 's bévetödvén Résidentiájába Zágoni, monda: *Tiszteletes Uram a' Nagy anyámtól hallottam, hogy szem fájás ellen jobb nincsen mint a' soos vereshagyma csak ugy nyersen,* – gondolván azért Kolo'svári István, hogy a' paraszt orvasságok sokszor jók,-[b] békötteté a' szemit hagymával és csipi vala erőssen. – Pápai Ferencz Collégája pedig mint Medicus[c] béérkezvén megérti a' dolgot, levetteté a' hagymát 's egyéb orvasságot javalla, – Zágonit pedig rá kérdé azútánn miért javallatt volna veres hagymát tétetni a' Komám Uram szemére? Mónda Ö, azért Uram! hogy a' minap ö kegyelme hosszu utra küldvén másfél fő veres hagymát adata a' Szolgálóval, hogy lakjam nagyon jól. –

38.

Kolo'svári István Professornak igen durczás [35a] és akaratos Felesége lévén, kevés dolgot tart vala a'[a] konyhára. – Vete azért a' szolgáló egy

c erős
d a szótag a kézirat fűzéséhez került
a *kiákárná*, jav. ebből: *kiakára*
b sokszor, – jól, más.h.
c orvos
a a' utólag beszúrva

fazék kását a' tüzhöz és a' szokás szerént sót vete belé modjával, – a' kissebb szolgáló gondolván, hogy a' sót kifelejtették a' kásából, ö is sót vete belé, hogy jobb izü légyen, 's kimene. – El jöve a' Gazdaszszony is, és vélvén hogy[b] a' szolgálok a' kásába sót tenni elfelejtették volna, ő is sót vete belé 's már nem vala sótalan a' kása; – ezt pedig mind el nézé Kolo'svári István, de nem szolla; sőt eltávozván a felesége, ö is jó marék sót vete a kásába, érkezék a' házi Neutralista Fortis[c] Zágoni, 's monda annak is, vess sót a' kásába fráter,[d] mert mindenek vetettek, 's az is vete. – Vacsorán feladák a' Kását; de a' só miatt senki sem ehetik vala, – az Asszony pedig annál inkább haragszik 's fántolodik[100] vala, ki ölte el sóval a' kását? kinek megfelele histo- [35b] rice[e] Kolo'svári István a' mint fellyebb leirám, 's az asszony fellobbana az asztaltól.–

Ez a' Kolo'svári István jó Déák, 'Sido nyelvet tanult, és jó Cartésiánus[101] vala; de sok esztendökig éppen csak az Euclides Elementumin[102] tölté el az idöt annyira, hogy azalatt két vagy három aetásbeli[f] Déák takaradnék ki a' Collégiumból minden Filo'sofia nélkül. Végre felindula az Ifiúság, 's rá izenének Professor Kolo'svárira, hogy Filo'sofiát is és 'Sido nyelvet tanitson; mert még semmi hasznát nem mútatta ennyi idöre is Euclidesnek. – Fogá azért magát, és az ifiúság ellen [majd][g] egy Oráig tartó Invectiva[h] Orátiot[i] monda: végre pedig szollitá Dávid Grausert[j,103] /:e' Belényes mellől Vaskó nevü falutskából való Czigány vala; de Belényesi nevü Enyedi nemes ember nevelte vala fel, 's tanittatván Deákká lett vala:/ ehez bizik vala a' Professor, [36a] hogy mások felett értené a' Mathésist, 's ez előállván a' fekete Tábláhóz a' lineola, Cirkalom[a] és Kréta mellé kiváná a' Professor hogy demonstrálná[b] ezt 's ezt a' Propositiot.[c] Dávid pedig jó iró 's picturához[d] értő ember lévén, ira Crétával a' Táblára egy nagy virágot sokatska ídő alatt és forditá végre a' Professor felé, a' ki monda: *Quid hoc est Domine Grauser?*[e,f] Ő pedig monda:

b hogy utólag beszúrva
c erős
d atyámfia
r történet szerint
f korosztálynyi
g *mást*, más.h.
h *Investiva*, th.
i feddő beszédet
j *Grán'sa*, a javító jav. ebből: *Gráu'sert*
a vonalzó, körző
b bizonyítaná
c tételt
d rajzhoz
e *Grausa*, a javító jav. ebből: *Granser*
f Mi ez, Grauser úr?

Deus novit Clar[issime] Domine![g] 's itt lőn vége az Euclides tanításnak.[104] –

Vaskoi pedig, vagy Belényesi Dávid Grauser[h] lőn Közép Ajtai Mesterré a' Tőkölyi világban,[105] 's minthogy a' Templom tele vala[i] a' népnek házi portékájával, a' Templom elött menyen vala véghez a' Cultus,[j] 's Czigány Dávid maga készít vala új és bolond 'Soltárokat, mig némely jó emberek észre vevék vánitássát.[k] – Mivel pedig a' Mester háza kőház vala 's pincze is alatta, ö lyúkat csinála le a' házból a' pinczébe, 's más ka- [36b] mara széket nem keres vala mint Czigány, nóha soha rá nem vehetik vala hogy Czigányúl szólna, hanem az én atyám egy nehány szókat tudván azon nyelven, részeg kórába megszollitá Dávidot; 's hát Dávid Czigány úgy beszél follyvást mint egy Czigány *Démos[thenes].*[l]

39.

Az Udvarhellyi Oskolában vala 1719-ben egy Szathmári Jo'sef nevü sóha nem nevetö, de másokat kaczagtató 's nevettető rest Tanuló, de ritka acumenű[m] 's nagy memoriáju Deák: kinek Seniorságában meg hala a' Pap [Jenei][n] Sámuel, 's elébb egy néhány napokkal Felesége is mind ketten pestisben, és a' Papság ház az Oskola mellett éppen pusztán marada.[106] Szathmári pedig ezt cselekedé: vága egy egy iznyi viasz gyertyát és éjjel bémene a' Parochiába 's minden házba 's pinczébe, éggyet eggyet a' falra fel- [37a] ragaszta[a] égve, – azután visszamenvén fellármázá a' Scholástikusokat,[b] elméjekre is adá ábrándozással és szer szóval, hogy az nem volna tiszta dolog: paraszt és egyéb fegyverre kapván azért az Ifiuság, 's mindeniknek égő gyertya is lévén kezében, a' Szatmári példája szerint rá menének a' pitvarajtora elől kapitánykodván Szatmári; de ótt félen állván mintha félne[c] 's rettegne elöll menni; mások is valójában irtozván senki nem mér vala bémenni, hanem Szatmári midön látná, hogy a' házban elalutt az ő kis gyertyája felkiálta: *Jertek barátim! Úram Jésus! Távozzál el büdős* és az Inpostor[d] után bérohana az Ifiúság; de sem ház-

g Az isten tudja, tekintetes uram!
h *Grán'sa*, a javító jav. ebből: *Grán'ser*
i *vala'*, th.
j istentisztelet
k hívságát
l a szó vége a kézirat fűzéséhez került
m szellemességű
n *János*, más.h.
a *felragaszta*, más.h.
b iskolásokat
c *félné*, th.
d csaló, csínytevő

ban, sem Muséumban[107] sem pinczében semmit sem találnak. – Elköveté ezt Szatmári másodszor is; – és kimene a' hire, hogy a' Pap puszta házához a' gonoszok járnak: az Oskolabeliek pedig ugy elrémülének, hogy estvétöl fógva viradtig senki sem mér vala egyedül kimen- [37b] ni félre való gondjára is, hanem kamarástól társaságostól mennek vala – ha csak egynek volt is ollyan szüksége. – Vala pedig a' több Deákok között egy Bakcsi László nevű szorgalmatos tanuló és jó reménységü Ifiu /:ki is Akadémikus[e] korában Thoroczkó Sz[ent] Györgyi Papságában hala meg virág korában,[108] a' formás termetes, eloquens,[f] és igen kedves ember: kit Deák korában még Miko Ferenczné[109] sem útált, 's ugyan ott szoká meg a' bórt mód nélkűl mert a' Buzdi bór negyvenesekkel volt nékie:/ ez a' Bakcsi sokáig gyertyáza éjjel, de a' kamarai társai mind alusznak vala, ez a' mikor le akarna fekűnni, érzé hogy igen peselhetnék, rá vévé magát hogy egyedül ki menne vizelleni; de mihelyt bélépék az oskola kertébe a' hól egy nagy fejér kő fekszik vala, nékie úgy tettzék, hogy az nagy agár volna, 's mentől inkább nézi vala annál hosszabban nyújtozik vala az imáginátio[g] kölyközte agár [38a] azért Bakcsi megsikoltá magát, – a' lármára kirohana az Ifiuság; de minden csak követ lát, tapasztal és rúg vala; az egy Bakcsinak pedig csak kutyának láttzik vala a' kö szülte agár, a' melly csak azon szempillantás beli köllyök vala, de nagyságára a' világon sem volt mássa. Ez a' Legény e' miatt szinte zavarossá lön, és bizony sok esztendökig nem is mértük nékie emliteni mig maga nem kezdé beszélleni. –

40.

Rétyi nevü akadazó beszédű Székelly földröl kivetődött rigollyás Mester vala régen Magyar országban, ki a' Papját addig sarkalá, mig réá vévé, hogy ketten lopnák el egy falujokbeli Özvegynek a' Tehenét 's élnének belölle, minthogy jövedelmek is igen kevés volna. Meg is lön egy éjjel a' lópás, és a' Templom mellett nyúzák meg 's oszták fel. Haj- [38b] nalba megtúdá a' szegény özvegy, hogy el lopták Tehenyét 's mene a' Biróra, a' pedig a' falut felgyűjté hogy menjenek nyomra. Mikor a' nép eggyütt vólna, kiméne a' Mester is az emberek kőzé, és monda: *Ne keressétek kegyetek, mert azt bizony én lopám el Praedicátor Urammal eggyütt.* – Tudják vala pedig az emberek nagy messze is minémü tréfás és bohokás Mester az; a' Papot pedig igen jámbor embernek hiszik vala mindenek. Mondának azért a' Mesternek: Mester Uram! 's hát nem tréfál é kelmed! Monda Rétyi: hogy tréfálodnám? én lopám el a' Tehenet Praedikátor

e akadémiát járt
f ékesszóló
g képzelődés

Urammal. Mondának nékie, ezt meg ne tagadja kegyed. – A' Pap csakhogy kétségbe nem esék vala, – a' Mestert pedig idézék vala Birák eleibe, 's mikor kérdenék, hogy most is abban a' szóban vagyon é, monda: Abba vagyok, és a' Czinterembe[110] osztok el; de midőn a' segg véghurkájokat nem oszthatnok, mondék: [39a] Praedikátor Uram fogja ked a' szájába erőssen a' fóga kőzi ennek a' hurkának az eggyik végit, én a' más végit a' fogam kőzé szoritom, és huzzuk kétfelé, 's mellyiknek nagyobb szakad, légyen az ő nyeresége; 's a' mint huzzuk vala két felé elszakada hirtelen a' hurka, 's úgy űtém a' falba a' fejemet, hogy mindjárt felebredék. – Mondának erre a' Birák! *Az álom volt tehát Mester Uram!* Monda arra Rétyi, hát mi? álom bizony. 'S igy menté meg magát 's Papját. –

Ezen fergeteges és játzi gonosz székely, két lovú fakó kocsin sokadalomba ment a' Papjával eggyütt alkalmas nagy erdön által: A' sokadalomban úgy meg ivá magát a' szegény Pap, hogy a' világhoz nem tudna, – fógá azért magát a' szegény Mester 's fel vonczolá a' részeg dögöt és vissza indula; az erdőn út nélkül egy mélly völgybe[a] ereszkedék; a' lóvakat kifogá, 's eggyikre felperdülvén haza mene; de a' lovakat elcsapá, 's azok idövel haza menének szekér és Pap nélkül, a' Mester pedig elrejté magát. Látván a' Lóvakat a' papné 's a' háznép meg háborodának, [39b] ide 's tóva futkosván sirva, sem Papnak sem mesternek nyómába nem akadnak vala. Azonban a' Pap is kialuvá álmát, de sóha nem tudja vala, hól legyen, kivitte óda, merre légyen háza és Faluja; kiált vala mindenfelé – végezetre úgy találkozék az őtet keresőkre. –

Vala ezen fortélyos Mesternek idejében Magyar őrszágon egy Tyukodi nevű nyúl szájú csúf, de Fő rangú[b] ember, a' kivel a Dunához közel találkozék Rétyi, és ö is félre vonván száját orrából kezde beszélleni, és erössen majmozni Tyukodit. Monda Tyukodi a' Mesternek: *Csúfolsz te engemet.* Felele a' Mester: Nem Uram! hanem illy nyomorékon születtem, 's ha Isten szarvat teremt is el kell viselnem. Minek hivnak hát tégedet? Monda Rétyi: *engem Uram Kakasdinak!* Felvévé azért ötet az Uri ember a' hintóra, és a' Dunáig vivé, 's tóvább is elvitte volna magával, de Kakasdi menté magát, hogy innen a Duna mellett vólnának nagy [40a] dolgai. Monda akkor *az Uri ember; azt akarnám, hogy az egész világ mind ollyan volna mint én 's te!* 's megajándékozá Rétyit: rá ülvén a' hajora általmene a' Dúnán. Rétyi pedig útánna kiáltoza a' tulsó partra, hogy sem Kakasdi sem nyúl ajkú nem vólna, mellyért igen megharagúván Tyukodi puskához kapa, löve is, – akkor Rétyi nagy orditva, mintha érte volna a' golyóbis az alfelét, a' földre esék, – 's ezzel a' Tyukodi Úr is elsiete. –

a *Tölgybe*, th.
b *de Fő rangú* utólag beszúrva

41.

A' Dinnyés Nyirségen hajdan vala[a] egy Mester, a' kinek a' Papja a' sertések számára sok tökőt vettetett vala; de a' Mester is tart vala egy nagy Disznót, 's az a' Tökben a' Papnak károkat teszen vala, és a' sokszori intésre 's fenyittésekre[b] is nem akará vagy nem is tudá a' Mester a' kárból a' Domozt[111] elfogni, – azért a' Pap 's a' Béressei ötet agyonverék. Mit túd tenni a' kárvallott [40b] keserves Mester? ira azért a' Disznónak egy halotti éneket eggyik funebrálisbeli[c] éneknek nótájára mellyet is Eleink notástól végig tudtak; – nékem most tettzik csak e' pár strófát feljegyeznem[d] ide: –

Hát ótt röfög a' tök között a' nagy Domozlai
'S úgy meg verik a' fustéllyal a' Pap 's ő szolgai. sat.
Lám meg mondám ne menj óda a' Pap udvarára
Mert a' nagy Pap a' nagy intöt veti homlokodra;
A' minap is a' Pap tökit megetted éhomra!!

42.

Vala atyáink idejében Vak Marczi született világtalan Koldus; de Magyar vers szerzésre született Poëta,[e] – a' ki minden dologra legottan ha kérik vala verset mónd vala. – Keserü nevü Deákocskára kérik, hogy mondana valamit, 's legottan illyen négy szép strófát mónda:

Tenéked jó Fiam a' neved Keserű:
Törőd a' Logikát mint kását a' külü[112] [41a]
Rád ragad a haszna, mint a' lóra a' rű.–

Midön holmi magyar gonosztévök a mezöben elvették vólna a' Lóvát, mellyen koldulni kijár vala Debreczenből monda: –

Hogy fosztanátok meg világ Poëtáját,
Hogy vonszanátok el kancza paripáját. sat. –

Mellyet midön ének szóval elmondott vólna, vissza adák kabaláját. –

a jav. ebből: *valo*
b jav. ebből: *fenyittékre*
c temetési
d jav. ebből: *feljegyeznem:*
e *Pőeta*, th.

43.

Catholizálván Gróf Kemény László[113] fiú gyermekeivel eggyütt Bécsben ennek elötte való idökben, visszajövetelében vele lévén a' felesége is Teleki 'Su'sánna, jötökben udvarlásokat 's látogatásokat tevének eggyütt is másútt is attyokfiainál, – nevezetesen pedig Esztergomi Érseknél[114] az Esztergomi Ér'seknél is, a' holott az asztaltól felkelvén, a' midön kávéznának, Gróf Keményné mellé /:ki mostan retenta Religione Reformata[a] Erdéllyi Gubernatorné[b] :/ üle egy Pap Úr, [41b] és lassan beszélgetvén az Asszonnyal /:nóha az Ér'sek a' Papokat intette vala, hogy Asszonyt neterhelnének religiosus discursusokkal 's distractioval[c] :/ monda a' Gróf Asszonynak: *Úgy értettem Méltóságos édes Grófné asszonyom, hogy Gróf Uram esztendőktől fógva nem hál Nagyságoddal!! bizony éppen Szent Lélek ellen való véteknek tartom azt.* – Felele a' felgerjedt Uri asszonyság: – *Kedvezzen az Ur énnékem,* hogy el ne veszessem pátientiámat.[d] E' dologról pedig azt mondom: a' Kálvinista Biblia szerént nem a' Szent lélek ellen való vétek, ha az Asszonnyal férjfi, 's a' férfival asszony nem hál; hanem az egyszer megesmért igazságnak megtagadása 's káromlása; de lehet az Úr a' Szent Lélek ellen való vétekröl nem ólvasta a' Kálvinisták Bibliáját; hanem máshonnan tanulta tudománnyát. – Ezt hallván a' jámbor Primás, monda: Jól vagyon Atyaságodnak; meg mondám, [42a] hogy nem kell a' Hugom asszony keze alá szollani!! –

44.

Nádudvari Péter Szászvárosi Tudos Pap vala a' gonosz élet mellett; a' kinek is midön már összbe elegyednék a' szakálla, mónda egy nyelves 's nyálas Barát: Térjen meg ked Nádudvari Uram ha csak vénségére is; mert túdja ked, hogy a' fa a' hóva döl ótt marad. – Felele Nádudvari 's monda: *A' bizony úgy vagyon, és ha Purgatoriumba dől, a' bizony ótt marad* – melly jádzi szóval bé dúgá száját a' nyálas foszlott Szerzetesnek. –

45.

Békési István Hunyadi Tractualis[a] Esperestnek idejében Püspők Veszprémi István vi'sitála Hunyad Vármegyében kevéssel szüret elött; és

a fenntartva református vallását
b kormányzóné
c vallásos beszélgetésekkel és viszálykodással
d türelmemet
a egyházmegyei

Békési mint emberséges ember a' visitátiot[b] illendöképpen látá maga házánál, a' bórt is bövön adatta mindeneknek. Ezt látván a' Püspök monda: *Vagyon é sok bóra* [42b] *Tisztelendöségednek Békési Úram!* Játékos és igen elmés ember lévén Békési monda a' Püspöknek: *Három a' hordó, 's egy az átalag.* Ezt hallván, de jól nem értvén a' güttaütött Püspök monda: Bizony sok szép bór szüret kőzelitvén. Akkor mónda Békési: *Három a' hordó*; – mert én, feleségem 's a' szolgáló hárman hordjuk fel a' bórt; de az átalag bizony leapadt majd a' seprejéig, – azért innen a' Szent Visitatio máshová siessen. –

46.

Sempronius nevü Franciscanus sok Erdéllyi Német és Magyar Uraknak Confessiónáriussa[c] lemondván Gernyeszegen a' Pápista Vallásról amplectálá[d] a' Reformata Vallást, – hogy pedig Religionkat jobban is megtanulná, jöve Enyedre titkon Deáki köntösben, már a' pilisén[115] is haja nevekedvén, – és rendelék egy Bibarczfalvi Márton [43a] nevü tudos Legény mellé, kinek javallásából olvasni kezdé a' Biczman[a] Ferencz Thëologiáját;[b] mellyben annyira gyönyörködik vala, hogy a' csúdálkozás 's örőm miatt nem hinné, hogy emberi munka volna az. Azonban észre vévén a' Barátok a' Sempronius dolgát, útánna eredének, nyómába akadának, – kiknek egy kocsin való érkezéseket látván szegény az ablakról, mónda a' Bátyámnak Bibarczfalvi Mártonnak: – *Ezek engemet üldőznek*, – azért estvét várván, titkon elindula Toroczkó Sz[ent] György felé,[c] onnan Gyéres Sz[ent] Királlyra, holott egy hónapig lakik egy rejtek házba. – Elmenetele útán a' Német militia árestálá[d] a' Collégiumot szorossan: és egy Tővissi orczátlan Barát béalkalmatlankoda a' Tisztes Vén Pápai Ferencz Prófessorra, 's tőbb illetlen beszédei közt mónda: Térjen meg kegyelmed Pápai Uram; mert [43b] már kelmednek a' fél lába a' koporsoba vagyon. Meg köhögé magát, 's az övét is fellyebb vonógatá hasán szokása szerént a' vén Pápai 's mónda: *Ugy vagyon, hogy a' fél lábom a' koporsoba vagyon, az eszem is immár a' száramba szállott; 's én bizony már meg sem tudnám tanulni azt a' kegyetek czikornyás Vallását*, mellyel bédúgá száját a' fejér Barátnak, a' kinek nem hogy tele vólt volna ésszel a' szára, söt talám szárba sem indúlt vala.[116] – Esék a' szegény Semproniuson a' Toroczkai útban illyen dolog is: Vala a' Kösziklák között a' mint felme-

b egyházlátogatókat
c gyóntatója
d fölvette
a a javító jav. ebből: *Buzman*
b *Theőlogiáját*, th.
c jav. ebből: *Györgyre*
d katonaság őrizet alatt tartotta

nyen az ember Enyed felőll, egy nagy kő csúp[117] bal kéz felöll, a' mint a' patak lefólly az Ország útja mellett, melly már bészakadt a' vizfelé: Mikor Sempronius hajnal elött ide érkezett vólna, halla ostor csattanást, emberek szavát, szekerek csatto- [44a] gását, és az emlitett nagy kő alá bévóná magát, vala is ott nagyotska helly, hogy eső elött is egy nehány ember elvonhatta magát alája, és olykor az útonjárók is félrevaló gondjokra óda bémennek vala, – mikor Sempronius ott fülelne, Thoroczkai János[118] Pápista Úr óda érkezék, 's bémene a' köcsúp alá, hogy az ő nagy szarzsákját üresitené, 's ótt Sempronius mellett dolgát végezé a' nagy Kancsal Úr; de ötet észre nem vevé, hanem csak büzzel égettborózá szegényt. –

47.

Egerböl elszökvén egy Pater Kolo'svári nevü ifjú Minorita,[119] jöve az Enyedi Collégiumba velünk Deák vala, és az Alumnusok között Principista:[a] tanulgat is vala; de sokat sira, hogy szegényül élne, 's nem úgy mint a' [44b] Clastromba. Hivatám egykor ebédre, 's többet készitteténk mint rend szerént, – most két tál ételünk és sültünk vala, bórt pedig eleget adtak a' Korcsomán. Panaszola azonban a' szegény Barátból való Proselitus,[b] hogy ő szegényül él; a' Klastromba várván várta a' Böjtnapot; mert akkor adták fel ama jó Comédentiát[c] a' Tekenösbékát 's egyebet; – mig leültek ki itta két három Barátnak portióját, 's azután a' magáét. – 'S mondék nékie: Domine Gilsik[d] /:mert a Kolo'svári nevet elváltoztatták vala:/ hát a' kinek egy pénz álumniája[e] sincsen, hogy él, 's még is érdemnek nem tartja, nóha többet koplal minden Barátoknál: Ti jól laktatok, 's még is Istenen orczátlankodtatok békával tölt hassal, hogy azt tölletek vegye meritum vagy érdem gyanánt. Orczátlanok lehetnek a' Barátok! – [45a]

48.

Pater Veres hajdon Erdővidéken Baroton Plébánus, kire Csikban egy Ekklésiában 14. meg fattyazott Személly vall-vala; és úgy rendelék, hogy jöne Barotra a Csiki mocsokból. Ez csak hamar megesmerkedék az én édes atyámmal, 's egymáshóz eljárnak vala bizonyos alkalmatosságokkal, és nyájasan 's harag nélkül disputálodnak[a] vala. – Lön egykor, hogy az

a az ösztöndíjasok között kezdő
b újhitű, a vallásra újonnan áttért
c ételt
d Gilsik uram!
e ösztöndíja
a vitatkoznak

én Atyám éjjeli szállásra bészállana a' Plébánushóz és meglátna ótt egy piros szép ifiú Asszonyt: /:az Asszony Csiki vala:/ és mónda az Asszonynak mint valami értetlenségböl: *Asszonyom! kelmed talán a' Páter ő kelme felesége?* Felcsattana az asszony: Nem kell atyaságának Feleség: nem vagyok én Feleség. Ótt vala akkor az Asszonynak attya is egy czondrás Csiki Székelly, 's mónda az; [45b] ez Uram az én Leányom! 's azért jőtt ide szegény, hogy valamit kaphasson édes Uram! Mónd az Atyám; kap itt óllyant, hogy el nem felejti, 's ezen beérkezék a' Plébánus is 's amazokat kiküldvén monda: *Ne-beszély elöttők a' félét.* Én az asszony embert kívánom; de magamat megtartoztatom 's annak vagyon érdeme; ha nem kívánnám 's úgy tartoztatnám meg magamat mi érdem vólna benne? – Monda az Atyám: *illyen menyecskével bizony megtartoztathatod magadat.* Erre elö vön a' Plébánus egy apró hegyes vasatskákkkal megrakott övet 's mútatá, hogy a' testnek kívánsági ellen azzal sanyargatja magát. Végezetre monda: Hat esztendeig vóltam Rómába Mise mondó Pap, – itt Eretnekek nincsenek, vágynak ótt a' Cárdinálisoknak 's Püspököknek is szép Dámáik, kiket [46a] hintokon magukkal hordoznak: én is bizony mindenkor tartottam, de senki nem contravertálta[a] mert nincs Eretnek, de itt ellenzik a' Páterek s. a. t.[120] –

49.

Bodor nevű Enyedi Szakál-bég nevű Minorita,[121] bémenyen Prófessor Lingvarum[b] Ajtai Mihályhóz, és sok beszéd kőzt mónda: – Contre![c] hiszed é, hogy egy akol és egy Pásztor lészen végre. Mond a' Prófessor, igen is hiszem: Monda Bodo: Úgy úgy; *te hiszed é, hogy végre minden emberek Pápisták lesznek?* Mond a' Professor: Hiszem; mert azt mondja a' Kristus: *Mikor eljő az Embernek fia vajon talál é hitet e' földön,*[122] az az: nem talál; mert mind Pápisták lesznek, a' kik nem akarnak megigazulni hitböl, – monda erre Pater Custos[d] Uram! Legény nem hallottam ezt töbször. – [46b]

50.

Mikor már Szigeti István Erdéllyi Réformátus Püspök vólna, és Enyedi új 's ifiú Legény Professorok volnának: Borosnyai N[agy] 'Sigmond és Ajtai Mihály ebédjére hivatá a' Pűspökőt és az egész Collégátiot[e] Borosnyai 'Sig-

a ellenezte
b nyelvészprofesszor
c Felügyelő!
d felügyelő
e a kollégákat együttesen

mond 's vala gazdag ebédje, mikor a' Vendégeknek jó kedvek vólna, ivának egy egy kristály[123] bórt a' Collégák kőzűl azoknak Attyaikért is, a' kiknek attyaik életben valának, 's mikor a' következnék, hogy innának az Ajtai Mihály szüléiért is; Szigeti István Püspök, mi indulatból? ő[f] tudta, azt kérdi. *Hát ö kegyelmének is vólt é Apja?* A' Vendégek csak elhűlének e' kérdésre, 's halgatnak vala; hanem maga Professor Ajtai megszóllalván indúlatosan mónda: *Nékem, Uram! nem vólt sem Anyám; hanem csak úgy teremtettem mint a' gomba.* – A' vendégek gondolkoznak [47a] vala, mit tenne az a' Püspök kérdése: ki a' félét gondol vala, hogy talám suspectálna[a] tőrvényes származását az ifiú Professornak; némellyek úgy vélekedtek, hogy azt veti szemére az ifjú embernek, hogy őtet nem reverálja;[b] most esett vólt az Ifiú Tudósnak, hogy Szigeti István a' kenyerét sem érdemlette vólna meg a' Professorságáért s.a.t.[124] Azonban ótt lévén utól Hermányi Jo'sef is a' második Pap, gazdálkodék nékie a' Gazda nyers soos Heringel; de ö sóha nyers halat nem ett vala; de még is egy kis falat heringet béfala 's utálva nyelé le, 's monda: *Hát ez Uram mitsóda, hogy veszett vólna el?* Mónda a' Gazda: *Hering*. Mond a' Vendég. *Hát miért nem főzette meg kegyelmed?* Monda nékie a' Gazda: Az égész Európában mind nyersen eszik ezt; de az Őreg és[c] siketes Püspök is nem hiszi vala, nóha lakott vala Frigiába, 's nevezetes lön vége a' Halázoknak.[d] – [47b]

51.

Mikor az édes atyám tanuló fel serdűlt volna, 's kániculázni menne hazájába, érkezék egy follyó vizetske mellé, a' melyben egy Czigány kézzel halász vala, – óda érkezék más faluból a' Sogora, és data et accepta salute,[e] monda a' Halászó: Sogori! eredj a' házamhóz hálni, ha halat fogok enned adok. –

52.

Vala az én hazámban hajdon egy szakállas kérkedékeny büszke ember, de paraszt vala: – a' ki egy vasárnapon nyári időben Templom útán alutt téjjel ebédele, mellyből a' szakállába is hullatott vala; de észre nem vévé, – azzal kiálla az útzára maga kapuja eleibe szakáll száraztani. – Más faluból szintén akkor felérkezik egy esmerösse és jó kedvel köszöntik

f jav. ebből: *'s*
a gyanúba venné
b tiszteli
c *is*, th.
d a javító jav. ebből: *Halóloknak*
e a köszönés megadása és fogadása után

egymást. Mond a' hazug szegény kevélly és kérkedékeny szakállas: Jóakarom! igen bánom, hogy késötskén érkezett Kegyelmed; [48a] mert éppen most végeztem ebédemet, – kiváltképpen igen szép Zsemlyéntskéket[a,125] fözött vala feleségem s.a.t. Monda az idegeny ember; – *Látom bizony, édes Jóakarom a' kegyelmed szakállában a' szálkáját*, latta pedig szerdéket,[126] s' ezzel az idegen ember elméne dolgára. Arra a' 'Semlyékes[127] Patakra maszlaggal[128] én is elmenék halászni ifiú koromba egy sogorommal; de ö nem akarta vólna hogy lucskolodjam én a' vizben, mindazáltal én megnem állhatám, hanem a'féle részegedett pisztrangot éggyet, zsemlénket egy néhányat megfógék, 's tevém a' keszkenömbe, 's keszkenömböl a' nadrágom hasittékjába, mig a' tőbbihez tehetném; de ótt felejtém; és hazamenvén,[b] menénk a' Templomba imádkozni; és az imádkozás kőzbe megkivánták a' keszkenö, 's királtám, – egyszersmind pedig kihulla a' Templomban a' hal a' deszkázatra. A' nép [48b] kitakarodék; én is felszedém a' halatskákat, 's vivén a' szállásra, vetém a' több halak közé, és a' Testvérem lévén a' Gazdasszony, – ki veti a' belit halaknak, 's vivé egy cserép tálban a' maga Udvarán lévő kútra, 's felvonván egy veder vizetskét vizet önte a' tálban melly a' kút öblin áll vala, 's a' viz a' kutba béűté a' tálat halastól. Hirt tőn nékünk, – mélj vala a' kútnak vize, ki merni sok munkát kiván vala, benn hagyni a' halakat veszedelmesnek láttzik vala tartván attól, hogy meg bűzhödik a' kút, – meretők estig, de még is sok viz vala abban 's e' miatt ótt hálának a' mi halaink, más nap reggel hozza fogatánk 's végre szám szerint ki szedetök a' halakat, de ugy meg unok 's utálok gorombaságból, hogy senki meg nem ette. Bolondság! Ergelyeség.[129] –

53.

Brassoban sokszor láttam, mely szépek a' házak a' sok ón kannákkal 's egyéb [49a] edényekkel! Lön egykor, hogy egy Háromszéki Székely bé menyen vásárra, 's menyen este szállásra, a' hól ugy tartja vala ötet a' Gazda, vagy maga is magát, hogy éjjel azt sem tudja vala hól vólna; de a' vizellés és vastagja is reá jöve; a' mesterséges zárú ajton ki menni nem tuda, hanem eszibe jútván, hogy rendre a' fogason sok kannák állanak, azért éggyet levévén belé peselék, 's a' nagyjával is belé rakadék; de hellyére tevé; viradtat érvén, alig várá, hogy Doboly felé fel dobolhasson. –

a jav. ebből: *Zsemlyéstskéket*
b jav. ebből: *hazamenvénk*

54.

Gyermek koromban vala Udvarhelly városában egy Pápista Mészáros Botos útzában[130] az én szállásommal majd átalellenben kevély, erős, akaratos szálas és izmos ember. Érénk pedig eggyik esztendőben Hushagyó keddet, a' midön ótt mind [49b] Reformatus mind Pápista hatalmasan eszik és iszik vala: ugyan ez a' Mészáros is a tulsó soron; de ö még többre mene; mert érezvén hogy már alig férbé több étel 's ital, fel kelvén az asztaltól fel hág vala a' padra, ónnan le 's meg le szökik vala; és ismét asztalhóz ülvén eszik 's iszik vala; meg ismét meg rázza vala magát, – miért is sokan intik vala, hogy ne cselekedné: de hijába. Hamvas Szeredán nem kelhete fel ágyából, 's azután meg hala.[131] –

55.

Barátosról holmi Násznépe, Menyasszony útán menvén hajdon, harmadik vagy negyedik falúig: midőn pedig hoznák a' bé kontyolt menyecskét egy falutskán által, szúrának ki némelyek guzsaljat, némellyek hamvas fazakakat is tettek vala ki tréfából.[132] – A' Nászból egy pálinkás bűszke lóháti csak kiválék a' többi közül, 's kardot ránta, az út mellé letett hammas fazékhóz csapa, 's a' fazakat nem találá, de a' maga lóvának egy [50a] gyik lába elszakada, 's a' lóval eggyütt ö leesék. Nézni kezdi a' hitványság lónak fátumát,[a] és látván, hogy a' többé nem ló, elvágá a' nyakát azon kardikóval,[133] és a' nyerget levévén a' hátáról a' maga hátára vévé, 's bétevé egy házhoz. –

56.

Bizonnyal Dobolyi fiutól hallottam, hogy az ő hazájában volt volna egy igen részeges ember, ki midön éjfélkor gyakran házához érkezett vólna, szidalmazni kezdé a' feleségét nagy káromlással 's mónda: *Adj ennem ijen adta mit föztél?* Az asszony felülvén az ágyban, meglátja, hogy a' hóldvilág az asztal közepire sűt; mond azért a' Férjének: hát az Isten süllyeztett volna el! nem tudod é, hogy a' kenyér az asztalfiába vagyon; 's nem látod é hogy a Sóós-té az asztalon? Fogá azért a' felette részeg moslék ember magát, 's asztalhóz üle; vága jó darab kenyeret, és bodult fövel, mind [50b] addig mártogatá a' hóld világot mig elfogya a' kenyér, 's akkor lefekvék a' Felesége mellé szép csendesen 's jól lakva. –[134]

a végzetét

A' hires Órátor[b] és Pap Nánási András, Huszti Papságában béindula Erdélybe, hogy Nagy Enyeden meglátogassa Prófessor Szigeti Istvánt mint Báttyát és Enyedi hajdani poharozó városi pajtássait. – Érkezék Déésre, hól második Pap vala Kamarási László régi barátja, és szálla éjszakára ennek Parochiájába; – de a' Gazda otthon nem vala, sőt a' háznál is más jelen nem vala hanem a' Kamarási föző asszonya ágybafekvő betegen. – Mindent el nézvén 's felfitatván[135] Nánási, láta sok kecske hús egy cseberben /:azt napszámosok számára Szamosujvárrol hozatta, vala Kamarási:/ 's elő vévén egy serpenyöt, tele hányá azt falatokra vágott kecske hussal és veres hagymával 's Tokány modra fözi vala. – A' házba bé- [51a] menvén látá, hogy a házból lajtorja szólgál le a' pinczébe, levive ótt egy nagy fazakat; Kamarásinak minden bórait felbóntá, s a' jobbikból megtölté a' veres űköt;[136] de a' lajtorján fel nem viheté, hanem a' pincze ajtaját valami ruddal a' sarkából kiveté, 's mikor már vinné fel a' bórt, haza érkezék a' Gazda, el néze mindent, megharagúvék, szokása szerént szitkozodni kezde s.a.t. a' Tokánt kiönti s.a.t. Nánási menté magát tréfával; végre megalkuvának az egy húron pendülö egyaránt profánus[a] emberek; a' Gazda vacsorát készittet, 's midön ennének elérkezének a' Szamosujvári Fiscális[b] Kukuruz Pásztorok és kihivatván a' Papot, meg mondák panasszokat, hogy ólly ember vendége vagyon, ki a' Fiscus[c] kukurizájából sokat leszedett, – de ök ótt nem érték, hanem ide igazitották öket mások; azért ök bizony azt a' kártévőt megtartoztatják; mert ök másként [51b] nagy kárba esnek. – Kamarási[d] azért meg békéllék velek öt márjásba, 's legottan meg is adá 's elbocsátván az oláhokat, visszamene az asztalhóz 's megmóndá Nánásinak a' dolgot, – de nagy asseveratioval[e] monda Nánási, hogy ö Kukurisát sem látott volna szemeivel, nem hogy szedett vólna; de Kamarási már látta vala Kocsijában a' Kukuriza csöket csomoval 's azért monda: jere nézzük meg a' kocsidban, – oda érkezvén mónda Kamarási: *hiszem Kukuruz ez!* felele Nánási! *Én bizony azt tudtam, hogy Tengeri búza.* –

Ekkor jött Enyedre, és szálla Szigethi Istvánhóz: Fél vala Szigeti Istvánné a' Nánási nyelvétöl; azért mindenben keresi vala a' Nánási kedvét, és az ágyát is arannyal varrott leplekkel ékesiti; de Nánási ritkán hál vala benne; mert a' melly Városi emberhez menyen vala ebédre, a' vacsora is

b szónok
a világi, a vallással nem törődő
b kincstári
c kincstár
d jav. ebből: *Kamárási*
e komolysággal, határozottsággal

ótt éri vala 's ótt is hál vala; [52a] melly Szigeti Istvánnak mint rendes embernek és Atyafinak visszáson is esik vala; annál inkább, hogy az Öttse még egy kúrva fórma asszonyt is hozott volt kocsiján valahonnan, és ezekröl az öttsét meg is szollittá vala. – Itt mulatásának utolsó éjszakáján ugyan a' Szigetiné pompás ágyába hál[a] vala, – de hajnal elött fel kelt, az ágynak közepiben akkorát rakodék mint egy tál, az aranyas lepedövel és selyem paplannal bétakará, 's véletlen 's bucsuzatlan elmene vissza Máramaros felé. – Idövel a' nagy negédes[137] asszony felkele, bémenyen a' Nánási szállására, üressen találja az ágyat 's a' lepleket félre forditván meglátja a' Nánási positioját;[b] szollitja férjét, kivonczoltatja a' Szolgálokkal a' derekajt, – pi pi! eltelik a' ház büzzel, – Magától hallottam Szigeti Istvántól e' mocskos dolgot; vetettem szemére Nánásinak is. – [52b]

58.

Kemény Sándornak[c],[138] /:ha a Kereszt nevében meg nem csalatkozom:/ annak a' Kemény Jánosnak[139] édes attyának, ki Franczia Leányt veve feleségül 's tevé Erdelyben Uri asszonnyá, – valának két igen tréfás asztali emberei söt Társai: Óláh Ferencz és Csengeri, kik többire minden estve kétfelöll fógva viszik vala Urokat a' háló házba a' nagy részegség miatt. Lön egy reggel, hogy Óláh Ferencz bémenne az Urhóz; mónda pedig a' szegény Ur: *Fáj a' Fejem Szólga!* Mónda Óláh Ferencz!! igyál bórt; mert a' melly kútya meg mart, annak szörivel kell békőtni, 's meggyógyulsz. Monda az Ur! hátha ismét attól fóg fájni a' fejem. Monda Ferencz: ismét bórt igyál; – ha még is fóg, ismét igyál. Mónda az Ur! *hát végre?* Felele Oláh Ferencz: ismét igyál, – 's végre elviszen az Ördög, ördög adta Ura. [53a] Azonban elkészüle az ebéd, 's ivának estig még pedig késö estig; de a' két asztali Boho is úgy elázék, hogy az ebédlő palotából eggyik sem mehete el, hanem a' pádimentumon hálának öltözötjekbe. – Lön azért, hogy éjjel krapulás[a] fővel felserkenne Óláh Ferencz; mert a' fosás igen réa ért vala; és addig matarásza a' setétben, hogy Csengerire találá, 's nem bizván hogy a' palóta ajtajára akadhasson megoldá a' Csengeri nadrágát 's gagyáját, 's hátúl bele rakodék a' gatyájába 's ismét meg kőté a' nadrágát. Ezzel meg könnyebbedvén lefeküvék 's mélyen elaluvék. Csengeri is ezután felserkene 's megérzé, hogy rakva az iszák, 's magába attázodik vala, hogy sóha ő többé magát el nem szarta

a *hál* utólag beszúrva
b helyzetét, itt: „hagyatékát"
c A szöveg fölött: *Ez Kemény Péter volt. Felesége Kollatovich Kata.* Későbbi kéz bejegyzése
a mámoros

hanem most, – levóná azért csizmáját 's nadrágát; és eszébe jutván, hogy a' bór hüttő cseber a' póhárszék elött vagyon, a' szaros lábravalóját abba meg mósá és vizesen 's hüvesen felvóná, [53b] felvóná a' nadrágát is csizmáját is, de nem alhatik vala a' vizes gatya miatt 's a' feje is fáj vala. – Fel serkene Oláh Ferencz is, 's hát úgy szomjuhozik az estéli erős bór miatt, hogy elszáradt miatta a' szája; de jút eszébe a' jeges cseber, mellyben még valami jég is úszkál vala, és abból úgy fel kortyola mint az Ökör, 's lefeküvén, hajnalra elalúvék ő is, azután Csengeri is. Más napra viradván, ismét ebédhez ülének. – Akkor mónda Kemény, Nem tudtok é valami újságot Legények? Felele Oláh Ferencz 's monda: Uram! hogy jártam az éjjel, 's mit szerez a' bór! Fel serkenék galabógyás[140] fövel és az ajtót meg nem találám; hanem a' Csengeri gatyájába 's nadrágába kénytelenittetém rakadni. Ott üll vala pedig mellette Csengeri is; a' ki monda: Hát te cselekedted azt velem Ördög adta: én pedig szegény fejem azt vélvén, hogy én szalasz- [54a] tottam óda az égyszer, néki vetkezém, 's a' házból ki nem tudván menni, a' jeges cseberbe mosám a' gatyám; te pedig azután eb adta fel kelél, 's ugy ivál a' cseberböl mint az Urad Ökre. Monda Oláh Ferencz; hát óda mostad vólt é ördög teremjen a' seggedbe! pi! kútya a' lelked disznaja!! 'S ennek világánál tölték az ebédet az napon; de hire mene ennek messze. –

De ennél éktelenebb dolog történt ezútánn: Báró Kemény László,[141] a' Kemény János Fejedelemnek[142] unokája, Tökölyi Imrével vólt elmenetele útánn, hat esztendö és három hónap múlva megérkezék Török országból Bükösre; melyen a' Kemény Familiának lön nagy öröme, és gyülének Bükösre, a' holott is nagy vendégségeket tartának, ótt fityegvén a bohokás Oláh Ferencz és Csengeri is. Lőn egyik napon, midön az alsó [54a] Udvarba Kemény Boldi'sárnál[143] vólna a' Tractament,[a] addig egészségezének az Urak, hogy végre papucsból ivánnak, – ivánnak a' peczér csákojából; de valaki azt találá fel /:et hoc erat plus quam Tragum:/[b] hogy innának az Óláh Ferencz segge üregéből is, – dictum factum:[c] nóha ö eleget kiáltozá: Mit csináltok ilyen adta bolond Urai! de megmosták az ö fűstös háta üregét 's ivának; – hanem az Istenfélő Kemény Lászlót a' mostani Gubernátornak édes attyát reá nem veheték ez éktelen rúttságra.–

59.

Tőkőlyi Imre Fejedelem sok Úri Rendet 's Nemességet vive le magával Törők országba; de az egész Táborban sem vala eggyetlen egy Pap is,

a trakta, evés-ivás

b *Tracum;* talán tollhiba *Tragum* 'búzakása' helyett ('és ez több volt, mint búzakása'/?/)

c a szót tett követte

– hanem egy hitvány kurvás és részeges mester vagy Kántor: kúrvás vala, 's könyvbe jegyezgeti vala fertelmeskedéseit naponként ezzel a' szóval: Vágtam húst vászon Táblán. Ez egykor az Urak vendégségiben /:mert el nem hagyják vala az affélékből:/ úgy meg részegedék, hogy [55a] az asztaltól felkelvén a' falhóz támaszkodnék, 's onnan elmenni nem tudna; de onnan még is ezt kiáltozza vala: illyen 's illyen adta Úrai! meg ölitek az Isten szólgáját szomjúval.–

60.

Tökölyi Imrének e' bujdosásban is száz Tár Szekere vala; de a' vele való nép néha megkoplal vala, – 's egykor egy hónapig csak kőkénnyel, vaczkorral vad almával, 's a' mi leg kedvesebb sült Tökkel gédelgeti vala magát a' nép. Erről emlékezvén egyszer másszor az öreg Consiliárius[a] Kemény László, igen dicséri vala a' sült Tököt melly édes és jó: én pedig mondok vala: *Nagyságos Uram! a' Tökölyi világtól fógva nem termett óllyan jó Tök!!* Melyre azt mondja vala: nem tudja kegyelmed hogy sütik azt; de én most is meg enném! Én pedig azt felelem vala: az Isten Nagyságodat, 's maradékit is oltalmazza a' Tőkölyi sült Tökitöl; mert azt, csak a' koplalás nádmézelte és sozta vólt meg [55b] ad dulcedinem saporis!![b] –

Ekkor ha Tökölyi mársust[c] tészen vala, csak az erdös helyet várja vala a' Hajduság, 's a' Kapitány Berzédi Dániel /:kinek édes annya szoptatta volt meg elsöben Tökölyit midön születnék:/ a' Flintáját a' Tár szekér elött való ökörnek az utolyába üti vala, ótt süti vala el roppanás nélkül, 's ledülvén a' marha, szöröstől és böröstöl konczolják és tarisnyálják vala a' galagonya kökény és sült Tök mellé. –

Sőt esik végre egyszer, hogy Tökölyi fejedelemnek se volna több, hanem három véka lisztje, – bészállván azért egy nobilis Curiába[d] ott azt meg dagasztatá 's a' sütö bé is veté a' Kemenczébe, – a' kemenczének pedig hátulsó fele a' pitvarnak köfala vala, – észrevévén ezt a' kenyeretlen katonaság, hátúl a' köfalt meg lyúkaszták, és a' lyúk a' kemenczébe bészolgálván, félsültében a' kenyereket mind kilópák, holott a' sütö mester a' Kemencze elött [56a] állana, hogy a' kemencze száján ne esnék kár; hanem elöll a' szén felöll marada meg vagy kettő a' Fejedelem számára. Ezt meg tudván a Fejedelem neheztele. Inquisitiot is perágáltata[a] hijába; mert senkit ki nem adának, a' kít kiadtak

a tanácsos
b édesebb ízűre
c menetelést
d nemesi udvarházba
a vizsgálatot is indíttatott

volna meg kellett volna halni a' sületlen meleg kenyérért. De nem sokára olyan hellyre érének, hól a' nép sok Ökröket nyere, és a' liszt a' mezöben halmozva állana, – akkor meg vallá Berzédi Dániel, hogy ö is ett volna ökör börös pecsenyét és sületlen kenyeret; de utánna monda: hogy ö azután száz annyit nyert a' Fejedelemnek. Monda erre Tökölyi: ezt hivségednek akkor beszélleni nem volt volna jó.–

61.

Fái Sámuel Miriszlai Praedikátornak igen szép 's termetes fia, Enyedi Séniorból mostan Hollándiának köszvényesse, Collégi- [56b] umbeli Séniorságában kiálla egykor a' Follyosora, és sok<ak> Székelyfi Déákok 's mások hallottára monda: Nem túdom mitöl vagyon; de én természet szerint gyülölöm a' Székelyt: haragusznak vala ezért reája némellyek. Én pedig mondék: Az éppen odium nationis;[b] mert a' kegyed nagy attya Szász vólt, és Bánffi Urak Radnótfáji Jobbágya; a' Székellyek pedig Magyarok. – Ezzel bémene a' Kamarájába haraggal, nóha én igazat mondottam vala. Mi lészen belölle? El készüle a' jó Legény hogy menne Hollándiába; de Bánffi Zsigmond[144] Pátronussának hasznos tanácsából várakozék öszig, 's akkor a' Bánffi 's Kemény Urak a' Szilágyba kimenének, az holott nagy vendégségeket tartának, – Fái Sámuel pedig mindenütt ótt lötyög fityeg vala; mert Bánffi Zsigmond csak azt várja vala, hogy meg ittasodjanak az Úrak, – 's minden [57a] Conversátioban[a] szópja nyalja, 's csokollya vala szokása szerént az Urakat, 's kéri vala az Urakat, hogy Fáit mint Álumnussát[b] segéllyék; mert maga mint szegény Legény nem adhatott annyit mennyit kivánt vólna ólly nagy reménységü Deákjának; azért toties quoties[c] nagyon aranyozák vala Fáit. Végre Bánffi László is nagy asztalt terittet, 's Fáit is óda ülteté végül, és érette is póhárt köszöne el végezetre illyen szóval: Szóvalok kigyelmednek Fái Uram! adja Isten, hogy a' mi embereink közül többen is *származzanak illyen emberek, mint kelmed.* Nagyságod alázatos Szolgája! de nem értem azokat a' szókat. Ismét azon beszéddel elköszöné a' szó – ki mondó Bánffi László a' pohárt, – 's azután megmagyarázá, hogy a' Fái nagy apja az ö részére jútott Jobbágy vólt; de hogy a' Fái apja Papsága [57b] által megszabadult, és hogy maga már ennyire ment, bizony nem sajnálja. Fái Sámuel e' miatt úgy elszégyenlé magát, hogy e' napig is vissza nem jöve Hollándiából, hanem majd 40. esztendöktöl fógva Leidába vagyon 's ótt vénüle meg;

b nemzetgyűlölet
a beszélgetésben
b segélyezettjét
c annyiszor, amennyiszer

de nem szentüle meg, nóha mentében azt mondja vala, hogy az Erdélyben elvesztegetett időt tanulással kipotolja elhagyván a' vánitást,[d] és hat esztendö múlva haza jöne. Itt is profanus[e] vala 's most is óllyannak mondják lenni. –

Esék pedig Leidában csak hamar felérkezésekor illyen 3-om dolog: 1./ Mig ö a' Szilágyban feles aranyat gyűjte, – Leidába érkezék, 's bémene az Alumniára[f] Harkányi Jo'sef,[145] ki itt útánna való Deák vala nyómba, – utánna érkezének azon Collegium Theologicumba[g] két Lengyel Déákok, [58a] 's esének Harkányi után. Fáit a' Lengyelek elöll nem bocsátják vala; 's látván az ambitiosus Ifiú, hogy ö Harkányi után negyedik lészen, összejárá a' két Régensit[a] a' Collégiumnak panaszolván, hogy Ö Enyedi Sénior vólt; de ótt a' Tudosok azt a' nagy méltoságos Titulust nem értik vala, – úgy hogy ide le irnának a' Prófessoroknak! végre: ugyancsak megadák néki a' Lengyelek is, Harkányi is a' praecendentiát;[b] de már előre óllyan opiniot[c] szerze maga felöll a' Belga Deákocskákban, hogy azt gondolnák, hogy még sóha óllyan Magyar ótt nem vólt, de disputálván pro ingressu[d] – semmiképpen nem felele meg a' nagy hirnek a' Valóság, azért azok a' gyermek Deákok eleibe mennek vala 's igy szóllának vala: Tu certe nos decipisti. nos et aeque eruditi ac de te praesumsisti!![e] 2./ Azonban egy Hol- [58b] landus Deák a' Collégiumból kikelvén lakadalmazék, és a' Deákok verseket nyómtattatának a' menyegzöre. – Fái, hogy felül úszna másokon, kettös keresztet készite, 's lévén a Menyasszonynak özvegy annya, azt akará bétekerni a' versbe, hogy ezután a' Völegény annya gyanánt szereti azt az ö vén Napát;[146] de az ártificium[f] meg nem engedé, hanem a' versnek igy kelle végzödnie: ....*oscula figis anno*,[g] holott az értelme azt kivánta vólna, hogy irja *anni*;[h] de úgy a' vers rósz lett vólna. A' Lakadalmasoknak béadák az Epithalamikumot:[i] valának pedig ótt Deákok felesen. Egy elmés Hollandus mónda a' Völegénynek: *Rosz e' néked! Fájus veled már valaki seggit csokoltatja.* Nézni kezdik mások

d hívságot
e világias, vallással nem törödő
f ösztöndíjra
g teológiai kollégiumba
a igazgatóit
b elsőbbséget
c vélekedést
d vitatkozván a bejutásért
e Te kétségtelenül becsaptál minket, mi is vagyunk olyan tudósok, mint te magadról sejtetted.
f versmérték
g csókot nyomsz fenekére
h az anyókára; a szójáték az anus (m.) és anus (f.) szavak ragozott alakjainak fölcseréléséből adódik; helyesen anui.
i menyegzői éneket

is a' maguk Exemplárjokat,[j] és igen nagy kaczajt inditának, Fái vala pedig az[k] eggyik vendég; de mit tud vala tenni? – 3./ Egy Zuthmat nevü [59a] Deák; de fö Deák az Akadémián Levelet ira Erdélybe a' mostani Püspöknek;[147] 's igy emlékezék Fáiról: *Fajus mihi, mi Luca! non sapit tantum de Fajo:*[a] –

62.

Majos László Máramarosi jó Német ifjú lévén hajdon Mikes Mihály kedves Inassa nóha Református vólna, elmenyen vala Esztendőnként Gróf Mikessel a' Somolyoi[b] Klastromba, a' hól az ö Elei fekűsznek vala egy Kriptában, 's meg látogatja vala a' koporsokat, – azútán a' Klastrombeli Barátokat külőnös házban leültetvén igen jóltartja vala. Bizá vala pedig egykor a' gazdaságot[c] Majos Lászlóra meg parancsolván, hogy a' Barátokat igen igen jól tartsa. Majos nagy vigyázással serénységgel[d] gazdag fógásokat vitett vala fel; a' bórt bövön adatja vala bé, 's maga is néha néha az elsöbbek [59b] mellé leereszkedik vala, – atyám uramozza vala öket elannyira, hogy ötet mindnyájan pápistának vallanák 's tartanák. A' tájban jött vala pedig vissza Római Szarándokságából egy Bonaventura[e] nevü Barát, és ötet megajándékozá egy nagy veres gyöngyökből fűzőtt olvasóval, mellyet a' Pápa megszentelt vala; és ö meg kőszönvén tekerité a' Rosáriumot[f] a' kardja markolatjára 's úgy jár vala, 's el is vezetgeté a' részeg Barátokat a' magok Szóbájokba, – 's azútán mene Úra udvarlására, 's megmondá, hogy mindenek az ö Nagysága méltoságához képest mentenek véghez; panasz nem lehet. – Más nap találkozik Bonaventurával,[g] és az Contra vertálja,[h] hogy csak a' kardján lődőrgeti az ólvasot, és inti, hogy áhitatosabb [60a] legyen. Monda Majos: *Lelkem Pater* Bonaventurám![a] *nállunk a' Csipkefákon terem az eféle: Isten úgy segéllyen! mind azt véltem, hogy ez mind seggvakaró.* – Mónd a' Barát; talám bizony fiam Eretnek vagy? – Mónda Majos: én Református vagyok, – azért az ólvasot visszavevé a' Barát! –

j példányukat
k *az* utólag beszúrva
a Fái számomra, Lukácsom! Nem okos dolog Fáiról annyit [beszélni].
b *Somlyai*; *o* utólag beszúrva
c gazdaságot, th.
d jav. ebből: *szerénységgel*
e jav. ebből: *Bonaventuza* (a javító jav.?)
f rózsafüzért
g jav. ebből: *Bonaventuzával* (a javító jav.?)
h ellenzi; jav. ebből: *Contre vertálja* (a javító jav.?)
a jav. ebből: *Bonaventuzám* (a javító jav.?)

Ezen Majos László valami Urakkal jöve Bükösre az Öreg Kemény Lászlóhóz; óda érkezék Fái Sámuel is, mint Akadémiára készülö Deák kéregetni. Vala pedig Szombat. Tartának az Urak nagy vendégséget, és Vacsora[b] után sokáig tánczolának is; de Majos nem tánczola. Más nap praedikálla Csipkés Komáromiból[c],[148] Fái; de a' praedicátiot meg nem tanulta vala; 's azt kivált Daniel[d] István mint tanult 's criticus Úr [60b] igen megjegyzette vala. Monda azért midön künn állanának a Folyoson: *Mint tettzék Kegyednek Majos Uram! a' mostani praedicátio?* Vélék vala, hogy Majos Uram kimondja az igazat, ö pedig monda: a' praedicatió ellen nincs szóm; de az éneklésben hiba esett; nem mostanra való vala az a' Sóltár. Monda Dániel István! hát mellyiket kellett volna énekelni? Felele Majos 's monda: csak ezt: – *„Ugrándoznak borjú modon"*[149] – mellyet hallván az Urak, egymás után bémendegelének a' palotára; 's Fái megszabadula a' Dániel István Úr censurájától.[e] –

63.

Szilágyi Jo'sef Viczé Colonell[f] Csi'smadia Legényböl lett Csórai Ur, ki a' Barcsai János bolond tékozlása által lön ótt az örökös Barcsai Péternek compossessora[g] [61a] /:kinek özvegyét a' Halász Bórbárát Gróf Teleki Sándor[150] vévé el:/ életében azt beszélli vala, hogy ö Nánási Andrással gyermek korában, azon egy Udvarban nevekedett, – Nánási pedig azt várta, hogy ő elalugyék nappal valahól, mint elfáradt hitvány Inas, legottan meg keni vala az ö tenyereit hig tehén ganéjjal, az órát szúrogatván vékony szalmával, – fel serken vala ö, és álmos ésszel mind békeni vala arczúl magát, 's ha meg czibárolja[151] vala Nánásit, meg verik vala Nánásiért ötet. –

De minthogy még Nánási András Tanulótársunkról esik emlékezet, emlékezetre hagyom meg ezeket ő rólla: –

1. Igen drága lévén egykor a' bór Erdélyben, 's Enyeden egy ejtelnek árra felmenvén 4. sustákra is, – korcsomája vala Szigeti Istvánnénak. Nánási azért elkéretvén egy- [61b] gyik Czéhnek vedres korsoját,[152] el küldé a' Szolgáját azzal az edénnyel egy polturára bórért Szigetinéhez az Ángyához, mellyet meg látván Szigeti István Prófessor, egy ejtel bórt töltete a' korsóba. –

b a javító jav. ebből: *Vacsóra*
c *Komáromból*; *i* utólag beszúrva
d jav. ebből: *Dániel*
e vizsgálatától
f alezredes
g birtokostársa

2. Mikor Beszterczénél béüte a' Tatár,[153] Toroczkora szaladának a' Prófessorok 's az Ifiúság; de Nánási Enyeden marada, hogy annál jobban lóphatna, és vigyáz vala a' Szigeti István házára is, és meghallá, hogy az ángya Szigeti Istvánné a' futásban kettöt szüle, – azonban érkezék a' Szigeti István Czédulája is, mellyben kivánja, hogy a' hirekröl tudositsa, melyre is Nánási csak ezt irá vissza: *Itt semmi egyéb hir nincs, hanem a' ki tavaj jól meg kapálta a' szöllöjét, két annyi termett rajta.* –

3. Ide való ez is: Jo'sika Mária [62a] Fólti Bálintné ada Szigeti István Prófessornak 20. veder Bábolnai vagy Folti Bórt; azért is Nánásit útánna küldé maga Szekerén négy lóván Szász kocsissával a' Prófessor: Nánási mint ígen bórt szeretö Ifiú, jötiben mind csak illogatá[154] a' bórt; hanem az Orbai lejtön innen megállapitván a' szekeret, – meg riasztá a' Szászt, hogy szedné a' kovacs követ, 's maga is szedé, 's mind addig eresztgeték a' hordóba, mig a' bór feljőne 's a' hordó megtelnék; akkor bécsinálá jól 's elérkezik vala, – meg kostolá Szigeti István a' bórt, és észrevévé, hogy vizzel nem nádolta[155] meg Nánási! egy darab idő múlva meg furatá azon Bórt Szigeti István, 's mind addig illogaták, mig elfógya, – akkor a' seprejét kivevék és látván, hogy sok a' kovacs kö benne, hivatá [62b] a' Professor Nánásit, és monda nékie: *En frater, quid hoc est?*[a] Mellyre monda Nánási: – gyermekségemtöl fógva hallottam a' bórkönek hirit;[156] már elhiszem, hogy vagyon, 's ezzel elmene a' Collégiumba. –

64.

Bánffi Diénesnél[157] sem okosabb 's jóbb Gyermeket, sem bolondabb nagy Embert 's Urat nem könnyen láthatni a' Magyar világban. Ez az ember Bécsben Chatolizálván, úgy annyit költe 's annyira megadossodék, hogyha az adosság mind meg vétetnék rajta /:hiszem az adosság nem is hal meg:/ egy talpalatnyi jószága sem maradna. – Ezen 1759-ben nyárra lejöve Bécsböl, Julius kőzepén pedig illy becstelenül jára az adosságért 's a' tékozlásért, – hogy ad 24-m Julij[b] Vármegye Generális[c] Gyülése hirdettetvén a' Király parancsolatjából falunként, és [63a] a' Macsukások[158] által házanként publicáltatnék[a] a' Szólgabirák Circulussiban[b] 's Circulárisok[c] által, hogy Méltóságos Gróf Bánffi Dénes jószágára senki

a No, atyámfia, mi ez?
b július 24-re
c általános
a közhírré tétetnék
b körzeteiben
c körlevelek

pénzt ne adjon; mert pénzét elvesztené, hogy igy a' Créditorok contentáltatnának,[d] és gyermekeinek is maradna valami. Ez az ember Bécsben a' tájban amidön Mária Therésia meg koronáztatott vólna, és FERENCZ Császár is elérné a' Császárságot,[159] azon fúttatja vala elméjét, hogy *Princeps* titulust[e] nyerjen; Úri attyafiai minden kigondolható okokkal dehortálják[f] vala, hogy ne kivánná azt; de semmire sem mehetének; hanem Teleki Mihályhóz[160] mene egyszer Diénes tanács kérdeni, – a' bőlcs Teleki pedig vállatvónitva mónda: Nem túdok én illyen nagy dologba tanácsot adni. Mónd erre Gróf Diénes: *Ha az* [63b] *Úr Bátyám Uram Minister volna, mit szollana ehez in Consilio aulico?*[g] Felele Teleki 's monda: Erdély Fejedelemség, még pedig nem nagy! annak örökős Fejedelme Mária Therésia; praejudiciosum[h] lenne ótt Fejedelemséget kivánni, – tehát in Consilio aulico[g] azt mondanám: *Bánffi Dénest akasszák fel.* Ez a' szó úgy meg illeté a' nagyravágyó Embert, hogy letévé a' bolond szándékát a' mellyre felette sokat költe vala 's még sem nyerte vólna meg, – magától[i] megnem túdván gondolni azt, hogy azt a' Titulust Rákoczi Ferenczneк sem adá meg Leopoldus Császár; 's a' lőn eggyik óka ama boldogtalan kurucz világnak. – Beszéllik közönségesen, hogy Szebenbe Bánfi Dénes egy kútyáját ólly fórmán öltöztette, mint öltöznek a' Református Papok, és felállitván két hátulsó lábára a' kútyát, [64a] Magyar Bibliát tett mintegy a' honyalja alá a' kútyának 's úgy jártatta a' házba a' profánus[a] ember; de meg adja még az árát, hogy az Isten beszédével csúfoson jádzott. – Ez a' Tékozló fiú sok ezer forintokat csala ki Barcsai Gergelynétöl mint Napától, kinek azon kicsiny, 's zsebbevaló Leányát éppen csak a' pénzért is vette vala el, nóha jószágait kötötte a' Napának;[161] mindazáltal ha kárt vallana is a' jó Barcsai Gergelyné lenne az Istennek igaz itéletéből; mert ö Székelly Ádámné vala elsöben; de akkor is hogy vólt dolga Barcsai Gergellyel ők tudták leg jobban: az Asszony bizony nem szerette Gróf Székellyt; de minthogy az kincses ház vala, és kiváltképpen hogy Székelly Mo'sest megölék a' Jobbágyi Pocstelken,[162] a' jószág nagy és két annyi vala; [64b] meg fejé azt Naláczi Sára, söt majd a' lelkét is kifacsará, 's ugy mene a' Divortium[b] után Barcsaihóz a' kivel hirbe vala, – e' lön eggyik fundamentom,[c] hogy úgy elgazdagodék Gergely és Gergelyné asszony; ha azért de malo quaesitis non gaudebit tertius hae-

d a hitelezők kielégíttetnének
e fejedelmi címet
f lebeszélik, óva intik
g az udvari tanácsban
h sérelmes
i jav. ebből: *magától*
a világi, vallással nem törődő
b válás
c alap

res,[d] azt ne csúdálja senki. – Bánffi Diénesnek is a' nagy apja[163] Léopoldusnak Levelére pénzért sok gabonát ada, de más Uraknál, Nemeseknél 's Papoknál is sok búzát szerze; minthogy Austriába 's ótt a' tájat felette való szükség vala; ö maga a' Bánffi György mene útánna a' pénznek, 's titkon többet hóza egy Tonna aranynál, – ada belölle az erösebb Uraknak a' kiktöl tart vala; a' tőbbinek részét eltartá, 's azzal nagyon öregbitté kincsét, – anyi kincset is bir vala, hogy a' melly Leány lakadalmára Léopoldust elhivatta vala,[164] és a' két óláh Vajdát, még a' Konyhán [65a] sem vala egyéb, hanem mind ezüst edény egy abárló[165] villáig; – de ha ebül gyűlt szirdék[166] vólt, 's Tékozló Dienes unoka /:vere nepos:/[a] eldűjtötte,[167] ne csúdáld. –

65.

Bethlen László feleségül vette vala a' Wessellényi István Testvér hugát; de kevés idö mulva felmene Bécsbe, hogy Léopoldus Császártól megnyerje az Erdéllyi Gubernátorságot,[b] és Udvari Praefectussának[c] hagyá Pápai Jánost a' jó fórma egész Férfiat, 's a' lön az Ifiú Asszony mellett is a' Corporis Custos;[d] de ebre bizta vólt a' hájat, minthogy Bethlen is két esztendeig mulata Bécsbe; melly idöben Relígioja dolgában is sokat kisértgeté ötet a' Császár Confessionáriussa,[e] de hijába. Haza jövén, eltelé két fülét a' Felesége felőll való 's Erdélyt bak büzzel bétöltött hir: mene azért panaszra a' Sogorához Wessellényi Istvánhóz /:ezek a' [65b] Wesselényiek[f] Lengyel nemzet:/[168] mindjárt pedig asztaláhóz ülteté a' Sogor a' Sogorát; de Bethlennek igen rósz kedve vala, és nóha a' bórt felettébb szeretné, az asztalnál a' póhárt csak maga elött tartja vala; mónd azért tréfából Wessellényi: *Igyék kegyed Sogor Uram, ha nincs 100. arany a' Zsebében*, – akkor Bethlen 100. aranyat kiönte az asztalra; de Vesselényi megparancsolá, hogy égy is el ne vesszen azokból. Innen mene Fejérvárra Bethlen Veszprémi István Püspökhöz, és leteve 200. fórintot, és kiváná, hogy ötet a' Wessellényi Leánytól elválassza; – de a' Püspök mónda: Régen úgy vólt, hogy ha az Uri Ember 200. forintot letett divortiumot[g] nyert, de már most az nem lehet, hanem kegyelmed Bethlen Uram Citátio[h] mellett fólytassa Causáját,[i] és bizo-

d a hamisan szerzett dolgoknak nem fog örülni a harmadik örökös
a igazán unoka
b kormányzóságot
c jószágigazgatójának
d testőr
e gyóntatója
f *Wesselények*, th.
g válást
h idézés
i perét

nyitson ha válni akar, – mellyen meg indulván Bethlen László a' kardjához kapa; [66a] de a' Püspők ragadván hosszú és vastag nád pálczáját: hadj békét a' fegyvernek te Gróf beste fia; mert bizony dolog, hogy ezt a' pálczát a' hátadhoz ütöm. Ezzel elmenvén Bethlen, megnyeré a' kurvától való elválást, ki osztán Pápaihóz is ment férjhez; de Pápai János Rákoczi Ferenc mellé álla 's vele el is bujdosék, a' Török[a] földjén is hala meg; Pápainé pedig sokáig özvegyle 's lakik vala Szilágyban. Bethlen ugy vévé el azután a' Folti Bálintné Leányát Máriát kitöl négy Fiai löttek. – Mikor pedig Bethlen László Bécsben vólna, 's közötte és a' Confessionárius Caesareus[b] között a' Papok házasságáról volna vetélkedés, monda a' Confessionárius: *Domine Comes! Vestri Pastores Caninam habent naturam!*[c] mellyre Bethlen monda: *Reverende Pater! nisi pater tuus Caninam* [66b] *istam naturam habuisset, non esset nunc a Confessionibus Caesareae Maiestatis.*[d] Ennek a Bethlennek nagyobbik fia[169] addig fajtalankodék a' Szebeni Szásznékkal 's másokkal, 's addig ivék mig kiszárada a' világból; holott szép elméjű ember vala. –

66.

Bethlen Miklós,[170] a' jó Bethlen Ádámnak Statuum Praesidensnek apostata[e] fia; kinek tudománnya 's bölcsessége csak a' Felesége sok pénze és a' katholizálás, és a' kire a' régi Bethlen Miklósnak nem az esze, hanem csak a' szabad nyelve[171] szállott holtig tartó örökség szerint: ez 1759-ben juliusban igy jára: Felséges Királynénk Decrétuma[f] szerént a' Fogarasi Districtusbeli[g] Nemességet, mint Fö Kapitány bégyűjté, és nyelvesen 's beszédesen /:talám a' mint [67a] a' Sécrétáriussa praeformálta[a] vala, mert az az ö esze:/ feladá, hogy adna a' Nemesség Mutuum Spontaneumot jó Contractualisokra sub spe certissimae refusionis, finitó Bello Borussico[b] igérvén az interest[c] is, és a Királynak nagy Grátiáját is ezek felett; – hallgat vala a' szegény pénzetlen nemesség; hanem egy szegény megszollala 's monda: Szivünk szerint adnánk; de Isten minket úgy se-

a jav. ebből: *Tökök* (a javító jav.?)
b császári gyóntató; *Confessárius*, más.h.
c Gróf uram! A ti pásztoraitoknak kutya természete van!
d Tisztelendő atyám! Ha nem lenne az a kutya természete atyaságodnak, akkor most nem lenne a császári felség gyóntatója.
e a rendek elnökének hitehagyott
f rendelete
g körzetbeli
a titkára előkészítette
b önkéntes kölcsönt jó szerződéslevelekre a legbiztosabb visszatérítés reményében, a porosz háború befejezése utánra
c kamatot

gillyen! nincsen pénz; magunk is alig élhetünk elnyomorodott jobbágyink után! Ezt mondák több nemesek is. – Mond Bethlen: Vagyon kegyelmeteknek jószágok: kérjenek kelmetek arra. Monda a' Nemesség: nincsen hól kérjünk; nem ád senki. Felele Bethlen: *Adok én.* Meg köszöné a' Nemesség 's monda: Mi a pénzt felvesszük, – a' Contractusokat[d] Nagyságodnak [67b] által adjuk; és a' singularis Regia Grátiát[e] is, – melyre a' nyelves Miklos meg némula. –

Ezen Bethlen Miklos Szebenben eggyűtt lévén ama nagy Tudományú Lázár János Urral 's másokkal, monda Bethlennek az élhetetlennek: *Öcsém Gróf Bethlen Miklós! Nem hiszem, hogy most Felséges Asszonyunk kenyerét senki ólly hijába enné 's vesztegetné mint én 's te!!* Nem tudom ha értett é rajta valamit Betlen Nyiklos. Ez a' Miklos Ur, durante[f] hoc Bello Borussico,[g] illyen éktelen hazugságot hintegete: hogy az Enyedi Papok és Professorok ottan ottan eggyütt vendégeskednek, és a' Prussiai[h] Király[172] fegyverének szerencséjéért póharoznak. Ezt ő Bethlen Pál Grófnak is mondá; – ez mint Református Ur, a' mostani Püspöknek;[173] és kéré, hogy parancsoljon etiam per Circulares,[i] hogy igy senki se inprudenskedjék;[j] de az nem tettzék a' Püspöknek. Én pedig arra azt mondom vala: gyalázat ugyan; de [68a] az Enyedi Collégátusban[a] olyan ellenkezés 's egyenetlenség vagyon, hogy nem hogy óttan ottan eggyűtt póharaznának, sőt esztendeig sem látná egyszer az ember őket egy asztalnál s. a. t. Már a' néhai Bethlen Ádámnak mind a' három fiai[174] katolizáltak; de elöre az Isten elvévé e' szomoruság elöl az édes attyokat, 's hagyá az annyokat a' Bánffi Klárát, a' kit ifiú korában Nagy Boldi 'sár 's más Urfiak dongnak vala mint a' rühes kabalát a' legyek; de azt a' bűnt már elhagyta Ő Excellenciája úgy hiszem. Bethlen Ádám bizony jó ember vala; de vékony tudományú, és a' fiait is boldogtalanúl tanittatá: kivált Miklát. –

67.

Teleki Miklós[175] a' nagy Teleki Sándornak őregebb fia igen éles 's nagy elméjű, 's széles experientiáju[b] ember vala; de igen szókimondó 's igen hathatos nagy exmissiokkal[c] élő szegény Úr vala. Ez azzal dicseke- [68b] dik vala, hogy az öreg Teleki Mihálynak, 's ama Bécsi árestom-

d szerződésleveleket
e különleges királyi kegyelmet
f jav. ebből: *donante*, a későbbi kéz jav.
g e most folyó porosz háború alatt
h porosz
i körlevelek által is
j oktalankodjék
a kollégák társaságában
b tapasztalatú
c kiszólásokkal

ban meg hólt Bethlen Miklósnak vólna unokája.[d],[176] Ö igen sok jeles tréfákat ejt vala: a' Felesége is super sexum[e] Tudos Asszony mind e' napig. Éggyet kettőt emlitek az ö tréfáiból: –

Jöve egykor Enyedre 's szálla a' második Paphóz,[177] kit Tanuló korában lelki barátjának tart vala; és ótt múlata harmad napig. Jöve pedig udvarlására ez a' mostan is élö Székely Ádám,[178] ki akkor oskolában tanuló Ifiatska vala; vala pedig jó reggel, – és Teleki még az ágyben fekszik vala; én az ágy lábán ülök vala. Leűlteté maga eleibe a' Székely Grófotskát és mónda: Talám Ötsém Uram Gróf Uram az oskola kedvéért 's tanulásért múlatoz Enyeden. Mond Gróf Székely: *Azért Méltóságos ur!* Megdicséri Teleki az Úrfiatskát 's mónda: *Jól teszi, hogy tanul az urfi Ötsém Uram; mert ezelőtt Erdélyben* [69a] *a' vólt a' leg nagyobb Úr, a' kinek leg nagyobb volt a' seggi; de már a' lészen ezután, a' kinek leg nagyobb a' Feje.* Láttaték a' gyenge Urfi megijedni e' rettentő emphásistól,[a] 's elmene szépen elbucsuzva; – mondék én: Jaj Lelkem Gróf Uram! megijede az a' gyermek ettöl a' Nagyságod expressiojától,[b] melyben a' szók öklömnyi nagyok. Mond a' szegény Teleki: Lelkem Kedves Komám Uram! vénségébe sem felejti el, – az a' gyermek mit mondott nékie az Ő vén Báttya ama bolond Teleki Miklós. NB: Nem vala vén ember Teleki Miklos a' maga idejire nézve mert 1704-ben született vala, de ólyan ősz vala mint valami 65. esztendős ember. –

Ugyan az ö tréfája fórdula elő Nagy Enyeden a' Második Parochiában: gyüle Enyedre sok Urakbol állo és Papokbol való Consistorium:[c] a' mellyben a' Prófessor Ajtai Mihály Grammatikája[179] és Doctor Borosnyói 'Sigmond házassága[180] vala a' fő matéria. Lá- [69b] zár János vala pedig a' Concipista,[d] ki szállott vala a' Miriszló utzai[181] parochiába; az holott midőn Professor Ajtai Mihály megfordult volna 's magát mentené, hogy ö Borosnyói Sigmondtól való féltében, tartván attól, hogy ötet ki keveri Professorságából ment vólna holmi vétkes dolgokra sat... ment maga szállására; a' kiröl a' többi kőzőtt igy szólla Báró Lázár János: *Bételik ebben az emberben a' Teleki Miklós szóva,* ki azt szokta vala mondani: *A' paraszt ember gyermekének a' seggiből a' kapa nyél heted izen is, egy singnyire láttzik ki.* Nóha bizony Ajtai Mihály nem jobbágyfi; hanem Száraz Ajtai Székelynek posteritássa.[e] –

d a javító megjegyzése a margón: *anyja Bethlen Julia...* (?)
e német fölülmúlva
a érzelmi nyomatéktól
b kifejezésétől
c egyházi tanács
d fogalmazó
e utódja

68.

Kandó nevű jó fórma nekitölt[182] kérkedékeny részeges ifiú Pápista Borbély vala Udvarhelly Városában, a' kit nagy bajjal elö keresének, hogy a' Prófessornén Szigeti Györgynén [70a] eret vágna. Lőn pedig, hogy mikor az érvágó vasát forgatná, igen reszketne a' keze, – én pedig mondok vala: *Mit reszket a' kegyelmed keze, ha igaz Mester ember kegyelmed?* Azonban történetből találá az eret, 's végre bé is köté, és [adtak] néki egy ital bórt. De mint valami Tráso[a],[183] kezde kérkedni: *Herczegeken, Herczeg asszonyokon vágtam én eret; még is kezem alá szól kegyelmed a' ki ahóz nem ért!* 'S ezzel eloszlánk onnan. – És minthogy már abban a' Városban Pestis kezdődött vala, elhagyám azt a' Várost, hanem a' Pestis után meglátogatám Szigeti György Prófessoromat; és asztalnál ebéd felett esék szó Kandóról 's az érvágásáról, akkor beszéllé ez a' Prófessori ember a' Kandó czifra halálát, melly is e' szerint esett volt: – mirigye szökvén Kandónak, menyen Bórbé Péterné nevü Özvegy menyecskéhez, kinek részeges Férje azelött kevéssel hólt vólt meg, – 's mónd Kandó: *Mit izensz Uradnak menyecske; mert én óda menyek. Mónd* a' [70b] siránkozó eggyügyű Menyecske: Nem tudom mit izenjek; hanem mondjon kegyelmed ö kegyelmének Sok jó egésséget. Monda azért Kandó; eb adta bolond asszonya! hiszem én meghalok, 's pokolba menyek Urad után. Ezzel szállására menvén lefeküvék 's holtig ivék, 's mikor elkőzelitte halála a' lábához téteti a' kancsot 's elrúgván meg halt.[184] –

69.

Vagyon a' Baczoni Baló fiak[185] kőzt egy durva vastag beszédü, a' Deák szókat rettenetes barbare pronunciáló[b] ember, ha ugyan él még, – élt mikor nékem e' dolgot beszéllette: Mikor az Ánglus, Hollandus és Magyar Királyné hadakoznának a' Franczia ellen,[186] ez a' Baló is óda katonáskodott. Esett pedig illyen alkalmatosság, hogy feles Magyar Tisztek visszajötökben közelitének Herbipolishóz,[c] az holott nevezetes Fejedelem a' Püspök; elküldik azért elöl jó idején Balót, hogy [71a] a' Püspökőt illendöképpen köszőntse, 's jelentse meg, hogy a' magyar officirok[a] kivánnának udvarolni; – de Baló ingyen sem tudott elöre ollyan Fejedelem Püspőkőt gondolni. Eljár azért dolgában, és audentiát[b] nyervén szembe lön a' Püspökkel; de Titulust nem talált vala, hanem monda:

a *Tréso*, más.h.
b barbár módra kiejtő
c Würzburghoz
a tisztek
b kihallgatást

Domine Episcope, Hungari Magnates volunt visitare Dominum Episcopum si licet![c] Ül vala pedig fényes Thronusban pompáson a' Püspök, és lába alatt is sellyem vánkos vala; 's nagy becsülettel jó választ ada Balónak, és megmondá: hogy kedvesen látja a' Magyar Urakat, azonban inte, hogy kinálnák Balót bórral, 's egy Crédenczián[187] adának ólly kis kristállyka bórt, minémü a' Ro'solishóz való lábas kristály,[188] 's azt ö legóttan felhajtá. Monda a' Püspök: *Biberet plus?*[d] Mónd Baló: *Vere biberem! Domine Episcope!!*[e] 'S akkor 12. kristály bórt adának; de esküt elöttem, [71b] hogy három annyit is megivott vólna. – Ezzel eleibe mene az Uraknak: a' Püspök őket pompáson acceptálá,[f] asztaláhóz is ülteté; az holott Baló fenn szolgála vala; de ő vala a' nevetkezésnek matériája.[g] –

70.

Toroczkai Zsigmond, ennek a' Gróf Toroczkai 'Sigónak édes attya[189] igen akadozó beszédű ember vala; mert kisded korában a' dajkáhóz kapdosván, valami Udvari, őtet elejtette vala, – azért nagy hiba vala a' szavában. Ez II. Apafi Fejedelemnek 's azután Herczegnek, Bécsben is hat esztendeig Béjároja vala, – ettöl az Embertöl illyen dolgokat hallottam különös beszélgetés közben:

1./ Bécsen kivül a mezőben, a' Madarászok sok fürj hálokat vóntak vólt fel egykor, hogy az Árchidux[h] Jo'sef,[190] ki, – menyen múlattságra; – de abban Toroczkai Zsigmond [72a] semmit sem túd vala, hanem ö is egyedül idöt töltve éppen ótt járván, meg látja, hogy egy fürj a' hálóba akadott; azért ö azt kifejti, 's a' 'sebébe tévén a' szállásra méne, 's a' Herczeg asszonynak[191] ujságba[192] bémútatja örömmel; de a' Herczeg a' dolgot megtúdván elrémül 's azt mondja: hogyha rajta érték vólna, halál lett vólna jutalma. –

2./ Mikor Apafi felindúla[193] nagy bátoritások között, hogy mikor tettzenék visszajöhetne, elkiséré az Udvari Pap Nagy Ari Jo'sef, és reggel 's estve nagy[a] könnyhullatásokkal való Könyörgéseket téve Szathmárig 's onnan megtére. De Szathmárból egy Compánia[b] Lóvas Német kijőve tisztesség tenni, 's kiséré Apafit egy mértföldig, – 's ótt a' Tiszteknek meg köszöné a' Fejedelem a' Complementet,[c] 's kéré, hógy tóvább ne

c Püspök uram! A magyar mágnások meg akarják látogatni a püspök urat, ha szabad.
d Inna még?
e Valóban innék még, püspök uram!
f fogadta
g tárgya
h főherceg
a *négy*, más.h.
b század
c tisztességadást

fáradnának; – akkor a' Kapitány megjelenté, hogy nékiek éppen a' Bécsi kapúig [72b] kellene kisérni a' Fejedelmet; 's ő is akkor vévé észre, hogy rab. – Az útban a' Tot-ságon eleibe jöve a' Fejedelemnek egy Tót Úr, ki az I. Apafiak Asztalnoka vólt hajdon; és igen kéré, hogy szállana az ő[d] udvarában, 's a' Militia[e] az ö Falújában, – vala a' Tót Urnak szép asztala; de minden vendégét serrel vendéglé; de a' Fejedelemnek optiot[f] ada, hogy hat, vagy hét esztendős sert innék; 's mindnyájan abból ivának; de nem vala senki a' ki bórt kivánna. –

3./ Esék egy hálása sőt rostoklása a' Fejedelemnek Nagy Szombatban, az hóva midön bészállanának láták, hogy a' piaczon egy Asszonyt hurczólnak a' Tömlecz fele 's a' jajgat: benn a' Szálláson Lutheránus lévén a' Gazda, – meg kérdé a' Fejedelem: mi dolog lett volna az? és a' Gazda megbeszéllé, hogy az az Asszony Lutheránából lett Pápistává, 's bé ment lakni az Apáczák Klastromába [73a] 's ótt lakott jó ideig; de halványodni és sárgulni kezdvén, az Apátzák kedve ellen kijött a' Klastromból. – Kezdette jelenteni a' Lutheránus Jóakaroinak, hogy ő keservesen megbánta dolgát, – útálja a' mit látott a' Pápisták közt, jó szivel vissza áll hajdoni Vallására. A' többi között azt beszélli; hogy egykor göz[a] feredöt készittettek az Apáczáknak egy egy különös házba kinek kinek, – 's ö ült a' legutolsó Kádba: azonban midön mindnyájan a' Kádba vólnának, a' feredö háznak pádimentuma felnyilik, és feljövén egy Barát az Apácza fejedelmi asszonyhóz ül a' kádba:[194] jö fel más is, – az is mezittelenen vetkezvén bé ül a' második kádba s.a.t. Végezetre egy izmos Tót Barát is feljö, 's nékie vetkezvén melléje akar űlni a' Kádba ennek a' Catholizált asszonynak; de ö sikoltozni kezd, ki kél a' Kádból, – sat..... attól fógva azt mondotta, [73b] nincs egéssége sem lelkének csendessége, és készebb meghalni, mint vissza-menni. –

4./ A' melly Török Búzogányt és Zászlót küldött vólt II. Apafinak a' Tőrök[b] Császár,[195] hogy azzal confirmálná[c] ötet a' Fejedelemségben, el vivé Bécsbe ez a' Fejedelem; és megkiváná Léopoldus, hogy azt átaladná, 's azzal mondana le a' Törökkel való czimboráról, – meg is cselekedte, letette a' Fejedelmi Titulust is, és Herczeg nevet adott nékie Léopold Császár /:kit felette éktelen czipó hátú görbe kisded, – mint a' tenyerem ólly nagy ajakú embernek mónd vala Toroczkai 'Sigmond:/ igére nékie esztendönként a' Császár harmincz-harmincz ezer fórintot; kérette is a' Thesauráriustól[d] a' szegény Herczeg azt a' Summát, söt égyszer maga is

d *ő* utólag beszúrva
e katonaság
f szabad választást
a jav. ebből: *t...*
b *Tőrö*, th.
c megerősítené
d kincstárnoktól

elment Apaffi 's kérte; – a' Kincstartó meg is hordozta a' Kincstartó házba; de esküttt hogy ótt pénz nincsen; hanem egy [74a] ládát mútatott 's mondotta, hogy abban valami kevés ezerek vólnának, és igy 30. pénzt sem adtanak. – Nem is igen maradhatott meg a' pénz e' Császárnál; mert sokat hadakozott, – és ha valami Szerzeteseknek Templómába ment /:mert elhivták:/ öt, 's hat ezer fórintot adott óda. –

5./ Adta magát a' Herczeg paráznaságra, és hólmi német Dámákra igen sokat költött, minthogy azoknak hintót kellett tartani. – A' Herczegné is ezt látván, azon tánczba úgrott, 's azután nem vólt szegény igen jó hirű. –

6./ Léopoldusnak három Feleségei vóltak;[196] de a' két elsö nem szült, 's beszélték titkon, hogy azokat a' Ratio Státus,[a] melly igen ártalmas Fene vad fóg lenni megőlte, – hanem a' harmadik Asszony szűlte vólt Jo'sef és Károly szép és dicsösséges [74b] Ércz Herczegeket; de azok is in Sexu nubiliore[b] elfogyának.[197] Melyre nékem a' Soltár szóva júta eszembe: Ha az Úr nem épiti a' házat, hijában épitti az Ember!![198] –

7./ Lön végre: hogy az Angliai Királynak Bécsi Követje azt adná titkon az Apafi elméjére, hogy titkon menne el Bécsböl 's venné magát Angliába, et servaret se ad meliora patriae et Ecclesiae Transylvanicae tempora,[c] 's góndja lenne idövel az ö Királlyának arra, hogy még ötet a' maga országába béiktatná. E' dolgot az az effeminatus[d] és tyúk eszü ember, meg jelenti Toroczkai 'Sigmondnak, és 'Sigmond nagyon javallá, hogy cselekedné meg; mert jó tanács. De mónda a' Herczeg: hogy mehetnék el? utólérnének engemet! – Felele Toroczkai: Nincs Herczegséged fógságba; a' mikor akar szabad kimenni Bécsböl; [75a] harmad nap alatt anyira halad Herczegséged, hogy bizony a' pórába sem kap senki; mert harmad napig sem kérdi senki hóllétét. – Mónd Apaffi: Úgy de titeket érettem mind megölnek. – Felele Toroczkai: Miért ölnének? mi réánk a' Herczegséged örzését nem bizta senki. – De nem hogy ez a' nyúlszivű ember próbált vólna, söt ezen titkát béfúvá titkon Léopoldusnak, 's a' két Potentátort[a] majd összeveszté vala, hanem a' bőlcs Követ a' gonoszt okosan elháritá;[b] – ötet pedig attól fógva felette igen contemnálák[c] minden nagy Emberek, a' kik azelött látogatták 's becsülték, – az elött Éugénius[199] még éjjel is eljött hozzá, ágyából is felvónta, 's vélle tréfálodzott; de ezután feléje sem ment, úgy szintén más Urak is. –

a államérdek
b házasuló korukban; *nobiliore*, más.h.
c s őrizze meg magát a haza és az erdélyi egyház jobb idejére; *tempera*, th.
d elpuhult
a hatalmasságot
b *elhárintá*, th.
c megvetették

Kamarási László, a' Halotti praedicátios [75b] Kamarási Györgynek kissebbik, de igen szép elméjü fia, Enyedi búcsuzatlan és szökött Sénior-ból lett vala Déési Pappá, és ótt megházasodván egy Leánykája is született vala; de azok elhalván, őtet is a' sok profánitássáért[d] nem akarván meg marasztani, valami kevés pénzel mene Hollándiába. – Utjában esett utazása valami ifiacska Német asszonykával 's másokkal egy darabig: – meg hálván egy Fogadoban, éjjel a' félelmes német asszonyka, a' pitvarba le kuparodik, 's ótt hagyja a' mit ótt hagyott: reggel felűl a' Furmányos[200] szekérre; Kamarási útol marad a' házba, 's az alatt a' Fogados meg látja[e] a' reliquiát[f] a' pitvarban, elveszi a' Kamarási Köpenyegét, 's vissza nem adja, mig a' felszentelt Pappal kinem viteté az asszonykának rút posterítássát.[g] –

Hollándiában nem lévén nékie kedve [76a] a' tanuláshóz; a' Prófessorok is meg tudván, hogy Ordinatus[a] Pap, semmivel nem terhelik vala, – azért mint igen jó magyar Poëta, hevertében ira száz magyar verseknél többeket a' Pixisröl[201] a' Poësisra nézve igen szépeket; de helyen hellyen trágárokat; Marothi György akkor Hollándiában tanuló jeles Magyarnak megmútatá; a' ki elvévé tőlle 's nem is adá vissza, hanem Debreczeni Prófessorságra készülvén, azt kezdé mondani, hogyha leérkezik Debreczenbe kinyomtattatja sub nomine Kamarasiano,[b] 's tartott is attol a' Poëta. –

Erdélyben érkeztében Kamarási László egy hónapig lakott a' házamnál: én sóha oly szegény Akadémitát[c] nem láttam; egy paputsa nem vólt, hanem egy kopott stiblije:[202] egy ingénél több nem vólt, azt este levettettem, mosattam, reggel óda vittem nékie, – tartok vala akkor két Leányt házam- [76b] nál, a' kik a' Czökős czipom tésztáját szántszándékkal vesztik vala el, mert egyszer eggyik süt vala, másszor másik, 's egyik a' másik tésztáját 's kóvásszát éjjel felfedezik[203] vala hogy meg nekeljen; mellyet a' szegény Kamarási látván megjelenté móndván: *Két őrdőggel van bajod, lelkem jó Barátom*; 's ugy vettem elejét a' gonoszságnak, – eggyik Leány atyámfia vala, 's most Papné Türben. –

Hivatala esék vala Kamarásinak V[ajda] Kamarásra, és elmene javallásomra, nóha már a' phitisis[d] igen utol kezdette vala érni: és nyár felé

d szentségtelenségéért
e jav. ebből: *hagyja*
f hagyatékot
g maradékát
a beiktatott, fölszentelt
b Kamarási neve alatt
c akadémiát járt embert
d phthisis; tüdővész, sorvadás

jöve Enyedre, hogy a' Kollégyom havassában lévő forrásokon feredeznék;[204] de látám, hogy nem sokára oda leszen, 's mondék: *Dispone domui Charissime Frater, quia certo morieris et non vives.*[e] én is pedig felette beteg valék három esztendeig. – nem [77a] vévé szómat kedvesen, hanem mónda mordúl: De kegyelmed 900 esztendeig él mint Mathú'sálem!! Arra mondék: Meg ne haragudjál lelkem. Söt azt kérdem: *Érzi é kegyelmed könnyebségét a' feredés útán!* tudtam pedig, hogy óda is a' Prófessoroktól 's tőllem is hat, 's több palaczkokkal hordatta fel a' jó bórt phitisis ellen. – Mónda erre: érzem Isten ugy segéllyen; mert mikor felmenék öt sustákért hozák fel a' feredö kádat; most pedig négyért hozák le, 's ugy tettzik hogy könnyebb az erszényem, – 's ezzel elmenvén meg hala három hétre; nékem jó Barátom volt ö, mert sok hasznomat vette, és kedveltem az ő szép elméjét és sok tréfáit.-

De minden tréfáit nem szerettem Szegénynek; mert óllyan káromlásokat is elegyitett közikbe, mellyekért a' kövezést bizony mindjárt megérdemlette volna. Voltak egyéb gonosz szavai is p. o. mikor azt mondja vala [77b] Fái Sámuel ellen valo szavai között: *Ha tudnám* úgy mond; *Fái Mennyországba menyen, én pokolba menyek.* Nevetséges dolgai ezek valának: A' torka miatt mindenkor szegény állapottal lévén; –

1./ Ha valakitöl lábravalót, inget, nadrágot kérhet vala – a' szomszéd faluig, azt éjjel sem veti vala le, nehogy elvegyék tölle; hanem egésszen elviseli vala; de igy is nem minden kor vala lábravalója hanem nadrága, 's az is kiszakadván, néha a' gyermekek a' szemérmét látják és nevetik vala. –

2./ Tudván, hogy jó reggel legelsö gondja az, hogy egy fónt hust sűttessen egy poltrára fejér kenyeret hozasson, egyék, és félejtel bórt megigyék: felmenék azért a' Kamarájába jó reggel, mig a' Secessuson[a] megfordula, 's hát már a' piaczi lágy kenyér az asztalán van; azt a' szegbe csapám a' hól a' Kalapja állott, a' papucsát két szegre melléje tevém, 's negye- [78a] dik szegre egy rosz korsot. Ezen béérkezék, 's mond: Isten hozott! itt a' kenyér, sütik a' hús, egyűnk egy keveset. Megkőszöném illendöképpen 's mondám, hogy nem ehetem illyen jó reggel. Azomban meglátá a' fogasban a' papucs mellett a' Kenyeret, és haraggal kérdezi kamarástársaitól, kicsoda az, ki vele csúfolkodik? amazok nem láttak semmit, mentették magokat; de hijába: annyokról, hundfuczczozta[205] sat... Én pedig kértem, hogy kedvezne indulatinak, ne fakadna vétkes szavakra: de nem csendesedék; hanem meglátá, hogy ajtó nagyságú nagy pappiros ablakán egy krajczárnyi lyúk esett, – kérdi ki lyukaztotta meg; de nem tudta senki –, akkor az egész új ablakat leszaggatta 's mónda: Nó immár lyukaszszátok ki! fordul a' füttö felé, hogy kobzoljon nékem, 's hát

e Adj parancsolatokat házad népének, [kedves testvér – Hermányi] mert meghalsz te, és nem élsz (Ésa. 38,1.).

a árnyékszéken

annak is elszakadt eggyik húrja; azért a' Kobozzal elrántá a' fűttőt, 's a' Koboz is eltö- [78b] rék. Vala pedig Sztán nevű kis Óláh szolgája, az a' sült hussal megérkezék, 's kiragadván a' nyársat a' kezéből husostól az ajtó megé hajtá. Mondék akkor: én innen elmenyek; mert kegyelmed ha mind igy, ma engemet is összevér früstökk[206] hellyett. Maraszta eléggé; de eljövék, 's hivatám ebédre, jól is tartám; meg móndám, hogy a' kenyeret én tettem a' szegbe, 's felele: köszönd; mert bizony azzal a' husos nyársal vertelek volna meg. –

3./ Meg halván[a] Szászváros on Vásárhelyi Mihály a' második Pap, Enyedre telepedék az özvegye ki Kamarásinak attyafia vala: Férjéröl maradt könyveinek eladását bizá Kamarásira, ki akkor Enyedi Senior vala, – és ő eladá a' Könyveket, egy Tallért megadván a' Nénnyének; de a' többivel egy éjjel elmene végképpen. Látván a' kárt az asszony, follyamodék Szigethi Istvánhóz a' Prófessorhóz, a' ki az akkori Prófessorok felett vólt, és mond- [79a] hatni, hogy arbitria ejus pro legibus erant;[a] ez az ember megigéré annak a' rósz természetü Papnénak a' ki az öttsén nem akart kereskedni, hogy minden Deákkal valaki azokból a' Könyvekből vett superaddáltat.[b] Én vettem vala pedig több Könyvet, – kezde Szigethi István erőltetni, hogy superaddáljak,[c] feleltem: hogyha többet érnének is a' Könyvek nem tartoznám superaddálni, de nem érnek többet: parancsolta, hogy adjam ki a' Könyveket hogy limitálják[d] azokat, nem adtam, hanem azt mondottam: tegye le az Asszony azt, a' mit a' Könyvekért adtam, 's vigye[e] el, 's adja el tiz annyin; de a' sem kellett Szigethi Istvánnak: – három hétig hurczolt provocátióval:[f] felinditotta Levéllel a' Curátorokat[g] ellenem, proscriptióval[h] fenyegettek a' Curátorok. Végre elbeszéllem Inczédi Jo'sef Curátornak az egész dolgot, – elszégyellé magát: 's Szigethi István [79b] is lecsendesedék, 's most is birom a' Könyveket s.a.t. Minthogy a' Kollégyomot az az ember[207] via auctoritate[i] igazgatta, Esperesti 's Püspöki igazgatása boldogtalan vala. –

72.

Dániel Ferencz Udvarhelyszéki Fö Király Biró Olaszteleken bir vala, és igen tiszta asztalt 's konyhát tart vala; a' Menye[208] Dániel Jánosné pedig szennyes, gondviseletlen Uri asszony asztala, konyhája is mocskos

a jav. ebből: *hallván*
a az ő döntései törvényeknek számítottak
b felülfizettet
c *superaddálják*, th.
d fölértékeljék, fölbecsüljék
e *vigyel*, th.
f idézéssel
g gondnokokat
h kicsapással
i hatalmi úton

vala. Egy Karácson innepében ebédre hivatá a' Báttyát Dániel Ferenczet, a' Papot[209] is másokat is. – Az Ebéd felkelvén[210] mendegel vala Dániel Ferencz haza 's a' Papja útánna; akkor monda a' jámbor Ur: Nó Praedicátor Uram! ótt bizony a' disznószart megevök; megevők bizony azt ugyan ropoga;[211] – mert valami tél túl mosott hurkákat is vittek vala fel asztalra. – [80a]

73.

Borosnyai Judith, Prófessor Vásárhellyi Tőke Istvánnak felesége, Leány korába igen ritka szépségű léány vala és kűlső ember felesége kiván vala lenni, – menyen is vala Menczenti Vas Benedekhez ha veszi vala. – De Türi Jób, a' Sogora és[a]. Türiné a' Leánynak Testvér Nénnye réá dobolák, hogy mennyen a' Prófessorhóz; mert az Enyedi Prófessornéság[b] Úriasszonyság: igen szivesen nem szerette becsületes Férjét; de szüle igen szép gyermekeket, és nem is hallatott rólla rósz hir. De végre csak kijelenté Férje elleni indulataskodásit 's idegenkedésit annyira, hogy annak hirével eltelnék a' város, 's kihatna a' hir máshóva is. á./ Nem hál vala Férjével egy házban 's egy ágyban, talám azért, hogy egésséges vidám, és a' jó borocskát szerető Férjével [80b] magát /:mert szép Asszony vala:/ kivántatná 's mással bünbeejtené, hogy elválhatnék tőlle. b./ Vala egy igen szép Paradicsomotskája a' Varczogás útza[212] végén, 's meleg Tavasztól fógva ösz végéig nem csak óda jár, hanem óda lakik vala, – itthon nem vala ki a' Férjének csak egy Tál étket is készitene; hanem jól vala azzal mig a' Bárányhús tarta, hogy a' Collégium Cursorát[c] szollitja vala, 's azzal egy egy czimert[213] hozatván meg sütteti, 's az ebéd 's vacsora hibáit borral potolja vala az ártatlan Tudos ember, 's úgy tanulja vala a' Filosofiát Xántippétól Socrates.[214] – c./ Két erszényt tartának vala: a' Férfi a' maga jövedelmét külőn teszi 's elzárja vala, az Asszony is a' maga jövedelmit. Vala pedig az Asszony nagy gazdasszony, és mindenből keresi vala a' pénzt; Medgyesen pedig vala kiadva 1800. fórintja, mellynek interessét[d] esztendönként [81a] béveszi vala. Ez a' Summa pénz pedig akkor júta néki, mikor a M[agister] Doctor[a] Borosnyai Márton halála útán megosztozának; a' midön Theologiae Doctor[b] Borosnyai 'Sigmondnak is annyi pénze júta; de sok egyéb is mint házi eszközök, drága órák, ezüst Ibrik, Könyvek, börös Székek, ón Edények s.a.t. – d./

a *is*, th
b jav. ebből: *Prófessorság*
c szolgáját
d kamatát
a *Docta*, th
b teológia doktora

Ez a' nagy Gazdasszony beszédje között kedvesen mosolygó asszonyság, neki tőlt kövér és szép ábrázatú ember, azt a' modos testet igen költséges öltözettel kezdé pompáson csinosgatni, ugy hogy Enyeden óllyan költséges öltözet égy sem volna: De Théologiae Prófessor Borosnyai 'Sigmond is nyólcz esztendeig való nötelensége útán in professoratu[c] megházasodék: és a' Hugától Tökénétöl mind maga mind Felesége a' Baczoni Pál Ilóna, felette sok szidalmakat szenvede, kezde azért a' Prófessori ember a' maga Helénájának köntösöket csináltatni; de ólly szépeket és drágákat, hogy a' Húga öltö- [81b] zetjeinek minden dicsösségét igen meghomállyositaná mint majd a' napvilág a' gyertyát, mellyen a' néhai Tökéné asszony eleget aggodék,[215] mert arra is haragszik vala a' ki a' Testvérjének 's annak Feleségének ellensége nem vala: a' ki pedig ezek ellen gonoszúl szól vala az leg kedvesebb vala, mint a' szegény Árkosiné, és Ábrahám Istvánné. – Kezde nem sokára egéssége bontakozni, 's elkövetkezék az halál is, és nóha télben hala meg; de az a' kövér test hamar megindúla, és nyelve az hólt testnek ólly éktelenül kidagada, hogy hamar elzárák, és nézni senkinek nem hagyák. Ott valék a' Temetésin: de egy csepp könnyet nem láték még gyermekeinek szemein is. – e./ Halála elött egy nehány esztendökkel eltökéllé magában, hogy a' Férjét elhagyja, divortialis causát erigáljon[d] a' jámbor Prófessor ellen, 's elváljék tölle: né- [82a] mellyek mondották, hogy vólt volna ebben a' gonosz szándékban tanácsolója is, nevezték nevit is; de a' mit nem túdok nem irom. Ekkor hozzám jött titkon tanácskérdeni, és sok könyhúllatással elmondván panasszait, kimondá, hogy többé Férjével nem lakik, hanem válást keres, – ha mentére hagyom vala vagy pedig egy igével javallom vala, béúgrik vala abba a' sárba. Az emberi erötelenség majd vihetett vólna engemet arra; mert nevezett bajaimban éppen elhagyott vala engemet a' jó Töke István Uram; de nem cselekedém, hanem minden ki gondolható okokkal igyekezém csendesiteni az asszonyt, elöbeszélvén minémü mocskót húz magára, gyalázatot szép gyermekeire, és piszkot ken Tiszteletes Férjére is illyen késöre, már az is meghaladván szép tisztességében az ötven esztendöt. Végezetre mondék: A' válást okozza az egy pa- [82b] ráznaság, a' pedig a' kegyelmed Férjében nem volt: vele Deák vóltam, – még akkor sem vólt kijáró: és a' melly emberséges embernek illyen ritka szépségü, egésséges Felesége vagyon, nem szükség, hogy máshóz adja magát; T[ekintetessé]ged vónja el inkább magát ö tölle; de ö szegény kegyelmedet szereti. – Hazúdá a' szegény Tökéné, hogy az ö Férje Kamarási Pálnéhóz adta vólna magát s.a.t. Hihetetlen dolognak mondám ezt; mert atyafiak. Végre móndék: Ha kegyelmednek ezt a' rósz dolgot más adta

c professzorságában
d válópert indítson

elméjére, az kegyelmednek, 's gyermekeinek nagy ellensége, – ha pedig kegyelmed maga gondolta ki, okos Asszonytól nagy tanácstalanság. – Ezzel elmene, 's lecsendesedék annyira, hogy Desertiot[a] nem csinála; de házi békesség csak nem volt.- f./ Ezután adá Feleségül eggyetlen egy Sárját a' M[aros] Vásárhellyi Prófessornak Incze Istvánnak, igen szép Túdó- [83a] mányú és alázatos Tudosnak; de termetében kicsiny, testében gyenge, óttan óttan betegeskedö Embernek; de vóntatva adá; mert néz vala a' Leánnyal Vas Györgyre: ki is adták vala egyszer az üres választ Inczének; 's az is már innen elforditotta vala elméjét; de esék némellyektöl illyen szó: Óda adhatta volna bizony két kézt Tökéné óllyan embernek azt a' Léányt; hiszem az félszeg, süket is. Ugy is vala, – fülébe mene ez Tökénének, hogy sokan túdják Leányának azt a' szomorú hibáját; azért Árkosiné, 's Kolo'svári Compactor[a] Farkasné által ismét megjelenteté Tökéné, hogyha Incze ujjonan próbálna, jó válasszal járna. Úgy is lön: De Tökéné ada a' Leányával egy órcza bör nélkül szükölködö Szolgálót, alattomban járó Leányt, a' ki az új házasok házassági titkaira figyelmezne; 's ide az Anyosnak hirt hózna; – [83b] hoza is azt beszélvén, hogy Incze óly vékonyon huggyozik mint a' vastag czérna szál, csak mászkál a' Menyecske hasán 's nem tudja meg tenni s.a.t. Ezen felindúlván Tökéné, Csögnek[216] minek kezdé nevezgetni az ö jó Vejét, és elvégezé, hogy Husvétra lehozassa a' Leányát, 's többé sóha vissza ne adja annak a' nem asszony mellé való hitványságnak, de azt a' Husvétot meg elözé a' szegény Tökéné halála, külömben elbontja vala az Istenfélö Professornak házasságát a' dagályos[217] Napa asszony; – tagadhatatlan dolog is, hogy volt valami romlása Incze Istvánnak ótt a' Nemző tag tájjat; mert most 1759-ben Tavasz vége felé vévének ki a' tájáról mettzéssel a' Szebeni Médicusok többet egy ejtelnyi viznél; és megmondák, hogy jövendöben ismét meggyül az; de ha akkor is curával él, többé nem recurrál[b] a' nyavallya; most pedig fógta [84a] öregbiteni a' nyavallyát, hogy ereje felett fogta keresni Felesége kedvét – vagyon látom két igen szép gyermeke. – g./ A' néhai Tökéné asszony, mig egésségben vala mint valami Éva az ö szép kertét buvja vala: Vala pedig ótt igen termékeny szép kerti eperje, mellyböl kedveskedik vala nevezetes embereknek, 's a piaczon is árultatja vala; de egykor valaki, /:a' vastag gyanú Szigeti Ferencz közt vólt; ki is a' jo Szigeti Györgynek rosz fia, kinek Tökéné ángya vala:/ éjjel bémászván a' kertbe, öszve tapódá 's tépe az epret: talála a' kis Filegoriában szedve is, és azt meg evé, 's szarék az üres kósárba, 's a' Tökéné viseltes Szoknyájával béfedvén, elmene. – Vala más nap ennek lármája; de a'

a elhagyást; válást
a könyvkötő
b tér vissza

factumot[a] senki nem látta vala. A' dolgot többen nevették mint nehezték. Rút dolog; de lám felfógja a' heverö penna.-

74.

Huszti nevü Háromszéki, termetes, fekete szép szakállú, magát gráviter[b] reátartó Pap, bé- [84b] menvén Csikba a' Szeredai Sokadalomra, elmene Somolyora[218] is. A' Franciscanus Barátoknak nagy Klastromok vagyon ótt, 's bémene oda is e' Curiositate,[c] 's a' Barátok vacsorára hivák, – igérkezék, és el is mene, maga mellé vévén egy Halgatóját; de az a' Refectorium[d] elött marada. Mikor már eddegelnének, támada disputátio[e] a' Vallás felett, de a' Praedicátor nem vala tudatlan ember, és a' tudatlan Barátoknak nem csak megfelel vala, hanem öket árgumentumokkal[f] szorongatja vala. Akkor a' Barátok két felöll ódalba 's hátba villa hegyekkel kezdék érdekelni,[219] illyen acute[g] akarván kidisputálni; vala a' ki arczúl üté, a' ki szakállát meg tépé, – ö pedig csak riadóz 's kiáltoz vala a' szurásokra, mellyen megijedvén a' Halgatója a' pitvarba, szalada a' szállásra, 's a' Pápista Gazdának hirt téve, a' ki a' Barátoknak valami Gondviselöje vala, és a' béérkezvén, 's a' Kálvinista ember is ótt lévén, [85a] meg menekedék a' szegény Református Pap a' Szent Ferencz fiainak kezekböl: azután ö sem ásitotta'[220] Somolyói vacsorát, hanem jóbbnak tartotta a' Háromszéki puliszkát az eféle Csiki Kiszilynél, ha Barátok adnák is illyen barátságos kézzel. – Én sóha eddig meg nem kivántam azt a' Somollyoi[a] /:ide való Székely a' Méltoságos Somlyai Uram,[221] a' ki most a' Bécsi Cancellárián inkább ásit egy Gubernialis Consiliáriátust,[b] mint a' Somolyói Klastromban a' hús:/ vacsoráját a' néhai Húsztinak, kinek két fiaival eggyütt tanultam. –

75.

Sóha nagyot ne mondjon az ember. A' Pápisták állitják az egész világon. A' Réformátusok tagadják, és a' Szent Irásból, 's jozonokosságból akarják meg bizonyitani, hogy nincsen Transsubstantiatio,[c] – 's úgy látt-

a tényt, cselekményt
b méltósággal
c kíváncsiságból
d ebédlő
e vita
f érvekkel
g hevesen; elmésen
a jav. ebből: *Somollyot*
b guberniumi tanácsosságot
c átlényegülés

zik, hogy jól is. De bezzeg nem tagadom én az által[d] állatozást; mert bizonyos példákat tudok réája, 's ha meg nem hóltanak vólna, [85b] bizonyságokat is kapnék e' dologra. Húszonöt esztendeig vólt Veszprémi István Erdélyi Püspök, – Szent Péter sem vólt tóvább Római Pápa: – ö magán tanúlá, mi a' Transsubstántiátió. Veszprémi Júczi vala az ö Leánya és Jenei a' Veje, kik mindenit ellópják vala a' szegény Püspöknek mint részegesek, annyira, hogy alig élhet vala. Fógá azért, és egy Tüszöt[222] meg tölte arany és Tallér pénzzel utolsó szükségire; mellyet Jútka az ebjáratú nem túd vala, de meg túda végre, – és mind addig javallá gúttaütött vén apjának a' feredőt, mig reá vevé; letevé azért Veszprémi István a' pénzt derekáról, 's mig a' feredöbe szúnnyokála, – Jútka mind üveg és cserép darabókat téve a' pénz hellyibe. Idövel reá szorúla a' Püspök a' pénzre, 's akkor vévé észre, hogy mind cseréppé vált az arany és ezüst az ö derekán.[223] Veszprémi Jútkának sok idövel azután adtam [86a] alami'snát Enyedenn.

Hasonló ehez az, a' mi esék Enyeden: – Karancsi nevü Háromszéki Papnak világtalan fia Albisi, mint Kóldus múlatoza sókáig Enyeden, kijár vala koldulni a' környékbe 's azzal haza jövén azt megissza vala, 's hogy óllyan sóhonnai, suhendert,[224] hátán háza földehagyott Embernek hitelbe is adnák a' bórt a' korcsomákon vedrekig, illyen álnokságot gondola: Tallérnyi kerekségre cserepeket kerekite feleskén, 's azokat posztoba bévará, 's a' Gazdasszonyát Molnár Péternét igen kéré, hogy tenné bé azt a' Ládájába; és ha ö néki mint nyomorék embernek valahól halála történnék, adná a' Papok kezébe Ekklé'sia számára; – eltevé azért az Istenfélö özvegy a' Karancsi Tallérjait; ö pedig valahól hitelbe iszik vala, mindenütt Mólnár Péternére igazit vala, hogy adhatnak néki vedrekig, a' mint [86b] Mólnár Péterné asszonyom jól túdja: adnak is vala nékie hitelben bórt ezen fundamentumon[a] – ö pedig egy együgyü asszonyt vakvezetöül felvévén, jár 's koldúl vala, az Asszonyt mindenütt feleségének móndja vala és vele hál vala; holott nékie Albisban felesége vala, de ő azt elhagyta vala. Én ezt az ö paráználkodását bizonyoson meg túdám egy útamban. Azonban a Korcsomárosokat a' Boros gazdák szorongatják vala a' pénzért; azok pedig reá erössödének Mólnár Péternére, hogy adja elö a' Vak Mester pénzét, /:mert Albisi mester vólt hajdon, 's ekkor is dolmányoson jár vala:/ elövévén azért a' pénzt, kifejtegeték a' posztoból, 's hát mind eggyig cseréppé vált a' Tallér! akkor kezdének bánkodni a' szegény Korcsmárosnék: de idövel ide vetödék Karancsi, fógságba esék, a' vezető Kúrvával eggyütt: – mint fenyegeté a' Papokat, hogy Cánon[b] alatt született embert fogattak meg; [87a] mint praedicállott 's mint éneklett a' Kas-

d jav. ebből: *által:*
a alapon
b egyházi törvény

tély kapú között;[225] mint csapatta meg a' Magistrátus[a] s.a.t. igen hosszú historia vólna eggy Impostorról.[b]

76.

Vala Közép Ajtán egy Szent Irás olvasó, Istentfélö jámbor ember, a' ki a' Csik Szeredai Sokadalom alkalmatosságával bétekinte a' Templomba, 's hát egy kép elött térden áll egy csipás szemü vén asszony, és sokáig mind ezzel imádkozik: Édes! Édes! szép Szűz[c] Máriám!! gyógyitsd meg az én szememet! –

77.

Pető Jakab nevü Irástúdó; de Bibliát nem ólvasott ember látván, hogy a' Praedicátor[226] a' Templomban elöll kezdette ólvasni a Bibliát, 's általakarja ólvasni; igen szorgalmatoson eljár vala a' Templomban M[agyar] Hermányban; – [87b] de nevezetesen, hogy a' Praedicátor, a' Szent Jób könyvéhez fóga, csak egyszer sem múlatá el a' Templomot; 's utolszor mónda a' Praedikátor: *A' Jób könyvének itt vagyon vége;* – Ezzel kitakarodának a' Templomból; de az emlitett Keresztyén /:ki nékem ugyan Bátyám vala:/ bémene a' Praedicátorhóz, és mónda: *T[iszteletes] Uram! nem hagyott é el ked valamit a' Szent Jób Könyvéből?* Hivják vala pedig a' Praedicátort Bikfalvi Péternek, ki Enyedi Deákból lett vala Pappá, – vala pedig fösvény és pénzes ember. Felele ez a' Halgatójának és monda: *Semmit elnem hagytam:* – de ezt ked miért kérdi? Mónd a' Halgatója: Ifiuságomtól fógva Anyámtól 's Nagy anyámtól hallottam, hogy mikor Szent Jób igen fekélyes vólna, meg regelték a' Hegedüsök; de nem volt mit adjon nékiek, hanem bényúlt a' kebelébe, 's kivett egy marók Varat, 's mondott: *Nékem egyebem nincsen a' mit adhassak,* – 's hát a' var mind arannyá [80a] vált a' markában a' Szent Embernek!! Monda erre a' Praedicátor: nincsen a' Szent Jób könyvében, – csak valami heverő hazúg Barát kőltötte azt régen a' Pápista vakságban. –

Ugyan ennek a' Bikfalvi Péternek idejében esett az is, hogy egy Idös; de a' falúban elé való Asszony meghalgatván a' Pap praedicátioját, igen magára vévé a' feddést és intést, – nóha a' Pap nem czéloz vala réája mert vétkeit nem is túdja vala, – és azok a' Vén asszonynak többire ifiusága kori vétkei vóltanak. – Réá ment azért praedicátió után a' Papra, 's mónda: *Édes Praedicátor Uram! bizony jó neven vettem vólna, ha kegyed engemet különösön a' maga házában megintett 's megfeddett vólna; de*

a hatóság
b csalóról
c *Szúz*, th.

bizony nehezen szenvedhetem, hogy kegyelmed a' Templomba cselekedé ezt velem, 's még az ifiúsági bolondságaimat hózá elé!! – Menté magát a' Praedicátor, hogy ö az asszonynak vétkeit nem tudta; ö reá személlyesen nem czélozott: 's nehezen vevé [88b] észre az asszony magát, hogy ötet a' Lelkiesméret praedicállotta ki. –

Itt, 's e' tájban esik az is, hogy midőn a' Pap Szent Irást ólvasna köz napokon a' Templomban reggeli és estvéli könyörgés útánn, élne deák szóval a' Részek emlittésében, – eképpen következik a' 10-ik *Caput*[a] s.a.t. Vala pedig egy rákászó 's pisztrangászó Halász a' falúban /:a' nevét bizony elfelejtettem:/ a' ki nem hogy Köznapon, de még Vasárnapokon is a' Templom felé sem menyen vala, hanem mint a' Gém, csak a' Viz partokon jár vala: intik vala Istentfélö Emberek, hogy járna a' Templomba; mert még meg is kell halni: de ö csak azt móndja vala: *nem kell bizony nékem az ö Cápitja.* Lön egykor, hogy igen megbetegvék, 's ágyba esnék a' Halász; akkor fogadkozni kezde, hogyha az Isten most az egyszer meggyogyitja, szorgalmatoson eljár a' Templomba, – 's meg is gyogyula; [89a] de ismét felejté a' Templomot 's a' fogadást, és visszamene a' viz partokra pisztrangászni, – emlékeztetik vala sokan a' fogadástételre; de ismét azt kárrogja vala: *Nem kell nékem az ö kápitja!* Lön, hogy ismét ágyba esnék, Papot hivata, fógadá, hogyha még ez egyszer meggyógyitja az Isten, az Isten házát sóha el nem múlatja; – de ebben nem kedveze az Isten a' hazúg halásznak, és meghala, kiadván az ö pisztrang abárlással tartott szegény Lelkét. –

Ez a' Bikfalvi Péter, egykor Caniculán kéri az Atyámat, hogy praedikályon hellyette, /:az Atyám pedig ekkor Enyedi Deák vala:/ és monda: *Domine Petre! Domine Petre! a' gaz, a' búrján fel vitte az eszemet* az Oeconomia[a] miatt: tanúlni sem túdok, nem túdok a' mint kellene. Ezen Bikfalvi Péternek más Praedikátor succédála,[b] – annak pedig illyen szókása vala: Ebédre 's vacsorára hivja vala 's meg is [89b] részegiti vala Halgatóit; de ha illetlenűl viseli vala magát a' szegény paraszt, erőssen megveri vala: a' mellyből a' kővetkezék, hogy aféle vendéget hiva 's keresve sem találá vala. – Ennek idejében is egy nyáron megfordúla az édes atyám a' maga hazájában, és a' Praedicátort meglátogatá, a' pedig ötet ebédjére hivá: – kéri vala az Atyámat a' Nagy anyám és az atyafiak, hogy el ne menjen; mert bizony meg veri a' Pap, mint cselekedett eddig a' vendégeivel; de az Atyám bátran elmene, 's mónda a' Papnak: Rettentettek engem, hogy el ne jöjjek, mert T[i]sz[teletes]séged megverte falúsi Vendégeit. *Felele a' Pap: Isten oltalmazzon édes Péter Déák Úrram!*

a fejezet
a gazdálkodás
b követte a tisztségben

Ördögnek Ördög barátja; Papnak pedig Pap: Ne jöjjön a' paraszt ember ha hivom is, ha nem túdja magát emberségesen viselni. – [90a]

Ebben az Ekklésiában a' legelsö Réformátus Papot nyakavágott György Papnak hivták, /:alias[a] Vásárhellyi György:/ mert a' Tatárok erössen megvágták vala a' nyakát; de ki épült vala abból a' sebböl. – Ez a' György Pap kivivé a' Kápolnából /:mert itt a' Pápistaságban Templom nem vala:/ a' Zászlos keresztet, és az asztagára fel húzá,[b] hogy a' varjak ne lyúggatnák az asztag fedelét, melyen a' pápistaságból nem régen meg tért vénasszonyok sápitoznak vala. Ismét vala ebben az Ekklésiában valami régi Pápának két Levele pergamenen barát betükkel irva: 's vélhetni, hogy még a' tájban költek vólt, mikor a' Római Szerzetesek erre bé kezdettek vólt ereszkedni; de azok elégének égy Német Ferencz nevü Pápista <nevü> ember házánál; ki nóha pápista és született Német vólna; de a' mi Templomunkba jár, felesége 's gyerme- [90b] ki Réformátusok valának, 's ö is a' Réformátusok Egyházfia vala. –

78.

Horti István /:ki azután ideig Erdéllyi Püspökséget visele:/ Kolo'svári Papságában feleségül veve egy becsületes asszonyt a' kinek férjét a' Tatárok elrabolták vala és sokáig oda lévén, 's a' szabadult Rabok hirét is hallván a' Papi forumon is annak a' férfiunak kötelességétől felszabadult vala. Lakik vala ezen Asszony Horti István[nal] csendes házasságban; azonban a' Rab Férj valamint 's valahogy megszabadúla Tatár Országi rabságából, és sarkig érő Tatár ködmönbe – érkezék Kolo'svárra maga Várossában, de senki meg nem esmeré ki volna; de ö végére mene a' Felesége dolgának. Ment a' Paphoz Hortihoz,[c] és különös beszélgetéssel kijelenté magát, hogy ki vólna ő, és hogy a' Pap az ö Feleségét vette volna el feleségül. El- [91a] hűlt ezen Horti és monda: Az én szivemnek ártatlanságában cselekedtem ezt: a' Feleség kegyelmed felesége:[a] de égy kevéssé legyen kegyelmed csendességben. Vala pedig e' reggel; és ebédre hívatá a' Kődmönös Keresztyén Tatárt; – meg hagyá az Asszonynak is hogy ebédje lenne; de az Asszony semmit nem tud vala a' dologban; mindazonáltal böven fözete, – eljövén az ebéd[b] ideje, meg jelenék a' ködmönös Vőlegény is, és lön jó kedvök: az ebéd végén monda Horti István: Asszonyi állat, az a' rabkőntősben lévö becsületes ember a' te Férjed még pedig az első Férjed, kit meg hozott az Isten a' Pogány föld-

a másképpen, igazi nevén
b a javító jav. ebből: *zázá*
c *Husztihoz*, más.h.
a jav. ebből: *felesége?*
b jav. ebből: *ö...*

röl: nem gonoszságból esett ősszekelésűnk; többé nem lehetz feleségem, – eggyütt lakásomban ha megbántottalak meg bocsáss. Nem lön az Asszony is idegen elsö Férjétöl, csakhogy a' Férfi kegyetlenséget sziván bé a' Tatároktól, a' tetves és bólhás ködmönnel kezdé bé- [91b] takarni a' kényes asszonyt, és egyéb kegyetlenséget is üzvén rajta, háborus életet élének.

Ez a' Horti igen kemény és kegyetlen beszédü Püspök vala. Erröl mondják vala a' szegény Papok: *Bé jöve Horti: az ugyan meghortyanta.*[227] Midön az elsö Synodus Generálisban[c] egy tudatlan Procedens[d] nem tudna felelni, – kérdé Horti: *quare non respondes Frater?*[e] Mond a' szegény procedens: *Quia timax sum Clarissime!*[f] De a' Püspök azt felelé: *Sed certe es ignorax*: Ásáté, kapáté[g] a' kik tudatlanok vagytok, ne mocskoltassék általatok a' Szent Ministérium![h] –

79.

Szentgyörgyi Dávidot, Coccéjusnak jó Tanitvánnyát akarja vala Püspökké tenni az Erdélyi Reformatum Ministerium; és már voxot[i] is adtak vala Fejérváratt a' Templomban; de azonban I. Apaffi Fejede- [92a] lemtől ki jö a' Hoff Mester Naláczi István[228] ilyen izenettel. Eddig Urunk Ő Nagysága tartoztatta Udvarában Tofeus Uramat és késlelteté elömenetelét; de már most nem vónja meg ebbéli kegyelmességét a' Belsö Rendtől[229] és az Ekklé'siától. Szeget üte ez a' Papok fejébe, és négyen ötön ki kezdének menni a' Templomból, és kezdének eggyütt suttogni. Quid multis?[a] Forditák voxokat Szentgyörgyi Dávidról Tofeus Mihályra. – Felmenvén a' Praedikálló Székben Tofeus, hozzáfoga a' Püspökséghez; elöszámlálá 's állitá a' Ministerii[b] Candidátusokat;[c] de mint emphaticus Orátor,[d] ólly kemény beszédekkel éle, hogy míhelyt ebédre kimenének a' Templomból, mindjárt elnyargala lóhalálába két Procédens:[e],[230] megjelenték ezt Tofeusnak és báná; utánnok is külde Lóvakon, de a' porokba sem kapának. Ekkor fokadott volt el sirva az eggyik Procedens, minthogy

c általános zsinatban
d papságra pályázó
e Miért nem felelsz, testvér?
f Mert félénk vagyok, nagytekintetű úr! (hibás latinsággal)
g De az biztos, hogy tudatlan vagy (válaszul szintén hibásan); ássatok, kapáljatok
h lelkészi kar
i szavazatot
a Mi szükség sok szóra?
b jav. ebből: *Ministerri*
c lelkészjelölteket
d szenvedélyes szónok
e lelkészségre pályázó

[92b] nem felelhet vala; és midön kérdené a' Püspök, hogy miért sirna, ezt felelte vala Deákúl igen ékesen: *Quia morrexit Uxor Clarissime!*[f] mintha akkor hozták volna a' felesége halálának hirét. – Ez a' Tofeus egy Székelyhidi Dobosnak vala fia. –

80.

Bodoki Mihály Enyedi Contrascriba[g] korában négy negyvenes bórt tartogat vala a' Collégium pinczéjében; és a' hideg tellyességgel elrónt-ván az Erdélyi Szöllöket igen felmene a' bór árra, elannyira, hogy ö kikezdvén bórait négy négy sustákon szaporán megivák, és ö hirtelen igen meg pénzesedék. – Kezde azért Akadémiai bújdosásról gondolkozni. Szigeti István nagyon inti, hogy ne költse a' pénzt arra, hanem telepedjék meg vélle egy Ekklésiában, 's tisztességesen elélhet belölle: de hijában beszéllének nékie. Felméne [93a] tudatlanúl, lejöve tudatlanúl; de igen módos parokát és igen diszes palástot 's egész német köntöst hoza; de óllyan kevélységet is mintha az egész Enciclopédiát tudná; 's leve Sinodus Generális Radnoton, nyomorú heljen. Elsö akadémikus procédens[a] vala Bibarczfalvi O'sváth László; Második ez a' Bodoki Mihály /:Kőblös János szava szerént, az Enyedi Kollégyomnak két Ökre:/ harmadik Vásárhellyi András mostani Szászvárosi Pap Ur, vagy csak Úr; de igen derék Tudos ifiú Ember. Elöjöve egy Opponens, disputál[b] vala O'sváttal, de az nem felelhet vala; felálla Vásárhelyi András és hatalmasan kezde felelni. Bodoki középben halgat vala leűlve 's nem is tudta volna resolválni a' dificultást[c] a' világ kincsiért is; de még is felálla talám szégyelletibe 's monda: *Propter fidem justificamus Clarissime Domine Praeses.*[d] A' Praeses[e] pedig Szigeti István [93b] vala, a' ki nem állhatván minden szó nélkül hajdoni Tanitvánnyának parokos[231] feleletét, – monda: *Dixisse voluit: Vir Clarissime: Per fidem justificamus:*[f] 's monda a' szegény Bodoki is: *Ita Clarissime Domine;*[g] 's ezzel leült, 's nem is hallottam több szavát abban a' Gyülésben, – és igy tacendo mansit bonus Theologus;[h] de a' hátam megett hallottam,

f Mivel meghalt a feleségem, nagytekintetű úr!
g ellenőr (diák tisztségviselő)
a akadémiát járt lelkészjelölt
b a kijelölt támadó fél; vitázik
c megoldani a nehézséget
d A hit miatt igazulunk meg, nagytekintetű elnök úr.
e elnök
f Azt akarta mondani, nagytekintetű úr: a hit által igazulunk meg.
g Úgy van, nagytekintetű úr.
h hallgatással maradt a jó teológus

hogy az Auditor[i] Papok azt mondották: – méltó vólna, hogy fel ne szentelnék azt az Akadémikust. –

Ebben a' Synodusban meg veték, 's megint felszentelék a' szegény Baczoni 'Sigmondot,[232] ki Tiptonak ágnominálttatik,[j] és most talám 9. Ekklésiáknak kilakása útán, Asszonynépi Pap. – Ez az Ember a' Collégiumban a' Görög Conjugátiot,[k] a' Tűptot[l] tanulván magába, annál tóvább nem mehetett rajta, hanem csak azt nyúzta: *Tipto, tipto, tipto* s.a.t. 's e' miatt ragadott réája, sőt két Testvéreire is a' Tiptó név. – Esék e' nevezet miatt [94a] egy tréfa: – Ivánfalvának Pap kell vala, és a' Nemesség képébe eljöve Partiálisra,[a] 's elküldeték Pap kérni Miske Gábor; de Tűri András mint jádzi és elmés ember monda: *Bátyám Uram elmenyen kegyelmed; de nékünk bizony Tiptot adják.* – Monda Miske; mert én Isten ugy segéllyen nem veszem Ötsém Türi[b] András. Eljövén a' Pártiálisra, meg esék a' Dislocátió,[c] és Ivánfalváról lön illyen irás: *Tiszteletes Baczoni 'Sigmond Uram Ivánfalvára.* Nagyon megörüle Miske, hogy nem telik a' Tűri András kedve, és Baczoni 'Sigmondal végezvén a' béköltöztetés felöll, – haza érkezék késő estve. Más nap reggel Türi András látogatására mene Miske Gábornak, – Gábor pedig áll vala a' Tornáczban, 's meg látván Türit tapsolni kezde s mónda: Nem tölt kedved Türi András, nem tölt! Isten úgy segéllyen; mert nem rendelék *Tiptot*! Hát kit adának kérdé Türi Bátyám Uram! Felele Miske; Nékünk bizony Tiszteletes Baczoni Uramat. [94b] Akkor monda Türi: *Bátya! Isten úgy segélyen az a' Tiptó.* Mónda Miske: *Ne beszélly!* de Türi esküszik vala, hogy az a' *Tiptó.*[d] – Monda végre Miske: *Pih illyen adtát!* –

Mikor szegény Baczonit, holmi vén Papok kérésére felszentelék jó reménység alatt, hogy tanúl ezútán; megveték tellyességgel ama infelix lolium[e] Köpeczi Jánost; de ö eggyet sem mozdúla, sem moczczana, hanem a' sok Procedensek[f] között meg álla, és azt égy Esperest is észre nem vévén, annak idejében térdreesék 's a' Papságra megesküvék, a' Formatát[g] szaporán kiváltá; 's hát azalatt a' Kabalája is megcsikozott, azért nagy örömmel elmene a' vak csikó is mendegelvén útánna le a' mi szál-

i hallgató
j neveztetik
k igeragozást
l üt, ver (gör. τυπτω)
a részleges zsinatra
b *Turi*, th.
c széthelyezés
d *Mónda Miske: Ne beszélly! de Türi esküszik vala, hogy az a' Tiptó. Monda végre Miske: Nebeszély! de Türi esküszik vala hogy az a' Tiptó;* más.h.
e szerencsétlen vadóc; Melius szóhasználatában konkoly
f lelkészségre pályázók
g ajánlólevelet

lásunknak ablakánál. Kit látván én, mondám az Atyámnak a' dolgot; 's álmélkodván elsöben monda: Azt a' túdatlan ifiat nem fel szentelök, hanem [95a] csak fel – kaftányozok.[233] –

Kincsi nevü kopasz vén Mester is vala ekkor a' Procedensek között; a' kit hólmi vén fő Asszony a' Commendátoriában,[a] siránkozva dicsére micsóda jó Lelki Tanitó, holott csak magyarul sem tud vala jól ólvasni; nemhogy egyebet túdott vólna a' lelki kincs nélkül való Kincsi; de vélték is némellyek, hogy Kúlcsárnak, Csürbirónak, 's Disznó-tartónak kellett volna ö inkább Pap nevezet alatt. Kincsi is azért, látván, hogy ötet fel nem szentelték, – béüle Radnoton a' Korcsomára, meg részegedék, és az útzán alá 's fel nyargal vala mintha éppen Czigány kurucz világ lett volna. –

Ezen Synodus Generálison disputálni[b] akara Ajtai Incze Béniámin, nóha csak akkor igazitották vala ki az Enyedi Collégiumból azt a' nagy Scortator[c] Legényt; de néki a' disputátiot meg nem engedi Szigeti István a' Prófessor, azért ö is haragjában a' szállásán [95b] azzal koptatja vala hazúg száját, hogy fél Szigeti az ö árgumentumaitól,[d] 's azért nem engedte. Én pedig mondék, nóha Enyedi novitius[e] Deák vólnék: hozza elö kegyelmed azt a' siró rivó Herculeum árgumentumot,[f],[234] és én a' Professoromért megfelelek, nem is félek vala tőlle; mert semmit is fundamentaliter[g] nem túd vala; hanem nagy szer szava vala; azt tudom vala, 's az üres szóbol semmit nem félek vala. Ö nékie a' vala a' mestersége, hogy az ő Respondensét[h] illetlen szokkal megharagitja vala, 's a' confusus[i] embert sokszor meggyőzi vala. Monda nékem is, hogy megharagitana: *Kigyed csak kong mint az üres hordó.* felelék nékie: én ezt az üres hordot mostanság vittem Enyedre hogy megtöltsem, – kegyelmed pedig sokáig tartotta ótt a maga üres hordóját, 's üressen hózta ki. –

Esett nékem is azon Synoduskor egy dolgom a' Szálláson, a' mellyet én sokszor megszégyellettem magamtól is azután. Vacsora [96a] felett, holmi bór mellett asztalnál űlűnk vala Ajtai Béniámin, Osvát László /:a' ki Baczoni Papságra ezen Gyülésen szentelteték; palást hellyett egy köpönyegben állván elö:/ a' Templombeli feleleteiböl látám, hogy ö is Enyeden többet járt Vadászné és a' Cántor Málnásiné teste után mint a' Tanulás útán; azért asztal felett szép csendesen belé akadék egy objecti-

a ajánlásban
b általános zsinaton vitával föllépni
c bujálkodó
d érveitől
e kezdő
f herkulesi érvet
g alaposan
h felelőjét
i megzavart

otskával;[a] de, midön nem felelhetne megharaguvék és monda: *Keressen kigyelmed Társat a' Disputátiora: Keressen kegyelmed illendő Társat magának.* Megharaguván én is mondék: E' dologban társa lehetek kegyelmednek, söt hogy Disputáló Társa legyek ezen Synoduson azért küldettem ide opponensnek.[b] Hogy kigyelmed nem felelhet annak én oka nem vagyok. Ezt pedig az Atyám a' pitvarba hallgatja vala, 's egykor megszollala, 's azzal nékem leűté a' reteszt.[235] –

81.

Az Enyedi Collégiumban, mindjárt a' [96b] kapun belöll jóbb kéz felöll az alsó nagy Kamarában ezek laknak vala: Bakcsi László, ki Szentgyörgyi Papságában hala meg, Ajtai Abod Mihály, mostan Enyedi Prófessor, Galambfalvi Mo'ses Búni Pap és Gidofalvi Sámuel, kit csúfságból Gidlam-kotlámnak hivnak vala. Mind ezek vidám, pénzes és borozó Legények valának, és midön a' többi közőtt egy estvén jó kedvek vólna és ennének innának, kijárnak vala természet dolgára; eggyikjek Gyújtó[c] János lévén, ki a' többinél majd jámborabb vala; kimene az éjjeli Tógájában; mert tél vala; de a' Tógája veres bagaziája[236] felűl lefeslett vala; és le kuporodván észre nem vévé, hogy a' tele hasat a' Tóga posztója 's bagaziája közé üritette bé, – azért bémene a' Consiliumba[d] a' meleg házba, 's kezdék az ivást continuálni;[e] de a' büz eltellé az egész kamarát; minden pedig csak büdös hurka szelének véli vala; végre gondolák, hogy vala- [97a] mellyik ótt kűnn rosz füre lépett; nézék is egymás talpát, azonban erössen isszák vala a' büzt, – nagy későre megtalálák, hogy a' szegény Gyujtó János tarisnyálta vólna fel a' rövid utra való portiot, – kivitetik a' Tógát, rázaták, vakartaták, mosaták a' szegény szolgákkal, 's ez Epiderpidum[a] után lefeküvénck.[237] –

82.

Teleki János[238] a' II-dik Teleki Mihálynak Őregebbik fia Pápistává lőn, 's az úton elnyeré a' Kövár Vidéki Fö Kapitányságot érdemetlen vóltára a' szeles bohokás ember; de a' tréfákra éles elméjü Teleki Ur. Kinek Vidékin egy óláh Pap ökröt lópván, bé kőti a' Beszerikába a' Szen-

a kis ellenvetéssel
b támadó félnek
c jav. ebből: *Gyujtő*
d tanácsba
e folytatni
a ráadás

tek Szentébe;[239] de kezen érék, elfógaték, 's akasztófára sententiáztaték.[b] A' Fö Kapitány pedig parancsolá, hogy kivül a' Beszerika mellé csinálnának Akasztófát, és óda is akasztatá a' Tólvaj Papot. Nehezen vevék [97b] ezt ö tőlle a' Pápisták, 's feddék is a' Gubernátor,[c] Püspök; 's más Romano Catholicusok; de ezzel az egy esküvéssel meg menté magát, mondván: *Isten úgy segéllyen nem tudtam, hogy Templom, hanem ökör pajtának tartottam.* –

Gróf Teleki Ádám szörnyü kövér ember lévén, 's a' miatt többire csak űlvén, szókta vala mondani gróf Teleki János: *Az Ötsém Teleki Ádám egy Tagjának sem veszi annyi hasznát mint a' segginek.* –

Minthogy a' Médicus[d] Felfalusi Mihály csepegős óru,[e] éktelen rút tóbákos ember, elannyira, hogy senki vele egy póhárból nem iszik vala, – igy szókta vala szembe Gróf Teleki e' fűstös Médicust megszollitani: *Lelkem Doctor lepcsesem! Lelkem Doctor lepcsesem!!*[240] Nem kedvelli vala a' Titulust; de viselnie kell vala.

83.

A' mint az Ólt vize Erdövidéke mellett elmenvén által hajól Rákos és Héviz felé, va- [98a] gyon ótt Ágostonfalva nevü óláh falú, mintha a' Lűdércz fósta volna a' házakat 's ide 's amóda az oldalban. Onnan szólgál vala által az oláh Pap Erdövidékére, nóha csak Tanitni 's pomázni[241] jár vala által. – Néha az Édes Atyámot is meglátogatja vala; és egyszer a' több beszéd közt mónda az Atyám: hát azoknak dolgok mint vagyon? 's mint lészen a' más világon? a' kik szegények vóltak, maradékjaik szegények, – Tórt, és Pománát nem es csinálhatnak??! Felel a' Pap! 's monda: *Uram! a' szegény bizony a' más világon is szegény!!* Rósz felelet: óláh felelet!

De sokkal rútabb ez: Egy némü némü faluban az óláhnék éppen nem járnak vala a' Beszerikában; – végre a' Pópa addig inti öket, hogy egy néhányan elmennek, még pedig Téli idöben, – és azokat szembe fógván újjogatja[242] vala a' Templomban a' több Asszonyoknak is képökben, – azok pedig mon- [98b] dának: *Parintye!*[a] *nincs Bocskorunk.* Mónd az Óláh Pópa nagy szemérmetesen: De bezzeg nem nyúzom meg a' Tökömet, hogy néktek opincsot[b] csináljak a' böriből, 's ezzel elbocsátá a' Szvincziáta[c] a' Halgatóit becsülettel. –

b ítélteték
c kormányzó
d orvos
e *óra*, th.
a Atya! (rom. Parinte)
b bocskort (rom. opinci)
c tisztelendő úr (rom. sfîntiata)

84.

Margitai János, Széki Tractus[d] Esperestje, igen elmés és jádzi beszédü ember vala. Ki egykor Udvarhellyszéki Papságában meg látván egy szegény Mestert kinek fejér sinór öve vala; de az Öv igen meg szakadozván a' sinor végek minden felöll lefüggének vala mint valami czempely[243] darabok vagy tészta csikók végei, – mondá rólla á' Balassa verseinek ama két verseit:

Vitézek mi lehet e' széles föld felett, szebb dolog a' végeknél. –

Kereszturi[e] Pap kórában, egy Sinodus alkalmatosságával a' Szálláson nyájasan beszélgetvén az én Atyámmal: Kegyelmed könnyen, [99a] 's fenn beszél mint Városi Pap. De tagadá, hogy ő Városi Pap vólna. Mónda az Atyám! *Keresztur Város.* Mónda Margitai János: A' bizony nem Város, hanem sine omni accentu:[a] *Varos.*[244] –

85.

Nagy Váradon a' tájban mikor kijöttem a' Collégiumból egy Barát Szent Márton napján[245] ki praedicállott vala minden Rendeket. Kezdette Orátioját[b] a' Bárány Menyegzöin Jelen. XIX.,[246] a' mellyre minden madarak hivatalosok valának; de ö csak egy Szent Márton Lúdját bonczóla, 's tráncséróza fel egész praedicátiójában; – de ezzel ugy ki czégérezé Pap Uraknak, Je'súitáknak, pénzetlen büszke Úrfiaknak, Dámáknak 's másoknak rút erkölcseiket, hogy ráfógnák, hogy megbolondúlt, 's más nap leinditák Szegedre, hogy ott[c] gyógyúljon. – [99b]

86.

Enyedi Hadnagyságot sokszor viselt Jenei Mihály igy jár egykor Szebenben: A' szálláson jó tüzet rakat, sütteti a' húst, 's hózatott vala két ejtel bórt jó elöre vacsorára, azonban a' nagy tűztöl a' tüz, a' kéménybe kap, mellynek Szebenbe nagy büntetése vagyon; – mit túd tenni Jenei a' régi ókos ravasz? A' két ejtel bórral a' tűzet egésszen kiönti; maga pedig bémenyen a' kamara székre 's leül félre való dólgára nóha semmi a' féle dólga nem vala, – de minthógy nappal vala, a' tűz is kicsiny vala, sem Militia[d] sem Magistrátus[e] meg nem túdá a' dolgot, és büntetlen maradának. – Jeneinek pedig e' Szebeni

d egyházmegye
e *Keresztrui*, th.
a minden ékezet nélkül
b beszédét.
c jav. ebből: *ött*
d katonaság
e hatóság

követségéröl jút eszembe, ennek a' Városnak[247] nem anyira nevetséges, mint szánásra méltó boldogtalansága. A' dolog ez: A' szabad Erdönek Remete felölli részét, régtöl fógva mind élték[248] a' Remetei óláhok; [100a] de az Enyedi Hadnagyokat 's erösebb Tanácsbélieket vajazták sajtal, bárannyal ajándékozták, 's engedték nékiek a' hellyet irtogatni, házakat épiteni s.a.t. Söt Dobollyi Bálint régi Hadnagy maga is a' Pilis[249] alá óláh jóbbágyait telepiti, kinek unokáját Ifjabb Köblös János feleségül vévé. Indula Jenei és Köblös között ellenségeskedés a' Hadnagyság miatt /:Köblös három 's négy esztendeig is viseli vala egymás útán; Jeneinek pedig majd minden oeconomiája[a] a' Hadnagyság vala, mint rósz Gazdának, és ritka Helluonak;[b] 's ha Hadnagyságot nem visel vala igen meg szegényedék vala és házanként orczátlankodik vala; a' minthogy sokakat a' Városban meg is szegényite a' sok reájok járással:/ és Jenei holott Procátor[c] és nagy Patvarista[d] vala, Diaéta alatt titkon reá vévé a' Collégiumnak akkori Rectorát Ajtai Mihályt és a' Város népét, [100b] hogy fegyveresen felmenvén az Erdöre, fóglalják vissza a' Remeteiektöl az erdöt, – égessék el épületeiket, 's nevezetesen pusztittsák el a' Dobolyi Bálind posteritássainak[e] jobbágyaikat funditus[f] a' Pilis alóll: a' minthogy ezt véghez is vitték; nóha az embereket el nem[g] foghatták, sem pedig féltöbb javaikban kárt nem tehettek; mert Köblös elöre megintette vólt ököt. De mikor éjjel /:a' Papoktól kiváltképpen mindent eltitkolván:/ a' Remeteiekre mentek vólna, a' Városiak közül sokan részegek vólnának, az ótthon lévö kevés óláhok sok protestátiokat[h] tevének: de látván hogy csak nyomulnak az Enyediek, tüzet adának, 's kövekkel is kezdének lefelé hajgálni: a' Városiak is adának tüzet, és mind két részröl esének valami halálok; de a' mi népünk visszaszaladván, elhúllatta bóros sók palaczkját, pogácsáját s.a.t. némellyek[et][i] [101a] az Óláhok béérének, megverének, 's meg kötözve levivének Fejérvárra mint Fiscus[a] vagy Püspök Jobbágyai. – A' Collégiumbeli Ifiúság másfelé rendeltetett vala, azért annak nem vala baja. –

Belé kapa a' Director a' Tanácsba, hogy durante Regni Diaeta[b] fegyvert fogott vólna. Az Enyediek Diaétán akarák révidéáltatni Causájokat;[c]

a gazdasága
b tékozlónak
c ügyvéd
d jogász
e utódainak
f alapjaiban, gyökerestül
g *nem* utólag beszúrva
h tiltakozásokat
i a szó vége a fűzéshez került
a kincstár
b országgyűlés ideje alatt
c felülvizsgáltatni perüket

kérének ki metalis Reambulátorokat[d] is: jövének is; de az oláhok protestálának: marada a' Város 1000-nél több fórint költéssel e' napiglan. De Jenei mint artifex,[e] ki e' népet a' sárba béúgratá, minden Diaetára maga menyen vala követségbe, 's tartatja vala magát mint a' here; biztatja vala a' Tanácsot Levelei által ide haza; maga a' Szebeni Szálláson kártyázik 's iszik vala; de semmit nem végez vala, csak sériest[f] sem nyerhetvén a' Causának, a' mi uraink is idegenek valának Jeneitöl; de az Enyed Causájától is, nehogy involválodnék[g] a' Collégium, és [101b] az Ajtai Mihály Prófessor is, ki a' Bethlen Familiának vala Creáturája.[h] Igy tartatja vala magát Szebenben az ártalmas ember, a' ki bár veszett volna Jenöben. De itt is nem egy úton-módon szivja vala a' népet: – a./ Még ifiúságában, mint kurucz világi szabad libidohoz[i] szokott Ember a' vága libido[j] által a' rósz természetű asszonyokat maga szerelmére hajtja vala 's azok a' Férjeiket; 's igér vala az illyeneknek kinek Esküttséget kinek Assessorságot,[k] kinek más hivatalokat, 's ád vala is, de mig meg adja vala, addig reggel a' piritott Szalonnán 's ürmös boron kezdvén a' Vacsora is ótt éri vala: a' ki vendégelheti vala könnyebbiti vala adóját is, szolgál vala annak hamis ügyében is; mert majd azt móndhatni, hogy a' Törvényt egyedül tészi vala. – Igy evé meg a' Báróczi házát; megemészté a' Szakadáti házat, sokat élödék a' Debreczeni Sámuel házán is; de néki sokat is szolgált [102a] vala, minthogy holmi lelt pénzek dolgába a' Vármegye Torturát[a] rendel vala a' Szegény Komámnak, 's most is in pendenti[b] vagyon az a' causa; de itt bizony a' szegény Komám asszonyt is élte, – azért Debreczeni Mihály ezen asszonynak fia azt mondotta nem régen is: anyám asszony én bizony a' Jenei Mihálly fia vagyok. – b./ De nem csak maga Jenei emésztette a' házakat, hanem sok complexei[c] voltak, a' kik csak azt nézték hóvá menyen bé 's útánna ötlödtek;[250] azokat fiainak szóllitotta; a' gazdasszonyt szóval 's apolgatással[251] inditotta hogy egy kis flöstökömöt[252] készitsen; de az ebéd is ótt érte öket. Szőts Béniámin még most is él, 's ő vólt az első szülött a' jeneisták kőzött, a' ki nem régen is azt mondotta, hogy ha az a' bór mind eggyütt vólna a' mennyit ö megivutt Jenei Mihállyal eggyütt, nem férne el talám a' Kastély árká-

d határkijelölőket
e kezdeményező
f sorát
g belekeveredné k
h teremtménye
i kicsapongáshoz
j korlátlan kicsapongás
k ülnökséget
a kínvallatást
b függőben
c cinkostársai

ban. [102b] A' minap találkozám a' szegény Bénivel 's mondám: *Jeneit láttam álmomba veres dolmányba; ma eső leszen!* Monda Béni; Bizony én is sokszor álmodom, hogy vélle asztalnál ülök 's isznak; de mikor felserkenek, hát üres a' hasam 's szomjúhozom. – Elhivatá Jeneít egykor Vacsorára ez a' fél ördög Szappanyos Simon is az első Felesége idejében, és terjede a' vacsora éjfél útánnig; de azalatt Jenei Szappanas Simonnéval kéttzer közlé dolgát mint fertelmes a' fertelmessel, a' mint ezt az Aszszonynak szájából magam hallottam vala Enyeden. Dipsei Ferencz nevü maszlagos Csi'smadia Jenei Barátja, 's vala annak egy piróska szép felesége; Jenei meg engedte a' maga Feleségének, hogy Dipseihez adja magát; hogy ő is aztán impuné[d] követhesse Dipseinével ruttságát. De ezekröl 's többekröl egész Relátoriáji[e] vannak most is a' néhai Köblős Jánosnak. – Ezt a' dögletes embert még is az Ekklésia keblében [103a] elszenvedtük, nehogy apostatállyon[a] 's nagy károkat tegyen, nóha igy is mesterségesen átaligérte magát, – itta azonban a' Barátok bórát, – tél túl jelentgette nékiek a' város titkait, 's elbúcsúzott töllök ezzel: *Isten hozzátok édes Papjaim! 's a' szerént tett többször is másszor is.* – Igy bucsúzik vala el a' Réformátus Papoktól 's Prófessoroktól is, 's ha lehet vala, mindennap rajtok dösöl[b] vala.–

Már ő Enyedet sárba ugratta, mellyböl a' késő maradék sem vónja ki a' lábát: költ a' Város minden esztendönként; de hijába; – a' Pápista Püspök egyszer másszor vonszon el a' szájunkon édes madzagot, – én nem hiszek néki; de némellyek azért is neheztelnek, hogy nem hiszek, – Isten mentse a' maga népét a' bajakból! –

87.

Enyed Várossának mostani állapotját világo- [103b] sitom vala ha a' mostani Hadnagyot tetétöl fógva talpig leirom: Neve ennek Maros széki Magyarosi Tökés Pál, egy kúrta kőszvényes kezü 's lábú emberke, kihez délután ne menj Tanácskérdeni.[253] [Ez][c] egy hitván Szólga inas vala a' Collégiumban, 's szólgál vala Töke István Prófessornak Deák korában; azután Vajda Hunyadi Számtartoság vagy mi hivatalra menvén, ótt annyira érék, hogy az ö lelkecskéjét apostasia[d] mediante[e] meg útálá 's váltságúl adá az ö életéért. Nó! már mint apostata, jó embere, és a' Prae-

d büntetlenül
e vádiratai
a hitéből kitérjen
b jav. ebből: *döröl*
c *Egy*, th.
d *apostofia*, más.h.
e hitehagyás által

post Létai Húgát feleségül vévén, lön Zalathnai Udvarbiró, 's ótt Strúcztóllas kalapban uralkodik vala 's a' jószágra másfél ezer fórintot felvetvén, 's felvévén, eljöve az Enyedi Pósta mesterségre, 's annak is az ö idejében bizony sók szép haszna vala. De végre Boër Ferencz Fő-Biró Óláh Nemes, Enyed mételye, 's azokra a' szegény óláh Papokra nézve, kik unitusok[254] nem valának [104a] éppen Titius kányája,[255] mig ellene a' F[elséges] Királynétól ötet kinevezö Décrétum[a] nem jött, addig zűre zavara, mig Tőkést a' Pósta mestert, a' Királlyi Rescriptum[b] ellen Hadnagyá tevé. – Ez a' Hadnagy ha beteg mindenkor Réformátus, ha egésségeske 's részeg, mindenkor Pápista. – Igazságot irok;[c] hogy hosszas betegségében ezelőtt mind Református Déákokkal imádkoztatta magát; de ha egésséges, szid minket. s.a.t. Multa paucis![d]

88.

Szappanyos Simon az Enyedi Pápista Ekklésiának második Tagja, és Tanácsbeli öreg Sénátor is, méltó arra; hogy emlékezetbe hagyjam: – Ez Enyedi Lutheránus Szász vala; Szász Szappanyosnak fia; de meg akarván gazdagúlni 's aranyasodni, – adá magát Bányászságra, 's talám a' Tristiai Bányán dolgozik vala; de a' Feleségét 30. Bányász Legények [104b] még jobban dolgozzák vala: nem hinném, ha az asszonynak szájából nem hallottam vólna. Ótt praeváricátióba[e] találtatván Simon, vasra verék tél túl csigára is vónák; de felrúgván a' Lutheránust megtartá életét; és minthogy németül jól túd, Quartirizáns[f] Tisztek aránt szólgálta a' Várost. De egy hajnalban halva találtatván, egy Pápista János nevü Pápista; de igen jámbor és ártatlan ember,[g] nagy gyanú esék Simonra; mert a' jámbor Pápista embernek átkozott gonosz feleségivel titkon paráználkodik vala. Hirtelenkedék a' Tanács és világos napfényre nem jöhete a' gonoszság – nóha eleget mondám; hogy ne siessenek e' dologgal; de a' szegény Hadnagy Borbereki István reggel a' pálinkától meg budgyanván igen buzgó vala. – Ebből kiúszván Simon, most magát Tökéssel eggyütt fél Tanácsnak tartja 's nyilván[256] móndja. – [105a]

a rendelet
b leirat
c jav. ebből: *irók*
d Sokat kevés szóval!
e kötelességmulasztásban, kártevésben
f kvártélyozó, elszállásolt
g jav. ebből: *embert*

88[a].[a]

A' harmadik Pápista Tanács Úr a' Nagy Enyedi Sénátorok kőzőtt egy Német Kovács, ki az Ispotályon innen vónta meg magát 'Sellér házban, a' nevét nem tudom: jó ló patkoló ember, találtam mondani a' szegény Ótves Fekete István temettségekor;[b] hogy nem szűkűlt 's nem szorult Enyed Várossa, ennyi szépen tanult hazafiai között, arra, hogy kéntelenittessék felvenni, valami sohonnai embereket: a' Felséges Királynak Décrétuma[c] is azt tartja, hogy érdemes subjectumok applicáltassanak[d] a' szolgálatokra. De mit nyertem? Azt mondotta a' Német is: *Hazud ő kegyelme.* Én pedig igazat mondottam Smidius[e] Ur! Kóvács Úr! Patkoló Úr kegyelmed.[f] –

89.

Az Enyedi Lutheránus Szászok ma bizony óllyanok, mint régen vóltak a' Sidokra nézve a' Samaritánusok. Ha a' 'Sidoknak állapotjok [105b] jól fóllyt, ők magokat 'Sidoknak móndották: ha rossszúl vólt a' 'Sidó ország dolga, ők azt mondották, hogy nem 'Sidók ők. Régen midön az Erdéllyi Fejedelmek romlott Templomjaink épitését, 's elolvadt harangjaink öntését segéllették, halgattak csendesen; most ismét a' mi állapatunkat látván, a' Réformátus névtől is idegenek. Ebben az 1759-ben két harangokat őntének a' Reformátusok nagy költséggel; – de ők, 's az ő Papjok, a' politicus álnok Bel Márton egy pénz Collectát[g] sem csinála; de meg is dúl fúl vala, hogy a' neve nincsen a' harangon. –

90.

Gróf Kornis Antal /:[a fia] a' néhai Gróf Kornis Istvánnak, ki a' Minoritákat álnok mesterséggel igéretekkel, sok szép szókkal, verbis nihil significantibus[h] Nagy Enyedre béhozá Kercsedinek egy kevély Apostatának;[i] de a' ki halálos ágyában ezt a' hittől való szakadást keservesen bánja vala ősztökéllésére:/ az Attya hivatalá- [106a] ban lépvén, lön sup-

a *88.*, számozási hiba
b jav. ebből: *temettségére*
c rendelete
d alanyok alkalmaztassanak
e Kovács
f *kegyemed*, th.
g hozzájárulást
h semmitmondó szavakkal
i hitehagyottnak

remus[a] Provinciális Comissárius;[b] de Bogáti Pál ugy meg adositá ötet, hogy jószágát kelle elvesztegetni, 's árgentiáját[c] is a' miatt. Ez az ember Gróf Mikes Ferenczné gyöngy gyönyörüséges Leányát[257] vette vala feleségül, 's bizony derék Asszonyságra talált is vala Antal; de ez a' szép Asszony életének virágjában meghala. Azután vevé feleségül a' Petki Dávid Leányát,[258] a' kiröl többet nem túdok, hanem Gróf Teleki Lászlóné Rádai Ester szava után, annak a' Pápista Dámának ezt a' szavát, melyet mint drága kegyességnek csudás szavát ide irom: *Én úgy mond: soha Bibliát nem olvastam, és az Isten ne engedje, hogy soha is olvassam.* – De azomban ezen Uri aszony úgy tériti a' Reformátusokat, mintha ö volna az Ágrila felesége a' Prixilla:[259] vagy a' Timothéus Biblia olvasó nagy Annya a' Lois;[260] holott a' Szent Irásokhóz nem túd, mint a' Ló. Nem hittem hogy Erdélyben illyen [106b] Asszony legyen, hanem láttam Spanyol Királynét a' Báseli uj német Biblia elein. –

91.

Körmöndi Györgynek mint Vizaknai Papnak felesége Nánási vagy felfalusi Leány vala, és igy Bogáton is szép Jószágot bir vala a' Tofeus jusson. Asztali beszéd e' napig is Vizaknán, hogy a' sok száz kalongya[261] buza között örökké kérte a' költsön kenyeret, kőltsön lisztet Halgatoitól, és soha meg nem fizette; Sőt midön a' Capitulumba[d] bévitte a' Pap adót, nem tudta a' pénzt meg számlálni; mikor béadta a' Szász Papoknak Szebenben 's hijja találtatott, azzal oltalmazta dolgát, hogy a' Felesége megszámlálta 's nem hibázott. Az Öreg Bogáti János, ennek a' Bogáti Pál Consiliáriusnak[e] attya /:kihez[f] Kemény Sámuelné, a' Macskási Kata, úgy praetendál[g] vala, mint jobbágyához:/ ki tudá a' gazdag Papságból a' szegény Körmöndit; de Gróf [107a] Teleki Jo'séf;[262] /:mert ez is a' mellett, hogy Réligionkat szereti vala és felette ritka gazda vala, igen igen túdatlan Úr vala:/ pártját fógá és véghez vivé, hogy a' vékony Tudománnyu[a] 's a' natura ac[b] ab árte imparatissimus[c] Körmöndi /:kit némelyek Ökröndinek ágnominálnak[d] vala:/ Udvarhelyi Prófessor lenne, tétettetvén a' haszontalan ember ólyan szükséges és neveze-

a *supremum*, th.
b tartományi főbiztos
c ezüstneműjét
d káptalanba
e tanácsosnak
f *kivel*, más.h.
g jogot formál
a *Tudománnya*, th.
b *az*, th.
c a természettől és tanultságától is igen tudatlan
d neveznek

tes hellyre Professorságra: de illyen az Urak fávora![e] Telekinek Körmöndi[f] lelki barátja vala, 's ha asztalhoz ülnek vala, ketten tiz tizenkét dinnyét megesznek vala, a' mint Sorostélyon szemekbe móndá Gróf Teleki Jo'sefné. – Elég az hogy Kőrmöndi már Professor vala; de az Ifiúság ötet unván hasznot utánna nem látván, oszlik vala szaporán a' Collégiumokba, – melyet ö neheztelvén mónda: egy Comendátoriát[g] kérö Deákjának: – *miért siettz innen Fráter!*[h] *nem tanulhatz töllem? szeretném látni ki szarik Erdélyben büdössebbet nállamnál.* – Csernátoni Miklós is Deákja vala ez időtájban Körmöndinek; de egykor ez a' vékony [107b] tudományú Deák szőrnyü fógfájásban esék, ugy hogy a' kín semmit sem enyhülne napokig, – lön azért eggyik napon, hogy Csernátoni bévónván kucsmáját a' szeméig, 's a' keszkenöit csomoson a' fájos pófájára tartván bal kezével, járna alá 's fel a' Schóla Udvarán 's a' kertbe kinnyába, – réá bökkenvén pedig a' Prófessor monda: *Mi lelt tégedet Frater Csernátoni?* Mi lelt Uram! majd meg bolondúlok a' fógfájásban, – mónda erre Körmöndi; Miért nem jelentetted eddig énnékem, hogy hasznos órvasságot mondottam volna tenéked? – Mónda erre a' fógfájós: *Most sem* késö Tiszteletes Prófessor Uram! Akkor Körmöndi igy szólla: Menj el öcsém a' Collégium Sütöjébe, hideg vizzel vedd tele a' szájadat, menj a' kemencze szenéhez,[263] tójd le a' nadrágodat, gatyádat, 's mind addig piricsd ótt a' seggedet, mig meg fórr a' szájadba a' viz, – 's el áll a' fógad fájdalma. Meg haraguvék ezért a' pátiens[i] [108a] 's mónda: Mit bolondoskodik Uram kegyelmed!! Udvarhelyröl, az elrontott oskolából elmozditván Körmöndit, lön a' maga jószágában M[aros] Bogáton Pappá; az holott is Tavasztól fógva hideg öszig mind a' Templomba lakik vala 's ótt is hál vala; mert én nem tudom mi miatt igen terhes ember vala eleitöl fógva szegény. Itt laktában elöre megizeni Bethlen Ádám, hogy Bodonból megindulván, Bogáton akar Isteni tiszteleten lenni Vasárnapon egész Udvarával; de a' téli hideg miatt a' Kemény Sámuelné házaiban menjen véghez a' Cultus;[a] el is jöve; de úgy meg únák a' szegény Körmöndit, hogy az Asszony házából mind eltakarodának; hanem a' szegény Bethlen Ádám marada 's az Inassai a' Pappal. – Ótt végre meg hala a' nagy jövedelmü hivatalokon keresztül hömpölygött Körmöndi György. Ha látnád az ö szörnyü nagy és burzokos[264] parokját; an per mediam nollet occurere [108b] mortem.[b] – Én azt mondanám a' körmetlen Körmöndieknek 's hasonlónak is: *Nagy fára ne* hágj körmetlen lévén, hogy vissza ne essél fejed lággyára. –

e kegye
f *Körmindenek*, más.h.
g ajánlólevelet
h atyámfia
i szenvedő
a istentisztelet
b vajon nem akarna a halálában segítségére lenni?

92.

Az Enyedi Prófessor Ajtai Mihály ablakán nézünk vala ki a' Sz[ent] Királlyi óldalra, 's némellyek perspectivával[c] is néznek vala arra, és a' Bokrokból juhokat csinálnak vala. Nézé vala Nánási András is, akkor M[aros] Sz[ent] Királlyi Pap Bánffi 'Sigmondnak egy Lábföldét,[265] melly a' Vad mák virágtól veres vala; és mint tréfás ember, monda: Onnan adja meg Bánffi 'Sigmond az én fizetésemet, 's én abból Mák égett bórt főzetek. –

93.

Atyám idejében Vásárhellyi Jakab vala Sepsi Szent Györgyi Pap és Sepsi Tractus[d] Esperestje; kinek dólgait igy tudom: – Deák korában Tövissen mint Deák Társával óllyan korcsomára találá béülni, hól a' Fejedelemnek Fejérvári Palotás [109a] Hajdúi isznak vala, 's isznak vala a' Deákok is: a' Jakab társa egykor ki menyen huggyozni; de addig egy Hajdú a' kard hegyével a' Jakab eggyik szemét kivágá 's kifóllya:[266] ki is a' tett sebbel kimenvén meg móndá a' dolgot az ö Deák társának; ki is Pallost ragadván, megőlé a' Hajdút, 's ezzel mind a' ketten az erdöt vevék a' nyakokba a' kősziklák felé, minthogy a' Tövissi Erdö a' Marosig nyúl vala. – A' grátiát[a] a' Deáknak a' Fejedelem megadá, – de nem adhata Jakabnak szemet sóha, 's fél szemmel kelle Pappá lenni, 's lőn végre Esperesté, neveztetik vala pedig Jakab Esperestnek, és Vak Jakabnak is. – Valának nékie két fiai: *János*, a' ki Akadémiákra mene, 's ótt a' Médicinát[b] tanúlá vékonyon, és hóltig Bodoki Pap vala, – mikor ez a' Vak Jákobnak ez a' fia, ez az Uriosa Cláritás[c] leérkezék, – Levelet ira, nékie az Attya, melyben e' vala; *Úgy értém fiam! hogy Doctorságot tanulál; – az én kabalám nem hudgyozhatik; küldenél nékie egy kevés pirulát.* De Vásár- [109b] hellyi János annak a' kis Médicinának annyi hasznát vette a' Médicus[d] nélkül való Székely földén /:holott Dániel Mihályt orvassággal annyira ö ölé meg Olaszteleken,[e] hogy mentek is utánna, hogy elfógják: Dániel János phitisicus[f] is tölle erös vomitoriumot[g] hozatván, halála óráján azt móndá a' Papjának: *Praedicátor Uram!* az Atyámat is ez őlé meg; 's most engemet is meg ől, – meg is hala az a' Cholericus mérges

c távcsővel
d egyházmegye
a kegyelmet
b orvostudományt
c húgyos híresség; szójáték a curiosa 'ritka' és uriosa 'vizeletes' szavakkal
d orvos
e jav. ebből: *Oroszteleken*
f phthisicus; tüdővészes
g hánytatót; *vonitoriumot*, th.

ember 's úr azon órában:/ hogy János Doctornak több tizes aranya vólt az okádtató 's fostató pilúlák után mint más Székely földi Papoknak az Évangyélium vagy inkább az eke után, minthogy ö kegyelmek privilégiáliter[h] birják eleitöl fógva a' mezö Pásztorságot, és paucis exceptis,[i] az ekének két szarvát nem adnák a' Ligtfor[267] két Tomusáért.[j] – Utaztam Ifiú Deák koromban ezzel a' Bodoki Esperestel Radnottól fógva Olosztelekig;[k] sed Medice vixi, misere vixi;[l] hanem az egész útban tanúltam tőlle [110a] ezt a' szép dolgot: azt beszélli vala, hogy ő[a] Franekerában[b] akkor lakott, midőn a' Lengyel Árnoldus óda való Prófessor vólt, 's már irta vólt *Lux in tenebris*[c] nevű kőnyvét;[268] és minthogy ritka szépségű szép Leánya volt Árnoldusnak, mellyen minden Deáknak kapott a' szeme; nevezték a' Leányt *Lux in tenebris*-nek az Attya könyvéről.[269] – Ez igen jámbor ember vala, és engemet Bodokig akar vala vinni; én pedig igen meg untam vala ötet, hogy ólly hosszú úton semmi hasznát nem tudom vala venni, – 's alig várám, hogy le szálhassak Szekeréröl a' vén jámbornak. – Azt mondom pedig, hogy most is hasznos vólna Három Széken a' Papság a' Doctorsággal. –

A' fenn emlitett Jakab Esperestnek második fia vala Vásárhelyi Péter Szentgyörgyi Pap és a' Sepsi Tractus Notáriussa.[d] Ez az ember Túdos ember nem vala, – hallottam magam is, midőn az özvegy Nemes Tamás helluo[e] Úr felett eről [110b] praedicállana igen nagy frequentiában,[f] a' hól Mikes Mihályt is láttam az ö köszvényes lábával: *Ne hivjatok engemet Naominak*.[270] Ez a' Vásárhellyi Péter a' Mikó Ferencz Mesternés Causájában,[271] Divini et Ecclaesiastici juris Praevárikátornak[g] találtatnék az Enyedi Semi Generálisban[h] nóha /:a' mint[i] akkor a' fiától[272] hallottam:/ nékie Mikó egy pár kordován[273] csi'smánál egyebet nem adott vala, és ezért elitélék in perpetuum a' Notáriusságát,[j] 's adák az Uzoni Papnak Lisznyai Istvánnak, a' ki egyedül contradicála[k] az egész corrumpált

h kiváltság gyanánt
i kevés kivétellel
j jav. ebből: *T.m.sáért*
k jav. ebből: *Orosztelekig*
l de orvosként éltem, nyomorultul éltem
a jav. ebből: *a'*
b *Frankerában*, th.
c Fény a sötétségben
d egyházmegye jegyzője
e tékozló
f népes gyülekezetben
g perében az isteni és egyházi jog megsértőjének
h fél-általános gyűlésben
i */:nóha a' mint*, más.h.
j örökre a jegyzőségét
k mondott ellene

Tractus Déliberátumának.[l] – Ennek a' Vásárhellyi Péternek nagyobbik fia vala a' szegény Mihály,[274] kinek Enyedi Deák korában igen kiálló francziás bajusza vala, 's azt ö néha enyvel nyómja vala ki; azért Bitumen Vásárhellyi nevezet ragadott vala rajta: Ez Frankfurtban meg bolondula, – igen fene lévén embereket sérte meg; de végre meg kőtözék Vásárhelyi Péter[275] /:ki azután Szászvárosi Plébánus vala[m] 's [111a] onnan csak nem élete elvesztése kőzött kitúdván ötet Vásárhellyi András[276] lőn Udvarhelyi Pap 's a' Tractusban Esperest[a] :/ odá érkezvén, addig esdeklik a' Maniachus[b] Vásárhellyi Mihály nékie mint régi barátjának 's bujdosó Társának, mig feloldozá, mindenre kötelezvén magát a' szánakozásra méltó Bolond, hogy senkit nem bánt; de megszabadulván legottan mint a' megdűhödött eb meg fútamoda, a' nagy erős Legényt is a' főldre lenyómván torkon ragadá, – 's meg is fójtja vala nem lévén segitség 's nem is kiálthatván Vásárhellyi Péter: hanem a' hüvelykét veté a' bolond Mihálly ujja alá, és egy kor hirtelen magáról leforditá a' Maniachust,[c] és hasára ülvén mint izmos, csontos erös Ifiú; pofozni 's verni kezdé a' bolond Legényt, a' ki fógad vala mindent, ha elereszténé; de nem ereszté, mig mások nem érkezének a' kiáltásra; akkor [111b] a' boldogtalan Maniachust[c] megkötözék, – Vásárhellyi Péter is igen megkorbácsólá; 's a' leg többet használt a' boldogtalannak; mert azután kötetlen vólt; de ha a' Vásárhellyi Péter nevét emlitették /:nóha ama már Hollándiába járt akkor:/ mindjárt megcsendesedett; ugy az utban is mig visszahózák Kolo'svárig, a' hól láttam szegényt, és csak ezt mondja vala ha Vásárhellyi Pétert emlitik vala: *Nagy Antikristus az!* Bécsig mind Vásárhellyi Péterrel ijesztek, 's a' szekértől sem mér vala távozni. – Bécsből kiindulván vélle a' Deákok, – Vajna Miklós és Makfalvi[277] igérének nékie egy Kolo'svári Kenyeret, ha Kolo'svárig jól viseli magát, 's fógadá: – de esék azonban, hogy a' Bécsből jövö Szekérnek közepin lévö kerek ládicskának közepén Györbe szolló Levelet látna, mellynek Titulussában[d] a' Győr neve németül igy vala: *Raáb*: – [112a] ebből ólly gondolatot fórmála magának a' szegény Mihály, hogy Bécstől fógva már a' *Teleki Familia rabja*, 's Erdélyben a' Teleki Urak elött kell nékie megitéltetni, mellyet az ö maga szavaiból kitanulván, segélték vala Vajna Miklósék is azt az opiniót,[a] hogy az úton könnyebben bánhassanak vele. Igy érkezének vélle végre Kolo'svárra, – a' Farkas útzába[278] szálliták egy asszonyi

l megvesztegetett egyházmegye határozatának
m *vala:/*
a *Esperest,-*
b rögeszmés, eszelős; jav. ebből: *Moniachus*
c *Moniachust*, más.h.
d címzésében
a vélekedést

állat attyafiának házához, ha jól jút eszembe Németinének hivják vala; de semmiképpen nem vehetik reá, hogy <ki> be[b] menjen a' házba, hanem egy kis kertben valami szin alá fekvék egy köpenyegben, – ótt én is meglátogatám a' Néhai Radnotfái 'Sigmondal eggyütt, de reánk sem veté szemét, sem szónkra nem akar vala szóllani. Akkor Vajna Miklós nevével a' Deák Jo'sef Uram [112b] Szolgálója hóza egy Kenyeret, hogy a' vólna a' Német országban meg igért Kolo'svári kenyér, mellyre megszóllala 's mónda: De azzal bizony meg nem ijeszt. Móndék akkor én is: hát hozzánk miért nem szól kigyed? ha egy hitvány Szolgálohoz is szól?! Erre halgata, hanem Radnotfái 'Sigmond mónda: mit nem tud kigyelmed házba menni; hiszem ez kigyelmednek húga; és én is nálla sók jó izü falatot[c] ettem; – mónda Mihály: Menj el! ne kisérts! Te is ollyan test vagy mint ö; 's azért nem menyek az ő házába bé. – Mónda ismét Radnotfái: *Leg alább ihón ő kegyelméhez* /:reám int vala:/ csak szolhatna vagy tekinthetne Kigyelmed; mert az attyánál sokszór jóllakott kigyelmed. – Mond a' szegény Vásárhellyi Mihály: úgyvagyon, hogy az Attyá<m>nál sokszor jóllaktam; de azt bizony a' fiának nem kö- [113a] szönőm,[a] – hogy pedig réa nem tekintek azt ne csudállyátok, – hanem inkább azt csúdályátok, hógy mikor az Apámmal szembe lészek, arra sem tekintek, mert az is *Ántikrïstus*. Mónda Radnotfáji: Hát Classénius Uram Fránkfurtban nem Ántikristus? mónda erre: *Nagy oroszlány ez, – mutatám nékie a' Dissertátiomat; de nem vállalá a' Praesességet,*[b] *hanem mónda, hogy ő irna; de nékem ne irjon.* – Ugy is beszéllették a' Magyarok, hogy a' bucsuzó Disputátionak[c] irása[d] alatt<a> kezdették észrevenni elméje megbontakozását, és abban, hogy egy nagy Táblára lefestette a' maga képét, 's az eleíbe járt imádkozni. De én azt mondom, hogy még az Enyedi Collégium[ban] laktában is meg bomlott elme vólt az; de unom leirni a' miket megjegyzettem benne szegényben. – Ennek a' szegény Vásárhelyi [113b] Mihálynak Testvér öttse[279] a' mostani Uzoni Praedicátor, és a' Sepsi Tractus Esperestje, ki Deák korában szives Barátom vólt, és tréfából szembe sokszor mondottam Vak Jakab Unokájának. – nagy Törvénytúdo Ember ez; de midön a' móstani Püspök[280] elött dicsérném a' Székely Papokat, hogy felette jól túdnák a' Törvényt, és per follyásokat, – mónda: *Bár ne tudnák annyira; mert jobban túdják az Évangyéliumnál!!* Ez a' Vásárhellyi János Sepsi Notárius lévén Gyalai István Esperest mellett, 's Gyalai megha<l>ván, vi Sanctionis Prag-

b *be* utólag beszúrva; a javító jav.
c jav. ebből: *falátot*
a *köszönőm*, más.h.
b elnökséget
c vitaértekezésnek
d *irása* utólag beszúrva

maticae[e] /: az az: a' régi Supremum Consistoriumnak holmi fundamentumatlan praecautiója[f] szerént:/ Esperestségre következik vala; de Curátor[g] Daczó 's más Székely Uracska factioi[h] által /:melyben a' Mesterekkel is voxot[i] mondatának kaczaghatnám módra:/ Márkosfalvi Deák Pétert, a' Sz[ent] Györgyi[281] Aka- [114a] démikus[a] és szép tudományu Papot [jelölték], söt Inquisitiot is perágáltatának[b] mesterségesen, collateráliter[c] Vásárhellyi ellen; 's mind két részről eljővének a' Dévai Generális[d] Gyülésre, az hól ez a' Contraversia[e] elöjöve; de unalmas volna leirni mint fólyt; elég az, hogy Márkosfalvi confirmáltatott;[f] – én csak azt teszem ide: a' Szállásomon e' dologba meg kerese engemet Vásárhelyi János, és mónda hogy szolgálnék fenyegetvén minket, hogy ha nem consoláltatik[g] a' Királynéra appellál;[h] mert látja, hogy ezen a' felsöbb forumon csak ütik vétik a' dolgot, melly ártalmas indulatból származott szóval engemet magától a' jó János Pap elidegenite. – Már most a' jó Ifiú, tudos és jó erkölcsü Deák Péter Esperestnek hirtelen való halála által elérte az Esperestséget Vásárhellyi János, és ezen 1759-ik Esztendöben, a' Széki Generális Gyülésben Confirmáltatott a' 'Sinatnak elsö napján; de a' Sepsi Szentgyörgyi városi [114b] Ekklésia ez elött az Esperest visitátioja alóll magát kivonván, azért az Ekklésiát Vásárhelyi János törvénybe idézte vólt; holott a' Generális Visitátion[i] a' mostani Püspök és Generális Notárius[j] Szathmári 'Sigmond[282] /:ugy láttzik mintha ob lucellum discretionis visitatorii[k] szép szin alatt:/ kivánságát az Ekklésiának adplacidálták vólt deliberative;[l] nóha nem lehetett vólna de bono jure;[m] mert Sepsi Szent Györgynek fele falú, 's a' más része is phrasi Margitaina[n] Varas inkább mint Város,[283] – mi lészen belölle? Más napján a'

e az utódlási gyakorlat alapján
f legfelsőbb egyházi tanácsnak holmi alaptalan óvatossága
g gondnok
h intrikái
i szavazatot
a akadémiát járt
b vizsgálatot is indítottak
c mellékesen
d általános
e vitás kérdés
f megerősíttetett
g bátoríttatik
h fellebbez
i általános egyházlátogatáson
j egyházkerületi jegyző
k az egyházlátogató ajándékának kicsinyke hasznáért
l határozatilag hagyták volt jóvá
m jog szerint
n Margitai mondása szerint

'Sinatnak, az ujadon új Esperestel publice[o] megkövetteti magát a' jámbor Püspök, és a' felfúvalkodott igen érzékeny Szathmári 'Sigmond; talám valami régi aprehensioja[p] is lévén a' 'Sigmond Papnak, /:a' ki fél esztendeig sem praedicál éggyet maga Ekklésiájában lába fájdalma miatt; de ha Urak Temetésire Tölcsvárára hivnád is, el múlnék a' lába fájdalma:/ a' sok pórtúbáktól suttogós Vásárhellyi János [115a] Esperest ellen: – hallám is ezt becsületes Esperesti Embertől; de magam bizonyoson nem túdom. –

94.

Gyalai István, ki Hidvégi Papságában 's Esperestségében hala meg, illyen fátumu[a] ember vala: – Lévén ö Gyalai[284] fi 's következés szerént Bánffi György[285] Jobbágya, igen szépen tanula a' Kolo'svári Collégiumban, de személlyében 's termetében is majd százak közül égy szép Legény vala. A' Jobbágysági kőtelesség vivé arra őtet hogy Papságra készűljön, 's készüle is; de midön valahól egy Templomban praedicállana, a' Miatyánkban belé süle; sőt a' miatt úgy meg bokrosodék, hogy azután csak egyszer is a' Mi atyánkot hiba nélkül el nem mondhatja vala, melly miatt éppen elcsüggede, 's ótt jár vala az elméje, hogy Katonává lenne, 's úgy menekednék a' jobbágyságtól. Mely dolgot midőn titkon megjelentett vólna a' nagy Tudos Prófessornak Németi Sámuelnek, – ez az ö [115b] Attya megbátoritá, 's tanácsul adá, hogy jó tettzős[286] betükkel irja le a' Miatyánkat, 's mindenkor tegye a' Bibliába mikor praedicállani akar, nyisson reá mikor a' Mi Atyánk következik 's móndja el onnan, – 's a' lészen nem sokára, hogy idövel semmi szüksége nem lészen azon irásra is. – Ugy lett; – Lőn azért Alsó Rákosi Pappá; a' Bethlen Udvarbeli Tisztartot hivják vala Egerpatakinak, 's mind ketten valának nőtelenek, mind ketten gondolkoznak vala a' házasságról. Mónda egykor Egerpataki a' Papnak: *Egy özvegy menyecskének hallom hirét Illyefalván, kinek Ferje Harminczados*[287] *vólt a' Tőlcsvári Vámon: jöjjön el kigyelmed Praedicátor Uram, nézzük meg, 's ha meg kedvellené kérje meg is T[iszteletes]séged énnékem.* – Őrőmest el mene Gyalai Egerpatakival nézni 's igézni; de ö Egerpatakinál sokkal szebb Legény vala 's Pap is. Meg nézék az asszonyt: – hát vidám, piros, ifiú, 's igen meg tettzék Egerpatakinak, 's ezzel menének a' Szállásra, 's ótt kijelentvén Gyalainak, hogy ö kedvelli a' Személyt, Jegyet ada a' Papja kezébe 's elküldé kérni; de a' Gyalai [116a] István elmenetele útán gyanú perrel kezde élni 's félni, ha Gyalai

o nyilvánosan
p neheztelése, sértődése
a sorsú

a' Papi Szentség mellett elüti az ö kezéröl a' drága szerencsét 's magának kéri meg azt a' világ szépjét! Lópá azért magát sietve a' Menyecske ablaka alá: 's hát Gyalai[a] a' Menyecskének igy szól: *Általam, ez 's ez a' becsületes ember kéreti kegyelmedet. sat. – mindazáltal, ha méltatlan Személlyem inkább fóg tettzeni sat.* – Erre az Asszony Gyalainak[b] ajánlá magát, 's Egerpataki is innen haraggal 's szaporán a' Szállásra léptete; 's Gyalai[a] is csak nem nyómban érkezék, 's mónda: hogy eljárt a' dologban; de semmi jó Választ 's reményt nem vehetett a' Menyecskétöl. Egerpataki itt haragra fakada s.a.t. –

De mi lön idövel belölle? Hát a' Menyecske nem csak részeges, hanem az ördögök Harminczadján megfordult, indomitae libidinis[c] Domicziánusné,[288] telhetetlen nagy kúrva, a' ki elött nem vala személlyválogatás: Nemes, Óláh, Czigány lett legyen mind kedves vólt ha férfiú vólt: szalma között messze elvitette magát a' Quartirizáns[d] Tisztekhez, [116b] az Erdökre az Óláh Pásztorokhóz felmenyen vala, de ki túdna mindent leirni? Azonban Gyalai ötet igen szerette vala, és felölle semmit sem akar vala elhinni, mig a' Papok publice[e] meg nem móndák, hogy vagy a' Kúrva nélkül vagy a' Papság nélkül ellészen, – 's igy kelle el válni attól a' bakk büz Asszonytól; a' ki azután a' Tórjai Tömleczben is sokáig volt; de ótt az Apor Péter két ocsmány fia[289] járt arra a' dögre. – Igy huzá ki Gyalai[a] István az Egerpataki lábából a' tövisset mellyre lépett vala. – Ettöl a' Bestyétöl vala Gyalainak[b] egy szép Legény fia,[290] ki Kolo'svárott hólmi Kúrva Léánynál vagy mi vólt, egy németet meg ölt vala, a' miatt jöve az Enyedi Collégiumba, Poëseos Praeceptorságot[f] ére, 's Exament producálni[g] kivánván, azt kezdé Virgiliusból magyarra forditani:

> At Regina gravi jam dudum saucia Cura,
> Vulnus alit venis, et caeco[h] carpitque igni etc.[i] [117a]

Mellyre móndék lassan[291] a' Prófessoroknak: Ez az annya fia; – de a' Prófessorok is parancsolának, hogy azokat a' kaczér verseket ne ólvastatná. – Ez a' Legény ezután holmi tetteiért innen is elmene, 's mene a' Pápista Püspökhöz Stojka 'Sigmondhóz, 's béajánlá magát a' Pápistaság-

a *Gyúlai*, más.h.
b *Gyúlainak*, más.h.
c fékezhetetlen gerjedelmű
d kvártélyozó, beszállásolt
e nyilvánosan
f költészettani tanítóságot
g vizsgázni
h *corco*, más.h.
i Ám nagy gondok emésztvén már régtől a királynőt, / Szíve sötét lángok közt sorvadozik sebesülten. (Vergilius: *Aeneis*. IV. 1-2. Ford. Lakatos István)

ra; de a' Püspök az öreg Gyalainak[a] praeceptora[b] lévén Kolo'sváratt midön ö is Református Tanuló vólna, bé nem vevé az Ifiú Gyalait,[c] mali Corvi malum ovum.[d] –

95.

Markosfalvi Deák Péter egy kisded embernek, de hat fias embernek vala fia, 's maga is kisded ember vala. Tanula Enyeden, és Leidában is három esztendeig, az hól is szép Dissertátiot bocsátta ki a' VIII-dik Sóltárra.[292] – Haza érkezvén esék Hivatala Sepsi Szent Györgyre; de minthogy onnan factiok[e] által túdák ki Vásárhelyi Jánost,[293] a' Deák Péter Hivatalának is valának ellent- [117b] tartói; de az erössebb 's nagyobb rész bévivé ötet. Ő mint kutak[294] kis Legény, Szombaton meg nézé a' Praedikálló Széket, ha nem igen mélly é nékie, valyon illendöképpen kiláttzik é belölle? és kövekből, téglákból 's deszkákból állást csinála magának mint Zacheus a' fige fán,[295] hogy a' Hollándiai gustust annál jóbban kiadhassa; és elmóndá békösszöntö Praedicátioját; – de delictis[f] kell vala praedikállani; – el mene azért elöre titkon egy contrariae factionis[g] rosz ember, 's a' praedicálló Székben a' polczot elbontá; de azt az új Pap nem túdja vala; azért nem igen diszesen láttzik vala ki a' Tanitó Székböl. –

96.

Albisi Vas Gábor, Enyedi Deákból [lett] Akademikus[h] vastag Dissertátiót irt Német órszágban de Perforatione aurium Messiae,[i,296] csak el- [118a] hiszem, hogy sokszor meg vakarta fülét, mig úgy meg potrohosodott a' munka. – Ez Enyedi Deák korában fenn lépő, maga felöll kelletinél többet hivö hetyke ifiú vala. – abeli biztában, hogy ö Tudos Legény /:de senki talám Tudosnak nem tartja vala:/ a' Szigethi István Leczkéjire is nem igen jár vala, 's azt ez a' Prófessor szemmel tartja vala. Eljöve végre Vas Gábor egy Szombaton, a' midön Szigethi István erotematice[a] rövideden azt revocálja[b] vala, a' mit azon a' héten tanitott vala; de azok-

a *Gyúlainak*, más.h.
b tanítója
c *Gyúlait*, más..h.
d gonosz holló gonosz tojását (Aelianus: *Natura animalium*. 3. 43.)
e intrikák
f a bűnökről
g ellentétes pártbeli
h akadémiai tanuló
i a Messiás fülének átdöféséről
a kérdező modorban
b ismétli

ban a' Dominus Albisi[c] semmit sem hallott vala; mert non comparuerat semel aut bis.[d] – Meg szollitá azért ötet egyenesen Szigethi István, 's kérde két vagy három könyü kérdést; de nem felelhete hellyesen; mert nem halgatta 's nem túdja vala. De tóvább is a' Prófessor csak ötet examinálja[e] vala; ő pedig, [118b] tudatlanságból é, vagy /:a' mint inkább hiszem:/ makacsságból, egy igét sem kezde szóllani; de Szigethi István az óra végéig, 's tóvább is csak ötet kérdezi vala, 's hellyette megfelelt vala, 's igy kopácsla a' vason ha lágyult vólna. Azt hallom, hogy az Oloszok mikor a' Szamárt hajtják ezzel a' szóval élnek: *Gábor*! *Gábor*! de Albisi bizony nem vala illyen olosz Paripa, hogy semmit ne tudott vólna; de többet tudott ahóz a' vén Szigeti, miképpen keljen egy illyen akaratos éretlen bölcsen kikapni, 's azt meg némitani mint egy bölcsős Infánst.[f] Lön ez az Ember K[ézdi] Vásárhellyi Pappá, 's ollyan impatiens Consortis erat,[g] hogy azon egy halott felett maga kétszer praedicállott, csak kivül való Papot ne hivjanak bé; 's mondotta is melly kőnyen 's hamar készül az Actiokra;[h] de óllyankor felejtette ama Pápista nagy Orátornak[i] a' Pázmánynak ezt a' szavát: [119a] *Hamar munka, hamar szokott lenni.*[297] – Mondani szókta ezt is: Akármi Városi Ekklésiában is inkább bétöltené két Papnak Tisztét, mint Collégátusban[a] élne. – Ez a' Tiszteletes Esperest M[aros] Vásárhellyi Synodusban a' Mikó Miklós Causájában,[b] meg neheztele reám: a' dolog igy esék: Egy nehány Tudos Embereket kikülde a' Püspök, hogy examinálnák[c] annak a' Causának hólmi részét, 's tölténk is rajta majd két napot. Én csak fark valék a' többi között, – 's mikor végezetre vissza menénk azzal a' mit dolgoztunk vala, meg beszéllé Zágoni György és Berekszászi a' dolgot a' mint túdák vagy akarák; és én örökké halgatok vala; mert látom vala, hogy némellyek megneheztelnek; de a' Püspök nem hagya halgatnom; – akkor mondék: A' Sepsi Tractus[d] jól végére ment annak e' Documentis,[e] hogy a' Zalányi Mester 's mesterné corruptus[f] hamis bizonyságok Mikó Úr ellen, az Asszony[nyal][g] azért, [119b] mint hamis hitüek, méltán excommunicál-

c Albisi úr
d nem jelent meg egyszer vagy kétszer
e vizsgáztatja
f gyermeket
g összeférhetetlen osztályostárs volt
h temetési szertartásokra
i szónoknak
a társpapságban
b perében
c megvizsgálnák
d egyházmegye
e a dokumentumokból
f megvesztegetett
g *Asszonyt*

tatott 's vettettek ki a' Privilégium alól 's pro de merito égrémiáltatott[h] a' Mester a' Tractusból; De appellálván Causáját a' Communitásra,[i] ótt a' Birák /:meg bocsássanak:/ nem néztek a' szoros igazságra; hanem atyai irgalomból mentették ki a' méltó büntetés alól. – Erre monda T[iszteletes] *Albisi Vas Esperest Uram: Hallja é kegyelmed! én ugy teszem a' Törvényt a' mint tudom, – a' ki jobban túdja tegye jobban.* Én halgaték; a' dolog idövel is csak úgy nyilatkozék ki a' mint én mondottam. A' Mestert az Asszony latra Apor corrumpálta vólt, mint átkozott Procurátor,[j] és Zalányban erős Possessor.[k] Mondom vala is ott a' Mesternek: Mesturam! bár Zernyesti Mester lettél vólna, 's nem Zalányi. –

97.

A' Réformátiokor a' Pápához követek küldetének Franczia országból: a' Követ [120a] Urak pedig tudván hogy MAROTH KELEMEN, ki 50. 'Sóltárt szedett Franczia versekre, igen Túdos, tréfás és jó Poéta, – elvivék magokkal tanquam Legationis Secrétárium,[a] – mikor a' Pápa a' Követeknek audentiát[b] ada, azok bémenének,[c] – Kelemen is utánnok sandalván,[298] holott Ő már nem vala Pápista; és mikor látná, hogy azok a' Fejedelmi Emberek leborulván a' Pápa lábát csokolják, kifútamodék a' Palotából, mellyen a' Pápa csúdálkozik vala: és amikor ókát kérdené, azt felelé: látván, hogy azon Fejedelmi Emberek a' Lábát csokollyák a' Szentséges Pápának; attól félt, hogy néki az alfelét kell megcsokolni, – melly tréfa miatt majd ótt vesze a' Kelemen élete: hanem a' Franczia Urak nagyon menték azzal; hogy csak az útra hozták vólna el magokkal, mint asztali Embert, Udvari kómát, 's igen facétus[d] Poëtát.[299] – [120b]

98.

Midőn egy Francziától azt kérdenék: meddig kellene a' Férfinak meg hólt Feleségét siratni? azt felelte: Mig a' lábát kiviszik a' Kapun. De Franczia országból térjünk Erdélybe: –[300]

h érdeme szerint távolíttatott el
i fellebbezvén ügyét a testületre
j ügyvéd
k birtokos
a mint a követség titkárát
b kihallgatást
c jav. ebből: *bémenének*;
d tréfacsináló

99.

Szoboszlai vén Nemes ember lakik vala az Aranyas mellett, ama jó vizekkel bövölködö Szent Mihályfalván: – kinek is elsö Felesége el halván elgondolá, hogy a' Patai István Praedicátornak pillangos Leányát elvegye; 's ment is a' Leány jó szivel, hogy vagyont érzett, túdta, hogy fekete fátyólba kontyolják,[301] kocsiba jár, 's Nemes Asszony lészen, 's lehet kúrva is belölle, – minden útját meg is járá, csak Pap hija vala ki copulálná.[e] Megleseté azért, midön Tórdáról vissza menne a' T[oroczkó] Szent Györgyi Pap Gidófalvi Mihály, és bé- [121a] hivatá; hátra menének a' Csürös kert felé különös és titkos beszédre; de Gidófalvi a' titkot jól túdja, – mentekben érének egy kis viz patakocskára, azt Gidófalvi átallépé; Szoboszlai pedig, a' két lábát össze tévé 's átal szöké, hogy erejét a' házassághóz meg mútatná, 's úgy hózá elé házassági szándékát, és hogy Leányt akarna venni. Gidófalvi okoson disvádéálá[a] mondván: Meg ne cselekedje kegyelmed, – itéletet veszen másoktól magára, – a' Leány kegyelmedet megútálja vénségéért, 's az erötelenség miatt kedvét sem töltheti kegyelmed s.a.t. Mónda Szoboszlai: Kómám Uram! nem vagyok én ólly erötelen: nem vette ked eszében milly könyen szökém át a' patakot? 's meg lön a' Copulatió!

100.

Kovács Marczi nevü sokacska gyermekű jobbágya vala amaz együgyü Toroczkai Györgynek: [121b] következék azomban nagy szükség a' földre, és Kovács Marczi is gondolkozik vala mivel lehet annyi gyermeket eltartani; ö maga elmés álnok vala, de a' földes Urát is jól esmeri vala 's meg tudja vala csalni, – mind addig jára azért, mig valami gyermeknek való szakadozott német Dolmánt 's nadrágot szerze, és a' nagyobbik fiatskáját abba öltözteté; de meghagyá a' fiúnak hogy se magyarúl se óláhúl éggyet se szóllana senkinek, az Urnak se; – elvivé azért az Urához Toroczkó Szentgyörgyre,[b] 's mond: Uram, egy Német békéredzék hozzám az illyen atta ezzel a' hunczfut fattyúval és ezt rajtam hagyá; a' magam gyermekeimet is alig tudom tartani; e' pedig óllyan gonosz az átkozott német fattya, hogy szemem láttára is kitekeri a' gyermekeim keziböl a' kenyeret, 's hijába szollitom meg, mert sem magyarúl sem oláhul nem tud: gondolám, hogy elcsapom [122a] az illyen adta Németjét; de gondolám, hogy az Isten az Urnak eleget adott: ez egy két esztendő mulva alkalmas Inas lészen, 's Szabó

e összeadná
a lebeszélte
b *Szentgyörre*, th.

mesterségre tanittatván az[a] Ur, vagy Csismadiaságra, ennek elég hasznát veheti, – ha pedig az Urnak nem kell mennyen dolgára, 's elhiszem, hogy bizony felfógja 's eltartja; de én nem tartom sóha. Mónda ere Toroczkai György mint selyp ember! *Maczi Te! tajczd el te: hiszem búzát adnak neki minden hónapra:* hiszen szannát /:szalonnát:/ is adnak, tajczd el Te! Nagy kedvetlen, 's a' gyermeket attázva 's hundfuczozva vállalnia kelle Marczinak a' német gyermek tartást; és igy tartá ki a' drága idöben a' maga gyermekét: meg bövülvén a' kenyér bémondák az Urnak a' Kovács Marczi álnokságát, 's neheztele a' szegény Toroczkai; hivatá is Marczit 's mónda: Maczi! Maczi![b] meg czaltál: tiéd volt a' Gyermek. – [122b] Mónda Marczi: enyim Uram a' gyermek, de Nagyságodé a' Jobbágy, 's ha igy nem cselekedtem vólna az Isten úgy segélyen éhel hólt volna meg. – Máskor pedig Toroczkai Györgyön igy kapa ki Kovács Marczi: Vala Toroczkai Györgynek egy kövér vén német Lóva /:mert igen jól tartják vala:/ a' Ló vak vala mind a' két szemére. Monda azért Toroczkai Kovács Marczinak: *Marczi cseréld el ezt a' Lovat Tórdán, érted é Maczi*[c] *czejéld el!* Mónda Marczi! Uram ezt tóldani kell ha valamire való Lóvat akarunk cserélni. Adjon az Ur vagy hat fórintot. Mónda az Úr Ne! de jót cserély. Felele Marczi. De Isten úgy segéllyen más hatot is adunk, ha valami szép gyermeklóvat kaphatunk. Elmene azért Kovács Marczi a' Baromvásár felé; de a' Hidon innen a' Berekben meg kőté a Lóvat, és a' szájához is nyúl vala; de egy vesszövel föbe veri vala és a' Lónak keményen [123a] szól vala rijogatva. Azután bémenvén Tordára, a' Szálláson béköti a' Lóvat az Istállóba: maga pedig jár vala a' piaczon, 's láta végre egy barna szép 's virgoncz gyermek Lóvat egy paraszt Legény alatt 's mónda: *Nem cserélnél é paripát pajtás?* Mónda a' Legény! hozza ked ki a' Lóvat, 's ha meg látom hozza szollok: de Marczi mónda: De barátom! az én Lóvam Ur ménességböl való kövér Ló, én azt itt nem hordozom czigány módjára; hanem ha tettzik megnézheted az Istállóba, – el is mene a' paraszt Legény; de nem lön annyi lelke, hogy meg nézhesse a' fógát; mert Kóvács Marczi mag tanitotta vala a' Tórdai Berekben egy hutyaróval.[302] Mónda a' paraszt Legény Marczinak: Mit ad kigyelmed e' Ló mellett? ö kegyelme pedig nem hogy adna: de kér vala, 's esküszik vala mint a' Czigány, hogy külömben nem cserél; azért megalkúvá- [123b] nak hat Máriásba, 's megadá a' Legény 's ivának áldamást; de Marczi sietve elillanta a' Vásárból a' szép barna gyermek lóval 's a' nyolcz fórint is nálla, – elöltalálá pedig a' földes Úrát, 's még néki áll vala fellyebb, hogy az Úr elég pénzt nem adott, 's milly nehezen kapott még hat fórintot, hogy azzal az iljen adta dögével cserélhesse e'

a *az* utólag beszúrva
b *Moczi! Moczi!*, más.h.
c *Moczi*, más.h.

szép gyermek Lóvat. Mónda Toroczkai György: ne búsúly te Maczi! ihón a' pénz, ezzel fizess meg, – 's ezzel a' pénzel haza mene, 's a' szép barna gyermek Lóvat bévivé az Udvarba; György Úr is el siete Pagocsára. –

101.

Irják a' Régiek, hogy vóltak vólna hajdon ollyan Ördögös Emberek, kikből alfeleken és hasokból beszéllett volna ki az Ördög. Egy csalárdnak nevezetes példáját hallottam amaz Istenfélö Öreg Toroczkai Péternétöl. A' pedig [124a] igy esett: A' Kurucz világ végén midőn Rákoczi Ferencz Fejedelem Lengyel Országot vette vólna a' nyakába; sok Uri és Nemesi Rendek vevék magokat Molduvába a' pacificátioig,[a] akkor grátiára[b] béjövének Brassóban, ada a' Comendáns Grátionálist:[c] de ezek a' Bujdosók a./ Ugy meg szokták vala a' Sátorban lakást, hogy ha már Három Széken Uri emberektöl ebédre 's vacsorára hivattatnak vala is, hálni csak ki kivánkoznak vala a' Sátrokban. – b./ Minthogy ezek Pápisták és Réformátusok valának, a' két Religió szerént két seregbe szállanak vala mindenkor. Némelly hellyekröl nem is sietnek vala el; hanem a' Pápisták serege óttan óttan hall vala, mintha a' földböl vagy igen messzünnen 's homállyoson kiáltanának ilyen szót: *Hájdá táreh! Hájdá táreh!* hájdá táre,[d] 's ez csak a' Pápisták Táborában halla- [124b] tik vala, mely miatt ottan ottan felrezzenvén, – elébb elébb mennek vala Havas alföldétöl fógva Toroczkó Szent Györgyig; de többé nem hallatott. Ezt ki Angyalnak, ki Ördögnek túlajdonitotta, 's hát egy gonosz Udvari Szólga vólt, a' ki köztök vólt 's járt a' Pápistáknak; de mintha a' hasából nékie, vagy a' föld méjségéböl kiáltottak volna fel ugy tudta szavát adsimulálni;[e] és senki eszre nem vette, 's ki sem tanulhatta volna, hanem egy barátjának itthon kijelentette, 's hogy rósz ne essék rajta elszökött. – Erre jutott eszembe az Endorbéli impositrix[f] asszony;[303] mert ótt én Csúdatételt nem hiszek. –

102.

Arra, mikor Vén asszonyt kérnek férjhez; de okos a' Vén asszony, – illyen Historiát vagy Példabeszédet mondott nékem T[oroczkai] P[éterné] mikor tréfából móndanám, hogy még valami vén Urhóz férjhez mehetne; Vólt régen égy [125a] pénzes Vén asszony, a' kit férjhez kérnek vala pénzéért inkább mint magáért. Meg köszönvén becsülettel a' jó indulatot

a békekötésig
b kegyelemre
c parancsnok kegyelemlevelet
d Gyerünk útra! (tör. haydi 'nosza' + arab tarïk 'út')
e színlelni
f szélhámosnő

és tisztesség tételt; – monda a' Kéröknek: két atyámfiai vannak énnékem 's mindenik Testvérem; azoktól tanácsot kérdek, 's ha javallják szegény atyámfiai, nem vonogatom magamat. De a' Kérök attól tartván, hogy ez a' két atyafiú contrabontot[a] csinál, mondának az Asszonynak: Asszonyom! kigyelmed a' maga hatalmába vagyon; nem szükséges senki után járni; de az Asszony mónda: azok nélkül a' két atyámfiai tanács adásaik nélkül tellyességgel nem adók választ; – elfordulok azért hozzájok, 's nem sokára visszajövők: Bémene azért az Asszony a' maga Veteményes kertébe, 's leüle egy mezsgécskére. Akkor a' két czombjára vetvén kezeit mónda: Édes Atyámfia![b] /:ez a' jóbb lába vala:/ javallad é, hogy férjhez [125b] menjek, 's ezzel igyekezik vala felállani segitség nélkül magától, nem tartozva vagy fogantozva[304] felállani; de /:hupp:/ visszaesék az alfelére: illeti ismét a' bal lábát 's hasonlóképpen szólla, – azonban igyekezék magától felállani; de seggre esék – 's ezzel a' Kérökhöz bémene 's mónda: Külön külön mindenik Testvéremnek megjelentém a' dolgot, de nem tartják semmiképpen tanácsosnak az én férjhezmenésemet, és igy a' Kéröket üres válasszal bocsátá. – NB: Ekkor ez az Uri asszony T[oroczkai] P[éterné] egy mesgén ül vala; és én vónám fel, 's monda: Látja Kegyelmed Komám Uram! mint javallanak az én atyámfiai is!! –

103.

Ugyan ezen Uri asszonyság arról; miképpen tanicsa engedelmességre a' férfiú az akaratos visszás ellenkezö asszonyt, illyen [126a] Historiát vagy Példabeszédet mónda: Igen akaratos Felesége lévén hajdan egy embernek, mindenben azzal ellenkezöt cselekszik vala, mit a' Férje parancsolt vala; mellyen a' férfiú felette igen busul vala; és a' Szomszédjának mindent is meg panaszla titkon: Mónd a' Szomszédja: Mit busulsz? ihón jó Tanácsot adók: Menj el alattomban, 's áss a' Szántófölded végibe egy Ember magasságnyi mély vermet 's töltsd meg tövissel, – mikor ki mégy Szántani megparancsold, hogy néked ebédet ne vigyen; mert néked már nagy búdban az étel sem kell: ópedig visszálkodni[305] fóg, 's ebédet viszen néked azért is; – Te pedig elöre egy pokroczal teritsd bé a' tövisses vermet, 's látván a' Feleségedet kiáltsd, hogy ne hozza az étket, 's ne lépjék a' pokroczra. Igy is esék a' dolog: szót fógada [126b] a' szegény Szómszéd, 's meg hagyá keményen feleségének, hogy ebédet nékie ne vigyen; de mónda az Asszony: *Viszek viszek bizony én átkozott fia*, – azonban szántogatván a' szegény férfiú, meg látja, hogy a' felesége közelit a' föld végihez, 's kiáltja nékie: *Feleség! Feleség! ne lépjél a' pokroczra!!* de az

a itt: ellenvetést
b *Atyámfiai*, más.h.

Asszony nagy mérgesen mónda: Csak azért is csak azért is reá lépem bizony én átkozott szülte fia; 's ezzel /:hupp:/ nyakig esék a' tövisbe, és jajgatni kezd, 's kérni a' férjét, hogy vónja ki ónnan, – gondolhatni mint öszveszúrta a' tövis hitványságot 's vérbe kűpülte! óda járulván a' jámbor férfiú mónda: Lám meg mondám, hogy ne lépjél a' pokroczra; de sóha nem fógadsz szót, – felfogadá osztán, hogy sóha ellene nem jár Férjének 's úgy vevé ki ónnan – azután ha – miben ellenkezik vala az asszony, leg óttan [127a] a' Férje ezt móndja vala: *Ne lépjél a' pokroczra!*[306] Lévén nékem is maga akaratján járó feleségem, elmóndám nékie e' Historiát, 's néha kérem vala, hogy ne hágjon ara a' pokroczra; de nem vévém hasznát, söt ezt a' mocskot hallám: – *Űsd a' seggibe jó ember! annak a' kitöl tanultad.* –

104.

Az Ifiú Toroczkai Péter[307] is elment vala Tőkőllyi Imreh Fejedelemmel Török országba, és vitte vala el magával egy óláh jobbágy Legényét Zachariát, ki Szakács vala, kit vénségében esmértem. E' hosszas bújdosásból haza jövén Toroczkai Péter, sokszor beszéllette attyafiainak, söt esküvéssel is erösitette, hogy Tőrők Országba útánna küldőtte volt a' maga édes annya az öreg Kozmánét /:ez igen hires Boszorkánynak tartatott az Unitárius Renden Toroczkó Szentgyörgyön, a' fiát Kozma Jánost én is esmertem; fél ördög vala [127b] álnoksággal; 's a' sok Istentelenségnek végibe farkába meg őlék az oláhok a' gonosz embert:/ és Kozmáné eleget is kinálta, hogy üljön fel egy szenes Tökére, 's azon az éjszakán haza viszi. – Ezt nékem Toroczkai Ferencz Ur sokszor hozza vala elé ellenvetésül; tudván; hogy én a' Boszorkányokat igen kicsiny állatoknak[308] tartom, a'[a] felöllök beszéltetni szokott sok dolgokat hazugságnak mondom, csúdatételt pedig nékiek éppen nem engedek. Bizony meg vallom, hogy a' Toroczkai Péter dolgát eléggé meg nem magyarázhatom vala: de kétségbe hozom vala: mig végre egy Szüretre Péterfalvára mennék, a' hól egy hónapot tölték; ótt pedig igy járék: el únván magamat, járok vala alá 's fel, és akadék egy világtalan vén óláhra az Udvarban, 's kérdem a' nevét: Ő [128a] pedig[a] mónda, hogy régen Szakács vólt, a' Néhai Toroczkai Péter Urral Török országban is óda járt, 's már itt élödik az Udvarban. – Kapék rajta 's kérdém; ha ótt vólt é akkor, mikor Kozmáné a' szegény Úr útán ment vólt egy Szenes Tökén? Felele a' vén Zacharia; 's mónda: Ótt vóltam T[iszteletes] Uram! az Úr hagymászban[309] vala, 's elakara fútni sokszor, és sokat küzködtem vélle; egy estve gyertya ég

a jav. ebből: *a,*
a *Ő pedig*, más.h.

vala az asztalon, 's mónda az Úr: Zacharia! né az ajtó megett van Kózmáné asszonyom; anyám küldötte útánnam! 's hiv, hogy üljek fel arra a' szenes Tökére 's az éjjel haza viszen. Én az ajtó megé mentem, eleget tapogattam; de ótt semmi nem vólt, az Úr pedig esküttt, hogy ótt van Kozmáné a' Szenes Tökén; de ott bizony semmi sem vólt. – Ezt hallván én, elhivém, hogy kitanultam [128b] azt a' hagymászos csúdát; – 's ezzel menék Szent Györgyre, 's lesem vala, hogy eléforduljon ez a' Szenes Töke; söt adom vala az alkalmatosságot reája. Elé is hozodék égyszer, 's meg felelék a' vén Zakaria beszédéböl. – De uj ellenvetést hoza elő Toroczkai Ferencz, 's mónda: – Hát a' Kolo'svári Boszorkányok mint ültek a' II. Rákoczi György gyertyatartójának a' Kerületén, mikor Kemény Jánossal Tanácskozott a' Lengyel Országi Expéditioról;[b],[310] úgy hogy más nap reggel a' Kufárnék beszéllették a' piaczon a' Fejedelem Titkát. – Erre móndék: Könyü a' felelet! Éjfél útán a' Fejedelem Báthóri 'Sófi mellé fekvék, 's a' Fejedelem asszon felserkenvén addig czirolgatá Rákoczit, hogy kifecscsenté a' Titkot. – 'Sófi fel kele, 's igen titkon megsejté az Udvari Öreg asszonynak,[311] nóha igen fógadá, hógy tóvább nem menyen a' szó; de nékie is lévén a' Szomszédban egy [129a] asszonya, annak megjelenté móndván: szivemtől szakadt tóvább ne menjen a' szó; de a' bizony kimene, – 's mikor a' Fejedelem Udvari Bolondja a' piaczon tekeregne 's hallgatoznék, meg hallá a hirt. Midön már a' Fejedelem felserkent vólna 9. vagy 10. óra felé, béfúrá magát ö is a' hálóházba; kinek mónda a' Fejedelem: *Kóma! mi a' hir a' Városon?* Mónda a' Bolond; nagy hir vagyon a' Városon; de nem móndhatom meg; mert Titok. De kénszeríté a' Fejedelem, hogy mondaná ki azt a' titkos hirt, mónda a' Bolond: Azt beszéllik a' Kúfár sórba, hogy az éjjel elvégeztétek Kemény Jánossal, hogy Lengyel Országra menjetek; de hát azt elvégeztétek é, hogy jöjjetek vissza?[312] Ezt hallván a' Fejedelem csúdálkozék e' dolgon, és parancsola, hogy a' Hoff mester vi'sgálná meg honnan eredett vólna ez a' hir, – és felnyomozá az Udvari Öreg asszonyig, és látván, hogy a' Fejedelem asszonyra [129b] 's magára Rákoczira hárúl a' dolog, nem vi'sgálák tóvább, hanem fógák a' Bószorkányokra, holott ennek Báthori 'Sófi vólt a' Boszorkánya. – Igy felelék meg Toroczkai Ferencznek a' hazug Historiából vett ellenvetésre. –

105.

Az I-sö Rákoczi György Fejedelem látván, hogy a' Királysággal 's Fejedelemségekkel sublimáltatott[a] Báthori familiában csak Bátori 'Sófia

b hadjáratról
a megtiszteltetett

Kisasszony vagyon; megszereté azt fiának II-ik Rákoczi Györgynek; hanem a' Leánynak Pápistasága vala a' nehézség; de a' Leány az Ifiú Fejedelemért réá ajánlá magát, hogy elhagyja a' pápistaságot 's leszen Reformátává, 's lőn is szinesen;[313] – eljár vala Templominkban, és a' mi nagyobb eljárúl vala az Úr Vacsorájához; de a' kenyeret a' szájában ki viszi vala a' Templomból, 's a' Póhárt csak szájához viszi vala; és illyetén falat kenyerekkel egy skatúlyát [130a] meg tölt vala: Férje veszedelme útán kiadá magát; Pater 'Sámbar[a] Je'súitának megmútatá a' Skatullyát, 's mónda: Atyám Uram! vessük a' búdába, de 'Sámbar azt nem engedé, hanem tűzbe vetteté 's elégetteté. –

106.

Vala Enyeden egy Szántó András nevü Szabó, a' ki a' Kamarási György Leányát vette vala feleségül és Sogorai valának Kamarási Pál, és László; a' Felesége pedig azt az eggyügyü Szabót nem szereti vala, hanem Deákkal mivel tégláztatja vala magát férje tudtára is. Ez a' szegény Szabó a' Déákokkal maga is nyájasan él vala, hogy múnkája inkább járna. Egykor hólmi szép pénzekre vervén magát mútogatja vala a' Deákoknak mondván: *Legények Geld*[b] *ez!* Attól legottan *Geldi* nevet ragasztának reája 's viselé hóltig. – Lön ezután, hogy egy Szotyori nevü Jámbor Legény [130b] másunnan ide jöne Deákoskodni, és vön magának egy nadrágnak való pósztot; de minthogy a' városon sem Szabót sem mást nem ösmer vala, a' Kamarás Társai móndák, hogy vigye *Geldihez* nem is lakik vala messze a' Collégiumtól: elmene azért a' posztóval a' jámbor Szotyóri /:ki azután Hunyad vármegyei Rendes praedikátor ember vala:/ és nem találván ótthon a' Szabót, mónda Feleségének: *Hól van Geldi Úram!* meg haragszik az asszony, – ütni verni kezdi a' vaskalánnal a' Tógát a' Déák hátán; de a' Déák semmit sem túd vala benne mi lelte az Asszonyt, és nem állhatván a' háti huppot haza mene a' Collégiumban, 's zúgolódék a' Deákokra, hogy nem jó helyre igazitották vólna, kik a' Cásust[c] meg túdván kaczagni kezdének. Sőt a' szegény Szotyori azt is megmóndá, hogy a' verés közben őtet igy szidta vólna: *Geld – – – ló a' seggedben!* – [131a]

107.

Mikor az igen nagy Tudos Úr Gróf Lázár János arról gondolkoznék, hogy Imréht a' fiát a' Gëográfiába is Introducáltatná,[a] 's talám már

a jav. ebből: *'Sámbat*
b pénz
c esetet
a a földrajzba is bevezettetné

alattomban fórditotta vólna is a' Frenon kis Gëográfiáját,[314] Baczába Udvarlására menének a' Déési Papok, a' magának felette sokat túlajdonitó Berekszászi Mo'ses, és a' nállanál sokkal fundamentálisabb[b] Túdos a' Csernatoni Vajda[c] Péter,[315] és kérdé töllök /:elhiszem hogy csak próbára:/ Micsóda Gëográfica Tábúlák[d] vólnának jóbbak az Ő fiának? Mónda Berekszászi! *Legjóbbak az Átlásé 's a' fiáé!!*[316] Csernátoni látván mint megcsúfolta magát a' Collégája, csak halgata; halgata Gróf Lázár is, csak elhiszem, hogy megelégedett a' felelettel; de Tiszteletes Esperest Berekszászi Uram most sem túdja, mire tanitotta a' jó Gëografus Úrat.- [131b]

Mikor ez az Ember lejöve Leidából, szentelteté magát Papnak Tórdán, – 's már Szombaton kérkedék vala, hogy meg fógja hallani, micsóda újj és eddig hallatlan felelettel fógja diluálni a' difficultásokat de Imagine Dei:[e] kiváltképpen az ötet látogató Enyedi Deákoknak mónd vala efféléket. Engemet ara a' Synodusra senki nem hiva[f] vala, 's bár ne is tekergettem vólna ótt; – de meglátván engemet a' Deákok, megbeszéllik vala, mikkel hánnya veti magát elöre Cl[arissimus][g] Berekszászi[h] mint a' bergő Kos; és kérdik vala tőllem, mi lehet az? Móndám én, Leidában Honertnek de Imagine Dei[i] illyen értelme vagyon, hogy: *Imago Dei sit idea Dei nobis innata, Similitudo eius est Sanctitas*,[j] 's már a' mi vagyon Gen: 1.-26.[317] igy kell fórditani: *Faciamus hominem ad imaginem nostram secundum similitudinem nostram*,[k] az az: [132a] legyen abban az ember innata Dei natura et idea propter Similitudinem Dei,[a] vagy hogy az az ember Szent legyen. Ezen Sententiát[b] Prófessor Pápai Imre Irásából tanultam volt, és már ezelőtt az Enyedi Auditoriumban megfitogtattam vólt; – és kérdé Szigeti István; mert ö sem[c] hallotta vólt addig: honnan vettem azt az Opiniot?[d] 's meg mondám; de azt mondá reá: *Non putem Mosen tam Cartesianum fuisse*.[e] De mint járánk Tórdán? Vasárnap dél-

b alaposabban képzett
c jav. ebből: *Vajna*
d földrajzi táblák; térképek
e kiküszöbölni a nehézségeket az Isten képéről való nézetekből
f *hivá*, th.
g tekintetes
h jav. ebből: *Berekszászi:*
i az Isten képéről
j Az Istennek képe az Istennek velünk született ideája, az ő hasonlósága szentség
k *nostrum*,th.
a az Isten veleszületett természete és ideája az Isten hasonlatossága szerint
b kijelentést
c jav. ebből: *s.m*
d vélekedést
e Nem hiszem, hogy Mózes annyira karteziánus lenne; *fui esse; fui* utólag beszúrva

elött elö hózák a' Contraversiát de Imagine Dei;[f] de a' Cl[arissimus][g] Beregszászi csak a' közönséges felelettel felele vala, ezt az elmés feleletit Túdós Prófessorának nem emlité egy igével is, mellyet én csúdálok vala; Dél útán, Húnyadi Márton Esperest autoritássa[h] miatt elö kelle állanom, 's mondék legelsőben is: – *Mirum est*[i] *Viri Clarissimi! qui Leidae habitavistis Celeb[errimo] Taconi Hajoni Honertio,* [j] *quod non* [132b] *ex ingeniosa ejus Sententia resolvatis difficultates quae vobis obmoveret, de imagine Dei,*[k] – nem kelle tőbb! mintha szikrát vetettem vólna a' púska pórba, fellóbbanának az Akadémikusok;[l] és indulatoson mónda Beregszászi: *Nos non debet mirari sua Reverentia.*[m] Melyre mónda Szigethi István: *Mirari licet.*[n] Megháboritván magokat a' jámborok, és abból vélhetni, hogy nem igen felelhettek szegények; de bizony leg csendesebb elmével sem felelhettek vólna meg elöre jól túdtam; azért a' Püspök Bonyhai György mint Praeses[o] fóga hozzá; – de az atyám Vacsora alatt azt móndja vala, hogy azt a' Difficultást[p] Püspők Úram sem túdta. A' Templomon kivül osztán szemembe is sok kemény szók estenek, még a' szegény Dájai V. György is indulatoskodván egy kicsit a' parók alatt, a' ki a' Collégiumba sokszor szántott az én üszömön;[318] – de e' tréfa. – [133a]

Kissebb tréfa ennél az, hogy midőn Deák korunkban a' Collégiumban egy[a] Conviviumban vagy Conbibiumban[b] vólnánk sókan és a' Prófessorok is ótt vólnának, nékem, 's az én soromon lévöknek mind csak Bányai fa kúpákat adnak vala bé; a' melly soron pedig Beregszászi Mo'ses, és amaz Iszák medicinae Doctor[c] Pápai András /:kinek Symboluma[d] vagy Sanitatis Conservandae mediumja[e] az: *Motus, potus*:[f] / más Legényekkel ülnek vala, mind aranyas 's ezüst póharakba adják vala bé az izmos

f vitakérdést az Isten képéről
g tekintetes
h tekintélye
i jav. ebből: *ést*
j *Honortio*, th.
k Csodálatos dolog, nagytekintetű férfiak, akik Leidenben laktatok az igen híres Taio Haio Honertiussal, hogy nem oldottátok meg az Isten képmásáról szóló zseniális tételéből azokat a kérdéseket, melyeket nektek szegezett.
l az akadémiát jártak
m Nem kell rajta csodálkozni tisztelendőségednek
n Csodálkozni szabad.
o elnök
p vitakérdést
a *eg*, th.
b asztaltársaságban vagy ivótársaságban
c orvosdoktor
d jelszava
e egészségmegőrző módszere
f Mozgás, ivás.

eggyeseket; de meg vallom, hogy én azt nem vettem számba; hanem Beregszászi mónd egykor nékem: *Itt is túdják kik az Emberek, 's azért adják nékünk az aranyas póharakat.* Akkor vevém észre a' póharak dolgát, 's móndék [133b] mosolyogva: *Régen az arany Papok fa póharokkal éltek: most a' fa Papok arany póharokkal élnek!* – 's móndék Berekszászinak: most kigyelmed a' fa Pap arany póhárral. Hallván fenn a' Prófessorok a' fa Pap nevezetet, kérdék vala, ki vólna a' fa Pap? 's nevetkeznek vala: de Beregszászi megneheztele, 's Áristoteles Filosofiáját 's Géográfiáját kezde emlegetni; – mondék én: Áristoteles Görögűl irt, 's azt érteni kellene; de az ö Filósofiája leszállott, – ha pedig a' Gëográfiához van kegyelmednek öllyan jó kedve, tanitson meg kegyelmed engemet arra, *Primus meridianus an sit in Globo circulus mutabilis, an inmutabilis?*[g] 's mónda: *Est Domine! Circulus inmutabilis.*[h] Móndék arra: Vas korbácsal verjen kegyelmed arczúl, ha úgy vagyon: hiszem a' Primus meridiánust[i] egy Geográfus egy [134a] hellyen, más más hellyen helyhezteti. Ekkor Szigethi István mónda: *Rogandus est Sacratissimus Imperator, ut primum ad Carolum – Fejér Várum figat meridiánum!*[a] –

108.

Szántó Mihály Décsei /:a' mint a' Collégium praetendálja:/[b] Jobbágy nagy atyának Unokája, és Enyedi Hadnagynak fia, minekútánna a' Herczeg Apaffi Mihálynénak[319] Húnyadon Számtartója vólt vólna, 's ótt igen megadositották vólna, haza telepedék Enyedre, és Feleségül vévé Bórbereki Dru'siánnát, a' Bórbereki Dánielnek Cserei Leánytól, ama hires Bórberekinétöl /:kiröl[c] még Teleki László[320] is félve azt mondá:[d] *Nem félek senkitöl, csak az Istentől, a' Római Császártól,* [134b] 's a' Bórberekiné nyelvétöl:/ való Leányát, kivel is hóltig éle; de minthogy a' szegény Szántó Mihályt az asszony sóha nem szerette, 's szeretett másokat /:Tógába öltőzve éjjelre a' Collégiumba is mene:/ és mint szép Asszonyt sókan udvarlották;[321] mint széles szép familiáju Asszonyt sok atyafiak látogatták, igen meg rómlék a' házak. Vala ez a' Szántó Mihálly vastag nyakú 's nyelvü, 's[e] ha iszik vala majd érthetetlen beszédü ember; –

g Az első délkör a földgömbön vajon változó vagy változatlan? (A kérdés látszólag a délkör hosszára vonatkozik.)
h Uram! Az változatlan kör.
i első délkört
a Meg kell kérni a szentséges császárt, hogy az első délkört Károlyfehérvárhoz (Gyulafehérvárhoz) helyezze.
b állítja
c jav. ebből: *kitöl*
d jav. ebből: *mondá:/*
e *'s* utólag beszúrva

mellyhez képest mónda egykor a' Szólgálónak, *hogy főzne Borsót orjával! /:*e' delicát[f] étkek az Enyedieknek:/ de a' Szólgáló órdát[322] érte; 's elmenvén vön órdát a' piaczon, és a' meg főtt borsóba keveré, 's maga csúdálja vala a' szokatlan 's hallatlan étket. – [135a]

109.

Setét András, és Porcshalmi András az Öreg Kemény Lászlónak mind ketten Szólgai valának, midön ez a' mostani Gubernátor[a],[323] kereszteltetnék Máramarosban, holott is nagy vendégség esék, és Setét András 's Porcsalmi ketten ülnek vala alól az asztal[b] végén, ketten is kell vala nékiek a' póhárt inniok; de Setét András ravaszabb vala; 's Porcsalmi vévén észre, hogy ö vele többet itat meg mint iszik maga, – megneheztele; de Setét András mónda: *Édes Uram:*[c] *igyék kegyelmed suis modis!*[d] Felűti magát mint hörcsökös[324] ember; s mónd haragoson: Uram! becsülje meg kigyelmed magát, 's ezt a' Méltoságos Asztalt! *Suis modis!* 's hát disznó [135b] módra igyam é én? Mónd Setét András: Csak azt móndom Uram! igyék kigyelmed suis modis; de Porcsalmi mónda: Túdok én Deákúl; megértettem a' kegyelmed szavát. Ezt az Urak kaczagják vala; és végre fel kele a' Vacsora, 's mikor Setét András menne a' Szállása felé, hólmi púszta kerteken által béesék egy üres Verembe, 's egész Téli éjjet ótt tölte, kiáltoza is; de senki meg nem hallá, hanem más napon a' kiáltásáról akadának reája. Porcsalmi is az elött nyakig esett vala egy csíkász[325] lyúkon a' Tóba; de hamar eszre vevék; mert külömben éjjel ótt vette vólna meg a' hideg. – Ez régen Déési Márton Tanitvánnya vólt; de vékonyon tanúlt vólt.

110.

Serédi[e] Benedek is elment vala Tő- [136a] köllyivel,[a] mikor Tököllyit kinyómá Erdéllyből Badensis[b] Herczeg[326] és Drinápolyban egy Tőrök Bórbéllyal kivonatá a' fógát 's hordozza vala a' vén fógat a' Tarsolyában.[c] Lön, hogy midőn egy Pénteken a' Szúltán Szélim Mecsetjében[327] vólna Serédi[d]

f ínyenc
a kormányzó
b *asztál*, th.
c *Urám*, th.
d saját módjára, kedve szerint (Porcsalmi a sus 'disznó' főnév ragozott alakjának vélte)
e a javító jav. ebből: *Szerédi*
a *Tököllyivel*, más.h.
b a javító jav. ebből: *Benedensis*
c a javító jav. ebből: *Tarolyában*
d a javító jav. ebből: *Szeredi*

hólmi Magyarokkal, jútának a' Templom közepén egy szép kutföre, és Serédi[e] belé veté azt az ódvas fógat; de a' tőbb Magyarok elbámúlának 's megrémülének, hogy ha a' Törökők azt észre vennék, mind ótt vesznének, 's móndának: Mit cselekeszik kigyelmed Serédi[f] Uram? az hatalmas Istenért! De Serédi[d] Uram mónda: az Isten haza viszen titeket édes Magyarim! ha én itt veszek is, akkor emlegessétek meg, hogy a' szegény Serédi[d] ide vetette bé a' fógát, hadd igyék rólla [136b] az Ördög lelkü Pogánnya. Ezen a' Pénteken a' Császár is, a' Magyarok láttára ebbe a' Mecsetbe bément, lóháton menvén a' Mecsetig: visznek vala útánna kávét, és étkeket, – kérdik vala a' Magyarok: Hát a' hatalmas Császár eszik é a' Templómban? A' Tőrökök pedig igy felelének vala: *Nem eszik,* de nem túdja az Ember, hátha meg ehülne nem illik, hogy semmi szüksége legyen a' Hatalmas Császárnak. Vittek vala a' Császár útán XI. Vezetéket[328] is igen pompást; és kötötték vala a' Mecset mellett lévö Viz vállukhóz; mert a' Templom oldalából réz csökön vizek fólynak vala ki. Vala a' Császár újjában egy gyémánt-os gyürü,[g] mellyet néha[h] úgy fórdit vala, hogy némelly Magyarnak a' szemébe sütne a' fénnye, és azt véli vala a' Magyar, hogy [137a] gyertyát sűtöttek a' szemébe. Azon a' Mecseten 999. ablak vala. Mikor a' Császár Pénteken /:mert máskor nem menyen vala:/ ebbe a' Templomba menyen vala, az Útzákat a' Jancsárok elállják vala, kezekben egy egy vesszőcske lévén, és akkor a' Városon igen nagy csendesség vala, hanem ha valahonnan 'Sidó vetődik vala ki, azt háritják vala, móndván: *Tsifut! Tsifut!*[a] és a' kútyákat is ha elö vetödnek vala valahonnan, csapdossák vala a' vesszökkel 's azok kávigatnak[329] vala. s.a.t. –

111.

Serédi[b] Benedeknek a' fia[330] Magyar országon Pápistává lévén, hogy jószágait inkább kereshesse 's megnyerhesse; ezen véggel lett Vallása változtatását meg irá az Attyának, mellyre az Öreg Serédi mint válaszlótt légyen sok hellyeken ólvastatott abban az [137b] időben. – Az egész Levelet nem láttam; de a' mit belőlle hallottam ide jegyzem; 's a' Levél egésszen mind e' szerént fólyt: *Vettem Leveledet Ördög atta! iród, hogy Pápistává lettél kútya atta! s.a.t. Isten tölled, Ördög veled! Apád: Serédi Benedek.* –

e *Szeredi*, más.h.
f a javító jav. ebből: *Szerdi*
g jav. ebből: *gyüra*
h *nóha*, más.h.
a Zsidó! Zsidó! (tör. çifit)
b jav. ebből: *Szerédi*

112.

Daniel[c] Ferencz Údvarhely Széki Fő Király Biró vala a' Kurucz világ elött, 's abban a' háboruban is a' Pacificátióig.[d] – Vette vala feleségűl a' Bánffy László testvérjét; igen elvetemedett kúrvát, kitől elválék Dániel Ferencz, és adták vala ki 40. Szemmel látott Bizonyságok az Asszonyt Nős paráznasággal: az Atyám követtete vele Ekklésiát az Olosz Teleki Templomban; de a' Templomból kilépvén ezt móndá: ezt csak a' sok hamis lelküeknek [138a] kőszőnőm. Rákosi Bethlen Sámuelnek[331] feje váltságában egy százas aranyat adott vólt az Asszony, 's azután egy Udvari Lóvas Legényéhez mene, kit a' kegyetlenségért Lónán verének agyon az óláh jobbágyai. A'melly Levelén rajta érte Dániel Ferencz a' feleségét, a' Tyúkásznénak Dénes Mihálynénak ón gómbjába vólt bécsinálva, – a' subscriptió[a] igy vala: *Igaz hites Társad, mig Isten éltet ezen a' fűstős világon.* O'svát vala a' Latrának neve, – láttam ezt az embert, 's az Asszony Levelét is. Ez a' Dániel Ferencz azután egy jobbágy Leány Frajt akara elvenni, 's a' Leány kezén is tartja vala az Úri asszonyságot; de az atyám disturbálá[b] ezt az illetlen házasságot.[332] A' Fő Tisztséget is a' Pacificátió [138b] után levóná a' Császár, 's adá amaz Ökör Kórda 'Sigmondnak.[333] –

Ez a' jámbor 's Istenfélö Dániel Ferencz azt kérdé egykor az én atyámtól; *ha vagyon az ökörnek esze?* Az atyám mint Cartesiána[c] Filosofiát tanúlt Ember monda: *Csak annyi mint a' pálczámnak*, akkor meg indúla a' szegény Úr, 's mónda: *Nó szántson hát kigyelmed a' pálczáján!* 's ezzel elválának egymástól. – a' szegény Dániel Ferencz Filo'sofiájáról elég ez eddig. –

113.

Csiszár nevezetü Pápista Nemes lakik vala erre Igen felé valamellyik falúban. Ez az Ember többire csak ágyat fekszik vala; de még is csak iszik vala; 's bőv bóra teremvén, igen látogatják vala a' [139a] részegesek és a' Tövissi Barátok is.[334] Ennek a' Csiszárnak hólmi dólgai lévén a' Körösben, elhivá magával Karkoból úti társúl és segédül Kamarási Gábort a' Kamarási Pál őttsét, ki Karkoban szép Telket bir vala a' Székely Grófok jóvoltából; mert egyébaránt a' Kamarási fiak mind Jobbágyok valának. Ezzel a' Kamarási Gáborral útra indulván Csiszár, és a' Kocsit boros

c jav. ebből: *Dániel*
d békekötésig
a aláírás
b megakadályozta
c karteziánus; *Cartisiána*, th.

palaczkokkal megrakván, érének erdős hellyre egy Vasárnapon, – 's eszébe jútván Csiszárnak a' Vasárnap, mónda: Álljunk meg egy kevéssé fiam Gábor! hadd Imádkozzam, 's csokolgassam meg az én édes anyámat, értvén rajta a' Szüz Mária képét, kezdé is könyvből az Imádságot 's csokolgatni a' képeket, – azomban Kamarási Gábor is eltávozék egy fa mellé 's Imádkozék; – azomban [139b] Csiszár kiálta, mondván: Gábór! hól vagy Fiam? mónd az: Itt vagyok Úram! mit parancsol kigyelmed? Mónda Csiszár, én nem parancsolok semmit: meg csokolgatám[a] az én édes anyámat; hozdsza Fiam ama palaczkot!! Mellyet Kamarási a' kezébe ada, és húzamoson meg hajtá Csiszár, – mellyre monda Kamarási Gábor: A' csokolás nem túdom hogy vólt; – de Isten úgy tartson! erössen meg szópá kigyelmed az annyát. – Mónda erre Csiszár: Óh gonosz fiú, ne szólj úgy.-

114.

Az én atyámat, egy fél lábú Magyar örszági, és /:more gentia:/[b] nyelves Koldus tanitotta vólt papságra. – A' dolog igy fólyt: Vasárnap jó reggel künn sétálva tanulta az Atyám [140a] a' Praedicátioját, 's eljövén az órczátlan gonosz Koldus, igen hosszason köszönté az Atyámat; de az Atyám elúnván a' hosszas hálálkodást, mónd: Elég: ne élj atyámfia annyi beszéddel; mert dolgom vagyon. Mónd a' Kóldus: Édes Praedicáturam! az Udvarban kérjen kegyelmed nékem alamisnát; – Felele az Atyám! kérj te magad magadnak, 's ezzel el menyen a' Kóldus haraggal; – és idövel vetödik a' nagy atyámnak házához, és nem túdván, hogy a' Gazdaasszony az én édes atyámnak édes annya, kimilletlenül kezdi az édes atyámat rágalmazni. Azt pedig idövel a' nagy anyám megbeszéllé az atyámnak. Sok idő múlva ismét elhozza a' Koldus Istápját[335] 's fél lábát az Atyám házához; 's az atyám szembe fógja őtőt, hogy itt 's itt rágalmazta vólna, azt e' féle[a] szegény embernek nem kellene [140b] tenni-cselekedni, nevezetesen mónda az Atyám: túdatlan Papnak mondottál engemet. – Nem tagada meg semmit a' Koldus, sőt mónda a' Kóldus: Bizony édes Praedicátor Uram, a' jó Pap nam Vasárnap tanúl; hanem már Hétfön, 's Kedden meg tanúlja. Meg neheztele ezért az Atyám. 's az őklivel nyakon üté a' Kóldust, és mónda: Hozdsza te szolgáló ama fejszét, hadd vágjam el a' másik lábát is. – Igy tanitá a' Kóldus az atyámat a' Papságra. –

a jav. ebből: *csokolgge*
b fajtájának szokása szerint
a *e'felé*, th.

115.

Vala Erdövidékin 35. esztendeig egy Esperest Hermányi Péter nevü, – ólly Tudos Ember, hogy ahóz fógható ótt nem vólt sóha a' Reformátiotól fógva e' napig; – sokáig is viselé a' Papságot, u:m: 45. Esztendéig. Ez ellen a' szelid Ember ellen titkon egybenűtik[336] [141a] egykor magokat Inspectioja[a] alatt lévö három Papok: *Bénei István* Baczoni Akadémikus[b] Pap, kiröl a' vén Pápai Ferencz azt szokta vólt mondani: *Beneinus*[c] *nihil intus*;[d],[337] ama Pasquillusokat[e] irt *Barothi István*; és *Ajtai András*[338] 'Sinatot tartának az Esperest ellen Bölönben, 's rendelék Esperestnek Beneit; de mi Őrdög lelé öket, megverekedének, 's Benei bekötött fövel mene az Esperestyéhez és meg követé; Baroti felöl hir futamodik, hogy Pápistává vagy Sociniánussá[f] leszen; 's az is Coccéjus Commentáriussával megajándékozá az Esperestet; a' harmadik is óda adá Coccéjust in Psálmos,[g],[339] 's igy csendesedék le minden. Igy adának a' szegény Beneinek Esperestséget. Lőn azután Baroti Háromszéki Pappá.[340] –

116.

Baroti a' Kézdi Tractusban[h] a' Vásárhelyi[341] Papot ama becsületes Csernátoni Sámuelt vevé [141b] czélban; söt az egész Tractust is tudatlanozza vala. Egykor disputátiora is provocálá[i] Csernátoni Sámuelt; 's mónda: kezdjük az *ABécén!* 's mónda Baroti: Quot sunt Litterae apud Latinos[j] Felele amaz: XXV. Baroti mond: K. est Littera mere Graeca[k] szamár.[342] –

117.

Benkö István[343] Közép Ajtán, mint gazdag Atyának kényesen nevekedett fia és igen itkányos[344] ember béülvén a' Korcsomára Vég Márton nevü Legénnyel cserél; de a' maga feleségit adja Mártonnak egy Té-

a felügyelete
b akadémiát járt
c *Beninus*, th.
d Benei – belül semmi
e gúnyverseket
f Socinus-követővé; egyistenhívővé
g a zsoltárokra írt könyvét
h egyházmegyében
i vitára is ingerelte
j Hány betű van a latinoknál?
k A K tisztán görög betű

sollyáért.[345] Ebből Divortialis Causa[l] támadván, Benkö Istvánt elválaszták a' feleségétöl,[346] és Vég Márton a' Menyecskét elvévé. Vég Márton meghala 's marada Leánya, a' kivel a' Benkö István fia Samú összefére 's hasa dagadásából kinyilatkozék a' dolog: a' Legény valja vala a' bűnt; Vég Mártonné kész leszen vala a' Leánya mellett megeskünni hogy szüz, [142a] de az Esperest előtt mónda a' Legény: Anya! megne esküdjék kígyelmed! És az Ifiak összekelének penitentia tartás után. Ez a' Benkö István vala attya az Erdővidéki Esperestnek Ajtai Mihállynak jó és becsületes Embernek: de a' dolog egésszen irtoztató rút. –

118.

Daniel[a] Ferencz szava vólt: *Sóha a' kurva 's a' Lator a' Mikó háztól ki nem fogyott.* Egy éktelen rút formájú Mikó Catharina Brándenburgikáért óda járt volt;[347] a' ki is mindenütt kurvát keresett. – Idönkben Mikó Ferencz /:a' ki a' Bethlen Elek Leányát vette vala,[348] 's végre elválának:/ Bodokon eggyen kivül minden jobbágy Leányt megfertéztete, 's azután úgy vevé el a' Bethlen Leányt a' rút parázna; de az Ifiú asszony igen szép lévén /:bizony koros állapotjában is szép özvegy vala, 's erkölcsében is [142b] annak kell vala lenni, ha Naláczi Istvánnal[349] nem dühödött volna 's másokkal is:/ sokan ostromlották, mint a' Legyek a' kásás fazakat. Ez a' Mikó Ferencz Pálnak 's Thamásnak az attya, végre vénségébe belé bolondúla a' Bodoki hítvány Mesternébe, ki Fülei Leány vala, a' mely Füle igen parázna falú, minthogy Doboba a' processióra[b] ök is felmennek 's látják mi menyen ótt végbe a' Szentség mellett. Mikor reá lépvén a' fülei füre, azon vala, hogy a' Mestertől elválasztassa a' Mesternét, 's azt bizony véghez is vivé nagy gonoszsággal; de Bécsben is felmenvén ennek a' hire igen megúgrának a' Papok; már a' Mesternével összeköltvala a' Vén Bolond; de in perpetuum[c] egymástól eltiltatának.[350] Ennek a' Mikónak unokája a' minapi Zeyk Mo'sesné a' Bánffi Leány, a' kit a' szegény Barátommal Benkö Istvánnal[351] rutul kiadának; mellyet [143a] István atyafiuról nem véltem vólna; de kit délbe, kit délután viszen el az ördög. Ő Felségestől hirtelen hala meg, non sine suspicione sponte assumti veneni.[a,352]

l válóper
a jav. ebből: *Dániel*
b körmenetre
c örökre
a nem az önként bevett méreg gyanúja nélkül

119.

Van a' Koldusoknak különös Gëográfiájok. Egy vak[b] Koldus jöve az Atyámhóz s beszéllé, hogy ö járt a' Világ végén, és hogy ótt köteleken ereszkednek le a' más világra. Kötelet az illyen hazugnak. –

120.

Iratosi István nevü Lakatos vala egy idöben az Enyedi Órás, – egy idöben pedig rosszúl járván az Óra, emlitettük nékie; hogy az árnyék óra nem úgy jár: – Ö azzal mentette magát, hogy az óra jól jár, hanem ha talám a' nap járásában esik hiba.-

Itt Irom vala Anno: 1759. 29-a Julij[c][143b]

121.

A' mostani Gubernátornak[d] Kemény Lászlónak az édes annya[e] vala Pekri Kata, amaz asszonyos Pekri Lörincznek és a' Tudos Petroczi Kata Szidonia Asszony Leánya vala pedig igen termetes, igen szép Személy; de felette rósz gazdaasszony. Negyven esztendös vala az Öreg Kemény László mikor ezt a' Leányt belé beszéllék 's vele elvéteték: minthogy pedig mind koros Legény vala, mind pedig igen súlyos az alfelében, csak hamar az Asszony mellé ereszkedék 's férkezék Bethlen Elek[353] /:kit az ö szépségéért Bethlen Alaknak[354] hivnak vala:/ Bükkösön egy Táncz kőzben igézvén meg egymást, – úgy rá járt pedig Elek a' dögre, hogy egy hétig is ellakott a' Bükkösi Udvarház pinczéje felett lévő Erkelynek Tornyában; de abban az Öreg Kemény László semmit sem tudott; nóha mind túdta az [144a] Udvar; de senki nem mért szóllani, minthogy a' szegény Úr az asszonyt halálban szerette; – de egykor Bolyai György miatt majd ki túdodott a' dolog; mert ö Ura mellett buzgolkodván, a' parázna Urfi ellen béakara löni a' Toronyba, minthogy csak fa vólt, és vékony deszkázat vette vala körül Bethlen Eleket; de szólgatársai rettenték, hogy magát veszti el. Sőt maga is a' jámbor Kemény László is szintén szinte a' Felesége ágyába találá Eleket; mert ő is szegény kivánt volna tóva éjfél felé az ö Pekri Katája mellé fekűnni, – eszre vévé az Asszony és szörnyen elriogatá onnan, hogy nincsen orczája, hogy minden éjszakán feleség kellene. Vakarítá nyakát a' szelid Ember, 's mene hálni a' maga Szóbájában. Forroban is mutattak egy Csürt, mellybe szoktak vala össze kerűlni. Az

b jav. ebből: *rab*
c 1759. júl. 29-én
d kormányzónak
e <*annya*>, fölötte: *(felesége)*, a javító jav., téves

Ozd felöll való Erdö is sokat [144b] tudott volna szollani, ha nyelve és szeme lett vólna. – Sokáig nyilván járt Bethlen Elek az asszonyhóz azzal a' szinnel, hogy attyafia, 's az is vólt:[355] ekkor a' sók hosszú asztal rontotta 's pusztitotta a' Kemény László jószágait: azután az Asszony a' Keritökre kőltőtt sokat; úgy hogy Enyedre béjött a' Sokadalomra 300. frtal, 's még füszerszámra sem jútott benne nem hogy egyébre, 's mikor Kemény kivánta vólna tudni mire költött, – fejére kolcsolta az asszony a' kezét és sirt, hogy ö alább való egy szolgálonál, ő az Urának Számadó Tisztartója s.a.t. 's bizony felejtette a' szelid lelkű Kemény László kérdezni hóvá lett a' pénz, hóvá? A' Keritökre. Végre mikor már annyira összve szövetkezett vólna az asszony Alaksiussal hogy öszve keljenek; első mód 's út vala arra a' Kemény László halála; [145a] de késő vala azt várni /:hiszem éle is 66. esztendeig, 's éré a' Bethlen Elek halálát is:/ azért méregröl kelle gondolkozni. Révainé avagy Maszpurgné[356] Testvér nénje vala Kemény Lászlónénak, és még készité, tevék pedig olyan ételekbe a' mellyet túdnak vala, hogy Kemény igen-igen szeret; 's fel is adák az asztalra; de midön az ártatlan Ur halált kivánna enni, kivéteté elölle az asszony feltámadván benne a' Lelkiesméret, és ki önteté móndván: hogy rút férget látott volna benne. Azonban maga is kezdé mondogatni hogy eddig Báróné vólt; de nem sokára Grófné leszen: a' rút hir pedig eltöltötte volt az Országot; az a' hir űté pedig fülét a' Kemény László Testvérjeinek: a./ hogy veszedelemben forog kedves jó attyokfiának élete. b./ A' Director is Evocálni[a] akarja, hogy tudva, 's csak nem szem béhúnyva lakik a' paráznával. Külön ve- [145b] vék azért, hogy Divortiumot[b] javaljanak, ha életét 's becsületét szereti. – Vala pedig már az Asszonytól egy fia 's egy kis Leánya,[357] – nagy nehezen rá mene: az Asszonyt tisztességesen elküldé házától. Az Asszony pedig várta ezt a' napot. Megindúlván a per, csak hamar megválának egymástól; mert a' szegény Asszonynak rút tettei sokak 's világosok valának. Bethlen Elek pedig egy Udvarhely széki Vacans[c] Papnak házhellyet 's egyebeket is <as> ada, és a' hóltig való Ligába[d] vettetett Asszonyt feleségül vevé. De kevés ideig tarta ez a' gyönyörüség; mert Eleket azelött is elö elö vette a' Köszvény, söt házassága útán a' két lábát 's kezét úgy össze róntá, /:azt beszéllem a' mit láttam:/ hogy egy Ispotályba mindjárt béillett vólna, asztalnál egy falat kenyeret vágni nem tudott; mikor legjobban vólt is; [146a] nem léphetett csak éggyet is. De nem vala az elég, hanem már a' vétkes házasságban szörnyen meghimlözék, 's az ólly éktelenné tevé ábrázatját, 's az orának egyik oldalából is levagdala mint a' Szarka, hogy óda pappi-

a megidézni
b válást
c állástalan
d tilalomba

roskát ragasztanának. – De az asszonynak egy kis körme sem fájt, piros, succulenta,[a] heverő, kényes, maszkában tánczban gyönyörködő Világ Leánya[358] vala: bár az ágyékára száll vala szegénynek valami nyavalya, melynek se[b] Szörcsei, se ama Tót Legény leszen vala orvossa. Igy éle mind addig a' szép Asszonyság a' Mezentius hólt dögivel[c,359] mig három gyönyörüséges fiakat, és egy szép Leányt[360] szülne; 's azután Elek meghala, 's vékony pompával eltemetteték hagyván maga után rósz emlékezetet az a' Nobilis[d] Ember; elrontván Istenfélö ártatlan embernek házát; kit azután az Isten nem sókára Guberniális[e] Tanács Uraságra emele, ez [146b] Erdélynek kedvességére tévé, ugy hogy mikor a' Statusok Gubernátorságrol votizálnának,[f] erre a' jó Úrra 95. vox[g] mene. –

Azonban az asszony igen nagy Jószágban maradván, pompáson 's vigan nagy asszonyságban él vala; de alattomban éjjel többire el jő vala Király János a' Keresdi nagy szál 's nagy hasú Tisztartó, és súg búg vala a' Consiliárius[h] Kemény Lászlóval; a' mellyböl úgy vélekedett az Údvari Nemes Ifiúság, hogy szeretne az Asszony visszajöni, 's félnek is vala, hogy az Úr azzal magát meg kissebbiti; és vólt köztök Szent Irást olvasott Ifiu is, a' ki az Úr hallattára mondotta el a' mi van 5. Mós. XXIV. 1-4.[361] Maga is eljöve egykor az asszony, és a' Bűkösi házakat eljárá; de az Úr elállott vala elölle, hogy vélle az asszony szembe ne lehetne. Ez igy lévén menénk a' Szerencsi Lakadalmára [147a] Kútyafalvára, ki a' Muszpurgné Leányát vevé: Muszpurg[362] jó fórma Német vala; Muszpurgné pedig ollyan, hogy bizony a' Czigánnyaitól meg nem tudtam volna külömböztetni, ha más meg nem mondotta vólna: el is szegényedtek vala szörnyen, úgy hogy az atyafiak tarták fel azt a' kis Lakadalmat is. – Itt mint Testvér, megjelenék Bethlen Elekné is; hivatlan el jöve egy Pelnicz nevü Német Tiszt is, és egy minoettet tánczola[a] is /:nem láttam vala addig óllyan módos mesterséges, és mondhatni hogy tisztességes Tánczot:/ de nem túdtam mit fitet Pelnicz; 's hát ö Bethlen Eleknét büzlegé;[363] de szembe sem igen júthata vélle minthogy az asszony régi dúrva gyászban vala, 's asztalhóz sem hózhatá ki nagy keserüségét. Fel kelvén az asztaltól a' Vendég 's velek én is, – hivata Beth- [147b] lenné[b] engemet künn az

a életteli
b *ne*, th.
c *tögivel*, th.
d nemes; jav. ebből: *Nobili*
e kormányzósági
f a rendek a kormányzóságról szavaznának
g szavazat
h tanácsúr
a *táncsola*, th.
b *lenné* hiányzik (csak az őrszóban van meg)

Udvaron egy szegeletben, és kérdé; ha vettem é számba azt a' Németet; mert az ötet kérni akarja. – Mondam: Vettem Nagyságos asszonyom! de kérem alázatoson, le ne törölje magáról a' Bethlen Elekné nevet, kedvezzen két Férjeitöl való szép gyermekeinek és ne adja magát emberek nyelvére s.a.t. Mónda erre; elmém szikrájába sincsen Lelkem! hanem az a' gonosz lelkü Dániel Istvánné[364] a' munkás benne az én kissebbségemre! hiszem lehet, hogy e' Német[c] Országban valami vargának fia; siket is az eb anyászta etc. etc. Ezeknek, 's több illyen szóknak útánna el válánk egymástól; én pedig gondolkozom vala milenne ebböl. – Akkor hiva Lúdasra, és követvén, hogy Hintoján nem vihet; azt hallván ama gennyett Dániel Istvánné, – hátam megé [148a] igy szollott: *Maga*[a,365] *csúdálkozom kegyelmeden*, hogy illyen húsz fontos[366] követ, hogy szekerére nem veszi. – Vetödém kevés idő múlva Lúdasrol Bükösre a' Vén Kemény Lászlohóz, 's ótt egy éjjel addig hallgatodzám, mig meg értém, hogy Pelnicz Bethlen Eleknét éppen azon este mátkásitottael, 's vélle cununáltatott[b] is. – Más nap jó reggel különösön beszélgetvén véllem az öreg Kemény; monda: Mi újsága vagyon Kigyelmednek? Mondék: Újságom vagyon; de igen titok, 's nem beszélhetem. De midön kétszer, háromszor is mondaná, hogy beszéljem azt az ujságot, azt mondám: *Éppen az estve mátkásitá el Pelnicz nevü siketes Német a' mi Asszonyunkat.* Mónda a' jámbor Ur: honnan tudja kigyelmed azt; talám azsagon járt óda[367] kigyelmed? Felelék ere: Azsagon nem jártam; hanem [148b] az éjjel éjfél után idegen ember kéredzék, 's jöve bé Nagyságodhóz, 's mindjárt gondolám, hogy ennek nagy dolognak kell lenni, hogy illyen Méltoságot álmából serkentenek fel; és addig fülelék mig kitanúlám a' dolgot, 's ezzel ujjonan[c] lefeküvém; – de talám Nagyságodnak más ujsága vagyon! 's mónda az Istenfélö Úr: Nincsen, hanem azt akartam kigyelmednek megjelenteni. Kevés idő múlva öszve is házasodának, 's lőn az asszonynak Pelnicztöl is egy fia 's két Leánya: de igen háborán[368] kezdének élni; el is hagyá az asszony Pelniczet éppen haláláig; de el temetteté pómpa nélkül a' Lúdosi Beszerika mellé. Pelnicz Bethlen Pált igen meg meljezté,[369] nóha most ez a' Gróf ismét igen gazdag; Pelnicz Lutheránus vala, és nem vala rósz ember; de az asszony miatt ki kellett fakadni [149a] néki is, úgy hogy égyszer meg rekesztette az asszonyt; szeme láttára az asszonynak meg tölte két pistolyokat két két golyobissal 's le tévén az asztalra mónda: *Na hunczfut vedd fel eggyiket 's löjj meg engemet, 's ölj meg!* Mindenképpen vonogatá magát az asszony, és erősiti, hogy soha nem cselekeszi; de monda nékie Pelnicz: jóbb nékem égyszer

c *Német Német*, th.
a *Mana*, más.h.(?)
b egybeadatott
c *ujjona*, th.

meg halnom, mint minden napon ennyi mortificatiot[a] szenvednem; – löjj meg engemet halálra hundczfut; mert ha te nem lösz engemet, én tégedet most mindjárt meg lölek eggyikkel, 's azután magamat a' másikkal: – ekkor sijadozni,[370] jajgatni, fogadkozni, édes Uramozni kezde az Asszony; de csak hijába, – hanem hólmi Nemes Emberek találtak vala érkezni Udvarlani, 's azok, és az Udvariak sarkából kiemelgetvén az ajtót, meg menték az Asszonyt. – De ezelött is, [149b] ezután is minden panasszát meg irja vala az Asszony a' fiának Kemény Lászlónak, és ezt hathatoson gerjeszti vala a' mostoha Apára; ótt vala a' panasz között: a./ hogy kőz kenyérrel tartja őtet Pelnicz mint Prófonthóz[371] szokott Német, igy szólván: Attól is ollyant szarik a' Német, mint a' Magyar asszony a' fejér kenyértől. Erre, Kemény László azzal felele vala, hogy abrosszal küldi vala az Annyának a' fejér Czökös Czipót. b./ irta vala ezt is: Ez az átkozott Ember elvivé, 's nem tudom hóva tevé azt az ártatlan Legényt /:Tót Legény vólt, és Pelnicznek ólly gyanúja vólt, hogy az is a' Felesége Zsoldossa:/ bizony meg ölé az átkozott, 's valahól elrejté az hólt testét. Erre nem kellett Válasz. – c./ Vádolta azzal is, hogy Pelnicz őtet veri, rongálja, 's bizony meg öli. Erre végre: meg indúl a' Fia, 's fegyveres egy nehány Legényivel menyen Ludasra [150a] Pelniczre, – ez a' dolgot nem túdván, szép Civilitással[a] fógadja 's házába is béviszi Keményt, – ki is ótt édes annyához való indúlatjából mérgesen kezd beszélleni; de Pelnicz csendesen beszéllé, hogy nem ö benne van a' hiba: Kemény fegyverre kap, Pelnicz is erre kirántja a' koszperdet,[372] és a' mostóha fiú kezéből hirtelen kiüté a' fegyvert, 's a' Koszperdet mellyének viszi, 's mónd: Kérem az Urat! ne indúlatoskodjék és többször ne fógjon ellenem fegyvert; mert én régen tanultam a' fegyverkezést, 's jól túdom. – Most potentiose'[b] az Úr megtámadott engemet 's megsértett vólna: látja pedig melly könyen üthetem vala átal[c] az Úrat; de nem cselekedtem. – Túdni kell az Úrnak, hogy az ő Édes annyának elöttem két Férjei vóltak, 's azok nállamnál jóbbak vóltak; de mellyiket becsülte meg? – Ezzel az [150b] Asszony is béjövén indulatoson a' házba, monda: Hát te átkozott Fiú, az én Uramra fógtál é Fegyvert? Mellyet hallván a' Fiú, búcsut véve és elmenvén, hagyá az Annyát magára; – de idövel az Asszony Gróf Bethlen Pálnak ira, és férjét elhagyván, annak Sz[ent] Lászlói jószágába vevé magát éppen a' Pelnicz haláláig; akkor vissza jöve Lúdasi Udvarába, és bészálla a' Pelnicztöl ex ipsis fundamentis[d] épitett Uri házakba, 's éle csendesen. – Vala Papja, egy Kúpán nevü Enyedi phántásta Deákból

a zaklatást
a udvariassággal
b erőszakosan
c *átál*, th.
d alapjaitól

Ember; a' ki praedicálla is az ő jó Pátronájának teste felett bizony csúfoson, úgy, hogy az Öreg Dániel István azt mondaná hogy Kemény László a' mostani Gubernátor[e] /:ki is már akkor Pápista vala:/ in opperitum Religionis Reformatae[f] rendelte Actornak[g] azt a' hitvány Embert; [151a] de én igazságban irom, hogy nem vólt az Keménytöl, hanem Gróf Bethlentöl, 's a' Pelniczektöl, kik látták vala, hogy azt a' szegény Kupánt a' néhai annyok igen kedves Papjának tartotta. – Gróf Kemény bizony a' Temetés elött Csombordon azt mondá: *Male contentus*[a] *vagyok azzal a' néhai asszony anyám Papjával*; de az atyafiak elöll ki nem állhaték, – 's már legyen. – Öregbitette a' Kupán baját az is: hogy LXXIII-ik 'Sóltárból az Úrak adtak nékie Textust,[b] mellyet ki dolgozni Túdos embernek is dolog lett volna. Confundálák az infinita Genelogiával[c] és sok búcsuztatással is. – Igy lön vége a' nevezetes Asszonyságnak!!

122.

Kemény Simont,[373] a' Fejedelem Kemény Jánosnak a' fiát igen jámbor embernek hallottam; – [151b] néha lába újja hegyén ment ki a' házából, hogy az Inassai fel ne serkenjenek: lön egykor, hogy Szólga nélkül egyedül ki menne reggel a' Vécsi Várból a' Mezöre; 's látván, hogy egy nyerges Ló áll egy Láb földben, óda kőzelite: 's hát egy ember kantár száron tartja a' gabonában a' Lóvát, az ember pedig alúszik, – feltaszigálá azt a' pálczájával, és mónda: hogy vigye a' fübe a' Lóvát a' gabonából; – az Ember pedig fegyveres katona vala 's részeg, – részegen fel áll, 's kardot ránt, és alig hogy el nem üté a' fejét hogy óllyan jó üzü álmából kőltötte fel. – Simon Úr is nem[d] vevé tréfára, hanem onnan elébb álla; de a' Katona ismét elalúvék, – Simon Úr pedig a' Várból nézi vala, hogy még ótt áll a' Ló. Azonban elkészüle az ebéd 10. órára /:a' mint szoktak vala az Urak akkor [152a] ebédelni:/ és ki küldvén Kemény Simon egy Szólgát, béhivatá ebédre a' Katonát, – a' ki nem túdja vala, kit szidott vala meg a' reggel éhomra. Midön már ennének innának, 's jó kedve volna ujjonan a' Katonának, mónda Kemény Simon: A' reggel a' buzámba vitted vala bé a' Lóvadat,[a] 's hogy felkőltélek megharagúvál 's kardot ránttottál vala; másszor eggyiket se cselekedd atyámfia! Mónda erre a' Katona: hát Nagyságod vólt az, ki engem felháboritott? Isten, 's a' jó

e kormányzó
f a református vallás lejáratására
g temetési szónoknak
a elégedetlen
b a prédikáció alapjául szolgáló idézetet
c összezavarták a végtelen családfával
d jav. ebből: *n.m*
a jav. ebből: *Lóvamat*

szerencse, hogy fejedet nem vettem Uram! – Ha Úr vagy, ne járj Szólga nélkül. – De a' fia is az Öreg Kemény László nem igen fógadta meg a' Katóna szavát: mikor Consiliárius[b] vala is gyalog jár vala fel az Ország házába, 's két Inas kiséri vala: a' Templomba néha egyedül menyen vala sat. – [152b]

123.

Adhuc sunt multa, quae possim scribere et copiosa earum abundat varietas;[c] de sok ez eddig is; – talám nem irtam volna le ezeket is sóha: hanem feles Emberek lévén nállam Julius eleén, 's hólmit iratni akarván, tőllem kérnek vala papirossat, 's nem adék, mondván igazságban, hogy két árkusnál több nincsen, 's azt hólnap béirom. Fógá azért kettő közüllök, 's egy egy kóncz[374] papirossat kűlde: én is gondolám, hogy minden konczot effélével béirom tréfából; 's bé is irám az elsöt; de ez az árkus a' másodikból való, 's látom, hogy átal fóly; azért e'félékkel nem engedem fólyni tóvább az Időt. Irám 31-k Julij[d] - 1759. Enyeden. – [153a]

Ismét kezd nevetkezni DÉMOCRITUS, – és sirni HERÁCLITUS!! –

124.

Vajai Gábor /:kivel ezen 1759-dik Esztendőben Széken szép szerint tételték le a' Maros[a] széki Notáriusságát,[b] nem akarván a' Püspök[375] illyen Notáriussal Esperesteskedni:/ Enyedi Deák korában mene Kocsárdra Márkosfalvi Sámuelhez a' Paphóz idötölteni 's dő'sőlni. – Egy éjjel beteggé tevé magát Vajai, mintha az ágyból fel sem túdna kelni az erötelenség miatt: nyeg vala erőssen, 's az egész ház-nép elhivé, hogy igen beteg vólna; – idövel monda: hogy segéllyenek kimenni természet gondjára, és a' Pap, 's a' Béresse kétfelöll fógva kivezeték huggyozni, 's bévezetvén felemelék az ágyra, ő pedig nagy test tag vala, 's azért is szereti vala [153b] Szigeti Györgyné az ágyban egészséges korában. Ismét rá ére Vajaira a' nagygya is, 's akkor a' Béres csak nem a' hátán vivé ki a' nagy Corpulentus[c] Legényt, – azután is viteté ki magát a' Pappal 's Feleségével ebéd elött. Végre elkaczagá magát 's ótt hagyák; ő pedig bé ment,

b tanácsúr
c Még sok és változatosságban bővelkedő volna, amit leírhatnék
d júl. 31-én
a jav. ebből: *Marós*
b jegyzőségét
c testes

felöltözék, és a' tréfa kőzött asztalhóz űlének; szidák is Vajait, hogy igy kapott ki rajtok. Ez a' Vajai Akadémiákra is ment vala, és Hámburgumnál hárman ülének hajóra, vala pedig szépen égett-borok a' Tengeri útra. Eggyik útitársa Vaiainak Fái Jo'sef vala, a' másik Márkusfalvi Péter: lön pedig, hogy midön Tenger nézni Fáy felmenyen vala, Vajai Márkosfalvinak igy szól vala: Te Péter igyunk most mert nem látja Fáy, 's jól isznak vala, – Péter ki menvén, Fájival hasonkóképpen bánik vala; és igy az egész [154a] borból két részt veszen vala. Ugyan csak a' sok ivás is alázá meg ötet; mert szép elméjü, alkalmas Tudományú, és hatalmas órátor volna. –

125.

Edelényi István M[aros] Vásárhellyi Deákból lett vala Csapoi Pappá, a' hól is husz esztendeig lakék. Lön, hogy egy Innepre ebédre összegyülnének a' Póssessorok[a] 's Edelényit is elhivnák, a' hól is erös ivások valának, és István Pap is a' szókás szerént igen elrészegedék, – mellyet látván a' részeg Nemesek, mondának: Mennjünk a' Templomba Praedicátor Uram! de Edelényi[b] semmiképpen nem akara menni és nem is készűl vala semmit, a' Nemesség pedig annál inkább rajta vala, sőt rá harangoztatának 's bémenének a' póhár mellöl a' Templomba. Edelényi felvánszorga a' Cathédrába,[c] 's elfordult ábrázattal elnézvén Halgatóit [154b] monda: *Őrdők, Pokol, Koronka, 's a' Mándoki kis csere,* 's ezzel lejövén a' maga Székébe elaluvék. Más napra kelvén 's eszekre jövén mindnyájan, fogadást tevének egymás kőzőtt, hogy ezt a' dolgot eltitkolják; 's el is titkolák 20. Esztendeig, – hanem akkor a' Pap ellen indulván eggyik, kipottyantá ezt is. –

126.

Aranyas Széken vala Szilágyi András nevü Fő Király Biró, tanácsos ember. Ez hajdon mint szegény Legény négy kőz czipóval jött vala átal a' Maroson Nagy Laknál; – de elméje, házassága 's Tisztsége útán igen gazdag Ember vala. Vala pedig kemény és nehéz természetü Ember. 1./ Mint régi Magyar, kést az asztalánál senkinek nem adat vala; de a' Bicsakot tellyességgel nem szenvedé vala asztalánál; és ha annak villája a' nyelébe jár vala [155a] Zsodomita[376] késnek szidja vala. 2./ Az ö asztalánál a' vendég vág vala magának kenyeret, de annyit vágott, a' mennyivel megérte, hogy tőbbször bé ne kérje, se darabban ne maradjon elötte;

a birtokosok; jav. ebből: *Prófssorok*
b jav. ebből: *Edeléy...*
c szószékre

mert azt bizony szó nélkül nem hagyta. 3./ Innepelék nálla egy Húsvétban; de már akkor feküttе a' halálos ágyat. Igazsággal irom, hogy sóha Ur nagyobb becsülettel engemet nem fogadott egész Deákságomban. Udvarában szállittatott, paplanos ágyban hálatott s.a.t. Hanem: 4./ A' Társam Fái János Dóhányos Legény lévén, gyakran pökik vala. Ez a' beteg Pátronus pedig meg kivánja vala, hogy ebéd 's vacsora útán bémenjünk, hogy beszélgessen vélünk. Velem beszél vala az Úr, Fái pedig pökdös vala, 's kiván vala pipákolni, – mónda azért egykor nékie: *Ötsém Uram kigyelmednek talám valami belsö nyavallyája vagyon?* [155b] Mónda Fái: *Nincsen Tek[intetes] Uram!* móndja akkor az Ur: ne pökdössék hát Barátom, – mert volt ideje, mikor az illyent pófon vertem vólna!! Fái nem igen vette számba; de én igen felette szégyellem vala. Nékem pedig adata egy kis Italt lábas kristályban, 's meg ivám, – igen kedves ital vala, – akkor kérdé a' szegény Szilágyi András: Mit ivék kigyelmed? Felelvén mondék! Én bizony nem tudom, – ö pedig monda: Az hat esztendös Tókai Bór; – de ki jövén elölle, mónda egy Szólga: a' bizony Kocsárdi Asszuszőllö bóra: – de én addig az ideig az Asszúszöllö bórának a' nevét sem hallottam vala, 's bizony nem is igen tudták azt Erdéllyben régen. –

127.

Kovács János nevü jó Barátom vala nékem hajdan K[özép] Ajtán, ki a' Rákoczi táma- [156a] dásakor kuruczkodott végig; és Morvában is quártélyozván sokat látott 's hallott vala. Ettől hallottam, hogy midön ö másod magával a' Fejedelem Levelit vinné, érkeztenek Tokajba; nékie pedig eszibe jútván a' Tókai bórnak a' neve, bé mennek egy Csapszékre, és egy vastag kővér, koros Korcsomárosnénak mondanak, hogy adjon nékiek valoságos Tókai bórt a' javából egy iczét, 's meg mondák,[a] hogy Fejedelem Levelit viszik,[b] és Székellyek. Kérdé az asszony: Hát fiaim jönnek é a' Lófejü Székellyek; – mert mi óllyant nem láttunk. – Mónda a' jó fórma szálas Legény Kovács János /:kit nagyságáról Nagy Jánosnak neveztek vala:/ Én vagyok az eggyike Lelkem Anyám asszony! – én vagyok a' Lófejü Székelly; de az asszony semmiképpen nem hiszi vala, – azonban sietve megivák a' bórt, 's móndának: még egy [156b] Iczét Anya! ada az asszony; de minthogy jól csúsz vala, azt is hamar meg ivák, – kérének többet is; de semmiképpen nem ada az asszony, hanem mónda: nagy dologban jártok Fiaim! elég az két Legénynek: – Ök haraggal Lóra kapának; de a' mezön le húllának a' Lóvakról 's elalúvának a' földön, 's a' Világhóz sem túdnak vala. Igy kostólák meg a' Tókai bórt. –

a jav. ebből: *megmondók*
b *visszik*, jav. ebből: *visszük*

128.

Karéj Bálintot Köpeczi fiúból való kuruczot Mórvában ólly emberhez szálliták quártélyba a' ki talpig veres Ángliában[377] vala, kitöl megijede a' szegény Székelly, és találkozék K[özép] Ajtai Kovács Jánossal, 's mónda nékie: Lelkem pajtásom, cseréljünk quártélyt, mert Isten úgy segéllyen! szóllani sem merek a' Gazdámnak; mert az Úr a' kútya lelkü. Kovács János pedig igen szegény embernél [157a] vala szálva, – megnyergelé azért János a' paripáját 's felöltözék fegyverébe, és mene a' cserélt szállásra. Ki jövén a' Gazda a' pitvar ajtóig mónda Kovács János nagy büszkén: *Fogjad ezt a' Paripát Apa!* Felele a' Mórvai Nemes Ember: „Én bizony nem Fiam; mert nékem elég Szólgám van, 's fógja az. Fa Tálhóz fa kalán. Nékem illyen két Fiaim vannak a' Császár Táborában, – ha megbecsülsz Apád lészek. Én is túdok magyarúl." Kóvács János elszégyelli magát, alázatoson, 's becsületesen kezdi magát viselni, – asztaláról éteti a' Gazda; költeni semmit nem engedi, minden ebédjén 's Vacsoráján négy tál étele vólt, – mikor ónnan ki kellett mozdulni az útra, Jánost mindennel elkésziti, és meg is siratják egymást. – [157b]

129.

Szigeti István, /:ki végre Erdélyi Püspök vala:/ midön a' Hollándiai Akadémiákra menne, költséget egy Táskában sellyem sinoron fügve a' hónya alatt hordozza vala nagyobb bátorságnak ókáért; de a' hósszas útban az izzadtság miatt elróthadván a' Sinor, a' feles arany pénz Táskástól bésúppana egy Cánálisba Fri'siában, midön menne Gröninga felé. Ótt azért kiszálla, 's mónda Társának, hogy más napig várná ótet; mert ha a' pénzt magtalálja útánna menyen, ha pedig nem, jele lészen, hogy hazafelé tér; de szerencsésen megtalálák hólmi pénzben fógadott Belgák, és a' Táskával eggyütt mind ketten Német köntősben lévén menének a' Grőningai Prófessorhóz Jóh[annes] Brauni[u]shóz minden módon igyekezvén titkolni, hogy magyarok vólnának: – [158a] béköszönvén monda Braunius: *Unde adestis? Quinam estis?* Sed quid quaero? Video vos esse Ungaros. Quo abitis? Quo contenditis? Sed quid quaero? Scio vos ire Franequeram[a] ad haereticum illum Röelium.[b,378] Vidistis meam adversus eum Epicrisim?[c] /:Ez fél árkusnyi irás:/ Monda Szigethi István! *non*

a *Francqueram*

b a javító jav. ebből: *Rörlium*

c Honnan valók vagytok? Kik vagytok? De mit is kérdezem? Látom, hogy magyarok vagytok. Hova mentek? Merre tartotok? De mit kérdezem? Tudom, hogy Franekerbe mentek, ama eretnek Roëliushoz. Láttátok az ellene írt *Epicrisis*emet? ('επικρισιζ 'ítélet, döntés')

vidimus Vir Celeberrime![d] holott látta vólt; de nem túdta gondolni, hogy ólly kis irást emlit, – mónda erre Braunius:[e] Si id non vidistis, nihil vidistis.[f] És egész óráig tartó Discursust tarta Róel ellen Braunius Túdos; de dúrva parasztos Ember. –

130.

Pataki nevü jámbor vén 's beteges Praedicátor vala hajdan Ozdon, kinek Felesége sokkal ifiabb és egésséges vala. Vala pedig Enyeden egy Fogarasi Sámuel nevü kurucz világi erkölcsü Deák, ki maga is volt kurucz, [158b] és egy Rácz megsértvén egyik kezét a' bokájában,[379] horgas vala, 's onnan ágnomináltak[g] vala ötet *Kacsó*[380] *Fogarasinak.* Ez sóha nem tanúl vala; de messze is el mene vala a' jó Könyvekért, el hozza vala, 's igen borsoson a' nyakokba süti vala a' Déákoknak abban a' könyvetlen idöben. – Ez a' Kacsó járdogál vala Ozdra is; és egykor midön éjjel a' földön szalma ágyon fekünnék, vévé észre, hogy a' Vén ember kimene 's béjött; de nem vette észre, hogy a' Feleségét belőll taszitotta 's maga kivül fekütt, 's már nem úgy feküsznek, mint estve látta kivül fekünni Patakinét, – egykor azért felserken ágyából, 's menyen az ágyhóz, a' czombján kezde fellyebb is tapagatodzik, – fel serkenvén a' szegény Pataki, meg haragszik, 's kiált, hogy gyértyát gyújtsanak, fenyegetödzik, hogy: a' Nebulot[h] legóttan megfogatja; – [159a] Kacsó is késönek tartja felöltözni; hanem ragadván öltözetét ki szalad az Ózdi Erdőbe 's ótt öltözik fel, 's úgy jö haza útánna a' rút hir. Ez a' rószféle Ember pénzesecske vala, – Szemibe mondották, hogy Török országban Mahumedánusá lett, és környül mettzette azt a' Tagját, a' mellyett egésszen el kellett vólna vágni. Ígeni Mester is vala Esztendeig; azután sokáig tekerge Magyar országon és szakállat eresztete, 's bizony szép fejér szakálla vala; de feles Tallért 's aranyakat fitogatván az Asszonyoknak, rá móndák, hogy káromkodott, 's elfogatá Jenei Mihály /:a' ki egy szállal sem vala kissebb malefactor[a]:/ de kiszerzém a' fógságból; mert Papi köntös vala az Ördög Tagján. Azután lehányatá a' Szakállát 's úgy jöve elömbe: én bizony meg nem esmerém; de magát megesmertetvén, [159b] igen kérém, hogy menne el eröl a' földröl óda, hól nem tudják – kicsóda; – el is mene. –

d Nem láttuk, igen tisztelt férfiú!
e *Brannius*, th.
f Ha azt nem láttátok, semmit nem láttatok.
g nevezték
h semmirekellő
a gonosztevő

Szigeti Törzsök István[381] Kolo'svári Deák korában egy városi gyermek Tanitványkáját óly kegyetlenül meg orbiliuskodá[b],[382] hogy meg halna miatta a' gyermek idő telve; – Ö ezért kéntelenitteték Enyedre jöni 's itt Deákoskodni, – bé is fogadá Szigethi István; mert attyafia vala, lévén az ö annya Gúlya Bórbára, – melly nevet Szigeti Uramék Gyúlává változtatták vala. Tör'sök István egy idő múlva Lóvat szerze, Akadémiai szándék fógá az agyvelejét; már háló sapkában vásárolja vala az abrakot a' Lóvának; de a' Professorok őtet jól esmervén, ellene tartának benne és semmire nem mehete; hanem lön Bólyai Pappá, 's el vön egy Frajt; de csak [160a] hamar a' Pátronája[a] ellen azt kezdé mondani: *Van* úgy mond; *az én Feleségem minden órán óllyan nemes asszony mint Tóldi Ádámné.* – azért onnan kiesék, 's mind addig hányattaték hellyből hellybe, mig Décsei Pappá lön: de ott[b] sem maradhatván, tevék Koppándra.[c],[383] Azomban felnevekedék a' Leánya, és Kemény Sámuel Urfi, a' Kemény Boldi'sár fia anyira megkedvellé a' Leányt, gyakran is hálván a' Parochiában, hogy igéretet téve, hogy a' Leányt elveszi, irással le is köté magát 100 vagy több forintokig ha megmásolná a' titkos mátkaságot. Törzsökné nem túda halgatni sem a' Férje; hanem kérkedezni kezdének, hogy az ö Leányok nem sokára Patrona[d] lészen s.a.t. Ez a' fülébe menyen Kemény Boldisárnénak; meg ijed, mint okos asszony, hogy a' Kemény 's Bánffi Familia kissebbségére elveszi [160b] a' Fia, – a' mennyi esze vagyon azt a' Leányt, 's a' lészen nékie Menye; – fút az Esperesthez, – kéri sirva is, hogy azt a' Papot onnan az ő Jószágából tegye máshóva, hogy a' Fia távozzék attól a' Leánytól: Szigetit Hadrévére rendelé a' Pártiális;[e] sók ideig vóntatá a' dolgot 's el nem mene. Consiliárius[f] Kemény László meg hallván a' Szigeti ónnan való elrendeltetését, de ókát nem túdván mónda: *Miért nem hagytok békét ótt Koppándon annak a' Fántásta Papnak? hiszem ótt óllyan vólt a' Pap, mint a' Pátronusok!* – De megértvén a' dolgot monda: Okoson cselekedtek a' Papok, 's az Ötsém békét hagyjon az aféle házasságnak, melly miatt a' Familiák mocskoltatnának; mert úgy meg zörgettetem Szebenben a' vasat vélle, hogy Bécsben is hire lészen; – kőszönje a' Leány is, hogy Apjával vagy oláh [161a] Pappal nem kununáltatta[a] Samukával magát; mert tömleczre vettettem vólna a' Menyemet. Menyen ezzel Consiliárius Kemény Bűkösre: Instructiot küld a' Szólgabiró által

b *meg orbilincskodá*, más.h.
a pártfogónője
b jav. ebből: *ött*
c *Kapudra;* más.h.(?)
d itt: főnemes asszony
e részleges zsinat
f tanácsúr
a adatta össze (rom. cununa)

az Öttsére: e' megrémül, 's eskűszik, hogy elméje szikrájába sem vólt. – Szigeti Törvényröl gondolkozik, hogy a' pénzt megnyerje, – Kemény Samú pedig megházasodék. –

132.

Ekhárt Gergely Toroczkai Unitárius Esperest, hirét hallja vala, micsoda jeles orátiokat mond ótt egy Református Prófessor /:ez Verestói György vala, – Certe ad majora factum erat illud Ingenium:/[b] 's engemet igen kér vala az becsületes Ember, hogy vagy éggyet közlenék vele, minthogy az Unitáriusoknak Praedicátiói is nem igen réálisok; – küldém azért nékie azt az Orátiot, melyben az Halált Szólgának szegődteti az orátor,[384] a' melyben, bizony nagy prófánitásnak[c] [161b] tartom most is, a' mint a' Kristus halálát jádzi-képpen óda elegyiti az a' becsületes ember: Tóvábbá: én nem venném jóneven, ha kedves halottaman kaczajokat inditana az Orátor. Bizonnyal hallottam, hogy ezt az Orátiót meghalgatván Bánffy György,[385] igy szollott az Orátornak: *Vere*[d] *valamikor számot adsz Istennek az ilyen Orátiokról.* Hogy én az illyen Halotti játékos órátiokat ne láttatnám helybe hagyni, eleibe irám az Echártnak küldött Exemplárnak[e] Salamonnak ama szavát: – Mint a' nyárhóz a' hó, 's mint a' ki Télben leveti rúháit, ollyan a' ki a' bánatos Szivnek éneket mónd.[386] – Meg ólvasá a' Vén Esperest az Orátiót, 's maga vissza hózván mónda: Nem kell nékem Uram eféle, – erről senki jóbb Itéletet nem tett mint Kegyelmed.[387] –

133. [162a]

Pelsőczi János /:ki egy néhány napig Püspők vala:/ Fejérvári Tractus[a] Esperestje lévén, mene az Ekklésiák visitálására; jól esmeri vala pedig abban a' kis Tractusban az Embereket, nem igen lévén az egész Tractusban is több Református, mint az Enyedi Ekklésiában: látván, hogy hólmi legörbett paraszt vén emberek jönek eleibe mónda: Nézd el! a' gonosz lelkiesméret mind legörbesztette őket. –

134.

Tórdai Szabó Jánosnénak gyermeke születvén búrokban a' Bába Telegdi Sára a' burkot eltevé 's megszáraztá, vagy talám Szabó Jánosné is

b Bizonyosan nagyobb dolgokra hivatott az a tehetség.
c szentségtelenségnek
d valóban, méltán
e példánynak
a egyházmegye

óka, 's javallója lőn annak. Mikor eljöve a' Keresztelésnek ideje, a' Templomban adák a' gyermeketskét a' Fő Kereszt Anyának Vásárhellyi Lajosnénak a' kezére, a' ki a' [162b] gyermeknek mellyénél meg látá a' búrkot; de azt véli vala, hogy az a' Pap Stólázoja,[388] 's kivévén onnan, letészi az asztalra a' Pap számára, 's véghez menyen a' Keresztelés; a' Pap Déési György gondolkozik vala e' dolgon; mert már a' stóla nékie meg ment vala; és kűnn kibóntván látja, hogy vékony lantorna[389] fórma, 's észre veszi, hogy valami babonás búrkot akart kereszteltetni, – ennek osztán lármája vala: a' Bába eltiltaték a' Bábaságtól. s.a.t. –

135.

Medre nevü Óláh, de jó kocsis vala az Öreg Consiliárius[b] Kemény Lászlónál, a' ki illiteratus[c] Ifiúban igen szép elméjü vala. Ez egykor nyárban Vasárnapon a' Szlu'sbára[d] által kéredzik Pétellakára Bükösről, az hól az óláh Pap rarissimo tunc Exemplo[e] kérczile[f] nélkül praedikál vala, 's hát akkor a' pipázás [163a] ellen tanult Praedicátiot az Apostolnak ama szavára: *Ne légyen kőzőttetek méreg termő győkér.*[390] Mellyet is a' Tabákra magyarázván, a' Tabáknak eredetét eképpen beszélé elö: Lakik vala régen egy Görög Remete azon Pusztában, amellyben a' Zsidok 40. Esztendeig bújdostak, 's túdja vala pedig, hogy abban a' Pusztában nincs több Remete, hanem csak ő; – de egykor más[a] egy Remetével találkozék, a' kinek kezében egy búgyogos korsó vala, 's kérdé a' Görög Remete: *Ki vagy, honnan jösz?* Felele a' búgyogos korsos Személy 's monda: Én Ördög vagyok, 's pokolból jöttem ide: mi meg irigylettük, hogy az Istennek anyin Tőmjényeznek; azért ö ellene gyülést tartottunk, 's a' végeztetett, hogy e' korsóba mindenikünk fingjék belé, 's azután dúgjuk bé erössen, 's lássuk meg, mi leszen belőlle. – [163b] Ugy is cselekedtünk, 's lett abból igen apró verhenyös[391] mag, aprobb a' máknál. – azzal engemet kiküldőttek ide, hogy félen való helyen elvetném, megmivelném, 's azt fel kaptatnám az emberekkel, hogy azzal szintén úgy füstölnének 's áldoznának nékünk, mint Ti az Istennek tömjéneztek. – Láddé már is mint felkezdették venni! inkább veszik a' piaczon is mint a' Tömjént.[392] – Innen a' Péterlaki Pópa hatalmas feddéseket 's intéseket ada a' nép eleibe: – kiószolván a' nép a' Beszerikából, sokan elronták pipájokat, elhányták Tabákjokat. – Haza érkezve Medre a' Praedicátioról nékem megbe-

b tanácsúr
c tanulatlan
d istentiszteletre (rom. slujba)
e akkor példátlan módon
f könyvek (rom. cartile)
a *már*, más.h.

széllé, mivel én is abban az Udvarban lakom vala, és kérdém, honnan vette ez a' Pap ezeket? 's felele Metre: A' Gombuczi Templomban van egy Könyv, 's abból tanúlta a' mint móndotta. Mondék [164a] a' Kocsisnak: Én még szebbet mondok tenéked hallgass meg engemet: „Volt a' Paradicsomban egy drága fa, mellyet Életfájának hivtak; mert a' ki aról ett vólna sóha meg nem hólt vólna; de az Isten Ádámot kiüzé a' Paradicsomból, 's minekútánna sokáig élt vólna, végre halálra betegedett. Vólt pedig nékie Seth nevű fia, a' ki elmene az angyalhóz, és kér vala attól az Életfájának gyümölcséből; de nem ada, – hanem ada égy ágacskát rólla, ha valamire mehetne vele; de mig az ággal haza érkezék, addig Ádám meg hala és eltemettetvén, felszúrá Seth azt az ágacskát Ádám Temetése dombjára, a' melly ótt nagy fává nevekedék, és Noé bévitte vala azt a' Bárkába is, – azután is vólt arra a' fára gondviselés, hanem Salamon idejében gondviseletlenségből a' [164b] Siloam patakjára[393] pallot csináltak vólt abból, – és a' midön a' Délnek királynéja a' Salamon Udvarlására jött,[394] által akart menni rajta; de az Angyaltól megintetett, hogy arra ne lépjék; mert a' Világ Megváltójának azon kell meghalni, – bé izent Salamonhóz, hogy azon fára jó góndot viseltessen, és Pilátus éppen abból a' fából csináltatta a' Kristus Crúcsáját."[a,395] –

Mikor ezt figyelmetesen meghallgatta vólna az óláh kocsis meg vallá; hogy e' szebb a' Péterlaki Praedicátiónál is, és hogy ő ezt a' szép dolgot sóha nem hallotta. Mondék akkor: Métre! én illyent tőbbet is tudok; de e' nem igaz: hanem csak valami Kalugyer[396] vagy Barát gondolta: Bezzeg bizony nem illyenekből áll a' [165a] mi Tőrvényünk vagy Vallásunk! – A' mi pedig a' Tóbák dolgát illeti: ha az Ördög Tobákot tud teremteni, a' melynek haszna vagyon gyógyitásra; miért nem túd keserű laput teremteni, miért nem füvet, zabot? *NB.* Ülűnk vala pedig ekkor a' Paripák faránál. – Mind ezeket meghallgatván, alig várá, hogy az Urunkal útnak indulhasson; ott a' Bakkról hátra meg beszéllé mind ezeket, 's meg dicsére, hogy igen tudos ember vagyok, a' minémü nem vólt abba az Udvarba. – Tevénk próbát is ha meg térne; de nem lehete. –

136.

Pápai Pári's Ferencz Enyedi[a] Prófessornak szavai: 1./ *Ti Deákok most gyertyánál szartok*; /:mert Lámpással járnak ök a' Latrinára:/ *ha Papok lesztek forgács*[397] *világánál esztek;* – a' bizony meg is esett sokszor, 's tóvább is meg esik. 2./ Ez is a' Pápai [165b] mondása: *Ezek a' szegény Papok, ha egyebet nem hagyhatnak is Gyermekeiknek, igen szép neveket*

a keresztfáját
a *Enyedi* utólag beszúrva

választanak' s adnak nékiek a' Bibliából: – Absolon, Jahel etc. – – – Igen eljár vala ez a' Prófessor az Enyedi Lakadalmakba, Tized-lakozásokba, Czéh[b] Lakásokba; 's néha két felőll fógva viszik vala haza; és ittason azt mondogatja vala: *Kőnyvet irok! kőnyvet irok.* 'S irt is. –

137.

Bűkösi Kemény Boldi'sárnak harom fiai valának: Boldi'sár, György, és Ferenc; e' kettő ugyan egy hassal születék vala Porcshalmi András vala pedig a' Praeceptorjok. Az édes attyok hózat vala nékiek Rudimentát 's Colloquiumot[c] hogy azokból tanulnának; de a' fiak mihelyt[d] ürithetik vala, mindjárt elásák a' ganéjba Kőnyveiket, 's mig ismét sókadalom esik vala[e] kőnyv nélkül leb'selének vala. etc. [166a] Ugyan lett is vala belőllük három Ur: – Boldisárnak nagy Oeconomiája[a] vala, hogy minden Sokadalomkor szintén a' Czigányokkal ugy csere berél vala mint akármellyik Sátoros. Az Öreg Con'siliárius[b] Kemény László igére nékie egyszer egy jó Paripát, ha a' Czigányokkal való cserélést elhagyná; de nem fógadá; Győrgy jó Gazda vala; de ő is a' Boldi'sár és Ferencz annyát a' ki őtet is szűlte vala sokszor őszsze szidta ama trágár mit csinálommal. Ferencz leg okosabbnak tartatott; de ö is meg engedé, hogy a' mostani Gubernátor[398] 's Révai Lőrincz meg nézessék az ő eszét 's a' báttyájét. – Mikor egykor ezek az Urak hárman asztalnál vólnának, 's velek egy asztalnál űlne egy Szotyori nevü Deák is, mónda az Urak kőzül eggyik: *Minden Méltoságos Familiában vagyon egy egy bolond, mint a' Teleki Familiába a' szegény Teleki Dávid, – a' Toroczkai Fa-* [166b] *miliába Gábris;* ki szalma kalapban jár vala és óláh jobbágy Ipa szekerén sót viszen vala a' portusra.[c] Mond erre Szotyori mint játékos Ifiú: *De bizony némelly Familiában három is vagyon!* Mónd erre Kemény Ferencz: *Isten úgy segéllyen Bátyám Uram! rolunk szól az ebadta Deákja,* – azért megharagúvának 's meg akarák verni; de ama mónda: Mit csinálnak az Urak? hire menyen, hogy egy Deákot támadtak meg. etc. etc. –

b a javító jav. ebből: *Cseh*
c latin nyelvkönyvet és beszélgetési könyvet
d *mihelyt* utólag beszúrva
e *val*, th.
a gazdasága
b tanácsúr
c kikötőbe

M[aros] Vásárhellyi Baba Ferencz egy Enyedi Bábának vala fia, 's a' Baba nevet ugy csinálák Törökösön accentus[d] nélkül Bábából, nóha hiresztették, hogy Nagy Attyok Török lett vólna, 's Törökül a' Baba Apát tenne. Ez az Ember mint Enyedi Deák a' Kurucz világban Kém vala, és azzal Erdélyben 's Magyar országban feles pénzt szerze; azután [167a] a' Collégiumban Publicus praeceptorság[a] által 's hogy feles Urfiakat tanita, annál inkább pénzesedék és felmene az Akadémiákra. Óllyan opiniot[b] szerzett vala magának, hogy az Enyedi Prófessorságot elérheti vala; de nem kelle a' belsö Hivatal: Kinyómtattatá ugyan magyarúl a' *Lelki Életet*;[399] de azt is kereskedésre, nóha igen belé sűle; mert a' melly Özvegyeknek ajánlotta vala, nem tőltötték meg erszénnyét. Fóga azért Bórral való kereskedéshez, és nagy részint hitelbe sók Tokai és Tokai nevezet alatt való Borokat szállita Angliába, a' hól is ejtelét két két aranyon eladhatja vala; de nem adá, hanem jól ki illogata belöllek 's valami Rhénánum[c] nevezetű Bórral megtőlté, – a' bórok megváltozának 's eczetesedének, – Ő azonban Angliában is ezerekig csala meg valami embereket, 's ótt hagyván a' Bórokat jöve Francofurtumban, – ótt már kőlcsön pénzel [167b] él vala titkon; de Thékája[d] nagy és háza fényes vala. Árkusokat kellene béirni az ő dolgaival. Végre czúdar állapotban lappanga Erdélyben 's Magyar országon;[400] de nem vala a' miböl egy akasztó kőtelet venne. A' hól reá esmernek vala feddik vala, hogy sokakat meg csalt volna; – az ő mencsége pedig e' vala: *Nem móndom, hogy sokan megnem csalatkoztak bennem; de én senkit meg nem csaltam.* Erröl az Emberröl a' Magyaroktól igy kérdezkednek vala Német országon: *Noscis illum Baba?*[e] Nolténiust a' meghólt Prússiai[f] Királynak Papját is sók fórmán próbálta; kitől utolszor illyen választ vett: *„Mirum est, Te ipso Cacodaemone inprudentiorem esse: quoties apud me repulsam passus es?* etc."[g] - Ennek a' Baba Ferencznek Kém Társa Enyedi Horvát István vala; ki is ezen az eb kereseten kezdé [168a] a' gazdagulást, 's azután mézzel kereskedvén igen elgazdagodott vala; de gyermeke nem lévén, mindene szállott Ötves Fekete Istvánra, a' kinek annya Horvátné vala;[401] a' ki

d ékezet
a köztanítóság
b véleményt
c rajnai
d könyvtára
e Ismered azt a Babát?
f porosz
g Csodálatos dolog, te magánál Cacodaemonnál is ostobább vagy; hányszor is dobtalak ki? stb.

a' minap meghala;[402] de megmaradt felesége, melly dús asszonyt a' Templomban nem vehetnél sóha, hanem őrzi a' Ládáit ut pervigil Draco,[a] hanem hat esztendök útán, egyszer a' Férje Teste mellé, eljött vala a' Temetésnek napján.[403] –

139.

Az Öreg Kemény Boldi'sárné, a' Bódi Gyúrka 's Ferkö annya sóha nem ett Dinnyét, ha az asztali Szólgák elsöben meg nem kostolják 's meg nem dicsérik vala, azok pedig a' rosszat mind feladják vala; magok pedig az asztal végén a' javával veszödnek vala. –

140.

Pálffi Jánosnak Magyar Országi Pala- [168b] tinusnak[b] szava vólt a' Prússiai[c] első hadakozáskor:[404] hogy ha egyszer is megverjük a' Prussust,[d] *Szegény Legény vagyok; de adok Királynénk Kamarájába 100,000 fórintot: 40. esztendeje hogy a' Berlini Udvar pénzel 's emberrel készül ehez a' hadakozáshóz.*-

141

Az I. Teleki Mihálynak két asztali emberei vóltanak: *Vida István*,[405] ki Tórdai Hadnagyságot visele, és láttam magáni magosságban leirva a' képét, melly alá e' vala irva: *STEPHANUS VIDA, BONUS DUX TORDAE*:[e] a' másik vala *Kubunyi*; – ezek nappal bolondoskodtak Teleki előtt, éjjel Tanácsossi vóltak Telekinek. – A' Vida tréfái kőzül sók, most is emlékezetbe vagyon. Én fel irok ide néhányat, hogy el nefelejtődnék ólly könnyen. –

1./ Mikor Teleki Mihály a' maga Méltóságának csak nem felsö póntyán ülne; [169a] de Templomos Ember nem volna, – mónda Vida: *Uram! egy nagy gonoszságot cselekszem kigyelmed ellen, 's azútán el búvom bátorságos helyre, hogy kegyelmed engemet meg ne találhasson.* Mónda Teleki: Hóvá! hová túdnál előllem elbúvni kara fia?![406] – Felele Vida: *Én bizony csak a' Gernyeszegi Templómba*; melyet hallván Teleki elfordula tölle; mert túdja vala mit tenne a' Vida István vágása. –

a mint az éber sárkány
b nádornak
c *Per'siai*, más.h.
d poroszt
e Vida István, Torda jó vezére (azaz hadnagya)

2./ Látván Vida, hogy Teleki *Ritkaságok házát készit,*[407] 's a' hól valami régi Ritkaságot, Mónétát[a] vagy egyebet kap vala, erövel is kifacsarja vala, – mert senki nem meri vala meg vónni tölle, – mint Olosztelekenb is Dániel Ferencz kedve ellen óda adá a' Siclust.[c] - Vida István is csináltata hólmi Mesteremberrel egy nagy dúrva Pallost, és durván az Átilla nevét reá ütteté, 's vizzel megőntözé, mig erőssen meg ro'sdásodnék, [169b] 's azután tisztittatá hammuval tél túl; és a' maga házában a' fogasra tette, mellyet, 's rajta az Átilla nevet meg látván /:mit Vida is úgy akar vala:/ egy Nemes Ember, hogy is magának grátiát[d] vadászna, béfúvá Telekinek; – parancsola legóttan Teleki Vidának, hogy küldené Gernyeszegre azt a' régi pallos vasat; de ő vonogatá magát 's irá, hogy emlékezetre tartja, 's ha felküldi tudja, hogy onnan soha ki nem vájhatja; de nem szünék meg Teleki mig magáévá nem tevé. Vida magába örül vala; de végre valaki megmútatá Telekinek, hogy az a' ritkaság álnok raritás.[e,408]

3./ Vida egy szóbában hálván Telekivel a' különös beszélgetésért, végre elaluvék Teleki; Vida pedig bébúván az ágy alá, a' hátával emelgetni kezdé a' Teleki ágyát mind addig, mig ez felserkenne, – felserkenvén mónda: *Ki vagy? Uram Jésus!* [170a] *Uram Jésus ne hagyj el!* de ez alatt, mig az álmos Inas gyertyát gyújtana, elmene Vida a' maga ágyába 's tetteti vala, hogy méljen alunnék. Elaluván Teleki ismét az ágy alá buvék Vida, 's cselekedék szintén úgy, akkor annál inkább réműl Teleki, 's Inast is kiált vala, Jésust is imád vala; de akkor rajta éré Vidát; de Vida elűtteté tréfával mondván: Uram! Imádság nélkül feküvél le az este, 's azért kisért az Őrdőg: most is elébb kiáltod az Inast, 's azután Jésust. –

4./ Felfógadja Telekinek Vida, hogy ma a' Fejedelemmel, az akkori szókás szerént kezet fóg tizenkétszer, 's még sem veszi észre a' jámbor Apaffi. Véghez is vitte kőntős változtatásokkal; tizenkettődször Szász Papok jövének a' Fejedelemhez Ebesfalvára Udvarolni, kiket mind addig késlele, mig a' szomszéd faluból a' Káplán köntössét el- [170b] hozatá, és abba mene bé a' Szász Papok kőzőtt a' Fejedelemhez, és kezet fóga vélle a' Fejedelem. Igy csufolkodtak ök a' jámbor eggyügyü Fejedelemmel. –

142.

Apafi Mihály vivé nagyra Teleki Mihályt alacson sorsból, úgy mint a' kinek eredetét senki nem tudja ez napig is, nóha a' Genelogiát[a] elő be-

a pénzérmét
b a javító jav. ebből: *Oroszteleken*
c ókori ezüstérmét
d kegyet
e ritkaság
a családfáját

széllik a' hazug orátorok.[b] De az a' jó Fejedelem a' maga életit is féltivala ettől az elhatalmasodott Embertől: és midön Fógarasban haláloznék, e' vala utolsó szava: *Meg ől Teleki!* –

143.

Sarmasági Ferencz az I. Kemény László Consiliáriusnak[c] attyafia és Sécrétáriussa[d] vala:[409] a' Legény emberséges igaz Nemes Ember vala; de igen kurvás és igen részeges vala, a' minthogy e' miatt a' Kórság is rontani kez- [171a] dé Kolo'svári utunkban Polyánban; mert szájából ki nem esik vala ott is az *arany Bárány* a' ki Kolo'svári bestja vala. Ez a' Legény egykor Csombordon megrészegedvén estve, Urának künn a' búdán létében, bé mene az Ur házába, 's annak sellyem paplanyos ágyába lefekvék; de a' paplanyon felyül lévő tarka szarvas bőrrel úgy bétakará magát, hogy csak a' sárga sarkantyus Csi'sma láttzanék ki, 's ótt elalúvék. A' jámbor öreg Úr bémenvén a' házba meglátá azt a' fejetlen sárga lábú monstrumot,[a] és megrettenvén tölle kisértetnek gondolá. Elö kiáltván pedig Szólgait kérdi vala: Ki vagy! ki vagy! de a' Kisértet alúszik vala, – hanem az Inasok óda járúlának, 's felkölték álmából az Őrdőgőt, 's ő is ki tántorga a' házból. –

144. [171b]

Mikor Hollándiában, Ultrájectum[b] Városában eggyik rendbéli Magyar Bibliának nyómtatásához fógtak volna, az élődi Magyar Correctorok[c] vigyázatlansága, és a' Belga betűszedöknek Magyar nyelvhez való[d] nemértése miatt: – I. Mo's. IV. 1. igy nyomtatodék ki: *Nyergeltem ifiat*[410] Mellyet meg látván Zoltán,[411] Medicinae Studiosus[e] Magyar, rá – ment a' Prófessorokra 's monda: Ha igy nyomtattatik ki a' Biblia, jobb lészen mind a' Cánálisba hányni, mint a' Réligionak gyalázatjára levinni Magyar Országra. – Ugy kezdének jóbban vigyázni az Editióra.[f,412]

b szónokok
c tanácsúrnak
d titkára
a szörnyeteget
b Utrecht
c a szedéshibák javítói
d *való* utólag beszúrva
e orvostanhallgató
f kiadásra

145.

Makfalvi Jo'sef, Kolo'svári Deákból való Akadémikus[g] Vénema alatt tanulván, lőn Universálistává;[413] és sókat bizván elméjéhez 's Tudománnyához, még Hollándiába kérkedék vele, hogy ha Erdélybe jöhet, bizony más [172a] nyelvbe üti a' Théologiát. Intették elöre, a' kik azon idöben Leidában tanultak, hogy e' szegény hazában, mellyben Tövissek között vagyon a' Liliom,[414] ne szerezne háborut, de számba sem vévé, hanem azon Tudományt az Ekklésiákban praedikállással 's egyéb beszéddel, Udvarokban pedig irásokkal hintegetni kiváná! elsöben szorittaték Reversálisra,[a] mellyel ötet igen lekötteték vala; azután a' reversálison[b] rést keresvén, ismét addig hintegeté,[c] mig a' Fogarasi Ekklésiából kiesvén, vácánsá[d] lenne mind ez ideig. – Ez alatt titkon égybeadá magát Gróf Teleki Miklossal /:kinek irott Réligiója vala, 's irta vala ki a' Religio Médici nevű elmés Könyvből:/[415] Huszti Andrással a' részeges Ex Professorral őszsze adá magát, 's hárman csinálának egy Ekklésiát magokból, – 's Makfalvi Urvacsoráját is ószta e' nem túdom micsóda 'Sinagogába. De igy csak segillik vala [172b] Makfalvít a' Papok 's az Urak; de kiváltképpen Gróf Teleki Jo'sefné. – Ez az Úri asszony pedig hivatá ötet Innepleni Hévizre, 's ótt is de Gratia Universali[e] praedicálván, nem vevé jó neven az Asszony, – nékem pedig ezt megirá az Udvari Pap.[416] – *Makfalvi addig hirdeti az Universalis Grátiát, – hogy a' Grófné particularis grátiáját amittálá,*[f] úgy lett vala, hogy az Asszony tőlle nagyon megvóná jó grátiáját. –

146.

Berzenczei Miklósnak az attya[417] vala Tökölyi Imrének a' Pohárnokja, és az I. Kemény László bujdosó Társa Török Országban,[418] – azért a' fiát attya tekintetéért asztali Szólgájává tette vala az a' jó Úr. Vala pedig ennek az Urnak egy jó és igen kedves Rubis nevű Vi'slája, mellyel, 's egy Flintával jó reggel fel mene a' Szőllőbe Sarmasági [173a] Ferencz; és csak hamar a' jó Vi'sla eleibe vive nékie egy nyúlat; ő is, hogy hallják, mintha Ő lőtte vólna a' nyúlat, kisüté flintáját, 's a' puska roppanás béhallék az Udvarba; én pedig, 's Berzenczei űlűnk vala a' Kapuban. Azon-

g akadémiai tanuló
a kötelezvény adására
b jav. ebből: *reves...*
c *hitegete*, jav. ebből: *hitegeté*, más.h.
d szolgálaton kívülivé, állástalanná
e az egyetemes kegyelemről
f részleges (egyéni) kegyelmét elvesztette

ban hát Sarmasági jö a' nyúllal, és én hiszem vala, hogy ő lőtte; Berzenczei pedig monda próbára: Tőkélletlen húsz fónt, majd bé mégy az Urhóz czinczináskodni,[419] 's bé hazudod hogy te lötted, holott a' szememmel láttam /:látta vala pedig Őrdőgőt:/ hogy a' Vi'sla fógá el. Sarmasági elhivé, hogy Berzenczei látta a' dolgot, 's kérni kezdi Berzenczeit, hogy halgasson, fogadá is Berzenczei, – Sarmasági is bémutatá a' nyúlat, 's kedvet találá vele. Felhózák ebédre sűlve a' nyúlat; 's mónda az Úr; látja kegyelmetek: az Öcsém nem sajnállotta ki fordulni [173b] a' puskával 's melly szerencsés, – kegyelmeteknek is szabad volna ez!! Mónd Berzenczei: Isten úgy segéllyen Méltóságos Uram! úgy nem lőtt <Be> Sarmasági nyúlat mint mi, hanem ravaszabb mint mi, 's igy nyeri a' dicséretet. – Ezt a' nyúlat bizony a' Rubis fógta; és kerestessék az egész nyúl börön, ha csak egy selét[420] helly lészen is, elvesszen becsületem. Keresik is; de nem találának. Fordúla a' Jámbór Úr Sarmaságira 's monda? Hát Öcsém! Sarmasági Ferencz? igy kell Öreg embert megcsalni, 's meg kelle vallani a' dolgot 's mónda: Bárcsak annyi eszem leszen vala, hogy holton is belé sűtöm vala a' púskát. Ebből az Ifiúság között nagy nevetés vala. –

147.

Az Enyedi Prófessor Ajtai Mihály Deák Grammatikát ira,[421] és a' Collégája Borosnyai 'Sigmond Galeata Praefatiot[a] ira eleibe; mint [174a] hogy akkor ólly nagy eggyességben élnek vala mind jóban mind gonoszban, a' minö nagy gyülölségben vannak mostan. Vala pedig abban az időben Udvarhellyi Prófessor Borosnyai János, a' ki most Püspökséget visel; és ezen Gramatikának egy Exemplárját[a] kapván, abba holmi Correctios[b] jegyzéseket teve, 's talám méltán is; de azon Exemplárt kezéből kiadván jöve Enyedre a' márginált Grammatica[c] Ajtai kezébe, – ki is, mintha már régen készen állott vólna az az Irás, mérges és embertelen nagy Satyrával támadá meg a' Borosnyai János kevés jegyzéseit, és azt a' Pasquilust[d] engedé leirni 's a' Hazában divulgáltatni.[e] Ere ira rővid Feleletet Borosnyai János; de elmésen mocskok nélkűl, a' dolgot jó hára[f,422] adván; és a' Pasquillusról is megszollitván graviter,[g] hogy ha orczánk bőre vólt volna itt Enyeden Grammatikusokúl[423] meg pirulhatott vólna. – De a' mostani [174b] Lo'sádi Pap Herepei nevű,[424] a' Satyrához

a itt: ékes előszót
a példányát
b javító
c széljegyzetekkel ellátott nyelvtan
d gúnyiratot
e terjeszteni
f *haza*, más.h.
g keményen

hasonló hegyes pennával támadá meg azon Grammatikát, és impune[h] kiadá Irását. Lőn ezek között, hogy az Enyedi Tractusnak Synodussa[i] lenne Sz[ent] Mihályfalván, 's Vacsorán Kovács 'Sigmond és Zágoni Márton[425] Akadémikus[j] Papok is a' Grammatica felett össze csatarázának, 's egymáson kevés becsületet hagyának. hogy őket egymástól elválasztaná egy valaki[426] mónda: *Azt a' Grammaticát mindenek helybe nem hagyják; némellyek pedig dicsérik igen. Mónd vala ez az ember tőbbet is; de meg neheztelvén az Esperest mónda: Csúdálkozom Kigyelmeden!! senki nem dicséri, hanem minden értelmes atyák látják, hogy gyermekeik semmit sem túdnak!* Mónda az az Anonymus: *Vaj dicséri Uram, a' Tokaji Mester!* NB. Úgy is vólt, hogy a' Tókai mester dicsérte. Mónd ara az Esperest nehezkedve; [175a] *Kigyelmed sem túd Erdélyben példát találni, hanem Tókajba menyen!!!* – Azonban valamint 's valahogy véghez vivé Ajtai Mihály, hogy azon Grammatica intra Acta Eruditorum[a] récenséáltatnék Lipsiában[b] szép dicsérettel;[427] de az Erdélyi Reformatum Suppremum Consistorium[c] azzal nem gondolván, azt a' Grammatikát letéteti Nagy Enyeden[d] Celebrált[e] Gyűlésében, – ismét azután nem sokára felvevék; sőt Ajtai Mihálynak Gymnasiárcha[f] nevet 's hatalmat ada a' Suppremum Consistorium, – a' tőbb Prófessoroknak pedig meghagyá; hogy amannak dolgaiba ne szóljanak sub amissione honoris et ófficii.[g] E' miatt közöttők, újj Tűz gerjede és égdegel. – A' Grammaticának első Editiojából Paradigma *Cubile*[h] kimarad vala, melyet contravertálván[i] az Enyedi Pap Déési György, 's az Ajtainak [175b] fülében menvén, nevezé a' Collégát illy agnomennel:[j] *Cubile Déési;* de' a' második Editióba belé tevé a' *Cubilét*; 's már mondhatni: *Cubile Ajtai.* Nánási András hallottára, hozának Ajtainak óllyan hirt; hogy Fái János Alvinczi Praedicátor is azt a' Grammatikát nem szereti, – mellyért meg neheztelt a' módnélkül Cholericus Grammaticus;[k] de Nánási mónda: *Fái csak azért haragszik,* hogy kimaradt a' Grammaticából: a' *Pyrites.*[l] Vala pedig Fái veres hajú 's bajusszú Ember. –

h büntetlenül
i egyházmegyének zsinatja
j akadémiát járt
a *Eruditor*, más.h.
b az *Acta Eruditorum* c. folyóiratban ismertetnék Lipcsében
c református legfelsőbb egyházi tanács
d *Nagy Enyed*, th.
e megrendezett
f iskolamester
g tisztségük és hivataluk elvesztésének terhe alatt
h kiadásából a cubile 'ágy; lakóhely' ragozása
i kifogásolván
j elnevezéssel
k lobbanékony nyelvtudós
l kénes vasérc (gör.); a tréfa ennek aranysárga színére utal

148.

A' mostani Gubernátor[428] gyermek kórába vadászni méne az Udvar népével egybe, de nem vala semmi szerencséje, hanem egy agár elfóga egy nyúlat; maga pedig kisűtvén a' Flintát réá fogá hogy maga lőtte, haza is jöve nagy örömmel és bémútatá [176a] Attyának mint legelsö vadászattyát; de félvén a' kitúdjától, hogy rajta érik; mert majd megnyúzzák a' nyúlat és meg látják, hogy sohol[a] selét sem érte; lelópá magát a' pinczébe a' kés villával, 's belé veré a' hólt nyúlba nagy hijába; de rajta is éré a' szúrkáláson Ribiczei Farkas nevü Inas. – Mindenek kinyilatkózának; mi nevettük: – az öreg atya pedig teprenkedett, ha meg szokja a' fia a' hazugságot. –

149.

Macskási Katát feleségül elvevé Kemény Sámuel a' sók jószágért nóha nem vólna igen fórmás, és idöske vólna a' Kisasszony, – sőt egyik ágon harmadik iz atyafiú is; de ugyan csak hózzá mene Kati 's szüle is éggyet, 's az is meg halván nem lön maradéka. A' Jószág Igazgatásban az Asszony nagyon meg kőnnyebbitté Báró Sámu- [176b] elt; úgy hogy ennek az Urnak egyéb dólga nem vólna, hanem a' Paripák, kópok, agarak és pipa. De ö is kimilleni kivánván az Asszonyt 's elö kapván egy Frajt, a' midőn a' hasán vólna, rajta éré az asszony és keményen fógá a' Keményt; – nem túdá a' szegény Kemény Sámuel is magát egyébbel menteni, hanem mónda: *Csak Tégedet akartalak kiméllenі Feleség*. Melyre mónda Kati: *Udan ne kiméljen* kegyelmed engemet! Udan! /:pro[b] úgyan:/ *ne kiméljen* kjed engemet. –

150.

Borsai Pál[429] Türi gazdag Praedicátornak nagyobbik fia igen elmés, sókáig, sőt egész Deákságában bór nem iszának tartatott ifiú igen hajlandó vala a' betű meczésre, óra mivre 's egyéb efélékre; 's igen szép pallérozott stömpöllyöket[430] csinált vala, sőt a' maga öntötte betükkel nyómtatva lát- [177a] tam nálla ama mondást: *Non si male nunc*,[a] *et olim sic erit*,[b] nyómtatott vala egyebet is; de midőn várná, hogy ebbéli szándékában felsegéltetik, 's idegen országokra mehet, senki nem segélte, – ő is adá magát mind borozásra mind pedig óra mivekre, és Enyeden meg telepedvén, feleségűl vette ama igen szép

a jav. ebből: *soholt*
b ehelyett
a a javító jav. ebből: *Non si nunc male*
b Ha most nem megy rosszul, akkor továbbra is így lesz.

frajt a' Bánffi György Udvarából, a' Gyujto Klárát; de belé bolondulván Ecsedi Mihálynéba, háborus lön házassága, és az Asszony hosszas perpatvar által divortiumot[c] kerese; de nem nyerhete; hanem már az öszvebékéllésröl kezdenek vala gondolkozni. Azonban hólmi Barátok látogatván Borsai Pált a' bórért, próbálgatják vala Religiojától elhajthatni. Ő pedig szegény találá mondani: „miért lennék én Pápistává, hogy képeket imádjak? hiszem nékem is van fúrom, és tudok egy fán két lyúkat fúrni szem [177b] gyanánt, 's igy is imádhatom azt." Melly szava miatt rettenték a' Barátok; azért ő is elmene titkon Magyar Országra, és Debreczeni Pál név alatt ment a' Károli Sándor Udvarába és Méhésznek béajánlá magát 's Méhész vala egy Szigetben; de ótt Órákat csinált vala, 's azokat felfüggeszté vala az élő[d] fákra 's abból kitalálá az Udvar, hogy Óras Mester vólna, – az által szaporán békeresi, és a' borra 's kúrvákra szaporán elkölti vala a' pénzt. Végre benn az Udvarban lakván, a' pitvar ajtot bezárá magára, és a' kémenyben egy szegre felakasztá magát: midön feles napokat nem láttatott vólna kűnn, reá nyiták az ajtót, és meg pomhadva[431] találák; végre idöre-hára elhózák a' Szatmári Hóhért, minthogy arra is hamar nem találhatának, és az, a' Károli akasztófa [178a] alá elásá. – Ez az ember a' Spinosa kőnyveinek[a] ólvasásából vastag Atheista[b] lett vala: – utolsó állapotjában sók ólyan szókat is irt vala a' házának falaira, melyek ötet vastag átheistának bizonyitották. Qualis vita, finis ita.[c] -

151.

Nádúdvari Sámuel Pataki Deák korában *Csécsi János* Prófessort ki Pasquillizálta[d] vala: ezért Patakról kiigazittatván lőn Enyedi Deákká,[432] és bizony szép quálitások[e] is valának benne: igen jó Poëta, ritka jó Iró, kedves magaviselésü, igen kedves beszédü, ereje felett adakozó ember, és Papnakis ad Populum[f] ritka. Sóha talám Nagy Enyed úgy nem szerette Papját mint ötet. Ő hozzá nem mehetett bé óllyan Halgatója, hogy bórral ne- [178b] kinálja.[433] – Enyedről vivék M[aros] Vásárhellyi Professorságra, 's ótt is használt tanittásával; de Enyedről lett kilépése útán sóha csak égyszer sem praedicálla. Meghalván mellöle Debreczeni sántácska[g] felesége;[434] Szarkáné nevű jobbágyos nemes asszonyt veve feleségül; de az mind inkább a' maga jószágában gazdasszonykodék vala,

c válást
d *élő* utólag beszúrva
a *kőnyeinek*, th
b jav. ebből: *Athenta*
c Amilyen az élet, olyan a vége.
d gúnyiratban kicsúfolta
e tulajdonságok
f a népnél
g *fántácska*, más.h.

és csak hébe hóba égy két hálásra mene vala Prófessor Uramhóz; ő azért adá magát a' Szólgálójához, 's a' meg férgesedék tőlle; ő is a' ki túdjától tartván éjjel elszökék, a' Collégiumot és feleségét is meg kárositván és Nagy Váradon Pápistává lön. Azután vevé magát, sub Tituló Mathematici et Ingenarii[h] /:mert ezekhez ért is vala, mint az asztalassághóz is:/ a' Károli Ferencz Udvarába;[435] ónnan elmenvén mint Szarándok megjárá Rómát is; de a' Je'suiták csak nem hisznek vala nékie; söt ólcsárolják [179a] vala mathésisbeli experientiáját:[a] feltéve azért, hogy Barát köntösbe öltözve ismét Szarándokoskodnék Rómába; de azután hóvá veszett légyen nem túdom. Azt túdom, hogy egy Enyedi Öreg Csi'smadia Barók[b] Miklós nevű Kolo'svárról jövén engem meglátogata, 's mónda: *Szomorú hirt hoztam Uram! Kolo'sváron beszéllik, hogy Nádudvari Uram lészen az Erdélyi Pápista Püspők.* – Móndám mosolyógva: *igen akarnám azt;* mónda a' Csi'smadia: *ne adja az Isten azt:* mert az Enyediek kőzül sókat elhitetne. Móndék erre; azt nem túdom kiket hitetne el, hanem csak igen szivesen kivánnám, hogy Erdéllyi Pápista Püspők lenne; mert ugy a' Pápista Püspők nékem Kómám lenne, – mónda Barók! kegyelmed Uram, nem háborodék meg azon a' [179b] hiren a' mellyet hózék. Móndék nékie: nem bizony én; mert abba a' Püspőkségbe ő kegyelme sóha nem kap bizony: – hiszen ama nagy Urak ezért a' kis Fejedelemségért csakhogy egymás szemit nem vájják ki, 's hogy lehetne ö kegyelme Püspök, hiszen ósztán Szarkáné asszonyom Pápista Püspökkné lenne. –

152.

Macskási Bóldi'sárné, a' Kapi Anna /:a' ritka szépségü Kapi Györgynének szörnyen kancsal Leánya:/ a' longaeva mater[c] meg halván, temetteték Bocsárdon nagy pómpával: ótt Orátor vala Szathmári Mihály a' M[aros] Vásárhellyi Tudos és jámbor Prófessor, – Temetés útán való napon reggel az Actorok,[d] 's mások is bémenének búcsúzodni Kemény Sámuelhez és Feleségéhez Macskási Katához: én is ott állok vala az Udvari [180a] több hópczihérek[a] között. Akkor a' több beszélgetések között mónda Szathmári Mihály: – Ekkor 's ekkor éjjel látám álmomba, hogy Nagyságod Méltóságos Báróné asszonyom! e' Bocsárdi Szöllöből jö vala le, és kebele megért Szőllö gerezdekkel meg vala rakva. Reggelre kelve

h matematikus és mérnök cím alatt
a matematikai ismereteit
b jav. ebből: *Bará...*
c hosszúéletű asszony
d a temetési szertartást végző papok
a *hópczihézek*, más.h.

mindjárt móndám: hogy az Isten még Nagyságtokat megvigasztalja és örőköst ád e' Dominiumba!![b] Ezt halván Macskási Kata, legóttan parancsola, hogy egy hordó Bór vónatna ki 's tétetne szekérre, és indittatna Vásárhelly felé Prófessor Uram számára. – Igy telék bé az álom!!! –

153.

Óláh Fő Monosztériát,[c] vagy Ló kőtő Akadémiát épittete a' Király, Balásfalván;[436] – és nagyon Tanult Kalugyerek keze alá sók óláh Ficsorok, botból készűlt Beretvák gyüjtetének, hogy Tanulnának azokban a' pómpás és [180b] czifra épületekben. Azon Felfalusi Mihály nevü lepcses Médicus[d] Réformátusból Áthéus,[e] Áthéusból Pápistává lévén, enni 's innya, élődni jöve la Blás:[f] Örülének is, és csúdálkozának is az óláhok, hogy egy nagy Úr lett Unitussá.[g] Ótt töltvén idejét, sétál vala egykor kivűl a' Monosztéria falai mellett, a' Fö Prófessorokkal eggyűtt, a' hóvá az óláh Tanúló Legények hólt szénnel[437] nagy akasztófa figurákat irtak vala. mellyet látván Felfalusi megcsúfólá öket, hogy még most készitik magokat az akasztófára, et dant documenta qua sint origine nati.[h] A' Prófessorok alig várták, hogy bémeszeltessék; mert megszégyenlették vala magokat. –

154.

Lészai Istvánné Keczeli Sára, Lészai [181a] Istvánnak Felesége tart vala egy nemes Léányt, attyafiát házánál a' ki is már szerencse várandó[438] vala, 's mene is Leány látni a' Szénási[a] fiak közül egy becsületes Ifiú.[439] El fógák az ebédet, 's mind a' Leány, mind az Ifiú asztalnál ülnek vala. Lészainé pedig mint nagy Gazdaasszony vigyáz vala, hogy az asztalnál mindenek rendesen állanának, és fógyatkózás ne lenne: – meg látja azomban Lészainé, hogy a' Leány nézönek tiszta Tánygyért kellene adni, mónd azért 's int egy Inasnak illyenképpen: *Szénát ö kegyelmének*, tángyért akarván móndani. Ezt hallván Lészai István mónd a' Feleségének: *Nem él ö kegyelme a'félével*: jó étek vala pedig a' Legény előtt. – mónda Lészainé: *A' jó étek; azzal élhet akárki is.* Ismét mónd Lészai:[b] [181b]

b uradalomba
c kolostort
d orvos
e istentagadó
f Balázsfalvára (rom.)
g görögkatolikussá
h és bizonyságát adják, honnan is származnak
a *Szénás*, th.
b őrszó: *nem*

István: nem él ö kegyelme azzal; mert Szénát parancsolsz béadatni. – Ezt hallván Lészainé, elszégyenlé magát; – kezdé követni a' becsületes Léánynézöt; – de az úgy elszégyenlé magát, hogy azután sóha a' Leány felé sem mere menni, e' pedig vala csak error lingvae.[c] –

155.

Keczeli István Dobokában Fö Biró vala 's igen jeles Ember, a' Felesége pedig egy meddö, de magnanima mater[d] a' Kórda familiából. Ezeknek idejében lön illyen dolog: Bánffi György, és Csáki 'Sigmond[440] nagy két[e] Urak, igen nagy pompával Vadászathóz fógának,[f] és minden hegyen völgyön lakadalom vala nékiek és a' vélek lévő Uraknak 's Nemeseknek. Végre Babuczra béizene Bánffi és Csáki Keczelihez,[g] hogy nálla akarnának ebédelni; azért amaz is számokra nagy kónyhát üttete, 's mikór már [182a] az asztalnál igen jó kedvek vólna, éggyeseket kezde elköszönni nagy köszönések között Keczeli István, 's minthogy az akkori Váradi Püspök, a' Csáki Imre[441] Cárdinális vala, 's a' Cardinálisok Eminentissimus Titulussal[a] élnek, – érette is a' póharat Keczeli István elköszönvén monda: *Isten ö Eminentiáját szerencsésen éltesse sókáig!* Keczeli Istvánné ezt hallván, meg nyómja a' Férje lábát, hogy vigyázzon magára a' beszédben; de aról Keczeli keveset érte, – és ismét éle[b] az Eminentia névvel; akkor inte a' Felesége, 's óda hajtván Keczeli a' fülét, 's mónda az asszony! Uram! kigyelmedet a' bór meghatotta; ne medenczézze kigyelmed a' nagy Embert!! – Ezt látván Bánffi György mónd: Mónd meg Keczeli; mit súga a' füledbe a' Feleséged: Keczeli tétovázva vonogatá vala magát; – de Bánffi mónda: Vere[c] meg [182b] kell mondanod, különben semmi kedvem nem lészen, – azonban az Asszony pirúl vala; de sóha nem túdja vala mire sülne ki a' dolog.[d] Bánffi csak unszolja vala, hogy vere ki kell mondani. Mónda azért Keczeli: A' Cárdinális ö Eminentiája Titulussát emlitvén, 's a' Feleségem azt eddig nem hallván, 's nem túdván, meg nyómá a' Lábamot, 's intvén kezével azt súgá a' fülembe, hogy részeg vagyok; de vigyázzak magamra, és ne *Medenczézzem* a' nagy Embert. – Ezen mosollyodám el Méltóságos Urak; hiszem nem

c nyelvbotlás
d nemeslelkű asszony
e *két* utólag beszúrva
f jav. ebből: *fógnának*
g jav. ebből: *Kecselihez*
a a bíborosok nagyméltóságú címmel
b *elé*, th.
c igazán
d *dolg*, th.

is vagyok ólly részeg: – ezen nagy jó kedvek indult az Uraknak; Keczeliné pirúl vala; de a' pirossága világánál sókáig ivának vala a' Vadászok. –

156.

Naláczi Jo'sef /:ki akkor magát 53. [183a] esztendösnek móndja vala[a] :/ feleségül vévé Toroczkai Borbárát a' Toroczkai 'Sigmond[442] 16-ik esztendöbe fórdúlt Leányát, 's lőn az nékie harmadik felesége. A' vala pedig szándéka, hogy a' szép Ifiú Kisasszony által fiú örökösse maradna Szép jószágaiban. – A' mátkásodásnak hellye lőn Gyéres Szent Király, és az idö egyik nyári holnap: – és el is érkezék Naláczi szép Sereggel Gerendre, az hónnan a' Leány attyának hirt tétete érkezéséröl: de azonban Dobai Mártont[443] a' Toroczkai 'Sigmond Enyedi Álumnussát[b] a' szél óda hajtá, mint Udvari hazugot, 's álnok hiúzt, a' ki kerülvén fordulván a' Kisasszonynak bémóndá, hogy Naláczi Jo'sef nyómorék szakadt ember, lejár a' töke. – Ezt megjelenté [183b] az Asszony az Urnak; lőn nagy sirás, és Tóroczkai 'Sigmond sirva leindula kertében az Aranyas[c] felé, – 's útánna a' T[oroczkó] Sz[ent] Györgyi Pap[444] is, hogy a' sirásnak ókát meg túdja és vigasztalja is ha tudná. Meg is érté a' dolgot; és a' Leányos atyának azt a' szándékját, hogy megizenje Naláczinak, hogy ne jöjjön hijába, kérdé a' Papot is: ha javallja é! és azt is, ha hallotta é Naláczinak azt a' nyavál-jáját! Mónda a' Pap: hogy mostanság kezdette hallogatni; de vélte, hogy az Urak azt jól túdják. A' mi a' visszaizenést illeti: Azt az Úr jól meggondólja; mert Naláczi az Úr biztatására Uri és Nemesi Rendel jött, 's nem túdja az Ember mi rósz következhetnék belőlle. Megcsendesitvén magokat elvárák más napra Báró Naláczít, ki azútán [184a] Kászoni[445] által Consiliáriusságot[a] szerez vala, 's a' miatt lőn óda Péterfalva. – Meg lön más nap a' Copulátió[b] szönyegen, és gazdag ebéd útán levének Tánczok is; tánczola maga is Naláczi Jo'sef is; de nem csak az Udvari népe, hanem a' falúba az ólánnék[446] is meghallották vala, hogy a' Mátkás Vénség micsóda nyomorúság Tarisnyát hordóz a' két Czómbja kőzött, 's nóha jó hósszú Dolmánnya vala a' mi dimidii Seculi[c] Völegényünknek, még is látható vala szegénynek a' torongya,[447] 's az ólánnék újjal mútatnak vala arra, óláhúl móndják vala: Jaka! csej mare jude![d] Mikor elsöb-

a *vala magát*, más.h.
b ösztöndíjasát; *Álumnássát*, th.
c a javító jav. ebből: *aranyas*
a tanácsosságot
b házasság
c fél évszázados
d Nézd, milyen nagy legény! (rom. Iata, cei mare[s] iute)

ben maga kéreté Naláczi Bórist;[448] meg kérdék a' Papót is mit szóllana hózzája: Az látván, hogy a' Titulusért[e] 's a' sók szép jószágért csak óda adják, [184b] mónda: *Ha szereti az Urat a' Kisasszony, óda kell adni; hanem szereti, ne veszeszszék el az Urak magok gyermekeket;* meg vallák, hogy most nem szereti; de idövel meg fógja szeretni, mert több annak a' pénze 's a' jószága mint ama nyalka Úrfiaknak!! Szereté is a' szegény Naláczi Toroczkai Bórbárát, marada is Károlly nevü jeles, tanúlt, látott és hallott fia ki Generál Hadickal Berlinhez is elment vala,[449] 's ónnan fútva szalada, – az Inassának Lippainak[f] a' sarkát meg is lötte vala egy Prussus;[g] más pedig és Magyar Húszár meglátván, hogy ifiú Magyar az Úrfi, monda: hát te mit keresel itt, mit csinálok az anyádnak? Onnan ennyi nyereséggel jöve vissza Naláczi Károlly. –

157.

Sztójka 'Sigmond apostásiája[h] útán [185a] a' Bérmálásban Antal nevet is vévén fel anno 1749.[a] Erdélyi Pápista Püspökké és Gubernialis Consiliáriussá[b] lőn; de azútán; hogy Gróf Kemény László Gubernátornak resolváltaték Anno 1758. 6-a Junii[c] kezde hir repdesni, mintha Antal leakarná tenni az Erdéllyi Püspökséget; melyből némellyek úgy itélnek vala, hogy Vacante Gubernatoratu Praesességet[d] viselt, 's már Kemény mint Activus[e] Ember nem szükölködik Tutor[f] nélkül; azért azt nehezteli Sztojka. Mások azt móndják, hogy a' Királlyi Udvar igen meg neheztelt reája a' Károlyvári nagy Templomnak, báldogos[g] drága Toronynak és Püspöki Residentiának szörnyü elégéséért, mellyben a' harangok is óda lettenek 's matériájok[h] sem találtatik, – melly égésröl úgy itélnek, hogy a' Püspők Sütö házából indult ez a' rettentő Tüz; – mások azt móndják, hogy a' Templomban, ugyan a' Sztojka Uram parancsolatjából valami fesztomos [185b] tüznek[i] készitéséhez fógtak vólt

e címért
f *Lippainak Lippainak*, más.h.
g porosz
h hitehagyása
a *1749* más számból rosszul olvashatóan javítva, s a margón csillag alatt megismételve
b kormányzósági tanácsossá
c kormányzónak jelöltetett 1758. jún. 6-án
d a kormányzóság betöltetlensége alatt elnökséget
e tevékeny
f gyám
g *bóldagos*, más.h.
h anyaguk
i tűzijátéknak

a'[j] más napra, hogy Te Deum laudámust[k] mondjanak a' Prussus[l] romlásán. Némellyek azt mondják, hogy csak a' Consiliáriusságot[m] akarta vólna letenni egésségtelen lévén nékie a' Szebeni aër[n] 's nem szeretvén ótt lakni; de az Udvar mind Consiliáriusságából mind Püspökségéből szerencsésen elbocsátotta: móndják, hogy irt vólna a' Királynénak, – hogy ö nékie ö Felsége is igy ir: *Dei et Apostolicae Sedis Gratiae Episcopus Transylvaniae;*[o] de a' lett a' Rescriptum,[p] hogy ő Felsége a' Püspökséget nem is bántja; de mint Rex Apostolica[q] az Erdélyi Püspökséget verbo Regio [r] már másnak adta una cum Consiliariatu Dominiis et Salario.[s] Már a' szegény Antal Urnak egyéb nem igen kell vala hanem a' Szebeni rosz aërü szállásán fine[t] meg akara maradni; és hetven Szekereken a' maga Vagyonnyaiból óda bészállitott [186a] vala. A' Szebeni Magistrátus[a] látván a' dolgot, hogy Bottyáninak[450] az uj Püspöknek e' szerént más Szállás kellene, ló halálába küldé Doctor Huttert követségbe a' Gubernátorhóz Kolo'svárra. A' Gubernátor pedig tön Sztójka Urnak Insinuátiót,[b] hogy ne kénytelenitené a' Guberniumot illyen kicsiny dologban ennyi sok momentumos[c] dolgok kőzőtt az Udvarhóz irni; mert az a' Guberniumnak is lenne kissebbségére; minthogy látni való dolog volna, hogy a' Püspökség útán való Szállásra az új Püspök Urnak kellene bémenni. Ezt értvén Antal Úr, ki költözék Kis Ludasra, mely jószágot már az elött a' Nagy János maradékitól exarendált[d] vala. Bizony nagy változása ez egy óllyan nagy Urnak; de senki mód nélkül ne szánja, ha a' mint a' hire vagyon a' Bécsi Bankoban 100.000 Rhénense[e] vagyon, 's az Ebesfalvi őrmények [186b] is adosok nékie 60000-rrel. De még is ezen Papi Fejedelemnek illyen lealázodásának lehet egyéb titkos óka is; lehet, hogy ellene árulkodtak az övéi, kivált a' belsö Rend, mint Püspők Klubusoczkinak is Kasztal[451] a' Praepost igy ása alája, vélvén, hogy ö nyeri el a' Püspökséget; de abból ötet a' Klubuszoczki annya kifaragá, –

j *vóltak*, más.h.
k hálaadó misét ('Téged, Istent, dicsérünk'; ókeresztény latin himnusz kezdőszavai)
l porosz
m tanácsosságot
n levegő
o Isten és az Apostoli Szentszék kegyelméből erdélyi püspök
p válasz, leirat
q apostoli királynő
r királyi szóval
s tanácsossággal járó birtokokkal és pénzbeli járandósággal együtt
t végleg, mindvégig
a városi hatóság
b közlést
c sürgős
d kibérelt
e rajnai forintja

Klubuszoczki pedig a' Zágrábi Püspökség útán a' Kalocsai[f] Ér'sekségre emelteték; nóha ö jó szivel élt volna talám hóltig is az Erdéllyi Eretnekek között Lacryma Christi, vinum de monte Policziano et Flasco[g] 's hasonló Liquorokkal,[h] mellyek mellett is nagy politiai[i] Tudomány vólt benne elannyira, hogy sokan mérték mondani, hogy sóha Erdélyben ólly okos és Túdos Pápista Püspök nem vólt mint ö. – Igy lön Vacans[j] Pappá Sztojka Sigmond. – [187a]

158.

Klubusoczki Ferencz Erdélyi Püspöknek /:ki is egy görbe hátú kis papocska vala:/ sok Úri attyafiai valának Erdélyben a' Réformátusok között is, – maga is generosi spiritus[a] Ember lévén, óttan óttan ül vala asztalhóz Úri Dámákkal is, mellyet neheztelnek vala benne ama nötelenséggel tünödö tündérek. – Stojka Antal 'Sigmond Püspök pedig csak éggyet sem kezde asztalához ültetni, nóha Úrakat is ritkán; sőt a' Barátok sem dö'sölhetnek vala rajta. Lön egykor, hogy ebédjére hivatná Gróf Kemény Lászlót és Kórnis Antalt; de a' Feleségit eggyiknek sem hivatá el; – Kórnisné[452] nem mere moczczanni is; de Kemény Lászlóné Reformata asszony és szó kimondó Teleki Leány lévén, Sézára[453] üle 's mene Szebenbe ebéd tájat a' Kornis Antal szállására 's mónda Korni'snénak: [187b] Vagy é hivatalos a' Püspökhőz ebédre? Mónd Korni'sné: *Nem vagyok bizony én.* – Jere hozzám ebédre Korni'sné! mónda Gróf Keményné. Korni'sné pedig mónda: *Elmennék jó szivel*; de hiszen az én ebédem készen van, 's már eggyütt vagyunk; maradjon itt az Asszony: – és ótt ebédlének a' Püspöket megnyelvelvén háta megé. Más nap találkozék Gróf Keményné a' Püspök Sécrétáriussával,[b] 's mónda: Halja! Kigyelmed Secretárius Uram!! nem izenem; de akarom, ha meg móndja kigyelmed a' Püspök Urnak: Klubusoczki Papnak is jó vólt, 's a' mellett egy nemes indulatú Úr is tudott lenni, – 's hogy Úri Dámákkal asztalhóz ült, 's conversatiot[c] tartott, egy Dáma is el nem harapta az órrát: de a' Püspök Úr azt véli, hogy nagyobb tökéletességére menyen a' szentségnek e' szerint; én pedig a' mód nélkül való Szent [188a] Embert nem szeretem; mert mig e' Testben Sátorozunk, tökéletes ártatlanság nem lesz réánk bizva. –

f jav. ebből: *Kaloczai*

g Lacryma Christivel ('Krisztus könnye', borfajta), Policianus hegyről és flaskóból származó borral

h folyadékokkal

i igazgatási

j szolgálaton kívüli

a nemes lelkű

b titkárával

c társalgást

159.

Mikes Ferencz,[a] kinek özvegye az Eszterházi Kata most is él, egy haszontalan ember vala; de igen ember rágalmazó. – Tart vala pedig mindenkor Udvari Barát Papot. – Ezen idöben Mikházáról rendelének Udvarába Papot; de szó kimondó Embert, a' ki a' többi között a' Pátronussát az asztalnál igy szolittá meg: *Nagyságos Úram! vagyon itt Tehén hús, júh hús, Disznó hús sat. ... ne együnk Ember húst.* Mikes[b] is meg neheztelvén mónda: Hallá kjed! a' Kjed seggéröl nem rágtam én le a' hust, hogy illy nehezen van Kjed!! –

160. [188b]

Vala az én atyámnak egy Pápista; de tehetős és emberséges Sogora Zetelakán, kihez csikorgó Téli idön éjszakára beszálla az Atyám; nyómba pedig egy Szarándok jöve által mezitláb Csikból; mellyen az atyám csúdálkozik vala; de a' Sogor mónda: Menj el hitetö csalárd; mert kenedékkel éltek, 's úgy csaltok.[454] –

161.

P[ater] Henter másod magával Missionárius Apostolikuskodék[c] Erdélyben; valának pedig Je'suiták mind ketten. Midön Kolo'svárat praedicállana az eggyik csomó beretvával vagdalja vala magát, 's láttzott is, hogy vér fóly útánna, – midön pedig azt kérdené a' néptöl: *Meg tértek é? meg tértek é? mert ha nem, megölöm magamat!!* felkiálta egy szálas napszámos Székely Asszony 's mónda: *Ki az Ördög ne térne meg Atyám Uram!* Arra mónda [189a] a' Missionárius: Ne emlegess Ördögöt atyámfia! a' Szent hellyen.-

162.

P[ater] Kolo'svári[455] Jövedécsi nevü Unitárius Papnak Unitárius Deák fiából lett Je'súita /:azért mondják vala az Unitáriusok: *Ennek az Apja Jövedécsi vólt, maga pedig Menedécsi:/*[456] Missionárius vala Erdélyben; és eljöve Toroczkó Szent Györgyre Unitáriusok téritésére, – ki mene eleibe a' két Pápista Udvar;[457] de inti, hogy álljanak félen, 's ezzel a' rétre bétekeredének, 's ö pómpa nélkül jöve-bé; – harmad napig minden napon praedicálla; éggyet pedig a' hegyen a' pápista új Templomnál, – a' melly-

a jav. ebből: *Ferencznek*
b *Mikor*, más.h.
c apostoli hittérítösködék

ben mónda: *Azt móndjátok, hogy én imádom a' feszületet!* én bizony nem; mert én látom, hogy ez ón, vagy ezüst. De azt mondod: hát mire tartod? Felelek! *Én szent emlékezetre!* Te azt mondod: *a' nélkül is meg* [189b] *emlékezünk mi a' Kristus Jézusról.* Eb hiszi. Eb hiszi. –

163.

Kászoni nevü Nemeske, ifiú Legény korában gyilkosságban esék, 's hogy életét meg tartsa lőn pápistává. Telepedék néhai Felesége jussán Oláh Lapadra; és Belényesi nevü szegény Ifiú nemes Embernek feleségét a' szép Ifiú Embertöl a' vén kánya elhitegeté, bórral vendéglé, hogy feleségül venné igen biztatá e' napig is éjjel nappal vele fertelmeskedék: a' Belényesi házára potentiose[a] mene s.a.t. Belényesi őtet Törvénnyel béére 's jószágát elfoglalá; de Jószágról való Levelei is Belényesinek kezébe akadván, ki nem akará adni; azért a' vén Pribéket veték az Enyedi Tőmlecz fenekére; sók idő múlva onnan felvévék, 's a' kapú kőzőtt tarták sokáig, az hól is Esküvéssel ezt mondotta: *Isten* [190a] Szent Háromság úgy segéllyen,[a] ha a' Világ Baráttya[458] mind mondja is nem hiszem, hogy más Purgátorium vólna hanem ama lyúk; ez a' kapú kőze pedig a' Limbus.[459] – Ez a' bolond vén ember, most is eggyűtt lakik azzal az orczátlan Menyecskével; a' kire költötte már majd mindenét, úgy hogy kötött Galambúgos[460] kapúját is eladta 's kiásatta; a' háza egyedűl áll pusztán. –

164.

Anno 1758, hólmi könyveket hányának kótyavetyére, 's azok között valának Chártésiusnak[b] minden filo'sofiai múnkái is; minthogy pedig még Tőke István itt Cártésiána Filo'sofiát tanit; Ajtai Mihálly pedig éppen a' Filo'sofiát nem szereti 's Tőkét gyülöli, et arrepta gravis ansa.[c] csufólja 's nevezgeti, ki móndá: hogy akármi keveset igérjenek Cártésiusért, azé lészen a' ki legelsöben valamit igér érette; – mikor azok a' Könyvek előfordúlának, legottan [190b] igére érettek egy petákot, 's annak adatá Cárté'siust a' Töke kissebbitésére; holott maga nem túd sem Cártésiána, se Áristotelica, se Wólfiána[461] Philo'sofiát.[d] –

a hatalmaskodva, erőszakosan
a *szegéllyen*, th.
b Descartes-nak
c és a hatásos ürügyet megragadva
d sem Descartes, sem Arisztotelész, sem Wolff filozófiáját

165.

Az Enyedi Minoriták azt próbálták el nem egyszer, hogy a' Gombás elött való Vendégfógadojába a' Gubernátornak bémentenek, ál-levelet, rósz kamarán kőlt Commissiot[e] vittenek, 's jól felittanak a' Bórban. A' Fógados idővel előállott a' Számadáson ku kirczile,[f] 's akkor jött napfényre az ő atyaságok tisztaságak 's Szentségek; de a' Gubernátor azt kedvesen nem vette. – Itt a' magok Serfőzőjőkben felkőtőlőznek[462] 's úgy tánczolnak ugyan ropog a' Serfőző kaczérka Leányának szépségének gyertya világánál. –

166.

Kelemen[g] nevü apostata[h] Birája vala [191a] M[aros] Vásárhelynek, /:Ez a' Kolo'svári Verestói György Prófessornak Testvérje:/[463] mikor a' Députátus[a] Urak felmenének Bécsbe, és a' Députátusok között Fark vala. Midön visszaérkezék, kimenének eleibe sok Vásár hellyiek, és a' Kocsiból két felé kinyújtván kezeit engedi vala csokoltatni. Azután is dicsekedék minémű tekintetbe vólt vólna a' Királyné előtt, 's mint vólt privata audentiája;[b] - mint ültette le a' Királyné 's kávéval kináltatta. melly kér kedékeny hazugságokat meghallván némelly ifiú csintalan Úrak; ezt cum Notis[c] eképpen adták ki: „Leültette ötet a' Királlyné maga eleibe és kérdette: *mi tettzik néked fiam Kelemen? – iszól é Chocholádét.* Felelt Kelemen: *Nem iszom Csokolátát Felséges asszonyom, ezzel nem élek!!* Kinálta Herbathéával, Kávéval, Ro'solissal; de nem tettzett: Mondotta végre a' Királyné: Hát mivel túdunk complacéálni[d]. [191b] fiam tenéked? arra mondott Kelemen: *Egy kevés Szilva pálinkát innám Felséged gratiájából!*[e] - Parancsolt legóttan a' Királyné az Óreg asszonynak, 's a' végre talált a' Tárházban egy búgyogos korsóval; és azzal tractáltatott[f] Kelemen Úr." – Si nuper saltem sine Cancrae.[g] Az eszes bolond nem rút.

e meghatalmazást
f könyvekkel, itt: papírokkal (rom. cu cártile)
g jegyzet a lap alján: *Kabalai Kelemen Zsigmond*
h hitehagyott
a küldött
b magánkihallgatása
c széljegyzetekkel, értelmezésekkel
d kedveskedni
e kegyelméből
f jól tartatott
g Ha nem régen, legalább ...; szövegromlás?

A' Do'sa Mihályról költött Historia ennek éppen párja. – Do'sa Mihály de Makfalva[h] Betlen Istvano[i] Váradinéval[464] őszveszüri a' levet annyira, hogy midön az asszonynak hasán vólna Do'sa, akkor hivatá az asszony a' Papot és Mestert bün látni, hogy az ö paráznaságoknak lennének Tanúi, és az Asszonytól Váradit választanák el, 's kelhetnének őszsze a' Cáp bűz két büdös dögők. De nem érheték el végeket; mert nem lön Divortium;[j] hanem az asszony magának felette sók bajt szerze, felvivén Cau- [192a] sáját[a] Bécsbe, sőt promovéálván[b] a' Pápa eleibe is: a' Pápa ugyan a' Váradival valo legitimum matrimoniumot illegitimálá,[c] és scortátiónak declárálá;[d] de az Erdélyi Püspök, 's a' Magyar Királyné a' dolgot jóbban tudván, a' Pápa végzését irritálá.[e] A' Királyné egy néhányszor parancsóla is, hogy Váradíné Bécsbe fel menne ad Causam dicendam,[f] hól jelen vala Váradi, 's az Udvart Instántiákkal[g] sürgeti vala, hogy Causája perremtorie décidáltassék;[h] de Macskási Kristina nem mere felmenni félvén, hogy ö többet Erdélyt meg nem látja; – 's úgy is fogott vólna lenni. – Sőt azt mondotta: nem menyek, ha kőtve nem visznek; vagyon Szebenben is Hóhér nem csak Bécsben;[465] – de Do'sa Mihály felmene, 's jára semmivel: Erdélyben pedig dicsekedik vala, melly kegyelmesen fógadta ótet a' F[elséges] Királyné, – mellyet is hólmi csintalan elméjűek igy adtak ki notákkal:[i] [192b] hogy bé érkezvén a' Bécsi Udvarba Do'sa; megkőtötte a' kert óldaláhóz a' Lóvát, és egyenesen bément a' Királynéhóz; kit meg látván a' Királyné igy beneventált[j] vólna: *Bene veneritis mi Do'sa!*[k] és mindjárt leültette egy székre, 's megkérdette, *ha vólt é ebédje:* Do'sa Mihály meg móndván, hogy még nem vólt, maga a' Királyné legóttan egy asztal keszkenövel meg teritett egy égyes Széket, 's az Almáriumból hideg sültett tett eleibe: 's egy két üveg kristály bór után indult beszédbe, 's egész választ[466] adván, Do'sa is a' kert óldalától elóldván Paripáját, megúgratta magát az Údvaron és süveget vetvén, eljőtt. –

h makfalvi
i Talán más. hiba *Betlen Istvánné* helyett, értelme: Bethlen István özvegyével
j válás
a perét
b előterjesztvén
c érvényes házasságot érvénytelenítette
d paráznaságnak (azaz ágyasságnak) nyilvánította
e érvénytelenítette
f a per lefolytatására
g kérelmekkel
h pere visszavonhatatlanul elintéztessék
i széljegyzetekkel, értelmezésekkel
j üdvözölt
k Isten hozott, Dózsám!

Kövesdi János[467] a' M[aros] Vásárhellyi Collégiumnak multae lectionis et vanae eruditionis,[l] úntig per longaevus[m] Prófessora, elsö Felesége [193a] halála után, kit a' Temetöbe sem kisére ki, ifiú Leányt vön Felségül, ki is e' kópár vén ember mellett feles gyermekeknek leve Annya e' napiglan. – Ez az Ember eggyik Leányát Johannának akará kereszteltetni, 's bizá a' Bábára a' nevet, hogy a' Fő Kereszt Anyának megmondaná; de a' Bába a' Johanna nevet nem hallotta vala, a' Fö Kereszt anya Zágoni Györgyné pedig elfelejtette vala, hogy az a' név a' Szent Irásban vala; azért csak *jó-Annát* ért vala, 's magában mónda: Adja Isten, hogy jó Anna legyen; de a' Keresztelö Papnak Annát mónda névül; 's keresztelé is Zágoni György a' gyermeket Annának, – mikor már a' gyermeket[a] hazafelé vinnék mind a' kereszt atyák 's Anyák; monda Zágonine: az öreg asszony azt mondja vala, hogy kereszteltetném *Jó=Annának*, 's én gondolám: Adja Isten, hogy jó legyen, 's kereszteltetém Annának. Akkor [193b] Incze István Prófessor és Zágoni György észre vevék, hogy Kövesdi bizony *Johannát* akart kereszteltetni, 's mondának: *Ma ennek valaki megadja az árát, ezt Kövesdi Uram szó nélkül nem hagyja.* Elérkezvén a' gyermekkel, annak az Ekklésiának szókása szerint Zágoni György égy kis Órátiot kezde azon, hogy: Midön Ábrahámnak teste meg hólt volna, az Isteni igéretnek ereje által fógantatott az I'sák sat. *belé szólla Kövesdi* 's mónda: *bennem bizony nem hólt meg a' Természet;* Zágoni György ismét csak continuálá az Orátiot;[b] de Kövesdi kőzbe közbe glossát[c] mónd vala. azért Zágoni György megúnta a' sókat 's monda: *Halgasson Uram Kegyelmed* mert bizony abba hagyom 's dolgomra menyek: hallgatván Kövesdi, végre igy végezé beszédét Zágoni: melly Kisdednek is a' Szent Keresztségben adtunk *Anna nevet.* Ezen megneheztele Kövesdi [194a] 's mónda: Nem jó dolog ez: nem kellett vólna az én adtam nevet változtatni; de ez, mind ettöl a' gonosz asszonytól vagyon, értvén a' Feleségét rajta. – Prófessor Incze István mónda: Nem nagy a' külömbség az Anna 's Johanna nevek közett a' 'Sidó nyelven; és a' historiában is némellyek azt irják, hogy a' Carolus V-us annya Johanna vólt,[468] mások azt, hogy Anna. Erre mónda Kővesdi: *azt bizony nem irják*: de Incze István megmútatá azútán. –

Azútán ismét 's meg ismét szüle Kövesdiné: 's végre fő Kereszt atyává leve a' Püspök Borosnyai János, ki is a' gyermekes háznál a' szókás

l sokat olvasott és hiábavalóan kimüvelt
m hosszú életű
a *gyermeket már*, más.h.
b folytatta a beszédet
c széljegyzetet

szerint való Órátiot ezen kezdé: *Isten áldási a' magzatok.* nem állhatá Kövesdi, hanem mónda: Úgy iratik; *de bizony megúnja az Ember a' sokat.* –

Ez az Ember sóha a' Templom felé sem menyen, Ur vacsorájával sem él vala, midőn a' mostani Püspök[469] ezek felöll meg szollitotta [194a] volna azt felelte: *Nem vagyok Rudimentista.*[a] - A' beszédében vagdalozó: a' Déák nyelvet jól túdja: singuláris[b] magyarsága vagyon, 's notabeli ácumenekkel[c] él Levelében, – nagy pénzű embernek tartatik: Vénebb 70. esztendősnél, szapora de száraz pőkdősései vagynak: fősvény; de óllyan ember, a' kivel való Conversátioból[d] mindenkor lehet tanulni akárkinek is. – Kibédi András néhai Esperestel eggyütt akadémizált,[e] ki midőn egyszer Köve'sdit meg látogatná mónda az Asszonynak: *Asszonyom! jó a' háznál az avas*, én pedig móndék: Keservényes az is ha igen régi.-

169.

Pápai Imreh Enyedi Prófessor hóltig éle nötelenségben; de nem éle sókáig a' Collégium nagy szerencséjére. Ennek az embernek minden cselekedetei, dolgai 's szavai mind nevettségre valók valának, sőt azt móndhatni, hogy az Isteni tisztelete is. – [195a] Voxola[a] az Ifiúság: de reá egyedül a' szegény túdatlan pipás Pávai[470] voxola, mellyet az egész Ifiúság elkaczaga 's annyira exsibillála,[b] hogy ő is szegény Contrascriba[c] megharagudt vala; de mit tehetett; mert Szigethi István adta vala azt a' szájába, hogy fújdogálja. Béjövén még is Imreh Deák a' Prófessorságra, tanitása elött mormog valamit a' kalapjába előre, 's gondoltúk, hogy az Invocatio;[d] de hirtelen ki nem tanulhatok mit móndana szaporán magába; de ugyan ki tudodék végre, hogy a' *Pater Noster!!*[e] Prófessorságának elein egyszer kétszer praedicálla a' Templómban, és midön a' kegyességnek nagy titkáról praedicállana, mónda a' többi között: vagyon a' Szabóknak titka, vagyon a' Szötsöknek titka; vagyon az asszonyoknak is titka; de e' nem óllyan Titok. s.a.t. Halotti Praedicátiót mónda Toroczkai Péter[471] felett a' LXIII-dik [195b] 'Sóltárnak ama szavából: *Gratia prae*

a elemista
b páratlan
c megjegyzésre méltó elmésségekkel
d beszélgetésből
e járta az akadémiákat
a szavazott
b kifütyülte
c ellenőr (diák tisztségviselő)
d segélykérés
e Miatyánk

vita[f] melyröl az elött praedicállott is vala Enyeden; 's azt a' praedicátiot üté Orátió fórmába, 's e' vólt az ő legelső Halotti orátiója. Katona Mihálynénak az eggyik Keservesnek egy kis Leánkája ül vala a' Koporso mellett; az Orátor pedig óttan ottan megcsapja vala a' maga homlokát az órálás[g] kőzben, és a' körmeit láttatik vala nézni, – a' gyermek pedig ezt nézvén monda: *Jaj mind haragszik ez a' Pap! Jaj mint néz a' Körmibe!* Ezt hallván a' Keservesek nem állhatják vala a' nevetést titkolni egymástól. Ezen Orátióban valának e' félék: Az a' Grátia az a' Grátia óllyan nagy dolog, hogy a' Könyvek el nem férnének egy nagy Templomban, a' mellyek eröl a' szoról irattak: *Gratia! Gratia!* – – Orátiót mónda Tóldi György felett is cártából,[h] 's azt természeti szeleskedésből leüté a' Cathedrából;[i] de szeren- [196a] cséjére feladá egy nemes Ember. – Az első Alvinczi Gáborné felett is Alvinczen Orátiot mónda, 's ótt ejte illyen szót: *Az asszonyi álat óllyan, mint a' tarka barka pixis,*[a] *a' mellybe sókféle misculántia*[b] *vagyon*; de ez nem óllyan vólt. Más egy hellyen /:mert sókfelé hivják vala a' tréfáiért:/ illyen szóval éle: Azt kérdik a' Filosofusok: hól vagyon, hól lakik az embernek Lelke? és ki éggyet, ki mást mónd felőlle! én pedig azt móndom: – A' szép asszonynak fekete szemöldökiben, pirós órczájában, 's szépen fűzött mellyében vagyon, – a' kedve és esze, ótt néki szive 's Lelke. – Lön Bólyában is Temetés, – vivének óda Deákokat is egy Szekeren, Hintón pedig vivék[c] Pápait és Deák Orátornak Töke Istvánt, kik mind ketten Prófessorok valának; de fél Prófessóri fizetésen, azért is Lectoroknak[d] hivatnak vala. – Az úton mentekben mónda [196b] Pápai egyik Deáknak: *Tele a' fejem orátióval; de még sem túdok eleget az asszonyokról.* Az orátiója vala: de Statu animae glorificatae,[e] - kezdé pedig azt ezen szon:[f] - *Silentium! Silentium!*[g] *Halgassatok! halgassatok! Ez halgatásnak*[h] *hellye.* – Halgat a' Néhai Úr is. etc. etc. – De vagyon más hellye is a' csendességnek, a' Meny az; – ótt nem fél órai csendes halgatás vagyon, hanem örök nyúgodalom!! Engedjétek meg hogy óda tegyem bé ez Halottat! etc. etc. - - Ha ótt vagyon, nincs ótt hellye az asszonyok czivodásának, koczodásá-

f A te kegyelmed jobb az életnél. (Zsolt. 63, 4.)
g szónoklás
h papírból (azaz leírt szövegből)
i szószékből
a dobozka, szelence
b keverék, vegyes apróságok
c *vivé*, más.h.
d tanítóknak, előadóknak
e a megdicsőült lélek állapotáról
f jav. ebből: *szön*
g Csend! Csend!
h jav. ebből: *halgag...*

nak, nyelveskedésének, pattogásának, kónty tépésének. Nincs ótt hellye a' Procátorok[i] perpatvarának, Exceptiojának, appellátiojának[j] is. – Bolyából mene Pápai Sorostéllyra Curátor[k] Teleki Jo'sef Udvarlására: holótt is Teleki Jo'sefné eleibe állana Pápainak 's mónda: Kjed Pápai Uram! vagy [197a] igen szereti [az asszonyokat], hogy semmi Órátioiból ki nem felejtheti öket. Pápai pedig csak vónja vala magát[a] hátrább hátrább, az Asszony pedig csak közelit vala hozzája a' feleletért, zaklatván mind addig mig háromszor meg kerűlé Imreh, még pedig hátramászva a' ház kőzepén levő kerek asztalt; de Pápai azt észre nem vette vala; akkor meg fógá ötet Telekiné, 's mónda: Elég eddig, – háromszor megkerűlők ketten ezt az asztalt, már álljon meg kijed 's feleljen. – Innen haza érkezvén Tanita, és hogy a' Collégáját megcsúfolhassa, ezt a' szót *Inclyta*,[b] bétekerité beszédébe 's mónda: Haec vox debet pronunciari media Syllaba breviata, et non protracta, quemadmodum nuper quidam mediam in Funebri Oratione protrahebat, quasi crudas lampetras edisset.[c] - Meglátá egykor Zágoni Györgyöt a' móstani Széki Papót, hogy modoson [197b] sétál a' Sécessus[d] felé, *'s mónda: Quis est ille, qui illic anatissat?* ille Dominus Zágoni deambulans in plateas deambulando circumspicit, num aliquas e' fenestris habeat spectatrices; se ipse admiratur[e] velut pavo, candum![f] - A' bizony dolog is, hogy mondott Pápai Imreh valamit arról a' czifra 's igen kijáró Legényröl, kit valami Bányai Kurvával találtak is vala a' Város Őrzők, 's úgy veték ki Tékáriusságából,[472] degrádálák[g] is éggyel; Ekklésiát is követe az Auditoriumban. – Pápai Imréhez bémene egykor az Oeconomus[h] Csiszér Pál, hogy megkérdezné, ha leszen é Leczkéje? Pápai pedig meg itata véle égy kristály erös égett bórt; meg is ivá; mert erös köpczös Legény vala, – Pápai pedig a' Leczke közepén mónda: Quidam sunt Temperamentó adeo severo et fero, ut sublimatum illum fecum vini spiritum cupide ex-

i ügyvédek
j ellenvetésének, fellebbezésének
k gondnok
a *pedig magát*, más.h.
b híres, ismert
c Ezt a hangot a középső szótagban röviden kell kiejteni, és nem hosszan, miként minap valaki ezt a középső hangot egy temetési beszédben elnyújtotta, és mintha nyers csíkhalat evett volna.
d árnyékszék
e jav. ebből: *admittatur*
f *candam*, th. – Ki az, aki itt a szükségét végzi? Ez az utcákra sétáló Zágoni úr, séta közben körülnéz, vajon nincsenek-e asszony-nézői az ablakokból; ő maga bámulja magát, mint a páva királyi ruháját.
g könyvtárosságából; lefokozták
h gazdasági intéző

[198a] hauriánt summo mane; adeo ut eos miscere.[a] Ezt nem túdta vólna senki; de Csiszér hahotával beszéllette, hogy Pápai őtet mérészelte kipraedicállani; mert ö vélle itatott meg egy Cristály égett bórt. Ezután következék nyár, és a' Prófessorok a' Décsei vagy Miriszlói Réten a' Deákokkal Szénát gyüjtetnek vala ki ki magának: a' Szigethi István részére valók approbb búglyákba rakák hamarébb-vóltáért; a' Pápai részére vala Remetei András, Ro'snyai Jo'sef[473] nagy erejü Legények, 's ezek igen nagy boglyákat rakának, hogyha esös idö következnék kárt ne vallana Pápai; de ö nékie meg hózák elöre a' hirt, hogy Szigeti Istvánnak majd két annyi búglyát raktanak mint nékie, mellyért megharagúvék magában, – elérkezének azonban a' Deákok is Vacsorára, 's főzött vala a' [198b] Vén Pápainé két Tál étket; húst is fuszújkát is; de a' fuszulykát nem tisztitották meg: – mikor a' húst feladák, csendesebben említé Pápai, hogy Szigeti Uramnak többet dolgoztak a' Deákok: – Remetei András pedig feleli; mitöl láttzik az: – azonban elhózá a' Vén Pápainé az ő fuszulykáját, mellyre mónda Imreh. *Anyám asszony! mire való ez a' sók főzés, ez a' második fógás, – annyi boglyára nem érdemlenek ennyi étket.* Erre, meg haragúvék Remetei András igen, és mónda: *Ez a' kis fuszulka bizony nem derék dolog, hiszen meg sincsen tisztitva,* – 's ezzel felkelvén, igy búcsuzék el Pápaitól: Adja Isten! Tiszt[eletes] Uram! hogy máskor mások jóbban dolgozzanak T[iszteletes]ségednek, melly bucsuzásért újjabban meg haragúvék a' Clárissimus Lector;[b] de vagy haragudt ö vagy nem; de haragutt Remetei, 's szitkozodott ellene keményen az Oskolában; mi pedig nevetjük vala. – Esék ilyen [199a] dolog is: Zágoni Márton, mostani új Tórdai Pap, Szép értelmü legény lévén, de benne is lévén hólmi Zágonismus /:a' minthogy ök Consul Zágoni névvel választatnak vala is meg[474] Kaj Zágonitól és Alah Zágoni Györgytől:/[475] opponála[a] egykor Pápai Imrének in media professione,[b] - van pedig Zágoni Mártonnak most is nagy órra, úgy hogy néha az Oculárt rajta felejté 's úgy jár künn az Udvaron. arra az órra czélozva, mónda Pápai: *Domine! et ego habeo nasum.*[c] ennél többet nem is szólla; de a' Deákok megelégedtek ezzel a' felelettel mind e' napig. Esék majd hasonló dólog egy Vasárnapon is, 's Pápai Deákúl Cáthékizál vala; 's a' Purgátoriumról való Contraversiát[d] bétekeré 's az ellen tanit vala. Meg szólita[e] pedig egy Maxai

a *micere, th.* – Egyeseknek olyan nyers és vad a természete, hogy a törkölypálinkát, a szeszt olyan mohón isszák kora hajnalban, hogy még össze is keverik azokat.

b hírneves előadó

a ellentmondott

b előadás közben

c Uram! Nekem is van orrom.

d a tisztítótűzről való vitakérdést

e jav. ebből: *szólitá*

Gábor nevü Déákot, 's kérdé mit felelne ama locusra[f] 1. Cor. III. *opera* [199b] *probabuntque tanquam per ignem; ignis ille forte erit purgatorius ignis.*[g] Mónda Maxai. *Quid si ego Spiritum Sanctum intellexero Clarissime!*[h] Mond erre Pápai: Recte! Recte! Ego video mentem Domini; Dominus in ea est opinione, quod ubicunque in S[anctis] S[cripsis] ipsis fit[i] mentio, ubique Spiritus Sanctus intelligitis.[j] - Megszollita ismét egy Logicus[k] túdatlan Deákot is, és attól még nagyobbat kérde; 's az is nem túdá meg mondani, hogy még nem tanúlt a' félét; hanem mint a' vak veréb néki szőkék a' kérdésnek 's mónda egy nagy semmit: – mellyre mónda rityolodással Pápai: *Domine! illa non est Cocceji Sententia.*[l] -

Mind ezekből a' Lelki épület csak a' kaczagás vala. – Bélépém magam is hozzája egykor, és rósz kedvében találám, 's mónda: *Doctissime Domine? mihi haec mea mater quoque molestissima est!!*[m] Igen nyüg vén asszony is vólt az [200a] őreg Pápainé. De Pápai többször jött hozzám, mint én hozzá mentem! Egykor bényit hirtelen 's leülvén végre mónda: Doctissimus Dominus assidue legit Biblia /:'s bizony bár úgy lett vólna:/ ego a' novennio Biblia non lego, quaeso? ubinam extat in Sacro Codice: *Qui ferit Carni e' Carne metet corruptionem.*[a] Mondék nékie: Extat effatum Apostoli ad Gal. VI.[b] Akkor mónda: Jőtt vala hozzám a' napokba egy nemes Ember, és nékem a' házasságot comendálja[c] vala. Én pedig mondék nékie: *a' ki a' Testnek vét a' Testől arat veszedelmet.* A' Nemes Ember mónda: a' bizony kővetem Tiszt[eletes] Prófessor Uramat, nincsen a' Szent Irásban. Én móndám, hogy ótt vagyon; denem túdom megmútatni, 's elmene vele az Ember; de vissza jő, 's akkor megmútatom nékie 's convincálom.[d] Egykor egy jó Paripán Csombordról béküldé Pápai Imréht az Öreg Kemény Lászlo; mert Pápai gyalóg ment vólt Udvarolni; [200b] Ő mint Szél Pál ember, a' Lóháton nyúghatatlankodik vala, 's a' Ló annál inkább úgrál vala; de modoson. Imreh pedig úgy elfáradt

f bibliai helyre

g ... és hogy kinek-kinek munkája minémű legyen, azt a tűz próbálja meg; az a tűz talán a tisztítótűz lesz. (1 Kor. 3, 13.)

h Mi történik, ha én ezen a szentlelket értem, tekintetes uram?

i jav. ebből: *sit*

j Helyes, helyes! Én látom az úr gondolatát; az úr azon a véleményen van, hogy ahol magában a szentírásban erről említés tétetik, mindenütt szentlelket kell érteni.

k logikai tanuló

l Uram, az nem Coccejus tanítása.

m Tudós uram! Nekem ez az én anyám is igen terhemre van!

a A tudós úr szorgalmasan olvassa a bibliát /.../, én kilenc év óta nem olvasom. Kérdem, hol áll a szentírásban: „aki vet az ő testének, a testből arat veszedelmet"? (Gal. 6, 8.)

b Ez az apostol Galatabeliekhez írt levelének 6. fejezetében van.

c ajánlja

d megcáfolom

vala rajta, hógy fólyt az orczáján a' veriték, én pedig találkozám vele az akasztófán túl, – akkor mondám:[e] Plátó azt mondotta: *hogy az a' Summum bonum,*[f] *ha kinek pénze 's Felesége vagyon, 's jó Lóvan járhat.* Egy hijával van hát Uram T[iszteletessé]ged, minthogy Nőtelen. – Arra mónda: *Etiamne Doctissime Dominus istam vanitatem Commendat.*[g] Móndék: Non succensebo Viró Clarissimo, quod Matrimonium dicat Vanitatem; sed fiet, ut Conjugati fiant ex Apostolo: *esse*[h] *honorabile inter omnes.*[i] Ez az ember, mind a' Téli hideget, mind a' Nyári meleget nehezen szenvedheti vala; tavasszal a' veriték fóly vala a' homlokán mikor Tanit vala. Él vala pedig minden Cura felett a' gyakor érvágatásokkal Pápai Imreh, és talám az is sietteté élete végét; élt vén asszonyok kenésivel is gyakorta; 's minthogy [201a] Lábravalót nem visel vala, a' Szemérmit is ótt látják vala, 's beszéllik vala az Asszonyok a' városon. Égyszeri érvágatása emlékezetes lehet, és nevetséges vala; azért leirom. – Kemény János Tógát viselvén Enyeden tanulgat, vagy inkább kúrválkodik vala; 's ettől az Úrfitól kére két Lóvat, 's ada is az Úrfi, – sőt Csengeri nevü Inassát is elbocsátá vala, 's bémenének Szebenben, mintha az Enyedi Bórbélyok az ő vérét nem tudták vala kicsapolni. Ótt egy Szász Bórbé eret vága az Imreh lábán; de látván, hogy az ő Pátiense izgos mozgos ember vólna, mintha az Északi Széltöl fógantatott[a] vólna a' Déli Szélnek méhében; igen meg hagyá, hogy az égyes székröl fel ne kelljen, mig a' kis sebecske meg nem ragad; annál inkább alá 's fel ne járjon, ne hogy a' vér meg induljon! 's ezzel elmene a' Bárbir,[b] Csengerit pedig meg szóllitá Pápai 's mónda: Csengeri tanúltad é a' Déclinátiót?[c] Mónd az Inas; – Bizony tanultam Úram, 's már Rhétor[d] vagyok. Mond Pápai: [201b] *Hát azt tanultad é: Hic, Haec, Hoc, Hoc.*[e] Mónda haragoson az Inas: Hogy ne tanultam volna. Monda azért nékie Pápai: Vagyon itt a' Városban egy Ember, kinek neve: *Hoch! Hoch!* keresd fel, 's mondjad ezt 's ezt nékie az én szómmal. Elmene a' Követségbe Csengeri; de midön vissza jöne, látá, hogy a' piaczon a' Pápai Szállása alatt két sórban áll a' Militia,[f] hogy hólmi Katónát

e *mónda*, más.h.
f legfőbb jó
g Hát a tudós úr is azt a hiábavalóságot ajánlja?
h *essem*, th.
i Nem haragszom meg a tekintetes úrra, amiért a házasságot hiábavalóságnak mondja; de megtörténik, hogy házasságokat kötnek, ami (ahogy az apostol mondja): „tisztességes minden tekintetben". (Zsid. 13, 4.)
a *fórgattatott*, más.h.
b borbély
c főnévragozást
d szónoklattan-tanuló
e ez (a mutatónévmás ragozása)
f katonaság

megvesszözzenek, és mindenfelöl nagy sókaság tójúla óda, – Pápai is az ablakra siete nézni; sőt addig szeleskedék elé 's hátra, hogy a' vére megindúla. Le menne; de hosszú a' grádics: kiált de senki sem hallja az alsó házban a' piaczi lárma miatt. – Ki néz az ablakon, 's meg látja Csengerit, 's tórka szakadtában kezdé kiáltani: *Csengeri, Csengeri!* Tarka Jáponikában[476] lévén a' Prófessor félig ki búvék az ablakon 's úgy Csengeriz vala. Sókan a' piaczi [202a] sokaságból réa táták szájokat; de nem túdják vala milelte vólna. Végre Csengeri is meg hallá a' Csengerit, 's felszalada, 's látá, hogy folydogál a' <Csen> Pápai vére, 's fúta Bórbély útán, 's az alatt a' Gazdasszony is felérkezék: akkor mónda a' Bórbély: *Ugyan 's úgyan mozgos Ember T[iszteletessé]ged!* és béköté a' sebit, 's Pápai is meggyógyúla. Akkor mónda Csengeri! Tiszteletes Uram! menjünk haza; mert az Urfinak meg kivántatnak a' Lóvak, 's engemet is illy sók idöre nem bócsátott el. Mónd ere Pápai! Ha az Urfinak Ló kell, hiszem ótt van Korponai 's Múrza, ezek Lótartó Tót útzai[477] Emberek valának 's égy két göcsöre[478] Lóvat tartógatnak vala. –

Mikor Pápai Imrén jár vala elméje Kölesérinek,[a,479] Teleki Jo'sefnek, hogy ötet Prófessornak az Enyedi Collégiumban bé tósznák,[480] – égyben gyülének a' Déákok is, hogy ők is [202b] voxolnának,[b] - és Szigeti István azt a' Sipót adta vala a' Seniornak szájába; hogy emlegetné[c] a' Pápai Ferencz[d] Prófessor méritumait,[e,481] és Imrét ezen az úton insinuálná;[f] mónda pedíg ara egy Barátosi Jo'sef nevü Deák: *Ha valakinek Prófessor attya sókat használt ennek a' Collégiumnak, az Isten jútalmaztassa meg; de ha a' fia bolond, Prófessorrá nem lehet;* de lön a' felöll. –

Fő óka Kölesérinek[g] e' vala in Causa Emerico Papaiana,[h] hogy már a' Pápai Familia Úri familiákba ágazott bé, és egy illyen Urakkal sogorosodott 's atyafiasodott Prófessornak nagyobb tekintete lészen; de a' mi a' Tanitást nézi, abban bizony keveset használt a' Lector Imreh,[i] elég hogy végre eléré a' Prófessorságot 's egész fizetést is. Elmenének egykor a' három Prófessorok, 's Borokat kostolgatának magok számokra; de a' Bór Imrét igen meghatá, és mint benn a' Collégiumban lévő hideg [203a] pinczében bémennének, hanyatt esék Imreh, 's parochját is elejtvén igen megűté hátúl a' fejét, minthogy azon haj sem vala; mert egésszen egy Tökött szókott vala csináltatni a' fejéből; – azt meg hallván Szigeti István,

a *Kölcsérinek*, más.h.
b szavaznának
c *emlegétné*, th.
d *Ferencz* utólag beszúrva
e érdemeit
f előbbre mozdítaná
g *Kőlcsérinek*, más.h.
h Pápai Imre ügyében
i Imre előadó

mónda: *Koczczanást hallék;* mónda erre Pápai: *Nem minden koczczanás jó loczczanás.* Ezekből láttzik, hogy ennek az Embernek egész Prófessori aetása[a] egy nagy tréfa. –

170.[b]

Szigeti István Enyedi Prófessor vala egész vénségéig: nékie a' Magyar Reformata Ekklésia Isten után sókat köszönhet. Egy idöben annyi derék Emberek nem származtak ki az Enyedi Collégiumból mint az ö idejében. De igen szomorú 's nehéz dolgok is esének rajta, és az ö házán, úgy hogy a' ki jól meggondolkozik, meg szánja azt a' jó Embert hólta után [203b] is. Én sokkal tartozom, vékony túdományomra nézve nékie. – 1./ Bethlen Istvánt,[482] a' mostani Püspök Borosnyai János Ephorussága[c] alatt házánál tartá a' szegény Szigeti István;[483] a' kivel az asszony összeszüre a' bak- büz levet, 's végre alig hogy eggyütt nem is kapá öket az ágyba a' Prófessor: az Úrfi mentéje ótt maradott vala. Mással hirben nem vólt ez az Asszony túdtomra; de Bethlen Istok maga is kérkedezék ezzel a' rúttsággal; – és mikor Macskási Kriska az ö felesége inquiráltata[d] ellene, ezt is kiadák, 's Bükkösön a' Szigeti István hallattára /:de nem kell vala óda jöni, mert elkerülheti vala:/ felólvasá Kibédi András; de hólmi szókat elhallgatva 's elnyűnnyögve. 2./ Pistát a' nagyobbik fiát a' Szólgáló hasán kapá; de idövel az az hitván István akadémiákra mene, Schultens Albert eleget is [204a] gyötré a' nyelveken; de le jövén Magyar országra, meghala még attya idejében.[484] – 3./ Meg hala a' Gálfi Er'sébeth a' Szigeti Felesége, kinek Genealogiáját[a] szegény Szigeti felviszi vala ama Gálfi nevü Urig,[485] ki Erdéllyi Gubernátor vala, a' melly Genelogiával méltábban dicsekedik vala a' szegény Gálfi Enyedi Csi'smadia, Nobilis de Kocsárd.[b] - 4./ Szigeti István Bányáról házasodék másodszor; de feles gyermék közé hózván Bodokinét az Esperestnét, nyúghatatlan vala az az asszony, 's bánja vala Férjhez menésit; de meg hala nem sókára: kövér szép, becsületes Asszony vala 's gyermektelen. 5./ Elsö felesége halála útán özvegyelvén Szigeti István, az eggyik Szolgálója meg férgesedék[486] a' Léczfalviné fiától, melly vén, 's boszorkány fórma asszony is igen béjáros vala óda; de nem vallá meg, kitöl esett vólna meg, csak [204b] alás feles[487] vala, hogy egy István nevü Legénytöl esett meg a' ki elment Magyar Országra, – ebből a' Szigeti István rószakarói, rá móndák, hogy

a időszaka
b a javító jav. ebből: *169*
c felügyelősége
d nyomoztatott
a családfáját
b kocsárdi nemes

Szigeti István csinálta fel a' Szolgálóját: Sőt az Enyedi Tanács Tagjai közül is némellyek igy szóllának vala: de nevezetesen egy mérges Deák Baroti István, ama hires pasquillizáló[c] Baroti Istvánnak szájából pökött átkozott fia, nyilván vén paráznának kiáltá a' Prófessorát, és ki menvén a' városra a' Fosztó házhóz innya meg magát; és nóha damnálá a' Generális[d] Synodus[e] Barotit; de az Enyedi Hadnagy, Nagy-Ari[f] Jo'sef, /:ki akkor a' Menyit Felfalusinét éli vala[488] cum gravi Ecclesiae Scandalo:/[g] rá nem tevé a' kezét Barotira azért, hogy Nemes Ember vólna, holott a' Vén Baroti fattyúnak tartatott és egyebet nem vitt Barotról a' nevinél.[489] [205a] 6./ Meghala Szigeti Istvánnak a' második Felesége is, és csúdánkra harmadik házasságról gondoskodik vala, hogy Szászvárosról elhozza Borosnét. De azonban 7./ A' Császár Carolus VI-us a' Károlyvári szomoru Árestomba téteti, mi okon nem tudom;[490] talám más[a] sem tudja a' Reformátusok kőzül, a' mikor in mixta Commissione examinálták,[b] 's foggatták az ártatlan Vén Püspököt, maga elött is bolondságnak láttzottanak p.o. Vetették szemére hogy *Enyeden a' pinczéjében 12000 púska csőt találtanak.* Siketes Ember lévén szegény meg kérdezte: Mit találtanak? Az Inquisitor[c] nagy szóval mondotta: Tizenkét ezer púska csőt, mellyre csak azt felelte: *Penna csőt sem találtak annyit.* – 8./ A' hólt Maros mellett megtámadák a' maga részeg Deákjai is, hogy Nánásinak a' hátára hányá a' pálczáját a' sok alkalmatlankodásért, mellyért bizony alig hogy meg nem ölék a' bolond [205b] Deákok; mert Nánási Senior vala 's paratrágédiával[d] vala.[491] – 9./ Szebenben az Szabadúlása útán mídön azon volnának az Urak, hogy Papsága 's Esperestsége legyen a' Püspőknek; de eggyikben sem mehetnének elő kedvek szerént – meg űté szegényt a' Gutta. Ótt eret vágának rajta s.a.t. 's haza hózák Enyedre, és nem túdja vala mi lelte. Már Szebenbe Nádudvarít[492] M[aros] Vásárhellyi Prófessorrá tevék; – hogy Szigeti István Enyedi Fő Pap lehetne: de a' Tanács ellene szegezé magát, 's hivák a' második Papjokat[493] elsőnek; de az jóbb szivel marad vala a' második Papságon. Látván Szigeti Püspök, hogy ő nem gyógyúl; a' Tanács pedig kéri, hogy adja consensussát[e] az elsö Papságra a' másodiknak, jó választ ada, és várja vala, hogy az a' Pap is emlitse; de az csak halgat vala; azért azt önként megáldá házánál, 's az

c gúnyversíró
d jav. ebből: *Gera...*
e kárhoztatta az általános zsinat
f a javító jav. ebből: *Nagy-Azi*
g az egyházra háruló súlyos botránnyal
a jav. ebből: *már*
b a vegyes bizottságban vallatták
c vallató
d nagy lármával
e egyetértését

elsö Papságban minden jó elömenetelt kivána.[494] – 10./ Halála elött az újj Prófessoroktól[f] [206a] Borosnyai 'Sigmond és Ajtai Mihállyéktól igen nehéz szokkal terhelteték: nóha Borosnyai halgatobb lévén, a' szeretetlen indulatokat Ajtai találja vala ki tenui lingvae Cocleari.[a] Esett, nem egyszer illyen szó, hogy Szigetit kihányatja a' Prófessori házból, – Szigeti István a' Prófessorságáért csak a' kenyeret sem érdemlette vólna meg s.a.t.[495] Efélék származván Tanitványtól Prófessora ellen 's atya ellen, nem lehetett, hogy meg ne hassa a' hasznos Túdos, és már Püspökséggel díszes Vént. – 11./ Még régibb dolog ennél, hogy az Urak factioja[b] által, mellyben a' Telekiek igen munkások voltak, Szathmári Mihálly Generális Notáriussá[c] tételték, holott Szigeti következnék, 's érdemmel is meg elözné Szathmárit. még pedig ezen Synoduson maga is jelen vala Szigeti István, 's engemet is elvitt vala magával. Szathmári Udvarosbb 's szelidebb vala. – 12./ Még az Esperestséget is sine strepitu[d] nem éré el [206b] Szigeti István; mert Kibédi András Notárius a' Hunyadi Márton temettségekor ebéd útán 16. borozott Papokkal szobát üle, 's magának Esperestséget adata per vota,[e] és alig túdák levonni rólla, hogy Szigeti István legyen; – de jövének más[f] Tractusból is Deputátusok:[g] a' Tractusban is valának Candidátus[h] Emberek; és votorum pluralitate[i] Szigetié lön az Esperestség. Kibédire nézve pedig azt mondhatom: hiantem Corvum deluserunt;[j] de ugyan csak Kibédi sokkal jóbban tudta a' directiót;[k] azért a' szegény Szigeti István is ötet nagy becsületben tartotta, 's majd csak Kibédianice[l] fóllynak vala a' dolgok.[496] Nem maradt azért kisértet nélkül az a' nagy Ember Prófessor, Esperest, 's Püspök. – 13./[m] Ide járulhat az is, hogy a' Supremum Consistorium[n] már munkába vette vólt, hogy Szigeti István Ó. Tórdai[497] Pap lenne,[o] 's a' nép el is vette vólna. De Zalányi

f jav. ebből: *Prófessortól*
a nyelve éles kanalával
b mesterkedése
c egyházkerületi jegyzővé
d zúgás nélkül
e szavazatok által
f *már*, th.
g egyházmegyéből is küldöttek
h jelölt
i a szavazatok többségével
j tátogató hollót... kikacagták (Horatius: *Sat.* II. 5, 56. Ford. Bede Anna). A célzás a róka és a holló meséjére vonatkozik.
k irányítást
l Kibédiesen
m jav. ebből: *15./*
n legfelsőbb egyházi tanács
o jav. ebből: *lett...*

László, Abacs Márton Ifiú Akadémita[p] [207a] mellé álla; és mint elmés, de gonosz lelkü ember, elidegenité a' Népet, hogy 100. Szekeren sem túdják elköltöztetni Szigeti Istvánt s.a.t. – Életében ezek érték Szigeti Istvánt, mint egy Jákobot; de halála után egyebek is érék a' Házat. p.o. – 14./ A' Fia Jo'sef /:kit Bethlen István fattyú fiának tartának; de ki túdja az óllyan titkát a' Természetnek és gonoszságnak?:/ még Deák korában meg tébollyodék, 's azután kiszálla a' Városra, 's lakék mint Ifiú Legény, – és égy éjjel ismét fellármázván magát Papot hivata, 's Testámentumot ira, in haec Verba: *Triticum, quod habeo in Vaginis Lego Pastoribus Enyedensibus*[a] sat. – azok pedig neveték, 's móndának; nem kell óllyan búza, mellyet a' hüvellyben tart Ő kegyelme. Azután elvévé az Ótves Fekete István Leányát; de az a' hire, hogy két Szólgálójának is immár belét feltojva bocsátotta el. Erről móndja vala a' leg nagyobb Sogora:[498] Ez *Káleb nem-* [207b] *zetsége.*[b] Kéleb kutyát teszen.[499] – 15./ Második Leánya Er'sébeth mene férjhez Kovács 'Sigmond Özvegy csúda természetü Paphóz Búzás Bocsárdra, vagy M[aros] Sz[ent] Királyra, minthogy itt kelének öszve. Mint viselte magát az asszony, nem vi'sgálom; a' szegény 'Sigmond Pap felette igazságos Ember vala. Attól az Asszony három árvákkal marada; de nem szegényül. 16./ A' kissebb leánya 'Su'si Abrud Bányán akaratoskodik az ő phántásiával Floka Sándor mellett, annak sem kell Templom. 17./ Szigeti Sámuel Szászvárosi Káplánnya az Ipának Vásárhellyi Andrásnak, kinek részeges rósz gazdaasszony Leányát vette feleségül; 's most tanit szorgalmatoson a' Templomban mig a' Papságot elérheti;de nehéz az élőnek hóltát várni. –

170. [a][c]

Enyedi István[500] Nagy Bányai Sénátor fiából lőn M[aros] Vásárhellyi Pap, 's Déési Márton hagyakozása szerént Enyedi Prófessor. – Ennek Felesége [208a] vala ama longaeva mater[a] a' Sárpataki Mihály Leánya, kit igen szép asszonynak hallottam. Ezt Enyedi István felette szerette; de a' bórt is annyira, hogy midőn Patai István Pappal és Szacsvaival ebédhez ültenek, hárman harmad fél veder bórt meg ittanak nyájasan.[501] – Patainak Beczei Pap kórában, a' paraszt Lakadalmakban mindenkor külön egy veder bórt mértenek, 's fenekig itta. Dániel Jo'sef Urnál is, ebéd után ivott vólt meg Patai egy Vedert; de ö nem vette

p akadémiát járt ember

a végrendeletet íra, e szavakkal: A búzát, amely még a hüvelyben van, hagyományozom az enyedi papoknak.

b *nemzetsége*, más.h.

c *170a.*; a javító jav. ebből: *169*

a hosszúéletű asszony

észre, hogy Dániel Jo'sef mérve hórdatja a' bórt. – Ezt az Enyedi Istvánt elróntá az Asszonyoskodás és bór, – vina, venusque,[b] és esék gúttaütésben, hogy éppen nem tanithatna. Sókáig azért, az Enyedi Collégium Theologiae Prófessor nélkül vala, Théologia nélkül az Ifiak kimennek vala Papságra, hogy Vakoknak vak vezérei lennének: hanem Théologiae Praesesek[c] kinozzák vala a' Thëologiát, mint a' kurvás[d] [208b] Déési 'Sigmond,[502] kihez hálni sarkantyus csi'smába 's férfi kőntősbe jár vala bé a' Cóllégiumba az idvezült Andormányiné.[503] – Kárát tapasztalván az Ifiúság, megjelenték Enyedi Istvánnak nagy bajokat, a' ki javallá, hogy Prófessort választanának 's kérnének; de megtudván e' dolgot Enyediné, kocsira vévé a' nyomorékot 's vivé Karkóba Teleki Lászlóhoz,[504] ótt elsiratá, hogy éhel halnak meg, 's még sók fizetése is van benn Enyedi Istvánnak, melly Ezerekre menne. Eljöve azért a' szeles, borozó, indúlatos Teleki, hogy kicsapassa azokat a' Deákokat kik e' dolognak inditói vóltanak. Mint Fő Ispán képe,[505] a' Város népével fegyvert fógata, a' Collégiumbeli Ifiúság is fegyvert kapa, 's alig hogy ártatlan vér nem omlék ki; sőt maga is Flintát ragadott vala, hogy Deákhóz löjjön; de a' Szólgai kivevék urok kezéből, nehogy urokkal eggyütt ótt vesszenek el. Azután egy Compánia[e] [209a] Németet hoza a' Collégiumra. Vólt ótt ész? – s.a.t. –

171.

Vagyon M[aros] Vásárhellyen felyül Várhegy nevű Falú, mellyet ezelőtt Sárpataknak, és trágárúl[a] 's csúfságból Pinárdnak[b] hivnak vala. Vala ótt egy gazdag jobbágy ember 's annak vala egy Leánya férjhez menendő számban, és két felhúzalkodott fiai. Déésen pedig telepedett vala meg egy Hochman[506] nevű Segesvári Szász Legény, a' ki hébe hóba Segesvári[c] attyafiait 's szegény Szűlőit megszokta vala látogatni: szokott vala pedig M[aros] Vásár helly felé tartani, 's ótt a' Sárpataki Emberhez is szálla egyszer kétszer, kinek Leányát meg kedvellé 's vélé, hogy az a' Gazdag ember őtet is felsegilli, elvevé azért feleségül annak Leányát 's esztendőre szűle fiacskát, kit Lúther Márton emlékezetére kereszteltete Hochman Mártonnak. /:NB. Ez ama hires Enyedi Prófessor a' Déési Márton:/ Legottan, hogy annyira cseperedék a' gyermek, [209b] hogy tanulhatna, a'

b bor és szerelmeskedés
c teológiai segédtanárok
d *kurvát*, th.
e század
a *trágádúl*, th.
b A későbbi kéz megjegyzése a margón: *Ez a falu régi, eredeti neve volt.*
c jav. ebből: *Sz...*

Déési Magyar oskólába adák, 's Húsvéti Rigmust is tanultatának vele; – elindúlván a' Szász feleségével 's fiacskájával ment Sárpatakra, 's ótt hagyván Marczit Annyostól, maga Segesvárra siete ünnepelni. – A' Húsvét elsö napja feltettzvén,[507] a' kis Hochman Marczi elmóndá szépen a' Verseket, a' nagy Apjának nagy örömére, – a' ki is mónda az ö súhanczár[508] két fiainak. Látjátok é ti rósz emberek, mennyit túd ez a' ti kicsiny Ötsétek! adók én mivel éljetek; de elmenjetek az én házamtól, 's tanúljatok bestye fiai; mert ha nem, igy, 's igy lészen. Elmenének azért a' két fiak, [Márton][d] /:NB. Ez a' Sárpataki [Márton][d] a' Gróf Keresztes, Márton Jo'sef Fő [Ispánnak][e] Attya,[509] kinek Unokája Bethlen Domokos:/ és Mihály Kolo'svárra. Ez osztán lett vólt Kolo'svári Pappá, ez irta a' Noé Bárkája nevü Könyvet;[510] e' vólt a' Prófessor Enyedi Istvánné édes Attya. Dési Mártonnak pedig [210a] Leányától való Báró Szilágyi Sámuel Regiae Tabulae Consiliárius,[a] ki magát Erdélyröl iratja. – Illyen az Isten dolga.[511] –

172.

Teleki Jo'sef igen nagy Gazda vala: égy Esztendőbe csináltatott vala 19000 Veder eczetet. Ezt az Urat a' Barcsai János Lakadalmában sók untatással réá vevék, hogy tős tánczót járna, mellyben a' Tánczolónak[b] a' szájával kell vala felvenni a' gombostőt a' földre teritett Szőnyegből: ő is járá a' Tánczot; de mikor lehajla a' Tőért, elfingá magát, 's lédüle a' szőnyegre; és mónda: Megmóndám hamis lelküek, hogy ne vegyetek reá; mert nem vagyok ara való, 's magammal gyalázatot vallék. – Másod napon hozzája mene a' Toroczkó Szent Györgyi Udvari Pap[512] Udvarlás végett, 's mónda Toroczkai Ferenczröl, a' kí is nagy Gazda vala; – [210b] 's éppen akkor jő vala szintén Udvarlására: *Ez a kegyelmed Pátronussa talám azt gondolja, hogy a' más Világon is Csűrbiró lészen!!* Azonban béérkezék Toroczkai Ferencz is: – a' Pap pedig igy gondolkozik vala: *Vak veti világtalannak szemére.* –

173.

Kis-Éri György egy Tudos ember vala; de vékony vala a' szava mint valami Leánykának. Lőn Enyedi Deákból M[aros] Vásárhellyi Oskolának Rectorává:[c] onnan vivék Fogarasi Mesternek, lévén akkor ótt is vagy XII Déák; – azután nyomorgott a' Wessellényi István zsóbrák[513] udvarában

d *János*
e Esperestnek
a királyi táblai tanácsos
b jav. ebből: *Táncr...*
c igazgatójává

is 'Sibon. – Midőn ez a' Túdos Ember M[aros] Vásárhellyi Schóla Réctora lenne 's vólna, nagy szórgalmatossággal tanit vala; de a' kényes Papok a' praedicállást is igyekezik vala gyakran hányni reá, 's nem vállalhatja vala, – különben is a' natura non [211a] erat factus ad Concionandum,[a] abból ellene nagy harag indúla, és következvén a' Generális Visitatio,[b] ellene hósszason panaszlának a' papok; – a' Püspők azért előhivatván Kis-érit, monda: Kigyelmed ellen Kis-éri Uram panasz vagyon: 1./ *Kjed a' maga Papjait illendöleg nem becsülli.* Felele erre és mónda: Nem túdom miképpen esett vólna az, holott nékem éppen vallásom az Embertbecsüllés.[c] Mónda a' Püspők: 2./ De bizony T[iszteletes] Zalai András Uramról[d] azt móndotta Kjed, hogy *'Sido, sem Görög nyelvet nem túd!* Monda Kis-Éri; nem úgy mondottam: hanem ő kegyelme hozzám kűldé a' Szólgálót, 's kéreté a' *Foedus Cocceit,*[514] 's mindjárt óda adám annak az értetlen Leánynak; hanem találám móndani: hogy ebbe 'Sidocska is vagyon, Görögőcske is vagyon, 's a'félékhez nem értünk mindnyájan!! – 3./ Monda: *De bizony csak igaz az; hogy mikor Kjedet praedicállani kérik ő kegyelmek, nem igen vállalja Kjed!!* [211b] Felele Kis-Éri: Tiszteletes Püspök Úram! és Szent Visitátió!! Jó reggel felkelek, 's Kőnyőrgést tétetek; azután még nagy Classist[e] Tanitók; 's végre a' Tógátusokat,[515] el telik az idő, 's eljő az ebéd ideje; de akkorra úgy elfáradók, hogy nem túdom egyem é, vagy nyúgodjam. Délután is igy vagyon setét estig, – nékem űress órám nincsen sóha. De ihón vagynak Ő kegyelmek elérkeznek minden Lakadalmakba, – Czéh és Tized Lakozásokba, 's a' miatt nem érkeznek tanúlni. Bé jövének ide ezek az Őrdög születte Jésúiták, és ha ö kegyelmek csak igy járnak el hivatalokban, ezek a' hitetők bizony az egész Várost mind Pápistákká teszik. – 4./ Mónd a' Püspők: *Itt előttűnk is szidalmat szólla Kjed!* – Felele Kis-Éri: *Azt mondotta* a' Kristus a' Farizéusoknak Ján. VIII. *Ti az Őrdög Atyáitól valok vagytok;*[516] *– én is e' Fariséus* [212a] *lelkű Je'súitákról azt mondom: hogy ők is Őrdög születték!!* –

174.

Búda Gábor, a' Hátszeg vidéki Búda familiából, égy erős Ifiú Ember hajdon egy Lakadalomban felette sókat tánczóla és annyit ivék az erős bórba, hogy végre az a' borozó Nemesség mind kérné, hogy ne cselekednė; mert megróntaná magát: de annál inkább iszik vala. – Hajnalra elósz-

a természeténél fogva nem volt prédikálásra való
b általános egyházlátogatás
c *Embertbecsüllést,* th.
d jav. ebből: *Uram*
e osztályt

lik a' Nász, és a' Búda Gábor is lefekvék, csak úgy a' maga kőntössébe. Mikor már a' tőbbi felöltöztenek vólna, 's ismét békellene menni a' Lakadalomba, kőltik vala ötet is szóval a' Sógorai; de még csak nem is mozdúl vala, – akkor végre illeték kézzel is, 's hát meg hólt, 's meg hűlt. – Vala pedig Mikó Ferencznének Búzdon Hadre László nevü jámbor Papista Tisztartója, kinek Felesége Dálnoki Székelly Leány vólt 's azútánn [212b] Frajja Mikó Ferencznének; részeges és trágár Asszony: kinek hallattára, a' Mikóné asztalánál, jádzi beszéddel csúfolja vala egy valaki a' Székellyeket, mellyért meg neheztele Hadriné 's mónda: *Kész vólnék a' Nemzetemért meg halni.* Mónda a' Jámbór Hadri: Kész bizony te Feleség mint Buda Gábor. – E' szóra felcsattana Hadriné 's mónda: Ródd fel jó Uram, ezt az Órrodra! Búda Gábort! mellyből nevettség indúla. –

175.

Jo'sika Imre fő Colonellus[a] Urnak első felesége meghala,[517] a' kitől származtak vala Jóska és Mózes[b] kiket Túdomány nélkül felnevele, 's levének hatalmas 's nagy, de üresfejü Úrak; azután pedig vevé feleségül a' Gubernátor Bánffi Leányát 'Su'sánnát: – ez Ifiú vala, ő pedig szürke vén kánya, – ha az Ifiú asszony benn vala, akkor fűtyöről [213a] vala Báró Imre, ha kőzel nem vala az asszony, akkor nyög vala. Lőn ennek a' Vad Urnak álumnussává[a] egy Becskei nevü Nébuló[b] Enyedi vén Deák, kit két gaz Társaival eggyűtt Magyar Ország ókádott vala bé Erdélybe.[518] Jó'sika Imre ezt a' hahos[519] Deákot Udvari bolondjának tartja vala, ö is az Urát: Tétete egykor Becskei eleibe egy jókora Sajtot, 's kérdé? *hól szeretnéd megszelni Becskei?* Mónd a' Deák: *a' Collégiumban!* 's néki adá; de úgy hogy azután Sajtos János lenne a' neve. – Következék idövel a' Nagy Péntek, 's Becskeire reá parancsolá a' passio[c] éneklést, holott ő ara alkalmatlan vala, 's akkor valami a' hasát is elcsapta vala. Elö álla azért és mondja vala valami ideig; de a' hasa miatt ki szalada a' Palotáról, 's künn dolgát végezvén; ismét vissza menyen vala énekelni. De a' nagy [213b] bomfordi vad Urnak ezek mind jól esnek vala. Vala pedig illyen szókása Jo'sika Imréhnek, hogy szó nélkül nem hagyná, ha valaki az asztalánál a' tálat hellyből helybe vónná. Rápolton[d] innepelvén pedig egykor Jo'sika, Udvarlani ment hózzája Vásár hellyi Mihály a' Szászvá-

a ezredes
b A javító jav. ebből: *Jo'sef.* A javító megjegyzése a margón: *3 fia volt 1. Dániel 2. Jósef 3. Mozes*
a ösztöndíjasává
b semmirekellő
c Krisztus szenvedéstörténete
d jav. ebből: *Kápolton*

rósi Pap, és Enyedröl a' Prófessor Szigeti György. Esék egykor az asztalnál, hogy Vásárhellyi Mihálly egy Tálat magához közelebb vónitana, mellyre mónda Jo'sika: Édes Uram! vegye fel kigyelmed a' Tálat 's úgy tegye más hellyre. – Felele Vásárhellyi: *Bizony nem túdtam ezt a Nagyságod finnyáját!* megbócsásson Nagyságod. Kezdé ezután móndani Jo'sika; hogy a' Papok melly Taszitosok,[520] 's azt nem kellene engedni; a' Rápólti Papnak pedig vékony fizetése vala a' Jo'sika Udvarból; mónda azért Szigeti György: A' Rápolti[e] Papnénak nem igen nagy a' Tászlija;[521] talám az Udvarból nincs fizetése rá. – [214a]

176.

Felfalúsi Jo'sefet vivék hajdon M[aros] Vásárhellyi Mesterségre; és a' Schólába béérkezvén vele, az Egyházfi minden Commodumokat[a] megmútogata; 's végre az ótt közel, alkalmas helyen lévő kamara Széket is; és annak ajtaját látván Felfalúsi, 's kérdvén mire való az: legóttan mónda az Egyházfi: Jó lakás útán óda kell félremenni Kegyelmednek. Mónda arra Felfalusi: *Éppen fele fizetés*, melly szót felkapván, még most is a' Parochiáknál a' Sécessust[b] nevezik e' szerint. –

177.

M[aros] Vásárhellyen vala egy Mészáros Miklós nevü Mészáros gazdag Ember, ki a' mesterségét is erőssen üzi vala, és egyebekben is szorgalmatoson gazdáskodik vala: de midön már vén ember vólna, halálós ágyban esék, és igen sajnálja vala, hogy dólgait nem foly- [214b] tathatja; midőn pedig kezdené gyanitani, hogy talám meg is halna, mónda: *Ha megtalálok halni, az nékem igen sók dolgom hátramaradásával esnék!!!* –

178.

Mikor a' nagy jó Keresztyén asszonyt temettetné a' Teleki Familia, t.i. a Tékozló Barcsai János annyát Barcsai Ábrahámnét Nagy Barcsán, igen sáros idő vala. Az Actorok[c] pedig valának: Nádúdvari Péter, Szigeti István, Szathmári Mihály a' Vásárhellyi Prófessor, és a' sár miatt az Actorok úgy el késének, hogy a' Temetés napján érkezének el. Kiváltképpen a' Szatmári Mihálly Lóvai elállának, 's alig várja hogy Padra érkezzék, egész reménységgel lévén, hogy ótt nem csak gazdag vacsórája 's jó szál-

e *Kápolti*, más.h.
a kényelmet szolgáló dolgokat
b árnyékszéket
c temetési szertartást végző papok

lása lészen a' meg hóltnak Udvarában; hanem reggel mindjárt adnak nyúgodt Pósta Lóvakat, hogy szágúldva mehet Barcsáig. Bészállván [215a] a' Padi Udvarba Szathmári, legelsöben mónda: Biró! abrak légyen az én elállott Lóvaimnak: de a' Biró mónda; egy szem sincs; mert a' mi vólt mind Barcsára szállittatták[a] a' Teleki Urak! Parancsólá Szathmári Mihálly, hogy reggelre jó négy Ló legyen? Egy sem vala. – Tyúkot kére, nem vala, nyársat kére; Barcsára vitték vala. Egy szóval: a' Padi Biró semmit sem ada, hanem a' maga fáradt Lóvain kelle az Orátornak[b] lemenni Barcsára. – Elvégezödvén a' Temetés, és Tór; más nap az emlitett három Túdosok eggyűtt beszélgetnek vala, 's ezeket Szatmári Mihály mind elé beszéllé, 's mónda: hogy az Uraknak panaszt teszen, 's nem szenvedi embertelenségét a' Padi Birónak. Akkor a' tréfás Nádúdvari Péter ebből tréfát kezde ütni; ha valamelly jó Emberröl emlékezett Szatmári, mindjárt útánna ve- [215b] tette Nádúdvari: jóbb ember hát az, a' Padi Birónál. Ha igen rósz embert talált emliteni valamellyik, mondott Nádúdvari: több is van hát óllyan ember mint a' Padi Biró sat. – Ezt végre nem kezdé jó neven venni a' jámbor Szatmári. De Nádudvari azután is mig élt, a' Szászvárosi Sókadalmakban, 's egyéb alkalmatosságokkal, a' M[aros] Vásárhellyi Embereket eggyenként felkeresvén, 's megkérdezvén, ha esmeri é Tiszt[eletes] Szathmári Uramat a' Prófessort? mindent ara kér vala, hogyha Isten haza viszi, neterheltessék elmenni Szatmári Uramhóz, és köszönteni a' Padi Biró szóvával. Mellyből a' lett, hogy menten mentek az illyen Emberek Szatmárihóz, és kőszöntötték a' Padi Biró szavával, azt vélvén, hogy maga Nádúdvari az a' Biró. Gondolkozott végre Szatmári elúnván a' sókat, hogy a' Superioroknak[c] [216a] tenne panaszt e' molestiában;[a] De a' Nádúdvari halála elvégzett mindent. –

179.

Székely Ádám Gróf, a' mostan elö Lászlónak[522] 's Ádámnak édes attyok a' mellyesztett malacztól igen igen iszonyodott! Mikor Naláczi Sárát akarta venni feleségül, ám hiszem el is vette vólt, óllyan malaczot lóptak vólt az ágyába, és mikor meg látta, a' kórság leg-óttan kirontotta. –

Pelsőczi János az Igeni Pap is a' sült malacznak a' farkát nem nézhette; mindjárt elkellett vágni, 's azután megcsendesedett.-

a jav. ebből: *szállittatták!*
b temetési szónoknak
c feljebbvalóknak
a zaklatásban

Besenyei György[523] is kiszökik vala az asztaltól midön a' Malaczót elhózzák vala, – de ha a' farkát elvágják 's felmetéllik vala, ismét asztalhóz ül vala. –

180.

Vala Karkóba egy Csiszár nevü Pápista Nemes Ember, a' kinek bövöcskén teremvén bóra, [216b] szüntelen csak iszik vala, és szüntelen majd csak fekszik vala; de az Iszákos Emberek látógatják vala. Ottan óttan látógatják vala őtet a' Tövissi Barátok is, és borozza vala őket is.[524] Egykor pedig kezde előttök siránkozni, hogy ő már nem sókára meghal; de a' Barátok hosszú élettel vigasztalják vala, 's biztatják vala, hogy az ő jó Pátronussok az Isten! megtartja; ha pedig meg halna is, már is néztek a' Kriptában igen szép hellyet illyen singularis[b] jó Uroknak; – mónda erre nagy petyergéssel a' szegény Csiszár: Nékem bizony ne nézzenek hellyet atyaságtok: hogy Temetkezném óda! jaj! nem cselekeszem; mert egy kevés idö múlva kivetnének onnan engemet, 's mást tennének pénzért hellyembe. –

181.

Sükösd Gábor lakik vala hajdon Ólá Lápadon, és vette vala feleségül Vizaknáról a Bógáti János Leányát: Valának mind ketten [217a] termetes szép Emberek; de a' bórt veszettül issza vala mindenik, és egyéb gonoszsággal is meg rakodott emberek valának; az Asszony az Enyedi Kastélly Kapú közét[525] is sókáig birá. Maga Gábór Tekintetes fórmájú Ember vala; de felettébb hazúg, álnok és csalárd mint a' *Czigány*. Ez az Ember az ő szer szavával 's tekintetével reá véve egy nyáron egy néhány Collégistákat, hogy Szókmánnyába[526] aratnák le a' Búzáját; meg alkúvának vélle, és le araták a' búzát; – estve bémenvén a' pénzért, addig vivé korcsomáról korcsomára, 's házról házra a' szegény Neutrálistákat, mig szépen kivezérlé a' faluból; de esküvék, hogy maga béviszi a' pénzt nekiek Csötörtökön; de telten teltek a' Vásár napok, még sincs pénz. Végre tőllem kérdék meg, ha elvehetik é a' Lóvát? Én mondék: nem; – hanem valahányszor bé jő a' Városra, mindenütt útzán, piaczon, [217b] háznál kérjétek a' pénzt; 's végre meg únja, 's megfizet; mert ö Enyedet nem kerülheti el. – Igy vagy kétszer kikisérték a' Varczogásból is; – megint eljőtt; 's a' Legények addig kiáltoztak utánna, mig megadta a' pénzt. – Ezután illyen dolog esik: –

Tasnádról Kis Miklós két szekér bórt, vagy többet is hóza Erdélybe a' Toroczkai Korcsomákra; de ótt a' Bór Birák a' Borokat rajta hagyák; ő

b páratlan

pedig leindúla a' Borokkal Enyed felé, – Sükősd Gábór pedig találkozván Kis Miklóssal, mind el alkúvá a' bórt, 's leis hányatá Óláh Lápadon; sőt hósszas Irással kőtelezé magát, hogy Szent Mihály napján[527] a' pénz készen lészen, ha pedig nem fizethetne, akár hól is hozzá nyúlhasson Személlyéhez is. Meg is fúrák mindjárt a' kissebb Hordot, 's áldomást ivának. Azon napon találkozék velem Kís Miklós, és örömmel megbeszéllé, hogy [218a] szerencsésen eladta, nóha hitelbe a' Borokat egy Sükősd nevű Uri Embernek. Mondék én: *Czigánynak!* sóha nem látja kjed a' bór árrát, ha egyik hordó bór óda lesz is, a' többit vegye ki, ne essék annyi kárba; mert Sükösdet tőrvénnyel utol érni nem lehet. Úgy is cselekedék más nap, – a' meg fúrt hordó óda vesze, de a' többit elhózá Kis Miklós és eladá, 's idövel nékem köszőni vala. – Meg hala ez a' kártékony ember, 's temetteték Lapádon. Kocsárdi János Fel Enyedi Pap praedicálla éggyet felette, 's megdicséré minden Keresztyéni jóságokról. Praedikálla a' Nagy Enyedi Fő Pap[528] is, és az dicséré szép termetéről, testi modos állásáról, hathatoson, 's ropogoson follyó beszédéről, maga Udvaros viseléséről, testi módos állásáról. És tettzék az özvegynek[a] igen; de vala nékie egy apostata[b] átkozott fia, a' ki azután őszveszidá a' Papót 's mónda: illyen 's amolyan [218b] Papja csak a' nagy fejéről, hasáról dicséré az Apámat. – etc. –

182.

Dobolyoi Bálintné birja vala hajdon a' Vas házat a' Collégiumon innen, és Kemeny Lászlónak a' mostani Gubernátornak gyermek korában[c] ótt vala Szállása. A' Praeceptora végre vala Hermányi Székelyfi,[529] a' ki igy gondolkozik vala, hogy ha ő mint jó fórma Ifiú legény [bejárogatna] az úttza felöll való házba, a' melyben az Óreg Dobalyiné lakik vala 's egy szép Leány Unokája, nagyon ellenére lenne a' Vén asszonynak, annál is inkább mivel a' Leány az eleven képtöl nem iszonyodik vala, 's ólykor a' pitvar ajtóban kaszát is vet vala a' Praeceptornak múlattságból. Ezzel pedig a' szegény Székely Praeceptor kedvetlenségébe esék a' Vén asszonynak, hogy sóha hózzája bé nem nyitana, 's ara fakadt ki, hogy parasztnak, [219a] rósz embernek, 's a' mi leg nagyobb vétke vólt a' boldogtalan Praeceptornak, Székelynek is mondotta, mintha Doboly a' Dúnán túl vólna alsó Magyar Országon; sőt ara is fakadott, hogy azt móndaná, hogy *ha egy polturán az akasztófától megválthatná is meg nem váltaná azt a' Praeceptort.* Óh szegény legény! a' ki, ha ezt a' haragot elein gyanithatta vólna, vélem hogy bé tekingetett vólna ha csak a' Vas Annis kedvéért is; de a' mozgos vérü urfinak 's inassinak is nem akar vala

a jav. ebből: *özegynek*
b hitehagyott
c jav. ebből: *kórában*

rósz példát adni. Lőn égykor, hogy éjjel a' Praeceptor veres német köntösbe öltöznék múlattságból, kit a' kúlcs lyúkán megnéze a' Vén Doballyi Bálindné is, és mónda súttogva: E' bizony óllyan az átkozott mint Fáber Generál a' Kurucz világban. De Kemény László Úrfi is egy kárhozatos bűnbe belé ejté egy néhányszor a' Praeceptorát; mert [219b] nóha az Urfinak mindenkor gazdag ebédje 's vacsorája vala; mindazáltal valahól a' Collégiumban megizelité a' Székely púliszkát, és meg tőltvén egy nagy keszkenőt aféle Lisztel, elhózá a' mentéje alatt a' Szállásra, ahóz értő Deákot hivata, 's megfőzetvén, alkalmasin felhányának benne Praeceptorostól, – mellyet meg túdván Dobolyói Bálindné, kezdé a' hitvánság a' Praeceptort szidni 's fenyegetni. El is jöve Óláh Lapadra Betlen Elekné,[530] 's a' Praeceptor is az Úrfival kisiete óda, hogy e' főbejáró bün ellen magát menthesse; csak hamar[a] kérni is kezdé az Asszonyt, hogy parancsoljon az Úrfinak mint maga gyermekinek, hogy Székelly púliszkát ne egyék; mert félő, hogy a' meg ragad a' belében és szorúlást is szerezhet; mert a' Székely gyomorhóz való a' minémü a' Praeceptoré. Mónda erre az [220a] Úri asszony: Hadd egye ótt a' jó fiam ha tettzik nékie: attól ne féljen Kjed, hogy árcson: Mikor grátiára[a] kijövénk Óláh országról,[531] Három Széken eleget ettem, semmit bizony nem ártott eggyikűnknek is, – most is meg enném, ha valaki úgy túdná készíteni mint óda bé. – Már nyert pere vala a' Praeceptornak, a' kinek az Asszony előtt áltában talám féltében, vagy hogy rósz vólt, elszakada a' nadrág szijja, és köszönnye, hogy Tógát vett vólt fel; mert ótt bizony a' nadrág a' térdiig leesik vala örök gyalázatjára; hanem a' Tógában kiterpege[532] onnan, 's félremenvén úgy csögőzgeti[533] a' szegény Legény. Azonban elérkezék Dobolyoi Bálintné is, és külön beszélgetvén az Ur Asszonysággal, fel adá a' pulyuszkát, vádolá azt a' bomfordi[b] Praeceptort, égig emelé Vásárhelyi Pétert ki az előtt vólt Praeceptora,[534] inti vala hogy más Praeceptort válasszanak; mert ez megőli az Úrfi Ő [220b] Nagyságát az a'féle paraszt eledelekkel. De az Asszony itt is az elébbeni beszéde szerént szólla, 's maga példáját is elé hózá. Vala pedig Vasárnap reggel; és a' praeceptorral praedicáltata az asszony. –

183.

Váradi András Miriszlai Mester vala sok idöknek alatta, és végre megvilágtalanodván marada vácántiába,[c] és succédala[d] nékie Tórjai Bágyonból;[e] de midön hat kalangya búzára leszállott vólna a' fizetése 's azt sem

b jav. ebből: *hamár*
a kegyelemre
b *bomferdi*, th.
c szolgálat nélkül
d következett utána
e *Bányonból*, th.

vehetné fel, 's fát sem engedne Vice Curátor[f] Danczkai[g] Jo'sef hozni suhunnan, elkéredzék az Esperestöl, és a' Mester házába a' kegyes Danczkai bészállitatá Pünkösti Mihállyal a' Disznó pásztort e' napokban.[535] – De mi térjünk vissza Váradi Andrásra! Váradit az Esperest Vásár hellyi István[536] igen magával hordozza vala a' Visitátiokban, 's egyéb utaiban mint[h] erös, [221a] hiv, és vigyázó Embert. – Vivé pedig egykor M[aros] Vásár hellyre is Generális Synodusra, 's mentekben megszállának Bógát tájat túl a' Maroson; köztök lévén a' Maros és a' Bogáti Tőlgyes Erdö, – ótt pedig a' Maros igen csendesen fóly. Mónda azért Ebéd után Krizbai Mihály a' Pap: „András Uram! ha ezen a' Tón túl nem sajnálland menni 's néki vetkezni, talám a' Czombodig ha érne ez a' Tó, Vad galamb fiat eleget találnál ótt a' fákon, 's jó volna Vacsorára!" Kezde azért Váradi[a] András szaporán vetkezni, hogy által csúbukkolyon;[537] mónda akkor Krizbai: Lelkedre kérlek András! neki ne fógj; hiszem az a' Marós; Copjával[b] sem érnéd ótt a' fenekét, 's úgy nem foga nékie Váradi. – Ez a' Váradi András Szigeti István Prófessorral is jára: Magára vállalá egykor a' Délyesti praedicátiot Radnotfái János hellyett a' Papja hellyett, és a' midön már Praedicállana, bé- [221b] lépék[c] a' Miriszlai Templomban az Esperest és Professor, éppen akkor, midön Váradi ezt mondaná: *Avagy nincsen é Giléádban bal' somom?*[538] 's úgy meg zavará őtet a' Túdos Embernek érkezése, hogy semmit sem túda móndani, csak ezt: *Nincsen! Nincsen! tellyességgel nincsen! egy csepp sincsen! Bizonnyára nincsen! éppen nincsen! Nincsen bizony egy csepp is!* 's vége lőn a' Praedicállásnak a' mint ezt gyakran maga elébeszélte. –

184.

Torjait a' Váradi András Successorát,[d] Kibédi András elvivé magával a' Bólya Vőlgyi Visitátióra; és visszatértekben Bolyában Gerendi Mihálly a' Praedicátor házasodván, a' Lakadalmat Tóldi Ádámné a' nagy Gazdasszony tartá fel igen pompáson 's gazdagon; de az Esperestet 's Notáriust az Asszony az Udvarba egy szép Palótába szál- [222a] litotta vala: terjede a' Lakadalom éjfél tájig, 's akkor sok evés 's ivás után /:a' hol Törjai is asztali Vendég vala, – 's mint eszem iszom nagy gyomrú ember hat gyomorra is 'sákolhatott:/ elószlának ki ki Szállására 's alúvék

f gondnokhelyettes
g a javító jav. ebből: *Danczka*
h *min*, th.
a jav. ebből: *Várd...*
b a javító jav. ebből: *Copiával*
c *bélépék*, más.h.
d utódját

a' ki allhaték. Tórjai is elalúvék; de egy idő múlva nem hagyá nyúgodni a' sabbarzalt[539] nagy has, hanem kezde fóhászkodni móndván: Jaj! Óh Uram Jésus Én Istenem! 's felkelvén mene az ajtóra, /:nóha[a] a' Palotáról szólgál vala egy ajtocska a' Búdára:/ de az ajton bajos zár vala, annyira, hogy estve az Esperest is bajasan túdá bézárlatni: – Már a' Tractus Notáriussa[b] egyébtől nem fél vala, hanem hogy a' hitvánság Mester a' cseszt-ákot[540] a' tari'snyába rakja bé a' Lakadalmat,[c] és a' tegnap megtört fűszerszámnak illatjával bételik a' Palóta, 's azt reggelig kell innia a' Tórjai gyógyúlásáért; de mindnyájoknak szerencséjekre megnyilék végre az [222b] az ajtó, és Tórjai nagy sókáig óda lőn a' hideg éjszakán: minthogy Szűret útán is vala az idő; de végre béjöve 's elalúvék, minthogy nékie is jó ágyat vettetett vala Gróf Tóldi Ádámné. Alúvék a' mint alúvék; de ismét kezde Menybe fóhászkodni, az Istent emliteni; mert hihető, hogy a' Menyegző mardosta a' Lelke tókját, az étel tubussát 's talám az Aquariu'sát[d] is; és ismét kimene, – akkor az Öreg Esperest mónda? Alúszik é Kegyelmed Notárius Uram! 's mónda az: Nem aluszom Uram attól fógva, hogy Torjai az első fohászkodásához fóga: ebben az útban többször hallattomra nem imádkozott; de ez is rövideden esék, – többet űle künn, nyilván a' jóllakás nyomorékja szegény. Béjövén ismét a' házban Mestúram; mónda a' Notárius: *Sokat fóhászkoda kjed az éjszaka.* Az Esperest pedig monda: igen bizony; mert addig ett mint a' Disznó!! 's részeg is vala [223a] az este. – Felele a' szegény Tórjai móndván: *Istennek áldott embere T[iszteletes] Esperest Uram! Félpotrára*[541] *bórt meg nem ittam annál az asztalnál.* Mónda erre a' Nótárius: kevés bórt adnak most fél poturára!! –

185.

A' Mu'snaiak felesen valának Papok, minthogy Jobbágyfiak valának, és valának kőzűllők értelmes és kegyes emberek is. – [542]

Mu'snai Miklós Enyedi Deákból lett vala M[aros] Vásárhellyi Mesterré. Szólgája vala ótt Besenye György Enyedi Sénátor, a' kivel a' hajából már akkor tépeti vala ki a' fejér szálakat; azután Esperestséget is ért vala, 's azt igen hosszason viselé. Visitálásiban ez a' szó vala Maximája:[a] *Föztetek é jól: megvan a' 60. pénz?* Ezt az Esperestet, másokkal eggyütt ebédre hivá M[aros] Vásárhelyen a' Prófessor Nádudvari, az Enyedi Pap Hermányi nevű, [223b] ugyan ótt is vala szálva, – a' Néhai Nádúdvariné

a *nóha* (zárójel hiányzik)
b egyházmegye jegyzője
c szövegromlás?
d víztartó edényét; *Aquarin'sát*, th.
a jelmondata

pedig forgolodik vala; de fekete bibór fátyól[543] vala a' fején a' tórkánál öszvekötve 's lecsűgve a' térdiig; azt a' tórkánál megfógá Mu'snai 's mónda: *Mire való ez?* de Nádúdvariné nem túd vala szóllani. *NB.* most pedig, hány Esperest gyözne minden fekete fátyolos Papnét torkon ragadni!? – Minekelötte az étket elhozták vólna, az Enyedi Pap, melléje üle Mú'snai Miklós 's könnyezve mónda: *Miképpen tudá kjed megszentelni az én Compactor*[b] *fiamat;* mert haza jöve Enyedről, 's hát éppen más Ember; 's móndék! hát fiam tégedet kiszentele meg? – 's mónda: *Engem*[b] *bizony Isten útán Tiszteletes Hermányi Uram!* Tett is vólt valamit vele az a' Praedicátor; mert felette kegyetlenül bánt ártatlan feleségével, és rósz társalkodásba is elegyett vólt. – [224a]

Mu'snai Márton szép Tudományú, 's még szebb erkőlcsű ember vala; de a' Mu'snai Székelly dialectusban egy betűt is el nem hagyott vala, – hanem igy szól vala: *Emböreségös Embör* s.a.t. – A' mely 'Sóltárt énekelnek vala, nem vigyázván a' 'Sóltárnak sem árgumentumára,[a] sem értelmére, azon strófás 'Sóltárnak szavaiból állanak vala Imádságai, melly a' jó memorián 's gyakorláson épült. –

Mu'snai Sámuelt Abacs János kihozá Szentmihályfalváról, azútán megvilágtalanódék, rósz feleségekre kapott vala, Vácántiában[b] hólt meg Kocsárdon, jámbor jó ember vala. –

Mu'snai Dániel Pap Enyedről házasodott vala, Décsei Pap korában a' falú Bikáját meglőtte vala haragjában, mert nyúlász Pap vala. Egykor mikor Pártiálisban[c] mennének, más Papokkal eggyűtt meg ragaszkodék, és viólaszin rokás Togástól úgy a' Sárba esék 's megsárosodék mint az az álat a' mellynek eleébe [224b] nem öntenek gyöngyőt;[544] eleget vakarák, és éjjel szárazták; de csak megláttzott a' nyargalásnak keze szennye. – Ez az Ember reggel harangozáskor a' Collégium alatt előll találá az Enyedi második Papot Hermányit, és nagy indúlatoskodással mónda: Tiszteletes Uram! *Az Isten minden órán elsüjjeszti ezt az Enyedet az ő gonoszságáért, és süllyeszsze is el!* – Mónda az Enyedi Pap! *kár volna!* – *Kár vólna csak azért a' szép Collégiumért is,* – 's ezzel elmúlék egymás mellől a' két Pap. – Másszor ismét panaszra jöve Dániel Pap Hermányihóz, a' Veje ellen Kocsárdi János ellen, 's fenyegetödzik vala pedig, hogy a' Leányát tőlle elveszi, 's valahól találja, a' Lóvával tapodtatja vala ki a' belét. – Az Enyedi Praedicátor jól túdja vala annak a' Vén Kocsárdi Jánósnak ártatlanságát; bolondságát is, hogy vén és szakadt Ember lévén, ollyan ifiú [225a] erős, izmos véres Leányt vett feleségűl; a' Feleségének

b könyvkötő
b jav. ebből: *I...*
a tartalmára
b szolgálaton kívül
c részleges zsinatba

dolgait is igen túdja vala; de a' dologba nem akar vala szóllani; hanem inté Dániel Papot, hogy engedné Leányát a' veje mellett lakni; mert aféle ifiú asszonynak nem jó Férfiú nélkül lenni, Férje mellett a' rósz hirt inkább elkerüli. Mónda Dániel Pap: Tiszteletes Uram! mit gondol kegyelmed az én Leányomról? nem kell annak a' férfiú? ha kőzőttünk szókásban vólna, bizony mindjárt merném Apáczává tenni!! Enyed pedig tele vala kúrva hirével a' Menyecskének – és nevezetes gonoszság vala az, hogy egy Kózma nevü Óláh fiból lett Deák elhitetvén a' szegény eggyűgyű Kocsárdival, hogy őtet mig óláh vólna megherélték az óláh Papok, – éjjel nappal ótt találta hellyét, 's attól csak annyit féltette Kocsárdi feleségét, mit a' Persák Királlya a' Herélt emberek- [225b] töl az Ágyassait. Idővel Pappá lett vala ez a' Kózma; de ifiúságában kivágá Isten igen példásan. –

186.

Hire fútamodék eggyik esztendöben Enyeden, hogy a' Varczagás útzában[545] egy háznál ördögők jelengetik magokat 's hajgálodznak is hólmi szúvatocskával,[546] pórral, cserepecskékkel mivel. – Mentenek óda sókan; de nem tudtak végére menni, hónnan húll a' szúvaty 's egyéb is. Igaz, hogy némelly óda mentek is pattogatnak vala titkon az a' félékkel. El mene a' Tanácsbeliek közül ama fántásta Berzi János is; de nem láta semmit, hanem mikór a' házból ki jövén az Udvarról is ki akarna jőni, egy gőmbölyög követ hengeritének útánna; mellyet szeleskedö szörnyökődéssel bévive a' Tanács házba. Ótt hólmi tréfás Sénátorok nagyon kezdik javallani, hogy valami sinornál fógva a' Tanácsházban füg- [226a] gesszék fel a' gerendában, óllyan nagy dolognak örök emlékezetére azt az pokolbeli kőt; de mosolygásokról észrevévén a' szegény szeles és dadogó beszédű haragos Berzi, meg haragúvék hogy vélle csúfolodnának, 's az emlékezetes dolog füstbe menne, 's el is felejtödnék, ha ide nem irnám azt az Őrdőg[a] ereklyéjét. – De ehez való az is, hogy a' szegény Özvegy Mu'snai Dániel Papné is egyik Leányával ördög látni jöve; de semmit sem láta; hanem midőn kijöne a' házból, az ö viseltes rósz csi'smájának leszakadó félben lévő patkója rongyollott Szoknyájának az allyába akadna leszakada; mellyet ő felvévén, hóza hozzám 's mónda: Uram! ihon elmentem vala az ördögös házhóz, s az Őrdőgők a' csi'smámról letekerék a' patkót! Én pedig meg követvén a' Vén asszonyt, móndám, hogy nem hinném; de ö Istennel is bizonyit [226b] vala akkor megmóndám mi esett vólna rajtam hogy a' Gálprityi Szőllőben[547] fenn a' patakon a' füben megakadván, úgy eléestem, mintha egy rósz Őrdőg

a a javító jav. ebből: *Őrdők*

ütött vólna a' földhőz, és nem is tudom vala, mi bántott; hanem a' patkót látám meg a' fűben és félpatkotlan csi'smába úgy csószogék haza isten hirivel: – de az asszony ugyan csak abba a' hitben hala meg, hogy az Ördög rántotta le az ö fél patkóját; de nem vitte el. –

187.

Panaszra mene a' Vén Mu'snai Dániel Papné egy időben az Enyedi Fő Papra, és átkozódással panaszlá, hogy valaki igen nagy kárttett az ö Szőllöjében, mert némelly tővőn hatvan, ötven, – némelly Szőllötövőn 40. gerezd is meg vólt; de valami átkozott lelkű ember, hogy az Isten róntsa meg, úgy le hányta, hogy húsz 's harmincz gerezdet is alig hagyott rajta. Mónda a' Pap! púhatalodni [227a] kell, 's ha kitanulván meg bizonyithatná ki cselekedte a' kárt, a' Tanács megbüntetné keményen. – Nem tettzék ez a' javallás a' szegény banyónak,[a]. hanem a' második Papra; a' pedig mónda tréfáson: „Nem akarnám, hogy ollyan Termés vólna Szőllőmen, mert a' Karót is lerontaná; jól tette a' kjed jóakarója is, hogy azt a' módnélkül való sók gerezdeket lehányta 's keveset hagyott; mert már a' meg nő, 's meg is érik." Keservesen esék az asszonynak ez a' vigasztalás, azért ezzel visszajőve az első Paphóz 's ezt megpanaszlá, hogy mivel keseritette Lelkét ez 's ez Pap lévén, – 's addig beszélle, mig kitanulá a' pap, hogy minden szándéka a' Vén asszonynak az, hógy a' Pap Mu'snai Dani módra, vigyefel ezt a' bolondságot a' praedicálló Székbe, 's feddőzzék a' semmi ellen.[548] –

188.

Nádudvarius Sámuel vala Enyednek legkedvesebb 's talám leg szegényebb Papja; de [227b] még is leg bővebb kezű. Nem jöhet vala hozzá óllyan halgatója a' kinek mindjárt idő kőzben bórt nem hózat vala.[549] Szegénységének fő óka vala, hogy Frankofurtban Gyöngyősi nevű Magyar Prófessor[550] kezességére üdvességét belékőtő Obligátoriára[b].100. Tallért felveve; Köleséritől[c]. is hasonlóképpen 100 Tallért ólly reménység alatt, hogy elengedi nékie, minthogy ö is Kőlesérit[d]. megajándékozta vala Catullusnak, 's más trágár Poëtáknak pergamenre irott gyönyőrüséges Manuscriptumaival,[e]. melly a' Mátyás Király Bibliothékájából akadt vala az Apafi Könyvei közé,[551] 's mikór az Apafi égyet mássát fel harácsolák

a *babónak*, jav. ebből: *banónak*
b kötelezvényre
c *Kölcséritöl*, más.h.
d *Kőlcs-érit*, más.h.
e kéziratával

Szebenben, ótt vette vala meg Nádúdvari 6. Rhénenseken:[f] de a' Prinz Lichtenstein[g] Követje egy éjszakára ad vala Nádúdvarinak 30. Rh[énes] fórintot. Kőleséri[h] egy aranyat adott vala Nádudvarinak; de ő bizik vala, hogy elengedi nékie a' 100. Tallért; [228a] de nem hogy elengedte vólna, sőt két Contractust[a] véve; 's azzal magát megétetvén[552] elvesze; és minden szálla az elsö Feleségire a' kitől el nem vált vala, 's még is azután két feleségeis vala.[553] Az a' Szászné Kölesérinéb 200. Tallért kezde praetendálni[c] Nádudvarin, 's militáris Exécutioval[d] is kezdé Nádúdvarit fenyegetni; de végre 100-nál kevesebbet is elvéve; de Nádugraiust az is nagyon szegényité, 's az is, hogy Gyöngyösinek is meg kelle fizetni. Azzal járt jól, hogy húst hitelbe 12. fórintig is adtak a' Mészárosok 's a' Nép is ajándékozta; némelly Jóakarói az Ebédjeket is hozzá fógták s.a.t. de úgy is az Ekklésia Ládájából vagy 95. fr-ot elvett vala, hanem itt maradt gabonájából 's bórából csinálá ki az Ekklésia. Néki buzdúl Dobolyi István Sénátor 's mónd: *Úgy szeretett minket Nádudvari Uram, hogy ha engedtük vólna bizony a' Bibliáját is elküldőtte vólna érettűnk a' Korcsomára,* – mondék erre: [228b] Szerettem az Atyámat, szeretem kegyelmeteket is – mint az az Apostata;[e] de ha az édes atyám feltámadna is, érette sem küldeném a' Bibliámat a' Korcsomára, hanem az Isten beszédét fellyebb becsűlném az atyámnál; holott nékie csak egy Bibliája vólt, nékem öt is vagyon. –

189.

Vala Udvarhelyszéken egy igen nagy orrú, de igen jó magyar Czimbalmos és Hegedűs, a' kinélkül nem igen eshetnek vala Lakadalmak az időben, mellyben az én Szülöim ifiú emberek volnának. Ennek illyen szókása vala, hogy égy nagy ráklábót vón vala az órára, mellyel szörnyü kaczajjokat indit vala. Az alávaló Lakadalmakban pedig mikor végezni akarja vala a' mu'sikálást, nagyokat fingik vala, a' melyből lőn az a' Példabeszéd azon a' földőn: *Fingott Fábián!!* az az eltőlt a' Lakadalom. Elhiszem, hogy [229a] hasonló tréfákból támadtak ama Magyar Példabeszédek is: *Jársz mint az Orbán Lelke: Nyert abba, mint Birtok a' Csikba*; de ezeknek eredete elnyomult, mint amannak: *Te sem vagy jóbb a' Deákné vásznánál*, 's több hasonloknak is. –

f rajnai forinton
g *Lichenstein*, th.
h *Kőlcséri*, más.h.
a szerződést
b *Kölcsériné*, más.h.
c követelni
d katonai végrehajtással
e hitehagyott

190.

Enyeden még 1735-ben 's azután is, csak egy Asszony Ember sem visel vala fekete fátyólt a' Jobbágyos Nemes asszonyokon kivűl; hanem elsőben egy kánikulázás után Debreczenből hazajőve attyának Pósalakinak házától Nádúdvari Sámuelné, – 's látván ótt, hogy az ő Testvérje talpig fekete fátyolos, ö is veve éggyet, 's jó széles arany csipkét a' két végére /:szarjál 's nem dagadsz:/ és abban bésántitta az Enyedi Templomban, mellyet észrevévén a' Tanács legottan réája izent keményen, hogy letegye; mert viselni nem engedik,[554] mellyen fel puzdurázék[555] a' sánta kis Papnécska, [229b] és August végétől fógva Karácsonig bé nem lépék az Enyedi Templomba, – illyen nyomorú példát ada a' nyomorék 's borozó Papné; de ugyan csak letevé a' keserves gyászt; de az alattomban járó Nádúdvari is felüté magát, 's elbúcsúzék az Ekklésiától. mellyet másszor meg nevetek ha lehet.

191.

Bógdányi Mihály Enyedi Pap korában, látván a' sók igazságtalanságot, húzást vónást, keményen megfeddé a' Tanácsbélieket, kik is gonoszúl azt cselekedék vélle, hogy meg nem maraszták Papjoknak, – azért ő is elment; de legóttan megbáná dolgát az értetlen Tanács, és útánna küldének Bogdányinak Tórdáig 's hivák vissza; de nem jöve,[556] – hanem lőn Szigeti Pappá Máramarosban; kinek is Leányát vette vala Udvarhellyi Tőlcséres Mihály Szigeti Prófessorból Kolo'svári Theologiae Prófessor, ki Haller Jánóst[557] a' Gubernátort tanitotta vala a' Kurucz világban és vaktában annak Gubernátorságot [230a] prófétált vala, mellyet a' jámbór Haller elis ére: és mikor Udvarhellyi Mihály Kólo'svárat az új Gubernátornak Úduarlana, megemlité a' Gubernátor a' hajdani jövendölést, 's Udvarhellyi Mihályt örömében csakhogy meg nem üté a' gútta. – Nem vólt ennek a' jó Embernek jó gyermeke, melyről Déáki Sámuel a' Kolo'svári Pap irhatna, ki eggyik lűdérczes lelkü Leányát elvette vala Feleségűl; de az őtet felrúgá 's még azután Debreczenben pártát visele a' bestyia.[558] –

192.

Deák koromban 1726-tájban, a' Tővisi Barátok a' Tővisi Réformátusok harangját ellópák lopaták,[a] és a' magok Tornyokban feltévén kezdének harangozni vélle nagy órczátlanúl: de mint hogy a' Lopók[b] féltek és

a jav. ebből: *lópaták*
b jav. ebből: *Lópók*

siettek a' harangal, eggyik Tólvaj ótt hagyá rongyos kőpenyegét. A' Barátok hazugúl azt kezdék móndani, hogy az ö Tornyokba azt a' harangot [230b] az Angyalak vitték. A' Réformátusok mútatták a' rongyos Angyali köpenyeget – elhiszem hogy Angyalok vitték el a' harangot; de ördőgnek is vagynak angyali. Ezután a' Sácrilégium[c] után hir jöve, hogy Fogarasi igazitotta meg másnap a' harang ütőjét, 's én szegény fejem azt gondoltam, hogy amaz erkőlcstelen imitt amott koborló és sunnyogó Kacsó Fógarasi a' ki vélűnk Deák vala, minthogy ő a' Pápistáktól sem vólt idegen; – lön azért, hogy nem sókára hozzám jöve Kacsó a' Collégiumban; de én csak éllel fellel szóllék hózzája, mellyet látván mónda: Humanissime Domine![d] talám valami nehézsége van kjednek ellenem? Mondék: vagyon vagyon! Vagy te gónosz lelkü ember; mert Te lópád el eggyik a' Tővissi harangot; – eleget eskűszik; de nem hivém, 's alig hogy meg nem verém!! 's azután móndák meg, hogy más ehez hasonló Nébuló[e] vólt a' Lopó; de ez is átkozott vala, a' kiről nyil- [231a] ván beszélték, hogy Mahumedánná lett vólt 's környűlmetéltette magát. –

193.

A' Kuruczok meg szállák hajdon Szebent; de a' Praesidium[a] kiütvén, a' Németek 's kivált a' Ráczok igen megüzék a' Magyarokat és szaladoczkira vevék a' dolgot. Midön egy Trupp[b] jődőgelne; de féltében senki is a' Lóváról leszállani nem merne, egy Kurucz mind a' nadrágába rakodék, és midőn hajnal előtt esni kezdett vólna, ö is a' jég esöt a' nadrágából hánnya vala ki mindenfelé mint valami garbonczás Deák; <de> midőn pedig viradna, az elsőknek kőpenyegeken, azok a' kik hátok megett valának látják vala a' szardarabókat, és eskűsznek vala; hogy Pajtás! úgysegéllyen; Szar esö vólt az éjjel!!! –

194.

Nádudvari Péter kinek Praedicátióit Szathmári 'Sigmond Kolo'svári Pap vigyázása, igazgatása alatt kinyomtatták szép hasznával a' Magyar Reformata Ekklésiáknak,[559] maga előtt az [231b] Editor[c] Szathmári előtt is esmeretlen vólt, a' mint az Előljáró Beszédben panaszolja; de én azt magam felöll nem móndhatom; azért a' mit túdok felirom ide: Láttam ezt

c szentségtörés
d Kegyes uram!
e semmirekellő
a őrsereg
b csapat
c kiadó

a' Tudos Embert 's e' Hazában igen hires Concionátort[d] Keresden a' Bethlen László Gróf nagy pompájú temetésén, talám anno 1716,- vagy 1717.[560] Vala pedig igen szép, termetes, közép termetű, kedves tekintetes ábrázatú, őszibe elegyedni kezdett Szakállú, – Vidám, ékes és hathatos jó nagy 's eleven beszédü ember. Más nagy Halottak felett is gyakran vala Actor,[e] de innen annál inkább el nem maradhata, mert Bethlen Lászlóné Fólti Leány Mária[f] vala; az Öreg Foltinénál[561] pedig Nádudvari igen benn vala a' vastag gyanúig; nóha a' mellett a' testiség mellett a' Fólti 's Bábolnai bórnak is szives jó akaró barátja vala ez a' Papi Ember elannyira, hogy a' Gyógyi Feredőben is, mikor mások a' Feredő vizet kristálozták,[562] ő csak a' Fólti bóros palaczkot csokolgatta; 's nóha némely [232a] baráti nevették dolgát, 's meg is szóllitották vala; de alkalmas volt azt még nagyobb tréfával előttetni mint Szigeti Istvántól hallottam, ifiú legény 's Deák korában a' Bethlen Sámuel[563] Udvarában lakott, 's a' mint túdom, György, Ádám, Sámuel és Imreh[564] Grofoknak vólt Ephorusa,[a] söt az Akadémiákról való lejövetele után is ideig ótt vólt Udvari Pap, mind két izben nagy, de gyanús kedvessége volt Gróf Bethlen Sámuelné előtt a' Nagy Bórbára előtt, ki is egy szálas izmos, négy Tagba szakadt egész vágás succulenta[b] vidám asszony vala Haller Istvánné korában, Özvegységében is; nem adott vólna egy sóvány tréfájú Udvari bolondot akármi Túdos Deákon is; a' mint praedicállék is kettőt a' Palotáján, 's ada hét Márjást; de egy hitvány Szász Legénynek hitvány tréfáiért az Innep estin kilencz Márjást ada,[565] – akkor küld vala lapoczkázni,[c],[566] a' sok[d] kan[567] Frajjak kőzé[e] [232b] /:mert sokat[f] tart vala:/ 's nem menék; de látám, hogy nem jó neven veszi, de csak annál inkább szeretém lapiczka kékje nélkűl maradni; mert a' tőbb Deákoknak más nap mind kék vala a' postscriptájok,[g] 's vallják vala, hogy Szólgaikkal a' reggel bétekintettek a' fájdalom miatt Molduvába.

De térjűnk Nádúdvari Peterre! Ez Szászvárosi Pap vala; de Szászok módjára /:kiknél a' Fő Papok tőbbire hevernek:[h] mintha Cánonice[i] birnák a' henyeséget 's a' heverő kényességet:/ ritkán praedikál vala: szerencséje vólt az

d prédikátort
e temetési beszédet mondó pap
f *Mária* utólag beszúrva
a felügyelője
b életteli
c jav. ebből: *lapoczkózni*
d jav. ebből: *sók*
e *kőzél:-*
f jav. ebből: *sókat*
g itt: hátsó felük
h jav. ebből: *hevernek:/*
i a törvény jogán

Ekklésiának ha egy hónapban egyszer praedicállott, és végre nem is menyen vala fel a' praedicálló Székben ókúl vetvén feje szédelgését; hanem alatt vala egy kis deszka praedikálló Széke; de az igaz azomban, hogy a' mikor praedikál vala, mindenkor jól elkészűlt 's nem sültelen praedicátiókat mónd vala, 's nem [233a] él vala habari[a] hammas[568] jegyzésekkel Bardocz Pál módra;[569] és az illyen jól készült múnkáit némelly értelmes Deákocskáknak ki is adja vala; de óllyanoknak nevezetesen a' kik Templombeli Szólgálatját bétöltik vala, mint cselekedék Fógarasi Mátéval is, 's úgyan éggyiken ez úton akadának ama nyómtatásban lévő praedicátióinak némellyikére. Erkölcsére nézve vala világ fia: ama boldogtalan Felesége valami formáska Leány Szólgálót nem tarthat vala, mert az, vagy szokott vagy szőkőtt: ha Szüzességét szerette elvitte ónnan, hogy Péter fel ne verje annak Ládáját, ha el nem ment, esztendő telve tele bócsátotta. Melly miatt végre: szegény Felesége óllyan rút Ólánnékot tartott házánál, quibus per mediam nollet occurrere[b] mortem,[c] kiket mind bűdős boszorkányoknak[d] véltél vólna; és talám, ha Koldús vóltál volna is, nem vetted vólna el a' falatot a' ke- [233b] zéből. Testi Ember vala szegény; de a' föld túrkálásban nem vólt Kain vagy földnek szólgája: A' Szászvárosi jövedelemnek felével megelégedett, a' felét adta a' Városnak, hogy a' más felét szépen béhordatnák, administrálnák; mellyett azután Vásárhellyi András visszaveve a' Várostól, elégségesnek tartván magát arra hogy az egész jövedelmet bétakarithassa, 's Úra lehessen; de Nádúdvarinak másunnan sok kipotolodott; mert huszszor hivták őt[e] predicállani mig Andrást egyszer, nóha ő is Túdos volna; mig a' kűlső Oeconomiának[f] muhara és tővisse felnem veré ennyire elméjét. A' Bőlcz Nádudvarinak Geczi[570] fia maradott vala: ez még oskolás korában igen szép Iró, de Tanúlni nem akaró Ifiatska vala; de a' szép éles elmén kivül semmiben az Attyához nem űtőtt vala. Tanúla Enyeden Kólo'svárat is, és Néhai attyáért igen tekintének [234a] vala reája; de Ifiú kórában meg hala, 's nem tudom mije maradt hólmi tréfáin kivűl; hanem Bód Péternek nem keveset használt, hólmi Káptalanbeli Iráskáknak communicátiójával.[a] -

195.

A' Nádúdvari Geczi tréfái elmések és sokak: nékem ő a' Réthorikába Tanitványom vólt, 's még akkor nyómult vólt beléje az a' reverentia,[b]

a *habazi*, más.h.
b *occurre*, th.
c akikhez még halálos fenyegetésre sem közeledett volna
d jav. ebből: *boszornyoknak*
e a javító jav. ebből: *őtet*
f gazdálkodásnak
a közlésével
b tisztelet

hogy elöttem sóha nem ejtett többet egy tréfa szónál; de néha Urakat is vastagon meg rakott. Egy nehányat emlitek szegénynek tréfáiból: 1. Kolo'svári Deák korában bélépik Deáki Jo'sefhez a' Paphóz ebédkór 's ültették asztalhóz és mónda Deáki: *Mit ett ma Kegyelmed Nádúdvari Uram! mint Ifiú Ember?* Felele Geczi! 's mónda: *egy kis rántott Czipót T[isztelletes] Uram!* Mónd erre Déáki: Jól van bizony, ha kitelik minden reggel. [234b] Geczi pedig mónda: ma ki tőlt: mert egy darab czipó vala a' Tarisnyámban, *kirántám onnan 's megevém.* – 2./ Gróf Teleki Jo'sefnéhez is nyári idöben éppen asztal felett érkezék Nádudvári Gergely, 's az asszony legottan asztalhóz ültetvén mónda: Nádúdvari Uram *kegyelmed talám éh?* mónda Nádúdvari! De bizony talám *Ih Nagyságos asszonyom!* jelentvén, hógy inkább Ihatnék, 's nékie béadák a' bórt. 3./ Enyedi Deák korában a' restességért megszollitá privátim[c] Szigethi István ötet intvén, hogy tanúlna, találá móndani: *Sed forsan non vis fieri Pastor?*[d] Mellyre mónda Geczi: *Non Pástor sed Prófessor.*[e] Erre mónda a' Prófessor: *Tu ineptis et desipis.*[f] Felele erre Geczi: *Utinam semper sic desiperem Vir Clarissime!*[g] 4./ Deák korában Geczi incuriosus[h] lévén öltözetében, és Inneplő Deák Társai előtt a' Csi'smája szára is elé [235a] fittyent 's leesett vala, – móndának azért a' Deákok: *Mire való az?* Ő pedig ezt felelé: *hogy kőnyvek gyanánt lennének a' Túdatlan Községnek.* – 5./ Barcsai Ferencz tréfálozni akarván Nádúdvarival, 's geczizni[571] Geczivel mónda: Domine Nádúdvari?[a] tanúlta é Kegyelmed az Abéczét, 's túdja é? Felele Geczi! tanultam az Ábébabot; 's a' B-ábát is, 's igy vólt: régen *B.Á.bá: B.E.bé. B.O.bó. Bahó!*[572] mútatván újjal az Úrra. – 6./ Húszti András apostatálván,[b] a' Fejérvári Káptalanba hólmi fizetésre béállittaték Scribának;[c] de Nádudvari Geczi már azelőtt ótt szólgál vala, és a' régi Barát Irásokat majd minden Káptalanbélieknél jóbban túdja vala ólvasni, 's már ótt ketten egymás barátságában élnek vala. Lemene pedig hólmi dolgában Borosnyai 'Sigmond Fejérvárra, mellyet meghallván Húsztiék, meg látogaták [235b] a' Prófessort, 's mikor elbúcsúztak volna, mónda Húszti a' kis tőrpe Nádúdvarinak: *Jere útánnam Te kúrta!* mellyre mónda Gergely: *Eb után kúrta.* Igy lön akkor a' ki bucsuzás. 7./ Midőn Nádúdvarinak azt móndaná valaki Hogy hogy lehet óllyan szegény, ha Szászvárósi Pap Urnak egy fia vólt? azt felelte: *Az Isten a' Szászvárosi Papoknak részeket*

c bizalmasan
d Netalántán nem akarsz pap lenni?
e Nem pap, hanem professzor.
f Te tréfálkozol és bolondozol.
g Bárcsak mindig így bolondoznék, tekintetes uram!
h hanyag
a Nádudvari uram!
b hitét elhagyván
c írnoknak

e' világon úgy kiadja, hogy a' maradékjóknak semmi nem marad. – 8./ Ez útolsó tréfáját Geczinek magam hallám. – Valánk egy néhányon az Enyedi Papnak Déési Györgynek vendégei, és közöttük vala Szántó[d] Mihály igen nehezen érthető beszédű Enyedi Sénátor, – az Ebédnek elején ódaérkezék Nádúdvari Geczi is mint Déésinek 'Sógora, – vala pedig az asztalnál német Tórmás is. Mónda azért tréfáson Szántó Mihály Geczinek: Kegyelmed Nádúdvari Uram szereti é a' Tormást? [236a] Mónda erre Geczi: *Nem igen kapok rajta; elég jútott nékem már a' házi Tormából.* Nem túda halgatni a' szegény Szántó, hanem úntig kezdé dadogni: *Mi az a' házi Tórma? Mi az a' házi Tórma?* Felele végre Geczi 's mónda: A' mint túdom jó Uram! abban Kegyelmed sem látott *szükséget eleitől fógva,* – Túdja vala pedig Nádudvari, hogy Szántó Mihálynak igen visszás és habozos élete vólt eleitől fógva. –

196.

Kőleséri[a] Sámuel Debreczeni Papfiából igen nagy Ember lett vala Erdélyben, kár ha valaki le nem irta, vagy le nem irja annak az Embernek életét; de az is rósz, ha a' szépit leirja, 's a'[b] rútját elhalgatja a' szókás szerént. Én nem túdom mind azt, a' mi erre tartoznék; de leiróm a' miket túdok; 's ha rósszak lesznek is nagyobbára, [236b] én rólla nem tehetek. –

Felmenvén ez a' nevezetes ember Akadémiákra, a' mint a' Dissertátiói mútatják nem Médicussá[c] hanem Théologussá akart lenni,[573] – és lejővén, 's Erdélybe is Teleki Mihályhóz[574] jővén praedikállott; de a' Gernyeszegi Palotán elmondott Praedicátiója ólly szerencsétlen vólt abba belé sűlvén 's a' Mi-Atyánkban is megakadván, hogy legóttan azt móndotta szembe nékie Teleki: *Papságod útán meg nem élsz; – nem Tanúltál é Medicinát?*[d] Megvallotta, hogy Tanúlt azt is, és adott újjonan Teleki ö nékie 1000 fórintot Akadémiákra, a' mint óllyan Nemes Embertől, Káli 'Sigmondtól hallottam, a' ki Inas korában jelen vólt a' Kőleséri[a] Praedicátiójján is. Hallottam, hogy ezzel az 1000 forintal Bécsnél tóvább nem ment vólna Köleséri,[e] - elég az, hogy igen hasznós, [237a] és messze kiterjedt hirű Médicus és Túdós vala. Zalathnán 's Abrudbányán Inspector[a] lévén a' Kamarán, irá az *Auraria Dacica* nevű hires Könyvet[575] és

d jav. ebből: *Sántá*
a *Kőlcséri*, más.h.
b jav. ebből: *á*
c orvossá
d orvostudományt
e *Kölcséri*, más.h.
a felügyelő

ótt meg is pénzesedék. Vitette vólt bé magához[b] Curára a' Havasalföldi Vajda is, <hozzá> és gazdag ajándékokkal bócsátotta vissza.[576] E' házában is fólyt réá az Úri Rend ob felices[c] curas.[d] De hogy más képpen is gazdagodnék, elveve égy gazdag Szebeni Szásznét, kinek kész pénze 21000 Rh[énes][e] fórintja vala; de a' pénzt kezéhez vévén, háborúán kezde élni azzal az asszonnyal, és a' Szász Capitolium[f] elött keresni is kezdé a' Divortiumot;[g] de nem obtinéálhatván,[h] maradának két felé Sepárátióban;[i] de a' dólóg ólly titkos vala, hogy azt a' Magyarok nem igen túdják vala, sőt azt hiszik vala, 's maga is azt móndja vala, hogy divor- [237b] tiáltatott[j] tőlle. Az asszony sem bánta vólna Kőlesérítől[k] való megszabadulását, csak a' pénze ne veszne óda; melly ókon felmene Bécsbe Instántiára;[l] de Kőleséri[m] mint nagy hirű 's tekintetű ókos Úr, mindenűtt bévágja vala az Asszony Instántiáinak az útját; Sőt azomban addig órvaslá Lázár Györgyőt, az Asszonyt[577] is értetvén elől[n] amaz őrdőgők klistérjával,[578] mig Lázár György elkucsula;[579] ő pedig az Asszonyt nagy vakmerően feleségül vevé 's lakik is vélle az Asszony haláláig sziván a' jószágit azútán is. – Elhalván mellőlle ez a' Bethlen Judit[o] idő jártában midőn 60.[p] esztendős vólna ha nem több, – feleségül véve Toroczkai Betát[580] a' 'Sigmond és Ferencz Úr húgokat, 40. esztendősnél nem kissebb Kisasszonyt; de túdván hogy a' Kis asszony pénzes, elégnek tartja vala napjára őt hat pólturát adni hasra, azonban a' jó Ebédet meg várja vala; [238a] mellyet Beta másoknak[a] panaszól vala; de ugyan csak kapott vala kontyot, és Méltóságos asszony nevet; sőt a' régi fösvénységből is sokat letévén, bizony sokkal kevésbbé kíméllé vala a' fösvénység által keresett keresményt. –

De midőn eggyűtt laknának,[b] tudositást véve Bécsből, hogy sietne fel; mert a' Szászné ő ellene ismét mozog, – fel mene sietve, 's akkor is úgy

b jav. ebből: *magát*
c *ferlicei*, th.(?)
d a sikeres kúra kedvéért
e rajnai
f káptalan
g válást
h érhetvén el
i különélésben
j elválasztatott
k *Kőlcsérítől*, más.h.
l kérelmezni
m *Kőlcséri*, más.h.
n *elől* utólag beszúrva
o a javító jav. ebből: *Bánffi Leány*
p a javító jav. ebből: *70.*
a *misoknak*, th.
b *laknánk*, th.

elboronálá dolgát, hogy egy Tanács- Urasággal is megajándékoztaték, Bécsben is egy szerencsés Curát téve igen nagy Herczegi Személlyen. Visszajővén diadalmasan béüle a' Gubernіumba mint Tanács Úr, ki az elött Referendárius és Sécrétárius[c] vala; de igen nagy[d] tekintettel, úgy hogy a' Gubernátort sem Udvarolták többen mint őtet; mert bizony eggyik a' másiknak adta az ajtót, a' mint [238b] azt szemeimmel láttam. Láttam Kolo'sváratt ezeknek előtte, hogy hébe hóba eljőtt Vasárnáp a' Farkas útzai Templomba éneklés végén, 's megint el ment éneklés elején. – Maga Udvarában is minden éneklés nélkűl vitette véghez a' Cultust.[e] Kivánták vólna, ha Pápistává lett vólna, nevezetesen a' Je'súiták eleget udvarlották: hivták pompás ebédjekre is a' több Guberniálistákkal[f] eggyütt, a' Je'súiták, – 's elment; de sem egy falat étkeket meg nem ette, sem borokból nem ivott, – egyébaránt is felette kevés bórt ivott ótthón is. Vala igen nagy Bibliothékája is, mellyet locuplétált per fas et néfás,[g] mert a' kinek jó Könyvét kaphatta, azt kezéből ki nem vájta. Mészáros Jó'si a' Toroczkai Ferencz fattyú fia Inas vala a' Köleséri[h] és Toroczkai Beta Udva- [239a] rokban. Ez a' Legény ha nem hazudott, sók rúttságait beszélte Kőlesérinek,[a] mint fajtalankodott idegen Úr Asszonyokkal ezen vénségében; mint vett bé természetet erősitő hólmiket, mint vólt azoktól vizellete ollyan mint a' kabala húgya s.a.t.

Midön pedig ö, a' Testi boldogságban vagy bódiságban[581] dicsösségesen élne: Bécsbe a' szegény Szászné sók szenvedései útán látná, hogy a' lészen útja Consolátiojának,[b] és mind<en> Kászonitól a' Cancellárіustól biztatást vévén, Pápistává lőn Lutheránából, 's akkor vevé észre Kőlesé-ri[c] a' maga rómlását, midön már a' Comendirozó[d] Generálisnál[582] volna a' fulminans Decrétum,[e] abban a' mint hallottam Kölesérif Polygámiának ítéltetett; minden Keresménnye itéltetett a' Szásznénak mint valóságos Kölesérinének;[g] Torocz- [239b] kai Betának szabadság adatott, hogy a' mijét Kőleséri házához vitte, mind egy fonal szálig elvihesse; de Kőlesériről[h] magát sóha ne neveztesse. – A' Generál Lelki Barátja lévén

c előadó és titkár
d jav. ebből: *ng...*
e istentiszteletet
f kormányzósági tisztviselőkkel
g gazdagított szabad és tilos utakon
h *Kölcséri*, más.h.
a *Kőlcsérinek*, más.h.
b vigasztalásának
c Kőlcséri, más.h.
d parancsnokló
e dörgedelmes rendelet
f *Kölcséri*, más.h.
g *Kölcsérinének*, más.h.
h *Kőlcsériről*, más.h.

Kőlesérinek[a] az ő hasznós Curáiért, titkon a' dolgot Kölesérinek[i] megjelenti, nóha késö vala már néki a' maga dolgán segiteni; mert halál vala a' fején: – Kőleséri[c] meg móndja Betának, hogy vegye külön magát egy kevéssé, mig ö eligazitja minden baját. Beta nem csak szót fógad, hanem biztában sókját Kölesérinél[j] hagyja, nóha bizony hólmi Kőleséri[c] ekkor este modoson felöltözik német köntösbe, mint mindenkor is abban jár vala; mérget ivék bé; és halva találtaték azon éjjel; de senki nem vi'sgálá halálának ókát; hanem úgy mint felöltözött vala koporsóba tevék; Kóvács Mi- [240a] hállyal a' Vizaknai Pappal égyet praedicáltatának felette, előre a' XXXIX-dik 'Sóltárból egy keveset; de keveset énekeltetvén, és szánt szándékkal végeztetvén ezen a' Szókon: *Sókat gyűjt és sók marhát rak őszve. – – De nem túdja kijé lesz végre!!*[583] – Gyüjtött is volt sokat.[a]

Conscribáltatott[b] legottan mindene: találtatott vert pénze, gollyobis arannya mind öszve: 75000 f. etc.etc. – Ezek a' szegény Szásznénak kezébe mentek. Illyen Consolatiot[c] ére szegény, Lelke kárával vénségében; mert nem éle sókaig: ki azt móndotta, hogy *ha az Ördög testbe öltöznék nem lehetne gonoszabb mint Köleséri*[d] *vólt.* Kellett menteni magát a' Szebeni Capitulumnak[e] is; de a' Protocollumból[f] megmútatták a' Papok, hogy ök Kölesérit[g] el nem választották. A' három feleségétöl nem lön nékie semmi gyermeke; mert annyi házassága által is csak pénzt keresett, melly gyermeketlenségét [240b] látván, 's pénzes vóltát is túdván Kölesérinek,[h] Bonyhai György Püspök kérte, hogy csinálna pia fundátíokat[i] hagyna az afflicta[j] Ekklésiáknak; de csak ezt felelte: *Cui bono!*[k] *a' mit mások adtak is óda van.* – Vélte ez az Ember, 's mondotta is, hogy a' 100. Esztendőt bétöltené; de meg – előzé azt az időt. –

NB: – Előbb a' 470-ik lapón[584] irt Bánffi Léány nem vólt Bánffi Léány, hanem Bethlen Júdith az Ifiabb Apaffiné, és Gubernátor Bánffi Györgyné[585] Testvére. –

i *Kölcsérinek*, más.h.
j *Kölcsérinél*, más.h.
k Köleséri-javakat; *Kőlcsériánumokat*
a *Gyüjtött is volt sokat* utólag beszúrva
b összeíratott
c vigasztalást
d *Kölcséri*, más.h.
e káptalannak
f jegyzőkönyvből
g *Kölcsérit*, más.h.
h *Kőlcsérinek*, más.h.
i kegyes alapítványokat
j tönkrejutott; *afflicta* utólag beszúrva
k Kinek a javára!

Régi jó Barátomnak, Vásárhellyi Péternek[586] dolgaival nem sajnállom bétölteni vagy egy Levelet. – Vala ez a' jó Ember Kézdi Vásárhellyi fi, kinek túlajdon neve vólt vólna *Borzos Peter;* de nem szeretvén azt a' füsűletlen nevet, az akkori szókás szerént csak a' Városról nevezi vala magát, nóha anyi vólna a' Vásárhelyi [241a] nevü Deák, hogy csak ágnominálni[a] kellene őket, – kit, – kit *Mácer* Vásárhellyinek, kit *Kakas* Vásárhellyinek, kit *Bitumen* Vásárhellyinek[587] nevezvén. Lőn ez a' Vásárhellyi Péter a'[b] kis gyermek Kemény Lászlónak a' mostani Gubernatornak Neutrálistából való Inassaé vagy Praeceptora 's tanitá nyólcz esztendeig;[588] de igen keményen tartá, plágálá,[c] csapdosá, el annyira, hogy minden generosa indolest[d] belölle kioltana. Fel mene ez a' Hollándiai Akadémiákra bizony vékony Túdománnyal; de ólly szépen tanúlva jöve le, hogy csúdálnám. Idő jártában lön Szászvárosi másod Pappá; mert az elsö Pap, a' hires Kamarási Pál vala; de e' szegény addig ivék, mig idö előtt elhalna; lön pedig Vásárhellyi Péter mellé, a' második Papságra hivatala az akkori Sárdi Papnak Vásárhellyi Andrásnak, ki Péternek Báttya vala, és nállanál[e] igen sokkal Túdosabb Ember. András ugyan azt a' hivatalt megérdemlette; de ugyan csak nem [241b] az érdem vala annak a' hivatalnak fundamentuma,[f] hanem a' házasság; mert minekútánna az ő első feleségétől /:a' hajdani bahokás és részeges Médicusnak[g] Enyedi Gáspárnak Leányától:/ minden igaz ók nélkűl, két hazug okon, t.i. hogy ötet egérkövel[589] akarta volna megétetni, és hogy mikor ötet elhagyta Toroczkai Illyéssel éjjel jött volna le Toroczkó Szent Györgyröl Enyedre; elvévé Prófessor Szaboszlainét hirtelen, a' ki Szászvárosi szamuncza[590] vala.

Midön már ez a' papi meg hivás megvolna 1735. vete a' szél engemet Szászvárosra, 's meglátogatám az én barátomat Vásárhellyi Pétert és móndék: *Nem fél é Ked az* új Collégától, hogy kigyelmednek Báttya, túdosabb, és jóval is régibb Akadémikus; hát ha male contentus[h] lészen a' második Papsággal és Kegyelmednek alája ás. Erre a' szómra elövévé Péter az András Levelét; mellyben a' praecedentia[i] aránt bátoritá Pétert; irván, hogy [242a] Szent András is Báttya vólt Szent Péternek; de még is

a itt: ragadványnévvel ellátni
b *a'* utólag beszúrva
c verte
d nemes hajlandóságot
e jav. ebből: *nállánál*
f alapja
g orvosnak
h elégedetlen
i elsőbbség

Péter elsö vólt az Apostóli rendben s.a.t. *Én igy félnék attól a Kegyelmed báttyától!*[a] de Vásárhellyi Péter erre igy felele: a' Néhai Kamarási is egy elsöben nem igen akar vala engem számba venni; de én az itt való igazgatásnak árcánumait[b] kitanulám jobban mint ő túdta, 's csak reám kellett szorulni; 's meg kellett engemet becsülni. Mondék én: Kamarasi sókat ivott 's azután járt; de ez reális Ember, kitanúl mindent s.a.t. de nem hive Vásárhelyi Péter. Ekkor kinála meg ez az én Barátom: mellyiket Innám, Fólti Bórt é vagy Szászvárosit? 's minthogy Augustusi meleg vala, Szászvárosit móndék; de igen meg bánám; mert rosz[c] vala; de szégyellém megvallani hibámat. –

Ezután Andrást beszálliták[d] a' Szászvárosiak; de nem tarta sókáig a' két és kettős atyafiságú Papoknak eggyessége. Egy óda való Civis, [242b] Bónyhai nevű a' Templomban hólmi Sirból ezüst portékát talált vólt kilópni; azt Vásárhellyi Péter szó nélkül nem hagyván, azt a' Deákból lett Civist ellenségévé tevé, 's az András Pappal a' Csépet összekőté: már vigyáznak vala a' szegény Peternek minden szavaira, és fitatnak vala minden cselekedetei útánn. Indúla pedig Pestis, és Vásárhellyi Péter e' tristi occasione[e] okot vön, hogy magyarázná ama Részt 2. Sam. XXIII; az holott is azt a' kérdést találá feltenni: *Hát a' mostani Pestisnek nem óka é a' Császár és Király?*[591] 'S minthogy a' Törökkel való Frigyet láttatott vala felbóntani a' Néhai Carolus VI-us szólla Vásárhellyi Péter valami a'félét, a' mi nélkül ellehetett vólna. – Ebből Bónyhai Szebenbe nagy Criminátiót[f] csinála és Vásárhellyinek hogy Crimen lesae Majestatis[g] túlajdonittassék sókat praktikála. Meg is indúla ezen a' Supremum Consistorium,[h] [243a] esztendökig nyúghatatlankodtatták a' szegény Papot, elfógák papi szent functiojától is; végre ónnan eltevék Udvarhellyre; – és igy Vásárhellyi András eléré az elsöséget az Öttsének mesterséges kitúrásával? 's a' rettenetes *Crimen lesae Maiestatis* is fűstbe mene. Nem hiszem, hogy Vásárhellyi András csak szikrát is igyekezett vólna elóltani ebből a' Tűzből; de ő még is él, szólgál a' hasának, erszénnyének; de nem a' Kristusnak, holott még nagy eröben vagyon. De talált az Isten bűnt a' szegény Vásárhellyi Péterben is; túdom, hogy Deák korában nem tartá magát tisztán, 's Udvarhellyt pedig a' móstani Püspőkkel[592] is igen háborán valának: a' Supremum Consistorium is óllyan kemény Levelet ira reája, hogy egy Udvari Kúlcsárral sem kellett vólna a' jó Uraknak úgy

a a javító jav. ebből: *bóttyától*
b titkait
c a javító jav. ebből: *rósz*
d *leszálliták*, más.h.
e a szomorú alkalomból
f vádaskodást
g felségsértési vád
h legfelsőbb egyházi tanács

bánni. Tartom Irásban a' mostani Püspöknek vádját is, és a' Consistorium et caetera[a] rút Levelet ir: alig hiszem, hogy az impotentis lingvae[b] Alvinczi Gábortól [243b] sűlt ki, a' ki az emberrel szembe szépen beszél vala; de abba a' nyómba ha kifordúl vala a' legjobb ember is a' házából, a' legártatlanabb Embert is le ócsárolja vala; de magát igen szereti vala dícsérni. Bécsbe indúlásában /:mert felhivja vala az Udvar:/ gúttaütésbe esék, 's úgy hala meg óláh Szilváson. –

198.

Zilahi Pál Hunyadi Tractus[c] Esperestye és Lo'sadnak Papja vala, szelid, engedelmes beszédű és szép Tudományú Ember; de ólly félelmes szivű Ember vala, hogy eligérkezett az Urak Temetésére, 's ha észre vette, hogy valami hiresebb Actor[d] lészen ótt, magát csak hamar beteggé tette vagy tettette: lehet hogy tette is; mert a' Hunyad Vármegyei jó Borókat szereti vala, – és egykor a' M[aros] Vásárhellyi Synodusra hét veder jó bórt hózott vala; de bé nem éré vélle, hanem savanyubb borokra szórult vala. – Meg hala szegény jó idején. – [244a]

199.

Kóvásznai István az Orbai Tractusnak Décánja[a] vala: a' kire megharagúván egy Nemes Asszony, *Nagy Tökű Dékánynak* szidalmazá. Azt nem túdom, honnan túdta az Asszony; de a' Palaczkja éppen égy vedres vólt; azt meg tőltőtte pálinkával, mikor Synodus Generálisokra indúlt; és mig a' bór földére kiérkezett, megüresitette; és szókta vólt béküldeni némelly nagy Urakhóz; de a' melly Udvarban egyszer megfórdult az a' palaczk, eszébe jútott a' Kúlcsárnak még más esztendöben is. –

200.

Tótfalúsi Kis Miklós majd csúda vala a' bölcs Belgiumban; e' túdatlan Erdélly pedig csúfot üze a' megbecsülhetetlen Emberen. Vala fekete és gondolkozó komor Ember; de az Isten magyar nemzetbeli Réformáta Ekklésiájának hasznára született 's készittetett férfiú. Mig [244b] Hóllándiába vala, addig az Akadémizáns[b] Deákok Urnak tartják vala 's leg

a az egyházi tanács és a többi; *caeteras*, th.
b zabolátlan nyelvű
c egyházmegye
d temetési szónok
a egyházmegyének egyházfője
b akadémiát látogató

túdosabb Akadémikusnak is: bezzeg bizony büz lett vólna óda fel valamelly Magyarnak álmat is látni, hogy elötte elmennyen: Papi belső Kőntőst is visel vala, és Kolo'sváratt a' Papokkal is egy rendben ül vala. De ez elsöben is igen felakada Szathmári Pap Jánosnak a' Kolo'svári felfúvalkodott Papnak, ki Altingnak minden munkáit is contemnálja[c] vala. Ez az alázatosság és szelidség nélkűl való Pap eggyiken azon kezdé felemelni a' szemöldökét, hogy még Hóllándiában a' Cártésiusból 's Poiretből[d] óllyan Métaphi'sicát irt vala, melly a' Németi Sámuel Uraménál sokkal elébb vér vala,[593] a' második részében: elcsapá a' hasát az Udvarhellyi Prófessorság is, 's nevezetesen, hogy a' Kolo'svári Papságra is felemelteték. – Ennek a' Felesége kőntősös vala; de Tótfalusiné még tászlisabb; mert a' pénz a' Férje- [245a] nek a' házához fólly vala bé. – E' kezdé az Istenfélő Tótfalúsit rútnál rútabb nevezetekkel nevezgetni: Ótves Demeternek, Rézmives Sándornak móndani bószszantó beszédekkel kesergetni, praecedentiát[a] néki nem engedni s.a.t. – Ezek, 's egyebek míatt irá Tótfalúsi a' maga Magyar apologiáját,[594] melynek némely Exemplárját[b] még ezerében láthatni; de méltó vólna ujjabban kinyomtatni. Mikor Szathmári és Társai azt az Apologiát meg látták vólna, Tótfalúsit Synodusra citáltaták Nagy Enyedre; mint fóllyt a' Causa[c] a' Szász Templomban nem túdom; – azt a' kettöt túdom 1./ Hogy az Apologia benn tiltatott mint Liber prohibitus,[d] és Tótfalúsi felfogadta, hogy nem vulgálja,[e] az egy nehány Exemplárokon kivül a' mellyeket Jóakaróinak már elküldött. 2./ Az Enyedi Templomban az Istent, és a' Papi Rendet meg kővette, vagy a' mint a' vén Papoktól hallottam, Ekklésiát kővetett. – Alig hogy meg [245b] nem siratom ezt az Embert. Azt látom, hogy Szatmári Pap János a' két fia kőzőtt, Sándor és 'Sigmond kőzőtt felosztotta Tótfalusit és magát; a' Tótfalusi mesterségéből hagyá Sándornak a' betűszedést, a' külön egy familicus Typographust:[f] a' kevélységét 's éles elmét pedig hagyá 'Sigmondnak; mert ő is tud ahóz a' jámbor.-

201.

Bardocz Székben vagyon Füle nevü Falú, – azon felűl vólt régen egy Dobo nevü falucska; de onnan eltelepedvén lassanként a' nép, e' mái napon az a' hellység az Oloszteleki Dániel Familiának a' praediu-

c megveti
d *Poizetből*, más.h.
a elsőbbséget
b példányát
c per
d tiltott könyv
e terjeszti
f családi könyvnyomtatót

ma;[g] de fennáll sőtt meg ujjíttatott ótt a' régi Falunak Kápolnája is, és esztendőnként óda, sok nép takarodik Bucsú járással vagy processióval.[h] Én aról a' hellyről három nevezetes dolgot jegyzek fel igazságban, a' mellyek másképpen talám csak elnyomulnának. – [246a]

1./ Fülében Réformátusok[a] laknak; de minthogy Doboban sernek, pálinkának, kalácsnak 's bórnak igen nagy keleti vagyon a' sók nép miatt, – a bór korcsoma úgyan csak az Uraké; de egyébbel ótt mások is kereskednek; 's Fűle leg kőzelebb lévén, adni 's bávászkodni[595] a' Falú eleitől fógva felmenyen vala óda, 's minthogy ótt éjszakákon a' sok utriusque Sexus[b] Ifiak közőtt felettébb való a' paráználkodás; és a'féle Személyeknek nappal a' Kápolna kőrűl Térden való csúszások in satisfactionem,[c] Fülében annyira eláradott a' paráznaság, hogy az óda való Pap nem régen Túdós embert tanácsolt,[596] mint kellene elejét venni annak az eláradt veszettségnek. – Szöcs Ferencz német nemzet, és Oloszteleki Lakos Réformátussá lett vala hajdan; született Pápistából, az illyen prosoncziok[d] miatt. – [246b]

2./ Nem régen kezdették hireszteni a' Pápisták, hogy Doboban nevezetes csúda esett volna hajdan, t.i. hogy a' szűletett néma gyermek hét vagy nyólcz esztendős korában ótt angyalt látott, ki is a' gyermeket szollóvá tette, 's izent tőlle haza a' Szüléinek. Sőt ennek egy hosszacska historiát kezdettek immár. A' dolog pedig csak e' vólt; Kolumbán Mihálynak 's feleségének /:kiket igen késő vénségekben esmertem, 's valának Istentfélő ártatlan Emberek:/ születék égy fiók, kit kereszteltetének Mihálynak; a' gyermek Testében nevekedik vala; de az elme nem igen látzik vala ki szegényből, és már jó súhanczár fiucska vala, 's szóllani nem túd vala. – Elvívé pedig az Annya magával Doboba, nehogy mig óda járna kender nyöni, a' vizbe esnék mint óllyan egyűgyű, minthogy a' Kormos[e] Vize Oloszteleken az Ő házakon belöl fólly le. Lön pedig, hogy az eggyügyű [247a] Moka Mihok ótt kezdene szóllani mig az annya a' Doboi Kendert nyőné. De ezt senki csúdának nem tartotta: az Asszony nem vitte a' gyermeket óda superstitioból[a] vagy hogy szállást keressen nékie, hanem azon Vén asszonynak halála útán kezdették a' Pápisták ezt a' csúdát beszélleni. Mihókot én is jólesmertem, jó idös Szakállas ember vala; de elméjében eggyügyü, beszéde ahóz való; – fél vala ha házasitják vala: ha Levelet biztak réá, elvitte annak a' kinek kűldőtték, 's egy ara-

g birtoka
h körmenettel
a *Réformátusoknak*, más.h.
b mindkét nembéli
c elégtételképpen
d búcsújárások (? – v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 247b.)
e *Kormoz*, más.h.
a babonából

nyért sem adta volna más kezébe: ha hirt hozott valaki házasságáról, azt igy mondotta ki: – Az az: két nyomorúságból éggyet csinált, vagy ezzel: *Ez 's Ez, meg izélt!!* Ha adtak sókat, meg ette, sókat ivott. A Baroti Vásárban a' Kézdi Vásárhellyi asszony nemesmervén szegényt, móndotta nékie: *Jövel! jövel! Jöjjön Kjed! igyék! a' Sokadalomba sem találsz* [247b] *jóbb Italt!!* Ád is a' kezébe egy üveggel, 's azt béőnti, ismét mást is, – 's mikor vélte szegény hogy elég, elindul: de az Asszony megfógja, 's az Aquavita[b] árát kéri; Mihók pedig mónd vala: *Ma nem ma, ha túdom: hiszem te móndád hogy igyam!* 's akkor mások pirongaták meg az Asszonyt, hogy hagyja el azt a' szegény eggyügyűt. És igy Mihóknak az Angyal eszet nem adott vólt; hiszem ö szegény, a' *Hiszek egy Istent sem túdta.* –

3./ Nagy Emberek is kezdének végre Doboba járni, mint nem felette régen Haller János Gubernátor, az ő rása tábula[c] vallást nem tanult Dániel Leányból való Superstitiosa[d] Feleségével: a' ki minden Kápolnánál keres vala fiú örökőst.[597] Az illyen prosoncziok[e] által megszentűlvén Dobo, találkozék egy átkozott gonosz ember, ki Remetévé lőn, és ótt Hajlékot csinála [248a] magának; de le jár vala onnan a' Falukra kéregetni, innya és kúrválkodni mint Salacissimo Satyrus.[a] - Fő dolga vala pedig a' Falúkon, ha a' Réformátusoktól valamit hallhat a' Pápistaság ellen, ha nem hall vala is, fenyegetödzik és árulkodik vala annyira, hogy a' nép már igen fél vala tőlle. Azomban kapa ö egy kurvát, a' kivel ótt fertelmeskedik vala, melly kinyilatkozék, 's midön látná, hogy a' kőrmére ég a' pokol gyertyája, a' bestyével eggyütt bészökék Moldovába, – melly úton a' nép ettől a' bakk őrdőgtöl meg szabadúlván, lőn nem kevés örömben; – de a' Pápisták benne talám vallottak valami kárt; mindazonáltal ötet Cánonizálni[b] nem méltó, – Tantum de Dobo.[c] -

202.

Anno 1722 – tájat vala Csikban egy Plébánus, és az ö Ekklésiájában Sz[ent] Simonon, – [248b] egy szép asszony Felesége égy Embernek, a' ki jól túdja vala az Ö Feleségének gonosz természetét; de Pápista módra, csak magában fórr vala, és néha meg hitt emberinek jelenté vala egy egy *Ördög adta asszonya nével*, ki légyen a' hitetlen hitestárs. Azonban a

b pálinka
c üres lap; itt: vallási meggyőződés nélküli
d babonás
e búcsújárások (? – v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 246a.)
a buja kéjenc
b szentté avatni
c Ennyit Dobóról.

Sz[ent] Simóni Pater az asszonyt veszettül megszereté, 's úgy végezének ketten, hogy az Asszony tettesse magát *Obsessának*[d] *Ördögtöl elfoglaltatotnak;* és az Asszonyból kibeszélvén, hogy már az Ördög a' Plébánus kényszeritésére /:mert Jésus nevére kényszeriti vala, hogy móndaná meg ki vólna:/ nevezé magát a' Kató Asszony hazúg lelkü szavával 's szájával Jancsinak. – Akkor pedig Sz[ent] Simoni Egyházfi vala szegény Bátyám, Lakatos Sámuel a' fél szemével /:mert a' másikat Önöntés által csecsemö korában[e] történetböl az Édes annya, a' szegény babonás Verebélyi Er'sok Néném vesztette vala ki:/ és [249a] Bátyám is túdja vala, hogy testes Ördögök jáczodtatják itt egymást.[598] – Móndván Lakatos Sámuelnek a' Páter, hogy ö szüntelen, éjjel és nappal nem lehet mellette annak a' szánakozásra méltó, 's Ördög fogságában lévő Keresztyénnek, – hanem az ö Plébániájába kellene vinni jó vigyázat alatt, – 's úgy is lön. – Itt a' sók hónapok alatt mik mentek véghez, mint mentek óda bávoszkodni a' Pápisták; Báró Apor Péter is mint ment óda; mint beszéllette másutt a' rettenetes dolgokat; miket szollott az Ördög, hól egynek, hól másnak, mint hivott a' Hellységbeli Páter más Pátert is, hogy annál hathatosabban exarcéálhatnák[a] Jancsít; mint szoritották végre pokolbeli Jancsit az asszony hüvelykébe, Könyv lett vólna belölle, ha leirta vólna valaki. Ha mondották az asszonynak, hogy menne haza, sikoltozott, hogy ötöt mindjárt elviszi az Ördög: a' Páter pedig készített vala mindent valamit emlit [249b] vala[b] Kató, hogy kivánna az ő Kisziles gyómra: a' szegény Férje ótthon haragszik vala nagy hátramaradásával, azonban a' mit kipotól vala a' Páter nagy szánakozásból. Ennek a' nevezetes Exorcismusnak a' hire kiterjedett egész Erdélyre: a' Réformátusok hitetlenek valának; a' Pápisták azt igen csúdállyák és a' hitlenségért haragúsznak vala az Eretnekekre: de a' Pápistákban a' fides miraculorum[c] nem vala kicsiny mint a' mústár mag,[599] hanem nagy mint a' Nyiri Görög Dinnye, vagy a' mezőségi Tök. – Nagyobb hiti pedig talám senkinek nem lehetett, mint Báró Toroczkai Jánosnénak Gróf Petki Sárának, – melly Úri Személyeknek Udvarában asztali Szólga vagy Inas lévén Nagy Enyedi Telegdi Márton, ritka ebédett ett hogy ennek a' csúdának hirével nem zaklatták; és [250a] kaczagták, hogy nem hiszen, – bámúltak az ö Eretnekségén mind megátalkodott a' hitetlenségben: de még nem végezte vala azon Pápista Udvarban lakását Telegdi. – Hógy világra jöve a' Sz[ent] Simóni[a] Páternek paráználkodása, 's ő vele útat vesztetének Atyaságok; Kató asszonynak pedig felcsinált

d megszállottnak
e jav. ebből: *kórában*
a kiűzhetnék
b *valamit emlit vala*, más.h.
c csodahit
a *Simódi*, th.

hasából pedig nem Lélek, hanem ártatlan Zab gyermek születék a' Zabnak és Kiszilynek Hazájában, és a' nagy hitű Pápisták is elszégyenlék magokat, átkozák a' gonosz Pátert. Telegdi Márton is felszabadúla a' hitlenség alóll; de nem mére szóllani égggyet is ótt. – Úr Isten oltalmazz, vak és bolond hittöl. –

203.

Ama Rebellis Rákoczi Ferenczet felette háládatlan Embernek tartom; ótet Léopoldus a' Je'súiták által Akadémiákan tanittatta, /:jócskán bé is hörpentett vala a' Je'súiták titkai- [250b] ban:/ 's illyen Szárnyakat adván néki, feltámada jó Ura ellen. – Erröl mások irjanak. Arról, mint fógadták öket az Erdéllyi Pápisták, csak két dolgot jegyzek fel: 1./A' Kolo'svári Je'suiták Árcus Tryumphálist[b] csinálának néki, hogy őrőmmel vegyék a' Fejedelmei.[600] –

2./ A' Baroti Páter, Atyái nevű Katonáson, egész fegyverbe öltözék, jó paripáján a' nyereg fába egy pár pistóla, óldalán kardja; 's mellette derék Flintája, 's igy mene el[c] a' magyarokkal Feketehalomhóz. Mikor az én Atyám intené tél túl, hogy ne menne, ezt felelte: Bizony elmenyek az én Nemzetemért; mig e' három púskával hármat megnem lövök, kettöt hármat le nem vágok, addig túdom meg nem halók; – hallatott is, hogy vitézül viselte magát 's végre elesett.[601] – Ide teszem azt is:

3./ Hogy midön Generál Gráfen béjöve,[602] hogy a' Székelly földet béhodoltassa, ellene valo indulatoskodásból mondotta vólt nyilván egy Csiki [251a] Páter: *Gráfen gravamen.*[a] Melly Gráfennek fülébe menvén, majd ebül jár vala Atyasága! – meg nem őleté úgyan; de szembe meg szidogatta Rébellisnek, 's talám meg is méré, és éppen húsz fóntnak találá. –

204.

Talám titokba marada vala őrőkké ha fel nem irnám; de nem halgatok el egy macska farka vágásnyi dolgot is. –

Midön már Rákoczi Ferencz azon vólna a' véle lévö Urakkal, hogy M[aros] Vásárhellyen, abban a' rongyollott órszággyűlésében Fejedelemségre emeltetnék:[603] összevégezének a' Háromszéki 's Erdö Vidéki Réformátus Papok is, hogy a' Fejedelmet ő Felségét /:nóha a' Felséges nevet detestálják[b] vala, mintha Rákoczi az Istentöl szaggatta vólna le azon Ti-

b diadalívet
c jav. ebből: *a...*
a Grafen – nagy sérelem.
b elutasítják

tulust,[c] és prófétálnák, hogy az Isten azon fúvalkodó Titulusért meg alázza:/ solemniter[d] köszöntsék Vásárhelyt; rendelének is követeket, 's eggyik lön az én édes atyám. – Elindúlának azért; [251b] de nem tartának egyenes útat; hanem jövének a' Szászok közé, gondolván, hogy a' Szászok Nagyjai a' Titkokat jóbban túdják; – bészállának ehezképest Ebédre az Erkedi Paphóz, 's kijelenték szándékjokat; – az mint emberséges Papi Ember, meg móndá, hógy a' Zsibói Sáncznál a' Dánus,[e] a' Rákoczi Tábórát megpróbálja, és nemgondolhatni, hogy a' Magyar Tábort meg ne verje; vagy verte is:[604] Mellyet hallván a' Papok, Lóhátra ragadának, és a' Kantár szárát fórditák hazafelé! Egésségesebb is vólt. – Jártam annál a' Sáncznál! jó hellyen vólt igazán; – a' 'Sibói agyagnak is hallottam hirét, bizonnyal óllyan óllyan szinü az, mint az ember szar. –

205.

Vala Abrud Bányán hajdan egy Fodor nevü Unitárius Nemes, a' ki a' Templomot éppen nem gyakorolja vala; inti vala a' Papja, hogy ne élne óllyan prófané[f] 's ne botránkoztatna; de mind ez is az ö cserkesz lelkénél ke- [252a] vésnél kevesebbet tészen vala. Végre az Unitáriusokra kivallá a' Papnak, hogy ö a' pipához felette szokott, és dóhányozás nélkül annyi időt nem tölthet, mig éneklés könyörgés véghez menyen; kivált képpen pedig hósszalja vala a' Pap Kómja praedicátióját. – Ezt hallván a' Pap, felfógadá, hogy csak jelenjék meg a' Templomban, a' legelső intésére is mihelyt látja, félbenszakasztva végzi el a' Tanitást. El is mene Nemzetes Uram ö kegyelme; de az úton éppen a' Templom ajtajáig mind fűstöle a' Szája, mint a' kúrvának a' Szemérme; és inte a' Praedicátornak; de az azt láttatlanná tevé; azomban pedig a' pipából a' tüzes hammú és Tabák kiesvén, éleddegelvén, heviteni kezdé az ánglia nadrág szárát. Nósza most! Fodor sietve kíléptete a' Templomból; de a' Tüzet nem szenvedhetvén tóvább nem mehetne, hanem a' kűszőbre leülvén kirántá a' pípát, lerántá a' Csi'smát kirázá a' tüzet, 's újra felvonván [252b] a' solyát,[605] haza mene dóhányozás nélkűl haraggal, és kegyes fógadást téve esküvéssel, hogy sóha a' Templomba nem veszi őtet a' Papja. – Talám ezt a' fogadást tette ő a' Szent Faustus Socinus Blandrata és Dávid Ferencz dicsősségére. –

c címet
d ünnepélyesen
e dán
f vallástalanul

Szilágyi 'Sigmond, ennek az Enyedi Prokátornak 's jó Gazdának Árkosi 'Sigmondnak édes Attya, vala a' Fejérvári Collégiumban Kaposi Sámuelnek szép Túdományú és /:Prófessora példáján:/ curiosus[e] Tanitvánnya; ki Kaposinak igen szép compendiosa Gëográfiáját[f] irta vala le; irott vala hólmi jegyzéseketis az Erdélyi Reformata Ekklésiának Historiájára tartozokat 's egyebeket. Lőn pedig Pappá a' Küküllővári Tractusban;[g] vala Esperestje Bónyhai György, a' kinél[h] ő magát nagy Tőrvénytúdónak, és jóbb Thëologusnak is tartja vala:[i] talám [253a] nem is csalatkozott meg ebben Szilágyi 'Sigmond; mert Bónyhai György az Ángliai nyelvet meg tanulván, csak nem egésszen az Ánglus Concionátorokhóz[a] támoszkodott vala, 's igen könnyen paposkodik vala; nóha; nóha bizony panasz nélkül, becsületére. Szilágyi 'Sigmond a' nagy elme mellett mit gondola! Azon kezdé futtatni elméjét, talám lévén hólmi titkos biztatása is, hogy Bonyhai Györgyőt ki keverje[b] Esperestségéből 's magát választassa; már a' Tractusnak egy részét el is hodoltatta vala; Sőt Szilágyi az ő Complicesseivel[c] arra mene, hogy midőn Bónyhai Synodus Pártiálist[d] tartana egy részében a' Tractusnak, – ökis más részében synatolnának. A' dolog kinyilatkozván pert indita ellene Bónyhai György, és hózá az Enyedi Synodus Generálisra a' Causát,[e] ótt kész leszen vala Esperestek intercessiojára[f] Szilágyinak meg engedni a' jámbor Bónyhai; de Szilágyi magát offirmálván[g] megint törvénytől vára: ki jövének régi Baráti, mint az én atyám is; de nem túdák szeliditeni. [253b] Akkor a' lőn a Deliberátumnak[h] Lelke, hogy Tractussát Papságát ámittálja;[i] köntösse, kalapja vágattassék el. Tőn úgyan appellátiót[j] illyen szóval: *Appellálok Nemzetünknek Apostolaira!!* az az: a' Császárra; de a' Szász Templomban elvagdalák kőntössét, 's kalapjának kerületit, és a' Templómnak napnyúgoti üvegetlen ablakán

e tudnivágyó; jav. ebből: *cur...*
f összefoglaló földrajzát
g egyházmegyében
h *a' kinek*, más.h.
i *vala magát*, más.h.
a prédikátorokhoz
b *heverje*, th.
c társaival
d részleges zsinatot
e pert
f közbenjárására
g eltökélvén
h határozatnak
i elveszítse
j fellebbezést

kiveték, az ajtó bétéve lévén, 's azután magát is kibocsátván, mindeneket felszede 's elvivé. Idöjártában prece,[k] 's csak elhiszem hogy praetio[l] is megnyeré, hogy Húnyadi Márton, vagy Vásárhellyi István bévenné az Enyedi Tractusban; de itt is nyúghatatlan ember vala; és réá is ragaszták a' *Peres*[m] *Szilágyi nevet.* Senki a' Papok kőzül engem inkább nem becsűlt mint ez az Ember, és én is nagyon megbecsűltem ötet; de irtoztam, mikór láttam melly impátiens[n] 's mint garáználkodik a' Papokba 's másokba.

Vala szálas és termetes ember, distinctus és potens[o] a' Tanitásban, aláza- [254a] tosnak láttzik vala magaviselésében is; – Papban nagy Törvénytúdó is vólt; de majd mindenkor vesztette Causáját.[a] Elsö Feleségétöl vala egy igen szálas és magas izmos fia ki Udvarhellyszéken Pappá lett vala; de Carolus VI-us engedelméből az akkor élö Prussus[b] Király[606] számára, hólmi Prussus Tisztetskék Anakimokat,[607] hóri hórgas embereket keresnek vala[608] talám magnak; 's azt a' nagy szál Árkósit is reá vevék hogy elmenne, azzal biztatván, hogy annak a' nagy Katónákból álló Régimentnek Papja lészen és nagy fizetése; de óda fenn észre vévé, hogy a' Papság nema' nagy Testiségben áll; mert Flintát adának a' nyakába, 's ótt kell mústrálni[c] éppen a' Király haláláig; hanem ez a' móstani Uralkódó Király[609] ötet, másokat is, a' kiknek tettzett elmenni elbócsáta, 's úgy jöve vissza Erdélybe; – de itt hellyre nem találván, Magyar Országra vóná meg magát. Ezen fiú Édes Annyának [254b] halála útán ismét megházasodék Szilágyi 'Sigmond 's vevé feleségül Nagy Bórbárát az Enyedi Procurátor[d] Árkosi 'Sigmondnak az édes annyát. Ennek idejében már vóltak sok boldogtalan bajai. Nagyobbik Leányokat feleségül vévé Enyeden lakó Tórdai Szabó János, hajdon egy Udvari Leves; és a' vejét Szilágyi 'Sigmond a' maga házánál tartja vala: mít látott mind Szilágyi, mind menyecske Leánya, az ő Lelkek túdta; elég az, hogy törvényt indit felesége ellen, 's Divortiumot[e] kiván hoc fundamento,[f] hogy maga is a' feleségét Tórdai Szabó Jánossal in flagranti adulterii Crimine[g] látta; 's a' Léánya is a' Férjét látá a' maga annyával; de bizonyság nem lévén

k	könyörgéssel
l	megvesztegetéssel
m	*Pares*, th. (v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 306b.)
n	összeférhetetlen
o	tiszta elméjű és hatásos
a	perét
b	porosz
c	szemlézni
d	jogász
e	válást
f	azon az alapon
g	házasságtörés bűnében tetten érve

csak éggy is, readjudicáltaték[h] Szilágyi 'Sigmondnak az asszony, 's hóltig eggyütt lakának. Az Öreg Árkosi vagy Szilágyi 'Sigmondné, Férjével eggyütt acquirált[i] Enyedi házába szálla, [255a] hóltig is ótt lakék, kinek dólgai leveleket fógnának bé ha leirnók. Vólt szegénynek zabolátlan nyelve 's igen nagy haragja; de mások szólgálatjára, betegek körül, halottak mellett óllyan Szolgáló vólt, hogy ma az ő Várossában hózza fógható egy is nincsen: jó Gazdaasszony, mértékletes életű is vala, és sók szép pénze marada maradékira. –

207.

Mu'snában lakik vala gyermek koromba egy Vende [nevű], a' mint hallottam szép Túdományú Pap, ki is még a' Deé'si Márton Déákjai közül való vala. Valának pediglen nékie két fiai: Vajai Jo'sef[610] az elsö, kivel 1711-ben eggyütt Tanúltam az Etymologiát;[a] de ö Szakállas Legény vala annyira, hogy míkór beretválják vala a' Tórkát, harsóg vala a' Beretva rajta; de a' szakáll mellett igen rósz Tanúló vala, 's túdatlan is, – a' melly miatt meg is botozá Gyújtó [255b] Ferencz egykor részegen felette igen; de mint nagy Legényt, aetas vocabát,[b] 's addig taszitták, mig Deákká lenne; – mint hogy pedig egész férfiú vala, kúrvák útán adá magát, és egy részeges Szőcsné éjjelre is béjő vala hozza az oskolába; a' melly miatt ha rajtam áll vala, a' Seccessusba[c] bizony csávába vettetem vala az eb-anyászta menyecskéjét. Elég hogy, a' szegény Vajai Jo'sef másnap elbucsuzék szaporán, 's jöve Enyedre; – nem sókára adának nékie valami étlen Bethleniana[611] álumniát,[d] 's a' pénzt az Údvarbirotól várja vala. Ittason egy este bé is jöve Komáromi Lajósra az Alumniáért részegen; de az megmenté magát azzal, hogy a' Város nékie még semmit sem administrált;[e] de a' részeg bolondnak nem vólt ez elégséges felelet; mert ihatnék vala, azért haraggal kijövén egyéb bósszút nem tehete, hanem a' Kastély kapúja felett való felső háznak retesszét [256a] fel veté, és mikor éjjelre természet gondjára ki akarna jöni eggyik, 's másik, sokat kiáltozának mig a' Porkoláb felserkene. Innen azon estve bétekerge Szilágyi Péterhez, a' ki Rector vala névvel; de a' Rector valósággal majd csak Szigeti István vala: Kérdé Szilágyi Péter: *Tu quis es Domine?*,[a]

h visszaítélteték
i szerzett
a szószármazástant (az 1. osztály anyagát)
b elérve a kort
c árnyékszékbe; *Successusna*, th.
d a Bethlenektől származó ösztöndíjat
e rendelkezett
a Te ki vagy, uram?

monda Vajai nagy sejpen 's fennyen: *Ego sum Siculus!!*[b] mellyre monda a' Rector: *Sic nullus:*[c] de ő azt nem értvén, haza jöve, 's mind ezeket nékünk meg beszéllé. Ennek a' szegény Legénynek több Könyve nem vala, hanem *Beza Versioival*,[612] egy Görög szakadozott újj Testamentum; de annak első, 's útolsó foliussit[d] nekem adogatja vala fólytásnak, 's én ellövödöztém bocsássa meg Isten!! –

Azután Vajai Jo'sef igy jára: meg nem jelenék sókáig a' Thëologica professiokon;[e] de Szigeti István nevén megszollitja vala, 's mások móndják vala: *non adest.*[f] Végre hónya alá vevé Bézát 's eljöve, – akkor is mónda Szigeti [256b] István: *Domine Jo'seph Vajai?*[g] 's ő mónda: *adsum Clarissime Domine!*[h] Kérdé Szigeti: – Praeteritis diebus ubinam fuisti Domine?![i] Mónd Vajai:[j] *Negotia habui Clárissime Domine!*[k] Mellyre Szigeti István mónda: *Ah! Domine, hic agebuntur negotio Patris Coelestis!*[l] Nem szóllitá meg ötet többé sóha Szigeti István. Ő is Udvarhely széken Ekklésiácskát kapván Pappá lőn; de fö gondja lévén a' házasság, meg nöszék, és nem sók idö múlva felesen nemze gyermekeket, 's azoknak kenyér kell vala, – azért óda hagyván házát Németek kőzé álla; de a' Felesége a' sók gyermekkel útánna lévén, a' Németek magok közül kiveték. A' Synodus Generális pedig kézre nem keritheté, mert[m] a' kőntössit, de nem a' Lelkét, kéz által való kőrnyülmetélés által éppen Ságumma[n] téteti vala. Azután kóldúla, és én is adék nékie nyólcz potúrát; de túdom, hogy azt a' penész nálla meg nem fógta. – [257a]

Ennek Testvér Öccse *Vajai Gábor:* e' szép elméjü Ifiú vala; de nem igen tanúl vala. Lőn Enyedi Deákból Kolo'svari Deákká; meg járá Hollándiát is; sőt a' M[aros] Vásárhellyi Synodusba is szépen praedicálla, söt azután azon Tractusnak Notáriussa is vala. De azon Tractus Püspők Borosnyai Jánosnak ajánlá az Esperestséget, és hólmi untatás útán, nyújta is reménységet, hogy vállalná, ha más vólna a' Nótárius; adák azért elméjére Gábórnak a' Baráti a' Déési 'Sinatban, hogy önként tegye le a' Nótáriusságot, és nagyobb tisztességére szólgál: le is tevé. Ezt szülé néki is a' részegeskedés. –

b Én székely vagyok!
c Tehát senki; szójáték a siculus – sic nullus szavakkal.
d lapjait
e teológiai előadásokon
f Nincs jelen.
g Vajai József úr?
h Jelen, tekintetes uram!
i Hol voltál az elmúlt napokban, uram?
j *Vajai:*, más.h.
k Elintézni való ügyeim voltak, tekintetes uram!
l Ah, uram, itt a mennyei atya ügyével foglalkozunk!
m jav. ebből: *most*
n köpennyé

Vajai Karkó[a] Ferencznek a' dólga még nagyobb Trágédia; de azt is okozá a' szörnyü részegeskedés. – Vala ez az ember utoljára Nagy Laki Praedicátor, az holott is annyi gonosz patratumi[b] vóltak, hogy azokból vastag Rélátoria[c] tőlt bé. Ott pedig igy jára: Gerendi nevű Nemes Ember hala [257b] meg ottan, a' ki abban az Ekklésiában éppen oszlóp vala, Papoknak 's Deákoknak pedig éppen Vendég fógadoja a' háza. A' meghóltnak Fiai attyok Temetésére Enyedről hivák Theologiae Prófessor Borosnyai 'Sigmondot Orátornak, és úgyan onnan a' Fő Papót[613] Concionátornak.[d] A' Tórban Vajai igen meg részegedvén, összehazuttólá a' Szálláson a' két Actort[e] szembe, hogy hazudtak; mert nem vólt Gerendi Sándór óllyan jó Ember mint mondották. Az Actorok a' szidalommal keveset gondoltak, sőt csitították, hogy halgasson; mert szavait sókan hallják, a' Keserveseknek bémondják 's magára nehézséget vonszon; de csak hijába. Más napon az Ekklésia felzendül: az Esperestre is, hogy Karácson Innepe éppen az ajtó elött vagyon, ha Vajai a' Templomba bémenyen, ők egy lábig künn maradnak, hanem az Esperest Úr vacsorája ósztani rendeljen szomszéd Praedikátort; a' Mesternek pedig parancsolja, hogy szólgáljon. Karkó[a] is jó reggelre megjozonadván csak a' földet hogy fel nem falá [258a] az Enyedi Pap és Prófessor előtt, – azután pedig elsiete az Esperesthez.

Kíntelenitteték az Esperest őtet Törvény mellé rántani, 's annyi gonoszsággal adák ki a' Rélátoriában,[a] hogy ö ellene igen kemény Déliberátum[b] mene ki, melly szerént Synodusig suspendáltaték ab officio Sacro,[c] de a' Déliberátumot nem meré appellálni[d] félvén, hogy ótt kőntőssit vágatják el; de azután Veje által Instántiát[e] ada bé; de Választ nem kaphata; hanem a' M[aros] Vásárhellyi Synoduson megjelenék a' boldogtalan ember, 's ótt legelsőben is meg keresé az Enyedi Fö Papot, a' kít Nagy Lakon leg inkább megbántott vala, és attól Tanácsot kérde. Az azt Tanácsólá, hogy privatim requirálja[f] a' Püspököt Szathmári 'Sigmondot,

a *Harkó*, más.h.
b bűntettei
c vádirat
d prédikátornak
e a temetési szertartás végzőit
a vádiratban
b határozat
c zsinatig fölfüggeszteték a szent hivataltól
d fellebbezni
e kérelmet
f bizalmasan keresse föl

a' Synodi Generalis Notáriust[g] Vas Gábort, és a' nagyobb auctoritású[h] Esperesteket; dólgát ne szépitse, hanem csak grátiához[i] fóllyamodjék; mert ha igazságot kér el kell veszni. Továbbá készitsen rendes Instántiát, 's adja bé. Meg irá Karkó[j] [258b] hosszason az Instántiát; de egy jó akarója akará 's javallá, hogy ad Corrigendum[k] vigye ismét az Enyedi Paphóz, – el is vivé, a' ki egy néhány hellyeken akará Corrigálni, minthogy Esperestyét 's Tractussát[l] is oldalaslag sértegeti vala igaz óknélkűl; és hólmi álmát is beléirta vala; de semmit nem engede corrigáltatni; mert disznó részeg vala. Mónd az Enyedi Pap: *Édes T[iszteletes] Vajai Uram! T[iszteletessé]ged az Esperest 's a' Tractus ellen irt ide hólmit, én a' Tractus képében jöttem ide, 's meg kell szóllalnom a' Tractus mellett!!* 's azzal elesik T[iszteletessé]ged szándékától; javallanám, hogy senkit, <hogy senkit>[m] ne kivánna T[iszteletessé]ged vádolni: de csak hijába mónda jót a' részegnek. Sőt mónda: Bizodalmam vagyon, hogy jó Válaszom lészen; mert álmomba is megjelentette Isten azt énnékem; *mert álmomban az Abacs Márton házába menyek vala bé, és két szép fejér kenyér vala az ölömbe, 's* [259a] *mindenikbe égy egy olajág vala szúrva.* Abacs javallotta azt is nékem, hogy Kegyelmedet keressem meg etc. etc. – - Ezzel elmene, és az Enyedi Pap móndja az ótt lévöknek: Arról a' Vajai két kenyeréről a' Faraó Sűtöje[614] jút eszembe; féltem ezt az Embert a' non putáremtől.[a] –

Más napon, a' felette nehéz dolgok között is, keresve keresé a' Püspök az alkalmatosságot, hogy felolvastathassa a' szegény Vácans[b] Papnak Karkonak[c] Instántiáját;[d] mert dolgát nem túdja vala, és a' Collégiumban eggyütt Deákoskodtak vala, – azért akar vala nékie szólgálni. Felólvasák azért az Instántiát, 's azt kérdék az Enyedi Tractus Séniorától;[e] ha az Instáns[f] atyafiúnak Causája[g] fóllyt é az ö forumán? Van é aról Déliberátum? per formam appellationis;[h] miért nem jött e'

g általános zsinati jegyzőt
h tekintélyű
i kegyelemért
j *Harkó*, más.h.
k javításra
l egyházmegyéjét
m a javító törlése
a nem gondolnámtól, azaz: előre nem látott bajtól; Hermányi fordításában: a kitudjától, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 176a, 178b,; *non putárámtól*, más.h.
b szolgálaton kívüli
c *Harkonak*, más.h.
d kérelmét
e egyházmegye vezetőjétől
f kérelmező
g pere
h határozat? fellebbezés formájában

Felsö Forumra, Itt vagynak é minden Instrumentumok?[i] s.a.t. Felele az Esperest: Itt vagyon[j] mind Rélátoria[k] mind Deliberatum;[l] unszolták Stante Sede[m] hogy appellálja[n] Causá- [259b] ját 's nem appellálta; de Vajai áll vala mint a' Bálvány, akkór mónda az Enyedi Pap, ki Notárius vala: *Szent Generalis Szék!* Az Instáns nem kér az Instántiában *szoross igazságot, hanem Atyai irgalmasságot;* úgy tettzik, hogy csak arra kellene Választ adni ez őreg embernek. – De azt felelék erre: Minékünk is szűkséges hallanunk e' dolgot; kegyelmetek a' Déliberátumot olvastassák fel. Mónd az Enyedi Pap: Ládában zár alatt van a' Protocollum;[o] de ha itt vólna is, nehéz volna elólvasni a' néhai Putnoki István Irását. – De csak rajta levének a' Tiszteletes Atyák, hogy ólvastatnék fel az a' Déliberátum: a' rút Irást elólvasák, és elbámúlának rajta. Felele pedig az Esperest 's mónda: *a' Rélátoriába tőbb vagyon; de apostásiával*[p] *való fenyegetődzéseit elhalgatta* a' Pártiális.[q] Ekkor habita Deliberatione[r] végezteték, hogy Ministerium[s] és [260a] Ekklésia kebeléből kivettessék[a] Vajai; és kőntőssének el- vagdaltatásával secularizáltassék.[b] - Azonban a Marós Széki Tractus Tisztjeinek meg mondaték, hogy erős Mesterek lennének jelen; de a' Generalis Notárius[c] monda; hogy kisértetnék a' Szállásra, 's ótt Szabó Mester ember ollóval vágná el Dolmánnyát, hogy annyi kárt ne vallana. – Mónda pedig egy: Azt Czéhális[d] ember nem cselekszi. – Azért a' Déliberátumot Karkó[e] hallottára felólvasák; és a' házból kiküldék; de a' Mesterek elszalaszták; hanem a' Je'suiták Klastroma ajtaja bézárva lévén, ótt meg ragadák; – 's visszahózván, őkis kimélletlenül vagdalák a' vióla szin lóngát.[f] Mellyet ö is levetvén, 's elmeczczet részeit felszedvén bé mene a' Je'suitákhóz, bé ajánlá magát; de azon a' napon nem vevék bé; mert igen részeg vala; sőt azon a' napón a' Palóta ablaká- [260b] ról tekingete alá 's égett boroza

i bizonyító iratok
j jav. ebből: *vagyonak é*
k vádirat
l határozat
m az ülés folyamán
n fellebbezze
o jegyzőkönyv
p hitehagyással
q részleges zsinat
r tanácskozást tartván
s lelkészi kar
a *kivettették*, th.
b világi hatáskörbe átadassék
c egyházkerületi jegyző
d céhből való
e *Harkó*, más.h.
f papi palástot

is. – Más napon béesküvék a' Pápismusra: adának nékie nyólcz garast, és egy hitvány fekete Palástot, egyebet nem nyere; hanem a' Tórdai Pápista Hadnagy a' káromkodásért nem fenyegeté elfogatással. – Mást nem régen egy Leányának fel csinálá valaki a' hasát; és féltvén azt az Apostásiától, mene az Ó. Tórdai Paphoz,[615] és sirva mónda a' boldogtalan Apa: Tiszteletes Uram! Kedvezzenek kegyelmetek, annak a' szerencsétlen Leányomnak, 's szolgáljon a' Magistrátus[g] elött is; ne hogy elhajoljon, – elég ha én elkárhoztam, ne kárhozzék el az is. –

209.

Vala Enyed Várossában egy Gúlácsi István nevü Civis. – Ez a' Kurucz világban Toroczkai István[616] Commendója[h] alatt, jelen vala midön Szebent a' Kuruczok megszállák, és tél túl löteték is; de a' Németek és Rácok [261a] elkergeték őket onnan és futva szaladának. Ebben a' Szaladoczki állapotban elfúllada 's elálla a' Toroczkai István kővér paripája és bizonnyal elfógja vala egy Rácz; hanem Gulácsi leszőkék az ö Madár husu sebes futó Lovárol, felülteté ara az elijedt Generált móndván: *Űlj rá Ördög adta Ura! mert kárabb vagy te, ha elveszel, Lóvamnál!!* 's ezen a' Lóvan elnyargala Toroczkai; Gúlácsi[a] is felűle a' Toroczkai István Paripájára a' melly az alatt pihent vala, és a' kard lapjával két felöll megcsapdósá; 's hát újjitt a' derék ló; de azonban a' Rácz óllyan közel érkezék, hogy Gúlacsít[b] könnyen meg löheté vala csak pistollal is; mert csak égy mélly árok vala kőztők; de paripástól elevenen akarja vala elfógni; – szörnyen is kiált és agyarkadik vala a' Rácz móndván: *Add meg magadat Teremtette!* De Gulácsi[c] is káromlást 's kegyességet öszszezavarva, minden szavára a' Rácznak ezt móndja vala[d] orditva: *Nem adom Ördög adta Ráczcza; mert velem vagyon az* [261b] *én Jésus Kristusom!* Azomban, jóbban jóbban ujjitván a' Paripa, Gulacsit[e] szerencsésen elhózá, melly méritumával[f] Gulacsi[g] /:méltán is:/ Toroczkai előtt hóltig való tekintetet nyere; de nem csak életében tett sók jót Toroczkai Gulacsival,[h] hanem a' Fia is Toroczkai János[617] Gulacsit[e] sóha Udvarából üressen nem bocsátotta, söt nagy szabadsága vala annál az Udvarnál beszédben is, – mellyre

g elöljáróság
h parancsnoksága
a jav. ebből: *Gúláczi*
b *Gyúlacsít*, más.h.
c *Gyúlacsi*, más.h.
d jav. ebből: *vala:*
e *Galacsit*, más.h.
f érdemével
g *Galacsi*, más.h.
h *Galacsival*, más.h.; jav. ebből: *Galaczival*

csak egy példát emlitek: – Pater Kolo'svári Pál Je'suita, mint Missionárius Apostolicus[i] T[orockó] Szent Györgyre Toroczkai János Udvarában jöve, és minden nap éggyet égyet praedicálla majd egy hétig: elérkezék Gulacsi[g] is maga dólgában azon Udvarban, és ebédhez űle az Urakkal; de a' Je'suita egyszer sem ülé véllek asztalhóz; – asztalnál pedig ama hasadt ágyékú Lojola, ama vak Pápista Toroczkai Jánosné, mónda Gulacsinak:[j] Hiszi é kegyelmed, hogy ha *a' Szent Lélek nem vólna ebben a' Papban, sóha véghez nem vihetné ezt a' sok Lelki Tanitást.* Mónda [262a] erre, de parasztoson Gúlácsi![a] Asszonyom! azt ne csúdáld; mert régen tanulja ő azt: tartsad csak itt egy hónapig: Szent háromság ugy ségéllyen ki fógy mindenböl. De adj 20. 30. fórintot egy szegény Réformátus Papnak, néked Esztendeig is mind praedicáll csak győzzed halgatni: Szent Lelket emlegetz Asszonyom! 's csúdálod micsóda Szent ember; de a' Kurucz világba mikor ö Kolo'svári Unitárius Deák vala, szerette vala a' Kolo'svári Unitárius menyecskeket. – Ezzel bédúgá a' Lojola Asszony száját. –

Minthogy pedig Gulacsi Szekeres ember vala, a' bórt is igen szereti, az Enyedre a' tájban telepedett Barátok pedig, mint új Emberek, Szekeret 's Lóvakat nem tartanak vala Gúlacsi hordozza vala fizetésért őket ide 's tóva kóldulni, – azért idö közben is talála vala nállok egy egy ital bórt, 's bé is jár vala reájok. Mellyet látván 's hallván Szigeti Prófessor találá móndani, hogy *Gulacsi Istvánt apostá-* [262b] *'siától*[b] *félti.* Melly szó a' fűlébe menvén Gulacsinak, megharagúvék igen és mónda: *Isten* Szent Háromság ugy segéllyen! még Szigeti az Ősz fejével, 's Köblös Bárdi 's mások, hamarébb Pápistákká lesznek mint én. Azért, hogy megiszom a' Borokat nem hiszem a' Vallásokat, 's azt a' bórt is kiveszik ők, az Ördög adták az én Lóvaimból egy cseppig; mert égy korty sem esik nékem ajándékban. –

210.

Kőpeczi Jánosnak léánya vala a' Gyalai hajdani Papné Boros Gáspárné, 's annak a' Papnak több jó erkőlcsű Leánya nem vala: Borosnénak nagyobbik Leánya Sára második Férjhezmenése által, lön Felesége Nagy Enyedi Dobolyi Sámuelnak; de az asszony a' Boros Sára névnek igen meg felelvén, addig ivék, mig elpúsztittá Férje házát, és a' Részegeskedéshez ragasztá annak [263a] a' bűnnek szokott Et-céteráját[a] is. – A' többek kőzött egyszer a' részegségért 's tékozlásért egy

i apostoli hittérítő
g *Galacsi*, más.h.
j *mónda: Galacsinak*, más.h.
a *Gyúlacsi*, más.h.
b hitehagyástól
a velejáróját

pálczikóval meg akará ütőgetni a' szegény Doballyi Sámuel a' Feleségét; de a' ravasz asszony a' Serfőző Edények mellé vónván magát, onnan nyelvel vala a' Férjére; azért a' szegény Férfi a' pálczikóval bészúrkála óda, 's az asszonynak tágan lévén a' Gáspár Iszákja, elfósá magát, és kiáltani kezdi, hogy a' hájját mind öszszedőfölte szaggatta az átkozott embere, és fólly ő tőlle. Meg ijed a' boldogtalan ember, ennyi idő alatt sem tanúlhatván ki a' Komám asszony ezer mesterségét. Ágyba vivék a' bór betegét; de a' hasa úgyan menyen vala a' sók nyálas falás miatt; Imádkoztatának a' Templombais a' halálos Fosoért, 's meggyógyúla a' járdován Klistérától.[618] Ezután sók idövel Férje kevés pénzét ellópván esztendőkig óda koborla Hunyad Vármegyébe; de mindenünnen kitelvén Levele, eljöve Enyedre, 's mónda [263b] a' Papnak:[619] Tiszteletes Uram! ijedtembe kénszeredtem vala elbújdósni; mert Uram ő kegyelme hallatlan kegyetlenséggel akara engem elvesztetni, azt móndván: hogyha a' Bóra 's Sere árait elő nem adom, apró darabokra vagdalja a' Testemet, és ki hányván, az Égi madarakkal éteti meg. Már haza jövén, békéltessen meg Tiszteletes Uram minket!!! Mónd a' Fö Pap: Hirünk nélkül ment el kegyelmed, – hirűnk nélkűl vénségekre békéllyenek össze kegyelmetek: akkor is a' pénzt nem kellett vólna elvesztegetni, 's nem félhetett vólna kegyelmed az Égi madaraktól: de hiszem kegyelmed sóha sem félt Dobollyi Sámueltöl is, nem hogy azoktól az ö verebeitől. Még él most is az az[b] asszony!! –

211.

Radnotfái János, jámbor eggyügyü, 's félszemü /:mert az eggyiket Kolo'svári Deák [264a] korában a' kúlcs lyúkán benézvén a' Professor Leánya nyársal szúrta vala ki Úrfiakkal dühődvén benn a' Leány:/ Praedicátor éle 's hala meg Miriszlon. Ez az Ember a' Rákóczis világban Szász Vesszödi Pap vala, és új kordován Csi'smát vónván fel, a' Falun kivűl Kukuriczát kapál vala; hólott is rá üt két Kurucz, és mónd eggyik: *Vónd le, 's add ide azt a' Csi'smát illyen teremtette Papja!* Csapkod is vala a' kardikóval a' Paphóz, – a' Pap a' kapával óltalmazkodik vala. Mónd akkor a' másik Kurucz: Pajtás! Praedicátor Uramnak ótthon is a' Szólgáló Leány vonsza le a' csi'smáját ha túdod; 's hát nem túdsz emberséget, hogy lefordúlnál Paripádról 's szólgálnál abba ö Tisztelendőségének. Erre a' szóra a' kardikot hüvellyibe tévén leszökik a' Katona, 's a' jámbor Praedicátor lábáhóz hajla, hogy csizmájától megfossza; de a' Praedicátor a' kapa fókával úgy föbe üté, hogy a' Kurucz [264b] le rógyek, – a' Lóvan űlőhöz is hozza kezde járulni a' kapával; de az elnyar-

b *az* utólag beszúrva

gala. De a' Praedicátor sem kapálá tóvább a' tengerit,[a] hanem haza mene a' szerencsés harcz útán. Talán egész életében sem bántott tőbb Embert; hanem a' Prófessor Szigeti Istvánra egykor igen meg haragudt vala; a' dolog igy esék: Valának nékie három szép Fiai; de a' nagyobbik leg szebb 's leg vánusabb[b] vala, ki is 36. esztendöktöl fógva hever vala Leidában;[620] Ezt a' Fiút elhagyá a' Prófessor hólmi Praeceptortételben;[c] mellyért az Őreg Fái János reá mene Szigeti Istvánra 's mónda: Tiszteletes Szigeti Úram! *Kegyelmetek Személly válogatók.*[621] – Szigeti pedig felele: Meg kell választanunk a' Személyt.-

212.

Radnotfái Jánosnak a' kissebb Fia *Fái Jo'sef* mostan Szatmár Németi Pap igen veres hajú Deák vala: Bőlöni György pedig azon időben fekete kútak, vastag, 's mind ketten felette tréfás Ifiak. – [265a] kik egymáson is csúfokat űznek vala. – Mónda egykor Fái Bőlőninek: Te! ha én hadi Generál vólnék én belőlled Dobot csináltatnék munka nélkűl; mert csak a' lábaidat 's karjaidat vágatnám el, 's legottan veretnélek két felől mint a' két fenekű Dóbot. Bölöni pedig monda: Nem régen per'selé fel Kolo'svárt a' Generál Königsegg[a] Szakácsa, attól fógva szörnyen bűnteti a' Tanács ha valakinek kéménnye kigyúl. Héj Legény! rosz volnál te óda Kémény Seprönek; mert mikor kibújnál a' Kémény tetején, azt vélnék a' Strá'sák, hogy a' láng űtött ki, 's megkárosítanád a' Szegény vargát. –

213.

Baroti István, /:kiről az édes anyám igy szollott vala: Nem láttam Blandratát; de ugy adja a' szivem, hogy illyen fórma ember volt mint Baroti, a' kinek a' szakál- [265b] la kőzül csak órra 's a' két szeme láttzik ki:/ ez a' Baroti végre Csernátoni Pappá lett vala. Az Enyedi Collégiumbol pedig haza mene egy Cániculára Csernátoni Miklós vékony tudományu, de jó koros Legény; a' ki Baroti hellyett praedicáll vala; vacsorára marasztá őtet Baroti, és midőn látná a' Deák, hogy vége vagyon a' Vacsórának hüvelybe tevé a' késit: – mellyet látván Baroti monda: *Ne tegye el Kjed a' Kést Domine Nicolae!*[b] *igyunk még ebből a' Serből!!* – Felele Csernátoni 's mónda: – *abból kés nélkül is ihatunk Uram!* Észbe

a *tenyerit*, más.h.
b leghívságosabb
c tanítói kinevezésben
a *Kornigsegg*
b Miklós uram!

vévén magát Baroti: Jól mondod ugy mond, azt bizony! *Né <hogy> a' Vén embernek elmenyen az*[c] *esze, 's késsel akarja a' Sert innya!!*

214.

Óvári Erdővidékin Bodosi Pap vala izmos erős egésséges Ember, 's ollyan erős Gazda a' millyen gyenge Pap; de semmit sem mond- [266a] va verbosissimus[a] Praedicátor: – a' Felesége pedig csak egy igen kicsiny de mérges asszony vala, 's még sem vala ólly erős Férfiú a' kit meg nem vér vala ha kezére kaphatja vala. Nagy paraszt Cséplöjére megneheztelvén mind addig szól vala nékie szépen, 's hozzája is szőrölködik[622] vala, akkor két kézzel a' hajába kapván a' földre is levonsza vala mint a' Farkas a' Lóvat. Ez, Baroti Istvánt a' Papot szőrnyen megtépte vala 's Szakállát is a' tiz körmivel megfűsülte vala. Ez az Asszony Ötves 'Sófi nénémmel Brassóba menyen egy Szekeren; de jövő útjokban meg czibárolák egymást; de Néném mint egy nagy Kapitányné, amazt kitaszitá a' Szekérből 's eltőrék a' Karja, mellyért a' Néném nékie sókat fizetett vala. – [266b]

215.

Veszprémi István Püspöknek a' Felesége felette borozó részeges Asszony vala; a' Konyhán ha étket készitett nagy fazékkal állott a' bór; néha, hogy a' Férje észre nevegye ejtelenként zuditotta a' moslékosba: a' minémű dolgaiért sokszor hallotta ezt a' szitkot: *Tu Bernhajder!*[b,623] A' Fija István hasonló részeges vala; de jára akadémiákon, és Witi[chi]us[c] Praesessége[d] alatt disputala *de Arbore Scientiae boni et mali*[e,624] 's talám azt itélte, hogy szőllő volt az a' Fa. Erdéllyben attya tekintetéért szép Ekklésiákban lakott, eloquens[f] lévén kedvessége volt. Vólt Léczfalvi Pap is, és ott egész Papi kőntőst csináltattak nékie; de hijába. – K[ézdi] Vásárhelyen a' Vasárnapokon soha sem vala elég, ha benn dősöl vala, hanem sibi similisekkel[g] kűnn is hajtó- [267a] gatják vala a' veres csúprot. – Egykor mindennek úgy kell vala innia, hogy innék jól, 's a' fazékból mindenik harapna el egy egy darabot. Végre kitelék levele Három Székről, 's jőtében szálla az édes atyámhóz hólmi szennyes gyerme-

c *az* utólag beszúrva
a bőbeszédű
b Te csirkefogó! (ném.)
c *Witius*
d elnöksége
e vitát folytatott a jó és rossz tudásának fájáról
f ékesszóló
g magához hasonlókkal

keivel; 's mikor Feleségestől bément volna az Udvarba, kérdi az anyám szép nyelves Leánykájától: /:E' vala osztán a' Pápai Júczi, kit ama rút ábrázatú Angyal Péter gazdag Gazda vett vala Feleségül:/ *Nincs é lelkem más ingetek?* Nincs bizony nékűnk, hanem mikor megmossa Anyám Asszony, a' kemenczébe buvunk, mig meg szárad az Ingűnk. – Ennek a' Veszpréminek Huga vagy nénje vala Veszprémi Júczi, a' kinek unokácskája vagy gyermeke akadt vala a' Pápista Toroczkai János[625] Udvarába, pápistává is tették vala azt a' Fiút; 's dicsekednek [267b] vala vélle, hogy a' Kálvinista Püspők unokájának lelkét megnyerték. Maga Veszprémi István igen sokáig élt a' Szilágyban, 's minden károlta benne a' részegséget. – Foemina Dux facti![a] Micsóda a' gonosz Anya! –

216.

Midön a' Méltoságos Zorger Gergely /:kinek zőrgős és Rres nevétől igen meg ijedtek vala a' Réformátusok:/ vólna Erdéllyi Pápista Püspök, – béjöve az Erdélyi Commenderozó Generálnak Princz[b] Lobkovicz /:Kit Kádár Mihály Lurkovicznek nevez vala error lingvae[c] vagy marós tréfából, ö tudta:/ kit midőn a' Gubernium köszőntene 's a' Püspök volna a' Gubernium szája 's szava, igy találá a' szegény jámbor Pap köszönteni: *Servet Excellentiam Vestram Divina Nemesis.*[d] Lobkovicz, [268a] a' mellett hogy hirtelen és indúlatos ember vala igen jó Deák[a] vala, és leg ottan megérté a' Püspőknek értetlen szavát, és azután ő a' Püspőkőt hát megé *Divina Némesis*nek nevezgeté vala. –

217.

Az Enyedi kőzepső Malomnak gátján alól mindjárt a' föld a' városnak kőzőnséges főldje: de azon alól a' Minorita Barátoknak vagyon Telekjek; ide egy Matolcsi nevű gonosz embernek /:ki gyilkossága miatt lőtt Pápistává, vagy lópás miatt hajdon:/ egy boldogtalan fia a' Város főldire hajlékot csinálván, meg voná magát; de egy foldozó Varga Czigán is voná meg magát a' Barátok földén, a' ki bőv pénzt kezde fitogatni 's azzal kérkedni. – Lőn azért, ólly gyanú, hogy a' Város főldén találta volna; azért ólly szándékkal, hogy [268b] a' Czigányt fogják el, /:minthogy a' Hadnagy Szántó Mihály pénzetlen vala és sokkal adós:/ de ollyan szin 's

a Élen egy asszony! (Vergilius: *Aeneis* I. 368. Ford. Lakatos István)
b parancsnokló tábornoknak herceg
c nyelvbotlásból
d Az isteni Nemesis őrizze meg kegyelmedet! (A tévesztés csattanója az, hogy Nemesis a bosszúállás istennője.)
a latinista

praetextus[b] alatt, hogy a' Matolcsi[c] házacskáját hányatja el a' Tanács e' publico Senatus Decreto[d] a' népnek egy része a' gáthóz mene; és egy Jónás nevü Eskűttet is nem hagyának elmaradni kivált a' Pápisták; hanem az is óda mene nézni egy pálczikóval: de azonban a' Barátok quasi suo defensu[e] is, az ö Klastromokban tanulgató Óláh Ficsorokat paraszt fegyverrel, egy Gligor nevűt pedig vas darabokkal megtőltött Flintával ármálának[f] a' Barátok; és kirohanának óda: a' Magyar Concionátornak[g] pedig egy darab fa lévén kezébe, főbe űté Jónást ezt móndván: *Ezt lödd!* melly szóra azon szempillantásban Gligor a' hasába sűté a' [269a] Flintát; de a' nagy erős ifiú ember el nem esék e' halálos sebbel, hanem áll vala: akkor mások fogák, házához vivék, és más napra meg hala. – A' Gyilkosnak incentórát[a] hivják vala P[ater] Bonaventúrának.[b]

Tevék az halottat veres koporsóba, az útzán fel szóval Gyilkost kiáltata a' Magistrátus, a' Gligor nevét 's a' Magyar Concionátor nevezetet is kikiáltatván. A' Templomba hózák a' hólt testet; de a' Kastély kapún kivűl a' Morgó[626] szélin alól[c] is letevék a' hólt testet, 's ótt elmóndá Lippai Jo'sef a' szokott Formulát, melly ezen végződék: *Meg halván, meg haljon a' Gyilkos!* Mondják, hogy szonként hallotta Bonaventura[d] a' Gyilkos kiáltást; alig állott furiájában[e] a' talpán hogy az ő Páter Magyar Concionátor Titulussát kiáltozták, – fenyegetödzött, hogy el nem szenvedi. Azonban a' Testet bévivék a' Kastélybeli [269b] nagy Templomba: annyi nép takarodék bé, a' mennyit tám emberi emlékezetre nem láttak az Enyedi Templomban: Imádkozék, és ex I. Mos. IX.[f] praedikálla Hermányi Jo'sef nevű Praedicátor, és mind Pap mind nép sirának zokogának; még némelly Pápista emberek is könnyezének. – Gligort nappal elvivék a' Barátok a' Mikes Ferenczné Udvarába: Bonaventura[d] méne Lőrincz Révire Vajnához a' Vicé Ispányhóz. Gligorról hirt csinálának az igaz mondó Szerzetesek, hogy Győngyösre ment: Bonaventuráról,[g] hogy Concionátornak vitték valahóvá, nóha itt tekergett azután is. Lettek Inquisitiók;[h] de még eddig elé a' dolog csak abban vagyon: de bosszút áll Isten

b ürügy
c *Matolczi*, th.
d a tanács általános rendeletéből
e mintegy a saját védelmükre
f fölfegyvereztek
g papnak
a felbujtóját
b *Bonaventúzának*, más.h.
c *alól* utólag beszúrva
d *Bonaventuza*, más.h.
e haragjában
f 1Móz. 9-ből
g *Bonaventuzáról*, más.h.
h vizsgálatok

a' mi vérűnkért. Jónás Ferencznén Isten bűntetése az Özvegység; mert ebül éle Férje életiben [270a] Szentkirállyival az Enyedi Istvánné[627] Tisztartójával; móst szabadabb a' Korcsoma. –

218.

Az első Toroczkai 'Sigmond[628] nagy kincsű Urnak tartatott; annak két fiai voltanak, Mátyás és Péter: mindeniket féltette mint nagy Unitárius, hogy Réformátusokká lesznek; de lettek a' felöll. Mátyásnak eggyetlen éggye Ágnes, lőn annya ennek a' ritka példájú Tékozló fiúnak Bánffi Dénesnek: Péternek fia vala II-ik Toroczkai 'Sigmond és Ferencz. Ferencznek fattyú gyermekinél egyéb nem maradott. 'Sigmondnak [fia] ez a' III-ik Toroczkai 'Sigmond Gróf. Megjegyzésre méltónak tartom, a' mit hallottam az I-ső Toroczkai 'Sigmondról, mi úton módon akarta az ő két fiait az Unitárismusban megtartatni. – A' dolgot igy hallottam: A' két fiainak számokra igen [270b] sók ezereket gyüjtvén, bészállitotta Kolo'svárra az Unitária Ekklésia gondviselése alá, megtöltvén véle egy bivalbőrt /:de talán igen sok vólt volna:/ illyen conditióval,[a] hogy [ha] az ő két fiai meg maradnak az Unítária vallásban, légyen övék; ha pedig meg nem maradnak légyen az ö Ekklésiájoké. Igy dotálta azon Ekklésiát. –

219.

Deáki Fülöp Jo'sef Réformátus Püspők sokszor dicsekedett eképpen: *Fűtyőlni nem tudok, – sóha kurva hajat nem viseltem, – idegen asszonynak mellyét nem illettem, – Mu'sika szóba sóha nem gyonyőrködtem.* A' mu'sika iránt való indulatjáról Deákinak kérdi egykor Szigeti István az Enyedi Papot Hermányit: Mit itélne a' Deáki Uram indulatjáról? ki is igy felele: [271a] én bizony nem hiszem, hogy a' mu'sikába sóha sem gyönyörködött volna ifiantan is[a] óly vidám ember![629] –

Midőn Deáki Jo'sef a' fenn irt dicsekedéssel élne Inczédi Jo'sef Itélő Mester elött, monda[b] Inczédi: Én is dicsekedhetem azzal, hogy sóha ezűstös nadrág szijjut nem viseltem; és csak ólyan ez a' T[iszteletes] Püspők Uram singulárismussa[c] is.[630] Sóha sem hallatott, azután, – hogy a' szegény Deáki azt a' dicsekedését fűtyőrőlte volna. – Hajdan egy Conversátióban[d] találá mondani; hogy akárkinek eladná a' Püspőkségét egy

a feltétellel
a *is* utólag beszúrva
b jav. ebből: *monda:*
c különcsége
d beszélgetésben; jav. ebből: *Conves...*

sustákért; de a' Felesége mónda: *Nem adja bizony azt Kjed!* 'S elis érte vala ezt az Asszony is a' Püspökséget; sőt Igenben lévén egy Generális Synodus, maga is eljőve a' még eleven 's jó korbeli [271b] Deákiné az ö egésszen Ősz Férjével azon gyűlésre, 's két hajadon Leányit is elhózá fitogatni mint az Olá Fáta[e] a' Vásznát és kecskéjét a' Topánfalvi vásárra,[631] – és a' Templomban sokat is suttogának 's nevetének hárman nagy kegyesen nem tudom ki egésségéért.[632] – Lőn egykor hogy a' Tractus[f] asztalától felkelvén: ki mene Borosnyai János az Udvarhellyi Prófessor, útánna Töke István az Enyedi Prófessor, harmadikban Hermányi Jo'sef az Enyedi Pap farkal[633] vala; mert kávéra hivta vala őtet is Borosnyai János, Deákiné pedig a' Templom mellett egy nagy Bórza fa árnyékába áll vala az ő két Nimfáival, az ő Lelke túdta miért. És Borosnyai János kalapot emelvén elment mellette, hasonlóképpen pedig Tőke is, – Hermányi pedig jó napot kivánván a' Püspök- [272a] nének, eszbe vévé magát Borosnyai, 's viszszatérvén meg kőveté az asszonyt hogy eszre nem vette, és egy *Hála Istent* mónda nékie; Úgy Tőke István is, – és midön követnék, hogy meg nem esmerték, – meg bocsásson mónda Hermányi: *Én bizony nem csúdálom; mert ki gondolhatná, hogy ólly galamb öszségű Püspöknek Felesége, 's óllyan két Dámáknak édes annyok illyen Ifiú asszony legyen?* Ezen a' Püspökné elmosolyodék, 's a' Papok elbucsuzván elmenének a' Szállásra: de a' két Prófessor mint gravis,[a] kegyes és prudens[b] Emberek czirmólni[634] kezdék harmadik Társokat, fájlalják vala, ha megneheztelt vólna reájok is miatta a' Püspökné: ez a' szegény Pap pedig mónda, hogy ne féljenek semmit; ha pedig úgy akarnak, hogy a' [272b] Püspökné haragjába ne essenek, őtet ne hordozzák magokkal, mert nincsen ollyan nagy prudentiája[b] hogy jobban túdjon magára vigyázni. 'S ezt osztán elnyómtaták kávéval.

220.

Baczoni Máté Kolo'svári Prófessor korában Németi Sámuel felett egy derék Halotti Orátiot mondott vala el, melly ki is van nyomtatva.[635] De azután hólmi Déákjai: Csepregi, Verestói, Szénás, Déési László 's mások annyira olcsárlák Tanitásit, hogy őket is a' Collégiumból kiigaziták; Mátét is promovéálák[c] a' Kolo'svári Papságra. –

e román leány
f egyházmegye
a méltóságteljes
b okos
b okossága
c előmozdították

A' minap az Enyedi Papnak a' kezébe akad a' Baczoni Máté Orátiója; csúdálni kezdi; – olvassa a' Collégájának Déésinek is; meg dicsérék mind ketten.[636] Idő- [273a] vel[a] bémenyen az Enyedi Fő Paphóz Tőke István Prófessor, annak is olvasni 's dicsérni kezdi a' Pap az Orátiót; de mosolyogva mónda Töke: *Ez a' Spanhémius Orátioja!* Mellyet hallván az Enyedi Pap, elszégyellé magát 's eldúgá az Orátiót, nem állathatván lábra a' Máté Pap becsületét. –

221.

Komáromi Jo'sef az Enyedi Udvarbirónak Komáromi Lajosnak a' fia, midőn az Enyedi Collégiumban Logikát 's Métafi'sikát tanúlna egy Privátus Praeceptor[b] alatt: hagya a' Praeceptor nékiek hólmi Irást, hogy le irnák, 's azzal elmene a' Praeceptor a' maga dolgára. De a' Tanitványok jádzani kezdének; és a' gyűmőlcsnek bővsége lévén, azzal a' büdös tréfával kezdék: ki finghatna nagyobbat. Mónd egykor [273b] Komáromi: *Nó én is most kiteszek magamért, 's a' Magyar házáért!* Akkor magát megeröltetve, vélé, hogy nagy konditos[c] szél menyen el töle; de nem, hanem, *Roty! Roty!* tele szará a' gatyát! Már mit csináljának? Le vetkezék hirtelen: törlé magát a' mint lehetett, nadrágát, 's csi'smát vonsz: a' többi a' büzből elszaladnak[d] kaczagva. A' Praeceptor meg túdván hogy elmentek, feléje nem ment, hanem más nap feddé őket, hogy keveset irtanak; de a' bűzit a' dolognak eltitkólák a' Praeceptortól. –

222.

Farkasdi nevű Deák vala Kolo'sváratt, Szászok közüll egy Mimus és Momus[637] théátrumra, asztali ember a' conversátiokban;[e] Udvari bolond a' hól kivántaték vala: a' ki a' Kolo'svári Papoknak Prófessoroknak 's Feleségeiknek szavokat [utánozta] véko- [274a] nyon vastagon, egy szóval: Rigolyás ember vala. A' maga szolgátskájának szavát ugy tudta majmozni, hogy ha egyedül volt volna a' házban azt vélted volna a' beszédéröl, hogy a' szolgájával beszélget. E' nélkül a' Kolo'svári Papok 's Professorok Conversátiot nem tarthatnak vala. A' Papokért is a' Templomban 99-et praedicállott vala, 's úgy hala meg ugyan Deák korában a' sok tisztességes és néha mocskos tréfáknak utánna. Sokan sók tréfáit tudják; én keveset. – Nevezetesnek tartom azt a' mit ejtett vala Teleki Pál

a *Idővel*, más.h.
b magántanító
c fűszeres
d a javító jav. ebből: *elszakadnak*
e társalgásokban

Grófon,[638] ki maga is igen jádzi ember vala. – Teleki Pálnál Farkasdi igen kedves ember vala; de ennek az Urnak óllyan rút szokása vala, hogy akkor menyen vala bé a' Budára mikor az étket hozták vala, 's onnan kijövén, néha későcskén is asztalhóz ül vala. – Ezt Farkasdi sokszor elnézé; egy Vacsora elött térüle fordúla, [274b] 's Teleki Pálra a' reteszt felveté 's lakatot nyóma a' reteszbe, és leg ottan elóldá a' kereket 's kiméne az Údvarból. Egykor Teleki ki akarna jőni 's nem lehet: zőrget, de senki nem hallja: kiáltoz; az is haszontalan; azomban az étkek hűlnek. – Mónd egykor az Asszony: *Nézzétek Uramat: bizony nincsen jol dolga:* Mennek az Inasok az árnyékszék ajtajára: hát szitkozódik az Ur óda bé; de lakat van az ajton; – a' lakatot végre elrontják; Teleki legóttan kérdezi; *Hól Farkasdi?* keresik, kiáltozzák, nincs sohol. Más nap meg hozzák a' hirét, hogy Kolo'svár felé menni látták: – Teleki Pál is menyen hinton Kolo'svárra nem sok nappal ezután; keresteti Farkasdit; de Farkasdi innen a' Szamos mellett felment Lónára, 's keresé az Urat. [275a] Ez igy esék egy néhányszor: Végre parolára[639] ugy jőve elő Farkasdi. Mónda akkor Teleki: Hólt eb lelkű fia! hogy gondólád meg, hogy lakat alá vess engemet, – kőszőnd, hogy elbújtál. Farkasdi pedig monda: igy akartam [móresre][a] tanitani Gróf Uramat; mert igen nékem ért, hogy senki nem inti meg Nagyságodat. –

223.

Berzi János, Nagy Enyedi igen régi familiájú Nemes, és a' deákságba valamenyire belé köpűllőtt Ótves, egy elsöben ólyan szegény vala, hogy a' köntös alig állott meg a' hátán; de hirtelen hólmi földben lelt pénzből igen meg gazdagodék; minden Városi Tisztségeken felmászván, leve Sénátorrá; – már egyéb nem vala hátra, hanem a' Hadnagyság; de égy illyen Respublicának[b] igazgatására nem vala elégséges, csúdálatos, praeceps,[c] habari ember lévén. Midőn [275b] azért a' Hadnagyságról fántázirozna, esék illyen dolog: Jámbor jó Veje Berzinek kőzel lakván a' Collégiumhoz, a' vásott Collégisták kövecskékkel hajgáltak az ő házának zsendelyezésire; féltvén azért a' Berzi Veje Andormányi Jo'sef az ő ki'sded és kinn járó gyermekeit, által hága a' Kerteken 's bémenvén a' Collégiumban meg fóga egy hajgáló gyermeket 's viszi vala a' Sénior háza felé, /:a' Deákok azt mondják, hogy a' kapun ki akarta vinni, – nem hiszem; de a' gyermeknek Deák báttya 's mások a' gyermeket tőlle elveszik, Andormányi Officiálisok[d] által Prófessorok tettzéséből

a *mezerré*, más.h.
b közösségnek
c meggondolatlan
d hivatalszolgák, tisztségviselők

arestáltatik:[e] ez hirével esék Berzinek; fút a' Prófessorokra 's Hadnagyra; de a' Vejét nem szabadithatja; söt a' Tanács adja tanácsúl 's végezé, hogy várják el mit cselekszik a' Collégium. A' Collégium estve hólmi doron- [276a] gos Néutrálistákkal a' Hadnagy házához kisérteti Adormányit; a' Hadnagy Telegdi Márton pedig elbocsátja; de Berzi /:azelött is furiálván[a] a' Sogorára Telegdi Mártonra, 's azt [Foitonnak][b] minek nevezgetvén:/ belé garázdálkodék Telegdibe oknélkül, hogy nem engedte nékie kezességen kivenni a' Vejét, 's abból következett nékie az a' kissebbsége, hogy dorongokkal kisérték által az ő jámbor Vejét az útzán: kezdé Telegdit a' Hadnagyot fenyegetni, hogy Hadnagyságból tömlöczre vetteti az illyen adta [Foitonját].[c]

Azomban Telegdi is hergeti[640] 's mozgatja vala mesterséges szókkal azt a' külömben is méregből őntött 's már gazdagságával felfúvalkodott Berzit, és a' többi kőzött Telegdi; azt a' gonoszságot cselekvé, hogy valamit eltekerhet vala az első Pap praedicátiojából, azt mind Berzire alkalmaztatja vala szemben, [276b] még pedig mások hallottára, hogy annál inkább hergelhetné 's bolygathatná a' darást, – p.o. ha a' Pap praedicáll vala *de zizaniis in semente facto*[d] Máté. 13. a' Telegdi szava e' vala: *Kjed Sogor az a' Konkoly! most Kjedet praedicállá ki a' Pap* s.a.t. holott a' Papnak eszébe sem jút vala Berzi; sőt nagy jóakarójának is tartja vala Berzi Jánost; mert nem régen ezüst kalánnal; az elött a' fösvénység ellen mondott Praedicátiójáért Tallérral ajándékozta vala azt a' Papot, és gonosszal ugyan nem is illette vala. Gonoszúl cselekedék Telegdi Márton; mert a' Papra is felhergelé 's gerjeszté az indulatos embert, és maga ellen is; mert a' Collégiumot fenyegeti, Prófessorokat szidalmazza vala az ember; kezdé a' Papot is attázni, húszfontozni, túdatlanozni; de a' mi nagyobb, apostásiával[e] fenyegetözni: – jelenték a' Papnak, hogy mentené magát, oltalmazná apostásiától is [277a] Halgatoját. Szembe, 's Levél által is a' Pap, azután Collégája 's eggyik Prófessor is mindent elpróbálának; de csak hijába; mert már a' Barátoknál békötelezte volt magát hogy Pápistává lenne, 's idö mulva nyilván is átalmene. Akkor kezde kiláttzani, hogy a' Papok ellen 's mások ellen való mérgessége csak szin vala, hogy ne láttassék óknélkül átalmenni az apostásiára.

Átalmenvén kezde szünni a' szidalomtól; meg kezdé vallani, hogy a' Pap bizony ártatlan vólt és Telegdi /:ki azomban meg hala, segilvén élete

e bebörtönöztetik
a haragudván
b *Fáétonnak*, valószínűleg a gör. φοιτων 'csavargó' félreértése, de v.ö. „fa&tumon kaptalak", *Vida György... históriája*. Kiad. Kolumbán János. H.n. 1770. B5a.
c *Fáetonját*
d a búza közé keveredett konkolyról (Mt 13, 24-30; 37-40.)
e hitehagyással

rövidülését nagyobbik Leányának egy Város Szolgájától való megesése is:/ gonoszúl haragitotta fel őtet a' Pap ellen. – Csináltata a' Barátok Templómának ezűst gyertyatartót is: azomban a' maga kertében fenn állva, térden és leborulva a' Pápista Imádságos Könyvekből sokat imád- [277b] kozik vala. De kezde fonnyadni; gazdaságát kárral follytatni, a' Hadnagyságról pedig gondolkozni. Le jővén azért Gróf Bethlen Gábor[641] Bécsből mint Regius Plenipotentiarius,[a] és ótt Kerekes I'sák[642] hallottára Instál[b] is a' Hadnagyságért; de vékony választ vehete. – Haza jővén ágyba esék idővel, – a' Barátokat sóha nem hivatja vala; de azok is meg izenék, hogy gyónjék; mert külőmben tisztességes Temetést nem engednek nékie. – Végre: mikor sókáig neven kiáltozta vólna a' Református Papot, mondván: *Meg bócsáss! meg bócsáss! vétkeztem ellened! megbocsáss!!* Sőt a' Réformátus Papnak is izent vólna, hogy Imádkozzék érette; kétségbe esésnek sok jelei közt meg hala. – Dicsekedtek a' Barátok, hogy vették ők Berzinek 800 fórintig való hasznát, – igaz is, hogy 100. forintokban redemtibiliter[c] nékiek [278a] hagyá egy Szőllőjét a' Hellos[a,643] nevű hegybe. – Dicsekedett Szegény sókszor, hogy soha az ő maradéki szegénységre nem jutnak, annyit hágy nékiek; de úgy látzik, hogy nem sok idő mulva makkot süt az a' kérkedékeny proféczia.[b] –

224.

Toroczkai György jámbor Pápista ember vala Toroczkó Szentgyőrgyőn, és igen eggyügyű tudatlan Úr. – Ezt még Ifiúságában az osztozáskor, az Annya jószágának felosztásában felette igen megcsalta vala Toroczkai János;[644] de hogy az osztozás fel ne bomlana 1000. arany ligát[c] tettenek vala. – Idöjártában elméjére adák vagy vévé e' György Úr, hogy ő igen meg károsodott, úgy hogy ha onnan az osztást felbóntja, megfizetheti az 1000 – aranyat; ő azt felbóntá, a' több osztozó Leány atyafiak is ugyan sókat fizetének 's [278b] adának nékie viszsza;[d] de nevezetesen a' Toroczkai János pénzetlen unokái igen meg romlának Executio[e] menvén reájok. – Ő elpénzesedvén, 's azelőtt is gazdag 's minden pómpa nélkül való Úr lévén, a' Templom mellé, mellyet a' Szűlőinek sirjok felébe épite, fundála[f] a' Franciscánusoknak

a királyi teljhatalmú megbízott
b kérelmez
c megválthatóan
a *Hollos*, más.h.
b jóslat
c itt: kötelezettséget
d *viszsz*, th.
e végrehajtás
f alapított

Klastromot, és azt /:a' mint hallatott:/ 14 000. forintokig dotálá; e' felett a' Barátoknak testálá[g] minden mobiliáját,[h] nóha volna égyetlen égy Leánya;[645] de ö azt nem szenvedi vala maga elött. és igy meg hala hosszas nyavallyájában eldőgősödvén, kegyetlenné lévén, nem imádkozván, egy Jésus nevet sem emlitvén; hanem csak a' pia fundátiót[i] emlegetvén. – A' Barátok is mindent elpecsétlének, hogy a' Temetésig a' Leánya György Urnak egy csepp bórnak sem volna asszonya. Az Ifiú Toroczkai János[646] lévén Curátor funebris,[j] ki elöre meg igéré, hogy megadja a' Tisztességet a' Báttyának: fógá azért, és tornyos és vitorlás Pástétomokat [279a] készittetett a' Temetésre 's Torra mint a' Lakadalomra: elöre a' testet pómpa nélkül bétették vala a' Kriptába, egy üres Koporsot pedig kőrül rakának fejér[a] viasz gyertyákkal; egy Barát beszélle felette eről: *Dispone Domui tuae, quia certo morieris.*[b] Ott valék magam is. Az Unitárius Esperest Koncz Boldi'sár jő vala egyik az üres koporsó előtt egy viasz gyertyával. A' Barát Praedicátiojába valának sok mira monstra opinionum,[c] 's azzal múlatók osztán magunkat a' vitorlás Tór hellyett. Ott vala az Enyedi Prófessor Ajtai Mihály is; de nem hivák asztalhóz ötet is: de a' Barátok, és a' Toroczkai György haeressei[d] kőzött nagy vala a' villongás. –

225.

Gubernátor Bánfi Györgynek kissebbik Leánya vala 'Su'sánna: ezt feleségül vette vala a' Vén Kánya ama búta Jo'sika Imre Tórda Vármegye Fö Ispánnya; de a' Bécsben lakott Bécsi humort[647] szivott Kisasszony [279b] csak odero si potero, si[e] non invitus amabo[f] modra vala mellette; 's nem is lőn semmi gyermeke Imre Urtól; sőt talám egy Compánia Némettöl sem lett vólna. Meg hala Imre mellölle; de egy Hugenboot nevű Fő Strása Mester /:kit kőzőnségesen a' nép *Hokenpótnak*, 's Hokenpoknak[648] hiv vala:/ látván, hogy az asszonynak szép Joszága volna; és mint Jo'sika Imrénének is szép Jószág excindálta-

g hagyta végrendeletileg
h ingóságát
i kegyes alapítványt
j temetési gondnok
a *fejér* utólag beszúrva
b Adj parancsolatokat házad népének, mert meghalsz te, és nem élsz (Ésa. 38, 1.); *Domine tua, quia certo moriaris*, más.h.
c csodálatos szörnyei a hiedelmeknek
d örökösei
e *sin*, th.
f Majd gyülölöm, ha birom; majd meg kelletlen imádom (Ovidius: *Szerelmek.* III. 11, 35. Ford. Horváth I. Károly)

tott,[g] azt is túdván, hogy sok az Asszony argentériája,[h] kéré 's feleségül vévé Bánffi 'Su'sánnát, holott abban az időben Némethez menni csak a' nagy magyar Kurvák czimere vala, mintha azok privilégiáliter[i] birták volna, mint Révainé, Bethlen Mihályné.[649] Nem igen kelle az Asszony Hugenbootnak; minthogy az asszony részeges is vala 's Magyar is: – 's nem is éle sokáig az Asszony, hanem meg hala, akkor éré el Hugenboot is [280a] őrömének elsö napját, és akkor vevék eszre az Emberek is, melly szerencsésen házasodott vólt ez a' Német: A' Jo'sika Fiak pénzel veték ki Springről, más atyafiak másunnan. Öszvehalmozván azért a' sok pénzt 's árgentériát, indulólag vala Bécs felé, midön a' Bánffi Klára kérésére cselekedék egy kegyességet: Vala Bánffi Gubernátornak aranyból csinált Úr Vacsorájához való készűlete, 's az hajdon Bánfi 'Su'sánnának jútott vala. Ezt engedé Hugenboot visszaváltani. Ennél a' Hugenbootnál az Asszony által Hunyadi Márton a' Tórdai Pap igen benn vala, és asztalához is gyakran ülteté vala, – kinek vagy feleségének szavain meg indúlván Hugenboot Toroczkai 'Sigmondot[650] kezdé halállal fenyegetni; mellyet hallván a' jámbor Toroczkai, nem vala a' Sz[ent] Királyi házánál bátorságban, és Hunyadi halá- [280b] láig is mind idegen vala tőlle 'Sigmond Úr, – azért é hogy Hugenboot Tordán sókat quártélyoza vagy mi okon? – Egy Enyedi hitványság Szabóra Tordai Szabó Jánosra, fel ragada erössen a' *Hopenpok* név mind e' mái napiglan, nóha már ma *Zőldpúngának*[651] is agnominálják és simpliciter[a] *Pungának*. – Ez előtt husz 's tőbb esztendővel szembe az Enyedi Fö Pap előtt Nádudvari előtt fenyegetődzik vala, hogy Pápistává lészen; – ótt a' második Pap[652] keményen megfeddé, – már most a' hitványság ujra törlészkedik[b] a' Barátokhóz. –

226.

Egy időben; mikor már Szigeti István őreg ember volna 's Prófessor, a' Deákok poharozás között nem csak az Illyés András Erdélyi designátus[c] Pápista[d] Püspök verseit éneklik vala csúfképpen: *Quos Deus Omni-* [281a] *potens mavult promovere; De sub Scamno etiam solet extrahèrè, rè, rè.*[a] Mely pár vers ki is van nyomtatva;[653] – hanem egy 's más Gyermeknek fajtalan verseket is engednek vala énekelni. Melly dolgot nehez-

g kiszakasztatott
h ezüstneműje
i kiváltságképpen
a nevezik és egyszerűen
b *törkészkedik*, th.
c kijelölt
d *Pápista* utólag beszúrva
a Akit a mindenható Isten segíteni óhajt, azt még a deresről is kiszabadítja, -ja, -ja.

tel vala Szigeti István; és egykor hólmi symposiumba[b] béköszönvén megszolitá öket, 's monda: Miért nem csinálnak magok elmés játékos és ártatlan irásokat 's verseket azok hellyett mulatságra? s. a. t. Lőn azért; hogy egy Bartok Sándor nevű, a' sok Logikákat hólmi versekkel megcsúfolná, 's a Verseket notára vónva éneklik vala, 's isznak vala a' hangjánál. – A' Versek igy kezdődnek vala:

Dignus Major[c] Buzinkai,[d,654]
Hogy egy Kovács Toroczkai,
Bé vigye a' Verö házba
Distingválja[e] apró porra –
Sohajnáre. s.a.t.

Júta más némelly Logikáknak is benne; de már ezek is felejtődtek. - - - [281b]

227.

Enyedről Kolo'svárra menének Jenei Mihály 's más némellyek holmi dolgokban, Szathmári 'Sigmond, Soos Ferencz, 's Deáki Ferenc[655] papságokban, – és estvéli Cultusra[f] menének a' Hostátbéli[656] Templomba; de nem vala a' Templomba sem Pap sem Deák, hanem a' Cántor és a' nép. Az éneklés végzödvén, elő álla egy Csi'smadia és Könyörgést ólvasa az Impressumból:[g] ezen az Enyedi Emberek igen csúdálkoznak vala 's ezt detestálják[h] vala; de hallák azt a' Városiaktól, hogy az ótt nem elsö; és az is meg van, hogy Déák ossza az Urvacsorája poharát. NB: Ez attól fóg lenni, hogy a' Kolo'svári Papok őrökös Papok, a' Papságot már fiú 's leány ágon birják, a' restséget pedig talám Donatione mediante[i] a' Rákoczi György[657] Templombeli ülő hellye útán. Nagy púha tunyasággal Prófessorkodék ótt a' néhai Csepregi Ferencz is a' szép Tudománnyal; és sok túdatlan ökröket nevele készite a' Prae- [282a] dikálló Székre, azt vélven, hogy a' Praedikálló Szék talám Óltár, a' mellyen az ő értetlen borjait meg kell áldozni. – Már Doctor Enyedi István nehezen szenvedé vala a' Kolo'svári Papok 's Prófessorok restségét; halálba is gyülölte érette a' Belső Rend. – Csepregi Ferenczet utoljára, időre hára /:bár bizony

b asztaltársaságba
c méltó idősb
d *Bruzinkai*, más.h.
e válassza szét
f istentiszteletre
g nyomtatványból
h kárhoztatják
i adományozás révén

elébb cselekeszik vala:/ szembe megszolliták a' tunyaságról, és inték 's kérék a' szorgalmatosságra Bánffi Farkas, és a' tőbb Curátorok;[a] de hatalmasan menté magát, *hogy Püspökségre következett vólna, 's nem tették ő Nagyságok.* Mellyre monda Bánffi Farkas: *Az Istentöl vagyon édes Csepregi Uram, mi erről nem tehetűnk!!* – Ugyan csak ezután kezdé tanitani a' Vitringa Áphorismussit;[658] de nem túdom, ha csak égyszer is ment é átal rajta egész Prófessorságában. – Meg hala részeges Felesége útánn, maradván egy borozó és versificaló[b] Leánya, igaz Kolo'svári Leány. [282b]

288.

Haller János, jámbor jó Pápista Ur, Kászoni Cancelláriusnak munkája által, Erdéllyi Gubernátorrá leve. – Ez a' jámbór Ur az Apor Péter nagy kúrva Leányát[659] vette elsöben feleségül; ki nékie semmi Őrökőst nem szüle, mint régen Corrupta[c] gonosz faj; mert az annya is ollyan vala, és a' szegény fekete Czigány fórma Apor a Thoro et mensa divortiáltatta[d] is vala magát tőlle, fizetve a' Fejérvári Pap Uraknak 5000. fórintokat; de hagyjúk a' pórnak Apórt!

Haller János második házasságában vévé a' Dániel Péter Unitárius Ókőr Úr szép Leányát,[660] 's adá is jó szivel Dániel Pétör; söt azt móndá, hogy ö a' Leányt semmi Réligióra nem tanitotta, hanem úgy Itélt, hogy a' kinek rendeli az Isten, az tanitsa a' maga Réligiojára. Ám hiszem, óllyan vak buzgoságú asszony is ő Excellentiája, mintha a' Lojola, [283a] vagy Assisi Ferencz Tökiből szóttyant vólna. Ez a' szép Asszony bizony sokkal tisztább életü is mind e' mái napiglan, mint a' szűletett Apor pápista Leány vala. Szüle is szép Leányokat; de fiú is kell vala. Erővel nem vehetének se Istenen a' ki a' Magzatokat adja, se a' Természeten; hanem úgy gondolkozék a' szegény Gubernátor /:kit a' Kornis István factiója[a] mindenképpen kiván vala pessumdálni,[k] hogy ö mászhasson fel az Ugorka fára, mint a' Tisztelendö Pater Je'suitáknak 'Sindikussa:/[c] hogy fel mene Bécsbe ad res suas politicas a' Majestáshoz közel lévén stabiliendas;[d] és una fidelia duos parietes dealbando,[e] Mariaczelt is meglátogassa Feleségével eggyűtt, és a' Szüz Máriától Fiú magzatot nyerjen.[661] Ezt véghez is vivé egyszer: Vitt vala pedig magával egy okos rendes, de

a gondnokok
b verselő
c romlott
d ágytól és asztaltól elválasztatta
a intrikája
k tönkretenni
c követe
d politikai ügyei stabilizálására, a felséghez közel lévén
e egy festékes edénnyel két falat befessen (azaz két legyet üssön egy csapásra)

Unitárius Nemes Legényt Szolgának; mert túdta, hogy az [283b] okoson 's hiven szolgál, mint Erdélyben perspectae prudentiae et fidelitatis[f] Szólgának tapasztaltatott vala. – Mit nyert vagy nem nyert a' szegény Hallerné az első úttal maga sem tudta; de csúdát nagyot látott; mert a' Szűz Mária képe az óltárra, mint valami szépen öltözött Német Dáma ki jött, 's magát meghajtván, nagy orgonálás, trombitálás és dób verés között ismét bémene más ajton; a' mint ezt az Unitárius Legény is elnézé, és nékie is ólly szeget üte a' fejébe, hogy a' pápistálkodásról gondolkoznék, ha túdná, hogy ez valoságos csúda. Csudálá is a' Gubernátorné hihetetlenségét az Unitárius Legénynek, de ótt senki még nem is gondolkozik vala, hogy Unitárius járna, kő a' fűlibe, só a' szemébe.

Ezzel vissza menének ismét Bécsbe: de a' Gubernátorné ismét vissza kivánkozék, nóha magán tapasz- [284a] tálá, mely nehéz volna azokat a' kősziklás hellyeket járni, és hogy pénzel járják a' Búcsut. – Elindúlván Mária Czél felé előre elkűldék 'Socinust,[a] hogy hirré tenné a' Pátereknek a' Gubernátor érkezését, – kedves hir lön ez Czélbe; és már az Ostiárius[b] 's mások elött a' Gubernátor Unitárius Ebedijét[662] bémenni engedék elöre a' Templomba, – mikor az Óra fórma machinákat[c] az Oltár alatt elkészitik; söt néki mint Catholicus okosnak minden titkot meg mútatna egy Páter, 's ö csúdálni kezdi; de nem a' Czéli Csúdát, hanem a' maga vigyázatlanságát, 's a' Barátok álnokságát. – Elérkezék a' Gubernátor is, és véghez vive minden devotiót;[d] de ótt bizony fiat nem adának mind e' mái napig is; – haza jövének a' szegény Gubernátorék a' semmivel, 's azután egy darab idővel meg hala, minekútánna meg érte vólna a' Kornis István halálát; a' ki ha élt vólna, nem hagyott vólna nyugtot Hallernek; mert már azon az úton [284b] indula vala ellene, hogy a' Csásár promovéálja[e] Ministerségre, mert érdemli; hogy essék Vacántia[f] Erdéllyben. Nagy Mester vala Kornis; de még sem úgy van a' fia dolga mind kellene. – Kórnis Antalról sokszor jút eszembe a' régi szó: *Antal mene Budára.*[663] Bogáti Pál belé rakodék bűdőssen a' Kornis Antal erszénnyibe, – de Pál is elönti egyszer az Amareus[g] póhárt.[664] – Kornis István iktatá bé a' Barátokat Enyedre szép szin alatt, 's mézes madzagot vónván el a' Tanács szájába. –

f kipróbált, okos és hű
a itt: unitáriust
b kapus
c gépezeteket
d ájtatosságot
e mozdítsa elő
f üresedés
g keserű, rossz szagú; *Amoreus*, th.

229.

Le van irva a' Magyar Bibliák historiájában a' Debreczeni Bibliák historiája;[665] de nincsen ótt az igaz és fö óka, a' mint az ellen annyira dühösködtek a' Pápisták: nézd meg a' Summát Jelen: XIII 's feltalálod.[666] Nem tudom mi modon egy Katóna feles Exemplárokat[h] iktatott volt el Kassáról [285a] azokba 's olcson adta Debreczenbe,[667] – ugy jútott nékem is egy Tatai[668] által, ki is a' Debreczeni Ekklésiának most igen nagy hirű Papja. –

230.

A' Piárista Barátokról beszéllik, hogy midőn Debreczenben meg fészkelték magokat, csak igy esett, hogy Szállást kértek a' Birotól 's rendeltetett: onnan pedig ki nem mentek e' mái napig;[669] sőt majd úgy bánnak az[a] ótt lévő Református Clérussal mint a' Tövis Disznó a' Rókával: már egy idötöl fógva az ö Approbatiojok[b] nélkűl a' mi Typográfiánkon[c] a' Könyvek kinem jőhetnek. – Eddig a' Város Cassájából vették a' fizetéseket a' Papok 's Prófessorok, – már azt feltiltotta a' Király, sőt a' Deákoknak Innepi Légátiói[d] is mind megtiltattak, hanem a' Debreczenieknek az Ángliai Parlamentum csinált ólly Fundust,[e] a' mellyből már esztendőnként percipiálnak[f] 900. [285b] forintot már is percipiáltak egyszer.[670] – Láttam az Őreg Teleki Sándor[671] temetésekor a' Debreczenieknek Instántiájokat:[g] derék munka vala. –

231.

Hommius András Vizaknai Káplánbol lett vala Enyedi Szász Pap, ki azelőtt az Enyedi Collégiumba az Urfiakat tanitja vala német nyelvre; de a' nyúghatatlan Úrfiak csak annyit gondolnak vala vele, mint a' pásztor a' Süldővel; – 's azután Szebenben Deákoskodván egy keveset, Káplánná /:minthogy a' Magyar nyelvet jól megtanúlta vala:/ 's azután lön Pappá Enyeden. Vala emberséges ember; de a' Gergelyfái Papságért idehagyá Enyedet, látván hogy a' Felesége után veté magát a' Szász Egyházfi a' Vén Holczman; nóha a' ki Enyeden Kúrva, a' bizony Gergelyfáján is úgy

h példányokat
a *az* utólag beszúrva
b jóváhagyásuk
c nyomdánkon
d prédikációs kiküldetései
e alapítványt
f felvesznek
g kérelmüket

ergelyéskedik; mert a' macska fel hág a' Gergelyfájára is. – Ez a' [286a] Hommius András azt mondja vala egykor herba téh ivás között, hogy Szebenben az ő Theologiae Prófessora ugy irta le tanitás közbe a' Reformátusokat, hogy mikor Enyedre hivatala esett azt vélte, hogy éppen Pógányok közé jön, de látja, hogy Istenfélő Emberek. – Jenei Mihály Enyeden kis fiacskáját temettetvén, a' Tórban leülteté a' Papokat 's másokat, – az evés és ivás közben jó kedvet vévén Hommius András, monda a' második Magyar Papnak:[672] *Tudok úgy magyarul mint Kjed ha Szász vagyok is!* Mónda a' Magyar Pap: ha lehetséges lenne, hogy mi ketten még 100. esztendeig élnénk, 's az alatt Kjed mind a' Magyar nyelvet tanulná; akkor pedig itt az ablakon kivül magyarúl kezdene beszélleni,[a] – én itt benn azt mondanám: *Valami Szász beszél az ablak alatt nézzétek!!* – olyan nehéz a' magyar szóknak [286b] magyaros kimondása, 's e' szót mindenek helybe hagyják.

232.

Henrici András Barczasági Fi, Báró Dániel István által, az ő Udvarából, a' hól német nyelvet tanit vala; promovéáltaték[b] Enyedi Szász Papságra, – 's az Enyediek is nem járván a' Szász Püspök útán elhozák. Ennek fö góndja vala, hogy gazdag helyröl házasodnék, – 's nevezetesen tudván, hogy az Erkedi Pap igen gazdag 's a' Leánya eggyetlen égy, elhivé, hogy nékie adják, elöre kérkedik, hogy ö minden órán hintón fóg járni; de ótt cserben maradván, Meggyesröl véve egy tenyeres talpas, pirós, véres erös Leányt, és a' Szöllö mivhez[c] fóga, 's kezde lépesedni; de a' Papné Anger nevü Német Tiszthez szüré a' levet, és mások hallottára [287a] is ezen Lutheránus és kegyetlen huzó-vonó Oberstert:[a] *Lelkem, kincsem Angernek nevezi vala;* sőt más Tisztecskével is öszve kerülget vala; melly miatt egy Szászné meg is kúrvázá a' Papnét. – Az Enyedi Consistorium[b] eleget firkóla,[673] hogy visszamondassa; de a' Szászné /:Málót Györgyné:/ csak meg mondá, hogy ő azt nem cselekszi; de kész a' Papnét megkövetni; mert akárhogy vólt is, de csak nem kellett vólna nékie azt móndani Lelki Attya feleségéröl. –

Maga Henrici[c] András is felette dicséri vala azt a' hengér[674] Angert; de a' Fö Pap[675] azt találá nékie mondani: *Azt az embert Kjed dicséri csak, 's a' Felesége, de nincsen is óllyan rósz ember, kit valaki ne dicsérjen.* – Észre is

a jav. ebből: *beszélléni*
b előmozdíttaték
c jav. ebből: *mihez*
a ezredest
b egyházi tanács
c *Henrich*, más.h.

vévé végre Henrici,[c] hogy az ő Felesége a' hámfán [287b] kivül tapot, 's gondolkozik vala de Divortió;[d] és a' Fö Papnak mónda: *Ennek az én Feleségemnek hat Musquateros*[e] *kellene a' húsz fóntnak; de el küldőm haza, 's csinálom Divortiumot Isten Szent Három ugy segéllyen!* – Meg inti a' Fö Pap, hogy ere ne menne: meg is kezdé vónni Henriciné[f] a' bagariát,[676] 's kezdének élni csendesen. – Esék egy nyáron, hogy a' Pap szénát hányna éjféléig és elfáradván igen, és meg izzadván, üres kónyhát találа: mig azért a' felesége valamit fanyalitana, vetkezék egy ingbe 's kiálla a' hivesre pipázni, és jó finum kancsó borral öntőzvén belsö részét, más napon ágyba esék; de elmén igen szép rendeléseket tévén; halgatóitól kegyes beszédekkel elbúcsuzván, úgy feleségit is vigasztalván, a' pedig keser- [288a] vesen a' Férje lábait csokolgatván, igen csendesen kimúlék a' világból. – Az asszony idővel Szebeni Takácshóz mene Férjhez. –

Ez a' Szász Pap azonban igen hirtelen és indulatos ember vala; – religiosa disputatióban[a] egykor az őklét mutatván igy szól vala: *Ha túdnám, hogy ekkora Cálvinista hús vagyon valahól az én test[em]ben,*[b] *mingyárt Isten szent Három úgy segéllyen ki vágnám 's a' kútyának vetném!* – Ugyan ez az Ember az Enyedi Consistorium[c] hallattára kezdé sugillálni[d] a' Református Papok praedicállását móndván: *Én nem praedicállom óllyan theátráliter,*[e] *hanem a' Lélekre bébeszéllem.* – Mónda ere a' Fö Pap: „Ne sugillálja kegyelmed a' mi Tanitásunkat, mellyröl mi adunk számot: Kjed pedig a' Lélekre bé beszéll az igaz; mert a' minap is felállott az Óltár [288b] eleibe, és az Ifiúságot koczabuzotával,[677] kúrva házba járó fattyaknak, 's húszfontoknak szidta, – ha én cselekedtem vólna méltó vólnék, hogy Papságomból peremtorie deturbáltatnám."[f] –

Azonban elöjővének a' Halgatói; és megpanaszlák ezt a' dolgot, mellyet az elött a' Fö Papnak feladtak vala, – és ezzel a' Fö Pap leüté Szász Uramnak a' leczkét, és sóha azután hóltig nem danczaskodék.[678] –

Ez az ember midön házasodni akarna, egy nagy óláh Fáta[g] szolgálot és nagy oláh Legény szolgát fogada; de Bórsót fözvén gyakran, a' mint a' bórsó a' haját hányja vala, azt leszedi vala 's azt adja vala a' Cselédnek enni, azért azok elszökének házától egy más után; de ezt a' szegénység is okozta. – [289a]

d a válásról
e muskétás
f *Henrichné*, más.h.
a vallási vitában
b *testben*, más.h.
c egyházi tanács
d gúnyolni
e színpadiasan
f visszavonhatatlanul kiűzettetném
g román leány

Halálakor a' Successorának[a] 40. Veder bórt és 40. Véka buzát hagya, de ugy hogy az is a' Successorának annyit hagyjon; et sic per Consequens,[b] hogy az ujj Pap sóha *semmire* ne jöjjön, mint ö jött vólt. –

233.

Czekéleus vala Enyedi Szász Pap, a' Szebeni Szász Tanács Urnak Rósenfeldnek közel való attyafia. Ez sokatska ideig lakott vala Akadémián: vala szép eloquens,[c] részeges és igen kurvás ember, és a' Kastélynak romlott Köfalain jár vala ki éjjel baklatni: Boroszloból hozott vala egy kis gyenge formátlanka feleséget; de ő azt nem szereti vala, noha azután szép summa pénzeket percipiál[d] vala Boroszloból. E' vivé bé az Enyedi Szász Templomba lópva az Orgonát; a' Szentek Innepeit ez állatá fel: mellyekkel szerze nagy lármákat. – Ö pedig innen promotio[e] által amo- [289b] véáltaték[f] 's hintón kezde járni; de nem éle sokáig. A' Tractusban[g] igen várja vala az Assessorságot;[h] de az ő erkölcstelenségéért nem tevék. – Valának ennek idejében egy nehány Lutheránusok Toroczkon és Szent Györgyön, a' kikhez néha néha felvetődik vala: azok ötet igen tisztelik vala 's jól is tartják vala; de ö annál kevéllyebben bánik vala velök. – Lőn egykor, hogy ő menne a' Toroczkó Szentgyörgyi Paphóz, kit Hermányinak hivnak vala; kisérik vala pedig ötet a' Halgatoi; vala akkor is ittas; de ótt is ivék 's mónda a' Halgatóinak: *Ti kutyák! meghagytam néktek, 's most is parancsolom, hogy a' Hermányi praedicátióira szorgalmatoson eljárjatok, ne légyen panasz.* – azok pedig fogadák alázatoson. Másszór hiva jöve fel Czekélius,[i] és az Udvarokat felfitetvén, jöve részegen a' Réformátus Paphóz 's mónda: – *Hallod é Te Hermann* [290a] *elkészitetted é halálra az én betegemet Berzédi Mihályt* /:Ez régen Tőkőli Fejedelemnek[a] Tót Déákból lett Hadnagya vala, 's igen káromkodó vén:/ Felele a' Pap mondván: *Készitettem Imádkozásokkal 's vigasztalásokkal.* Mónda Czekélius: Én elmenyek mindjárt, 's feladom nékie az Úr Vacsoráját is. Mónda a' Réformátus Pap: *Ne cselekedje Uram T[iszteletessé]ged illyen ittasan.* Felele Czekélius:[b] A' Kristusnak is azt mondották a' 'Sidók mint

a utódjának
b és így a következőkben is
c ékesszóló
d felvesz
e előrelépés
f elmozdíttaték
g egyházmegyében
h ülnökséget
i *Czikélius*, más.h.
a *Fejedelemmel*, th.
b *Czikélius*, más.h.

Te nékem, hogy részeges Samaritánus, hogy Ördög vagyon benne. Nem gondolván azért a' Réformátus Pap szavával, elmene a' Beteghez; az honnan haza jövén monda: Hermann! jó lelked vagyon: Isten ugy segéllyen úgy el készitetted volt azt a' beteget, hogy én csúdáltam. Most isten hozzád!

Ezután hir futamodék, hogy az Olad házi Monostériában sir egy Kép, azért látni mene, hólmi ajándé- [290b] kocskával Toroczkai Jánosné; de Enyed felől Szigeti István Prófessor is óda tanácstalankodék maga mellé vévén ezt a' Czekeliust,[c] ki felérkezésekor is jó félben vala az Enyedi bortól; és béviteték magokat a' Kalugyerek által a' Képhez; de már a' Kép nem sir vala. Kérdé azért Czekélius[b] a' Kalugyerektöl: *Sirt é ez a' kép?* Felelének: *Sirt bizony Parintye!*[d] Mónda Czekélius:[b] *Kérdjétek meg miért sirt?* Felelének a' Kalugyerek: *Parintye! nem túd ez a' Kép szóllani.* Monda erre Czekélius:[b] *ha nem túd szóllani, nem túd sirni.* – he! he! 'S ezzel haza jövének. –

234.

Toroczkai Boldi'sár, a' Thésaurárius[e] Toroczkai Jánosnak igen kőszvényes és rővid életü Fia, Serédi[f] Leányt vett vala, és Magyar Országon is Joszágot bir vala: kimentében 's béjötében egy Rozgoni nevü [291a] Réformátus Paphóz szokott vala szállani; mert a' Pap is becsület túdó ember vala, és Bóldi'sár Urnak ótt egy jó Státioja[a] vala. Lőn egykor, hogy Boldi'sár ott künn létében fogada egy Totot Lóvas Legénynek. Erdélyi utjában pedig előll elküldé a' Totot 's mónda: Menj el előre ebbe a' Faluba, *'s kérdezd, hól lakik Rozgoni Uram?* 's köszöntvén szommal mondjad, hogy bészállók jó akaratjából hozzá! Elvágtatván a' Tót, kérdezé a' Faluban egytől is mástól is: *Hól lakik Büdős gané fójtás! hól lakik Büdős ganéj fojtás?* De senki reá nem igazitá. – Ezzel vissza lóvagla az Urához, 's meg móndá; hogy ótt nem lakik óllyan ember. Csúdálá ezt Boldi'sár 's mónda: *Kit kerestél Szólga?* Felele a' Tót; *Bűdős ganét kerestem Nagyságos Uram*! Mellyre mindnyájan kezdének kaczagni. Mónda azért az Úr! Nem [291b] azt mondottam, hanem azt, *hogy Rozgoni Uramat keresd.* Monda erre a' Tót: Mind egy: *Büdös gané, Rosz gané.* Ugyan csak az Úr bészálla Rozgoni Uramhóz, – a' büdös ganét egye meg a' Tót. –

c *Czikéliust*, más.h.
d pap (rom. parinte)
e kincstárnok
f jav. ebből: *Szerédi*
a állomása, pihenője

235.

Patakfalvi Papné 's igen ifiú menyecske vala az én anyám; és abban a' Falúban Ferenczi Istvánné nagy Gazdaasszony nagy gazdag és Vice Királybiróné vala; ki az anyámnak illyen tanácsot ada: Édes Papném menyecske! ha megszóllit az Urad, a' Tőt, ha a' vászonba őltötted is által ne vónd, hanem mindjárt szökjél 's menny. – A' Mesternének, a' vén Somodinénak pedig mónda: Mesterné! sáros az Urad mentéje hátúl, azt dőr'söld le atyámfia!![679] –

236.

Mikor a' Gubernium Kolo'svárat residé- [292a] álna[a,680] jöve Új Tordáról egy Sóvágo Instántiával[b] Felesége ellen a' Guberniumra; de a' Felesége is megjelenék. – A' panasz a' vala, hogy ö megszegényedett igen, mint hogy a' Felesége is részeges, 's maga is meg nehezedvén, már az Aknát nem járhatja úgy mint ezelött, – kéntelenittetik eggyűtt acquirált[c] házakat eladni; de a' gonosz Feleség mindenütt contradicál 's protestál.[d] – Nem bizék magához a' Férjfi; hanem Procurátorává[e] bérlé a' kútak, deberke[681] fórma Ro'snyait de M[aros] Vásárhelly;[f] és egy délútánni Sessióban[g] estvefelé múlatságúl, fel vévék a' Session ezt az Instántiális Causát[h] a' két Tanács Urak és Gubernialis Sécrétárius.[i] És az Instántia mellett annak punctumát[j] kezdi[k] a' Prokátor szélesebben előadni 's mútogatni: az asszony nem fogadott vala Procurátort, hanem maga kezdé magát 's házát óltalmazni. Monda Ro'snyai az ö Cliensének ké- [292b] pében: *A' kénszeritő szűkség viszen réa, hogy a' házat eladjam.* – Felele az asszony: *Talám kjednek igérték azt a' házat Prokátor Uram! abba bizony kjed nem kap 's a' levébe sem csap! dolgozzék a' jó Uram 's ne igyék, 's nem hal meg éhel Törda Városában.* – Vitatá Ro'snyai az Asszonynak itkányosságát is: *de felele a' Sóvágoné.* Nem ittam a' Kjed erszénnyére édes Prokátor Uram! sem az övére; hanem ha ittam, én főztem azt 's abból ittam, 's ezútánn is iszom bizony én hajja ked: a' ki

a székelne
b kérelemmel
c szerzett
d ellene mond és tiltakozik
e jogi képviselőjévé
f Marosvásárhelyről
g ülésen
h kérelmi ügyet
i kormányzósági titkár
j pontjait
k jav. ebből: *kezdik*

bánja tegyen rólla! mónda Ro'snyai! halgass asszony! becsüld meg magadat! Mónd a' Sóvágoné: Nem hallgatok nem, hogy mindent reám kiálcsatok, kigyót, békát, 's én csak hallgassak! Talám jól meg kenték a' Kjed tenyerét Procátor Uram! 's azért beszél Kjed óllyan fennyen. Mónda továbbá a' Prokátor: Vegyék Méltoságos Úrak szivekre, [293a] hogy eddig a' Császár szolgálatjában vóltam, már ahóz kell nyulnom mit Ifiuságomba kerestem. Mónd ere a' Sóvágoné; – ótt dolgoztam én is, a' hól a' te eb kőrmöd kopott meg jó[l] Uram; de azt bizony nem adod, ha tudom; talám Prokátor Urammal akarsz osztozni! tedd le magad. Mónda Ro'snyai: ma pórul jársz asszony töllem, – nem tekintesz senkit te rósz Asszony! Felele a' Sóvágoné: Talám bizony meg ütne Kjed? azt bizony nem tanácslom: ha óllyan rósz lettem vólna mint Kjed móndja, nem szerzettem vólna házat Tórda várossába s.a.t. *NB.* Ezt az Urak sókáig halgaták nevetkezéssel; de a' Sóvágó nem éré el szándékát. –

237. a.[a]

Csáki Imre Váradi Püspök és Cárdinális vala: kinek asztala anyi abrosszal vala meg teritve, a' mennyi vala az ö fógás étke, 's mikor az elsö Fógást egésszen elviszik [293b] vala az abraszt is elviszik vala. A' gyümölcs elött minden vendég eleibe egy egy nagy, 's tágas szájú üveget vizzel tele bé tesznek vala, hogy ki ki a' kezit abba mártsa, 's kendő is vala ótt, hogy azzal megdőrgölje: de sok Várad-vidéki Udvarló Nemesek azt nem tudván, 's e' féle czérémoniát sem nem látván, sem nem hallván, túdatlanságból jól isznak vala a' vizből, a' kik pedig azt tudják vala, mosolyognak vala. –

Ez a' Cárdinális meg hallván, hogy az Ő Őttse a' Csáki Imre Urfi[682] minémű hallatlan rút paráználkodást, és leányokon valo erőszakokat viszen véghez, és magához nem túdván hivni; ira az Erdéllyi Gubernium-nak, hogy minden kitelhető utakon, 's modokon azon légyen, hogy elfogattassa, 's árestomba tartassa keményen. Doboka[b] Vármegyében lévén Szurduk a' Csáki Imre gonoszságinak mihellye, bizaték e' dolog [294a] Kőblős Péterre a' Vicé Ispányra; a' ki mesterségesen elfógá, és hintón bévivé Kolo'svárra, 's ótt lőn sokáig árestomban: Német strá'sálja vala; de ő azt jól tartván 's megrészegitvén, őszsze jár vala Bánffi Imrénével a' Mikó Leánnyal; de Bánfiné, a' keritő vén 'Sanának panaszolja vala, hogy az Urfi mije *elég nagy*; de nem elég *kemény*, és ezt a' titkót az Inquisitióban[a] ki vallá a' Vén asszony, és hathatoson felólvastaték az

l *jó mag*, más.h.
a az eredeti hibás számozását a másoló javította
b jav. ebből: *Dobóka*
a nyomozásban

Enyedi Szász Templomban, több és annyi rúttsággival annak az Asszonynak, hogy hat pár házast annyira ellehetett volna választani. – Csákit az Isten ifiú korában ki vágá. –

237.b.[b]

Berzétei János Fejérvári Pap, 's Prófessor, Fogarasból vette vala a Feleségét, ki midőn értem, jó Asszony vala. Ezt Berzétei előtt egy [294b] Legény elmátkásitotta[c] vala; de látására menvén egykor a' mátkájának 's leülvén eggyik lábát keresztül tevé a' másikon, a' mellyért a' Leány elválék tőlle. –

Valának Berzétei Jánostól négy szép gyermekei; de szőrnyű rosz vérűek. János vala a' nagyobbik fia, a' ki Magyari Jo'sefnétől az ablakon buvék ki éjjel, hogy a' sajton leereszkedjék; de ugy ereszkedék, hogy meg szakada 's meg hala, már ezelőtt a' Collégiumból gyalázatoson kiigazittatván. – Jo'sefet a' kissebbik fiát midön jóra intené az Özvegy Vén édes annya, ezt feleli vala: *Ne beszéljen Kjed Anyám Asszony nékem hijába; mert az csak annyi, mintha részeg Németnek beszéllene Kjed.* –

238.

Csáki Imréhnek Szurdokon egy ebédje igy esék: Wessellényi Ferencz és István[683] Urfiak feles Udvari néppel látogatására menének Csákinak; de úgy igyekezének titkon menni, hogy éppen asztal felett találják. Nehéz vala pedig emberséges em- [295a] bernek szembe jútni azzal a' sceleratissimus[a] Urfival. Csáki igen jól fözetett vala, hogy asztali embereivel egy hatalmas ebédet csapjon; 's már egy Filegoriában pómpás asztalt terittetvén, maga is ótt múlatja vala magát: – hirt visznek, hogy a' Wessellényi Urfiak a' kapun vannak, a' kapú pedig bézárva áll vala; kérezzének bé, 's nem lehete bé nem bocsátani; de maga azonban a' Filegoria menyezetében elbúvék. Wesselényiek a' Filegoriában letelepedének; 's kérdezék, hól van a' Gróf? 's hazúdák a' Szólgák, hogy sietve ment el éppen most valami siettető Levélre: de Csákány Borosnyai, az Udvari tarka Bolond felmútata az újjával, 's abból meg túdák a' Wessellényiek a' dolgot, – feladták azért az étket; – a' Csáki Szólgai[b] leülteték 's jóltartván, elmenének dolgokra, feles ideig kuczorogtatván apokrifus[c] Imrét az eszterhába.[684] –

b az eredeti hibás számozását a másoló javította
c *elmátkásitott*, más.h.
a elvetemült
b jav. ebből: *Szólgait*
c elrejtőzött

239.

Generális[d] Gyülést tartanak a' Refor- [295b] mátus Esperestek M[aros] Vásárhelyt, és a' mint a' Református Nemesek megdűhődve kapdossák a' Templombeli elölülést, 's a' Templom épitésében a' postcedentiát;[e] úgy a' Pókai elegy belegy kissebb 's nagyobb; de megpokosodott alázatosságú nemesek is ebbe a' nyavallyába estek vala, és ezt sem Esperest, 's annak visitátiója, sem Partiális Synodus eggyeztetni nem túdák. – Jöve azért a' patvar a' Fö Synodus eleibe: Végezetre meg veté magát a' Synodális Notárius[f] mint a' magyar Eloquentiának[g] Apuléussa vagy Avancinussa,[685] 's ira Deliberátumot;[h] melly is igy kezdődik: *Szeretetbeli visszavónás támadván a' Pókai Ekklésiában s.a.t.* melly Expressioból[i] tréfát csinála egy valaki, 's minden veszekedéseket kezde *Szeretetbeli visszavónásoknak nevezni*, 's akkor vevé észre az Eloquentia, hogy kificzamodott a' lába vagy inat űtőtt. – [296a]

240.

Gróf Teleki Pál akadémiákon járt Túdos Úr vala; de minthogy a' Bécsi Udvar egy ujjomnyi hivatalra is fel nem vévé, nóha Fija vólna ama hazája árúló Teleki Mihálynak, nagy részét idejének elme fúttató tréfákra forditja vala és játékokra. –

Vala Enyeden egy Csákány Borosnyai nevü Deák, – ezt Innepre rendelék, ollyan kisded Ifiú, de nállanál túdosabb Deákkal, ki nállanál a' Rendben elsőbb vala. Ő azért el nem mene haragjában, hanem mene Cancellária. – Teleki Pál észrevévén csak hamar, hogy nincsen nyelbe a' Csákány, és éle sincsen, kérdé tölle; *hány része van a' Tripártitumnak?*[686] 's látván, hogy nem túdja, látá, hogy az együgyüből könyen lehet bolondot csinálni azt véghez is vívé, 's maga mellé vévén, azt adá elmére, hogy házasság által keresse szerencséjét; mert az által [296b] sok Fejedelmek is sokra mentenek; – nékie már van annyi értelme 's szerencséje is lehet experientiája[a] után, hogy akármi nagy Dominiumba[b] parancsolhat. Néki bátradék Csákány, 's legelsőben is kéré a' Teleki Pál Léányát, 's tésznek igéretet sub hac conditione:[c] hogy engedjen a' Fura-

d általános
e utolsóságot
f zsinati jegyző
g ékesszólásnak
h határozatot
i kifejezésből
a tapasztalata
b uradalomban
c oly feltétel alatt

tossal[687] hármat üttetni az alfelére, 's a' harmadik után mindjárt legyen meg a' Lakadalom – kettőt állatjára nagyot csapának Csákányon; de a' harmadik még hátra vagyon. –

Ez a' Teleki Pál kérdé ezt is a' Lónai Paptól Hunyadi Ferencztöl:[688] Praedicátor Uram, Vajjon: Üdvezülnek é a' Lóvak; mert az Illyés Lóvai Üdvezültek. –

Ezt is ő kérdi vala: Az Ó Testámentomban Szamarakon jártanak; ma inkább Lóvakon, vajjon miért? talám azért, hogy usus equorum esset bonum Novi Testamenti.[d] – [297a]

241.

Bagaméri Sámuel[689] formás és kúrvás Legény, Püspöki Lászlonéból a' Komáromi 'Su'sánnából kifogyván, vagy ha még addig is öszveköté egy guzs'sal az Ördögök csépjét /:és Keszeg Imre vala eggyik Keritö:/ Szigeti Györgynével a' Prófessornéval; és rút életet élének, mely nős paráznaságnál nagyobb ruttságnak tartathatik. De Bagaméri annak nagy hasznát vevé; mert Wessellényi Istvánné fösvény Férjétől el titkolva szép Summa pénzt téve le Szigeti Györgynél,[690] hogy pie, prudenterque[a] osztogatná ki Akadémizánsoknak.[b] Az ezer mesterségű Asszony, kit a' férje halálba szeret vala véghez vivé, hogy innen Bagaméri nagyon felsegiltetnék; én bizony nem is tudok mást, a' ki onnan részesült vólna. Elmene Samú a' bűnnek ideig való használával, 's mig óda jára, [297b] Szigeti György Májális[c] Curáúl ollyan Récipet véve bé, a' melly miatt a' fógai kihullának, vére elfóllya 's meg hala. Bagaméri lejöve 's Papságot ére a' Bányai Tractusban,[d] házasodni pedig jöve Enyedre, hogy az Özvegy Szigetinét elvegye feleségűl, meg is látogatá; de az Asszony in speciem[e] Szigeti Istvánra halaszta. Ott eggyütt mind ketten megjelenének, hogy annál titkosabban follyon 's forrjon is meg a' régi forrasztás. Mond azért Bagaméri /:igy bolonditja meg őtet az Isten!:/ Szigeti Istvánnak: „Vagyon hat esztendeje, hogy egymáshóz kötelességűnk vagyon Tiszt[eletes] Asszonyommal, mellyre ö kegyelmét meg emlékeztettem; de T[iszteletessé]gedre halasztott. etc. etc." –

Az okos asszonyban megpe'sdűl a' vér, világos lévén a' dolog, hogy ez előtt hat esztendövel élt az ö Férje; – e' miatt elidegenedék Bagaméritöl; az is haza menyen [298a] cum longo naso;[a] mert az asszony nem

d a lovak használata az Újtestamentum adománya
a kegyesen és okosan
b akadémiára készülőknek
c májusi
d egyházmegyében
e a látszat kedvéért
a hosszú orral

is hitte, hogy az a' bűszke jól tartaná őtet. Az Isten, el is törlé azt a' parázna Legényt hamar az ö Ifiúságának virágjában: az Asszonynak pedig ada sók meg térő napokat, <bocsáta réá sók megtérő napokat> bocsáta réája sok kedvetlen dolgokat. Mutatta egy Istenfélő vén asszonynak a' csecsét ezt móndván: Igen szép emlöim vóltak asszonyom, 's már el száradott, 's óllyan *mint egy béka:* – 's ollyan is volt. –

242.

Vala Bagaméri István[691] nevű szegény Déák az Enyedi Collégiumban, 's annak egy városi Tanitvánnya. – Kánikula felé ada a' Deák annak a' gyermeknek egy poltrát, hogy <adna> hózna nékie egy Tojást vacsorára, – elmene a' gyermek, és hogy a' pénzt magának meg tarthassa, az annya kotló Tyúkja alól, idöre, hára valahára el hóza a' praeceptorának tizenkét Tójást. – [298b] Bagaméri is az alatt forgátsos szemétből tüzet téve; de a' tűz sem világól vala, gyertyája sem vala, hanem hólmi 'sirba a' porzsolóba[692] belé veré a' véres tójásokat, 's addig keveré mig vélé, hogy meg főtt higan, – eszi is már; de hát rósz, – addig fujja,[693] mig meglátja mit főzött, 's a' dolgot meg tudván, megplágálá[b] a' Tanitványt, 's elbocsátá haza. – Ezzel eggyűtt lakik vala egy Pai's nevű rósz Deák is,[694] a' ki Borzokat szokott vala fógni, 's néha eleven Bórz kölyköket is hóz vala a' Collégiumba; fútni pedig éppen nem túd vala, mint a' bórz. –

243.

Szigeti Lénárt János /:kit Sánta Prócurátornak[c] hivnak vala:/ Enyedi Civis, Szigeti Déákból lett vala Enyedi Deákká: vala fekete, 's eggyik lábára felette [299a] sánta ember. – Ez az ö attyának éggyetlen éggye lévén, 's látván, hogy az ő Felesége kikapó, – egy nehány száz fórintokat letéve Gróf Bethlen Jo'sefnek, mint Réformátus Fö Ispánynak kezinél; de a' szegény Urat, mind az Attya Bethlen Miklós sok adosságba hagyván, mind pedig maga sok pómpája is sók költségben ejtvén, a' Lénárt János pénzét is elkölté: – mind e' napig is nem lévén senki a' ki megfizetné. De Szigeti János nagy memoriájú, szép elméjű Ifijú lévén, óllyan ertig bertig[695] testel is, végre lévén Fogarasi Mesterré; – ótt Toroczkai Jánosnál[696] a' sok mese mondással, tréfával, leve éppen asztali Ember; más felőll, a Papság is éppen rajta fordúla meg: de a' Réformátusokkal magát meg untatá, 's Püspök előtt is úgy meg vala béllyegezve, [299b] hogy Pappá

b megverte
c jogásznak

nem lehete, hanem Enyeden – Kupás[a] Máriát elvéteté vele Kőblős János, 's azután jus patriumnak[b] tanulására fogá. –

Mikor a' Néhai Püspők Vásárhelyi István tiz Deákot fógadott volna Káplánjának, 20. Veder bór és 20. Véka búza fizetésen ez a' Szigeti János vala az eggyik káplány, a' másik Csegődi András; a' Tiz Káplány közüll pedig néha egy sem vala Templomban. – Egy illyen rövidség miatt, béhivatá egyszer Csegődit a' Püspők, 's monda: *Tiszteletes Káplány Uramnak: Ti szamarok meg ivátok a' bórt, a' búzát is kifógátok, és nem akartok szolgálni.* Felele Csegődi Uram: a' bór igen gyenge volt, a' búza pedig csak rósta ally. – Mónda erre a' Püspök: Hazudsz! hazudsz![c] és a' Nádat kezdvén keresni, elszalada a' Capellánus.[d] – [300a] Szigeti János felőll pedig meg hallá Inczédi Jo'sef, hogy ollyan mese beszédeket túd, hogy éggyel meg éri mondani egy hétig, 's úgy is vólt: ki hivatá Szent Királyra, 's éjfélig is eltartja vala a' Gynaeceumat[a] beszéddel. Valaki pedig azt adá elméjére az[b] Asszonynak,[697] hogy nevezze Szigetit Vulcánusnak, a' melly régen a' Kovácsoknak vólt az Istenek; 's kezde az Asszony móndani, hogy Vulcánus fekete és sánta vólt. Szigeti is mónda: Lészek én Vulcánus, az Asszony pedig légyen Vénus. – egy elsőben kap az asszony rajta; de meg hallván a' fabulát,[698] észrevevé, hogy Szigeti ki kapott volna rajta. –

244.

Császár János nevü béresse volt egykor az én Atyámnak, a' béres pedig fegyvert tart vala, és púskával jár vala az erdőre, és egykor imitt amott bokrászván, [300b] találá két farkas kölyköt, 's eggyiket elevenen elfogá. Vala pedig azon a' hellyen ilyen szókás, hogy a' Farkas börrel búzát keresnek vala az emberek házanként 's falunként: azért Dombi István nevü ravasz tőkélletlen tekergő ember, meg veszi a' farkas kölyköt, 's igér 12. véka búzát érette, – elindúlván a' farkas kőllyökkel, bémenyen a' szomszéd faluba egy házhóz, a' hól a' Leány éppen akkor akar vala szapullani,[699] ótt a' házban elereszti a' kölyköt; ijedtében az ágy alóll ki szőkik egy Komondor, és egy nagy cseber vizet eldőjt. – a' Gazda haza érkezik, 's a' dolgot megtúdván, össze szidja Dómbit, 's alig, hogy meg nem is veré, – még egy két helly[en][c] szidalmat nyér. – azért haza me-

a jav. ebből: *Kapás*
b hazai jognak
c *hazuds*!, th.
d káplán
a az asszonyok házát
b *az* utólag beszúrva
c *helly*, más.h.

nyen, a' köllyök farkast vissza akarja adni, a' béres a' búzát praetendállya.[d] – s.a.t. – [301a]

245.

Vagy historia, vagy példabeszéd, – elég-hogy beszéllik egy Szebeni Szászról, hogy ő hallván és látván melly délicátnak[a] tartják az Urak a' Rákot; de nékie módja nem lévén benne, hogy Rák levest, Szijjalt[700] Rákot, Rákot töltve főzethessen, egy Szász Urnak ablaka alatt talál egy üres rák lábat, 's azt fel vészi, haza menvén ablakot nyit, ki kőnyökől rajta; és a' Rák lábbal úgy vájogatja fógait, hogy lássák mások, mire ment az ő állapotja, hogy minden órán óda teheti az orrát, a' hóva az Urak alsó pófájokat. –

246.

A' Péterlaki Oláhok, innen Radnotra, egy husvét ünnepére, hogy illendő Agapét[b] tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bórt bévetnek a' Beszerikába; [301b] és ezzel az Urak Korcsomáját sok napokig felakasszák, 's megszárasztják,[701] – azomban a' Templomban szentségesen ittak a' Szentek, 's hevertek a' disznok. A' Professorátus[c] azonban gondolja vala, hogy a' szép Husvéti napokban sok borok kél el; de Kemény László Consiliáriusnak[d] meg hozzák a' hirt, 's rá izen a' papokra, hogy a' Beszerikát Korcsoma[e] házzá tették. Eljőnek az Innep Szeredáján a' Vénebb Oláhok, malaczot sikkatnak, Csirkéket repdestetnek. Móndja a' Vén jámbor Ur egy asztali Szolgájának: *Vajjon mit kér az a' Malacz Szólga? Grácziát*[f] *Nagyságos Uram! a' Péterlaki ag[ap]énak!*[g] Akkor haragunni, feddőzni, szitkozodni kezd a' Nagy Tanács Ur bór is lévén benne; de csak e' vala minden Catilináriája[h] és Philippicája.[702] Meg ládd Oláh! meg ládd! ezt bizony meg irom a' Vladikának:[i] meg irom, 's meg tanit s.a.t. Az oláhok kiáltnak vala: Járte Mariátá! nój [302a] szim numáj bolond;[a] de a' Consiliárius annál

d követeli
a ínyencségnek
b szeretetlakomát
c professzori kar
d tanácsúrnak
e jav. ebből: *Korm...*
f kegyelmet
g *agénak*, th.
h jav. ebből: *Cata...*
i román püspöknek
a Bocsásson meg a nagyságos úr, mi már csak olyan bolondok vagyunk! (rom. Iarte [ne] maria-ta, noi sin[tem] numai [bolundzi])

inkább fenyegetődzik vala a' Vladikával, – kerül fordúl egy Szólga, 's mond az Olahoknak: hallgassatok, egy szót se szoljatok, 's majd haragunni sem túd. 'S úgy elállá a' szava a' jámbor Urnak, hogy egy szót sem szóllana, hanem bémenne a' házba, 's az egész Agapé ezen végződék. –

247.

Az a' Magyar országi Református Staritus[b] Mihály a' ki Esztári fiú vala, és sok szép régi énekeket irt mellyek az Impressumban[c] meg vagynak:[703] ollyan kópasz ember vala mint a' Tők, a' pápisták pedig igen mérgesen gyülőlik vala őtet 's igyekeztek is néha halálára, – észreveszi egyszer, hogy a' pitvar ajton kivül lesik hólmi Pápisták dorongokkal, hogy ha kidúgja a' fejét agyon verjék; – [302b] ő is egy Tőkőt pálczába szúr 's ki dugja éjjel, mellyet összerontának az ő feje hellyett. –

248.

Értünkre esett kurvás /:kincses vagy koldust kell vala mondanom:/ Kolo'sváratt, hogy egy szegény ember egy Szekér fát vinne a' Kolo'svári piaczra, 's mig ótt áll egy Kurva 's akkor született kisdedjét egy Tarisnyába tévén a' szekér oldalára felfűggeszté 's elmenyen. – Egy szegény Musquatiros[d] meglátván ellópja kenyér és ázalék hellyett; a' Fát azonban megveszi valaki 's elhajtatja. A' Német ezt látván, a' Tarisnyát meg nézi, hogy mi van benne, 's elhűl, hogy kis gyermek, – a' Bauernek[e] vissza akarja adni; a' nem veszi. A Commendánsra[f] menyen a' dolog, ki is a' gyermeket a' Német Katonának itéli. –

249. [303a]

Kolo'sváratt egy Református Czigány halálra betegszik, és egy Jesuita hozzája menyen hogy Pápistaságra téritse az ágonizaló[a] Czigányt, nyujt is a' Czigánynak fekete fa feszületet; de a' szegény a' kezével is intvén ezt mondja vala a' Je'suitának minden hitegető beszédeire: *Vidd el azt a' Fa legényt, vidd el azt a' Fa legényt!!* A' Je'suita is őrdögnek hagyván a' Czigányt elmene haza. Más Kolo'svári Czigány hajdon ezt mondotta

b jav. ebből: *Starinus*. A margón a javító megjegyzése: *Sztárai*
c nyomtatásban
d muskétás
e parasztnak
f parancsnokra
a haldokló

vala: Bémenék hajdon a' Pápista Templomba, hát irgyinálnak, virgyinálnak,[704] 's mondék: nem jó az igen nagy vigság. – Elmenék a' Farkas útzába, hát az édes Csengeri[705] Uram praedicál, 's úgy esék, mintha hárs kötelen vónták volna Lelkemet Menny Országban. –

250.

A' jámbor Borbereki Dániel a' Cserei Familiából házasodván ollyan Feleségre kapott vólt, ki felett a' Vásárhellyi Ist- [303b] vánnak e' volt a' szava: *Ez a' boldogtalan Bórberekiné rósz fa volt 's kivágattatott.* Borbereki Dánielt azzal csúfolja vala Debreczeni Henter István Enyedi Pap fiából [lett] Procátor, hogy Dániel azt beszéllette volna, hogy a' Mihály Vajda Orájának ütését hallotta Gombásnál a' Marosban.[706] Ezért Borberekiné meg dőngeté Hentert a' maga házában 's mind addig is veré mig amaz szaladoczkira vevé a' dolgot. –

251.

Telegdi Mártontól azt kérdi egyszer egy oláh az árok háton az Enyedi Kastély mellett: *Szpunye*[b] *Hadnagy!* mi az Unio, 's az Uniti?[c,707] mert minket arra akarnak venni. – Mond Telegdi: *a' Német*[d] *Tőrvény*; 's azzal azt akarják, hogy a' Pástot[e] 's preszkurát[f] vajjal csináljátok, és az illyen békákat fogjátok, süssétek 's azzal böjtöljetek a' négy nagy bőjtőn. Az Óláh hallván ezt, elir- [304a] tozék, 's azt felelé, hogy készebb meg halni, mint *Unitz* lenni. –

252.

Vecsei Pál Enyedi Compactor[a] jó Mester ember vala de nagy bór csiszár; a' Felesége is bór veder 's bór moslék asszony 's nagy kúrva is Leány korától fogva. Végre kórságossá is lön Vécsei, el is szegényedének: a' Feleségét a' Magistrátus[b] a' Városból kiigazitván, a' gyermekei a' szegénység mián lópásra vetemedének, a' panasz jőtőn jő vala a' Papokra, 's azok hivaták vala magokhóz Vécsei Pált a' Kastélyból a' parochiába; inték, feddék, 's kérék a' jóra; de ő akkor is ittas vala, – mónda

b Mondd meg (rom. Spune); a javító jav. ebből: *Supunye*
c egyesült; görögkatolikus (rom. uniti)
d *Néma*, más.h.
e húsvéti misekenyeret (rom. pasti)
f misekenyeret (rom. prescura)
a könyvkötő
b hatóság

azért nékiek illyen Historiát: „Tiszteletes Uraim! vala értemre Magyar Országon egy jó mester ember; de az is a' bórt igen szereti vala, azt a' Papok sokat inték, és kemény szokkal is [304b] feddék vala,[c] hogy hagyná el a' bór italt; fel is fogadták vele hogy elhagyja a' bór italt, hanem nem álhatván meg, megmeczczé a' tórkát, 's meghala. Bizony Tiszteletes Uraim Kigyelmetek is félhetnek ettől!!" –

Mónda a' második Pap[708] haragoson, nóha alig állja vala, hogy el ne nevesse magát: bár ennek elötte tiz esztendővel metczetted volna meg torkodot, hogy boldogtalan gyermekidnek torkokat igy meg ne mecczheted vala. Erre mónda Vécsei: *Nó Tiszteletes Uraim!* én is felfogadom, hogy soha többé részegitö Italt a' szájamba nem veszek; de minthogy egy kis bór vagyon bennem, ezt a' fogadásomat hónap reggel kezdem tellyesiteni; mert már ma haszontalan. – Mónda a' Pap: ne fógadjon Kjed egyebet, [305a] hanem csak azt, hogy mértékletesen él a' borral. – Ezzel elmene, 's azon éjjel elszökék a' Városból Vécsei vagy Veszei; oda is lön sokáig, meg köntösözé[a] magát 's haza jöve; hóza is attestátiokat[b] hólmi bibó[709] Fráterektöl, kik kőzőtt elsö vala Huszti András a' Kolo'svári Professor Juris,[c] a' ki is minden féle just és levet szerete; de kivált a' járdovány Levet; 's annak kedvéért pápistává is lőn; mellyet mikor meghallott volna Hermányi az Enyedi Pap azt mondotta vala: hijába cselekedte; mert ötet bizony a' Római Ekklésia bórral jobban nem tartja mint a' Reformata. –

253.

Húszti András Enyedi Szálas, termetes szép és jó Cántor, kedves beszédű[d] tudományra született elméjű[e] Deák vala; de halálba bór iszák Legény elannyira, hogy megesett az is, hogy a' Budán nem túdta meg- [305b] kötni gatyáját 's nadrágát, hanem más kőtőtte meg. Mene a' Kolo'svári Collégiumban, és Teleki Pál tevé praeceptorává amaz árva Urfiaknak: Teleki Sámuelnek, Barcsai Jánosnak és Dániel Lőrincznek;[710] tudta[f] volna is tanitani öket; de egész héten éjjel és nappal ivott; az Urfiak nem tanultak, vásodkodtak, hátra maradtak; azt látván, verte őket; de leg több kinzást vitt véghez Barcsai Jánoson, kit loról is ejtett el, és az holtig is kórságossá lett vala. – Teleki Pál véghez vivé Teleki Jo'sefnél, hogy a'

c *feddék és kemény szokkal is feddék vala*; más.h.
a *kötösözé*, th.
b tanúsítványokat
c jogi professzor
d jav. ebből: *beszédűt*
e jav. ebből: *elméjét*
f jav. ebből: *dudi...*(?)

Fránkofurtumi Thëologus Déákjainknak járó 80. Talléros álumnia[g] nékie adatnék, holott ö sem Enyedi Deák nem vala, sem Pappá lenni nem akar vala. Just[h] is tanula ótt, 's akkor vevé észre Teleki Jo'sef is, hogy az atyafiságért visszaélt volna a' Prussica Májestásnak[i] alami'snájával,[711] – 's találá [306a] is mondani, hogy ha le jő Húszti vasba vereti; de vas hellyett juris prófessorrá[a] tevék Kolo'svárat, a' hól Verböczi Prologussára alkalmas munkát 's vastagot is ira; de egy rút Orátióval a' Théologusokat mocskolá;[712] egy Városi Leányt is meg fertésztetett volna, ha már másoknak hudgyó edények nem lett volna, 's azt feleségül vévé; de a' Prófessorságból magát kikeveré.[b] –

Sok volna minden dolgait leirni. Végre: hogy élhetne, lön Pápistává, és a' Káptalanbeli Requisitorok[c] mellé rendelék scribának;[d] mert a' régi Barát Irásokat jól olvashatja vala, és in aetatis, sed non status[e] flore[f] meghala. Crapula multos occidit, et hunc.[g] –

254.

Baba Vásárhellyi Istvánnak második felesége igen mérges indulatú, mérges [306b] beszédü papné vala. Esék a' Férje Felesége miatt Vacantiaba;[h] de pénzes ember lévén, a' Vácántiába is bé interesezte[i] szegény jámbor a' Kenyerét, – vóná is meg magát Enyeden. – Esék ülése ennek az asszonynak a' Templomba Árkosi 'Sigmondné mellé, a' ki a' hires peres Szilágyinak özvegye és Papné vala, hasonló mérges és nyelves mint ama; de a' betegek kőrűl, 's Ekklésiájához Papjaihoz is száz Babánénál jóbb. – Lőn egykor, hogy Babáné a' lábával kaszát vetne Árkosinénak, még pedig midön Urvacsorájához kellene elöjárulniók és Árkosinét majd megejté a' Templomban. Ezt Árkosiné megpanaszlá a' Fö Papnak Hermányinak, 's kéré, hogy vegye eleit az illyen dolognak; fogadá is; de ugy fél vala attol az Aello[j] vagy Mégéra[713] mérges Babánétól, hogy nem hivatá; vélvén, hogy ha halgat talám tőbb haszna lészen. De lőn is egy

g ösztöndíj
h jogot
i porosz fenségnek
a jogi professzorrá
b *kiheveré*, más.h.
c levéltárosok
d írnoknak
e *statu*, th.
f virágzó korában, de nem állapotában
g A bormámor sokakat megölt, őt is.
h állástalanságba
i kamatozta
j *Acllo*, más.h.

[307a] idő mulva, hogy Babáné venne egy gómbostőt a' Templomban, és azzal kezdené Árkosiné czombját szúrni annyira, hogy a' siadást alig állhatná a' szegény Vén asszony; ezt is meg panaszlá a' Papnak; a' Pap fógadá, hogy cselekeszik a' mit lehet; de ismét elhalasztá; mert fél vala a' Ti'sifone[714] kigyó fulánkjától, és gyanakszik is vala, hogy hitelfelett való dolog lévén ez, talám nem is vólt annyira. – Azútán harmadszor ugyan a' Templomban ugy meg csipdesé a' kezével 's meg facsargatá az Árkosiné czombján[a] a' hús̀t, hogy a' hól érte mindenütt meg kéküle, – ismét el mene a' Paphóz panaszra Árkosiné, és a' Papot is szembe fógá, hogy az ő panasszait 's hallatlan szenvedéseit nem akarja sem hinni, sem a' példátlan botránkoztatást szivére venni, sem eligazitani; és [307b] harmadszor igen kéré, hogy avagy csak szollitsa meg azt az Istentelen asszonyt, hogy tőbbet illyet ne cselekedjék; mert fél is, hogy bizony a' hasába talál töt szúrni 's meg őli. – Ekkor a' Pap is, mint az Evangyéliumi hamis Biró megúná a' sok panasszát a' vén asszonynak, 's hivatá Babánét, hogy mikor érkezik feljőni a' Templom útán ne terheltessék egy két szóra béjőni a' Papság házhóz. – Már a' Pap engedelmes beszéddel hozzá fóg, hogy a' dolgot megmóndja 's mivel fógja magát menteni a' Vén asszony, – meghalgassa: – de azonban béköszőn az Ádámosi Unitárius Pap, és nem lehete az Enyedi Papnak ezzel az asszonnyal többet szóllani; de az Asszonyt azzal becsűllé meg, hogy a' pitvar ajtóig kikiséré; 's ótt mónda: Édes asszonyom! mind kjed, mind T[iszteletes] Árkosiné asszonyom Praedicátornék, igyekezzék Kjetek magát egymáshóz úgy al- [308a] kalmazni, hogy panaszok ne hallassanak. Erre felcsattan az asszony, 's óllyan rút szokkal illeti a' Papot, hogy azokat sóha senkinek a' szegény Pap ki nem mondotta, – bezzeg felejté is tőbbször hivatni Babánét az átkozott Bábáját. – Eljöve idővel Árkosiné 's mónda: *Tiszteletes Uram! ne felejtseel*[a] *Kegyelmed az én panaszomat!!* Felele a' Pap; de hogy felejtem, hóltig sem: megfelele nékem Babáné ugy, hogy kimondani sem merem 's szégyellem is, én bizony sóha nem intem. – Elmene végre Férje halála útán Babáné Enyedről és telepedék Fejérvárra; mert az elött is ótt lakott vólt azon móslék városban, ótt pedig kérkedve[b] 's csufolódva kibeszéllé, mint bánt Árkosinéval a' Templomba, 's azt is, hogy a' Pap hivatta vólt; de ólyant felelt annak is úgyan rezgett a' Tógája. –

Eljöve ennek a' Furiának mostoha Fia a' Balaton mellöll, és elcsalá mesterségesen [308b] magával[c] a' mostoha annyát; mert sók pénzt érez vala nálla, és igy szabaditá meg Erdélyt egy testes őrdőgtől, és Pestistől. –

a jav. ebből: *czombjá.*
a jav. ebből: *felejtsel*
b *kétkedve*
c *magával mesterségesen*, más.h.

255.

Szigeti G[yula] György Udvarhelyi hires Prófessorból lőn Enyedi Phylosofiae, de minden ollyas jó hir nélkül való Professorrá. – Pap jó vala; de a' Filosofiát nagyon vékonyon tanúlta vala: a' praedicállása pedig kedves, épületes, és szép ékesen szollással, a' Kőnyörgése nagy buzgósággal vala. – Marada két Fia, két akasztófa. Ferencz a' nagyobbik: ezt Kolo'svárat az édes annya nagy költséggel az Őtves mesterségre adta vala: ez a Fiú mig a' mesterséget tanulá, sóha a' Templomban nem mene ezt móndván: hogy mig Inas lészen addig óda nem mégyen; de ha felszabadúl, béjár mint Mesterlegény. – Mester legénységében [309a] is hasonló prófánus[a] lévén, azt igéré, hogy ha Enyedre haza szállhat Templomba jár; de most is csak Inas ő ebben. – A' mesterséget jól tudván üzé egy darabig; de az embereknek ezüstyét kezdé szörnyen elegyiteni, egyebet feldolgozni s.a.t. 's már most nincsen mihellye. – Ennek egy tréfája ez: Gróf Bethlen Gergelly[715] hólmi késeket 's ezüstet biz reája, hogy nyeleket csinálna; de a' Kések sókáig meg nem készülének. Végezetre ira egy Levelet Fóltra, 's abban irá, hogy a' késeket kerestessék ő Nagyságok a' Gyógyi Tisztartónál a' Szásznál. Keresteték, zaklaták a' szegény Szászt a' késért, – esküvék, hogy nem látta; de nem hivének nékie. Túdositák Ötves Ferenczet, ö pedig igy válaszóla: *Irtam vólt ugyan, hogy ótt kerestessék Nagyságtok: de azt nem irtam volt, hogy ótt vagyon; hanem a' Gyógyi Temetésre lemenvén T[iszteletes] Hermányi Jo'sef Uram, ő kegyelménél egy párt keresetlen is* [309b] *meg találják Nagyságtok.* – Már most a' szegény Ferencz nem anyira Ötves mint Tetves, – nem Szigeti; hanem Szegényi, Szégyeni; nem Gyúla, hanem Gúlya, mint régen is Gúlya volt a' neve azon Familiának, és a' Szigeti Tör'sök István annya Gúlya Borbára volt azon familiából, a' mint tőlle hallottam. –

256.

Vásárhellyi András, jó Szemes-látó, nagy Tudományú és vénülni is alig látszó Szászvárosi Pap már sók idöktöl fógva mind restesen praedicátoroskodván, de nagy erőben gazdáskodván, Alvinczen, 's Benedekben nagyon kiterjeszkedvén 's elgazdagodván, az ő Biblióthékáját árúba bocsátá két pénzes Vejei között /:Bordati Pál és Berzétei Jo'sef között:/ azok az ö Könyveit megvevék csúdára; mert eggyiknek sem kell tanúlás, ólvasás és praedicállás: magát pedig András [310a] Uram kezdé irni Szászvárosi emeritus[a] Papnak. Ezek a' nagy gazda Papok magok sem exemplifi-

a vallástalan
a nyugalomba vonult

cálván,[b] a' népben is a' kegyességet csaknem kioltották; a' népnek sem kell a' publicum cultus exercitium[c] mint a' Papnak. –

Vásárhellyi András néki adta magát a' borozásnak, – Bardocz sóha el nem készül a' Praedicátiora, hanem hólmi jegyzéseket tészen, 's azokon ekkel mekkel[716] úntig 's unalomig.[717] Az egy Szigeti Samú, Ipja Káplánnya szorgalmatós; de vélem, hogy az is csak addig tart, mig elérheti a' Papságot. – Andrásban a' Lelket Gróf Lázár János tartja minthogy Praeceptora volt; de lássa meg Isten, micsoda dolog légyen annyi Lelkeknek kárával hizlalni egy heverö Papót. – Az Isten ne bosszúlja meg a' néma ebeknek alúvását e' nehéz időben. - - - - -

257.

Apró állatok azok, mellyek a' kúlcs [310b] lyúkán ki 's béjárnak. – Illyen állatoknak hallom a' Boszorkányokat; azért elöttem azok a' bogarak nem nagy állatok; de mások az Oroszlányoknál 's Tigriseknél is ártalmasabbaknak tartják öket. Óh mit féltek azoktól a' magokkal is jótehetetlen Vén asszonyoktól, ha az ördög is arra[d] jutott, hogy ha ellene állasz elfút 's a' sárt meg nem állja. – De én még is az Enyedi Boszorkányról emlékezetes és igaz dolgot irok:[e] –

Vala nem régen Enyeden egy magyar Bába, kit *Fekete szemü Bábának hivnak vala*; a' ki felöl közönséges hir vala, 's némellyek esküsznek is vala, hogy Boszorkány volna; de a' Templomban minden nap kétszer ókvetetlen megjelenik vala, – boldogtalan nyomorékokkal Istenért dajkálódik, és jozonan 's Istenesen bábáskodik vala. De hólmi zabolátlan nyelvüek, kivált részegek [311a] Boszorkánynak szidják vala. – Elmene ugyan egyszer kétszer a' Papra[718] panaszolni 's tanács kérdeni; de a' Pap egyebet nem mondhata hanem azt, hogy vegye példáúl Szathmárinét, 's cselekedjék úgy mint az: azt is szidalmazák Boszorkánynak, 's végre azokat Tanács eleibe idézteté, semmi boszorkányságot ellene nem bizonyithatának, és sok[a] pénzig convincáltatának;[b] ki leg óttan megfizete;[c] kit a' Kastély kapú közé tevének mig az utolsó fillérig megfizetének; és ö nem a' kólcs lyúkán búlykála ki 's bé, hanem azoknak a' szidalmazó Embereknek erszénnyekbe bébúvék 's igen meg kotrá.[d] – Felele erre a' Bába: *Egy pénznek Ura nem vagyok, nem perelhetek*, – holott titkon tartott ö 27.

b példát mutatván
c nyilvánosan végzett istentisztelet
d jav. ebből: *ara*
e jav. ebből: *irók*
a jav. ebből: *sók*
b megbüntetének
c jav. ebből: *megfizeté*
d jav. ebből: *kótrá*

fórintot. – Engedé azért, hogy rajta száradjon a' Boszorkány név, hogy a' pénzt ne költse; 's annál inkább szidják vala, – söt egy Szijgyártónak [311b] házában bémenvén, 's hagymászos Legénnye a' Bábát meg látván felszőkék, egy darab fával verni kezdé, 's ha a' Bába a' fejét az asztal alá nem dúgja vala agyon veri vala, igy is meg rontotta[e] vala a' szárát, 's fellyebb is erössen; de még is a' Bába a' panaszszal 's csak a' sirással vala. – Mónda a' Pap: hogy nem bátorságos e' szidalom alatt fekűnni; de a' Bába csak nincsengete. –

Ezután Zsigmond Kovács nevü Tórdai Ember, Mu'snai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselős és várandos állapotjában Tórdán egy Karuczra[719] tészi, és Enyedre zökögteti kiméllletlenül, úgy hogy elérkezvén, mig Bába jöne a' gyermek ellön a' szegény Évától; de a' Bába elérkezvén cselekvék a' mit cselekedheték; de a' szegény asszony elromlott vala; eltelvén a' hat hét, hivák <.> a 'Bábát, hogy csinálna a' betegnek fe- [312a] redöt; ada is füveket; de más gyermekágyasoktól nem érkezvén óda, a' szegény Mu'snai Évát azon nyomorékon megfereszték; de féltagja elesék, 's azután csak hamar meg hala.[720] Sigmond Kóvács a' Felesége ezűst párta övét letevé 40. fórintig a' Tanács asztalára, és megkiváná, hogy a' Hadnagy elfogassa, 's a' Tanács megúsztattassa a' Fekete szemü Bábát, – mert mint Boszorkány az ette meg az ö Feleségét, – holott az ö vas veréshez szokott kemény természete vala a' romlásnak az oka.[a] – A' Bába tömlöczre vetteték, – 'Sigmond Kóvács pedig irni is túd vala, és Szent Irást is olvasott vala; azért a' Szent Irásból felirá mind azt a' mit ki tuda irni Varâ'slokról Boszorkányokról; 's elvivén a' Fö Papnak, igen kéré, hogy elöbeszélje melly ártalmas gonosztévök volnának a' Boszorkányok, [312b] 's ez az Enyedi Boszorkány mint vesztette el az ö Feleségit. – A' Pap az Endorbeli[b] Boszorkányról[721] praedicálla: és azt adá elö, hogy ő azt emberi hitetésnek és imposturának[c] tartja; se valóságos se költött Sámuel ótt nem vólt. Kéré a' Halgatokat, hogy ne hidjenek annyi véghetetlen hazug hirnek a' mennyik a' Boszorkányokról hallattatnak: ne túlajdonitsanak csúdatévő hatalmat se őrdőgnek se Boszorkánynak s.a.t. És igy a' Temetés véghez mene; de nem a' Kovácsnak vaspór szennye űlte ópiniója[d] szerént: a' Bába pedig a' Tömleczben vala 's ki nem tuda jöni nóha nagyobb lyúkak vólnának a' Tőmlecz róstéllyán a' kúlcs lyukánál. Felviteté vagy kétszer a' Pap 's maga házába békisérteté a' Bábát, 's titkon kérdezvén, monda nékie: Én a' Boszorkányoknak, [313a] kúlcs lyúkon, 's kűrtőn való járásokat s.a.t. semminek, söt sült bolondságnak

e jav. ebből: *meg róntotta*
a jav. ebből: *óka*
b *Enderbeli*, más.h.
c csalásnak
d vélekedése

tartom; Te mit gondolsz felölle! monda: „az Isten túdja, hogy semmi Boszorkányságot nem tudok; varazslásról sem tudok sem azzal nem élek; de vagyon egyéb bünőm, mellyért büntet az Isten. – Én Ifiantan Baczoni Molnárné 's igen szép asszony voltam, a' Férfiak kapdostak rajtam, az én Uram engem igen féltett 's kegyetlenül is vert, azért mérgemben nem szoptattam[a] én is két kis gyermekeimet, 's azok meghaltanak, – hogy az Isten irgalmazzan nékem, igyekeztem minden naponként Ő Felségét kérni; de tettzett Istennek engemet azért a' bűnért ezzel büntetni." –

Azonban elkészült ellene a' Rélátoria,[b] és őtet egy Ifiú Szász Feleségével eggyűtt vastagon ki adja Boszorkánysággal illy fórmán: Az Isten nékiek gyermeket adott, 's a' Fekete szemű Bába vólt nállok, – a' kis gyermek igen fris volt, nem tudtak mit tenni [313b] nékie; hanem hivatják a' Bábát, a' ki is az ölében vévén a' kisdedet eltűnt vele. Ezt az egy pár fassiót[c] látván a' Hadnagy Köblős János mint Actor[d] és okos ember, látá hogy a' fassió hazugság, a' dolog lehetetlenség; de a' Tanácsban vastag a' tudatlanság, 's bizony most mindjárt tűzre itéli azt a' boldogtalan Bábát: viszi a' Rélátiót a' Fő Paphoz, hogy tekintse meg 's adjon tanácsot. – Mónda a' Fő Pap: az Istenre kérem Kegyelmeteket, ne ontsanak ártatlan vért Kegyelmetek; mert ez bolond fassió, ebben igazság nincsen, nem kell sietni az ember halálával: perágáltassa[e] Kjed jóbb Régiusok[f] által ezen pártos Inquisitiot,[g] szorgalmatoson megvi'sgálván minden circumstántiákat.[h] Ugy is lön azért, 's midön a' bolond Szászt kérdeznék: Vajjon nem ült é le a' Bába a' gyermekkel a' setétbe [314a] a' kemencze hátulja felőll? Felele a' Szász, 's mónda: Ugyan 's úgyan meg lehet; de mi őket nem láttuk egy darabig, 's azt gondólánk, hogy eltünt vélle 's osztán elöjöve. – Azomban a' Pap a' Bábát a' Tőmleczből felvéteté 's mónda nékie: Hát a' Szásznak kis gyermekével miképpen tűntél vólt el? Felele a' Bába: „Én nem tűntem sóha, hanem egy kis tűz világól vala a' házban, 's a' gyermekkel eggyütt leülék óda hátra a' sőtétbe, hogy a' gyermek a' világot ne látná, a' kis gyermeket hasan fektetém az ölömbe, a' hasát kenegettem a' kezemmel; mert a' gyermeket a' szél kinozza vala; és addig 's addig, hogy elalúvék 's én is elöhózám, letévém a' bőlcsőbe 's el menék haza." –

Esék tőbb szó is a' Pap 's a' Bába kőzőtt a' Rélátoriabeli bolond fassiók szerént, [314b] 's azzal a' Bába ismét visszaviteték a' Tömlőczbe. – Ezután a' Tanács Itéletet téve: tüzre nem itélheté; de minthogy hólmi jó

a jav. ebből: *szóptattam*
b vádirat
c vallomást
d jogi képviselő
e folytassa; *perágáltasson*
f vallatók
g vizsgálatot
h körülményeket

asszonyainak kivallotta vólt, hogy ő régen kis gyermekeit nem szoptatta 's éhel őlte meg, – azért a' Tanács a' hóhérral megcsapatta, 's a' Városból végképpen relégálá.[a] – De kihata a' hazug hir felölle, hogy ő Boszorkány volna, azért igen félnek vala tölle: a' Fel Enyediek magok kőzőtt nem szenvedék: Toroczkon úgy féltek tőlle, hogy a' hová bément űressen nem bocsátották. Ugyan csak Fel Enyeden hala meg; de fél vala a' Pap feléje menni. Óh gorombaság! –

Ez előtt nagy darab idövel; de ugyan csak ebben az emberi nyómban, Bitainé és Hajduné nevű Bábákat égettetett vólt meg az Enyedi Tanács tanácstalanúl. – [315a] Nevettségre méltó a' Hajduné ellen való bövebb Fátensnek[a] egész dolga: a' Fátens vala Komárominé a' Fejérvári Prófessornak Komáromi Istvánnak Özvegye: Ez hagymászba esék 's még ki nem tisztúlt vala a' hagymászból: de már felülőget, 's felöltözék vala, 's azon kába aggyal látá, hogy Hajduné a' kűrtön bésuppan és macska képbe változék. Ezt hiti után kiadja, mint szemmel látó Bizonyság, ehez járúl holmi aprolék 's a' vizi próba, 's a' szél a' Bába hamvát elfúvá Vásárhellyi István Püspökségében. –

A' Komárominé látására azt irhatom 1./ Tizenhárom esztendös Ifiatska valék és Tertianába[b] esém; lakom vala pedig Gombkötő Mihálynál Szentgyörgyi Istvánnal,[722] kit nem szeretek vala mivel igen markos erős és taszigálodó Finak vala 's én gyenge; – Tiz óra tájba dél elött felbocsát vala a' hideglelés és az ágyon ülök vala; Sz[ent]györgyi előmbe álla va- [315b] losággal; imaginative[c] láncsa vala kezében, de a' mint őtet látom vala, úgy látom vala a' Láncsát. tanta est vis corruptae Fantasiae.[d] 2./ Enyedi Deák koromba is hagymászoson Királlyi palotákat látok vala, 's minden erömmel sem tudom vala nem látni, nóha túdom vala, hogy valósággal semmi sincsen benne. – 3./ Harmincz esztendös koromba szőrnyen meg himlőzém, 's tudom vala elmémmel, hogy a' fejem gőmbelyeg; de napokig sem tudtam[e] az imáginátiot arra venni 's vinni, hogy nem hosszú 's nem hegyes a' fejem. –

258.

Bárdi István Enyedi Séniorrá lett vala Lörincz-Révi jobbágy fiuból, 's azután Nobilitálodván[f,723] Enyedi Sénior vólt hóltig, és Hadnagy is Eszten-

a kitiltotta
a vallomástevőnek
b harmadnapos lázba
c képzelődve
d Ilyen a megromlott fantázia ereje.
e *tudta*, th.
f megnemesedvén

deig; de darabos és kemény ember lévén nem választák [316a] tőbbször; nóha igen mértékletes, igazságszerető és Istenfélő ember volna. Hadnagyságában ejtett is vala némellyeken emlékezetes tréfákat; de serio,[a] 's azoknak iziben esett: p.o. jövő félben lévén az Erdéllyi Comendirozó[b] Generál, igen meg kivántaték vala, hogy az egész Nép talpon álljon. Kijövén azért Bárdi István a' maga házából 's tekintvén a' fedeles palló[724] felé meg látja, hogy Ötves Fekete István a' maga házának ablakán néz ki, 's monda nékie: *hallod é! hallod, Te Tőköli Bódi! a' nyakadba veted a' házadat 's úgy árulod, nem túdod, hogy az ország Ura érkezöleg vagyon a' városba? jöjj ki!* Debreczeni Sámuel Csi'smadia /:kit csúfságból neveznek vala Fityfiritynek:/ ugyan akkor ki menvén az útzára, meglátja Bárdi 's azt kiáltja: hallod é! [316b] Te! csak feredel 's mosdol mint a' Karuly,[725] nem hallod, hogy jő az Ország Ura? – Nóha e' maga Istentfélő ember volna, a' felesége felette bór iszák vala, nóha ha jozonodik vala nem vala rósz gazdasszony, – ez az eláradt vén asszony néha mig krapuláson[c] felkőlt az ágyból 's kiment a' házból, öntötte alóll, 's még a' vastagja is szotyogott, – akkor ezzel a' szitokkal szidta Bárdi: Ki vidd, kividd kútya parancsolta Asszonya, vitt is ki a' mennyit lehetett 's vihetett. – Férje halála után az asszony igen meg bontakozék elméjében, rébédez[726] vala éjjel, hogy sárga sarkantyús Csizmások járnak a' házban; de a' fejeket nem láthatja, – ment panaszra a' Papra is; de a' bolond fántásiát vitte haza, 's nem sokára elvivé a' sárga halál. – [317a]

259.

Fóly Udvarhelly Városán keresztül egy hitván patakocska, mellyet *Varga Pataknak*[727] hivnak, e' mellett lakik vala egy vén asszony ki a' piaczra főzöget vala. Lön egykor, hogy egy nagy akót tele rakna káposztával, 's már a' káposzta rotyog vala a' Tűznél, – ö azonban ki menvén merite azon patakból egy edény vizet, hogy a' soos káposztának levet öntene; de nem látta vala, hogy a' viz meritö edénybe békát meritett, 's azt sem, mikor a' Békát a' vizzel eggyűtt a' káposztás fazékba töltötte 's az is meg főtt benne, hanem midön a' piaczon tálalná, csak hamar a' fazék óldala mellől elő fordula a' béka; mellyet meg látván egy oskolabeli Legény, nem veve káposztát, sőt eltölté az Oskolát, hogy a' Vén asszony [317b] békával főzte a' káposztát, – a' Tisztek a' dolognak végére menvén eltilták szegényt, hogy a' piaczra nefőzne; – később, 's nehezen ismét megnyeré ugyan, hogy életét[728] kereshesse a' piaczra való főzéssel; de az oskolabélíeket hijába kinálja vala; mert ha annál tísztább vala is az étke, ezt móndják vala: *Nem kell anya; mert béka vagyon*[a] *benne.* –

a komolyan
b parancsnokló
c mámorosan
a *vagon*, th.

260.

Udvarhelly várossában egy Pápista ember a' maga hijján[729] felakasztá magát feleségével való bajos élete miatt, a' kitől nem szabadúlhat vala; de vélle is bajoson él vala. Az asszony levágá a' férjét, 's addig 's addig, hogy a' házba bévivé, és az ágyra hólmi attyafia segitségével feltevé, 's azután lármát, 's hirt csinála, hogy hirtelen meg hólt a' férje, holott még csak be- [318a] tegségét sem hallotta vala senki, – eljővének az asszonyok, az halottat kinyujtosztaták; de némelly szemesek az akasztó kötélnek nyómát láták a' tórkán, mindazáltal halgatának. El jövének a' Je'suiták, 's az ö Templomok mellé eltemeték: de az asszonyokban a' titok meg nem álla, sőt a' Je'suiták fűlébe mene; – ők a' dolognak végére menének, a' halottat a' hóhérral kiásaták, a' temető kertet le vónaták, ótt a' hólt testet ló farkon ki vónaták, az Asszonyt pénz birsággal igen megbünteték; de a' Hóhér is a' testet ólly rosszúl temeté el, hogy kiváják 's elhordák a' kútyák.[730] –

261.

Miklosvári nevü öreg Praedicátor vala Felső Bányán, kinek házánál szólgál vala egy Leányka Szolgáló, a' pedig /:mondották, [318b] hogy a' Gazdának 's Gazdaasszonynak keménysége igen nagy lévén rajta:/ magát a' pajtába felakasztá:[a] a' Praedikátor azt észrevévén a' hólt testet valamint valahogy /:maga mondotta hogy ruddal:/ levévé, melly kinyilatkozván, sem a' Je'suiták miatt, sem a' nép miatt az Ekklésiában meg nem maradhata. –

262.

Czompó Istvánné, Istentfélő őreg özvegy visel vala reám gondot, és a' szomszéd Csismadia mihellyénél idö tőlteni sokszor fordulok vala meg; a' hól egy szelid becsületes, de halavány Czi'smadia Legény /:a' nevét felejtettem; de Réligiojára nézve pápista vala:/ beszélli vala, hogy az udvarhellyi Je'suiták, egy nagy Pénteken ötöt a' théátrumon fel feszitettek vólt tanuló korában; a' Theátrumon ö azt [319a] jó szivvel vállalta a' Je'suiták szavára; de nem tudta mi következik belölle, a' melyért szidja vala a' Páter Je'suitákat; azt beszélvén, hogy a' keze ki lévén terjesztve a' keresztfán, a' taknya az állán folyt le mig levitték a' Théátrumon a' Je'suiták Templomától fógva a' Franciscánusok Clastromáig, és megint visszavitték: mikor pedig levitték a' Keresztfáról, ő a' karjait kihajtani

a *felakasztá:/:*, más.h.

nem tudta, hanem azútánn popiummal[731] 's egyébbel addig kenették mig meggyogyula; de soha sem állott hellyre jól. – Dée'sen is a' Franciscánusok igy feszitettek vólt meg égy Szőts Inast. Igy járt az is; de hogy Mester emberré lett is, hóltig Jésus Szőts vólt a' neve, bizony nem vétek nélkül; mert az Idvezitő Isten nevét sem szabad fel venni hijába. – [319b]

263.

Pűnkösti Mihálynak az Enyedi Collégium Ifiú legény Udvarbirájának, maga vallástétele szerént való héroicum facinussa:[a] Uzonban egy a' Pűnkősti familia: de eggyik meg allyasodott, a' másik pedig fellyebb haladott; 's abból való ez[b] a' búta Udvarbíró. Esett illyen dolog, hogy: ennek az annyával egy székben járna a' Templomban egy Pünkösdiné az aljasabb ágból; de a' gazdagabb Pünkőstiék azt igen ellenzék. – Lön egykor, hogy az a' szegényebb Pünkösdiné a' Mihálly Uram annya mellé bé ülne egy Vasárnapon: e' pedig mint nagy Héros[c] fel kele, 's a' szegény Pünkőstinét karjánál fógva kihurczolá a' Székből; – ennek a' Pünkőstinénak a' fia meg kapá hátúl a' Mihálly uram annya haját 's hátra [320a] ránta; de ez felkelvén a' földröl, kerese kinn egy fát, 's bérohana a' Templomba szegény sórsú őttsére 's a' főldre leűté, a' nép, ki ki a' mint lehete elszalada. Hirével esvén e' dolog az Esperestnek, citáltatá Pünkősti Mihályt és 500. fórintig convincálá;[a] de ö elóldá a' kereket, 's Húnyad Vármegyében Barcsai Gergelynénél feltalálá jó darab kenyerét. az apja pedig addig járá az Esperestet, hogy meg alkúvék 5. fórintba. Ex ungve Leonem.[b] –

264.

Vaszil nevü súhanczár Ifiu óláh Legényke; de nagy Tólvaj támadott vala belölle Udvarhellyszéken Anno 1712. ez el nézé virág vasár napon micsóda majd főldig érő aranyas kőntősben ül a' Pápista Krisztus[c] a' Szamár hátán, és rekettya ágakkal 's [320b] ének szóval mint viszik bé azt a' Templomban is, melly aranyasok az oltárok is, és melly sók arany gyertyatartok vannak azokon. Azért ö azokat igen meg kivánja; éjjel a' Templomba egy ablakon bébúvik; az óltárokat eljárja, 's ront 's szaggat, látván, hogy az a' sok fényés nem arany, hanem csak arany fűst 's ezüst

a hősi cselekedete
b jav. ebből: *az*
c hős
a megbüntette
b Az oroszlánt a körméről [ismerni meg] (Lukiánosz: *Hermotimosz* 54.)
c *Hirisztus*

füst; – onnan bémenyen a' Segestyébe és egy Turbát[732] elviszen, a' mellyben vóltak a' Comédiás Jésus Kőntőssei 's a' Szamárnak czafrangja; és elmenyen Búdvára felé. – A' harangozó Rorátét[733] harangozván hajnalban, nyitva látja a' Templóm ajtaját, 's bémenvén meg látja a' kárt az óltáron, hirt tészen Páter Persicznek /:ez egy Tóbákot rágó nagy szál és csontos Je'súita vala, 's nem is fóga Magyar lenni:/ 's a' tőbb Je'súitáknak is: csinálnak azért lármát, 's a' Város [321a] Népe a' Tólvaj útán indúl 's a' Túrbára reá akadnak, nem sokára Vaszilt is béérik 's meg fógják; de idő telve szabadon bocsátják a' Tólvajt. – Ö pedig azon napon látván, hogy egy kis kertetskében egy leány az ő vállát, elökötöjét, gyólcs rokojáját s.a.t. szellözteti <mind azokat>[a] mind azokat egy ótt lévö párnahajba bérakja 's ellópja: a falun kivül elhánnya maga rab <tu>rúhájit, 's pendelybe 's rokolyába öltőzik; veres csi'smát vón lábaira a' lopottból, 's fejét béköti egy zabólaival:[734] menyen Brassai Szólgáló névvel második falúig, 's ótt egy Özvegy asszonyhóz bészál, a' ki is eggyetlen egy hajadon Leánya mellé fekteti: jó reggel fel kél Vaszil; de ótt útol érik a' Biró és Pólgár, – meg nézik a' lába kőzét, 's elálmélkodik a' szegény Özvegy asszony, [321b] micsóda álattal hált az ő Leánya. – Vaszilt béhozzák Udvarhellyre, 's a' pendelyben felakaszták; de a' gonosz gyermekek horoggal lehúzák rólla a' pendelyt, 's marada mezitelen. –

265.

Sándor Mihály nagy szál Székely, de mint maga szintén ollyan nagy tólvaj vala Udvarhelly Széken; és a' sok lopásért végre akasztófára itélteték. Ezt látva Páter Pogány Je'suita, lejöve a' Szék házhóz és kezdé kérni Sándort, hogy térjen meg 's hagyja el az Unitárius eretnekséget; mert külömben elkárhozik; de ha pápistává lészen ö még életét is megnyeri. Vala pedig Sándor Mihály mellett a' maga Papja a' Szent Mártoni[735] Unitárius Praedicátor jó Ifiú ember, a' ki mónda a' Téritönek: Menj el dolgodra Pater, nincsen itt semmi dolgod; ez az én juhom. Monda Pogány! nem vagy te jó Pásztor, én vagyok a' jó Pásztor. Felele [322a] az Unitárius Pap: Farkas vagy nem Pásztor; mert az én juhomra jöttél. Mónd Pogány: *Te vagy Farkas.* És az eféle kemény beszédek sokáig tartának. Azomban a' Sententiát[a] kimondák 's vinni kezdék Mihályt, a' ki már oda igérte volt magát ha életét megnyerné, 's monda: hát már Atyám Uram! Felele Pater Pogány: Már jó hitben halsz meg. etc.

a a javító törlése
a itéletet

Tartanak vala az Udvarhellyi Je'suiták egy fondorkodo okos ravasz, serény, szemes maga alkalmaztató Kocsist, a' kit igen meg hittek vala. Ez mig nállok lakék, nem csak kitanulta minden rejtekeiknek állását, és hól miket tartanak vala, hanem eggyenként minden Lakatoknak, zároknak, a' mellyeket maga hasznára lenni gondola kúlcsaikat mind el lopogatá; de azt annyira számba sem veszik vala, ha [322b] nem kúlcs helyibe kulcsot csinál vala a' Lakatos. Ideje kitelvén a' Magyar és pápista Kocsisnak felvévé fizetését; a' Városon megtelepedék nóha idegen vólna; de igen tettzék a' je'suitáknak hogy a' pápisták szaparadnának, minthogy akkor ők kevesen vólnának: meg is házasodék a' Kocsis Legény: hamar házat véve; és nóha nem volna mestersége sem nem kereskednék, hamar elgazdagúla, úgy hogy Ón tálakból ennék, 's a' Je'suitáknak is on tálakba küldené a' pánkot. Azomban a' Je'suiták csak tapasztalják vala a' kárt; de a' Kúlcsárjoknak túlajdonitják vala, sohol sóha nem találván záratlan pinczét vagy kamarát: a' Kulcsárt kiveték vala; de mást tévén, 's harmadikat is, a' kárt csak tapasztalják vala. Végre uj Kulcsárt tevének, 's eleibe adák, [323a] hogy az eddig valok igen sokat loptanak; hanem már ő légyen jobb. – Ez nem csak felfogadá, hogy nem lopna; hanem magában is eltökéllé, hogy kárt nem tészen, 's meg látja ő, ha hiven nem tud szolgálni ö atyaságoknak; de csak hamar kezdé látni a' károkat a' pinczében a' Semináristák húsában, lisztben, bórban, vajban, Szalonnában; de a' Zárokat mindenűtt ugy találja vala a' mint este hagyja vala, azért el hivé, hogy nem ördög dolga /:vólt hire az előtt[a] azután hogy a' Boszorkányok egy negyvenes Bórát a' Je'suitáknak kiitták és a' hordot tele szarták 's okádták:/ 's tólvaj jár éjjel a' pinczébe 's tár házba. Adá azért elméjére a' Supériornak,[b] hogy az ö házába csinálnának lejárot, mint sok házaknál is vagyon. – Meg csinálák azt, – és Vacsora után midön a' Superior elaludt vólna, vive a' Kulcsár egy [323b] baltát, 's leereszkedvén a' pinczébe, 's fenn a' kis ajtót is leeresztvén magára, a' sűrű setéttségben megrettene, a' baltát a' falhóz támasztván, keresztet vete magára, 's térdre esvén, Jésus Mária Jo'sefet emleget és pusmogva imádkozik vala. – Akkor a' Pincze ajtóra jöve a' Lopo 's megzőrdűle a' Lakat 's meg nyilék az ajtó; az ajton belöll lévő húsvágó tőkénél fúvákolni kezd a' Gonosztévő egy fazékba hogy gyertyát gyujtson. Késönek tartá a' Kulcsár a' Toport[736] keresni; mert nem remélheté, hogy hirtelen a' kezébe akadna 's el is távozott tölle; hanem fel kél gyertyagyúlás elött, nyakába

a *az előtt:/*, más.h.
b főnöknek

szökik a' Loponak, kezd Tólvajt kiáltani és a' Tolvajjal kűzkődni; de senki nem hallá a' kiáltást, – végre a' pincze tórkában hanyat nyómá a' Kúlcsár a' Lopot, mert ótt sikos vala a' [324a] nedvesség miatt a' főld; de kivergődék keziből a' Tólvaj és elszalada ótt hagyván edénnyeit a' mellyeket vitt vala.

Az elbádgyadt Kúlcsár lelkéndezve felmene a' Superiorhóz, 's a' tőbbit is felköltvén lemenének a' pinczébe, 's találának ótt zsákot, kártyost[737] 's fazakat. Más napra felviradván, hivaták Bórbé Ferenczet, ki a' Réformátusok kőzőtt első ember és az egész Városon is a' leg tanácsosabb ember vala, 's megbeszéllének nékie mindeneket, a' ki tanácsólá, hogy perágáltatnának Inquisitiot,[a] ki esmerné magáéinak azokat az Edényeket s.a.t. Az okos eszes Bórbély Ferencz mind szemmel tartja vala annak a' jövevény pápista Embernek a' heverö élet mellett lévő gazdagulását, ón tálazását, kevélységét; 's mivel hogy ötet kérék Régiusnak[b] a' Je'suiták, éppen azon Embernek tő szómszédjába rendelék a' Domus inquisitoriát, citáltatván[c] a' Város népét elöre óda. [324b] Minekelötte jöni kezdenének a' Tanuk, bé szottyan hivatlan a' Szomszéd és kérdé a' Régiusoktól, mibe fáradnának? megmóndák, hogy a' je'suitákat lópta meg valaki s.a.t. Mónda a' Lopó: *Isten Szent háromság úgy segéljen, ha tudnám, hogy kicselekedte azt ő atyaságokkal, magam a' két kezemmel akasztanám fel az Ördög adtát!!* Azonban nézi vala Bórbé Ferencz, hogy az embernek a' hátán sáros a' Mente, de meg vagyon száradva; 's leg ottan jút eszében, hogy a' Kúlcsár a' Tólvajt a' pincze tórkában hanyatt ejtette vólt 's ótt egy kis sár vólt. Mónda azért Bórbély Ferencz, menj haza Barátom most, 's majd hivatunk ha mit túdnál. Elmenvén ez, citálák az ő Szomszéd asszonyát, a' ki mind a' Zsákot, mind a' kártyost magáénak esmeré, és mónda: ez az én saját Zsákom és kártyám; de ki az Ördög hózá ide, hiszem az este kéré el töllem a' Szómszéd: Ennek a' Férje is igy valla. [325a] Ekkor Bórbély Ferencz megizené a' Je'suitáknak, hogy mig a' Kocsis az Erdőt venné a' nyakába, jó vólna elfogatni; mert elég bizonyos, hogy ő a' Tólvaj; 's el is fogaták; de a' magok Résidentiájokba viteték, békóba 's bilincsbe vetteték 's ótt sanyorgaták sókáig. Mónda egykor a' Kulcsárnak: Pajtás! engemet a' Páterek meg nem öletnek tudom, 's te is túdod; mert törvénnyek: ihón a' zsebembe egy arany; vedd ki 's bocsáss el, – idövel ugyan elbocsáttatnak engemet veled; de akkor nem lészen tiéd az arany: igy kisértgetvén naponként a' Kúlcsárt, végre meg hajla, 's az aranyért elbocsátá, és M[aros] Vásárhellyt vóná meg magát, ótt jó Barátinak ki is beszélvén a' dolgait.[738] –

a indítsanak nyomozást
b vallatónak
c vizsgálóházat, megidéztetvén

267.

Daniel[a] Jo'sef Ur aranyas széki Fö Tiszt igen jó ember vala, ki is Deák koromban harmad magammal azt a' jót cselekedé, hogy [325b] Földvárról Oloszteleki külde a' hintoján. Menyünk vala már nagy jó kedvel, és mindenek meg hajtják vala nékűnk magokat: igen sok emberekkel is találkozunk vala kik fólynak vala Medgyes felé Margit napjára: a' parasztók nagy szóval is kiállván az utból, kiáltják vala mondván: *Isten áldja meg az Urakat, Isten áldja meg Nagyságtokat!* Mi pedig szegény fejűnk mosolygunk vala, sőt az első űlésben lévő Deákkal a' kalapot letéve tartatjuk vala pro ludibunda figura.[b] Végre a' Hévségben Dolmányunkat levetve a' poros és szennyes ingbe űlűnk vala a' Hintóban, és találkozván egy sereg 'Sombori asszonyokkal, 's azok is meg-Uralának távolról; de mellettek elmenvén, a' szennyes Inget meg látva, másképpen beszéllettek a' piszkos és Szennyes Urakról; mert a' harmadik társunk, a' szegény Gyújtó János hátra maradván valami dolgára, bé várok, 's [326a] a' mint eljőtt a' Zsombori asszonyok közőtt, hallotta vala, hogy egymással igy beszéllének: *Te Margit! azt gondolám, hogy Urak; de hát azok bizony csak valami tetves Udvari Szólgák!!* melly szép becsü tituluson kaczajt üténk, 's elébb menénk vele. –

268.

Mikor Gróf Bethlen Lászlót nagy Magyar pompával eltemeték Kere'sden ótt valék: a' Deák Orátor Szigeti István vala egy verhenyős rút parochban, a' Magyar Orátor pedig vala Zilahi Sebes András Prófessor: Ez a' Bethlen familiának Geneálogiáját hozá le Átilláról /:múlólag emlitem, hogy Húszti András Bethleni 'Sidoknak posteritásinak[a] tartotta a' Bethlen Urakat:/ és midön a' Bethlen nevet magyarázná mónda: hogy az annyit tészen mint: *Be étlen, Bezzeg étlen* vagy rövidebben *Betlen.*[739] Véghez menvén a' Temetés, más nap a' Betlen Elek [326b] asztalának a' farkán űlők vala én, és Tiptó Baczoni 'Sigmónd: a' hosszú asztalnak pedig a' felsö végin ül vala ama egy pár Szépe Erdélynek, t.i. Mikó Ferenczné és Betlen Elekné. – Ugyan ólly szép két asszonyok válva,[740] hogy addig alig láttam vala óllyan szép tókban a' halandó Testet olyan fényes piksisben a' sók féle erkölcsök misculántiáját.[b] Ezek pedig majd szüntelen súttognak 's mosolyognak vala, mellyet látván Baczoni Bartók

a a javító jav. ebből: *Dániel*
b a tréfa kedvéért
a utódainak
b vegyülékét

'Sigmond, elhivé hogy ötet nevetik azok a' szép asszonyok, a' kik még alfeleket sem törlőtték vólna meg ő[c] vele. – Fe kellvén az Asztaltól menék a' szállásra, hogy Bonyha felé indulnánk innepelni; és Baczoni igen kezde panaszkodni, hogy étlen maradt, 's úgy is marasztotta vólt a' bolond Fántásia. Kaczagni kezdik a' Deákok 's csúfolni, hogy az ifiú asszonyok mind meg igézték a' száját. etc. Én pedig, hogy a' tőbbi közül ki ne marad- [327a] nék /:16. Esztendős valék akkor:/[741] mondék: Domine Baczoni:[a] Kjed már ezután nem leszen Baczoni, hanem a' T[iszteletes] Zilahi Uram szava szerént *Bezzeg-étlen, Be – étlen; rővidebben pedig Betlen!* –

269.

Czopa falván fia születék Gróf Bethlen Jánosnak,[742] és vala igen nagy öröme; mert Alvinczi Er'sébeth szűlt vala néki valami kabala gyermekeket,[743] de fiú Örökösse nem vala. Szerze azért örömében igen nagy Keresztelöt: a' Pap vala Bölöni Illyés igen mélancholicus és nagy Phántásta Pap, 's a' keresztelé meg Gróf Betlen Dávidot. Mónda pedig Illyés Pap szinte egy óráig tartó Asztali áldást, ugy hogy az[b] étkek majd meg hülnének; de addig nézé elandalodva a' sók vitorlás pástétomokat 's a' gazdag készületet, hogy egésszen elfelejté a' maga száját 's hasát. Felkelvén a' hosszas, és egy nehány Fogásból álló ebéd, ismét hálaadásra fakada Ilyés [327b] Pap 's az is majd egy óráig tarta; de azzal semmit sem gondoltak már akkor a' részeg Urak, hanem ki orsozának a' palotából ki pipára ki mire, 's Illyés is végezvén a' buzgolkodást, azon vevé észre, hogy igen megehűlt. –

Esmeretes lévén az Udvarban, felkeresi az Udvari Öreg asszonyt 's mónda: *Édes Aszszonyom! én bizony majd meg halók éhel, adjon nékem valamit, hogy egyem!!* Mónda az asszony: *hát az asztalnál nem ett é T[iszteletessé]ged?* Mónda a' Pap: *nem ettem*, hanem csak csúdálkoztam azon a' sók étken, – akkor az asszony jól tartá: de alig várá, hogy a' gyermekágyas asszonynak 's másoknak ezt megjelentse 's bé fúvja. – Ki is hata legóttan a' hir az egész Compániára, mellyen lön nagy nevetés, és a' világánál nagy Táncz, – úgy hogy a' Dávidka Keresztségét állatjára úgyan megülék a' jó Urak. Dávid Grofról pedig hallottam, hogy igen jó aczél- [328a] lakat, vagy Tüz vasakat tud csinálni; de talám többet tüzel rajta a' Teleki Leány óldalcsónt. –

c *ő* utólag beszúrva
a Baczoni uram
b *áz*, th.

Ége nevű kis falucskában vala egy Tórdai István nevü hitván Pap, a' kit az Ekklésia igen meg únt vala, 's nem is maraszta végre; ő pedig, hogy ótt megragadhasson illyen mesterséget gondola ki: –

Ira egy hivó Levelet mintha egy jövedelmes nagy Ekklésiába az által nékie hívatalt adtanak vólna. Lön, hogy midön a' Templomból kijövén a' Falú ótt megállott vólna, megállott ö is; és a' Levelet elövévén ólvasa magában; és óttan óttan nevet 's röhög vala he-he-hével. Ezt látván a' Paraszt emberek, – Mit irnak ugy mond abba a' Czédulába Praedicáturam? Ö pedig ismét nevet vala: – He-he-he. Kezdék ismét mondani; *mondja meg kigyemöd mi jó lehet abba a' Levélbe?* [328b] Akkor mónda Tordai: csak nékem szól: innen 's innen jött, hivogató Levél. – Erre móndának a' Parasztók: elmennyen bizony kegyelmöd meg ne vősse kegymőd! azt a' jó Megyét praedicátor Uram; – 's ugyan el is kelle nékie onnan menni; de nyomorúltabb helyre. –

Azért haragjában Ő is igy kezdé Búcsuzóját a' Templomban: *Hamis kicsiny Ekklésia Ége! sóha a' te határodra harmat ne szálljon!!* s.a.t. –

Ez a' Tórdai egy pár agarat tarta fel köllyök korától fógva; és sokszor a' ház népnek rövidségével nyalatja vala fel Tórdai a' tejet az agarakkal: – neheztel vala a' Felesége; de annak igy felel vala: *Feleség! óllybá tartom Isten bizonyságom! mintha a' Rókabőr a' hátamon vólna 's vállaimon*, minthogy a' régi Papok mind galléros mentét viselnek vala; a' kitöl ki telik vala róka börrel, a' [329a] kitől nem telik vala Bárány bőrrel, 's némellyek csak nem Kós bőrrel prémeztetvén, az honnan a' *Kostis*[a,744] név is származék. –

De térjünk a' Tordai agaraira: – Mikor már jol meg nevekedtek vólna az agár kölykek, egy nemes mind a' kettöt ellópata a' Tórdai Vállainak könyebbitésére. –

Meg halván ez a' Tórdai nevű Pap marada két fia: István és Ésaiás, és az Udvarhellyi Pap tartá őket. István jó Tanúló vala 's lőn Debreczeni Deákká. Esi pedig felnevekedvén egy igen kicsiny hóharmat ütötte pöszlék[745] gyermekből ollyan nagy Legénnyé lőn, hogy párja magosságban nagy földig nem volna; és hallván, hogy a' meg hólt Prussus Király[746] Tisztyei hóri horgas Anakimokat keresnek Erdéllyben,[747] elmene mint a' féle rosz tanúló kórhely és bór iszák legény. Lőn ótt, hogy a' Király Strásáján állana egy ajtóban, [329b] és midőn a' Király ótt menne bé; megszólitá a' Királyt nagy bolondúl és mónda: *Humanissime Rex! non habeo pecuniam!*[b] 'S midön a' Király megértette vólna, hogy Magyar, megajándékozta. Ez ótt hala meg. –

a a szó fölött *a*
b Legkegyelmesebb király! nincs pénzem!

271.

Hajdon egy Pápista Plébánus eképpen bizonyitotta meg Halgatói elött, hogy az ő Halottjaik Menyországba nem mentek hanem Purgátoriumba gyötrödnek 's a' Czinteremben is, Istentöl egy kis refrigériumot[c] nyervén megjelennek: az óllyanoknak számok szerént a' kik tehetösebbek valának, hólmi rákoknak[d] hátára egy egy kis viasz gyertyát ragaszta, és meg gyújtván elbocsátá a' Templom körül sötét éjszakán ez a' pápista Sámson Rókája;[748] az Halgatóit elöhivatá, 's távól nézte velek a' kis világosocskákat, 's mónda: hogy azok a' Lelkek és az ö Testeiket keresnék, hanem [330a] segilleni kéne Misével 's egyéb[a] sufrágiumokkal.[b] De idövel kivilágosodék a' Rák háton járó lelkeknek titka. – Óh kegyes Czigányság Fingitana pietas! Character Religionis! Dehonestamentum veri Christianismi!![c] –

272.

Lokodban lakik vala egy Gergelly Deák nevü gazdag Unitárius Nemes; a' ki külön tart vala Disznónyájat 's Pásztort a' Falújától. – Vala nékiek egy vén Papjók is, ki látja vala mint fél a' Nép mikor Német Executió[d] jö vala a' falura, elanyira hogy el is fút vala a' Falú ha szorúl vala a' kapcza; mert a' Német Nemzettöl szerfelett fél vala a' Nép. – A' szegény Unitárius Pap pedig igy bátoritja vala a' Népet Praedicátiójában: – *Édes Atyámfiai! légyetek óllyanók, mint a' Gergelly Deák Uram Disznai, mikór el jö a' Farkas, azok* [330b] *öszve gördülnek 's nem hagyják magokat: tű is el ne fussatok a' Német előtt, hanem összegyüljetek 's nehagyjátok magatokat jámbór falú!* –

273.

Igen nagy, hosszú, széles és tömött Szakállú Vén Praedicátor vala Udvarhellyen Vácántiába,[e] és minthogy világtalan vala, az Oskolából jár vala négy négy[f] czipaja[749] napjában; a' Letenyei Pál Udvarhellyi Rector Özvegyét vette vólt el másodszor feleségül. – Nevét nem tudom az Em-

c enyhülést
d *rókáknak*, jav. ebből: *rákoknak*. A másolót valószínűleg a lejjebb előforduló *Sámson rókája* kifejezés vezette félre (v.ö. *Rák háton járó lelkek*, 330a.).
a *egység*, th.
b támogatással
c Színlelt kegyesség! A vallás látszata! Az igaz kereszténység megcsúfolása!
d végrehajtás
e szolgálaton kívül
f *nég*, th.

bernek, hanem a' Szakálláról nevezte vólt valaki Törökösön Szakál Bégnek. – Ez Ifiúságában igen tréfás ember vólt, mellynek is bizonyságául csak ezt jegyzem fel: – Pákai nevü Mestert a' Mátkájával copulálá,[g] 's mikór kérdené Pákaitól: *Szereted é?* Mónda Pákai: *Szeretem*, – [331a] erre meg ümmögeté magát a' Pap, 's monda: *Hüm! meghiszem bizony azt. És utolszór igy áldá meg: Gyümölcsőzzetek, sokasodjatók mint a' Tetvek.* –

Ez a' Szakál Bég az elsö Felesége után igen vigyáz vala, ne hogy valamit eladna, 's mikor egy idöben a' felesége a' Tésztát a' kemenczébe béakarná vetni, ő is ótt vigyáz vala, és számlálja vala, hány kenyeret vetne bé a' Kemenczébe, – az asszony is azért neki kötelezödék, és serényen forgolodik; egy kenyérnek való tésztát pedig hirtelen bélópa a' rokolya alá elöl, a' többit pedig béveté. Ezzel Bég Uram is bémene a' házba; az Asszony is béveté utolszor az eldúgott Tésztát. Kérdé azért Férjétöl, hány Uram! a' kenyér? Mónda a' Pap, ennyi 's ennyi! – Mikor ki szedé az asszony a' sült kenyereket, óda hivá a' Férjét 's mónda: [331b] *Eggyel tőbb a' Kenyér, ezt ellophattam vólna;* – ládd é édes Uram! sóha ne vi'sgálodjál mód nélkül a' Gazdasszony útán; mert nincsen annyi Lelked, hogy ötet meg örizzed, ha lópni akar. – Mónda Szakál Bég; nó én sóha többé útánnad nem vi'sgálodom!! –

274.

Dónát Györgyné nevü Vice Királybiróné lakik vala Nagy Ajtán; kinek is meghólt Unitárius férjétöl eggyetlen egy Leánya vala *Annis*. Mene ez a' Leány férjhez Ürmősre Maurer Jo'sefhez Unitárius, de fórmás és tehetős Ifiúhóz; de az ifiantan meg vakúla. Cserei János pedig, ki Rákoczi kuruczából lön a' Lengyel Királynak Tábóri Tisztye,[750] 's ótt magát meg pénzezvén szép pénzel haza érkezék Bölönben. Dónátné is reménységet véve, hogy ha az ö Anissa szabad személy vólna, [332a] azt Cserei elvenné. Elhagyá azért annya Tanácsából Maurert Donát Annis, és a' Vak ellen Causát érigála,[a] 's addig ajándékozgatá az Unitárius Püspökőt ezüst, arannyas póhárral mivel, – hogy Anist elválaszták azok a' Cserkesz Papok. Legóttan, hogy kikaphaták a' Déliberátumot[b] Donátnéjék, legóttan összeesküvék Cserei János Anissal, 's levének is három kabala Leányi, 's két fiai; de magok háborán élének; és végre Cserei János is meg vakúla. abból, imigy amugy gyógyitá valami Oculista,[c] 's azután meg hala. –

Vala igen indulatos, mérges ember; de nagy dolgokkal álmodik vala, – nem teremhet vala annyi búzája, hógy újjig megérhették vólna vele;

g összeadta
a pert indított
b határozatot
c szemész

mert az Annis ólcson elvesztegeti vala hogy a' Leányít cziczomázhatná. – A' leg szelidebb kőlt vala [Boér][d] Simonhóz Kövesdre. – Simon bizony rendes ember; [332b] de a' Felesége édes annyának keserű tanátsából sókat akaratoskódik vala. Most is él a' nyelves Szipittyó. –

275.

Déésen vala hajdon egy szakáll és bajusztalan ember; és ő igen szégyenli vala, hogy ö óllyan kópár 's púsztás állú 's órr alju férfiú, de nem tehet vala rólla. – Bé vetödék hozzája egyszer egy varásló Czigánné, és móndani kezdé, hogy melly kár vólna óllyan szép embernek, hogy nincsen szép sárga bajuszsza: és rá igéri magát, hogy ö csinál akár sárga akár fekete bajusszat 's szakállat nékie, ha jól fizet. Kap a' Dési ember az alkalmatosságon; mert annak is nincsen üstöke hátúl;[751] és meg alkúsznak egy nehány fórintokban. – A' Czigánné azért levetkezteti az embert egy ingbe 's lábravalóba, [333a] és bé bujtatja egy nagy kád alá: biztatja, hogy meg ne ijedjen; azomban az embernek mentéjén lévő őreg ezűst gombokat posztostól levágja; – kérdé egykor, ha nem érzi é valami kevéssé, hogy viszketne a' Szakállnak a' hellye; mert most kél: – felele az ember, hogy igen is érzi. Azomban a' Czigányné Czigányúl, Magyarúl, Óláhúl birbitél[752] vala a' kád felett, 's köveket is emele réája. – Végre megcsendesedék; mert ellópá magát a' gombokkal eggyütt, 's a' kád alatt hagyá a' szakállatlan 's esztelen embert. Meg úná magát ő is a' kád alatt, 's végre nagy bajjal elforditá, 's felőltözvén a' nyakába veté a' mentéjét, és akkor vevé észre, hogy sem Szakáll sem ezűst gómb, – eleget lön útánna a' Czigánnénak; de semmiképpen nem akadhata nyómába mind[a] e' mái napig is.[753] –

276. [333b]

Petki Nagy 'Sigmondnak vala egy igen szép Leánya 'Su'sánna, a' kit elmátkasita Bánfi Imre, 's már mint hites Mátkáját látogatjavala: a' többi között jöve Petekre 's ótt poharazának is, nevezetesen a' melly napon visszaindúla Bánffi Imre 's ötet is a' bór meghatotta vala; és midön az ajtó előtt a' hellyen melly kővel vala meg rakva paripára akarna ülni, a' kengyelből hátra esék mintha hanyat a' földhez csapták vólna; de magán eröt vévén felkele, 's lóra űlvén elmene. – Az ótthon maradtak ezt rósz jelnek tarták, kezdének móndani, hogy nem lesz szerencsés a' Bánfival való össze kelése 'Su'sinak. Azonban már Teleki Sándor mellöl elhalván

d *Bóri*, más.h.; a margón: *Boér*, a javító bejegyzése
a *minde*, th.

Betlen Julia az Óroszlány mellöl a' szelid bárányka; kezde nem csak házasságról gondolkozni, [334a] hanem Nagy 'Su'sánnát személy szerint czélbavenni, titkon jártatni is, hogy bontassa el Nagy 'Sigmond Leányának Bánfival való Mátkaságát s.a.t. – Két kézt kapának azért a' Grófnéságon; mert még akkor Bánfiéknak Báró Titulussuk[a] nem vala. –

Szász Almás a' Küküllővári Tractusban[b] lévén 's azt a' Falút Bánffi 'Sigmond az Imre attya birván, kézen lön a' Választás, Bónyhai György lévén ótt az Esperest, kinek felesége Familiája Nagy 'Sigmondnak ados vala 2100. forintokkal; igéré Nagy 'Sigmond hogy azt elengedné a' <.> Baló Familiának és Bonyhainénak, ha a' hites Mátkaság alól felszabaditaná 'Su'sánnát; – a' meg is lőn kőnyen; de Bécsbe hire lévén e' dolognak, és ótt a' Református Papok nagyon bévádoltatván, jöve Carolus Sextustól[c] kemény Rescriptum;[d] – Semi Generálison[e] Nagy Enyeden [334b] Bonyhai Györgyöt Esperestségéből letevék 's Tractussát is elvevék;[754] de ezt nem várá Teleki Sándor, hanem nagy hirtelen megesketteté magát Nagy 'Su'sánnával, 's abból Asszonyt, Grófnét és két fiaknak[755] Annyát csinála; de csak nem zár alatt tartá 'Su'sit, elannyira, hogy talám megátkozta Grófnéságát is. Hózá végre Czelnára a' nagy kövér asszonyt, 's ótt tartá hóltig egy hiv Óláh házba: testét el nem temeté; hanem magával eggyűtt temetteték el a' pora.[f] –

277.

Vala az Enyedi Collégiumnak egy Déési 'Sigmond nevű Séniora, hólmi Deé'si Bábának a' fia: igen asszonyos és kevélly Legény, a' kihez egy nevetlen asszony katóna köntösbe és sarkantyús csi'smába öltőzve bé jár vala hálni; de minthogy Enyedi István Prófessort a' gútta megütötte vala és [335a] nem[a] tanithat vala a' Dominus Désivel[b] nyomorgattatta a' Théologiát[756] 's azzal szarvat emele magának, 's lön inter Vaccas Taurus Abbás.[c] Gyalázatosan kiigazittatván a' Collégiumból, fel mene Akadémiákra és kevés idöt, mint egy két esztendőt bújdosván tőltvén a' bújdosásban, le jöve, 's jöve Enyedre, Praedicálla a' CXXXVII-ik Sóltárnak 5-ik 's 6-ik verseiből: vala a' mint vala a' Nagy Orátórnak tanitása; de bezzeg vala az Alkalmaztatás! és elmóndá: hogy "a' válla lapoczkástól

a címük
b egyházmegyében
c VI. Károlytól
d leirat
e fél-általános zsinaton
f jav. ebből: *póra*
a *és nem*, más.h.
b Dési úrral
c a tehenek között a bika az apát

szakadjonle, és innye nyelvéhez ragadjón, ha Nagy Enyed Várossáról az idegen földőn, Hóllándiában is elfelejtkezett"[757] – midőn igy ábrándoznék, móndánk suttogva mi is egymásnak: *Ennek Enyedi Papság kellene*, a' Papok pedig öreg emberek valának,[758] 's ha lehet vala akár mellyiknek is a' szemeít jó szivel bé fógja vala; [335b] de a' Városban büdős vala még az ő bakk büze. – De elvevé az Enyedi Fő Papnak Vásárhellyi Istvánnak egyik Leányát 's vala Zilai Pap, – ótt pedig illyen dolga lőtt:

Hir vala, hogy hólmi háznál a' Városon az Ördög jelengeti magát, 's néha meg is szóllal. Déesi rá igéré magát, hogy tegyenek nekie hirt, mikor a' Gonosz Lélek jelengeti magát; tevének is éjjjel, mikor ö jól ivott 's evett vólna; és felkelvén, ijedtében vagy hogy el esék, elszará magát, 's felejtvén az Exortismust,[d] ágyba esék. – Lett vala azután Udvarhellyi Prófessorrá, és ótt Czompó Vásárhellyivel sokat léviskedének.[e] Születék pedig nékie egy fia 'Sigmond igen kevély fi, ki is igen kijára Enyeden a' Báttyának Vásárhellyi Lajósnak[f] házához; és minthogy [336a] baklató kútya hájjal kenték vólt meg nálla is a' nemző reszt, a' Húgát Vásárhellyi Lajos Kriskát meg bakzá, 's az ő tölle megférgesedék minden más dólgaiban száz szemü édes annya mellett a' Leánynak: Vevé észre az anya, hogy dagadóz a' Leány, 's ki tanúlván Leányától a' nyavallyának fészkét; de az Atya semmit sem túdván e' dologban ágyba ejté magát a' férges Kristina mint beteg, kenék fenék; mindent adának bé, hogy a' Szüzességét repárálhatnák. Médicussal[a] is nézeték meg; de nem vala annyi mesterség, hogy óda lenne a' gyermek, hanem elöjöve a' Zabzillus,[b] 's lőn neve György,- melly vér illetést elnyele mind Tanács, mind Consistorium,[c] mind a' Collégium a' Deákban, hanem a' két Papok cselekedének a' mít [336b] lehete.[d]

Azt az Incestuosus[e] Ifiat csak hamar kivágá az Isten az élök seregéből. – Kriska is nagy óka vólt annak a' bűnnek; mert úgy eláradott vólt, hogy nappal ís amikor vizellett, a' Báttya óda lópta hátúl magát, 's marokkal ragadta a' szegény Legénynek Szemérmét: – a' fattyú gyermek ugyan él; de Kriskát magtalansággal veré meg az Isten mind e' mái napiglan, nóha erős, izmós óláh Nemeshez mene. –

Az annya pedig attól fógva sokkal is inkább jár a' Templomba mint azelőtt: irgalmazzon Isten annak az irgalmatlan nyelvű asszonynak; mert ha rajta állott vólna, azt a' foetust[f] bizony ki purgáltatta vala a' szegény

d ördögűzést
e léhászkodtak
f jav. ebből: *J...*
a orvossal
b zabigyermek
c egyházi tanács
d *lehete* hiányzik (csak az őrszóban van meg)
e vérfertőztető
f magzatot

Kriskájából. Fógák ósztán a' gyermek csinálást titkon Hatfaludira, ki Czigányok Fő Vajdája vala. – [337a]

278.

Három Kemek támadtak vala Enyedről a' Kurucz világban: egyik *Horváth István*, ez minden magzatok nélkűl nagy gazdagon hala – meg; vala igen prófánus,[a] pénzét mutogató, haszontalan beszédű ember; hanem ez a' jó vala benne, hogy az útzáról óttan óttan béhivja vala ebédre 's Vacsorára a' Deákokat 's jól tartja vala. – Ennek minden keresménnye szálla a' Feleségére; arról pedig Ő[tves] Fekete Istvánra mint mostoha fiára, kinek halála útán a' Felesége Bereck 'Su'sánna őrzi azokat tanquam pervigil Draco,[b] mely miatt is már hat vagy hét esztendöktöl fógva nem vólt a' Templomban, hanem a' Férje Temetésekor.[759] –

Második Kém volt *Zabólai Dániel*, ez is igen sókat keres vala a' posteritássainak,[c] – 's igen sók Szőllői, Szántó földei, [337b] és a' Városban házai valának; de semmire egyébre nem vala alkalmas a' Kalmárságnál 's Oeconomiánál.[d] –

Harmadik vólt *Baba Ferencz* Collégiumbeli Deák: ezt a' Szebeni Commendáns[e] megesmérte vala, hogy mint a' két részre Kém: ki is irt vala a' Prófessorokra; de Baba érezvén a' Sáfrány illatját, elvóná magát Magyar Országra, 's ótt is kémkedik vala Mesterré tévén magát egy falutskában; – és Horvátot is nem tudóm milelte volt, ótt Babát felkereste, 's hát már Baba ott is nagy csomo pénzt vett elö a' kemenczéből, mellyet egymástól való elválásuk után gyűjtőtt.[f] – Ez a' Baba azután Akadémiákra mene, 's ólly nagy opinio[g] vala Tudománnya felöll, hogy ha akart volna, az Enyedi Prófessorságot vagy Papságot elérheti vala; Szerzett is vala oda fel igen nagy Biblióthékát; 's a' Vita Spiritualist is Magyar- [338a] ra fordítá.[760] De adá magát borral való kereskedésre, 's feles Tokai borokat is szállita Ángliai Londonba, mellyeket ótt jó nyereséggel el is adhat vala; de telhetetlensége miatt addig várá jóbb árrokat, hogy meg változának; mert illogatja vala, és idegen borral töltőgeti vala. Azt látván, fel csala ótt 8000 fórintot 's a' borokat ótt hagyá Zállogba 's vissza jöve, és csak a' szép Levelekkel látogatá a' Créditorokat;[a] mert a' Levél irásban mirus artifex[b] vala; Magyar Országon is meg csala

a vallástalan
b mint az éber sárkány
c utódainak
d gazdálkodásnál
e parancsnok; *Commendás*, th.
f *gyújtőtt*, th.
g vélemény
a hitelezőket
b csodálatos mester

némelly Urakat ezerekig, mint Patait. Azután júta czudarságra, szegénységre, lappangásra mint a' Bagoly.[761] –

279.

Baba István, a' bor Cupecz Akadémikus[c] M[aros] Vásárhellyi Baba Ferencz Impostornak[d] testvér Báttya az Enyedi Esperestség alatt Paposkodék, Vénségéig. Ifiú Pap korá- [338b] ban igen nagy hosszú és szép hajat visel vala hogy akármi oláh Kalugyer sem nagyobbat; de Szakállat hagyatni éppen nem akar vala. Mónda azért az Esperestje Vásárhellyi István: *Kjed Vásárhellyi Uram miért nem hagyja meg a' Szakállát?* /:mert abban az idöben religio[e] vala, hogy a' Papok szakállasok[f] legyenek, 's a' bizony szép is vólt Papnak:/ Felele Baba 's mónda: *Nem szenvedheti az állam!* Mónda az Esperest, *nem szenvedheti bizony a' kevéllysége.* – Ugyan csak idővel Szakállat ereszte; de másodszori házasságában ollyan feleségre találá, hogy attól nékie felette kellett függeni; de ugy láttzik, hogy jó szivel cselekeszi a' gonoszban is. p. o. Szólgálónak meg fógadának Babáék egy Péterfalvi Leányt; de az Karácson előtt ágyba esék 's haza viteté magát; az Új eszten- [339a] dőre felgyogyúla, 's meg kinálá magát, hogy a' heteket kipotolja, de nem kelle; kéré a' fizetését annyi időre a' mennyire szólgált vala, nem adának egy pénzt; kérte óda a' házhóz vitt eggyet másotskáját; de semmit ki nem adának. Jöve Esperestre 's Pártiálisra[a] a' Leány, nyere jó válaszokat; de haszna nem vala, elégnek tartván Baba azt felelni, hogy a' Szolgáló dolga nem ő dolga, hanem a' Feleségéé. Mene a' Leány Földes Ura Levelével Püspökre, onnan kemény parancsolat jöve az Esperestre, hogy illyen kicsiny dolgot is nem akar eligazitani. – Akkor Executorok[b] rendeltetének a' Papok kőzül, hogy a' Baba parochiájában satisfactiót[c] tegyenek, hanem repellál[d] s.a.t. Ö pedig értvén a' dolgot, három vasas németet harmad napig tarta a' házánál, 's vala három óláh [339b] Csépleje is, kiket rá nószita, hogy ha a' Pap Executorok bémennek üssék, verjék, löjjék. – A' Papok elmenének ugyan; de a' jámbor Öreg Mestertől meg tudván ezeket, nem hisznek vala ugyan illyen portentumot;[e] de még is nem próbálának semmit; hanem annak idejében menték e' szerint magokat mi okon nem lehetett procedálniok.[f] – Akkor felálla a' gonosz lelkü Pap

c akadémiát járt
d csalónak
e kötelező
f jav. ebből: *szakállások*
a részleges zsinatra
b végrehajtók
c elégtételt
d hárítja el
e szörnyűséget
f eljárniuk

Baba, és kezét a' melyére tévén 's felemelvén szemeit monda: *Áldott Isten! Áldott Isten! hogy bé nem jöttenek; mert a' három vasas német és három cséplő készen állottanak, és ott*[g] *omlott volna ki vérek és veszett vólna el életek.* –

Mi a' kik e' szót hallók, elbámulánk. Az Esperest pedig mónda: Ezt hallják Kegyelmetek! Én eddig magam kissebbségemmel eleget kedveztem; ihon meg keményitet- [340a] te magát a' maga veszedelmére! 'S ekkor osztán ámittálá Assessorságát;[a] de azután Papság nélkül is marada. – A' hól Udvarban Szent functióra admittálták[b] is 's hasznot vett, feleségét óda vinni nem engedték; mert nem csak átkozott kis nyelvetskéjétöl féltek, hanem az a' hitvány vélekedés fógta vala az emberek fejét, hogy Boszorkány volna, melly vélekedést maga húza magára; mert a' félét beszél vala, hogy mikor a' Leányát szülte /:nem is vala több gyermeke:/ a' kis gyermeket a' vizbe tették, 's úgy úszott mint a' hal. – Mikor Váradiné a' jámbór Váradi Istvántc perlé[62] e' félékkel adták vala ki azt a' Boszorkány lelkü 's nyelvü Babánét. –

280.

Miglion nevü Generális quártiroz- [340b] ván[d] Enyeden; Szöke Márton gazdag, de búta parasztos ember a' Varczagásban Galamb fiakkal kedveskedik vala a' Generálnak, és kedvet is talál vala vele: lön egykor, hogy a' Generál Szöke Mártont akarja vala nevezni, de nem júta eszében a' neve, hanem monda: *ille Dominus, qui facit mihi Columbas.*[e] –

Ez a' Szöke Márton köszönte vala el Pápai Ferencz Prófessorért ekképpen a' Póharat[f] egy Lakadalomban: *Idvezült Pápai Uram egésségéért.* – Mellyre mónda Pápai: *hé hé! még nem idvezültem!!* – Ennek a' Szökének a' fia is Márton vala, kinek egésségéért egy valaki igy találá el köszönni a' póhárt: *Adja Isten! hogy légyen jóbb ember az apjánál!* Nem szereté az öreg Szöke ezt a' kivánságot, 's monda: *Ne adja azt az Isten sóha! érje meg vélle a'* [341a] *bestye kúra fia, ha ólyan leszen mint én vagyok.* Bizony nem is lett vala jobb ember mint az Attya, hanem nagyon ütött vala az annyához, ki a' bórt igen szereti vala, és az ó bórnak csapjánál az új bórnak szesze ereje [meghatotta] a' pinczében; azért a' Borosnyai János halótti Textussa[a] is e' vala felette: *Meg ne részegedjetek bórnak miatta.* –

g *ott* utólag beszúrva
a elvesztette ülnökségét
b befogadták
c *Váradinét a' jámbór Váradi Istvánné<t>* , más.h.
d szállásozván
e az az úr, aki nekem galambokat csinál
f jav. ebből: *Póharat:*
a a prédikáció alapjául fölvett bibliai idézete

Az Ifiú Szöke Márton háborán él vala feleségivel; mert az Asszony fórmátlan, darabós, parasztos fösvény vala; – Márton Gazda pedig borozik vala kórhely társaival is a' kiket a' Felesége ki vér vala a' házból; kapdos vala a' Szolgálóhóz 's máshóz is; azért az asszony elálla mellőlle, 's innya kezde Bajusz Enyedi Jánossal, Losonczi Andrással 's más hasonló Gődényekkel, a' Felesége fólytatja vala a' Causát,[b] maga pedig a' Bórt: nem [341b] választák el az Asszonyt ö tölle; de az akaratos asszony csak külön vala, – azonba Szöke Márton lebetegedék igen: nem látzik benne anyi ész mint egy ökörben, nem hall vala mint a' föld és nem szólhat vala egy igét is, nóha értelem nélkül eleget galagyól vala, és anyi ereje vala, hogy magától az ágyba ki 's befordúl vala, a' Csergét[763] is meg ragadván, magát lehajittá vala a' földre. – Hallván állapotját férjének 's túdván hogy sók pénze vagyon, haza vakaradék az asszony és a' pénzt elsőben is kezéhez vévé; de a' Férje nem túdja vala ötet sem mást. – Minden jelek ara mútatnak vala, hogy ebben a' példátlan betegségben elvész Szőke Márton, 's úgy is lőn; de minthogy már azelőtt esztendőktől fógva nem vala a' Templomban; tartának az atyafiak, [342a] hogy Szamár temettséggel temettetik. Hivaták azért a' második Papot,[764] hogy Imádkoztatná, 's halálra készitené; – az új Ember lévén az Ekklésiában, az ő dolgait nem túdja vala; de elméne és szólla hózza; de nem ügyele semmit a' Papra nóha látná: – mikor a' Pap észre vette vólna, hogy a' beteg sem nem hall sem nem szóllhat, nem is ért; – gondolkozék mit csináljon. – A' Bibó Társak kőzül egy elő álla 's nagyot hazúda mondván: *Tiszteletes Uram! a kegyelmed érkezése előtt szépen beszélget vala, 's Papot is kivána, 's csúdálkozunk mitől esék illyen Változása!* Mónda a' Pap: *elvárakozom itt sókáig, hogy vele szóllhassak!* Egy idő múlva lehajtá a' lasnakot, és hányván a' kezeit ide 's tóva, búgyog vala értelem nélkül. Mónda Losonczi: *Bizony Papot emleget, 's a'* [342b] *kancsora mútat, hogy kinálják Tiszteletes Uramat.* – Megszollitá eröl a' Pap ötet és monda: Én beteg kőrül 's idöközben bórt nem-iszom: itt a' Beteggel csak a' Mi Atyánkat is el nem mondathatom; vigasztalásimat is nem hallja, azért mi imádkozzunk érette. Ezután a' Pap eljöve, a' Beteg is meg hala. Legóttan egy egy Tallérral a' Papokhóz küldének, hogy más napon két Praedicátióval temetnék; de a' második Pap monda: ihon az alkalmatosság az ajtó elött; indulólag vagyok Hunyadra Temetésre 's nem szolgálhatok; de kérdés: ha engednek is a' meg hóltnak tisztességes Temetést? Öszsze is gyüle az Ekklésiának Consistoriuma,[a] a' Clérus harang, és ének szónál egyebet nemakara engedni; – de a' többi ara

b pert
a egyházi tanácsa

vivék dolgát, hogy légyen egy Praedicátió felette; de egy szó halotti alkal- [343a] maztatás se légyen; nem is lön; de a' Papót Hatházi Péter összeszidá érette. –

281.

Sánta Bórbély Mihály nevü vala Enyeden egy idöben a' jobb Orvos bórbély; de nagy kár vala benne, hogy órvaslás és Klistérezés közben a' mi szemérmes részeket lát vala, talám másutt is; de nevezetesen az Ifiúság elött mezittelenen beszélli vala orczátlanul.[a]

Ennek a' Bórbénak ivó társa vala Csegezi[b] nevű késcsináló, kit *Süket aczélnak* hivnak vala /:minthogy a' melly kés nem peng vala, azt móndja vala arról, hogy siket aczélla vagyon:/ Ez a' Késcsiszár hozzája mene innia, és iddagolás közben felvevé a' Késcsináló a' Klisterezö Csöt, és szájába vévén szivja vala. Mónda egykor Bórbé Mihály: Tedd le Kóma: *mert én azt nem falom bé, hanem a' Kolikásoknak*[765] *segge* [343b] *lyukába dugtam sokszor.* Melly miatt akkor összevesze a' barátság. –

Egykor ugyan Bórbé Mihály egy Kigyónak kiszedé a' fógait és mérgét kivevé, egy Csizmába pedig betévén, Czigánt szóllita bé csizma vásárolni, – kapa a' Czigány az újj csizmán, reménylvén, hogy olcson megejtheti, – lerántá a' maga Csi'smáját, ezt pedig próbára felvóná: de megérezvén a' Kigyot, csak a' kórság, hogy kinem róntá látván, hogy Kigyó és ijedtében kiszalada a' házból. – Az Óláhot ha beretválja vala, a' szájába adja a' szappant 's ugy beretválja vala ez a' Bórbély. – Esék pedig illyen dolog: hogy egy Maléfactort[c] négyre vágnának az akasztófánál, a' hóva ö is mene, mint valami derekas anatomiára: le is hajla óda [344a] a' hól a' Hóhér mecz és hasit vala. Intik vala, hogy ne cselekedné; de ö ótt akarja vala kitanúlni az ember belső részeinek állását; de úgy meg irtózék, hogy haza jövén ágyba esék, 's meg hala. Igy adá meg árrát a' haszontalan curiositásnak.[a] –

282.

Veresegyházi Mihály is Borbély vala, és igen hiszi vala a' szegény vén ember, hogy túdos vólna a' gyógyitásban. Ezt a' gútta megüté, 's a' miatt ugy elfelejte mindeneket, hogy sem Magyarúl nem tudna, sem Felesége nevére nem emlékeznék. Mint apoplecticust[b] kenik 's itatják vala mústárral; de annak is a' nevét úgy elfelejtette vala, hogy azt is minekútánna elméje hellyre

a jav. ebből: *orcs...*
b jav. ebből: *Czegezi*
c gonosztevőt
a kíváncsiságnak
b gutaütöttet

álla is csak szürke kenedéknek hivja vala. Irt vólt, 's jól megtanult volt egésséges korában [344b] két könyörgést, 's talám még Ifiuságától fógva élt vala azokkal; de azokat is elfelejté egy igéig; hanem midön szóllani kezde azok is eszébe jútának 's ledictálá; de nem hiszi vala, hogy ö azokat túdta volna, hanem Isten Lelkének különös jelentésének tartja vala. –

283.

Szigeti István Enyedi Prófessor egykor vacsóra útán, hogy boros hordóit megtekintené, mónda a' Szolgálónak: *Gyújts gyertyát, 's hózd útánnam a' pinczébe*; maga azomban nem várván a' rest Szólgálot lemene a' pincze ajtót megnyitván, legóttan egyenesen homlokba űték; mellyen megháborodék; de sem elébb sem hátrább nem lépék, hanem elvárá a' gyertyát, – azonban pedig gondolkozik vala, hogy e' nem tiszta dolog, hanem talám valami Illusió diabolica:[c] [345a] de elérkezvén a' Leány a' gyertyával, látja, hogy egy abroncsnak maga nyómta meg az eggyik végét, 's a' másik vége hirtelen úgy billent fel, 's az ütötte homlokba, mely abrancs ha félen fordúlt vólna onnan a' koczczantás útán, egész életében tisztátalán Léleknek túlajdonitotta volna, – mint magától hallottam. –

284.

Apámkori idös Papot esmérék Erdélyben hivják vala *Ördögüzö Dálnokinak.* – Erröl kőzönséges hir vala, hogy Ólyvesi Pap korában egy háznál ugyan ótt Ólyvesen az Ördög kezdette volna magát jelengetni, öllel vinni Tüzifát a' házba, kását kevergetni, nóha az emberek semmit nem látnak vala; söt meg is szóllalt vólna néha néha. Hivák a' Papot, hogy ónnan űzné el a' tisztátalan Lelket; – el is ment, Imádkozott, Bibliát ólvasott, az Ördögöt Jésus nevével kényszergette hogy ki vólna? miért jött, és hogy menjen el! Egykor pedig a' Lélek megszollalván, mon- [345b] dott vólna: *Meny haza Pap Uram; mert a' Mester fekszik a' Feleséged mellett.* Innen ragadott fel erre a' Praedicátorra az Exorcista[a] vagy Ördög üzö név. Eza' hir nem csak közönséges, hanem régi is lévén immár, úgy esik a dolog, hogy Szigeti István Prófessort felhivák Vécsre a' Kemény Simon Temettségére, 's úti Papúl rendelik az Actorok[b] mellé ezt a' Dálnokit; és jó alkalmatosságot kapa, mellyet régen is kiván vala Szigeti, hogy magával Dálnokival beszéltesse meg ezt az Ördőgűzést, beszélle is prolixe;[c] de a' Mester és Felesége dólgát nem emlitté. – Akkor kezdé kérni a' Prófessor, hogy a' miket beszéllett, vagy a' mik még óda tartoznak,

c ördögi mesterkedés
a ördögűző
b temetési szertartást végző papok
c készségesen

irná le fide mediante, subscribálná[d] 's pecsételné meg, 's küldené le Enyedre, hogy a' Collégium Bibliothékájába tartatnék meg emlékezetre; – igéré is; de sóha nem cselekedé, mellyel is azt a' dolgot Szigeti István előtt gyanussá tevé. Söt azon útban [346a] egyebekből is eszrevévé a' Túdos Ember, hogy Dálnoki valami fántásta és lévis[a] Ember. – Ezen útban egy Ebéd végén egyílly halamondást <D> mónda Dálnoki: *Hálá légyen Isten, hogy most javaiddal megelégittél; Légyen az, hogy majd este, ki jöjjenek a' hellynek lakossai, 's móndják azt ezeknek az Élizereknek: Jöjjetek bé Istennek áldott Emberei, mit állatok itt kinn, holott én Tinéktek házat készitettem!!* sat.[766] – Ugy esék pedig, hogy a' tisztelt Actor Urak túl menének azon a' Falun, a' hóva az Urak a' Státiót[b] rendelték vala; és érkezének embertelen Óláhok kőzé, a' hól nagy bajjal kapák elő a' Birót, 's az is nehezen rendele Szállást egy embertelen Oláhóz. Mónda ekkor Szigeti István: *A Kegyelmed Könyörgése nem vólt Isten előtt kedves; ennek a' rósz hellynek Lakossi nem jövének ki előnkbe; Lábámnál* [346b] *roszszabb Emberek ezek kik itt laknak.* – Dálnoki pedig nem túd vala ere egyenesen felelni. –

De hogy ezt az Embert jóbban esmerjűk meg, holmiket jegyzek meg rólla:

a./ Hallottam felölle, hogy midőn kérdené valaki ö tölle serio:[c] Miről praedicállott? Azt felelte: *En a' talp bőrről!* – Ez ugyan tréfa fórma; de Isten beszédéről vala a' szó, 's e' nem derék Acutifatuum.[d]

b./ Ez Imádkozott Vadászatban – Bánffi Györgyel járván: az agaraknak sebes fútó lábaikért, 's a' Kopoknak szaglásokért etc. etc. — A' mi nagyobb:

c/ Midőn a' XXIV-ik 'Sóltárból ezt magyarázná: *Mindenkoron*[e] *áldom*,[767] – kérdette: mit tészen ez: azt felelte: Nem azt teszi, hogy Dávid szüntelen minden idöbe ezt cselekedte vólna; mert nem áldotta az Urat, mikór paráználkodott; – nem is azt teszi, [347a] hogy *minden karón áldom*; mert nem szállott minden karó hegyre mint a' Varjú. – Tehát e' nem igaz. –

d./ Látám ezt az Embert Vajda Szent Iványon a' Gróf Bethlen Györgyné asztalánál, az holott igen sók Papok valának.[768] – Vala pedig Dálnóki közép rend termetü, fejér szakállú, magát Túdománnyal mútatni kivánó, de keveset túdó Vén. – Tőbb haszontalan beszédi között monda: Az *Ament* nem jól mondák ki a' Magyarok; mert az a' 'Sidó nyelven *Amin*. Móndék én: Tiszteletes Uram! Az, az Óláh nyelven *Amin*; de sem

d híven, aláírná
a megbízhatatlan
b állomást
c komolyan
d szellemes mondás; *Acutifatnum*, th.
e *Mindenkorom*, th.

'Sidóúl sem Görögül nem *Ámin* az; – kiváltképpen a' 'Sidó nyelven éppen nem is lehet *Aminnak* ólvasni:[769] – Ő pedig mónda: *Ha 'Sidó Biblia vólna itten, meg mútatnám a' Kegyelmed szemének,*[a] *hogy Amin.* Móndék [347b] én: Sóha egyszer anyi 'Sidó Biblia nem vólt Szent Iványon mint móst e' Szent Synodusban; de afélék útán nejárjunk, hanem hagyjúk az Óláhoknak az *Amint.* – Tantum de Exorcista.[b] –

285.

Gyöngyvirág nyiláskor, Pünköst elött, Pünkösti Királlyt tesznek vala az Enyedi Collégiumban, és azt a' Felsö Hólt Marosban kikisérik vala; 's minthogy a' Királyságot valami gazdag Urfi vállalja vala, az ótt nagy Kónyhát vettett vala: – kivónat vala óda vagy két negyvenest 's tőbbet is; és a' Collégiumot jóltartja vala, söt sókakat meg is bolondit vala. Az utolsó Királlytétel esék Anno 1719. 's lön Királlyá az Ifiú Teleki Jo'sef[770] a' Nagy Teleki Jo'sefnek a' fia: ki kisérök ötet nagy sókasággal; és benn a' Berekben sók szép Deák órátiok 's versek elmóndása útán [348a] hosszú asztalhóz ülénk: vala szép és meleg idö, bor erős és bőv: nagy fazakakkal adják vala az eggyest;[771] de a' Prófessorok is úgy isznak vala, hogy csúdálkoznám rajta. A' Sénior vala Nánási András, a' ki nem üle asztalhóz hanem a' Szirun[772] kivül egyszer másszor púskát ropogtat vala, holott az igen meg tiltatott vala, hogy valami szerencsétlenség ne esnék. – Szigeti István ottan óttan parancsól vala, hogy menne végére a' Sénior kicselekedné azt; de ő sóha magát ki nem találja vala: nóha kiált vala mint a' Csöz: *ki lövé? az őrdőg határán termett.* De az okos Szigeti mind érti vala a' dolgot; mind az által nem mútat vala kedvetlenséget, – hanem a' Berekből kiindúlván a' Király az ő Lóvassaival, 's [348b] Kengyelfútóival; útánna pedig a' Prófessorok két kocsija, – Nánási András ótt is a' kócsi mellett kisüti a' pistolyait: akkor Szigeti /:mert bizony igen boros vala:/ kiszálla a' Kocsiból és Nánásit kétszer háromszor a' nádpálczával hátbaüté; mellyen óllyan nagy lárma lön részeg lévén többire az Ifiúság, hogy senki nem gondolhatta vólna, hogy meg nem ölik a' Prófessort: benn is tumultúála[a] az Ifiúság, 's reá izenének a' Prófessorra, hogy ne tanitson mig Satisfactiója[b] nem lészen az Ifiúságnak, hogy a' Seniort a' Prófessor pálcza alá vette; mert ők nincsenek pálcza alatt, hanem Tőrvény alatt:[773] Sira Szigeti István is e' dolgon; de azon a' napon ezt a' rút dolgot meg túdván Consiliárius[c] Kemény László, más nap az Ifiúsághoz Követeket külde, 's minden dolgok [349a] lecsen-

a *szemének mútatni*, más.h.
b Ennyit az ördögűzőről.
a zavargott, háborgott
b elégtétele
c tanácsúr

desedének; – az ütés Nánásin szárada mint nebulon;[a] Szigeti prófessiora[b] csenditteté harmad napon, 's annyi Deák takaradik fel, hogy úgyan[774] ropognak vala a' székek. Szigeti István is sokkal szelidebb lőn ezután.[775] –

286.

Gyöngyösi Pál Kassai Réformátus Pap vala; és itt a' Mária képére hólmi verseket ragaszta, melly dolog kitudodván esztendeig szoros fogságba tartaték, a' hól a' Magyar Biblia lévén vélle, 's egyéb dolgot nem tehetvén, azt igen jól megtanúlá úgyan; de halálra itélteték az egy nehány sóvány versek miatt; mellyeket láttam; de nem jútnak eszembe; mert régitske a' dolog; de ez ótt vala: –

Minap egy kő valék, –
Hála légyen Tamásnak
Már most Istenné változék
Sokan is Imádnak. s.a.t.[776] [349b]

Mindazáltal a' Császár Carolus Sextus[c] elégnek tartá, hogy Számkivettetnék; de minthogy ö Ángliába tanult vala, és Presbyter Ecclesiae Anglicae[d] nevet is nyertvala, az akkori Prussiai[e] Királlyné /:mint Ángliai Király attyafia:/ őtet Francofurtumi Prófessorrá tételé; ő is Feleségét 's gyermekeít maga után viteté, – a' Magyar Deákokat szalonnás sóós káposztával, Tókai borral is jól tartja vala; 's majd csak azok is frequentálják[f] vala az eféle haszonért; mert egyébaránt a' Tanitása sikeretlen 's kelletlen vala; – maga pedig Csúfandár ember vala. – Ennek fia Gyöngyösi Pali vala: ez ritka elméjü 's nagy mémoriájú ember vala, és Leidában nevezetesen az Arábiai-nyelvben annyira mene, hogy örömestebb halgatják vala őtet abban a' nyelvben a' Déákok mint magát Schultens Albertot, a' [350a] nagy Arabs Prófessort; Sőt maga is ő az incipiens[a] Deákjait Gyöngyösi Palihóz küldi vala tanulni: – Esett az is, hogy Palinak erkőlcstelensége miatt ki kellett Leidából menni Cániculán;[b] de midön Septemberre eljönének Ánglusok 's más nemzetek és nem találnák Gyöngyösit, fenyegetözni kezdének hogy óda hagyják az Akadémiát, ha Pali nem revocáltatik,[c] 's ismét revocáltaték. –

a semmirekellőn
b előadásra
c VI. Károly
d az angol egyház presbitere
e porosz
f látogatják
a kezdő; *inicipiens*, th.
b jav. ebből: *Cáliculán*
c hívattatik vissza

A' nyelvek tanúlása útán adá elméjét a' Médicinára,[d] és csak hamar a' Hippocrates Aphorismussit[777] úgy kezdé magyarázni mint egy tréfából, hogy omlott a' Medicinae Studiosus[e] reája. Hogy pedig a' Médicinát fundamentumoson[f] túdná, az Anatomikusokat is frequentálja[g] vala; söt nagy hire vólt, hogy hólmi koldust bécsalt a' Szállására; de nem látták, hogy a' Szegény ember onnan ki jőtt [350b] volna, – azért nagy volt a' gyanú, hogy ő azon tanulta az Anatomiát titkon. – A' már bizonyos, hogy gyermek halottat ásott vólt ki a' szegény Császár Péterrel eggyütt, és akkor úgy meg is iszonyodott, hogy lejöve úgyan Erdélyben és Piski Udvari Pappá leve; de elhalaványodék 's idö előtt elfógya. –

Pali pedig a' Médicinába úgy meghiresedék, hogy végre Múszka országban lőn hivatala 's ótt hala meg. Leidában magát nem egyszer vette ki a' Veneréaból 's Francziából[778] mint igen fajtalan életű Ifiú. – Vége hossza nincsen ennek cselekedeteinek. –

287.

Gajdó Dániel, ki Teleki Miklós és László Grófoknak Praeceptora vala, 's Enye- [351a] di Sénior, és Borosnyai Pulchereczi Lúkács János, ki Bethlen István Praeceptora, 's azután Vizaknai Mester vala, menének a' Leidai Akadémiára, 's ótt a' Theologicum[a] Collégiumban lakának három esztendeig Álumnián.[b] – Vala a' Collégiumnak Rectora Aemilius, 's annak valami attyafia vala a' Gazdaasszony, a' ki föz vala a' Déákok számára: ki is egy zöld Levest ád vala fel mindennapon, mellyben láttatnak vala úszkálni valami marha faggyacskák meglágyúlva. – Ezen a' Levesen a' Hollándusok sem kapnak vala, a' Magyarók pedig iszonyodnak vala meg is kostolni. – Lőn egykór, hogy a' Hollandus 's más Álumnusok[c] össze beszéllének, 's feltevék, hogy senki meg sem kostólya; midőn látná az Asszony, hogy a' Levest [351b] egészszen viszik le, panaszt tön Aemiliusnak, és ő megharagúván bémene a' Refectoriumba,[d] 's minden Déákokat felkölte az asztaltól, feddeni kezdé a' Hollándiai gyermek Deákokat belgáúl,[e] – végre mónda a' Magyaroknak is: *An etiam vos, estis inter Rebelles?*[f] Menté magát Gajdó móndván: *Uram! hiszem néked engedel-*

d orvostudományra
e orvostanhallgató
f alaposan
g bonctantudósokat is látogatja
a teológiai
b ösztöndíjon
c ösztöndíjasok
d ebédlőbe
e jav. ebből: *bell...*
f Ti is a lázadók közé tartoztok?

mesebb Tanitványid nincsenek mint a' Magyarok, mi nem panaszolkodunk akármit adjanak ennünk; csak Te is ne eröltess, hogy azt együnk a' mi ellenkezik természetünkel. – Felel Emilius és mónda Gajdónak: – *Talám azt kivánjátok Ti, hogy az Ordok*[g] *Magyar Országra küldjenek Főző asszonyért!* Végre meg júhászék a' nagy búta Hollandus; és ismét kit kit paran- [352a] csola hellyre űlni.[779] –

288.

ANNO 1759. Portugalliában a' Je'suiták ellen búzogva fóly a' causa,[a] és ótt illyen Probléma disputáltatik:[b] Kálvinus, és Luther tettek é több kárt az Országokban 's Respublicákban, vagy a' Je'suiták? –

289.

Tóroczkai Ferencz vén nötelen Úr meghalván, Zágoni Márton Toroczkó Sz[ent] Györgyi Pap praedikálla aról, mi vagyon Pred. IV. 8.[780] és elöre kéré az elsö Concionátort,[c,781] hogy azt a' Textust[d] fel ne venné. Az alkalmaztatás majd csak e' vala: „Egy Képiró egy Táblára sok nemzettségeknek képét a' magok köntössökben lefesté; de feste egy mezitelen embert is; de annak hátára feste egy Türedék[782] posztot, 's a' kezébe egy [352b] Ollót. Midön kérdenék, micsóda nemzet az a' Mezitelen? Azt felelte: Az Franczia; mert a' Franczia ottan ottan újmódi köntöst gondol, azért festettem a' hátára posztot, adtam a' kezébe ollót, 's a' mint tettzik úgy szabja öltözetét. Az én Praedikátiom is légyen posztó; Szabogassa pedig ki ki a' mint szereti" s.a.t. –

Melly Praedicátióert Kőleséríné[e] a' Toroczkai Beta csaknem hallatoson hazudtolja vala a' Papot. –

A' Deák Orátor vala Borosnyai[f] 'Sigmond, 's mónda Orátiót in laudem Coelibatus,[g] – ottan ottan mondván ezt: *Coelibatus! Coelibatus!* holott a' Főző Szolgálója el akart szökni az alatt, mig óda jár, túdván minémü életet él titkon. Az Orátio móndás alatt feltéve tartja [353a] vala a' kalapját, 's minthogy igen szókatlan dolog vala a' nép előtt, füleink hallottára igy zsibongnak vala a' Toroczkai kabalák: Né te

g rendek
a per
b vitattatik
c prédikálót
d szövegrészt
e *Kőlcséríné*, más.h.
f *Boronyai*, th.
g prédikációt a papi nőtlenség dicséretéről

'Suka! Ne te Borik! sóha bizony nem láttál illyen Papot! né! né! Te feltette a' Sűvegit. –

290.

Szent Györgyi Márk István Közép Ajtai Mesternek fia vala; de az éles elme mellett vióla szin dolmányos, nadrágos kevély Legény Kurvás. A' rósz erkölcs mellett fő Orátor, disputabundus,[a] bátor, hatalmas kőnyörgö 's praedicálló Deák. – Rendelék őtet Innepre ama búta Fő Király Birohóz Korda 'Sigmondhoz Bögözbe: el is mene 's békőszönte a' Prófessor Levelével, 's vala Szállása szerencséjére egy Fekete nevű Nemes Embernél; mert ötet úgy elfelejté Korda, hogy egy [353b] ebédet sem ada néki, ő pedig az Innepen mindennap praedicál vala, még pedig az Innep másod 's harmad napján kettőt kettőt. Az Innep harmad napján bémene az Údvarba bucsuzni Templom után, 's monda: „Tekintetes Uram! Meghagyta Isten! hogy a' Lévität elne hagyad e' földőn, mellyet a' Te Urad Istened ád tenéked; de Kegyelmed engem annyira elhagyott, hogy én az Urnak egy falatt kenyerét sem ettem meg, nóha szorgalmatoson szolgáltam: gondoltam vala, hogy az Innep közepén haza mennyek a' hól ki járt volna két kis czipom; de ismét gondolám, hogy illendőbb lészen énnékem itt maradnom koplalva, mint nehézséget vonnom az oskolára; de már az Innepek eltöltek; én Isten óltalmába ajánlom Tekintetes Uram Kegyelmedet." sat.

A' nagy faragatlan ökőr Rúd észre vévén magát, szidni kezdi áhi[783] fiait Lászlót és [354a] 'Sigmondot; menti magát, hogy sók Vendégi lévén megfelejtkezett; követi becsülettel: el nem bocsátja más nap is, és ád nekie három forintot, holott másszor elég volt hat márjást ha adott. –

Azután Betlen Jánosnéhoz küldé a' Prófessor ideig Lévitáskodni, lőn is tekintete annyira, hogy az Asszony hintóra venné és vinné;[a] de minthógy ö a' féle Szekérhez nem szokott vala, a' hintóban szédülni kezde, 's hányás kezdé erőltetni ottan ottan, 's ő is ollyankor kiszáll vala a' hintoból, melyet nevetnek vala az Udvariak. Azonban ótt a' Konyhán is megfordúlván ö, leveseknek 's étkeknek sók neveit 's nemeit hallá 's megtanulá. – Lőn pedig, hogy egy jó Barátunk a' Városon fekűnnék betegen, kit ketten meg látogatának, – kérdé pedig Márk István: ha ehetik é valamit? 's [354b] mónda meggyes levest 's többet is, – melyre felele a' beteg: *A' mind csak Czibre,*[784] – 's ezt elnevetvén eljövénk. – Vóltak ennek az embernek sok jó dolgai; de maradjanak abban. –

a szónok, vitatkozó
a jav. ebből: *vinnn...*

291.

Hanz Fürst a' Carolus Sextus[b] Udvari Bolondja, a' maga túlajdon fiatskáját, 's Császár háló házában az ajton kivül felakasztá mesterségesen, hogy mikor a' Császár kijöne megijedne az akasztott embertöl; de felébe esék a' tréfa; mert a' Császár ugyan meg rettene, minthogy a' gyermek meg fúlt vala; a' Bolond is gyermek hingérévé lőn; a' Császári Udvarból is kiigazittaték kárával 's gyalázattal, és később 's nehezen is nyere grátiát.[c] –

292.

Mikoron Po'sonyban elkővetkezett vólna a' Magyar Királynénak, Mária Therésiá- [355a] nak koronáztatásának ideje, lejőve elöre Bécsböl az Udvari bolond, és a' Vár kapuira Lajtorjákot tétete 's felmenvén azokon, – szénnel linéákat[a] vón 's czirkalmaz[b] is vala a' kapuk felett magassan, 's midön kérdenék: Mire való az? Azt felelte: Ama vónásig 's czirkalmazásig mind le kell róntani a' köfalakat a' Királyné parancsolatjából, – mert jól tudja ö Felsége előre és a' Ministérium, hogy sók Magyar Urak eljővén erre a' Solemnitásra,[c] a' hátokra veszik kastéllyaikat, inaedium-jaikat[d] 's jószágaikat, és bé nem férnek a' kapukon; söt még ha lehetne fellyebb is <kihetne> kellene róntani a' kőfalakat. – N. B. akkor érték meg, hogy a' Magyar kevélységet csúfolja. Nó! Bánffi Dénes bévivé a' Bécsi kapun róntás nélkül is minden Jószágát. – [355b]

293.

Németűl hallottam, hogy a' Prussiai[e] Királynak tulajdonitották e' szót: „A' Császárral hadakozom; a' Francziát nem contemnálom;[f] a' Svéczet[g] megajándékozom; a' Muszkát megjáczodtatom, hogy azon a' világ csudálkozzon."[785] – De ha úgy jádzik a' Muszkával, mint 12-a Augusti Francofurtum[h] mellett, fele sem lészen játék.[786] – Emberi emlékezetre, annyi

b VI. Károly
c kegyelmet
a egyeneseket
b körzővel rajzol
c ünnepre
d építményeiket
e porosz
f vetem meg
g svédet
h augusztus 12-én Frankfurt

vér ki nem omlott egy hellyen mint ótt: De eröl sokat fógnak irni ezután a' Historicusok. –

294.

Halmágyi nevű indulatos Ifiú, vékony suhanczár Praedicátor vala Udvarhely Széken, ki is bosszuságában Pápistává lön; és disputatiora,[i] vagy inkább csak nyelveskedésre bé jár vala az Udvarhellyi Oskolába. – [356a] Szigeti György a' Prófessor attól fél vala, hogy valami óly szót ejtenek az éretlen Deákok, a' mellyből az Apostata[a] vádolást csinál, – azért meg izené Halmágyinak, hogy menne ki a' Gymnásiumból 's menjen dolgára. – Halmágyi béizen a' Prófessorra 's provocálá disputátiora[b] mondván: *Ha mér is hozza bé maga az Oskolába kúrva hajját; /:*a' parokát igy nevezi vala:*/ de tudom, hogy nem mér velem szembeszállani;* Szigeti György, csak ezt izené nékie: *Hazud Kain!* 's ezzel végképpen elmene fenyegetődzve Halmágyi, Kit végre küldének 's telepitének Bözöd Újfaluba 's Ernyébe, hogy a' Szombatosok ellen dühösködnék, útánnok leselkednék, – kiknek paraszt köntősben járó Papjokat igen meg is verte vala egy időben. –

295.

Tokos Bálint fél kezére éppen nyomorék, felette monstruozé[c] nézö kancsal kúldus [356b] Legény vala Erdövidékén; a' kinek is szép nótája lévén, énekkel koldul vala szerin szerte az Országban. – Lőn pedig, hogy valaki, versekbe foglalná azt a' historiát, mint vesztette öszve Teleki Mihály Béldit és Bánffi Dénest, hogy azok egymást elrontván maga emergálhasson,[d] a' minthogy az véghez is mene;[787] – de maga is Teleki, Tőrcs Váránál úgy vesze a' mint érdemlé; hagyván Vér Juditot Özvegységre. – Az emlitett Versek közül az eggyik e' vala:

Inter duos litigántes[e]
Béldi Pál és Bánfi Dénes
Tertius gaudebit haeres[f]
Teleki Mihály lesz a' nyertes.[788]

i vitára
a hitehagyott
b kihívta vitára
c természetellenesen; éktelenül; *monstrozé*, th.
d fölemelkedhessen
e két vetélkedő között
f a harmadik örökös fog örülni

Az emlitett Tokos Bálint ezzel, 's a' tőbb ide tartozó versekkel vetődék mint koldus Gernyeszegre a' Telekiné Udvarába; és e' sánta simplicitate[g] el dúdólá ezt a' [357a] Verset is; mellyet meg hallván Teleki Mihályné, levonatá Tokost 's megcsapatá. – Ő szegény illyen alami'snát nem vár vala. – Béjővén Erdövidékére, találja az én Atyámot, 's meg beszélli a' Gernyeszegi adakozást; 's mónd végre; Már Uram! ezután nem azt mondom én, hogy Teleki Mihály lesz a' nyertes, hanem ezt: *Tokos Bálint lesz a' vertes.* –

296.

Kolo'svári Mihály Nagy Enyedi Csi'smadia Mester öreg ember beszélgetvén nékem a' hajdani dolgokat; azt is beszélli vala, hogy mikor ő ifiú ember volt ki ült az útzára a' kapuja eleibe; – beszélgetni melléje jőtt a' gazdag Enyedi János Csi'smadia, és eggyűtt beszélgetve, idö közben szép leptében meg iddogaltak egy egy veder bórt, és ez nem égyszer kétszer esett. – Prófessor Enyedi István is, azon időben, ha Patai István Pappal és Szacsvai- [357b] val asztalhóz ült, meg ittak hárman 25. kúpa bórt.[789] Zágoni Samú csak egy Deák vala, de bőv Vacsora útán Kere'sden a' Betlen György Palotáján köpenyegen hét kúpa bórt meg ivott vala erőltetésből, 's ha engedték vólna tőbbre is; csakhogy béjárt a' Búdára, 's Gődény módra kiókádta, 's meg ismét mást kért. De reggel 's más nap igen beteg vala. Cululis certare Tractum est.[a] –

297.

Nagy Enyedi János /:kit nagy Bajuszszáról a' tőbb Enyediekkel való megkűlömböztetésre Bajúsznak <vala:> hivnak vala:/ Tisztartó korába fért vala mint jó fórma Gavallér a' Feleségéhez, ki ótt Fraj vala és a' Telekiékkel is atyafias: és azon Asszonyhóz sóha semmi rósz nem hallatott, söt kegyes Istentfélő, Szent Irást ólvasó jó asszony mind ez ideig. – De a' szegény Enyedi éppen ellenkezö erkőlcsű [358a] vala, úgy hogy talám egyébben semmiben nemeggyeznek vala csak a' prolificátióba.[a] – Ő maga a' feleségében is nem szerette a' Templombajárást azt 'Sidó kegyességnek nevezvén: maga pedig ha elindult Templomban, megakadott a' Kastély[b] kapúba, ótt pedig aquavitázott,[c] mig a' nép a' Templomban imádkozott, a' kapú kőzé tévén

g egyszerűen
a A kupákkal való küzdelem örökké tartó.
a utódnemzésben
b *Kasztély*, th.
c pálinkázott

Rócz Czerková.[d] A' Bachus itali áldozatját, a' járdovány vizet, a' Noé mustját rágatlan is megemésztette; de végre a' sók ivas nyavalya törőssé tévé, 's valaki javallásából felviteté magát a' Collégium Avassába[790] a' feredésre; – vala pedig vélle egy őreg Ember 's annak kis fiatskája: rakának ótt roppant nagy Tűzet, hányának a' fákra köveket hogy hév kővekkel feredőt melegitsenek; Enyedi pedig a' földőn hevervén, lábbal a' tüz felé; – nagyot bődűle, és szörnyen [358b] kezdé róntani a' Kórság, – a' paraszt embernek pedig fiatskája meg rettenvén és sikoltozni kezdvén, meg ijede az ember éjjel és a' rengeteg Erdőben, hogy a' gyermeket is kirontja a' kórság; mig azért ő a' gyermeken kapdos, a' szegény Enyedi János a' két lábát bé dúgja a' tűzben, és semmit nem érezvén, elégnek a' lábai éktelenül; jút irtoztató kinokra, fakada ki szörnyű orditтásokra 's káromkodásra. – Végezetre anyira felépüle, hogy fenn járogatna; de erkölcsében megnem jobbúla, hanem ismét szörnyű kinós nyavallyában esék, messze ki hallik vala orditása, és káromkodásokra is nyitá száját. – A' Felesége mint Istenes asszony reá vevé, hogy hivatna Papót, hivata is; de azt egy kis imádkozás útán szépen kéré kérve, hogy mennyen elhaza; mert a' Pap jelen- [359a] létében nem enyhitheti vala kinnyait káromlással, mint Ördög szarból csinált pokolbeli flastrommal, és Sátán Szelenczéjébe való malagmával.[a] – Igy hala meg, a' ki nem akara élni Istennek. – Maradtak Istentfélő maradéki, és az Özvegy is gazdagabb most mint Férje életében. –

298.

A' Kővesdi móstani Praedicátor, Radnothi Szántó N. N. Csekelaki Pap korában hirét hallja, hogy az Enyedi Fő Pap Kőszvényeskedik, magát gondolya, és általjővén Kocsárdra, jár házanként egy Golyafiú után mig kap. – Beszélli egynek másnak, hogy az Enyedi Fő Pap Hermányi Uram kőszvénybe vagyon /:nóha nem vólt akkor:/ de parancsolatja vagyon, hogy lemennyen gyógyitani, – Ö pedig óllyan órvasságot készit a' [359b] Gólya fiuból, hogy sóha többé az a' nyavalya nem ujjul meg rajta, sőt úgy meg ujjul mint iffiantan. – El is hózá halva a' Gólyát, 's bémútatá 's meg móndá a' módját is,[b] mint kellene elkésziteni és vele élni t.i. egészszen a' Töllvát letépetvén, igen erőssen meg kell főzetni, – azután jég verembe kell tenni, hogy megalúgyék mint a' Kocsonya; meleg házban tűznél ugy kellene a' fájos Tagokat kenegetni. – Meg köszöné a' Fő Pap a' jó szándékot, 's más napra ebédre hivá Szántó Papot; de látván hogy meg nem főzette a' gólyát, nem vevé jó neven, – és mónda, hogy elviszi, – engedé is a' Fő Pap: de ebéd felett mónda Szántó: *Tiszteletes Uram! tudja ke-*

d szövegromlás
a enyhítő írral
b jav. ebből: *is;*

gyelmed kivagyok én? Én annyira értem magamat, hogy a' ki hideglelésben esik csak a' maga nevét írja fel 's küldje hozzám, úgy meg gyógyitom, hogy [360a] legóttan elhagyja a'[a] hideg. Mónda a' Fő Pap: „Igen nagy dolog in distans[b] órvasólni, – úgy csak az Úr Kristus gyógyitott: nem láthatom által, hogy az, embertöl lehettséges vólna." – Mónda Szántó: nem lehetetlen: Sokszor próbáltam, – T[iszteletessé]ged is csak küldje el a' nevét ha az Hideg eltalálja lelni: nincsen abban semmi boszorkányság; mert én egyebet nem cselekszem, hanem az ember nevét egy papirósra leiróm, a' patakba vetem és ezt mondom: „A' mint ez a' viz, 's ez az Irás sóha vissza nem tér, úgy netérjen vissza ennek az Embernek hideglelése." – Mónda tőbbet is sokat, a' köszvényröl pedig azt: *hogy nincsen óllyan régi Kőszvény, a' mellyet meg nem gyógyitók*, úgy hogy többé nem recurrál.[c] Felele erre a' Fő Pap 's mónda: „Csak azzal az éggyel is Ládát tölthet meg kegyelmed arannyal, – én is túdom annak órvasságait: [360b] legelső a' Tűrőmfü 's heverem fű: másik az, ha a' Kőszvényest 18. esztendeig fógva tartanák, és száraz kenyérrel 's vizzel táplálnák: harmadik igen jó 's utolsó órvasság a' koporsó deszkának a' póra." –

Midőn a' szegény Praedicátor eféléket hallana, asztaltól fel kelvén, elmene a' Gólyák árával.[791] – Azután egy Czigány fizete nékie előre hat márjást, hogy őtet a' Franczuból ki gyógyitsa: addig a' napig Franczus Czigány hirét sem hallottam vala; de belé sűle, 's abból a' dologból két alkalmatlanság következék: – egyik az, hogy a' Czigány törvényesen kéri vala vissza a' hat márjást az Esperest elött; – másik az: hogy az Halgatói nem akarják vala az Úr Vacsoráját a' kezéből elvenni; és onnan úgy is kelle máshóvá tétetni. – [361a]

299.

Csombordon vala egy Szigeti Gergely nevű[a] /:nem vala valósággal Szigeti, hanem Erősdi Óláh jóbbágyfi:/ jámbor Praedicátor.[792] Ur Vacsorája kiszolgáltatásakor, egy időben az Egyházfíné dagasztatlan, keletlen, sületlen kenyeret készite az Ur asztalára; de azt a' Pap előre eszre nem vette vala, hanem midőn már osztani kezdené minden falatocska mint a' Csiriz, 's a' főtelen puliszka az ujjaihóz ragad 's mázolodik vala; melly miatt boszszankodván ottan óttan mondja vala: *E' nem kenyer, hanem púliszka!* és igy cum scandalo omnium[b] véghez ment a' Sacrum.[c] –

a *a'* utólag beszúrva
b távollétében
c tér vissza
a a margón a későbbi kéz bejegyzése: *L. a 763-on* [379a]
b mindenki megbotránkozásával
c szentség

300.

Gróf Ifiabb Kemény László[793] Plébánussá lévén Magyar Országon bé <vén> jövén Erdelybe Méltoságos Szűléinek Udvarlására; és mikor Bükkösön volna, egy jobbágy Pápista Czi- [361b] gány, igen kéré a' Praelátus Urat, hogy maga keresztelné meg az ö Gyermekét 's vállalá vontatva: parancsola azért, hogy maga keresztelné meg úgyan; de a' Follyoson állanának meg a' Gyermekkel Czigány Uraimék, minekútánna tehát benn a' Vizet szórta 's szentelte volna 's keresztezte volna sat. kinyitá az ajtot, és kezével a' Kannát kinyújtván megőnté a' Purdét 's elbocsátá a' Czigányokat. Illyen Szentségesen mene véghez a' Sacramentum.[d] – Láttam magam is azt az Urat. Ur inkább mint Pap. –

301.

Graffius nevü Öreg Lutheránus Püspök vala Erdélyben értűnkre, – kinek idejében Kőhalom Székben, a' Kobori Pap kőzőtt Krizbai István kőzőtt, és egy falusi Szász Pap kőzőtt hólmi villongás vala, és Levél irogatással czivódnak vala. Krizbai a' Ma- [362a] gyarok szokása szerént /:kik Clarissimusnak[a] hivják a' leg boldogtalanabb Akadémikust[b] is:/ a' Szász Papnak szolló Leveleiben nem sajnálja vala a' Clárissimus és Celeberrimus Titulust[c] Szász Uramtól; a' Szász Pap pedig majd meg hal vala mérgében, hogy nékie óly nagy Titulusokat ad vala a' Magyar Pap: – elmene azért panaszra éppen Berethalomba, bé mondikálván a' Püspőknek, mint csúfolja ötet azokkal a' nagy Titulusokkal a' Kobori Pap; – mellyre monda a' Püspők: Mi Frater! nóli offendi! haec aetas est Titulorum admodum ferax, – az az: Atyámfia! hagy békét nékie: ez ollyan idő, a' mellyben a' Titulus igen meg terem. –

302.[d]

A' Kassai Kalendárista 1758-ra való Kalendáriumában az Indiai Lindórák Bőlcs- [362b] nek Asszonyok ellen irott Levelét félig kinyomtatta, 's a' más felét meg igérte pro anno 1760.[e] de hólmi magyar Dámák

d szentség
a legkiválóbbnak
b akadémián jártat
c a „legkiválóbb" és „igen híres" címet
d *301*, számozási hiba
e 1760. évre

instáltak[f] az ellen a' Királynénak; 's ö Felsége az Exemplárokat[g] benn tiltatta 's elpecsételtette, nagy károkkal a' férfiaknak.[794] –

Irám eddig 1760.[h] die 18. Septembris[i]

303.

Sárosi Bán Sámuel Cancellista, egy Sárosi Unitárius embernek, ki ezelőtt Tisztartoságot viselt, jó forma legény fia,[j] Feleségül vévé Zeyk Boriskát, a' Néhai Zeyk Mo'se's[795] leányát, és Néhai Csolnokasi György Özvegyét; vagy inkább az Asszony vévé el őtet férjül; nóha már bizony a' jó Asszonynak igen ki romlottak a' fógai elöll. – Ennek a' Csolnokasinénak édes Annya Pekri Lörincz Leánya vala, és Dániel [363a] Istvánnénak, Radák Ádámnénak, a' mostani Gubernátor édes annyának testvérjek.[796] – És igy Bán Samunak /:ki Bánfi Sámuelnek hivatja magát:/ dolga, igen fel mene: a' nevével bészúrt a'[a] Bánffi familiába, egyebével egyebűve. – Elhidd bitang Bánffi, hogy bizony nagy Sogorod vagyon a' Gubernátor; de még is nem mónd szembe *Herr Sváger!*[b] Strucz Tólvas a' kalapod, nem tudom az eszed hogy áll a' Strúcz Tóllú alatt. Zeyk Bóris is megizené a' Bogáti Asszonynak, hogy ezután Udvarába ne menjen; mert nem akar szolgálatjával élni. Ez az Oláhné vala Legatus a' latere[c] a' Süllyes Danival való ocsmány conferentiákban.[d] – A' ki délig kúrta, dél után is az a. –

304.

Baczoni Bartok 'Sigmónd, Asszonynépi szegény Tudományú Praedicátor, kire még [363b] Deák korában ragadott fel a' Tiptó név,[797] – jöve egykor az Enyedi Paphóz Hermányihóz, és találá azt a' beteges Embert betegen: kérdezé Baczoni 'Sigmond a' nyavalyának nemét, 's a' Beteg azt felelé, hogy *Obstructió*[e] *vagy Kolika.* – Tiptó Uram azért azt praescribálá,[f] hogy mentöl többet lehet egyék és meg kell indulni az emésztésnek alól. – Mónda a' Beteg: *Ugy de semmit nem ehetem.* Ismét mónda Tisz-

f folyamodtak
g példányokat
h *1758.*, más.h.
i szeptember 18. napján
j *fiá*, más.h.
a *a'* utólag beszúrva
b sógor uram!
c az ő részéről való küldönc
d tanácskozásokban
e eldugulás
f írta elő

teletes Tipto Uram az Acchiatra.[g] *Erővel is egyék kegyelmed!* Ő szegény azt gondolta, hogy az ember bélinek az az állása, hogy mint mikor kólbászt töltenek alól ki menyen ha felül töltik 's alól bé nem kőtik. Sok a' Doctor.

305.

Ritka példa a' rútak kőzőtt, a' Kútyfalvi kútya természetű Papnak Ajtai [364a] Benkő Istvánnak a' mostani Erdővidéki Esperest[798] Testvér Őttsének dolga. Vala ez az ember egy részeges, elsö Feleségét egy tésolyán elcserélt Embernek,[799] és Ifiuságában Mesterrel 's másokkal kurválkodó, vénségében pedig Ifiúsága rútságait beszéllő Anyának fia. Nagy szegénység kőzt tanulgatván, és szép judiciuma[a] lévén és memoriája, felmene a' Classisokon[b] az Udvarhellyi Oskolába óly dicséretesen, hogy a' Prófessor bátorkodnék őtet Csernátomban a' Bernáld János Udvarában küldeni, hogy tanítsa Bernád Gyúrit azt a' pilátus ábrázatú részeges bolond Apostatát,[c] és a' Leányát is Bernád Kriskát a' szegény Mikó Miklós nagy dög kúrva Felesége félét, mikor mind ketten ezek gyenge gyermekek vólnának. – [364b] Mint viselte ótt magát Benkő István azt nem tudom; de azt tudom, hogy Orientál[d] fejér gyöngyöt felesetskén hozott vólt onnan, és egy hitván Passust:[e] eljővén egy Passussal egy pénz nélkül 's könyvek nélkül keresé meg Hermányi Jo'sefet, a' ki Comendátoria[f] nélkül nagy bajjal véghez vivé a' Prófessoroknál, hogy Deákká lehetne, 's leve is; de sóha meg nem élt vólna Enyeden a' Kemény László konyhája nélkűl; de osztán elö kapa; 's végre Igeni mesterré lön, a' hól pénzre veré magát. Ótt, mint látta vólt ötet Évával a' Leányával nem túdom, – a' bizonyos, hogy szembe azt mondotta nagy Zélussal[g] nékie Pelsőczi János: *Megfertézteté, meg paráznávitá a' Leányomat*, – esztendö telve el is kelle onnan [365a] jőni; de hivatala[a] esék Szent Benedekre, az akkor felállitott Infáns Ekklésiába;[b] az holott is megházasodék a' Bethlen Lászlóné[800] Udvarából, és a' Felesége jussán váltogatván, jobbágyokra és 'Sellérekre veré magát és épite szép Szőllőket s.a.t. –

g főorvos
a ítélőképessége
b osztályokon
c hitehagyottat
d keleti
e útlevelet
f ajánlólevél
g indulattal
a *hivatalra*, th.
b leányegyházba

Minthogy pediglen természetesen is tardéloquus[c] vala, a' külsö szorgalmatosság miatt pedig nem tanulhat vala, igen unalmas Praedicátor vala. Sülyéből kelle is menni Kútyfalvára: ótt az Ifiú Zeyk Mo'ses[801] meg házasodék, és a' Bánffi Imreh Leányát vévé, – mi ördög lelé őket: az Urát nem szereté a' Menyecske: tetteté, hogy ő igen beteges; Zeyk /:a' mint móndják:/ kőltött a' Patikába 1000 fórintót; holott a' menyecskének csak a' szive fájt, 's egyebűtt viszketett: titkon azonban Benkövel éktelen rútságot vitt véghez; fogantatott embriót vesztettek el, melly dolog végre kinyilatkozék: az Esperest is nem kéméllé ötet; mert sókat haragitotta: [365b] Válást kivána Zeyk, 's meg is nyeré a' Rélátoriákra,[d] – mellyből látván Benkő, mi kővetkeznék reája, nem apostatála ugyan, nóha biztatná Haller[802] Kerelő Sz[ent] Pálon; hanem /:a' mint a' hire van, 's a' Circumstántiák[e] mútatják:/ azt itta bé egy Vacsorán, 's itta a' Felesége is, hogy egyszersmind meg halának. – És igy kit reggel, kit délben, kit dél útán viszen el az Ördög.[803] –

Ezt felölle nem véltem sóha ifiú korában. – Szolgált mellettem, – ifiú Deák korában mellettem lakott, azután is sókat conversáltam[f] vélle; de igazságba írom; hogy sóha trágár beszédet sem hallottam, vagy hogy kijáró vólt vólna, nem mondhatta senki, – sókáig nem is vala egésséges, hanem utóljára hizék meg. – Vala igen mértékletes az ételben 's italban; alig túdom, ha láttam é [366a] részegen. – Ezen causájában[a] sokszor vettem Leveleit; Istent hivott bizonyságúl ha vétkes maga ellen; – világ szerént is úgy láttatott bizni ügyéhez, hogy csak inpártiálista[b] Birái légyenek 's az a' passionátus[c] Kőrősi György, és Márkósfalvi[804] az a' boldogtalan Notárius, meg mútatja hogy mind corruptus,[d] 's hitelre méltatlan, hazúg, hamis hitű Fátensek[e] a' Zeyk Mo'ses Úr Tanúi az Asszony ellen, a' kiket a' magok szavakkal kész vólna megfógni. – Elég az, hogy: ő benne a' Religió 's a' Ministérium[f] mocskolódék, – ő is trágicé[g] elvesze; de Gyermekeit jól hagyá annyira, hogy eleget nem túdok rajta csúdálkozni, ha úgyan, jó fundamentumon épűlt é anyi aquisitió.[h] – A' Haza Tőrvénnyit erőssen megtanúlta vala, hogy maga

c lassan beszélő
d vádiratokra
e körülmények
f beszélgettem
a perében
b nem részrehajló
c szenvedélyes
d korrupt, megvesztegetett
e vallomástevők
f vallás s a lelkészi kar
g tragikusan
h szerzemény

is mód nélkül valónak tartótta. A' hól birt, féltek tőlle a' Compossessorok[i] sat. – [366b]

306.

ANNO 1759. egy Hidvégi Legény Közép Ajtáról házasodván, annak az Helységnek szókása szerint a' Legény Papot vive magával, – móst pedig a' Hidvégi Pap Szotyóri János, szép túdományú, jó Orátor; de egy[j] kicsi bortól sókat locsogó, szotyogó Ember; de Akadémikus.[k] – Hirét hallván a' Közép Ajtai Nász, hogy Akadémikus Pap jö, és az mitsóda pómpában 's mesterségesen köszönt bé! elöre álmélkodnak és félnek vala, hógy ők annak szólni sem túdnak: de ugyan csak bizzák vala egy igen szós áldós, papós paraszt emberre. – Azonban elérkezik a' Vőlegény, 's a' Nász Compánia; és a' Pap vigan leszálván a' Szekérről mónd: *Jó napót Kjeteknek, ha Pap kellett, ihón vagyon né!* és igy, e' szerint [367a] a' Falúsi emberen szárad a' replica.[a] Nó már kezdik szapúlni, rágalmazni, contemnálni,[b] tudatlanozni a' Papót hát megé, hogy még bé sem túdott köszönteni. Illyen az Opinió,[c] illyen a' Mos; Tyrannus trium litterarum.[d]

Hajdan felette hosszas köszöntésekkel is élnek vala, 's hasonló bucsúzásokkal kiváltképpen a' Papok. – Azt tudom, hogy Enyeden az Exameni Combibiumból[e] kibucsúzván Bajcsi Sámuel Pap, és Szigeti István replicálván, szintén szinte egy óra töltvéle; nóha ólly ittasok vóltak, hogy lábakon alig álhattak. –

307.

Az Ifiú Gróf Teleki Sándór elsöben Vitéz leányt[805] vett vala feleségül, 's azzal nem él vala igen csendes életet: háborog vala azon is, hogy az Ifiú asszony magtalan [367b] vólna, 's fakada ki illyen bolond szóra is[f] a' Gróf: *Ha nem leszen Isten hirével, leszen Őrdök hirével!!* azt értvén rajta, hogy Varà'slokhóz follyamodik; de úgyan ördög hírével is szélnél egyebet nem szüle az Ifiú asszony Sandinak; – 's meg is hala Kolo'svárat, Sándor pedig mikor a' felesége halálos betegségben vólna, által ellenben

i birtokostársak
j *eg*,th.
k akadémiát járt
a viszontválasz, visszavágás
b megvetni
c vélekedés
d szokás; a három betűs zsarnok
e vizsgai ivászatból
f jav. ebből: *is:*

más háznál mu'sicáltatja vala magát, – meg halván a' felesége, nem öltözék gyászba; sőt temetését sem várván, lakadalmazék vala, és vévé el Halász Bórbárát Vicze Colonellus[g] Szilágyi Jo'sef özvegyét Csoráról: azt nem irhatom, hogy annyakori asszonyt vett; mert nem túdom; de ótt se várjon Őrőkőst, hanem talált pénzt 's Gazdasszonyt. –

Minthogy az Asszony Katonáné vólt [368a] és Magyar Országi, igen világosan odamóndja vala emberek hallattára Telekinek: *Lelkem Grófocskám, az ágyba inkább szeretlek mint Szilágyit; mert a' vén trómf*[806] *vólt; de a' gazdaságod nem ér egy hajtó fát: Szilágyi aranyakat tudott ótt keresni, a' hól te krajczárt sem túdsz.* Az idő historizáljon tőbbet ezekről. –

308.

Kecskés Péter Fel Enyedi gazdag Óláh véve feleségűl Toroczkoról egy Unitária jobbágy Leányt, ki is ö érette álla az Óláh Vallásra és sókáig élének eggyütt: a' Kecskés Péter halála útán a' pénzéért feleségül vévé az Özvegyet Horvát Szőcs György, jó fórma, de igen részeges, óllyan ostóba elméjü ember az Enyedi Szőts Czéhban, hogy az [368b] Uri Imádságot sem túdta meg tanúlni sóha. Ezzel a' Férjével Kecskésné háborán éle igen, nóha ezért Reformátává lett vala; lakának külön is sókáig, 's a' háborgás miatt Pápistává lett az Asszony, 's mindenét is a' Barátoknak igéré; de nem szabadulhata Horváttól: meg bánván Pápistaságát, ismét vissza jöve a' Reformátusok kőzé, és ósztán halálra betegedék, – talám mások inditották réa, hogy élne Úr Vacsorájával; – azért Papót hivának,[807] és praemissis praemittendis[a] elvevé a' Sacramentális[b] kenyeret, mikor a' póhárt a' kezébe vette vólna sókáig ótt tartá: a' Pap álmélkódva nézi vala, hogy netalán Ebnek vetette a' Szentséget; kezdik az ót állók móndani: *Vegye Kjed a' póharat is, Igyék Kjed!!* Ö is végre [369a] fógá, 's úgy meg hajtá a' Póharat, hogy Korcsomán is elég lett vólna Asszonytól. – A' Pap pedig bánkódék, hogy feléje is ment a' fluxae fidei[a] kábáknak. –

309.

Mikor Gróczkánál meg veré a' Törők a' Keresztyéneket,[808] 's azt békesség követé; hólmi rongyollott Regementek Erdéllyre is jővének; és azokban igen sók beteg vala sőt némelyben pestis is vala 's abban halnak vala. Csak Enyeden mindennapon nyólczat 's többet hórd vala ki Szővér-

g alezredes
a előrebocsátva az előrebocsátandókat
b megszentelt
a ingadozó hitű

di a' Szekeren: A' Lázárétumban[809] két rendel[810] feküsznek vala, – nagyobb bűdösséget nem lehet érezni mint ótt vala. – Vala pedig közöttök egy Hannover[811] Református beteg; de a' Kamarátja[b] Pápista vala, mind azáltal hiven eljára dolgában; [369b] mert a' beteg Ur Vacsórát kiván vala. Jőve a' Fő Paphóz Nádudvari Sámuelhez, a' ki németűl jól túd vala; de az a' Pestistöl félvén, vagy a' Halgatóinak naggyai is féltvén őtet, el nem mene, hanem igaziták a' Követ Németet a' másódik Papra,[812] a' ki szintúgy nem túd vala Németül, mint a' Hannover Deákúl; annál inkább magyarúl: – elmene mind azáltal, és egy Lutheránus Szásszal a' Német Ágendából,[813] Kőnyőrgést, Hiszek egy Istent, a' Szerzésnek igéjivel eggyűtt elólvastatá; 's úgy adá fel az Úr-Vacsoráját bajjal. – Ez is a' belső Tűz miatt semmit sem hagya az Úr Vacsorája Póharában. –

310.

Meg hallálozván Bécsben Herczeg [370a] Apaffi Mihályné a' Bethlen Kata, szálla minden jószága a' Fiscusra,[a] és jővén idővel onnan felől Oeconomus[b] Tisztek, kik az Erdélyi Mezei Gazdasághóz keveset tudnak vala. – Nevezetesen egy, kinek nevét elfelejtettem, parancsóla, dispositiókat[c] teve, 's eggyik Fiscális[d] jószágban Óláh; de igen jó Gazda lévén az Udvarbiró, parancsóla, hogy vessenek Tavaszt, 100 kőből Kölest, és 100. Kőből Kukuruzt. – Az Udvarbiró elcsúdálkozék annak a' Németnek bolondságán, és visszairata nékie, 's a' vala irva benne, hogy 100. Kőből Kőlessel bélehetne vetni az egész Mezőséget; de ósztán meg is kellene aratni; – 100. Kőböl Kukuruznak meg kapálására pedig minden Gyalogjai kivántatnának. Ezt haraggal ólvasá [370b] a' Kamarás Ur; de meg értvén egy Magyar Urtól a' dolgot meg csendesedék. *Virmónd* is azt mondotta volt, hogy a' kukuruzt, <h> a' Kőznép igen vesse nem jó; de limitálják az Urak kevésre, 's ne engedjék egy paraszt Embernek is többet vetni hat vékánál. –

– . –

Légyen vége itt az időtöltésnek,
Jóbb dolgokra kel el kelni az Idönek;
De lám búrjánt is kel teremni mezőnek,
Disznó szar Varjúnak, széna kel Ökőrnek.

b bajtársa
a kincstárra
b gaźdasági
c rendelkezéseket
d kincstári

311.

A' Hadrevi Réformátus Czigánynak halottja esvén, mene[e] Szigeti István Tiszte- [371a] letes[a] Paphóz, a' kinek asztalán két fóliánt[b] Könyvvala és a' Németi Mihálly Soltárokra való Resolutiója[814] in forma duodecima[c] 's egy Funebralis[d] is. – Kéré pedig a' Czigány a' Papot, hogy abból a' kicsinyből mondana Praedicátiót; mert a' meg hólt gyermeknek annya igen keserves; és ere kétszer, háromszor is kéré őtet, sőt a' nagyobb Könyveket félre is tévé a' Pap elől, mind addig, mig a' Pap meg igéré, hogy abból a' kicsiny Könyvből mónd egy kicsinyt. –

312.

Egy Voldorfi leányt szeretget vala a' falusi Mester, <.> de nem vévé el: más Udvarhely széki Mester megszereté a' Leányt /:ki a' falusi Mesterhez jobb szivel ment volna:/ kéreté, adák 's feleségül vévé. – Midön már idö fólytában a' menyecske várandós vólna, mónda a' Férjének kivánván tőlle elválni. – Én bizony nem Kjedtöl vagyok viselös [371b] hanem a' mi Lakadalmunk elött hat héttel estem meg a' Voldorfi Mestertől. Itt sók szó esék. Azonban egy akkor szült Oláhnénak akkor született kisdedjét ex compacto[e] maga alá lópa a' Mester-Mesterné, és elküldvén a' Paphóz meg kereszteltelteté. – A' szegény Mester Calendárium szerént felvetvén az ö házasságának idejét, úgy találá, hogy az a' gyermek az ő házassága előtt való gyerek; azért a' Menyecskét maga mellöl amovéálá[f] 's szaporán útánna jár Causájanak 's divortiáltatik.[g] – E' meg lévén az álnok Menyecske kettöst szül, 's már három a' gyermek, 's úgy nyilatkozék ki a' Menyecskének imposturája.[h] Esett e' dolog Anno 1760. –

313.

Vagyon ez 1760-ik esztendőben Szászváros on egy Kalmár, a' ki óláhul[i] 's Gő- [372a] rögűl túd; de egyéb nyelvekben tudatlan. Ez egykor

e *men*, th.
a *Tiszteletes*, más.h.
b ívrét
c tizenkettedrét formátumban
d temetési könyv
e megegyezésnek megfelelően
f elmozdította
g perének s elválasztatik
h csalása
i *óláhu*, th.

meg betegedvén tanácsot kérd egy olyan embertől a' ki a' Médicináhóz[a] ért vala 's az javallá néki a' *Pilula Polikresztát.*[b] Elmenvén azért a' kornyadozó Kalmár a' Károlyvári Patikába, szégyelvén a' dolgot, meg követé a' Patikáriust becsűlettel, és monda: *Supujne!*[c] *da la minye púla Kreszt,*[d] – a' Patikárius Ur nem érti vala mit – kérne; de érti vala a' rút óláh szót, és nevetvén mónda, hogy a' féle orvassága nincsen; de végre addig 's addig, hogy megérté, hogy pilula bal'somirét[e] keresne. –

314.

Mikes István Fejér Vármegyei Fő Ispán Maros Ujvárat 1760-an látván, hogy Húsvét és Pünkőst között szárazság vagyon 's igen kivántatnék az eső, [372b] meg parancsolá a' Vármegye Hajdúinak, hogy a' faluból minden Kakasokat gyüjtenének öszve és egy bizonyos hellyen feresztenék meg; mert arra esö lenne. A' szegény Barát az Udvari K<l>áplán ellene mónda valami lágyan ennek a' dolognak; de az Ispány azt móndván, hogy másszór is cselekedtette 's haszna vólt: véghez mene parancsolatja: de nyómba, Istennek igaz Itéletéből jég esö leve, 's a' határt elrónta a' Mikes István esője. –

315.

Bottyáni Jo'sef a' Magyar órszági Palatinus[815] fia /:kinek Erdélyi Püspökségre való magasztaltatásakor 200,000 R[henes][f] forintot ada a' Királynénak az édes attya:/ a' Báró Kemény Simon[816] lakadalma útán; a' hól [373a] meg jelent vala; mene Kolo'svárra, 's igen nagy pómpával mene bé Kolo'svárra; űl vala Lóháton, Lóva czafrangjának széleit Urak fogják vala, úgy a' feje felett való Superlátot[a] is. Az Unitáriusok Oskolája is kiment eleibe 's nékiek 100. fórintot ada: a' mi Clérusunknak[b] is tett vala hirt a' Ceremoniarum Magister;[c] de nem mene ki eleibe a' Ceremoniázásra sem a' Clérus, sem a' Collégium; mellyért meg haraguvék az ifiú 's még éretlenke legény Püspők. –

a orvostudományhoz
b hashajtó pirulát (?)
c A rom. Spune 'Mondd meg!' vagy Stapîne 'Uram!' félrehallása.
d Adj nekem pula kresztet! (rom. pula 'penis')
e balzsam (fertőző folyások elleni) pirulát (?)
f rajnai
a baldachint
b papságunknak
c szertartásmester

316.

Báró Kemény Simon lakadalmában 1760-an Májusban valának jelen 33. Kis-Asszonyok; és 3. Úrfiak, nem vala azért a' kikkel tánczolnának; 's azért igen neheztelnek vala. –

317.

Egy Tórdai koros és vagyonos Asszony [373b] nem régen igen kívánkozik vala Férjhez; és hólmi magánál ifjabb Férfiuhóz vala is reménysége, a' ki úgyan el is vévé; de az Asszonyt jóakarói 's Attyafiai igen intik vala, hogy illyen vénségében ne menne Férjhez; Ő pedig felele: *Csak szeretem Vénségemben is a' Férfi bűzt a' háznál.* –

318.

Jósef az Austriai Ércz Herczeg[817] kisded korában igen tátva felejti vala a' száját, 's lefüggöleg áll vala az ajaka. Az ö édes annya Mária Therésia azt igen sajnálja vala; de sem maga nem akarja vala megszóllitani rólla, hogy ne táttsa el a' Száját ólly illetlenül, sem annál inkább más azt nem meré próbálni; de mind az Annya, mint mások sajnálják vala azt [374a] a' szép Ifiúban. – Végre megjelenté a' Császárné e' dolgot egy vén és ókos Ministernek, 's tanácsot kérde mint lehetne arol[a] az Ércz Herczeget elszoktatni? Az rea ajanlja magát és más Ministerekkel összebeszélvén, menének Ércz Herczeg Jo'sef Udvarlására; és ótt egytöl[b] eggyig tátva felejték szájokat 's lepittyeszték ajakukat, – mellyet megláta és illetlennek tarta Jó'sef, 's azután inkább kezde magára vigyázni, nóha móst is sokszór felejti el magát 's tátva a' száját, – mellyet egykor látván két Erdéllyi Akadémikus[c] nagy sokaság kőzött Bécsben, mónda az eggyik: *Ugyan szája hült Legény ez a' Jo'si!* Gondolja vala pedig az Akadémikus, hogy az ő Magyar szavát ótt senki nem érti; [374b] de kemény szóval megszollala mellettek egy, 's monda: *De Barátom! nagy Ember az a' felöll!!* melly szóra megijedvén, elébb állának ónnan a' két Magyarok. –

319.

Anno 1698. tájban Udvarhellyi Pap vala Nánási Mihály, Prófessor pedig Vásárhellyi Tőke István nagy Tudos ember, ezek pedig szűntelen gyülölkőznek vala. Lön a' többi kőzött, hogy Nánási a' Templomban

a jav. ebből: *aröl*
b *egyröl*, th.
c akadémiát látogató

Imádkoznék, és a' Tőke gyanuja[d] szerént ő reája czélozna szavaival; móndván a' többi szók között: *Uram Isten meg szidalmazta*[e] *a' te ártatlan Szolgádat Semei;*[818] *de te mondottad azt nékie.* – Erre ugyan ott a' Templomban megszollala a' könyörgés közben Tőke, és nagy szóval monda: *E' nem Imád-* [375a] *ság, hanem bolondság.* Melly vakmerő cselekedet mint nyomult el, nem tudom. Azt tudom, hogy Nánási sem ment Templomba, hanem Aquavitázott;[a] Tőke István is, kivált utoljára, igen a' bórnak adta vala magát; 's végében farkában tevék Széki Pappá, 's ótt nem sokára meghala. –

320.

Tőke István Udvarhelyi Prófessornak vala, a' többek között egy Olosztelekí Tamás Mihály nevű Tanitvánnya,[819] éktelen nyomorék testében, de elméjében ritka és szép tudományu legény, ki végre Enyedi Déákká is lett vala. Midőn már Tőke István Széki Pap volna és be- [375b] tegeskednék, ezt a' Deákot maga mellé hivatá, hogy hellyette szolgálgatna; és szólgált is hajdani Prófessorának haláláig. Midőn pedig az eltemettetett volna, abba a' házba jár vala imádkozni Olaszteleki a' melyben az halott fekszik vala. Ott egy estve úgy képzelödék, mintha a' néhai Töke Uram állana háta megett, melly miatt meg rettene, elméjébe megháborodék 's bolondula, – onnan hózák az Enyedi Collégiumba őrizet alatt. Ott egykor meg látogaták a' Prófessorok és Papok, kiknek monda: Üljen le Kegyelmetek T[ekintetes] T[iszteletes] Kolo'svári, Enyedi 's Pápai Uram, *Te pedig állj fenn Bajcsi;*[820] *mert eleget praedicállottam hellyetted és* [376a] *nem hivál vacsorára.* Ez a' boldogtalan legény azután mezittelen járt; de akkor is az Exorcista[a] Pátereket ki disputálja vala. – Végre eszére téte; de az ő tanácstalan Szülői megbeszélvén nékie az ö dolgait, elbusula és magát fel akasztá. –

321.

Gróf Bottyáni Jo'sef, Erdélyi Ifiú Pápista Püspők bémenven Kolo'svárba nagy pompával, esének ótt illyen dolgok is intermédiumban:[b]

1./ A' Templomban a' Leánykákat is meg vi'sgálá mint tanultak volna; és a' Pápisták kőzé elegyedvén egy Reformata kis Leányka, az is elö mene, 's monda a' Méltoságos [376b] Püspők Ur Ő Excellentiájának:

d jav. ebből: *gyany...*
e *meg szidalmaztad*, th.
a pálinkázott
a ördögűző
b aközben

Tiszteletes Uram! én is elmondom a' leczkét a' Leczkét a' kis káthébol. Felel nékie a' Püspök és monda: Mikor kövétkezel megszóllitnak. –

2./ Egy Pápista fekete Czigány is bé ment vala a' Pápista Templomba mint igaz Catholikus bávoszkodni, – kit meg látván a' Püspők Ur kérdé mástol: ki volna az az ember? 's megérté, hogy Czigány volna, meg kérdé azért a' Czigánytól: – *Hány Isten vagyon?* Felele pedig a' Czigány: *Excellentiás Tiszteletes Püspők Uram! Három é vagy négy én bizony nem tudom.* –

3./ Bővőcskén hányván a' [377a] pénzt a' népnek a' Püspők Ur, égy nyomorék Vén Czigánné is a' Püspök Szállásának ablaka alá vonatá magát a' Kun László Szekerén.[821] – Lőn pedig, hogy a' Püspők a' pénzt éppen a' Czigánné szekerébe vetné; – akkor a' nép a' Karuczra róhana, a' Szekérkét felforgatá a' pénzt elkapdosá, a' Czigánnét csak alig hogy el nem tapodá; a' ki is kiáltoz vala, hogy nem kell nékie pénz, csak meg ne öljék. –

Mondják, hogy 10,000 forintjába került Jo'sinak ez a' Szentséges Fársángolás 1760-ban Májusban.-

322.

1760-ban tavasszal hire futamodék, [377b] hogy a' Magyar Királyné az Erdélyi nem Unitus /:Schismaticus nevű:/ Óláhoknak[a] Múszka nemzetű Püspőket rendelt, és aziránt Decretáriler[b] parancsolt a' Gubernium-nak. – Legelsöben is azért egy Sofron nevű Tudos és eloquens[c] Kalugyer kiadá magát 's kezdé az Oláhokat elvonni az Uniotól, kit a' Bábolnai Tömlőczbe vetének, de éjjel az Oláhok 's egy nehány Vármegyebeliek megszabaditák. Pűnkősd csónka hetében pedig Balá'sfalván gyülést tartván az Oláh Esperestek, a' Türi Proto Popa Fegyvereseket külde Karácsonfalvára, 's elfogata két új oláh Papokat kik Óláh országból jöttek vala, kik az Enyedi Tömleczbe [378a] vettetének.[822] –

323.

Beszéllik vala az 1760-dik Esztendőben, hogy Bécsben egy Komédiát csináltak, melybe egy Őrdöngőst hóztak bé, de abbol az Exorcista[a] Papok az Őrdőgőt ki nem űzhették, – oda járult pedig a' Morio;[823] a' ki eggyik oldalárol a' másikra forditván ezt kezdette kiáltani: Vicz! Vicz! melyre az Őrdögök megijedtek 's óda hagyták az elfoglaltatottat,[824] és az legot-

a *nevű Óláhoknak:/*, más.h.
b rendeletileg
c ékesszóló
a ördögűző

tan meggyogyult. Lévén Bécsben *Hanguicz nevü Ur*[825] nagy politicus, – úgy értette a' nép, hogy arra az emberre czélozott a' Komédia, el is tőlté ennek hire a' [378b] Várost, fűlébe ment ez a' Májestásnak[b] is, és megtiltatott, hogy a' Comédiákba afélék ne essenek. –

324.

Apáti nevű nemes ember lakik Vóldorfon, és ez az Erdélyi mánipulátiokor[c] Szolgabiró vala, midön pedig a' manipulatorok[d] az ö Falujában volnának, tolvaj-kiáltás esik; <n> és ő nagy kiáltással /:mert szörnyü nagy szavú ember:/ menyen arra felé hogy valakit elfoghasson 's rajta huzhasson, azomban kiáltja a' maga jobágyinak hogy siessenek a' segitségre; de akkor jövén fel az Hóld nagy veressen, az ö asztagjaira sűt vala; mellyet [379a] meg látván egy jobbágya kezd kiáltani, hogy ég az asztag, – megijed Apáti, kezdi a' Tólvajt futva kiáltani, mellyre mindenek megijednek 's a' mánipulátorok is kirohannak; de ő haza érkezve meg látja, hogy csak az hóld sűtne az asztagaira, gondolja 's mondja szaporán a' mentő hazugságot; de csak rajta érik a' Mánipulátorok, és kihiresztik <v> nevettségre mint e' napiglan. –

325.

Vala Csombordon egy őreg Praedicátor[a] Nemzetére nézve Oláh és Árapataki jobbágy fi; de Kőzép Ajtán lakván sók [379b] ideig, onnan nevezé magát Ajtai Gergelynek, – midön felszentelteték Szigeti nevet veve magának, vala ártatlan jámbor ember.[826] –

Ez az ember mene Fejérvárra egy időben valami bajában Püspők Veszprémi Istvánhóz; de a' guttaűtőtt Püspőknek keze, lába és esze Kapusi Sámuel lévén, Ajtai Gergely ő hozzája mene. Kérdé ekkor tőlle Kapusi? Mi ugy mond a' Kigyelmed neve? monda a' szegény Gergelly Pap: Az én nevem Tiszteletes Uram! *Ajtai Gergelly*. Felele Kapusi! mint tréfás ember: Nó bizony hát Kegyelmed nékem atyám- [380a] fia; mert én Kapusi vagyok; a' Kapú, 's az ajtó kőzel vagynak egymáshóz. –

326.

Anno 1760 panaszolának az Abrudbányai pápisták: Halmágyi az aranyváltó /:ki egy Udvarhely Széki mérges, kópár, nyelves Reformátusból apos-

b felségnek
c földméréskor
d földmérők
a a margón későbbi bejegyzés: *L. a 728-29. lapót* [361a]

tata[a] Papnak[827] a' fia:/ 's hasonlók a' Verespataki Óláh Esperestel eggyűtt, a' Gubernátornak,[828] hogy az Abrudbányaiak Schismaticus[b] Papot vittek bé, ment azért óda egy néhány militaris[c] ember, hogy fegyveres kézzel a' Papot elfogják éjjel a' Templomnak Sanctuáriumában;[d] de az oláhok irtoztató támadást tevének, ott, és Zalathnán a' Reformátusokat is rettenték, [380b] ha melléjek nem állanának. Már mene Bécsbe ember, a' ki a' Királynét genuine[e] informálja, de a' mik ezt kővették igen nagy dolgok; és méltó hogy valaki leirja emlékezetre. Óly tűz gyúlt akkor, melly e' napig sem alutt meg, adja Isten, hogy ne szerezzen országos veszedelmet. – Ennek a' háborunak alatta esék az is, hogy éjjel 30. paripás és fegyveres Oláh réa mene éjszakának idején a' Bagai Oláh notáriusra Popa Vasziliára, és hajánál 's Szakállánál fogva elhurczólák két ló kőzőtt, azt a' már fél nébuló Szfinciátot,[f] és Megykereken valami rósz késsel leberetválák 's [381a] ki tépék szakállát. – Oláh módra mint egy nyivásztának[a] békőték a' fejét, 's vivék szoross fogságba Abrudbányára. – Ekkor ara fel azzal fenyegetőznek vala az Oláhok, hogyha Áront az Unitus Püspökjöket megkaphatják, elevenen megnyúzzák.[829] –

327.

Anno 1760[b] nagy hadakozása lévén a' Magyar Királynénak a' Prussus[c] ellen,[830] erővel szedik 's viszik vala az Erdélyi paraszt Legényeket, – megesék, hogy némelly Legény Fejszével önként elroppantotta a' maga ujját. – Egy pedig közűllők egy néhány eleven méheket bétészen az [381b] erszénnyébe mikor vitetnék Kolo'svárra, – és titkon a' méhekkel őszve maratja a' maga Tőkét, 's meg dagadoz hitványságnak a' Szemérme. Melly dagadást a' Vi'sitérozó[d] Felcser romlásnak gondolván, öszvefontozza[831] 's elriogatja, 's igy szabadul meg okosság által. –

328.

Anno 1761. az Enyedi Collégium Prófessorai látván, hogy a' Vice Curátor[e] Danczkai Jo'sef egy Kancsal, mérges, gazdag és kevély Igeni Nemes

a hitehagyott
b szakadár; az uniót el nem fogadó
c katonai
d szentélyében; jav. ebből: *Sant...*
e őszintén
f ingyenélő papot (rom. sfîntiata)
a menyecskének (rom. nevasta 'feleség')
b *176*, th.
c porosz
d felülvizsgáló
e gondnokhelyettes

Ember szaporán kőlti a' Collégium Ezereit pompás; de mulható Épületekre, a' Professorokat pedig szám- [382a] ba sem veszi Udvarbiró Pünkősti Mihállyal /:kit a' sok huzóvonáért melyről Öt Konczból álló Rélátoriát[a] is készitének, Húzoni Pűnkőstinek ágnominálának[b] :/ sem becsülteti; – felinditták Rector Ajtai A[bód] Mihályt orátorul[c] vévén a' Supremum Consistoriumot[d] – hogy Enyedre jönének. Gróf Lázár János két új Curátorok,[e,832] és a' Réformátus Püspők Verestói György. – Igen idején elis jöve egyedűl a' Püspők; – de Bocsárdi Szüretjére visszamene, 's oda lehivatá a' Feleségét is Baczoni Incze 'Su'sánnát, melly hatalmas asszonyság bészálla Enyeden Esperest Dée'si György házához éjsza- [382b] kai hálásra, – és midőn követné a' Gazdát, hogy alkalmatlankodik, monda a' Gazda: *Bizony jószivel látom T[iszteletes] Asszonyom Kegyelmedet, sőt magával bár több Papnékot is hozott volna; mert ihon sem Consistorium, sem Püspők nem igazithatják el az Enyedi Prófessorok baját; talám az Asszonyok kőnnyebben eligazitanák.* – E' tréfa volt eddig. Mond erre a' Püspőkné: értem Tiszteletes Uram hóva czélozzon Kegyelmed: hogy némellyek azt beszéllik, hogy most Asszony Püspők vagyon, – 's minthogy imperiosa Mater,[f] 's a' Püspök igen szelid, ejtettek is némellyek óllyan szót; de [383a] azt Dée'si György mind addig is nem hallotta vala; hanem azután. Eleget igyekeze mentegetni a' benne veritáló[a] tréfát; de alig hihette maga is, hogy eléggé csendesithette volna a' Baczoni gőgöt 'Su'siban. –

328[a] [b]

Kassán a' P[ater] Je'suiták egy derekas Comédiát csinálának, minthogy az a' félékben igen túdosok is: a' többi között öltöztetének másunnan kért drága paszomántos kőntősőkbe XII. Tólvajt; azt akarván ki Komédiázni mint Tolvajkodnak a' czifra kőntősökben az Olosz, Francz, Ánglus [383b] és német Lopok. – Taniták is sokféle mesterséges lopásoknak csúda mesterségű modjaira, mellyeket producálának a' Théátrumon, de azután a' Városon az Urak Szállásain is. – Végre mind a' Tizenketten[c] azon köntősőkben elszőkének, 's e' napig óda vagynak: a' Jé'suiták pedig három ezer forintoknál[d] többet fize-

a vádiratot
b neveztek
c szószólóul
d legfelsőbb egyházi tanácsot
e gondnokok
f uralomvágyó asszony
a igazra váló
b *328.*, számozási hiba
c *Tizen* utólag beszúrva
d jav. ebből: *forintokkal*

ténck azoknak a' kiktől az öltözeteket kérették és hozatták vala. – E' jeles Comédia!! –

Úgyan Kassán egy szép Leánynak fel dagada a' hasa egy Pater Societatis Jésu[e] miatt; melly kinyilatkozván ira a' Jésuita Deákul igen szép és keserves pe<ti>nitentiális[f] 'Soltárt. – Melly [384a] historiátskát beszéllvén Romano Catholicus Tanitvánnyok a' Jésuitáknak Nicolisi Ur, és fűlébe menvén egy Református Vén Papnak, monda az: *Ha minden Jésuita, hasonló cselekedete után, egy egy ollyan 'Soltárt irna, felette nagy lenne az Impressum.*[a] –

329.

Az Enyedi Collégium szépen megépűlvén, meg szépülvén és meg gazdagodván nagyon Könyvekkel, pénzel malmokkal, asztagokkal, borral. – Lőn vice Curátorrá,[b] Prófessorok kérésére Danczkai Jo'sef Igéni Nemes, a' ki is pompás szép épületeket épittete az [384b] Enyedi Kastélyban, Décsén Miriszló mellett és Heringfalvára; – de a' Prófessorokat minden kűlső dolgaiból a' Collégiumnak és igazgatásából az Oeconomicumoknak[c] egésszen kirekeszté, és nóha minden rendszerénti fizetéseket jól administráltatja[d] vala, másfelől számba sem veszi vala őket, sőt Udvarbiró Pünkőstit is igen a' nyakakra ülteté, mellyel felette igen felingerlé maga ellen.[833] – Jőve a' dolognak <f> eligazitására Enyedre Gróf Lázár János, Püspök Verestói György, és két új Curátor Radák István, 's Gyúlai Jo'sef,[834] melly alkalmatosság- [385a] gal a' Prófessor Borosnyai fiatskája *Pál* ezeket a' Verseket mondá el az Urak hallattára: –

Magnifici Proceres! Gentis non ultimae nostrae
Gloria, Praesidium dulce decusque meum.
Vir venerande Dei! Praesul[a] Doctorque Sionis
Lugentis, cujus nos quoque membra sumus.
Multa salus vobis contingat poscimus omnes!
Collapsis ut res, restituatis Opes.
Pellite Tempus adest, quae /:non nisi vota supersunt:/ [385b]
Aspera Collegio incubuere mala.

e jézustársasági atya
f bűnbánó
a nyomtatás
b gondnokhelyettessé
c gazdasági ügyeknek
d kezelteti
a *Prosul*, th.(?)

Dura manus pressit Cervicem Credite nostram:
Expressit lacrymas, credite dura manus.
Sic volo, Sic Jubeo! vox haec audita frequenter:
Hiscere non licuit: Lingva ligata fuit.
Contemti jacuere Patres, jacuere Magistri;
Nec datus ullus honos: fulmina multa data.
Ditescunt alii, dum dives filius haeres
Eluxit, et gemitu verberat astra Sacro. – [386a]
Pingvescunt famuli, lato[a] carbone notandi
Filius exiguo fit macer ipso cibo.
Quid Domini facient? audent quum talia Servi –
Magno tempus eget Vindice, – mitte Deus!
Quid multis, sine fine malis, pulsamus ápud Vos!
Unda dedit flammas, et dedit ignis aquas.
Hoc Opus, hic labor est vestris committimus ulmis,
Inversus Mundus restituendus erit.
Vicite res nostras Curantes induta Virtus [386b]
Vestra nec inmemores Vos sinat esse mei.
Ab Jove principium capiatis; nam bene dicet
Vestris consiliis et Benedicat Amen.

Paulus N[agy] Borosnyai declamavit Anno 1761. in November. – [b]

Azután elmondotta a' gyermek e' Verseket Teleki Sándor elött Bécsi útjában, ki is ezeket a' Verseket annál kedvesebben vette, mentöl inkább

a *latro*, th.

b Nagyságos vezetők! Nem utolsó nemzetségünk dicsősége, Elnökség, drága büszkeségem! Istenfélő férfiú! A gyászoló Sionnak – amelynek mi is tagjai vagyunk – vezére és doktora; sok üdvösség jusson nektek, mindnyájan kívánjuk. Itt az ideje, hogy helyreállítsátok az összeomlottak helyzetét, és visszaadjátok erejüket! Űzzétek el azokat a súlyos csapásokat, amelyek rátelepednek a kollégiumra, és amelyeket csak az imádságok győznek le. Higgyétek el, durva kéz nyomta le nyakunkat, higgyétek el, durva kéz sajtolta ki könnyeinket. Így akarom, így parancsolom! – ez a hang hallatszott gyakran: megmukkanni sem volt szabad, nyelvünk meg volt kötve. Megvetetten hevertek az atyák, a mesterek; nem adatott semmi megtiszteltetés; csak sok csapás. Maggazdagszanak mások, míg a gazdag fiúörökös gyászol, és szent sóhajtással ostorozza a csillagokat. Zsírosodnak a nagy darab, szénnel megbélyegzendő szolgák, míg a fiú lesoványodik a csekély tápláléktól. Mit tesznek az urak, amikor ilyesmit merészelnek a szolgák? Nagy megmentőre szorul a kor – küldjed, Isten! Mennyi sok, vég nélküli baj miatt kopogtatunk nálatok! A hullám lángot adott, és a tűz vizet adott. Ez a feladat, ez a munka, rábízzuk szilfáitokra, a felfordult világot helyre kell állítani. Győzzetek, ügyeinkről gondoskodva, a rátok ruházott erény ne engedje, hogy elfeledkezzetek rólam! Kapjátok Jupitertől az elvet; mivel meg fogja áldani szándékaitokat, és áldja is meg! Amen. Elmondta Borosnyai Nagy Pál 1761 novemberében.

haragszik Gróf Teleky László Consiliáriusra.[c,835] – Azután a' Dániel Urfi exitussában[d] is déclá- [387a] málá[a] ezeket a' Gyermek az Ötves Fekete István házánál die 19-a Decembris.[b] csak idővel valami rosz ne következnék belőlle 's ebből a' Poësisből. –

Nem következek; mert Gróff Telekit <m> evestiturázák a' Curátorságból.[c] –

330.

Anno 1762. Urnapján /:melly a' pápisták leg nagyobb innepe:/ Enyeden midőn az Ostya Venerábilét[d] hordoznák, holmi Magyar Katonák, Muskotély[836] puskákkal[e] *Sálvét*[f] akarának adni; de midőn hallaná a' Tisztjek, hogy nem egy- [387b] szersmind roppan a' puska, hanem csak *piff, paff piff,* – megneheztelvén, monda nagy szóval: *Lófasz! Lófasz!* mellyet hallván a' nép, elneveté magát, sőt a' Venerábilét hordozó Minoriták is elmosolyodának a' Trágár szitkon a' nagy buzgóság alatt. –

331.

Egy Hunyad Vármegyei Özvegy Asszony igen dohányos emberhez ment vala Férjhez; de a' Férje dohányozását annyira ellenzi vala, hogy a' Férfinak elkell vala hagyni a' pipálást, de titkon ugyan csak dohányozik, de abban az [388a] asszony semmit sem tud vala. – Lőn egykor éjjel, hogy az Asszony igen kivánna Férfit; de monda a' Férje, hogy miota a' Dohányozást elhagyta fogyton fogy az ereje, és lankad a' teste. – Ezt értvén az asszony elmene a' Sokadalomba; vásárla Tobákat,[a] pipa szárakat 's egy Skatulya pipát, – haza menvén, maga kezdé a' Tobákat metélni, a' pipát tölteni, Férjét kinálni. Az is nagy vontatva, mivel már el kezdette felejteni, elkezdé a' Dohányozást. – Lön pedig egy némi némi napon, hogy midön a' Férfi estve fekűnni menne pipát töltene az asszony 's azután eggyesül feleségével 's elaluvának: éjfélkor is fel kele az [388b] asszony 's ada férjének; és akkor eggyesüle vele, – Hajnal előtt is igy vivé az ágyhoz, mellyre monda a' Férfi: *Elég három pipával.* Melly titok kinyilatkozván trágár példabeszédbe kele a' mondás. –

c tanácsosra
d kibúcsúzásakor
a elszavalta
b december 19. napján
c kiebrudalták a gondnokságból
d tiszteletreméltót (t.i. az oltáriszentséget)
e *puspákkal*, th.
f tisztelgő sortüzet
a dohányt

332.

Anno 1762 hallottam beszélleni, de a' dolog régibb, – hogy Magyar Országon quártélyozván egy Lutheránus Tiszt, a' Falusi Református Pappal igen kedvelt társalkodni, mind maga Szállásán mind a' Parochiában mint Tudos ember. – Lőtt egykor, hogy későn egy Ordinánczi Katonával későn [389a] estve sétálni indult a' Tiszt; de bé tér a' Paphóz, – hallván, hogy ott kemény beszéd vagyon; és addig 's addig, hogy az ablak lyukán bétekintvén, látja, hogy a' Papot három ember kőrülvette és vallatják,[a] hogy a' pénzét előadja kőtelet is vetvén a' nyakába, hogy fojtogassák. – A' hadi Tiszt az Ordinánczot nagy sietve [elküldi] a' Szomszéd házaknál lévő Gazdák házához, hogy Fegyveres Katonákat hivjon, a' kik csak hamar, mig a' Pap Thékájából[b] 's ládájából a' pénzetskéjét elő keresgéli el érkeznek. Menyen a' Tiszt az ajtojára 's azt bétőreti 's a' Tolvajokat meg riasztja; kik arczulatjokat ko- [389b] rommal[c] bé kenték volt: elfogatja őket, és kimo'sdattatván megesmeri a' Pap, hogy azok az Ekklésia Curátora[d] és a' két egyházfi. Kiknek azután akasztófa lett a' végek. –

333.

Ezen 1762-ben Gróf Kemény László, a' Bécsi insinuatiora[e] letevé a' Gubernátorságot az Országnak nagy szomoruságára; és Bukkovius Generál kezde igazgatni.[837] – Illyen véletlen dolgon igen megilletődvén a' Gubernátorné Gróf Teleki 'Su'sánna ágyba esék, és ezen esztendőben meg hala Csombordon 's ótt nagy tiszteséggel Koporsoba tételték; minthogy pedig sok kisértetei [390a] 's Bécsi szenvedései kőzőtt is halálig állhatatoson meg marada a' Reformata réligioban 's halálozo állapotjában sem probálá a' szegény Franciscaner Confessárius[a] hogy ostyát dúgjon a' szájába, Réformáta nemes asszony Véér Györgyné lévén mellette, azért Református Pap is praedicálla felette. – Azután Toplicznál Kemény Lőrincz Kapitányt[838] főbe lővé egy ellenség; de az Isten jólteve Teleki 'Su'sánnával, hogy ennek a' kedves fiának halálát nem éré. –

Ennek a' Gubernátornak jubilátiója[b] után Generál Buccovius[c] /:kit a' Székellyek Baconak neveznek vala:/ mint igyekeze Militiát[d] állitani

a *sallatják*, th.
b könyvszekrényéből
c *korommal*, más.h.
d gondnoka
e nyomásra
a ferences gyóntató
b kormányzónak nyugdíjazása
c *Buccovis*, th.
d katonaságot

Unitz[e] [390b] Oláhokból 's Papjaikból, és a' Székellyekből, le irják masok. Nagy dolog is.[839] –

334.

Báró Jo'sika Imre[840] 1762-ben Szebenben egy estve elkoczkázván 600. aranyat, holott most Erdéllyben szörnyű szük a' pénz. – Ennek Testvérje a' Jó'sika Leány /:két szép gyermekeknek annya:/[841] elhagyá Gróf Gyúlai Jo'sef Férjét, pápistává létellel kezde fenyegetözni. – A' Gyermekeket ugyan az Ur magához vévé, de Borsán az Asszony a' Férjére tólvajt kiált vala, hogy mint maga jószágában Férjével gonoszul bánjon.[842] – Ezen esztendőben [391a] ada fel a' Muszka Czárné a'[a] Férjén.[843] – A Jo'sika Familia is Oláh Familia.[844] Ennek a' Gyulainénak az annya is, a' Wessellényi Leány téből[845] becsüllé Mozses Jo'sikát. s.a.t. –

Ez a' Jo'sika Imre, Református atyától 's reformatae religionis[b] anyától származott vala; de Pápista kisasszonyt vévén feleségűl ólly reménység alatt, hogy azzal sok[c] pénzt adnak, pápistává lőn; – Születék is attól a' becsületes pápista Dámától egy kis Leánya; de látván a' Tékozló Ur, hogy pénzt nem adnak a' Feleségének; a' Feleségét, söt ártatlan kis Leánykáját [391b] kezdé gyűlölni, maga elött nem szenvedni, kiváltképpen az ártatlan gyermeket. – Lön is, hogy nem sok idő mulva meghalna a' Kisasszonyka. Akkor Imre Ur a' maga Testvér Őttsének Báró Jo'sika Dánielnek megirá, hogy meg hólt a' gyermek, – eskűvék Levelében, hogy ő többet nem csinál soha /:el is hagyá a' felesége:/ azért ugy mond; Édes Őtsém minden Jószágom reád száll.[846] –

335.

Az 1762-ik esztendő az Apostata[d] Erdélyi Uraknak igen fátális[e] vala; Már azelött Stojka 'Sigmondot a' [392a] Püspökségből letevé a' Királyné /:csak el hiszem, hogy a' Pápa hirével:/ és a' Tanács Uraság nélkül is elmarada, 's lőn privátus emberré; mert nem hiszik vala hogy igaz pápista volna, 's nem is vala. De 1762-ben Gróf Kemény László is amittálá[a] az Erdéllyi Gubernátorságot 's egyéb hivataljait is; és Német lön a' Gubernii Praeses;[b,847] a' ki is Lutheránusból való Papista; de most is inkább sze-

e unitus; görögkatolikus
a *a'* utólag beszúrva
b református vallású
c jav. ebből: *ső*...
d hitehagyott
e végzetes
a elveszítette
b kormányzóság elnöke

reti a' Lutheránusokat, mellyért a' Je'suiták 's Barátok igen neheztelnek; 's nékem is indulatoson mondja vala egy Minorita, hogy Buccovvnak nem kell sem Catholicus Pap sem Templom, sem [392b] Isteni Tisztelet. – Gróf Bánffy Diénes is Apostata; de minekutánna minden Joszági nélkül elmaradott volna, el jubillálák tőlle Bécsben a' Cancellariae Consiliáriusságot,[c] hanem már lakik a' Felesége háta üregében; és végre az Excellentissimus Titulus[d] mellett lesz Kővárvidéki Kapitány, az ártatlan Gróff Gyulai Jo'sef hellyébe, kit az ejte a' Királyné haragjába, hogy szó ki mondó ember vala a' Haza dolgaiban a' szegény Haza maradására,[848] mellyet most Bukkovvius Uram csigáz, gyötör, vagy igazgat. –

336.

Anno 1762. die 25-a Septembris[e] Egerbegyin, [393a] Vármegye Gyülése alatt, az uttza közepén, rarissimo Exemplo[a] a' menykő meg üté a' szegény Unitárius Prokátort Bálint fit jó Ifiú korában: a' menykő pedig ólly füst oszloppal szálla reá, hogy mig az a' füst fel kelne senki nem láthatá őtet; tarták az hólt Testet napokig; de sem meg nem merevedék, sem szaga nem vala. Még Tordai Bogácsi is eggyik szemével nem láthat vala ideig annak a' menykőnek ereje miatt. –

337.

Vala Enyeden egy Rochus nevű Minorita, ki is végre a' Beszterczei Klastromba esék, 's onnan rendelteték, hogy lenne Gróf Teleki Pál[849] Udvari Káplánnya, – [393b] melly Uri embernek Felesége Haller Borbára a' néhai Teleki Jo'sefné Leánya az elsö házasságból. – Ez az Uri asszony a' Keresztes Dámákból[850] való ugyan; de mind nyiltatska szemű, mind igen szó kimondó Dáma. – Monda egykor P[ater] Rochusnak ez az asszonyság: Nem vagyok csendes lélekkel, hogy Atyaságtok nékem az Oltári Szentséget csak egy szin alatt adják, holott Felséges Királyné Asszonyunk két szin alatt veszi, 's csak ollyan Keresztyén Ö Felsége is mint én. – Mónd erre Rochus: *Ő Felsége úgy veszi; mert Ö Felsége Apostol; de Nagyságod nem Apostol.* – Mond erre a' Dáma: bizony csak tereh az az én Lelkemen, hogy egész- [394a] szen nem vehetem, – és az Isten az atyaságtok Lelkén vegyen számot érette. – Ezután Rochus az Udvarban holmi szerelem verseket kezdett irogatni, melly dolgot more Aula-

c nyugdíjazták... kancelláriai tanácsosságából
d legkegyelmesebb cím
e 1762. szeptember 25. napján
a igen ritka példaként

rum[a] béfuvának a' Grófnénak, ki is a' Minorita Ládáját felnyittatá, 's ótt többeket is találván, keményen feddődék erkölcstelensége ellen, és leg ottan Szekérre tétetè Rochust, és elküldé. – De Rochus ezen follyó – 1762-ik esztendőben más Udvarba mene, 's ótt a' Barát Kordával[851] magát felakasztá, – a' Beszterczei Barátok pedig eljövén, halotti tisztességet adának nékie. –

338.

Nulla Calamitas sola:[b] Gróf Gyúlai [394b] Jo'seftől igen gyalázatoson vevé el a' Király a' Kővár Vidéki Kapitányságot,[852] noha ő azzal, mint Jószágos Ifiú Ur keveset láttatik vala gondolni, nem gondolván meg, hogy a' Király haragja ollyan mint az Oroszlány Orditása. – De ehez más keserves állapot járula: Midőn Borsán a' Felesége jószágában volna Anno 1762, a' kissebbik gyermekecskéjek felett őszszeháborodának; az asszony vala pedig a' vétkes és Férje hajába kapván, az Ur ötet nyakán[c] szoritá és csapá; de az asszony tólvajt kiálta, hogy Jobbágyival a' Férjét meg veresse. El is hagyja Férjét; fenyegetődzik Apostásiával,[d,853] és [395a] hogy egy pár gyermekeit általviszi. etc. etc. – Ez az asszony testvére Báró Jo'sika Imrének eszében is talám. –

339.

Enyeđen a' Pater [Sándor] Minorita Praesidensége[a] alatt /:noha hire volna, hogy ő kemény fenyiték alatt [tartja] Tsuklyásait:/ illyen dolog esék die 31-a Octobris:[b] –

A' Résidentiából a' malom árkára szolgáló Viz kapunál meg vóná magát két Minorita, és midőn Segesdi Sámuelné a' Vásárhellyi Szőcs Mihály Menyecske és igen szép Személy Leánya ott a' malom árka mellett akarna menni Attya[c] házához, a' két Barát ötet megragadá 's a' Résidentia kertében bévonván kezdék csiklatni, 's kapdosni óda [395b] is a' hóvá nem kell vala. – A' menyecske kezde sikoltozni, és a' Barátok kezéből ki menekedé<ne> k valamint 's valahogy: mene az attya házához, 's ott meg beszéllé mint járt a' Sz[ent] Szerzetesekkel: a' hire pedig a' Városon elterjede; 's Pater Sándornak is /:ki azokban a' napokban nem ehete egyé-

a udvari szokás szerint
b A baj nem jár egyedül.
c jav. ebből: *nyakába*
d hitehagyással
a főnöksége
b október 31. napján
c *Atty*, th.

bet hanem csak Rigó, 's egyéb madár húst, és az Ifiú Borbély Gyöngyősit azután jártatá vala a' Farkas patakba 's Herzsára.[d,854] a' Bórbélynak pedig szép ifiú asszony Felesége vagyon a' tő szómszédban:/ fülébe mene, ki is hivatá Lippai Jo'sefet a' Város Szólgabiráját, 's elő idézték 'Su'sit Férjestől: kérdezé a' dolgot: a' Menyecske [396a] meg beszélle mindeneket a' mint estek volt: kérdé, ha megesmerné é azokat a' Barátokat? Mond a' Menyecske: igen is meg. – Hivata is Pater Sándor egy 65. esztendős Barátot, azután mást is; – de monda a' Menyecske: – Nem ezek azok. Tőbb Barátot nem találának ott=honn. – Páter Sándor rettenté az asszonyt, hogy Hóhérral csapatja ki a' Városról; de az Asszony nem igen ijede-meg. – Esék e' dolog 1762-ben. – –[a]

d *Harcsára*, más.h.
a a lap alján: *1845-be Másolatban bévégezte Ercsey György*

FÜGGELÉK

[3a] E BIOGRAPHIA NICOLAI BETLEN[a]

Betlen Miklos a Betlen Janos Cancellariusnak fia, vólt ez a Betlen János Gyermekségében Unitarius;[b] de reformálta az édes Annya Kemény [Anna],[c] és mostoha Attya Mátskási Ferentz, es a Pedagogussa Kereszturi Pál. Az edes Attya Rakoczival elmenvén Lengyel Országban[d] volt[e] Commendáns[f] Krakoban; mellyet a Fejedelem Levelére a Császárnak fel adott;[g] haza[h] jött avéle lévő[i] 3000rel Erdéllyben nagy gazdagon bántodasnélkűl.[l] Adott a Vásárhellyi oskolahoz 4000ret az Udvarhellyihez 2000ret az Enyedihez 1000ret,[j,2] s,[k] temettetett a M[aros] Vásárhellyi Templomban maga[l]. Testamentoma szerént[m] anno[n] 1678. Nagy Atya Miklosnak volt Betlen Farkas Consiliarius[o] Erdellyi Hadak Generálissa, Fő arendátor[p] Kűkűllő Vár-Megyei Fő Ispány[q] és Szomos[r] Uj Vári Fő Kapitány. Betlen Miklos edes Anya[s] volt Varadi Borbára Kolosvári Varadi Miklos[3] Leánya. E[t] Varadi Miklosnak az Atya származott[u] Varadrol Kolosvárra s, ott telepedvén gazdag kereskedő ember volt s, Birosagotis viselt. Ennek idejében az egész Kolosvár Unitariusokbol állott s, Varadi Míklos vitte be oda a Reformáta Religiot;[v] és ennek kapuja kőze[w] volt az[x] első Reformatum Templom. [3b]

Bethlen Gábor[4] hagyván a Kolosvári Eklésiának 76000 forintot[y] ennekis Kurátora[z] Varadi Miklos volt a Gelei István Püspökségében. Annyárol valo Nagy Annya volt Turi Borbára, Tordai gazdag embernek[aa] Turi[ab] Jánosnak a Leánya, aki Bátori Sigmond

a Bethlen Miklós életrajzából
b Mvh: *Unitarius volt*
c Mindkét másolatban *Kata*
d Mvh: *Lengyel Országba el menvén*
e Gyfv: *valt*, th.
f parancsnok
g Gyfv: *adatt*, th.
h Mvh: *'s haza*
i Mvh: *valo* (*lévő* helyett)
j Mvh: *4000. az Udvarhellyihez 2000. a' Nagy Enyedihez 1000. M[agyar] forintokat*
k Mvh: *s*, hiányzik
l Mvh: *a' maga*
m Mvh: *szerint*
n Mvh: *anno* hiányzik
o tanácsos
p bérlő
q Mvh: *Ispán*
r Mvh: *Szamos*
s Gyfv: jav. ebből: *Atya*
t Mvh: *Ennek a'*
u Mvh: *származott volt*
v református vallást
w Mvh: *kőze* hiányzik
x Gyfv: *ez*, th.
y Mvh: *forintokat*
z gondnoka
aa Mvh: *Turi Borbára, Tordai gazdag embernek* hiányzik
ab Gyfv: *Tűri*

Fejedelem[ac] idejében a Só és az Arany Bányáknak[ad] Fö Inspectora[ae] volt s, erről devéniált[af] Bethlen Miklósra a Tordai Ház. Bethlen Miklos szűletett 1642. die 1. Septembris.[ag,5] Első Felesége Kún Ilona, a második Rhedei Julia. 1659-ben[ah] Bartsai Akos Fejedelemmé tétetvén a Törőktől jöve bé Jenő felől s, méne Seges Várra s, ott lőn hogy már[ai] Fejedelem Vállaszto gyűlés;[6] de onnan Rákoczi[aj] Györgytől valo féltében méne Devára. Azután Gyűlést hirdetének, M[aros] Vásárhellyre, az hová is 1500 Törők késéré-fel[ak] Bartsaít, A Fő Törők[al] volt Hadsi Musztafa Beg e magyarul jol tudott s, az ország előtt Magyarulis proponált.[am] *E mondotta az országnak hogy lennének hivek a Császárhoz és Bartsaihoz, mert ha tőkeletlenkednek bizony nagyobb lészen a kemencze az háznál.* S, ugy is lőtt[an] idővel a szőrnyű égetések míatt.[7] Barcsai Akos Rákoczi[aj] előtt a Törőkhoz fogván magát Bethlen Janos is el menvén[ao] véle, de minek utanna aportát meg járta[ap] volna viszszá jőtt, de hoszszas traktára[aq] botsá- [4a] ták[a] bé őket 1000 Jantsárral és 500 spahival edjűtt Szebenbe[8] meg is szállá rajok a Várast[b] Rákoczi[c] György de tsak hijába; sőt azután Gyalunál meg is sebesitették[d] haláloson.[9] Ekkor a Nemet Császáris titkos Levele által intette a szebenieket, hogy Rákotzinak[e] a Várat fel ne adnák, hozta vala pedig a Levelet Ormandi Janos Magyar Országi Procurator[f] másodmagával, paraszt kőntősben,[g] és midőn vállaszt vettenek volna Szebenben[h] az Ormandi Társa az irást egy kis gyoltsba takará, és Spanyol viaszszal be tsinálván el nyelé s, az hasában hozá ki Szebenből, melly dolgot Bethlen Miklós a szemével nézett.[i,10]

Anno 1672[j]. *Székelly Lászlo*[11] két Lovu szegény Jenei Nemes ember Posta-Mester nev alatt, Apafi Mihálly Fejedelemnek ollyan[k] kedves embere lőn, hogy se Felesége, se Tanatsosi, se Atyafiái annyit előtte nem tettek mint Székelly László. Ennek vádjára Fleischer András a Szebeni Király Birot s, tanáts Urat meg fogata

ac Mvh: *Fejedelem* hiányzik
ad Mvh: *és arany Bányák*
ae Gyfv: *Fö* hiányzik (inspector 'felügyelő')
af származott
ag szeptember 1. napján
ah Mvh: *1659.*
ai Mvh: *más* (*hogy* hiányzik)
aj Gyfv: *Rakolczi*
ak Mvh: *1500. kiséré fel*
al Mvh: *Török Vezér*
am Mvh: *előtt is Magyarul proponálá* 'ajánlotta'
an Mvh: *lett*
ao Mvh: *el méne*
ap Mvh: *meg járták*
aq tárgyalásra
a Gyfv: *botsáták*, más.h.
b Mvh: *réájok a' Várost*
c Gyfv: *Rakolczi*
d Mvh: *sebesitteték*
e Gyfv: *Rákoltzinak*
f meghatalmazott, ügyvéd
g Mvh: *gunyában*
h Mvh: *Szebenböl*
i Mvh: *szemeivel látott*
j Mvh: *1672. esztendőben*
k Mvh: *oly*

a Fejedelem s,[l] küldé Devara, de a Tanáts Urak fel zendülvén hamar meg szabaditák, és hogy többé illyen[m] dolog ne esnék a Tanáts Urak őszve esküvenek, és amennyin valának anyi Párt Subscribálának[n] s, petsétlenek, hogy mindeniknél [4b] egy egy áljon, mellyet ha ki meg hal, Felesége vagy Gyermeke fel szakasztatlan a melly Tanáts Urat leg közelebb ér külgye annak; mellynek summája e volt, hogy a Fejedelmet ollyan excessustol[o] oltalmazzák; ha még is tselekedné, erőt is adhibeálnának[p] az olyan fogollynak meg szabaditásában. Ezt magok közül egyik Nagy Tamás a Fejedelemnek bé mondá tsak hamar és alig hogy[q] az ország s,[l] Fejedelem /:szintén gyülés[r] lévén Fejérvaratt:/[s,12] egy mást lenem vagák:[t] Úr, Fő ember szolgástol mind fegyverben volt kivált egy éjjel, mikor a Fejedelem amaga gyalogjait fel akarná gyüjteni a Varba és az urakot fogatni[u] vagy oletni. Betlen Miklos egy nehányad magával a Statusokot[v] az Urak részére disponálták[w] vala. A Fejedelem Aszszony Gilányi Gergelly Toféus az Udvari Pap /:akit én razék fel B[ethlen] M[iklós] az Atyam Házához gyült Urak akaratjából:/[x] bé menvén a Fejedelemhez tsendesitettek[y] első furiáját,[z] és más Nap osztán addig járák /:Teleki Mihálly kiváltképen, noha masak felett volt az inventor és Actor, mére mediator[aa] lenni:/[x] hogy letsendesedenek. Bízony olyan Fejedelem s, ollyan[ab] Tanátsosok lehettenek volna, hogy a Batori Sigmond Kolosvári gyülésének mása lészen vala.[13] E lőn sok Tragediának prologussa[ac] Erdéllyben.[14] [5a]

A Bánfi Dienes[15] *veszedelmének fundamentoma*[a].

Banfi Dienes[b] veszedelmének okai kozül valok ezekis 1./ Hogy Székelly Lászlot a Fejedelem Favoritáját[c] meg lélek kurva fiazta volt[d] 2./ Egykor Nalaczi Istvánnal[16] lévén a Fejedelemnél[e] Nalaczi jol meg iszsza magát s, terdre esik a Fejedelem előtt, s, kezdé tsokolni a kőntöse állját; kinek is monda Banfi Dienes, *Mit hazudozol mint egy vísla,*[17] *vén illyen s, illyen oláh Fia?* s nagyot pökik a kopatz feje tetejére 3./

l Mvh: *s,* hiányzik
m Mvh: *illy*
n aláírtak
o Mvh: *excessusoktol* 'túlkapásoktól'
p alkalmaznának
q Mvh: *hogy* hiányzik
r Mvh: *szinte Gyülés után*
s Gyfv: a zárójel nincs bezárva
t Mvh: *hogy le nem vágák egy mást*
u Gyfv: *fogtatni*
v Mvh: *Státusokat* 'rendeket'
w biztosították, megszervezték
x Mvh: a zárójelben lévő mondat hiányzik
y Mvh: *bémenvén tsendesitté a' Fejedelemnek*
z haragját
aa kitaláló és vádló, mére közvetítő
ab Gyfv: *ollyan* hiányzik
ac Mvh: *sok Prologussa* 'nyitánya'
a Gyfv: a hasonlóan kezdődő első sor (*Banfi Denes veszedelmének okai közül valok ezekis*) szövegéből javítva
b Gyfv: *Denes*
c kegyencét
d Mvh: *volt* hiányzik
e Mvh: *Nalátzi Istvánnál levén a' Fejedelemmel*

Hogy Sz[ent] Páli Janosné halála után Kutyfalvát Telekinek nem engedte. A Conjurationak[f] kezdője Banffi Diénes ellen volt Teleki Mihally és Székelly László; de Teleki osztán reá vette Béldi Páltis. Teleki pedig vólt ellensége Banffi Diénesnek a Generalisságért, Praecedentiáért,[g.18] és Szinye nevü faluért: Be vonta a conjuratioba Teleki Kapi Györgyőt, Banffi Sigmondot,[19] Matskási Boldisárt, Hallér Jánost, Rhedei Ferentz[20] Tanáts Urakot, és valami Ligátis concipiált,[h] az emlitett Urakkal subscribáltatta,[i] s arrais inducálta;[j] hogy mindenik mentől többekkel lehet subscribáltassa. Vegre hivatván Teleki Mihally engemet /:Betlen Miklost./ Sorostelyra, a titkot ki jelenté,[21] s Banffi Diénest[k] ugy festé le mint Fejedelem s ország ellen rebellist,[l] sőt kénszerite /mert reluctaltam/[m] hogy az Udvar helly széki hadat, mellynek Fő Kapitánnya voltam venném magam mellé Banffi Diénes[b] ellen: Várván Beldi Pállal a Há- [5b] romszéki hadat, es Maros székről jövőketis, el indulek, es Gerend, Gyéres, es Koppánd[n.22] taján egy darabig Táborozánk. Banfi Diénes[b] sajditván a dolgot, Koppandról a Vitéz Udvarabol[23] ki indula Kolosvarba, honnan[o] s egyebünnen a Praesidiumot[p] maga mellé vévén, ment Szamos Ujjvárra, jovallottam én titkon hogy szaladgyon ki Magyar országra, mert nem jo a Fejedelemmel s országgal ujjat huzni. Ezt pedig tselekedtem azért, mivel tudtam hogy ezeknek az Uraknak olłyan desperata conjuratiojok[q] vólt, hogy le mentek a Gyógyi feredöre, s ott halgatoztak mire menyen ki a dolog:[r] Ha Banffi Diénes[b] valami módon a Fejedelemhez mehet[s] s azt magájévá teheti; tehát ök mennyenek Gyógyról Káransebesbe; Béldi Háromszékről be Havasaly földébe,[t] s osztán meg egyezvén a Portára, hogy más Fejedelmet kérjenek,[24] a' Felesegetis Banffi Diénesnek[u] ugyan azert fogták el, hogy a Fejedelemhez ne[v] férhessen hogy Férjét mentse; fogták pedig el Koppándon a Vitéz Gábor Házánál, s vitték fogva Sz[ent] Pálra.[25] Banffi Diénes[b] az én tanatsomat nem fogadván,[w] feles Katonakkal s Tarotzkokkal[x] el jöve a mi Táborunk[y] felé Ajtonig; de onnan viszszá tére, es az Urak Valami mesterséggel ugy disponálák[z] a

f összeesküvésnek
g rangbéli elsőbbségért
h szövetséget is szervezett
i aláíratta
j rávette
k Gyfv: *Dénest*
l lázadót
m ellenálltam
n Gyfv: *Koppán*, th.
o Mvh: *Kolosvárra, a' honnan*
p őrséget
q kétségbeesett összeesküvésük; Mvh: *conjurata dispositiojok* 'elfogadott rendelkezésük'
r Mvh: *mégyen a' dolog ki*
s Mvh: *mégyen*
t Mvh: *Havasalföldibe*
u Gyfv: *Dénesnek*; Mvh: *A' Feleségét Bánffi Diénesnét*
v Mvh: *hozzá ne*
w Gyfv: *meg fogadván*
x Mvh: *Taratzkokkal*
y Mvh: *Táborink*
z rendelték

vélle lévő[aa] Praesidiumot, hogy az árestálná[ab] Banffi Diénest[k] Kolosvárat, es őrizné a maga Házánál.[26]

All-Vintzi István ez időben igen gazdag ember vala, s nem régen So Akna Inspectora[ac] is lévén. Ezenn a Fejedelem [6a] minden Törvény nélkül 4000 Tallért ránta, Radnóton lévén az ország gyülése, az Ország instált[a] mellette követek által; de a követeket a Fejedelem nem admittalta,[b,27] mellyen az Urak, mint hallatlan dólgon meg indulván, a Praesidens,[c] Tanáts Urak, Fö Rend s minden Statusok[d] fel menének, hogy a Fejedelemnek instálnának; de a Fejedelem nem admittálá; mellyen az eszesebbek el bámulának; némellyek Sirtakis az az Országnak illyen nagy despectussán.[e,28]

Anno 1684.[f] A Tokölyiana Seditio[g] támadván, jöve a Romai Tsászártól egy [Antidius][h] Dunod nevü Pater a Fejedelemhez, igérvén az Udvar gratiáját:[29] Ugyan akkor jöve a Veteráni[i] Fö Strása Mestere *Marchisio* nevü, a ki hozta a Császár Levelét Fejervárra. Az Urak Márchisiót Marchionak gondolván eleibe küldék a Fejedelem hintóját[j] Daniel Istvánnal,[30] egy Sereg Udvari szines Néppel, Nalátzi István Hop Mester alatt szintén a Vajasdi patakig.[31] En mondám: nem szükség igy pompázni, mert más a Marchio, más a Marchisio, de ha szintén Marchio Vólnais, nem illenék illyen pompa eleibe; de meg nevetének s szándekjokat[k] véghez vivék; de az után magokis szégyenlették;[l] s Márchisiois mind tsudálta mind nevette.[32]

Anno 1685.[m] Haller Jánost, Pernyeszi Sigmondal, Intzédi Mihallyal es Szász Miletz[n] Matyással, küldé az [6b] Ország Bécsben, hogj munkálodjanak egj diplomán; Mellynek punctumai[o] ezek voltak:[p] 1mo. Prínceps Apafi Pater et Filius regnat[q] in Transylvania usque ad mortem. 2do. Post eorum mortem libera sit electio penes Status Transylvaniae. 3tio. Religio, Léges, denique omnia Sacra et profana manéant libera. 4to. Libera etiam sint Jura [foederum][r] Principum Transylvaniae cum quibusvis Principibus Cristianis, dum modo non in manifestum damnum Domus Austricae vel Regum Hungáriae. 5to. Pro recognitione dabit annuatim őtvenezer Talleros. 6to. Quid-

aa Mvh: *vélle valo*
ab őrizetbe venné
ac felügyelője
a közbenjárt
b fogadta
c elnök
d rendek
e lenézésén
f Mvh: *1684. Esztendőben*
g Thököly-lázadás
h mindkét másolatban *Auridius*
i Mvh: *Veterányi*
j Mvh: *küldötte a' Fejedelem a' hintoját*
k Mvh: *s* hiányzik; *szent szándékokot*
l Mvh: *szégyellették*
m Mvh: *1685. Esztendőben*
n Mvh: *Miketz*
o pontjai
p Mvh: *voltanak*
q Mvh: *regnet*
r mindkét másolatból hiányzik

quid a Turcis per sola arma Transylvaniae[s] recuperabitur, id maneat ipsi.[t] 7mo. Quidquid vero communibus vel solius Caesaris armis ad Transylvaniam vel partes Hungariae eidem adnexas pertinens recuperabitur, id etiam Transylvanjae caedat, sed salvo jure Feudi pro Regibus Hungariae.[u] 8vo. Ante Tömösvárum[v] et Belgradum captum Transylvánia se Turcae[w] hostem non declarabit, sed tantum Annona aliqua exercitum Caesareum juvabit.[x] 9no. Claudipolis et Deva in 2/3 Caesareo in 1/3 Transylvanico Praesidio[y] custodietur usque ad finem Belli et tunc evacuanda[z] et Transylvaniae Principi restituenda.[aa] E Diplomának 7-dik punctumában [7a] lévő [jus feudi][a] Teleki Mihállynak és másoknak nem fért a fejekbe, noha én és Frank Bálint eléggé[b] mutogattuk; de Teleki Mihálly aszt mondá: Nem lészek Jobbágja az illyen s amollyan fijának. Én mondék: Nem akarunk tisztességes Vasallusok lenni de bizony Rabok s Jobbágjok lészünk.[33] Ezt a Diplomát hozzá bé[c] Schaffenberg nevü Német Tiszt 15000 oratorokkal.[d,34]

1687.[e] Generál Karafa[35] jött bé elsőbben; Kinek Teleki az Országot által adá. Secretariussa volt Absolon nevű Magyar Németül tudó.[36] Az iffju Apafi Mihállynak Betlen Gergelly Leányával valo házasságáról.[37] mikor Veteránnyi fel kisérte Bécsben, azt mondották: Conceditur, sed non benedicitur: Suo, quem sibi stravit Lecto utatur Princeps.[f,38]

1694. Bé vergödék Apor István az Tanács Uraságba, és tsak hamar, csuda Mesterséggel, Hallér Jánost Tanáts Uraságából s Thesaurariusságából[g] ki bucsuztatá, s ebbe

s Mvh: *Transylvaniae arma*
t Mvh: *manet ipsis*
u Mvh: *Feudi pro Regibus Hungariae* hiányzik
v Mvh: *Temesvarum*
w Mvh: *Turcae se*
x Mvh: *justentabit*
y Mvh: *in Caesareo Transylvanico Praesidio*
z Mvh: *evocanda*
aa 1. Apafi fejedelem, az apa és a fiú, uralkodjanak Erdélyben halálukig. 2. Haláluk után az erdélyi rendeknek szabad legyen fejedelmet választani. 3. Vallás, törvények, tehát minden egyházi és világi ügy maradjon szabad. 4. Ugyancsak szabad legyen az erdélyi fejedelem [szövetségkötési] joga bármely keresztény fejedelemmel, hacsak nem az ausztriai ház vagy a magyar király nyilvánvaló kárával. 5. Elismerésképpen évente ötvenezer tallért fizet. 6. Amit az erdélyi fegyver egymaga szerez vissza a töröktől, maradjon az övé. 7. Amit pedig közösen vagy egyedül a császári fegyverrel foglalnak vissza Erdélyből vagy Magyarország hozzátartozó Részeiből, engedtessék át Erdélynek, de a magyar királyok legfőbb hűbérúri jogának sérelme nélkül. 8. Temesvár és Belgrád bevétele előtt Erdély a törökkel szembeni ellenségességét nem nyilvánítja ki, csupán valamelyes gabonával segíti a császári hadsereget. 9. Kolozsvár és Déva 2/3 részt császári, 1/3 részt erdélyi (Mvh: császári-erdélyi) őrséggel őriztessék a háború végéig; akkor rögtön üríttessék ki, és adassék vissza az erdélyi fejedelemnek.
a hűbéri jog; Gyfv: *Foeudo*, Mvh: *Foedus*
b Mvh: *eleget*
c Mvh: *le* (*be* helyett)
d Gyfv: *15000. oratorokkal* hiányzik (orator 'szónok')
e Mvh: *1687. esztendőben*
f megengedtetik, de meg nem áldatik; ahogy magának az ágyat megvetette, úgy vegye hasznát a fejedelem; Gyfv: *lectum, Princeps utatur*
g Mvh: *Uraságbol s Thesaurariusságbol* 'kincstartóságból'

maga succedala;[h] Leg első gondja lőn, hogj az Fiscalitásbol[i] járo minden beneficiumokat[j] a Reformata Ecclésiáktol és Oskoláktol el vonná, mellyeket Hallér János jámborul ki adott.[39]

1695. Ehez járula a Kálnoki Sámuel vice Cancellariussága,[k,40] tartozzál[41] már Diploma; Erdéllj, Gubernium, Religionk; mert Bétsben Kálnoki Vice, Hevenesi Gábor nevű[l] Jésuíta Fő, Kolonics Cardinál Archi Cancellarius:[m] Aporral ezek a locumtenensek.[n] Ugjan ezekkel volt collusioja[o] [7b] Bánfi Györgjnek[42] is, a Gubernátornak, és Betlen Gergellynek.

Ennek tetézésére[p] esék Anno 1695.[q] a Veteránnyi halála: kivel edjütt el méne Erdélljből nem tsak a hadi fenyiték, hanem minden egjéb jo rend, egjesség,[r] és a közönséges jora, Diplomára valo vigjázás, gondviselés. Ha Veteránjinak igaz historicussa lenne, Erdélly őtett a jórol ugj meg emlegethetné, mint Bástát a roszrol. Ex Successore Rabbutin vel maxime noscetur ut Sol ex Nocte.[s,43]

Az Oláhok Réligíoja Uniojokrol.[t]

1697. A Bábolnai oláh Pap fiát[44] Naláczi István s Gubernator Bánfi Györgj Tekintete tévé Püspökké, Apor István az oláh Papokat Circiter ezeret[u] őszve gyüjte Fejérvárra, és ott a maga Házában Áron ruhába,[v] Mitrába[w] öltözteté; Maga hintoján solemnis processioba[x] vitte; Az oláh Templomba sok Pápista Urak, Páterek, Reformátusok is kevessen, bé kisérék; söt reménsége[y] vala Apornak hogj a Gubernátor is fogja kisérni,[z] de nem tselekedte.[45]

Ez olly insolens[aa] Püspők lőn, hogj a Nemes Emberekkel is nacságoltattni akarta magát; Hogj a Cancellarián Illustrissimusnak[ab] nem irták, nem vette el a Levelet.[46] Némelly Oláh Papok midőn ama[ac] Processioban kisérték, sirtak; Némellyek ejtettek illyen szot is: *Most az árpát arattyák,* de még az árpa után a Buzát is meg[ad] arattyák.[47]

h következett
i kincstári birtokokból
j javadalmakat
k alkancellársága
l Mvh: *nevű* hiányzik
m bíboros fő-fő kancellár
n helytartók
o összejátszása
p mindkét másolatban: *tettzésére*
q Mvh: *1695ben*
r Mvh: *egjesség* hiányzik
s Utódjáról, Rabutinról úgy meg lehet ismerni, mint a napot az éjszakáról.
t Mvh: *RELIGIOJOKNAK UNIOJAROL* 'vallásegyesüléséről'
u Mvh: *mintegy 1000.*
v Mvh: *ruhákban*
w püspöksüvegbe
x ünnepi körmenetbe
y Mvh: *reménysége*
z Mvh: *fogná késérni*
aa szemtelen
ab Nagyságosnak
ac Mvh: *amazt*
ad Mvh: *meg* hiányzik

Akkoron is ezen[ae] Unionak a Görögök felesen contradi- [8a] áltanak;[a] de a szegény Oláh Papok nem mértek, hanem annakutánna Nagjszegi Gábor Pápistából Olá Vallásra allott nemes alkalmas irástudo ember,[48] az Oláh vallás neve alatt protestatiot[b] adván bé, Sárosi Jánostol az akkori Itélő Mestertől sub sigillo Caesareo Judiciali[c] ki is vette;[49] De a lett a[d] vége, hogy Nagjszegi[e] némelly társaival edjütt, kik között voltak Nemes emberek is,[f] Fejervárrat a Gubernium Apor István és Szász János lévén akkor a substitutorok[g] meg fogatik, és Szebenbe a Generalishoz küldetett;[h] En eleget mondám, hogy nem jol eset, ki kellene kerni a Generalistol, mert e nem a[d] militare, hanem a[d] [politicum] forum[i] alá való dolog, de semmi nem tőlt benne.[50] Sarosiis Bétsbe kenteleniteték menni, de idővel magát enodálta,[j] megis szabadult, 's hivataljábanis[k] restituáltatott.[l,51]

1702. Conscriptio[m] volt a Hazában, voltak minden Classisban a Conscriptorok[n] illyen rendel egj Magyar, egy Székely, egj Szász, egy Militaris[o] Német Tiszt, egj Cameralis[p] Német,[q] a Scribák[r] ezeken kivűl, nevezték ezeket *Investigátoroknak*,[s] de a Kősség nevezte *vesztigátoroknak*.[t,52] Ebben a Conscriptioban *egj Gyárfás Istvan nevű jo Nemes Ember* Investigator meg bolondula. Rezner a Szebeni Szász Investigator is Lovastol el esék,[u] s mindjárt meg hala.[53]

1703. Die 5. Decembris[v] Szász Janos Szebenbe meg őleték, ott a hol[w] az előtt Kolosvári Dávidot meg őlette volt[x] ártatlanul. Felette sok gonoszságban [8b] találtatott ez az Ember. Az Inassa, kitől a mérget küldőtte volt Actonnak, volt[y] Hans[z] Ádám, a kiis midőn meg tsalatkozott volna e dologban, egj darabig duggatta, de osztán Pap János, és egj Kertész által meg őlette. Tartotta egj darabig egj Kilinben[54] a viragós Kertben, de ott nem szenvedhetvén Esztendő mulva ki ásták hordoba dug-

ae Mvh: *az* (*ezen* helyett)
a ellentmondottak; Gyfv: *contradicáltanak*, más.h.
b tiltakozást
c császári bírói pecsét alatt
d Mvh: *a* hiányzik
e Gyfv: *Nagjszegit*
f Mvh: *Nemes emberek is voltanak*
g helyettesek; Gyfv: *substitutosok*, Mvh: *substitorok*
h Gyfv: jav. ebből: *küldetik*, Mvh: *küldetik*
i nem a katonai, hanem a polgári törvényszék; mindkét másolatban *Provinciale forum* 'helyi törvényszék'
j kimagyarázta
k Mvh: *is* hiányzik
l visszahelyeztetett
m összeírás
n osztályban az összeírók
o katonai
p kamarai, pénzügyi
q Mvh: *Német Tiszt*
r írnokok
s vizsgálóknak
t Mvh: *de a Kősség nevezte vesztigátoroknak* hiányzik
u Mvh: *el esik*
v Mvh: *Die 5. Decembris* hiányzik
w Mvh: *a' hol ö*
x Mvh: *meg ölte vala*
y Mvh: *volt Actonnak, volt* hiányzik
z mindkét másolatban: *Hausz*

ták, s a' ganéjban ki küldötték. A Felesége és a[d] Secrétáriussa, Kinder, állottak az Ajton mig az Inast meg ölték,[55] volt egy Kőrtvélyesi nevű Szolgája. Magjar Fi, de Németűl, Deákul, Tótul jo expeditor,[aa] ez igen sok gonoszságban szolgált Szász Jánosnak.[56] Lett az után Apor István Szolgája, s[ab] azután Rabbutiné is.[57]

1695. *die 11 Novembris.*[ac] Kolosvárrol indultam fel Bétsbe /:Bethlen Miklos:/ Kővetségbe, minden Erdélyi Conferentiaban[ad] jelen voltam, sőt egy nehányszor az én Szállásomra jőttek[ae] Commissiora,[af] afféle Secretárius, Bellicus, Annonae Fő Commissarius és Camerae Consiliáriusok.[ag] Sőt maga Heiszler, és Dávid Palm[ah] Urak. A Commissiok voltanak de Intertentione Militiae Transylvanicae, de Commertiis Salis, de ratione Monetae,[ai] minthogy a Zlotot ekkor[aj] bannizálák[ak,58] az ő Felsége Országaiban.[al] Ekkor expediálák[am] a Groffi Titulust nékem, Gubernátornak[59] és Apornak, én nem vágytam reá, de Teleki azt mondá:[60] Vedd fel, mert nem betsűlnek, hátra vetnek benneteket ama csiri tsanko Magjar Országi Pápista Nemes Emberekre nézve. Azomban láttam Gyulaffi László Groffságát publicáltattja[an] [9a] Mikes Mihály, Száva Mihály Portai Posta fia Báro, Pekri Lőrintz Groff, fel vevém én is, gondolván,[a] hogj avagj tsak egj hitván Titulusért, ne légyen a Fiam Papistává. Feltem attol is, hogj az Udvar roszra magjarázza, ha most is mint[b] másszor, mikor offerálta, récusálok,[c] azt fogják mondani, talam Nap keletre vigjázok.[61] A szegény Fiam Fő Ispánysága[d] is ekkor esék meg.[62]

Ekkor volt [commendans] temporarius Generalis[e] Erdélyben Princeps *Vaudemont*,[f] igen Generosus[g] Fejedelmi Ember. Ennek rendelt az Ország igen nagj discretiot,[h] a mellyet osztán[i] Rabutinnak is meg kelle[j] adni, és sokkal meg is kelle toldani.[63]

1698. Azomban[k] az Iffju Fejedelemmel mit nem tselekedtek? Sollicitálták Confir-

aa hivatalnok (a rendelkezések továbbítója)
ab Mvh: *s* hiányzik
ac Mvh: *11-a 9-bris*
ad tárgyalásban
ae Mvh: *jöttenek*
af bizottsági ülésre
ag titkár, hadi és élelmezési főbiztos és kamarai tanácsosok; Mvh: *Camerae Cancellariusok*, más.h.
ah Gyfv: *Pálin*, Mvh: *Polin*
ai az erdélyi hadsereg ellátásáról, a sókereskedelemről, a pénz értékéről
aj Mvh: *akkor*
ak betiltották
al Mvh: *Országában*
am bocsátották ki
an nyilvánosságra bocsátja
a Mvh: *gondolám*
b Mvh: *mind*
c felajánlotta, vonakodom
d Mvh: *Ispánsága*
e ideiglenes főparancsnok; *commendans* mindkét másolatból hiányzik
f Mvh: *Veudemont*
g nemeslelkű
h ajándékot
i Gyfv: *az után*
j Mvh: *kellett*
k Mvh: *azonnal*

mátioját, adorálták[l] személyét, Házasitották, Titulo Principis[m] jártanak. Calendáriom eleiben II. Apaffi Mihály Fejedelemnek njomtatták, etc.[n] melyekkel az Udvarnál annál nagjobb zelotypiát[o] inditottak,[p] én ezt előre sokkal meg jövendőltem nékiek, hogj ugj mint a[q] Majom a kőlykit,[r] magok fojtják meg de nem hivék, hanem osztán anno 1696[s] bé telék rajtok. Az Udvarnak elméje s állapottjárol valo Conclusuma[t] mikor én ez időben Bétsben volnék, e'[u] vala: A nem régen 90 000 forintal vasarlott Tőkőlji Joszágokat,[v] a Fejérvárit, Monorait, Csergődi Joszágát, Fagarast, melly 80 000 forintban vólt, cedállya,[w] ez is in summa[x] tett [9b] 100 000 Német Tallért. Ezért végye el Szathmárt es ahoz in aequivalentia accedalando[y] Joszágokat, Magjar Országban Husztot,[z] az Aknákot, és az Erdéllyi őrőkős Joszágit[aa] tartsa meg, és birja. Télben Erdélyben is lakhatik, de Campagniis[ab] durantibus[ac] lakjék ide ki. A Fejedelmi névről mondjon le, s legjen S[acri] R[egni] I[mperii] Comes.[ad] Ezen Conclusiot én, és Absolon Generalis Secretariussa meg adok elsőben tsak a Guberniumnak, és Bethlen Gergelynek, s Eleknek,[64] és demonstrálok,[ae] hogj est[af] ratio Status Augustae Aulae Austriacae indispensabilis, ut[ag] durante bello Turcico, per hunc placidissimum procedendi modum, possit sua Majestas esse secura, de Persona Domini[ah] Principis, qui quo melius et promptius parebit, eo majorem apud suam Majestatem gratiam, fidem sibi, et suis[ai] quietem in Patria procurabit. Quo magis vero renitetur, eo majorem diffidentiam faciet, ac Aulam ad resolutiones has duriores etc. coget.[aj,65] Ama ritka

l	szorgalmazták a megerősítését, imádták
m	fejedelmi címmel
n	Mvh: *s.a.t.*
o	féltékenységet
p	Gyfv: *inditottanak*
q	Mvh: *a* hiányzik
r	Mvh: *kölykét*
s	Mvh: *az 1696-ban*
t	határozata
u	Mvh: *ez*
v	Mvh: *joszágot*
w	átengedi
x	összesen
y	azonos értékig hozzáadandó
z	Gyfv: *Husztat*
aa	Mvh: *joszágot*
ab	Gyfv: *Compaginis*, Mvh: *Compagniis*
ac	amíg a hadjáratok tartanak
ad	a római szent birodalom grófja
ae	bebizonyítottuk
af	mindkét másolatban: *azt*
ag	Gyfv: *ut* hiányzik
ah	Mvh: *Domini* hiányzik
ai	Gyfv: *sui*, Mvh: *suis* hiányzik
aj	A felséges ausztriai udvar feltétlen érdeke, (Mvh: hogy) a török háború tartama alatt a legszelídebb módon biztosíttassék őfelsége a fejedelem személyéről, aki minél jobban és minél gyorsabban fog engedelmeskedni, annál nagyobb kegyet és bizalmat fog biztosítani magának (Gyfv: és övéinek) őfelségénél, (Mvh: és) nyugalmat a hazának. Ám minél inkább vonakodik, annál nagyobb bizalmatlanságot kelt, és az udvart ezekre a keményebb elhatározásokra kényszeríti.

nagj bőlts Ministernek Kintskinek[ak] tanátsát is meg mondám, a'mellj e' volt, Partem reliquorum praeter Fagaras et Albam, bonorum Fiscalium convertite ad contentationem Donatariorum,[al] ex bonis Albensibus [sua][am] Gubernio vi hujus Decreti cedere debentium, si adhuc aliquid super erit, emite a Fisco, et sic prudenter praeripite[an] Camerae Clero, et unicuique extraneo occasionem omnem talia bona ā Caesare impetrandi, et vos multiformiter vexandi, ocasionem forte[ao] nunquam[ap] [10a] redituram manibus vestris evolare ne sinite. Ego ex parte mea quidquid ad Patriam vestram beandam conferre potero, nihil relinquam, dum modo vos vobis met non desitis, Caesar vero omnia ad vestrum solatium facit nunc et faciet.[a,66] De a jo Ország[b] a jó Tanátsot nem tsak meg veté, hanem ellene munkálkodék.[c] Látván azért a Császár hogj az ő intentiojával[d] ellenkező a Processus,[e] parantsolá[f] nékem, és a Gubernátornak,[67] ugj viselljűnk a Fejedelemre gondot, ut nec[g] causa, nec instrumentum, nec occasio ullius mali esse possit,[h] mert mi adunk számot rolla. Ezaránt Rabbutin Generálisnak[i] is parantsolattja jőtt hogj a Fejedelem dolga aránt[j] velűnk ketten egjet értsen, melljet midőn Rabutinnak beszéllettűnk vólna, ezt mondá: Én Tanátsal titeket nem értetlek,[k] nállatok a Tanáts, hanem a miben szűkség lészen, erőt, Praesidiumot[l] adok.[68] De a Gubernátor és Bethlen Gergely s Elek, az én akaratom ellen mindent el fordittának. Azonban Rabutin a had[m] derekával a Törők ellen ki méne, Philippus Ernestus Lichtenstein[n] Fejedelmet hagjván a többivel Erdélyben, kiis tsak hamar jőve a Guberniumhoz Fejérvárra, és a Gubernátornak, s nékem monda: hogj ő néki Curier[o]

ak Mvh: *a' Kintskinek*
al Gyfv: *Donatiorum*
am *sua* mindkét másolatból hiányzik
an Gyfv: *praeripievis*, Mvh: *eripietis*
ao Mvh: *ferte*
ap Mvh: *numquam*
a A kincstári javak fennmaradt részét Fogarast és Fehérvárt kivéve fordítsátok az adománybirtokosok kielégítésére, akiknek a fehérvári jószágokból (a részüket) e határozat erejénél fogva a főkormányszéknek kell átengedniük; ha még valami fennmaradna, vegyétek meg a kincstártól, és így okosan gátoljátok meg, hogy a kamarának, a klérusnak és bármilyen idegen elemnek alkalma legyen arra, hogy ilyen javakat a császártól kieszközöljön, és benneteket sokféleképpen zaklasson. Ne engedjétek, hogy ez a talán soha vissza nem térő alkalom kicsússzék a kezetekből. Én a magam részéről amit hazátok boldogulására megtehetek, nem fogom mellőzni mindaddig, amíg magatok el nem hagyjátok magatokat. A császár pedig mindent a ti kártalanításotokra cselekszik és fog cselekedni.
b Mvh: *az Ország*
c Mvh: *munkálodék*
d szándékával
e eljárás
f Gyfv: *parantsolának*
g Gyfv: *ne*
h sem oka, sem eszköze, sem alkalma ne lehessen semmi bajnak
i Gyfv: *Rabbutinnak*
j Mvh: *iránt*
k Mvh: *éltetlek*
l őrséget
m Gyfv: *Hadak*
n Gyfv: *Lictestein*
o futár

altal az Udvartol jőtt oredere,[p] hogj a Fejedelmet szépen, vagj ha nem akar másként[q] is fel kűldje Bétsbe.[69] Végtére elméne a szegény bárány gjermek [10b] sub honesto Titulo,[r] de bizony Custodia[s] alatt.[70] Rabbutin neve volt Johannes Ludovicus Rabbutin Comes de Busi,[t] erat Homo illiteratus,[u] praeter Gallicam nullius Lingvae gnarus, irae servus, odium integre nunquam exuens. etc[v] Tolmátsa vala Carolus Ludovicus Acton, kit a Gubernátor Apor István, és mások hizelkedések által mindjárt Illustrissimus[w] Báronak tsinálának, s ő is fel vévé, pedig egj Paroch tsinálo Bétsben az Attya, nem is igen régen ada a Császár Ármálist[x] néki, cum praedicato de Trevenfelsi.[y,71]

Hárman, Apor István, én és Gubernátor[z] Bétsben létűnkben, a Császár nevével egjkor proponálá Kintski[aa] Adjunk Rabutinnak egj kis Adjutant discretiot[ab] mint egj 6000 R[henes] flr.[ac] Gubernátor,[z] és én mondék. Cum Domum ibimus statibus proponemus, recomendabimus,[ad] et quidquid fieri poterit, libenter faciemus.[ae] Kintski monda: Et quare non hic et nunc?[af] ibi quoque id fiet, quod vos Tres vultis. Suae Majestati vero Domini[ag] Generali et uxori hic praesenti,[ah] et mihi gratius, vobis vero honorificentius, etiam erit. Si hic nunc aliquid super inde Concludetur, et hoc semel pro semper neque a Vobis[ai] iterandum, nisi ipse recomendationem Imperatoris iterum atque iterum annuatim impetret, et Statibus exhibeat. Ego bene vobis Consulo, credite mihi.[aj] [11a] El halgatok, és nézénk a Gubernátorral ketten egjmás szemébe,[a] mit felelljűnk, vaj[b] nem várá Apor István, hanem ex vana lo-

p Mvh: *Udvarból Ordere jött*
q Mvh: *rutul* (*másként* helyett)
r tisztesség címe alatt
s őrizet
t Mvh: *Buzi*
u Mvh: *inlitteratus*
v műveletlen ember volt, a francián kívül egy nyelvet sem tudott, a harag szolgája, a gyűlöletet egészen többé el nem távoztató stb.
w tiszteletreméltó
x nemeslevelet
y treuenfelsi előnévvel
z Mvh: *a' Gubernator*
aa Gyfv: jav. ebből: *Kitz...*
ab segítő jutalmat
ac rajnai forintot
ad Mvh: *recommendamus*
ae Ha hazamegyünk, a rendeknek javasoljuk, ajánlani fogjuk, és amit lehet, szívesen megtesszük.
af Mvh: *quare hic et non*
ag Mvh: *Domini* hiányzik
ah Mvh: *potestis* (*praesenti* helyett)
ai Mvh: *a' Nobis*
aj És miért nem itt és most? Úgy is az lesz, amit ti hárman akartok, Őfelségének, sőt a generális úrnak és a feleségének, aki most itt van, és nekem is kedvesebb, nektek pedig inkább becsületetekre válik, ha most itt valami biztosat végzünk ebben, és ezt egyszer és mindenkorra, nektek (Mvh: nekünk) nem kell megismételnetek, hacsak ő a császár ajánlását évről évre újra meg újra nem kéri, és a rendeknek be nem mutatja. Én jót tanácsolok, higgyetek nekem.
a Gyfv: *szemibe*
b Gyfv: *vagj*, Mvh: *vagy nem*

quacitate et adulatione Quare non? Libenter Excellentissime Domine.[c] El bámulánk, és miis osztán semel pro semper,[d] meg igérők, a mint Kintski mondá. ezt is pedig ad statuum[e] ratificationem, ne in[f] consequentiam abeat, cum protestatione[g] ugj iraték a Conclusumok[h] kőzzé. De Apor magától[i] etiam pro Anno praeterito[j] A' Gubernator nem álhatá, hanem lassan Magjarul monda nékie. Ez illjen nélkűl el lehetnénk, de osztan sem én, sem a Gubernator nem merők vitatni. Ennyit használa Rabutinnak két három vendégsege Apornál.[k] A Kintski[l] elméje a volt, hogj más Esztendőre a Császár recomendátioját ő[m] meg gátollja, és a nélkűl az Ország ne adjon. Mellyen Rabutin meg haragudván kezdjen butsuzni, s mindjárt botsássák ki Erdélyből. E meg is esik vala, de a Gubernátor Őtsesége, és a Sárosi János Apasága, az én és más Jámborok felelmek, némellyeknek hizelkedések arra vivék a dolgot,[n] hogj nem tsak nem kivánák[o] más Esztendőre elő a Császár recommendátioját, hanem Ország hire nélkűl, de bizony nem kára nélkűl fel nevelék a Rabutin discretioját 25000 forintra.[p,72] [11b]

1695. Volt Interimális[q] Generalis[r] Vaudemont[s] ez alatt mig én Bétsben jártam, volt Maros Vásárhelyt az ország gjűlése, mellyben az Adozásnak szokott rendét a Kapu számot rectificálták,[t] vagj hic defalcando, et per hoc alibi onus augendo pervertálták[u] annyira, hogj lehetetlen volt meg igazittani hanem Anno 1699.[v] telljességgel el kelle a Kapu szám mellől állani.[73] Biro Samuel és Fekete Lőrintz két Registrátor[w] szavai után mondom, hogj a Kapu szamnak defalcatiojával[x] ment a Gubernátor[74] erszenyébe[y] leg alabb 10 000 forint, ajándék.[75] A Kapu szam adozással meg nem alkhatvan[z] az ország, en tsinálék 1699-ben[aa] a Segesvári gjűlésben egj Projectumot[ab] az Adozás aránt.[ac] Párt adék a Gu-

c haszontalan fecsegésből és hízelkedésből: Miért ne? Szívesen, kegyelmes uram.
d egyszer s mindenkorra
e Gyfv: *statum*
f Gyfv: *is*
g a rendek megerősítésére hagyva, és tiltakozva azellen, hogy szokássá váljék
h határozatok
i Mvh: *nem álhatá* (*magától* helyett)
j az elmúlt évre is; Mvh: *etiam Anno futuro* 'a következő évre is'
k Mvh: *Apornál két három vendégsége*
l Mvh: *Kincski*
m Mvh: *ő* hiányzik
n Gyfv: *dolgát*
o Mvh: *kivánnák*
p Mvh: *forintokra*
q közbenső
r Mvh: *General*
s Gyfv: *Vandemont*, Mvh: *Veudemont*
t helyesbítették; Mvh: *rendit, a' Kapu számat ratificalták* 'megerősítették'
u itt lefaragva, és ezáltal másutt a terhet megnövelve összezavarták
v Mvh: *1666. esztendőben*, jav. ebből: *1699.*
w jegyző, lajstromozó
x lefaragásával
y Mvh: *erszénnyébe*
z Mvh: *álhatván*
aa Mvh: *1669-ben*
ab tervezetet
ac Mvh: *iránt*

berniumnak, Vármegjéknek, Székeknek, Regálistáknak,[ad] és nagj veszekedés után réá állának, s ugj álla fel az Adozásnak rendi, mellyel az ország él. A Gubernátor[ae] és Apor eleget ellenkezék, de a Statusok[af] tsak nem állának el mellőle.[76]

1674. Vádolák *Béldi Pált* Bethlen Farkas,[77] Gergely, Mikes Kelemen, Datzo János, hogj a Fejedelem,[ag] Fejedelem Aszszonj, Teleki Mihály es Székely Lászlo ellen conjurált[ah] volna, e pedig onnan esett, hogj Bethlenék perlették [12a] Belditől a Bethleni Joszágot s amaz[a] nem engedte, Mikes pedig Betlenéknek Baráttjok[b] volt. Datzo János pedig kérte per defectum Familiae Darlóczianae[c] Cikmántort[d] a Fejedelemtől, de Béldi keresztűl állott benne, azért még akkor meg[e] mondotta Datzo *Nó a' szegeny Legény a mit tud el követi.* Bethlen Gergely és Mikes Kelemen merő Piladesi és Orestesi[78] barátságot tartottak egj mással. Farkasnak és Eleknek, Kelemen igen nagj baráttja vólt, Béldinek pedig halálos ellensége. Telekinek pedig és Székely Lászlonak igen kedves Embere, tudott mind szót, mint ajándékot[f] bővőn adni, és ugjan azzal nyeré az Itélő Mester, Tanáts Ur, Praesidens,[g] és Fejérvármegjei Fő Ispányság[h] hivatalát, nem tsak érdeme nélkűl, hanem ugjan érdeme ellen. Hallottam én s mások is Teleki[i] szájából *Hej Kelemen! Soha sem volt az Itelő Mesterség illjen persecutiobanj mint te alattad,* pedig mindennek ő tette. Maga[k] is sokszor mondotta Mikes *Hűtőmre[l] én egj tseppet sem tudok ehez.*[79] Ezen Béldi conjuratiojaban complexnek[m] mondattam én is, sőt azt mondották [12b] Én vagjok Béldinek esze, pennája,[n] kardja, mindene.[o] Azt is mondották, hogj én a Kománai berekben 30. Lovassal lestem a Fejedelmet, hogj magát Feleségét, Nalátzi Istvánt Székely Lászlot le vágjam. *Ur Isten!* hogj nem nyilt meg a föld az őrdőgtől is szeméremmel[80] ki mondando Monstrum[p] alatt! Concludállják[q] azért, Beldit fogni, ölni semmi, ha Bethlen Miklos szabadon marad, azért tsak tegjek el ötet is.[81]

ad királyi megbízottaknak (az erdélyi országgyűlésnek a fejedelem által meghívott résztvevőinek)
ae Mvh: *Gubernator is*
af rendek
ag Mvh: *Fejedelem* hiányzik
ah összeesküdött
a Mvh: *ama*
b Mvh: *a' Bethleneknek baráttya*
c a Darlóczi-család kihalása révén; Gyfv: *Durlakianae*, Mvh: *Durlokianae*
d Gyfv: *Csikmántsot*, Mvh: *Czikmánytornyot*
e Mvh: *meg* hiányzik
f Gyfv: *pedig ajándékokat*
g elnök
h Mvh: *Ispánsági*
i Mvh: *a' Teleki*
j üldözésben
k Mvh: *'s maga*
l Mvh: *Hitemre*
m összeesküvésében részesnek
n Mvh: *és pennája*
o Mvh: *mindenütt*
p szörnyűség
q elhatározzák

Mikor ezek igj folynak Teleki Mihály hizelkedésből[r] e', vagy ex subtilissima malitia[s] in eversionem Béldii,[t] a Fejedelemtől egj Patenst[u] szerez Béldinek, mellyben praeter[v] solemnem[w] confirmationem supremi Exercituum[x] Generalatus,[y] Béldi auctoráltatik[z] arra, [aa] hogj a szekely székeket meg mustrállja,[ab] és mind Fő s mind alább valo Székely Tisztek ő tőlle fűgjenek mint Fő Generalistol. Az Erdéllyi szokás és Tőrvény ellen való dolog volt[ac] ez, hogj békességnek idején Generalistol fűgjenek, vagj Székely vagj Vármegjei Nemes Emberek. Az Erdélyi Generalisokat Apaffi Mihály Fejedelem előtt nem irták bolondul *Exercituum nostrorum Genarali*,[ad] hanem *Campestris nostrae Militiae Generali*,[ae] mert volt Mezei fizetett Hadunk, és az Udvari Fő Kapitány a Mezei Hadnak Fő Generalissának hivattatott, s tartatott. Mikor a Fejedelmek Hadba mentenek, ha akarták azt, vagj mást tettek Fő Generalisnak[af] az egész hadon,[ag] és annak cum Ceremoniis congruis[ah] a Hadnak [13a] láttára, Tanáts Urak által adtak aranyos[a] botot, kardot. Tettek egjszersmind Vármegjék, és Székelység Generálissát, a kik a Főtől fűggőttenek,[b] de mindeniknek auctoritássa[c] a Hadnak le szállásával expirált,[d] és békességben az Országban nem parantsoltanak semmit is. Mustrakot[e] a Varmegjén a Fő Ispány[f] a Székelységen a Fő Kapitány tett. Apaffi[g] idejében, kivált elein semmi Udvari és Mezei Had nem lévén, Béldi ne videatur Generalis nihili,[h] irták a Cancellariárol *Exercituum nostrorum Generali*. Miseria! milite carebamus, et exercituum Generalem habebamus.[i] Ez előtt egj nehány Esztendővel fel ültetének egj nehány Vár megjet Apahidához,[82] ott Bánfi Diénes mint Vármegjei[j]

r Mvh: *hizelkedéséből*
s Mvh: *matéria*
t a legkifinomultabb gonoszságból Béldi megrontására
u nyílt rendeletet
v Mvh: *propter*
w Gyfv: *solemnem* hiányzik
x Gyfv: *Exercitum*
y a legfőbb hadseregparancsnoki tisztben való ünnepélyes megerősíttetésén túl (Mvh: megerősíttetése okán)
z felhatalmaztatik
aa Mvh: *azzá*
ab szemlét tartson
ac Gyfv: *volt* hiányzik
ad hadaink tábornokának
ae mezei hadunk tábornokának
af Mvh: *tettek Kapitánynak*
ag Gyfv: *Hadann*
ah a kijáró szertartásokkal
a Mvh: *aranyas*
b Mvh: *fügtenek*
c fölhatalmazása
d érvényét vesztette; Mvh: *exspiralt* 'elmúlt'
e Mvh: *parancsoltak; Mustrát is* ('hadi szemlét'); *semmit is* hiányzik
f Mvh: *Ispán*
g Mvh: *Apafi Mihály*
h ne láttassék a semminek generálisa lenni
i hadaink tábornokának. Ó, nyomorúság, katonánk nem volt, és hadainknak volt tábornoka.
j Mvh: *Vármegye*

Fő Kapitány Béldi mint Fő Generalis Mustrálni akart,[k] a Vármegjék nem akarták, kiváltképpen Bánfinak ugen nagj Confusioja[l] volt, de jure[m] egjiknek sem tartoztak.[n] E volt egjik a Beldi Pál[o] és Bánfi Diénes kőzőtt[p] valo veszekedésnek, és azután mindenik veszedelmének is oka[q] és kezdete.[83] Lőn azután gjűlés Fejerváratt, hát zugnak[r] a Vármegjék, és Tisztek Béldi ellen, akkor veszi észre magát, hogj hát a Pátens nékie[s] tsak háloja volt, és Teleki azon mesterkedett, ut sublatis Dionisio et[t] Beldio, nec non Nicolao Bethlen, liberius garrulo[u] [13b] ad silentium[v] redacto, ipse rerum Transylvanicarum summa potiatur, et sit Princeps Principis et omnium.[w,84]

Azonban jő a Levél a Fejedelemtől én hozzám, Szent Miklosra,[85] a mellyben hivattatom Fagarasba, el menék nem tudván miert,[86] és ott 23.[x] Aprili 1676. estve hét és 8 ora kőzőtt Béldivel egjűtt arestálának,[y,87] ott az Urak hozzám jővén kénszerittének,[z] hogy[aa] adnám ki Béldi dolgait, de semmit nem mondék, mint hogj nem is tudtam. Botsátottak el Anno 1677[ab] ultima Martij[ac] 10 000 Taller Kezesség, és Reversalis[ad] alatt,[88] melly Reversálisnak egjik Conditioja[ae] e' vólt, hogj Béldivel egjűtt soha Tőrvényt fogságunkért nem kérűnk, s[af] nem is emlittűnk.[89] Noha Béldi akkor[ag] meg szabadulván, de valami széltől inditatván[ah] fel háborodott, és azt kezdette forgatni ő nékie[ai] a Reversálissa ellen semmit nem lehet matztzannia,[aj] de az ő Vádloi mindent elmondanak, a Fejedelem mindent el hiszen. Teleki ő néki minden uton modon veszedelmit munkálodja, Datzo János is ujjonnan hazugságokkal vádollya etc. Ezek őtet éppen Desperátiora[ak] veték,[al] azonban Groff Csáki

k Mvh: *azért* (*akart* helyett)
l zavarodása
m jog szerint
n Mvh: *tartoztanak*
o Mvh: *Pál* hiányzik
p Mvh: *közt*
q Mvh: *minden veszedelemnek is az oka*
r Mvh: *sugnak*
s Mvh: *hogy a' Patens néki*
t Mvh: *et* hiányzik
u Mvh: *garulo*
v Gyfv: *silendum*
w hogy elveszejtvén Dienest és Béldit, továbbá elhallgattatván a szabadabban fecsegő Bethlen Miklóst, ő maga birtokolja az erdélyi főhatalmat, és a fejedelemnek és mindenkinek fejedelme legyen.
x Mvh: *23-tia*
y bebörtönöztek
z Mvh: *kénszerittettenek*
aa Gyfv: *hadd*
ab Gyfv: *1672.*
ac március utolsó napján
ad kötelezvény
ae feltétele
af Mvh: *soha törvénytelen el fogásunkért nem kérünk semmit; s* hiányzik
ag Mvh: *akkor Béldi*
ah Mvh: *fel indittatván*
ai Mvh: *hogy ö nékie*
aj Mvh: *mottzania*
ak kétségbeesésre
al Mvh: *vették*

László, Belényi[am] Sigmond, Pasko Cristoff, bé menének[an] Béldihez Bodolára, és Beldi Apor, Lázár,[90] Dániel [14a] István, Kálnoki Bálint, Domokos[a] Tamás és más Nemesek Háromszéket Lázar István[b] Csikot[c] disponálák[d] magok mellé, Béldi a Székelységre, sőt az egész országra ki irá, ira[e] magának is a Fejedelemnek, hogj ő semmi gonoszt[f] nem intendál,[g] hanem kentelenittetik magát oltalmazni, találljàk valami uttját az ő securitássának[h] s meg bántodása[i] orvoslásának etc.[j] a mellyre is igen nagj zendűlés lőn, s arra nézve Sz[ent] Agotara gjűlést hirdetének, és kentelenitték,[k] hogj oda Béldi és Társai[l] Hitre ki jőjjenek.[m] hogj pedig erre Béldi inducáltassék,[n] rendelék Kőveteknek[o] Kornis Gáspárt, Mikes Kelement, és Matskási Boldisárt, de Mikes Kelemen Béldinek halalos ellensége volt, javallam[p] is hogj őtet ne küldjék Kővetnek, de nem halgatának meg, ezek el menvén semmit sem tsinalának,[91] az után küldötték[q] Nemes Jánost,[r] Háromszéki Fő Tisztet, e' jambor Keresztyén[s] volt; ennek mint Jambor embernek, Candorával abutáltak,[t] és osztán ad glaucoma oculis obducendum[u] Tanats Urnak is tévék.[92] Mig[v] ezen küldőzésekkel Beldit othon űlteték,[w] ezek a küldőzők a Székelységet alattomban disponalák magok mellé, és időt nyerének, a Kolosvári, Szamosujvári, Kővári s [14b] egjéb Lovas Puskás Katonák őszve gjűjtésére,[x] és ezeknek alkalmatosságával Aranyos, Maros, Udvar helly Székek fel űltetésére, és azzal osztán reá menének. Haromszék Embere melly volt 4500 el oszlott. Ezt látván Béldi Pál, Csáki László, Belényi[y] Sigmond, Pasko[z] Christoff, Apor

am	Mvh: *Belényesi*
an	Mvh: *mennek*
a	Mvh: *Dálnoki*
b	Gyfv: *Istvánt*, th.
c	Mvh: *Háromszékre, Lázár Istvánt Csikra*
d	rendelték
e	Mvh: *ira* hiányzik
f	Mvh: *hogy semmi gonoszra*
g	tervez
h	biztonságának
i	Mvh: *'s maga meg bántodása*
j	Mvh: *etc.* hiányzik
k	Mvh: *kéntelenitteték*
l	Mvh: *az ö Társai*
m	Mvh: *jöjjenek ki*
n	reávétessék
o	Mvh: *rendelik Követnek*
p	Mvh: *jovallám*
q	Mvh: *küldé*
r	Gyfv: *Jánost, és*; Mvh: *Jánost, és a'*
s	Mvh: *Keresztény*
t	megbízhatóságával visszaéltek
u	hogy a szemekbe port hintsenek; Mvh: *abducendum*
v	Mvh: *Még*
w	Mvh: *ültetik*
x	Mvh: *gyülésére*
y	Mvh: *Belennyei*
z	Mvh: *Paski*

Lázár, Domokos Tamás, Kalnoki Bálint, el futának a Portára. Sz[ent] Agota hellyett Fagarasba hirdeték a gjűlést ott Portára[aa] választák Kőveteknek[ab] Béldiék ellen Betlen Farkast, Mikes Kelement, és egj Szászt is a latere,[ac,93] Beldi azomban, meg egjezett volt Kapi[ad] Gjőrgjel, hogj ő mennyen ki azon őszőn mint Ország Kővettje, /:minekutánna Beldi a Munkát el kezdi:/ agat Publicam Regni[ae] Causam.[af] Ezt kőnnyen véghez vivé[ag] Kapi, mert ő a[ah] Fejedelem előtt suspectus[ai] nem volt; azomban Teleki, Rhédei, Baráti voltanak, Banfi Sigmond Ipa, Bethlen Farkas sogora, Beldiék[aj] ugj mondották ut agant publicam Regni Causam,[ak] Salva manente Principis dignitate,[al] de az Orszagot és Kősséget az ő ellenségi azzal hitették[am] el, hogj Fejedelmet akarnak választani, a valo, hogj Pasko Cristoffot kűldvén Béldi a Portára Kapi utánn, hozott Pasko Teleki ammotiojárol[an] Levelet a Portárol,[ao] de azt subprimálták[ap] azonban[aq] Béldiek [15a] ellen munkálodván hatalmason, mellyet Kapi észre vévén a Portán, szőkve igen nagj Postán[a] Haza jőve[b] Fagarasba, és még ő kezdi[c] a Fejedelemnek és Telekinek titkon ki adni a Beldi Portán valo machinatioját,[d] és hogj azert jőtt ki Lo halálában, őreg Teste romlásával, hogj azt a gonosz hirt meg hozza, nem tudta veszett Roka hogj már háloban tsavarja a farkát. A maga Felesége, kinek szebb vala a Teste, mint a Lelke, és a szeme mint a szive. /:ide tészem en H[ermányi] J[ózsef] amit az édes Atyámnak[e] Mostoha Attja Albert Ferentz beszéllett rolla, hogj egj Jasko nevű Czigánnya volt ennek az Aszszonjnak, kit meg fertéztetett,[f] és fertelmeskedett vélle, s ugj fektette[g] a maga agjába:/ az árulta el Annya altal a Fejedelemnek /:mellyet azután meg siratott mindenik:/. Tsak hamar kapák Kapit, vivék Dévába,[h] vasba verék, s ott hala meg, s a Vasat Testamentuma[i] szerint el is temeték[j] vélle, a mint lábára volt[k] verve. Egj kor

aa Mvh: *a' Portára*
ab Mvh: *Követelnek*, th.
ac mellette
ad Mvh: *Béldi* (*Kapi* helyett)
ae Mvh: *rei*
af elintézi az ország ügyét
ag Mvh: *vitte*
ah Mvh: *a* hiányzik
ai gyanús
aj Mvh: *Banfi Sigmond Ipa, Bethlen Farkas sogora, Beldiék* hiányzik
ak Mvh: *Causam. Ezt könnyen véghez vivé Kapi*, más.h.
al hogy elintézzék az ország ügyét a fejedelmi méltóság sérelme nélkül
am Mvh: *hiteték*
an elmozdításáról; Mvh: *amotiojárol*
ao Mvh: *a Portárol* hiányzik
ap megsemmisítették
aq Mvh: *azon*
a gyorsan
b Mvh: *észre vévén, szökve igen hamar jöve a' Portárol*
c Gyfv: *kezdé*
d mesterkedését
e Gyfv: *Anyámnak*
f Mvh: *ki meg fertéztette*
g Mvh: *fektették*
h Mvh: *Dévára*
i Mvh: *Testamentum*
j Mvh: *temették*
k Mvh: *a' Lábára vala*

ugjan el szőkék egj Árnyék Szék allján, egj nehány Lovakot[l] disponalt is volt,[m] s el mehetett volna, de el ijedvén viszszá tért,[94] Béldiné, a ki[n] sok Istentelenségével, és a Fejedelemségről boszorkányoktol valo tudakozásával[o] vala Ura veszedelmének oka, Szamos Ujvárt Rabságban[p] halameg. Béldit notázák és a Társait Apor Lázáron kivűl,[q] Bodolát[r] el [15b] hánjaták Bethlent és egjéb Joszágait, a Bethlenek[s] Mikes Kelemen, Nalátzi István fel oszták. Res Mobilissét[t] mind el prédálák, az érette valo Kezeseket erőssen meg vonák, az Attjafiainak a Joszágnak tsak a seprejét[u] adták.

Be menvén Bethlen Farkas a Portára Apor Lazárt pénzen az őttse István által el szerzé Béldi mellől, a többit kerte kezre a Portától[v] de azt felelték, az[w] a Császár Meltosága, és a Muszulman Szent Vallás ellen volna, holott magok lábokon jőttek ide,[x] még is ki adják, hanem inkább tractálljanak Béldiékkel,[y] és békélljenek[z] őszve. A Porta ismériaa az Országot, a Fejedelmet, s tsak békélljenek meg, Fejedelmet is mástab nyerhetnek. Talamac őszve is békéllettenek ad volna, ha Farkas Béldinek halálos ellensége nem lett volna, és azutan hallották[ae] nagj Törők Urtol azt, hogj Farkasnak nem volt esze, mert ha Béldivel akkor őszve békéllett volna, igen[af] szép Ember lévén Fejedelem lehetett volna, Azután hogj ki nem nyerhette, azt nyerte meg hogj tegjék Jeddiculába,[ag.95] de Székely Lászlo Fő Kővet Esztendő mulva a Portara menvén /:a mint a szo vólt:/ Beldit meg étette, s ott veszett. [16a] Csáki Lászlo ment Lengjel Országba, Pasko Magjar Orszagba[a] Patakon holt meg, Belenji[b] Bétsbe, és ott pápistává lett, Kálnoki Bálintot a Fő Vezér Fiai Praeceptorának fogadta,[c] jo fizetése, és betsűlete volt, de hamar meg hólt. Mikor Beldi Constantzinapollyban meg hólt, két vagj három Hétre[d] Bethlen Farkas is meg hala, Sz[ent] Mikloson heted napi beteg-

l	Mvh: *Lovasokat*
m	Mvh: *volt is*
n	Mvh: *a' (a ki* helyett)
o	Mvh: *tudakozodásával*
p	Mvh: *Szamos Ujjvárat rabságában*
q	Mvh: *Apor Lázáron kivül Béldit és társait notázák*
r	Mvh: *Béldit (Bodolát* helyett)
s	Mvh: *Bethlenék*
t	ingóságát; Mvh: *res mobilisseit*
u	Mvh: *sepreit*
v	Mvh: *kérte a' Portától kezéhez*
w	Mvh: *azt*, más.h.
x	Mvh: *jöttenek ki*
y	Mvh: *a' Béldiékkel*
z	Mvh: *beszéllyenek*
aa	Mvh: *esméri*
ab	Mvh: *talám most (mást* helyett)
ac	Mvh: *Talam* hiányzik
ad	Mvh: *békéllettek*
ae	Mvh: *hallatták*
af	Mvh: *igen* hiányzik
ag	Mvh: *Jedikába*
a	Gyfv: *Orszagon*
b	Mvh: *Belényesi*
c	Mvh: *fogadá*
d	Mvh: *hét mulva*

ségben. Vala igen derék ifju ember, termetére, és[e] ábrázattjára nézve, merő[f] Absolon,[96] életének viragjában hala meg, nékem igen jo Atjamfia kezdett vala lenni.[97]

1699. Vége felé őszszel jöve bé az Országba a Cameralis Commissio,[g] volt a Commissarius *Baro de Tavonat* nagj elméjű Activitasu, mosoljgo, mindent igérő, keveset ado, egj szóval tsak Cameralis Ember vala. Ez[h] Magjar és Erdélj Országnak[i] nagj oppressora[j] volt, nékem elég roszsz volt az ő administratioja,[k] mert [a fizetésemet][l] R[henes] flr. 3000ret[m] el tartotta.[n,98] *Georgius Ekler* alább valo rendű, de elébb valo elméjű, ritka nagj mémoriáju, nagj Concipista,[o] és[p] Expeditor,[q] emberséges, és jámborobb ember[r] vala, e Tavonát[s] mellett mintegj Secretarius, vagj Cancellárius ugj volt. E[t] Comissiot Erdélj njakára hozák bé a Diploma meg romlásaval[u] ezek 1/ A Gubernátor[99] és Apor, a Harmintzad és egjéb Arandálások.[v] 2/ In Anno 1697. Apor István Thesaurárius, és Száva Mihálj Fő[w] só Aknák Inspectora[x] szőrnyű [16b] interessatus[y] lopások és a[z] Gubernátornak ezekkel valo Convenientiája;[aa] vagj Complicitássa,[ab] mert a Császárnak tsak[ac] mi jövedelme sem volt az Erdellji Fiscalitásbol.[ad] 3/ Camerae inveterata ambitio ubique regnandi avida. 4/ Ademtio sallarii Gubernii Camerae Lucrum. 5/ Thesaurariatus Transylvanici Reformatio sub spe omnia[ae] in manibus Patriotarum reliquendorum[af] cum reditu Tavonati Cassoviani.[ag,100] Ez a Tavonát[s] felette igen sobrák; ajandék vévő ember vala.

e Mvh: *és* hiányzik
f Mvh: *merő* hiányzik
g kamarai bizottság
h Mvh: *E'*
i Gyfv: *Országának*
j elnyomója
k igazgatása
l mindkét variánsból hiányzik
m Mvh: *3000. Rh. f.* 'rajnai forintot'
n Mvh: *el tartá*
o fogalmazó
p Gyfv: *ex*
q hivatalnok (a rendelkezések továbbítója)
r Mvh: *jámborabb*; *ember* hiányzik
s Mvh: *Tovonát*
t Mvh: *A'*
u Mvh: *ezek hozák bé, a' Diploma meg rontások*
v Mvh: *a' Harmintzadokat és egyéb Arendákat* 'vámokat és bérbevételeket'
w Mvh: *Fő* hiányzik
x felügyelője
y értékű
z Mvh: *a* hiányzik
aa egyetértése; Mvh: *Conventioja* 'megegyezése'
ab bűnrészessége
ac Mvh: *tsak* hiányzik
ad kincstári birtokokból
ae Mvh: *amica* (*omnia* helyett)
af Mvh: *relinquendi*
ag 3./ A kamara megrögzött, mohó vágya mindenütt uralkodni. 4./ A kormányjövedelmek elvétele a kamara hasznára. 5./ Az erdélyi kincstári hivatal megreformálása azzal a reménnyel, hogy minden a hazafiak kezén marad, és Tavonat visszatér Kassára. Mvh: *Tovonati Castrum unde venerat* 'a várba, ahonnan jött'

EngemetApjává[ah] fogadott vala, de még is Radnotért[ai] 500 R fr[aj] el vona. Eb vagj ördög Fia légjen[ak] enjim ne.[101] Ez a Commissio ki mosdatá 1/. A Gubernátort,[al] es Aport az Arendált Harmintzadokbol. 2/. A Gubernium ot a Várbol tekintete, auctoritássa,[am] es fizetéséből.[an] 3/. Aport a Thesaurariátus valoságából, a tjukmonynak[ao] tsak a[z] haját s nevét hagjván nékie, sőt még számot vőn tőlle 26 000 R flr[ap] meg adosittá, de a Jesuiták meg oltalmazák Cardinális Colonits által. 4/. A Haza Fiait a Fiscalis[aq] Tisztségekből, végezetre az Országot szabadságából és Diplomájából.[ar]

A mellj Házakat[as] a Császár in Cessione bonorum Albensium pro sua Majestate[at] tartott vala, és Tanáts s[au] Ország Palotáinak rendelt vala u.m.[av] a Fejedelem lako[aw] Házait, Audentziás vagj bokályos[102] és[e] [17a] Ebédlő Palotát,[a] azokban szálla Tavonát[b] Feleségestől. Az Országban Esztendőnként valo Quántumot,[c] ez a Commissio kezdé proponálni,[d] még pedig leg elől ülvén a Commissárius, a mint ezt Joannes Fridericus Comes a Zeun[e] vagj Seán tselekedte, ülvén a Gubernátornak jobb keze felől. Ez a Zeán jöve bé 1701[f] Tavonat[b] után, igen kis kutak, pupos hátu[g] ember, de nagj elméjű activus,[h] rettenetes sokat fenn álva iro, tsak mi kitsinj[i] dolgot is pugillarisba,[j] pennara vévő Ember, igen jozan, mértékletes életű, még is sok vendégséget[k] tsinálo, ajandékokat[l] telljességgel nem vévő, tiz Tavonatnál[m] is emberségesebb, egjenesebb és jámborobb[n] ember vala. Ekler e mellett is meg marada Erdéljben, egjkor Groff[o] Zeán nagj vendégséget tsinála a Fejedelem ebédlő Palotájában. En és a Gubernátor Feleségestől[103] ott

ah Mvh: *Attyának*
ai Mvh: *Radnáért*
aj Mvh: *Rh. forintokat*
ak Mvh: *légy*
al Mvh: *Ez a' Commissio ki mondatott vala elsöbben a' Gubernatortol*
am tekintélye
an Mvh: *a' Várbol ki tétette, auctorálta fizetéséből*
ao Mvh: *a' Tudománynak*
ap Mvh: *'s 56000 R. forintal*
aq kincstári
ar Mvh: *szabadságától, 's Diplomájától*
as Gyfv: *Hazakot*
at a fehérvári jószágok átengedése során felségjogon
au Mvh: *s* hiányzik
av Mvh: *ugy még*
aw Mvh: *lako, háló*
a Mvh: *palotákat*
b Mvh: *Tovonát*
c összeget, az adó teljes mennyiségét
d ajánlani
e Mvh: *Zéán*
f Mvh: *1671-ben*, jav. ebből: *1771*
g Mvh: *Pap lábu*
h tevékeny
i Mvh: *kitsin*
j írótáblára
k Mvh: *vendégségeket*
l Mvh: *ajéndékokat*, th.
m Gyfv: *Tavonotnál*, jav. ebből: *Tavoti...*
n Mvh: *egjenesebb és* hiányzik: *jámborabb*
o Mvh: *Ekkor; Groff* hiányzik

voltam, Rabbutin is ott vala. A Tantz kőzben[p] én a Gubernátorral menyek[q] a bokáljos Házba, ott a Gubernátor nevetve mutattja, a tejes, vajas fazakas Majestást.[r] Én mondám Uram ne nevessűnk, hanem sirjunk, mert a Posteritás[s] szajaban is meg rothad a mi nevűnk. E pedig Uram! mind a Kegyelmed vétke etc. Tsak halgata reája. O! fata Transylvaniae, et praesertim [17b] Ecclesiae Reformatae![t] Ez a Zeán kiméne 1702.[u] Succedála[v] a Testvér őttse Joannes Comes Henricus a Seán, hasonlo pupos hátu emberke, ertelmes emberséges ember. de ebed után tőbbire részeg, és ezzel igen meg motskolá magát Magjar s Német előtt, hogj Anno[w] 1703 Fejérvaron a Hartzon[x] el fogott Kurutz Rabokat a Vár es Templom nagj Kapuja kőzőtt ugj lővőldőzte[y] az ablakbol, mint a[z] Puskás az őzeket.[104]

p Mvh: *alatt* (*kőzben* helyett)
q Mvh: *menénk*
r trónszéket
s utókor
t Ó! Erdély és különösképpen a református egyház végzete!
u Mvh: *1702-ben*
v követte
w Mvh: *az* (*Anno* helyett)
x Mvh: *a Hartzon* hiányzik
y Mvh: *lövöldeztette*
z Mvh: *a* hiányzik

[2a] CONTINUATIO[a]

GYANÁNT HOLMI ELEGY-BELEGY, DE IGAZ, HISTORIAI OBSERVATIOK[b]

SZEKELY MÓSESRŐL[c, 1]

Kettő[d] volt a' nevezetes Szekelly Moses: A' 2-dik[,2] Idősb Rákotzi Györgyy[3] idejében élt, holmi Levelekre[e] akadván mellyben a' Tőrők Császár[4] az ő Attyának és Fijainak[f] az Erdellyi Fejedelemség successioját[g] igérte vala, le méne Constantzinápolyba azzal Fejedelemség keresni, 's igen meg is rettent vala tőlle Rákotzi Fejedelem nem lévén semmi kedvessége a' Portán. De a' Tőrők mashuvá[h] el vonattatván őtet nem secundálá;[i] sőt 15. Esztendeig Jedikulába[j] tartá 's ott is hala meg. De nem erről vagyon szo Betlen Farkas Historiájának[5] a' vegin,[k] hanem az Attyárol az őreg *Székelly Móses*ről, ki is Unitarius vala mint a' Fija is. Ez az őreg *Székely Móses*, kőz Nemzetből szarmazott Ember[l]. Udvarhelyszéken; ki egy Embernek fűle el vágásáért Lengyel Országba bujdosott volt, Bathori István Királyt[m] is szolgálta, 's igen el hiresedett Ember volt, 's[n] a' Báthori Sigmond idejebéli villongásokban, absque Titulo[o] Fejedelmi allapotban forgott az Országban. Az Bartzán[6] ez[p] vesztette volt[q] el az Erdéllyi Nemességet egy Sántzban[7] minémű veszedelem az előtt nem volt Emberi emlekezetre. [2b] Parasztos természetű Ember volt, 's hadi vezérségre nemigen volt alkalmatos; de személlyében oly vitéz Ember volt /:a'[r] Betlen Gábor[8] itélete szerint[s] :/ hogy a' Nagy Sándor válogatott vitézei[t] kőzzé is bé illett volna. Fejérvárnál is e' hartzolt volt meg Bástával; holott meg verettetett ugyan; de Bástát azért ugy elől vette volt egy hegyes tőrrel, hogy ha mások ne segitsék el ejtette volna.[9]

a folytatás
b megfigyelések; Kvár II: *a cím* hiányzik
c Kvár I: *a fejezetcím hiányzik*
d Kvár I: *1. Kettő*
e Kvár I: *Levélre*
f Kvár I: *fianak*
g utódlását
h Kvár I: *másuva*
i segítette
j Kvár I: csillag alatt: *Jedikula, az az hét Tornyu Vár Constantzinapolybann, melyben a nevezetes foglyok tartatnak.*
k Kvár I: *szo itt a' Historia végin*
l Kvár I: *ember volt*
m Kvár I: *Istvánt a Királyt*
n Kvár I: *'s, ebben*
o cím nélkül
p Kvár II: *e'*
q Kvár I: *vala* (*volt* helyett)
r Kvár I: *még* (*a'* helyett)
s Kvár I: *szerént*
t Kvár I: *vitézi*

Báthori István a' Lengyel koronaért vévén el Feleségit,[v,10] mivel igen vén és rút volt, nem is[w] szerette; a' mint Kemény Boldisár[11] akkori Bé-jároja beszéllette.[x] *Báthori Kristof* a' Báttya igen jámbor Ember volt.[12] *Báthori Sigmond*ban is sok virtusok voltak: jo Déák, Olosz,[y] Nemet, Eloquens, Familiaris, Liberalis,[z] Serény Elméjű, bátor Ember is volt: De elméjében valtozo, álhatatlan, és kegyetlenséghez szokott, ki sok[aa] Urakat őletett meg,[13] kiről is egy tréfát irok fel, melly is nem igen[ab] Civilis,[ac] de valosaggal igaz volt: Vala e' Bathori Sigmondnak egy Pelérdi Péter nevű, jeles Udvari Ember Hop-mestere,[ad] és egy Ferentz Doctor[14] nevű jeles tréfaju Medicussa,[ae] kikkel a' Tárházba bé menvén, 's a' meg őletett[af] Urak kintseit[ag] mutogatván, ditsekednék, [3a] hogy már elég pénze vagyon a' Tőrők ellen valo hadakozásra, 's kérdené mint tetzenék e' dolog Pellérdinek? monda a' trefás Udvari Hop-mester:[a] Meg mondanám de meg haragszik Felséged: biztatván a' Fejedelem hogy bizvást szolhatna, de még is vonagatván magát, által adá a' Sententzia[b] adást Ferentz Doctorra. Ki is jo Politicus, és belső kedves Ember vala, ki monda: Ti ugy jártok,[c] kik a' Tőrők ellen fel tettetek, mint Pellérdi Urammal a' háta Üregibe[d] bé űlt szunyog; tsiphetné addig mig[e] észre venné, 's dolgát végezné, de azután ugy tsapná tenyerével Pellérdi, hogy a' vápájába[15] halna: Ti is el kezditek, de ha[f] a' Tőrők észre vészi magát hogy tsipdesitek, ugy meg tsap hogy a' vápájában maradtok alfelének.[g] E szókon a' Fejedelem tsak el szegyenlé magát, 's abba hagyá a' tractát.[h,16]

Mihálly Vajda kivel Báthori Sigmond őszve szővetkezett vala, gonosz *Tyrannus* de vitéz Fejedelem vala. *Borbélly György*[17] Bathorinak egyik Generalissa igen hires vitéz Ember vala, de felette kőszvényes, ki is kotsin hurtzoltatta magát, 's ugy rendelte a' Seregeket, még is Jenőt Lippát sat.[i] meg vette.[18] [3b]

u Kvár I: a fejezetcím hiányzik; *II.*
v Kvár I: *a feleségét*
w Kvár II: *nem igen* (*nem is* helyett)
x Kvár I: *szokszor beszéllette*
y Kvár I: *Olasz*
z ékesszóló, barátságos, bőkezű
aa Kvár I: *sok jo*
ab Kvár II: sor végén: *i-*, új sor elején: *igen*, más.h.
ac illendő
ad Kvár II: *Hofmestere*
ae orvosa
af Kvár II: *meg őlettetett*
ag Kvár I: *sok kintseit*
a Kvár II: *Hofmester*
b vélemény
c Kvár II: *jártak*
d Kvár I: *Uregébe*
e Kvár I: *mig ő*
f Kvár II: jav. ebből: *a*
g Kvár II: *maradtak alfelinek*
h beszélgetést
i Kvár I: *sat.* hiányzik

BÁTHORI SIGMONDROL.[j]

Bathori[k] Sigmond őtszőr mondott le a'[l] Fejedelemségről. 1-ben Rudolphus[m] Császárral el tserélvén Opulián[n]. és Ratiborián.[19] 2-szor Bathori András Cardinalnak adta, 's maga Lengyel Országba ment. Ezután az Ország ismét viszszá hivta; 's Molduvábol[o] Lengyelek hozták Sutzvárra,[20] és ott arestumba tartván, *Tholdi István* és *Szent-Páli János* tsak 300 loval mentek utánna, 's lopva el hozták vélle correspondéálván,[p] űzték is őket de hijában. Akkor adták volt Szent Páli Jánosnak *Alamor* és *Csanád* nevű Falukat, mellyeket gyermekejitől[q] 1-ső Rákotzi György háládatlanul el vőn.[21] 3-szor[r]. Goroszlonál meg verettetett Bástától. 4-szer Meg ez előtt Kővárig el ment volt. 5-szőr és[s] Utolszor el menvén Prágában arestumban holt meg. Anno 1613. 20-dik[t] Martii Rodolf Császár alatt.[u,22] Ezek kőzőtt is vilagon halhatatlan hűséget viselt Erdélly Bathori Sigmondhaz. De ugyan ő miatta veszedelmezvén lőtt vala az országnak az a' constitutioja,[v] hogy soha gyermek Fejedelem ne választassék, és ab Anno 1588. a' Fiscalitasokrol valo Donatiok invigorosák[w] légyenek.[x,23] [4a]

Ennek[a] a' Fejedelemnek idejében mind Magyarország mind Erdélly annyira meg rakodott[b] vala Németséggel, hogy minden Várasokat,[c] Várakat 's tsak Kastelyokat is azok manuténeálnak[d] vala. Ennek idejeben volt[e] ama nevezetes hartz a' Keresztes Mezején Német[f] haddal edgyűtt;[24] Sigmond is az Erdélyi haddal.[g] mellyről a' Német General Cassai[h] Király képe[25] /:a' mint azt ő tőlle nagy-rendű Emberek hallották:/ illyen titkot detegalt:[i] *Ne busullyanak ugy mond a' Magyarok a' Keresztes Mezejin*[j] *valo hartznak el vesztésiért; mert ha succedált*[k] *volna, el végezett dolog volt, hogy*

j	Kvár I: a fejezetcím hiányzik
k	Kvár I: *III. Báthori*
l	Kvár I: *az Erdélyi*
m	Kvár II: *Rodolf*
n	Kvár I: *Oppolián*
o	Kvár I: *Moldvábol*
p	levelezvén
q	Kvár I: *a Gyermekeitől*
r	Kvár I: *3. Harmadikban*
s	Kvár I: *és* hiányzik
t	Kvár II: *20-di*, th.
u	Kvár I: *sub Rodolpho* (*Rodolf Császár alatt* helyett)
v	határozata
w	a kincstári jószágokról való adománylevelek érvénytelenek
x	Kvár I: a bekezdés egy része (*Ezek kőzött... légyenek*) hiányzik
a	Kvár I: *IV. Ennek*
b	Kvár II: *rakadott*
c	Kvár I: *Városokat*
d	birtokolnak
e	Kvár II: *vala* (*volt* helyett)
f	Kvár II: *a' Német*
g	Kvár II: *edgyűtt, Sigmond is az Erdélyi haddal* hiányzik
h	Kvár II: *Chusai* (*Cassai* helyett)
i	árult el
j	Kvár I: *mezején*
k	sikerült

mind Magyar Országban, Erdélyben[l] *tiz vagy tizenkét Esztendős gyermekeken felyűl valo időséket,*[m] *valakik Papistává nem*[n] *lennének mind fegyverre hánynák.*[o]

BOTSKAI ISTVÁNROL.

Ez[p] Váradi Kapitány vala: ki Tőrők segitsége által Erdéllyből a' Németséget *extirpálta,*[q,26] mind a' kűlső mind a' belső békességet hellyre állatá. Ez telepité a' Hajdu városokat a' Tőrők ellen[r] bástyául, egyéb aránt a' Tőrők Etsedig, Kálloig, Szathmárig fel járt.[s] Oh boldog Isten mely nagy kár lőn ennek az Embernek hirtelen ha- [4b] lala! Kátai Mihály a' maga Cancellariussa méreg étetővel vesztette el; kiért[t] őtet is kontzrol kontzra hányták,[u] darabolták; mellyet Német praktikából esett dolognak tartottak.

RÁKOCZI SIGMONDROL.[27]

Succedála[v] Botskainak Rákotzi Sigmond ki akkor Gubernator vala. A' Successio[w] lőn ekképpen: Botskai vévén eszébe halálozo[x] állapotyát, testamentaria dispositiojában[y] hagyta, 's commendálta Successoraul[z] *Homonnai Balintot*, ki igen virtuosus[aa] Ember vala, és minden dolgaiban Botskainak a' latere[ab] hiven forgolodott. De ez ebben véte el uttyát, hogy nem tsinálván egyéb fundamentumat a' Regnicolák kőzőtt promotiojára, fundalt[ac] tsak a' Botskai dispositiojan, mely praejudicalni láttatván az ország libera electiojanak, a' Statusok[ad] azon meg háborodtanak, és noha kőszvény miatt igen meg nyomorodott Ember vala, még is inkáb választák[ae] Rakotzi Sigmondot Fejedelműl.[af] Ki is egyéb aránt jámbor és Jo Fejedelem, elein pedig Egri Kapitányságot[ag] vitezi hirrel viselt ember

l	Kvár II: *mind Erdélyben*
m	Kvár II: *időseket*
n	Kvár II: *nem* utólag beszúrva
o	Kvár I: *hánnyák*
p	Kvár I: *V. Ez*
q	kiirtotta
r	Kvár II: jav. ebből: *ellem*
s	Kvár II: *fel járta*
t	Kvár II: *mellyért*
u	Kvár II: *hányták* hiányzik
v	Kvár I: *VI. Succedála* 'következett utána'
w	utódlás
x	Kvár I: *halálazo*
y	végrendeletében; Kvár II: *dispositioban*
z	ajánlotta utódjául
aa	bátor
ab	belső emberként
ac	jogalapot az alattvalók között előrejutására, alapozott
ad	rendelkezésére, mely sérteni láttatván az ország szabad választását, a rendek
ae	Kvár I: *válosztáks*
af	Kvár I: *Fejedelemül*
ag	Kvár I: *Kapitánságot*

volt. Homonnai Balint pedig frustráltatott.[ah] Ki már meg is indult volt tsak kevesed magával az ország gyűlésére electiora,[ai] kinek pártyát tartotta Bethlen Gábor is melyért meg is fogatta 's[aj] vasaztatta egy idejig Rakotzi.[28] Caeterum[ak] az ország is inkább favealt[al] volna Homonnainak,[am] mint Rakotzinak ha amaz a'[an] modját el nem vesztette volna. [5a]

BÁTHORI GÁBORROL.

Eszre[a] vévén Rakotzi Sigmond hogy a' Hazafiai izgattyák Báthori Gábort, 's látván másképpen is a' nyavallyája[b] miatt inhabilitassát, per tractatum cedálá[c] a' Fejedelemséget *Bathori Gábornak*, azonban a' mi kintset congeralhatott[d] volt, ki vivé, és a' Szád-Várát is a' Romai Császártol impetrálák[e] néki. *Báthori* inauguraltaték[f] *1608-ban.*

Ez deli termetű, virtuosus[g] Ifju fejedelem vala; de a' sok rosz alkalmatosságok, ártalmas veszett conversatio,[h] 's a' mellett magokat[i] bé szinlett tanátsadok[j] által egyéb aránt is az affélékre hajlando elmét meg vesztegeték:[k] 's részegeskedésre, 's fajtalan tisztatalan[l] életre vetemedteték, némellyek magok feleségeikkel[m] is kedveskedtek[n] néki; mint *Kamuthi* Farkas Gyaluért; az honnan ama trágár tréfa példa beszéd vala akkor az Urak kőzt: *Tartsd fijam Kata, tiéd Gyalu Vára!* Masok fel fuvalkodtatták Vitézi Virtussaival, éles elméjével, és teste termetével;[o] a' tőbbi kőzt vala *Imrefi* János, veszedelmes, de felesegiért igen kedves Embere;[p] kit a' fő Rend *Kurvafi*[q] Janosnak nevezett vala:[29] ez publicē[r] azzal hizelkedett, hogy Nagy Sándor sem volt virtuosusabb Bátho- [5b] ri Gabornál, s ha volt annak *Parmenioja*,[s] ennek is van nem

ah megcsalódott
ai választásra
aj Kvár I: *'s* hiányzik
ak egyébként
al hajlott
am Kvár I: *Homonnaihoz*
an Kvár I: *a'* hiányzik
a Kvár I: *VII. Eszre*
b Kvár I: *nyavalya*
c alkalmatlanságát, tárgyalás útján átengedte
d összegyűjthetett
e juttatták
f beiktattatott
g bátor
h társalkodás, kapcsolat
i Kvár II: *magokat* hiányzik
j Kvár I: *veszedelmes tanáts adok*
k Kvár II: *meg vesztegették*
l Kvár I: *Tisztálan*, th.
m Kvár II: jav. ebből: *feléségeikkel*
n Kvár II: *kedveskedtenek*
o Kvár II: *termetivel*
p Kvár II: *Ember*
q Kvár I: *Kurvási*
r nyilvánosan
s Kvár I: *Parmenija*

alább valo Tanátsossa, Imrefi Janossa. Ez és hasonlok a' Német és Törők Császárt vélle contemnáltatták, a' Regnicolákat[t] őszve vesztették, azért idejében intestinum bellum[u] támadott 'sa't.[30] Ez előtt Bethlen Gábor el árultatván, élete meg tartásáért kéntelenittetett[v] a' Törők Clientelája[w] alá confugialni,[x] más fő Emberekkel együtt.[31] E'[y] Szebent, szép szin alatt bé menvén, el foglalta, 's fel dulatván benne lakik vala; 's a' Betlen el menetelén meg rettent Urak is hozzája Szebenbe bé mentek vala.[32] Ellene tamadván egy felől Sorbán, vagy Rádully Molduvai Vajda[33] /:mely Vajdával egy fako lo kéretése, 's nem adása miatt <miatt> veszett vala őszve:/ a' Brassaiakkal correspondéalván,[z] más felől a' Palatinus Forgáts Sigmond meg szoritották vala Szebenben; de a' Betlen Gábor Törők segitség hozásának hirét[aa] halván, meg nem várhatta, hanem Brasso felé el szaladott; onnan Molduva felé hulva, veszve, *'s*[ab] éhezve által menvén, Lengyel ország felől mentek[ac] haza a' meg maradtak. Ekkor lőt*t*[ad] az az Emlékezetes dolog, hogy *Forgáts Sigmond még bőjt Napon is jo izűen*[ae] *meg ette a' sótalan ló májat.*[34] El kőzelitvén azért Betlen [6a] Gábor is, az ország mind az erőt látván, mind idegen lévén Báthoritol, bútsut adtak néki, és kénszerittetett Váradra le menni: az holott nem sok idő mulva, maga bor ivo Hivei Vitézi, Szilasi János, Nadányi Gergelly 's mások meg őlték, kiket azután Bethlen Gabor őletett meg.[35] Történt halála 1613-ban[a] 28. 8-bris Váradon kivűl menvén hinton mulatozni. Itt vége e' nagy familiának.[36]

BETHLEN GÁBORROL.

Ab Anno 1586.[b] Erdélly mind veszedelemben forogván ad Annum 1613[c] akkor választaték fejedelműl[d] *Betlen Gábor* 's akkor meg szűntenek a' háboruságok;[e] mert noha a' hazán kivűl voltanak szerentsés hadakozások, de a haza főldét az ellenség Lova lába[f] nem nyomta 1657,[g] igen boldogtalan Esztendőig.

E' *Betlen Gábor* kentelenittetett vala a' Törőknek oda igérni *Lippát*, és *Jenőt*, mellyeket Báthori Sigmond idejében Borbélly György recuperált[h] volt, mellyeket

t megvettették, az alattvalókat
u belső háború
v Kvár I: *kintelenittetett*
w pártfogása; Kvár I: *Clientela*
x menekülni
y Kvár I: *Ez*
z levelezvén
aa Kvár II: *hirit*
ab Kvár I: *'s* hiányzik
ac Kvár II: *mentenek*
ad Kvár I: *lett*
ae Kvár II: *jo izűen* hiányzik
a Kvár I: *Anno 1613.*
b 1586. évtől fogva
c 1613. évig
d Kvár I: *Fejedeleműl*
e Kvár II: *haborgások*
f Kvár II: *az ellenség Lova lába a' haza főldét*
g Kvár I: *ad Annum 1657-ig*
h visszaszerzett

azután őrőmest meg tartott volna, de nem lehetett; hanem Jenőt még is[i] pénzivel, eszivel, respectussával[j] meg tartotta vala.[37]

Szkender Bassa Lengyel ország ellen indulván parantsola a' Tőrők Császár, a' két oláh vajdákon[38] kivűl Betlen Gabornak is, hogy melleje menne az Erdéllyiekkel, 's el [6b] is méne vélle kentelen[k] *Hutinig.* Volt is a' Lengyellel mint Keresztyén fejedelemnek correspondentiája,[l] hogy ha űtkőzetre ment volna is a' dolog, a' Magyar fegyver a' Lengyeleknek nem ártott volna, de jobnak itélvén meg is azt, magát interponálta[m] 's őket meg békéltette. Lőtt ez 1617-dik Esztendőben.[n,39]

Onnan viszsza térvén Homonnai György jöve ellene Nemet factiobol,[o] 's némely Erdélyi partosoknak izgatásából[p] hogy fejedelemséget nyerne. Elől járo Hadait bizta vala *Gombos Andrásra*, Szegény Legényből <el> vitézsége altal el hiresedett vitéz Emberre. Sarmasági Sigmondra és Jósika Sigmondra etc.[40] /:melly Josikák eleitől fogva factiosus[q] Emberek voltak,[r] a' mint Josika Istvánnak ennek az Attyának, ki Báthori Sigmondnak Cancellariussa vala, exsiliumba[s] is kellett vala menni, ugyan fejit is vették[t] végre Szathmárt:/ Ezek véletlenűl akarták meg szorittani Bethlen Gabort, midőn szintén ország Gyűlését akarná celebrálni[u] Segesváratt. De hirével esvén a' dolog maga ki sem méne ellenek; hanem a' tájekán levő Vármegyéket, 's a' Székellyeket küldvén ellenek *Kamuthi Balás* alatt ki Tanáts Ur és Dobokában Fő Ispány is[v] vala igen tanult vitéz, meg veré[w] őtet Désnél. Vélle vala[x] *[Cserényi][y] Farkas* a' Szolnokbeli [7a] Fő Ispány is. Az el fogott Erdéllyieknek meg grátziázott a' Fejedelem;[41] Gombos azután Tőrők kezben akadt, et ad perpetuos carceres damnaltatott,[a] 's idővel Bethlen Gabor intercessioja[b] által szabadult meg. Sarmasági Papista lévén, talaltatott azután Szablya tarsolyában illyen iráska, mely a' Fejedelemnek praesentaltatott: *Prodidi Dominum Clementissimum decies Septem vicibus.*[c]

Ezek után a' Fejedelemségben meg erősődvén Betlen Gábor, foglalatoskodék egyéb dolgok kőzt az Ekklésiák 's Scholák dolgaiban, 's ugy hoza bé Magyar országbol Tudos Papokat az Imperiumbol[d] Professorokat,[42] őntete szép őreg harangokat:

i Kvár II: *is* utólag beszúrva
j tekintélyével; Kvár I: *'s respectussával*
k Kvár I: *kintelen*
l levelezése, kapcsolata
m közbevetette
n Kvár I: *1617-benn*
o mesterkedésből
p Kvár I: *igazgatásából*, más.h.
q intrikus
r Kvár II: *voltak,:/*, th.
s száműzetésbe
t Kvár I: *fejét is vévék*
u tartani
v Kvár I: *Ispán; is* hiányzik
w Kvár I: *'s megveré*
x Kvár I: *volt*
y mindkét másolatban *Oltényi*; Hermányi másolási hibája
a örökös fogságra ítéltetett
b közbenjárása
c bemutattatott: Elárultam legkegyelmesebb uramat tizenhét ízben.
d birodalomból

Varadon, Fagarasban, Fejérváratt, épittete Bastyákat etc. etc. Hellyre allatá a' Tőrvényes dolgokat is, mint meg mutattyák az Articulusok,[e] kivált az 1619-béliek.[43] A' Jus Ligatumot is igyekezé tollálni,[f] mellyet találtak volt[g] fel Istentelenűl a' Báthori Sigmond idejében meg ől't Urak Bonuminak Possessorai,[h] de a' támadás el kerűlésiért[i] el nem lehete rontani.[44]

Azonkőzben a' Csehek a' Relígioban valo űldőztetések miatt rebellálának[j] Ferdinandus II-dus[k] ellen, 's Fridericust[45] valasztyák[l] magoknak Királlyul; azon megbantodá- [7b] sok lévén a' Magyar országbelieknek is, mind a' Magyar országiak,[m] mind a' Csehek invitálák[n] Betlen Gábort is, confugiálván[o] a' Portahoz is, azért a' Tőrők Engedelméből Betlen haddal indula 1619-ben Ferdinandus ellen, 's igen nagy progressusa[p] is lőn, ugy hogy Magyar országnak a' Dunán innen levő[q] minden részeit kezéhez vévé, sőt Austriara is penetrálván[r] Bétset meg szállották vala, kevesben is mult hogy meg nem vették, nem annyira ostrommal 's lővéssel, mint a' Várasbéli[s] sok factiok[t] miatt, de azonban Fridericus Prágánál meg vereték: Homonnaiis Lengyel Országbol[u] Lengyel hadakkal bé űtvén, 's Rákotzi Győrgyőt meg vervén, Betlent Béts alol avocalta <tá> [v,46] Mindazáltal[w] Besztertze Bányán az Ország Gyűlésén Királlyá választaték Betlen Gábor. De tractára[x] menvén a' dolog, Betlen Gábor a' Császarral meg békéllék 'sa't. 'sa't.[y,47] Mikor[z] Betlen Gábor a' Morva vize mellett a' *Hodolin*[aa] Vára alatt valo Sántzba szoritotta, koplaltatta, 's vesztegette volna a' Császár Armádaját, 's jo ha negyed része meg maradott; vegre el botsatotta őket, 's szembe lett[ab] annak az Armádának Fő Generálissával 's más Tisztekkel is. [8a]

Holott illyen dolgok estek a' többi kőzött:

1. Hogy midőn a' General Hieronymus Karafa, Comte de Monte Nigro /:ki rővideden General Nigronnak hivattatott:/[a,48] sok nagy Emberekkel a' Sántzbol ki

e törvénycikkek
f a lekötött jogot is igyekezett megszüntetni
g Kvár I: *vala* (*volt* helyett)
h javainak birtokosai; Kvár I: *Possessori*
i Kvár I: *el kerűléséért*
j fölkeltek
k Kvár II: *II-dus* utólag beszúrva
l Kvár I: *váloszták*
m Kvár II: *Magyar országbéliek*
n meghívták; Kvár II: *invitálván*
o folyamodván
p előrehaladása
q Kvár II: *valo* (*levő* helyett)
r kiterjedvén
s Kvár II: *Városbéli*
t pártoskodások
u Kvár I: *Lengyel Ország felől*
v elvonta
w Kvár I: *Mindaztal*, th.
x tárgyalásra
y Kvár I: *meg békéllék a Császárral, etc. etc.*
z Kvár I: *Mikoron*
aa Kvár I: *Hodolni*
ab Kvár I: *lőtt*
a Kvár I: *hivatott*

jőtt volna, 's a' Fejédelem is sok szin néppel a' hellyhez kőzelitett volna, mind maga 's[b] mind Lova tollason lévén, tetteté mintha a' Lórol le szállani kivánna;[c] mellyet a' Nemet General is[d] látván, 's gondolván hogy le is szállana, ő is a' Lovárol le szálla, de a' fejedelem a' Lovon marada, 's azzal a' Generál az egész Nép előtt confundaltaték,[e] 's ugy foga a' Fejedelem vélle kezet a' Lórol. Mellyért[f] a' Császár, és Udvari Tanáts előtt, igen nagy disgratiába[g] esék[h] *Nigron*, hogy a' Császár reputatioját[i] maga előtt viselni nem tudta, kinek képét az Armádában viselte, 's a' Generalisságtol is meg fosztaték; kit azután a' Betlen Kővetei láttak Bétsben, volt rút fekete, himlő hellyes, vén Ember; 's haláláig[j] is azon despectusban[k] maradott.

2. Midőn a' Fejedelem a' Sántzot nézné, két izben is lőttek ki a' Várbol Torotzkal,[l,49] 's midőn kérnék Hivei hogy menne batorsagosb[m] hellyre, nem tselekedte ezt mondván: *Hol láttátok vagy hallottátok Jo Uraim! Hogy Királlyt* [8b] *vagy Fejedelmet őreg lővő szerszámmal lőttek volna el?* 's ugyan tsak nem hagyá szándékát, hanem Aba[50] kőpenyeget 's kőzőnséges Süveget vévén, abban kerűlé 's nezegeté meg a' Sántzot, 's ugy tőn dispositiot.[n] Ekkor még a' Santzban volt a' Nigron Armádája.

3. Páris Pál az oláh hadaknak Commissariussa[o] meg űzvén egy Német Kapitányt, 's látván hogy bé nem éri, a' tollas buzogányt a' Santzba utánna hajtotta vala.[51]

4. Itt esett *Kamuthi Balásnak* egy tréfája,[p] ki a' Varmegyeknek Generalissa vala; kit 's a' tőbb Tiszteket midőn kérne a' Fejedelem, hogy a' Népet a' Sántz ostromlásra készitsék, 's animállyák,[q] réá ajánlá[r] magát Kamuthi Balás is, de monda: *El mégyek magam is, tsak egy kérésem vagyon felséged halgassa meg.* Felele a' Fejedelem, mondja Kegyelmed[s] meg halgattyuk! Balás monda: *Még Ifiju Legény koromban Egren*[52] *laktamban fogadtam erős hittel; Seregben léve, Hidon menve*[t] *széllyen nem járok; meg vert fúto hadban utol nem maradok; ostromra elől nem mégyek.*[u] Mellyre mond a' fejedelem: Nem is kiványuk, hogy Kegyelmed hitét meg szegje, hanem hagyuk tsak a' maga emberségére;[v] mások nevettek.[w,53]

b Kvár I: *'s* hiányzik
c Kvár II: karéj-cím: *Karafa Generál miért esik disgustusba* 'kegyvesztettségbe'
d Kvár II: *Generalis*
e zavarba ejteték
f Kvár I: *mellyért is*
g kegyvesztettségbe
h Kvár II: *esett*
i megbecsültetését
j Kvár I: *halálig*
k megvetettségben
l Kvár I: *Taratzkal*
m Kvár I: *bátorságosabb*
n rendelkezést
o biztosa
p Kvár II: *jeles tréfája*
q lelkesítsék
r Kvár I: *ajánlja*
s Kvár I: *kegyelmetek*
t jav. ebből: *menve,*
u Kvár I: *menyek*
v Kvár II: *Embersegire*
w Kvár I: *nevették*

5. Az Morva vizén lévő hid meg lyukadván[x] a' fejedelem Lova lába oda szorulván, s vergődvén maga[y] a' [9a] Fejedelem is a' vizbe esék,[a] és egy Szegedi István nevű Kengyel futoja ugorván utanna, mind ketten[b] talpra állának, mert tsak váll hegyig ér vala ott a' viz. Ezt azután meg nemesité. Ezt rosz omennek tartották.[54]

Ezek után viszszá jőve Morvából a' hadakkal Nagy Szombatba, 's onnan a' Tractára[c]. Követeket botsáta. Innen a' Törők 's Tatár hadak akarattya ellen el menének, *Hatzikei* Bassa alatt; de a' Fejedelem a' vég Házakban hirt tétetvén, hogy Ersek Ujvár tájatt meg verék őket, sokat le vágának, Kliszsze Béget is ki derék Ifju Legény vala el fogák. Azután a' fejedelem is méne ad tutiora[d] Besztertze Bányára. Az Erdellyi hadakat haza kelle botsáttani. E télen igen hideg vala, a' Nemet Strása[e] fen álva meg fagyott; a' Fel-ajtár[f,55] is hideg miatt halva esett le a' Lórol etc. Erdellybe[g] bé menvén hellyben volt a' fejedelem és a' hadak 1624-ben.[56]

Anno 1625. ezeket küldé a' fejedelem Betlen Gábor kővetségbe: *Kovátsotzki Istvánt* fő Komornyikját 's rokonságát:[h] *Miko Ferentzet,*[57] *Quádot* Nemet Kapitányját, és Schultetus nevű Doctorát, kit azután Catharina a' fejedelem Aszszony[58] őletett vala meg.

Az Emlitett Qvadot tőbb hellyekre is jártatván a' fejedelem egykorban a' Sveciai Királyhoz Gustavus Adolfushoz is expediálván[i] Lengyel országon által, akkori Sigmond [9b] Király[59] el vetetvén a' Leveleket, de fel nem mérészelvén szakasztani, viszsza küldőtte vala[j] mind Levelestől; egy Secretariussát[k] is[l] küldvén fő Kővetségben a' fejedelemhez;[m] kiis midőn nagy kevéllyen el jőne, fel jőve a' graditsokon,[n] meg pihenésnek okáért az Audentziás[o]. Palota előtt akarván le űltetni a' Hop- Mester meg haraguvék 's monda: hogy[p] ő nem űl Erdellyi fejedelem ajtaja előtt; bé vivén azért a' Hop Mester audentziára, ott is[q] negédesen,[r] 's nagy zelussal[s] Sűvegét fel tévén kezde a' fejedelemmel pántolodni;[60] Kin a' fejedelem annyira meg háborodék,

x Kvár II: *meg lyukodván*
y Kvár I: *a' fejedelem Lova lába oda szorulván, s vergődvén maga* hiányzik
a Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor Lovastol a' vizbe esik.*
b Kvár II: *mind a' ketten*
c tárgyalásra
d biztosabbra, biztonságosabbra
e Kvár I: *trá'sa*
f Kvár I: *Felejtar*
g Kvár II: *Erdellyb,* th.
h Kvár I: *ronkonságát,* th.
i elküldvén
j Kvár II: *vala* hiányzik
k titkárát
l Kvár I: *is* hiányzik
m Kvár II: karéj-cím: *A' Lengyel Kővet hogy jár Betlen Gáborral.*
n Kvár I: *Gráditsakon*
o fogadó
p Kvár II: jav. ebből: *ő*
q Kvár II: *'s ott* (*ott is* helyett)
r Kvár II: *nyegédesen*
s indulattal

hogy hellyében is meg nem álhatván, nem bizá a' feleletet a' Cancellariusra, hanem kemény szokkal felele mondván:[t] *Regem tuum honoro, sed non timeo, nec curo; Rex enim tuus non est meus Dominus,*[u] *quoad titulum Rex me major, Sed minoris authoritatis in Polonia, quam ego Princeps in Transylvania; neque in toto orbe est famosior.*[v] Ezen kivűl lőn válaszsza 's confundaltatván[w] el butsuzék; 's hintót sem adának alája, hogy tisztességesen le küldjék, mint fel hozták vala. Meg is tromfollya vala azt[x] Betlen Gábor ha él vala. *Quád* azután meg hala, Kit midőn a' Borbélly exenterálna[y] a' nagy bűdősség miatt, meg betegvék[z] 's meg hala.[61] [10a]

Az 1625-béli Követeknek Instructiojok e' vala: hogy Elsőben a' Romai Császár kissebbik Léányát[62] kérjék a' Fejedelemnek hazasságra ha láttyák modját; mert a' Nénnyét[63] a' Fejedelem venni nem akarta mivelhogy rút vala. Kit azután 33 - Esztendős korában a' Bavariai Elector[a,64] 63- Esztendős vén Ember véve feleségűl, de lettek egy néhány Gyermekeik: azt beszéllették, hogy Scorpiokkal hizlalt Kappanokkal élt az a'[b] vén Elector a' prolificatio[c] kedviért.[d] Hogyha pedig az Austriai Házban a' dolog a' fejedelemnek ob religionis diversitatem nem succedalna;[e] mennenek a' Brandenburgus Electorhoz Georgius Wilhelmushoz[65] a' Hugáért *Catharináért.*[f,66] Bizony ha az Austriai Házbol valo házasság succedált volna, a'[g] jo fundamentum[h] lett volna a' Tőrők ellen,[67] 's arra is tzélozott Betlen Gábor, mert májbol gyűlőlte a' pogányt.[68] Simulált is a' Religio[i] dolgában holmiket a' Fejedelem, hogy magának kedvességet szerezne;[j] Sed sub colore honesto,[k] de valósággal a' Religioért nem adatván a' Császár Léánya,[69] mentek a' Kővetek Berolinumba.[l] Ott midőn az Első Audentziára[m] mennének a' Követek, a' Miko Ferentz Süvegéből a' Daru tollat[n] [10b] leveté[o] a' szél, melly rosz omennek tartaték.[70] *NB.* Ez a' Miko hogy már Unitarius

t Kvár II: karéj-cím: *Mit felel neki Betlen Gábor.*

u Kvár I: *Rex enim tuus est, non meus, Domine!*, Kvár II: *Dominus* jav. ebből: *Domine*

v Királyodat becsülöm, de nem félek tőle, s nem gondolok vele; királyod ugyanis nekem nem uram (Kvár I: ugyanis ő a te királyod, nem az enyém, uram!), s ha címét tekintve, mint király, nagyobb is nálam, kisebb a tekintélye Lengyelországban, mint az enyém, a fejedelemé Erdélyben; s nincs nagyobb híre az egész világon sem.

w zavarba ejtetvén

x Kvár I: *ezt*

y belső részeit kivenné

z Kvár II: a szót tintafolt takarja (Keménynél: *meg betegedék*)

a bajor választófejedelem

b Kvár I: *a'* hiányzik

c gyermeknemzés

d Kvár I: *végett* (*kedviért* helyett)

e valláskülönbségek miatt nem sikerülne

f Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábornak Catharinát megkérik.*

g Kvár I: *az*

h alap

i színlelt is a vallás

j Kvár I: *szerzene*

k de tisztes szín alatt

l Berlinbe

m kihallgatásra

n Kvár I: *Tolvat*

o Kvár I: *le vette*

vala, de valósággal nem vala[p] Semmi Religioja: a' Papistaságban a' Purgatoriumot, 's[q] Czérémoniákat jovallotta; a Sidoságbol a' Szombatot; 's millenarius[71] is vala; rút vala Személlyében, de fajtalan indulatu; Caeterum[r] világ szerént[s] ertelmes expertus[t] jo batorságu[u] etc.[72]

Ezek a' Kővetek el is jegyzék *Catharinát*;[v] Dotalitiumban[w] bizonyos Summáig adván a' fejedelem *Fagarast, Munkátsot,*[x] *Tokajt*, fel küldvén azokrol a' Diplomát is. A' Lakadalomkor[y] az őregbik Rákotzi György repraesentalta[z] a' fejedelem képét;[aa] ő deponálta a' Juramentumat[ab] is, és véghez vitte a' Matrimoniumnak[ac] külső arnyekát is a' Fejedelem Aszszonnyal,[ad] kevés ideig ágyra úlléssel. Jövő útban Catharina meg himlőzőtt; de az Ortzáján az Orvosok viszsza verték 's nem ártott.[73] E' solemnitasban praecedentiat[ae] kivána a' Bavariai Elector[a] Kővettye, de a' Brandenburgiaié lőn; mert Őrőm Atya képét[af] viselte.[74]

Anno 1626. ismét a' Romai Császár ellen indula a' fejedelem ősz felé. Váradrol ki indulván, lassu menésiben[ag] el esék Kemény János[75] alatt a' Ló, 's a' jel Zaszlo-[11a] nak also részeből egy darab el tőrvén, rosz omennek tartatott. Ez indulásban a' Tőrőkkel és Mansfeld nevű Generállal vala a' fejedelemnek correspondentiaja,[a] ki holmi confoederatus[b] Fejedelmeknek akaratyokbol continuállya[c] vala a' Csaszár ellen valo hadakozást. Ezekkel conjunctis armis[d] kel vala continuálnunk a' hadakozást; de a' Császár a' dolgot holmi el fogott Követektől ki tanulván /:Sklabinán[e] lakott egy Révai Ferentz, religiojában 's minden dolgaiban, igen álhatatlan rosz erkőltsű Ember, ki az előtt esett rebelliojáért[f] ezzel keresett kedvet a' Császár előtt, hogy ezeket prodálta[g]:/ Valenstein[h] Generalt igen negédes dűhőtt Embert Mansfeld eleibe

p Kvár II: *volt*
q Kvár II: *'s a'*
r egyébként
s Kvár II: *szerint*
t tapasztalt
u Kvár II: *Barátságu*
v Kvár II: karéj-cím: *Catharinát el jegyzik Betlen Gabornak.*
w jegyajándékként
x Kvár II: *Munkátsat*
y Kvár II: *Lakadalamkor*
z képviselte
aa Kvár II: *képit*
ab tette le az esküt
ac házasságnak
ad Kvár II: karéj-cím *Lakadalmi solemnitas.*
ae ünnepségben elsőbbséget
af Kvár II: *kepit*
ag Kvár I: *menésében*
a levelezése, megegyezése
b szövetséges
c folytatja
d egyesítve a seregeket
e mindkét másolatban: *Slabinán*
f lázadásáért
g elárulta
h Kvár II: *Valestein*

küldötte:[i,76] ki egész Silesián által mindenütt rajta kapdosott, de tsak el jött Mansfeld, de későn; mert Palánknál kellett volna Betlen Gaborral meg egyezni. A' Budai Murtiza Basának is ott kellett volna meg egyezni a' fejedelemmel; de az is[j] Nográdot meg szálván abban is a' fejedelem meg tsalatkozék, 's azután sok izenet által[k] is nehezen mozdithatá el Nográd alol, sajnálván ha Pogány kézbe esnék.[77] Azután az ellenség el erkezék; de a' fejedelem jobnak itélé, hogy ejjel el-száljanak[l] elölle.[78] Obstál[m] vala ebben a' Budai vezér, praetendálván[n] hogy jobb volna mind ketten el veszniek, mint a' [11b] hatalmas Császár gyalázattyára viszsza szállaniok; kinek a' fejedelem illyen pelda beszéddel felele: A' Kos nem féltiben[o] mász hátra; hanem hogy erősebben üssön. Azért ejjel Gyarmathoz erkezének Dandárt hagyván hátul, de azon ejjel sokan sokakat[p] egy más kőzt a' külömbőző nepek meg fosztának 's meg is ölének, interim[q] a' Tabor helyin[r] sok tüzeket hagyván.[79]

Küldőtte vala ide a' Palatinus,[80] *Kéri Jánost*[s] követségbe, de az alatt a' két fél kőzt tsata indúla, azért a' fejedelem Kérinek igy válaszola: Mivel az Urad mint Mediator Pacis[t] tegedet[u] ugy botsátott; de az alatt ellenségemet reám[v] hozta, azt erdemlenéd hogy el űtném fejedet;[w] de hogy meg esmerjed mind te Keresztény[x] fejedelmi indulatomat, mind az Urad meg tudja, hogy reménysége szerént[y] valo tsalárdságával nem használ, és készebben talál mint sem gondolta, menny el, 's mond meg: El várom az Uradat a' vélle lévőkkel, Istenre bizván a szerentsének ki menetelit.[z,81] Azután masodszor is el jőve Kéri János kővetségbe a' Palatinustol küldetvén, kinek noha nem hiszen vala a' fejedelem, mindazáltal tetteté a' bekesség tractájához[aa] hajlandoságát; de mihellyen bé setétűle, mindjárt el inditá a' tábort a' mint imént emlitém[82] és méne Szétsenhez; hová harmadik napján fáradva 's éhezve el erkezék Mansfeld is circiter[ab] 8000 Emberrel, kiket sok halmoz kenyerekkel [12a] meg profontozának.[83] Ez a' Mánsfeld réá nézve egy kőz Musquetaságot[a] sem erdemlett volna, igen kitsiny fonnyatt nyul ábrázatu, nőtelen vén Ember;[b] de valának vélle szép frau-tzimmerek;[84]

i Kvár I: *küldőtt*
j Kvár I: *is* hiányzik
k Kvár I: *izenettel*
l Kvár II: *el-szaladjanak*
m akadályozta
n okul felhozva
o Kvár I: *féltében*
p Kvár I: *sokakot*
q azonközben
r Kvár I: *hellyen*
s Kvár II: karéj-cím: *Kéri János Követségbe jár Betlen Gabornál.*
t békeközvetítő
u Kvár I: *téged*
v Kvár I: *rám*
w Kvár I: *a' fejedet*
x Kvár II: *Keresztyén*
y Kvár II: *szerint*
z Kvár I: *ki menetelét*
aa tárgyalásához
ab körülbelül
a Kvár I: *Musquitasságot*
b Kvár II: karéj-cím: *Mansfeld állapottya.*

egyéb aránt hires practicus[c] had viselő Embernek tartatott: deformisabb[d] Embert alig láthat az Ember; azért a' hol tsufságbol le irják vala, nyulat irnak vala, 's fodrot a' nyakába 's intitulálták[e] Mansfeldnek.[85] E' viszsza Szálláskor a' más rész is meg ijede, 's éjjel el szállottak: igy[f] mint a' két verekedő vak Koldus egymástol[g] Isten igazgatásából el távoztanak 's keresztény[h] vért nem ontottanak.[86] Ez uttal nem terjeszthetè tovább az eddig is birt 7. Varmegyeknél[i] Birodalmát; et reditum est.[j,87]

1628-nak[k] elein Kemény Jánost Kővetségbe küldé a' fejedelem titkos dologban Cardinal Pázmány[l] Péterhez,[88] a' dolog pedig illyen vala: hogy immár véget vetvén a' fejedelem is a' Romai Császár ellen valo hadakozásnak, Törők ellen valo hadakozást forralnak vala, és a' fejedelemnek offerálták[m] vala, hogy lenne *Generalis Exercituum Christianorum contra Turcas*,[n] melyre igen inclinatus[o] is vala, mert noha szinezett[89] nékiek igen; de Keresztény[p] gyomorbol gyűlölte a' Pogányt; 's réá is igerte vala magát, ha az Imperiumbéli[q] hadakozásokat akkorban a' Császár sopiálhattya[r] vala, és a' fejedelemtől proponált[s] szükséges mediumok sub- [12b] ministráltatnak[t] vala.[90] E' dolgot pedig nem a' Palatinus,[u] hanem a' Cardinalis által azert follytattya vala; mert a Palatinus nagy aemulussa[v] vala, 's az előtt egy Levelét a' fejedelemnek le is küldötte[w] vala a' Portára, 's alig nyomá el a' tűzet a' fejedelem, 's tsak a' használván benne, hogy tudva volt a' Porta előtt is a' fejedelem 's Palatinus kőzt valo nagy harag; azért az Irást itélhették supposititiumnak.[x,91]

Tartozik az is a'[y] *Betlen Gábor* dolgaihoz, hogy a' Lengyelek meg unván felette igen az ő 40. Esztendeig Uralkodott Kirallyokat Sigismundust;[92] azért a' *Radzivilektől*[93] 's más nagy Emberektől biztattatik vala; a' Sveciai[z] Kirally[94] is hadakozván ellene, igen izgattya vala, azonképpen a' Muszkák is,[aa,95] 's akkor is volt leg elsőben

c gyakorlati
d formátlanabb
e nevezték
f Kvár II: *ugy*
g Kvár II: *egymástol* hiányzik
h Kvár II: *keresztyén*
i Kvár I: *Vármegyéknek*
j visszatért; Kvár I: *et reditur*
k Kvár I: *Anni 1628-nak*
l Kvár I: *Pázmán*
m fölajánlották
n a keresztény hadak fővezére a török ellen
o hajlandó
p Kvár II: *Keresztyén*
q birodalmi; Kvár II: *Imperiumban valo*
r lecsendesítheti
s ajánlott
t eszközök kiszolgáltatnak
u Kvár I: *Palatinus által*
v versenytársa
w Kvár I: *küldette*
x hamisítványnak
y Kvár I: *a'* hiányzik
z svéd
aa Kvár II: karéj-cím: *Erdélybe Muszka Követ jő.*

Erdéllyben[ab] Muszka Kővet. Tettis vala Tőrőknél Tatárnál már erre[ac] Nagy fundamentomot,[ad] és bizonyoson meg is indul vala, ha betegeskedése[ae] 's azután halála ne interveniallyon.[af] Melly dolog végett küldötte vala egy felől Toldalagi Mihályt 1628-ban az adoval a' Portához.[96] De midőn hadait is ehez keszitené, hatalmas correspondentiakat[ag] is szerzett volna, sőt még[ah] az Udvara rendét,[ai] 's az öltőzeteket is mind ahoz készitette volna; ottan hamar a' Követeknek a' Portárol valo meg erkezések után, meg kezde betegesedni. Anno 1629-ben[aj] Kezdődék el betegesedése a' fulladozáson,[ak] azután viz korságba is esék; melly nyavallyákban sem ordinarius Medicusi [13a] sem extraordinárius[a] orvosok semit sem[b] használhatának; mert igen alkalmatlanul is élt azoknak praescriptumi[c] ellen, természete szerént[d] is a' gyümőltsel és tejjel mod nélkül élvén, de a' forratlan mustot[e] is igen[f] itta, és az igen hideg vizet; sőt telben, nyárban az italának[g] jeges vizben kellet allani. Végre *Bertsényi Imre*,[h] kit az előtt a' Fejedelem disgustált[i] volt, melly miatt nyughatatlankodván sub praetextu Religionis,[j] Romát Jerusalemet meg járván /:mert igen Papista Ember vala:/ Bétsben is meg fordult vala, 's idővel ugyan[k] a' Nemet Császár Birodalmában telepedék meg;[97]ez[l] egykor bé jőve Erdéllybe, 's a' Fejedelemnek Udvarolván, /:mikor már a' fejedelmet a' fulladozás igen haborgatná, 's a' hydropsnak[m] is volnának jelei a' lábain[n]:/ commendála[o] egy Morvai Doctort, ki a' Nemet Császárnak is[p] ordinarius Medicussa vala, jelentvén mintha[q] ötet[r] is hasonlo nyavalyából vette volna ki. Mellyen kapván a' Fejedelem kérésére igen könyen el is botsátá[s] mindjárt a' Romai Császár; holott felni kel vala annak jo akarattyatol is, kinek az előtt Birodalmát pusztitotta vala,

ab Kvár I: *Erdélyben legelsőbben*
ac Kvár I: *erre már*
ad megalapozást; Kvár I: *fundamentumot*
ae Kvár I: *betegesége*, jav. ebből: *betegsége*
af közbejöjjön
ag levelezést, megegyezéseket
ah Kvár I: *még tsak*
ai Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor el kezd betegesedni.*
aj Kvár I: *Anno 1629.*
ak Kvár I: *Fúlladáson*
a rendes orvosai, sem rendkívüli
b Kvár I: *nem* (*sem* helyett)
c előírásai; Kvár II: *praescribtumi*
d Kvár II: *szerint*
e Kvár II: *mustat*
f Kvár II: *igen mod nélkül*
g Kvár II: *italnak*
h Kvár II: *Imbre*
i idegenkedett tőle
j a vallás ürügyével
k Kvár II: *ugyan* hiányzik
l Kvár II: *és*
m vízkórságnak
n Kvár II: *lában*
o ajánlott
p Kvár I: *is* hiányzik
q Mvh: *mindha*
r Kvár II. és Mvh: *őtőt*
s Mvh: *kérésire igenis el botsátá könnyen*

de kapott[t] a' Szegény Fejedelem mint[u] a' vizben halo mindenhez. El érkezvén azért tsak hamar a' Medicus, mindjárt [13b] persvádéálá,[v] hogy vitesse magát Savanyu vizekre, 's azokkal éllyen. Mely ellen publica obtestatiokat, protestatiokat,[w] 's hoszszas ki botsátott irásbéli discursusokat tőnek[98] a' maga[x] Medicusi,[y] kiváltképpen egy *Scultetus* Német[z] Doctor Evangelicus, más *Reberius* is Sido Doctor; de ugyan tsak praeváléála[aa] imeznek[ab] tanátsa, azt állitván, hogy ha a' tőbbinek itéletek szerént,[ac] a' Savanyu viz itala[ad] miatt el jőne is a' hydrops; de azon viznek erejével elsőben a' fulladozást[ae] meg gyogyitván, azután[af] kőnyű dolognak tartaná[ag] a' Viz-korságot[ah] orvosolni. Viteté azért magát a' Szegény fejedelem a' Száldobosi savanyu[ai] vizre, 's azzal éle harom vagy négy hétig, melly nem hogy használt volna; de réá hozá a' hydropsot, 's[aj] azzal el méne a' Doctor, azután continualák[ak] a' Curát a' maga Doctori, de hijába.

Látván azért halála előtt fél Esztendővel is hogy a' gyogyulhatatlan nyavalyában meg hal; eleget gondolkodék hogy az Országat,[al] 's az Ecclesiát mennél jobb állapotban hagyhassa; de sokakban már el vétette vala az uttyát; kiváltképpen mivel *Catharinát* [14a] már a' Fejedelemségben Successorának[a] választotta[b] vala, és a' Portával is confirmáltatta[c] vala,[d] mellyet már maga is vétkesnek esmért 's mondott[e] vala, de már késő vala. Váradra convocaltatván[f] a' Magyar országi akkori urakat: Rákotzi Győrgyőt, Prinyi Ferentzet, Gabort Győrgyőt, Kun Lászlot, Prépostvári Sigmondot,[g] Lónai Sigmondot,[h] Mileth[i] Pétert és Győrgyöt, Bornemisza Jánost, Nyári Istvánt, és tőbb urakat, 's Fő Rendeket, sokat consultalodék[j] véllek, de holta után mind nyaka

t Kvár II: *kapatt*
u Mvh: *mind*
v meggyőzte; Kvár I: *persvadéálja*
w nyilvános esedezéseket, tiltakozásokat; Kvár I: *protestatiokot*
x Mvh: *maga* hiányzik
y Kvár I: *Medicussai*, Mvh: *Médicusai*
z Kvár II: *nevű* (*Német* helyett)
aa legyőzte
ab Mvh: *emeznek*
ac Kvár II. és Mvh: *szerint*
ad Kvár II: *itala* hiányzik
ae Mvh: *fulladást*
af Kvár II: *'s azután*
ag Mvh: *tartá*
ah Kvár II: *Vizkorságat*
ai Mvh: *savanyu* hiányzik
aj Kvár II: *'s* hiányzik
ak folytatták
al Kvár I: *Országot*
a utódjának
b Mvh: *válosztotta*
c megerősíttette; Mvh: *confirmálta*
d Kvár I: *és a' Portával is confirmáltatta vala* hiányzik
e Kvár I: *mondotta*
f összehívatván; Kvár II: *Convocalvan*
g Kvár II: *'Sigmondat*
h Kvár II: *Lónai Sigmondot* hiányzik
i Kvár I. és Mvh: *Milith*
j tanácskozott

szakada. Testamentumot[k] is tett[l] halála előtt többel fél Esztendőnél,[m] légálván[n] Császári, Királlyi, 's kinek kinek Méltoságához[o] illendő jokat: *Német Császár*nak, *Svetziai*[p] *Király*nak hatalmas fő Lovakat, gazdag Szerszámokkal.[q] *Török Császár*nak gazdag ezüst mosdokat, kupákat.[99] Uraknak, Fő Rendeknek kőntősöket[r] etc. etc.[s] A' Fejervári Collegiumhoz az Enyedi Joszágat;[t] epitésre sok ezer Forintokat;[u] annuatim[v] Debretzenből néhány 1000 Forintokat;[100] Egy igen gazdag Médállyt circiter[w] 9000. Tallérost;Tokai hegyen[x] a' hét Szőlőket, 's többeket is.[101] Az Ország számára bizonyos [14b] számu ezer Forintokat depositumul,[y] mellyet collocálának[z]. Szamos Ujvárban. A Fejedelem Aszszony számára aranyat 50.000; Tallért 50.000; jo féle ezüst őt penzes garast[102][103] 50.000 forintokig; a' kűn járo[103] aranyokon[aa] /:mely vala circiter 20. ezerig valo:/ és egyéb kűn[ab] járo Tallérokon 's költő pénzen[ac] kivűl. Annakfelette számtalan és gazdag ezüst marhák, Lora valo eszközők, ferjfi, 's Aszszonyi gazdag öltözetek, kőves[ad]. Marhák[104] többek száz ezer tallér[ae] érőknél, mellyek Fagarasban[af] tetettek le Kemény Boldisár keze alá. /:NB.[ag] Ez a' fejedelem[ah] Kemény Janosnak Attya:/[105] Váradon lévén betegen az ott levő Bánya feredők[106] kedvéért,[ai] 's a' Magyar országi conventiculumért.[aj] Lőtséről is hoztak vala[ak] egy ott lako Hohért, ki Doctor is volt; ez is curálá, a' lábain sebeket nyitván, hogy a' rosz nedvesség azon szivarogna ki; de tsak hijába. Itt eszébe jutván Törők országban mitsoda béleseket ett,[al] Gyulárol hozának béles Sütő Aszszonyokat, 's azok sütének számára béleseket mig Varadon vala.[107] Onnan bé Indulván ugy lőn a' rendelés hogy Thordárol tsak Enyedig mennének,[am] de el nehezedvén [15a] nem szálla meg

k Kvár I. és Mvh: *Testamentumat*
l Kvár II: *tőtt*
m Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor Testamentuma.*
n hagyván
o Kvár I. és Mvh: *Méltoságihoz*
p svéd
q jav. ebből: *Szerszámokat*
r Mvh: *Kőntőseket*
s Kvár II: *etc. etc .etc.*
t Kvár I: *joszágot*
u Mvh: *forintokot*
v évente
w körülbelül
x Kvár II: *hegyet*
y letétül
z elhelyeztek; Mvh: *collocálnak*
aa Mvh: *Aranyokan*
ab Kvár I. és Mvh: *kin*
ac Mvh: *pénzeken*
ad Mvh: *kővér*
ae Kvár II: *Tallért*
af Kvár I. és Mvh: *Fogarasban*
ag Kvár II. és Mvh: *NB.* hiányzik
ah Kvár II. és Mvh: *Fejedelemnek*
ai Kvár II. és Mvh: *kedviért*
aj gyűlésért
ak Kvár II: *volt* (*vala* helyett)
al Kvár I: *őtt*
am Kvár I. és Mvh: *menne*

Enyeden a' Doctorok tanátsából, hanem le viteté magát Fejérvárra el alélva; ett még más nap két vagy három kalán korpa tzibrét; egy[a] kevés mondola tejet; de midőn már az Inasok el takarodtak volna enni, már tsak alig szolhatván, 's Udvarolván néki *Nagy Pál* a' fő Gyalog kapitány; *Matskási Ferentz* Udvari Vitzé Kapitány, és *Kemény János* igen kedves hivei: kére tentát, pennát, papirossat, mellyeket eleibe adván ira két rendet[108] szépen, azok azt gondolván hogy még valamellyiknek valamit akar testálni, a' kőzőnséges[109] Testamentumon[b] kivűl: de az Irás /:melynél többet sem nem szolt, sem nem irt azután:/ e' vala: *Ha Isten velűnk: Kitsoda ellenűnk? Senki nintsen bizonyára, bizonyára senki nintsen.*[c] Ezen azt gondolván az ott állok hogy alunni akar a' Fejedelem térdet hajtván ki menének.[d] Azonban Gelei István az Udvari Pap bé menvén Imádkoztata, 's egy tyukmony sűltni idő[e] alatt meg hala e' Nagy fejedelem, kihez hasonlo Magyar István Királlytol, 's Mátyás Királytol fogva nem hallatott: Eszes vitéz, igen magaviselő, Kegyelmes, Liberalis, Jo Oeconomus,[f] mun- [15b] kában faradhatatlan, haszontalan dolgokban idejét[g] nem tőltő, Kűlsőképpen tekintetiben Oroszlány;[h] Conversatiojában[i] nyájas;[j] jozon[k] életű; Kegyességet 's Isteni Szolgálatot kűlsőképpen nem tettető, de buzgo; Szegenyeken, <Kőnyőrgőkon>[l] könyőrűlő; Egyházi rendet tiszteletben tarto, taplalo; Ecclesiát epitő, segitő, fundalo; Tudos Emberek conversatiojában 's disputatiojában[m] győnyőrkődő; Hazafiainak Attyok. Minden Rendet promovéálo;[n] Meg haragunni tudo, de azt meg mérséklő; haragot nem tarto; nem kegyetlen, 's nem vér Szomjuhozo; hamar meg engesztelődő; ki[o] a' kőzőnséges hellyen magát nagy Authoritással,[p] ben pedig belső Szolgai kőzt nyajas szelidséggel magát viselő;[q] a' bor italt feje fajása is nem szenvedhette etc. Kemény Janosnak rolla valo buzgo Exclamatioja[r] ez: *Oh vajha remélhető volna valaha*[s] *más! oh vajha nem szűletett, avagy őrőkké elt volna!*

Egy időben élének ez[t] harom Nagy[u] Magyarok 1. Betlen Gábor 2. Pázmány Peter. 3. Eszterházi Miklos a' Palatinus. Az emlitett Pázmány[v] Péter azt mondotta vala

a Kvár I. és Mvh: *'s egy*
b Mvh: *Testamentomon*
c Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor Fejedelem meg hal Fejér Várt.*
d Mvh: *ki-mennek*
e Kvár II: *idő* hiányzik
f bőkezű, jó gazdálkodó
g Mvh: *idejit*
h Kvár II: karéj-cím: *Betlen Gábor millyen volt Termeszetiben.*
i társalkodásában
j Mvh: *nyájos*
k Kvár I: *jozan*
l Kvár I. és Mvh: a szó nincs törölve; ez valószínűsíti, hogy itt *Szegényeken <könyörgőkön> könyörülő* állhatott (v.ö. V. Windisch 149.).
m vitáiban; Kvár I. és Mvh: *disputatioiban*
n előre mozdító
o Kvár II: *ki* hiányzik
p tekintéllyel
q Kvár I. és Mvh: *viselő etc.*
r fölkiáltása
s Mvh: *vala*
t Mvh: *az*
u Kvár I. és Mvh: *Nagy* hiányzik
v Mvh: *Pázmányi*

egykor Kemény Já- [16a] nosnak:[a] „Atkozott Ember volna ki titeket arra kénszeritteneb hogy a' Tőrőktől el szakadjatok,[c] 's ellene rugodozzatok,[d] mig Isten a' Kereszténységen[e] maskeppen kőnyőrűl, mert ti[f] azoknak torkokban laktok;[g] oda annakokáert adjátok meg a' mivel tartoztok,[h] ide tartsatok tsak jo Correspondentiát,[i] mert itt Keresztény[j] fejedelemmel van dolgotok t.i. a' Romai Császárral: Adomanytok[k] nem kel, a' Tőrőköt[l] töltsetek[m] adomanytokkal;[n] mert noha /:látod Edes Őtsém:/ nékűnk elégséges hitelűnk 's tekintetűnk vagyon mostan a' mi Kegyelmes keresztény[o] Csaszárunk előtt; de tsak addig durál[p] az a' Nemet Nemzet előtt, miglen Erdellyben Magyar Fejedelem hallatik floréálni,[q] azután mindjárt[r] contemtusba[s] jutván, gallérunk alá pőkik a' Német, *akár Pap, akár Barát, akár ki légyen az.*" Az az Eszterházi Miklos is igen[t] eszes modos, authoritativus[u] jo Magyar vala, és azon kivűl hogy az Evangelica Religionak mindenik nagy űldőzője vala,[v] Nemzettyeket 's annak Szabadságát Szerető hasznos Emberek valának; 's mind Betlen Gábor, 's[w] mind Rákotzi György idejében igen Szomjuhozzák vala a' Magyar Nemzetnek Szabadságát, és a' Magyar Nemből állatando[x] Királyságot hogy resti- [16b] tualhatnák[y] a' regi Moháts Mezei Magyarok végezése szerént.[z] Volt erről elég tractájok[aa] is, de a' Religio miatt nem erheté el a' meg egyezés a'[ab] maga perfectioját.[ac] Betlen Gabor is igen Martialis[ad] Ember vala; és el mondja vala azt, hogy tsak volna más ki procurálná[ae] a' hadak fizetését, 's a' derék

a *Jánosnak,* más.h.
b Kvár I: *kinszerittene*; Kvár II: karéj-cím: *Pázmány Péter mit mond?*
c Mvh: *szakadjatak*
d Kvár I. és Mvh: *rugodazzatok*
e Kvár II: *Keresztyénségen*
f Kvár II: *ti* hiányzik
g Mvh: *laktak*
h Kvár II. és Mvh: *tartoztak*
i levelezést, kapcsolatot
j Kvár I. és Kvár II: *Keresztyén*
k Kvár I: *Adományotok*
l Kvár I: *Tőrőket*, Mvh: *Tőrőköket*
m Kvár II: *töltsetek bé*
n Kvár I: *adományokkal*
o Kvár II: *Keresztyén*
p tart
q virágozni
r Kvár I: *mindjárt* hiányzik
s megvetettségbe
t Kvár II: *igen* utólag beszúrva
u tekintélyes
v Kvár II: *igen nagy űldőzője vala mindenik*
w Mvh: *'s* hiányzik
x Kvár I: *állando*, jav. ebből: *állo*, Mvh: *állando*
y helyreállíthatnák; Mvh: *restituáltathatnák*
z Kvár II. és Mvh: *szerint*
aa tárgyalásuk
ab Kvár I. és Mvh: *a'* hiányzik
ac beteljesülését
ad hadakozó kedvű
ae elintézné

Hadaknak egyben szerzését,[af] egyéb aránt a' had viselést annak molestiáját[ag] őrőmest fel venné,[ah] és soha honnyában bekességben lakni nem is kivánna.[110] Ez a' Fejedelem szép respectussával azelőtti Portai tizenőt ezer aranyakat,[ai] tiz ezerre le szállitotta vala, kit az utánna[aj] valok el vesztének. Sok hadakozási, fizetet sok hadak tartási, 's a' Pompás Udvar tartás kőzt is, hagyott vala[ak] ez a' Fejedelem a' Tárházban tőbbet egy millión készpénznél a' sokat érő Pohár Székeken, 's Clenodiumokon[al] kivűl etc. A' mint azért életében Martialis Ember volt, ugy Testamentumában is[am] azt rendelte vala, hogy őtet veres szinben gyászolnák, temetését[an] is azzal ekesittenék; de nem tselekedék azt a' Testamentomnak Exsequutori.[ao] Koporsóját is maga életében meg hozatván contemplálta[ap] jo ideig. Midőn a' Vizkorságban igen el dagadoztanak[aq] vol-
[17a] na tagjai, 's azok kőzt az also fűggők, tapogatván[a] Szegénynek titkosabb[b] tagjait is a' velle bajlodo Borbélly János nevű[c] /:ki igen jadzi tréfás Ember vala:/ monda a'[d] Szegény Fejedelemnek: *Lakolik am most, a' ki sokat tsintalankodott.*[e] meg nem haraguván azt felelte. *Ugy vagyon 's meg erdemli.*

Mely nap meg hala, maga hagyásából testét fel bonták, 's belső[f] részeit ki vevék; mellyet Catharina nem tsak meg néze vegig irtozás nelkűl, sőt fogdosta, tapogatta,[g] a' fel metélt testnek[h] szivét, fel hasitott[i] hasát, és egyéb tagjait; de semit nem szomorkodván, sőt egy kőnyvet sem ejtvén, az el vetemedett Istentelen gonosz szivű Aszszonyi állatt.[111]

Estve az nap - halál hirt mondani, a Romai Császárhoz expediáltaték[j] Kemény János, de őtet a Császár meg nem ajándékozá, Pazmány jelentvén ennek okát, ne láttatnék őrűlni a Fejedelem halálát etc.[k]

Catharina még életében a' Fejedelemnek, mihellyt ő Szegény betegeskedni kezde, mind erkőltsében el vetemedék, mind vallásában meg tantorodék. Adta vala magát a' fejedelem Aszszony egy *Serothin* nevű Morvai Exul[l] Urhoz,[m] ki holmi

af Kvár II: *szedését* (*szerzését* helyett)
ag kényelmetlenségét; Mvh: *Molestiájit*
ah Kvár II: *a' had viselést őrőmőst fel venné, 's annak molestiait*
ai Mvh: *Arannyokat*
aj Kvár I. és Kvár II: *azután*
ak Kvár II: *volt* (*vala* helyett)
al ékszereken
am Mvh: *Testamentomábanis*
an Kvár II: *'s temetésit*
ao a végrendelet végrehajtói; Kvár I: *Testamentumnak Executorai*
ap szemlélte
aq Kvár II. és Mvh: *dagadoztak*
a Kvár II: *tapagatván*
b Kvár II: *titkosobb*, Mvh: *titkosb*
c Kvár II: karéj-cím: *Borbély János trefája.*
d Kvár I: *a'* hiányzik
e Kvár I: *tsintalankodik*
f Kvár II: jav. ebből: *belső,*
g Kvár II: *tapagatta*
h Kvár II: karéj-cím: *Catharina vakmerő bátorsága.*
i Kvár II: *meg hasitott*
j küldeték
k Kvár II: a bekezdés hiányzik; Mvh: *etc.* hiányzik
l száműzött; Kvár I. és Mvh: *Exul* hiányzik
m Kvár II: karéj-cím: *Catharina erkőltstelensége.*

Rebellio[n] miatt jószágát[o] el vesztvén a' fejedelem Udvarában nagy betsületben tartatik vala, 's fő Lovász Mester is vala; ezt *Straszburg* a' Svetziai Király Residense[p] is észre vette vala, ki jovallá[q] is hogy a' dolgot a' fejedelemnek meg jelent-
[17b] vén amovéáltassék[r] *Serothin:* mellyet Bornemisza Pál, és Kemény János meg is jelentének a' Fejedelemnek, azokat is meg beszelvén a' miket magok is[s] láttak vala; kin a' Fejedelem igen el busula, és *Serothint* de nem tzégéresen amovéálá; de az ő nyelveskedése[t] által a' Fejedelem Aszszony igen ki tzégéreződék a' Szegény Fejedelem halala után, ugy hogy vegre az őreg Betlen István[112] nagy jutalmat is igér vala, ha valaki azt a' rosz Embert kézre keritené; de azután el veszett valahová az eb.[113] Meg is fattyazék Catharina,[u] szomorusága miatt valo betegséget tettettvén, és a' feredő házrol Váras[v] felé nyilo kis ajtotskán vivék ki a' kis fattyu Leány gyermeketskét, egy Uj Keresztény[w] Aszszonynak,[114] de meg hala hamar. Ezt noha igen titkolták 's kőzőnségesen nem is tudták; de tudták sok nagy Emberek; mindazáltal[x] el titkolák a' veszedelemért, 's hogy ollyan Fejedelmen gyalazat ne esnék holta után is. A' Temetésre interim[y] tsudás maga meg erőltetésével fel kele a' Fejedelem Aszszony,[z] 's azután publicé convertála,[aa] 's a' nagy Templomban Ur Vatsorájával is éle;[115] mellyel a' [18a] Papista factio,[a] mely a' Betlen Házat el nyomván, Papista Fejedelmet kiványán Csákira[116] néz vala[b] /:ki a' Fejedelem Aszszonytol sok pénzt és egyebet[c] iktatott vala el, 's a' mint a Circumstantiák[d] mutatták a' fajtalanságban is társa volt:/ meg akadállyoztaték. NB. Csákinak tsak egyszer 40.000 aranyat, azután minden Clenodiumát[e] kezéhez adá a' Fejedelem Aszszony.

CATHARINA FEJEDELEMSÉGÉRŐL.

Betlen Gabor halála után lőn sokféle factio. Az Austriai Ház igen[f] igérvén erős protectioját a' Fejedelem Aszszonynak,[g] 's oppressioját[h] a' Betlen Háznak; munka-

n lázadás
o Mvh: *jószágit*
p svéd király ügyvivője
q Mvh: *javallá*
r elmozdíttassék
s Mvh: *is* hiányzik
t Kvár II: *nyelvelkedése*
u Kvár II: karéj-cím: *Catharina megfattyazik.*
v Kvár II: *a' város*
w Kvár II: *Keresztyén*
x Kvár I. és Mvh: *mindazonáltal*
y ezenközben
z Kvár II: karéj-cím: *Papistává lészen.*
aa nyilvánosan áttért
a szövetkezés, intrika
b Kvár II: karéj-cím: *Catharina fajtalansága Csákival.*
c Kvár I: *'s egyeb <ek>et is,* Mvh: *'s egyebet*
d körülmények
e ékszerét; Kvár II: jav. ebből: Clenodiumot, Mvh: *clénodiumakat*
f Kvár II: *igen igen*
g Kvár II: karéj-cím: *Csáki Fejedelemsegit munkalodják.*
h elnyomását

lodják vala a' Pápisták Csákinak promotioját,[i] de ezek fűstbe menének.[117] Interim lőn Medgyesen Ország Gyűlése[118] nagy tumultussal,[j] mert a' Gubernator Betlen István a' Fejedelem Aszszony ellen tőn publica querelát[k] az ország előtt,[l] és akarván mutogatni conditioinak[m] violálását, és consequenter az országnak Homagiuma[n] alol valo fel Szabadulását a' Fejedelem Aszszony [18b] dégrádálására; az ellenkező factio praevaleala,[o] 's tsak alig hogy a' két fél Kardra nem méne, vegre az ország a' Praesidens[p] Kemény Boldisár Toldalagi Mihálly és Borsos Thamás által a' dolgot sopiálá,[q] noha nehezen. Hally itt[r] egy tsufos dolgot: E' tájban Raskán Magyar Országban, lakott egy Őrdőg[s] egy Ember házánál nehány[t] Esztendőkig, ki nem lattatott ugyan, de Szavai hallottak,[u] és sok tsintalankodási[v] lattattak is; ez ekkorban a' Haztol el távozván néhány Napok alatt, azutánn megint meg jelenvén Szokott Szállásán, 's kerdetvén hol járt? azt felelte hogy: Im[w] az Erdellyiek Gyűlésére[x] mentem vala[y] énis, kevésbe mulék, veghez nem vihetém,[z] hogy egy mást le vágják; azt azért[aa] véghez nem vihetvén, egy Papot vetkezteték utamban a' Léányával.

Ezek után lőn illyen factio: hogy a' Kassai Vice Generalis,[119] mintha tsak a' Kállai, Szathmári, Fejedelem halála után redéált[ab] végházaknak[ac] látogatására jőne feles magával, 's a' többi utánna Szivárogván, onnan jűnének[ad] bé a' Fejedelem Aszszony mellé; ki akkorra menne[ae] Szamos Ujjvárra, 's ha kik [19a] ellenkezők tanáltatnának[a] nyakaztatnának le; a' Fejedelem Aszszony pedig parantsolna[b] hogy kiki tsendességben lenne, ne hogy a' Gubernator parantsolatjára fel űlnének. De a' dolgot meg tudván a' Gubernátor, parantsola Ifjabb Groff Betlen Istvánnak[120] és Zollyomi Dávidnak, 's a' Bornemisza János hadát dissipálák, 's a' factio sufflaminaltaték.[c,121] Azután

i előmozdítását
j háborgással
k nyilvános panaszt
l Kvár II: karéj-cím: *Betlen István ellenkezőt munkálodik.*
m Kvár II: *conditionak*
n a neki szabott feltételek megsértését és következőleg az országnak hűségesküje; Kvár I: *homágium*
o elmozdítására; az ellenkező párt erősebbnek bizonyult
p a rendek elnöke
q lecsöndesíté
r Kvár I: *itt e' tájban*
s Kvár II: karéj-cím: *Tsufos hazugság.*
t Kvár II: *egy nehány*
u Kvár I: *hallattak*
v Kvár II: *tsintalansági*
w Mvh: *Imé*
x Kvár II: *Gyűlesire*
y jav. ebből: *vala,*
z Mvh: *vihettem*
aa Kvár II: *azért azt*
ab visszaszállt
ac Mvh: *Vég hazánknak*
ad Kvár I: *jőnenének*, Kvár II: *jővének*
ae Kvár I. és Kvár II: *méne*
a Kvár I: *találtatnának*, Kvár II: *találta nak*
b Mvh: *porontsolna*
c szétszórták, s a szövetkezést szétverték

parantsolának[d] hogy az ország hada Kolosvárhoz[e] gyűlne; de az alatt a' Gubernator,[f] Veje és Fija által Rakotzi Györgynek a' Fejedelemségre vocatiot[g] ada, látván hogy periclitál[h] mind Familiástol, és a' vélle ertőkkel, magának pedig a' Fejedelemséget nem remelheti vala. Ott kűn azért a' két Ifju Urak magok partyokra hajták a' Hajdúságot, 's Biharon kivűl a' tőbb Partiumbéli Varmegyéket[i] is; de Erdéllyben is sok pártjai valának a' Gubernátornak; mert igen meg unták vala a' Hazafiai a' Fejedelem Aszszony miatt valo vesződéseket.[122] Confluálván[j] azért az ország azon Tabori Gyűlésre, subordinaltak[k] masokat is, [19b] de kiváltképpen *Fekete Lőrintzet*,[123] ki jo Német, 's a' Fejedelem Aszszonynak is hiteles Embere lévén - 's Jószágot is ígervén neki persvadéáltaták,[l] hogy butsuzzék el[m] sponte[n] a' Fejedelemségtől; mert az ország kedve ellen is gyalázatoson le tenné, ezen egybe gyűleseken; 's jobb lenne tsendességben élni lévén elege: mellyre réá igéré magát tsak valami mulolag, kapván azért az alkalmatosságot,[o] bé gyűjték a' Statusokat,[p] kedvénél is elébb Cancellarius *Kovatsótzki*[q] *István* Fejedelem Aszszony nevével el butsuzék, adván tőbb Jószágihoz[r] Vintzet[124] 16 ezer forintban, 's el kisirteték[s] Cserenyi[t] Farkas Tanáts Urral Fejér Várig, 's onnan méne Fogarasba.[u,125]

BETHLEN ISTVÁN FEJEDELEMSÉGÉRŐL.

Mihellyen a' Resignatziot[v] a' Fejedelem Aszszony meg tselekvé, hirt[w] adván a' Gubernator a' Fijanak, hogy a' Rákotzi György meg inditásával sietnének, Váradra bé jőve Rákotzi. De eszekben vévén a' dolgot kik az Fejedelem Aszszony pártyán valának az előtt, batorságosbnak[x] itélék, hogy *Betlen Istvánt* valasztanák Fejedelemnek, mint idegent, kit az Ifju Urak, injuriatu- [20a] sok[a] is lévén, hoznának nyakokra, azért *Betlen István*hoz adhaeréálának.[b] Látván Betlen Istvan is a' dolgot[c] reménsé-

d Mvh: *porontsolának*
e Kvár II: *Kolosvárra*
f Kvár II: karéj-cím: *Betlen István Rákotzi Györgyőt a' Fejedelemségre hivattya.*
g meghívást
h veszélyben forog
i Kvár I: *Megyéket*
j összegyűlvén
k alárendeltek
l meggyőzték
m Kvár II: karéj-cím: *Catharina a' Fejedelemsegből le tetetik*
n önként
o Kvár I. és Mvh: *alkalmatosságon*
p rendeket
q Kvár II: *Kovátzotzki*
r Kvár I: *jószágaihoz*
s Kvár II: *kiserteték*, Mvh: *kisérték*
t Mvh: *Tserény*
u Kvár I: *Fagarasba*
v lemondást
w Kvár II: *hirré*
x Kvár II: *batorsagosnak*, Mvh: *bátorságosobbnak*
a jogtalanul eljárók
b csatlakoztak; Mvh: *adhaeréálnak*
c Kvár II: karéj-cím: *Betlen István Fejedelemnek választatik.*

ge[d] felett succedalni,[e] meg irá tempestive[f] a' Fiainak hogy Rákotzit meg ne mozdittanák; de azok már oda adván Szót; nem resistálának.[g] De Betlen István bizván ahoz, hogy a' Fiai az ő Irásához tartyák magokat, acceptálá az Electiot.[h] Rákotzi már Varadon lévén, 's a' két fél[i] Taborba szálván egy más ellen, eleget jártaták a' dolgot, de Rákotzit viszsza nem beszélheték, 's a' vér ontást is sajnállyák vala. Vegre Topa[126] nevű Falunál hitre egy mással Szembe levének, és sok tracta[j] után végezék azt, de igen titkoson hogy már, hogy Rakotzi légyen veszteg Váradon; Betlen István pedig az Országnak gyűlést promulgaltasson[k] Segesvárra, ott a' Fejedelemséget resignállya,[l] 's ujjab Electiora[m] botsattassék a' dolog, mindeneknek[n] utrinque[o] kötelességek fel szabadittatván, a' kit Sponte[p] valaszt az ország a' légyen, sőt hogy ha kinálnák is Betlen Istvánt fel ne venné; az alatt Szabad lenne[q] [20b] Rakotzinak a' Statusokat requiralni,[r,127] melly vegett kiváná[s] Catharinától Rákotzi Kemény Jánost, hogy holmi dolgok kedviért küldené hozzája[t] Varadra;[u] ki által Catharinának a' végezéseket[v] meg izené;[128] kéré hogy ha mi praetensioja[w] volna még a' Fejedelemséghez, azt ő neki resignálná; irna mind a' Portára, mind Budára mellette; és a' Segesvari Gyűlésre küldendő[x] Követtyeinek[y] kezekbe költsön[z] adna[aa] egy nehány ezer forintokat,[ab] ajánlván ezzel sokkeppen valo jo akarattyát. Kemény Janosnak pedig ada 16 000[ac] forintrol való assecuratoriát.[ad] Betlen István hirtelenkedett 's maga gondolatlanul[ae] tselekedett az Electionak fel vetelében,[af] látta Rakotzival is controversiaban[ag] létét, 's hogy Catharina is

d Kvár II. és Mvh: *reménysége*
e sikerülni
f idején
g álltak ellent
h elfogadta a megválasztást
i Kvár II: *fél már*
j tárgyalás
k hirdettessen; Mvh: *promulgáltassan*
l utasítsa vissza
m választásra
n Kvár II: *mindeniknek*
o mindkét részről
p önként
q Kvár II: *volna* (*lenne* helyett)
r a rendeket megkeresni
s Mvh: *kivánná*
t Mvh: *hozzája küldené*
u Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi munkalodja a' Fejede<lem>lemséget.*
v Mvh: *végzéseket*
w igénye
x Kvár II: *menendő*
y Kvár I: kőveteinek
z Kvár II: *költsőn* hiányzik
aa jav. ebből: *adná*
ab Mvh: *forintokot*
ac mindhárom másolatban *16080*, Hermányi másolási hibája
ad nyugtát
ae Kvár II: *meg gondolatlanul*
af Kvár I. és Mvh: *felvételiben*
ag ellentétben; Kvár I: *Contraversiában*

tőlle igen disgustata,[ah] még is proponalta 's az országgal conclusioban[ai] is vétette[aj] vala, hogy Fogarast ki válthassa, de Catharina vakmerőűl fel tette vala, hogy[ak] ki nem bocsattya.[129] Catharina Kemény János által ertvén a' Rakotzi izeneteit, igen őrőmest hajla Rakotzihoz; mert Betlen Istvánt igen gyűlőli vala.[130] Irata azért Patens Levelet[al] minden Fejede- [21a] lemséghez valo praetensiojának translatioja[a] felől: annakfelette valának készen Törők Császár parantsolati[b] Budai Vezérhez, Tőmősvári, Silistrai Basákhoz, a' két oláh Vajdákhoz Szóllók,[131] hogy azon Leveleket látván, mindjárt valahová kívánni fogná[c] a' Fejedelem Asszony járulnának segittségére.[d] Ezeket 's a'[e] több Leveleket mind kezehez küldé Rákotzinak, mellyekkel az Ifju Betlen István Budára menvén véghez vivé a' Rakotzi dolgát a' Törőknél. El érkezvén a' Topai végezés szerint[f] a' Segesvári ország Gyűlésének ideje,[g] mindeneket a' Homagium[h] alol Betlen István Fejedelem fel szabadita. Ide Catharina abrak kőzt[i] hét ezer forintot[j] küllde a' Rákotzi Kővetei kezekhez,[132] melynek[k] őt ezerét el oszták, 's azután nehezen lehete meg venni Rakotzin. Ekkor adák Nagy Pálnak /:ki gyalog Kapitány vala:/ a' Hevizi Jószágot.[l]

I.[m] *RÁKOTZI GYŐRGY FEJEDELEMSÉGÉRŐL.*

A Segesvári Gyűlésben az Electionak[n] napján, elsőben a' Törők Kővet[133] praesentálá[o] a' Levelet; azt publice[p] el olvasván, azután vox[q] kérdés lőn. Első voxot kívánnak Catharinának a' Fejedelem Aszszonynak Kővetitől,[r,134] mivel Méltoságosb[s] Személy az hazában Catharina volna, [21b] 's a' Fogarasi L[iber] Baronatusságot[t] is[u]

ah idegen
ai határozatba
aj Kvár II: *vette*
ak Kvár II: *hogy Fogarast*
al nyílt rendeletet
a igényének átruházása
b Kvár I. és Mvh: *parantsolatai*, Kvár II: *parantsolati a'*
c Kvár II: *kivánná*
d Kvár II: *segitségre*, Mvh: *segittségire*
e Kvár I. és Mvh: *a'* hiányzik
f Kvár I: *végzés szerént*
g Kvár II: karéj-cím: *Betlen István a' Fejedelemséget le tészi.*
h hűségeskü
i Kvár I: kőzőtt
j Kvár II: *forintat*
k Kvár II: *mellyeknek*
l Mvh: *joszágat*
m Kvár II: *I.* hiányzik
n választásnak
o bemutatta
p nyilvánosan
q szavazat
r Kvár I. és Mvh: *kővetétől*
s Kvár II: *meltoságosabb*
t szabad bárőságot; országos adót nem fizető uradalmat; Kvár I. és Mvh: *Baronatust*
u Kvár II: *is* hiányzik

birja vala, ki Rakotzira voxola petsetes instructiojából, 's minden Fejedelemseghez valo praetensioját[v] altal adá; masok is oda voxolván, a' Betlen István partyán kevesen maradának, Rakotzi invitatiojára Kővetek is küldetének. Lőn ez 1631-ben[w] Januariusban; ki bé érkezvén az ország hűségére[x] eskűvék Fejérváratt.[135]

Ezen 1631-ben mihellyen Rakotzi választaték,[y] mindjárást Eszterházi Miklos Palatinus haddal támada ellene, holmi praetextusok[z] alatt; ezen szókat mondván: Nem engedem meg tollasodni[aa] repülésig, hanem miglen tsak pihés addig előzőm[ab] meg etc.[ac] De szép hadait az Ifju Groff Betlen István,[ad] és Zolyomi Dávid vitezűl fel verék[ae] az Erdélyi Hadak által, a' Palatinus Kassán Rákotzi Váradon lévén.[136] Ezek[af] 's egyebek után kővetkezék[ag] hogy a' Fejedelem mind igen keményen kezde bánni az Emberekkel; mind igen gyanos[ah] lenni; egyszersmind[ai] külömb külömb útakon modokon[aj] hasznot kereső, 's azonban könyörületlen is lévén, és lévén kőrüllette[ak] sok gonosz Informatorok is; igen meg kezdé bantani a' Nevezetes Embereket és idegeniteni. Elsőben is a' Groffot *Betlen Istvánt*, ki Varadi Kapitány vala,[al] 's fő vala a' Fejedelem bé hozásában a' ki nem éle sokaig; mert vagy néki el kell vala veszni, [22a] vagy a' Fejedelem meg háborittatik vala. *Miko Ferentzet* is degrádála,[a] a' ki nagyon munkalodta vala[b] promotioját.[c] Praepostvári Sigmondba is belé kőtőlőzék,[d] ki Erdéllyi Joszágáit[e] el veszté nyavallyás, kivel Zolyomi inditatt[f] vala valami Fejedelemségről valo szines tractát,[g] 's azután a' Fejedelemnél prodálá.[h] Ezen kőzben[i] Eperjesen lőn tractája a' Fejedelemnek a' Német Császár Commissariussival.[j,137] Meg fogatá[k] Zollyomi

v igényét; Kvár I: *praetensiot*, jav. ebből: *praetensiojat*, Mvh: *praetensiot*
w jav. ebből: *1613-ban*
x Kvár I. és Mvh: *hivségére*
y Kvár II: karéj-cím: *Eszterházi a' Palatinus hadat indit Rákotzi ellen*
z ürügyek
aa Kvár I. és Mvh: *meg tolvasodni*
ab Kvár II: *előzem*
ac Kvár II: karéj-cím: *De hada meg veretik.*
ad Mvh: *István* hiányzik
ae Kvár I. és Mvh: *fel verik*
af Mvh: *Ezenn*
ag Mvh: *kővetkezik*
ah Kvár II: *gyanus*
ai Kvár I: *egyszerszmind*
aj Kvár I: *modakon*, Kvár II: *módokan*
ak Kvár II: *mellette* (*kőrűllette* helyett)
al Kvár II: *vala* hiányzik
a alacsonyabb tisztbe helyezte
b Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi sok urakat üldőz.*
c előmenetelét
d Mvh: *kőtelezék*
e jav. ebből: *Joszágát*
f Kvár I: *inditott*
g tárgyalást
h elárulta
i Kvár II: *kivűl* (*kőzben* helyett)
j megbízottaival; Mvh: *Comissáriussaival*
k jav. ebből: *fogá*

Davidot is,[l] kinek dolga igy volt;[m] A' Gustávus Adolphus kővettye Tsászár ellen valo őszve-szővetkezésre[n] invitálá a' Fejedelmet, de az nem inducaltathaték,[o] azért viszsza menő uttyában Ifju Betlen Istvánnal, és Zollyomival tractála; kik, mint Spirituosus[p] Ifjak réá ajánlák[q] magokat; de Betlen meg hala, Zolyomi pedig verbuálni kezde, kit a' Fejedelem le nem tsendesithete szép szoval[r] mindjárt de végre tracta által bé jőve 's dolga complánáltaték,[s,138] de alattomba tsak a' Svecus[t] mellé igyekezik vala, melyet magától is[u] meg tudván a' Fejedelem incaptivaltatá;[v] Ez feleségét[w] nem szerető Szétsi Mariával fertelmeskedő fergeteges eszű Ember vala;[139] ez[x] meg sententziáztat- [22b] ván,[y] 's[z] minden Joszágaitol meg fosztatván[aa] Kővarban tartaték[ab] meg sententziazva 15. vagy 16. Esztendeig, és nagy Interpositiokra[ac] is el nem botsáttaték.[140]

Rákotzi Györgi Sub Specie Juris,[ad] gonoszul sok nevezetes Hazafiait meg rontván tselekedte azt is[ae] hogy a' Betlen Gábortol a' Fejer Vári Collegiumnak épitésére légaltatott[af] egy nehány ezer forintokat, kőltsőnőzesnek szine alatt az őreg Betlen Istvántol extorqueálván[ag] /:mert ő vala a' Testamentumnak egyik Exsequutora[ah] :/ semiképpen meg nem adá sok unszolásra[ai] is; a'[aj] kilentz ezer Talleros Medályt is kezéhez vévé: a' Tokai hét Szőlőket is el foglalá: a' Debretzeni Taxábol[ak] is sok ezereket lévála,[al] melyek a'[am] mai Napig is oda vagynak, mely miatt az őreg Betlen

l Mvh: *Davidatis*
m Kvár II: karéj-cím: *Zolyomit el fogattya.*
n Kvár II: *Szővetkezésre*
o vétethetett rá
p lelkes
q Kvár I: *ajánlják*
r Kvár II: *szép szoval* hiányzik
s elsimíttaték
t svéd
u Kvár I: *is* hiányzik
v elfogatta
w Kvár II: *Felesegit*
x Kvár I: *ez* hiányzik
y elítéltetvén
z Kvár I. és Mvh: *'s* hiányzik
aa Kvár I: *megfosztván*
ab Kvár Ii: *tartatik*
ac közbenjárásokra
ad a jog örve alatt
ae Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi a' Fejér Vári Collegium vagyonjából sokat el veszteget.*
af hagyományozott
ag kicsikarván
ah végrehajtója
ai Mvh: *unszolására*
aj Kvár I: *a'* hiányzik
ak adóból
al elvett
am Kvár I. és Mvh: *e'* (*a'* helyett)

István, in conscientia[an] is[ao] igen compungalodott[ap] vala, mert a' Papok urgeallyák[aq] vala,[141] és[ar] Rákotzitol is méltán fél vala.

Ez a' Fejedelem titkon sok Urakra[as] Inquisitiot peragaltat[at] vala, tselekedte ezt tsak Kemény János ellen is négyszer, ha nem tőbször. Negyedszer azért, mintha Fejedelemséget keresne, 's[au] Veres Mihály árulta vala[av] el.[142] [23a]

Az Őreg Betlen István is Budára menvén, igen aggráválá[a] a' Fejedelem dolgait.[143] Székely Moses is a' Portán; Zollyomi[b] is fogva lévén, ki mellett a' Tőrők is interponálta[c] vala magát;[144] azért a' Fejedelem is meg rettene, 's az Embereket kezdé edesgetni magához.[145] De főképpen azzal offendálá[d] a' Portát,[e] hogy a' Havas Alföldi vajdák dolgába elegyité[f] magát, engedvén azt is hogy a' Hazában verbuállyon az Exsul[g] a' Portától inauguraltatott[h] Vajda ellen.[146] Caeterum[i] akkor a' Vajdától tőbbet feje ki a' Fejedelem 100.000 dutka pénz[147] forintnál,[j] Ez a' Császár Szakállában[k] kapás az Erdélly veszedelmének oka, de az a'[l] Fejedelem a' privatum commodumot[m] űzte.[148]

Inter haec[n] a' Portán meg igérék[o] a' Fejedelemséget Betlen Istvánnak,[149] hadat rendelének melléje[p] a' Budai Vezérrel Nassupogli Hussaim Bassával ellenűnk indulának. Itt sem a' Lengyelek sem a' Magyar Országiak nem adának segitséget, sőt fizetésűnkre sem botsáták a' Népet.[150] A' Haza a' Tőrőktől fél vala, Betlentől idegen nem vala; de Rá- [23b] kotzi[q] által disgustáltatott[r] vala; azért maga is ugy itél vala, hogy mellette a' Tőrők ellen fegyvert nehezen fogna; minekokáért az Uraknak igen ajánlya vala magát. Azért nagy nehezen meg indula, le elől Fejér Vármegye 's mások azután.[151] A' Havas - alföldi Vajda[152] is magát is[s] féltvén a' Tőrőktől,[t] az Erdélly-

an lelkiismeretében
ao jav. ebből: *ig...*
ap furdaltatott
aq sürgetik
ar Kvár II: *ez* (*és* helyett)
as Kvár I. és Mvh: *sok Urakra titkon*
at nyomozást indíttat; Mvh: *perágált*
au Mvh: *ő* (*'s* helyett)
av Mvh: *vala* hiányzik
a megnehezítette
b Kvár I: *Zolyomi Dávid*
c közbevetette
d megsértette
e Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi a' Portát meg bántya.*
f Kvár I: *dolgaiban elegyittené*, Mvh: *dolgába elegyitené*
g száműzött
h beiktatott; Kvár I. és Mvh: *inaugurált*
i egyébként
j Kvár I: *forintoknál*
k Kvár II: *szakállába valo*
l Kvár I: *a'* hiányzik
m saját hasznát; Kvár I. és Mvh: *commodumat*
n ezenközben
o Mvh: *meg igérték*
p Kvár II: karéj-cím: *Betlen István a' Tőrők Bassákkal Rákotzi ellen indul.*
q *Rákotzi*, más.h.
r elidegenedett
s Mvh: *is* hiányzik
t Kvár II: karéj-cím: *A' havas-alföldi Vajda az Erdellyiekhez adja magát.*

ekhez adá magát ebben, hogy Szilistrai[u] Basát adóval[v] le tsinálá, 's maga is ránk[w] nem jöve, noha parantsolattya lévén ki szállott[x] vala.[153] Anno 1636-ban 1-ma 8-bris indulának Betlen István ellen Tordárol. Minekelőtte meg egyezhettenek[y] volna Kornis Sigmondal, 's véle levő Bihar Varmegyei haddal az Erdellyi hadak, addig azokra réá méne az Ellenség Szalontánál, és nolle velle[z] meg kelle űtkőzni vélle Kornis Sigmondnak, mert el nem szálhata mellőle.[aa] Lőn az űtkőzet estve felé, 's a' setét éj választá el őket egymástol; igen Emberűl forgatá ugyan magát az a' kevés Magyarság, de e' felett az Isten keze tsudálatoson forgott benne, 's kettő rettenté meg a' Pogányt. 1-mo Hogy [24a] egy el fogott[a] Magyar azt mondotta, hogy a' Fejedelem a' derék taborral el érkezett.[b] 2-do Hogy azon a'[c] hellyen igen sok Darvak voltak, 's azok fel kelvén éjjel ugy itélt a' Pogány hogy valami sok Embernek[d] szava[e] az: azért meg rettenvén[f] futni kezdett azon[g] a' lapos és seppedekes[h] hellyen; már a' Magyarság is futott[i] Várad felé, 's igy váltak két felé mint a' Vak Koldusok;[j] mindenik fél magát meg verettetnek[k] itélvén. A' Pogányban tőbb veszett el a' lápokban[l] mint az űtkőzetben[m] mert más nap eszre vévén a' dolgot a' Magyarok egy hetig is őlték fosztották őket[n] a' lápokon.[154]

NB. Ezt a'[o] Kornis Sigmond nevű őreg[p] jo Urat is sok árulo névei illette a' Fejedelem ok nélkűl. Ez az űtkőzetről a' Fejedelemhez jöve, 's bátoritto hirt hozván, bé menének[q] Váradra.[155] De azonban illyen dolog esék:[r] Hir jöve a' Táborra, hogy jő a' Vezér ujjab nagy készűlettel hozván Betlen Istvánt, kin a' Magyarság ugy el ijede hogy sátoraikat fel szedék;[156] az Urak [24b] titkon egyben gyűlének a' Vesselenyi Boldi'sár Szállására, 's 'Sinatjokban azt forgattyák vala, hogy reggel a' Fejedelemnek izennyék meg, ha bekelhetik a' Tőrőkkel jo, ha nem a' Fejedelem visellyen

u Kvár I: *a Szilistria*
v Kvár I. és Mvh: *adommal*
w Kvár I. és Mvh: *réánk*
x Mvh: *ki szállatt*
y Kvár I. és Mvh: *meg egyezhettek*
z akarva-akaratlan
aa Kvár I. és Mvh: *előlle*
a Kvár II: *el fogatt*
b Kvár II: karéj-cím: *A' Pogány meg ijed.*
c Kvár II: *a'* hiányzik
d Mvh: *embereknek*
e Kvár I: *szova*
f Mvh: *meg rettentvén*
g Kvár I. és Mvh: *azon* hiányzik
h Mvh: *sűppedékes*
i Kvár II. és Mvh: *futatt*
j Kvár II: karéj-cím: *A' Poganyokbol sok el vész.*
k Kvár I: *meg-verettetettnek*, Mvh: *meg verettnek*
l Kvár I. és Mvh: *veszett a lápok miatt*
m Mvh: *mind az űtkezetben*
n Kvár II: *azokat* (jav. ebből: *magokat*) *azokon* (*őket* helyett)
o Mvh: *a'* hiányzik
p Mvh: *őreg* hiányzik
q Kvár II: *bé mennek*, Mvh: *bé menénk*
r Kvár II: *dolgok esének*

gondot magára, az ország a' Tőrőknek[s] magát nem opponállya,[t] Betlen Istvánt acceptállya.[u] E' tractára[v] elő álomkor[157] el hivak Kemény Jánost is,[w] ki mint Fő Strása Mester, a' Strásáktol tsak a' tájban erkezett vala viszsza, 's mint hogy ő vala az első Varmegyének Ispánnya,[158] imponálák,[x] hogy reggel a' Kővetséget ő vinné meg; ki őket bonis multisque rationibus dehortálá,[y] kivált hogy azt az ellenség tsak[z] hamar meg tudja, 's Szivet vészen rajta. Ezt a' Fejedelem meg tudván azon éjjel, reggel consiliumot[aa] ültete; Némellyeket, mint Föld Vári Ferentzet, Torotzkai Lászlot, Istvánt,[159] Gyerőfi[ab] Jánost[ac] arestáltatá.[ad] De meg értvén hogy az ellenség nem réánk jő, hanem Lippa felé mégyen,[ae] a' mi Magyarinkis[af] Jenőhez[ag] szállának. Holott a' dolog igy esék: Bőjthi[ah] István tsatára küldetvén az ellenség ellen, bé álla a' Pán-[25a] kotai puszta Város hellyébe; a' Pogányság abban semit sem[a] tudván jő vala éjjel a' Magyar Tábor fel verésére;[b] de amazok készen várván réá bőkkenének[c] véletlenűl, a' miéinkre; és egyik fél is a' másiknak Számát nem tudván, /:noha a' Tőrők négy annyi is volt:/ a' miéinktől igen meg veretének,[d] az Esztergomi Bég, Agák, 's egyéb Nagy Rendek ott veszvén.[160] Azután az el lankadt Tőrők békességet kezde jártatni, 's mi sem meheténk réája a' Vizeknek[e] nagy ki áradása miatt, azért mind a'[f] két rész egy másnak Nagy Embereket ada zállagul,[g] az Fejedelem részéről az Első Kemény János vala.[h,161] kiknek az audentian[i] a' Vezér elsőben is igy szolla: *Hány fejetek néktek arra, hogy a' Hatalmas Császár ellen fegyverrel jőttetek, 's földét meg furtátok!* Nb. tzéloz[j] vala a' Sántzra mellybe a' Magyarság verte vala magát. Kinek felele Kemény János:[k] *Nem a' Hatalmas Császár ellen jöttünk, hanem az ellen a' ki a' régi Császaroktol adatott Athname*[l] *ellen mi réánk fegyverrel jött, tőrvényünk*

s	Kvár II: *Tőrőkőknek*
t	szembehelyezi
u	elfogadja
v	tárgyalásra; Kvár I: *tractába*
w	Kvár II: karéj-cím: *Rákotzit a' Fejedelemsegből ki akarják vetni.*
x	reárótták
y	sok és jó okkal lebeszélte
z	Kvár II: *tsak* hiányzik
aa	tanácsot; Mvh: *con'siliumat*
ab	Kvár II: *Gyerőfi* utólag beszúrva, Kvár I. és Mvh: *Gyerőfi* hiányzik
ac	Kvár I. és Mvh: *Jánost etc.*
ad	elfogatta
ae	Kvár I. és Mvh: *menyen*
af	Mvh: *Magyarainkis*
ag	Kvár I. és Mvh: *Jenőhöz*
ah	Kvár I: *Bojthi*, Mvh: *Bothi*
a	Mvh: *nem* (*sem* helyett)
b	Kvár II: karéj-cím: *A' Magyarok a' Tőrőkőkőt erőssen meg verik.*
c	Kvár II: *menének* (*bőkkenének* helyett)
d	Kvár II: *meg verettetének*
e	Kvár II: *Vitézeknek* (*Vizeknek* helyett)
f	Kvár I. és Mvh: *a'* hiányzik
g	Kvár I. és Kvár II: *zálogul*
h	Kvár II: karéj-cím: *A' Fő Vezér Kemény Jánossal mit beszél.*
i	kihallgatáson
j	Mvh: *tzélozva*
k	Kvár I: *Kemény János felele*
l	szultáni hitlevél

's Szabadságunk ellen magát erővel[m] *Fejedelemmé tsinálta: az ellen Szabad magunkat oltalmaznunk:*[n] *mert mi is fegyverűnkel Szolgálo* [25b] *hivei vagyunk a' Hatalmas Császárnak.* Kire viszont monda: *Akarjátok é hogy kőzzitekbe álván a' Hatalmas Császárral meg békéltesselek?* Felele Kemény János: *Mostani időben semmi annál inkább nem kivántatik; mert mi a' Hatalmas Császár kőntősetől*[o] *el szakadni nem kivánunk.* Ki hozatván azért és kezében tartván egy darab[p] bé irott papirossat monda: *Meg felelhettek é ti arra, mellyek a' Hatalmas Császár kivánságai?* monda Kemény: *Mikor meg hallándom*[q] *ugy tudok hozzá szollani.* Kezdé azért olvasni, és tolmátsoltatni[r] a' Conditiokat;[s] mellyek ezek valának: 1. Jenőnek oda adása. 2. Betlen Javainak[t] restitutioja.[u] 3. Zollyominak el botsattatása. 4. Nagy Summa pénz ado, 's egyéb aprolékosbak. Mellyekre felele Kemény: *Ezekre nem hogy én, de a' Fejedelem is az ország nelkűl nem felelhet meg.*[v] Monda a' kevély és goromba Ifju Vezér: *Irjátok meg.* De monda Kemény János: *A' nem elég mert ha mi*[w] *Kérdésnek kellene lenni: arra az Irás nem felelhet; magamnak kel elejekben adnom*[x] *sőt hogy Kővetségem hitelesebb légyen*[y] *a' Társamnak*[z] *is el kel jőni.* El is botsátá mind a' két Magyar Zálagokat[aa] a' bolond Vezér.[162] Azután Tanáts Urak menének 's Csulai György is az Udvari Pap, a' bekesség tractájára;[ab] de akkor a' Pogány fortéllyozni kez- [26a] de, Taborunkat akarván meg űtni, de az nékiek nem succedált[a] vala, meg látván a' Világos vár nézésére[b] a' Fejedelemmel ment ezereket, kiket ellenek jőtteknek gyanitnak vala.[c,163] Azután a Békeség[d] végbe[e] méne, his Conditionibus.[f] 1. Hogy Betlen legyen securitásban,[g] 's Jovai[h] restitualtassanak.[i] Alig is várá Szegény hogy Erdéllybe jőhessen, mert fél vala a' Portai Jediculától. 2. Adna az ország 40.000.[j] Tallért; de azt

m Kvár II: *erővel* hiányzik
n Mvh: *oltalmazni*
o Kvár I. és Mvh: *kőtésétől*
p Kvár I: *darabig*
q Mvh: *meg hallándam*
r Kvár II: *talmátsoltatni*
s feltételeket
t Kvár II: *Jovainak*
u visszaadása
v Mvh: *meg nem felelhet*
w Kvár II: *valami* (*mi* helyett)
x Kvár II: *magamnak kel elejekben adnom* utólag beszúrva, Kvár I. és Mvh: a tagmondat hiányzik
y Mvh: *hitelesebb légyen kővettségem*
z Kvár I. és Mvh: *társomnak*
aa Kvár I: *zálogokat*, Mvh: *zállogakat*
ab tárgyalására
a sikerült
b Kvár I: *meg nézésére*, Mvh: *nézésire*
c Kvár II: karéj-cím: *A' Törők az Erdellyiekkel meg békéllik.*
d Kvár II: *a Békeség* hiányzik
e Kvár II: *véghez*
f ilyen feltételekkel
g biztonságban
h Mvh: *javai*
i visszaadassanak
j mindhárom másolatban *4 000.*, Hermányi másolási hibája

nem kérék meg. 3. Hogy az országnak ujjabb Athnamé adassék; de azt sem adák meg Sollicitatiora[k] is; mert más Esztendőre *Szultán Muráthnak*[164] veszedelmes Szandéka vala Erdélly ellen, mellyet a' Fő Vezér[165] az Erdélyi Kőveteknek igy mondott vala ki: A' Hatalmas Császár oroszlány[l] Szemekkel nézi a' Gyauroknak[m] mostani egymás kőzt[n] valo állapottyokat; ha Isten adja Tavaszra kelve, mihellyen a' Lo a' fűbe haraphat, Személlye[o] szerént[p] meg indul, és a' Nemet *Császárnak* vagy[q] Királlynak kapuja előtt vonnya fel Satorát, 's titeket mintegy kertel ugy vészen kőrűl, azután sohunnan[r] nem félhettek, a' Szél sem ér benneteket. Oh keserves Oltalom! De őszszel a' Fő Vezért a' Fejedelemnek nagy ellenségét [a császár][s] meg őleté; azután maga is meg hala, kitől a' Világ fél va- [26b] la, 's egy fél eszű Csaszár[166] Succedála[t] Igy tarta meg az Isten![u,167]

Az a' Muráth Császár annyira gyűlöli vala a' Fejedelmet,[v] hogy mikor az Erdellyi Kővetek[168] előtte a' Kővettségben a' Rákotzi nevét[w] Emlitik vala, a' kegyetlen Császár mint a' Vadkan megfujja[x] 's meg bőffenti vala magát, 's a' Vezérek a' Kővetséget a' torkokba verik vala, latván hogy nem birja furiáját.[y] Ez ugyan el vesze, de az Erdéllyi Fejedelem ismét olajat őnte a' tűzre; mert 1637-ben[z] késő őszszel, Porta engedelméből, Molduvai[aa] Lupul[ab] Vajda, réá indúla Mathé Vajdára, kivel már az előtt a' Fejedelemnek[ac] Szővetsége vala, kit a' Fejedelem meg segite.[ad,169] Viadal nem esék; mert Lupul el-szalada; de Havasalfőlde tőlle meg[ae] menekedék.[170]

NB. Ekkor az élés szűk a' bor bőv lévén, az hegyeken részegen el maradott[af] Szekellyeket őlik vala az Oláhok, és sokaknak Szemérem testeket[ag] metellik vala el.

k sürgetésre
l Mvh: *oroszlán*
m Mvh: *Gyámaknak*
n Kvár II: *kőzőtt*
o Kvár I: *személle*, Mvh: *személly*
p Kvár II. és Mvh: *szerint*
q Kvár I. és Mvh: *Császárnak vagy* hiányzik
r Kvár II. és Mvh: *sohonnan*
s *a császár* mindhárom másolatból hiányzik, Hermányi másolási hibája
t következett
u Kvár II: *NB. ez vala Amurathes IV-tus ki is a' Tatár Chámnak testálta vala a' Császárságot, praeterealván* ('mellőzvén') *Ibraimot az Őttsét, de az Basák nem tarták meg Testamentumát.* A másoló betoldása
v Kvár II: karéj-cím: *Tőrők Császár nagy haragja Rakotzira.*
w Kvár II. és Mvh: *nevit*
x Kvár II: *meg fuj*
y dühét
z Mvh: *1657-ben*
aa Mvh: *Moldovai*
ab Kvár I: *Lupuly*
ac Kvár I. és Mvh: *a Fejedelemnek az előtt*
ad Mvh: *meg segijte*
ae Kvár I. és Mvh: *meg* hiányzik
af Kvár I: *el maradt*
ag Kvár II: *testit* (*testeket* helyett)

Anno 1638. ismét réá[ah] indula Lupul Mátéra; mert a' Vajdaság a' Portától[ai] néki igertetett vala; de parantsola a' Porta a' Fejedelemnek, hogy abba magát ne [27a] ártsa;[171] azért Matét tsak biztatá; de nem segité[a] meg, mindazáltal meg veré Lupult.[b] Ettől az 1638-tol fogva nyugovék[c] országunk ad Annum 1644.[d] De benn Tőrvenyes Szin alatt sokakat nyomoritta meg a' Fejedelem, 's azok kőzt a' Székellységet, a' Brassaiakat, és[e] Szebenieket, de ki győzné[f] elé[g] számlálni a' sok gonosz végezéseket![h,172]

Sok időtől fogva pedig a' Svecusok[i] a' Császár ellen valo confoederatiora,[j] a' Magyar Országi Evangelicus Status[k] is ugyan arra Sub spe coronae[l] izgattyák vala. A' Litvaniai Janusius Radzivil Hertzeg[173] /:mivel az akkori Lengyel Király halálához kőzelit[m] vala:/ a' Lengyel Koronával biztattya vala ab Anno 1643,[n] kérvén arra is, hogy szerzené[o] néki a' Lupul Vajda Léányát,[174] remenlvén[p] ott[q] amplum Dotalitiumot;[r] mellyben a' Fejedelem semit nem Szolgálhata.[175] De láták a' Tanáts urak hogy soha Rákotzinak ezt a' promotiot[s] a' Porta meg nem engedi, mert igen gyűlőli. Cassai István tanátsából kére Engedelmet a' Portától[t] a' támadásra[176] 's adaték is,[u] de ugy hogy ha[v] a' XIII. Varmegyéket appraehendalhattya,[w] mig birja adjon a' Portának 40.000 Tal- [27b] lért; mellyre a' Fejedelem réá is igéré magát; de praesenti[x] pedig a' meg engedésért kivána[y] 25 000 Tallért.

De azonban a' Svecust el voná a' Dániai Király által a' Romai Császár;[177] Kassát, Kállót, Tokajt, Szathmárt muniálá.[z] Azért már nem lehete egyéb benne, hanem Feb-

ah Kvár I: *rá* (*réá* helyett)
ai Kvár II: *Portárol*
a Kvár I: *segijté*
b Kvár I: *Lupujt*
c Kvár II: *nyugvék*, Mvh: *nyuguvék*
d 1644. évig
e Kvár I. és Mvh: *a* (*és* helyett)
f Mvh: *győzni*
g Kvár II: *elő*
h Kvár I. és Mvh: *végzéseket*
i svédek
j szövetségre; Kvár I: *Confederatiora*
k protestáns rend
l a korona reményével
m Kvár I: *kőzelget*, Mvh: *kőzelitett*
n 1643. évtől
o Mvh: *szerezné*
p Mvh: *remélvén*
q Kvár I. és Mvh: *az* (*ott* helyett)
r gazdag hozományt; Kvár II. és Mvh: *dotalitiumat*
s előmenetelt
t Kvár I. és Mvh: *a Portától kére engedelmet*
u Mvh: *adattatékis*
v Kvár II: *ha* hiányzik
w megszerezheti
x most
y Kvár I: *kivánna*
z megerősítette

ruarii a' Fejedelem el indula,[178] és Szathmárt obsidéálá[aa]. Kemény János által. Azután Fülek felé méne, hadi Ember sem vala;[ab] a' hadi regulákat sem tudja vala; a' hadak unnyák vala; 's alig hogy oda nem hagyák a' Magyar Országiak; a' Császár Armádája erőssen nyomul vala utánna;[ac] de el álla előlle. Melly Armada ha a' Fejedelem hadait ruinalhattya[ad] vala, jaj lesz[ae] vala az Evangelicusoknak mindenűtt;[af,179] ruinaltatik is vala ha a' Serény *Puchám* Generálon áll vala az egész dolog: De Gétz Generál kőz katonából nagyra ment Ember, Nemet regulát tarto vitéz /:ki kedvetlen 's embertelen tekintetű tarjagos[180] rufus[ag] ábrázatu vala:/ kesedelmezik vala.[181] Ekkor intercipiáltaték[ah]. *Puchámnak* egy tréfás Levele mellyben a' Fejedelmet 's hiveit tsufolván irja vala: hogy ollyan Passusokat[ai] hagy- [28a] tak őrizet nélkűl, hogy a' Német Kurvák is szégyenleték volna ugy hagyni.[a] Ir ekképpen is:[b] Princeps e' Castris discessit, et Nobis reliquit unum Eb szart: Vesselenyi sequitur ipsum; si ego non juvabo eum fiam Bestye kurva fia: Noster Bistardus /:ez a'[c] Getz General:/ post me venit et si ipse non juvabit[d] Kurva légyen az Annya.[182] E' motusban[e] Istentelenűl tselekedének az Ibrányi Mihály hadai,[f] mert noha Salva Qvardiat[g] kértenek; 's igeretet is vettenek, de még is a Sebesi[h] Klastromot fel verték, 's Baratokat is őltek meg.[183] Itt sok dolgok után Csauz[184] érkezék a' Portárol illyen parantsolattal,[i] hogy Supersedealna[j] a' Fejedelem a' Nemet ellen valo hadakozástol, s lenne contentus[k] a' 7. Varmegyékkel, melyeket Betlen Gabor is birt;[185] 's ekkor a' Frantz és Svecus[l] kővetei mind a' Fejedelem mellett valának.[186] El hagyván itt sokat[m] - - - - - - - - -

Oda ki jártában a' Fejedelem meg betegesedék, gutta űtésnek Speciessével,[n] mely 1644-ben is érte vala,[o] meg kőnnyebbedvén haza jőve ugyan; de ujjabban fekűnni esék Gőrgényben, 's alig hogy meg nem hala, de ismét meg fordula. Anno 1648.

aa megostromolta
ab Kvár I: *se vola*, jav. ebből: *voln...*
ac Kvár II: *utánnak*
ad tönkreteheti
ae Kvár I. és Mvh: *lészen*
af Kvár I. és Mvh: *mindenűtt az Evangelicusoknak*
ag vörös hajú
ah elfogatott; Kvár II: *intercipialtatik*
ai átjárókat
a Kvár I. és Mvh: *hadni*
b Kvár II: karéj-cím: *Puchám tréfás Levele.*
c Kvár I: *a'* hiányzik
d A fejedelem kivonult a táborból, és nekünk ebszart hagyott ott; Wesselényi üldözi; ha nem segítem meg őt, Bestye kurva fia legyek: a mi Bistardusunk (...) jön utánam, s ha ő nem segít
e hadmozdulatban
f Kvár II: karéj-cím: *Ibrányi hadai' Istentelen tselekedetei.*
g mentesítő levelet; védőőrizetet
h Kvár II: *Sebesti*
i Mvh: *porontsolattal*
j elállna
k elégedett
l francia és svéd
m Kvár I. és Mvh: *véghetetlen sokat*
n nemével; Kvár II: *a' Speciessével*
o Kvár II: karéj-cím: *Rákotzi betegeskedik.*

Gőrgénybe [28b] menő uttyában ismét meg betege<se>dék fataliter,[p,187] de még fel vervén magát ki méne vadászni.[188] Sőt még Fejervárra is viszsza méne. Betegsége nem obstálván[q] Lengyel Országban Interregnum lévén, lévén pedig Jo akaroja Radzivil, és mások is[r] igen sokan,[189] oda is Követeket[190] küllde 20.000 Tallér uti költséggel, adván kezekben 40.000 aranyakat,[s] ha látnák hogy jol folly[t] dolgok, de azonban halalanak hirét halván a' jo munkának nyaka szakada, mellyhez nagy remenység lehet vala.[191] Utolso szavai kőzt ezt[u] mondotta vala a'[v] Fijárol,[192] a' Fejedelem[asszszony][w,193] előtt, és Csulai György előtt a' Püspők előtt: *Félek attol hogy Rákotzi György nem fogja meg betsűlleni*[x] *az én Jambor Szolgaimat, és a' Huszár Mátyás, és Boros János tanátsa el veszti őtet.*[194]

II. RÁKOTZI GYŐRGYRŐL

Ezt az Attya választatá Fejedelmül;[y] de Szűléinek engedetlen fia[z] vala, mellyet igen meg mutata tsak azzal is hogy midőn a' Bathori Kis Aszszony[195] nekie[aa] el jegyeztetett volna /:ki igen Papista vala:/ kiványa vala a' Fejedelem 's a' Fejedelem Aszszony, hogy addig mutasson keménységet, mig publicẽ Relligiojának nem renuncial,[ab] de a'[ac] semit nem[ad] akar vala a' Religiora nézni [29a] ugy meg győzte vala a' Léányhoz valo Indulat, Sőt annyira nyakaskodik[a] vala, hogy azzal is ijesztetik vala Kemény János által, hogy mint Absolon Fiát tudja az Attya az Orszaggal degradaltatni.[b,196] Attya halála után a' Napát inkább revereallya[c] vala, mint az Edes Annyát; Annyát[d] tsak a' félelem betsűltette, hogy annak Libera dispositioja[e] vala[f] minden

p végzetesen
q akadályozván
r Kvár I. és Mvh: *is* hiányzik
s Mvh: *Aranyokat*
t Kvár I: *fol a*
u Kvár II: *Szavaiban azt*
v Mvh: *a'* hiányzik
w mindhárom másolatban *Fejedelem*, Hermányi másolási hibája. Kvár I. és Mvh: csillag alatt: *A Fejedelmen itt értsed ugyan a Fiát, II. Rákotzi Györgyőtt, kiről az attya ezen szavakat* (Mvh: *szokat*) *mondotta: mert ő még attya idejében, 1642-ben Fejedelemnek választatott vala.* A félreértést helyreigazítani kívánó megjegyzés így Benkő József ősmásolatából származik.
x Kvár I. és Mvh: *meg nem fogja becsűlni* (Mvh: *betsűlleni*)
y Kvár I. és Mvh: *Fejedelemül*
z Kvár I. és Mvh: *fiu*
aa Kvár I. és Mvh: *néki*
ab nyilvánosan vallását meg nem tagadja
ac Kvár I: *ez*, Mvh: *e'*
ad Kvár II: *sem*
a Kvár I: *nyakaskadik*, Mvh: *nyakoskodik*
b elmozdíttatni
c tiszteli
d Kvár II: *az Annyát*
e szabad rendelkezése
f Kvár I. és Kvár II: *volt* (*vala* helyett)

Javaiban.[g] Az Őttsivel[h],[197] nagy Simultást[i] tarta;[198] az Attya Testamentumát el szaggatá[j] titkon. etc.[199]

A' tanátstalan Ifju Fejedelem a' Lengyel Országi[k] Követeket is[l] tsak az[m] Attya halálárol tudosita,[n] nem ada nekiek Plenipotentiat, hogy a' Competentiat urgéállyák a' Respublica[o] előtt; noha az Attya nem tsak magát, hanem Fijait is fel tétette vala, a' mellyiknek már Szolgálattyát kivánna a' Respublica.[200] A'[p] Respublicabéli Factorok[q] is egy néhány hétig praeteréálak[r] szokás ellen a' választást, varván Erdellyből a' tudosittást;[201] de hijába. Azért a' Követek is re Infecta[s] haza jövének. A' Lengyelek pedig választák *Casi-* [29b] *mirt,*[t],[202] kit azért is utálnak vala a' Lengyelek, mert /:ha [pápai dispensatióból][u] is:/ a' Testvér Báttyának Feleségét vette vala Feleségűl incestuose;[v] mint hasonló dispensatiobol Ladislaus is Ferdinandus[w] 2-dus Léányát vette vala, holott az ő Annya és a' Léány Annya egy Testvérek valának.[203] Ez a' Casimir lett vala belső Emberré is, noha parázna természetű ember vala, és egy nehányszor meg frantzuzott vala.[204]

Azonban a' Kozákok Követtyei /:kikhez is Levelet küldött vala I-sö Rákotzi Györgyi:/[x] el érkezének 's aperte[y] invitálák a' Fejedelmet, vagy Őtsét ha Attyok meg holt is, a' Királlyságra;[205] kikkel de modalitate tractálván,[z] el botsátá egész contentummal.[aa] Utánnok[ab] mindjárt érkezék[ac] Velipolszki, a' Casimir, és Respublica Követtye a' Kozákság ellen Segitséget kérvén,[ad] de ez nagy álnoksággal jár vala, biztatván mind kettőt, a' Respublicanak hozzájok valo jo[ae] affectiojával:[af],[206] de külön beszélvén titkon II-dik Rákotzi Györgyel, annak elméjét azzal a' hizelkedéssel neveli vala,[ag] hogy tudni-

g Kvár II: *jovaiban*
h Kvár I. és Mvh: *Őtsivel is*
i versengést
j Kvár I: *el szaggatja vala*, Mvh: *el szaggatta vala*
k Kvár I: *Országbéli*, Mvh: *Országbeli*
l Kvár II: karéj-cím: *II. Rakotzi György tanátstalansága, a' Lengyel Királyság iránt.*
m Kvár I. és Mvh: *az* hiányzik
n Kvár I. és Mvh: *tudositotta 's*
o teljhatalmat, hogy az illetékességet (t.i. az ifjabb Rákóczi Györgyét) szorgalmazzák az ország
p Kvár I. és Mvh: *'s a'*
q párthívek, ügynökök
r késleltették; Kvár I. és Mvh: *protelálák* 'távol tartották'
s dolguk végezetlen
t *Casimirt,* más.h.
u mindhárom másolatban: *Papjai dispensatiojából* 'fölmentéséből', Hermányi félreértése
v vérfertőző módon
w Mvh: *Ferdinánd*
x Kvár II: karéj-cím: *II. Rákotzi Györgyőt a' Kozákok a' Királyságra hivják.*
y nyíltan; Kvár II: *aperte* hiányzik
z a dolog módjáról tárgyalván
aa megelégedéssel
ab Kvár II: *Utannak*
ac Kvár II: *érkezének a'*
ad Kvár II: karéj-cím: *A' Lengyelek segitseget kernek tőlle a' Kozákok ellen.*
ae Kvár I: *jo* hiányzik
af hajlandóságával
ag Kvár II: karéj-cím: *A' Lengyel Követek kétszinségek.*

ilik nékiek ollyan Király kellene,[ah] mint az Ifju Fejedelem, Familiaris,[ai] kevéllység nelkül valo, Martialis[aj] etc. [30a] Külön pedig az Öttsének[a] Rákotzi Sigmondnak azt[b] mondja vala, hogy a' Lengyel Nemzetnek a' volna kedvességében,[c] mint a' kinek elmességének, Eloquentiájának,[d] jozan[e] életenek, Tudománnyának, 's egyéb virtussainak,[f] nagy hire volna kőzöttek;[g] a' Báttyanak pedig reszeges tsekélly Elméjü, és parasztos humoru nevezete[h] volna ő előttek[i] etc. Igy akar vala kőzöttök[j] alattomban valo[k] aemulatiot[l] indittani, a' mint hogy ezután lőtt[m] egy nehány rendbéli Kővetsége is mindenkor tsak álnoksággal folya a' Lengyeleknek.[207] *NB.* Én /: - - - - - - - - - - :/ ezeket a' kéz irásokat irtam ki a' Kemény János Fejedelem kéz Irásából,[n] melly authenticē asservváltatik[o] a' Méltóságos Kemény[p] Familia Archivumában.

Hic Rakotzius victoria debellatae Moldaviae et Valachiae elatus, occasione arrepta, cum Svecus premeret Polonos,[q] Anno 1657 ad Fasces Poloniae rapiendos et Sveco suppetias ferendas properavit cum 40.000. At per Danum Sveco revocato 5000 suorum lectissimorum amisit, omnis bellicus apparatus captus, 37. vexilla[r] adem- [30b] ta, et pactum indecorum inire coactus; inter caetera[s] ut militibus Regiis 10.100.000[t] Florenos numeret; Duci Tartarorum 50.000[u] aureorum Summum[v] deponat; omnes Thesauros e' Templis ablatos[w] sine procrastinatione restituat etc. Sed vix elapsus hac pactione Tartarorum manibus Rakotzius, circumventa suorum aliquott millia abducta[x] in miseram[y] Servitutem; sed et Turcarum Fulmina sensit, qui repudiandum eum statibus imperarant.[z]

ah Kvár II: *kellenék*
ai barátságos
aj katonáskodó kedvű
a Kvár II: *Őttsinek*
b Kvár II: *az*, th.
c Kvár I: *kedvességben*
d ékesszólásának
e Mvh: *jozon*
f erényeinek
g Kvár I: *kőzőttők*
h Mvh: *nevezetek*
i Kvár I: *ő előttők*
j Mvh: *kőzőttek*
k Kvár II: *valo* hiányzik
l versengést
m Mvh: *lett*
n Kvár I. és Mvh: *kéz irásokat Continuatio* ('folytatás') *gyanánt tettem ide nagyobbára Kemény János irásából*
o eredetiben őriztetik
p Mvh: *Kemény* hiányzik
q Kvár II: karéj-cím: *Infortunium Rákotzii II-di* 'II. Rákóczi szerencsétlensége'
r Kvár I: *vexilia*
s Kvár II: karéj-cím: *Pactum Indecorum Rákotzii II-di* 'II. Rákóczi dicstelen egyezsége'
t Kvár I. és Mvh: *11100000* (Parschitznál *decies centena florenorum millia*)
u Parschitznál *centum quinquaginta millia*
v Kvár I. és Mvh: *Summum* hiányzik
w Mvh: *oblatos*
x Kvár I: *abacta*, Mvh: *abaucta*
y Kvár I: *miseriam*
z Kvár I: *imperavit*, Mvh: *imperaverit*

Tum electus quoque est in Principem *Franciscus Rhédei*,[208] sed eum Rakotzius Medgyesini iterum coëgit imperata facere; hinc Turca irritatus, magno adparatu militari adducto,[aa] insuper 80.000 Tartaris, in <an> augmentum numerosi Exercitus praecurrentibus Anno 1658. per Valachiam in Transsylvaniae[ab] viscera se effudit, et ad satietatem grasssatus, 40.000 Dacorum miserabili praeda rapuit.

Tum Rakoczio per saltus Transylvaniae volitante, electus est in Principem Turca demandante *Bartsai*;[209] sed Rakoczius et hunc oppressurus Cibinium obsedit, quo se receperat Bartsaius, cum mille quingentis Turcis, sed supervenit *Szeydi Basa*, solutaque obsidio est.

Bartsaius primum honorem Principatus Johani Kemény ultro deferre volebat; at Turca adimebat[ac] attamen postea eidem resignavit; ipse Kővarino[ad] eductus vita privatus, et in ignobili vico sepultus.[211]

Rakotzius Anno 1660. inter [Gyalum][ae,212] et Fenesium[af] Barbarorum multitudine opprimitur; acceptis et ipse quator vulneribus. Tum Turca omnia ferro et flammo[ag] vastavit; Varadinum Clavem Hungariae et Transylvaniae expugnavit, magno Christianorum damno.

Supererat mora et scopulus publicae securitatis, Johannes *KEMÉNY*, fultus aliquot Legionibus Caesarianis, Duce *Monte Cuculi*, sed Ali Basa cum 70.000 appropinquans,[ah] ejus loco Principem Constituit Michaelem APAFIUM, virum pacis

aa Kvár II: karéj-cím: *Turcae et Tartari in Transylvania vastant* 'a törökök és a tatárok földúlják Erdélyt'

ab Kvár I: *Tansylvaniae*, th.

ac Kvár I. és Mvh: *abimebat*, más.h.

ad Kvár I. és Mvh: csillag alatt: *Non Kővarino, sed Arce Györgényensi eductus vide Historiarum Transylvaniae Joannis Bethlen, et Joannis Szalárdi. Item, Transylvaniae meae Tom. I.*[210] 'Nem a kővári, hanem a görgényi erődítménybe vonult; lásd Bethlen János és Szalárdi János Erdélytörténetét. Továbbá a sajátomat, I. kötet.' Benkő József megjegyzése.

ae mindkét másolatban, továbbá Parschitznál *Gyulam*

af Mvh: *Fenisum*

ag Kvár I: *flam* [őrszó: *mo*] *ma*, Mvh: *flamma*

ah Kvár I: *approquinquans*

amantissimum Anno 1661, et duplicato tributo digreditur. At statim Kemenius Apafium agreditur: in Segesvár, etc.[ai] *NB.*[aj] Haec pauca e' Tabella *Parschitii.*[ak,213]

ai Kvár II: *Tum Rakoczio per slatus Transylvaniae... in Segesvár, etc.* hiányzik. Helyette: *Tum Turca demandante electus est in Principem Bartsai, post Kemény, abinde Apafi, vir pacis amantissimus.* 'Ekkor a török javaslatára fejedelemmé választották Barcsait, majd Keményt, utána Apafit, a békeszerető férfiút.'

aj Kvár I. és Mvh: *NB.* hiányzik

ak Ez a Rákóczi, elbizakodottan moldvai és havasalföldi győzelmétől, élve az alkalommal, amikor a svédek a lengyeleket szorongatták, 1657-ben odasietett 40 000 emberrel, hogy magához ragadja Lengyelország kormányzását, és a svédeknek segítséget vigyen. Miután azonban a dánok miatt a svédeket visszahívták, 5000 legjobbját elveszítette, egész hadi fölszerelését elvették tőle, 37 zászlójától megfosztották, és dicstelen egyezséget kényszerült kötni; egyebek között hogy a királyi hadaknak 10 100 000 (Parschitznál 1 000 000) forintot fizessen; a tatárok vezérének 50 000 (Parschitznál: 150 000) aranyat tegyen le; a templomokból elvitt valamennyi kincset haladéktalanul szolgáltassa vissza stb. De alig csúszott ki Rákóczi ezzel ez egyezséggel a tatárok kezéből, néhány ezer emberét bekerítették, és szomorú rabságba hurcolták; de a törökök csapásait is megtapasztalta, akik megparancsolták a rendeknek, hogy tegyék le őt. Ekkor választották meg fejedelemnek Rhédei Ferencet is, de őt Medgyesen Rákóczi ismét arra kényszerítette, hogy engedelmeskedjék parancsainak. Ezen a török fölháborodva, nagy hadi előkészületet téve, azonfelül a népes sereg növelésére 80 000 tatárt előreküldve, 1658-ban Havasalföldön keresztül elárasztotta Erdély belsejét; és a megúnásig garázdálkodva 40 000 erdélyit siralmas zsákmányként ragadott magával. Ekkor, míg Rákóczi Erdély hegyei közt tekergett, fejedelemmé választották a török által jelölt Barcsait; de Rákóczi őt is legyűrni készülvén megostromolta Szebent, ahova Barcsai ezerötszáz törökkel visszahúzódott, de Szejdi basa közbelépett, és az ostrom véget ért. Barcsai először önként át akarta adni a fejedelmi tisztet Kemény Jánosnak, de a török ezt megtiltotta; később mégis visszaadta neki; őt magát Kővárból kicsalva megölték, és egy jelentéktelen faluban temették el. Rákóczit 1660-ban Gyalu és Fenes között a barbárok sokasága legyőzte, ő maga is négy sebet kapott. Ekkor a török tűzzel és vassal mindent végigpusztított; Váradot, Magyarország és Erdély kulcsát ostrommal bevette a kereszténység nagy kárára. A közbiztonság akadálya és veszélyeztetője Kemény János maradt, akit néhány császári légió támogatott Montecuccoli vezetésével. De Ali basa 70 000 emberrel közeledve az ő helyében fejedelemmé tette Apafi Mihályt, a békeszerető férfiút 1661-ben, és az adót megkétszerezve távozott. Kemény pedig Apafit azonnal megtámadta; Segesvárott stb. NB. Ez a kis rész Parschitz *Tabellá*jából való.

1. Mikor Kemény János Szőllőshez szallott volna, hogy meg szállya Seges Várt, a'hol az Ujj Fejedelem Apafi[b] Mihálly vala, illyen álmat[c] lát éjtzaka Apafi, hogy *Kemény János alázatoson*[d] *eleibe ment; és testamentumban*[e] *ő*[f] *néki hagyta gyermekeit.* Mellyből fel serkenvén bizodalmat is vett a' Fejedelem, biztatta is azokat kik mellette voltanak: ki is akart az nap menni a' Basával;[214] de a' Basa nem engedte.

2. Mikor a' Fő Vezér[215] /:a' Hallér Gábor[g] vádjára probára:/ Érsek Ujvárra[h] hivatta Apafi Mihállyt, akkor előre Ali Bassa[i] /:ki Apafinak fogadott Attya[j] vala:/[216] tudosittatá[k] arrol, ki arulta el, és intette is hogy tsak harmad magával is mennyen ki a' Fő Vezér parantsolattyára. Kőzel érkezvén tsak arrol is meg intette, mint űllye a' Lovat,[l] mert Hallér azzal vádolta vala, hogy valami Effoeminatus[m] Ember volna Apafi; azért a' Fejedelem is meg hántatá rajta magát.[n] etc. etc. etc.[o]

3. Teleki Mihálly[217] egyedűl munkalodván[p] azt, hogy az Austriai Háznak által adattassék[q] Erdélly; vegre meg [31b] bannya dolgát, 's ezt mondja Radnoton az Urak előtt: *Ha ezt a' dolgot két Fijaimnak*[r] *Istennek valo meg áldozásával*[s] *meg fordithatnám, meg tselekedném.*

4. Az Apafi Ur Vatsorájahoz valo kellyhéit[t] és egyebeket Hugenbóótné[u] véve meg /:mikor az Apafi vagyonjai hotya vetyére hányattatának:/[v] kiket Hugenboot[w] /:ki egy Fő Strása Mester vala:/ *talám* Német Országba fel vivé.[218] *NB* A Pohár tiszta aranybol vala, 's minden hozzá valo ezűst kannák aranyosok.[x]

5. Ugy hallottam T[iszteletes] *Szigethi István* Uramtol, hogy ezen *Bethlen Farkas' historiájának*[219] nyomtatásában csak addig mehetvén a' typographus[y] /:lévén a'

a Jegyzetek I. Apafi történetéhez
b Kvár II: karéj-cím: *Apafi Mihály álma.*
c Kvár I: *álmot*
d Kvár I: *alázatosan*
e Kvár I: *testamentumába*, Mvh: *testamentomba*
f Mvh: *ő* hiányzik
g Kvár II. és Mvh: *Gábor* hiányzik
h Kvár I. és Mvh: *Érsekujvárhoz*
i Kvár II: karéj-cím: *Apafit Hallér el vadolván, a' Fő Vezér eleibe hivják.*
j Kvár I: *apja*
k Kvár I. és Mvh: *tudositotta*
l Kvár I: *lovát*
m elpuhult
n Kvár I: *meghántatá a' lovan magát*
o Kvár I: *etc.etc.etc.* hiányzik, Mvh: *etc.*
p Kvár I: *munkálkodván*
q Kvár I: *általadassék*, Mvh: *adatassék*
r Kvár I. és Mvh: *fiamnak*
s Mvh: *áldozásával* (*meg* hiányzik)
t Kvár I: *kehelyeit*
u Kvár I: *Hugenpotné*
v Kvár I: *kotyavegyére hányatnának*, Mvh: *kotya vetyére hányatának*
w Kvár I: *Hugenpot*
x Kvár I: *aranyosak*
y nyomtató

Typographia Keresden:/, a'mint ezen exemplár[z] van, Tökölyi <István> Imre Törczvárnál béűtvén,[220] *az autográphumot*[aa] *el vitte*[ab] sok exemplárokkal egyűtt, 's e volna oka, hogy e' szép historia titulus,[ac] és végnélkűl van. Azt pedig égy Brassai vén Compactortol[ad] hallom vala, hogy a' typographusnak minden első árkusáért[ae] égy égy aranyat fizettek volna.[af]

6.[ag] A[ah] Béldi Pál, és Groff Csaki Lászlo Rebelliójának[ai] 's a' Portán valo vádoskodásának[aj] el bontására kővetségbe kűldetett Betlen Farkas a' Historianak Authora[ak] negyed magával: t.i. Mikes Kelemennel, Szilvási Bálintal, Enyedi Pállal. Beldi pedig ezekkel ment vala el: Csaki Lászlo, Domokos Thamás, Pascho Kristof, Belenyesi Sigmond, Kálnaki[al] Balint.[am,221] De ezek Zollyominak keresnek vala Fejedelemséget, 's Beldit meg játzodtatván, őtőt 's magokat őrőkős fogságba ejték. A Kővetek pedig őrők Emlékezetre mélto Leveleket hozának a' Fejedelemnek és országnak 1678-ban.[an,222]

z példány; Kvár I: *ezenplár*, th.
aa kéziratot
ab Mvh: *elé vitte*
ac címlap
ad könyvkötőtől
ae Mvh: *Árkusért*
af Mvh: *fizettek volt*; Kvár II: a bekezdés hiányzik
ag Kvár II: *5.*
ah Kvár I: *A* hiányzik
ai fölkelésének
aj Kvár I: *vádoskádásának*, Mvh: *vádaskodásának*
ak Kvár I. és Mvh: *követségbe ennek a' Historiának authora* (Kvár I: csillag alatt a margón: *az az Bethlen Farkas*) *expediáltatott vala* ('szerzője küldetett vala')
al Mvh: *Kálnoki*
am Kvár I: *és Kálnoki Bálinttal*
an Kvár II: *NB. A' Betlen Farkas Historiájának azért nints se Titulussa se vége, mert mikor a' Historia nyomtattatnék, Keresden lévén a' Typographia, Tőkőllyi Tőrts Varnál bé űtőt az Autographumot el vitte sok Exemplarokkal egyűtt.*

Hermányi Dienes József ma ismert kéziratainak, illetve másolatainak túlnyomó többsége a Román Tudományos Akadémia különböző levéltáraiban található. A kiadás alapjául így a Magyar Tudományos Akadémia birtokában levő mikrofilmek szolgáltak.

A szövegközlés az RMPE-sorozat bevált módja szerint történt, figyelembe véve az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata* (Bp. 1988.) előírásait. Bár a szövegek egy része ad egykorú lapszámozást, az autográf művek lapszámozását kivéve levélszámozást alkalmaztunk. Ez []-ben áll. A központozást – lévén igen hasonló a maihoz – kiadásunk megőrizte, figyelemmel a helyesírástörténet követelményeire is. Megőriztük továbbá az eredeti szövegek egybe-, illetve különírási módját, kivéve ha a mártogatós toll technikája vagy a sorvégi elhelyezkedés okozta a maitól eltérő írásmódot. Jelzés nélkül javítottuk a néhol előforduló mondatkezdő kisbetűket, de nem minden pontot értelmeztünk mondatvégnek. A szöveget bekezdésekre tagoltuk. A zárójeleket eredeti /.../, vagy /:...:/ alakban közöltük. Az eredeti, a sorok elején jelölt idézőjeleket a mai formában használtuk; az aláhúzásokat kurziválással helyettesítettük, s csak a főszövegben jelöltük. A rövidítések feloldása, pótlása, kiegészítés []-ben történik. Minthogy szépirodalmi szövegekről, sokszor párbeszédek tolmácsolásáról van szó, olyan szavak rövidítéseit is föloldottuk, amelyeket más esetben rövidítve közlünk (pl. kegyelmed, anno); e közkeletű, írástechnikai rövidítések föloldását, valamint a diakritikus jel esetleges hiányát nem jeleztük. A törlés jelölésére <...>, olvashatatlan szövegrész jelzésére ?...? szolgál. A (?) a megoldás bizonytalan voltát jelzi.

A szöveget kétféle jegyzet kíséri.

A szövegkritikai jegyzetek közlése levelenként újrakezdett betűjelzéssel, lábjegyzet formájában történik, feladata a szövegben nem értelmezett idegen nyelvű szövegek, kifejezések fordítása, az idézetek forrásmegjelölése, a javítások, beszúrások, a szövegben javítva közölt hibás szóalakok jelzése, továbbá a variánsszövegek eltéréseinek föltüntetése. Az őrszók közlésétől, hacsak jelentőségük nincs, eltekintettünk. A helyesírási, hangjelölési (ékezethasználat, -ba ~-ban), valamint a nem tartalmi jellegű (ki~aki, a'~az, 's~és stb.) változatokat nem tüntettük föl. Azonos szavak fordítása egy levélen csak egyszer, ha azonos szövegrészben sorozatosan ismétlődik a szó, csak az első esetben szerepel, eltekintve a szókapcsolatoktól.

A tárgyi jegyzeteket művenként újrakezdett számozással közöltük a kötet végén. Ennek feladata a forrásmegjelölés és forráskiigazítás; a szereplő személyekről, fogalmakról, esetenként (első előfordulásukkor) régies és tájnyelvi szavakról, ill. földrajzi nevekről szükséges tudnivalók közlése. A kötet végén a régies és tájnyelvi szavak szójegyzéke, az annotált névmutató és földrajzi névmutató a részletes tudnivalókat betűrendben tartalmazza. Erdély helyneveinek azonosításához Ernst Wagner helynévlexikonát (*Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen.* Köln-Bécs 1977. Studia Transylvanica), Nagyenyed helyneveinek azonosításához Szabó T. Attila közleményét használtam (*Ada-*

tok Nagyenyed XVI-XX. századi helyneveinek ismeretéhez. Kolozsvár 1933.). Nem kaptak tárgyi jegyzeteket, ill. annotációt a közismertnek tekinthető fogalmak, tulajdonnevek. Az előző kiadások jegyzetanyagát figyelembe vettük.

A kötetet Rövidítések jegyzéke, térképmelléklet és fotómelléklet zárja le.

*

Több Hermányi-művet is tartalmaz a két kolligátum, így fontosnak tartjuk azok teljes ismertetését; ezt itt közöljük.

A gyulafehérvári kolligátum (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349./I.) 92 számozatlan levélből áll. Ezt használta Klaniczay Tibor (*Hermányi Dienes József ismeretlen munkája.* = ItK 1954. 58-62. Megjelent a *Reneszánsz és barokk* c. kötetben is. Bp. 1961. 558-566.).

Címlapján:

Hermányi Jósef
Nagy-Enyedi refor. Lelkész
Kéziratának
Másolatja.
/:L: Hermányi Jósefről a munka végén:/

Alatta pecsét: BATTHYÁNYI KÖNYVTÁR GYULAFEHÉRVÁR. A kolligátum elején és végén könyvtáros-bejegyzés 1857-ből. Tartalma a kézirat aláhúzott címei szerint:

2a-2b: Édes Posteritásim
3a-17b: E biographia Nicolai Betlen
17b-18a: Carmen Nic[olai] Betlen ad Josephum filium (latin)
18b-19b: Andreas Osiander
19b-22b: E Schmeizelio Coronensi de statu Ecclesiae Lutheranae Transylvanicae (latin és magyar)
22b-30b: Isabella királyné diplomája... (latin); utána folytatólag egyháztörténeti feljegyzések 1559-1646-ig (magyar)
31a: Sméizel a Templ[omi] Musikárol
31a-31b: A Keresztelés Brassoban igj megyen véghez
31b-32a: A Temetésről Brassoban
32a-34a: Szász Püspökök Catalogussa
34a-36a: A székely reformatusoknak Gravaminai és postulatumi...
36a-37a: Resolutio v.d. Ministorum Orthodoxorum...
37a-38b: Pasquillus... sub Diaeta Anno 1751. (latin)
38b-50a: A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben
51a-74b: [Püspökök élete]
75a-75b: üres
76a-91a: [Lázár György és Bíró István verses levelezése]; a levelek 1760 áprilisától augusztusáig vannak keltezve

A címek kiemelése a kéziratban esetleges, köztük a cím alá nem illő vegyes latin, ill. magyar nyelvű történeti és emlékező följegyzések helyezkednek el. Tanúságuk

szerint a kézirat eredetije afféle jegyzetfüzet lehetett Hermányi kezében, amelybe mind az általa talált dokumentumokat, hallott érdekességeket, mind az oda kapcsolódó megjegyzéseit, eszébe jutott apróságokat bejegyezte. A 31a-n dátum: „irám ezt 1752."

Megformálásában öt kéz vett részt. Az 1. kéz az *E biographia* megkezdésekor (3a.), amelyből csak egy bekezdést írt, lapszámot alkalmazott (1.). Több lapszám az egész kéziratban nem fordul elő. Tőle származik: az 1a-tól a 3a. 1. bekezdéséig; az 5a. 2. bekezdésétől a 6a. végéig; a 26a-tól a 26b. végéig; az 59b. közepétől a 63a. végéig; a 64b-től a 65b. 1. bekezdéséig; a 71a-tól a 71b. háromnegyedéig; a 73a-tól a 74b. 1. bekezdéséig; a 76a-tól a 91a. közepéig.

A 2. kéztől származik a 3a. 2. bekezdésétől az 5a. 1. bekezdéséig; a 8a. közepétől a 25b. végéig; a 27a-tól az 59b. közepéig. A 3. kéztől származik a 6b-től a 8a. közepéig. A 4. kéztől származik a 63b-től a 64a. végéig; a 65b. 2. bekezdésétől a 70b. végéig; a 74b. 2. bekezdése. Az 5. kéztől származik a 71b. utolsó bekezdésétől a 72b. végéig.

Működött benne továbbá egy könyvtáros a 19. század közepén. Tőle származik a címlap, valamint a 91a. alján a címlapon megígért tájékoztatás: „Ezen munka szerzője Hermányi Jósef, – született 1699-ben, <oloh> Olaszteleken /:Bardócz székben:/ – előbb Toroczkó Szent Györgyi ref: pap volt, – Később N: Enyedre jött át, hol 29. évig hirdette hatalmas szonoklatával Kálvin tanát; – meg holt 1763-ban. – Bövebb esmertetését l: Benkő „Transsylv." Tom. II. – pag: 476-477. – Uj Magyar Muzeum. 1856. VI. Füzet. – l: 338. – Károlyfehérvár Ianuario 15-ben 857. ?...?" A szóban forgó helyen Toldy Ferenc közli gr. Kemény József levelét Mike Sándorhoz (1853. nov. 21.), amelyben Kemény Benkő József kapcsán beszél Hermányiról.

A szöveg közvetlen összefüggést egyetlen szöveg esetében sem mutat az ismert Hermányi-másolatokkal. Közvetve a Mvh-kolligátummal rokon, egy közös ősre mennek vissza. Gyenis Vilmos egyik föltételezése szerint a Gyfv kolligátum a Mvh szövegének másolata. Ez a Mvh-ban előforduló szövegkihagyások miatt is lehetetlen, de különösen jól mutatja a két kolligátum különállását az *E biographia...*, amelynél a Gyfv közelebb áll Bethlen szövegéhez, így szükségképpen Hermányi eredetijéhez is. A másolat helyesírását és írásmódját tekintve közel egykorú lehet.

A marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 134 számozott lapot tartalmaz. Az előzéklapon iktári Bethlen Zsuzsanna gr. Teleki Sámuelné címere és jelmondata. Verzóján: „Hermányi Josef Munkaja az Püspökök életekről". A másoló bejegyzése. Lent levéltáros-jelzés: Ms 239.

Végig egy kéz műve. Tartalma és beosztása a Gyfv kolligátuméval megegyezik, de hiányzik belőle a *Sméizel a Temp[lomi] Musikárol* c. bekezdés, a *Resolutio...* és a *Pasquillus...* közé pedig beékelődik a *Rövid Satyra*. A kézirat a *Püspökök élete* szövegével végződik.

A szöveg a Gyfv kolligátuméval egy közös ősre megy vissza. A *Püspökök élete* esetében rokonságot mutat az OL, az OSZK I. és OSZK II. másolatok szövegével (az egyezés jellegéről l. a *Püspökök élete* jegyzeteit). A Gyfv kolligátummal együtt valószínűleg ez őrizte meg leghívebben Hermányi szövegét. Helyesírását és írásmódját tekintve valamelyest későbbi, mint a Gyfv.

Létezésére elsőként Klaniczay Tibor utalt (ItK 1954. 58.). Ezt a kolligátumot használta munkáiban Gyenis Vilmos.

A vers szövegét három másolat tartotta fönn:

1. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) a 69. lap közepétől a 70. lap aljáig. A verset őrszó köti össze a következő szöveggel, egy latin nyelvű, az 1751-es pozsonyi országgyűlésre készült pasquillussal. (A kolligátum részletes ismertetését l. a bevezetőben.) Ezt a szöveget közölte Klaniczay Tibor (ItK 1954. 60-61. és *Reneszánsz és barokk*. Bp. 1961. 353-354).

2. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio major manuscriptorum historicorum Tom. XXII. N° 6.; MTA mikrofilm A 730/III.), a 13a. lapon. A verset őrszavak nem kötik össze a környező szövegekkel. Meglétére Klaniczay Tibor is utalt (uo.).

3. a kolozsvári II. másolat Kemény Sámuel gyűjteményében (Kvár II; Erdélyi Múzeum Levéltára, Kemény Sámuel-gyűjtemény rendezetlen anyaga; MTA mikrofilm A 638/IX.), a 4b. lapon, az 1. kéz írásában, beékelődve a *Püspökök élete* szövegébe a Szigeti Gyula Istvánról és a Deáki Józsefről szóló fejezetek közé; a 4a-4b. lapokat őrszó köti össze.

(A kolozsvári kéziratok részletes ismertetését l. a *Püspökök élete* jegyzeteiben.)

A szövegek kisebb másolói hibáktól eltekintve megegyeznek. Alapszövegnek a Mvh kolligátum másolatát tekintettük, mint amely mentes a két kolozsvári kézirat egyéni helyesírási jellegzetességeitől (a nazáliskettőzéstől, ill. a névelő *az* alakban történő használatától).

A vers mindhárom másolat szerint 1731. május 23-án íródott, így Hermányi Dienes József legkorábbi művei közé tartozik. Keletkezéséről a két kolozsvári másolat címe vall: *Egy Philosophiae Professornak Oratiojára, a ki de* (Kvár II: *de* hiányzik) *Phisiognomia orált egy halottas háznál, irattatott elöl járo beszéd, avagy rovid Satyra H[ermányi] D[ienes] J[ózsef] által, Szent Györgyi Pap hivatalyában midön volna. Az Oratio pedig Iratott* (Kvár II: *Componáltatott*) *Verestoi György* (Kvár II: *V.Gy.*) *által.* Részletesebben a *Nagyenyedi Demokritus* 132. anekdotája írja le a körülményeket: „Ekhárt Gergely Toroczkai Unitárius Esperest, hirét hallja vala, micsoda jeles orátiokat mond ótt egy Református Prófessor /:ez Verestói György vala...:/ 's engemet igen kér vala az becsületes Ember, hogy vagy éggyet közlenék vele, minthogy az Unitáriusoknak Praedicátiói is nem igen réálisok; – küldém azért nékie azt az Orátiot, melyben az Halált Szólgának szegődteti az orátor, a' melyben, bizony nagy prófánitásnak tartom most is, a'mint a' Kristus halálát jádziképpen óda elegyiti az a' becsületes ember:... Hogy én az illyen Halotti játékos órátiokat ne láttatnám helybe hagyni, eleibe irám az Echártnak küldött Exemplárnak Salamonnak ama szavát: – Mint a' nyárhóz a' hó, 's mint a' ki Télben leveti rúháit, ollyan a' ki a' bánatos Szivnek éneket mónd. – Meg ólvasá a' Vén Esperest az Orátiót, 's maga vissza hózván mónda: Nem kell nékem Uram eféle, – erről senki jóbb Itéletet nem tett mint Kegyelmed." (Verestói szóban forgó oratiója az 1730-ban Váradi Zsigmond fölött elmondott funebrális oratio, l. Verestói György: *Holtakkal való barátság*. Kolozsvár 1783. 1-25.) A *Rövid Satyra* Verestóinak e prédikációját, szélesebb értelemben a „nem igen reális" prédikációírói módszert s az ezt elfogadó közönséget kárhoztatja.

A szakirodalomban fölmerült az a hipotézis (Klaniczay Tibor, ItK 1954. 61. és Gyenis Vilmos: *Bod Péter és Hermányi Dienes József. Ismeretlen vitájuk a valóságábrázolásról.* = ItK 1970. 705-706.), hogy a *Rövid Satyra* a püspökök életéről szóló munka kompozíciójához tartozott, s csak a másolók szeszélye, illetve tévedése mozdította el helyéről, megbontva ezzel az *Édes posteritásim* c. prózai elöljáró beszédből, a *Rövid Satyrá*ból és a püspökök élettörténetéből összeállított mű egységét. A kéziratok sorrendjét, bennük a *Rövid Satyra* elhelyezkedését, címét stb. megvizsgálva a hipotézist nem láttuk igazolva. (A *Püspökök élete* kéziratainak ismertetését l. ott.)

A két kolozsvári kézirat szerint a *Rövid Satyra* Verestói prédikációja elé készült bevezetőnek (*Egy Philosophiae Professornak Oratiojára* stb.). Az *Elöl-járo beszéd, és rövid Satyra* (Mvh), illetve *elöl járo beszéd, avagy rovid Satyra* (Kvár I. és Kvár II.) címek nem a *Püspökök élete*, hanem a Verestói-oratio előtti elhelyezkedésre utalnak. A Mvh kolligátum *és* kötőszava nem azt jelzi, hogy a *Rövid Satyra* az *Édes posteritásim* elöljáró beszéddel együtt alkotott volna egy egységet; ez a kötőszó a két kolozsvári másolat *avagy* kötőszavának helyén szerepel, és funkciója is ugyanaz, a kétféle műfaj (előszó + szatíra) együttes megjelenését, egybeesését fejezi ki: elöljáró beszéd, *egyszersmind* rövid szatíra.

A három másolat két különböző címet őrzött meg, az egyik filozófiaprofesszornak nevezi Verestói Györgyöt (Kvár I. és Kvár II.), a másik püspöknek (Mvh). A Mvh másolat eszerint 1760 júniusa, Verestói püspökké választása után keletkezett, a címek különbözése azonban azt sugallja, hogy a kolozsvári másolatok eredetije olyan példány volt, amely 1760 júniusa előtt született.

A *Püspökök élete* írását Hermányi 1759 júliusa előtt hagyta abba (v.ö. a *Püspökök élete* és a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* jegyzeteit) Borosnyai Lukács János püspökségének leírásával. Az 1760 júniusában püspökké választott Verestóiról nem írt új fejezetet (csak a Borosnyaival egyszerre történt lelkésszé avatását jegyezte föl a Borosnyairól szóló fejezetben). Elképzelhető, hogy a püspöki utódlás sorrendjét jelezve Hermányi a *Püspökök élete* után elhelyezte az 1731-ben íródott verset, ahogy a Kvár I. másolat tartalmazza; de a szöveghagyományozódás jelenleg nem igazolja azt a föltételezést, hogy tudatosan egy kompozíció részévé tette volna. (Amúgy is jellemzőbb rá a prózai elöljáró beszéd + írásmű megszokott rendje, ahogy más művei szövegét is általában megformálta.) Így a bizonytalan kompozíciós elrendezés helyett a szoros időrendet érvényesítettük a versnek kötetünkben való elhelyezésekor.

*

1 Siloám patakja: föld alatti, sziklába vágott ágyban futó csatorna a tyropéi völgy déli részén, amely az Én-Rogel vizét a Siloám tóba vezeti (Ésa. 8, 6; Ján. 9, 7; 9, 11).

2 V.ö. Kazinczy Ferenc *Arabs gnoma* (Sírtál, midőn lettél: azok nevettenek; / Élj, hogy vígan halhass: ők keseregjenek.) és *Ugyanaz* (Sírva lettél: vígadtanak; / Halj meg vígan: búsúljanak.) c. verseit.

3 Az utalás a Telegdi Sámuel halálát követő időszakra vonatkozik, amikor rövid ideig az özvegye kezelte a kolozsvári nyomdát. 1731. április 29-én a nyomdát Szatmári Pap Sándor vette át.

A nagyenyedi vener[abilis] tractus leg régibb Protocolumából 1752-ben

A mű két másolatban őrződött meg:

1. a gyulafehérvári kolligátumban (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349/I.) a 38b. lap közepétől az 50b. lap aljáig, a 2. kéz írásában. Az 50b. lapot őrszó köti össze a következő szöveggel, a *Püspökök élete* Tofeus-fejezetével. Ezt a másolatot ismertette Klaniczay Tibor (ItK 1954. 59.).

2. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 73. lapjának közepétől a 87. lap közepéig. E szöveget szintén a *Püspökök élete* Tofeus-fejezete követi. A szöveg hiányos, a Gyfv másolat 39b. lapjának utolsó bekezdésétől a 44a. harmadik soráig terjedő szövegrész, kb. 4 levélnyi szöveg hiányzik. A hiányra a másolat semmiféle módon nem utal. A másolat létezésére Gyenis Vilmos figyelmeztetett (ItK 1970. 703-712.).

(A kolligátumok részletes ismertetését l. a jegyzetek bevezetőjében.)

A szövegnek volt még egy 1820 körül keletkezett másolata, amelyet Fábián József enyedi deák (később egerbegyi birtokos) másolt az enyedi kollégium Hermányi-kolligátumáról, s amely a *Püspökök élete* egy részét is tartalmazta. A másolat elveszett; szövegét Barabás József közlése őrizte meg (ProtEgyhIskL 1872. 1366-1369, 1399-1401, 1518-1524, 1556-1559.). A szöveg hiányos és csonka, s hibás olvasás miatti szövegromlások is akadnak benne. A szöveg rekonstruálásában nem látszott szükségesnek figyelembe venni.

Így alapszövegnek a Gyfv másolat szövegét tekintettük; emellett föltüntettük a Mvh másolat eltéréseit.

A szöveg keletkezésének idejére a cím utal. Ez a Gyfv kolligátum más helyén előforduló 1752. dátummal (31a.) is megegyezik.

*

1 Áldozó: áldozócsütörtök, a húsvét utáni 40. nap. Sokadalom: vásár.

2 Szamár temetség: egyházi áldás, szertartás nélküli temetés.

3 Capába: kecskebőrbe.

4 Gyak: öl, szúr.

5 Torda (a hagyomány szerint a reformáció térnyerése óta) két református gyülekezetből áll, az ótordaiból és az újtordaiból.

6 Káldi György katolikus bibliafordítása 1626-ban, Bécsben jelent meg.

7 Ádvent: a november 30-hoz legközelebb eső vasárnaptól karácsonyig terjedő időszak.

8 Kastély: az erődtemplom körülkerített része.

9 1661 nyarán Kemény János fejedelemségének megdöntésére török és tatár seregek törtek be Erdélybe.

10 Megsaccol: megsarcol.

11 Ekkor I. Apafi Mihály a fejedelem.

12 A fejedelemasszony Bornemisza Anna.

13 Toroczkai Péter, 164?-1698u.

14 Ez az igei szerkezet emlékezés vagy állítás nem egészen bizonyos jellegének, hallomásból való származásának jelzésére szolgál, l. „scribája foga lenni" (*Püspökök*

élete 65b.), „nemis fogott lenni semmi Patronussa" (u.o. 67a.), „ezt a' rosz Mestert fogta meg-unni" (*Emlékirat* 84.), „ezen a' nyáron fogám olvasni" (u.o. 90.), „Dávid is bolondtól fogta volt hallani" (*Nagyenyedi Demokritus* 1a.), „vevé észre, hogy valami nevetségre valót fogott ejteni" (u.o. 7a.), „a Ratio status, mely igen ártalmas fenevad fog lenni" (u.o. 74a.), „nem is foga magyar lenni" (u.o. 320b.). Rettegi is ilyen mellékértelemben használja, pl. „Ez a Gyalui fogott Ördögkeresztúron is pap lenni" (*Emlékezetre méltó dolgok.* Kiad. Jakó Zsigmond. Bukarest 1970. 107.).

15 Ejtel (kupa, pint): az erdélyi akó nyolcadrésze, kb. 1,4 l.

16 Hajt: hajít.

17 A Diploma Leopoldinumot az 1691. január 20-i erdélyi országgyűlés fogadta el; Erdély rendei február 7-én tették le a hűségesküt.

18 Homlít: (szőlővesszőt) bujtat.

19 Külső ember: világi személy.

20 Tóga: félkör alakú, hosszú, fekete felsőruha, a latinul tanító iskolákban tanítói ruha. A református diákok számára az 1682-es gyulafehérvári zsinat tette kötelezővé. A papok illendő köntöséről több ízben rendelkeztek (Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus.* Nagyenyed 1766. 129., 164.). Emellett a zsinatok és egyházlátogatások figyelmet fordítottak a mesterek tógaviselésére is, v.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 50b. 1714-ben az udvarhelyi általános zsinat határozata leszögezte: „Az esperes ne acceptálja senkinek szegénységével és tehetetlenségével való maga mentését, mert aki magát oly szent hivatalra devoveálja, melyben ha szegény is, de szép szabadságban élhet, és minden secularis embertől magát distingválni kell, megkívántatik azért, hogyha csak egyszer ványolt posztóból is, papi öltözetet csináltasson és papi módon járjon, úgy a mesterek is hozzájuk illendő habitusban járjanak, tógájuk legyen, alioquin a functioban nem toleráltatnak." (Payr Sándor: *A magyar protestáns papi öltöny története.* Sopron 1935. 30.)

21 Szent György napja: április 24, a tavaszi gonoszjáró nap.

22 Az autográf *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 537. és 540. szerint hosszúaszói Müller Gáspárt.

23 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 537.

24 Béldi Zsuzsanna 1672-től volt Wesselényi Pál felesége, így mindkét másolat adata téves.

[Püspökök élete]

A legnépszerűbb Hermányi-művek egyike lehetett, szövegét öt kézirat őrizte meg teljesen és további négy töredékesen. Teljes szöveget őriztek meg a következők:

1. a gyulafehérvári kolligátum (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349/I.) 2a-2b. (*Édes posteritásim*) és 51a-74b. lapjain. A szöveget négy kéz másolta fölváltva: az 51a-tól az 59b. közepéig a 2. kéz, onnan a 63a. végéig az 1. kéz, a 63b-től a 64a. végéig a 4. kéz, a 64b-től a 65b. első bekezdéséig az 1. kéz, onnan a 70b. végéig a 4. kéz, a 71a-tól a 71b. háromnegyedéig az 1. kéz, onnan a 72b. végéig az 5. kéz, a 73a-tól a 74b. első bekezdéséig az 1. kéz, a 74b. második bekezdését a 4. kéz. A másolat helyesírását és írásmódját tekintve

közel egykorú lehet. Szövege közvetlen összefüggést egyik ismert másolattal sem mutat. Viszonylag jól megőrizte Hermányi szövegét. Ezt a másolatot ismertette Klaniczay Tibor (ItK 1954. 58-62.).

2. a marosvásárhelyi kolligátum (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) 1-2. (*Édes posteritásim*) és 87-134. lapjain. Ez a másolat valamelyest későbbi lehet, mint a Gyfv. Szövege rokonságot mutat az OL másolat szövegével; a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősre megy vissza. Távolabbi egyezéseket mutat az OSZK I. és OSZK II. másolatok szövegével. A Gyfv másolattal együtt valószínűleg ez őrizte meg leghívebben Hermányi szövegét. A másolatot említi Klaniczay Tibor is (ItK 1954. 59.).

(A kolligátumok részletes ismertetését l. a jegyzetek bevezetőjében.)

3. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio major manuscriptorum historicorum Tom. XXII. N° 6.; MTA mikrofilm A 730/III.). Tartalmazza az *Édes posteritásim* szövegét is (1a.), amelyet őrszó köt össze az első, Tofeusról szóló résszel. A 10b-11a. lapokon mintegy fél lapnyi hely üresen hagyva, itt az eredetiben lévő hiányt valamennyi szöveg jelzi. Címe a kötet tartalomjegyzékében: „Erdélyi Reformatus Püspököknek élete. Irta Hermányi Dénes Jósef. 1751." A kézirat címlapját a tartalomjegyzéket összeállító levéltáros írta (ő írta a XXIII. kötetben lévő *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* címlapját is), tehát nem egykorú. Szövege:

Erdélyi
Reformatus Püspököknek
Élete
Irta
Hermányi Dénes Jósef
1751.

NB: Le-iratik ezen kéz-iratban:
Tofeus Mihály
Nagyári Jósef
Weszprémi István
Bonyhai György
Vásárhelyi István
Deaki Josef
Borosnyai Lukács János élete.

A címlapon és az 1a. lapon pecsét: ERDÉLYI MÚZ.-EGYL. KÖNYVTÁRA KÉZIRATTÁR. A címlap nélkül 11 számozatlan levél. Végig egyetlen kéz műve. Írása a Mvh és a Kvár II. másolatokkal mutat hasonló vonásokat. Szövege szoros rokonságban áll a Kvár II. másolat szövegével, a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősre megy vissza. Ez az ősmásolat a névelőt *az* alakban használta. Ezt a sajátságot a Kvár I. jobban megőrizte, mint a szintén erről másolt Kvár II. Egyéni sajátsága a szóvégi nazáliskettőzés (midőnn, látvánn, ezenn). Gyenis Vilmos kandidátusi disszertációjában föltételezte, hogy e példányt Benkő József másolta az eredetiről. Minthogy azonban ez a másolat második generációs, legföljebb az elveszett közös ős lehetett esetleg Benkő másolata. Ezt a kéziratot említette Kelemen

Lajos (*Hermányi Dienes József Emlékirata.* Cluj-Kolozsvár 1925. XI.), tévesen 1751-re keltezve, és Klaniczay Tibor (ItK 1954. 59.).

4. a kolozsvári II. másolat Kemény Sámuel gyűjteményében (Kvár II; Erdélyi Múzeum Levéltára, Kemény Sámuel-gyűjtemény rendezetlen anyaga; MTA mikrofilm A 638/IX.). Tartalmazza az *Édes posteritásim* (1a.) szövegét is. Címlapja nincs; az 1a. lapon könyvtárosbejegyzés a cím fölött: „Kemény Sám. gyüjt." „Hermányi Dienes József". A 10b. lap alján bélyegző: „Vétel Stripszkytől." 10 számozatlan levél, közbeékelve, őrszóval összekötve a 4b. lapon a *Rövid Satyra* szövege. A szöveg kialakításában három kéz vett részt: az 1a-tól a 6a. első bekezdéséig az 1. kéz, onnan a 6b. végéig a 2. kéz, a 7a. háromnegyedéig ismét az 1. kéz, onnan a 8a. végéig a 2. kéz, a 8b-től a 9b. első soráig az 1. kéz, onnan a lap közepéig a 2. kéz, onnan a 10b. végéig a 3. kéz munkája.

A másolat írásmódját és helyesírását tekintve valamelyest későbbinek látszik a Mvh másolatnál. A szöveg szoros rokonságot mutat a Kvár I. másolattal, a szövegeltérések szerint mindkettő egy (elveszett) közös ősre megy vissza; talán az volt Benkő másolata. Ez az ősmásolat a névelőt *az* alakban használta; e sajátságot a Kvár II. csak részben őrizte meg. A Kvár II. egyéni sajátsága az o helyetti a-zás (Barosnyai, predikállat).

5. az Országos Levéltár másolata (OL; R 302. 15. tétel 14. cs. 1766. X. jelzés; a Magyar Nemzeti Múzeum letétanyaga, levéltári növedéknapló 1911. 68. sz.). A kéziratot özvegy zilahi Kiss Béláné gödöllői lakos adta be 1911. szeptember 19-én. (A fölsorolt adatokért Nyulászíné Straub Évának tartozom köszönettel.) 13 utólag számozott levél, tartalmazza az *Édes posteritásim* szövegét is (1a-1b.). Ennek, valamint az első, Tofeusról szóló résznek szoros egymásutánját külön bejegyzés jelzi („Vége. Következik a' Püspökök életének rövid leirása kik között A. Topheus Mhl.") A másolat írásmódját és helyesírását tekintve a Gyfv másolat írásával mutat bizonyos egyező vonásokat. Föltehető, hogy a „második generációs" másolatok közül ez a legidősebb; a benne előforduló dátumok (1760 és 1766, l. alább) szerint 1766 után keletkezhetett. A szöveg szoros rokonságot mutat a Mvh kolligátum szövegével, és távolabbi egyezést az OSZK I. és OSZK II. másolatokkal. A szövegeltérések szerint az OL másolat és a Mvh kolligátum megfelelő szövegrésze egy (elveszett) közös ősre megy vissza. Az OL másolat másolója több szót nem tudott kiolvasni, ezek helyét üresen hagyta. Egyébként is figyelmetlen vagy gondatlan munkát végzett, ebben a másolatban van a legtöbb egyéni hiba.

A mű töredékes szövegét további négy kézirat őrizte meg:

1. az OSZK I. másolat (OSZK I; Quart Hung. 1058/II. 93a-106b.). A szöveget Gyulafehérvári Dobó József Omniáriuma őrizte meg a saját kézírásával 181-től 207-ig számozott lapokon. Végig az ő írása. Tartalma: a *Püspökök élete* az *Édes posteritásim* nélkül. Címlapja:

AZ
ERDÉLYI NÉMELY
REFORMATUS
PÜSPÖKÖK
ELETEKNEK
RÖVID LE IRÁSA
Holott
Más TÚDÓS EMBEREKNEK is
némely emlékezetes tselekedetei
elő fordulnak.

A szöveg csonka, a 207. lap alján mondat közben megszakad. Szoros rokonságot mutat a Mvh kolligátum megfelelő részének és az OL másolatnak a szövegével. A szövegeltérések szerint a Mvh, az OL és az OSZK I. másolatok egy (elveszett) közös ősre mennek vissza; a közös ős és az OSZK I. közé esetleg még egy másolat beiktatódhatott. Az OSZK I. jellegzetessége, hogy a latin szólások, közmondások magyar nyelven szerepelnek benne. Hogy ez az OSZK I. másolójának vagy egy beiktatandó közbenső másolat írójának köszönhető, nem dönthető el.

2. az OSZK II. másolat (OSZK II; Quart. Hung. 1043/IV. 94a-103b.). A szöveget a szászvárosi Kerekes Ábel másolta Tóth Ferenc (1768-1844) pápai teológiaprofesszor számára, ennek gyűjteményében maradt fenn a 183-tól 202-ig számozott lapokon. Tartalma: a *Püspökök élete* az *Édes posteritásim* nélkül. Címfelirata megegyezik az OSZK I. címlapjának szövegével. A küldemény megérkeztét a címzett a 183. lap tetején regisztrálta: „percepta d. 15 Julii 1813. Misit has observationes de Episcopis Reformatis Transilvanis Spect. D. Abel Kerekes Szaszvarosino", az utolsó szó más szóból javítva.

A másolat ugyanazzal a csonka mondattal végződik, mint az OSZK I. A szöveg néhány lényegtelen másolási hibától eltekintve teljesen megegyezik az OSZK I. szövegével. A másolás körülményeiről Kerekes Ábel így vall a szöveg végén (202.): „Eddig s így vagyon-meg a Dobó Collectiójában N. enyedi Pred. Hermányi Jo-nek ezen munkája: hihető, hogy a' Cancellarius B tecájában épebben lessz meg." A továbbiakban más kéziratokról, közte Bod Péter *Ecclesiastica Historiá*járól számol be *A magyar és erdély országi protestáns ekklesiák historiája* c. művét (Komárom 1808.) és a túl a dunai, valamint a túl a tiszai református püspökök életét (Uo. 1808, ill. 1812.) csak nemrég kibocsátott egyháztörténésznek; majd a történeti és anekdotai műfajok összefüggéséről megjegyzi: „azon apróságok igen jól jönnek-ki ott, a'hol a' nevez[etes] dolgok sem hibáznak – 's éppen ezért Püspökjeinket inkább megesmerteti Hermányi mint Bod."

A másolat tehát a *Püspökök élete* harmadik (negyedik?) generációját képezi. Az 1813-as terminus ante quem egyúttal meghatározza a másolatok keletkezésének időszakát.

3. Fábián József enyedi deák (később egerbegyi birtokos) másolata 1820 körül. Elveszett; szövegét Barabás József közlése őrizte meg (ProtEgyhIskL 1872. 1366-1399,1518-1556.). A másolat *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* szövege mellett néhány püspökportrét (Szigeti Gyula Istváné az utolsó) és Cserei Mihály oda vonatkozó megjegyzéseit is tartalmazta. A közlés nem teljesen hű, így csak annyit

tudhatunk az elveszett másolatról, hogy az enyedi kollégium egy Hermányi-kolligátumáról készült, amely a *Püspökök élete* mellett *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* szövegét is tartalmazta.

4. A Tiszántúli Ref. Egyházker. Debreceni Kollégiuma Könyvtárának másolata (R. 2635.). 20 lapnyi terjedelmű, nem teljesen hű másolat Pokoly József hagyatékából; Révész Imre is foglalkozott vele.

Nyomtatásban Barabás József már idézett közlésén kívül az *Édes posteritásim* szövege jelent meg; első ízben Klaniczay Tibor cikkében (ItK 1954, 59-60.), a Gyfv kolligátum alapján; ennek a *Reneszánsz és barokk* c. kötetben (i.m. 561-562.) történt közlése nyomán Kenyeres Ágnes adta ki (*A kegyes olvasóhoz.* Bp. 1964. 111-113.).

Minthogy autográf vagy a szerző által elismert (javított, ellenőrzött) másolat nem maradt ránk, e szövegek állnak rendelkezésünkre az írói szöveg rekonstruálására. Alaposabb vizsgálat után azonban csak az öt teljes szöveg figyelembe vétele indokolt, mivel a többi vagy többszörös másolás, átírás eredménye (Barabás, Pokoly), vagy olyan másolatról készült, amelynek korábbi, illetve jobb másolatai is rendelkezésre állnak (OSZK I., OSZK II.).

Az OSZK II. másolatot kivéve, amely az OSZK I. csonka példányáról készült, egyetlen másolatról sem sikerült bebizonyítani, hogy egy másik ismert másolatról készült volna. A szövegeltérések elemzéséből, összehasonlításából következtetve a másolatok leszármazási rendje a következő lehetett:

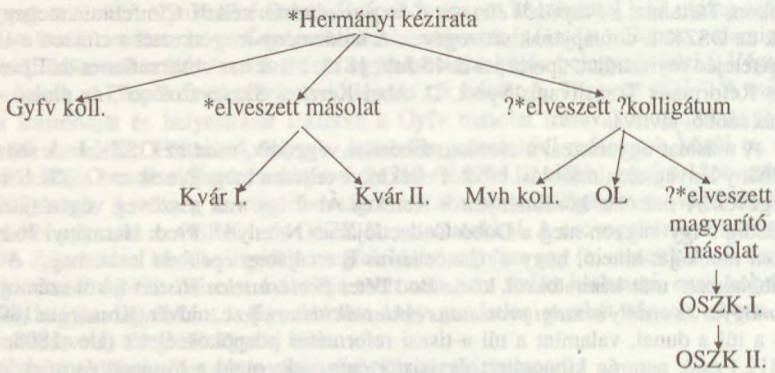

Ezek alapján a Gyfv másolatot tekintettük alapszövegnek, mivel ez első leszármazott, és helyesírási szokásai közeliek Hermányiéihoz. Sajnos a kolligátumban közreműködő 2. kéz, amelynek írásában a legtöbb szövegünk fönnmaradt, igen önállóan eljáró másoló, ezért esetről esetre összevetve rekonstruáltuk az eredeti szöveget. A Gyfv hiányait a Mvh kolligátumból pótoltuk, amelynek írásmódja egyéni különlegességeket nem mutat. Valamennyi teljes szöveget tartalmazó másolat szövegeltéréseit föltüntetjük, de mindig csak az éppen főszövegként szereplő variáns leírási sajátságait (törlés, javítás, beszúrás stb.) jelezzük. Ahol az OSZK I. megadja a latin mondás fordítását, ott azt közöljük, mint korban az eredetihez közel állót.

A mű Hermányi által adott eredeti címe nem ismert, de utal rá a Mvh kézirattáros bejegyzése (*Hermányi Josef Munkaja az Püspökök életekről,* címlap verzó), a Kvár I.

két címadása (*Erdélyi Reformatus Püspököknek Élete*, címlap, ill. tartalomjegyzék), az OL (*Következik a' Püspőkők életének rővid leirása*, 1b.), valamint az OSZK I. címe (*AZ ERDÉLYI NÉMELY REFORMATUS PÜSPÖKÖK ELETEKNEK RÖVID LE IRÁSA*, 181.). Az eredeti cím talán *Az erdélyi református püspökök élete* lehetett. A szakirodalom hosszabb ideje *Püspökök élete* címen ismeri, s ezt az eredeti cím lényegének visszaadása és rövid, használható volta miatt jónak találtuk megtartani.

Kétségtelenül e mű előszava volt az *Édes posteritásim* („én hogy a' Püspököknek irjam le életeket" stb., 2b.), bár csak a Kvár I., a Kvár II. és az OL őrizte meg a megfelelő helyen; a két kolligátumban az egész gyűjtemény élén áll. Ez talán arra utal, hogy az eredeti Hermányi-kolligátumban a *Püspökök élete* állt a gyűjtemény első helyén; vagy volt egy ilyen szerkezetet tartalmazó kolligátum-másolat; vagy már az eredetiben megbomlott a sorrend.

Kétséges azonban, volt-e olyan Hermányi-kézirat, amelyben a *Rövid Satyra* a *Püspökök élete* kéziratkompozíciójában kapott helyet (Klaniczay Tibor, ItK 1954. 61. és Gyenis Vilmos, ItK 1970. 705-706.). A *Rövid Satyra* ma három kéziratban szerepel: a Kvár I-ben a *Püspökök élete* után, a Kvár II-ben a *Püspökök élete* közben, valamint a Mvh-ben más szövegrészek között, mind az *Édes posteritásim*tól, mind a püspöktörténetektől elkülönülten. Hogy az *Elöl-járo beszéd, és rövid Satyra* (Mvh 69.), ill. *elöl járo beszéd, avagy rovid Satyra* (Kvár I. 13a., Kvár II. 4b.) címek az *Édes posteritásim* és a *Rövid Satyra* valamikori összetartozását támasztanák alá (mint azt Gyenis Vilmos föltételezte kandidátusi disszertációjában, 445.), nem bizonyítható; nincs tehát okunk arra, hogy a *Püspökök élete* kompozíciójába soroljuk (egyéb érveket l. a *Rövid Satyra* jegyzeteiben).

A *Püspökök élete* keletkezési idejét meghatározza részben a benne előforduló legkésőbbi dátum (1752 novembere, 59b; a Kvár I. címadója s nyomában Kelemen Lajos azért datálták tévesen 1751-re, mert a szövegben utolsóként említett dátum 1751, l. 73b.), részben a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* egy megjegyzése, amely szerint a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* írásakor a *Püspökök élete* Borosnyai fejezete (tehát a mű utolsó fejezete) már készen volt. A *Püspökök élete* eszerint éppúgy elkészült Borosnyai életében, mint az ugyancsak Borosnyai életében íródott *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* (539.). Valószínű is, hogy az 1759 júliusában megkezdett *Nagyenyedi Demokritus* írása közben más, nagyobb terjedelmű írásműbe nem fogott, így a *Püspökök élete* 1759 júliusa előtt született. Az OL másolatában előforduló dátum (a Szigeti Gyula Istvánról szóló fejezet végén 1760, 6a., a mű végén 1766, 13b.) értelmezésére – számításba véve mind az előbb kifejtetteket, mind azt, hogy dátumot az ugyane kéziratcsaládba tartozó Mvh és OSZK-másolatok nem tartalmaznak – azt kell föltételeznünk, hogy ez a másoló előtt fekvő kolligátum másolásának időpontja, s közülük az egyik (valószínűleg az 1760) tollhiba.

A valamennyi másolat alapjául szolgáló Hermányi-kéziratban hiány keletkezett a Borosnyai-fejezetben, a Borosnyai és Bethlen Kata ellentétét, Bod Péter meghiúsult tanárságát tárgyaló résznél. Ezt a hiányt valamennyi teljes másolat jelzi a *Hic /Hinc/ quaedam desunt* megjegyzéssel, ill. üres hely kihagyásával (Kvár I.). A hiányt illetően Gyenis Vilmos föltételezte, hogy az önérzetében megbántott Bod tépett ki egy lapot Hermányi halála után az eredeti kéziratból (ItK 1970. 705.); Hermányi hagyatékának sorsáról nem sikerült többet földerítenünk, így a föltételezést sem bizonyítani, sem kiigazítani nem tudjuk. *

1 V.ö. *Emlékirat* 45.

2 Belső: egyházi.

3 Az enyedi ifjú professzorok: Borosnyai Nagy Zsigmond és Ajtai Abód Mihály.

4 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 91b.

5 Vásárhelyi [Vak] Jakabot; v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 108b-109a.

6 A kifejezés erotikus tartalmáról l. Bernáth Béla: *A szerelem titkos nyelvén.* Bp. 1986. 98. skk.

7 Azonban: azonnal, nyomban; eközben.

8 V.ö. Eféz. 4, 22-24.

9 Az elbeszélő múlt ilyen használata Hermányinál feltételes mellékértelmet hordoz.

10 Nagyari Józsefné, Tofeus Mihály és Kun Éva lánya Tofeus Mária volt (Szádeczky Lajos: *Pekry Lőrinc levéltára.* = Száz 1908. 422.). A Sára név átvitt értelemben értelmezendő (v.ö. 1 Móz 11, 29; 23, 20.).

11 II. Apafi Mihálynak.

12 „És adok nékiek gyermek fejedelmeket, és a gyermekek uralkodjanak őrajtok" (Ésa. 3, 4.).

13 Az 1686. július 14-én, Jer. 38,22. alapján elmondott prédikációt Cserei Mihály így summázza: „Az egész czéla a volt, hogy az ország hittel lévén köteles a törökhöz, valamig a török oltalmazhatja, addig a töröktől el ne pártoljanak" (Cserei Mihály *Históriája.* Kiad. Kazinczy Gábor. Pest 1852. 161-162.). Cserei tévesen Jer. 31. fejezetét jelöli meg mint textust. Nagyari beszédét kiadta Szádeczky Béla, ProtSzle 1900. 41-49., 117-130. A prédikáció két fennmaradt példánya a Kemény-gyűjteményben őrződött meg (Coll. manuscr. hist. minor T. XXXI. és Misc. VI.); betekintés híján nem állapíthattam meg, nem ezek egyike-e Hermányi említett saját példánya.

14 Teleki Mihály, 1634-1690.

15 Szathmárnémeti Sámuel Nagyari Józsefről írott epitáfiuma: *Carmina in obitum Josephi Nagy-Ari, Celsiss. Principus Apafiis I. et II. per tria lustra et quod excedit a Sacris* (Kolozsvár 1694. RMK II. 1773.). Példánya nem maradt fönn.

16 Kollégiumi ifjúsági vezető.

17 V.ö. *Emlékirat* 21.

18 Szintén: szinte.

19 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 266b. Pernahajder (ném. Bärenhäuter): csirkefogó.

20 V.ö. *Emlékirat* 20-21.

21 Gyűszű: tüsző, erszény.

22 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 85b. Általállatozás: átlényegülés.

23 Bethlen Miklós, 1642-1716. Az amszterdami pénz lehozásáról Bod Péter is hasonló értelemben emlékezik meg: „Ennek a' Püspöknek [t.i. Veszpréminek – S.S.M.] idejében, a'melly Harmad-fél Ezer Aranyjat Tófeus adott vala ki, a' Közönséges Ekklésia' Pénzéből, Biblia nyomtatására; de arra nem kivántatván, mint-hogy *Totfalúsi* ki-nyomtatta vala maga erején; *Horti István* Püspök' szorgalmatossága által, Belgyiomba Amsterdámba helyeztettetett vólt jó móddal és bátorsággal, az Erdélyi Ekklésiáknak jövendö szükségekben-való fel-segiltetésekre: a'melly igen hasznos gondolat és gondviselés lett vólna; ha abban maradott vólna; de a' Püspök nem nyug-

hatván, a' Gubernátor Bánfi Györgytöl, és Kantzellárius Bethlen Miklós Uraktól; ki-adván az arról való Leveleket; mint az Ekklésiáknak Fö Kurátori, mi gondolattól viseltettek, magok tudták; onnan fel vévén, Erdélybe le-hozatták. Melly dolgot megértvén a' Papok, az 1695-dik Esztendöbéli Sinodusban keményen kérdöre vették a' Püspököt; miért adta-ki azon Pénzröl való Leveleket, és miért egyezett-meg annak Amsterdámból való ki-mozditásában, 's le-hozatásában? Meg-mútogatván az Uraknak egynehányszori fenyegetö kemény Leveleiket a' Püspök, és magok le-kötelezéseket; a'mellyel biztatták a' Püspököt, és le-kötötték magokat; hogy azon Pénznek hasznából, az Ekklésiákat, Oskolákat, épitik, segillik; 's az hová a' szükség hozza, Ekklésia' javára oda forditják. Mellyeket értvén a' Papok, megtsendesedtek ugyan; de azt kivánták a' Kurátoroktól, hogy a' mit hová költnek abból a' Pénzböl, az Esztendönként elöforduló Generalis Sinodusban mutassák-meg. Annakutánna azon Pénznek dolgát vette kezére Bethlen Miklós Ur egyedül; hová adta-ki az Interesezésre 's mitsoda bátorsággal légyen, egynéhányszor Sinodus' alkalmatosságával tudakozták a' Papok; de elégnek tartotta azt felelni: hogy jó helyjen vagyon; azt félteni hogy elveszszen, nem lehet: Szám-adással-is arról nem tartozik másnak senkinek; hanem Istennek." (Bod Péter: i.m. 151-152.)

24 Kedvez: kímél.

25 Toroczkai János, mh. 1745.

26 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 17b-18a. – A középkorban elterjedt legenda szerint IV. Leó pápa halála (855) után két évig egy angol származású, magát férfinak álcázó nő, Johanna ült a pápai trónon, aki egy körmenet alkalmával gyermeket szült, s a szülésbe belehalt.

27 Hivatal: hívás.

28 Pár: másolat.

29 Bod Péter hasonlóan látta „durva darabosságát". Mint írja, a papok már Veszprémi István halála után öt jelölték a püspökségre mint egyházkerületi jegyzöt. „Ez az Uraknak nem tetszett, irtózván az Embernek darabos kemény természetétöl..." (i.m. 157.) Emiatt a zsinat végül Kolozsvári Istvánt választotta püspökké. Utóbb Marosvásárhelyi Molnár István is elérte a püspökséget, de „kemény darabos beszédü, 's szó ki-mondó Ember lévén; minden személyj válogatás nélkül, akár Fö-Embernek, 's akárkinek úgy mondotta-ki a' dolgot, a' mint értette; a'melly sokaknak nem tetszett. Némelly kemény és fontos szavai forognak ma-is az Embereknek szájokban." (i.m. 168.)

30 Mikó Ferenc, mh. 1750..

31 Lustos: lucskos; ronda; gyalázkodó

32 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 110b. és 142a-142b.

33 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

34 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 333b-334a.

35 Id. Szigeti Gyula István, 1678-1740.

36 Szatmári Paksi Mihályt.

37 Hunyadi Abats Márton.

38 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205b.

39 Délutáni ésszel: boros állapotban. V.ö. „délután ne menj tanácskérdeni", *Nagyenyedi Demokritus* 103b.

40 V.ö. *Püspökök élete* 63b. és *Nagyenyedi Demokritus* 206b.

41 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205a; 1737-ben, Rákóczi József erdélyi betörésekor több erdélyi nemest is elfogtak a Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás vádjával. Szigeti Gyula István mintegy háromnegyed évig raboskodott Gyulafehérvárott.

42 Halkkal: lassan.

43 Deákizálás: latinosság, latinizmus.

44 Ifj. Baróti István.

45 Id. Köblös János, mh. 1733.

46 V.ö. *Emlékirat* 68. és *Nagyenyedi Demokritus* 204b.

47. Id. Baróti István, v.ö. *Emlékirat* 67.

48 Id. Bethlen István, 1703-1737.

49 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 203b.

50 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 207a, ott József néven.

51 Szigeti Gyula Erzsébet, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 207b.

52 Baconi Incze Máté.

53 Ifj. Szentgyörgyi Márk István.

54 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 230a. és *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 538.

55 Megbűzlögte: megszaglászta.

56 Mária Terézia II. (Nagy) Frigyes mellől, a hétéves háború előkészítő szakaszában.

57 Libuc: bíbic.

58 Spitzen (ném.): hajszálon.

59 Megszólít: megfedd, figyelmeztet.

60 Időre-hára: valahára, sokára (?). Az EMSZ csak későre-hára 'nagykésőre' és midőre-hára 'mikor végre' alakokat ismer. Rozsnyai Dávid időre-hóra alakban használja (TT 1884.206.).

61 Várda: őrség.

62 Meghuncfutozta: legazemberezte.

63 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 271a-271b.

64 Dézsi Lázár György.

65 Danczkai Józsefné Rettegi Judit.

66 A cameraticum beneficium az erdélyi fejedelmek adománya volt a nagyobb erdélyi és partiumi iskoláknak (gabona, só, bor). Kifizetését Apor István hét évig szüneteltette; a Johann Friedrich Seau által vezetett bizottság működését követően évi 6689 rh. forintban állapították meg, s újra folyósították, bár akadozva. Az összeg 1733-tól a gondnokok és a megyei tisztségviselők megegyezése alapján pénzben folyt be (Bod Péter: i.m. 141., P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen főtanoda története.* Nagyenyed 1868. 165., Kis Ferenc: *A székely-udvarhelyi ev. ref. collegium történelme.* Székelyudvarhely 1873. 13., 31-32.). – V.ö. *Emlékirat* 65.

67 1 Kor. 7, 27.

68 1 Kor. 7, 9.

69 Borosnyai Nagy Zsigmond és Ajtai Abód Mihály.

70 Kemény László, 1709-1774.

71 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 270b-271a. A szóban forgó prédikáció a *Testi embereknek kényes csemegéjekről a táncról való szent elmélkedés.* Rövid prédikációban kiadta egy farsangi alkalmatossággal. Kolozsvár 1739.

72 V.ö. *Püspökök élete* 58a. és *Nagyenyedi Demokritus* 206b.

73 V.ö. *Püspökök élete* 59a. és *Nagyenyedi Demokritus* 203b.

74 Szigeti Gyula Istvántól.

75 Macskási Krisztinától.

76 Kurva haj: paróka, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 356a.

77 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 270b-271a.

78 „Presbiter ellen vádat ne fogadj el, hanem csak két vagy három tanúbizonyságra" (1 Tim. 5, 19.).

79 Ján. 8, 1-11.

80 Sztojka Zsigmond.

81 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 351a-352a.

82 Mengel: űrmérték.

83 Szigeti Gyula Máriát.

84 Szigeti Gyula Istvántól. Sárospatakon az oktatás hasonlóan alacsony színvonala közrejátszott az alább említett, évekig húzódó villongásokban (az ifjak „készületlenségük tudatában félelemmel mennek papi hivatalra"; Füleki András rektor „inkább akart mindenekben béhunyt szemmel engedelmes deákokat az Collegyiomban szenyvedni, hogysemmint... egy vagy más dologért őkegyelmének nem succumbáló s béhunyt szemmel minden fogyatkozásit a kollégiumnak nem néző elmés tudós deákokat". Horváth Cyrill: *Adalékok ifj. Csécsi János életéhez.* = ItK 1907. 22., 23.). V.ö. 89. jegyzet. Hermányi is följegyez olyan esetet, hogy az enyedi deákság tiltakozott az oktatás tárgyai, ill. módszerei miatt (*Emlékirat* 24-25., *Nagyenyedi Demokritus* 35b-36a., 348b.).

85 Bajcsi András a Rákóczi-szabadságharc és Nagyenyed földúlása (1704) idején a város első lelkésze volt, s a helyreállításban nagy szerepet játszott. Fia, Sámuel a bűnbánatra és újjáépítésre fölszólító fogadalom szövegét mint „Nagy Enyedi Ecclésiának lelki tanítója" írta alá (P. Szathmáry Károly: i.m. 138-146.).

86 Salomon van Til leideni coccejanus teológus.

87 V.ö. *Emlékirat* 103.

88 Nagymihályi Szomoló Gergely sárospataki tanárnak.

89 Ifj. Csécsi János 1713-ban átvette apja tanszékét Sárospatakon. Már 1715-ben összeütközött Füleki András rektorral és Azari Nagy István lelkésszel; az ellentétek az oktatás hiányosságai miatt zúgolódó diákságot is megosztották. 1716-ban egy Enyedről jött diák szította az elégedetlenséget: „maga az Auditoriumban publice mondotta: hogy illyen modalitás Enyeden is esett az ő idejében" (Horváth Cyrill: i.m. 13.). Csécsit 1719. január 30-án választották meg; március 30-án beiktatták melléje Nagymihályi Szomoló Gergelyt. A tettlegességig fajuló, hosszú háborúskodás után királyi commissio lépett közbe. 1744-ben mindkét professzort elmozdították.

90 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 540. és *Nagyenyedi Demokritus* 178a. A pasquillust kiadta Horváth Cyrill (i.m. 140.).

91 Múlat: mulaszt.

92 1718 után Teleki József főispán és Inczédi József ítélőmester volt a főgondnok.

93 Kemény János, mh. 1747k.

94 Pósalakinak, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 229a.

95 Különös: külön folytatott.

96 Univerzalizmus: az egyetemes kegyelem tana, a frigyteológia (föderális teológia) alapkérdése. Kálvin rendszerében Istennek az emberekkel kötött szövetsége hát-

térbe került, mivel a predesztináció a szabad akaratot kizárja. A protestáns teológia történetében azonban kezdettől fogva jelen volt a frigyteológia és a kegyelem egyetemességének gondolata, amely a szigorúan értelmezett predesztinációnál több szerepet tulajdonít a hívő engedelmességének, szabad akaratának és a megváltás egyetemes, minden emberre érvényes jellegének. A dordrechti zsinat (1619) az egyetemes kegyelem tanát elvetette, ám az a 17. század folyamán is elevenen ható eszme maradt.

97 Remonstránsok: az arminiánusok egy folyamodvány („*Remonstrantie*") nyomán keletkezett neve. Az arminianizmus a holland ref. egyház irányzata a 17. században, amely a Remonstráns Testvériség önálló egyházi közösségének kiválásához vezetett. Szellemi atyja J. Arminius, a kálvinista államegyház ellen szerveződő ellenállás vezéralakja. Eszménye az autonóm ember, aki tudatos erkölcsi és vallási meggyőződéssel és irenikus szellemi magatartással jellemezhető. Az ortodox államegyházzal való összeütközésének fő területe a predesztináció tana, de alapvetően különböznek az egyház szerepéről és a vallási élet szabadságáról vallott nézeteik is. Az ortodox kálvinizmussal szemben a kutatás szabadságát hirdetik.

98 Borosnyai Lukács János hasonló módon sorolja el az eseményeket: „Ugyanis ez nagy mestere levén mind a fucata pictusnak és modestianak, mind annak, hogy ellopja szíveket a hallgatóinak, amellett rossz teológus levén és prurientis ingenii, paradoxa és heterodoxa sententiákat, nevezetesen universalismust és remonstrantismust kezd hintegetni, és sokszori admonitio után is cathedrára és publicumra vinni. Emiatt magam is sokszor megmozdulván, végre annyira collidalódtam vele, hogy publice a templomban kellett megszólítanom, mikor látnám cathedránkat csupa Arminius tudományával megfertéztetni Rom. 9, 11, 12, 13. NB. azelőtt magam prédikáltam vala erről a reformatusok sententiaja szerint, s e volt a nagy injuria, hogy ő fretus favore auditorium merte a reformatusok sententiajat, s engemet refutálni, s csupa Arminianismust hirdetni. Ezért generális synoduson Küküllővárt anno 1734 suspendaltaték ab officio, s nagy nehezen, kétszeri recantatióval és erős reversalis adással nyerte meg, hogy solvaltatott." (*Borosnyai Lukács János Albuma.* Közli Ravasz János: *Borosnyai Lukács János erdélyi ref. püspök élete.* = ProtKözl 1889. 127-128.) Nádudvari 1734. július 12-én, Marosvásárhelyen írta alá reverzálisát arról, hogy a kegyelemtanról és a predesztinációról az ortodox álláspontot fogja hirdetni, s az év karácsonyáig korábbi, univerzalista nézeteit nyilvánosan visszavonja. Utóbb megpróbált kibújni a kötelezvény alól, s november 27-én kérvényben fordult a főkonzisztóriumhoz, kérve, mentsék föl a visszavonás alól. 1735. március 20-án a püspök kötelezte a visszavonás elmondására (Koncz József: *A marosvásárhelyi ev. ref. kollégium története.* Marosvásárhely 1898. 186-191.; kérvénye a 191-195. lapokon).

99 Bethlen Kata.

100 V.ö. *Püspökök élete* 73a. L. Gyenis Vilmos, ItK 1970. 703-712. Szigeti Gyula Mihály is utal az „ellenkező atyafiakra" (*Nemes Udvarhely-Széki Rósáskert.* = TudGyűjt 1825. XI. 47.).

101 Hermányi információi bizonyára sógorától, Ajtai Benkő Mihálytól, ill. annak testvérétől, Istvántól származnak, aki a Magyarigenben lelkészkedő Pelsőczi mellett volt mester.

102 Lisznyai Incze Ferencet.

103 V.ö. Csel. 8, 9-13; 8, 18-24.

104 Ifj. Vásárhelyi Tőke István, 1697k.-1768.

105 Világszerte elterjedt vándormotívum; Európában valószínűleg Aiszóposz nyomán vált ismertté. Megjelent az anekdotagyűjteményekben is. Hermányi azonban megismerhette példázatgyűjteményekből is, pl. Casparus Titus: *Loci Theologiae Allegorici.* Lipcse 1685. 125. vagy Johannes Stiefler: *Loci Theologiae Historici.* Jena 1668. 761. skk. (A motívum megjelenését és irodalmát l. E. H. Rehermann: *Das Predigtexempel bei protestantischen Theologen des 16. und 17. Jhs.* Göttingen 1977. 278. A fölsorolt adatokért dr. Dömötör Ákosnak tartozom köszönettel.) Egyéb előfordulásait l. György Lajos: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 115., 54. sz.

106 Plundra (ném., rég. Plunder): bő nadrág.

107 Vonogatás: vonakodás.

108 Szatmári Pap Zsigmondra.

109 V.ö. *Püspökök élete* 71a.

110 Szigeti Gyula Mihály szerint is „elméjével a' közönségesebb emberi határt meg haladta főképen a' Theologiában, és a' deák nyelv esmeretében, a' maga idejebélieket feljül multa" (i.m. 48.). Szigeti Gyula Mihály a Huszti Körösi József tanárságát illető vitában is Hermányihoz hasonlóan foglalt állást: „Tsak nem elfárada ez a' fáradhatatlan ember (Borosnyai Lukács János – S.S.M.) a' sok munkában, és azért a' fő Curátor Urat Gr. Bethlen Imre Úr Ő Nagyságát arra hajtá, hogy Huszti Körösi Jó'sef Uramot még Hollandiában létében hívná meg mellette szolgálo társul, ki igérkezék is, és ámbár az ellenkező atyafiak az oskoláknak nevekedését mostoha szemekkel néznék, 's nem szenvedhetnék, hogy az hol eddig tsak egy tanitó lett volna, ott már kettőis szolgálna, még is Lector név alatt maga mellé vevé Huszti Körösi Jó'sef Uramot, 's megtartá egész Professorsága idejében." (i.m. 47.)

111 Macskási Krisztina.

112 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 191b-192a. Beszámol a perről Halmágyi István (*Naplói és iratai.* Bp. 1906. (MHH II. 38.) 39.) és Rettegi György is (i.m. 104-105.). A per valószínűleg még évekig folyt, mert az 1754. november 12-i marosvásárhelyi zsinat is foglalkozott vele (Bod Péter *Önéletírása.* Kiad. és bevez. Jancsó Elemér. Cluj-Kolozsvár 1940. XXXVI.§.). L. még Pokoly József: *Az erdélyi ref. egyház története.* Bp. 1904-1905. III. 108-109.

113 Borosnyai Lukács János.

114 Bethlen István és Macskási Krisztina gyermekei közül csak László ismert név szerint.

115 Kergeteges bihal: kergekóros bivaly.

116 Volfiána filozófia: Christian Wolff (1679-1754) filozófiai rendszere, a német felvilágosodás egyik, Leibniz-cel rokon vonala. Jellemzője az ész kultuszának és a keresztény hit racionális értelmezésének egyeztetési kísérlete. Nagy hatással volt Hegel vallásfelfogására.

117 Vásárhelyi Tőke István.

118 Cartesiana filozófia: Descartes filozófiai rendszere. Fő jellegzetessége a gondolkodó és a kiterjedt szubsztancia dualizmusa. Materialista és idealista elemek egyaránt megtalálhatók benne: idealisztikus jellegét a rendszer vallásos feltevései, a velünk született eszmék létezésének tételezése adják. Ismeretelmélete a racionalizmust alapozza meg. Az igaz ismeretek forrásának az értelmi megismerést tekinti; az ismeretek igazságának kritériuma az eszmék, gondolatok szabatossága és világossága.

Skolasztikaellenes jellege, deduktív módszere serkentően hatott a kor tudományos kutatásaira, különösen az elméleti jellegű természettudományos kutatásokra.

Nagy Enyedi Eklesiának Papjai

Egyetlen autográf kéziratban maradt meg, az Erdélyi Múzeum Levéltárában [Biblioteca Centrala a Universitatii] Josephi Comitis Kemény Collectio major manuscriptorum historicorum Tom. XXIII. N°. 13., az 537-től 540-ig számozott lapokon; MTA mikrofilm A 638/ V. és C 1802/2.). A szöveghez maga Hermányi is fűzött utólag kiegészítéseket, s Kemény József is tett bizonyos megjegyzéseket (l. alább).

A följegyzés címlapját a gyűjtemény XXIII. kötetében lévő *Püspökök élete* kézirat címlapját is készítő levéltáros írta, pontosan megismételve a Hermányi által adott címet, s kivetítve a címlapra a szövegben I-től XXIV-ig számozott papneveket, illetve működésük ismert dátumait. E címlapon, az 537, 539. és 540. lapokon pecsét: ERDÉLYI MÚZ.-EGYL. KÖNYVTÁRA KÉZIRATTÁR.

A följegyzés Borosnyai Lukács János életében és püspökségében keletkezett (539.), tehát 1749 után és 1760 februárja előtt, de olyan időpontban, amikor a szerző ugyane bejegyzés szerint Borosnyai „fatumait másuvá le-irta". Ez az utalás mindenképpen a *Püspökök élete* Borosnyairól szóló fejezetére vonatkozik, ugyanis a másik szóba jöhető műben, a *Nagyenyedi Demokritus*ban önálló Borosnyai-portré nincs. Egyébként a *Püspökök életé*ben többször is használja a *fatumok* kifejezést az írásmű tárgyával kapcsolatban („Voltak e nagj Embernek tőbb szomoru fatumi is", Szigeti Gyula Istvánról, 59a; „Ezeknek a Leanyoknakis volt szomoru fátálitások", Deáki József leányairól, 62b.). A *Püspökök élete* 1752 novembere után keletkezett (*Püspökök élete* 59b.), tehát a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* ezután, de 1760 februárja előtt íródott.

A szöveg nyomtatásban Szabó Károly közlésében jelent meg (*Adalékok az erdélyi ev. ref. egyház történelméhez.* III. = ErdProtKözl 1877. 534-536., a közlés nem teljesen hű). Meglétére utalt Pokoly József (i.m. IV. 303.), Kelemen Lajos (i.m. XI.) és Klaniczay Tibor is (ItK 1954. 59.).

A szakirodalomban ismételten fölmerült, hogy az autográf följegyzés idegen kéztől származó bejegyzéseit Bod Péter vezette rá a szövegre (Szabó Károly: i.m. 526., Gyenis Vilmos kandidátusi disszertációja 489., 493.). Bod kézírásának ismeretében ezt a föltevést el kell vetni (l. Cserei Mihályhoz írott levelét ugyancsak a Kemény-gyűjteményben, MTA mikrofilm 640/XVIII.). Amennyire a kevés számú bejegyzésből megállapítható, azokat maga a gyűjtő, Kemény József jegyezte rá (magyar nyelvű kézírását l. a *Continuatio...* példányán, MTA mikrofilm 638/VII.; a *Notae...* szövegét Kemény József másolta; v.ö. a *Continuatio...* jegyzeteit). Ezzel az a föltételezés is megdőlt, hogy a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* (vagy a Hermányi-hagyaték ellenőrizhető sorsú része) Bod Péter kezébe került volna.

*

1 I. Apafi Mihálynak.

2 Belső ember: egyházi ember.

3 *A nagyenyedi... tractus.. Protocolumából...* mindkét másolatában Hosszúmezei Gáspár.

4 Enyedi Tóth Györgyöt.

5 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 50a.

6 Debreceni Henter (Hentes?) István névírása bizonytalan, családneve Hentis alakban is előfordul (TT 1886. 608.); olykor Mihály néven is szerepel (Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* Bp. 1891-1914. II. 700., IV. 725.; Zoványi Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* Bp. 1977. 427.).

7 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 50a.

8 Ugyan: szintén.

9 Az enyedi teológiaprofesszor: Borosnyai Nagy Zsigmond.

10 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 229b.

11 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 230a. és *Püspökök élete* 60a-60b. A „labontzos leány" Udvarhelyi Tölcséres Krisztina.

12 Gernyeszegen.

13 Hír nélkül: tudta nélkül.

14 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 312a.

15 Id. Enyedi István, 1659-1714.

16 Marosvásárhelyi Molnár István, 1654-1728.

17 Teleki Pál, 1677-1731.

18 V.ö. *Püspökök élete* 65b., 74b.

19 Nagymihályi Szomoló Gergelynek.

20 Ifj. Csécsi Jánost, a másik sárospataki professzort.

21 V.ö. *Püspökök élete* 69a-69b. és *Nagyenyedi Demokritus* 178a.

22 P. Szathmáry Károly szerint 1704-ben Kramer János volt a szász pap (i.m. 136.). Egyéb források híján nem dönthető el, hogy két különböző személyről van szó, vagy egy személyről, akinek egyik névelőfordulása rossz.

23 Fedeles palló: tetővel fedett, gerendaszerkezetű fahíd. Enyeden a Tövis utcának a kollégiumtól balra eső szakaszán állt; ma vashíd áll a helyén.

24 Tövis utca: az Enyedről Tövis felé vezető országútnak a településen belüli szakasza. Rajta a kollégiumtól balra térve állt és áll a híd. Ma Cuza Voda (Sosea national) utca.

25 L. *Nagyenyedi Demokritus* 121. jegyzet.

26 Hermányi szerint Cserei Ágnes törvénytelen fia, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 8a.

[Emlékirat]

A szöveg egy autográf példányban maradt ránk, az Erdélyi Múzeum Kézirattárában ([Biblioteca Centrala a Universitatii] 633. sz.; MTA mikrofilm B 1138/IX.). Részlegesen kiadta Kelemen Lajos (i.m. 94.), majd Tolnai Gábor (*Erdély változása.* 1703-1750. Bp. [1942] 215-252. Erdély öröksége VII.).

A kézirat 68 levélből áll, ebből egy levél számozatlan, a többi a szerző lapszámozását viseli (1-134.). A kötéstábla belső oldalán pecsét: ERD. MÚZ. EGYL. KÉZIRATTÁR. II. A. 8. szám. Az első levél rektóján pecsét: ERDÉLYI MÚZEUM KÖNYVTÁRA. A megírás évszáma az emlékirat címében szerepel (1758; 1.), s ezt más érvek is alátámasztják („életemnek hatvanodik Esztendejébe béléptem", 1.; a művet tehát 1758 szeptembere után kezdte írni). Befejezése a *Nagyenyedi Demokritus*

megkezdése, 1759 júliusa előtt megtörtént (v.ö. „ezután való dolgaimat más Könyvbe irom", 115.). A megírás után jegyezte be a *Paterna Genelogiába* Sámuel unokája születését, majd János (elhunyt 1760-ban) és Sámuel unokái halálát (*Paterna Genelogia* 1b.).

A kézirat három részből áll. Az első levélen családtörténeti bejegyzések és családfa, rektóján apai nagyanyja családjáról szöveges följegyzés, verzóján apai ági leszármazási táblázata, fölötte cím: *PATERNA GENELOGIA JOSEPHI Diénes HERMÁNYI;* e lapokat őrszó sem egymással, sem a következő levéllel nem köti össze. A második levélen cím:

HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGYENYEDI ELSÖ PAP
Edes SZÜLÉIRŐL 'S MAGÁROL. 1758.

Itt kezdődik a szerző lapszámozása, s tart az utolsó lapig; ez a szöveg őrszavakat alkalmaz. Látható tehát, hogy az első lap (Hermányi Dienes József családfája) nem tartozott hozzá szorosan az önéletíráshoz. Ezért a genealógiai följegyzéseket elkülönítettük, címként kiemelve a verzón alkalmazott címet, s a szövegrészek együttesének adtuk a szakirodalomban általánosan használt, műfajt megjelölő *Emlékirat* címet.

Az emlékirati rész maga is két részből áll. A szorosan vett, kronologikus rendben haladó emlékírás a 115. lapon befejeződik („de ezután való dolgaimat más Könyvbe irom: a' következő paginak maradjanak holmi Toldalékoknak"). A 116. lapon új cím:

TOLDALÉK.

Holmi olly dolgokról, mellyek tova feljebb el-maradtanak:

Itt jegyzi föl azokat az apró emléktöredékeket és anekdotákat, amelyek a kronologikus emlékezés nagyobb eseményei közé nem fértek be, vagy egyszerűen kifelejtette őket. A legutolsó lapon (134.) anyja rokonságáról, anyai dédapjáról jegyez be pótlólag genealógiai adatokat, majd önnön önéletírói szándékairól tesz megjegyzéseket („Ki-fogyván a' papirosbol, mellyet e' Könyvbe köttettem..." stb.). Ez a toldalékrész azonban még az emlékírás szerves része, így elkülönítése, külön címmel kiemelése nem látszik szükségesnek.

A kézirat végig a szerző kézírása, apró betűs, gyors folyóírás. Kikezdéseket alkalmaz. Ritkán javít; talán a szóbeli megformáláson már átesett, kicsiszolódott szövegeket írt le, fogalmazásban gyakorlottan; van azonban néhány javítástípusa, ami másolásra utal, pl. 39.: a *menj el* kifejezést először *men-nyen* alakban írta le, a sor végén elválasztva; 107.: „'s még <a> haza nem érkezett vala. 'S még a' lábam ujján..." Ez a tévedés a fogalmazás típusú írásban nehezen magyarázható.

Hanghasználata kevés nyelvjárási sajátságot mutat, ilyen pl. az l előtti ó-zás (bóldogtalan, vólna, szólga), hangsúlytalan helyzetben o-zás (hatvanodik, ujotskáját, vidámon, Atyámot, Anyámot), ill. o helyetti a-zás (fazakat, zálag); a szókészletben is mérsékelten vannak jelen nyelvjárási sajátságok (ett; finak 'legény').

Helyesírása megállapodott. Az ékezeteket többnyire pont alakban használja (ö, midön, fö, lelkü), de előfordul vesszö alakban is, szabályosság nélkül (szörnyű, szörőske, engőm, űstőket). A szókezdő nagybetűk alkalmazásában mértéktartó. Írás-

jelhasználata következetes. Gyakran használja a kötőjelet (Nagy-Anyám, keze-ügyiben, pince-torkába), igekötő és ige között mindig (tudá-ki, bé-léptem, el-vitt, kiesém). A zárójel többnyire /:...) alakú. Az idézőjelet a sorok elején alkalmazza, ez az aláhúzásnál is előfordul. A kiemelés eszközeként néha folyó írásba ékelve nyomtatott (kis) betűkkel ír egy szót, illetve nevet. Ennek visszaadására a ritkítást alkalmaztuk (D i e n e s, J e n e i S á m u e lnek).

*

[Paterna Genelogia]

1 Esztena (rom. stîna): juhakol; havasi pásztorszállás.
2 Az író maga.
3 Az író négy leánytestvére Judit, Kata, Rebeka és Zsuzsanna.
4 A szöveg eredetileg: *MOHAI JOSEF: JÁNOS és SIGmond*; ehhez, az *és* szót törölve, utólag fűzte hozzá Sámuel nevét, majd a kisfiúk haláláról szóló bejegyzést. Tehát Sámuel már a családfa leírása (1758) után született.

HERMÁNYI DIENES JOSEF. NAGYENYEDI ELSÖ PAP Edes SZÜLÉIRÖL 'S MAGÁROL. 1758.

1 1699 szeptemberében született, a szöveg írását tehát 1758 szeptembere után kezdte meg.
2 V.ö. *Emlékirat* 86., 104., *Nagyenyedi Demokritus* 315a-315b., 359a.
3 Döghalál: pestisjárvány.
4 L. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 20. jegyzet.
5 Arányoz: irányoz, céloz.
6 V.ö. 1 Sám. 18, 11; 19, 10.
7 Rókás: rókaprémes. L. Payr Sándor: i.m. 20-24., 30.
8 Orvosasszony: javasasszony. L. még: Vita Zsigmond: *Orvostörténeti vonatkozások Hermányi Dienes József munkáiban.* = Communicationes ex Bibliothecae Historicae Medicae Hungarica. 1962. 24. sz. 166-176. Megjelent a *Művelődés és népszolgálat* c. kötetben is (Bukarest 1983. 80-87.) A hivatkozások ez utóbbi közlésre vonatkoznak.
9 Költemény: kitalálás.
10 Per iránzom: irányt véve, találomra.
11 Ingyen sem: egyáltalán nem.
12 Magyar mérföld: régi hosszmérték, kb. 11 (később kb. 8) km.
13 A hídvégi Nemes családról van szó.
14 Gazdálkodik: ételt juttat.
15 Cirkálók: vizsgálók.
16 Condra: daróczeke; rongyos, durva felsőruha; vastag, fehér posztóból készült kabátféle.
17 Történetből: történetesen, véletlenül.
18 T.i. élősködőkkel.
19 Csintalanságból: rendetlenségből, figyelmetlenségből.

20 Halotti charta: egyleveles emléklap, rendszerint az elhunyt életrajzával, dicséretére írott versekkel. Tótfalusi Kis Miklós kiadványainak bibliográfiájában (Haiman György: *Tótfalusi Kis Miklós, a betűművész és tipográfus élete műve betűinek és nyomtatványainak tükrében.* Bp. 1972.) azonban nincs föltüntetve olyan mű, amely Ajtai Incze András nevét akár helyes, akár helytelen alakban tartalmazná.

21 Kijáró: tk. a kollégiumból kijáró, erkölcstelen.

22 Thraso: a hőstetteivel dicsekvő katona Terentius *Eunuchus* c. vígjátékában. Neve beszélő név, a θράσος 'arcátlanság', θρασύγλωττος 'zabolátlan nyelvű' szavakkal áll összefüggésben.

23 Véletlen: váratlan.

24 Az udvarhelyi Bethlen-kollégium a reformációtól fogva Székelyudvarhelyen működő ref. triviális iskolából alakult ki. Bethlen János 1670. márc. 15-én ezer aranyat adományozott az iskola gimnáziumi rangra emelésére, s utóbb más adományokat is fordított e célra. 1671. febr. 20-án I. Apafi Mihály megerősítette a gimnáziumot, s maga is részesítette gabona-, ill. könyvadományban. Az egyházi jóváhagyást az 1671-es nagyenyedi zsinat adta meg; a kérést Bethlen János és Miklós terjesztették elő; Bethlen Miklós az iskola első világi gondnoka is volt. (Az iskola történetét l. Kis Ferenc: i.m.)

25 Ázalék: disznóhús-készítmény; hurka, kolbász, disznósajt közös neve.

26 Kánikula: nyári szünidő.

27 Hagymás erdeje: az Okland és Vargyas közötti út mentén elterülő erdőség (Haghmas), Hargita és Kovászna megyék határán.

28 Gedelget: hízelkedik, kedveskedik neki.

29 Ifj. Letenyei Pál.

30 V.ö. *Emlékirat* 42.

31 Reá szakgatna: rászokna.

32 A székelyudvarhelyi kollégiumi könyvtár alapjait Bethlen János és I. Apafi Mihály könyvadományai vetették meg. Ebben a teológiai és filozófiai munkák mellett Homérosz *Iliász*a, Cicero, Vergilius, Ovidius, Tacitus és Sallustius művei szerepeltek Rozgonyi János rektorsága alatt (Kis Ferenc: i.m. 24.).

33 Erasmus *Familiarum colloquiorum formulae* c. műve 1519-től kezdve számos kiadásban jelent meg; későbbi kiadásait a szerző folytonosan bővítette.

34 Úri imádság: Miatyánk.

35 Tyokmony: tyúktojás.

36 V.ö. Benkő József: *Transsylvania.* II. Győr 1778. 296. és Szigeti Gyula Mihály: i.m. 34.

37 Valójában Letenyei Pált Rozgonyi János követte a rektorságban (1680-1685), s az ő utóda volt Szatmári Pap János (1685-1689).

38 Szatmári Pap János itt említett könyve a *Philosophia prima seu metaphysica brevibus aphorismis delineata.* Franeker 1682. A forrásként megnevezett két mű: Descartes, René: *Meditationum de prima philosophia, in quibus Dei existentia et animae a corpore distinctis demonstratur* (Amszterdam 1641.) és Poiret, Pierre: *Cogitationes rationales de Deo, anima et malo* (Amszterdam 1677.). L. még *Nagyenyedi Demokritus* 244a.

39 Descartes filozófiai rendszeréről l. *Püspökök élete* 118. jegyzet.

40 Virgina: virginál, billentyűs hangszer.

41 Az újonnan megjelent Alting-könyv a *Fundamenta punctationis linguae sanctae sive grammatica Hebraea.* Kolozsvár 1698.

42 Meghatotta: hatással volt rá.

43 Gorombaság: tudatlanság.

44 Szatmári Pap Zsigmond.

45 Katekizáció: hittanoktatás kérdés-felelet formában.

46 A székelyudvarhelyi kollégium iskolarendje Letenyei Pál szervezésében 1670-től négy osztályba tagolta a kisebb tanulókat: etymologia, syntaxis, poesis, rhetorica. E classisokat egy-egy praeceptor vezette. Csak a nagyobb, tógás diákok (studiosi) tartoztak közvetlenül a rektor irányítása alá. Rozgonyi János rektor 1680-ban két kezdő osztályt csatolt a fölsoroltakhoz, a parvistákat és a rudimentistákat (Kis Ferenc: i.m. 19-24.).

47 Bérlés: bélés.

48 Hogy már az Rafael: mármint, tudniillik Rafael. V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 5a: hogy már ártatlanságból, 248b: hogy már az Ördög; *E biographia* 3b: hogy már Fejedelem Vállaszto gyűlés, 10b: Ez a' Mikó hogy már Unitarius vala.

49 Inczédi Pál és Alvinczi Péter.

50 Palota: terem.

51 Az esetről beszámolt Cserei Mihály (i.m. 187-188.) és Szeles János (*Székely-Udvarhely története.* Közli Szádeczky Lajos. = ErdMúz 1898. 462.) is.

52 Neutralista: iskolai szolgálatokat végző, szegény tanuló.

53 Foszlány: ujjatlan köntös. Harisnya nadrág: fehér posztónadrág.

54 Szer: rend; utca, házsor. Barátok klastroma: ferences kolostor; ebben az időben a várban állt.

55 Kikellő: Küküllő.

56 Rend: sor.

57 Finak: legény, fiatalember.

58 Levél-szín: lugas.

59 Ha: vajon.

60 Ágas: kétágú tetőtartó oszlop.

61 V.ö. *Püspökök élete* 54a.

62 V.ö. *Püspökök élete* 53b-54a.

63 V.ö. Benkő József: i.m. II. 296. és Szigeti Gyula Mihály: i.m. 34.

64 Id. Vásárhelyi Tőke István, mh. 1717k.

65 A matricula az 1690-es bejegyzés mellett így summázza az életét: „Küküllővári rektor. Az erdővidéki tractus seniora. Olaszteleki lelkész, igen serény és hírneves" (Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok.* 1662-1848. Bukarest 1979. 113-114.). – Az enyedi kollégium a korábbi gyulafehérvári gimnáziumból vált ki, amelyet Bethlen Gábor emelt kollégiumi szintre alapítványaival, adományaival és külföldi professzorok meghívásával. 1658-ban a tatár beütés elől az iskola Kolozsvárra menekült. 1662 októberében I. Apafi Mihály elrendelte a kollégium áthelyezését Nagyenyedre, s a Kolozsvárról Enyedre költözött Vásárhelyi Péter a tanítást valószínűleg 1664-ben megkezdte; ebben az évben kezdték a beiratkozó (subscribáló) deákok matriculáját vezetni. Ekkor a tanítás hat osztályban folyt (declinisták + conjugisták, etymologisták, syntaxisták, rhetoristák, poetisták és logicusok). A deákokat két, majd három professzor oktatta (l. még *Nagyenyedi Demokritus* 515. jegyzet). Az 1682-es

nagyenyedi zsinat határozatot fogadott el a kollégium elhelyezése, felügyelete, szabályzata ügyében.

66 Sárpataki Nagy Mihály; *Noé bárkája* c. műve 1681-ben Kolozsvárt jelent meg.

67 Id. Enyedi István, 1659-1714.

68 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 209a-210a.; ott Hochman nevet visel az ős.

69 Hurutozó: köhögő, harákoló.

70 A két falu Szászhermány és Magyarhermány. Magyarhermány nevének ez az eredeztetése téves; a név a Hermann névből származik (Kálmán Béla: *A nevek világa.* Bp. 1967. 80.; mint családnevet tárgyalja.)

71 Kálvin fő műve, az *Institutio Religionis Christianae* (1536; átdolg. 1559.) és Josephus Flavius *Zsidó történelme* e példányainak további sorsa ismeretlen.

72 A mű nem ismert.

74 A műnek több szóba jöhető kiadása van. Korban legközelebb a *Manassae Oratio. Esdrae lib. III. et IV.* (Köln 1647.) esik.

74 Coccejus *Lexicon et commentarius sermonis hebraici et chaldaici Veteris Testamenti* c.műve (Leiden 1669.) a héber nyelv első teljes szótára. A következő százharminc évben még hat kiadása született.

75 Gyertyázik: gyertyát éget, virraszt.

76 Állatjára: alaposan.

77 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 35b-36a.

78 L. *Püspökök élete* 118. jegyzet.

79 Id. Teleki Pál, 1677-1731.

80 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

81 Kutyafa: kutyabengefa, kérge ma is használt gyógynövény (l. Vita Zsigmond: i.m. 85.).

82 Egy poltura ára dohányt. Poltura (lengyel, 'másfél'): másfél garas (hat dénár) értékű ezüstpénz, Erdélyben a 17-18. században más lengyel pénznemekkel együtt igen elterjedt.

83 Feles: sok.

84 Oszlóra bocsátja: elosztja.

85 A küküllővári vár és uradalom 1686-ban, Thököly Imre erdélyi birtokainak elvételével került II. Apafi Mihály kezébe; ő 1696-ban feleségének, Bethlen Katának ajándékozta (Kelemen Lajos: i.m. 31.).

86 Üszögiben hagyni: ki nem fejleszteni (v.ö. üszög 'korcs magzat a méhben'. *XVII. századi magyar orvosi könyv.* Kiad. Varjas Béla. Kolozsvár 1943. 335.).

87 Susták: négy krajcár (=12 dénár = 2 poltura) értékű váltópénz.

88 E három énekgyűjtemény a Szilvásújfalvi Imre által összeállított *Halotti énekek* (első kiad. Debrecen 1598.; utolsó három kiadása (Lőcse 1635, Lőcse 1654. és Várad 1654.) Gönczi György énekeskönyvével egybekötve jelent meg *Halott temetéskorra valo Enekek* címmel); Balassi Bálint és Rimay János *Istenes énekei* (első kiad. Bártfa? 1632.; Hermányi Dienes Péter számbajöhető éveiben Kolozsvárt is megjelent, 1681-ben és 1691-ben); valamint Beniczky Péter *Magyar rhitmusok* (első kiad. Nagyszombat 1664.; ezekben az években Kolozsvárt 1670-ban és 1682-ben jelent meg) c. könyve. Mindhárom mű számos kiadásban forgott közkézen.

89 A fölsorolt prédikációkat nem ismerjük.

90 E prédikációról l. *Püspökök élete* 13. jegyzet.

91 A jezsuita Jeremias Drexelnek a 17. században több művét is lefordították magyarra, *Heliotropiumát* (1627) a század végén Komáromi János és Újhelyi István (mindkét fordítás kiadatlanul maradt, és elkallódott; új fordítását Dévay András készítette el, és adta ki 1764-ben Egerben). Valószínűbb, hogy Hermányi Szentgyörgyi Gergely művét ismerte (*Elmélkedések az örökkévalóságról.* Pozsony 1643.).

92 Johann Heinrich Heidegger e műve a *Rashi aboth sive De historia sacra patriarcharum.* I-II. Amszterdam 1667-1671. Más kiadásokban ezekben az években ugyancsak Amszterdamban még négyszer jelent meg.

93 John Lightfoot itt említett két foliántja valószínűleg a *Horae Hebraicae et Talmudicae* c. művének két darabja. A műnek a négy evangelistával kapcsolatos részei Cambridge-ban és Londonban jelentek meg 1658 és 1674 között; összesítve Lipcsében 1675-ben. További kötetei a Pál-levelekhez, ill. az Apostolok Cselekedeteihez kapcsolódtak (Párizs 1677., London 1678., Amszterdam 1679., Lipcse 1679.).

94 Johannes Melchior itt említett műve a *Dissertatio academica de oeconomia Dei circa gentes et Judaeos ex parabola Luc. XV. vers. 11-32. denuo recusa* (Herborn 1689.).

95 Id. Campegius Vitringa parabolái valószínűleg az *Aphorismi quibus fundamenta sanctae theologiae comprehenduntur in usum scholarum privatarum* (Franeker 1688.) c. műve.

96 Kisprófétáék: tizenkét, kisebb terjedelmű műveket hátrahagyó ószövetségi író. Coccejusnak velük foglalkozó műve a Το Δωδεκα προφητον *sive Prophetae duodecim minores* versione latina et commentario illustrati a ~. Leiden (Elzevir) 1652.

97 Tofeus Mihály: *A' Szent Soltarok Resolutioja.* Kolozsvár 1683.

98 T.i. másolásra.

99 „Mert a nemzeteknek minden istene bálvány..." (Zsolt. 96, 5.).

100 Sajlódás: senyvedés.

101 Keservesek: gyászolók.

102 Hitlés: esketés.

103 Legénykedék: legény-éveit töltötte.

104 Bethlen Kata.

105 Zlot: 105 fillért érő lengyel pénznem, a Habsburg-birodalomban 1695-ig volt érvényben.

106 Balassi-énekeskönyvnél; l. a 88. jegyzetet.

107 Ugron urak: valószínűleg ábrahámfalvi Ugron Ferenc udvarhelyszéki alkirálybíróról, ill. rokonairól, Pálról és Jánosról van szó.

108 V.ö. *Emlékirat* 14.

109 Kicokigat: kikerget.

110 Onas himlő: hólyagos himlő (l. Vita Zsigmond: i.m. 84.).

111 Mária Jozefa (1699-1755), I. József leánya, 1719-től a későbbi III. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király felesége.

112 A két adat között ellentmondás van, Mihály arkangyal napja ugyanis szeptember 29., szent Ferenc napja október 4., tehát az apai följegyzés és az anyai emlékezés más napot őrzött meg.

113 Ajtai Benkő Mihály erdővidéki esperes felesége, Benkő József történetíró anyja.

114 Teleki Zsuzsanna, 1728-tól gr. Kemény László gubernátor felesége.

115 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 291b.

116 Szer-szó: hangoskodás, szájhősködés.

117 Szalmázó: üres, fecsegő (a TESZ 1761-ből ismeri).

118 A váradi ref. iskola 1660-ig, Várad török megszállásáig működött.

119 Szokolyai István a matricula szerint is „Vir secus plus corpore, quam ingenio" (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 113.).

120 Id. Vásárhelyi Tőke István (Kis Ferenc szerint a Varga Mihály-féle gyilkosság miatti megrázkódtatás okán, v.ö. *Emlékirat* 95.) 1711-ben Székre ment papnak; Szigeti Gyula György, akkor nyulasi pap csak fél év múlva foglalta el a helyét. A közbeeső időben látta el Szokolyai mint udvarhelyi pap az iskola felügyeletét (Kis Ferenc: i.m. 25.).

121 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 266b. és *Püspökök élete* 54a-54b. A két részeges gyermek Veszprémi Juci (Jutka; Hermányi váltakozva használja a két nevet) és ifj. Veszprémi (Pápai) István.

122 Veszprémi Istvánnak.

123 A raritások közelebbi leírása nélkül is valószínű, hogy a múzeum szó itt nem egyszerűen 'dolgozószoba', hanem 'ritkasággyűjtemény, múzeum' értelemben szerepel (a TESZ csak 1788-89-ből ismeri ezt az értelmet); v.ö. Vita Zsigmond: *Az első erdélyi házi múzeumok és a múzeumi gondolat kialakulása.* In: *Művelődés és népszolgálat.* Bukarest 1983. 36-43. Hermányi használja emellett a szót 'dolgozószoba' értelemben is, pl. *Emlékirat* 83., *Nagyenyedi Demokritus* 37a.

124 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 29b-30b.

125 Baconi István.

126 Különös: külön álló, elkülönülő.

127 Nusztos: nyusztprémes.

128 Buda: árnyékszék.

129 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 13a-13b.

130 Bánffi Ágnes, sz. 1671u.

131 Eláradott: elvesztette a mértéket; erotikus értelméről l. Bernáth Béla: i.m. 56.

132 Fraj: komorna, szobalány.

133 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.

134 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 137b-138a.

135 Ajtai Incze András.

136 Valószínűleg kőrispataki gr. Kálnoki Farkas, Sámuel és gr. Lázár Erzsébet fia.

137 Filegória: kerti lak; tornác; erkély.

138 Cőkös cipó: cőkkel (kovászolt kenyértészta-élesztővel) készült cipó.

139 1 Sám. 23, 22.

140 Bonyhai Simon György.

141 Id. Deáki Filep József.

142 V.ö. *Püspökök élete* 62b.

143 Veszprémi Istvánt.

144 Ajtai Incze Andrásról és id. Baróti Istvánról van szó. Czegei Vass György szerint a kurucokhoz átszökött Serédi Péter kolozsvári szállásán egy fél árkus papiroson egyebek közt ezt is felírva találták: „Carolus quintus, nihil est intus". (*Czegei Vass György és Vass László naplói.* Bp. 1896. (MHH II. 35.) 401.)

145 A pasquillus az énekeskönyvekben sűrűn szereplő, Miklós deáktól (Sztárai Miklóstól?) származó ének alapján készült: „Már elmegyek az örömbe, / Paradicsom-

nak kertébe, / A dicsőültek helyébe..." Első megjelenései: *Keresztyéni énekek.* Lőcse 1629. 542. sz. és *Imádságos könyvecske.* Lőcse 1632. 316. sz. (l. RMDT II. 293a, b, 301II.).

146 V.ö. *Püspökök élete* 58b-59a. és *Nagyenyedi Demokritus* 204b.

147 Engedelmesség: engedékenység, megbocsátás.

148 Sociniánus: Socinus-követő. A socinianizmus a szentháromságtagadó antitrinitarizmus mérsékeltebb irányzata. Nevét Faustus és Laelius Socinusról kapta. Fő székhelye Lengyelország, virágkora a 17. század első fele. Követői a század közepén az üldöztetések miatt Erdélybe, Sziléziába, Hollandiába, mások Angliába, majd Észak-Amerikába menekültek. Erdélyben unitarizmus néven vált egyházi felekezetté.

149 V.ö. 1 Móz. 9, 20-27; Noé azzal átkozza meg az atyja mezítelenségét megleső Kámot, hogy nemzetségével, a kánaánitákkal együtt „szolgák szolgája legyen atyjafiai közt". Hermányi maga is fölhasználja ezt a pápai címet a papi nagyravágyás feddésére (*Concio Passionalis ex Matth. 18.* (1754-1755.) 19.).

150 Hermányit ezúttal megcsalja az emlékezete: Coccejus a Galatabeliekhez írott levelet kommentálta (*S. Pauli apostoli Epistola ad Galatas cum commentario Johannis Coccei.* Leiden 1665.).

151 A szóban forgó mű: *Psalmis Davidis CL.* Hebraeus textus ex optimorum codicum fide editus est, cum versione Johannis Coccei. Franeker 1646.

152 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141a.

153 Veszprémi István.

154 V.ö. *Püspökök élete* 59a.

155 Haza adott: férjhez adott, elköltözött.

156 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141a-141b.

157 2 Móz. 15.

158 Jóbel év: jubileumi év, minden ötvenedik esztendő, amelyben a zsidó rabszolgák visszanyerték szabadságukat (3 Móz. 25, 8-22; 24; 33; 54.). Az ünnep nevét az ünnep kezdetét jelző, kosszarvból készült kürt (jóbel) adta. Kétséges, hogy az ünnepet valóban megülték-e.

159 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 12a-12b. A történet a népies ráfogások közül való, egyike a legrégibb ilyen típusú följegyzéseknek. György Lajos szerint Bethlen János is följegyzi már a történetet (*Rerum Transsylvanicarum libri quator.* 1663-1664. IV. k.); Tóth Béla szintén ismer gagyi történetet (*Magyar anekdotakincs.* Bp. 1898-1903. II. 64-65.). *A rátótiádák típusmutatója* (Szerk. Kovács Ágnes. Bp. 1966.) számos gagyi falucsúfolót sorol föl (320.), Hermányi típusa azonban nem szerepel köztük.

160 Fel ültették: t.i. közel az asztalfőhöz. L. Apor Péter: *Metamorphosis Transsylvaniae. Altorjai báró Apor Péter munkái.* Közli Kazinczy Gábor. Pest 1863. (MHH. II. 11.) 324., 420.

161 Szovák: eredetileg *szolgálok*, a bor elköszönő szava. Megrövidülése (szovák, szálok) a 18. század közepén játszódott le (Kertész Manó: *Szállok az úrnak.* [Bp. 1932.] 192-193.).

162 Az asztal felkele: asztalt bontottak.

163 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 20a-20b.

164 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 46a.

165 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 7a.

166 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 9b-10a.

167 Kenedék: kenőcs.

168 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 188b.

169 Id. Szentgyörgyi Márk István.

170 Hermann Alexander Roëll *De Generatione Filii et Morte Fidelium temporali... contra Campegii Vitringa objectiones defendit* c. kétkötetes műve Franekerben, 1689-ben és 1690-ben jelent meg.

171 J. A. Comenius *Orbis sensualium pictus* (Nürnberg 1658.) c. műve a korszakban tankönyvként szolgált.

172 Comenius *Janua aurea linguarum* (Amszterdam 1642.) c. művéről van szó.

173 II. Apafi Mihályné Bethlen Katának.

174 Tanácstalanság: tanács nélküliség, megfontolatlanság.

175 A lehúzás „azon – paedagogiai szempontból vitatható – régi divatú eljárás volt, mely szerint a leckeórán, a rendesen érdemfokozat szerint ültetett tanulók közül azon hátrább ülőt, ki az előtte ülő által meg nem fejtett kérdést megfejtette, amannak helyére ültették" (Lénárt József: *Emlékek a régi kollégiumi életből.* Marosvásárhelyi Ref. Kollégium Értesítője. Marosvásárhely 1914. 23.).

176 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 25a.

177 Centauria: cintorja, cintaurika (l. Vita Zsigmond: i.m. 85-86.).

178 Úr napja: a pünkösd utáni vasárnapot követő csütörtök (utóbb vasárnapra helyeződött át.).

179 Ovidius *Metamorphoses* c. művének 15 könyve földolgozta a görög és római mítoszokat, így az oktatásban is jól használható volt. Ovidius egyébként szerepelt a kollégium könyvtárában (l. a 32. jegyzetet).

180 Valószínűleg Lucius Annaeus Florus *Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum* c. munkája. Florust, valamint az alább említett Clauberget és Ryssent tanulta 1714-ben a Kolozsvárt diákoskodó Czegei Vass László is (i.m. 474., 475., 479.).

181 L. a 32. jegyzetet.

182 L. a 46. jegyzetet.

183 Johann Clauberg *Logicae contractae* (Franeker 1683.) c. művéről van szó; Kolozsvárt is megjelent (1694., 1700.).

184 A példázat az Aiszóposz-regényből való. Magyar nyelven a *Magyar Aesopus, azaz Aesopusnak egész élete és fabulái* c. mű tartalmazza (Lőcse 1673. E1b-E2a.). Idézése valamelyest jelzi azt a forrásvidéket, ahonnan Hermányi Dienes Péter (és közvetve Dienes József) „jól őrlöttsége" eredt, az Aiszóposz-regény ugyanis – az erkölcsnevelő, tanító meséktől eltérően – elsősorban a szórakoztatást szolgáló trufa-sorozat.

185 Hopcihér: főkolompos, dologkerülő.

186 Töbörsök: zömök (?).

187 Ajtai Benkő Mihály, Hermányi Dienes József sógora, Benkő József történetíró apja, ill. ifj. Szentgyörgyi Márk István.

188 Georg Pasor *Syllabus graeco-latinus omnium Novi Testamenti vocum* (Amszterdam 1657.) c. műve számos kiadásban jelent meg.

189 A jezsuita Jacob Gretser görög nyelvtanáról (*Institutionum linguae Graecae liber primus...* Róma 1599.) vagy belőle készült *Rudimentá*król (1577-től sok kiadásban forgott kézen) van szó.

190 Johannes Maccovius (Makowski) *Controversiái* talán a Nicolaas Arnoldi, földije által kiadott posztumusz gyűjteményes kötetében jelentek meg (*Distinctiones et regulae theologicae ac philosophiae.* Amszterdam 1656.).

191 L. *Püspökök élete* 97. jegyzet.

192 Leonard Ryssen egy teológiai munkája a diákok számára is hozzáférhető volt: a *Summa controversiarum theologicarum* (Kolozsvár 1701.).

193 V.ö. *Emlékirat* 129. A prédikáció ismeretlen. – „A kegyes pártfogók alumnusaikat sátoros innepekre, többnyire, magukhoz kívánták, prédikáltatták, és udvaraiknál nem csak testi, anyagi, hanem szellemi és társadalmi élvezetében is dúsan részeltették" (Kis Ferenc: i.m. 39-40.).

194 Az esetről beszámol Benkő József (i.m. II. 261. §.), Szigeti Gyula Mihály (i.m. 38., részben Benkő alapján) és Szeles János is (i.m. 591.).

195 L. a 32. és 180. jegyzetet.

196 Quintus Curtius Rufus római író fő műve, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis* töredékesen maradt ránk. (Magyarra Háportoni Forró Pál fordította le, Debrecen 1619.)

197 Az 1718-a éhínségről és az 1719-es pestisről l. Bod Péter *Önéletírása.* In: *Magyar Athenas.* Kiad. Torda István. Bp. 1982. (Magyar Hírmondó) 13-14.; uő: *Smirnai Szent Polikárpus.* Nagyenyed 1766. 164-165.; Szeles János: i.m. 591. és Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története.* Bp. 1935. I. 426. – 1717 augusztusában és szeptemberében tatár csapatok hatoltak be Erdélybe; a Szamos völgyén vonultak végig.

198 Petki (alias Nagy) Zsigmondról csak Belső-Szolnok vm. 1716. évi nemesi összeírásából van tudomásunk (Kempelen Béla: *Magyar nemes családok.* VIII. Bp. 1914. 278.).

199 Korda Zsigmond, mh. 1725.

200 A vécsi búzát Kemény Jánosné adományozta a kollégiumnak vécsi majorságából (Kis Ferenc: i.m. 28.).

201 A bögözi jószágból Korda György rendelt évi 40 véka gabonát egyéb adományai mellett; az is lehet esetleg, hogy a Korda Zsigmondné által adományozott 4 véka búzáról van szó.

203 Deákokul: diákok összesen.

203 Hazul: hazulról.

204 A kollégiumi praebendánsok az előkészítő osztályok középsőitől kezdve napi két cipó segélyt kaptak; az alumnusi hely – az ösztöndíjon kívül – négy cipó ellátással járt, ebből kettővel inast fogadtak maguknak a kisebb diákok közül (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 26.). „A cipó... két rész búza- és egy rész rozsliszt elegyítékéből készült 32 dkg súlyú kenyérke, 8 darabonként egy-egy táblává egyesítve" (Váró Ferenc: *Csernátoni Márton. Egy enyedi diák története.* Bp. 1904. 19. Idézi Juhász István, u.o. 86.). L. még Földesi Béla: *Deákélelmezés a XVII. századi magyarországi protestáns iskolákban.* = Száz 1973. 64-90.

205 Pánk: sült tészta.

206 Exaudi: a húsvét utáni hatodik vasárnap. Az enyedi vásárnap május 8.

207 Botos utca: Udvarhely egyik legrégibb, ma is élő utcaneve, a várostól délre fekvő Botos nevű határrész, erdő és irtásos kaszálóterület felé vezetett. Ma Május 1. sugárút (Tibád Levente: *Székelyudvarhely régi utcanevei.* = NyItudK 1985. 21-28.).

Kiss Ferenc az 1571-ben Udvarhelyhez csatolt Gyárosfalvával azonosította (i.m. 8., 34., 38.); ennek ellentmond az utcanév ősisége. A 18. században az iskola fő terjeszkedési iránya.

208 Absitos: obsitos, kiszolgált.

209 L. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 6. jegyzet.

210 Patron-táska: tölténytartó táska.

211 Az útvonalból ítélve Magyarlapádról van szó.

212 Felén: félre.

213 Az 1710-es években a kollégium nehéz helyzetbe jutott. Apor István kincstárnok hét évig szüneteltette a cameraticum beneficiumot (l. *Püspökök élete* 66. jegyzet), s utóbb is csak egy részét folyósította. A debreceni dézsma is szünetelt (l. *Continuatio...* 14a.). Bethlen Gábor egyéb adományait is jórészt elvesztette a kollégium (P. Szathmáry Károly: i.m. 165. skk. L. még *Continuatio...* 141. jegyzet.). Ugyanakkor az 1718-20-as években szárazság, éhínség és pestis nehezítette az ellátást (l. a 197. jegyzetet).

214 Udvarhelyi Tölcséres Mihály.

215 Marosvásárhelyi Molnár István püspök.

216 V.ö. *Püspökök élete* 68b.

217 A matricula szerint május 22-én. A bejegyzés így summázza a pályáját: „Előbb torockószentgyörgyi, majd haláláig nagyenyedi lelkész. A kollégiumban contrascriba, előzőleg a rhetoristák tanítója" (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 136.). Contrascribai tisztségét 1728-ban viselte (u.o. 144.).

218 Valószínűleg Nemes Terézről van szó.

219 Ugron Borbála.

220 T.i. Székelyudvarhelyről.

221 Hermányi szerint Kovásznai Judit; Nagy Iván (*Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* I-XIII. Bp. 1857-1868. X. 699.) szerint Szigeti Gyula György felesége Nánási Sára volt.

222 Kárbunkulus: a vörös színű drágakövek (rubin, gránát, spinell) összefoglaló neve.

223 Zomok: zömök.

224 T.i. Szigeti Gyula Györgynek.

225 L. a 204. jegyzetet.

226 Nemes Judit 50 forintot adott az udvarhelyi könyvtár számára; egy alumnia létesítésére évi 15 forintot és 6 véka gabonát; ezt az adományt megismételte (Kis Ferenc: i.m. 36.).

227 Teleki Anna.

228 Szigetiné Kovásznai Judit.

229 Jól őrlött: vidám (?), büszke (?). A szóláshasonlatnak van valamelyes csúfolódó, gúnyos mellékértelme is: „Úgy beszélsz, mint a jó őrlött: loqueris equo insidens" 'lovon ülve beszélsz'; „És it osztán, mint egy jól őrlött, nagy vígan tapsol" (a Kis-Viczay Péternél, ill. Pázmánynál előforduló mondásokat magyarázza Kertész Manó: *Szokásmondások.* Bp. 1985. 135.).

230 Kabala: kanca.

231 Matzkosni: Matzkoshoz.

232 Garáználkodik: garázdálkodik.

233 Béza e műve az *Annotationes maiores in novum dn. nostri Jesu Christi testamentum.* In duas distinctae partes. H.n. 1594.

234 Szent György napja: április 24. Hagyományosan a szerződéskötések (a szerződött szolgák, pásztorok felfogadása) napja.

235 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 70a-70b.

236 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 36b.

237 Föveny: homok.

238 Pádimentum: padlózat.

239 Az elnevezés bizonyára a szabás formájával függ össze (v.ö. parittya főkötő, Magyar Néprajzi Lexikon IV. 406.).

240 Ernst Daniel Jablonski (1660-1741) művéről van szó: *Biblia Hebraica cum notis Hebraicis et lemmatibus Latinis,* ex recensione Danielis Ernestis Jablonski. Berlin 1699.

241 Libertas: II. Rákóczi Ferenc rézpénze. A név az érme feliratából (Pro libertate) származik. Fokozatos értékcsökkenése miatt kongónak is nevezték.

242 Id. Szentgyörgyi Márk István.

243 Orbilius Pupillusra utal, aki az i.e. 1. században élt; katona volt, majd i.e. 63-tól Rómában tanító, grammatikus. Horatius *plagosus*nak, 'ütlegelőnek' nevezte nevelési módszerei miatt. L. még *Nagyenyedi Demokritus* 159b.

244 Ajtai Szabó Györgyről, ill. Ajtai Szabó Andrásról van szó.

245 Id. Teleki Sándor, 1679-1754.

246 Teleki Mihály, 1671-1720.

247 Fertályos: negyed literes.

248 Udvari leves: léhűtő, szolga. A kifejezés Bernáth Béla által feltételezett erotikus mellékértelme (i.m. 84. skk.) Hermányi szóhasználatában nincs jelen (l. még *Nagyenyedi Demokritus* 254b.)

249 Teleki Mihályné: Toroczkai Kata. – Toroczkai István, mh. 1712.

250 Meghölyköltessék: visszataszíttassék, v.ö. hölykölni 'visszafelé taszíttatni a lovakkal a szekeret', háromszéki tájszó (MNyr 1889. 528.).

251 Negyvenes: negyven vedres (hordó).

252 Megmaradtatása: pappá fogadása.

253 Búsul: bossszankodik.

254 Ifj. Szentgyörgyi Márk István.

255 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 31a-32a.

256 Ez volt a legatio, Lénárt József megfogalmazásában „ünnepi követség; melyre a filosofusok, theologusok, juristák, sőt a juratusok fiatalabbjai is mentek a három nagy (sátoros) ünnepen... Az illető kollégiumhoz tartozó legációk helyneve értékük szerint föl volt írva a nagy táblára (...); és a választó jogosultak gradus és előmeneteli sorrend szerint választottak." A rector ajánlólevelével az egyház pártfogóinál időző legátus „az ünnep harmadnapján, a búcsúlátogatás alkalmával (...) kapta a legatumot... Ez az intézmény az ifjúságnak úgy anyagi fölsegítése, mint a társadalmi érintkezés, súrlódás és föllépésbeli gyakorlása tekintetében fontos és hasznos nevelő eszköze volt..." (i.m. 23.).

257 Bethlen Farkas, 1705-1763.

258 Teleki Józsefné: Bethlen Kata.

259 Máriás: 17, 1755-től 20 krajcárt érő, Mária képpel díszített, apró ezüstpénz, a forint 1/3 része.

260 Az író Bethlen Miklós fiához.

261 1716. október 17-én.

262 Bethlen István, 1703-1737, Bethlen József gyámfia.

263 Bethlen Miklós bécsi hagyatékát a Consilium Bellicum lefoglalta, és csak egyes részeit bocsátotta vissza a család birtokába (*Bethlen Miklós levelei.* Sajtó alá rend. Jankovics József. Bp. 1987. (RMPE) 60-64.).

264 Id. Székely Ádám, mh. 1730.

265 John Barclay (1582-1621) *Argenis* (1621.) c., öt könyvből álló szerelmi története a modern regény fejlődésének jelentős állomása: heroikus regény politikai célzattal, benne összefonódik a szerelmi és az állami téma. Az abszolutizmus államregénye. Az uralkodók helyes kormányzását, az alattvalók kötelességeit is taglalja. Nálunk a 18. században vált ismertté latin, majd magyar nyelven (1792-ben Boér Sándor egy rövidített, Fehér Antal egy teljes fordítását adja közre). Dugonics András nagysikerű *Etelkájának* is (Pozsony 1788.) egyik ihletője.

266 Paniperda: kenyérpusztító.

267 V.ö. *Emlékirat* 94.

268 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 49a-49b.

269 Rika erdeje: erdőség a Vargyas és az Olt szögében, a Rika patak mellett. Az álmot az ihlethette, hogy Kénoson volt Udvarhely vesztőhelye.

270 Nestje: nyestprémje.

271 Gyilkos-réve: az út összeszűkülése az Olt szurdokvölgyében, Ágostonfalva közelében.

272 Lésza: sövény, kerítés.

273 Ordinánc: katonai küldönc (a TESZ 1763-ból ismeri).

274 Az említett 129 kéziratkötet (veje, Mohai János zilahi prédikátor a Hermányi halálára írt gyászversében 158 kötetet említ) sorsa jórészt ismeretlen. Unokaöccse, Benkő József följegyzése szerint „különféle kéziratain kívül könyvei is árverésre voltak kitéve", ezekből ő maga csak egy „nagy csomó rongyos füstös könyvet" szerzett meg (kéziratából idézi Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái.* Pest 1868. 16.). Iratai egy része vejéhez, más része a nagyenyedi kollégium birtokába került, s az 1848-49-es szabadságharc idején szóródott szét. Sorsuk mindmáig föltáratlan.

Nagy Enyedi siró Heráklitus, és – Hól mosolygó 's hól kaczagó Demokritus

A szöveg egyetlen másolatban maradt ránk (Erdélyi Múzeum [Biblioteca Centrala a Universitatii] 336.; MTA mikrofilm B 297/II.). A másolatot Ercsey György készítette 1845-ben; személyéről semmi közelebbit nem tudunk. Ami a szöveget illeti, meglehetősen gondos munkát végzett, alig néhány helyen keletkezett szövegromlás; csupán a mű vége felé, ahol talán sietett, szaporodik meg a tévesztések száma. Bizonyos szavakat, főleg tulajdonneveket azonban nem ismert (Kápolt > Rápolt, Olasztelek > Orosztelek, Hellos > Hollós, Herzsa > Harcsa, Grauser > Grausa~Granser stb.). Az ismeretek hiányából is fakad, hogy rendszeresen előfordul az r~z, s~f tévesztés (Poizet, Bonaventuza, Nagy-Azi, bőrvedzek, apostofia stb.). Őrszóhasználata szinte hibátlan. Nyelvjárása azonban nem volt azonos Hermányiéval (faszulyka~fuszulyka; a *tengeri* szót valószínűleg nem ismerte); jellemző rá az első szótag nyúlása (túd,

úgyan, túdos, mútat, azután; lóp, vólt, vónás, bór stb.). Nyelvjárási sajátságait többnyire érvényesíti, megtartja azonban a nyilván az ő ejtésmódjára is jellemző o helyetti a-zást (lakadalom, órvasság, akadazó stb.).

Helyesírása megállapodott, írásjelhasználata meglehetősen következetes (a zárójel /:...:/, a rövidítés :, az elválasztójel – formában szerepel). A nagybetűk használatában azonban sokkal bőkezűbb, mint Hermányi. Kis- és nagybetűin kívül van néhány szókezdő betűje, amelyről nehéz megállapítani, kisbetű vagy nagy (a, m, n, v, o, k, s), s ebben a szókezdő szerep sem igazít el. Ezeket a mai használathoz közelítve kisbetűvel; a tulajdonnevet kezdő betűket a kétes esetekben is nagybetűvel írtuk át. Az ékezetek pont- vagy vonalszerű alakja következetlen (ü~ű, u~ú, ö~ő, sőt olykor i~í), alig megkülönböztethető, és nyilvánvalóan befolyásolja a toll hegyessége is, pl. a 230. levél táján rendre hosszú ékezettel szerepelnek e betűk, a 240-244. táján ez az ékezési forma megszűnik. Emiatt e betűket csak akkor írtuk hosszú ékezetes alakban, ha azok (mindkét) ékezete egyértelműen hosszú. Az 's használata zs hangértékben meglehetősen következetes (Jo'sef, Kolo'svár stb.) és többnyire vitathatatlan (Jé-'suiták, Jé-'suitáknak), néhány esetben azonban a megítélés bizonytalan (Dée'si~Deé'si, Dé-ési), és van olyan szóalak is (Ér'sekség, vi'sitála, filo-'sofia), amely kérdésessé teszi, ejtett hang jelöléséről vagy helyesírási hagyományról van szó.

Az ex, ab értékben szereplő e^{v}, a^{v} betűket e', a' alakban közöljük.

A szövegen közreműködött egy fakó színű tintát (grafitot?) használó javító. Helyreállított hibás szóalakokat, számozást, három helyen lapszéli megjegyzést is tett. Egy későbbi kéz szintén tett benne néhány javítást, lapszéli megjegyzést, utalást; ő vékony tollat, sötét tintát használt.

A mű fölfedezése, egyes anekdoták kiadása már a múlt század végén megkezdődött. Gyalui Farkas (ErdMúz 1893. 361., Erd. Hírlap 1903. 851. és Bp. Hírlap 1906.) három anekdotát adott ki, Dézsi Lajos (ItK 1901. 250-253.) szintén hármat, Tóth Béla (*Magyar anekdotakincs* VI. Bp. 1900. 214-225. és Bp. 1935. 59-60., 61., 72.) ötöt, részben Gyalui Farkas nyomán; a Magyar Út (n.n.: *Régi magyar írások.* 1944. 5-6.) hetet. Az azóta eltelt évtizedekben a műnek három teljes, ill. részleges kiadása született:

1. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi síró Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritus.* Hermányi Dienes József kéziratos gyűjteménye 1762-ből. Kiad. és bevez. György Lajos. I-II. Kolozsvár 1943. Mintegy 230 anekdota nem hű közlésben.

2. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritus.* Kiad. és utószó: Klaniczay Tibor. Bp. 1960.

3. Hermányi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritus.* Vál., bevez. és jegyz. Rohonyi Zoltán. Bukarest 1970. 90 anekdota; a kiadott szöveg Klaniczay Tibor kiadásán alapszik, összevetve a kézirattal.

Szövegközlésünk Ercsey György másolatán alapul. Címként a 3a. lapon szereplő címfeliratot vetítettük előre, előszavunkban és a jegyzetekben azonban a szakirodalomban már meggyökeresedett és bevált rövidebb *Nagyenyedi Demokritus* címet használtuk.

*

1 Lokman (Luqman) – perzsa-arab mondai bölcs, a Koránban is szerepel. Az arab irdalomban bölcsességeket és állatmeséket kapcsoltak a nevéhez. A *Pancsatantra* c. szanszkrit nyelvű óind mesegyűjtemény egyik hőse (ennek bizonyos részeit Rozsnyai Dávid fordította magyarra görgényi és szamosújvári raboskodása idején, 1678-1682 között). A nevéhez fűzött állatmesék 1636-ban, Amszterdamban történt első kiadásuktól fogva számos ízben jelentek meg latinul is. Rozsnyai ekkor még kéziratos fordítását Hermányi nem ismerhette, de ismerhette Zoltán József olaszból tolmácsolt változatát, amit Zoltán halála (1763) után Csehi András fejezett be, ő már franciából (*Bidpai és Lokman indiai históriái és költött beszédei.* Kolozsvár 1783.).

2 Jean Frédéric Ostervald (1663-1747) svájci ref. teológus egy művét (*Entretien pieux.* Basel 1752.) Dézsi Lázár György fordította magyarra (kiad. Nagyszeben 1762.); kéziratát Hermányi már 1753-ban lemásolta a maga hasznára.

3 „Azt mondja a balgatag az ő szívében: Nincs Isten" (Zsolt. 14, 1.).

4 T.i. Nagyenyeden.

5 A címben szereplő két filozófus – mint arra már Gyenis Vilmos rámutatott (kandidátusi dissz. 125.) – az optimista és a pesszimista magatartás képviselőiként már a reneszánsz óta sűrűn szerepeltek Európa-szerte az anekdotagyűjtemények címeként, leggyakrabban a 17. században. A hazai kultúrában sem volt ismeretlen a nevükkel jelképezett emberi (írói) magatartás (v.ö. Bethlen Miklós: „bizony Democritus, Heraclitus kellene, aki siratná s nevetné dolgotokat". *Önéletírása.* Kiad. V. Windisch Éva. Bp. 1955. I. 367.). Hermányi főleg ugyanebben a magatartást jelképező értelemben használja (*Nagyenyedi Demokritus* 24a, 95b, 153a.), de Demokritus neve előfordul mint az anekdotai attitüd a történetírói elkalandozással szemben (23a.). A mű utóéletéről oly keveset tudunk, hogy nem tudjuk meghatározni, Kónyi János *Mindenkor nevető Democritus*a (Buda 1782-1784.) áll-e valamilyen összefüggésben a *hol mosolygó, hol kacagó* Demokritussal.

6 Játszi: játékos; tréfás; csúfolódó.

7 Az unitárius püspök valószínűleg Szentábrahámi Lombard Mihály, akiről a 7. sz. anekdota is szól.

8 A történet a Nőcsere néven ismert nemzetközi anekdotatípussal rokon (György Lajos: *Kónyi János Democritusa.* Bp. 1932. 91-93. és uő: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 246. sz.), e változat azonban eredeti, a magyar és nemzetközi előfordulásokkal genetikusan nem függ össze.

9 Lazsnak: takaró.

10 Untat: unszol.

11 Hodzsa: a szó mind főnévi, mind igei alakban használatos volt (hodsál).

12 Komjaitól: komáitól.

13 A dohányzás ellen az unitárius egyház is szívós küzdelmet folytatott, l. Gál Kelemen: i.m. I. 406., 424.

14 Lénárt József beszámolója szerint az egyes osztálytermek megkülönböztetésül neveket viseltek, pl. Marosvásárhelyen külföldi városokét (i.m. 19.).

15 Átalag: kisebb hordó, kb. 80-90 icce (67-75 l).

16 V.ö. *Emlékirat* 78-79.

17 Id. Kemény László, mh. 1734.

18 Teprenkedik: tipródik, nyugtalankodik.

19 Pekri Zsófia.
20 Az Úr színeváltozásának napja: augusztus 6.
21 Neszter: Dnyeszter.
22 Rimben a ham: Krímben a (tatár) kán.
23 L. 1 Kir. 18, 21-40.
24 Rityolódó: csipkelődő, gúnyolódó (?).
25 Kepe: a szálas gabona mezei tárolásegysége, itt: papnak kiszolgáltatandó aratórész, általában három kalangya őszi és három kalangya tavaszi gabona (Imreh István: *A törvényhozó székely falu.* Bukarest 1983. 107.).
26 Hermányi Dienes Pétert, v.ö. *Emlékirat* 79-80.
27 Koszlobár: semmirevaló.
28 Mesturam: mester uram; a ref. tanítók megszólítása.
29 V.ö. *Emlékirat* 79-80.
30 L. *Nagyenyedi Demokritus* 121. jegyzet.
31 Gárdján: gvárdián, a rendház főnöke.
32 Id. Köblös János.
33 Otrokocsi Fóris Ferenc itt említett műve az *Examen reformationis Lutheri et sociorum ejus ab An. D. 1517 factae* (Nagyszombat 1696.); katolikus szemszögből cáfolja a protestáns tanításokat.
34 Orcázás: pirongatás, megszégyenítés.
35 Bethlen János, 1613-1678; v.ö. *Emlékirat* 159. jegyzet.
36 I. Apafi Mihály.
37 V.ö. *Emlékirat* 56-57.; ott Gábor is.
38 Süly: különböző, váladékozással, kelésekkel járó betegségek közös neve.
39 Kamaraszék: árnyékszék.
40 V.ö. *Emlékirat* 56-57.
41 L. Pap Benedek 26–27. sz. zsoltárfordításait, amelyek 1806-ig a ref. énekeskönyvek darabjai voltak (RMKT XVI/6. 241.).
42 Elbúsult: fölbőszült, megdühödött.
43 Értsd: rögvest jobb lisztet jár.
44 L. Márk 14, 51-52.
45 Celebula: cókmók, ruhanemű.
46 Eliszamodik: elcsúszik.
47 Toroczkai János, mh. 1745.
48 Udvarol: tiszteleg az udvarnál.
49 V.ö. *Püspökök élete* 55b-56a.; 26. jegyzet.
50 Értünkre: tudtunkra, hallottunkra; életünkben.
51 Miis: Hollandiában a tárgyalt időszakban is számos Muys és Meys nevű tudós működött (egyikük, W. G. Muys fölött Venema mondott funebrális oratiót Franekerben, 1744-ben); az azonosítás lehetetlen.
52 Sisenkázni: csúszkálni.
53 Bánffi Zsigmond, Kristóf és Bethlen Anna (bögözi Farkas Margit?) fia.
54 Thököly Imre táncáról l. Szabolcsi Bence, Zenei Szle 1927. 341-342.
55 Hermányi Dienes Józsefet.
56 Csűrfia: a csűroldalhoz ragasztott fióképület.
57 Odor: gabonatartó csűrrekesz.

58 Ezt a textust (Luk. 19, 12.) vette föl Apor István papja is ura temetésén, 1704. november 14-én (Wesselényi István: *Sanyarú világ.* Közzéteszi Magyari András. Bukarest 1983. I. 284.).

59 Szolgálok: a tószt kezdőszava, l. *Emlékirat* 161. jegyzet.

60 Cserkesz: fecsegő.

61 V.ö. *Emlékirat* 76-77.

62 A teológiaprofesszor Ajtai Abód Mihály, a filológiaprofesszor Borosnyai Nagy Zsigmond, az igeni pap Bod Péter.

63 Ifj. Daniel István, 1684-1774.

64 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 384a-384b.

65 Valószínűleg Ajtai Abód Mihály.

66 V.ö. Préd. 10, 7.: „Láttam, hogy a szolgák lovakon ültek; a fejedelmek pedig gyalog mentek a földön, mint a szolgák".

67 Péld. 17, 13.

68 Péld. 16, 18.

69 Campegius Vitringa itt említett műve: *Anakrisis apocalypsios Joannis apostoli.* Franeker 1705. és Amszterdam 1729.

70 Pünkösdi Mihály.

71 L. az 5. jegyzetet.

72 Tatár hír: a kegyetlenség híre.

73 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 221a.

74 Rhenes forint: rajnai (német) forint, értéke 1,2 magyar forint (=120 dénár = 20 garas = 60 krajcár).

75 II. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király.

76 V.ö. *Emlékirat* 86.

77 Tátogni: szájat tátani.

78 Aszú-kaszú: kiaszott. Valószínűleg Hermányi játékos ikerítése.

79 Banyó: anyóka.

80 A kollégium alapításától kezdve fokozatosan terjeszkedett; előbb a Miriszló utcai telkeket, majd más épületeket is megszerzett (P. Szathmáry Károly: i.m. 122-123.).

81 Utalás 1 Móz. 3, 7-11-re.

82 Bolyó: burgonya.

83 Ház híjja: padlás.

84 Porgolát kapuk: faluvégi vetéskapuk.

85 Szent Mihály napja: szeptember 29.

86 Kupa: ejtel, az erdélyi akó nyolcadrésze, kb. 1,4 l.

87 Búz: pára, gőz.

88 V.ö. *Emlékirat* 54-56. – Péter deák: Baconi Péter, a prédikátorné: Hermányi Dienes Péterné.

89 I. Apafi Mihály halála (1690) után a Porta Thökölyt erdélyi fejedelemmé jelölte. Thököly török és tatár segédcsapatok élén a törcsvári hágón át behatolt Erdélybe. Fejedelemmé választották, a Habsburg-csapatok azonban hamarosan kiszorították Erdélyből, s Törökországba húzódott vissza.

90 Lábravaló: gatya.

91 V.ö. *Emlékirat* 125.

92 Húshagyó kedd: a hamvazószerda előtti nap; a farsang utolsó napja.

93 Hammas szereda: hamvazószerda, a húsvét előtti negyvenedik hétköznap, a nagyböjt kezdete.

94 L. *Emlékirat* 256. jegyzet.

95 Capitolium: az ókori Róma központja, a népgyűlések, olykor a szenátusi tanácskozások színhelye.

96 Pápai Páriz Ferenc harmadik felesége, Nyírő Judit.

97 Rókatorkos: rókaprémes gallérú, v.ö. *Emlékirat* 7. jegyzet.

98 Nyomdék: gyalogút.

99 Változó: váltóruha.

100 Fántolódik: pántolódik, veszekedik.

101 Karteziánus; a Descartes nevéhez fűződő filozófiai rendszerről l. *Püspökök élete* 118. jegyzet.

102 Euklidész korszakalkotó műve, az *Elemek* 13 könyvben foglalja össze a korabeli görög matematika rendszerét. Tárgya elsősorban az elemi geometria fölépítése alapfeltevések és bizonyítások útján. A 19. századig világszerte tankönyvként szolgált.

103 Grauser (Vaskohi) Dávidot.

104 V.ö. *Emlékirat* 24-25.

105 L. a 89. jegyzetet.

106 V.ö. *Emlékirat* 115.

107 Múzeum: dolgozószoba; l. még *Emlékirat* 123. jegyzet.

108 Az enyedi matricula szerint is „praematura morte obiit T[orockó] Sz[ent] Györgyini" (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 139.).

109 Bethlen Zsófia.

110 Cinterem (lat. cimiterium): templomkert, temetőkert.

111 Domoz: disznó.

112 Külü: malom.

113 Ifj. Kemény László gubernátor.

114 Esterházy Imre.

115 Pilis: tonzúra.

116 Szójáték a szár szó eredeti ('lábszár') és átvitt ('növényi szár') értelmével.

117 Kőcsúp: kőcsúcs, kúp.

118 Toroczkai János, mh. 1745.

119 Gilsik (Kolozsvári) Mihály; a matricula szerint „adscivit tamen nomen hoc artificiosum eo quod e monacho fuerit conversus. Pol[iticus], vagus" (Jakó Zsigmond – Juhász István: i.m. 144.).

120 V.ö. *Emlékirat* 78.

121 Bodor enyedi minorita talán azonos a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 540-en és a *Nagyenyedi Demokritus* 10a-n említett pater Bodóval, aki szintén „nagy szép szakállú", s 1735-ben enyedi gvárdián.

122 Lk. 18, 8.

123 Kristály: metszett pohár. Apor Péter megemlékezik Erdélybe való bejöveteléről 1686-ban (i.m. 326-327., 450.).

124 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 206a.

125 Zsemlye: a Marosban, Szamosban stb. élő, pontyféle kis hal (Petényi-márna).

126 Szerdék: aludttej.
127 Semlyék: vizenyős, mocsaras hely.
128 Maszlag: a burgonya rokonságába tartozó, mérgező növény.
129 Ergelyeség: bolondság; csapongás, zsémbelődés.
130 L. *Emlékirat* 207. jegyzet.
1131 V.ö. *Emlékirat* 130.
132 A hamus fazék kitétele – rosszízű tréfából – a menyasszony tisztaságát vonta kétségbe (Bernáth Béla: i.m. 159.).
133 Kardikó: kardocska.
134 *A rátótiádák típusmutatója* (i.m. 139-140.) A holdfényt tejnek nézik címmel ismeri a történetet (MNK 1319 L^{x} (BN 1321^{x})), mint falucsúfolót, Hermányi változatára azonban nem utal.
135 Fitat, fitet: keres, szaglászik.
136 Ükő: edény (?).
137 Negédes: büszke.
138 Helyesen: Kemény Péter.
139 Kemény János, mh. 1747k.
140 Galabógyás: mámoros, ittas.
141 Id. Kemény László, mh. 1734.
142 Kemény János, 1607-1662.
143 Id. Kemény Boldizsár, mh. 1732.
144 Bánffi Zsigmond, Kristóf és Bethlen Anna (bögözi Farkas Margit?) f.
145 Harkányi József valóban „nyomba utána való deák vala", ugyanis az enyedi matriculában éppen Fái Sámuel neve alatt subscribált (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 132.). 1726-29-ig Leidenben tanult, s itt egy epithalamiumot adott ki (*Epithalamium in nuptias van der Zwet.* Leiden 1728.); lehet, hogy ez belejátszott az anekdota keletkezésébe.
146 Napa: anyósa.
147 Borosnyai Lukács Jánosnak.
148 Komáromi Csipkés György *Concionum sacrarum miscellanearum* c. gyűjteményének valamelyik kötetéből (I. k. Várad 1659. és Kassa 1671., II. k. Szeben 1665. és Debrecen 1679., III. k. Debrecen 1665., IV. k. Debrecen 1668., V. k. Debrecen 1669.).
149 Zsolt. 29, 6.
150 Teleki Sándor, mh. 1770.
151 Cibárol: cibál.
152 Veder: űrmérték, Erdélyben kb. 11 l.
153 L. *Emlékirat* 198. jegyzet.
154 Illogat: iszogat.
155 Nádol: nádmézez; „fűszerez".
156 Borkő: a borkősav savanyú kálisója; alkoholban nem oldódik, így a fiatal bor utóerjedése közben kőszerű lerakódásban kikristályosodik.
157 Bánffi [Dienes] Dénes, 1723-1780.
158 Macsukások: bunkósok.
159 Ez 1741. június 25-én történt; ekkor vált társuralkodóvá Lotharingiai Ferenc.
160 Teleki Mihály, mh. 1745.

161 Az események közismeretek lehettek, l. Zsilinszky Mihály: *A magyarhoni protestáns egyház története.* Bp. 1907. 407.

162 Id. Székely Ádám, Naláczi Sára első férje a testvére volt Székely Mózesnek, akit Pócstelkén a jobbágyai (Nagy Iván szerint zsiványok, i.m. X. 563.) megöltek.

163 Bánffi György, 1660k.-1708.

164 Anna leánya borosjenői Székely Ádámmal való lakodalmára (l. Apor Péter: i.m. 393., 470.).

165 Abárló: főző, pároló.

166 Szirdék: szerzemény, zsákmány.

167 Eldűjt: elfolyat, eltékozol.

168 A Wesselényi-család eredete ma sincs tisztázva, de az bizonyos, hogy a Nógrád vármegyei Vesselény faluról kapták nevüket. Újfalvi Sándor emlékiratában cseh eredetűként írja le a családot (Wesselényi István: i.m. I.6.).

169 Bethlen Lászlónak ez a nagyobbik fia Ferenc vagy ifj. László; mindketten ifjúságukban haltak el, közelebbi adatokat nem ismerünk.

170 Bethlen Miklós, 1720-1781.

171 Az író Bethlen Miklós szabad nyelvéről, szókimondó természetéről l. *E. biographia...* 13a-13b.

172 II. (Nagy) Frigyes, 1740-től porosz király. Győzelmét valóban kívánták a hazai elégedetlenek (Molnár Ambrus–Szigeti Jenő: *Református népi látomásirodalom a XVIII. században.* Bp. 1984. Theol. Tanulmányok 19. 29–30., 54–55., 69–71.).

173 Borosnyai Lukács Jánosnak.

174 Bethlen Gábor (mh. 1757), Ádám (1719-1772) és Miklós (1720-1781).

175 Teleki Miklós, 1704-1745.

176 T.i. az apja Teleki Mihály fia, az anyja Bethlen Miklós lánya volt.

177 Hermányi Dienes Józsefhez.

178 Ifj. Székely Ádám, 1716u.-1771.

179 Ajtai Abód Mihály *Grammatica Latina* (Szeben 1744.) c., ifj. Toroczkai György költségén, Borosnyai Nagy Zsigmond előszavával megjelent latin nyelvtana kiszorította Comenius és Alsted addig használt nyelvtanait. A lipcsei *Acta Eruditorum* 1747-ben igen dicsérően méltatta.

180 Borosnyai Nagy Zsigmond házasságáról L. *Püspökök élete* 65a.

181 Miriszló utca: a régi, Miriszló felé vezető országút városi szakasza; ma Bethlen utca.

182 Nekitölt: kövér.

183 L. *Emlékirat* 22. jegyzet.

184 V.ö. *Emlékirat* 107-108., 114.

185 Baló-fiak: nagybaconi előnevű, székely eredetű, Hunyad vármegyei család; a jelzett időszakban Antal (a királyi tábla bírája) és Ferenc (mh. 1784; kolozsvári rkat. plébános, később gyulafehérvári kanonok) ismert név szerint.

186 Az osztrák örökösödési háborúban, 1741-1748.

187 Credencia: pohárszék.

188 Rozsólishoz való lábas kristály: likőrhöz való talpas pohár. Mindezek (a kredenciát is beleértve) Apor Péter szemében is a nájmódi jelenségei voltak (i.m. 321., 325., 326-327., 450.).

189 Id. Toroczkai Zsigmond, ifj. gr. Toroczkai Zsigmond (1732-1790) apja.

190 A későbbi I. József császár (1678-1711).

191 Apafiné Bethlen Katának.

192 Újságba: újdonságként.

193 Felindula: t.i. Bécsbe.

194 Az apáca- és barátklastrom közötti alagút hosszúéletű legendájáról l. *Szepsi Csombor Márton összes művei.* Sajtó alá rend. Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter. Bp. 1968. (RMPE I.) 155., 478-479. és *Az 1660-as évek költészete.* Sajtó alá rend. Varga Imre. Bp. 1981. (RMKT XVII/10.) 53., 651.

195 II. Szulejmán, 1687-1691-ig török szultán.

196 Tiroli Claudia Felicitas; Margit Terézia spanyol királylány; pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna.

197 I. József (1678-1711) és VI. Károly (1685-1740) királyok; az intelem nem helyén esik, mert bár leányágon, de mindkettejüktől gazdag családfa indult el.

198 Zsolt. 127, 1.

199 Savoyai Jenő.

200 Furmányos (ném. Fuhrmann): fuvaros.

201 Pixis: szelence; női szeméremtest stb.; a szó értelmének közelebbi meghatározása a szócsalád sokrétűsége miatt nem lehetséges; valószínűleg éppen ebben a kétértelműségben rejlik a szóban forgó versek „helyen hellyen trágár" mivolta, bár e 2. jelentést a TESZ csak 1930-ból ismeri. Kamarási Sárdi László e verseinek sorsáról nincs tudomásunk.

202 Stibli: cipellő, topánka.

203 Felfedezik: kitakarják.

204 A kollégium havassán valószínűleg avasát kell értenünk (avas: régi, kopárosodó erdőrész); a kollégium fölött az Őrhegy emelkedik. V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 358a.

205 Hundfucoz: káromkodik; a huncfut (ném. Hundsfut 'gazember') szó hangátvetéses alakja.

206 Früstökk (ném.): reggeli.

207 T.i. Szigeti Gyula István.

208 Meny: itt: fiatalabb férfirokon felesége.

209 Valószínűleg Hermányi Dienes Pétert.

210 Ebéd felkelvén: ebéd végeztével.

211 A ropog igének ezt az értelmét (ropogós '[rágás közben] harsogó, hersegő') a TESZ 1762-ből ismeri.

212 Varcogás utca: a német Schwarze gasse utcanévből származik; utóbb Várszeg utcára magyarázták, mivel az enyedi vár szögleténél kezdődik. Ma Lenin utca.

213 Címer: levágott kisállat negyedrészes; combrésze.

214 Xanthippe: Szókratész felesége, a házsártos, összeférhetetlen, férjét meg nem értő asszony jelképe. Szókratész a hagyomány szerint rossz természetű feleségét eszköznek tekintette a türelem és az önuralom erényeinek gyakorlására.

215 Aggódik: bajlódik, gyötrődik.

216 Csög: görcs; satnya ember; meddő gyümölcsfa.

217 Dagályos: kevély, haragos.

218 Csíkszereda, ill. Csíksomlyó.

219 Érdekel: bökdös, döfköd.

220 Ásít: áhít.

221 Somlyai Albert.
222 Tüsző: övön hordható erszény.
223 V.ö. *Püspökök élete* 54b.
224 Suhender: siheder.
225 Kastélykapu között: a büntetésvégrehajtás helye az erődtemplom mellett.
226 Bikfalvi Péter.
227 Meghortyant: megharagszik, dühbe gurul.
228 Naláczi István, 1632-1702.
229 Belső rend: lelkészi kar.
230 V.ö. *Püspökök élete* 51a.
231 Parókos: mocsaras, átv. zavaros.
232 Baconi Bartók Zsigmond [Tiptó] a matricula szerint is „pastor malus" volt (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 133.).
233 V.ö. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 20. jegyzet.
234 L. az 5. jegyzetet.
235 Leüti a reteszt: elhallgattat.
236 Bagazia: vászonbélés.
237 *A rátótiádák típusmutatója* (i.m. 168-169.) falucsúfolóként ismer főbb mozzanataiban azonos történetet (MNK 1337 V^{x}. A hosszú tarisznya). Minthogy mindössze két kézirat szolgáltatja ennek forrását (Csíkszereda, ill. Járdánháza), a Hermányi-anekdotával való genetikus összefüggés föltételezhető.
238 Teleki János, mh. 1744u.
239 Beszerika (rom. biserica): román templom. Szentek szentje: a szentély belseje.
240 Lepcses: piszkos, lucskos; ez utóbbi értelmet a TESZ csak 1791-ből ismeri.
241 Pomána (rom. rég., nép. Pomana, pomană): ajándék; halotti tor, halotti adomány; alamizsna. Pomázni: szeretetadományt gyűjteni.
242 Szembe fog: felelősségre von. Ujjogat: kiabál.
243 Cempely: kolbász formájú tekercs, amelyen a gyapotot pödrik (?). A TESZ csak 1816-ból ismeri.
244 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 114b.
245 Szent Márton napja: november 11.
246 János Jelen. 19, 6-9.
247 T.i. Enyednek.
248 Élték: használták.
249 Pilis: kopár hegyoldal.
250 Ötlik: ömlik.
251 Apolgatás: csókolgatás.
252 Flöstököm: reggeli.
253 T.i. részeges (v.ö. „délutáni ésszel" 'boros állapotban', *Püspökök élete* 58a.).
254 Unitusok: az egyesült (görögkatolikus) egyház hívei. Az unió (egység, egyesítés) a Habsburg-birodalom vezetőinek kísérlete volt Erdély katolikus homogenizálására, a román ortodox egyháznak a katolicizmusba való beletagolására; politikai célja az erdélyi ortodoxok kivonása a török főség alatt álló havasalföldi és moldvai egyházi vezetők befolyása alól. Az erőszakos intézkedésnek azonban az unitusoknak nyújtott támogatás miatt nagy jelentősége volt a román művelődés és nemzeti öntudat

fejlődése szempontjából (Kosáry Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.* Bp. 1980. 91-93. A folyamat áttekintését és szakirodalmát l. *Erdély története.* Szerk. Makkai László, Szász Zoltán. Bp. 1986. II. 885-889., 1014-1018., 1025-1026.). Kötetünkben l. *Nagyenyedi Demokritus* 377a-378a., 822. jegyzet; *E biographia...* 7b-8a.

255 Titius kányája: Titüosz görög mitológiai alak, Gaia gyermeke, aki bántalmazta Létót, emiatt az alvilágban keselyűk tépik a máját.

256 Nyilván: nyíltan, nyilvánosan.

257 Mikes Máriát.

258 Petki Annát.

259 Agrila és Prixilla: Aquila és Priscilla, szent Pál által megtérített zsidó házaspár, szent Pál római segítőtársai (Róm. 16, 3; 1 Kor. 16, 19; 2 Tim. 4, 19.).

260 Loisról, Timotheus nagyanyjáról l. 2 Tim. 1, 5.

261 Kalongya: 14-44 kévéből álló gabonakereszt, a szálas gabona mezei tároló-egysége és mértéke.

262 Id. Teleki József, mh. 1732.

263 Szén: parázs.

264 Burzókos: bozontos. L. RMKT XVII/9. 263. sz.

265 Lábföld: a földdarab alsó vége.

266 V.ö. *Püspökök élete* 51a.

267 John Lightfoot.

268 Nicolaas Arnoldi a Franekerben folyó teológiai vitákban megtámadta Comenius *Lux in Tenebris* c. művét (Franeker 1660.). Saját *Lux in Tenebris sive Vindicatio et Conciliatio locorum V. et N. Testamenti* c. műve Franekerben, 1662-ben jelent meg.

269 Szász Béla közlése szerint (MNyr 1911. 45.) a marosvásárhelyi Teleki levéltár egyik 17. századi kolligátumának (*Curiosa, elegy-belegy írások*) tréfás szótára (*Novum dictionarium*) e kifejezésre a következő értelmezéseket adja: „Tenebrae = Fekete le. Consolacio in Taenebris = Szép leány." A kifejezés erotikus értelméről l. Bernáth Béla: i.m. 88.

270 Ruth 1, 20.

271 Mikó Ferenc, mh. 1750. V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 142b. és *Püspökök élete* 57a.

272 Bizonyára Vásárhelyi János uzoni prédikátortól, akit lejjebb Hermányi „szíves barátjának" nevez.

273 Kordován: finom, kikészített kecske- vagy juhbőr.

274 Vásárhelyi [Bitumen] Mihály.

275 Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter.

276 Kézdivásárhelyi András, a bátyja.

277 Makfalvi József.

278 Farkas utca: Kolozsvár egyik régi, a hajdani városfalhoz futó utcája, ezen áll az ún. Farkas utcai ref. templom. Ma Kogalniceanu utca. Eredetéről l. Herepei János: *Kolozsvári utcák Felvinczi György versében.* In: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez.* III. Szeged 1971. 523-534.

279 Vásárhelyi János, Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész fia, [Bitumen] Mihály testvére, [Vak] Jakab unokája.

280 Borosnyai Lukács János.

281 Sepsiszentgyörgyi.

282 A püspök Borosnyai János, a jegyző Szatmári Pap Zsigmond.

283 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 99a.

284 Gyalai: gyalui.

285 Ifj. Bánffi György, 1688-1735.

186 Tetszős: szembetűnő.

287 Harmincados: vámos.

288 Domitianusné: női Domitianus (Domitianus, Titus Flavius: 81-96 között római császár; zsarnokságáról és kicsapongásairól ismert, l. Suetonius, Gaius Tranquillus: *De vita Caesarum.* Dom. 22.).

289 Apor László (mh. 1770) és János (mh. 1773).

290 Gyalai József.

291 Lassan: halkan.

292 *Dissertatio theologica de augustissimo mediatoris regno ex psalmo VIII. adornata.* Leiden 1737.

293 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 113b-114a.

294 Kutak: kicsi, törpe.

295 L. Lk. 19, 4.

296 *De non confundendis fossione aurium divinitus facta cum perforatione auris herili.* Odera-Frankfurt 1727.

297 Szólásgyűjteményeink a szólásnak ezt az alakját nem ismerik. Hasonló értelmű és formájú szólásokat a Pázmány 160 szólását fölgyűjtő Margalits Ede közöl ugyan, de nem Pázmánytól, hanem Dugonics András és Erdélyi János gyűjteményeiből (*Hamar munka ritkán jó*), ill. tisztázatlan forrásból (*Hamar munka hamar kész, hamar vész; Magyar közmondások és közmondásszerű szólások.* Bp. 1896. 306., 561.). De talán az eredeti Pázmány-szólás rokonságába tartozik az O. Nagy Gábor által közölt *Hamar mű hamvas szokott lenni* (*Magyar közmondások és szólások.*[3] Bp. 1982. 487.).

298 Sandal: kancsalít; bizalmatlankodik (ezt az értelmet a TESZ csak 1764k. ismeri.).

299 Hermányi kevés számú nemzetközi vándoranekdotáinak egyike. Forrása egyelőre ismeretlen.

300 Ugyancsak nemzetközi vándoranekdota; forrása egyelőre ismeretlen.

301 A fekete (bíbor) fátyol a nemesség viselete volt eredetileg (Apor Péter: i.m. 342-343., 466.). V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 223b., 229a-229b.

302 Hutyaró: vesszős.

303 L. 1 Sám. 28.

304 Tartozva vagy fogantozva: kapaszkodva vagy fogódzkodva.

305 Visszálkodik: ellenkezik.

306 A konok asszony története közkeletű nemzetközi vándorelem (Nitimur in vetitum; és Pré tondu. Három a daru). Legrégibb adata egy ófrancia fabliau. A középkorban is ismert; Hans Sachstól kezdve irodalmi földolgozásai vannak, de sok népi változatban is létezik. Magyarul nyomtatásban Kónyi Jánosnál jelenik meg először (*A mindenkor nevető Democritus.* Buda 1782-1784. 58. sz.). Népmeséinkben is számos változata van (Heller Bernát: *Három a daru.* = Ethn 1926. 57-72., 152.; György Lajos: *Kónyi János Democritusa.* Bp. 1932. 40-43. és uő: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 188-189. 159. sz. és 188. sz.). Hermányinak

ez a Toroczkai Péternétől származó változata azonban egyik ismert változattal sem egyezik meg a történést tekintve; mindenképpen szóbeli hagyományt őriz. Ez a változat egyúttal az anekdotatípus legkorábbi hazai megjelenése.

307 Toroczkai Péter, sz. 164?.

308 Állat: dolog, lény.

309 Hagymáz: magas lázat kísérő önkívületi állapot.

310 Kemény Jánossal, a későbbi fejedelemmel a balszerencsés lengyelországi hadjárat előtt (l. *Continuatio...* 30a.).

311 Öregasszony, vénasszony: komorna, társalkodónő (nem szükségképpen öreg).

312 Közismert nemzetközi vándoranekdota (Ingressus). Első irodalmi változata Bebel nevéhez fűződik, s itt III. Lipót osztrák herceg 1386. évi svájci hadjáratához kötődik. A francia változatok Triboulet szerzősége alatt I. Ferenc 1525-ös olasz hadjáratához kapcsolják. Magyar nyelven nyomtatásban először Kónyi Jánosnál jelenik meg (i.m. 149. sz.). Hermányi közvetlen forrását nem ismerjük. Az ő változata nemcsak a legkorábbi hazai megjelenése az anekdotának, hanem – mint György Lajos megállapítja – „szerencsésen megtalálta a megfelelő magyar történeti eseményt, a katasztrofális kimenetelű lengyelországi hadjáratot" (*Kónyi János Democritusa.* Bp. 1932. 111-112. és uő: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 141-142. 99. sz.).

313 Színesen: színleg.

314 A szóban forgó mű: *Röviden egybe-foglalt gyermekek geographiája,* ötvenkét részekre, vagy letzkékre osztatva, és ahoz szükséges chartákkal el-készittetve, frantzia nyelven iratott Lenglet du Fresnoy által. Az-után az ifjaknak hasznokra németre fordittatott... Most pedig, bétsi mulatásában, a magyar tanuló gyermekek, s kiváltképpen maga fiának jövendő oktattatására nézve, magyar nyelven ki-adott G. Gyalakuti Lázár János. Szeben 1750. – Lenglet–Dufresnoy *Méthode pour étudier la géographie* c. műve 1716-ban jelent meg.

315 Csernátoni Vajda Péternek valóban volt kapcsolata mind Lázár Jánossal, mind Beregszászi Mózessel. Lázár Jánosné gr. Teleki Kata fölötti halotti imája nyomtatásban is megjelent (1752.); Szatmári Aczél Gábor fölött Beregszászi Mózessel együtt tartott halotti tanítást (Kolozsvár 1763.).

316 A tévesztés (Beregszászi Mózes az Atlas szót a térképkészítő nevének gondolta) azt bizonyítja, hogy Beregszászi tanulmányai során az Atlas típusú és című térképekkel találkozott, amilyen pl. a Teleki Sámuel gyűjteményében is szerepelt *Atlas Maior Janssonii* (Amszterdam 1657-1682.).

317 1 Móz. 1, 26: „Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra..." A kérdéssel a *Nagyenyedi Demokritus* 214a. lapján említett Felfalusi József is foglalkozott (*De innata Dei idea.* Franeker 1689.).

318 Az én üszőmön szántott: az én véleményemen volt; v.ö. *Nem tud az én ekémen szántani* 'Nem dolgozik kedvemre', Margalits Ede: i.m. 152.

319 II. Apafi Mihályné Bethlen Katának.

320 Teleki László, 1710-1778.

321 Szántó Mihályné talán azonos azzal a Szántónéval, aki Váradon fürdővendégként Rettegit is fölháborította életmódjával (i.m. 166.).

322 Orja: sertésgerinc. Orda: édes juhtúró.

323 Ifj. gr. Kemény László.

324 Hörcsökös: ingerlékeny, méregzsák.

325 Csíkász: csíkfogó, halász.

326 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.

327 Szelim szultán mecsetje: Selimiye, II. Szelim (1566-1574) által építtetett dzsámi Drinápolyban (ma Edirne).

328 Vezeték: vezetékló.

329 Kávigat: ugat.

330 Serédi Benedeknek és Újlaki Borbálának három fia volt. Közülük István 1717-ben a kolozsvári ref. eklézsiának hagyakozik, így a katolizált fiú a nagyfalvi előnevű, bárósságot szerzett Péter vagy a Zemplénben birtokló Gáspár lehet.

331 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.

332 V.ö. *Emlékirat* 57-60.

333 Id. Korda Zsigmond, mh. 1725.

334 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 216a-216b.

335 Istáp: mankó.

336 Egybenütik magukat: összegyülekeznek, szövetkeznek.

337 V.ö. *Emlékirat* 67.; 145. jegyzet.

338 Id. Baróti István és Ajtai Incze András.

339 L. *Emlékirat* 150., 151. jegyzet.

340 V.ö. *Emlékirat* 66-71.

341 Kézdivásárhelyi.

342 V.ö. *Emlékirat* 73.

343 Id. Ajtai Benkő István, István, Mihály és Sámuel apja.

344 Itkányos: iszákos.

345 Tésollya: az eke, borona előtti rúd; pótrúd a négyes vagy hatos ökörfogathoz.

346 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 363b-364a.

347 Mikó Ferenc (1586k.-1635) Brandenburgi Katalinért, v.ö. *Continuatio*... 9a, 10a.

348 Mikó Ferenc (mh. 1750) id. Bethlen Elek lányát, Zsófiát.

349 Naláczi István, mh. 1760.

350 V.ö. *Püspökök élete* 57a.; *Nagyenyedi Demokritus* 110b.

351 Ifj. Ajtai Benkő István.

352 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 365a-365b.

353 Ifj. Bethlen Elek, 1688-1724.

354 Alak: kedves(em).

355 Talán azon a módon, hogy Bethlen János második felesége, Bethlen Sámuel édesanyja Pekri Kata apai nagyanyja, fricsi Fekete Klára (Pekri Ferenc özvegye) volt; bár a rokonság Bethlen Elek és Bethlen Sámuel között igen távoli, az összetartozás érzése megvolt köztük, Bethlen Elek árváinak gyámja éppen Bethlen Sámuel volt.

356 Pekri Klára Szidónia.

357 Kemény László, a későbbi gubernátor; húga neve ismeretlen.

358 Világ leánya: életélvező; rosszhírű nő. Valószínűleg összefügg a Világ Asszonya képpel, amely magyar nyelven a Bod- és a Lobkowitz-kódexben fordul elő. L. még a 458. jegyzetet.

359 Mezentius: Caere vagy Agylla királya Etruriában (Livius 1, 2.), az etruszkok vagy a rutulusok fejedelme. Az irodalomban és a történetírásban különböző, eltérő, sőt ellentétes cselekmények hőse (Cato, Vergilius, Ovidius). Hermányi célzása a zsarnok ocsmány vétkeire vonatkozik („Élőket kötözött ugyanis hullákhoz, az arcot / Arcra, kezet kézzel láncolván össze keményen – / Isszonyu kín! – míg ebben a vad, gennytől, rohadástól / Lucskos nászban mind el nem múlt hosszu halállal." Vergilius: *Aeneis*. VIII. 485-488. Lakatos István ford.).

360 Lukinich Imre (*A bethleni Bethlen-család története*. Bp. 1927. 553.) szerint három fiú és két leány származott a házasságból; közülük csak háromnak ismerjük a nevét (Károly, Pál, Éva).

361 A szóban forgó rész megtiltja, hogy bárki visszafogadja elvált feleségét, ha az a második férjétől is elvált vagy megözvegyült.

362 Muszpurg: Maszpurg Zsigmond, Pekri Klára második férje, Szerencsi Ferenc apósa.

363 Bűzleg: szaglászik.

364 Pekri Polixena, Pekri Klára és Kata húga.

365 Maga: bizony, nagyon; azonban.

366 Húsz fontos: húsz font: a huncfut 'gazember' tréfás, népies etimológiája.

367 Azsag: kemenceseprű, tűzpiszkáló rúd; átv. boszorkánysöprű. Azsagon jár: nagyon hamar megjárja az útját (Kertész Manó: i.m. 81.).

368 Háborán: békétlenül, viszálykodva.

369 Megmellyeszt: megkopaszt.

370 Sijadozni: sivalkodni.

371 Prófont: katonakenyér, komiszkenyér.

372 Koszperd: kardfajta.

373 Kemény Simon, mh. 1663u.

374 Konc: 25 árkus (ív) papír.

375 Borosnyai Lukács János.

376 Zsodomita (szodomita): természetellenes; a MTSZ szerint Torockó és Torda környékén zsodomikusnak nevezik azt, „akinek a fejérnép nem úgy kell, mint illő".

377 Anglia: angol kelme.

378 Roëll *Epikriszisz* c. művének kiadása nem ismert; talán az 1700-ban megjelent gyűjteményes kötetében látott napvilágot (*Dissertationes philosophicae*).

379 Bokájában: csuklóban.

380 Kacsó: kacska, görbült.

381 Szigeti Törzsök István talán azonos azzal a Szigeti Törzsök nevű szamosfalvi ref. pappal, akit Rettegi 1725-1731 között Kolozsvárt tanulva ismert (igaz, megjegyezte: „Bár aludtam volna inkább ahelyett", i.m. 199.).

382 L. *Emlékirat* 243. jegyzet.

383 Hogy az itt szereplő Kapud vagy a lentebb, a 160b-n szereplő Koppánd a helyes változat, nem dönthető el teljes biztonsággal. Maroskoppánd mellett szól az, hogy ez esik Marosdécse és Hadréve közelébe.

384 Váradi Zsigmond fölött 1730-ban elmondott beszédében (*Holtakkal való barátság*. Kolozsvár 1783. 1-25.). Erre az oratióra írta Hermányi válaszként a *Rövid Satyrát* (l. a *Rövid Satyra* jegyzeteinek bevezetését).

385 Ifj. Bánffi György, 1688-1735.

386 Péld. 25, 20; 26, 1.

387 A Verestói szónoki stílusát illető kritikáról l. Csanádi Imre: *Mesterek és mesterkedők.* = Kortárs 1982. 118-121.; Németh S. Katalin: *Magyar orátor a 18. században: Verestói György.* = It 1984. 855-888.

388 Stólázó: papi adomány keresztelésre (?).

389 Lantorna: hólyagpapír, hártya; magzatburok.

390 5 Móz. 29, 17.

391 Verhenyös: vörhenyes, vöröses.

392 A dohány eredetéről szóló történet népmeséink között is szerepel (Kulcsár Endre: *Az ördög találmányo*(!). = MNyr 1889. 524.; Simonyi Zsigmond: *Tréfás népmesék és adomák.* Bp. 1912. 38.; Kálmány Lajos: *Hagyományok.* Vác 1914. I. 175-176.).

393 Siloám: l. *Rövid Satyra* 1. jegyzet.

394 Sába királynőjének Salamonnál tett látogatásáról 1 Kir 10, 1-14.

395 A szent kereszt legendája Európában a 12. század óta ismert. Szerepelt J. de Voragine *Legenda Aureá*jában is. Magyar nyelven a Teleki-, a Debreceni- és az Érdy-kódex tartalmazza. Ismerte Pázmány, s a 16., ill. 17. században históriás énekek is földolgozták (György Lajos: *Egy középkori Sybilla-vers régi magyar irodalmunkban.* Pécs 1929. 39-51., 89-95.). A kéziratokat gyűjtő, sokat olvasó Hermányinál való megjelenése – György Lajos véleményével ellenkezően – szóbeli elterjedtségre nem utal, sőt, az anekdota azt bizonyítja, hogy ezt, a dohány eredetéről szóló történettel ellentétben, a műveletlenebb rétegek nem ismerték.

396 Kalugyer (gör. eredetű vándorszó): görögkeleti szerzetes.

397 Forgács: szilács, fáklyának való, vékonyra hasított fa.

398 A gubernátor: ifj. Kemény László.

399 *Lelki élet.* Az az az Ur Jézus Krisztusban igaz hit által bé oltatott és ő benne élő embernek lelki állapotjának rövid leirása. Deák nyelven irta idősb Campegius Vitringa, magyar nyelvre forditotta M[aros] V[ásárhelyi] B[aba] F[erenc]. Frankfurt 1722.

400 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 337b-338a.

401 Bán Sára, aki előbb Feketéné, aztán Enyedi Horváth Istvánné volt, özvegyként 1726-1727-ben Bod Péter patrónája.

402 T.i. Fekete István.

403 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 337a.

404 II. Frigyes porosz király sziléziai támadásakor, 1740 decemberében.

405 Vida István (mh. 1696.; több forrásban György néven), Torda vármegye szolgabírája korának ismert tréfacsinálója volt. Nevéhez utóbb bizonyára idegen, vándorló tréfák is tapadtak. A személyéhez fűződő trufákat versbe foglalva Kolumbán János tette közzé (*Néhai tordai hadnagy Vida György facetiának (!); jeles tréfáinak históriája.* H.n. 1759.; H.n. 1770.; H.n. 1789.; Vác 1793.).

406 Kara fia: kurafi.

407 A múzeumi gondolat terjedéséről l. Vita Zsigmond: i.m. 36-43.; *Emlékirat* 123. jegyzet.

408 Ezt a tréfáját Kolumbán János is leírta Leel kardjához fűzve a történetet (i.m. C8b-D2a.).

409 Sarmasági Ferenc rokonsága Kemény László tanácsossal Sarmasági János leányának, Annának Kemény Jánossal kötött házasságából eredt.

410 Helyesen: „Nyertem fiat" (férfiat).

411 Zoltán József.

412 Az eset az 1747. évi utrechti bibliakiadásra vonatkozhat (W. Reers János kiadása).

413 Az univerzalizmusról l. *Püspökök élete* 96. jegyzet.

414 A költői képet bizonyára befolyásolta a székelyudvarhelyi kollégium pecsétnyomója, amelyet gr. Bethlen Dávid ajándékozott az iskolának 1716-ban, Hermányi udvarhelyi deákoskodása idején, s amelyen egy rózsabokor van ábrázolva *„per spinas ad rosas"* felirattal (Szigeti Gyula Mihály: i.m. 30., 39-40. és Kis Ferenc: i.m. 29.). A jelmondat őse Seneca egy mondása: *Per aspera ad astra* 'viszontagságokon át a csillagokhoz'.

415 Az említett mű Sir Thomas Browne (1605-1682) sokszor kiadott műve, a *Religio Medici* ([London] 1642.). Latinra John Merryweather fordította (Leiden 1644. és 1650.).

416 Bod Péter.

417 Valószínűleg Berzenczei László.

418 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.

419 Cinciáskodni: árulkodni; rágalmazni. Az EMSZ egyetlen, 1631-es, kérdőjeles adatának mind hangalakját, mind jelentését (csincsinság 'alávalóság, gyalázatosság') más fénybe állítja. A szót használja Czegei Vass György is: „magyarok alá áskáló czinczinus" ('árulkodó, rágalmazó', NyTSZ I. 357.; i.m. 394.).

420 Selét: sörét.

421 L. *Nagyenyedi Demokritus* 179. jegyzet.

422 Hára, jó hára: jó végre (?). Az EMSZ ezt a főnévi használatú alakot nem ismeri. Az időre-hára fordulatot Hermányi többször használja (*Püspökök élete* 62b., *Emlékirat* 60., *Nagyenyedi Demokritus* 1b., 177b.). L. még *Püspökök élete* 60. jegyzet.

423 Grammatikusokul: valamennyi nyelvész (itt: tanult elme).

424 Herepei István.

425 A Hermányi szerint Consul Zágoni néven ismert Zágoni Márton újtordai pap (l. *Nagyenyedi Demokritus* 199a.).

426 Valószínűleg Hermányi Dienes József.

427 A lipcsei *Acta Eruditorum (Lipsiensium)*, amely 1747-ben recenzeálta Ajtai Abód Mihály könyvét, Hermányinak is birtokában volt („Lipsiai Acták nála forgottanak", l. veje, Mohai János gyászversét. *Hór hegye.* Kolozsvár 1763. G4a.).

428 Ifj. Kemény László.

429 Borsai (Debreceni) Pál a matricula szerint is „pol[iticus] factus, subtilis ingenii juvenis" (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 139.). Felesége Hermányi szerint Gyújtó Klára; Nagy Iván (i.m. IV. 479.) egy sepsi-martonosi Gyújtó Máriát ismer a 18. század közepén, aki Borsainé lett.

430 Stömpöly: nyomódúc, patrica.

431 Megpomhadva: földagadva, fölpüffedve.

432 V.ö. *Püspökök élete* 69a-69b. és *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 640.

433 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 227a-227b.

434 V.ö. *Püspökök élete* 70b.

435 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 640. Nádudvari meghasonlása és távozása jóval hosszabb és belső okoktól is indukált folyamat végeredménye volt. Már 1744-ben hírek keringtek távozásáról („Újságul írhatom, hogy t. Nádudvari uram valedikál a professzorságnak s talám az papságnak is", Daniel Istvánné Pekri Polixena levele fiához 1744. március 21-én. *Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez.* Kiad. Kelemen Lajos. Kolozsvár 1913. 159.). 1747 júliusában azt híreszlelték, hogy Váradon van, bár más levélírók ezt tagadták; ekkor valószínűleg Debrecenben volt (Koncz József: i.m. 186-194.). További sorsa bizonytalan. Bod szerint élete végén Hollandiába ment, visszatért ref. hitére, és tanított (Bod Péter: *Smirnai Szent Polikárpus.* Nagyenyed 1766. 175., 202.).

436 Balázsfalva, az erdélyi románság politikai, vallási és kulturális központja a 18. században nagy fejlődésnek indult. Itt székelt a görögkatolikus érsek, 1747-ben görögkatolikus székesegyházat építettek; papnevelő intézetében és gimnáziumában az erdélyi román értelmiség legjobbjai nevelkedtek. Itt működött az ún. balázsfalvi triász (Micu, Sincai, Maior); a város nyomdájában több román kiadvány készült.

437 Holt szén: elszenesedett fa.

438 Szerencse várandó: férjhez menendő, v.ö. „kettö elötted a' szerentse" (*Emlékirat* 42.).

439 Valószínűleg Szénási András és Váradi Borbála fiai, András és József páncélcsehi birtokosok egyike lehetett.

440 Ifj. Bánffi György, 1688-1735. – Csáki Zsigmond azonosítása nehéz. Valószínűleg Csáki Imre kardinális bátyjáról van szó (1665-1738); de lehet a szereplő a kardinális unokatestvérének, Csáki István kolozsi főispánnak fia is (1696-1735k.).

441 Csáki Imre, 1672-1732.

442 Id. Toroczkai Zsigmond, Péter f.

443 Az enyedi kollégium matriculájában a szóba jöhető években csak az 1728-ban beiratkozott Dobai Dániel szerepel.

444 Valószínűleg Hermányi Dienes József.

445 Kászoni (Bornemisza) János.

446 Olánné: oláhné, román nő.

447 Torongy: belső szervek, here.

448 T.i. Naláczi József Toroczkai Borist.

449 1757 októberében, amikor Hadik András tábornok egy huszárportyán a porosz sereg háta mögött megsarcolta Berlint.

450 Batthyány József.

451 Klobusiczky Ferenc püspöknek Kastal János prépost.

452 Valószínűleg Kornis Antal első felesége, Mikes Mária.

453 Séza (cséza): homokfutó, könnyű, rugós lovas kocsi.

454 V.ö. *Emlékirat* 80.

455 Kolozsvári Pál.

456 T.i. az apja evangélikusból lett unitárius, ő pedig unitáriusból katolikus.

457 Toroczkai György, valamint a református Toroczkai Ferenctől származott, de katolikussá lett br. Toroczkai János udvara; mindketten a ferencesek nagy pártfogói (P. György József: *A ferencrendiek élete és működése Erdélyben.* Kolozsvár 1930. 350-353.).

458 Világ barátja: a világ embere, világ pajkosa kifejezésekhez hasonlóan valószínűleg 'mulatós férfi'; a Bernáth Béla által a kifejezéstípusnak tulajdonított erotikus értelem (i.m. 105.) nem bizonyítható. L. még a 358. jegyzetet.

459 Purgatórium (tisztítótűz): a bocsánatos bűnökkel terhelt lelkek átmeneti vezeklő helye; limbus (pokol tornáca): az el nem kárhozott, de mennyországra nem jogosult lelkek helye. Kapu között tartani: a büntetés enyhébb formája. L. még a 225. jegyzetet.

460 Galambúgos: galambdúcos.

461 L. *Püspökök élete* 116. és 118. jegyzet.

462 Felkötölőznek: nekikészülnek.

463 Török István (*A kolozsvári ev. ref. kollégium története.* II. Kolozsvár 1905. 12-13.) szerint Verestói Györgynek Kelemen nevű testvére nem volt. A szöveg alatt föltüntetett Kabalai Kelemen Zsigmondról nincs adatunk. Mind az ő nevéhez, mind a Dósa Mihályéhoz (167.sz.) fűzött anekdota az igen elterjedt Münchhausen-típusúakhoz tartozik (György Lajos: *Kónyi János Democritusa.* Bp. 1932. 47-51.); Hermányinál e típus ritka. Összetartozásukat Hermányi maga jelzi („A' Do'sa Mihályról költött Historia ennek éppen párja").

464 Macskási Krisztinával, aki első férje, Bethlen István halála után Váradi Istvánhoz ment feleségül.

465 V.ö. *Püspökök élete* 73b-74a. Lényegében ugyanígy adja elő Halmágyi István is (i.m. 39.).

466 Egész válasz: kedvező válasz.

467 Kövesdi János Halmágyi Aniskával kötött házasságáról l. Koncz József: i.m. 180.

468 V. (Habsburg) Károly anyja Aragóniai (Őrült) Johanna volt.

469 Borosnyai Lukács János.

470 Valószínűleg Pávai (Cofalvi) Miklós, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden, így lehetett 1723-ban contrascriba.

471 Toroczkai Péter, mh. 1724.

472 Mind Zágoni Aranka György könyvtárosságáról, mind elmozdításáról Hermányitól van tudomásunk (Vita Zsigmond: *A Bethlen kollégium diákkönyvtárosai a XVII-XIX. században.* In: *Művelődés és népszolgálat.* Bukarest 1983. 32.).

473 Az utóbb miriszlói lelkésszé lett Rozsnyai Józsefről van szó.

474 Megválasztatnak: megkülönböztetnek.

475 Pápai Páriz Imre professzori éveiben hét Zágoni fordult meg a Bethlen kollégiumban, köztük egy Zágoni György (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 143.), aki így azonosítható az említett Alah Zágoni Györggyel; a fölsorolt ragadványneveket azonban a matricula sehol nem tünteti föl.

476 Japonica: tarka köntös, kimonó.

477 Tót utca: Enyed egyik ősi utcaneve. A kollégium közelében, a tövisi útról nyílik. Valószínűleg a tót népnév rejlik benne, de a szájhagyomány a német todt ('halott') szóból is eredezteti, a tatár betörés okozta pusztításra vagy az utca közelében lévő temetőre utalva. Ma Stefan cel Mare utca.

478 Göcsöre: göcsös, göthös.

479 Köleséri Sámuel nevét nemcsak a *Nagyenyedi Demokritust* másoló Ercsey György írta Kölcséri formában, hanem pl. a második felesége fölött oratiót mondó Szatmári Paksi Mihály is (Kolozsvár 1720.).

480 Bétösznák: bedugnák.

481 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 195a.

482 Bethlen István, 1703-1737.

483 V.ö. *Püspökök élete* 59a.

484 V.ö. *Püspökök élete* 59a-59b.

485 Valószínűleg maroskocsárdi Gálffi Jánosra utal, aki előbb Báthory Zsigmond nevelője, utóbb tanácsosa volt, de 1593-ban Báthory lefejeztette. A kocsárdi Gálffi-család nemeslevelét 1577-ban kapta Báthory Istvántól, de már János fiaiban kihalt, s a nevet a belényesi ág tartotta fenn (Nagy Iván: i.m. IV. 316.).

486 Megférgesedik: megterhesedik.

487 Alá s fel es: köntörfalaz.

488 Felfalusi József és id. Nagyari József Tofeus Mihály vejei voltak; a meny 'fiatalabb férfirokon felesége' értelmét tekintve itt valószínűleg Felfalusi Mihálynéról van szó.

489 V.ö. *Emlékirat* 68. és *Püspökök élete* 58b-59a.

490 V.ö. *Püspökök élete* 57b.; *Püspökök élete* 41. jegyzet.

491 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 347b-349a.

492 Nádudvari Sámuelt.

493 Hermányi Dienes Józsefet; ekkor, 1742-ben lett első pappá, Dézsi Lázár György pedig Alsórákosról az enyedi második papi tisztségbe került.

494 V.ö. *Püspökök élete* 57a.

495 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 47a.

496 V.ö. *Püspökök élete* 58a. és 63b.

497 Ótorda: l. *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 5. jegyzet.

498 Borosnyai Lukács János, Szigeti Gyula Mária férje.

499 Az utalás nem magára a tökéletes erkölcsű Kálebre, Jefunné fiára vonatkozik, hanem Nábálra, aki „durva és rossz erkölcsű vala, a Káleb nemzetségéből való" (1 Sám. 25, 3.). A héber kēleb (káleb) jelentése valóban 'kutya'.

500 Id. Enyedi István.

501 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 357a-357b.

502 Id. Deési Zsigmond, 1689-1728.

503 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 334b-335a.

504 Teleki László, 1673k.-1714.

505 Képe: képviselője.

506 Az *Emlékirat* 21-22-n Hockmár néven.

507 Feltetszik: felvirrad.

508 Suhancár: nyúlánk fiú, siheder.

509 T.i. Sárpataki Nagy Márton Sárpataki Keresztes Márton apja.

510 *Noé bárkája.* Kolozsvár 1681.

511 V.ö. *Emlékirat* 21-22.

512 Hermányi Dienes József.

513 Zsobrák: fösvény.

514 Coccejus *Summa doctrinae de foedere et testamento Dei* (Leiden 1648.) c. művéről van szó.

515 Togátusok: tógás deákok. A ref. kollégiumok ifjúsága két nagy csoportra oszlott: a classisok növendékeire és a teológiát, filozófiát tanuló, egyházi (papi, taní-

tói) pályára készülő deákokra (studiosusokra). Ezeknek viselete volt a tóga (l. Finánczy Ernő: *A magyar közoktatás története Mária Terézia korában.* I. Bp. 1899. 212-215. és Kiss Ferenc: i.m. 19-24. L. még *A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 20. jegyzet.). Enyeden és Székelyudvarhelyen a classisok és a togátusok oktatása nem egyazon tanár feladata volt (*Emlékirat* 46. és 65. jegyzet).

516 Ján. 8, 44.

517 Jósika Imre, mh. 1726; Rácz Krisztina..

518 Becskei talán azonos azzal a Bicskei Györggyel, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden; előbb kocsárdi rektor volt, majd Magyarországra távozott. Vele egyidőben ugyanis több magyarországi származású diák is beiratkozott, akik közül az egyik (Szombathelyi János) vissza is tért Magyarországra; egy másikról, Szerencsi Györgyről a matricula megjegyzi:„disc[essit] furtim". Mindhárman május 5-14 között iratkoztak be (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 130.)

519 Hahos: nevettető, gúnyolódó.

520 Taszitos: fodros, csipkés ingfodrú.

521 Tászli: kézelő.

522 Székely László, 1716-1772.

523 Valószínűleg azonos a *Nagyenyedi Demokritus* 223a-n említett enyedi szenátorral.

524 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 138b-139a.

525 L. a 225. és 459. jegyzetet.

526 Szokmányban: napszámban, bérmunkában.

527 Szent Mihály napja: szeptember 29.

528 Hermányi Dienes József.

529 Ugyancsak Hermányi.

530 Kemény László édesanyja, Pekri Kata.

531 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 124a.

532 Terpeg: tipeg (?). Valószínűleg Hermányi Dienes egyéni hangulatfestő szava.

533 Csögözgeti: bogozgatja.

534 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 241a.

535 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 24a.

536 Marosvásárhelyi Molnár István.

537 Csubukkol: cuppogva gázol.

538 Jer. 8, 22.

539 Sabbarzalt: pukkadásig tömött (?); talán a héber szába ('jóllakni') és áraz ('megpakolni') szavakkal áll összefüggésben; v.ö. még sabbathale (lat. 'szombati díj'), szabbatáré (nyj.' ajándék').

540 Cseszták: labda, gombóc (?), v.ö. csesztázás 'labdajáték'.

541 Félpotrára: fél poltura ára.

542 Az enyedi kollégium matriculáiban 16 Muzsnai szerepel, túlnyomó többségük éppen a számba vehető négy évtizedben.

543 A fekete (bíbor) fátyolról l. a 301. jegyzetet. – A ref. egyház elöljárói és zsinatai megkövetelték ugyan a papoktól és mesterektől az illendő öltözetet, de a papnék cifrálkodása ellen sűrűn kikeltek (Payr Sándor: i.m. 20., 22., 31.). Például Azari István sárospataki lelkész 1716-ban az ifj. Csécsi János elleni vádak között azt

is fölsorolja, hogy feleségét „contra canones Ecclesiae sorsa felett Fő Asszony formán tzifrázza" (Horváth Cyrill: i.m. 8. és 16). Hermányi is írt le ilyen eseteket, pl. a hari papné csizmája, a nagylaki papné hajviselete (*A nagyenyedi... tractus... Protocolumából...* 40a. és 43a.). V.ö. még *Nagyenyedi Demokritus* 229a.

544 Máté 7, 6: „... gyöngyeiteket ne hányjátok a disznók elé..."

545 L. 212. jegyzet.

546 Szuvaty: vakolat, vályogdarab; korom; törmelék, szemét.

547 Gálprityi szőlő: az Ebhát utca és az országút közé eső szőlő Enyeden a Szaderdő irányában. Szász eredetű név.

548 A két pap – az író megnevezési és asszociációs szerkesztési módszere ismeretében – Nádudvari Sámuel és Hermányi Dienes József.

549 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 178a-178b.

550 Id. Gyöngyösi Árva Pál, 1668-1743.

551 Az Apafitól Nádudvarin át Kölesérihez jutott corvina jelenleg a bécsi Nationalbibliothek tulajdona (Cod. Lat. 224.); Catullus mellett valóban „más trágár Poëták", mégpedig Propertius és Tibullus műveit is tartalmazza (Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára–Szántó Tibor: *Bibliotheca Corviniana.* Bp. 1967. 145. sz. 63. Nádudvari közvetítő szerepe itt nem merül föl.).

552 Megétet: megmérgez.

553 Első felesége Meder Asnatha (mh. 1737); a második gr. Bethlen Judit (1683-1719); a harmadik Toroczkai Erzsébet (mh. 1732u.). V.ö. még *Nagyenyedi Demokritus* 237a-237b. (L. Pataki Jenő: *Köleséri uram házasságai.* =Ptűz 1925. 93-96.)

554 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 223b.; l. még a 301. és 543. jegyzetet.

555 Felpuzduráz: megharagszik; nekifegyverkezik. Korábban a szó értelme valószínűleg 'föl van készülve' (NyTSZ és Kertész Manó: i.m. 101.), bár Medgyesi Pálnál való előfordulása (*Erdély s egész magyar nép hármas jajja.* Sárospatak 1653. II. 846.) mindkét értelemben fölfogható.

556 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 538.

557 Haller János, mh. 1756.

558 Deáki Filep Sámuel és Udvarhelyi Tölcséres Krisztina házasságáról van szó, v.ö. *Püspökök élete* 60a-60b.; *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 538.

559 *Néhai tiszteletes tudós férjfiunak, Nádudvari Péter uramnak... nyoltzvan-négy predikatzioi...* amellyeket... világ eleibe botsátott szathmári Pap Sigmond. Kolozsvár 1741.

560 Bethlen László 1717. március 30-án halt meg.

561 Folti Bálintné Jósika Máriánál.

562 Kristályozták: poharazták.

563 Id. Bethlen Sámuel, 1663-1708.

564 Id. Bethlen Sámuel és borsai Nagy Borbála fiai.

565 V.ö. *Emlékirat* 127.

566 Lapockázni: talán az Apor által említett lapockás táncról van szó (i.m. 331., 386.). A Baróti Szabó Dávidnál előforduló lapockás tánc (*deresen arcol fekve; Magyarság virági.* Komárom 1803. 83.) átvitt értelmű és eufemisztikus kifejezés (Kertész Manó: i.m. 200.). A Réthei Prikkel Marián által gyűjtött lapát- vagy lapockás tánc (*A magyar táncnyelv.* = MNy 1906. 4. és *A magyarság táncai.* Bp. 1924. 120–124.) elnevezés mindenesetre valóságos lapátot sejtet; ez magyarázza a „lapiczka kékjét".

567 Kan: disznó, erkölcstelen.

568 Habari hammas: hanyag, firkált; légből kapott (?); ebben a formában valószínűleg egyéni szóhasználat. V.ö. habari: hányaveti, hanyag; az EMSZ 1793-ból ismeri.

569 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 310a. Bardóc Pál szászvárosi ref. lelkész Hermányi szemében a papi készületlenség jelképe.

570 Nádudvari Gergely.

571 Gecizni: gúnyolódni (?). Minden alakjában csak 1841 után ismert.

572 Bahó: együgyű, bamba.

573 Leidenben megjelent öt disputatiója közül négy teológiai vagy filozófiai, egy matematikai, illetve fizikai jellegű.

574 Teleki Mihály kancellárhoz.

575 *Auraria Romano-Dacica.* Szeben 1717. A lipcsei *Acta Eruditorum* 1719-ben ismertette.

576 Brîncoveanu havasalföldi fejedelemmel való kapcsolatára Vita Zsigmond figyelmeztetett (i.m. 284-285.).

577 Lázár Györgyné Bethlen Juditot.

578 Klistér: beöntés.

579 Elkucsul: elpatkol (?).

580 Toroczkai Erzsébetet.

581 Bódiság: bódultság, tudatlanság.

582 Erdély katonai parancsnoka Königsegg Keresztély Móric volt.

583 Zsolt. 39, 7.

584 A 237b. levélen.

585 II. Apafi Mihályné Bethlen Kata, ill. Bethlen Klára.

586 Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter.

587 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 110b.

588 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 220a.

589 Egérkő: arzén.

590 Szamunca (rom. samînta 'mag'): sarjadék.

591 2 Sám. 24.

592 Borosnyai Lukács Jánossal.

593 A két mű: Szatmári Pap János: *Philosophia prima seu metaphysica brevibus aphorismis delineata.* Franeker 1682. és Szathmárnémeti Sámuel: *Exercitii Philosophico-Metaphysici De Perenni Duratione Mentis.* Leiden 1682. L. *Emlékirat* 15-16.; 38. jegyzet.

594 A *Maga személyének, életének és különös tselekedetinek Mentsége* (Kolozsvár 1697.) c. műről van szó, de a kifejezés egyúttal a latin nyelvű *Apologia Bibliorum* (Kolozsvár 1697.) c. kiadványra is utal.

595 Bávászkodni: bámészkodni.

596 Tanácsol: tanácsot kér.

597 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 282b-283a. Haller Jánosnak és Daniel Zsófiának négy leánya született.

598 V.ö. *Emlékirat* 38.

599 L. Máté 13, 31-32.

600 A kolozsvári diadalkapuról l. Jakab Elek: *Kolozsvár története.* Bp. 1870-1888. III. 77-78.; Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc.* Bp. 1907-1910. I. 472., 601., II. 422. A diadalkapu állításáról beszámol Cserei is (i.m. 351.).

601 V.ö. Cserei Mihály: i.m. 328.

602 Grafen 1707-ban a Székelyföldről kiszorította a kurucokat, eközben a lakosság állatállományát erősen megritkította (Benkő József följegyzése szerint a gyalogtaligát ekkor *Graven szekerének* nevezték. Kéziratából idézi Mikó Imre: i.m. 11.). A szatmári békekötésben nagy szerepet játszott.

603 Hermányi téved az időrendben. A zsibói, lejjebb említett csatavesztést a gyulafehérvári fejedelemválasztó országgyűlés (1704. július 8.) előzte meg; a marosvásárhelyi országgyűlésre, amelyen Rákóczit az erdélyi fejedelmi székbe beiktatták, csak 1707. április 5-én került sor.

604 1705. november 4-én a zsibói szorosban Herbeville tábornagy nyitotta meg az utat Erdélybe a császári csapatok számára.

605 Sólya (lat. solea): saru, bocskor.

606 I. Frigyes Vilmos.

607 Anakim: Anákok, Anák óriás fiai (4 Móz. 13, 34.). V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 329a.

608 Erdélyben a toborzást Vallis altábornagy végezte; I. Frigyes Vilmos a toborzás eredményével meg volt elégedve (Petkó Béla: *Nagy férfiak toborzása Magyarországon I. Frigyes Vilmos porosz király számára 1732-1735-ben.* = Száz 1882. 659-661.).

609 II. (Nagy) Frigyes.

610 Vajai József 1718-ban iratkozott be Enyeden, a matricula szerint „Disc[essit] propudiose" (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 135.).

611 A szójáték alapjáról l. a 268. sz. anekdotát, *Nagyenyedi Demokritus* 326a-327a.

612 Béza *Annotationes maiores in novum dn. nostri Jesu Christi testamentum.* In duas distinctae partes (1594.) c. művéről van szó.

613 Hermányi Dienes Józsefet.

614 1 Móz. 40, 1-22.

615 Abats Mártonhoz; akárcsak Vajai Karkó Ferenc, ill. Szatmári Pap Zsigmond, ő is volt kolozsvári deák.

616 Toroczkai István, mh. 1712.

617 Toroczkai János, mh. 1745.

618 Járdovány klistéra: a borprés beöntése.

619 Hermányi Dienes Józsefnek.

620 Fái Sámuel; v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 56a-57b.

621 V.ö. Péld. 24, 23.

622 Szőrölködik: törleszkedik, v.ö. sirül 'törleszkedik, odajárul', sirülködik 'osonkodik'.

623 V.ö. *Püspökök élete* 54a. Bernhajder (ném. Bärenhäuter): pernahajder, csirkefogó.

624 *Disputatio Theologica de Arbore scientiae boni et mali.* Utrecht 1693.

625 Toroczkai János, mh. 1745.

626 Morgó: valószínűleg árok vagy ér; Szabó T. Attila egyébként kimerítő munkája (*Adatok Nagyenyed XVI-XX. századi helyneveinek ismeretéhez.* Kolozsvár 1933.) nem ismeri.

627 Talán a doktor Enyedi István feleségéről, Récsei Krisztináról van szó.

628 Toroczkai Zsigmond, István és Kálnai Borbála f.

629 V.ö. *Püspökök élete* 63b.

630 V.ö. *Püspökök élete* 64a.

631 Topánfalva (Cîmpeni) a Mócföld (Ţara Moţilor) fővárosa; közelében, a Găina-tetőn minden év júliusában, a görögkeleti Péter-Pál nap utáni vasárnap tartották a szétszórtan élő juhpásztorok a leányvásárt, amelyre a leányok a hozományukat is elvitték, és közszemlére bocsátották. A motívum Jókainál is megjelenik (*Szegény gazdagok.* A geinai leányvásár c. fejezet), de ő bizonyára hallomásból, erdélyi útja során értesült róla (Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben.* Bukarest 1975. 120.)

632 V.ö. *Püspökök élete* 62a.

633 Farkal: követ, utolsóként megy. A fark szó 'a vége valaminek' értelemben Hermányinál gyakran előfordul (*fark lévén a' fő ellen insurgál, Nagyenyedi Demokritus* 22a.; *fark valék a' többi között,* 119a.; *végében farkában,* 127b. és 375a.; *a' Députátusok között Fark vala,* 191a.; *Betlen Elek asztalának a' farkán ülök vala én,* 326a-326b.) A kifejezés igei alakját az EMSZ nem ismeri (de farkalló 'fékező nyaláb').

634 Cirmol: szid.

635 Baconi Incze Máté halotti orációja az 1717-ben elhunyt Szathmárnémeti Sámuel fölött (1718. január 20.): *Imago consummati dei viri.* Kolozsvár 1718.

636 T.i. Hermányi Dienes József és Dézsi Lázár György.

637 Mimus és Momus: utánzó és gáncsoskodó (mimus: gör. eredetű lat. 'utánzó, színész'; Mómosz: a gáncsoskodás istene az ókori görögöknél).

638 Teleki Pál, 1677-1731.

639 Parolára: becsületszóra.

640 Herget: hergel, ingerel (a TESZ által föltüntetett valamennyi alak későbbi).

641 Bethlen Gábor, 1711u.-1768.

642 Kerekes Izsák azonosíthatatlan személy. Mivel Hermányi semmi közelebbit nem árul el róla, nem tudhatjuk, az Erdélyben élő számos Kerekes család közül melyikhez tartozott, ill. hogy vajon rokonságban volt-e az Udvarhelyszékben lakó mohai Kerekes családdal, amelyből a Kerekes Izsák ballada perszonifikálásához és aktualizálásához mintát szolgáltató Kerekes Izsák származott (Faragó József: *Három magyar népballada.* =Művelődés 1969/1. 45-47. A ballada keletkezéséről és forrásairól l. Demény István Pál: *Kerekes Izsák balladája.* Bukarest 1980.). A Nagymohán (Grînari) lakó, 1704. június 20-án elesett személy névegybeesése azzal, aki 1750 után tanúja Bethlen Gábor tanácsos és Berzi János beszélgetésének, mindössze véletlen.

643 Hellos: emelkedés Nagyenyed határában, ezen ereszkedik le a Száguldó út.

644 Toroczkai János, mh. 1745.

645 Toroczkai Sára; az apja által a ferenceseknek tett adományokat perrel próbálta visszaszerezni.

646 Toroczkai János, mh. 1763e. Az elhunyt Toroczkai Györgyöt megkárosító Toroczkai János fogarasi főkapitánynak ő is unokája volt.

647 Humor: kedély.

648 Hokenpók: népetimológia; a pokonhóg (Beszt. Szj. 'porosz sisak') szóval való hasonlósága valószínűleg véletlen.

649 Révainé Pekri Klárának Maszpurg Zsigmond, Bethlenné Vaji Erzsébetnek Dujardin Ferenc volt a második férje.

650 Id. Toroczkai Zsigmondot, Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára fiát.

651 Punga (rom. púngă): erszény.

652 Hermányi Dienes József.

653 *Jóra intő énekecskék.* Nagyszombat 1702. 49.

654 A Buzinkai Mihály által írott tankönyvek hosszú ideig használatban voltak. A diákok a *Compendii logici libri duo* (Sárospatak 1661., 1668., Lőcse 1696., 1702.) c. könyvét éneklik ki.

655 Ifj. Sós Ferenc (1704-1776). – A csattanóból következtethetően Deáki Ferenc is kolozsvári lelkészcsaládból származott, így Deáki Filep József leszármazottja lehet.

656 Hostát (ném.): felsőváros; Kolozsvár egyik városrésze.

657 I. Rákóczi Györgyről van szó.

658 Vitringa itt említett műve: *Aphorismi quibus fundamenta sanctae theologiae comprehenduntur in usum scholarum privatarum.* Franeker 1688.

659 Apor Zsuzsannát.

660 Nagy Iván (i.m. V. 34.) szerint Haller Jánosnak Apor Zsuzsanna a második, Daniel Zsófia a harmadik felesége volt.

661 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 247b.

662 Ebedi (héber ebed 'szolga, rabszolga, alattvaló'): szolga.

663 Antal mene Budára: ostobaságokat beszél (?). A szólás ismert formája: Megjött Antal Budáról 'próbáltam, káromon tanultam' (Margalits Ede: i.m. 15.); 'nevetséges kifogásokat hoz fel' (O. Nagy Gábor: i.m. 45.).

664 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 7b.: „kiadja a' pohárt" 'kihányja'.

665 Bod Péter: *A szent bibliának historiája.* Szeben 1748. A Komáromi-féle debreceni bibliáról írottak a 167-173. lapokon.

666 A megjelölt fejezet a hamis prófétákról szól.

667 A hányatott sorsú debreceni biblia Komáromi Csipkés György bibliafordítása, amely 1675-ben készült, de csak 1718-ban Leidenben jelent meg nyomtatásban. A kassai jezsuitáknál elhelyezett bibliapéldányok azonban nem jutottak el a megrendelő Debrecen városhoz és főbírójához, ifj. Komáromi Csipkés Györgyhöz a kinevezett cenzor, Erdődy Gábor Antal egri püspök és a katolikus klérus ellenállása miatt. Mindössze néhány, valószínűleg 16 darabot sikerült megszerezniük, ezek útja azonban ma sem tisztázott. 1789-ban a korábban Leidenben, illetve Varsóban maradt példányok kerültek Debrecenbe (l. Szimonidesz Lajos: *A debreceni biblia viszontagságai és elnyomása.* = Egyht 1945. 65-91.). Hermányi prédikációiban is vissza-visszatért a Komáromi-biblia hányattatásaira (*Concio Passionalis ex Matth. 18.* (1754-1755.) 235., 243.).

668 Csirke (Tatai) Ferenc.

669 A piaristák betelepítése Debrecenbe gr. Csáki Imre nagyváradi püspök kezdeményezésére 1719-ben kezdődött; 1721-től iskolájuk, 1746-tól fölszentelt templomuk működött (Cserhalmay József: *A kegyes-tanítórendiek debreceni tárháza- és gymnasiumának története.* = 1895/96. évi Ért.).

670 A debreceni kollégium a 18. század közepére valóban nehéz helyzetbe jutott. Az erdélyi fejedelmektől kapott alapítványok elvesztek; 1752-ben a kormány megtiltotta Debrecen városának, hogy a tanárokat és tanítókat a városi pénztárból fizesse. 1753-ban az iskola három folyamodványban fordult a holland, a svájci és az angol ref. egyházakhoz támogatásért (Géresi Kálmán: *A főkönyvtár története.* = A debreceni ev. ref. főgimnázium 1894/95. évi Ért. 34-36.).

671 Teleki Sándor, 1679-1754.

672 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefnek.

673 Firkól: firkál.

674 Hengér: hóhér.

675 Valószínűleg Hermányi Dienes József.

676 Megvonja a bagariát: meghúzza magát.

677 Kocabuzota: szitokszó (?).

678 Dancáskodik (rom. danci 'cigánygyerek'): piszkoskodik, mocskolódik; szitkozódik (a TESZ igeként csak 1861-ből, köznévként 1771-ből ismeri).

679 V.ö. *Emlékirat* 46.

680 A kormányszék 1718. december 27-én kelt királyi leirat értelmében költözött Kolozsvárra, és 1732. január 22-én Szebenbe (Jakab Elek: i.m. III. 127., 134.).

681 Deberke: bödön formájú faedény.

682 Csáki Imre, sz. 1700.

683 Ifj. Wesselényi István, 1708-1758.

684 Eszterha: ereszalja.

685 Lucius Apuleius (125k.-180) római író, szónok és filozófus; nevét a *Metamorphoses (Az aranyszamár)* c. regénye tette közismertté. Nikolaus Avancinus (1611-1686) dél-tiroli származású, latinul alkotó jezsuita író, költő. A retorika, filozófia, dogmatika tanára. Egy művét (*Vitae et doctrina Jesu Christi.* 1665.) Illyés András fordította le magyarra (*A Krisztus Jézus élete.* Nagyszombat 1690.).

686 Werbőczy István *Hármaskönyve* (1514), a magyar feudális jog összefoglalása.

687 Furatos: csapólapát; testi fenyítéshez használt eszköz.

688 Hunyadi Ferenc, mh. 1740-1743 között.

689 Bagaméri Sámuel valószínűleg az 1715-ben beiratkozott Bagaméri Sámuellel azonos. Vita Zsigmond véleménye ellenére (i.m. 32., 280., Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 132., 135.) ő lehetett az, aki egy 1722-ben, Kolozsvárt kiadott halotti oratio címlapja szerint felsőbányai származású, enyedi alumnus, jurátus és könyvtáros (Szinnyei József: i.m. I. 336.); 1724-ben az odera-frankfurti, 1726-ban a groningeni egyetemen tanult, majd hazatérve 1727-től nagybányai, 1732-től zsarolyáni, 1736-tól beregszászi, 1743-tól 1767-ig huszti lelkész volt. Az 1718-ban beiratkozott Samuel B. Bányai a matricula szerint sárpataki lelkész lett; a fönti életrajzi adatok valószínűleg nem őrá vonatkoznak.

690 Bánffi Kata; 500 forint segéllyel támogatta a székelyudvarhelyi iskolát (Kis Ferenc: i.m. 36.).

691 Az enyedi matriculában a szóban forgó időben Bagaméri István nincs föltüntetve, szerepel viszont egy Bagaméri András, aki 1719-ben iratkozott be (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 136.); így együtt lakhatott egy Pais nevű deákkal, az 1720-ban beiratkozott Pais Jánossal. Vita megnevez ugyan egy Bányai Bagaméri István nevű könyvtárost (i.m. 32.), de a jegyzetekben az általa írt halotti oratio (Kolozsvár 1722.; Szinnyei József: i.m. I. 336.) címlapja alapján Bagaméri Sámuellel azonosítja.

692 Porzsoló: serpenyő.

693 T.i. a parazsat, hogy lángra kapjon.

694 Pais János.

695 Ertig-bertig: bukdácsoló, billegő(?).

696 Talán az 1745-ben elhunyt Toroczkai Jánosról van szó.

697 Jósika Juditnak.

698 T.i. hogy Venus Vulcanus felesége.

699 Szapullani: lúgos vízben áztatni.

700 Szíjalt: szeletelt.

701 Megszárasztják: megakasztják a forgalmát.

702 Catilinária (Cicerónak Catilina elleni beszédeiről): leleplező, támadó hangú politikai szónoklat. Philippica (Démoszthenésznek Fülöp király elleni szónoklatairól): támadó, éles hangú politikai beszéd.

703 Sztárai Mihály gyülekezeti énekei évszázadokon át állandó darabjai maradtak a ref. énekeskönyveknek. Szinnyei József (i.m. XIII. 1125.) szerint Sztárán (Zemplén m.) született. Megfontolásra érdemes, hogy a Hajdú-Bihar megyei Esztár községnek szintén előfordul Sztár alakban a neve (Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Bp. 1980. 208.).

704 Irgyinálnak-virgyinálnak: orgonálnak-virginálnak, azaz zenebonát csapnak.

705 Csengeri (K.) István.

706 A tréfa értelmezése nehéz. A Mihály Vajda kifejezés utalhat Mihail Viteazulra, s ez esetben talán az ő halála színhelyére, Szentmihályfalvára; vagy a szintén Szentmihályfalván lakó Vajda Mihályra (*A nagyenyedi... tractus.. Protocolumából...* 41a.), föltételezve, hogy a másoló cserélte meg a nevek sorrendjét; ez utóbbi szövegrész („Vajda Mihály udvara") azonban helymeghatározás is lehet. A tréfa lényege bizonyára a Gombás és Szentmihályfalva közti mintegy 30-35 kilométernyi távolság.

707 Az unióról l. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet.

708 Hermányi Dienes József.

709 Bibó: ivó.

710 Teleki Sámuel, 1710-1782; Daniel Lőrinc, 171?-1758u.

711 Teleki Pál (1677-1731) 1696-ban Berlinben tárgyalt Ernst Daniel Jablonskival, Frigyes brandenburgi választófejedelem, később porosz király udvari lelkészével. A vele való kapcsolatot Pápai Páriz Ferenc fordította az erdélyi ref. akadémiták használára; az alumnium 1700 és 1784 között, a frankfurti akadémia Berlinbe költözéséig 2-2 tanuló számára biztosított 80 tallér évi alumniát.

712 *Jurisprudentia hungarico Transsilvanica.* Szeben 1742. Az oratio a B2a-F2b. lapokon. Hogy Werbőczy *Tripartitum*ának Prologusát használja forrásul, maga is leszögezi a B4b. lapon. Huszti Andrásról és üldözéséről l. Kosáry Domokos: i.m. 124-125.

713 Alléktó és Megaira: erinnysek, a vész, a bosszú istennői a görög-római mitológiában.

714 Tisiphoné: a harmadik erinnys.

715 Bethlen Gergely, 1717-1792k.

716 Ekkel-mekkel: utálkozik; viszolyogva foglalkozik valamivel (?); valószínűleg Hermányi egyéni szóképzése a ném. ekeln 'undorodik, utál' szóból.

717 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 233a.

718 Hermányi Dienes Józsefre.

719 Karuc (rom. carúta): vasalatlan kis szekér.

720 V.ö. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 539.

721 1 Sám. 28.

722 Ifj Szentgyörgyi Márk Istvánnal.

723 1682-ben szerzett nemeslevelet.

724 L. *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* 23. jegyzet.

725 Karuly: karvaly.

726 Rébedez: révedez, képzelődik.

727 Varga patak: Székelyudvarhely városát átszelő patak a régi Varga utca (ma November 7. utca) hosszában (Tibád Levente: i.m. 28.).

728 Életét: élelmét.

729 Híján: padlásán.

730 Az esetet elmondja Szeles János is (i.m. 587-588.).

731 Popium: népi kenőcs, már a 17. századtól ismert (Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek.* I-IV. Bp. 1929-1940. II. 70.; Vita Zsigmond: i.m. 86.).

732 Segestye: sekrestye. Turba: bőrtarsoly, iszák.

733 Roráte: hajnali ádventi mise; elnevezése a latin nyelvű liturgiában előforduló Rorate coeli (lat. 'harmatozzatok, egek') szövegrész kezdőszavából származik.

734 Zabolai: zabolai kendő.

735 Valószínűleg Csíkszentmárton.

736 Topor: balta.

737 Kártyos: faedény, dézsa.

738 V.ö. Szeles János: i.m. 590-591.

739 L. orációjában: *A régi nagy Bethlen háznak új homályba érkezett szövétneke.* Kolozsvár 1718. Ezt fogadja el – a Betlehem szóból való eredeztetést cáfolva – egyebek közt Benkő József (i.m. II. 366.) és Lehotzky András is (*Stemmatographia nobilium familiarum.* Pozsony 1796-1798. II. 52.).

740 Válva: lévén.

741 Hermányit ezúttal megcsalja az emlékezete: Bethlen László 1717. március 30-án halt meg, s ő ekkor már a 18. évében járt.

742 Bethlen János, 1670k.-1712u.

743 Kabala gyermek: leány.

744 Kostis: valószínűleg tulajdonnév.

745 Hóharmat ütötte: dérütötte, hamvas. Pöszlék: hulladék, vakarék.

746 I. Frigyes Vilmos porosz király.

747 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 254a.; 607., 608. jegyzet.

748 L. Bír. 15, 4-5.

749 L. *Emlékirat* 204. jegyzet.

750 Cserei János I. Ágost Frigyes lengyel király tisztje volt.

751 Azaz (mint a szerencsét) ha elmúlt, nem lehet megragadni.

752 Birbitél: mormol.

753 *A bajusz* néven ismert, Arany versében halhatatlanná tréfált történet gyökerében keleti eredetű. A Hallgató verseny történettípus változatainak egyik ágában a cselekmény a háznak a gazda szeme láttára történt és eltűrt kifosztásával egészült ki. A történetnek ez utóbbi része valószínűleg önállósult; mint Solymossy Sándor rámutatott, a cigányság terjeszthette el, hasonló csínyeket elkövetve, így helyi anekdoták keletkezésére adva módot. Ismert volt a Balkánon is. Legkorábbi hazai följegyzése a *Nagyenyedi Demokritus*ban előforduló változat; följegyezték Székelyudvarhelyen és Szalontán is, ez utóbbi változat bizonyára refolklorizáció eredménye. A kérdés történetét és irodalmát l. Solymossy Sándor összefoglalásában: *A „Bajusz-adoma" kelet-*

kezése. = Ethn 1918. 113-142., továbbá *György Lajos: A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 94-95., 18. sz. és uő: *Világjáró anekdoták.* Bp. 1938. 168.

754 V.ö. *Püspökök élete* 57a.

755 Egyik fiuk Teleki Sámuel (1739-1822), a marosvásárhelyi Teleki-téka alapítója, Janus Pannonius kiadója; a másik ifj. Teleki Sándor (1739k.-1798u.).

756 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 208a-208b.; a nevetlen asszony Andormányiné.

757 V.ö. Zsolt. 137.: „5. Ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem, felejtkezzék el rólam az én jobbkezem! 6. Nyelvem ragadjon az ínyemhez, ha meg nem emlékezem rólad..."

758 Marosvásárhelyi Molnár István és Bajcsi Sámuel, v.ö. *Püspökök élete* 67b.

759 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 168a.

760 L. *Nagyenyedi Demokritus* 399. jegyzet.

761 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 167a-167b.

762 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 191b., *Püspökök élete* 74a.

763 Cserge: lompos szövésű gyapjúpokróc.

764 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefet.

765 Kólika: hascsikarás.

766 1 Móz. 24, 31.

767 Helyesen: Zsolt. 34, 2.

768 V.ö. *Emlékirat* 94., 129.

769 Hermányinak igaza van, a héber *āmēn* és ἀμήν mellett a görögkeleti egyházakban használatos az *amin* hangalak, amely egyébként a középgörög nyelv hangfejlődését (η>ι) tükrözi.

770 Ifj. Teleki József, 1701-1729.

771 Egyes: közös; egyest inni: közös pohárból inni.

772 Szírű: szérű.

773 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 205a-205b.

774 Ugyan: bizony, valóban.

775 A pünkösdi királyválasztás szokásának meglétéről a 16. század óta tudunk („rex pynkestiensis", 1528. Kállay János levele. Juhász Miklós: *A pünkösdi király legrégibb okleveles emléke.* = Ethn 1944. 42.), maga a szokás azonban föltehetően jóval régebbi (Bálint Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd.* Bp. 1976. 336-345.). A Hermányi által leírtaktól eltérően a királyválasztás általában verseny keretében zajlik, ahogy Jókai *Egy magyar nábob* c. regényének 8. fejezetében látjuk (Csáki János: *A pünkösdi királyválasztás Ugocsában.* = Ethn 1895. 226.; Sebestyén Gyula: *A pünkösdi király és királyné.* = Ethn 1906. 32.); a királyválasztásnak ez a módja valószínűleg helyi, kollégiumi diákszokás. (A kérdés igen gazdag szakirodalmából l. még: *A Magyarság Néprajza.* Bp. é.n. II. 413.; Róheim Géza: *Magyar néphit és népszokások.* Bp. 1925. 294.; Ipolyi Arnold: *Magyar Mythológia*[3]. Bp. 1929. 302-304.; Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátszás.* Bp. 1964. 111-118.)

776 Bod Péter szerint (*Magyar Athenas.* Nagyszeben 1766.) a vers így kezdődött: „Régen egy nagy kő valék, kőszikla, semmirekellő,/ Rám találá Tamás, néze, ha mire volnék leendő sat." (l. még Paikoss Endre: *A kassai helvét hitv. egyház megalakulásának története.* Sárospatak 1889. 110.; Zsilinszky Mihály: i.m. 416.). Már Bod észrevette, hogy a gúnyvers egy Horatius-szatíra átdolgozása („Rég fügefának voltam törzse, silány fa-

anyag. S hogy / hányta-vetette az ács, mi legyek: kis padka? Priapus? / Jobbnak vélte emezt. Isten vagyok íme azóta..." *Szatírák* I. 8. 1-3. Horváth István Károly ford.).

777 Hippokrátész *Aphorismoi* c., 7 könyvből álló munkája összes műveinek lényegét tartalmazza rövid tantételekben.

778 Azaz nemi betegségekből.

779 V.ö. *Püspökök élete* 66a-66b.

780 „Van oly ember, aki egymaga van és nincs vele másik, sem fia, sem atyjafia nincs..." stb.

781 Hermányinak a Toroczkai-családhoz fűződő kapcsolata és megnevezési szokásai ismeretében ez maga Hermányi Dienes József.

782 Tűredék: göngyöleg, tekercs.

783 Áhi: szájtáti, bamba.

784 Cibre: cibere, savanyú leves.

785 A gúnyverset Rettegi is följegyezte németül, sőt magyarra is lefordította naplója 1759-ban írt részében: „Ezt is láttam írásban a minap Szebenben, hogy írták a prussiai királyról. Magyarul fordítottam e szerént:

Meine Länder lass ich liegen,	Nyugodjék az én országom,
Mit dem Kaiser will ich kriegen,	A császárral hadakozom,
Dem Schweden will ich schenken,	Svecust magajándékozom,
Dem Franzosen will ich denken,	A franciára lesz gondom,
Und dem Russen will ich machen,	A muszkával azt cselekszem,
Dass die ganze Welt soll lachen.	Kit a világ is nevessen.

Valaki írta ezeket felőle (mert maga-maga felől hogy efféléket mondjon, nem hihető)..." (i.m. 83.)

786 A hétéves háború folyamán 1759. augusztus 12-én II. Frigyes porosz király seregei Kunersdorfnál megsemmisítő vereséget szenvedtek az egyesült orosz-osztrák seregektől.

787 Béldi Pál és Bánffi Dienes sorsáról l. *E biographia...* 5a-5b., 11b-15b.

788 Béldi Pál és Bánffi Dienes sorsáról több vers, ill. ének is keletkezett. Egy 1674-ből származó ének az RMKT XVII/11. kötetben jelent meg (*Az első kuruc mozgalmak korának költészete.* Sajtó alá rend. Varga Imre. Bp. 1989. 270-271.). E versszak ezekben ismeretlen.

789 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 208a.

790 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 76b.; 204. jegyzet.

791 L. Vita Zsigmond: i.m. 85.

792 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 379a-379b., ott árapataki származásúnak mondja.

793 Kemény László, mh. 1787.

794 A bölcs Lindorák leveleit a győri, Streibig Gergely által kiadott *Házi és uti új Kalendariom* közli; Hermányi híradásával ellentétben 1760-ban a folytatást is közölte (*Elmét vidámító elegy-belegy dolgok.* Válogatás a győri kalendárium 1749-től 1849-ig tartó időszakából. Közreadja Szilágyi Ferenc. Bp. 1983. (Magyar Hírmondó) 231-262.).

795 Id. Zeyk Mózes, mh. 1758.

796 Id. Zeyk Mózesné: Pekri Zsófia; Daniel Istvánné: Pekri Polixéna; Radák Ádámné: Pekri Erzsébet Terézia; a mostani gubernátor édesanyja: Pekri Kata. Pekri Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia lányai.

797 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 93b.

798 A pap ifj. Ajtai Benkő István, az esperes Ajtai Benkő Mihály.

799 Id. Ajtai Benkő Istvánnak, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 141b.

800 Folti Mária.

801 Ifj. Zeyk Mózes, mh. 1778.

802 Haller János, Erdély főkormányzója.

803 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 142b-143a.

804 Márkosfalvi Deák Péter.

805 Vitéz Erzsébetet.

806 Tromf (bajor-osztrák trumpf): ügyetlen öregember. A TESZ csak 1851-ből ismeri; az ott adott értelmezés ('ügyetlen, élhetetlen öreg ember') 'élhetetlen' jelzőjét ez a szövegkörnyezet megcáfolja.

807 Valószínűleg Hermányi Dienes Józsefet.

808 A török háború (1737. július 11. – 1739. szeptember 1.) idején; a sikertelen háború orosz szövetségben folyt, és célja a balkáni hódítás volt.

809 Lazarétum: kórház.

810 Két renddel: két sorban.

811 Hannover: Hannover városából vagy a Hannover (Frigyes Ágost hannoveri hercegről elnevezett) ezredből való.

812 Hermányi Dienes Józsefre.

813 Agenda: imaformulás könyv.

814 Szathmárnémeti Mihály itt említett műve: *Sz. Dávid Psaltériuma, avagy a CL Soltároknak magyarázattya.* Mindhárom kiadása (Kolozsvár 1679., Lőcse 1680. és 1685.) tizenkettedrét.

815 Batthyány József érsek, Batthyány Lajos nádor fia.

816 Kemény Simon, mh. 1768u.

817 II. József magyar és cseh király.

818 2. Sám. 16, 5-11.

819 Olaszteleki Tamás Mihály; a matricula is megjegyzi róla: „Dementatus, tandem obiit (Megőrült, aztán meghalt)" (Jakó Zsigmond–Juhász István: i.m. 128.).

820 Kolozsvári István, Enyedi István, id. Pápai Páriz Ferenc professzorok, valamint Bajcsi Sámuel enyedi ref. pap.

821 Kun László szekere: koldustaliga (?). A kifejezést a Kun László szekerére szorult 'teljesen elszegényedett' szólás világítja meg. A szöveg bizonyítja, hogy a Kun László szekere valóságos tárgy volt, nem az emberi igavonás képes kifejezése, mint Margalits Ede feltételezte (i.m. 479.).

822 1759-61-ben széles román vallási és antifeudális parasztmozgalom bontakozott ki Erdélyben. A görögkatolikus vallási unióra (l. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet) kényszerített görögkeleti románoknak Mária Terézia türelmi rendelete (1759) ortodox püspökség fölállítását engedélyezte. Az engedély megadásában része volt annak is, hogy az Ioan Inocentiu Micu-Klein (1692-1768) görögkatolikus püspök által vikáriussá kinevezett Nicolae Pap de Balomir főesperes szakított az unióval, a Havasalföldön át Oroszországba ment, s rábírta Erzsébet cárnőt, hogy vesse latba befolyását az erdélyi ortodox egyház érdekében. A mozgalom központja az erdélyi Érchegység, egyik vezetője Sofronie kalugyer volt. A mozgalom egységes vezetés híján elhalt; utolsó föllobbanásait 1761-ban a Buccow vezette császári csapatok fojtották el.

823 Morio: a komédia egyik alakja ('bolond').

824 Elfoglaltatott: megszállott (az obsessa szó szerinti fordítása).

825 Friedrich Wilhelm Haugwitz.

826 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 361a.; ott Szigeti Gergely néven emlegette, és erősdi származásúnak mondta.

827 Halmágyiról, a papról l. *Nagyenyedi Demokritus* 355b-356b.

828 Kemény László gubernátornak.

829 A szakállhordás az ortodox papok és szerzetesek külső jellegzetessége volt. Az unitus-schizmatikus küzdelmekről l. a 822. jegyzetet. Az unitus püspök Petru Pavel Aron.

830 A hétéves háború (1756-1763).

831 Öszvefontozza: összehuncfutozza, összeszidja.

832 Radák István és Gyulai József, v.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 384b.

833 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 21a.

834 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 382a.

835 Gr. Teleki Sándorról (mh. 1767), Torda vm. főispánjáról és gr. Teleki Lászlóról (1710-1778), guberniumi tanácsosról van szó.

836 Muskotély: muskéta, kanócos puska.

837 Kemény László gubernátor 1762 áprilisában, a bécsi udvar által erőszakolt, alkotmányellenes változások, főleg a határőr katonaság szervezése, továbbá Buccowval való összeütközései miatt kényszerült lemondásra. Halmágyi István visszaemlékezései szerint önként mondott le, hogy megelőzze a jubilálást (i.m. 3.). Halmágyi is megemlékezett Buccow beiktatásáról (i.m. 8-9.).

838 Kemény Lőrinc, László gubernátor és gr. Teleki Zsuzsanna fia a Gyulai-gyalogezredben volt kapitány; az 1709-ben alakult gyalogezrednek 1742-től volt a hadkiegészítő területe Erdély.

839 Buccow tábornok két román és két székely gyalogezred, valamint egy székely huszárezred fölállítását tervezte. A románok, hogy a jobbágysortól szabaduljanak, szívesen jelentkeztek, a székelyek azonban tiltakoztak, mozgalmukat csak a mádéfalvi vérengzés (1764. január 6.) után sikerült elfojtani.

840 Jósika Imre, mh. 1776.

841 Jósika Mária és Gyulai József házasságából Nagy Iván szerint (i.m. IV. 487.) három gyermek született (Kata, István, Ferenc).

842 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 394b.

843 III. Péter cár (1728-1762; 1761-től orosz cár) ellen a felesége, Katalin (1729-1796; 1762-től II. Katalin néven cárnő) szervezett összeesküvést a görögkeleti vallás megvetésének ürügyével. Katalin kegyencei az amúgy is népszerűtlen cárt az összeesküvés sikere után megmérgezték. Az eseményekről Rettegi is megemlékezett (i.m. 143., 448.).

844 A Jósika család a temesi bánságból, Karánsebes környékéről származott, itt a zsidóvári uradalom birtokosai voltak.

845 Téből: tettetésből (?), tőből (?). A szövegkörnyezet inkább az első értelmet teszi valószínűvé, azaz: Wesselényi Mária – akárcsak a muszka cárné – csak színleg szerette a férjét, Jósika Mózest.

846 Jósika Imre és a katolikus Bornemisza Anna Mária házasságából utóbb mégis született egy fiú: Miklós, az író Jósika Miklós apja (Nagy Iván: i.m. V. 359.).

847 Buccow tábornok.

848 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 394b.

849 Teleki Pál, 1719-1773.

850 A csillagkeresztes hölgy-rend Európa egyik legexkluzívabb női rendje. 1668. szeptember 18-án alapította Mantuai Eleonóra, III. Ferdinánd özvegye főnemes hölgyek részére, akik kitűntek a hit és a jótékonyság terén. A rendjel kitüntetettjei udvarképesek voltak.

851 Barátkorda: szerzetesi öv.

852 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 392b.

853 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 390b.

854 Farkas patak: árok és a két oldalán fekvő oldal neve (-árok, -erdő, -gyümölcsös, -szőlő, -irtás) Enyeden; árkában ma már csak esőzések alkalmával van víz. Herzsa: Enyed három városrészének (Első-, Közép-, Végherzsa) összefoglaló neve; a szó szász eredetű.

Függelék

E biographia Nicolai Betlen

A szöveg voltaképpen alig több, mint Bethlen Miklós *Önéletírásá*nak epikus részeiből készült, egyéni ízlésű kivonat. Közlését mégis fontosnak tartottuk, mivel – egyéb zsengék hiányában – ez kínál fogódzókat (a Kemény János *Önéletírásá*ból készült kivonattal együtt) Hermányi korai írói működésére, történelemfölfogásának, erkölcsi nézeteinek és írói módszereinek kialakulására; azonkívül adalékokat szolgáltat Bethlen művének továbbélésére is.

A mű 1752-ben vagy ez előtt született (l. a két kolligátumban előforduló dátumot: „Iram ezt Anno 1752", Gyfv 31a; „Irám ezt 1752-ben," Mvh. 58.); pontosabb datálására nincs fogódzónk. Csak föltételezni tudjuk, hogy Bethlen Miklós *Önéletírásá*hoz – akárcsak Keményéhez – a Kemény család révén jutott hozzá, tehát a két hasonló jellegű munka egyidőben keletkezett; de minthogy a Kemény-műből írt *Continuatio* szintén nem datálható, ez az időmeghatározás is csak relatív jellegű.

Mindössze egy, hipotézisnek nem is nevezhető elgondolásunk lehet a keletkezés idejének megközelítő becslésére. Tudjuk, hogy Hermányi állandóan és sokat alkotó író volt. A harmincas években a Máté fejezeteit magyarázó homilia-gyűjteménye összeállításával foglalkozott (Nagyenyedi Bethlen Dokumentációs Könyvtár Kéziratára, Ms. 32.: MTA mikrofilm A 637/I), ezt 1734 májusában fejezte be. Az ötvenes években a másik prédikációs gyűjteményt (Kolozsvári Ev. Ref. Teológiai Könyvtár, Ms. 37.; MTA mikrofilm A 639/VII.) és a kötetünkben közölt nagyobb lélegzetű világi műveket írta. *Nem tudjuk, mivel foglalkozott a közbeeső másfél évtizedben.* A negyvenes évek elején elvesztette feleségét és hamarosan az édesapját is (1742); a kettős gyász, valamint első papságának (ugyancsak 1742) megnövekedett terhei kevésbé teszik valószínűvé, hogy ekkor nagyobb lélegzetű világi munka írásába kezdett volna. Amennyiben ez az argumentum ex silentio alkalmazható, a két önéletírásból készült átdolgozás *talán* a 30-as vagy 40-es évek második felében keletkezett. A Hermányi-életműnek azonban jelenleg olyan kicsi részét ismerjük (mintegy egytize-

dét), hogy a ránkmaradt művek keletkezési idejének megoszlásából kovácsolt érv szükségképpen csak tapasztalaton alapuló becslés maradhat, s nem többé-kevésbé alátámasztható hipotézis.

A szöveget a két kolligátum őrizte meg:

1. a gyulafehérvári (Gyfv; Batthyány-könyvtár [Biblioteca Batthyaneum] IX. 264.; MTA mikrofilm A 349./I.) a 3a-17b. lapokon. A szöveget több kéz másolta: a 3a. lap első bekezdése az 1. kéz, onnan az 5a. az első bekezdésig a 2. kéz, onnan a 6a. aljáig ismét az 1. kéz, a 6b-től a 8a. közepéig a 3. kéz, onnan a 2. kéz írása.

2. a marosvásárhelyi (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 239.; MTA mikrofilm A 737/III.) a 3-tól 30-ig számozott lapokon.

(A két kolligátum ismertetését l. a jegyzetek bevezetőjében.)

A két másolat meglétéről Klaniczay Tibor (ItK 1954. 58-59.), ill. Gyenis Vilmos írt (ItK 1962. 77.).

A másolatokat Bethlen Miklós *Önéletírásának* (Sajtó alá rend. és jegyz. V. Windisch Éva, előszó Tolnai Gábor. I-II. Bp. 1955. Magyar Századok) szövegével összevetve azt tapasztaltam, hogy a Gyfv másolat közelebb áll Bethlen szövegéhez, ennélfogva Hermányi eredeti szövegéhez is, így ezt tekintettük alapszövegnek. Bethlen eredeti szövegének kritikai kiadása természetesen módosíthatja a Hermányi-szöveg rekonstrukcióját is. Emellett föltüntettük a Mvh másolat eltéréseit, kivéve a pusztán helyesírási és hangjelölési, valamint a nem tartalmi jellegű különbségeket. A jegyzetekben fölhasználtuk a jelzett kiadás jegyzeteit.

*

1 A lengyel-svéd háborúban II. Rákóczi György – a Porta engedélye nélkül – a svédek oldalán vett részt (1657), célja a lengyel korona megszerzése volt. A svédeknek a dán támadás miatti hazatérése az erdélyi csapatok katonai kudarcát eredményezte. Rákóczi menekülni volt kénytelen, seregének nagyrésze a vezérrel, Kemény Jánossal együtt tatár rabságba esett. Csak a Bethlen Jánossal Krakkóban maradt csapat érkezett vissza sértetlenül Erdélybe.

2 Bethlen Miklós *Önéletírása* (I. 105.) szerint az udvarhelyi iskola alapítására adott 4000 forintot, a marosvásárhelyi iskolának 2000-t. Kis Ferenc (i.m. 11.) szerint az udvarhelyi, akkor triviális iskolának adományozta azt az ezer aranyat (5000 ft), amely elhunyt Zsófia leánya nászajándéka lett volna, az iskola gimnáziumi rangra emelése végett; a marosvásárhelyi, akkor particula állású iskolának 3000 forintot juttatott (l. Benkő József: i.m. II. 260. §. 5.).

3 Bethlen Farkas, 1560-1618.

4 Ifj. Váradi Miklós, id. Váradi Miklós fia.

5 Forrás: BM Első könyv 1. rész (I. 105-107.).

6 1658 októberében Segesvárott Rákóczi párthíveinek távollétében kevésszámú jelenlévő a nagyvezér küldöttének fenyegetésére fejedelemmé választotta Barcsai Ákost. Rákóczi csapatainak közeledtére a gyűlés szétoszlott. 1658 novemberében Marosvásárhelyen tartottak országgyűlést a segesvári gyűlés befejezéseképpen, s itt törvénybe iktatták Barcsai megválasztását.

7 Forrás: BM Első könyv 11. rész (I. 163-164).

8 Forrás: BM Első könyv 12. rész (I. 173.).

9 A fejedelmi hatalmat újra magához ragadó II. Rákóczi Györggyel szemben Barcsai török segítséghez folyamodott. A török katonai győzelmek ellenére Erdély – Szeben és Déva kivételével – Rákóczi kezén maradt. A Gyalu és Szászfenes között 1660. május 22-én lezajlott, döntő ütközetben Rákóczi megsebesült, és Váradon, ill. más forrás szerint Sebesvárott hamarosan meghalt.

10 Forrás: BM Első könyv 12. rész (I. 175.).

11 Székely László, mh. 1679.

12 Az 1761-es gyulafehérvári országgyűlésen.

13 Báthory Zsigmond fejedelem 1594-ben a kolozsvári országgyűlésen tizennégy főurat elfogatott, s közülük ötöt, a törökbarát politika vezetőit lefejeztette, másokat a börtönben öletett meg.

14 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 242-243.).

15 Bánffi Dienes, 1630-1674.

16 Naláczi István, 1632-1702.

17 Vizsla: fürkésző, kereső.

18 Valójában (mint Bethlen Miklós szövegéből világos: „Teleki vette rá Béldi Pált, másképen a generálisság, praecedentia és Szinyefalu miatt Bánffi Dienesnek nagy ellenségét", I. 243-244.) nem Teleki, hanem Béldi mint generális érdekeit sértette Bánffi váradi, ill. Várad eleste után kolozsvári kapitánysága, ő ugyanis olyan területek fölött gyakorolt felügyeletet, amelyek korábban Béldi fennhatósága alá tartoztak.

19 Bánffi Zsigmond, mh. 1680k.

20 Haller János, 1626-1697; Rhédei Ferenc, 1634-1684.

21 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 243-244.).

22 A Torda és Kolozsvár közti országút mentén fekvő Koppándról van szó (Copaceni, Copand).

23 Vitéz Gábor udvarából.

24 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 252.).

25 A helység azonosítása nehéz: vagy a Kolozsvárról ÉNy-ra fekvő Szentpálról, vagy a Maros mentén, Marosvásárhelytől DNY-ra fekvő Kerelőszentpálról van szó.

26 Forrás: BM Második könyv 4. rész (I. 252-253.).

27 1672-ben az évi adóból hiányzó összeget a két főszámvevőn, Alvinczin és Lipcsei Györgyön akarták behajtani. Azok számadásaikkal igazolták ártatlanságukat, ám a fejedelem elzárkózott azelől, hogy a hiányt a kincstár térítse meg, s a rendek kérésével hozzá forduló Mikola Zsigmondot nem fogadta.

28 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 281.).

29 Forrás: BM Második könyv 12. rész (I. 330.).

30 Id. Dániel István, 17. sz. 2. fele.

31 A vajasdi patak Vajasd (Oiejdea) mellett, Gyulafehérvártól ÉK-re ömlik a Marosba.

32 Forrás: BM Második könyv 12. rész (I. 331.). Marchisio látogatását Haller János is megörökítette ([Szabó] Sz. Károly: *Haller János följegyzései 1685-1687-ről.* = TT 1878. 679-690.)

33 Forrás: BM Második könyv 13. rész (I. 343-345.).

34 Forrás: BM Második könyv 13. rész (I. 345.).

35 Antonio Carafa.

36 Forrás: BM Második könyv 17. rész (I. 378.).

37 II. Apafi Mihály a bécsi udvar ellenzése ellenére vette feleségül Bethlen Gergely (1641-1697) lányát, Katát. Az áldatlan házasság következményeire Hermányi több ízben utal (*Püspökök élete* 53a., *Nagyenyedi Demokritus* 72a-75a.). L. még *E biographia...* 9a.

38 Forrás: BM Második könyv 20. rész (II. 12.).

39 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 19.).

40 Erdély guberniummá szervezése után az erdélyi kancellár feladatát a Bécsben helyettes kancellária néven létesített intézmény tartotta kézben; ez azonban fokozatosan felsőbb hatósággá nőtt, közvetítő szerepre kárhoztatva az erdélyi kancellári tisztet.

41 Tartozzál: veszteg légy.

42 Bánffi György, 1660k-1709.

43 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 19-20.).

44 Anghel Atanasiét. A vallásunióról l. *Nagyenyedi Demokritus* 254. jegyzet.

45 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 51-52.).

46 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 52.).

47 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 51.).

48 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 52.).

49 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 54.).

50 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 55.).

51 Forrás: BM Második könyv 23. rész (II. 57.).

52 Szójáték az investigare 'kikutat, kinyomoz' és a veszteget igékkel. Forrás: BM Második könyv 26. rész (II. 101.).

53 Forrás: BM Második könyv 26. rész (II. 105.).

54 Kilim: kilimtechnikával, vetülékfelületű szövéssel szőtt gyapjúszőnyeg.

55 Forrás: BM Második könyv 27. rész (II. 122.).

56 Körtvélyesi János 1700 augusztusában a gyulafehérvári utcán rálőtt Szent-Páli Ferencre; a gyilkosság kitervelésével többen Szász Jánost vádolták.

57 Forrás: BM Második könyv 27. rész (II. 123-124.).

58 1695-ben a zlot (zlat) nevű, 105 fillért érő lengyel pénznemet a Habsburg-birodalomban kivonták a forgalomból.

59 Bánffi Györgynek.

60 Bethlen Miklós szövege szerint a zernyesti csatában elesett Teleki 1690 októberében, álmában megjelenve mondta neki e tanácsot, amikor első ízben ajánlották föl neki a grófi címet.

61 Értelme: a török uralom visszajöttét várom.

62 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 20-21.).

63 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 21-22.).

64 Id. Bethlen Elek, 1643-1691.

65 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 22-23.).

66 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 23-24.).

67 Bánffi Györgynek.

68 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 25.).

69 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 26.).

70 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 27.).

71 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 32.).
72 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 33-35.).
73 Az adózás alapjául szolgáló porták száma a gubernium első évtizedében többször is megváltozott. A szászoknak néha sikerült a rájuk eső kapuszámot csökkenteni; 1693 után – a diploma ígérete ellenére – a székelyeket is megadóztatták. 1699-ben új adórendszert vezettek be.
74 Bánffi György.
75 Forrás: BM Második könyv 21. rész (II. 22.).
76 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 36.).
77 Bethlen Farkas, 1639-1679.
78 Püladész és Oresztész: a görög pelopida-mítoszokban, ill. a tragédiákban az elválaszthatatlan barátság megtestesítői.
79 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 269.).
80 Szemérem: szégyen.
81 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 271.).
82 A Kolozsvár melleti Apahidáról van szó.
83 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 273.).
84 Forrás: BM Második könyv 7. rész (I. 274-275.).
85 Bethlenszentmiklósra.
86 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 276.).
87 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 278.).
88 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 283.).
89 Forrás: BM Második könyv 8. rész (I. 282.).
90 Értsd: Apor Lázár.
91 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 296-297.).
92 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 297.).
93 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 299-300.).
94 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 301-303.).
95 Jedikula ('Héttorony'); a diplomáciai és státusfoglyok várbörtöne Isztambulban.
96 Absalom: Dávid király harmadik fia, igen szép ifjú (2 Sám. 14, 25.).
97 Forrás: BM Második könyv 10. rész (I. 302-304.).
98 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 37.).
99 Bánffi György.
100 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 38.).
101 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 38-39.).
102 Bokályos: serleges, tálaló.
103 Bánffi György és Bethlen Klára.
104 Forrás: BM Második könyv 22. rész (II. 39-40.).

Continuatio gyanánt holmi elegy-belegy, de igaz, historiai Observatiok

A mű, amelyet Hermányi e munkájával „continuálni" akart, Bethlen Farkas *Historia rerum Transylvanicarum libri X.* c., hányatott sorsú művének keresdi, csonka kiadása (1690.). Ezt tünteti föl a címben, ill. az előfejben a kolozsvári I., valamint a

marosvásárhelyi másolat (l. alább). Hermányi a szövegben is utal rá, hogy előtte van a Bethlen Farkas-mű: a *Continuatio...* első bekezdésében megmagyarázza (talán az ifjabb Székely Mózest még az ő generációja is ismerte), hogy „nem erről vagyon szo Betlen Farkas Historiájának a' vegin, hanem az Attyárol az őreg Székelly Mósesről", az utolsó előtti bekezdésben pedig elmondja, hogy „*ezen* Bethlen Farkas' historiájának nyomtatása" Thököly törcsvári betörése miatt akadt el, „'s e volna oka, hogy e' szép historia titulus, és végnélkül van" (kiemelés tőlem, S.S.M.).

Bethlen Farkas latin nyelvű történetírását, amelyben Szamosközi István jegyzeteit is fölhasználta, testvére, Elek nyomtatta ki (l. Horányi Elek: i.m. I. 296.; Lukinich Imre: *Bethlen Farkas történeti műve keresdi kiadásához.* = MKsz 1913. 148-151.). A kiadás valóban „titulus és vég nélkül" maradt; a 832. lapon szó közben szakad meg. Az utolsó fejezet minden lapján az 1601 évszám van föltüntetve; az utolsó karéj-cím: „Crudelitas militum Bástae et Michaëlis". Példányai azonban Erdélyben egyáltalán nem voltak ritkák, ugyanis a család a nyomtatványok egy részét csonka állapotában is elajándékozta, a Rákóczi-szabadságharc alatt pedig zsákmányként szétszóródott. A hézagpótló munka folytatásával, kiegészítésével többen próbálkoztak; Schwarz Gottfried, aki a 18. század végén 12 levelet toldott a kiadványhoz (címlap és előszó a mű történetéről), olyan példányról számol be, amelyhez kéziratos *Continuatio Annualium* (az 1601-1629. évekről), majd Bethlen János történetírása (*Rerum Transylvanicarum libri quator.* 1629-1663-ig) és ismét egy *Continuatio Annualium* (1663-1689-ig) csatlakozik. Kutatásai közben Gyenis Vilmos is talált olyan kéziratot a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában, amely Bethlen Farkas tíz könyvéhez XI. könyvet csatolt (kandidátusi dissz. 121.)

Hermányi *Continuatió*ja időrendjét tekintve pontosan illeszkedik Bethlen Farkas művéhez; épp a pontos illeszkedés kedvéért tette kevés sorrendi változtatásai közül a legjelentősebbet: a Székely Mózesről szóló részt a munka élére helyezte (ez a forrásnak csak a közepe táján állt). Forrásként főként Kemény János *Önéletírás*ának autográf kéziratát használta; az önéletírás szövegét azonban egyéni módon kivonatolta, főleg a portrékat, ill. anekdotákat ragadva ki belőle. A forrást Hermányi maga jelöli meg a magyar nyelvű szöveg végén: „NB. Én /:- - - - - - - - - - - :/ ezeket a' kéz irásokat irtam ki a' Kemény János Fejedelem kéz Irásából, melly authentice asserváltatik a' Méltóságos Kemény Familia Archivumában" (Kvár II. 30a.); ill. „Én ezeket a kéz irásokat Continuatio gyanánt tettem ide nagyobbára *Kemény János* Irásából" stb. (Kvár I. 82., Mvh 494.). Kemény műve segítségével eljutott a szerencsétlen lengyelországi hadjáratot közvetlenül megelőző eseményekig; az ezt követő időszakról (Apafi fejedelemségéig) Parschitz Kristóf *Tabellá*ja (Wittenberg 1702.) nyomán latin nyelvű kiegészítést fűzött (a forrást itt is megjelöli: „Haec pauca e' *Tabella Parschitii*", Kvár II. 30b., Kvár I. 85., Mvh 497.), majd *Notae in historiam I-mi Apafii* címmel apró, magyar nyelvű megjegyzéseket csatolt hozzá. Ezek jórészt hallomásból származhatnak, az 5. számúban maga jelzi ezt („Ugy hallottam T[iszteletes] *Szigethi István* uramtol"), a 4. számú a *Nagyenyedi Demokritus* egyik anekdotájával rokon (*Nagyenyedi Demokritus* 280a.). A 6. számú Bethlen Miklós *Önéletírás*ából származik; ez egyúttal legalább annyiban behatárolja a keletkezés idejét, hogy a két hasonló típusú, önéletírást kivonatoló munka közül az *E biographia...* volt a korábbi; a megírás időpontja azonban épp úgy meghatározhatatlan, mint a másik esetben (részleteket l. az *E biographia...* jegyzeteiben).

A szöveg tudatosabb alakítást mutat, mint a Bethlen Miklós *Önéletírásá*ból készült kivonat, bár még mindig távol áll attól, hogy legalább mint szerkesztményt önállónak tarthassuk. Közlését indokolja – akárcsak ez *E biographiáét* -, hogy ezek tekinthetők a világi szépíró első zsengéinek, amelyekből történelemfölfogására, írói módszereinek alakulására következtetni lehet; azonkívül mint Kemény kéziratának második és harmadik generációs másolatai segítséget nyújthatnak a Kemény-mű szövegtörténetének és utóéletének megítéléséhez is.

A szöveget három másolat tartotta fönn:

1. a kolozsvári I. másolat Kemény József gyűjteményében (Kvár I; Erdélyi Múzeum Levéltára [Biblioteca Centrala a Universitatii], Josephi Comitis Kemény Collectio minor Manuscriptorum historicorum Tom. XVII. N° 2.; MTA mikrofilm A 638/VII.). 86 számozott lap. Előtte egy számozatlan levél címlap, rajta Kemény József írásával a cím:

2.
Hermányi Josef'
enyedi ref. Pap'
Continuatioja
Bethlen Farkas Historiájára.
1601-1660.

Az 1. számozott lapon új cím, ezúttal a másoló kézírásában:

Continuatio
gyanánt holmi elegy-belegy,
de igaz, historiai
Observatiok.

A kéziratban mindvégig élőfej: „Hermányi Josef Toldalékja / Bethlen Farkas Historiájához".

A szöveg egyetlen kéz írása, meglehetősen pontos munka, eltérései közt sok az öröklött. A szöveg közeli rokonságot mutat a marosvásárhelyi másolat szövegével, s kicsit távolabbi egyezést a Kvár II. másolatéval. Nyelvi és helyesírási szokásai Hermányiénál valamelyest későbbi állapotra utalnak. A címlap verzóján és a 85-86. lapokon Kemény József sajátkezű bejegyzése a kézirat keletkezéséről, a másolatok rokonságáról. A 86. lapon ugyancsak Kemény kézírásában a *Notae in historiam I-mi Apafii.*

2. a kolozsvári II. másolat (Kvár II; Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának levéltára [Biblioteca nr. 3. a Filialei Academiei R.], a volt ref. kollégium vegyes iratai között, az 1390-95. sz. kolligátum első, 1390. sz. darabja; MTA mikrofilm 1090/III.), 2-től 32-ig számozott levelek. Az első, számozatlan lapon bejegyzés: „Samuelis Szilágyi. ab Anno 1820. mp." Az évszám más számból (talán 1797-ből?) javítva. Alatta: „Symb[olum]. Persevera et Coronabitis". Címfelirata nincs. A 2. lapon az 1390. szám és pecsét: „KOLOSVÁRI REF. COLL. KÖNYVTÁRA 1871". Végig egyetlen kéz munkája; mind a *Continuatio..., mind a Notae...* szövegét tartalmazza. A szöveg valamicskével gyakrabban egyezik meg a Mvh, mint a Kvár I. másolat szövegével, ez a rokonság azonban távolabbi, mint a másik két másolat egymás közti ro-

konsága. A másoló nyelvi-helyesírási szokásai emlékeztetnek Hermányiéira, de munkájában meglehetősen önállóan járt el: karéj-címeket alkalmazott, a maga céljának megfelelően hajtott végre bizonyos rövidítéseket, változtatásokat.

3. a marosvásárhelyi másolat (Mvh; Teleki Dokumentációs Könyvtár [Biblioteca Documentara Teleki-Bolyai] Ms. 161.; MTA mikrofilm A 172/IX.), a 474-től 499-ig számozott lapokon. Egy kéz írása. A másolat csonka; szövege Bethlen Gábor betegeskedésének leírásával indul (Kvár II. 13a.). A másolás egy olyan, megcsonkult példányról készülhetett, amely élőfejet alkalmazott; a szöveg véletlenül tulajdonnévvel indult (Jérusálem), ebből készített a másoló díszes kezdőbetűt, s az élőfejnek a lap tetején talált cím-felét (BETHLEN FARKAS HISTORIÁ/ájá/HOZ; *ájá* utólag beszúrva) alakította címfelirattá. Magát az élőfejet azonban a későbbiekben is alkalmazta, s ennek alapján egy későbbi kéz pótolta az élőfej hiányzó felét a cím fölött (HERMÁNYI JOSEF TOLDALEKJA). Tartalmazza a *Notae...* szövegét is. A szöveg szoros rokonságot mutat a Kvár I. szövegével, néhány jegyben azonban a Kvár II-vel rokon (pl. a Kvár II. 20b. és Mvh: *küldendő*, Kvár I: *menendő*; Kvár II. 25a. és Mvh: *felele Kemény János*, Kvár I. *Kemény János felele* stb.). Eszerint a Kvár I. és a Mvh egy másolati példányról készülhetett, de egymásról nem. Helyesírása a másik kettőnél valamelyest későbbi állapotot tükröz; egyéni nyelvjárási sajátsága az erősebb o helyetti a-zás.

Kemény József a következő bejegyzéseket tette a kézirat előtt, ill. után:

„Manuscriptum hoc ex Autographo propria sua manu descripserat olim Josephus Benkő. – Hanc copiam Josephus Benkőianam (Alia copia hujus manuscripti propria itidem Josephi Benkő manu scripto exstat in Bibliotheca Collegii N. Enyediensis inter manuscripta dicti Josephi Benkő in folio sub N. 20.) communicaverat mecum 1833. D. Samuel Demény Bonorum C. Samuelis Kemény Praefectus /:denatus 1842:/, et ego eam proprium in usum describi feceram anno itidem 1833. – Subseque anno 1834. communicaverat mecum M. Vásárhelyini C. Josephus Lázár de Szárhegy aliud ejusdem manuscripti Hermányiani exemplar, quod cum exemplari isthoc meo, et respective Benkőiano, de verbo ad verbum consentiebat quidem, in fine tamen adjecta fuerat ibidem Nota quedam, tempora Michaelis I. Apafi dilucidando (?) (Nota haec, itidem propria manu Josephi Benkő descripta habetur itidem inter manuscripta Benkőiana in Bibliotheca N. Enyediensi in folio sub N° 20, in fine tomi.) – Hanc notam exemplari huis in fine pag. 83-86 transcriptam ipse adjeci.

Jos. Kemény" (Kvár I. címplap verzó)

„Collata 3-a(?) Dec. 1833 cum illo exemplari hujus m[anu] s[crip]ti quod olim Josephus Benkő propria sua manu ex autographi exscripserat, quique Josephus Benkő aliquot adjecit petatiunculas, quas et in hac copia videre est.

Communicaverat mecum 1834: *C. Josephus Lázár* de Szárhely M. Vásárhelyini aliud hujus manuscripta Hermányiani exemplar, quod quidem cum exemplari Benkőiana da verbo ad verbum cohaeret, in eo tamen discrepebat, quod exemplar Benkőianum cum verbis *„Haec pauca e Tabella Parschitii"* terminetur, in exemplari vero Lazariano post eadem haec verba, sequentia adhuc subnectuntur: Notae in Historiam I Apafii."

(Kvár I. 85-86.)

Eszerint Kemény József Demény Sámueltől, Kemény Sámuel jószágigazgatójától megkapta Benkő József *másolatát* (aminek Nagyenyeden, a kollégiumban fol. 20. alatt is volt példánya), ezt a maga használatára lemásoltatta 1833-ban a *Notae...* nélkül. 1834-ben Lázár József mutatott neki egy marosvásárhelyi példányt, amelyben a *Notae in Historiam I-mi Apafii* is megvolt. Ekkor Kemény visszaemlékezett, hogy ez a Benkő-másolatban is ott volt, rájött, hogy a szöveghez tartozik, és pótlólag lemásolta Lázár marosvásárhelyi példányáról. Lázár József példánya azonban nem azonos a jelenlegi Mvh másolattal; Kemény József nem írta volna két ízben is, hogy *szóról szóra egyezik*, egy olyan kéziratról, amelynek csaknem a fele hiányzik az elején. A jelenlegi Mvh másolat egy csonka (vagy megcsonkult) példányról készült.

A másolatok rokonsága tehát így feltételezhető:

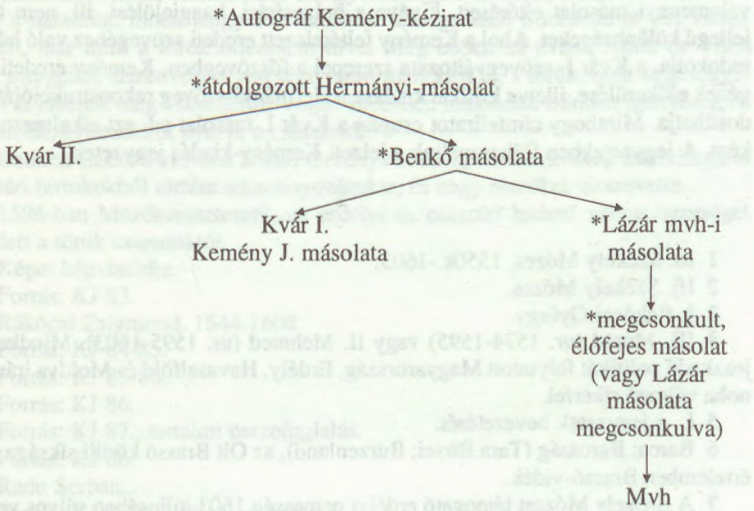

A *Notae...* tekintetében a leszármazás kissé módosul:

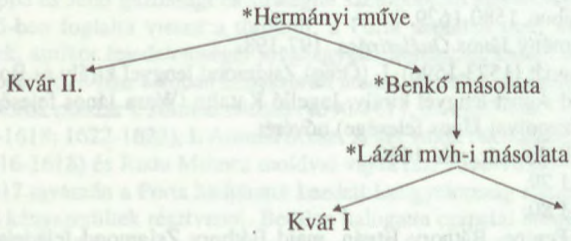

Hermányi nemcsak *folytatta* Bethlen Farkas csonkán megjelent történeti munkáját, hanem latin nyelvű lapszéljegyzeteket is írt hozzá (egy mondatos megjegyzéseket *pag. 1., pag.2.* stb. megjelöléssel). Ezt a Mvh másolat közvetlenül a *Notae...* után

őrizte meg (*Marginales Notationes*, 499-501.). Megvan Kemény József gyűjteményében is, de nem a *Continuatiót* tartalmazó XVII., hanem a XXIII. kötetben.

E valóban *marginális* munkácska léte már Kelemen Lajos *Emlékirat*-kiadása óta ismert volt (i.m. XI), így Klaniczay Tibor, amikor a *Continuatio...* marosvásárhelyi példányát fölfedezte, erről mint a *Marginales Notationes* bővebb változatáról adott hírt (ItK 1954. 59.). Azt, hogy két különböző, önálló munkáról van szó, Gyenis Vilmos tárta föl (ItK 1962. 75.), akinek módja volt Benkő József kéziratait kézbe venni, s az Index generalisban (XII. 36. sz.) a két művet két különálló címként találta bejegyezve (uo.).

A művet az első generációbeli Kvár II. másolat alapján közöljük, a szöveget összevetve mind a másik két másolattal, mind Kemény *Önéletírásá*val (Sajtó alá rend., bevez. és jegyz. V. Windisch Éva. Bp. 1959. Magyar Századok), feltüntetve valamennyi másolat eltéréseit, kivéve a helyesírási, hangjelölési, ill. nem tartalmi jellegű különbségeket. Ahol a Kemény feltételezett eredeti szövegéhez való hűség ezt indokolja, a Kvár I. szövegváltozata szerepel a főszövegben; Kemény eredeti szövegének előkerülése, illetve kritikai kiadása a Hermányi-szöveg rekonstrukcióját is módosíthatja. Minthogy címfeliratot csupán a Kvár I. másolat ad, ezt alkalmaztuk címként. A jegyzetekben fölhasználtuk a jelzett Kemény-kiadás jegyzeteit.

*

1 Id. Székely Mózes, 1550k.-1603.

2 Ifj. Székely Mózes.

3 I. Rákóczi György.

4 III. Murád (ur. 1574-1595) vagy II. Mehmed (ur. 1595-1603). Mindkettő terjeszkedő politikát folytatott Magyarország, Erdély, Havasalföld és Moldva irányában, noha változó sikerrel.

5 L. a jegyzetek bevezetését.

6 Barca: Barcaság (Tara Bîrsei; Burzenland), az Olt Brassó körüli síksága, tágabb értelemben Brassó-vidék.

7 A Székely Mózest támogató erdélyi nemesség 1603 júliusában súlyos vereséget szenvedett Brassó mellett a Básta utasítására bevonuló Radu Serban havasalföldi fejedelem csapataival szemben. A csatában mintegy háromezer erdélyi esett el, maga Székely Mózes fejedelem is.

8 Bethlen Gábor, 1580-1629.

9 Forrás: Kemény János *Önéletírása*. 197-198.

10 Jagelló Annát (1523-1596), I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és Bona Sforza lányát, Zsigmond Ágost lengyel király, Jagelló Katalin (Wasa János felesége) és Jagelló Izabella (Szapolyai János felesége) nővérét.

11 Kemény Boldizsár, mh. 1630.

12 Forrás: KJ 79.

13 Forrás: KJ 80.

14 Hunyadi Ferenc, Báthory István, majd Báthory Zsigmond fejedelem udvari orvosa, több anekdota hőse.

15 Vápa: árok, mélyedés.

16 Forrás: KJ 80-81.

17 Borbély György, 1543k.-1603.

18 Forrás: KJ 81.

19 Oppeln és Ratibor 1532-ig önálló hercegségek Sziléziában, ekkor osztrák fennhatóság alá kerültek. A Habsburg-uralkodók többször fölkínálták kárpótlásul az erdélyi fejedelmekkel folytatott alkudozásokban. A nikolsburgi békével Bethlen Gábor birtokába kerültek.

20 Suceavára.

21 1647-ben Szentpály Andrástól, 11 000 forint áron.

22 Forrás: KJ 82. Pontosabban első ízben 1594-ben ment el Kővárig, Báthory Boldizsárnak adva át a kormányzást; visszatérve kivégeztette a török párt vezetőit, köztük Báthory Boldizsárt is. Másodszor 1597 decemberében Prágába távozott, s 1598 nyarán tért vissza. Harmadszor Lengyelországba távozott, Báthory Andrásnak adva át a hatalmat; innen lengyel és moldvai támogatással Suceaván át tért vissza 1601-ben, már mint a török orientáció híve. Még ebben az évben Básta és Vitéz Mihály seregeitől elszenvedett veresége miatt menekült el, s török, tatár segítséggel Brassón át kísérelt meg visszatérni. Végül 1602-ben lemondott minden igényéről, és Prágában élt, évjáradékot nyerve a császártól.

23 Bethlen Gábor 1615-ben hozott törvénye 1588-ig visszamenőleg felülvizsgálta a kincstári birtokokból történt adományozásokat, és nagy részüket visszavette.

24 1596-ban Mezőkeresztesnél; az erdélyi és császári haderő súlyos veréseget szenvedett a török csapatoktól.

25 Képe: képviselője.

26 Forrás: KJ 83.

27 Rákóczi Zsigmond, 1544-1608.

28 Forrás: KJ 84-85.

29 Forrás: KJ 85-86.

30 Forrás: KJ 86.

31 Forrás: KJ 87., tartalmi összefoglalás.

32 Forrás: KJ 86.

33 Radu Serban.

34 Forrás: KJ 86-87., kissé szabadon.

35 Az 1614-es országgyűlésen. Forrás: KJ 87.

36 Hermányi kiegészítése.

37 Lippa és Jenő gazdasági és stratégiai szempontból kulcsfontosságú várait Erdély 1595-ben foglalta vissza a töröktől, a Porta azonban nem mondott le róluk. Bethlennek, amikor fejedelemségét jóváhagyták, köteleznie kellett magát visszaadásukra. Lippát 1616-ban valóban kényszerült átadni, de Jenőt sikerült megtartania.

38 A török császár I. Ahmed szultán (1590-1617, ur. 1603-1617) vagy I. Musztafa (ur. 1617-1618; 1622-1623), I. Ahmed öccse. A két vajda Alexandru Ilias havasalföldi (ur. 1616-1618) és Radu Mihnea moldvai vajda (ur. 1616-1619).

39 1617 tavaszán a Porta hadjáratot kezdett Lengyelország ellen, s ebben szövetségesei is kényszerültek résztvenni. Bethlen halogatta csapatai indulását, majd végül táborba szállva közvetíteni kezdett a szemben álló felek között, és sikerült is a békét létrehoznia.

40 Forrás: KJ 88.

41 Forrás: KJ 89.

42 Forrás: KJ 89-90. Az impériumból behozatott professzorok: Opitz, Alsted, Bisterfeld, Piscator.

43 Az 1619 májusában az országgyűlésen hozott törvények az adózás, igazságszolgáltatás és egyéb jogügyek szabályozásával, megerősítésével hozzájárultak Erdély belső békéjének, biztonságának megszilárdításához.

44 Forrás: KJ 90. Az 1595-ös országgyűlésen hozott törvény szerint a szabályszerű eljárás nélkül letartóztatott és kivégzett nemesek vagyonvesztését a feleségre és a gyermekekre is kiterjesztették (jus ligatum). Az 1607-es országgyűlés a jus ligatumot eltörölte, de a gyakorlatban a rendelkezést nem lehetett végrehajtani.

45 V. Frigyest.

46 Forrás: KJ 91.

47 Forrás: KJ 92. Az 1618-ban kezdődött cseh fölkelés során, amely a harmincéves háborút megindította, 1619 júliusában V. Frigyest választották cseh királlyá. Bethlen Gábor októberben Pozsonyban tárgyalt a cseh rendek képviselőivel az általa nyújtandó segítségről. Gyors ütemben elfoglalta a Felvidéket és Pozsonyt. Homonnai Drugeth György lengyel zsoldosainak támadása miatt fegyverszünetre kényszerült, de hamarosan újra fölvette a harcot. 1620 augusztusában Besztercebányán királlyá választották. 1620. november 8-án azonban a Prága melletti Fehérhegyen a cseh rendek súlyos vereséget szenvedtek. Bethlen hosszas tárgyalások után 1622-ben Nikolsburgban kötött békét; ebben megkapta a hét felsőmagyarországi vármegyét, valamint Oppeln és Ratibor hercegségeket.

48 Forrás: KJ 102.

49 Forrás: KJ 103.

50 Aba: (török) posztófajta.

51 Forrás: KJ 104.

52 Egerben.

53 Forrás: KJ 105.

54 Forrás: KJ 105-106.

55 Fel-ajter (ném. Vorreiter): fullajtár; a kocsi előtt lovagló vagy a fogat első nyergében ülő lovas.

56 Forrás: KJ 107.

57 Mikó Ferenc, 1586k.-1635.

58 Brandenburgi Katalin.

59 III. (Wasa) Zsigmond, 1587-től lengyel király.

60 Pántolódni: kötekedni.

61 Forrás: KJ 107-108.

62 Cecilia Renatát, II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra lányát. Utóbb IV. Ulászló Zsigmond (ur. 1632-1648) lengyel király felesége lett.

63 Mária Annát; ha Miksa 63 éves volt a házasságkötéskor, akkor az 1636-ban történt, s akkor Mária Anna nem 33, hanem csak 26 éves volt.

64 I. Miksa bajor választófejedelem.

65 György Vilmos brandenburgi választófejedelem.

66 Forrás: KJ 108.

67 Forrás: KJ 109.

68 Bethlen fölajánlotta II. Ferdinándnak, hogy ha feleségül kapja Cecilia Renatát, nádorként helyreállítja az ország egységét, és szembefordul a törökkel. Az udvar politikai okokból elutasította az ajánlatot.

69 Forrás: KJ 108-109.

70 Forrás: KJ 113.

71 Millenarius: chiliasta, a Krisztus ezeréves földi birodalmáról szóló, az Apokalipszis 20, 4-6-on alapuló, e korban már szektának tekintett hit hívője.

72 Forrás: KJ 112-113.

73 Forrás: KJ 114.

74 Forrás: KJ 117.

75 Kemény János, 1607-1662.

76 Forrás: KJ 120.

77 Forrás: KJ 121.

78 Forrás: KJ 125., tartalmi összefoglalás.

79 Forrás: KJ 126.

80 Esterházy Miklós.

81 Forrás: KJ 122.

82 Forrás: KJ 126.

83 Megprófontoz: föltáplál (prófunt: katonai kenyér).

84 Fraucimmer: udvarhölgy, szolgálólány.

85 Forrás: KJ 127.

86 Forrás: KJ 127-128., tartalmi összefoglalás.

87 Forrás: KJ 131., szabadon. Az erdélyiek holland-dán-angol szövetségben folyó 1626-os hadjáratában Bethlen a Magyarország területére behatolt Wallenstein ellen harcolt; az év végén megkötött pozsonyi béke biztosította számára az addigi területi foglalásokat.

88 Forrás: KJ 136.

89 Színez: színlel.

90 Bethlen több ízben is, így 1623-ban, a házassági ajánlatkor és 1626-ban, a békekötéskor is fölajánlotta a császárnak, hogy törökellenes szövetségre lépjenek. Az ajánlatot a Habsburg-udvar nem fogadta el.

91 Forrás: KJ 137.

92 III. (Wasa) Zsigmondot.

93 Radziwillek: főrangú lengyel család. Itt főként Krzysztof Radziwill mezei hetmanról, a lengyel protestánsok egyik vezetőjéről van szó.

94 II. Gusztáv Adolf.

95 A parasztfelkelések, külföldi intervenciók zavaros időszaka után trónra kerülő fiatal Mihail Fjodorovics Romanovnak (ur. 1613-1645) egyik legsürgetőbb érdeke volt, hogy a lengyel hódításokat és trónkövetéseket visszaszorítsa, de legalább tompítsa. Ezt remélhette Bethlen Gábortól.

96 Forrás: KJ 137-138.

97 Forrás: KJ 144. Bécsi útja Hermányi betoldása.

98 Tőnek: tettek.

99 A német császár II. Ferdinánd, a svéd király II. Gusztáv Adolf, a török szultán IV. Murád volt.

100 Az enyedi jószág az enyedi, miriszlói, felenyedi, muzsnai, hidasi, décsei birtokból, valamint a henningfalvi és besenyői részbirtokokból állt. Az építésre 20 000, majd 6000 forint adományt tett. A debreceni, utóbb elveszett taxa évi 2000 forint volt (P. Szathmáry Károly: i.m. 35.).

101 Forrás: KJ 145-146.

102 Ötpénzes garas: öt dénárt érő pénz, a forint huszadrésze. Jóféle: 1625 után, a pénzromlás időszaka után vert.

103 Künn járó: forgó, mindennapi használatra szánt.

104 Köves marhák: drágaköves ékszerek.

105 Forrás: KJ 146-147.

106 Püspökfürdő (ma Május 1. fürdő; Baile 1. Mai) és Félixfürdő (Baile Felix), régi fürdőhelyek.

107 Forrás: KJ 147.

108 Két rendet: két sort.

109 Közönséges: közös.

110 Forrás: KJ 148-150.

111 Forrás: KJ 152.

112 Id. Bethlen István, 158?-1648.

113 Forrás: KJ 156-157.

114 Újkeresztény: morvai származású anabaptista (habán). Betelepedésük Erdélybe a 17. század végétől folyt; kisebb csoportjaikat Bocskay, többségüket Bethlen Gábor telepítette le 1621 és 1623 között.

115 Forrás: KJ 163-164.

116 Csáki Istvánra.

117 Forrás: KJ 158-160., tartalmi összefoglalás.

118 1630. július 10-17-én; a fejedelemasszony és a kormányzó összeütközését a rendeknek átmenetileg sikerült elsimítaniuk.

119 Bornemisza János.

120 Ifj. Bethlen István, 1606-1632.

121 Forrás: KJ 171-173.

122 Forrás: KJ 173.

123 Fekete Lőrinc, 1600e.-1662k.

124 Alvincet; utóbb I. Rákóczi György rávette Katalint az értékes kézműves és bortemő uradalom, valamint a Bethlen Gábor alatt átépített kastély átengedésére; a kártérítést azonban valószínűleg nem adta meg.

125 Forrás: KJ 173-174.

126 Bihar vármegyében több Topa nevű község van: itt valószínűleg a Nagyváradot Kolozsvárral összekötő országút mentén fekvő Köröstopáról van szó.

127 Forrás: KJ 174.

128 Forrás: KJ 175., szabadon.

129 Forrás: KJ 175.

130 Forrás: KJ 177.

131 A török szultán IV. Murád, a budai vezér Musza pasa, a havasalföldi fejedelem Leon Tomse, a moldvai fejedelem Alexandru Coconul vagy Moise Movila volt.

132 Forrás: KJ 178.

133 Arnót Ali aga, portai követ.

134 Kemény Jánostól.

135 Forrás: KJ 179-180. A segesvári gyűlés valójában 1630 novemberében és decemberében zajlott le.

136 Forrás: KJ 182.

137 Forrás: KJ 196-197. Eperjesen 1631-ben, majd 1633-ban folytak tárgyalások; Munkács és Fogaras I. Rákóczi György kezébe adásán túl a királyi Magyarországra menekült Prépostvári Zsigmond és Csáki István erdélyi birtoklásáról is megállapodtak.

138 Forrás: KJ 199-200., kihagyásokkal.

139 Forrás: KJ 201-202., szabadon.

140 Forrás: KJ 204-205., szabadon.

141 Forrás: KJ 209-210. Amennyire megállapítható, a kollégiumtól fölvett kölcsönt, bár a szokásosnál kisebb kamattal, I. Rákóczi György visszafizette, illetve bizonyos birtokokkal (Kis- és Felsőorbó birtoka, Miklóslaka, Felgyógy és Besenyő részbirtoka) kiegyenlítette. A tokaji Hétszőlőt előbb Brandenburgi Katalin, utóbb I. Rákóczi György foglalta le, csekély összeget fizetve érte. A medály sorsa nem ismert. A debreceni taxa 1679-ben megszűnt, mivel Debrecen nem tudott fizetni; 1751-ben a kollégium és a város képviselői megegyezést kötöttek, de az itt kikötött összeget szintén nem sikerült behajtani (P. Szathmáry Károly: i.m. 61-62., 166-174.).

142 Forrás: KJ 210-212., tartalmi összefoglalás.

143 Forrás: KJ 212-213., szabadon.

144 Forrás: KJ 212-213.

145 Forrás: KJ 212., szabadon.

146 Az exul Matei Basarab (ur. 1632-1654) havasalföldi fejedelem. Jó kapcsolatokat tartott fenn I. és II. Rákóczi Györggyel, segítségüket fölhasználta Vasile Lupu moldvai fejedelem elleni harcaiban. A török ugyanis Vasile Luput akarta Havasalföld fejedelmévé megtenni, fiát Ioant Moldváévá. – A töröktől beiktatott fejedelem Vasile Lupu (ur. 1634-1653), Janus Radziwill litván nagyhetman apósa. Török sugallatra háborút indított Havasalföld ellen, hogy fiát ott trónra ültesse. Matei Basarab havasalföldi fejedelem azonban erdélyi segítséggel sikerrel védekezett; Lupu a Kemény János vezette csapatok elől menekülni kényszerült.

147 Dutka: háromgarasos ezüstpénz-érme.

148 Forrás: KJ 213., kihagyásokkal.

149 Forrás: KJ 213.

150 Forrás: KJ 214.

151 Forrás: KJ 215., szabadon.

152 Matei Basarab.

153 Forrás: KJ 215-216., szabadon.

154 Forrás: KJ 217.

155 Forrás: KJ 217., szabadon.

156 Forrás: KJ 217-218., szabadon.

157 Előálomkor: éjféltájban.

158 T.i. Fejér megyéé.

159 Toroczkai István, Kristóf és Makrai Anna f.

160 Forrás: KJ 219-220., kihagyással.

161 Forrás: KJ 220.

162 Forrás: KJ 221.

163 Forrás: KJ 222., összefoglalás.

164 IV. Murádnak.

165 Mehemet (Mohamed) pasa.

166 Ibrahim (ur. 1640-1648).
167 Forrás: KJ 223-224.
168 Serédi István és Körösi István.
169 Forrás: KJ 225-226., tartalmi összefoglalás.
170 V.ö. még *Continuatio...* 23a. Összecsapásuk valójában 1639-ben történt.
171 Forrás: KJ 227.
172 Forrás: KJ 227-228., tartalmi összefoglalás. A székelységre vonatkozó 1632. és 1633. évi törvények megtiltották a székely jobbágyoknak és darabontoknak, hogy földesuruk engedelme nélkül házukat, földjüket eladják. A Brassóval és Szebennel kapcsolatos intézkedések – a szászok érdekeit némiképp csorbítva – I. Rákóczi György uralmának biztonságát voltak hivatva szolgálni.
173 IV. (Wasa) Ulászló, ur. 1632-1648.
174 Máriát, Vasile Lupu és Tudosca Bucioc lányát.
175 Forrás: KJ 228-229.
176 Forrás: KJ 230-231., tartalmi összefoglalás.
177 III. Ferdinánd. – A harmincéves háború befejező szakaszában, a francia és erdélyi szövetségben indult, sikeres svéd támadást a dánok Svédországba való betörése fékezte le; ez visszavonulásra kényszerítette az 1644 februárjában megindult erdélyi csapatokat is. A hadműveletek csak 1644 júniusában kezdődtek újra, ekkor már Kemény János vezetésével.
178 Forrás: KJ 232.
179 Forrás: KJ 232-250., tartalmi összefoglalás.
180 Tarjagos: vörhenyes, himlőhelyes.
181 Forrás: KJ 250-251.
182 Forrás: KJ 250. A Bistardus (Pistardus 'pék') gúnynév magyarázata bizonytalan, valószínűleg Götz tábornok nehézkességére utal.
183 Forrás: KJ 257.
184 Csausz (tör.): futár, követ.
185 Forrás: KJ 297.
186 Forrás: KJ 305., tartalmi összefoglalás. A svéd követek: Linnard Torstenson és Arvid Wittenberg tábornokok, a francia követ: Antoine Fouquet de Marcilly-Croissi diplomata.
187 Forrás: KJ 319.
188 Forrás: KJ 320.
189 Forrás: KJ 320-321., tartalmi összefoglalás.
190 Bethlen Ferencet és Klobusiczky Andrást.
191 Forrás: KJ 322.
192 II. Rákóczi Györgyről.
193 Lorántffi Zsuzsanna.
194 Forrás: KJ 328.
195 Báthori Zsófia.
196 Absolon: bibliai személy, Dávid fia, aki föllázadt atyja ellen, de elbukott, és megölték (2. Sám. 15-18.). Kemény Jánosnál: „hogyha nem accomodálja magát atyja akaratához, valamint Isten után az ő respectusáért választottuk fejedelmünknek, mihelt akarja, bizony mindjárt degradáljuk; annak felette, hogy nincsen példa Absolon atyáról, hanem Absolon fiúról, azért sat." (330.). Hermányi túlságosan is tömörítette a mondatot.

197 Rákóczi Zsigmonddal (1622-1652).
198 Forrás: KJ 329-330.
199 Forrás: KJ 329.
200 Forrás: KJ 330-331.
201 Forrás: KJ 322. és 331.
202 János Kázmért.
203 Forrás: KJ 331-332. Helyesen: IV. Ulászló anyja, Anna és feleségének, Cecilia Renatának *apja*, II. Ferdinánd (tehát nem az anyja) voltak testvérek.
204 Forrás: KJ 321.
205 A kozákság (jobbára ukrán nemzetiségű, fegyveres szolgálattal adózó, szabad parasztság) a fokozódó lengyel gazdasági és vallási elnyomás ellen egyre erőteljesebben tiltakozott; az ellenállás 1648-ban a Bogdan Hmelnyickij-vezette fölkelés kirobbanásához vezetett. A kozákság az erdélyi orientáció meghiúsulása után Oroszország felé fordult; a háborúskodás csak az andruszovói békével (1667) zárult le.
206 T.i. mindkét fejedelemfit biztatva a lengyel köztársaság hajlandóságával.
207 Forrás: KJ 332.
208 Rhédei Ferenc, 1610-1667.
209 Barcsai Ákos.
210 L. Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája.* Kiad. Szakály Ferenc. Bp. 1980. (Bibl. Historica). Ali pasa nándorfehérvári levele, 646.
211 A forrásul szolgáló Parschitz-mű Répát nevezi meg, mint az eltemetés színhelyét (179.).
212 Az ütközet az egymáshoz közel fekvő Gyalu és Fenes községek között folyt le; Gyulát ír azonban a forrásul szolgáló Parschitz-mű (180.) és a Szalárdi szövegét tartalmazó Kaprinai-féle kézirat is (Szalárdi János: i.m. 64.).
213 Parschitz (Parschitius) Kristóf e műve a *Tabella Hungariae Ducum et Regum Christianorum.* Wittenberg 1702. A forrásul szolgáló rész a 177-181. lapokon.
214 Kücsük Mehmed pasával.
215 Musztafa pasa.
216 Erről l. Szalárdi János: i.m. 665.
217 Teleki Mihály, 1634-1690.
218 V.ö. *Nagyenyedi Demokritus* 280a.
219 L. *Continuatio...* 5. jegyzet.
220 L. *Nagyenyedi Demokritus* 89. jegyzet.
221 V.ö. BM I. 299-300.
222 V.ö. BM I. 303-304.

MUTATÓK

aba: (török) posztófajta
abárlás: főzés, párolás
absitos: obsitos, kiszolgált
ágas: kétágú tetőtartó oszlop
agenda: imaformulás könyv
aggódik: bajlódik, gyötrődik
áhi: szájtáti, bamba
alá s fel es: köntörfalaz
alak: kedves(em)
áldozó: áldozócsütörtök
állat: dolog, lény
állatjára: alaposan, nagyon
általállatozás: átlényegülés
anglia: angol kelme
apolgatás: csókolgatás
arányoz: irányoz, céloz
ásít: áhít
asztal felkele: asztalt bontottak
aszú-kaszú: kiaszott (valószínűleg Hermányi játékos ikerítése)
átalag: kisebb hordó (kb. 80-90 icce, 67-75 l)
avas: régi, kopárosodó erdőrész
ázalék: disznóhús-készítmény; hurka, kolbász, disznósajt közös neve
azonban: azonnal, nyomban, eközben
azsag: kemenceseprű, tűzpiszkáló rúd; átv. boszorkányseprű; *azsagon* jár: nagyon hamar megjárja az útját
bagazia: vászonbélés
bahó: együgyű, bamba
banyó: anyóka
barátkorda: szerzetesi öv
bávaszkodik: bámészkodik
belső ember: egyházi személy
bérlés: bélés
bernhajder (ném. Bärenhäuter): pernahajder, csirkefogó
beszerika (rom. biserica): román templom
bétósz: bedug
bibó: ivó
bihal: bivaly
birbitél: mormol
bódiság: bódultság, tudatlanság
boka: csukló
bokályos: serleges, tálaló
bolyó: burgonya
buda: árnyékszék
burzókos: bozontos
búsul: bosszankodik
búz: pára, gőz
bűzleg: szaglászik
cáp, capa: kecske
celebula: cókmók, ruhanemű
cempely: kolbász formájú tekercs, amelyen a gyapotot pödrik(?)

centauria: cintorja, cintorika
cibárol: cibál
cibre: cibere, savanyú leves vagy mártás
címer: levágott kisállat negyedrésze; combrésze
cinciáskodik: árulkodik; rágalmaz
cinterem (lat. cimiterium): templomkert, temetőkert
cirkálók: vizsgálók
cirmol: szid
condra: daróczeke; rongyos, durva felsőruha; vastag fehér posztóból készült kabátféle
cőkös: cőkkel (kovászolt kenyértészta-élesztővel) készített
csausz (tör.): futár, követ
cserge: lompos szövésű gyapjúpokróc
cserkesz: fecsegő
cseszták: labda, gombóc (?)
csíkász: csíkfogó, halász
csintalanság: rendetlenség, figyelmetlenség
csög: görcs; satnya ember; meddő gyümölcsfa
csögözget: bogozgat
csubukkol: cuppogva gázol
csűrfia: a csűroldalhoz ragasztott fióképület
dagályos: kevély; haragos
dancáskodik (rom. danci 'cigánygyerek'): piszkoskodik, mocskolódik, szitkozódik
deák: 1. (mn.) latin; 2. (fn.) latinista
deákizálás: latinosság, latinizmus
deákoson: latinul
deberke: bödön formájú faedény
délutáni ésszel: boros állapotban
domoz: disznó
döghalál: pestisjárvány
dutka: háromgarasos ezüstpénz-érme
ebéd felkelve: ebéd végeztével
egérkő: arzén
egész válasz: kedvező válasz
egybenütik magukat: összegyülekeznek, szövetkeznek
egyes: közös; *egyest inni:* közös pohárból inni
eimer: űrmérték; akó (54 l) vagy vödör (11 l)
ejtel: kupa, pint; az erdélyi akó nyolcadrésze (kb. 1,4 l)
ekkel-mekkel: utálkozik; viszolyogva foglalkozik valamivel (?); valószínűleg Hermányi egyéni szóképzése a ném. ekeln 'undorodik, utál' szóból
él: használ
elárad: elveszti a mértéket
elbúsul: fölbőszül, megdühödik
eldűjt: elfolyat, eltékozol
élet: élelem
elfoglatatott: megszállott
eliszamodik: elcsúszik
elkucsul: elpatkol (?)
előálomkor: éjféltájban
engedelmesség: engedékenység, megbocsátás
érdekel: bökdös, döfköd
ergelyeség: bolondság; csapongás, zsémbelődés
ergelyéskedik: bolondozik; kicsapong
ertig-bertig: bukdácsoló, billegő (?)

értünkre: tudtunkra, hallottunkra; életünkben
esztena (rom. stînă): juhakol; havasi pásztorszállás
eszterha: ereszalja
fántolódik: pántolódik, veszekedik
farkal: követ, utolsóként megy
fel-ajter (ném. Vorreiter): fullajtár
fel ültet: az asztalfőhöz közel ültet
felén: félre
feles: sok
felfedez: kitakar
felkötölőzik: nekikészül
felpuzduráz: nekifegyverkezik; megharagszik
feltetszik: felvirrad
fertályos: negyed literes
ficsor (rom. ficiór): legény, fiú
filegória: kerti lak; tornác; erkély
finak: legény, fiatalember
firkól: firkál
fitat, fitet: keres, szaglászik
flöstököm (ném. Frühstück): reggeli
forgács: szilács, fáklyának való, vékonyra hasított fa
foszlány: ujjatlan köntös
föveny: homok
fraj: komorna, szobalány; udvarhölgy
francu: francia betegség; vérbaj
fraucimmer: udvarhölgy, szolgálólány
früstökk (ném. Frühstück): reggeli
furatos: csapólapát; testi fenyítéshez használt eszköz
furmányos (ném. Fuhrmann): fuvaros
galabógyás: mámoros, részeg
galambúgos: galambdúcos
garáználkodik: garázdálkodik
gárdján: gvárdián, a rendház főnöke
gazdálkodik: ételt juttat
geciz: gúnyolódik (?)
gedelget: hízelkedik, kedveskedik
gomora: fertő
gorombaság: tudatlanság
göcsöre: göcsös, göthös
gyak: szúr, öl
gyertyázik: gyertyát éget, virraszt
gyűszű: tüsző, erszény
ha: vajon
habari: hányaveti, hanyag
habari hammas: hanyag, firkált; légbőlkapott (?); ebben a formában valószínűleg egyéni szóhasználat
háborán: békétlenül, viszálykodva
hagymáz: magas lázat kísérő önkívületi állapot
hahos: nevettető, gúnyolódó
hajt: hajít
halkkal: lassan
hám: (tatár) kán
hámfán kívül tapod: kirúg a hámból, házasságtörő

hammas szereda: hamvazószerda
hára, jó hára: jó végre (?)
harisnya nadrág: fehér posztónadrág
harmincados: vámos
ház híjja: padlás
haza adott: férjhez adott, elköltözött
hazul: hazulról
hengér: hóhér
herget: hergel, ingerel
híjja: padlása
hingér: hengér, hóhér
híre nélkül: tudta nélkül
hitlés: esketés
hivatal: hívás
hodzsa: mohamedán pap
hogy már: mármint, tudniillik
hóharmat ütötte: dérütötte, hamvas
holt szén: elszenesedett fa
homlít: (szőlővesszőt) bujtat
hopcihér: főkolompos, dologkerülő
hostát (ném.): felsőváros
hörcsökös: ingerlékeny, méregzsák
humor: kedély
hundfucoz: káromkodik; a huncfut (ném., durv. Hundsfut) 'gazember' hangátvetéses alakja
hurutuzó: köhögő, harákoló
húsz fontos, húsz font: a huncfut (ném., durv. Hundsfut) 'gazember' tréfás népies etimológiája
húszfontoz: szidalmaz
hutyaró: vesszős
időre-hára: valahára, sokára (?)
illogat: iszogat
ingyen sem: egyáltalán nem
ipa: apósa
istáp: mankó
itkányos: iszákos
japonica: tarka köntös, kimonó
járdovány: borprés
játszi: játékos; tréfás; csúfolódó
jól őrlött: vidám (?), büszke (?)
kabala: kanca; átv. nő
kacsó: kacska, görbült
kalongya: a szálas gabona mezei tárolóegysége és mértéke (14-44 kévéből álló gabonakereszt)
kalugyer (gör. eredetű vándorszó): görögkeleti szerzetes
kamaraszék: árnyékszék
kan: disznó, erkölcstelen (?)
kánikula: nyári szünidő
káplán: segédlelkész
kara fia: kurafi
kardikó: kardocska
kártyos: faedény, dézsa
karuc (rom. cărúţă): vasalatlan kis szekér
karuly: karvaly
kastély: az erődtemplom körülkerített része
kaszát vet: elgáncsol

kávigat: ugat
kedvez: kímél
kenedék: kenőcs
kepe: a szálas gabona mezei tárolásegysége; a papnak kiszolgáltatandó aratórész
képe: képviselője
kergeteges: kergekóros
keserves: gyászoló
kicokigat: kikerget
kijáró: ti. a kollégiumból kijáró, erkölcstelen
kilim: kilimtechnikával, vetülékfelületű szövéssel szőtt gyapjúszőnyeg
kiszily: Hermányi meghatározása szerint "zablisztből való savanyú pép"
klistér: beöntés
kocabuzota: szitokszó (?)
kólika: hascsikarás
konc: 25 árkus (ív) papír
kordován: finom, kikészített kecske- vagy juhbőr
koszlobár: semmirevaló
koszperd: kardfajta
kőcsúp: kőcsúcs, kúp
költemény: kitalálás
közönséges: közös
kredencia: pohárszék
kristály: metszett pohár
kristályozni: poharazni
kupa: ejtel, pint; az erdélyi akó nyolcadrésze (kb. 1,4 l)
kurva haj: paróka
kutak: kicsi, törpe
kutyafa: kutyabengefa (gyógynövény)
különös: külön álló, elkülönülő; külön folytatott
különösön: külön, kettesben
külső ember: világi személy
külü: malom
lábas kristály: talpas pohár
lábföld: a földdarab alsó vége
lábravaló: gatya
lantorna: hólyagpapír; hártya; magzatburok
lapockázik: táncol (játszik ?)
lassan: halkan
lazarétum: kórház
lazsnak: takaró
legénykedik: legény-éveit tölti
lepcses: piszkos, lucskos
lésza: sövény, kerítés
leüti a reteszt: elhallgattat
levél-szín: lugas
libuc: bíbic
lustos: lucskos; ronda; gyalázkodó
macsukás: bunkós
maga: bizony; nagyon; azonban
máriás: Mária képpel díszített, apró ezüstpénz (a forint 1/3-ad része, 17, 1755-től 20 krajcár)
maszlag: a burgonya rokonságába tartozó, mérgező növény
megbűzlög: megszagol
megétet: megmérgez

megférgesedik: megterhesedik
meghat: hat rá
meghortyant: megharagszik, dühbe gurul
meghölyköltet: visszataszíttat
meghuncfutoz: legazemberez
megmaradtatás: pappá fogadás
megmellyeszt: megkopaszt
megpomhad: földagad, fölpüffed
megprófontoz: föltáplál
megsaccol: megsarcol
megszáraszt: megakasztja a kocsma forgalmát
megszólít: megfedd, figyelmeztet
megválasztat: megkülönböztet
megvonja a bagariát: meghúzza magát
mengel: űrmérték
meny: fiatalabb férfirokon felesége
mérföld: magyar mérföld: hosszmérték (kb. 11 (később 8) km)
múlat: mulaszt
muskotély: muskéta, kanócos puska
múzeum: dolgozószoba, ritkasággyűjtemény
nádol: nádmézez; "fűszerez"
napa: anyós
negédes: büszke
negyvenes: negyven vedres (hordó)
nekitölt: kövér
nest: nyestprém
nusztos: nyusztprémes
nyilván: nyíltan, nyilvánosan
nyomdék: gyalogút
odor: gabonatartó csűrrekesz
ohajt: sóhajtozik, bán
olánné: oláhné, román nő
onas himlő: hólyagos himlő
orcázás: pirongatás, megszégyenítés
orda: édes juhtúró
ordinánc: katonai küldönc
orja: sertésgerinc
orvosasszony: javasasszony
oszlóra bocsát: eloszt
öregasszony, vénasszony: komorna, társalkodónő
összefontoz: összehuncfutoz, összeszid
ötlik: ömlik
pádimentum: padlózat
palota: terem
paniperda: kenyérpusztító
pánk: sült tészta
pántolódik: kötekedik
pár: másolat
parókos: mocsaras, átv. zavaros
parolára: becsületszóra
patron-táska: tölténytartó táska
per iránzom: irányt véve, találomra
pernahajder (ném. Bärenhäuter): csirkefogó

pilis: 1. tonzúra; 2. kopár hegyoldal
pixis: szelence; női szeméremtest stb.
plundra (ném., rég. Plunder): bő nadrág
poltura (lengyel 'másfél'): másfél garas (hat dénár) értékű ezüstpénz
poltrára, polturára: poltura ára
pomázni: szeretetadományt gyűjteni
popium: népi kenőcs
porgolát kapuk: faluvégi vetéskapuk
porzsoló: serpenyő
pöszlék: hulladék, vakarék
prófont: katonakenyér, komiszkenyér
punga (rom. púngă): erszény
rajnai (rhenes) forint: német forint (1,2 magyar forint=120 dénár = 20 garas= 60 krajcár)
reá szakgat: rászokik
rébedez: révedez, képzelődik
rend: sor
rhenes forint: l. rajnai forint
rityolódó: csipkelődő, gúnyolódó (?)
rókás: rókaprémes
rókatorkos: rókaprémes gallérú
rozsólis: likőr
sallárium: fizetés
sajlódás: senyvedés
sandal: kancsalít; bizalmatlankodik
segestye: sekrestye
selét: sörét
semlyék: vizenyős, mocsaras hely
senior: kollégiumi ifjúsági vezető
séza: cséza, homokfutó; könnyű, rugós lovas kocsi
sijadozik: sivalkodik
sisenkázik: csúszkál
sokadalom: vásár
sólya (lat. solea): saru, bocskor
spitzen (ném.): hajszálon
stibli: cipellő, topánka
stólázó: papi adomány keresztelésre (?)
stömpöly: nyomódúc, patrica
suhancár: nyúlánk fiú, siheder
suhender: siheder
susták: négy krajcár (=12 dénár = 2 poltura) értékű váltópénz
süly: különböző, váladékozással, kelésekkel járó betegségek közös neve
szalmázó: üres, fecsegő
szamár temetség: egyházi áldás, szertartás nélküli temetés
szamunca (rom. sămînţa): sarjadék
szapul: lúgos vízben áztat
szembe fog: felelősségre von
szemérem: szégyen
szén: parázs
szer: rend; utca, házsor
szerdék: aludttej
szerencse várandó: férjhez menendő
szerszó: hangoskodás, szájhősködés
szíjalt: szeletelt

színes: színlelt
színesen: színleg
színez: színlel
szintén: szinte
szirdék: szerzemény, zsákmány
szírű: szérű
szokmányban: napszámban, bérmunkában
szotyog: potyog; szortyog
szoválok: szolgálok, a tószt kezdőszava
szőrölködik: törleszkedik
szuvaty: vakolat, vályogdarab; korom; törmelék, szemét
tám: talán
tanácsol: tanácsot kér
tanácstalanság: tanács nélküliség, megfontolatlanság
tarjagos: vörhenyes, himlőhelyes
tartozik: veszteg van
taszitos: fodros, csipkés ingfodrú
tászli: kézelő
tátog: szájat tát
téből: tőből (?), tettetésből (?)
téka: könyvtár, könyvszekrény
tél-túl: nagyjából
teprenkedik: nyugtalankodik
terpeg: tipeg (?); valószínűleg Hermányi egyéni hangulatfestő szava
tésollya: az eke, borona előtti rúd; pótrúd a négyes vagy hatos ökörfogathoz
tetszős: szembetűnő
tóga: félkör alakú, hosszú, fekete felsőruha; a ref. nagydiákok és tanítók felsőruhája
topor: balta
torongy: belső szervek, here
töbörsök: zömök(?)
történetből: történetesen, véletlenül
tromf: ügyetlen öregember
turba: bőrtarsoly, iszák
tűredék: göngyöleg, tekercs
tüsző: övön hordható erszény
tyokmony, tyúkmony: tyúktojás
udvari leves: léhűtő, szolga
udvarol: tiszteleg az udvarnál
ugyan: 1. bizony, valóban; 2. szintén
ujjogat: kiabál
újságba: újdonságként
untat: unszol
ükő: edény (?)
üszögiben hagy: kifejletlenül hagy
változó: váltóruha
válva: lévén
vápa: árok, mélyedés
várda: őrség
veder: űrmérték, Erdélyben kb. 11 l (8 kupa)
véletlen: híre nélkül, váratlanul
vénasszony, öregasszony: komorna, társalkodónő
verhenyös: vörhenyes, vöröses
vezeték: vezetékló

világ leánya: életelvező; rosszhírű nő
virgina: virginál
visszálkodik: ellenkezik
vizsla: fürkésző, kereső
vonogatás: vonakodás
zabolai: zabolai kendő
zlot: 105 fillért érő lengyel pénznem
zomok: zömök
zsemlye: a Marosban, Szamosban stb. élő, pontyféle kis hal (Petényi-márna)
zsobrák: fösvény
zsodomita: természetellenes

FÖLDRAJZI NEVEK MUTATÓJA*

Abásfalva (Aldea - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől K-re - 127, 129, 130, 131
Abrudbánya (Abrud; Gross-Schalten - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 338, 359, 371, 463, 464
Ádámos (Adămuş; Adamesch - R): Küküllő vm.; Maros m. Nagyenyedtől K-re -414
Ágostonfalva (Augustin, Agoştin; Agestendorf- R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Brassótól É-ra - 256
Ajtony (Aiton- R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól DK-re - 70, 480
Alamor (Alămor; Mildenburg, Makenberg - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Nagyszebentől ÉNy-ra - 501
Albis (Kézdi~; Albiş - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 247
Almás: számos község neve, nem azonosítható - 132
Alsórákos (Racoşul de Jos; Ratsch - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Baróttól Ny-ra - 108, 270
Alvinc (Vinţu de Jos; Unter-Winz, Winzendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DNy-ra - 329, 415, 521
Amszterdam - 59
Angyalos (Angheluş - R): Háromszék, Sepsiszék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől K-re - 74
Antwerpen - 93
Apahida (Oláh~, Kis~; Păgida - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 491
Apahida (Apahida - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól K-re -200
Aranyos: folyó - 275, 319
Aranyosszék - 298, 426, 493
Árapatak (Araci, Arpătac; Arendorf, Arndorf - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 463
Árvádfalva (Arvăţeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 176, 207
Asszonynépe (Asinip; Frauenvolk, Frauenberg - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 186, 253, 452
Bábolna (Bobîlna - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Déstől Ny-ra – 184, 230, 356, 462, 483
Babuc (Băbuţiu; Babutz - R): Doboka vm.; Kolozs m. Kolozsvártól É-ra - 318
Baca (Baţa; Batzau - R): Belső-Szolnok vm.; Beszterce-Naszód m. Kolozsvártól ÉK-re - 282
Bacon: l. Nagybacon
Bagó (Magyar~; Băgău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 33, 34, 464
Bágy (Bădeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 130, 156, 206
Bágyon (Bădeni - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától D-re - 39, 347
Balázsfalva (Blaj; Blasendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 38, 41, 317, 462
Bánya: l. Nagybánya
Barátos (Brateş; Mönchsdorf - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától Ny-ra - 221
Barca: Barcaság (Ţara Bîrsei; Burzenland - R): az Olt Brassó körüli síksága, tágabb értelemben Brassó-vidék - 82, 108, 122, 398, 499
Barcsa (Nagy~; Bîrcea-Mare; Gross-Sammetdorf - Kis~; Bîrcea-Mică; Klein-Sammetdorf - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyadtól ÉK-re - 343, 344
Bardóc (Brăduţ - R): Udvarhelyszék; Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 140, 142, 192–193
Bardócszék - 117, 163, 366

* Részletes magyarázatot az író élete színhelyéül szolgáló erdélyi helynevek kaptak; ezek meghatározása a 18. századi, valamint a mai megyei hovatartozás segítségével történik.

Barót (Baraolt - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 141, 150, 151, 152, 186, 192, 217, 289, 336, 368
Bátor (Fekete~; Batăr - R): Bihar vm.; Bihar m. Szalontától DK-re - 176
Bece (Magyar~; Beţa - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 35, 37, 39, 43, 88, 104, 338
Bécs - 88, 151, 152, 177, 178, 189, 202, 215, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 246, 267, 290, 325, 326, 359, 360, 361, 365, 391, 392, 393, 395, 396, 405, 432, 446, 457, 460, 464, 467, 469, 471, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 495, 506, 507, 513
Belényes (Beiuş - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DK-re - 210
Belgrád - 482
Benedek: l. Szentbenedek
Berethalom (Biertan; Birthälm - R): Medgyesszék; Szeben m. Medgyestől K-re - 451
Berlin - 308, 320
Beszterce (Bistriţa; Bistritz, Nösen - R): Besztercevidék, Besztercei szász kerület; Beszterce-Naszód m. A Beszterce partján - 162, 230, 471
Besztercebánya (Banská Bystrica -SZ): Zólyom m. - 506, 508
Bethlen (Beclean; Bethlen - R): Belső-Szolnok vm.; Beszterce-Naszód m. Besztercétől Ny-ra - 490, 495
Bethlenszentmiklós (Sînmiclăuş; Klosdorf - R): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 59, 177, 178, 492, 495
Bibarcfalva (Biborţeni - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 140
Bihar vm. - 521, 527
Bocsárd: l. Borosbocsárd; Buzásbocsárd
Bodok (Sepsi~; Bodoc - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől É-ra - 265, 266, 290
Bodola (Budila; Bodeln - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Brassótól K-re - 493, 495
Bodon: Hagymás~ (Budiu Mic - R; Marosszék, Marosi körzet; Maros m.) vagy Mező~ (Papiu Ilarian - R; Torda vm.; Maros m.), nem azonosítható - 264
Bodos (Bodoş - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 139, 148
Bogát: Oláh~ (Bogatul Român; Bogaden - R: Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Nagyenyedtől DK-re) vagy Olt~ (Bogata Olteană; Bogatbach - R: Felső-Fehér vm.; Brassó m. Kőhalomtól DK-re), nem azonosítható (L. még Marosbogát) - 263
Boldogasszonyfalva (Boldogfalva; Sîntămărie; Treukirch, Frauenkirch - R): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re, a Kis-Küküllő partján - 168
Bólya (Buia; Bell, Boll - R): Felső-Fehér vm.; Szeben m. Nagyszebentől ÉK-re - 302, 329, 330, 348
Bonyha (Szász~; Bahnea, Bahna, Bacna; Bachnen, Bachen - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől D-re - 427
Borosbocsárd (Bucerdea Vinoasă - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól É-ra - 64, 96, 465
Boroszló (ma Csíkszentlélekkel (Leliceni) egyesítve - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Csíkszeredától DK-re - 108, 400
Borsa (Kolozs~; Borşa - R): Kolozsvm.; Kolozs m. Kolozsvártól É-ra - 470, 472
Botos utca: utca Székelyudvarhelyen. Ma Május 1. sugárút - 164, 221
Bögöz (Mugeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DNy-ra - 162, 445
Bölön (Belin; Blumendorf - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re - 145, 146, 148, 289, 430
Bözödújfalu (Bezidu Nou - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Maros m. Székelykeresztúrtól ÉK-re - 447
Brassó (Braşov; Kronstadt - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. - 53, 82, 142, 155, 156, 190, 220, 277, 383, 423, 504, 531, 539
Buda – 522, 523, 526
Budvára (vár Patakfalva területén) - 423
Bukarest – 180, 202

Bún (Felső~, Nagy~; Boiul Mare - Alsó~, Kis~; Boiul Mic - R): Küküllő vm.; Maros m. Székelykeresztúrtól Ny-ra - 255
Buzásbocsárd (Bucerdea Grînoasă; Botschard - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 37, 316, 338
Buzd (Boz, Buzdu; Bussd, Busendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DK-re - 212, 342
Bükkös (Magyar~; Bichiş - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 43, 45, 224, 229, 291, 293, 294, 303, 304, 306, 335, 451
Celna (Ţelna, Ţălna - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 432
Cikmántor (Ţigmandru; Zuckmantel - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DK-re - 490
Copafalva (Ţopa - R): Küküllő vm.; Maros m. Székelykeresztúrtól Ny-ra - 427
Curlandia: l. Kurland
Csanád (Szász~; Cenade, Cinadea; Scholten - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 501
Csapó (Maros~; Cipău - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 298
Csekelaka (Cecălaca - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 38, 44, 449
Csernáton (Cernat - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 146, 149, 382, 453
Csergőd (Csegöld): Szatmár vm. – 486
Csík: Csíkszék - 131, 132, 153, 175, 178, 186, 207, 217, 218, 246, 323, 368, 493
Csíksomlyó (Şumuleu - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. (ma Csíkszeredával egyesítve) - 228, 246
Csíkszentsimon (Sînsimion - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Csíkszeredától D-re - 111, 131, 368, 369
Csíkszereda (Miercurea Ciuc; Szeklerburg - R): Csíkszék, Alsó Csík fiúszék; Hargita m. Az Olt mellett - 130, 246, 248
Csombord (Ciumbrud - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 33, 38, 40, 186, 310, 332, 450, 463, 469
Csóra (Alsó~; Săliştea Cioara - Felső~; Cioara de Sus - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 229, 456
Csúcs (Maros~; Stîna de Mureş, Ciuciu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 34, 36, 39
Dálnok (Dalnic; Dayla - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől DNy-ra - 178, 342
Debrecen - 70, 93, 106, 129, 134, 201, 214, 240, 315, 354, 359, 397, 515, 525
Décse (Maros~; Decea - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 122, 200, 284, 302, 331, 350, 466
Dés (Dej; Burglos, Desch - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 70, 122, 169, 222, 240, 282, 339, 340, 375, 422, 431, 505
Déva (Deva; Diemrich - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Gyulafehérvártól DNy-ra - 140, 269, 478, 479, 494
Diód (Stremţ; Nussschloss - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 194
Dobó: l. Száldobos
Doboka vm. - 318, 403, 505
Doboly (Al~; Dobolii de Jos - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Brassótól ÉK-re - 220, 221
Drinápoly (Edirne - Töröko.) - 285
Ebesfalva (1726-tól Erzsébetváros; Dumbrăveni, Ibaşfalău; Eppeschdorf, Elisabethstadt - R): Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől ÉK-re -120, 155, 309, 321
Ecsed (Nagy~): Szatmár vm. - 502
Ége (Ighiu - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 428
Eger - 217, 502, 507
Egerbegy (Aranyos~; Viişoara, Agîrbiciu; Erlberg, Erlendorf - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától K-re -33, 37, 471

Egyházfalva (ma Tordával egyesítve - R): Torda vm.; Kolozs m. - 33, 36, 37, 38
Enyed: l. Nagyenyed
Eperjes (Prešov - SZ): Sáros vm. - 524
Erdővidék: a Baróti-medence a Dél-Hargita, a Persányi-hegység és a Baróti-hegység között - 115, 134, 136, 137, 160, 169, 192, 197, 205, 217, 256, 289, 370, 383, 447, 448, 453
Erked (Szász~, Mező~; Archita, Archiud; Arkeden- R): Segesvárszék; Maros m. Székelykeresztúrtól D-re - 371, 398
Ernye: Nagy~ (Ernei; Arn - R; Marosszék, Nyárád körzet; Maros m.) vagy Szász~ (Ernea; Ehrgang - R; Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől ÉK-re), nem azonosítható - 447
Erősd (Ariuşd; Ereschd - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 450
Érsekújvár (Nové Zámky - SZ): Nyitra vm. - 508, 538
Esztár: Bihar vm. - 410
Etéd (Atid - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől ÉNy-ra - 118
Fagaras: l. Fogaras
Farcád (Forţeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől Ny-ra - 133, 156
Farkas patak: patak Nagyenyeden; árkában ma csak esőzések alkalmával van víz - 473
Farkas utca: utca Kolozsvárt. Ma Kogălniceanu utca - 267, 361, 411
Fejér vm. - 186, 459, 526
Fejérvár: l. Gyulafehérvár
Feketehalom (Codlea; Zeiden - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. Brassótól K-re - 370
Felenyed (Aiudu de Sus, Feleiud - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ny-ra (ma Nagyenyeddel egyesítve) - 40, 208, 346, 419, 456
Felsőbánya (Baia Sprie - R): Szatmár vm.; Máramaros m. Nagybányától K-re - 421
Felvinc (Unirea; Oberwinz - R): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 74
Fenes (Szász~; Floreşti; Fenesch - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól Ny-ra - 536, 537
Fiátfalva (Filiaş - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól D-re - 164, 166, 168
Firenze – 201
Fogaras (Făgăraş; Fogarasch - R): Fogaras vidéke; Brassó m. Vár és város az Olt bal partján - 105, 119, 143, 233, 311, 340, 404, 407, 486, 487, 492, 494, 506, 510, 515, 521, 523
Folt (Folt; Filtendorf - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Dévától K-re [ma Nagyrápolttal (Rapoltu Mare) egyesítve] - 184, 230, 356, 364, 415
Forró (Magyar~; Fărău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 291
Földvár: l. Székelyföldvár
Franeker - 119, 266
Frankfurt - 92, 267, 268, 307, 352, 413, 442, 446
Frigia - 219
Frisia - 300
Füle (Erdő~; Filia - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra -140, 168, 290, 366, 367
Fülek (Fil'akovo - SZ): Nógrád vm. - 532
Füred: Bálványos~ [Băile Bălvănoş - R; ma Bálványosvárral (Bălvănoş) egyesítve; Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől ÉNy-ra] vagy Kővár~ (Cărbunari; Kohlendorf - R; Szatmár vm.; Máramaros m. Nagybányától D-re) - 85
Gagy (Goagiu - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól É-ra - 151, 191
Gálprityi szőlő: az Ebhát utca és az országút közé eső szőlő Nagyenyeden - 351
Gáltő (Gáldtő; Galtiu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉK-re - 198
Gerend (Aranyos~; Luncani, Grind - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától DK-re - 35, 319, 480
Gerendkeresztúr (Grindeni, Grind-Cristur - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re -39, 42
Gergelyfa, Gergelyfája (Ungurei; Gergeschdorf, Gergesdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól DK-re - 108, 397, 398

Gernyeszeg (Gorneşti, Ghernesig; Kertzing - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 106, 216, 308, 359, 448
Gilány (?Ghilad - R): Temes vm.; Temes m. Temesvártól D-re - 145
Gombás (Maros~; Gîmbaş - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 325, 411
Gombuc (Gambuc, Gombostelke; Gîmbuţ; Gombutz - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 305
Goroszló (Magyar~; Guruslău - R): Kraszna vm.; Szilágy vm.; Szilágy m. Zilahtól ÉNy-ra - 501
Görgény (~szentimre; Gurghiu; Görgen - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re -532, 533
Grocka - 456
Gröninga (Groningen) - 300
Gyalu (Gilău; Julmarkt, Gelau - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól Ny-ra - 270, 380, 478, 503, 536, 537
Gyarmat (Balassa ~): Nógrád vm. - 511
Gyéres (Aranyos~; Ghiriş; Cîmpia Turzii; Gieresch, Jerichmarkt - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától K-re - 42, 480
Gyéresszentkirály (Sîncraiu - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától K-re (ma Aranyosgyéressel egyesítve) - 42, 216, 319
Gyilkos-réve: az Olt szurdokvölgye Rákos és Köpec között - 179
Gyógy (Feredő~; Geoagiu-Băi, Feredău - R): Hunyad vm.; Hunyad m. [ma Algyóggyal (Geoagiu) egyesítve] - 356, 415, 480
Gyöngyös - 385
Győr – 267
Gyula - 104, 515, 536
Gyulafehérvár (Károlyfehérvár; Alba Iulia, Bălgrad; Weissenburg, Karlsburg - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - 53, 104, 106, 115, 135, 137, 138, 140, 145, 155, 187, 192, 197, 232, 251, 265, 284, 303, 320, 336, 358, 372, 395, 404, 414, 419, 459, 463, 479, 481, 483,484, 486, 487, 492, 497, 498, 499, 506, 515, 516, 521, 524, 525, 533
Hadréve (Hădăreni - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 302, 458
Hagymás erdeje (Hăghmaş - R): az Okland és Vargyas közötti út mentén elterülő erdőség Hargita és Kovászna megyék határán - 117
Hamburg – 298
Harasztos (Călăraşi - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától DK-re - 35, 36
Hari (Heria, Hiria - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 34
Háromszék - 51, 68, 70, 74, 145, 149, 152, 186, 188, 189, 207, 220, 246, 247, 266, 277, 347, 370, 383, 480, 493
Hátszeg (Haţeg; Hatzeg, Hötzing - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyad vártól DK-re - 431
Hellos (ném. Herrenlos): szőlő, rét, gyümölcsös neve Nagyenyed határában - 391
Herepe (Magyar~; Herepea - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől K-re - 165
Heringfalva, Hennigfalva (Henig; Henningsdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 198, 466
Hermány (Magyar~; Herculian - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re (L. még Szászhermány) - 112, 122, 136, 143, 154, 248, 250
Herzsa: a hasonló nevű ér és a mellette elterülő szőlő, gyümölcsös, rét, erdő összefoglaló neve Nagyenyeden (Első-, Közép- és Vég~) - 473
Hévíz (Olt~; Hoghiz; Warmwasser, Warmbach - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Székelyudvarhelytől D-re - 177, 256, 311, 523
Hídvége (Hăghig; Fürstenburg - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Brassótól É-ra - 115, 140, 270, 455
Hodolin (Hodonin, Göding - SZ) - 506
Hunyad vm. - 215, 281, 365, 381, 422, 468
Hunyad (Bánffy~; Huedin; Heynod - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉNy-ra - 437
Hunyad (Vajda~; Hunedoara; Eisenmarkt - R): Hunyad vm.; Hunyad m. - 171, 260, 284

Huszt (Huszt - Ukrajna): Máramaros vm. - 85, 196, 222, 486
Hutin (Chocim, Kocim; Hotyin - Ukrajna) - 505
Idecs (Alsó~, Felső~; Ideciu - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 162
Igen (Magyar~; Ighiu, Ighin; Grabendorf, Krapundorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 66, 287, 301, 344, 453, 464, 466
Illyefalva (Ilieni; Ilgendorf - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől D-re - 270
Inakfalva (Inoc - R): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33
Ivánfalva (Aranyos~; Cacova Ierii; Kakowa - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától Ny-ra - 253
Jás (Iaşi; Jasch - R): Fogaras vidéke; Brassó m. Fogarastól D-re - 178
Jenő (Boros~; Ineu - R): Arad vm.; Arad m. Aradtól ÉK-re - 259, 478, 500, 504–505, 528, 529
Jeruzsálem – 513
Jövedics (Idiciu; Belleschdorf - R): Küküllő vm.; Maros m. Medgyestől ÉK-re - 323
Káptalan (Maros~; Căptălan (de Mureş) - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33
Kálló (Nagy~): Szabolcs vm. - 502, 520, 531
Kalocsa – 322
Kapud (Magyar~, Maros~, Căpud, Murăş-Căpud - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 302
Karácsonfalva (Alsó~, Oláh~; Craciunel (ul de Jos); Kratschendorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Balázsfalvától Ny-ra - 462
Karánsebes (Caransebeş - R): Temes vm.; Caraş-Severin m. - 480
Karkó, Krakkó (Boros~; Cricău; Krakau - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól É-ra - 132, 287, 339, 345
Károly: l. Nagykároly
Károlyvár: l. Gyulafehérvár
Kassa (Košice - SZ): Abaúj vm. - 85, 196, 442, 451, 465, 466, 496, 520, 524, 531
Keményfalva: Homoród~ (Comăneşti - R) vagy Küküllő~ (Tîrnoviţa - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől K-re, ill. ÉK-re - 132
Kénos (Chinuşu - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 179
Kercsed (Stejeriş - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától D-re - 34, 39, 43
Kerelőszentpál (Sînpaul - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 454
Keresd (Criş; Kreisch - R): Felső-Fehér vm.; Maros m. Segesvártól DNy-ra - 293, 356, 426, 448, 539
Keresztúr (Maros~; Cristeşti - R): Marosszék; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra (L. még Gerend~ és Székely~) - 33
Kézdi szék – 125, 149, 289
Kézdivásárhely (Tîrgu Secuiesc; Szekler-Neumarkt - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. - 132, 149, 171, 273, 289, 363, 368, 383
Kikellő: l. Küküllő
Kisbacon (Băţanii Mici - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉK-re - 120, 140, 194
Kis-Küküllő: folyó - 164
Kisludas (Gusu, Guţu; Giesshübel, Giszibel - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Nagyszebentől ÉNy-ra - 321
Kóbor (Cobor; Kiwern, Buchhorn - R): Kőhalomszék; Brassó m. Fogarastól ÉK-re - 451
Kocsárd (Székely~; Lunca Mureşului - R): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 44, 107, 297, 299, 335, 350, 449
Kolozsvár (Cluj-Napoca; Klausenburg - R): Kolozs vm.; Kolozs m. - 31, 68, 69, 70, 74, 77, 90, 98, 108, 119, 122, 152, 158, 165, 170, 245, 250, 267, 268, 270, 271, 272, 280, 302, 310, 311, 316, 321, 323, 325, 340, 354, 355, 357, 358, 361, 366, 370, 375, 377, 380, 381, 382, 386, 387, 388, 389, 394, 395, 402, 403, 410, 412, 413, 415, 455, 459, 461, 464, 477, 479, 480, 481, 485, 493, 521

Komána (Alsó~; Comana de Jos - Felső~; Comana de Sus - R): Fogaras vidék; Brassó m. Fogarastól ÉK-re - 490
Konstantinápoly - 202, 495, 499
Koppánd (Copăceni, Copand - R): Torda vm.; Kolozs m. Tordától ÉNy-ra - 37, 302, 480
Kormos: patak - 367
Kovászna (Covasna; Kovasna - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Brassótól ÉK-re - 156
Kőhalomszék - 451
Köpec (Căpeni - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re (ma Baróttal egyesítve) - 140, 148, 179, 180, 300
Kőrös (Küküllő~; Curciu, Crişu; Kirtsch, Körtz - R): Medgyesszék; Szeben m. Medgyestől ÉK-re - 51, 52
Kővár (Chioar - R): Szatmár vm.; Máramaros m. Kővárvidék központja [ma Berkeszpatakával (Berchezoaia) egyesítve] - 255, 471, 472, 493, 501, 525, 536, 537
Kövesd (Maros~; Pietriş, Cueşd - R): Torda vm.; Maros m. Régentől ÉK-re - 431, 449
Középajta (Aita Medie - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re - 53, 114, 115, 116, 134, 143, 145, 146, 150, 171, 172, 179, 211, 248, 289, 299, 300, 445, 455, 463
Krakkó - 477
Krakkó (Boros~): l. Karkó
Kurland (Lettország) – 202
Kutyfalva (Cuci - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 187, 293, 453, 454, 480
Küküllő: folyó - 121, 164, 202
Küküllő vm. – 122, 160, 194
Küküllővár (Cetatea de Baltă; Kokelburg - R): Küküllő vm.; Fehér m. Medgyestől ÉNy-ra - 90, 107, 126, 128, 372, 432, 477
Lapád (Magyar~; Lopadea Nouă - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re (L. még Oláh~) - 34, 35, 165
Lécfalva (Leţ - R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kovásznától Ny-ra - 383
Leiden – 83, 84, 85, 86, 195, 196, 226, 272, 282, 283, 311, 382, 442, 443
Lipcse – 313
Lippa (Lipova - R): Arad vm.; Arad m. Aradtól DK-re - 500, 504, 528
Lókod (Locodeni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 429
Lóna: Aranyos~ (Oláh~; Luna de Arieş - R; Torda vm., Kolozs m.) vagy Kendi~ (Luna de Jos - R; Doboka vm.; Kolozs m.) vagy Magyar~ (Szász~; Luna de Sus - R; Kolozs vm., Kolozs m.), nem azonosítható - 141, 287, 389, 406
London – 434
Losád (Jeledinţi - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Hunyadvártól ÉK-re - 312, 365
Lőcse (Levoča - SZ): Szepes vm. - 515
Lőrincréve (Leorinţ, Liorinţ - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 35, 40, 385, 419
Ludas (Maros~; Luduş - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 294, 295
Magyarhermány: l. Hermány
Magyarlapád: l. Lapád
Makfalva (Ghindari - R): Marosszék, Küküllő körzet; Maros m. Marosvásárhelytől K-re - 204, 326
Máramaros vm. - 81, 82, 228, 285
Máramarossziget (Sighetu Marmaţiei - R): Máramaros vm.; Máramaros m. - 106, 354, 407, 450
Mariazell - 395–396
Maros: folyó – 46, 193, 265, 298, 336, 348, 411, 441
Marosbogát (Bogata (de Mures) - R): Torda vm.; Maros m. Tordától DK-re - 264, 348
Maroscsapó: l. Csapó
Maroskeresztúr: l. Keresztúr
Maroskoppánd (Magyar~; Copand(ul de Mureş) - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 35
Marosszék - 137, 140, 152, 260, 297, 378, 480, 493

Marosszentkirály (Enyedszentkirály; Sînerai de Mureş - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 33, 39, 46, 85, 104, 105, 196, 265, 338, 393
Marosújvár (Marosakna; Ocna Mureş; Miereschhall - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - 33, 35, 39, 459
Marosvásárhely (Tîrgu Mureş; Neumarkt a. M. - R): Marosszék, Nyárádi körzet; Maros m. - 60, 64, 72, 75, 94, 101, 102, 105, 107, 122, 129, 195, 245, 273, 298, 315, 316, 317, 325, 327, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 348, 349, 365, 370, 371, 375, 376, 402, 405, 425, 477, 478, 489
Medgyes (Mediaş; Mediasch, Medwisch - R): Medgyesszék; Szeben m. - 161, 243, 398, 426, 520, 536, 537
Megykerék (Meşcreac, Miscreac, Mezcracu - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől D-re - 464
Mészkő (Cheia - R): Aranyosszék; Kolozs m. Tordától K-re - 44
Mezőség: az erdélyi medence a Szamos, a Maros és a két Küküllő között - 61, 457
Mikháza (Călugăreni - R): Marosszék, Nyárádi körzet; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 178, 323
Milánó – 201
Miriszló (Mirăslău - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől É-ra - 34, 35, 37, 38, 43, 46, 200, 226, 331, 347, 348, 381, 466
Miriszló utca: utca Nagyenyeden. Ma Bethlen utca - 235
Moha (Nagy~; Grîmari; Mukendorf - R): Felső-Fehér vm.; Brassó m. Székelykeresztúrtól D-re - 134
Monora (Mănărade; Donnersmarkt – R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 486
Morgó: patak (?) Nagyenyeden - 385
Morva: folyó - 506, 508
Munkács (Mukacsevo - Ukrajna): Bereg vm. - 510
Muzsna (Székely~; Mujna - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelykeresztúrtól DK-re - 374
Nagyajta (Aita Mare; Aitau - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól D-re - 115, 188, 430
Nagybacon (Băţanii Mari, Băţani - R): Udvarhelyszék; Kovászna m. Baróttól K-re - 69, 115, 116, 137, 138, 140, 143, 145, 146, 147, 170, 176, 194, 236, 254, 289, 418
Nagybánya (Baia Mare; Frauenbach, Neustadt - R): Szatmár vm.; Máramaros m. - 157, 330, 335, 338, 406
Nagybarcsa: l. Barcsa
Nagyenyed (Aiud; Gross-Enyed, Strassburg a.M. - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. - passim
Nagykároly (Carei - R): Szatmár vm.; Szatmár m. - 315
Nagylak (Maros~; Noşlac - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re – 33, 37, 186, 298, 376
Nagyszombat (Trnava - SZ): Pozsony vm. - 238, 508
Nógrád - 511
Oladháza (Vladháza, Úrháza; Livezile - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 401
Oláhlapád (Lopadea Veche - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 38, 324, 345, 346, 347
Oláhszilvás (Mikószilvás; Silivaş - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re - 365
Olasztelek (Tălişoara - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 136, 137, 139, 140, 141, 192, 205, 206, 242, 265, 266, 287, 309, 366, 367, 426
Olt: folyó – 70, 115, 256
Oppeln (Opulia, Opole - Lengyelo.) - 501
Orbó (Alsó ~, Magyar~; Gîrbova de Jos [Ungureasca] - Felső~, Oláh~; Gîrbova de Sus - Közép~; Gîrboviţa, Gîrbojiţa - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DNy-ra - 42, 365
Ótorda: l. Torda
Ozd (Magyar~; Ozd - R): Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 33, 34, 37, 292, 301
Ölyves (Nagy~; Ulieş - R): Kolozs vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉNy-ra - 439
Pád (Spini - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Szászvárostól K-re - 343, 344

Pagocsa (Mező~; Pogăceaua - R): Torda vm.; Maros m. Tordától ÉK-re - 195, 277
Palánk (Drégely~): Hont vm. - 511
Pankota (Pîncota - R): Hunyad vm., Marosi járás; Arad m. Jenőtől DNy-ra - 528
Paszmos (Posmus; Passbusch, Passbesch - R): Kolozs vm.; Beszterce-Naszód m. Marosvásárhelytől É-ra - 173
Patak: l. Sárospatak
Patakfalva (Văleni - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 127, 128, 134, 135, 136, 402
Pelsőc (Plešivec – SZ): Gömör vm. – 91
Petek (Petecu; Petsch - R): Felső-Fehér vm.; Hargita m. Székelyudvarhelytől D-re - 136, 431
Péterfalva (Magyar~; Petrisat, Petrifalău; Petersdorf - R): Küküllő vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DK-re - 35, 38, 279, 319, 435
Péterlaka [Oláh~, Magyar~; Petrilaca (de Mureş); Petersdorf - R]: Alsó-Fehér vm.; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 304, 305, 409
Péterváradja (Petrovaradin -Jugoszlávia): Szerém vm. - 202
Piski (Simeria – R): Hunyad vm., Hunyad m. Gyulafehérvártól DNy-ra – 443
Pócstelke (Păucea; Puschendorf - R): Küküllő vm.; Szeben m. Medgyestől É-ra - 231
Pogacsa: l. Pagocsa
Póka (Păingeni; Pokendorf - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 173, 405
Polyán: számos község neve, talán Nyírmező (Poiana Aiudului - R; Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ény-ra) - 33, 36, 37, 38, 310
Pozsony – 446
Prága - 501, 506
Radnót (Iernut, Ernot; Radnuten - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 252, 254, 266, 409, 481, 497, 538
Radnótfa, Radnótfája (Iernuţeni, Iernutfaia; Etschdorf, Echtorf - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 226
Rákos: számos község neve, valószínűleg Alsó~ (Racoşul de Jos - R) és Felső~ (Racoşul de Sus; Ratsch - R): Felső-Fehér vm.; Kovászna m. Baróttól Ny-ra - 141, 142, 179, 256
Rápolt (Nagy~; Rapoltu Mare; Gross-Rapolden - Kis~; Rapoltel; Klein-Rapolden - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Vajdahunyadtól ÉK-re - 342, 343
Ráska (Kis~, Nagy~): Zemplén m. - 520
Ratibor (Racibórz -Lengyelo.) - 501
Remete (Rîmeţ - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ny-ra - 258
Réten (Retiş; Retersdorf - R): Felső-Fehér vm.; Szeben m. Segesvártól D-re - 177
*Retteg (Reteag, Petru Rareş – R):*Belső-Szolnok vm.; Beszterce – Naszód m. Déstől ÉK-re – 104
Rika erdeje: erdőség a Vargyas és az Olt szögében, a Rika patak mellett - 179
Sárd: több község neve, valószínűleg Şard (R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 363
Sáros vm. – 452
Sárospatak - 91, 108, 495
Sárpatak (Maros~; Glodeni, Şarpotoc; Scharpendorf - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 122, 339, 340
Sebes (Szász~; Sebeş; Mühlbach - R): Szászsebesszék; Fehér m. Gyulafehérvártól D-re - 532
Segesvár (Sighişoara; Schässburg - R): Segesvárszék; Maros m. - 122, 339, 340, 478, 489, 505, 522, 523, 537, 538
Sepsi szék – 265, 266, 268, 273
Sepsiszentgyörgy (Sfîntu Gheorghe; St. Georgen - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Brassótól ÉK-re - 112, 265, 266, 269, 272
Sombor: l. Zsombor
Somolyó, Somolya: l. Csíksomlyó
Sorostély (Şoroştin, Şorstein; Schorsten - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Medgyestől DNy-ra - 264, 330, 480

Sövényfalva (Cornești; Zeunen - R): Küküllő vm.; Maros m. Medgyestől ÉNy-ra - 194
Spring (Șpring; Spring, Gespreng - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyszebentől ÉNy-ra - 393
Suceava (Szucsava - R): Suceava m. - 501
Sülye (Magyar~; Șilea - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 454
Szádvára (Turnianské Podhradie - SZ): Torna vm. - 503
Száldobos (Székely~; Doboșeni - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól É-ra - 290, 366, 367, 368, 514
Szalonta (Nagy~; Salonta - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DNy-ra - 527
Szamos: folyó – 70, 389
Szamosújvár (Gherla; Neuschloss - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 222, 477, 480, 493, 495, 520
Szárazajta (Aita Seacă - R): Háromszék, Miklósvárszék; Kovászna m. Baróttól DK-re - 115, 235
Szászalmás (Szászalmád; Alma Vii; Almen - R): Medgyesszék; Szeben m. Medgyestől D-re - 432
Szászhermány (Hărman; Honigberg - R): Brassói kerület, Barcaság; Brassó m. Brassótól ÉK-re - 122
Szászváros (Orăștie; Broos - R): Szászvárosszék; Hunyad m. Vajdahunyadtól ÉK-re - 78, 91, 101, 183, 204, 215, 242, 252, 267, 336, 338, 342–343, 344, 356, 357, 358, 363, 364, 415, 458
Szászvessződ (Veseud; Wassid - R): Felső-Fehér vm.; Szeben m. Fogarastól ÉNy-ra - 381
Szatmár (Satu Mare - R): Szatmár vm.; Szatmár m. - 237, 315, 486, 502, 505, 520, 531, 532
Szeben (Nagy~; Sibiu; Hermannstadt - R): Szebenszék; Szeben m. - 64, 82, 98, 101, 102, 152, 188, 190, 231, 233, 234, 245, 257, 259, 263, 321, 326, 333, 336, 353, 355, 360, 362, 364, 397, 398, 399, 400, 409, 434, 470, 478, 484, 504, 531, 536, 537
Szécsény - 511
Szék (Sic; Seck - R): Doboka vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 122, 257, 269, 297, 330, 461
Székelyföldvár (Războieni-Cetate, Feldioara; Kaltherberg - R): Aranyosszék; Maros m. Nagyenyedtől ÉK-re - 132, 426
Székelyhid (Șăcueni - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól É-ra - 252
Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc; Kreutz - R): Udvarhelyszék, Keresztúr fiúszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől Ny-ra - 257
Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc; Oderhellen, Hofmarkt - R): Udvarhelyszék; Hargita m. - 56, 57, 94, 99, 104, 105, 106, 107, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 138, 142, 146, 155, 157, 161, 162, 167, 168, 170, 171, 174, 179, 180, 185, 202, 204, 211, 221, 236, 263, 267, 312, 364, 366, 387, 415, 420, 421, 423, 424, 429, 433, 447, 453, 460, 477
Szentágota (Agnita; Agnetheln - R): Nagysinkszék; Szeben m. Nagyszebentől ÉK-re - 493, 494
Szentbenedek (Magyar~; Sînbenedic - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől K-re - 415, 453
Szentgyörgy: számos község neve; nem azonosítható - 255
Szentkirály: l. Gyéres~, ill. Maros~
Szentlászló: számos község neve, nem azonosítható - 295
Szentmárton: számos község neve, nem azonosítható - 150, 423
Szentmihályfalva (Alsó~; Sînmihaiu de Jos - Felső~; Sînmihaiu de Sus, Mihai Viteazul - R): Aranyosszék; Kolozs vm. Tordától D-re - 35, 275, 313, 350
Szentpál: számos község neve; valószínűleg Magyar~ (Sînpaul - R; Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉNy-ra) vagy Kerelő~ (l. ott) - 480
Szentsimon: l. Csíkszentsimon
Szereda: l. Csíkszereda
Sziget: l. Máramarossziget
Szilágy vm. – 226, 233, 384
Szilisztra (Szilisztra - Bulgária) - 523, 527
Szinye (Radák~; Răzbuneni - R): Belső-Szolnok vm.; Kolozs m. Déstől Ny-ra - 480
Szklabina (Sklabina - SZ): Turóc vm. - 510
Szolnok (Belső-Szolnok) vm. - 505
Szolokma (Solocma - R): Udvarhelyszék; Maros m. Székelyudvarhelytől ÉNy-ra - 204

Szőllős (Nagy~, Keménynagy~; Seleuş; Alesch - R): Segesvárszék; Maros m. Segesvártól ÉNy-ra - 538
Szurduk (Surduc - R): Belső-Szolnok vm.; Szilágy m. Zsibótól K-re - 403, 404
Tard: Borsod vm. - 139
Tasnád (Tăşnad; Trestenburg - R): Közép-Szolnok vm.; Szatmár m. Margitától ÉK-re - 345
Telekfalva (Teleac - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 127, 134
Temesvár (Timişoara; Temeswar - R): Temes vm.; Temes m. - 179, 482, 523
Tibor (Tibru - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Tövistől Ny-ra - 197
Tokaj - 299, 313, 510, 515, 525, 531
Topa (Körös~; Topa de Criş - R): Bihar vm.; Bihar m. Nagyváradtól DK-re - 522, 523
Topánfalva (Cîmpeni; Topesdorf - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől Ny-ra - 387
Toplic: számos község neve; nem azonosítható - 469
Torda (Turda; Thorenburg, Torembrich - R): Torda vm.; Kolozs m. Az Aranyos partján - 36, 37, 38, 40, 43, 90, 94, 106, 275, 276, 282, 331, 337, 354, 379, 392, 393, 402, 417, 460, 477, 478, 515, 527
Torja (Al~ és Fel~; Turia; Torian – R): Háromszék, Kézdi szék; Kovászna m. Kézdivásárhelytől ÉNy-ra - 271
Torockó (Rimetea, Trăscău; Eisenburg, Eisenmarkt - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 59, 230, 345, 400, 419, 456
Torockószentgyörgy (Colţeşti, Sînge orgiul Trăscăului - R): Torda vm.; Fehér m. Nagyenyedtől ÉNy-ra - 31, 32, 89, 108, 205, 212, 216, 275, 277, 279, 280, 319, 323, 340, 363, 380, 391, 400, 444
Tót utca: utca Nagyenyeden. Ma Ştefan cel Mare utca - 334
Tölcsvár, Törcsvár (Bran; Törzburg - R): Törcsvári dominium; Brassó m. Brassótól DNy-ra - 55, 270, 447, 539
Tövis (Teiuş; Dreikirchen, Dornen - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Nagyenyedtől DNy-ra - 51, 216, 265, 287, 345, 354, 355
Tövis utca: utca Nagyenyeden. Ma Cuza Vodă (Şosea Naţional) utca - 108
Trieszt – 202
Tristia (Trestia - R): Hunyad vm.; Hunyad m. Dévától É-ra - 261
Tűr (Tiur, Tuur - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Balázsfalvától DNy-ra - 240, 314, 462
Udvarhely: l. Székelyudvarhely
Udvarhelyszék - 128, 136, 137, 153, 171, 184, 185, 191, 203, 242, 257, 267, 287, 292, 353, 373, 375, 422, 423, 447, 458, 463, 480, 493, 499
Ugra (Maros~; Ogra - R): Küküllő vm.; Maros m. Marosvásárhelytől DNy-ra - 72
Újvár: l. Maros~ és Szamos~
Utrecht – 196, 310
Uzon (Ozun; Usendorff - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől DK-re - 266, 268
Ürmös (Ormeniş; Ermesch, Irmesch - R): Küküllő vm.; Maros m. Segesvártól ÉK-re - 430
Vajasd: patak – 481
Vajdahunyad: l. Hunyad
Vajdakamarás (Vaida-Cămăraş - R): Kolozs vm.; Kolozs m. Kolozsvártól ÉK-re - 240
Vajdaszentiván (Voivodeni, Sîntioana; Johannisdorf - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 161, 173, 178, 440
Várad (Nagy~; Oradea; Wardein - R): Bihar vm.; Bihar m. - 192, 257, 316, 318, 502, 504, 506, 510, 514, 515, 521, 522, 524, 527, 536, 537
Varcogás utca (ném. Schwarze gasse): utca Nagyenyeden. Ma Lenin utca - 243, 345, 351, 436
Varga patak: Székelyudvarhely városát átszelő patak a régi Varga utca (ma November 7. utca) hosszában - 420
Vargyas (Vîrghiş - R): Udvarhelyszék, Bardóc fiúszék; Kovászna m. Baróttól ÉNy-ra - 111, 117, 132, 200
Várhegy (Pinár; Chinari; Schlossberg - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől É-ra - 339

Varsó – 202
Vásárhely: l. Marosvásárhely
Vaskoh (Vaşcău - R): Bihar vm.; Bihar m. Jenőtől K-re - 210
Vécs (Maros~; Brîncoveneşti; Wetsch - R): Torda vm.; Maros m. Marosvásárhelytől ÉK-re - 162, 296, 439
Velence – 187, 201
Veresmart (Maros~; Vereşmort - R): Aranyosszék; Fehér m. Nagyenyedtől ÉK-re (ma Felvinccel egyesítve) - 33
Verespatak (Roşia Montana; Goldbach, Rotseifen - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól ÉNy-ra - 464
Világos (Şiria; Hellburg - R): Arad vm.; Arad m. Aradtól ÉK-re - 529
Visk (Viskovo - Ukrajna): Máramaros vm. - 85, 196
Vízakna (Ocna Sibiului, Vizocna; Salzburg - R): Alsó-Fehér vm.; Szeben m. Szebentől ÉNy-ra - 83, 105, 263, 345, 362, 397, 443
Vóldorf (Văleni, Valendorf; Woldorf, Wallendorf - R): Felső-Fehér vm.; Hargita m. Székelyudvarhelytől DK-re - 159, 458, 463
Zabola (Zăbala; Gebissdorf - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától É-ra - 423
Zágon (Zagon - R): Háromszék, Orbai szék; Kovászna m. Kovásznától DNy-ra - 191
Zágráb – 322
Zalány (Zălan - R): Háromszék, Sepsi szék; Kovászna m. Sepsiszentgyörgytől É-ra - 273, 274
Zalatna (Zlatna; Klein-Schlatten - R): Alsó-Fehér vm.; Fehér m. Gyulafehérvártól Ny-ra - 261, 359, 464
Zernyest (Zărneşti; Zernescht - R): Brassói kerület, Törcsvári dominium; Brassó m. Brassótól DNy-ra - 274
Zetelaka (Zetea - R): Udvarhelyszék; Hargita m. Székelyudvarhelytől ÉK-re - 132, 323
Zilah (Zalău; Zillenmarkt - R): Közép-Szolnok vm.; Szilágy m. Déstől Ny-ra - 106, 111, 433
Zsibó (Jibou - R): Közép-Szolnok vm.; Szilágy m. Déstől ÉNy-ra - 341, 371
Zsombor (Székely~; Jimbor; Sommerburg - R): Kőhalomszék; Brassó m. Székelyudvarhelytől DK-re - 426

Abats János, mh. 1788 – Hunyadi (Bánffy~) Abats Márton ótordai ref. pap f., Márton öccse. Az 1734–35. tanévtől 1741-ig Franekerben tanult. Hazatérve aranyosgerendi ref. lelkész. A nagyenyedi egyházmegye jegyzője, 1773-tól esperese. Nyomtatásban egy prédikációja jelent meg. – 350

Abats Márton, 1710k.–1768 – Hunyadi (Bánffy~) Abats Márton ótordai ref. pap f., János testvére. Tanulmányait 1726-tól Nagyenyeden, majd Kolozsvárt, 1732-től Franekerben, 1736-ban Utrechtben végezte. Hazatérve 1737-től apja utódaként ótordai ref. lelkész. Hermányi egyik funebralis orátora. – 338, 379

Ábrahám Istvánné – enyedi lakos. – 244

Absolon Dániel – késmárki származású; előbb Zrínyi Ilona titkára, majd Thököly Imre szolgálatában állt; utóbb a császáriakhoz pártolt. A császári Erdélyben hadbiztos és a főparancsnokok titkára. – 482,486

Acton, Karl Ludwig – Rabutin titkára és tolmácsa Erdélyben. – 484, 488

Adorján Judit – Árkosi Benedekné, enyedi lakos. – 46, 105

Aemilius, Robertus, 1663–1729 – Leidenben teológiát tanult. Lelkész, majd 1702-től a leideni egyetem teológiaprofesszora; utóbb rektora. – 83, 84, 443–444

Ágost Frigyes, I., 1670–1733 – szász választófejedelem (1694–1733), II. Ágost néven lengyel király (1697–1706, 1709–1733). – 430

Ágost Frigyes, II., 1696–1763 – szász választófejedelem (1733–1763), III. Ágost néven lengyel király (1734–1763). – 202

Ahmed, I., 1590–1617 – III. Mehmed f., török szultán (1603–1617). – 505

Ajtai Benjamin – l. Ajtai Incze Benjamin.

Ajtai Gergely – l. Szigeti Gergely.

Ajtai Mihály – l. Ajtai Abód Mihály.

Ajtai Abód Mihály, 1704–1776 – szárazajtai székely származású. Tanulmányait Marosvásárhelyen, 1719-től Nagyenyeden, majd Szászvárosban végezte. 1722-ben Enyeden iratkozott be. Itt a héber nyelv praesese. Előbb Bethlen István, György és László nevelője volt, utóbb a Teleki családban udvari pap. 1732-től Odera-Frankfurtban, 1734–35-ben Franekerben tanult. Hazatérve Bethlen Kata udvari papja lett. 1737 novemberében az enyedi kollégium tanárává választották, hivatalát 1738 januárjában foglalta el. Keleti nyelveket, történelmet tanított. 1760-ban az iskola rektora; 1775-ben nyugalomba vonult. Gazdag funebralis oratori és tudományos munkásságot folytatott. Nőtlen lévén alumnusok ellátásával, éremgyűjtemény és taneszközök ajándékozásával a kollégiumot komolyan támogatta. – 50, 76, 198, 199, 218–219, 235, 255, 258, 259, 265, 312–313, 324, 337, 392, 465

Ajtai Benkő István, id. – középajtai származású. Fiai: István, Mihály és Sámuel. – 289–290, 453

Ajtai Benkő István, ifj., 1703k.–175? – id. István f., Mihály és Sámuel testvére. Székelyudvarhelyen tanult. Csernátonban Bernáld János gyermekeinek, Györgynek és Krisztinának tanítója. 1723-ban iratkozott be Enyeden. Magyarigeni mester; utóbb szentbenedeki, sülyei, kutyfalvi ref. lelkész. Feleségével együtt, öngyilkosság gyanújával terhelten halt meg. – 290, 453

Ajtai Benkő Mihály, 1698k.–1771u. – id. István f., Hermányi sógora; Benkő József történetíró apja. 1715-ben iratkozott be Enyeden. Előbb Magyarhermányban, 1728-tól Bardócon ref. lelkész, itt egyházmegyei jegyző. 1752-től Középajtán szolgált, 1755-től erdővidéki esperes. 1767-ben papságáról, 1768-ban esperességéről lemondott. – 49, 153, 160, 290, 453
~-né: Hermányi Dienes Judit.

Ajtai Benkő Sámuel – id. István f., ifj. István és Mihály testvére; Vég Márton veje. – 290

Ajtai Incze András – szárazajtai származású. 1683-ban iratkozott be Enyeden, itt contrascriba, majd senior volt. Középajtai mester, bodosi ref. pap; Hermányi Dienes Péter mellett az erdővidéki esperesség jegyzője. Papságából a fia, Benjamin kitúrta, vacantiában halt meg. – 115, 116, 142, 143, 145–148, 289

Ajtai Incze Benjamin, 1695k.–1763u. – András f. 1715-ben iratkozott be Enyeden, innen paráznaságért kicsapták (a matricula szerint „cum propudio discessit"). Apját kitúrta a bodosi eklézsiából. – 83, 116, 148, 254
Ajtai Szabó András, 1690–1733 – Tamás f., György bátyja. Középajtai származású. Tanulmányait Székelyudvarhelyen és Nagyenyeden végezte, gr. Teleki József és Sándor pártfogoltja. 1713-tól Hallében tanult, orvosdoktori címet szerzett. Megfordult Odera-Frankfurtban, Berlinben, Leidenben, Heemstedeben, Londonban, Oxfordban, Baselben is. Hazatérve Teleki József udvarában, majd Szásznádason működött orvosként. – 172,173, 174
Ajtai Szabó György – Tamás f., András öccse. Középajtai származású. Pókai ref. lelkész. – 172, 173, 174
Ajtai Szabó Tamás, mh. 1719 – középajtai lakos. Fiai András és György. – 172, 173, 174
Albert Ferenc – Hermányi Dienes Péter mostohaapja, hermányi lakos. – 110, 112, 116, 117, 120, 494
~-né: Kis Pető Orsolya.
Albert János – Ferenc és Kis Pető Orsolya f. – 110
Albert Judit – Ferenc és Kis Pető Orsolya idősebb l., Pető Istvánné. – 110
Albert Kata – Ferenc és Kis Pető Orsolya fiatalabb l., Pető Jánosné. – 110
Albisi Vas Gábor, 1697k.–1765u. – 1717-ben iratkozott be Enyeden. 1723-ban nagybányai rektor. 1725-ben Franekerben, 1726-ban Odera-Frankfurtban tanult. 1730-tól marosvásárhelyi káplán, 1731-től berekeresztúri, 1732-től zabolai, majd dálnoki, kézdivásárhelyi, márkosfalvi ref. lelkész. 1760-tól Szatmári Pap Zsigmond püspök mellett egyházkerületi jegyző, a kézdi egyházmegye esperese. – 191, 272–274, 377
Ali pasa, mh. 1664 – az 1660–1661-ben Erdélyben működő hadak főszerdárja, Várad meghódítója; ő űzte ki Keményt Erdélyből, s tette fejedelemmé Apafi Mihályt. 1664-ben kivégezték. – 536, 537, 538
Almádi Andrásné – Ördög Kata.
Alsó István – pagocsai birtokos nemes; talán az 1758k. meghalt Istvánnal, Péter és Balogh Éva fiával azonos. – 195
Alsted, Johann Heinrich, 1588–1638 – Herbornban tanult, itt 1610-ben a filozófia, 1619-ben a teológia professzora. 1629-ben Bethlen Gábor hívására Gyulafehérvárra jött, az újonnan alapított főiskolára. Filozófiájában Raimundus Lullus és Petrus Ramus követője. A föderálteológia híve, az enciklopédikus irányzat egyik úttörője, enciklopédiája Apácainak is forrásul szolgált. Comeniusra is nagy hatással volt pedagógiai gondolataival. – 135
Alting, Jacob, 1618–1679 – Groningenben tanult, de megfordult Utrechtben, Leidenben, Franekerben is. 1640-ben Angliába utazott. 1645-ben magisteri és filozófiai doktori címet nyert. 1651-től szülővárosában, Heidelbergben működött. Teológus és filológus, a keleti nyelvek szakértője. A protestáns ortodoxia elleni küzdelem tevékeny résztvevője. – 119, 366
Alvinczi Erzsébet (Kempelen I. 88. szerint deési, András és Tisza Sára l., Lukinich 492–493. szerint borbereki), mh. 1742 – 1697 áprilisától Bethlen János jegyese, augusztustól felesége. 5 leánya és 2 fia ért felnőtt kort. – 427, 445
Alvinczi Gábor, borbereki, br., id., 1686–1751 – Péter és Lipcsei Éva f. Az erdélyi gubernium levéltárosa, majd titkára, végül tanácsosa. 1736-tól a nagyenyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1744-től báró. Első felesége Vitéz Zsuzsanna, második Boér Zsuzsanna, harmadik Gyulai Kata. – 96, 365
~-né: Vitéz Zsuzsanna.
Alvinczi István, deési, mh. 1680 – András f., erdélyi sóbányakamarai felügyelő. – 481
Alvinczi Péter, borbereki, 1639k.–1701 – Péter ref. lelkész dédunokája. 1675-ben az erdélyi fejedelmi birtokok és a fiscusi jövedelmek felügyelője, 1681-ben ítélőmester. – 120–121
Andormányi József – 1711-ben az enyedi colligentes osztály tanulója. Enyedi lakos, Berzi János veje. – 389–390
Andormányiné – enyedi lakos 1714 előtt. – 339
Anger – ev. német tiszt Enyeden 1735–1760 között. – 398
Angyal Péter – gazda. – 384
~-né: Pápai Juci.

Antos Mária, rétyi – István és Szacsvai Éva l. (?). Előbb Benei Istvánné, elválva Losonciné (Túri Lászlóné?). Második férje megölte. – 146, 147
Apafi Mihály, I., apa-nagyfalvi, 1632–1690 – György fejedelmi tanácsos és Petki Borbála f. 1661-től Erdély fejedelme. – 41, 51, 53, 104, 120, 128, 189, 192, 203, 238, 251, 265, 309–310, 352, 478, 479, 480, 481, 490, 491, 492, 493, 494, 536–538
~-né: Bornemisza Anna.
Apafi Mihály, II., apa-nagyfalvi, 1676–1713 – I. Apafi Mihály és Bornemisza Anna f. 1681-ben Erdély fejedelmévé választották; 1684-ben megerősítették. Apja halála után azonban sem a Habsburgok, sem a Porta nem kívánták fejedelemségét. Az udvar ellenére Bethlen Katával kötött házassága után Bécsbe rendelték, és lemondatták fejedelemségéről, helyette hercegi címet kapott. Bécsben halt meg. – 55, 237–239, 481, 482, 485–486, 487, 488
~-né: Bethlen Kata.
Apáti – vóldorfi nemes, szolgabíró. – 463
Apor István, altorjai, gr., 1638–1706 – Lázár és Imecs Judit f., Lázár testvére. 1666-ban csíki alkirálybíró, utóbb Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírája; kormányszéki tanácsos, kincstárnok. 1693-tól báró, 1696-tól gróf. A katolikus érdekek képviselője. – 56, 57, 121, 482–483, 484, 485, 488, 489, 490, 495, 496, 497
Apor János, altorjai, br., mh. 1773 – Péter és Kálnoki Borbála f., László és Zsuzsanna testvére. – 271
Apor László, altorjai, br., mh. 1770 – Péter és Kálnoki Borbála f., János és Zsuzsanna testvére. – 271
Apor Lázár, altorjai – Lázár és Nagy Borbála (vagy Imecs Judit) f., István testvére. Béldivel együtt menekült a Portára, de öccse kieszközölte számára a kegyelmet, s visszatért. Az 1683-as hadjáratban csíki főkapitány, majd ítélőmester. – 493, 494, 495
Apor Péter, altorjai, br., 1676–1752 – János és Vajna Katalin f., gyámja Apor Farkas, majd gr. Apor István. Tanulmányait 1686-tól Kolozsvárt, majd Nagyszombatban végezte, itt jogot és filozófiát tanult. 1699-től Küküllő vm. főispánja. 1704-ben Brassóba húzódott, 1705-ben Moldvába menekült, majd csatlakozott a kurucokhoz. 1706–1707-ben Brassóban a császáriak tartották fogva. 1708-ban Háromszék, 1709-ben Miklósvárszék főkirálybírója. 1713-tól báró. Történetíró, emlékíró. Fiai: László és János, lánya Zsuzsanna. – 271, 369, 395
~-né: Kálnoki Borbála.
Apor Zsuzsanna, altorjai, 1701–1728 – Péter és Kálnoki Borbála l. 1716-tól gr. Haller Jánosné. Kéziratos szakácskönyve maradt fenn 1727-ből. – 395
Apor – ügyvéd, zalányi birtokos 1740–1750 között; valószínűleg a zaláni Apor székely nemes családból származott. – 274
Apuleius, Lucius, 125k.–180 – észak-afrikai születésű római író, szónok, platonista filozófus, a *Metamorphoses (Az aranyszamár)* c. regény írója. – 405
Aranka György – l. Zágoni Aranka György.
Árapataki Jó Ferenc – udvarhelyi deák, Hermányi iskolatársa. Vóldorfi papságában halt meg. – 159
Arisztotelész, i.e. 384–322 – 165, 284
Árkosi Benedek – az enyedi iskola rektora 1657-ben. Talán azonos az 1660-ban meghalt Árkosi Gelei (Tegző) Benedekkel, aki Padovában és Franekerben tanult 1636–1642 között; 1645-től Kolozsvárt tanár. – 46, 105
~né: Adorján Judit.
Árkosi Zsigmond – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond ref. lelkész és Nagy Borbála f., enyedi ügyvéd. Valószínűleg azonos azzal az Árkosi Zsigmonddal, aki 1727-ben iratkozott be Enyeden, majd Kolozsvárt folytatta tanulmányait. – 372, 373
Árkosiné – valószínűleg Árkosi (Szilágyi) Zsigmond felesége. – 244, 245
Árkosi (Szilágyi) Zsigmond – tanulmányait Gyulafehérvárott végezte, itt Kapusi Sámuel diákja. Utóbb ref. lelkész Bonyhai Simon György esperessége alatt. Fia Zsigmond, veje Tordai Szabó János. – 372–374
~-né: Nagy Borbála.
Árkosi (Szilágyi) – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond első feleségétől való f., udvarhelyszéki pap, I. Frigyes Vilmos porosz király katonája; hazajőve Magyarországon élt. – 373

Árkosi (Szilágyi) N. – Zsigmond és Nagy Borbála l. Tordai Szabó Jánosné. – 303, 373
Arnoldi, Nicolaas, 1618–1680 – Gdańskban tanult, Johannes Maccovius földije. 1641-től Franekerben Maccoviusszal együtt Coccejus tanítványa. Megfordult Angliában is. Főleg Franekerben működött. A teológiai vitákból tevékeny részt vállalt. – 266
Aron (Aaron), Petru Pavel, bisztrai, mh. 1764 – a balázsfalvi papneveldében kezdte tanulmányait. Ioan Inocenţiu Micu-Klein (1692–1768) unitus püspök alapítványából Rómában tanult. 1745-től balázsfalvi gk. vikárius, 1752-től (Micu utódjaként) püspök. Ekkor indította meg a már 1738-ban fölállított balázsfalvi nyomda működését. – 464
Atanasie, Anghel, mh. 1713 – Ciugudban (Fehér m.) született. Gyulafehérvári ortodox metropolita, majd unitus püspök (1698–1713), az 1698-ban meghalt Theophilus gk. püspök utódja. 1700-ban a gyulafehérvári zsinaton 58 esperes és pópa élén elfogadta a vallásuniót. – 483
Atyái – baróti plébános. – 151, 370
Avancinus, Nikolaus, 1611–1686 – latinul alkotó osztrák író, költő. Dél-tiroli származású jezsuita, 1633-tól történész, a retorika, filozófia, dogmatika tanára. Egy művét Illyés András fordította le magyarra (*A Jésus Kristus élete*. Nagyszombat 1690.). – 405
Baba Ferenc – l. Vásárhelyi Baba Ferenc.
Baba István – l. Vásárhelyi Baba István.
Baconi István – Péter f. 1717-ben iratkozott be Enyeden; derzsi, majd a baconi gyülekezet szétosztása után kisbaconi ref. lelkész. – 140
Baconi Péter (Péter deák) – fülei, majd olasztelki iskolamester és foltozóvarga. – 139–140, 206
Baconi (Bartók) Zsigmond [Tiptó] – a bibarcfalvi ref. lelkész f. 1715-ben Enyeden a poetae osztályban tanult, 1716-ban iratkozott be. Asszonynépi pap. – 253, 426–427, 452–453
Baconi Incze István, 1716–1776 – Máté kolozsvári ref. lelkész és Bogdányi Sajgó Erzsébet f. Tanulmányait Kolozsvárt, 1741–1745-ig Leidenben és Franekerben végezte. Hazatérve Bánffi Farkas udvari papja. 1749-től a marosvásárhelyi ref. kollégiumban a filozófia és matematika tanára, a wolfiánus filozófia egyik erdélyi szálláskészítője. Több halotti oráció írója. Ifj. Vásárhelyi Tőke István veje, Verestói György sógora. – 245, 327
Baconi Incze Máté, 1679–1742 – nagybaconi származású. Tanulmányait Nagybaconban, Székelyudvarhelyen és Kolozsvárt végezte. 1703-ban zilahi rektor. 1706-tól a franekeri egyetemet látogatta. 1707-ben hazatérve egrespataki ref. lelkész, egyúttal Teleki Mihály udvari papja, majd 1709-től máramarosszigeti pap. 1714-ben Kolozsvárt a filozófia és a keleti nyelvek, 1717-től a teológia professzora. 1720-tól kolozsvári pap. Főleg halotti orációi jelentek meg. Lánya Zsuzsanna, fiai István és Mihály. Verestói György apósa. – 68, 387, 388
Baconi Incze Zsuzsanna – Máté kolozsvári lelkész és Bogdányi Sajgó Erzsébet l., 1734-től Verestói Györgyné. – 465
Badeni Lajos Vilmos – l. Lajos Vilmos, badeni.
Bagaméri István – valószínűleg Bagaméri András, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, kisenyedi rektor lett, majd világi pályára lépett. – 407
Bagaméri Sámuel – enyedi deák, akadémikus, majd a bányai egyházmegye papja. Valószínűleg az 1715-ben beiratkozott Bagaméri Sámuellel azonos; ő lehetett az, aki felsőbányai származású, enyedi alumnus, jurátus és könyvtáros; 1724-ben az odera-frankfurti, 1726-ban a groningeni egyetemen tanult, majd hazatérve 1727-től nagybányai, 1732-től zsarolyáni, 1736-tól beregszászi, 1743-tól 1767-ig huszti lelkész volt. – 406–407
Bajcsi András, mh. 1710 – enyedi ref. pap. 1686-tól esperes. 1704-ben az egyházmegye seniora, mellette második pap a fia, Sámuel. Gidófalvi János apósa. – 106, 107
Bajcsi Sámuel, mh. 1730 – András nagyenyedi ref. pap f. 1692-ben Franekerben tanult. Hazatérve kocsárdi lelkész, majd 1705-től Nagyenyeden második pap előbb apja, majd Marosvásárhelyi Molnár István püspök mellett; annak halála, 1728 után első pap. Egyházmegyei jegyző. – 86, 87, 88, 90, 92, 106, 107, 455, 461
Bajcsi N. – András l., Gidófalvi Jánosné. – 106
Bajusz Enyedi János – l. Nagyenyedi Bajusz János.
Bakcsi László – székely származású. 1722-ben iratkozott be Enyeden. Itt a teológusok vezetője, praeceptor, contrascriba; 1731-ben senior, 1730–1733-ban könyvtáros. 1734-ben Odera--

Frankfurtban, 1735-ben Utrechtben adott ki munkát. Hazatérve torockószentgyörgyi ref. pap. Fiatalon meghalt. – 212, 255
Balassi Bálint, gyarmati és kékkői, br., 1554–1595 – János és Sulyok Anna f. – 126, 132, 257
Balázsfalvi Gyula Gáspár – 35
Bálintfi, mh. 1762 – unitárius ügyvéd. – 471
Baló-fiak, nagybaconi – székely eredetű, Hunyad vármegyei család. Az adott időszakból Antal (a királyi tábla bírája) és Ferenc (mh. 1784, kolozsvári katolikus plébános, később gyulafehérvári kanonok) ismert név szerint. – 236–237
Balog Mihály – szentmihályfalvi lakos. – 35
Bán Sára – előbb Feketéné, aztán Enyedi Horvát Istvánné; özvegyként 1726–1727-ben Bod Péter patrónája volt. – 307, 434
Bán(fi) Sámuel, sárosi – sárosi származású. Tiszttartó, majd kancellista. Eredeti nevét Bánfira változtatta. – 452
~-né: Zeyk Boriska.
Bánffi Ágnes, losonczi – Kapi György felesége. – 316, 494
Bánffi Ágnes, losonczi, sz. 1671u. – Kristóf és bögözi Farkas Margit l., László testvére. Előbb az olasztelki Daniel Ferenc főkirálybíró első felesége; tőle elválva egy udvari lovas legényhez ment férjhez. – 141, 287
Bánffi Ágnes, losonczi – ifj.. Kemény Boldizsárné. – 302
Bánffi Anna, losonczi – Toroczkai Zsigmondné. Péter anyja. – 279
Bánffi Dienes, losonczi., br., 1630–1674 – Mihály és Kapi Judit f. Előbb Rhédei Ferenc, aztán Kemény János párthíve, utóbb Apafihoz csatlakozott. Tanácsos, Kolozs és Doboka vm. főispánja, Kolozsvár és Szamosújvár kapitánya. Az 1660-as évektől báró. Bécsi kapcsolatai, törökellenes föllépései és személyes ellentétek miatt Apafi halálra ítéltette, és kivégeztette. – 447, 479, 480, 491, 492
~-né: Bornemisza Kata.
Bánffi [Dienes] Dénes, losonczi, gr., 1723–1780 – György főispán és Toroczkai Ágnes f. Királyi főlovászmester, Doboka, Küküllő, Zaránd és Kolozs vm. főispánja. 1755-ben katolizált. A barokk fényűzés megtestesítője Erdélyben. – 230–232, 386, 446, 471
~-né: Barcsai Ágnes.
Bánffi Éva, losonczi, br. – Imre és Mikó Zsuzsanna l. Ifj. Zeyk Mózes első felesége; elváltak. – 290, 454
Bánffi Farkas, losonczi, br., 1701–1761 – id. Farkas és Barcsai Erzsébet f. Kormányszéki titoknok, 1754-től a királyi tábla elnöke. – 395
Bánffi György, losonczi, gr., 1660k–1708 – Dienes és Bornemisza Kata f. II. Apafi Mihály gyámja, 1693-tól Erdély első gubernátora. Habsburg-párti politikus. 1696-tól gróf. Hermányinál „gubernátor Bánffi György". – 232, 342, 392, 393, 483, 485, 487, 488, 489, 490, 496, 497, 498
~-né: Bethlen Klára.
Bánffi György, losonczi, gr., ifj., 1688–1735 – György gubernátor és Bethlen Klára f. 1710-től Doboka vm. főispánja, kamarás. – 270, 303, 315, 318, 440
~-né: Toroczkai Ágnes.
Bánffi Imre, losonczi br., sz. 170? – Zsigmond és Filstich Kata f. – 63, 431, 432
~-né: Mikó Zsuzsanna.
Bánffi Kata, losonczi, gr., 1683–1734 – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1700-tól id. br. Wesselényi Istvánné. 500 forint segéllyel támogatta a székelyudvarhelyi iskolát. – 406
Bánffi Klára, losonczi, gr., 1693–1767 – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1711-től gr. Bethlen Ádámné. – 234, 393
Bánffi László, losonczi, br., 1671–1755u. – Kristóf és bögözi Farkas Margit f. A Rákóczi-szabadságharc idején Forgách Simon generális segédtisztje, somlyói kapitány; 1707-ben a Moldvába menekült kurucok egyik vezetője; majd Kraszna vm. főispánja. Naplóíró. – 141, 226, 287
Bánffi Mária, losonczi, gr., mh. 1758k. – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. 1709-től gr. Gyulai Ferenc altábornagy felesége. Udvari papja Huszti Körösi József. – 100

Bánffi Zsigmond, losonczi, mh. 1680k. – János és Lónyai Fruzsina f. II. Rákóczi György alatt Doboka vm. főispánja, később Barcsai híve. I. Apafi Mihály tanácsosa, Fehér vm. főispánja és a rendek elnöke. – 480, 494
Bánffi Zsigmond, losonczi, br. – Kristóf és Bethlen Anna (bögözi Farkas Margit ?) f. 1690-ben Thököly ellen harcolt annak törcsvári betörésekor. – 196, 226, 265, 432
Bánffi Zsuzsanna, losonczi, gr., sz. 168? – György gubernátor és gr. Bethlen Klára l. Előbb Jósika Imréné, 1726-ban megözvegyült, majd br. Hugenpoettné. – 342, 392–393, 538
Bányai – vándorpróféta. – 136
Baranyai Ferencné – Toroczkai Sára.
Barátosi József – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Vargyasi Daniel József fiának, Eleknek tanítója és contrascriba volt, majd 1723-ban akadémiákra indult. Groningenben halt meg. – 334
Barátosi Mihály – újtordai lakos. – 43
Barclay, John, 1582–1621 – skót származású diplomata. 1603-tól Londonban, később Párizsban, 1618-tól Rómában élt. Sokoldalú és tartósan kedvelt író. *Argenis* (1621) c., öt könyvből álló szerelmi története a modern regény fejlődésének jelentős állomása. – 178
Barcsai Ábrahámné – Teleki Krisztina.
Barcsai Ágnes, nagybarcsai, br., mh. 1782 – Gergely és Naláczi Sára l. 1746-tól gr. Bánffi Dénesné. – 231, 471
Barcsai Ákos, nagybarcsai, 161?–1661 – Sándor és Palatics Erzsébet f. I. Rákóczi György alatt lugosi és karánsebesi bán, Hunyad vm. főispánja. Diplomáciai küldetésekben járt el. II. Rákóczi György főtanácsosa, a lengyelországi hadjárat alatt helytartója. 1658 szeptemberében a török II. Rákóczi György ellenében fejedelemmé tette. 1660 végén Kemény János javára lemondott. További szervezkedései miatt Kemény elfogatta. Görgényből Kővárra vitele közben, tisztázatlan körülmények között meggyilkolták. – 478, 536, 537
Barcsai Ferenc, nagybarcsai – István és Nádudvari Judit f. – 358
Barcsai Gergely, br., 1686–1752 – Mihály és Bánffi Kata f. 1719-től Zaránd vm. főispánja. – 231 ~-né – Naláczi Sára.
Barcsai János, nagybarcsai, br., 1715k.–1750e. – Ábrahám és gr. Teleki Krisztina f. Főrangú Hunyad vármegyei nemes. Kolozsvárt tanult, tanítója Huszti András volt. 1732 előtt vette nőül Toroczkai Katát. Támogatta Rettegi Györgyöt. 1742-től báró. – 229, 340, 343, 412
Barcsai Péter, nagybarcsai – Mihály és Kemény Judit f. Apja Barcsai János unokatestvére. – 229
Bárdi Erzsók – enyedi lakos. – 148
Bárdi István – lőrincrévi származású. 1682-ben szerzett nemeslevelet. Enyeden seniorságot viselt, egy évig hadnagy volt. – 380, 419–420
Bardóc Pál, mh. 1763 – 1740-ben Leidenben tanult. 1743-tól szászvárosi ref. lelkész. – 357, 416
Báróczi Éva – Felfalusi Mihályné. – 336
Barók Miklós – enyedi csizmadia. – 316
Baróti István, id. – 1680-ban iratkozott be Enyeden, itt a syntaxisták vezetője volt. Utóbb kézdivásárhelyi rektor. Baconi, majd az 1720-as években csernátoni, végül háromszéki ref. lelkész. Latin és magyar nyelvű verseket, gúnyiratokat írt. Gyermekei Mária, ifj. István és Kálmán. – 67, 145–149, 289, 336, 382–383
Baróti István, ifj. – id. István f. Szigeti Gyula István diákja. – 66, 67, 146, 336
Baróti Kálmán, mh. 1739 – id. István f. 1709-ben iratkozott be Enyeden. Előbb medgyesi iskolamester volt, majd 1715-től Franekerben tanult, itt 1716-ban jelentetett meg egy munkát (ehhez Deési György és Dezső Mihály írtak üdvözlő verseket). Hazatérve 1717-ben fehérgyarmati, 1721-ben hosszúmezői, 1735-ben huszti ref. pap; 1734-től a máramarosi egyházmegye esperese. – 146
Baróti Mária – id. István l. Előbb Mátrai jegyese, utóbb Sebe Gergelyné; férjétől elvált. – 148–149
Barta András – olasztelki módos gazda. – 139, 205
Bartha János – 1661-ben nagyenyedi egyházfi. – 39
Bartók Sándor – l. Torjai Bartók Sándor.
Basarab, Matei, mh. 1654 – Danciu Brîncoveni f., 1632–1654-ig havasalföldi fejedelem. A görög befolyás ellen szövetkező bojárság ültette trónra. Trónralépése után a parasztságra és a társadalom alsóbb rétegeire támaszkodott. A tudomány és kultúra fejlesztője (könyvkiadás,

főiskola-alapítás). Jó kapcsolatot tartott fenn I. és II. Rákóczi Györggyel, segítségüket fölhasználta Vasile Lupu moldvai fejedelem elleni harcaiban. 1644-ben békét kötött Lupuval. Lengyel szövetségben harcolt a törökök ellen. 1653-ban Fintánál végső csapást mért Vasile Lupura. – 526, 530, 531

Básta, Giorgio, 1544–1607 – albán (olasz ?) származású osztrák hadvezér. 1597-től Magyarországon működött; 1598-ban I. Rudolf rendeletére vonult be Erdélybe; itt zsoldosaival kegyetlen eszközökkel kormányzott 1604-ig, Bocskai föllépéséig. – 499, 501

Báthory András, somlyói, 1566–1599 – András szatmári kapitány és Majláth Margit f., Báthory István fejedelem unokaöccse, az ő lengyelországi udvarában nevel/kedett. Előbb warmiai püspök, majd apostoli protonotárius, 1584-től bíboros. 1599-ben, Báthory Zsigmond lemondása után Erdély fejedelmévé választották. Mihail Viteazullal szemben Szebennél (1599. okt. 18.) csatát vesztett, s menekülése közben Csíkszentdomokoson székely katonák megölték. – 501

Báthory Gábor, somlyói, 1589–1613 – István és Bebek Zsuzsanna f. 1608-tól Erdély fejedelme. Bethlen Gábor elől Nagyváradra menekült, itt Szilasi János és Nadányi Gergely megölték. – 503–504

Báthory István, somlyói, 1533–1586 – István erdélyi vajda és Telegdi Kata f. A padovai egyetemen tanult. Váradi kapitány, Bihar vm. főispánja. János Zsigmond híve; annak halála (1571) után erdélyi fejedelem, 1576-tól lengyel király. A kelet-európai lengyel hegemónia megalapozója, Lengyelország határait sikeres háborúkban biztosította Rettegett Iván cárral szemben. Erdélyben az iskolák és a tudomány pártfogója. – 499, 500
~-né: Jagello Anna.

Báthory Kristóf, somlyói, 1530–1581 – István erdélyi vajda és Telegdi Kata f., István öccse. Váradi kapitány, bihari főispán, majd bátyja lengyel királlyá választása után, 1576-tól erdélyi fejedelem. – 500

Báthory Zsigmond, somylói, 1572–1613 – Kristóf és Bocskai Erzsébet f., Báthory István és Bocskai István unokaöccse. 1581–1602 között Erdély fejedelme. Bocskai István befolyására szakított a törökkel, és Rudolf császárral szövetkezett. A tizenötéves háborúban elért kezdeti katonai sikerek után azonban magára maradt a törökkel szemben. Következetlenségeivel, megismétlődő lemondásaival és visszatéréseivel siettette Erdély romlását. Végül elhagyta Erdélyt; Prágában halt meg. – 180, 477, 479, 499, 500, 501, 504, 505, 506
~-né: Mária Christierna.

Báthory Zsófia, somlyói, 1629–1680 – András és Anna Zahrzewska l., a család utolsó sarja; 1643-tól II. Rákóczi György felesége. A házasság létrejötte érdekében látszólag protestáns hitre tért, de férje halála után rekatolizált, és fiát, Ferencet is áttérítette. Vallási türelmetlensége és könyörtelen ellenreformációs módszerei közismertek voltak. – 280–281, 533

Batthyány József, németújvári, gr., 1727–1799 – Lajos és gr. Kinsky Terézia f. Tanulmányait Kőszegen, majd Nagyszombatban végezte, itt filozófiát, jogot és teológiát tanult. 1752-ben esztergomi kanonok, 1755-ben pozsonyi prépost, barsi főesperes, 1759-től erdélyi püspök, 1760-tól kalocsai, 1776-tól esztergomi érsek, 1778-tól bíboros. Antijozefinista politikus, író, a barokk művészetek pártfogója. – 321, 459, 461, 462

Batthyány Lajos, németújvári, gr., 1696–1765 – Ádám és Strattmann Eleonóra f. Kamarás, tanácsos, főpohárnok, 1732-től Magyarország kancellárja, 1751-től nádor. József bíboros apja. – 459

Becskei – Magyarországról származó enyedi deák, Jósika Imre alumnusa. Valószínűleg azonos azzal a Bicskei Györggyel, aki 1714-ben iratkozott be, s előbb Kocsárdon volt iskolamester, majd Magyarországra távozott. – 342

Bedő János – udvarhelyi praeceptor, utóbb bágyi, majd farcádi akadémikus pap; Hermányi távoli rokona. – 156

Békési István – a hunyadi tractus esperese a 17–18. század fordulóján Jenei Sámuel előtt. – 215–216

Bél Márton – enyedi szász pap az 1750-es években. – 108, 262

Béldi Pál, uzoni, 1621–1679 – Kelemen és losonczi Bánffi Zsuzsanna f. Főasztalnok, háromszéki főkapitány. Az 1657-es lengyelországi hadjáratban a lovasság parancsnoka; tatár fogságba

esett, 1661-ben szabadult ki. Apafi fejedelemsége alatt Háromszék főkirálybírája, belsőszolnoki és zarándi főispán, a fejedelmi tanács tagja. Politikai nézetei és részben személyes ellentétek miatt 1676-ban Bethlen Miklóssal együtt börtönbe került. Szabadulása után szervezkedni próbált Apafi és Teleki ellen, de menekülni kényszerült, s a Portán halt meg. – 447, 480, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 539
~-né: Vitéz Zsuzsanna.
Béldi Zsuzsanna, uzoni – Pál és Vitéz Zsuzsanna l., 1672-től Wesselényi Pálné. – 47
Belényesi – szegény ifjú nemes. – 324
Belényesi – 1759-ben egy alumnusa van az enyedi kollégiumban. – 123, 210
Belényesi (Belényi) Zsigmond – Béldivel együtt menekült a Portára. – 493, 495, 539
Benedek János – 1720k. köpeci pap. – 180
Benei István, mh. 1719 – Kapusi Sámuel diákja volt. Akadémiát járt. Baconi pap, egyházmegyei jegyző. Sebe Gergely apósa. A pestisjárványban halt meg. – 145–147, 148, 170, 208, 289
~-né: Antos Mária.
Beniczky Péter, beniczei és micsinyei, 1603–1664 – Ferenc és Dacsó Anna f. Költő, magyar és szlovák nyelvű verseket írt. Balassi és Rimay követője volt. – 126
Bercsényi Imre, székesi, br., mh. 1638 – a Bercsényi család első jelentős tagja. Erdélyből a királyi Magyarországra költözött. Nógrád vár kapitánya, a pozsonyi kamara főtanácsosa. 1633-tól(?) báró. 1634-ben a nádor követe Erdélyben. – 513
Bereck Zsuzsanna – Ötves Fekete Istvánné, gazdag enyedi asszony. – 307, 434
Beregszászi Mózes, 1700–1772 – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Itt a metafizika praesese, a retoristák praeceptora; 1726-ban contrascriba, 1727-ben senior. 1728–1731-ig Leidenben és Franekerben végzett tanulmányok után ref. pap. 1739-től Désen lelkész; 1757-től esperes. Főként halotti orációi jelentek meg. – 70, 273, 282–284
Berkes István, mh. 1719 – középajtai iskolamester Hermányi Dienes Péter papságában. A pestisjárványban halt meg. – 169
Bernáld György, alsócsernátoni, sz. 1710k. – János és Kun Zsófia f. Ifj. Ajtai Benkő István tanította. Katolizált. – 453
Bernáld János, alsócsernátoni, 1680k.–1735e. – Ferenc és Fülöp Margit (Klára?) f. Részt vett a szabadságharban, de később kegyelmet kapott. A kolozsvári konzisztórium tagja. Felesége az 1705-ben elesett vargyasi Daniel Mihály özvegye, Kun Zsófia. – 453
Bernáld Krisztina, alsócsernátoni, sz. 1710k. – János és Kun Zsófia l. Ifj. Ajtai Benkő István tanította. 1743 előtt id. gr. Mikó Miklós felesége. – 453
Berzédi Dániel – Thököly kapitánya. – 225, 226
Berzédi Mihály – Thököly tót deákból lett hadnagya. – 400
Berzenczei László, görgényszentimrei – Miklós apja. Thököly Imre pohárnoka, vele ment Törökországba. Felesége 1703-ban kért számára kegyelmet, hogy hazatérhessen. – 311
Berzenczei Miklós, görgényszentimrei – László f. Kemény László asztali szolgája. – 311–312
Berzétei János, id. – gyulafehérvári pap és professzor. – 404
~-né: – 404
Berzétei János, ifj. – id. János f. – 404
Berzétei József, mh. 1765u. – id. János f. 1740–1743-ban Leidenben tanult Bod Péterrel együtt. Kézdivásárhelyi András veje. – 404, 415
Berzi János – nemes származású enyedi tanácsbeli, Andormányi József apósa. Ötvös. – 351, 389–391
Bessenyei (Bessenye?) György – enyedi szenátor; valószínűleg azonos azzal az 1728-ban beiratkozott enyedi deákkal, akinek neve mellett a matricula a „Pol[iticus]" megjegyzést teszi. – 345, 349
Bethlen Ádám, bethleni, gr., 1691–1748 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Nádudvari Péter tanította. 1727-ben az erdélyi királyi tábla assessora, 1735-ben Fehér megye főispánja; kamarás és titkos tanácsos; 1742-ben országos elnök és főkormányszéki tanácsos. A marosvásárhelyi kollégium főgondnoka, a ref. konzisztórium elnöke. – 76, 79, 233, 234, 264, 356
~-né: Bánffi Klára.

Bethlen Dávid, bethleni, gr., mh. 1779 – János és Alvinczi Erzsébet f. A királyi tábla bírája. 1766-tól a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka. – 427
~-né: Teleki Klára.
Bethlen Domokos, iktári, gr. – Sámuel és Sárpataki Keresztes Borbála f. – 122, 340
~-né: Wesselényi Mária.
Bethlen Elek, bethleni, id., 1643–1691 – Ferenc és Kemény Kata f., Gergely és Farkas testvére. Előbb Kemény János, 1675-től I. Apafi Mihály szolgálatában állt. Az országgyűlés elnöke. Első felesége Kapi Erzsébet (1676), tőle elválva borsai Nagy Klárát vette feleségül (1678k.). – 486, 487, 490
Bethlen Elek, gr., ifj., 1688–1724 – id. Elek és borsai Nagy Klára f. Csatlakozott II. Rákóczi Ferenchez, a fejedelem szűkebb környezetének tagja, a Nemesi Társaság gregáriusa volt. Előbb Rákóczival együtt Lengyelországba menekült, 1711 júliusában azonban, élve az amnesztiával, hazatért. – 290, 291–293, 426
~-né: Pekri Kata.
Bethlen Farkas, bethleni, 1560–1618 – Székely Mózes, majd Bocskai, végül Bethlen Gábor párthíveként fontos tisztségeket töltött be. Küküllő vármegyei főispán. Fia János. – 477
~-né: Kemény Anna.
Bethlen Farkas, bethleni, 1639–1679 – Ferenc és Kemény Kata f., Elek és Gergely testvére, Bethlen János unokaöccse. 1654-ben Gyulafehérvárt tanult. II. Rákóczi György kíséretének tagja, követe. Később Kemény Jánost, majd I. Apafi Mihályt támogatta. 1666-ban fejedelmi tanácsos, 1667-ben Fehér vm. főispánja, 1678-tól kancellár. Történetíró. – 490, 494, 495, 499, 538, 539
Bethlen Farkas, bethleni, gr., 1705–1763 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Tábornok, 1741-től a róla elnevezett gyalogezred tulajdonosa. – 177
Bethlen Ferenc, bethleni, 1601–1655 – Miklós és gelenczei Mihálcz Kata f. 1639-től Fehér vm. főispánja, a fejedelmi ítélőtábla assessora, 1648-tól tanácsos, főudvarmester. Diplomáciai küldetésekben is részt vett. – 533
Bethlen [Ferenc vagy László], bethleni – László nagyobbik f., fiatalon halt meg. – 233
Bethlen Gábor, iktári, 1580–1629 – Farkas és szárhegyi Lázár Druzsiánna f. 1613-tól Erdély, 1619-től Magyarország fejedelme. Sikeres hadvezér, a tudományok, iskolák és egyházak támogatója. 1622-ben megalapította a gyulafehérvári Bethlen-kollégiumot, az enyedi kollégium elődjét. – 477, 499, 503, 504–519, 525, 532
Bethlen Gábor, bethleni, 1711u.–1768 – Ádám és Bánffi Klára f. 1741-ben kamarás, 1744-ben dobokai főispán, 1750-ben az udvari kancellária első tanácsosa, az adóügyi bizottság elnöke. Katolizált; 1754-től udvari kancellár. Buccow-val és Bruckenthallal való ellentéte miatt 1765-ben lemondott; kárpótlásul főudvarmesteri címmel és az aranygyapjas renddel tüntették ki. Diplomáciai megbízatásokat is teljesített. – 391
Bethlen Gergely, bethleni, 1641–1697 – Ferenc és Kemény Kata f., Elek és Farkas testvére. II. Rákóczi György, Kemény János, majd Apafi párthíve. Huszti, majd somlyai főkapitány, táblai ülnök, 1678-ban tanácstag, végül országos főkapitány. Lányai Klára, Kata és Judit. – 482, 483, 486, 487, 490
Bethlen Gergely, bethleni, gr., 1717–1792k. – László és Folti Mária f. Közhivatalt nem viselt. – 415
Bethlen György, bethleni, gr., mh. 1729k. – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Tanítója Nádudvari Péter volt. – 161, 178, 356, 448
~-né: Kollatovith Kata.
Bethlen Imre, bethleni, gr., 1698–1765 – Sámuel és borsai Nagy Borbála f. 1719–1722-ig Belgiumban, Hollandiában, Angliában folytatott tanulmányokat. Hazatérve a Gyulai-ezred tisztje lett. Kapitány; 1730-ban főstrázsamesteri rangban nyugalomba vonult. 1747–1751-ig Kővárvidék főkapitánya, 1752–1755-ig Doboka vm. főispánja, 1754-től guberniumi tanácsos. A ref. főtanács vezéralakja. – 100, 177, 356
~-né: Gyulai Klára.
Bethlen István, iktári, gr., id., 158?–1648 – Farkas és szárhegyi Lázár Druzsiánna f., Bethlen Gábor fejedelem öccse. Máramaros és Hunyad vm. főispánja, 1623-tól gróf. Bátyja magyarországi hadjárata idején, majd halála után Erdély kormányzója, 1630-ban rövid ideig fejedelem. 1636-

ban török segítséggel megpróbálta visszaszerezni az uralmat, sikertelenül. – 519, 520–524, 525–526, 527, 528, 529
Bethlen István, iktári, gr., ifj., 1606–1632 – id. István gubernátor f. 1619-ben Heidelbergben tanult. Bihar vm. főispánja, váradi főkapitány, a gyaloghad tábornoka. – 520, 521, 524, 525
~-né: Széchy Mária.
Bethlen István, bethleni, gr., 1703–1737 – Mihály és Vaji Erzsébet f. Gyámja a nagybátyja, Bethlen József volt, nevelője 1716-ban Borosnyai Lukács János. 1723-ban Macskási Krisztinával kötött házasságot; botrányos házasélet után különváltak. – 67, 78, 81, 101, 178, 335, 338, 443
~-né: Macskási Krisztina.
Bethlen János, bethleni, 1613–1678 – Farkas és Kemény Anna f. Gyámja a mostohaapja, Macskási Ferenc. Keresztúri Pál tanította. A frankfurti egyetemen tanult, onnan 1630-ban tért haza. 1651–1656-ig Torda és Küküllő vm. főispánja. Az 1657-es lengyelországi hadjáratban az erdélyi sereg egyik vezére, krakkói parancsnok. 1659-től kancellár, 1662-ben Fehér vm. főispánja és Udvarhelyszék főkapitánya. A székelyudvarhelyi ref. kollégium alapítója, a nagyenyedi kollégium támogatója, főgondnoka. Történetíró. Első felesége Váradi Borbála, második fricsi Fekete Klára. – 191, 477, 478, 479, 536
~-né: Váradi Borbála.
Bethlen János, bethleni, gr., 1670k–1712u. – Pál és Tordai Margit f. Apja halála után Bethlen Miklós környezetéhez tartozott. 1690-ben Thököly Imre kíséretében volt. 1697-től gróf. Csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz, 1710-ben kiszorult Erdélyből, később azonban sikerült visszatérnie. 1697-től a székelyudvarhelyi kollégium gondnoka. Első felesége Lónyai Erzsébet, második Alvinczi Erzsébet. – 427
~-né: Alvinczi Erzsébet.
Bethlen József, bethleni, gr., 1698–1742 – Miklós kancellár és Rhédei Júlia f. Bethlen István gyámja. 1717-től Máramaros vm. főispánja, 1733k. királyi tanácsos. – 81, 177, 178, 407, 485
Bethlen Judit, bethleni, 1683–1719 – Gergely és Toroczkai Mária l., Klára (Bánffi Györgyné) és Kata (II. Apafi Mihályné) húga. Bánffi György gubernátor házában nevelkedett. Első férje gr. Lázár György; 1716k. megözvegyülve Köleséri Sámuelhez ment feleségül. 1719-ben halt meg, 1720-ban temették. – 360, 362
Bethlen Júlia, bethleni, gr., 1686–1723 – Miklós kancellár és Rhédei Júlia l. 1702-től gr. Teleki Sándor jegyese, 1703-tól felesége. – 432
Bethlen Kata, bethleni, mh. 1725 – Gergely és Toroczkai Mária l., Klára és Judit testvére. 1694 júniusától II. Apafi Mihály jegyese, 1695 júniusától felesége. Követte férjét Bécsbe, ott is halt meg. Neve alatt versek maradtak fönn. – 155, 237, 239, 284, 362, 457, 482
Bethlen Kata, bethleni, gr., 1700–1759 – Sámuel és borsai Nagy Borbála l. 1717-től gr. Haller Lászlóné, megözvegyülve 1722-től gr. Teleki Józsefné. Az erdélyi emlékírás utolsó nagy alakja; a ref. egyház és a könyvkiadás támogatója. Pártfogolta Bod Pétert, aki udvari papja is volt. Könyvtárát az enyedi kollégiumra hagyta. – 95, 100, 132, 177, 264, 311, 330, 358
Bethlen Klára, bethleni, mh. 1709 – Gergely és Toroczkai Mária l., Kata és Judit testvére. 1681-től a gubernátor Bánffi György felesége. – 362, 497
Bethlen László, bethleni, gr., id., 1675–1717 – Farkas kancellár és Ostrosith Borbála f. Gyámja Bethlen Elek volt. Tanulmányait Nagyenyeden végezte, Szathmárnémeti Sámuel volt a tanára. Több ízben járt Erdély követeként Bécsben. A Rákóczi-szabadságharc alatt császárpárti. Küküllő vm. főispánja, 1713-tól guberniumi tanácsos. Az erdélyi ref. egyház főgondnoka. 1712-ben az erdélyi rendek kormányzóságra jelölték. Temetésén Nádudvari Péter, Szigeti Gyula István és Zilahi Sebes András tartott orációt. – 232–233, 356, 426
~-né: 1. Wesselényi Anna; 2. Folti Mária.
Bethlen Mihályné – Vaji Erzsébet.
Bethlen Miklós, bethleni, gr., 1642–1716 – János kancellár és Váradi Borbála f. Keresztúri Pál volt a nevelője. Iskoláit Gyulafehérvárott és Kolozsvárt kezdte, itt Apácai Csere János volt a tanára. 1661–1663 között Heidelbergben, Utrechtben, Leidenben folytatta tanulmányait, Olaszországban, Franciaországban, Angliában is járt. Hazatérve udvarhelyszéki főkapitány; 1676–1677-ben Béldi Pállal együtt börtönbe került. 1681-ben főstrázsamester, 1682-ben a megyei hadak vezére. Később kővári főkapitány, Máramaros vm. főispánja, 1689-ben

tanácsos. 1691-től Erdély kancellárja, 1696-tól gróf. A Rákóczi-szabadságharc alatt letartóztatták, és Bécsbe vitték. Halála előtt kiszabadult, de hazatérni már nem tudott. Író, emlékíró. – 59, 177, 178, 233, 235, 407, 477–498
~-né: 1. Kun Ilona; 2. Rhédei Júlia.
Bethlen Miklós, bethleni, gr., 1720–1781 – Ádám és gr. Bánffi Klára f. 1751-ben kamarás, 1760-tól guberniumi és udvari kamarai tanácsos, 1761-ben tartományi főbiztos, 1767-ben a kincstartóság ideiglenes elnöke, 1772-ben kincstartó, 1777-ben országos elnök. A székely határőrség szervezésében és a türelmetlen rekatolizációban az udvari törekvések feltétlen támogatója. – 233–234
~-né: Csáki Kata.
Bethlen Pál, bethleni, gr., id., 1715–1797 – Elek és gr. Pekri Kata f. 1748–1761-ig a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka, 1754-ben Aranyosszék főbírája, 1759-ben guberniumi tanácsos, 1760-ban kamarás, 1763-ban Torda vm. főispánja, 1765-től királyi főajtónálló, a királyi tábla elnöke. 1789-től a ref. konzisztórium ülnöke. – 234, 294, 295, 296
Bethlen Sámuel, bethleni, gr., id., 1663–1708 – János és fricsi Fekete Klára f. 1689-ben tartományi biztos, 1691-ben küküllői főispán, 1696-tól gróf. 1697-től a királyi tábla ülnöke, 1698-tól marosszéki főkapitány. 1703-ban Rabutinhoz csatlakozott. Rákosi előnevet is használt, mivel mindszenti Budai Péter fiává fogadta, s ráhagyta alsórákosi birtokát és kastélyát; ezt Sámuel újjá is építtette. Támogatta Nádudvari Péter külföldi tanulmányait, 1697-től a marosvásárhelyi iskola gondnoka volt. Fiai György, Ádám, Sámuel, Imre. – 141, 287, 356
~-né: Nagy Borbála.
Bethlen Sámuel, bethleni, gr., ifj., mh. 1755 – id. Sámuel és borsai Nagy Borbála f. Nádudvari Péter tanítványa. 1738-ban Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás vádjával elfogták; 10 hónap múlva bocsátották szabadon. 1743-tól a marosvásárhelyi kollégium gondnoka. 1748-ban guberniumi tanácsos, a királyi tábla ülnöke, fogarasföldi főkapitány.– 356
Bethlen Zsófia, bethleni, sz. 1690k. – Elek és borsai Nagy Klára l. 1717-ben már Mikó Ferencné. Férjétől elvált. – 212, 290, 342, 426
Béza (Bèze), Theodore de, 1519–1605 – svájci származású francia humanista. 1558-tól Genfben tanár és lelkész; 1560-tól Kálvin utóda a reformáció vezetésében. Költő, zsoltárfordító. – 170, 375
Bibarcfalvi Márton – valószínűleg Zsigmond sepsiszentgyörgyi mesternek, az író atyjafiának rokona. Talán azonos az 1711-ben Enyeden beiratkozott Bibarcfalvi Mártonnal, aki a syntaxisták praecese lett, majd vízkórságban ugyanitt meghalt. – 216
Bibarcfalvi Zsigmond, id. – az író távoli rokona; 1680k. sepsiszentgyörgyi mester. – 112–114
Bibarcfalvi Zsigmond, ifj. – id. Zsigmond f., az író távoli rokona. – 113
Bibarcfalvi Osvát László, mh. 1756u. – Bethlen János alumnusaként iratkozott be Enyeden 1709-ben. 1716-ban senior. 1718–1719-ben Franekerben tanult, megfordult Amszterdamban is. Hazatérve nagybaconi ref. lelkész, később egyházmegyei jegyző; 1742–1756-ig az erdővidéki egyházmegye esperese. Talán a nemes származású bibarcfalvi Osvát Ferencnek leszármazottja, aki 1644-ben született, és 1700-ban bardócszéki assessor volt. – 140, 252, 254–255
Biczman Ferenc – talán Becmann, Johann Christoph, 1641–1717 – 1687-től a politika, 1690-től a teológia professzora Odera-Frankfurtban. – 216
Bikfalvi Péter – magyarhermányi prédikátor Hermányi Dienes Péter enyedi deáksága idején. Valószínűleg azonos azzal a Bikfalvi Péterrel, aki 1667-ben, majd 1669-ben is beiratkozott Enyeden, utóbb radnóti rektor lett. – 248–249
Bikfalvi Zsigmond, mh. 1742 – Marosvásárhelyen tanult, itt 1721-ben senior, a teológia praesese és az oratoria praeceptora. 1722-ben Franekerben tanult. Hazatérése után 1725-től haláláig zilahi ref. lelkész; Simén Ferenc veje. – 106
~-né: Simén N.
Bíró Sámuel– registrator, Bánffi György gubernátor titkára. – 489
Bíró Sára – Toroczkai László felesége, 1631 után özvegy. – 391
Bitainé – boszorkányság miatt megégetett enyedi bába. – 419
Blandrata (Biandrata), Giorgio, 1515–1588 – olasz származású. A páviai egyetemen orvosi tanulmányokat végzett. Dogmatikai nézetei miatt Bécsben, ill. Padovában törvényszék elé

állították; Genfbe menekült. 1558-ban Lengyelországba költözött, s végleg elszakadt a kálvinizmustól. 1563-ban János Zsigmond erdélyi fejedelem orvosa és tanácsosa, az antitrinitarizmus terjesztője. Élete végén Dávid Ferenccel is meghasonlott, s orvosi tisztének élt. – 371, 382

Bocskai István, bocskói, 1557–1606 – György és Sulyok Krisztina f. Báthory Zsigmond fejedelemsége alatt váradi kapitány, a tizenötéves háború 1595. évi havasalföldi hadjáratának vezetője. 1604-ben Erdély Habsburg-ellenes erőinek élére állt. 1605-től Erdély és Magyarország fejedelme. – 502

Bod Péter, 1712–1769 – Márton és Sólyom Eufrozina (Anna?) f. 1724-től Enyeden tanult. 1729–1732-ig Nagybányán tanított, majd ismét beiratkozott a kollégiumba. 1733-ban Tűri Mihály családjában tanító; 1736-ban a kollégium könyvtárosa, 1737-ben a héber nyelv tanítója. 1739-től Leidenben tanult. 1743-ban, hazatérve Bethlen Kata udvari papja lett. 1746-tól hévízi, 1749-től haláláig magyarigeni ref. lelkész. 1758-tól a fehérvári egyházmegye jegyzője, 1767-től egyházkerületi jegyző. Író; sokrétű tudományos tevékenységet is folytatott. – 95, 100, 198, 311, 357

Boda István – jobbágy származású enyedi deák. Utóbb a bécsi kancelláriában szolgált Kálnoki Sámuel mellett. 1707-ben Kálnoki Farkassal együtt Moldvába menekült. Feleségét Kálnoki Farkasné környezetéből választotta. – 144

Boda Sándor, fülei, mh. 1711k. – Székelyudvarhelyen tanult; 1690-től Bardócszék jegyzője, 1697-től 1711-ig alkirálybírója, Daniel Ferenc főkirálybíró helyettese. Az író rokona. – 116, 117, 139, 205–206

Bodó – enyedi minorita, 1733-ban gvárdián. Talán azonos Bodor enyedi minoritával. – 109, 189–190

Bodoki Mihály – 1709-ben iratkozott be Enyeden. Itt 1716-ban contrascriba. 1717–1719-ben Franekerben tanult. 1726-ban tért haza. 1730k. rettegi ref. lelkész, majd a széki egyházmegye jegyzője. Talán ő az is, aki 1737–1739-ig kérsemjéni pap; vagy aki 1730–1738 között bálványosváraljai, 1746-ban apanagyfalvi, 1755-ben szamosújvár-németi lelkész. – 252

Bodokiné – Enyedi Klára.

Bodor Elek – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen. – 207

Bodor Mózes, sz. 1700k. – az író enyedi diáktársa. 1717-ben iratkozott be, utána Belgiumban, Groningenben tanult. Hazatérve dálnoki ref. lelkész. Fiatalon meghalt. – 178

Bodor [Szakáll-bég] – enyedi minorita. Talán azonos pater Bodóval, aki 1733-ban enyedi gvárdián volt. – 218

Bodosi – enyedi minorita. – 109

Boér Ferenc – enyedi főbíró az 1750-es években; talán kövesdi Boér András kancelláriai registrator f. – 261

Boér Simon, kövesdi, 1661–1728 – Ferenc f. Hadbiztos Erdélyben Rabutin mellett, később fogarasi főispán és várparancsnok. – 431

Bogáti János, vízaknai – Sükösd Gábor apósa. A században e néven két vízaknai királybíró is ismert. – 263, 345

Bogáti Pál, vízaknai, mh. 1772 – János f., tartományi biztos. – 263, 396

Bogáti N. – János l., Sükösd Gáborné. – 345, 346

Bogdányi Mihály – enyedi, majd máramarosszigeti pap. Udvarhelyi Tölcséres Mihály apósa. – 106, 354

Bogdányi N. – Mihály l., Udvarhelyi Tölcséres Mihályné. – 106, 354

Bolgár Erzsébet – Székely Jánosné, balázsfalvi lakos. – 38

Bolyai György – Kemény László udvari embere Bükkösön. – 291

Bonaventura – csíksomlyói ferences szerzetes. – 228

Bonaventura – enyedi minorita. – 385

Bonyhai – szászvárosi gazda. – 364

Bonyhai Simon György, 1673–1737 – János és Csókfalvi Botos Zsófia f. 1683-tól Kolozsvárt, 1688-tól Nagyenyeden tanult, itt 1690-ben iratkozott be; tanító, contrascriba, senior volt. Fogarasi rektorság után 1699-ben külföldre indult, Odera-Frankfurtban tanult. 1701-ben bejárta Angliát, Hollandiát, Németországot. 1702 nyarán hazatért. 1703-tól Bethlen Miklós

udvari papja. 1707-től szebeni, 1709-től küküllővári lelkész. 1712-től küküllői esperes, majd egyházkerületi jegyző. 1728-tól püspök. 1929-től Marosvásárhelyt lelkész. Zágoni Aranka György apósa. Zoványi *Lexikon*a szerint 1728-ban, már püspökként Nagyenyed lelkésze is volt; feltűnő azonban, hogy Hermányi e címét sehol nem említi, s a nagyenyedi eklézsia papjai között őt nem sorolja föl. Felesége Baló-lány. – 60–61, 63, 94, 145, 195, 283, 362, 372, 432

Bonyhai Simon Mária – György püspök l. Zágoni Aranka Györgyné. – 327

Borbély Ferenc – udvarhelyi gazda. – 425

Borbély György, simai, 1543k.–1603 – Békés vm.-ből származott. Katonai pályáját Gyulán kezdte. Báthory István, majd 1595-ben Báthory Zsigmond szolgálatában állt. Karánsebesi bán, sikeres hadvezér. 1603-ban gyulafehérvári kapitány, az erdélyi sereg fővezére. Bástával szemben a Vaskapunál vereséget szenvedett, és hamarosan meghalt. – 500, 504

Borbély György – udvarhelyi borbély, az író szállásadója. Talán ő az, akitől a kollégium egy telket 1713-ban 30 forintért megvásárolt (Kis Ferenc: i.m. 29–30.). – 155, 174, 175, 207

Borbély János – Bethlen Gábor borbélya. – 518

Borbély Péterné – udvarhelyi özvegyasszony. – 171, 236

Borbély Sára– György l. – 155, 174

Borbereki Dániel, nagyenyedi – talán azonos azzal a Borbereki Dániellel, aki 1687-ben iratkozott be Enyeden, s a matricula szerint világi pályára lépett. – 284, 411

~-né: Cserei Erzsébet.

Borbereki Druzsiánna, nagyenyedi – Dániel és Cserei Erzsébet l., Szántó Mihályné. – 284

Borbereki István, nagyenyedi – enyedi hadnagy. – 261

Bordáti Pál – Kézdivásárhelyi András veje. – 415

Bornemisza Anna, borosjenői, 1630–1688 – Pál jenői főkapitány l., Kata (Bánffi Dienesné) testvére. I. Apafi Mihály felesége. Férje mellett jelentős szerepet játszott az önálló Erdély utolsó éveinek történetében; ő irányította a fejedelmi udvar és a kincstári birtokok gazdálkodását is. – 42, 52, 479, 490

Bornemisza Anna Mária, kászoni, br., mh. 1762u. – János Ferenc és gr. Csáki Kata l. 1758-tól br. Jósika Imréné. – 470

Bornemisza János, szendrői, br., mh. 1649u. – 1604-től részt vett Bocskai magyarországi hadjárataiban. Bethlen Gábor híve, 1627-ben kassai altábornok; Bethlen halála után a várat II. Ferdinándnak adta át, de tisztét megőrizte. 1634-ben szendrői várkapitány; 1649-től báró. – 514, 520

Bornemisza Kata, borosjenői, mh. 1685 – Pál jenői főkapitány l., Anna (I. Apafi Mihályné) nővére. Előbb Bethlen Mihály, majd borsai Nagy Pál, végül Bánffi Dienes felesége. – 480

Bornemisza Pál, borosjenői, mh. 1644 – László f. 1633-tól jenői várkapitány, majd I. Rákóczi György udvari főkapitánya és a mezei hadak generálisa. Kemény János fejedelem sógora, I. Apafi Mihály és Bánfi Dienes apósa. Az 1644-es hadjáratban az erdélyi sereg egyik vezére, itt halt meg. – 519

Boros Gáspár – gyalui ref. pap. – 380

~-né: Köpeczi N.

Boros János, mh. 1656 – II. Rákóczi György bizalmas embere. 1650–1651-ben portai követ. 1653-ban a moldvai hadjárat résztvevője. 1655-ben a havasalföldi hadjárat fővezére. – 533

Boros Sára – Gáspár gyalui lelkész és Köpeczi N. l. Második férje Dobolyi Sámuel. – 380–381

Borosné – szászvárosi lakos. – 336

Borosnyai Boldizsár – nagyajtai ref. pap. – 188

Borosnyai János – l. Borosnyai Lukács János.

Borosnyai Judit – l. Borosnyai Nagy Judit.

Borosnyai Márton – l. Borosnyai Nagy Márton.

Borosnyai Pál – l. Borosnyai Nagy Pál.

Borosnyai Lukács János, 1694–1760 – János f., Szigeti Gyula István veje, Zilahi Sebes András apósa. Tanulmányait Nagyborosnyón, 1711-től Nagyenyeden végezte, itt Bethlen István nevelője 1716-ban; 1719-től köztanító. 1720-ban vízaknai rektor. 1721-ben Odera-Frankfurtban, 1722-től Leidenben tanult. Hazatérve, 1726-ban Kemény Simonné udvari papja Vécsen.

1727 januárjában enyedi káplán (első pap Marosvásárhelyi Molnár István püspök, második pap Bajcsi Sámuel), majd második pap; 1729-től első (második pap Nádudvari Sámuel). 1735-től udvarhelyi tanár, az iskola egyik fölvirágoztatója. 1748-tól egyházkerületi jegyző, 1749-től marosvásárhelyi pap, püspök, 1758-tól marosi esperes is. Termékeny egyházi író; emlékirata is maradt fenn. – 81–103, 107, 165, 178, 228, 234, 268, 269, 270, 297, 312, 327–328, 335, 338, 364, 365, 375, 387, 436, 443–444
~-né: Szigeti Gyula Mária.
Borosnyai Nagy János, sz. 1665k. – 1683-ban iratkozott be Enyeden alumnusként. 1691-ben Odera-Frankfurtban, 1692-ben Franekerben tanult, peregrinációja során Bethlen Miklós fiának, Mihálynak nevelője volt. Hazatérve lelkész, 1713–1715k. Vízaknán szolgált. Az író szerint itt Eperjesi Mihály utóda és veje. Gyermekei: Zsigmond, Márton, Mária, Judit, vejei: Tűri Jób és Vásárhelyi Tőke István. – 105
Borosnyai Nagy Judit, mh. 175? – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. l. Vásárhelyi Tőke István felesége. – 243–245
Borosnyai Nagy Mária, mh. 1717u. – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. l. 1717 előtt Tűri Jób felesége. – 243
Borosnyai Nagy Márton, 169?–1738 – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. f., Vásárhelyi Tőke István sógora. 1714-ben iratkozott be Enyeden, utána Hallében tanult, 1729-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Hazatérve Teleki József orvosa, majd Szebenben a gubernium főorvosa. A pestisjárványban halt meg. Herbáriumát a nagyenyedi kollégiumra hagyta. – 243
Borosnyai Nagy Pál, 1750–1780u. – Zsigmond enyedi professzor és Pál Ilona f. 1765-ben imádsággyűjteményt bocsátott közre; 1768-ban iratkozott be Enyeden, majd orvosi tanulmányokra Bécsbe ment. Valószínűleg ő az az enyedi orvos, aki 1780-ban Utrechtben adott ki orvostudományi munkát. – 466, 467
Borosnyai Nagy Zsigmond, 1704–1774 – János vízaknai lelkész és Eperjesi N. f., Vásárhelyi Tőke István sógora. 1721-ben iratkozott be Enyeden, itt a logika és a héber nyelv praesese. 1730-ban Odera-Frankfurtban, 1731-től Leidenben, 1734–1735-ben Franekerben, majd Utrechtben tanult. Megfordult Angliában is. 1736-ban teológiai doktori oklevelet szerzett. Hazatérve 1738-tól enyedi teológiai professzor. Termékeny író és egyházi szónok. – 50, 76, 80–81, 99, 105, 198, 218–219, 235, 243, 244, 312, 337, 358, 376, 444
~-né: Pál Ilona.
Boroszlai Mózes – enyedi minorita, Cserei Ágnes f. (?). – 109, 187–188
Borsai (Debreceni) Pál – tűri ref. lelkész f. 1722-ben iratkozott be Enyeden. A matricula szerint „pol[iticus] factus, subtilis ingenii juvenis". Betűmetsző és óraműves tervei kudarca után Magyarországra, Károlyi Sándor udvarába ment. Öngyilkos lett. – 314–315
~-né: Gyújtó Klára.
Borsos Tamás, ozdi – Sebestyén és Hosszú Krisztina f. 1597-ben marosvásárhelyi jegyző, 1599–1604-ig főbíró. 1603-ban az országgyűlésen a város követe. 1605-től a fejedelmi tábla bírája. Diplomáciai megbízásokat is teljesített, Bethlen Gábor portai követe volt. Követi beszámolói, történeti műve maradt fönn. – 520
Botos – udvarhelyi diák. – 163
Bőjti István – erdélyi kapitány, részt vett Bethlen Gábor és I. Rákóczi György hadjáratain. – 528
Bölöni György – 1724-ben iratkozott be Enyeden, itt a logika praesese volt. Utóbb nagybányai iskolamester lett. – 382
Bölöni Illyés – ref. lelkész 1700–1710k. – 427
Brandenburgi Katalin, 1604–1649 – György Vilmos brandenburgi választófejedelem húga, 1626-tól Bethlen Gábor felesége, 1629-től fejedelem. Erdélyből való távozása után a bécsi udvar pártfogását kereste, katolizált, s 1639-ben Ferenc Albert szász herceghez ment feleségül. – 290, 508, 509, 510, 514, 518–523
Brassói (Coronensis) Mátyás – 1644-ben polyáni ref. pap. – 36
Braun (Braunius), Johannes, 1628–1708 – coccejanus németalföldi teológus és filológus, 1681-től groningeni tanár. – 170, 300–301
Breitinger, Johann Jakob, 1701–1767 – svájci író, a héber, majd a görög nyelv tanára Zürichben. A svájci közoktatás megreformálója, kiadói munkássága is jelentős. – 201

Brekszai Vas Mária – Enyedi Sárdi Gáspárné. – 43

Bruguier Mária Wilhelmina, mh. 1763 – Kemény Jánosné. Bod Péter mondott fölötte halotti beszédet. – 223

Buccow, Adolf Miklós, br., 1712–1764 – György f. Lovassági tábornok, 1762-től az erdélyi főkormányszék elnöke, főparancsnok; 1761-ben ő fékezte meg a görögkeleti románok unióellenes mozgalmát; 1763-ban ő szervezte meg kíméletlen módon a határőr-katonaságot. – 469, 470–471

Buda Gábor, galaci – Hunyad vármegyei birtokos. – 341–342

Buzinkai Mihály, 1630k.–1683 – Sárospatakon tanult, 1651-ben senior volt. 1652-től az utrechti egyetem hallgatója, 1654-től nagybányai rektor, 1656-tól Sárospatakon, 1672-től Gyulafehérvárt tanár. Az általa írott tankönyvek hosszú ideig használatban voltak. – 394

Carafa, Antonio, mh. 1693 – olasz származású császári ezredes és udvari haditanácsos. 1686-ban a felsőmagyarországi császári hadak parancsnoka. Nevét eperjesi és debreceni kegyetlenkedései tették hírhedtté. – 482

Carafa, Geronimo, marchese di Montenegro, 1564–1633 – olasz származású. A 16. század végén a pármai herceg szolgálatában állt. Részt vett 1620-ban a fehérhegyi csatában. III. Ferdinánd birodalmi herceggé nevezte ki. Utóbb spanyol szolgálatban tevékenykedett, és Aragónia alkirálya lett. – 506–507

Cartesius – l. Descartes, René.

Catullus, Caius Valerius, i.e. 84 v. 87–54 – római költő, lírikus. – 352

Cecilia Renata, mh. 1644 – II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra l. Bethlen Gábor 1625-ben feleségül kérte; a házasság politikai okokból nem jött létre. Utóbb IV. Ulászló Zsigmond (ur. 1632–1648) lengyel király felesége. – 509, 534

Chrysostomus – Aranyszájú szent János, 347?–407 – 398-tól konstantinápolyi pátriárka. Hírneves szónok és író. – 119

Cicero, Marcus Tullius, i.e. 106–43 – római író és politikus, a kor legnevesebb szónoka. – 118, 158

Claessen (Classenius), Dietrich Siegfrid, 1685–1743 – a porosz király udvari papja, majd 1720-tól teológiaprofesszor Odera-Frankfurtban. – 268

Clauberg, Johann Christoph, 1622–1665 – filozófus, cartesiánus professzor. Leidenben, Hernbornban és Duisburgban működött. – 158, 159

Coccejus (Koch), Johannes, 1603–1669 – Timann és Elisabeth Baken f. Tanulmányait Brémában, Hamburgban, Franekerben végezte; megfordult Leidenben és Groningenben is. 1630-tól a brémai akadémia tanára. 1635-től Franekerben tanított (1643-tól a teológia tanszéken), 1650-től Leidenben. Frigyteológus; teológiai szemléletének lényege az ember szabad vizsgálódása a szentírás alapján. Teológiai irányzata, a coccejanizmus nagy hatással volt a magyar református kra, bár az 1673-as radnóti zsinat megkísérelte, hogy gátat vessen eszméi terjedése elé. – 123, 128, 147, 148, 183, 196, 251, 289, 332, 341

Comenius, Johannes (Ján Amoš Komenský), 1592–1670 – cseh pedagógus, író. A fejedelmi család meghívására a sárospataki kollégium tanára, átszervezője (1650–1654). Tankönyveit már Magyarországra jövetele előtt használták a hazai iskolák, magyar fordításai is születtek. – 155, 156

Compó Istvánné – az író szállásadója, valószínűleg Székelyudvarhelyen. – 421

Coronensis Mátyás – l. Brassói Mátyás.

Czekeli Simon – enyedi szász pap 1728–1735 között. – 108, 400–401

Czompó Vásárhelyi – l. Vásárhelyi Czompó Mihály.

Curtius Rufus, Quintus, 1. sz. – római író. Fő műve, a *Historiae Alexandri Magni Macedonis* töredékesen maradt ránk. Magyarra Háportoni Forró Pál fordította le (Debrecen 1619.). – 162

Csákány Borosnyai – enyedi deák, az ifjú Csáki Imre udvari embere. – 404, 405–406

Csáki Imre, körösszegi, gr., 1672–1732 – István országbíró és Melith Klára f., Zsigmond tárnokmester öccse. Tanulmányait Kassán, Bécsben, Rómában végezte. Kassai plébános, egri kanonok és címzetes prépost. 1703-tól váradi püspök, 1711-ben kalocsai érsek, 1717-től bíboros; Bács és Bihar főispánja. Jó szervező; fényes udvart vitt. – 318, 403

Csáki Imre, körösszegi, gr., sz. 1700 – István kolozsi főispán és Mikola Ágnes f., Zsigmond kamarás öccse. Nőtlenül halt el. Apja a kardinális Csáki Imre unokatestvére volt. – 403–404
Csáki István, körösszegi, gr., 1603–1662 – István erdélyi hadvezér és Wesselényi Anna f. Bethlen Gábor alatt Kolozs vm. főispánja; tanácsos és kamarás. Brandenburgi Katalin kegyenceként a katolikus párt és a Habsburg–orientáció híve. Miután sikertelenül próbálta megszerezni az erdélyi trónt, a királyi Magyarországra menekült, itt Szendrő főkapitánya, Szepes vm. főispánja volt, 1644-től tárnokmester. – 519–520
Csáki Kata, körösszegi, gr., 1726–1794 – Zsigmond kamarás és gr. Haller Kata l. Előbb ifj. br. Bornemisza János, majd gr. Bethlen Miklós felesége. Buzgó katolikus, több vallásos tárgyú könyvet jelentetett meg. – 233
Csáki László, körösszegi, gr., 1640–1708 – István tárnokmester és Perényi Mária f. Doboka vm. főispánja, erdélyi kormányszéki tanácsos, tábornok. 1679-ben Béldivel együtt a Portára menekült. Utóbb kegyelmet kapott, és visszatért; ekkor a Habsburg-párt híve lett. Scharfenberg és Badeni Lajos Vilmos mellett hadakozott. 1703-ban csatlakozott a kurucokhoz. – 492–493, 495, 539
Csáki Zsigmond, körösszegi, gr., 1665–1738 – István országbíró és Lónyai Margit f., Csáki Imre kardinális bátyja. Szepes és Abaúj vm. főispánja, Szendrő kapitánya, tárnokmester, hétszemélyes táblai ülnök. – 318
Csáki Zsigmond, körösszegi, gr., 1696–1735k. – István kolozsi főispán és Mikola Ágnes f., a fiatalon elhalt Imre bátyja. Szepesföld örökös ura, kamarás. Csáki Kata, az írónő apja. Apja, István a kardinális Csáki Imre unokatestvére. – 318
Csapai András, sz. 1660k. – 1679-ben iratkozott be Enyeden. Akadémián járt, hazatérve előbb Kemény János udvari papja, majd Nagyenyed lelkésze lett. A Rákóczi-szabadságharc alatt városa követeként járt Tige-nél, majd Rabutinnál. Könyvtárát a nagyenyedi kollégiumra hagyta. – 107
Császár János – Hermányi Dienes Péter bérese. – 408–409
Császár Péter – 1740-ben Leidenben tanult, ifj. Gyöngyösi Pál diákja volt. Utóbb piski udvari pap. – 443
Csávási István – 1650-ben csekelaki, 1656-ban gerendkeresztúri ref. lelkész. – 38, 39
Csécsi János, ifj., 1689–1769 – id. János sárospataki tanár és Rajczi Klára f. Tanulmányait Kassán és Sárospatakon végezte. 1709-től külföldi akadémiákon járt (Franeker, Utrecht, Harderwijk, Anglia, Zürich, Genf, Bern, Olaszország, Franciaország). 1712-ben visszatért Sárospatakra. 1713 februárjában átvette apja tanszékét: egyháztörténetet, matematikát, nyelveket tanított. 1717–1719 között egyedül volt professzor. 1719-ben meg kellett osztoznia Nagymihályi Szomoló Gergellyel. Állandó háborúskodásban élt előbb Füleki András rektorral, majd Nagymihályival és Azari Nagy István lelkésszel. A tettlegességig fajuló, hosszú háborúskodás és a királyi commissio működése után 1734-ben mindkét professzort elmozdították; Csécsi nyugalomba vonult. Termékeny tudós. – 91, 108, 315
Csegezi – enyedi késcsináló. – 438
Csegődi András – 1721-ben iratkozott be Enyeden; ugyanitt Szigeti Lénárt Jánossal együtt Marosvásárhelyi Molnár István püspök káplánja volt. Előbb sárdi, balázsfalvi, bocsárdi mester, utóbb péterfalvi, szentmihályfalvi ref. lelkész. – 408
Csehi János – udvarhelyszéki pap. – 185
~-né – 185
Csengeri – Kemény Péter tréfás asztali embere. – 223–224
Csengeri – Kemény János inasa; Enyeden tanult. – 333–334
Csengeri K. István, 1628–1671 – Gyulafehérvárott Alsted, Bisterfeld és Piscator tanítványa volt. 1653 augusztusától Leidenben, 1654 júniusától Franekerben, majd ismét Leidenben tanult, itt Coccejust hallgatta. Hazatérve 1655-től dési ref. pap, 1656-tól esperes; 1658-tól kolozsvári lelkész, 1659-től Barcsai Ákos, majd Kemény János udvari prédikátora, utóbb fogarasi pap. 1668-tól Nagyenyeden, Nadányi János utódaként a teológia tanára, majd lelkész; 1670 körül a nagyenyedi egyházmegye esperese; senior. Több teológiai mű szerzője. Talán Csengeri Képíró István rokona. – 41, 105, 411
Csepregi Turkovics Anna – Ferenc és Viski Sára l. – 395

Csepregi Turkovics Ferenc, 1700–1758 – Mihály kolozsvári professzor f. Tanulmányait Kolozsvárt, Baconi Incze Máté alatt végezte; itt 1717-től köztanító, 1720-tól senior. 1721-től Franekerben tanult. 1727-ben tért haza. 1728-ban a történelem és a nyelvészet, 1737-ben a teológia tanára lett a kolozsvári kollégiumban. Egyházi művek, halotti prédikációk írója. – 90, 96, 387, 394–395
~-né: Viski Sára.
Cserei Ágnes, nagyajtai – János fogarasi kapitány és csíki Cserei Judit l., a történetíró, Mihály testvére. Német katonatiszthez ment feleségül. – 187
Cserei Erzsébet, nagyajtai – János fogarasi kapitány és csíki Cserei Judit l., a történetíró, Mihály nővére. 1693-ban ment férjhez Borbereki Dánielhez. – 284, 411
Cserei János, nagyajtai, 167?– 1750 – Farkas és Bideskuti Mária f. Kuruc ezredes volt. Lengyelországba menekült, javai elkobozták. 1719-ben Drezdában volt. Ugyanebben az évben kegyelmet kapott. Hazatérve unokatestvérétől, a történetíró Cserei Mihálytól visszaváltotta birtokait. 1750-ben az unitáriusok világi gondnoka. – 430
~-né: Donáth Anna.
Cserényi Farkas, alsó-balázsfalvi, mh. 1630u. – Doboka vm.-ből származott. 1610–1630 között Belső-szolnok vm. főispánja, tanácsos. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. – 505, 521
Csernátoni Miklós – csernátoni származású. 1720–1722 között székelyudvarhelyi deák. 1722-ben Enyeden iratkozott be. Az alumnusok praesese, a syntaxisták praecese, jurátus, contrascriba volt. Utóbb kovásznai iskolamester. – 264, 382–383
Csernátoni Pál, mh. 1679 – székely származású. Kolozsvárt tanult, itt 1656-ban a retorika és a logika lektora. 1661-ben Bethlen Miklós nevelőjeként külföldön járt (Heidelberg, Utrecht, Leiden; Anglia), utóbb Bethlen Miklós öccse, Pál is csatlakozott hozzájuk. Hazatérve 1668-ban enyedi professzor. – 43
Csernátoni Sámuel, mh. 1759e. – 1696-ban iratkozott be Enyeden. Kézdivásárhelyi rektor, majd ikafalvi, kézdivásárhelyi ref. lelkész, a kézdi egyházmegye esperese. – 125, 149, 289
Csernátoni Cseh Istvánné – Hermányi Dienes Kata.
Csernátoni Cseh Sámuel – Nánási András társa 1722–1723-ban, az angliai peregrinációban. – 85
Csernátoni Cseh – István és Hermányi Dienes Kata f. Kemény Lászlóné Teleki Zsuzsanna alumnusa. – 134
Csernátoni Gajdó Dániel, 1696–1749 – 1714-ben iratkozott be Enyeden, itt Teleki Miklós és László praeceptora, 1720-ban senior. 1721-ben Odera-Frankfurtban, 1722-ben Leidenben tanult. 1726-ban hazatérve előbb ismeretlen helyen, majd 1738-tól Gyulafehérvárott ref. lelkész; 1749-ben esperes. – 83, 84, 85, 86, 90, 443–444
Csernátoni Vajda Péter, 1717–1782 – Nagyenyeden, 1743-tól Leidenben tanult. Hazatérve 1748-tól dési ref. lelkész, utóbb egyházmegyei jegyző, majd 1772-től esperes és egyházkerületi jegyző, 1773-tól az erdélyi egyházkerület püspöke. Márkosfalvi Deák Péter sógora, Abats János apósa. – 282
Csikó Mihály – marosújvári lakos. – 35
Csirke (Tatai) Ferenc, 1707–1765 – István f. Tanulmányait Tatán és Debrecenben végezte (1727–1736). 1740-től balmazújvárosi rektor. 1742-ben külföldi akadémiákra indult. 1743-tól Szoboszlón, 1749-től Debrecenben ref. prédikátor. 1762-ben esperes, 1763-ban a tiszántúli egyházkerület püspöke. Híres szónok. Egy műve Kolozsvárt jelent meg (1752). – 397
Csiszár – katolikus nemes. – 287–288, 345
Csiszér Pál – 1724-ben iratkozott be Enyeden. Pápai Páriz Imre professzorsága alatt oeconomus. A matricula szerint világi pályára lépett. – 330–331
Csolnokasi Györgyné – Zeyk Boriska.
Csombordi Béres Márton – 37
Csombordi Kotis Mihály – csombordi lakos. – 38
Csulai György, 1600e.–1660 – Debrecenben tanult. 1619-ben a heidelbergi egyetem hallgatója volt. Hazatérve gyulafehérvári tanár, 1623-ban székelyudvarhelyi ref. lelkész, az udvarhelyi egyházmegye esperese. 1627-ben nagyenyedi pap, itt is esperes. 1635-től I. Rákóczi György udvari prédikátora, gyulafehérvári lelkész. 1650-től püspök, egyben a gyulafehérvári egyházmegye esperese. – 104, 529, 533

Csutorás Péter – enyedi lakos. – 193–194

Daczó János, sepsiszentgyörgyi, mh. 1690 – László és Barlabási Kata f. I. Apafi Mihály első híveinek egyike. 1663-ban portai követ, 1669-től csíki főkapitány. Pekri Lőrinccel együtt ítélték el Thökölyvel való kapcsolatai miatt; 1690-ben mentették föl. – 490, 492

Daczó – curátor, a sepsi tractusban esperességre segítette Márkosfalvi Deák Pétert. – 269

Dádai János, ifj., 1645–1678 – id. János f. 1662-ben Enyeden, 1665-ben Groningenben és Franekerben, 1666-ban Utrechtben tanult. Belgiumban nősült meg. 1668-ban hazatérve magyarbecei, 1669-től újtordai ref. lelkész. – 43

Dállyai V. György – valószínűleg azonos azzal a Dállyai Györggyel, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, akadémiát járt, s a matricula szerint Barcsai Zsigmond feleségének adományából lett lelkésszé. – 283

Dálnoki [Ördögűző] – ölyvesi ref. lelkész. – 439–441

Danczkai József, magyarigeni, mh. 1767u. – Sámuel és Nagy Krisztina f., Pünkösdi Mihály apósa. 1751-től vicekurátor. – 198–201, 348, 464–465, 466
~-né: Rettegi Judit.

Daniel Ferenc, vargyasi (olasztelki), mh. 1707 – János háromszéki főkapitány és Gerendi Zsófia f. Már 1693 előtt udvarhelyszéki főkirálybíró. Thököly mellett Törökországban kb. hat évet töltött. A Rákóczi-szabadságharc alatt, Brassóban halt meg. Gyermekei nem maradtak. – 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 242–243, 287, 290, 309
~-né: 1. Bánffi Ágnes; 2. Fekete N.

Daniel Gábor, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1720e. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f. János és Lőrinc testvére. Esetleg azonos lehet a Rákóczi-szabadságharc alatt Dévánál elesett Daniel Gáborral. – 140

Daniel István, vargyasi, id. – Ferenc udvarhelyi főkirálybíró és Béldi Judit f., Béldi Pál unokaöccse. Udvarhelyszék főkirálybírája, táblai ülnök, Erdély követeként Bécsben járt. Rész vett Béldi ligájában, ezért 1679-ben bebörtönözték, s csak váltságdíjért szabadult. 1686-ban tábornok. – 481, 493

Daniel István, vargyasi, br., ifj., 1684–1774 – id. István udvarhelyi főkirálybíró és Kemény Zsófia f. 1703-ban unitáriusból református lett. Csatlakozott a Rákóczi-szabadságharchoz. Forgách Simon segédtisztje, majd vezérkari segédtiszt volt, de utóbb elfogadta a szatmári békét. 1717-ben élelmezési biztos. 1737-től báró. 1744-től a nagyenyedi ref. kollégium főgondnoka. 1745-től Udvarhelyszék főkirálybírója. Gondnoka volt a székelyudvarhelyi kollégiumnak, az udvarhelyi és erdővidéki egyházmegyéknek is. Latin nyelvű életrajzi, ill. teológiai munkák írója. – 198–200, 229, 296, 398
~-né: Pekri Polixéna.

Daniel János, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1707u. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f., Gábor és Lőrinc testvére. Brassóban halt meg a Rákóczi-szabadságharc alatt a fia, Ferenc után. – 140, 192, 265

Daniel Jánosné – Daniel Klára.

Daniel József, vargyasi (olasztelki) – Péter és Nagy Zsófia f. Részt vett a Rákóczi-szabadságharcban. 1708-ban már aranyosszéki főkirálybíró. 1717-től felügyelő biztos Aranyosszékben. – 338–339, 426

Daniel Klára, vargyasi – valószínűleg István és Kemény Zsófia l. Vargyasi Daniel János, utóbb Bíró Sámuel felesége. – 242–243

Daniel Lőrinc, vargyasi (olasztelki), 1685k.–1730k. – Mihály háromszéki főkirálybíró és Haller Judit f., János és Gábor testvére. – 140, 192

Daniel Lőrinc, vargyasi (olasztelki), br., 171?–1758u. – Lőrinc és gr. Teleki Borbála f. Kolozsvárt tanult Teleki Sámuellel és Barcsai Jánossal együtt, Huszti András volt a praeceptora; ekkor már árva. Előbb a Veterani-ezredben zászlós, majd Haller ezredében százados. 1751-től báró. 1758-ban királyi táblai assessor. – 412

Daniel Mihály, vargyasi (olasztelki), 1665e.–1700k. – János háromszéki főkirálybíró és Gerendi Zsófia f. Tanácsúr, apja utóda a háromszéki főkirálybírói tisztben. 1685-ben követségben járt Schärffenberg tábornoknál. – 192, 265

~-né: Haller Judit.
Daniel Péter, vargyasi – István udvarhelyi főkirálybíró és Kemény Zsófia f. Feleségétől, Sárosi Ilonától csak Zsófia lánya maradt. – 395
Daniel Zsófia, vargyasi – Péter és Sárosi Ilona l. Gr. Haller János gubernátor harmadik felesége. Négy leányuk született. – 368, 395–396
Daniel – kénosi unitárius gazda. – 179
Daniel – 1761 decemberében búcsúzott ki az enyedi kollégiumból. – 468
Dávid Ferenc, 1520k.–1579 – erdélyi katolikus szász származású reformátor. Kolozsvárt pap, ill. püspök, előbb evangélikus, majd református, végül antitrinitárius hitelveket hirdetett. Egyre radikálisabb vallási reformjai az antitrinitarizmus konzervatívabb híveit, utóbb Blandratát és Socinust is ellene hangolták. 1579-ben perbefogták, és Dévában tartották fogva, itt is halt meg. – 371
Deák József – 268
Deáki (Filep?) Ferenc – valószínűleg Deáki Filep József leszármazottja, kolozsvári ref. lelkész. – 394
Deáki Filep János – id. József f., porosz zsoldban katona. – 71–73
Deáki Filep József, id., 1681–1748 – János erdőszentgyörgyi ref. lelkész és Nagy Anna f., Huszti Lovász Sámuel veje. 1692-től Kolozsvárt tanult, itt köztanító volt. 1707-től Máramarosszigeten tanított. 1709–1711 között Utrechtben, Franekerben, Odera-Frankfurtban tanult. Hallgatta Andalát, Roëlt, Vitringát. Hazatérve 1712-től Désen ref. lelkész; 1715-től kolozsvári lelkész, 1737-től egyházkerületi jegyző, 1740-től püspök, 1742-től kolozs-kalotai esperes is. Termékeny prédikátor. – 62, 68–81, 176, 358, 386–387
~-né: Huszti Lovász Erzsébet.
Deáki Filep József, ifj. – id. József és Huszti Lovász Erzsébet f. Kancellista deák. – 71
Deáki Filep Pál, 1738–1779 – id. József és Huszti Lovász Erzsébet f. Kolozsvárt, majd 1761–1763-ban Utrechtben és Leidenben tanult. Bátyja, Sámuel halála után, 1767-től kolozsvári káplán, 1776-tól ref. lelkész. Több halotti prédikációja jelent meg nyomtatásban. – 74
Deáki Filep Sámuel, 1713–1767 – id. József püspök és Huszti Lovász Erzsébet f. Pál testvére. 1738–1740-ben Leidenben és Utrechtben tanult. Hazatérve 1740-től káplán volt Kolozsvárt apja mellett, annak halála (1748) után a város papja. Termékeny prédikátor. – 69–70, 106, 354
~-né: 1. Udvarhelyi Tölcséres Krisztina; 2. Imreh N.
Debreceni Mihály – Sámuel f. – 259
Debreceni Sámuel – enyedi lakos. Esetleg azonos az alábbival. – 259
Debreceni [Fityfiritty] Sámuel – enyedi csizmadia. Esetleg azonos a fentivel. – 420
Debreceni Henter (Hentes?) István, id., mh. 1686 – 1649-ben Utrechtben, 1650-től Franekerben tanult. Hazatérve enyedi ref. lelkész, 1671-től esperes. Családneve Hentis alakban is előfordul; olykor Mihály néven is szerepel. – 105, 411
Debreceni Henter (Hentes?) István, ifj. – id. István f., ügyvéd. – 411
Décsei (P.) János – 1692-ben iratkozott be Enyeden. Brassói tanító, majd akadémián járt. Hazatérve baconi, majd kézdivásárhelyi ref. lelkész és esperes. 1707k. fogarasi pap és esperes. – 142, 143
Déési György – l. Dézsi Lázár György.
Déési László – 1714–1720 között enyedi deák. – 387
Deési Márton, 1639–1691 – Sárpataki János és Mihály unokaöccse, Szilágyi Péter apósa. Désen, 1654-től Nagybányán, utóbb Sárospatakon tanult. Itt köztanító, Bocskai István mostohafiainak, a Klobusiczky-fiúknak nevelője, senior. Bocskai támogatásával jut ki Leidenbe, itt 1666–1669-ig Coccejus tanítványa. Hazatérve kézdivásárhelyi ref. lelkész és esperes, majd 1761-ben, Csengeri K. István halálával enyedi tanár. A coccejanizmus terjesztője; emiatt 1673-ban egy időre hivatalából fölfüggesztették. – 43, 52, 120, 122–123, 127, 203, 285, 338, 339–340, 374
Deési Zsigmond, id., 1689–1728 – a dési bába f., Marosvásárhelyi Molnár István enyedi első pap veje. 1703-ban iratkozott be Enyeden, itt a cellisták, a syntaxisták, a poetisták és a retoristák praeceptora, a teológia és a szent nyelvek preasese három éven át; 1711-ben senior. 1714-ben Franekerben, 1715-ben Leidenben, 1717-ben Franekerben tanult. Megfordult Groningenben

is. Előbb Bethlen Ádám, majd Teleki Mihály támogatta. Hazatérve 1719-ben zilahi második pap, majd 1723-tól székelyudvarhelyi tanár lett. – 339, 432
Deési Zsigmond, ifj. – id. Zsigmond és Marosvásárhelyi N. f. Enyedi deák; fiatalon meghalt. – 433
Deési Lázár György – l. Dézsi Lázár György.
Démokritosz, kb. i.e. 460–370 – sokoldalú görög filozófus, az antik matematika egyik legjelentősebb alakja. Tanításának alapja az atomizmus. Az emberi történelem mozgatóerejének az anyagi szükségletét tartotta, s a társadalom fejlődését fölfelé ívelőnek látta. Az emberi élet fonákságait átmenetinek tekintette. E vonásai miatt az antik szerzők „nevető filozófusnak" nevezték. Alakja anekdotaképződési központ; neve utóbb – néha megrovó értelemben – a mindenen való nevetés magatartását jelképezte. – 182, 183, 200, 201, 297
Démoszthenész, i.e. 384–322 – athéni államférfi, az ókor egyik legnagyobb szónoka. – 211
Dénes Mihályné – Daniel Ferenc tyúkásznéja. – 141, 287
Dengelegi Bíró Péter, 1597–1648 – nemes származású. Tanulmányait Kolozsvárt és Debrecenben végezte, itt 1617-ben iratkozott be; utóbb Sárospatakra ment át. 1622-ben Szepsiben rektor. 1623-ban Odera-Frankfurtban, 1624-ben Franekerben, 1625-ben Leidenben tanult. Hazatérve 1627–1628-ban kolozsvári tanár, majd alvinci, 1636-tól nagyenyedi ref. lelkész; az egyházmegye esperese, később egyházkerületi jegyző. Hermányi szerint 1635-től esperes, és 1647-ben halt meg. – 104
Descartes (Cartesius), René, 1596–1650 – francia filozófus, matematikus és természettudós. A racionalista filozófia első jelentős képviselője az újkori gondolkodás történetében. – 119, 324, 366
Dézsi Lázár György, 1710k.–1773 – Nádudvari Péter veje, Nádudvari Gergely sógora. Désen tanult. 1727-ben iratkozott be Enyeden, itt a héber nyelv praesese, 1735-ben senior. 1736–1738-ban Odera-Frankfurtban tanult. Hazatérve alsórákosi ref. lelkész, 1742-től enyedi második pap Hermányi Dienes József mellett, egyik funebrális orátora is volt. 1758-tól esperes, 1765-től egyházkerületi jegyző, Zágoni Aranka György halála után, 1767-től püspök. Jelentős irodalmi munkásságot is folytatott. – 74, 108, 304, 313, 359, 388, 465
Dipsei Ferenc – enyedi csizmadia. – 260
Dobai Márton – Toroczkai Zsigmond enyedi alumnusa 1732-ben. A matriculában csak egy Dobai Dániel szerepel. – 319
Dobolyi Bálint – enyedi hadnagy; talán kökösi Dobolyi Bálint, aki testvéreivel együtt 1664-ben kapott nemességet. – 258
Dobolyi Bálintné – Kemény László szállásadója Enyeden. – 346–347
Dobolyi István – enyedi szenátor az író papsága idején. Talán azonos azzal a kökösi Dobolyi Istvánnal, aki Alsó-Fehér megyében 1784-ben igazolta nemességét. – 353
Dobolyi Sámuel – enyedi gazda. – 380–381
~-né: Boros Sára.
Dombi István – 408–409
Domokos Tamás, alsócsernátoni, 161?–1679u. – István és Lázár Judit f. I. Rákóczi György fejedelemsége idején Csíkszék főkirálybírója. A Béldi-ligában való részvétele miatt 1679-ben perbefogták. – 493, 494, 539
Donáth Anna, nagyajtai, 1690k.–1760u. – György l. 1711-től Maurer József felesége; tőle elválva Cserei Jánosné. – 430–431
Donáth György, nagyajtai, mh. 1720k. – előbb Zernyestnél Thököly ellen harcolt, majd átállt hozzá. 1700-ban miklósvárszéki alkirálybíró. II. Rákóczi Ferenc híve. A szabadságharc bukásakor előbb elhagyta az országot, de később kegyelmet kapott, és hazatért. – 151, 197
~-né – 430
Dósa Mihály, makfalvi, mh. 1762u. – Péter marosszéki alkirálybíró vagy Mihály és Tordai Borbála f. A marosvásárhelyi ref. kollégium támogatója. – 326
~-né: Macskási Krisztina.
Dósa – deák; talán Dósa M. György, aki 1714-ben iratkozott be Enyeden, s utóbb torjai lelkész lett. – 87

Drexel, Jeremias, 1581–1638 – jezsuita tanár, lelkész. Ev. vallásúnak született, katolizált, a jezsuitáknál nevelkedett, majd belépett a rendbe. Termékeny egyházi író. 23 évig volt Miksa bajor választófejedelem udvari prédikátora. Több művét lefordították magyarra. – 127
Drugeth Bálint, homonnai, 1577k.–1609 – István ungi főispán és Varkocs Borbála vagy Gyulaffi Fruzsina f. 1603-ban Zemplén vm. főispánja. Az 1605–ös hadjáratban Bocskai fővezére. Bocskai halála után fejedelemjelölt. Utóbb a császár híveként Máramaros főispánja, 1608-tól országbíró. – 502, 503
Drugeth György, homonnai, 1583–1620 – György és Dóczy Fruzsina f. Előbb Bocskai híve, utóbb császárpárti, 1610-ben katolizált. Zempléni főispán, országbíró. A Habsburgok fejedelemjelöltje Bethlen Gábor ellenében. 1619-ben lengyel zsoldosokkal visszavonulásra kényszerítette a Bécset fenyegető Bethlent, de csakhamar kiszorult az országból, Lengyelországba menekült, s ott is halt meg. – 505, 506
Dufresnoy, Lenglet – l. Lenglet–Dufresnoy.
Dujardin Ferencné – Vaji Erzsébet.
Dunod, Antidius, 1640k.–1696 – francia jezsuita és diplomata. I. Lipót megbízásából Erdélynek a Habsburg-birodalomhoz való csatolásán munkálkodott. 1688-ban Teleki Mihállyal ilyen értelmű titkos szerződést kötött. – 481

Ecsedi Mihályné – enyedi lakos. – 315
Edelényi István – marosvásárhelyi deák, majd maroscsapói ref. pap 20 évig. – 298
Egerbegyi Gál András – 44
Egerpataki – a Bethlen–udvar tiszttartója Alsórákoson. – 270–271
Ekhárt Gergely – torockai unitárius esperes. – 303
Ekler, Georgius – Thavonat titkára. – 496, 497
Elekesiné – herepei lakos. – 165
Emilius – l. Aemilius, Robertus.
Enyedi Gáspár – Gáspár jogi doktor f. Orvos, Kézdivásárhelyi András apósa. – 363
Enyedi István, id., 1659–1714 – István nagybányai főbíró f., Sárpataki Nagy Mihály veje (?). Tanulmányait Nagybányán, 1670-ben Debrecenben kezdte; 1679-ben Enyeden iratkozott be, itt contrascriba volt. 1681-ben Kolozsvárt tanító és könyvtáros. 1684-ben Leidenben, 1685-ben Franekerben tanult. Hazatérve 1688-tól felsőbányai, 1691-től marosvásárhelyi ref. lelkész. 1692-től Deési Márton kívánságára enyedi teológiaprofesszor. 1710-ben szélütés érte. Egyházi művek, prédikációk írója. – 107, 122, 123, 127, 338–339, 432, 448, 461
~-né: az író szerint Sárpataki Nagy Mihály lánya, más források szerint Halmágyi Sára. L. Sárpataki Nagy N.
Enyedi István, ifj., 1694k.–1755 – id. István és Halmágyi Sára (az író szerint Sárpataki Nagy Mihály lányának) f. 1709-ben iratkozott be Enyeden testvérével, Sámuellel együtt. Bethlen János alumnusa. 1716-ban Odera-Frankfurtban, 1717-ben Halléban, 1719-ben Leidenben tanult. 1719-ben Halléban orvosdoktori oklevelet szerzett. Megfordult Lipcsében, Drezdában, Rotterdamban, Angliában, Franciaországban is. Hazatérve orvos, kolozsvári szenátor, majd főbíró. – 122, 394
~-né: Récsei Krisztina.
Enyedi János – enyedi csizmadia. – 448
Enyedi Klára – előbb Bodoki esperes felesége, megözvegyülve id. Szigeti Gyula István második felesége. – 335, 336
Enyedi Pál – valószínűleg Enyedi Gál Pál, medgyesi szász származású. Bethlen Farkassal ment a Portára. – 539
Enyedi N. – Gáspár l., Kézdivásárhelyi András első felesége. Elváltak. – 363
Enyedi Figuli János – enyedi származású enyedi pap 1660-ban. – 105
Enyedi Gál Péter – enyedi deák. Valószínűleg azonos azzal az Enyedi Péterrel, aki 1700-ban iratkozott be; előbb ótordai iskolamester volt, majd ellenségei miatt Magyarországra menekült, s visszatérve vízaknai rektor lett; Nagyenyedről nősült. – 208
Enyedi Horvát István – enyedi kuruc kém, Ötves Fekete István mostohaapja. – 307, 434
~-né: Bán Sára.

Enyedi Kun Anna – Radó Jánosné. – 35
Enyedi Sárdi Gáspár – 43
~-né: Brekszai Vas Mária.
Enyedi Tót György – enyedi ügyvéd 1657-ben. – 46, 105
Eperjesi Mihály, 1646–1715 – erdélyi származású, Borosnyai Nagy János apósa. Nagyenyeden tanult, majd 1666-tól Fogarasban volt rektor. Hermányi szerint 1668-ban enyedi második pap. 1671-ben Leidenben, 1672-ben Marburgban, 1673-ban Heidelbergben tanult, itt teológiai doktorátust nyert. Hazatérve Nagyenyeden, 1685-től Vízaknán ref. lelkész. 1682-től a főkonzisztórium tagja. – 105
Erasmus, Desiderius Rotterdamus (Gerhard Gerhards), 1466?–1536 – németalföldi humanista, az európai humanizmus egyik legkiemelkedőbb alakja. – 118
Érsekújvári Sámuel – ref. prédikátor 1720 előtt. – 62
Esterházy Imre, galánthai, gr., 1663–1745 – Imre br. és Bucsányi Zsuzsanna f. Tanulmányait Nagyszombatban, ill. Sopronban végezte. 1680-tól pálos szerzetes. Wandorfban, Bécsújhelyen filozófiát tanult, Rómában a collegium germanico–hungaricum növendéke, teológiai doktor. Hazatérve tanár; a rend generálisa; 1706-ban váci, 1723-ban veszprémi püspök, 1725-ben esztergomi érsek, Magyarország primása, helytartósági tanácsos. Ő koronázta meg Mária Teréziát. – 215
Esterházy Kata, galánthai – a család erdélyi ágából származik. Talán Dániel és gr. Gyulafi Borbála l. Gr. Mikes Ferenc felesége. 1727-től özvegy. – 263, 323, 385
Esterházy Miklós, galánthai, gr., 1582–1645 – magyarországi nagybirtokos, a család hatalmának megalapozója. Katolizált, 1613-tól báró, 1617-től Bereg, 1618-tól Zólyom vm. főispánja; tanácsos, főudvarmester. 1622-től kamarás és országbíró; 1625-től nádor. Politikai célja a császári uralom kiterjesztése Erdélyre. Az erdélyi fejedelmek magyarországi törekvéseinek leghatározottabb ellenzője. – 511, 512, 516, 517, 524
Eszéki István, 1641–1707 – szatmári származású. Sárospatakon, majd 1663-tól Franekerben, Groningenben, Utrechtben, Leidenben tanult. Hazatérve, 1667-től nagybányai rektor, 1669-től aranyosmegyesi ref. lelkész, özvegy Kemény Jánosné udvari papja; utóbb Székelyudvarhelyen, 1675-től Zabolán, 1686k. Kézdivásárhelyen, 1696-tól Désen szolgált, mindhárom helyen espereskent is. A sárospataki és a kolozsvári kollégium könyvtárának gyarapítója; a coccejanizmus erőteljes ellenfele. – 60
Ethfalvi Csiszér Dávid – Sámuel és Verebélyi Ötves Zsófia f., enyedi deák korában meghalt. – 132
Ethfalvi Csiszér Sámuel – farcádi ref. pap. – 132, 133
~-né: Verebélyi Ötves Zsófia.
Euklidész, i.e. 300k. – alexandriai matematikus. Korszakalkotó műve, az *Elemek* 13 könyvben foglalta össze a korabeli görög matematika rendszerét. – 210, 211

Faber – generális. – 347
Fábián – udvarhelyszéki muzsikus. – 353
Fábián Mihályné – gerendi bába. – 35
Fagarasi Ferenc – l. Fogarasi Ferenc.
Fái (Fáji) János, 1705k.–1757 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., József és Sámuel testvére, az író enyedi diáktársa. 1720-ban iratkozott be, a poetisták praeceptora, a zene és a görög nyelv praesese, 1730-ban contrascriba, senior. 1733-ban Utrechtben tanult és disputált. Utóbb alvinci ref. lelkész, majd a gyulafehérvári egyházmegye jegyzője. – 299, 313
Fái (Fáji) József, 1707–1771 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., János és Sámuel testvére. Miriszlón, 1714-től Nagyenyeden tanult, itt 1724-ben iratkozott be; az író iskolatársa volt. A kollégium kántora, 1733-ban contrascriba, a poetisták praeceptora volt. 1734–1737-ig Leidenben és Utrechtben tanult. 1737-ben hazatérve Marosszentkirályon udvari papságot kapott; 1738-tól nagybányai, 1743-tól alsómisztótfalusi, 1745-től szatmárnémeti ref. lelkész, 1762-től a szatmári egyházmegye esperese. – 298, 382
Fái (Fáji) Sámuel, 1698k.–1760 – Radnótfái János miriszlói ref. pap f., János és József testvére, az író enyedi diáktársa. 1715-ben iratkozott be, seniorságot viselt. Bánffi Zsigmond támogatásával Leidenbe ment, s évtizedekig ott élt. – 226–228, 229, 241, 382

Farkas – középajtai zsidó lakos. – 150
Farkasdi – kolozsvári szász deák. – 388–389
Farkasfalvi Pál – bagói ref. lelkész 1636-ban. – 33
Farkasné – a kolozsvári compactor felesége. – 245
Fazakas M. Gábor – nagyenyedi tanácstag. – 183
Fekete Lőrinc, fricsi, 1600e.–1662k. – István f. Előbb lengyelországi csapatok parancsnoka. 1623-ban Bethlen Gábor szolgálatába lépett. I. Rákóczi György fejedelemsége alatt elhagyta Erdélyt. 1633-ban megfosztották birtokaitól. II. Rákóczi György újabb birtokadományban részesítette. – 521
Fekete Lőrinc – registrátor az 1695–ös adóreformban. – 489
Fekete N. – a bardóci nemes családból származott; Daniel Ferenc felesége, 1707-től özvegy. – 142
Fekete – bögözi nemes. – 445
Feketeszemű bába – baconi molnárné, majd enyedi bába; a városból boszorkányság miatt kitiltották. – 416–419
Felenyedi – valószínűleg Felenyedi György, aki 1710-ben iratkozott be Enyeden, s utóbb eceli ref. lelkész lett. – 208
Felfalusi József, 1660k.–1715 – 1676-ban iratkozott be Enyeden, itt contrascriba, Bethlen Miklós fiának, Mihálynak nevelője. 1686–1689 között Franekerben, Leidenben, Odera-Frankfurtban tanult, hazatérve ismét nevelő. 1691-től Marosvásárhelyt a kollégium rektora, 1692-től ugyanitt ref. lelkész; 1711-től esperes. 1713-tól a főkonzisztórium tagja. Tofeus Mihály veje. – 343
Felfalusi Mihály – József esperes és Tofeus Zsófia f.; felesége Báróczi Éva, a testőríró Báróczi Sándor nagynénje. 1711-ben iratkozott be Enyeden; 1714-ben Halléban, 1717-ben Jenában tanult, megfordult Lipcsében is. Hazatérve orvosként működött. – 256, 317
~-né: Báróczi Éva.
Felvinczi Zsigmond – csombordi lakos. – 40
Felvinczi Csóka György – 42
Ferdinánd, II., Habsburg, 1578–1637 – Károly fhg. és Mária bajor hgnő f. 1617-től cseh, 1618-tól magyar király, 1619-től német-római császár. A monarchiában az ellenreformáció egyik kezdeményezője. – 506, 507, 512, 513, 515, 534
Ferdinánd, III., Habsburg, 1608–1657 – II. Ferdinánd és Mária Anna bajor hgnő f. 1637-től Ausztria főhercege, német-római császár, magyar és cseh király. – 531
Ferenc, Assisi szent, 1182–1226 – 246, 395
Ferenc, I., István Lipót, 1708–1765 – Lipót lotharingiai hg. f. és utóda. 1729–1735-ig Lotharingia és Bar hercege, 1732–1736-ig királyi helytartó Magyarországon, 1736-tól Mária Terézia férje. 1737-től Toscana nagyhercege, 1740-től Mária Terézia uralkodótársa, 1745-től I. Ferenc néven német-római császár. – 231
Ferenczi István, patakfalvi, mh. 1693u. – székely nemes, 1644-től mezei kapitány, 1651-től Udvarhelyszék alkirálybírója. – 127, 134, 135
~-né – 135, 402
Flavius, Josephus, 1. sz. – zsidó származású római történetíró. – 123
Fleischer András – szebeni királybíró. 1669-ben bebörtönözték; dévai rabságából csak kezesség és reverzális árán szabadult. – 478
Floka Sándor – abrudbányai lakos. – 338
~-né: Szigeti Gyula Zsuzsanna.
Florus – valószínűleg Lucius Annaeus Florus római történetíró, aki Cicero, Sallustius, Tacitus és főleg Livius nyomán megírta a rómaiak háborúinak történetét. Műve a középkorban, sőt az újkorban is népszerű maradt. – 158, 162
Fodor – abrudbányai unitárius nemes. – 371
Fodor – gyulafehérvári deák, Daniel János, Lőrinc és Gábor praeceptora, majd özvegy anyjuk második férje. – 140, 141, 192
Fodor – baróti katolikus plébános. – 152, 186

Fogarasi Ferenc, 1620k.–1670k. – karánsebesi lelkész. 1647–1649 között Franekerben, Utrechtben, Leidenben tanult. Hazatérve 1649-től gyulafehérvári, 1651-től vízaknai, 1657-től nagyenyedi, majd ismét vízaknai lelkész volt. 1658-ban esperes. Egy katekizmust fordított angolból. – 105
~-né: Szíjgyártó Anna.
Fogarasi Máté – 357
Fogarasi [Kacsó] Sámuel – az író enyedi deáktársa; előzőleg kuruc katona. 1716-ban iratkozott be Enyeden. Magyarigeni iskolamester volt, utóbb Magyarországra ment. – 301, 355
Folti Bálintné – Jósika Mária.
Folti Mária, folti, 1690k.–1764 – Bálint és br. Jósika Mária l. 1709-től gr. Bethlen Lászlóné. A csecsemőkorban elhalt gyermekeken kívül négy fiuk született. – 233, 356, 453
Forgách Zsigmond, gácsi, br., 1565–1621 – Simon és Pemflinger Orsolya f. 1599-ben tanácsos, 1604-ben főpohárnok, 1606-ban országbíró, majd Sáros, Szabolcs és Nógrád vm. főispánja. 1611-ben a felső-magyarországi részek főkapitányaként harcolt Báthory Gábor ellen. 1618-tól nádor. – 504
Földvári Ferenc, tancsi, 1613e.–1657u. – György és Almádi Borbála f. 1643–1654 között konstantinápolyi követ; 1657-ben a lengyelországi hadjáratban tatár rabságba esett. – 528
Franck Bálint, frankensteini, 1643–1697 – Bálint szász gróf f. Nagyszebenben, 1666-ban Altdorfban tanult. 1687-ben jegyző, 1686-tól szebeni királybíró, szász gróf; 1687-től fejedelmi, majd guberniumi tanácsos. I. Lipóttól kapott nemességet. Történeti, közjogi művek írója. – 482
Frigyes, II., Hohenzollern, Nagy, 1712–1786 – 1740-től porosz király. – 72, 234, 373
Frigyes, V., 1596–1632 – pfalzi választófejedelem (1610–1623), cseh király (1619–1620). – 506
Frigyes Vilmos, I., Hohenzollern, 1688–1740 – 1713-tól porosz király. – 373, 428
Fülei – udvarhelyi neutralista deák, 1719-ben a pestisben halt meg. – 168–169, 170
Fürst, Hans – VI. Károly udvari bolondja. – 446
Gajdó Dániel – l. Csernátoni Gajdó Dániel.
Galambfalvi Mózes – 1725-ben iratkozott be Enyeden. A Bethlen családban volt nevelő. Utóbb búni ref. lelkész lett. – 255
Gálfi Erzsébet – Szigeti Gyula Istvánné. – 67, 222–223, 229, 230, 335
Gálfi – valószínűleg maroskocsárdi Gálffi (Gálffy) János, aki Csáki Mihály, Báthory Kristóf szolgálata után előbb Báthory Zsigmond nevelője, utóbb tanácsosa és aranyosszéki főkirálybíró lett. 1593-ban Báthory Zsigmond lefejeztette. Csonka önéletírása, a fogságban írt könyörgő levele maradt fenn. – 335
Gálfi, kocsárdi – nemes származású, enyedi csizmadia. – 335
Galonp – szebeni jezsuita. – 190–191
Géczi Györgyné – valószínűleg maroskoppándi nemes asszony 1643-ban. – 35
Gelei István – l. Geleji Katona István.
Geleji Katona István, 1589–1649 – János f. Tanulmányait Szántón, Göncön, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon végezte, itt 1613-ban senior. Beregszászi iskolamester; 1615-től Heidelbergben tanult. Hazatérve 1617-től gyulafehérvári rektor; 1619-ben Bethlen Gábor fejedelem unokaöccsének, Bethlen Istvánnak nevelőjeként Heidelbergbe utazott. 1621-től Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György udvari papja. 1633-tól esperes, püspök. Az ortodox egyházi irányzat jelentős képviselője. Tekintélyes egyházi életművet alkotott. – 123, 477, 516
Gerendi Mihály – bolyai ref. pap. – 348
Gerendi Sándor, mh. 1760k. – nagylaki ref. nemes. – 376
Gergely Deák – lókodi unitárius nemes. – 429
Gerhardt Kata, királyfalvi, mh. 1769 – György és Radvánszky Anna l. (?); 1730-tól Teleki Miklósné. – 235
Getz – l. Götz, Johann.
Geyzanosi Sándorné – l. Rátz N.
Ghillányi Gergely, lázi és berniczei – István f., I. Apafi Mihály sógora, fejedelmi asztalnok. – 479
Gidi István – bagói disznópásztor. – 34

Gidófalvi János – Bajcsi András veje. Valószínűleg azonos azzal a Gidófalvi Jánossal, aki 1684-ben iratkozott be Enyeden, senior volt, majd a Toroczkai családhoz került; valamint azzal, aki 1717–1733 között újtordai lelkész, s 1744 előtt meghalt. – 106
~-né: Bajcsi N.
Gidófalvi Mihály – torockószentgyörgyi ref. lelkész, az író apósa. Talán azonos azzal az enyedi deákkal, aki 1698-ban iratkozott be. – 173, 275
Gidófalvi Sámuel – enyedi deák. – 255
Gidófalvi N., mh. 1742k. – Mihály l., az író felesége. – 279
Gilányi Gergely – l. Ghillányi Gergely.
Gilsik (Kolozsvári) Mihály – egri minorita, majd enyedi tanuló. 1728-ban iratkozott be; a matricula szerint „pol[iticus], vagus." – 217
Gligor – az enyedi minoriták diákja. – 385
Gombkötő Mihály – az író szállásadója Székelyudvarhelyen. – 156, 419
Gombos András – katona Drugeth György szolgálatában. – 505
Götz (Götzen), Johann, gr., 1599–1645 – császári tábornok, előbb a Protestáns Szövetség katonája a harmincéves háborúban, utóbb katolizált, és Wallenstein seregébe lépett. 1644-ben Esterházy nádorral együtt ő vezette a Rákóczi visszaszorítására induló Habsburg–csapatokat. A svéd csapatokkal szemben vívott csatában, Csehországban esett el. – 532
Grafen (Graven), Ludwig Ferdinand – császári ezredes, majd tábornok Erdélyben. 1707-ben kíméletlen módszerekkel kiszorította a kurucokat a Székelyföldről. – 370
Graffius Lukács, 1667–1736 – Lukács medgyesi szász lelkész és Baumann Katalin f. Medgyesen, Kissároson, 1683-tól Enyeden, 1685-ben Magdeburgban, Halléban, Lipcsében tanult. Hazatérve 1690–1694-ig Medgyesen diakónus és gimnáziumi tanár; 1695-től ev. lelkész Kisselyken, majd 1699-től Medgyesen. 1711-től ev. szuperintendens. Több egyházi, tudományos mű írója. – 451
Grauser (Vaskohi) Dávid – vaskói származású. 1687-ben iratkozott be Enyeden; a matricula szerint is „natione Ciganus". Gyerőszentkirályi, majd középajtai iskolamester. – 123, 210–211
Graven – l. Grafen.
Gretser, Jakob, 1562–1625 – jezsuita teológus, hitvitázó, filológus és drámaíró. Liturgiával és patrisztikával is foglalkozott. Landsbergben, Freiburgban, majd Ingolstadtban működött. – 160
Gulácsi István – enyedi polgár. – 379–380
Gusztáv Adolf, II., 1594–1632 – 1611-től svéd király, a harmincéves háború legjelentősebb hadvezére. – 508, 512, 515, 525

Gyalai István – gyalui származású. Tanulmányait Kolozsvárt végezte, itt az 1710-es években praeceptor; Szathmárnémeti Sámuel deákja. Alsórákosi, majd hídvégi ref. lelkész, 1753k. a sepsi egyházmegye esperese. – 268, 270–271, 272
Gyalai József – István sepsi esperes f. Előbb Kolozsvárt tanult; 1743-ban iratkozott be Enyeden, itt a poetisták praeceptora volt. – 271–272
Gyárfás István, lécfalvi, mh. 1704 – István kézdi királybíró f. 1691-ben dobokai birtokos. Résztvett az 1702-es conscriptióban. 1704-ben kapitányként esett el Szeben alatt. – 484
Gyerőffi János, gyerővásárhelyi – János és Radvánszky Anna f. 1603-ban Kolozs vm. főispánja. Székely Mózes párthíve. Bethlen Gábor fejedelemsége idején tanácsos. – 528
Gyöngyösi Árva Pál, id., 1668–1743 – Gyöngyösön, 1690–1696-ig Debrecenben, majd 4 évig külföldön tanult (Oxford, Cambridge, London, Leiden, Utrecht, Franeker, Göttingen, Frankfurt, Lipcse, Wittenberg, Genf, Halle). 1700-ban visszatért Magyarországra, Derecskén ref. pap. A debreceni egyetemes gyűlés 1708-ban száműzte az egyházkerületből. 1711-től Kassán tanító, majd pap. Itt 1723-ban a Mária-szoborra ragasztott gúnyvers miatt gyanúba fogták, halálra ítélték; VI. Károly száműzetésre változtatta az ítéletet. 1724-ben Németországba ment, Frigyes Vilmos porosz király a frankfurti akadémia teológiaprofesszorává nevezte ki. Igen terjedelmes egyházi munkásságot hagyott maga után. – 352, 353, 442
Gyöngyösi Pál, ifj., 1707–1766 – id. Pál és Losonczi Rebeka f. Tanulmányait Debrecenben, 1727-től Odera-Frankfurtban, 1732-től Leidenben végezte; 1753-ban Harderwijkban orvosdoktori

oklevelet szerzett. Híres orvos, Erzsébet cárnő Oroszországba hívta, s 1766-ban udvari orvosa lett. – 442–443

Gyöngyösi – enyedi borbély. – 473

György – székelyudvarhelyi jezsuita 1680k. – 120, 121

György – harasztosi ref. pap 1644-ben. – 36

György – miriszlói ref. pap 1644-ben. – 35

György Vilmos, 1595–1640 – 1620-tól brandenburgi választófejedelem, Brandenburgi Katalin bátyja. – 509

Gyújtó Ferenc – Székelyudvarhelyen tanult, itt praeceptor, az író tanítója. 1712-ben Enyeden iratkozott be. Hivatali pályára lépett, II. Apafi Mihályné ebesfalvi udvarbírója volt, s a jobbágyok ölték meg. – 155, 174–175

Gyújtó János – 1722-ben iratkozott be Enyeden; itt az etymologisták praeceptora és jurátus volt. – 255, 426

Gyújtó József – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen. – 207, 374

Gyújtó Klára – Bánffi György udvarában élt, Borsai (Debreceni) Pál felesége lett. Talán azonos azzal a sepsi-martonosi Gyújtó Máriával, aki a 18. sz. közepén Borsainé lett. – 315

Gyulafi (Gyulaffy) László, ráthóti, gr., mh. 1699 – László és Balási Erzsébet f. Marosszéki főtiszt, I. Apafi Mihály korában tevékeny politikus. Heisler táborában tábornokként harcolt Thököly ellen. 1691-től guberniumi tanácsos, 1693-tól gróf. – 485

Gyulai Ferencné – Bánffi Mária.

Gyulai József, marosnémeti és nádaskai, gr., 1719–1799 – István altábornagy és br. Bánffi Judit f. Kővár-vidék főkapitánya. – 465, 466, 470, 471, 472

~-né: Jósika Mária.

Gyulai Klára, marosnémeti és nádaskai, gr., mh. 1757 – Ferenc altábornagy és Bánffi Mária l., 1728-tól gr. Bethlen Imréné. Az irodalom pártfogója, a magyar nyelvű könyvek gyűjtője. Könyvtárát a székelyudvarhelyi ref. kollégium őrizte meg. – 100

Gyulai Sámuel, marosnémeti és nádaskai, gr., 1723–1802 – Ferenc altábornagy és Bánffi Mária f. Nevelője Huszti Körösi József. A hétéves háborúban kitűnt vitézségével. 1767-ben tábornok, 1777-ben altábornagy, Horvátország, majd Erdély katonai főparancsnoka. Följegyzései, versei nyomtatásban is megjelentek. – 100

Hacikei – pasa, az 1623-as hadjáratban a török és tatár segédcsapatok vezetője. – 508

Hadik András, futaki, gr., 1710–1790 – Mihály és Hardy Franciska f. Előbb a Ghillányi–, aztán a Dessewffy-ezredben katonáskodott. 1738-ban kapitány. Az osztrák örökösödési és a hétéves háború harcaiban tűnt ki. 1762–1763-ban a Szileziában harcoló csapatok főparancsnoka. 1763-tól gróf, budai főparancsnok. 1764–1768-ig Erdély katonai főparancsnoka és a főkormányszék elnöke. 1772-ben lengyelországi főparancsnok és polgári kormányzó. 1774-től a bécsi udvari haditanács elnöke. 1776-ban Bács vm. főispánja, 1777-től birodalmi gróf. – 320

Hadre (Hadri) László – Mikó Ferencné Bethlen Zsófia tiszttartója Buzdon. – 342

~-né – dálnoki székely származású. – 342

Hadzsi Musztafa – bég; török vezér 1658-ban. – 478

Hajdúné – enyedi bába; boszorkányság miatt megégették Marosvásárhelyi Molnár István püspökségében. – 419

Halász Borbála, dabasi, 1739–1822 – Péter ezredes l. Előbb Szilágyi József alezredes, utóbb, megözvegyülve gr. Teleki Sándor felesége. – 229, 456

Halászi István – az író szállásadója Székelyudvarhelyen. – 156

Haller Borbála, hallerkői, gr., 1720k.–1770 – László és gr. Bethlen Kata l. 1740-től ifj. gr. Teleki Pál felesége. Csillagkeresztes hölgy. – 471, 472

Haller Gábor, hallerkői, 1614–1663 – István küküllői főispán és Kendi Judit v. Barkóczi Anna f. 1630-ban külföldi akadémiákon tanult (erről diáriuma maradt fönn). 1659-ben váradi kapitány. 1660-ban Barcsai Ákos követe Ali pasánál, 1661-ben a török fejedelemségre jelöli Kemény János ellen. 1663-ban zarándi főispán, borosjenői kapitány, I. Apafi Mihály követe

a budai pasánál. Részt vett Apafi érsekújvári hadjáratában. Török fogságba esett, és kivégezték. – 538
Haller Istvánné – Nagy Borbála.
Haller János, hallerkői, 1626–1697 – István küküllői főispán és Kendi Judit v. Barkóczi Anna f. 1662-ben Kemény János párthíve. 1664-ben fejedelmi tanácsos. Torda vm. főispánja. Béldi ligájában való részvétele miatt négy évig raboskodott Fogarasban, itt készítette *Hármas história* c. fordítását. 1684-ben országos adófelügyelő, 1685-ben Bécsben járt követségben. 1691-ben kincstárnok. 1696-ban minden hivataláról lemondott. – 480, 481, 482–483
Haller János, hallerkői, mh. 1756 – István és Torma Borbála f. Udvarhelyi Tölcséres Mihály tanította. Kamarás, 1729-től Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírája. 1734-től Erdély főkormányzója. Első felesége Barkóczi N., második Apor Zsuzsanna, harmadik Daniel Zsófia. – 354, 368, 395, 396, 454
~-né: Daniel Zsófia.
Haller Judit, hallerkői, mh. 1710k. – Gábor zarándi főispán l. Előbb vargyasi Daniel Mihály (1665e.–1685u.) felesége, a századforduló táján megözvegyülve fiainak tanítójához, Fodor fehérvári deákhoz ment férjhez, de hamarosan meghalt. – 140, 141, 192
Halmágyi András – péterfalvi ref. pap 1642-ben. – 35
Halmágyi Aniska – Kövesdi Jánosné. – 327
Halmágyi – udvarhelyszéki ref. prédikátor, katolizált. Fia abrudbányai aranyváltó. – 447, 463
Halmágyi – udvarhelyszéki ref. pap f., abrudbányai aranyváltó. – 463–464
Hans Ádám – Szász János inasa. – 484
Harkányi József, sz. 1699k. – enyedi deák. 1715-ben a retorikai osztály tanulója volt, majd novemberben iratkozott be. 1726–1729-ig Leidenben tanult, itt egy epithalamiumot adott ki. – 227
Hatfaludi – cigányvajda. – 434
Hatházi Péter – 438
Haugwitz, Friedrich Wilhelm, 1702–1765 – osztrák politikus, 1749–1761-ben a Directorium in publicis et cameralibus vezetője, később az államtanács tagja. Kormányzati reformjának köszönhetően az örökös tartományok kiváltságos rétegei 1749-től kezdve adót fizettek. – 463
Heidegger, Johann Heinrich, 1633–1698 – svájci ref. teológus. Heidelbergben és Zürichben volt tanár. Teológiai munkássága a katolikus egyház ellen, a lutheri egyházhoz való közeledés szellemében született. Szerepe volt a gályarabságra hurcolt magyar protestáns lelkészek kiszabadításában. – 128
Heissler, Donat, mh. 1696 – rajnai születésű birodalmi gróf, császári tábornok. A törökök elleni harcban esett el. – 485
Henrici András – barcasági szász származású. Előbb br. vargyasi Daniel István udvarában német nyelvet tanított, majd enyedi szász ev. pap lett 1740 után. – 108, 398–400
~-né: medgyesi származású; megözvegyülve egy szebeni takács felesége lett. – 398, 399
Henter Mihály – jezsuita misszionárius, 1754-ben Kolozsvárt működött. – 323
Herepei István, 1712k.–1780 – 1731-ben iratkozott be Enyeden, itt a poetisták praeceptora volt. Szászvároson iskolamester; 1742-től Harderwijkben tanult. Felvinci, 1751-től alpestesi ref. lelkész, az egyházmegye jegyzője. 1755-től losádi, 1766-tól alpestesi pap, majd 1771-től a hunyadi egyházmegye esperese. Három fia szintén lelkész. – 74, 312–313
Hermányi Annók – János Keresztély l., az író rokona. – 111
Hermányi Antal Imre – a Hermányi Dienes család őse. – 111
Hermányi Imre Dienes – Antal Imre f., az író ükapja. – 111
Hermányi István – Imre Dienes f., az író rokona. – 111
Hermányi János – becei ref. mester 1672-ben. – 43
Hermányi János Keresztély – István f., az író rokona. – 111
Hermányi Pál – Imre Dienes f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes Anna – Dienes József, az író l., kisgyermekként meghalt. – 111
Hermányi Dienes András – Imre Dienes f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes Benedek – Imre Dienes f., az író dédapja. – 111
Hermányi Dienes Gergely – Dienes Miklós f., az író rokona. – 111

Hermányi Dienes István – Dienes János f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes István – Dienes Máté f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes János – Dienes István f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes József – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára elsőszülött fia, az író bátyja; kisgyermekként meghalt. – 111
Hermányi Dienes József – az író f., kisgyermekként meghalt. – 111
Hermányi Dienes Józsefné – Gidófalvi N.
Hermányi Dienes Judit, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára l. Ajtai Benkő Mihály erdővidéki esperes felesége, Benkő József történetíró anyja. – 111, 134
Hermányi Dienes Kata, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára l. Csernátoni Cseh Istvánné. – 111, 134
Hermányi Dienes Máté – Dienes András f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes Miklós – Pál f., az író rokona. – 111
Hermányi Dienes Péter, id., mh. 1659 – Dienes Benedek f., az író apai nagyapja. – 110, 111, 112
~-né: Kis Pető Orsolya.
Hermányi Dienes Péter, ifj., 1659–1742 – id. Péter és Kis Pető Orsolya f., az író apja. Tanulmányait Sepsiszentgyörgyön, Középajtán kezdte. 1680 előtt Székelyudvarhelyre került, itt id. Letenyei Pál, Szatmári Pap János, Rozgonyi János tanította. Letenyei Pál gyermekeinek nevelője, senior. 1690-ben iratkozott be Enyeden, itt Deési Márton, Pápai Páriz Ferenc, Kolozsvári István, Enyedi István tanítványa; az alumnusok praesese. Előbb küküllővári mester (papja Nánási István), 1693-tól ref. lelkész Patakfalván és Telekfalván; 1696-tól Olasztelken, 1707-től Középajtán, 1733-tól haláláig Bölönben. 1707-től erdővidéki esperes, jegyzője Ajtai Incze András. Két latin versét Hermányi *Emlékirat*a tartotta fenn. – 49, 56, 57, 59, 75, 108, 110, 111, 112–159, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 179, 180, 189, 192–193, 197–198, 211, 217–218, 219, 243, 249, 254, 255, 256, 257, 265, 268, 283, 287, 288, 289, 291, 323, 353, 370, 372, 383, 408, 448, 494
~-né: Verebélyi Ötves Sára.
Hermányi Dienes Péter – az író f., kisgyermekként meghalt. – 111
Hermányi Dienes Rákhel – az író l., Mohai Jánosné. – 111
Hermányi Dienes Rebeka, mh. 1759e. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára l., középajtai Monos Nagy Mártonné. – 111, 134
Hermányi Dienes Zsuzsanna, mh. 1759u. – ifj. Dienes Péter és Verebélyi Ötves Sára l., Zalányi Istvánné. – 111, 134, 153
Hevenesi Gábor, kishevesi, 1656–1715 – 1671-ben lépett a jezsuita rendbe. Nagyszombatban, Bécsben, Grácban tanított; a jezsuita kollégium rektora volt Bécsben 1700-ban és 1703–1706-ig. Járt Rómában is. Kollonich érsek tanácsadója, teológus és egyháztörténész; az ellenreformációs törekvések egyik fő harcosa. – 483
Hippokratész, i.e. 460–377 – görög orvos és természettudós, a Kósz szigeti, virágzó orvosi iskola vezetője. – 443
Hockmár – Désre telepedett szász, Dési Márton professzor apja. – 122, 339
Holczman – enyedi szász egyházfi. – 397
Homérosz, i.e. 8. sz. – 123
Hommius András – Szebenben tanult; Vízaknán káplán, az 1730–40-es évek fordulóján szász ev. pap Enyeden, majd Gergelyfán. – 108, 397–398
Homonnai Bálint – l. Drugeth Bálint, homonnai.
Honert, Taio Haio van der, mh. 1740 – coccejanus teológus és filológus. A leideni egyetem tanára. – 282, 283
Horatius, Quintus, Flaccus, i.e. 65–8 – 165, 170
Horti István, 1630k.–1689 – Gyulafehérvárt tanult. 1651-ben Nagybányán rektor. 1652-től az utrechti egyetem hallgatója. 1654-től imét nagybányai rektor, 1662-től második pap, utóbb kolozsvári (?), fogarasi, gyulafehérvári ref. lelkész. 1684-től püspök. – 250–251
Horvát István – l. Enyedi Horvát István.
Horvátné – l. Bán Sára.
Horvát Szőcs György – enyedi szűcs. – 456

Hosszúaszói (Hosszúmezei?) Müller Gáspár – l. Müller Gáspár.
Hugenpoett – főstrázsamester, Bánffi Zsuzsanna második férje. – 392–393, 538
~-né: Bánffi Zsuzsanna.
Hunyadi Ferenc – erdélyi orvos. Tanulmányait Belgiumban, Franciaországban, Olaszországban végezte, itt, Padovában avatták orvossá. Báthory István, majd Báthory Zsigmond fejedelem udvari orvosa. Több anekdota hőse. – 500
Hunyadi Ferenc, mh. 1740–1743 között – 1723-tól kendilónai ref. lelkész, a Telekiek udvari papja. 1725-től a dési egyházmegye esperese. – 406
Hunyadi Pál, 1642k.–1685 – Nagyváradon, Kolozsvárt (?), Nagyenyeden tanult, itt 1665-ben respondeált, majd a marosvásárhelyi kollégiumban tanított. 1667-től Groningenben, 1668-tól Leidenben tanult. 1671-től nagyenyedi második pap. Mint coccejánust, a radnóti zsinat, majd Fogarasban a konzisztórium tanai visszavonására kényszerítette 1673-ban. 1680-ban vízaknai ref. lelkész. – 105
Hunyadi (Bánffy~) Abats Márton, mh. 1738 – kolozsvári diák, 1693-ban senior. 1694-től Franekerben tanult. 1696-ban hazatért. Előbb torockószentgyörgyi, 1710-től ótordai ref. lelkész, az enyedi egyházmegye jegyzője Marosvásárhelyi Molnár István esperes mellett; majd esperes (jegyzője Kibédi András). Abats Márton és János apja. – 64, 65, 78, 90, 283, 337, 373, 377, 393
Huszár Mátyás, brenhidai, 1603e.–1652 – a Magyarországról származó Péter lugosi kapitány f. 1632-ben marosszéki főkirálybíró, főasztalnok, fölovászmester. Kemény János mellett harcolt. Tanácsos; Küküllő, majd Torda vm. főispánja. – 533
Huszti András, 1700k.–1755 – huszti származású. 1718-ban iratkozott be Enyeden, itt kántor volt; Kolozsvárra ment át, itt seniorságot viselt. Teleki Pál megbízásából Teleki Sámuel, Barcsai János és Daniel Lőrincz tanítója. Teleki Pál támogatásával 1727-től Odera-Frankfurtban teológiát és jogot tanult. Hazatérve 1733-ban a kolozsvári kollégium jogtanára. 1742-ben állását elvesztette, a gyülekezetből kizárták. Katolizált, s 1749-ben a gyulafehérvári káptalan írnoka lett. Tudományos munkák írója. – 311, 358, 412–413, 426
Huszti – háromszéki ref. pap; két fia az író tanulótársa, valószínűleg Székelyudvarhelyen. – 246
Huszti Körösi József, 1698k.–1763 – 1715-ben iratkozott be Enyeden. Gyulai Sámuel nevelője volt, majd Hollandiában tanult. Hazatérve Gyulai Ferencné udvari papja, majd lektor Székelyudvarhelyen Borosnyai Lukács János mellett. 1749-ben, mikor Borosnyai Marosvásárhelyre ment át, Körösi lett a rektor. – 100
Huszti Lovász Erzsébet – id. Deáki Filep Józsefné. – 74, 387
Hutter doktor – valószínűleg Hutter Mihály, 1714–1787 – György és Fronius Rebeka (?) f., guberniumi tanácsos, tekintélyes szász vezető. – 321

Ibrahim, 1615–1648 – 1640-től török szultán. Kréta birtoklásáért Velencével háborúzott. – 530
Ibrányi Mihály, ibrányi, mh. 1649u. – 1649-ben váradi alkapitány. I. Rákóczi György partiumi birtokainak egyik kezelője. Kemény János vezetése alatt harcolt; súlyos vereséget szenvedett Pucheim tábornoktól. – 532
Iffju Kata, mihályfalvi – ifj. János l., Jeremiás moldvai vajda unokája. Imrefi János felesége. – 503
Illyés András, 1637–1712 – 1663-ban doktori címet kapott, majd Rómában teológiát tanult. 1668-ban plébános, 1676-ban pozsonyi kanonok, 1691k. szebeni prépost. 1696-ban Erdély katolikus püspökévé nevezték ki; 1697-ben iktatták be. Hamarosan visszatért Magyarországra. Termékeny egyházi író és hitszónok. – 393
Imrefi (Imreffy) János, szerdahelyi, mh. 1611 – Péter és Perneszi Zsófia f. Magyarországi származású. 1605-ben Bocskai párthíve, tanácsos. Báthory Gábor alatt a fejedelmi tanács elnöke, a mezei hadak generálisa. 1608-ban következként járt Kassán. A Brassó melletti ütközetben esett el. – 503, 504
~-né: Iffju Kata.
Imreh N. – Deáki Filep Sámuel második felesége. – 70
Ince András – l. Ajtai Incze András.
Incze István – l. Baconi Incze István.

Inczédi József, nagyváradi, br., id., 1688–1750 – Pál és Lipcsei Kata f. 1718-tól az enyedi kollégium főgondnoka. 1736-tól ítélőmester, a ref. főkonzisztórium jegyzője. Több filozófiai munkát fordított németből, jogi tankönyve kéziratban maradt. 1750-től báró; fiai nevét Josinczira változtatta. Szatmári Pap Zsigmond prédikált fölötte. – 79, 91, 242, 386, 408
--né: Jósika Judit.
Inczédi Mihály, nagyváradi, mh. 1685u. – Mihály és Csókási Kata f. Dalmát eredetű családból származó köznemes, Apafiné Bornemisza Anna pártfogoltja. Főpostamester, majd kincstárnok. 1685-ben Bécsben járt követségben. – 481
Inczédi Pál, nagyváradi, mh. 1704 – Mihály és Csókási Kata f. Dalmát eredetű családból származó köznemes. Előbb I. Apafi Mihály udvari kincstárnoka, majd a fiscalis uradalmak jószágigazgatója, végül táblai ülnök. Követi feladatokat is teljesített. – 120–121
Iratosi István – enyedi lakatos és órás. – 291

Jablonski, Ernst Daniel, 1660–1741 – Odera-Frankfurtban és Oxfordban tanult. 1683-ban magdeburgi, 1686-ban lissai ref. lelkész. 1691-től Königsbergben, 1693-tól Berlinben udvari prédikátor. 1700-ban Leibnizcel együtt megalapította a berlini tudományos akadémiát. Egy össz-protestáns unió megteremtését tekintette céljának. Az ökumenikus mozgalom előfutáraként tartják számon. – 172
Jagello Anna, 1523–1598 – I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és Bona Sforza l., Jagello Katalin (Wasa János felesége) és Jagello Izabella (Szapolyai János felesége) nővére. A lengyel trón elfoglalásakor Báthory István nőül vette. – 500
János Kázmér (Wasa), 1609–1672 – III. (Wasa) Zsigmond lengyel király f., IV. Ulászló öccse. Papi pályára lépett, jezsuita volt, majd bíborossá lett. 1648-ban királlyá választották. Háborúskodásai eredményeként területi engedményekre kényszerült Svédországgal és Oroszországgal szemben. A kozák fölkelések, a svéd invázió, az erdélyi támadás és a belső anarchia miatt trónjáról 1668-ban lemondott. – 524
Jaskó – cigány. – 494
Jenei Mihály, borosjenői – az enyedi Bethlen-kollégium számtartója volt, a szolgálatból elbocsátották; később a város hadnagya lett. 1704–1708 között erősen megkárosította a kollégiumot. Valószínűleg azonos azzal a Jenei Mihállyal, aki 1702-ben iratkozott be, s a matriculában a következő bejegyzést kapta: „Non opponere, sed subscribere, debeas, domine! Miles Rákoczianus." (Más forrásokban György néven is szerepel.) – 257–260, 301, 394, 398
Jenei Sámuel, mh. 1719 – hunyadi, kézdivásárhelyi lelkész és esperes, dévai, majd székelyudvarhelyi pap, 1702-ben udvarhelyi esperes. A pestisjárványban halt meg. 57 könyvből álló könyvtárát az udvarhelyi kollégiumra hagyta. – 146, 171, 211
Jenei – Veszprémi István veje. – 247
Jónás Ferenc – enyedi esküdt. – 385
--né – 386
Jósa Mihály – bardóci mester. – 192
Jósika Dániel, branyicskai, br., mh. 1762u. – Mózes és br. Wesselényi Mária f., Imre öccse. – 470
Jósika Imre, branyicskai, br., mh. 1726 – István és Szalánczi Erzsébet f. 1696-ban szállítási és élelmezési igazgató, majd 1698-ban báró. 1711-ben tordai főispán. Első felesége galgói Rácz Krisztina (?), tőle származott Mózes és József. Második felesége Bánffi Zsuzsanna. (Nagy Iván szerint Rácz Krisztina előbb Jósika Imréné, majd osdolai Kun Miklósné.) – 342–343, 392
--né: 1. Rácz Krisztina (?); 2. Bánffi Zsuzsanna.
Jósika Imre, branyicskai, br., mh. 1776 – Mózes és br. Wesselényi Mária f., Dániel bátyja. Huszártiszt. Katolizált. – 470, 472
--né: Bornemisza Anna Mária.
Jósika István, branyicskai, br., mh. 1598 – Dániel f., a család rangjának megalapozója. A temesi bánságból költözött Erdélybe. Báthory Zsigmond idejében kancellár; báró; fejedelmi aspirációk gyanúja miatt Báthory lefejeztette. – 505
Jósika József, branyicskai, br., mh. 1761 – Imre és galgói Rácz Krisztina f., Mózes testvére, tábornok. – 342

Jósika Judit, branyicskai, br. – Gábor és Torma Anna l. 1708u. id. br. Inczédi József felesége. – 408
Jósika Mária, branyicskai, br. – Gábor és Keresztesi Zsuzsa l. (?) Folti Bálint (1647–1702) felesége és örököse. – 184–185, 230, 233, 356
Jósika Mária, branyicskai, br., mh. 1809u. – Mózes és br. Wesselényi Mária l., gr. Gyulai Józsefné. – 470, 472
Jósika Mózes, branyicskai, br. – Imre tordai főispán és galgói Rácz Krisztina f., József testvére. – 342, 470
~-né: Wesselényi Mária.
Jósika Zsigmond, branyicskai, br., 1580–1616 – István és Füzi Borbála (korábban Gyulai Pálné) f. Drugeth György párthíveként Bethlen Gábor ellen harcolt. – 505
Jósika N., branyicskai – ifj. Imre és Bornemisza Anna Mária l., kisgyermekként meghalt. – 470
József, I., 1678–1711 – I. Lipót császár és pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna f. 1705-től német-római császár, magyar és cseh király. – 134, 237, 239
József, II., 1741–1790 – Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia f. 1765-től német-római császár, 1780-tól magyar és cseh király. – 460
József – középajtai zsidó pap. – 150
Jövedécsi András, 1650k.–1710 – Kolozsvárt az unitárius kollégiumban tanult. 1675-ben külföldre indult. 1676-ban a leideni egyetemre iratkozott be. 1679-től a kolozsvári unitárius kollégium lektora, 1680-tól rektora. Nagy érdemeket szerzett az iskola szervezésében. 1689-től a város lelkésze; 1690-ben rektorságáról lemondott. Pál fia (l. Kolozsvári Pál) az adósságai miatt katolizált, András fia a városbírói hivatalért. – 323

Kádár Mihály – 384
Káldi György, 1572–1634 – protestáns családból származott. Világi, majd jezsuita pap és hitszónok. Erdélyben is működött. Fő műve a biblia katolikus szellemű fordítása (Bécs 1626.). – 36, 92, 164
Káli Zsigmond – Teleki Mihály kancellár nemes inasa. – 359
Kalmár György, 1726–178? – tanulmányait Pápán, Győrött, Debrecenben kezdte. 1749k. külföldi útra indult. Anglián, Németországon, Hollandián kívül Kisázsiában s még számos más országban is megfordult. Nyelvész, a keleti nyelvek tudósa, a magyar-török nyelvrokonság híve volt. – 201–202
Kálnoki Bálint, kőrispataki, mh. 1678 – Mihály csíki főkapitány f. Székely származású. 1667–1678 között Bethlen János udvarában élt. Béldivel együtt menekült Törökországba, ott halt meg. – 493, 494, 495, 539
Kálnoki Borbála, kőrispataki, gr., mh. 1743 – Sámuel és gr. Lázár Erzsébet l. 1699-től Apor Péterné. – 395
Kálnoki Farkas, kőrispataki, gr. – Sámuel és gr. Lázár Erzsébet f. (?) 1707-ben Moldvába menekült. – 144
~-né: Keresztesi Judit.
Kálnoki Sámuel, kőrispataki, gr., 1640–1706 – István és Béldi Anna f. 1686-ban Háromszék főkirálybírája, 1694-ben a bécsi erdélyi udvari kancellária vezetője. 1697-től gróf. 1703-tól erdélyi kincstartó. – 144, 483
Kálvin János (Jean Chauvin), 1509–1564 – 123, 194, 444
Kamarási Gábor – György fogarasi ref. lelkész f., Pál és László testvére, Szántó András sógora. – 287–288
Kamarási György, 167?–1747e. – ref. lelkész, előbb Teleki József sorostélyi udvarának papja, 1713-ban gyulafehérvári, majd dési, utóbb fogarasi pap lett. Termékeny prédikátor. Fiai: Pál, László, Gábor; veje Szántó András. – 240, 281
Kamarási László – l. Kamarási Sárdi László.
Kamarási Pál – l. Kamarási Sárdi Pál.
Kamarási Pálné – Vásárhelyi Tőke István rokona. – 244
Kamarási N. – György l., Szántó Andrásné. – 281
Kamarási Sárdi László, sz. 1695k. – György fogarasi ref. lelkész f., Gábor és Pál testvére. Nagyenyeden tanult, itt 1715-ben poetista volt („discens mediocris"), 1716-ban beiratkozott

a kollégiumba, s 1726-ban seniorságot viselt. 1734-ig Désen volt ref. pap, majd Hollandiában tanult 1736–1737k. Maróthi Györggyel együtt. Hazatérve Vajdakamaráson lelkész. – 222, 240–242, 281
Kamarási Sárdi Pál, 1693–1735 – György fogarasi ref. pap f., László és Gábor testvére. 1713-ban iratkozott be Enyeden. 1717-ben a franekeri, 1720-ban a leideni egyetemen tanult. 1721 nyarán Angliában is megfordult. Hazatérve előbb fogarasi ref. lelkész, 1726-ban szászvárosi második pap, 1730-ban első pap; második papja és utóda Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter. – 196, 281, 287, 363, 364
Kamuthi Balázs, szentlászlói, mh. 1638 – id. Balázs és Szentgyörgyi Erzsébet f. Magyarországról származott Erdélybe. Báthory Zsigmond, Székely Mózes, Bocskai idejében betöltött tisztségei után Báthory Gábor és Bethlen tanácsosa, 1612–1629-ig Doboka vm. főispánja, az erdélyi kincstári javak adminisztrátora. – 505, 507
Kamuthi Farkas, szentlászlói, mh. 1626 – id. Balázs és Szentgyörgyi Erzsébet f. Magyarországról származott Erdélybe. Báthory Gábor fejedelemsége alatt Torda, majd Kolozs vm. főispánja, tanácsos. Bethlen Gábor idejében a székelyek generálisa. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. Felesége Mojzes Kata. – 503
Kandó, mh. 1719 – udvarhelyi borbély. – 170–171, 236
Kapi Anna, kapivári, 1679e.–1700u. – György és Bánffi Ágnes l., Macskási Boldizsár második felesége. A századforduló táján megözvegyült. – 316
Kapi György, kapivári, mh. 1679 – András és Gyulafi Borbála f. 1635-től Hunyad vm. főispánja, később a rendek elnöke. Portai követsége idején résztvett Béldi ligájában, emiatt Déva várában raboskodott, itt is halt meg. – 480, 494–495
~-né: Bánffi Ágnes.
Kaposi István – kocsárdi ref. pap 1691-ben. – 44
Kapusi (Kaposi) Juhász Sámuel, 1660–1713 – János rimaszombati ref. lelkész f. 1681-től a rimaszombati iskolában tanított, majd külföldre ment; 1683-ban Utrechtben, 1685-ben Leidenben tanult, de megfordult Angliában és Németországban is. 1688-ban Leidenben megszerzi a teológiai doktori címet. Hazatérve 1689-től a Gyulafehérvárra menekült sárospataki kollégiumban a filozófiát és a nyelveket tanította. Neves orientalista, főleg a héber nyelvtan oktatását emelte magas szintre. Tótfalusi Kis Miklós segítőtársa a bibliakiadásban. Gazdag tudományos munkássága jórészt kéziratban maradt. – 106–107, 138, 148, 372, 463
Karafa – l. Carafa.
Karancsi – háromszéki (albisi?) ref. pap. Esetleg azonos lehet az 1687-ben Enyeden beiratkozott Matthias Karancsival. – 247
Karancsi – albisi mester, a háromszéki pap f. Vak koldus. – 247–248
Karéj Bálint – köpeci származású kuruc katona. – 300
Károly, V., Habsburg, 1500–1558 – Szép Fülöp és Aragóniai (Őrült) Johanna f., 1519–1556-ig német-római császár. – 327
Károly, VI., Habsburg, 1685–1740 – I. Lipót és pfalz-neuburgi Eleonóra Magdolna f., 1706–1714-ben II. Károly néven spanyol király, 1711–1740-ben VI. Károly néven német-római császár, III. Károly néven magyar és II. Károly néven cseh király. – 239, 336, 364, 373, 432, 442, 446
Károlyi Ferenc, nagykárolyi, gr., 1705–1758 – Sándor és gr. Barkóczi Krisztina f. 1721-től szatmárnémeti főispán. 1734-ben ezredes, 1738-ban ezredtulajdonos. 1739-ben lovassági tábornok, 1741-ben lovassági főhadvezér–helyettes, 1744-ben a tiszáninneni részek hadi kormányzója. 1745-től tanácsos, a hétszemélyes tábla bírója, később főasztalnok. Támogatta a tudományokat, 1755-ben megvásárolta a lőcsei nyomda fölszerelését nagykárolyi nyomdájához. – 108, 316
Károlyi Mihály – maroscsucsi ref. pap 1644-ben. – 36
Károlyi Sámuel – 62
Károlyi Sándor, nagykárolyi, gr., 1669–1743 – László és Sennyei Erzsébet f. Szatmári főispán; kezdetben föllépett a kuruc fölkelők ellen (dolhai csata), de 1703 októberében átállt Rákóczihoz. 1704-ben altábornagy, 1705-ben tábornagy, majd a Tiszántúl vezénylő generálisa. A szatmári béke megkötése körüli szolgálataiért grófságot, hatalmas birtokokat kapott a császártól. A császári seregben lovassági tábornok, altábornagy. Önéletíró. – 315

Kassai István, kolozsvári, mh. 1635u. – Rákóczi Zsigmond titkára, majd fiscalis directora. Bethlen Gábor és I. Rákóczi György bizalmas embere. 1619-től ítélőmester, kora legjelentősebb erdélyi jogtudósa. Tanácsúr; a kancellár tisztét is ellátta. – 531
Kastal János, mh. 1752 – 1729-től kanonok, apát, prépost, püspökhelyettes. – 321
Kászoni – oláhlapádi birtokos nemes. – 324
Kászoni (Bornemisza) János, br., 1672k–1742 – Kolozsvárt tanult; Száva Mihály írnoka, majd a kolozsi sóaknáknál tevékenykedett. Erős Habsburg-barátsága és türelmetlen katolicizmusa révén magas méltóságokba és nagy vagyonhoz jutott. 1708-ban csíki főkirálybíró a Rákóczi-párti Henter Benedek helyében; utóbb kancellár, 1721-ben főkormányszéki tanácsos, 1735-ben országos elnök. Báróságot kapott. – 319, 361, 395
Kátai Mihály, mh. 1607 – kállói kapitány, majd Bocskai kancellárja. Bocskai megmérgezésének gyanúja miatt a hajdúk fölkoncolták. – 502
Katona Mihályné – sárosberkeszi Katona Mihály (mh. 1725u.) somlyói kapitány felesége. – 329
Katona Zsigmond – tordai kovács. – 107, 417
~-né: Muzsnai Éva.
Keczeli Borbála, farnasi, 1678–1757 – György és Pápai Páriz Krisztina l. 1714-től Toroczkai Péter királyi ülnök második felesége. 1724-től özvegy. – 277, 278
Keczeli István, farnasi, 1680–1735 – György és Pápai Páriz Krisztina f., Borbála és Sára testvére. Dobokai főbíró; a Rákóczi-szabadságharc alatt kővári kapitány. Első felesége Korda Borbála, második Lészai Sára. – 318–319
~-né: Korda Borbála.
Keczeli Sára, farnasi, mh. 1757e. – György és Pápai Páriz Krisztina l., Lészai Istvánné. – 317–318
Kecskés Péter – felenyedi román gazda. – 456
Kemény Anna, gyerőmonostori – Boldizsár és Lázár Anna l., Kemény János fejedelem féltestvére. Előbb Bethlen Farkas Küküllő vm.-i főispán, majd Macskási Ferenc felesége. – 477
Kemény Boldizsár, gyerőmonostori, mh. 1630 – János és Sarmasági Anna f. 1576-ban Báthory István lengyelországi udvarában volt. Utóbb Székely Mózes híve. Diplomáciai megbízásokat is teljesített. 1608-tól Fehér vm. főispánja, majd tanácsos és fogarasi főkapitány. – 500, 515, 520
Kemény Boldizsár, gyerőmonostori, id., mh. 1732 – Péter és Toroczkai Kata f. Fiai: Boldizsár, György, Ferenc és Sándor. – 224, 306
~-né: Tordai Zsófia.
Kemény Boldizsár, gyerőmonostori, ifj. – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f. Praeceptora Porcsalmi András volt. – 302, 306, 308
~-né: Bánffi Ágnes.
Kemény Ferenc, gyerőmonostori – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f., György ikertestvére. – 306, 308
Kemény György, gyerőmonostori – id. Boldizsár és Tordai Zsófia f., Ferenc ikertestvére. – 306, 308
Kemény János, gyerőmonostori, 1607–1662 – Boldizsár és Tornyi Zsófia f. Diplomata és hadvezér. 1661-től erdélyi fejedelem. Emlékíró. – 224, 280, 296, 510, 512, 515, 516–517, 518, 519, 522, 523, 526, 528–529, 532, 533, 535–538
Kemény János, gyerőmonostori, br., mh. 1747k. – Péter és Kollatovith Kata f. Nádudvari Sámuel volt a nevelője. Enyeden tanult Pápai Páriz Imre professzorsága alatt. 1724-ben iratkozott be; utóbb külföldre indult. – 92, 223, 333
~-né: Bruguier Mária Wilhelmina.
Kemény Jánosné – Teleki Anna.
Kemény László, gyerőmonostori, br., id., mh. 1734 – Simon és Perényi Kata f., a fejedelem unokája. Tanácsos, kamarás. Részt vett Thököly bujdosásában, aztán Görgény várába vonult vissza. 1707-től udvarhelyszéki kapitány. Báróságot kapott. Hermányinál „öreg Kemény László" vagy „consiliárius Kemény László". – 186, 224, 225, 229, 285, 291, 292, 293, 294, 297, 302, 304, 306, 310, 311–312, 313, 332, 409–410, 441
~-né: Pekri Kata.

Kemény László, gyerőmonostori, gr., ifj., 1709–1774 – id. László és gr. Pekri Kata f. Tanítója Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter, majd Hermányi volt. Számvevőszéki elnök; 1759–1762-ig erdély gubernátora. A bécsi udvar által kezdeményezett alkotmányellenes változások, főleg a határőr-katonaság szervezésének ellenzéséért kényszerítették lemondásra 1762 áprilisában, Buccow áskálódásai nyomán. Hermányinál „gubernátor Kemény László". – 77, 215, 285, 291, 292, 295, 296, 306, 314, 320, 321, 322, 325, 346–347, 363, 452, 453, 464, 469, 470
~-né: Teleki Zsuzsanna.
Kemény László, gyerőmonostori, gr., mh. 1787 – katolikus pap; előbb egerszegi (Nyitra m.) plébános, 1763-tól esztergomi kanonok, zebegényi prépost és nógrádi főesperes. – 451
Kemény Lőrinc, gyerőmonostori, gr., 1737–1762 – László gubernátor és gr. Teleki Zsuzsanna f. Kapitány a Gyulai–gyalogezredben. – 469
Kemény Péter, gyerőmonostori, mh. 1754e. – János és Nádudvari Krisztina f. – 223
Kemény Sámuel, gyerőmonostori, br., mh. 1744 – János belső-szolnoki főispán és Teleki Anna f. Doboka vm. főispánja, oklevélgyűjtő. Gyermekei nem voltak. – 314, 316
~-né: Macskási Kata.
Kemény Sámuel, gyerőmonostori, br. – Boldizsár és br. Bánffi Ágnes f. Felesége gr. Toldy Póli. – 302–303
Kemény Simon, gyerőmonostori, mh. 1714u. – Kemény János fejedelem és Lónyai Anna f., az „öreg Kemény László" apja. Apja halála után a Kemény-párthívekkel együtt Magyarországra menekült. 1663-ban kegyelmet kapva visszatért Erdélybe. – 296–297, 439
Kemény Simon, gyerőmonostori, br., mh. 1768u. – Ádám és gr. Rhédei Druzsiánna f. Kraszna, majd Alsó-Fehér vm. főispánja. Első felesége 1760-tól Wesselényi Polixéna, második 1768-tól gr. Wass Kata. – 459, 460
Kemény N., gyerőmonostori, gr. – László és gr. Pekri Kata l., a gubernátor Kemény László húga.– 292
Kercsedi – 262
Kercsedi Mátyás – péterfalvi ref. pap 1653-ban. – 38
Kercsedi Böjte Márton – 44
Kerekes István – újtordai lakos. – 43
Kerekes Izsák – 391
Kerekes Pál– 1730-ban iratkozott be Enyeden; a matricula szerint „pol[iticus] nob[ilis]". Katona, a bajor hadszíntéren meggazdagodott nemes. – 183
Keresztesi Judit, nagy-megyéri és keresztúri, mh. 1711u. – Kálnoki Farkas felesége. – 144
Keresztúri Bíró Pál, 1589–1655 – Sárospatakon, majd külföldön (Heidelbergben, Hollandiában, Angliában) tanult. Hazatérve a gyulafehérvári akadémia tanára, majd I. Rákóczi György udvari lelkésze, fiainak nevelője volt. Kiváló pedagógusi érdemeiről Bethlen Miklós is írt *Önéletírás*ában. – 477
Kéri János, nagykéri, gr., mh. 1654u. – Ferenc alispán f. Császárpárti nemes. 1629-ben Esterházy nádor követe Bethlen Gáborhoz. 1635-ben Balassagyarmat kapitánya. 1642-ben báró, 1647-ben koronaőr, 1654-től gróf. 1642-ben is megfordult Erdélyben diplomáciai céllal. – 511
Keserű – diák. – 214
Keszeg Imre – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Utóbb szederjesi lelkipásztor lett. – 406
Kézdivásárhelyi András, 1690k.–1767 – kézdivásárhelyi származású, Péter bátyja. 1709-ben Fekete Klára alumnusa. 1710-ben iratkozott be Enyeden, gr. Lázár János tanítója volt. 1718–1719-ben Franekerben tanult. Hazatérve 1726-ban buzásbocsárdi, majd sárdi ref. lelkész; 1735-ben öccse, Péter mellett szászvárosi második pap; öccsét kitúrva 1742-ben első pap lett. Káplánja Szigeti Gyula Sámuel. A gyulafehérvári egyházmegye jegyzője, dékán. Vejei: Szigeti Gyula Sámuel, Berzétei József és Bordáti Pál. – 78, 101, 183, 252, 267, 338, 357, 363, 364, 415–416
~-né: 1. Enyedi N.; 2. Szoboszlainé.
Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter, 1695k.–1746 – kézdivásárhelyi származású, András öccse. 1715-ben iratkozott be Enyeden, itt Kemény László praeceptora, 1722-ben contrascriba volt. 1724-ben Utrechtben, majd Odera-Frankfurtban tanult. Hazatérve gr. Teleki József udvari papja; 1729-ben gyulafehérvári ref. lelkész. 1730-ban szászvárosi második pap Kamarási Sárdi Pál

mellett; 1735-ben első pap, a második a bátyja, András. András kitúrta őt helyéből, s 1742-ben Péter Székelyudvarhelyre ment; itt pap és esperes volt haláláig. – 267, 347, 363–365
Kibédi András, 1690k.–1740u. – 1707-ben iratkozott be Enyeden. Itt a rudimentisták, syntaxisták és rhétorok tanítója volt; könyvtáros, contrascriba, 1713-ban senior. 1714-ben Odera-Frankfurtban, 1716-ban Franekerben tanult, de megfordult Amszterdamban, Utrechtben, Leidenben is. Hazatérve becei ref. lelkész lett. Előbb Hunyadi Abats Márton, majd Szigeti Gyula István esperesek jegyzője; 1740-től a nagyenyedi egyházmegye esperese Szigeti Gyula István utódaként. – 64, 65, 78, 96, 97, 98, 99, 328, 335, 337, 348–349
Kincsi – mester. – 254
Kinder, Johannes von Friedenburg, 1672–1740 – szebeni polgár; Szász János bizalmasa. Vele együtt halálra ítélték, de Rabutin kegyelmet adott neki. – 485
Kinsky, Franz Ulrich, 1634–1699 – cseh származású osztrák államférfi, Csehország főkancellárja. 1687-ben magyarországi indigenátust nyert. 1689-től a külügyek egyik irányítója. – 487, 488, 489
Király János – keresdi tiszttartó. – 293
Kis Andrásné – felenyedi lakos. – 40
Kis János – Daniel Ferenc tiszttartója. – 141
Kis Jutka – Daniel Ferenc frajja. – 141, 142
Kis Miklós – tasnádi gazda. – 345–346
Kis Pető György – az író apai dédapja. – 110
Kis Pető Orsolya – az író apai nagyanyja, előbb Hermányi Dienes Péter, majd Albert Ferenc felesége. – 110, 112, 114, 115, 116, 117, 249, 288
Kis–Éri György, sz. 167? – 1685-től Marosvásárhelyen tanult, itt 1690-ben a syntaxisták tanítója, 1691-ben senior. 1693-ban Enyeden iratkozott be. 1698-ban a syntaxisták, majd a rhétorok tanítója; könyvtáros, 1699-ben contrascriba, 1700-ban senior. 1700 szeptemberétől 1703 januárjáig, majd 1707-től 1714-ig marosvásárhelyi, 1715-től fogarasi rektor; utóbb Wesselényi István zsibói udvarában élt. – 340–341
Klissze bég – 508
Klobusiczky András, klobusiczi, mh. 1656 – Miklós és Sándor Anna f. Trencsén megyei nemes a Rákóczi család szolgálatában. A sárospataki kincstár kezelője, majd Lorántffi Zsuzsanna magyarországi birtokainak prefektusa. A család zetényi ágának megalapítója. – 533
Klobusiczky Ferenc, gr., ifj., 1707–1760 – id. Ferenc és Soós Krisztina f. 1732-től erdélyi katolikus püspök, 1748-ban zágrábi püspök, 1751-től kalocsai érsek, tanácsos, a hétszemélyes tábla ülnöke. – 321–322
Klobusiczky Ferencné – Soós Krisztina.
Kocsárdi János – felenyedi ref. lelkész 1740 után, Muzsnai Dániel veje. Valószínűleg azonos azzal a Kocsárdi Jánossal, aki 1702-ben iratkozott be Enyeden, Teleki Miklós nevelője, majd becei pap volt. – 346, 350
Kollatovith Kata, mh. 1754 – György és Henter Kata l. Előbb br. Kemény Péter, majd gr. Bethlen György felesége. 1729k. megözvegyült. – 161
Kollonich, Leopold, kollegrádi, gr., 1631–1707 – Ernest és Gondesdorf Sabina vagy Kuefstain Erzsébet f. Apja 1638-ban szerzett magyar indigenátust. Osztrák állami és magyar egyházi hivatalok, győri püspökség és kalocsai érsekség után 1692-ben államminiszter és a bécsi udvari kamara elnöke; 1695-től esztergomi érsek. Az erőszakos katolizálás és németesítés megtestesítője. – 483, 497
Kolozsvári (Clausenburger) Dávid, 166?–1696 – előkelő medgyesi szász családból származott. 1689-től a wittenbergi, leideni, lipcsei, bécsi egyetemeken tanult, de megfordult Franciaországban és Olaszországban is. Visszatérve Hermann Lukács ev. szuperintendens titkára, majd Szász János írnoka. Hermann feleségével folytatott viszonya miatt, de nem evvel, hanem közelebbről meg nem nevezett áruló tevékenységgel vádolva halálra ítélték; Szász János a kivégzést a törvényes utat végig nem járva végrehajtatta. – 484
Kolozsvári István, 1645k.–1717 – 1662-ben iratkozott be Enyeden. 1668-ban gyulafehérvári rektor volt, majd Enyedre visszatérve a kollégium seniora. 1672-ben Leidenben, 1673-ban Groningenben tanult, de megfordult Angliában is. 1679-től Nadányi János utódaként az

enyedi kollégiumban tanított héber nyelvet és filozófiát karteziánus szellemben. 1684–1686-ban diplomáciai megbízatással Nyugat-európában járt. Később a kollégium rektora, 1714-től püspök volt. 1715-ben a magyarigeni zsinat Gyulafehérvárra költöztette, de a következő évben Steinville generális felszólítására el kellett hagynia gyulafehérvári püspöki rezidenciáját. Enyedre húzódott vissza. 1717-ben a tatár beütés hírére menekült Kolozsvárra, itt halt meg. – 123, 124, 126, 144, 177, 209–210, 461

Kolozsvári Mihály – enyedi csizmadia. – 448

Kolozsvári Pál, 1684–1731 – Jövedécsi András unitárius lelkész f. Kolozsvárt tanult az unitárius iskolában. 1707–1708-ban Rákóczi Ferenc titkára volt. 1709-ben katolizált, 1711-ben a jezsuita rendbe lépett. Kolozsvárt, Nagyszombatban, Kassán működött. Egyházi író; neves szónok. – 323–324, 380

Kolumbán Mihály, olasztelki, id., mh. 1760 – János és Farkas Julianna f. (?) Birtokos nemes, Rettegi György barátja. – 367

Kolumbán Mihály, olasztelki, ifj. – id. Mihály f. – 367–368

Komáromi István – gyulafehérvári professzor. – 419

~-né – 419

Komáromi József – Lajos udvarbíró f., enyedi deák. Vagy azzal a Komáromi Józseffel azonos, aki 1714-ben Franekerben tanult, vagy azzal, aki 1722-ben iratkozott be Enyeden. – 388

Komáromi Lajos – enyedi udvarbíró az 1710-es években. – 374, 388

Komáromi Zsuzsanna – Püspöki Lászlóné, enyedi lakos. – 406

Komáromi – 132

Komáromi Csipkés György, 1628–1678 – Mihály komáromi városi tanácsos f. Tanulmányait Komáromban, Sárospatakon, Kassán, Debrecenben végezte. 1650-től Utrechtben a keleti nyelveket tanulta. 1653-ban teológiai doktori címet kapott. Hazatérve Debrecenben a filozófia és a keleti nyelvek tanára, 1657-től ref. lelkész. Kiváló hebraista, legnagyobb műve a biblia teljes fordítása. – 229

Komjátszegi – unitárius lelkész. – 151, 197–198

Koncz Boldizsár, mh. 1760 – küküllői unitárius esperes f. Tordai mester, 1734-től torockószentgyörgyi unitárius pap, Aranyosszék seniora. – 392

Korda Borbála, borosjenői – György és Vadas Mária l. Előbb Szőllősi János, majd Keczeli István (1680–1753) felesége. – 318–319

Korda László, borosjenői, gr. – Zsigmond és Sárpataki Rebeka f., ifj. Zsigmond testvére. 1730-tól gróf. – 445

Korda Zsigmond, borosjenői, gr., id., mh. 1725 – Zsigmond és Tordai Erzsébet vagy Farkas Zsuzsa f.; gr. Apor István fogadott f. Erdélyi császári commissarius, a Rákóczi-szabadságharc után tisztéből elmozdított Daniel Ferenc helyében udvarhelyi főkirálybíró. – 162–163, 287, 445

Korda Zsigmond, borosjenői, ifj. – id. Zsigmond és Sárpataki Rebeka f., László testvére. – 445

Kornis Antal, göncz-ruszkai, gr., 1709–1759 – István és Gyerőffi Borbála f. 1741-től tartományi biztos, 1754-ben főkormányszéki tanácsos. – 262–263, 396

~-né: 1. Mikes Mária; 2. Petki Anna.

Kornis Gáspár, göncz-ruszkai, mh. 1680 – Ferenc és Wass Kata f. 1662-ben marosszéki főkapitány, Kemény János bejárója; utóbb Apafi híve. 1673-ban újra főkapitány. – 493

Kornis István, göncz-ruszkai, gr., 1680–1741 – Gáspár és gr. Csáki Mária f. 1710-től guberniumi tanácsos, 1712-től gróf. 1713-tól Küküllő vm. főispánja. 1714-től tartományi főbiztos, 1719-ben Fehér vm. főispánja, guberniumi tanácsos és kamarás. 1741-ben országos elnök. – 184, 262, 395, 396

Kornis Zsigmond, göncz-ruszkai, br., 1578k.–1648 – Gáspár és Dóczi Erzsébet vagy Horváth Anna f. 1603-ban Básta szolgálatában állt. 1610-ben hűtlenségi perben elítélték, 1614-ben szabadult. Bethlen Gábor alatt az ország generálisa, Bihar és Zaránd vm. főispánja. 1636-ban I. Rákóczi György hadvezére. – 527

Koronkai Mihályné – az udvarhelyi vicecurátor felesége. – 163

Korponai – lótartó gazda Enyeden. – 334

Kósa Péter – katolikus csíki nemes, Verebélyi Ötves Erzsébet második férje. – 132

Kósa N. – Péter és Verebélyi Ötvös Erzsébet l., az író rokona. – 132

Kovács Marci – Toroczkai György jobbágya. – 275–277
Kovács Mihály, mh. 1744u. – 1719-ben iratkozott be Enyeden, majd 1728-tól Odera-Frankfurtban, 1731-től Franekerben tanult. Hazatérve Teleki József udvari papja. 1732-ben vízaknai pap. Gyászbeszédeket írt; 1744-ben ő rendezte sajtó alá Keresztúri Pál *Egyenes ösvény* c. művét. – 362
Kovács Zsigmond, mh. 1752 – ref. lelkész, Szigeti Gyula István veje. Marosszentkirályi, majd buzásbocsárdi pap. Valószínűleg azonos azzal a Kovács Zsigmonddal, aki 1719-ben iratkozott be Enyeden, majd akadémiákra indult. – 76, 98, 99, 313, 338
~-né: Szigeti Gyula Erzsébet.
Kovács – Márton f., az udvarhelyi jezsuiták diákja. – 175
Kovács (Nagy) János – középajtai származású, az író barátja; a Rákóczi-szabadságharc idején kuruc katona. – 299, 300
Kovacsóczi (Kovacsóczy) István, körtvefai, mh. 1634 – Farkas erdélyi kancellár és Kendi Krisztina f. Báthory Gábor alatt hűtlenségi per folyt ellene. Bethlen Gábornak titkára, több ízben követe volt. 1621-től kancellár. Marosszék kapitánya, utóbb Torda vm. főispánja. – 508, 521
Kovásznai István – az orbai egyházmegye dékánja. – 365
Kovásznai Judit – Szigeti Gyula Györgyné. – 167, 168, 169, 170, 236, 297, 406–407
Kozma János – a boszorkány Kozmáné f. – 279
Kozma – román származású enyedi deák; pappá lett, de fiatalon meghalt. – 351
Kozmáné – torockószentgyörgyi boszorkány a 17. sz. végén. – 279, 280
Köblös János, nagyváradi, id., mh. 1733 – Magyarországról származott. A Rákóczi-szabadságharc idején Nagyenyed hadnagya volt. Temetésén Szigeti Gyula István prédikált. – 66, 189, 252, 258, 260, 380, 408, 418
Köblös János, nagyváradi, ifj. – id. János és Eperjesi Rebeka f., Péter testvére. Felesége Dobolyi Bálint enyedi hadnagy unokája. – 88, 92, 258
Köblös Péter, nagyváradi, mh. 1744 – id. János és Eperjesi Rebeka f., ifj. János testvére. Doboka vm. jegyzője, 1726–1735 között alispánja, 1735–1739 között főbírája. – 403
Köleséri Sámuel, kereséri, ifj., 1663–1732 – id. Sámuel debreceni ref. lelkész és Demjén Anna f. 1674-ben Debrecenben, 1680-ban Leidenben tanult, itt 1681-ben filozófiai doktori címet nyert. 1682-ben Franekerben iratkozott be, itt 1684-ben teológiai doktorrá avatták. Megfordult Angliában is. Hazatérve Debrecenben próbálkozott a papi pályával; sikertelenségét tapasztalva újra külföldre ment, s Leidenben orvosdoktori oklevelet szerzett. Visszatérve Szebenben működött; 1699-től az erdélyi bányák főfelügyelője, 1713-tól guberniumi titkár, 1717-től tanácsos. Korának leghíresebb orvosa, Erdély tudományos életének központi alakja, a korai német felvilágosodás eszméinek közvetítője, a korszak legnagyobb magánkönyvtárának tulajdonosa. Első feleségétől, Meder Asnathától 1715-ben elvált; 1716-ban feleségül vette gr. Lázár György özvegyét, gr. Bethlen Juditot; 1720-ban, megözvegyülve Toroczkai Erzsébetet. 1731 decemberében poligámiában elmarasztalták. – 334, 352, 353, 359–362
~-né: 1. Meder Asnatha; 2. Bethlen Judit; 3. Toroczkai Erzsébet.
Königsegg Keresztély Móric, gr. – Albert Eusebius és gr. Manderscheid-blankenstein Klára Filippina f. Tábornok, 1722-től Virmond utódaként Erdély katonai parancsnoka. A család sváb eredetű, 1751-től magyar honos. – 361–362, 382
Köpeci János – középajtai pap Tofeus püspöksége idején. – 53
Köpeczi János – ref. lelkész, 18. sz. – 253, 380
Köpeczi N. – János l., Boros Gáspár gyalui pap felesége. – 380
Körmendi György – enyedi második pap, az 1690-et követő években halt meg. – 105–106
~-né: – megözvegyülve Simén Ferencné; e második házassága révén Bikfalvi Zsigmond anyósa. – 105–106
Körmöndi György, mh. 1751 – Komáromban született. Tanulmányait Pápán, Sárospatakon, Gyulafehérvárt végezte. Gr. Teleki József nevelője, majd Sárdon udvari pap. A leideni egyetemen tanult. Hazatérve 1721–1723 között Székelyudvarhelyen tanár; utóbb vízaknai, lukafalvi, bogáti ref. lelkész. – 263–264

Körösi György, id., mh. 1767 – az író iskolatársa Székelyudvarhelyen . 1717-ben iratkozott be Enyeden. Szászvárosi rektor, majd küküllővári, magyarkirályfalvi ref. lelkész. 1737-től a küküllői egyházmegye esperese. Ifj. Körösi György enyedi professzor apja. – 159–169, 454
Körösi István – köznemes I. Rákóczi György szolgálatában. Több ízben járt követségben a Portán és Budán. – 530
Körösi József – l. Huszti Körösi József.
Körtvélyesi János – szláv származású, szász polgárjogot nyert nemes, a nagyszebeni polgármesteri hivatal tisztviselője, később Apor István titkára. Utóbb Rabutin, majd Pekri Lőrinc szolgálatában állt. – 485
Kövesdi János, 1690k.–1759 – Sárospatakon tanult, 1714-ben Pápán volt rektor. 1715–1717 között Halléban látogatta az egyetemet. 1718-ban ismét pápai rektor. 1720-ban Marosvásárhelyre hívták tanárnak; helyét 1721-ben foglalta el. Filozófiát, majd teológiát tanított. 1739-ben le kellett mondania tanárságáról, 1745-ben azonban visszakapta katedráját. Első feleségétől három lánya, a másodiktól két lánya és egy fia született. Vásárhelyi Tőke Márton apósa. – 327–328
~-né: Halmágyi Aniska.
Kramer György (János?) – enyedi szász pap. – 108
Kramer [Szász Pap] Kata – György l. – 108
Krizbai István – 1689-ben iratkozott be Enyeden. Alumniát kapott, contrascriba, majd senior lett. Medgyesen volt iskolamester; 1703-ban az odera-frankfurti akadémián tanult, s disszertációt is írt. Utóbb kóbori pap. – 451
Krizbai Mihály – udvarhelyi deák, 1712-ben az író praeceptora, majd brassói mester, végül gyulafehérvári ref. lelkész; e tisztében halt meg. – 155–156, 175, 177
Krizbai Mihály – bogáti pap. – 348
Kubunyi (Kubinyi?) – valószínűleg nagyolaszi Kubunyi László, Dániel ónodi kapitány és Móré Anna f.; a Wesselényi–összeesküvés részese, Thököly párthíve. Utóbb Erdélybe menekült, ott is halt meg. – 308
Kubunyi (Kubinyi?) Péter – táblai procurator 1720 előtt. – 63
Kun Éva, mh. 1704u. – Tofeus Mihályné. – 54
Kun Ilona, osdolai, 1652–1685 – István küküllői főispán és Basa Ilona vagy macskási Tánok Klára l. Bethlen Miklósné. – 478
Kun László, rosályi, mh. 1647k. – László és Károlyi Anna f. 1629-től Szatmár vm. főispánja és Szatmár vár főkapitánya. – 514
Kupán Ferenc – 1740-ben iratkozott be Enyeden. Pekri Kata udvari papja. – 295–296
Kupás Mária – Szigeti Lénárt Jánosné. – 408
Kücsük Mehmed – pasa, magnisai kormányzó, jenői bég, váradi pasa, majd 1667-től ruméliai beglerbég. – 538

Lábán – középajtai zsidó lakos. – 150
Lajos Vilmos, badeni, 1655–1707 – badeni őrgróf, császári táborszernagy. 1688–1692 között a törökök ellen harcoló osztrák csapatok főparancsnoka. 1690-ben kiűzi Erdélyből Thökölyt, helyreállítja a megingott Habsburg–uralmat. 1691-ben Zalánkeménnél nagy győzelmet arat a török sereg fölött. – 285
Lakatos Sámuel – Verebélyi Ötves Erzsébet f., csíkszentsimoni egyházfi. – 131, 369
Lakatos – Verebélyi Ötves Erzsébet férje; gyilkosságba esett, lefejezték. – 131–132
Laskai Györgyné – magyarozdi lakos. – 34
Lázár György, gyalakuti, mh. 1716k. – Imre és Nemes Klára f. Császárpárti nemes, 1708-tól Marosszék főkirálybírája, ítélőmester. Naplóíró. – 360
~-né: Bethlen Judit.
Lázár Imre, gyalakuti, gr., 1743–1761 – János és gr. Teleki Kata f. Latin nyelvű verseket írt. – 281
Lázár István, szárhegyi, 1626–1679 – István csíki főkirálybíró és Székely Ilona f. Csíkszéki főkapitány, II. Rákóczi György lengyel hadjáratának egyik résztvevője. 1660-ban csíki főkirálybíró. Rákóczi halála után Kemény János, majd Apafi híve. Béldi ligájában való részvétele miatt 1678-ban elfogták, a fogarasi börtönben halt meg. – 493

Lázár János, gyalakuti, gr., 1703–1772 – György és gr. Bethlen Judit f. Praeceptora Kézdivásárhelyi András volt. 1728-tól a marburgi egyetemen tanult. 1733-tól báró. 1738-ban Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás gyanújával 9 hónapig fogságban volt. Kiszabadulva táblai ülnök, követ, Belső-szolnok vm. főispánja. 1745-től gróf. 1751-től országos elnök. Christian Wolff és Voltaire filozófiájának egyik hazai követője. Író, költő. – 234,235, 281–282, 416, 465, 466
Lázári János – 1640–1650 között Rozgoni Sutoris János káplánja Enyeden; 1655-ben marosszentkirályi ref. lelkész. – 46, 105
~-né – 46, 105
Lécfalvi (István?) – enyedi legény. – 66, 335
Lécfalviné – enyedi öregasszony. – 335
Lenget–Dufresnoy (Nicolas abbé), 1674–1755 – francia történész és természettudós. Beauvais-i származású; előbb a kölni választófejedelem latin és francia nyelvű titkára, majd a régens szolgálatában állt. Termékeny és csípős nyelvű író; többször került a Bastille-ba. – 282
Lenkes – enyedi minorita. – 109, 184
Lészai István, lészai, mh. 1759u. – id. István és Almádi Ágnes f. 1709–1710-ben dobokai alispán, 1715–1745-ig főbíró, 1722-ben a megye országgyűlési követe. – 317–318
~-né: Keczeli Sára.
Létai – prépost, Magyarosi Tőkés Pál sógora. – 261
Letenyei Pál, id., 1645k.–1680 – Nagyszombatból származott. 1664-ben iratkozott be Enyeden. A Pekri–családban volt nevelő, és Teleki Mihály udvarában lelkész. 1670-ben a székelyudvarhelyi kollégium első rektora lett; ő szervezte meg az iskolát az alapító, gr. Bethlen János segítségével. Gyermekei nevelője Hermányi Dienes Péter volt. Etédi papságában halt meg. – 117-119, 133
~-né – megözvegyülve az udvarhelyi „Szakáll bég" felesége lett. – 429
Letenyei Pál, ifj. – id. Pál kisebbik f., ötvösmester; Ötves Dávidnál, az író anyai nagyapjánál tanulta a mesterséget. – 118, 133
Lichtenstein, Philipp Ernest – tábornok, hadvezér a 17–18. sz. fordulóján Erdélyben. 1696 szeptemberében ő kísérte föl Bécsbe II. Apafi Mihályt. – 353, 487
Lightfoot, John, 1602–1675 – anglikán teológus. 1643-ban a londoni St. Bartholomy, 1644-ben Great Munden lelkésze. 1654-ben a cambridge-i egyetem alkancellárja is. Elyben halt meg. A keleti nyelvek kiváló ismerője. – 128, 266
Lipót, I., 1640–1705 – osztrák főherceg, III. Ferdinánd császár ifjabb fia. Eredetileg pap; bátyja, IV. Ferdinánd korai halálát követően trónörökös. 1657-től magyar és cseh király, 1658-tól német-római császár. – 44, 231, 232, 238, 239, 370, 481, 487, 496
Lippai József – enyedi szolgabíró. – 385, 473
Lippai – Naláczi Károly inasa. – 320
Lisznyai István – uzoni ref. lelkész 1750 előtt. – 266
Lisznyai Incze Ferenc, 1710k.–1772 – 1727-ben iratkozott be Enyeden. Alvinczi József tanítója volt. 1735-ben Odera-Frankfurtban, 1737-ben Utrechtben tanult. Hazatérve előbb Barcsai Gergely udvari papja, majd (1749 előtt) dévai ref. lelkész. 1755–1771-ig a hunyadi egyházmegye esperese, 1769-től egyházkerületi főjegyző. – 96
Lobkowitz János György Keresztély, hg., 1686–1755 – Ferdinánd Ágost Lipót és Mária Anna Wilhelmina baden-badeni őrgrófnő f. Osztrák táborszernagy, 1736–1740-ig Erdély katonai főparancsnoka. – 384
Lokman (Luqman) – perzsa-arab mondai bölcs, a Koránban is szerepel. Az arab irodalomban bölcsességeket és állatmeséket kapcsoltak a nevéhez. A Pancsatantra c. szanszkrit nyelvű óind mesegyűjtemény egyik hőse. – 182
Lónyai Zsigmond, nagylónyai, br., 1593–1652 – István és Báthory Kata f., Kemény János fejedelem apósa. 1627-ben Kraszna vm. főispánja. 1644-ben csatlakozott I. Rákóczi Györgyhöz. 1648-ban Bereg vm. főispánja. – 514
Lorántffy Zsuzsanna, serkei, 1600–1660 – Mihály és Kamarás Borbála l. 1616-tól I. Rákóczi György felesége. Sárospatak birtokosa, a kor szellemi mozgalmainak támogatója, a

presbiteriánus irányzat híve. Férje halála után Sárospatakra húzódott vissza, onnan igyekezett befolyásolni fia politikáját. – 533
Losonczi András – enyedi lakos. – 437
Losonczi – Antos Mária második férje, feleségét megölte. – 147
Loyola, Iñigo (Igñacio) san de Loyola (szent Ignác), 1491–1556 – 1537-ben alapította meg a jezsuita rendet (Jézus Társasága). 1622-ben szentté avatták. – 380, 395
Lupu, Vasile – albán származású, 1634–1653 között moldvai fejedelem, Janus Radziwill litván nagyhetman apósa. Török segítséggel került uralomra. A század egyik legjelentősebb egyénisége; uralma alatt a belső rend megszilárdult, a kultúra föllendült. Török sugallatra háborút indított Havasalföld ellen, hogy fiát, Ioant ott trónra ültesse. A törökök utóbb megváltoztatták az elgondolást, és őt szánták Havasalföld, fiát Moldva trónjára. Matei Basarab havasalföldi fejedelem azonban erdélyi segítséggel sikerrel védekezett; Lupu a Kemény János vezette csapatok elől menekülni kényszerült. Veje, Timuş segítségével egy időre elűzte Ştefan Gheorge moldvai fejedelmet (ur. 1653–1658), de 1653-ban Fintánál végleg vereséget szenvedett Matei Basarabtól. Menekülés közben tatárok fogták el; Isztambulban halt meg. – 526, 530, 531
Luther Márton, 1483–1546 – 339, 444

Maccovius (Makowski), Johannes, 1588–1644 – Lengyelországban született, Rembrandt sógora. Franekerben tanult, 1614-ben teológiai doktori címet szerzett, majd az egyetemen tanított, 1615-től professzorként; Coccejust is tanította. A legszigorúbb skolasztikus kálvinizmus képviselője. – 160
Macerius Ambrus – ev., majd ref. pap Enyeden 1557-ben. – 104
Macskási Boldizsár, tinkovai mh. 1700k. – Mihály és Bethlen Judit f. 1680-ban Belső-szolnok vm. főispánja, 1686-ban vicegenerális. Thökölyvel való kapcsolata miatt perbefogták, de fölmentették. Többször teljesített követi megbízásokat; tanácsos. Első felesége Huszár Margit, második Kapi Anna. – 480, 493
~-né: Kapi Anna.
Macskási Ferenc, tinkovai, mh. 1639 – Boldizsár és Gávai Ilona f. A temesi bánságból származó, Hunyad megyei birtokos család tagja. Bethlen János kancellár mostohaapja. Udvari alkapitány, Fehér vm. főispánja, szamosújvári főkapitány. Első felesége Nyakazó Margit, második Kemény Anna. – 477, 516
~-né: Kemény Anna.
Macskási Kata, tinkovai – Boldizsár és Kapi Anna l. Br. Kemény Sámuelné; egy gyermekük született, de kisgyermekként meghalt. – 263, 264, 314, 316–317
Macskási Krisztina, tinkovai, 1700k.–1760 – László és gr. Teleki Erzsébet l., Teleki Pál gyámleánya. Előbb gr. Bethlen Istvánné, 1737-ben özvegy; 1744-ben fiai tanítójának, Váradi Istvánnak felesége; tőle 1754-ben elválva makfalvi Dósa Mihályhoz ment nőül. – 78, 101, 102, 326, 335, 436
Magyari Józsefné – 404
Magyari Miklós – lakatos. – 80
Magyari Panna – Szerdahelyi ref. lelkész felesége, az író rokona. – 204
Magyari – a jezsuiták harangozója Székelyudvarhelyen. – 120–121
Magyarosi Tőkés Pál – marosszéki származású. Tanulmányait Enyeden végezte Vásárhelyi Tőke István professzorsága alatt. Előbb vajdahunyadi számtartó, majd zalatnai udvarbíró, enyedi postamester, később hadnagy. Katolizált; Létai prépost sógora. – 260–261
Majos László – máramarosi német származású, Mikes Mihály inasa. – 228–229
Makfalvi József – Kolozsvárt tanult, majd Franekerben Venema tanítványa volt. Hazatérve fogarasi ref. lelkész. Univerzalista fölfogása miatt reverzálisra kötelezték, erre azonban nem volt hajlandó. Állásáról lemondott. Gr. Teleki Miklós és Huszti András baráti köréhez tartozott. – 267, 311
Maksai Gábor, sz. 1700k. – 1719-ben iratkozott be Enyeden. Előbb ótordai rektor, majd bürkesi ref. lelkész volt. – 331–332
Málnási Gábor – középajtai iskolamester, az író tanítója 1711-ig. – 155

Málnásiné – enyedi kántorné. – 254
Málnási Imreh Miklós – udvarhelyi deák, az író iskolatársa, Szentgyörgyi Márk István sógora. Katolizált. – 175–176, 207
Malomfalvi Pál – csucsi ref. pap 1652-ben. – 39
Málót Györgyné – enyedi szász asszony. – 398
Mansfeld, Peter Ernst von, 1580–1626 – a harmincéves háború egyik hadvezére, előbb a császár, aztán a protestáns unió oldalán. 1626-ban Bethlen Gáborral működött együtt. – 510–512
Marchisio – Veterani főstrázsamestere. – 481
Margitai János, mh. 1754 – székelykeresztúri és bálványosváraljai ref. lelkész, 1724-től a széki egyházmegye esperese. – 257, 269
Mária – Vasile Lupu és Tudosca Bucioc l. Janus Radziwill litván nagyhetman felesége. – 531
Mária Anna, 1610–1665 – II. Ferdinánd és Mantuai Eleonóra l. I. Miksa bajor választófejedelem felesége. – 509
Mária Christierna, 1574–1621 – Stájer Károly és Mária bajor hgnő l., II. Ferdinánd testvére. 1595-től Báthory Zsigmond felesége. Szerencsétlen házassága fölbontása után (1599) kolostorba vonult. – 180
Mária Jozefa, 1699–1755 – I. József és braunschweig–lüneburgi Vilma Amália l. 1719-től a későbbi II. Ágost Frigyes szász választófejedelem és lengyel király felesége. – 134
Mária Terézia, 1717–1780 – VI. Károly császár és braunschweigi Erzsébet Krisztina l. 1736-tól Lotharingiai Ferenc felesége, 1740-től Ausztria főhercegnője, magyar és cseh királynő. – 72, 231, 233, 236, 269, 308, 321, 325, 326, 446, 452, 460, 462, 464, 470, 471
Markó Bálint, olasztelki, 170?–1759u. – Sándor f. Az író tanítványa Székelyudvarhelyen. Utóbb bardócszéki alkirálybíró. – 163
Markó Sándor, olasztelki, mh. 1732u. – 1700-ban bardócszéki jegyző, 1720-ban ugyanitt alkirálybíró. – 163
Márkosfalvi Sámuel – 1701-ben iratkozott be Enyeden. Felenyedi, majd az 1720-as években kocsárdi ref. lelkész. – 297
Márkosfalvi Deák Péter, 1709–1759 – 1725-ben iratkozott be Enyeden, itt a poetisták tanítója volt. 1734-ben Leidenben tanult, disszertációt is írt. Megfordult Hamburgban is. 1737-ben tért haza. 1740–1745 között mezőbándi, később sepsiszentgyörgyi ref. lelkész. Jegyző; 1753 után a sepsi egyházmegye esperese. – 269, 272, 298, 454
Marosvásárhelyi Baba Ferenc – l. Vásárhelyi Baba Ferenc.
Marosvásárhelyi Molnár István, 1654–1728 – Marosvásárhelyt, Kolozsvárt, Nagyenyeden tanult, majd 1677-ben Utrechtben, 1678-ban Franekerben, 1679-ben Leidenben folytatott tanulmányokat. Hazatérve 1680-ban marosvásárhelyi rektor, 1681-től a fejedelem udvari papja. 1690-től vajdahunyadi, 1695-től harasztkeréki, 1697-től mezőbándi, 1702-től küküllővári, 1710-től nagyenyedi ref. lelkész (második papja Bajcsi Sámuel, káplánja Borosnyai Lukács János). A nagyenyedi egyházmegye esperese (jegyzője Hunyadi Abats Márton), egyházkerületi jegyző, majd 1720-tól püspök. Id. Deési Zsigmond apósa. – 62–63, 86, 88, 90, 107, 165, 348, 373, 408, 411, 433, 435
Marosvásárhelyi Tőke István – l. Vásárhelyi Tőke István.
Marot, Clèment, 1496–1544 – francia költő, I. Ferenc, majd Navarrai Margit pártfogoltja. A zsoltárokra írott verses parafrázisait Szenci Molnár Albert is fölhasználta a teljes magyar zsoltárkönyv fordításakor. Utóbb trufák, anekdoták hősévé vált. – 274
Maroth Kelemen – l. Marot, Clèment.
Maróthi György, 1715–1744 – György debreceni bíró f. Debrecenben kezdte tanulmányait, majd 1731-ben külföldre ment. 1732-ben Baselben, 1733-ban Zürichben, utóbb Bernben, Groningenben tanult, itt 1736-ban disputált. 1738-ban hazatért, s a debreceni főiskola tanára lett. Kiváló tanár, főleg a reáliák korszerű tanításával hatott kedvezően az oktatásra. Fontos szerepet játszott Debrecen zenei és énekkultúrájának fejlesztésében is. – 240
Mártonffi (Mártonffy) György, csíkkarcfalvi, br., 1668–1721 – Gyulafehérvárt, majd a bécsi Pázmáneumban tanult. 1703-ban pozsonyi, 1707-ben esztergomi kanonok, 1708-ban nagyszombati plébános. 1709-ben barsi, 1711-ben nyitrai főesperes, 1712-ben szentistváni

prépost. 1713-tól Erdély katolikus püspöke. Tanácsúr, Fehér vm. főispánja. Sokat tett az egyház, a püspökség, a káptalan újraszervezéséért. – 152, 186–187
Maszpurg Zsigmond, br. – talán a szebeni városparancsnok f.; gr. Pekri Klára Szidónia férje, Szerencsi Ferenc apósa. – 293
~-né: Pekri Klára Szidónia.
Matei Basarab – l. Basarab, Matei.
Matolcsi – katolikus enyedi lakos. – 384, 385
Mátrai – mátrai származású nemes. – 148
Matzkos – fülei származású udvarhelyi lakos. – 168–169
Maurer József, ürmösi, mh. 1711u. – Mihály és Mikó Erzsébet f. Előbb Rákóczival külföldre ment, de visszatért; 1711-ben nőül vette Donáth Annát, tőle elválva Szabó Annát. – 430
~-né: Donáth Anna.
Mavrokordatosz, Nicolae, mh. 1730 – Alexandru és Hrisocoleu f., fanarióta görög családból származó fejedelem (1709–1710 és 1711–1715 között moldvai, 1715–1716 és 1719–1730 között havasalföldi). Törökpárti politikát folytatott; bojárellenes magatartása miatt a társadalom alsóbb rétegeiben igen népszerű volt. 1716-ban Pivoda–Dettina István alezredes, az 1716–1717. évi török elleni háborúban létesített erdélyi határőralakulat vezetője rajtaütésszerűen elfoglalta Bukarestet. Mavrokordatosz négy gyermekével együtt fogságba esett. 1719-ben, a török–osztrák békekötés után került vissza Havasalföld trónjára. – 180
Maxai Gábor – l. Maksai Gábor.
Meder Asnatha, 1695e.–1737 – Meder (Closius) Péter brassói ev. papköltő l., Köleséri Sámuel első felesége. – 353, 360, 361, 362
Medre – Kemény László román kocsisa. – 304–305
Mehemet (Mohammed) – pasa, 1632–1637 között nagyvezír; letétele után budai pasa. – 528–529, 530
Melchioris, Johannes, 1646–1689 – coccejanus teológus, 1682-től herborni tanár. – 128
Melith György, bribéri, mh. 1638–1644k. – György és Csáholyi Anna f., Péter testvére. Horvát főnemesi családból származott; Szatmár megyei, császárpárti birtokos. – 514
Melith Péter, bribéri, mh. 1644 – György és Csáholyi Anna f., György testvére. Horvát főnemesi családból származó császárpárti birtokos. Kállói és szatmári főkapitány. – 514
Mészáros József – Toroczkai Ferenc házasságon kívüli fia; Köleséri Sámuel és Toroczkai Erzsébet inasa. – 361
Mészáros Mikla – torockószentgyörgyi lakos. – 205
Mészáros Miklós – marosvásárhelyi mészáros. – 343
Miglion generális – Enyeden kvártélyoz. – 436
Mihály, Vitéz (Mihai Viteazul), 1558–1601 – Pătreşcu cel Bun havasalföldi fejedelem és Tudora f. 1588-ban Mehedinţi tartomány kisbánja, majd asztalnok, 1592-ben nagy aga, 1593-ban craiovai nagybán. Az Alexandru cel Rău fejedelem elleni összeesküvésben való részvétele miatt Isztambulba menekült. Szövetséget kötött Báthory Zsigmonddal. Török segítséggel 1593 szeptemberében elfoglalta Havasalföldet, s kikiáltatta magát Erdély, Havasalföld és Moldva fejedelmének. 1601-ben Básta emberei Torda mellett meggyilkolták. – 500
Mihály vajda (?) – 411
Mikes Ferenc, zabolai, gr., mh. 1727 – Mihály és gr. Bethlen Druzsiánna f. Háromszéki főkapitány, királyi táblabíró, kormányszéki tanácsos. 1703-ban a kurucok elfogták, ekkor átpártolt, s Rákóczi tábornoka lett. A szatmári béke után gróf. A csíksomlyói kolostorban temették el. – 323
~-né: Esterházy Kata.
Mikes István, zabolai, gr., mh. 1761 – Mihály és gr. Bethlen Druzsiánna f. Belső-szolnok, majd Felső-Fehér vm. főispánja. – 459
Mikes Kelemen, zabolai, mh. 1686 – Zsigmond és Imecs Borbála f. 1659-ben ítélőmester, háromszéki főkapitány; I. Apafi Mihály alatt tanácsúr, a székelység generálisa, országgyűlési elnök, a fejedelmi ítélőtábla elnöke. A katolikus érdekek védelmezője. – 490, 493, 494, 495, 539

Mikes Mária, zabolai, gr., mh. 1749u. – Ferenc és gr. Esterházy Kata l. Gr. Kornis Antal első felesége. – 263, 322
Mikes Mihály, zabolai, gr., 1667–1721 – Kelemen és Kálnoki Zsuzsanna f. 1691-től Háromszék főkapitánya, ítélőmester, a gubernium tanácsosa. 1698-tól gróf. 1700-tól Belső-szolnok főispánja. A kurucok elfogták, csatlakozott Rákóczihoz. A székelyek generálisa és 1707-ben a román fejedelemségekbe menekült kurucok vezetője volt. – 228, 266, 485
Miklósvári – felsőbányai prédikátor. Valószínűleg azonos Miklósvári Sebe Jánossal, aki Kolozsvárt, majd felsőbányai rektorság után Odera-Frankfurtban tanult; hazatérve 1711-től nagybányai, 1727-től alsómisztótfalusi ref. lelkész, 1738-tól a nagybányai egyházmegye esperese. – 421
Mikó Ferenc, hídvégi, 1568?–1635 – János f. 1625-ben csíki alkapitány, majd főkapitány. Bethlen Gábor idejében tanácsos, Brandenburgi Katalin alatt kincstárnok. Több ízben járt el követi megbízásban. Történetírói munkája maradt fenn. – 290, 508, 509–510, 524
Mikó Ferenc, hídvégi, mh. 1750 – István háromszéki főkirálybíró és Bélpataki Éva f. Első felesége Bethlen Zsófia, elválva Geréb Zsuzsannát vette nőül. – 63, 266, 290
~-né: Bethlen Zsófia.
Mikó Miklós, hídvégi, gr., 1700k–1772u. – Ferenc és Bethlen Zsófia f. 1772-től gróf. – 273
~-né: Bernáld Krisztina.
Mikó Pál, hídvégi, gr., 1700k.–1755u. – Ferenc és Bethlen Zsófia f. 1728-tól gr. Bethlen Klára férje. 1755-től gróf. – 290
Mikó Tamás, hídvégi, sz. 1700k. – Ferenc és Bethlen Zsófia f., Pál és Miklós testvére. – 290
Mikó Zsuzsanna, hídvégi, sz. 1700k. – Ferenc és Bethlen Zsófia l. 1720k. br. Bánffi Imréné. – 403
Miksa, I., 1573–1651 – bajor hg., 1597-től választófejedelem. A harmincéves háborúban a császári oldalon vett részt. Második feleségétől, Habsburg Mária Annától két fia született. – 509
Miksa László, diódváraljai, mh. 1753u. – István Fehér megyei alispán és Cserei Éva f. Fehér vm. assessora, alpénztárnok. – 194
~-né: Olasz Borbála.
Miles Mátyás, 1639–1686 – szász családból származott. Előbb Kemény János fejedelem titkára, utóbb I. Apafi Mihály szolgálatába lépett. Nagyszebeni tanácsos, történetíró. – 481
Mileth – l. Melith.
Miriszlai János – miriszlói iskolamester 1636-ban. – 34
Miske Gábor – valószínűleg magyarcseszvei, Imre és Fosztó Kata f. Ivánfalvai nemes. – 253
Mohai János, id., mh. 1763u. – zilahi ref. lelkész, az író veje. – 111
Mohai János, ifj., mh. 1760 – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. Kisgyermekként meghalt. – 111
Mohai József – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. – 111
Mohai Sámuel, mh. 1760 – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. Kisgyermekként meghalt. – 111
Mohai Zsigmond – id. János és Hermányi Dienes Rákhel f. – 111
Molnár Péterné – enyedi lakos. – 247
Monos Nagy Márton – középajtai. – 134
~-né: Hermányi Dienes Rebeka.
Monos Nagy Mihály – Márton és Hermányi Dienes Rebeka f., debreceni deák. – 134
Montecuccoli, Raimondo, gr., német bir. herceg, 1609–1680 – olasz származású császári hadvezér, 1658-tól tábornagy. 1661-ben az udvar Kemény János támogatására küldte, majd visszarendelte. Az 1663. évi török háború fővezére. 1668-tól az udvari haditanács elnöke. – 536, 537
Murád, IV., 1609–1640 – török szultán; perzsiai hadjáratában került török kézre Jereván, Tebriz és Bagdad. – 515, 530
Murteza (Murtiza) – pasa, 1647-től budai beglerbég, az 1623. évi hadjáratban Bethlennel együttműködve vett részt. – 511
Murza István – enyedi kántor és szabó. – 47
Murza – lótartó gazda Enyeden. – 334
Musztafa, I. – III. Mehmed (ur. 1595–1603) f.; bátyja, I. Ahmed (ur. 1603–1617) az addigi elsőszülötti trónutódlási rendet megsértve őt jelölte ki utódjául; 1617–1618 és 1622–1623 között török szultán. – 505

Musztafa – pasa, 1660–1661-ben a török sereg fővezére. – 538
Muzsnai Dániel – décsei pap kb. 1735–1742 között; Kocsárdi János apósa. Vagy az 1699-ben Enyeden beiratkozott későbbi miriszlai prédikátorral, vagy az 1701-ben beiratkozott későbbi torockószentgyörgyi lelkészel azonos. – 350–351
~-né – 351–352
Muzsnai Éva – Mihály enyedi pap l., Katona Zsigmondné. – 107, 417
Muzsnai Márton – muzsnai székely származású ref. lelkész; valószínűleg ő az, aki 1687-ben iratkozott be Enyeden, s később tordai rektor lett. – 350
Muzsnai Mihály, 1658–1704? – 1676-ban iratkozott be Enyeden; a Toroczkai családban volt nevelő. 1680-ban külföldi akadémiákra indult; tanult Leidenben és Franekerben. 1686-ban hazatérve Nagyenyeden, 1696-ban Kézdivásárhelyen ref. lelkész, majd az egyházmegye esperese. – 106–107
Muzsnai Miklós – 1684-ben iratkozott be Enyeden; itt contrascriba volt. Marosvásárhelyen tanított. Később nyárádkarácsonfalvai, székelyvajai lelkész. 1720–1745 között a marosi egyházmegye esperese. – 349–350
Muzsnai Sámuel – szentmihályfalvi lelkész; valószínűleg azonos az 1695-ben Enyeden beiratkozott diákkal. – 350
Müller Gáspár, hosszúaszói (hosszúmezei?) – enyedi szász pap, assessor. – 46, 105, 108

Nadányi Gergely, körösnadányi, mh. 1614 – Mihály és Ábrahámfi N. f. Hajdúkapitány; előbb Báthory Gábor híve, utóbb, 1613-ban másokkal együtt meggyilkolta őt. Az 1614-es országgyűlésen a testőrök megölték. – 504
Nádudvari Gergely – Péter f., Dézsi Lázár György sógora. 1729-ben iratkozott be Enyeden, itt az író is tanította. Tanult Sárospatakon, Kolozsvárt is. A gyulafehérvári káptalanban működött. Fiatalon meghalt. – 357–359
Nádudvari Mária, kisjenői, mh. 1762u. – István és Keresztesi Erzsébet l., Vér Györgyné. – 469
Nádudvari Péter, 1670k.–1726 – Dániel f. 1678-tól Debrecenben, 1692-től Nagyenyeden tanult. Bethlen Sámuel udvarában György, Ádám, Sámuel és Imre nevelője. 1696-ban az ő költségén Franekerben kezdett tanulni. Hazatérve, 1698-ban ugyancsak Bethlen Sámuel udvarában ref. lelkész. 1700-ban marosvásárhelyi, 1705-ben szászvárosi második, 1706-tól első pap; dékán. Híres szónok, prédikációi kiadására már Köleséri biztatta. Beszédeit Bethlen Kata gyűjtette össze; előbb Udvarhelyi Tölcséres Mihályra, annak halála után Szatmári Pap Zsigmondra bízta. A kiadás Kolozsvárt, 1741-ben jelent meg. – 91, 204, 215, 343–344, 355–357
Nádudvari Sámuel, 1700k.–1745 – id. Sámuel f. Sárospatakon tanult Nagymihályi Szomoló Gergely tanítványaként. Csécsi János professzor ellen írt gúnyirata miatt kénytelen volt Enyedre távozni. 1723-ban iratkozott be, itt Bethlen György fia, majd Kemény János mellett nevelő volt. 1728-tól Odera-Frankfurtban, 1730-tól Franekerben tanult. Hazatérve enyedi második pap Borosnyai Lukács János mellett; 1735-től első pap (második pap Hermányi Dienes József). 1734-ben az univerzalizmusról hirdetett nézetei miatt reverzálisra kötelezték. 1740-től a marosvásárhelyi kollégium tanára. 1746-ban elhagyta állását; katolizált, és Magyarországra, Károlyi Ferenc udvarába húzódott. Nyomtatásban is megjelent gyászbeszédei mellett tudományos munkái, összefoglalói kéziratban maradtak. – 64, 90–94, 107–108, 315–316, 336, 349, 352–353, 354, 393, 457
~-né: Pósalaki N.; 2. özv. Szarkáné.
Nagy Boldizsár, petki, 1700k.–1770 – Zsigmond és Kovács Judit f. Főrangú nemes, katolizált. – 234
Nagy Borbála – Árkosi (Szilágyi) Zsigmond második felesége. – 373, 374, 413–414
Nagy Borbála, borsai, mh. 1718 – Tamás és Toroczkai Kata l. 1684-től Bethlen Sámuelné; 1708-ben megözvegyült, Haller István felesége lett, de csakhamar újra özvegyen maradt. – 177, 356
Nagy János – kisludasi birtokos. – 321
Nagy Józsefné – szászvárosi, középajtai Monos Nagy Márton és Hermányi Dienes Rebeka l. – 134
Nagy Pál – paraszti származású, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György gyalogkapitánya. – 516, 523
Nagy Sámuel, petki – l. Petki (Nagy) Sámuel.
Nagy Sándor – l. Sándor, Nagy.

Nagy Tamás, borsai, mh. 1676 – Tamás (?) f. Fehér vm. főispánja. Az 1657-es lengyel hadjáratban tatár rabságba került. Később Teleki párthíve, tanácsúr. Bánffi Dienes perében bíró volt. – 479
Nagy Zsigmond, petki – l. Petki (Nagy) Zsigmond.
Nagy Zsuzsanna, petki – l. Petki (Nagy) Zsuzsanna.
Nagyari Bencik – ifj. József f., bogáti lakos. – 54
Nagyari József, id., 1651–1694 – Benedek nagyváradi ref. pap f., Tofeus Mihály veje, Nánási Lovász Mihály sógora. Nagyváradon, Kolozsvárt, Sárospatakon, majd két évi huszti rektorság után külföldön tanult: 1674-től Groningenben és Franekerben, 1676-tól Leidenben Wittich tanítványaként. Megfordult Utrechtben is. Hazatérve, 1679-tól fogarasi lelkész, egyben I. Apafi Mihály udvari papja. Hírneves prédikátor. – 53–56, 127, 237
~-né: Tofeus Mária.
Nagyari József, ifj., sz. 1688k. – id. József és Tofeus Mária f. 1705-ben iratkozott be Enyeden; testvérével, az enyedi diákként meghalt Benedekkel együtt diákoskodott. Hivatali pályára lépett, enyedi polgár, assessor, hadnagy volt. – 54, 56, 336
Nagyenyedi Bajusz János – tiszttartó. – 437, 448–449
Nagyenyedi Bőr Ádámné – 35
Nagyenyedi Szabó Tamás – miriszlói lakos. – 43
Nagyenyedi Telegdi Márton – Toroczkai Jánosnak és feleségének, Petki Sárának szolgája. – 369–370
Nagymihályi Szomoló Gergely – tanulmányait Miskolcon, Kassán, Sárospatakon végezte. 1713-tól Miskolcon tanított, 1716-tól az utrechti és franekeri egyetemet látogatta. 1718-ban Sárospatakra hívták, 1719-ben tanárrá választották és beiktatták. Professzortársával, Csécsi Jánossal többször összeütközött. A diákság megoszlott; 1722-ben Nagymihályit deákjaival együtt kikergették az iskolából. Hosszú háborúskodás és a királyi commissio működése után mindkét tanárt elmozdították. – 91, 108
Nagyszegi Gábor – román származású nemes, a gk. püspök titkára. Unióellenes tevékenysége miatt bebörtönözték. Erdélyi származású; Felsőbányára települt át. – 484
Naláczi István, naláczi, 1632–1702 – Péter és Palatics Erzsébet f. I. Apafi Mihály főembere, udvarmestere. Tanácsos, majd Hunyad vm. főispánja. Teleki Mihály párthívei közé tartozott. – 251, 479, 481, 483, 490, 495
Naláczi István, naláczi, br., mh. 1760 – György és br. Jósika Zsuzsanna f., kapitány. – 290
Naláczi József, naláczi, br., 1679k.–1747 – András és vízaknai Nagy Borbála f., guberniumi tanácsos. Első felesége, Makrai Kata 1725-ben meghalt. Második Folti Zsuzsa; harmadik 1732-től gr. Toroczkai Borbála. – 319–320
~-né: Toroczkai Borbála.
Naláczi Károly, naláczi, br., 1732u.–1760u. – József és Toroczkai Borbála f. Hadik Andrással 1757-ben megfordult Berlinben. – 320
Naláczi Sára, naláczi, 1670k.–1760 – Lajos és Toldalagi Mária l. Előbb gr. id. Székely Ádám, tőle elválva Barcsai Gergely felesége. – 231, 344, 422
Nánási András – l. Nánási Lovász András.
Nánási István – küküllővári ref. pap 1693k.; mellette mester Hermányi Dienes Péter. Valószínűleg azonos azzal a Nánási Istvánnal, aki 1674-ben iratkozott be Enyeden; Huszton volt rektor, s innen ment akadémiákra. – 126, 127
Nánási Mihály – l. Nánási Lovász Mihály.
Nánási Lovász András, 1695k.–1750u. – Mihály ref. esperes f. 1714-ben iratkozott be Enyeden, itt 1720-ban senior volt. 1721-ben Franekerben tanult, itt disszertációt is írt. Megfordult Odera-Frankfurtban, Utrechtben, Londonban is. Hazatérve 1724-től kassai, 1728-ban huszti, 1731-ben viski, 1736-ban nyíracsádi, 1737-ben marosszentkirályi ref. lelkész, itt Bánffi Zsigmond a patrónusa. Volt füredi pap is (?). 1750-től a Teleki család udvari papja. – 84, 85, 196, 222–223, 229–230, 265, 313, 336, 441–442
Nánási Lovász Mihály, 1662–1709 – István f., Tofeus Mihály veje, Nagyari József sógora. Nagybányán, Debrecenben, 1679-től Nagyenyeden tanult. 1682-ben huszti, 1684-ben nagybányai rektor. 1685-től Leidenben tanult, itt 1687-ben disputált. Hazatérve etédi ref. pap,

1696-tól udvarhelyi esperes; utóbb Székelyudvarhelyen, 1706-tól Marosvásárhelyen szolgált. – 127, 128, 129, 136, 460–461
Naszupogli Huszain – budai beglerbég, id. Bethlen István pártfogója. Bethlen István kudarca után a szultán az ázsiai határokra helyezte. – 526
Nemes Domokos, hídvégi, sz. 1679e. – János háromszéki főkapitány és brenhidai Huszár Borbála f. Gyermekei nem voltak. – 166
Nemes Elek, hídvégi – Tamás és László Sára f., Judit testvére. – 166, 167
Nemes János, hídvégi, mh. 1688u. – Tamás és Mikó Zsuzsanna f. 1667-től háromszéki főkapitány, táblai ülnök, fejedelmi tanácsos. – 493
Nemes Judit, hídvégi – Tamás és László Sára l., Elek testvére; Torma Györgyné. Az udvarhelyi kollégium jótevője, könyvtárának gyarapítója. – 164, 166, 167, 168
Nemes Mátyás, hídvégi, mh. 1727u. – János háromszéki főkapitány és brenhidai Huszár Borbála f. Az udvarhelyi egyházmegye pártfogója, az udvarhelyi kollégium gondnoka. – 166
~-né: Ugron Borbála.
Nemes Tamás, hídvégi, mh. 1721e. – Tamás és László Sára f., Elek és Judit testvére. – 266
Nemes Teréz, hídvégi – Mátyás és Ugron Borbála l. – 166
Német Ferenc – német származású magyarhermányi katolikus egyházfi. – 250
Németi Sámuel – l. Szathmárnémeti Sámuel.
Németiné – Vásárhelyi [Bitumen] Mihály húga, kolozsvári lakos. – 268
Nicolisi – a jezsuiták tanítványa. – 466
Nolte (Noltenius), Johann Friedrich, 1694–1754 – I. Frigyes Vilmos porosz király udvari papja. – 307

Nyári István, bedegi, br., mh. 1643 – Pál és enyingi Török Zsuzsanna f. Bethlen Gábor, utóbb Ferdinánd híve; kállói kapitány, 1635-től kamarás és tanácsos; Szabolcs vm. főispánja és felső-magyarországi főkapitány. 1632-től báró. – 514
Nyírő Judit, mh. 1723u. – kb. 1691-től Pápai Páriz Ferenc harmadik felesége. – 208, 209, 331, 332

Oláh Ferenc – Kemény Péter asztali embere. – 223–224
Olasz Borbála – Miksa Lászlóné. – 194
Olaszteleki Tamás Mihály – az 1700-as években id. Vásárhelyi Tőke István tanítványa Székelyudvarhelyen. Tőke István széki papsága idején kápláni teendőket végzett. 1711-ben Enyeden iratkozott be. Öngyilkos lett; a matricula szerint „Dementatus, tandem obiit". – 461
Ormándi János – nemes származású ügyvéd, Szeben ostromakor (1660) a császár követe. – 478
Ország Istvánné – középajtai parasztasszony. – 53
Ostervald, Jean Fréderic, 1663–1747 – svájci, neuchâteli ref. teológus. 1686-ban diakónus, 1699-ben lelkész, az ún. svájci „teológiai triumvirátus" tagja. Termékeny prédikációíró. – 182
Osvát ⊔ Daniel Ferencné Bánffi Ágnes szeretője. – 141, 287
Osvát László – l. Bibarcfalvi Osvát László.
Otrokocsi Fóris Ferenc, 1648–1718 – Sárospatakon tanult; 1669-ben Szatmáron tanított Veszprémi István mellett. 1681-ben Utrechtben, 1672-ben Marburgban tanult, itt disputált is. Hazatérve 1673-ban rimaszécsi ref. lelkész. 1674-ben lelkésztársaival együtt gályarabságra ítélték. 1676-ban szabadult ki. Ezután Zürichben, Utrechtben, Oxfordban élt. 1679-ben ismét rimaszécsi, majd gyöngyösi lelkész; 1687-ben Kassára került. Itt hivatalából fölfüggesztették. Ekkor külföldre ment, de 1693-ban ismét Magyarországon volt. 1694-ben katolizált, 1699-ben a nagyszombati akadémia jogtanára lett. Egész életét a katolicizmus és protestantizmus közti ingadozás jellemezte; élete utolsó két évtizedében a kettő egyesítésére törekedett. Kiváló nyelvtudós; igen termékeny egyházi író. – 189
Óvári – bodosi pap. – 323
Ovidius, Publius, Naso, i.e. 43-i.sz. 18. – 157, 159, 170

Ököritói Mátyás – ozdi iskolamester 1649-ben. – 37
Ördög Kata – Almádi Andrásné. – 35
Ördög Mihályné – felenyedi lakos. – 40

Ötves Zsófia – l. Verebélyi Ötves Zsófia.
Ötves Fekete István, mh. 1753k. – Bán Sárának, Bod Péter patrónájának f., Enyedi Horvát István mostohafia. Enyedi lakos, Szigeti Gyula József apósa. – 262, 307–308, 420, 434, 468
~-né: Bereck Zsuzsanna.
Ötves Fekete N. – István és Bereck Zsuzsanna l., Szigeti Gyula Józsefné. – 338

Pais János – felsőbányai származású. 1720-ban iratkozott be Enyeden. Udvari szolgálatba lépett. – 407
Pákai – bágyi mester 1690k.; valószínűleg azonos azzal a Pákai nevű mesterrel, akit a „Szakáll bég" adott össze a mátkájával. – 206, 430
Pál Ilona, mh. 1770 – baconi, Borosnyai Nagy Zsigmond felesége. Férje írt róla gyászverset. – 80, 244
Pálffi János, erdődi, gr., 1663–1751 – Miklós és gr. Harrach Mária Eleonóra f. Császári hadvezér, 1703-tól altábornagy, 1704-től horvát bán, 1709-től tábornagy, Sáros vm. főispánja. 1710–1711-ben a magyarországi császári csapatok főparancsnoka. A szatmári béke előkészítője. 1741-től nádor, 1742-től a magyarországi hadak fővezére. – 308
Palm, David – a 1687-es országgyűlésen honosították. – 485
Pap János – Szász János futára és bűntársa; Szász Jánossal együtt végezték ki. – 484
Pap Mihály – polyáni lakos. – 37
Pápai András – l. Pápai Páriz András.
Pápai Ferenc – l. Pápai Páriz Ferenc.
Pápai Imre – l. Pápai Páriz Imre.
Pápai János, 1660k.–1740 – Pápai Kovács János f. A Bánffi gubernátor által zálogba vett Rákóczi-birtokok prefektusa. Csatlakozott a szabadságharchoz; II. Rákóczi Ferenc fejedelem kancelláriáján titkár; 1705-ben a Gazdasági Tanács tagja; portai követ. A fejedelem társa a száműzetésben; halála után Rákóczi József szolgálatába állt. Naplóíró. – 232–233
~-né: Wesselényi Anna.
Pápai Juci (Jutka) – ifj. Veszprémi (Pápai) István l., Angyal Péterné. – 384
Pápai Páriz András, 1703–1763 – id. Ferenc és Nyírő Judit f. Nagyenyeden tanult, itt 1711-ben comparatista volt, 1719-ben iratkozott be. 1732-ben orvosdoktori oklevelet nyert; megfordult Lipcsében, Frankfurtban és Halléban is. Kolozsvárt működött orvosként. Könyvtárát és füvészeti gyűjteményét a kolozsvári ref. kollégiumra hagyta. – 283
Pápai Páriz Ferenc, id., 1649–1716 – Imre ref. lelkész és Kávási Krisztina f. Désen, Gyulafehérvárott, majd 1663-tól Marosvásárhelyen, 1665-től Nagyenyeden tanult, itt 1667-ben publicus praeceptor, 1671-ben contrascriba. 1672-ben külföldre indult. 1672-ben Lipcsében, Odera-Frankfurtban, Marburgban, 1673-ban Heidelbergben tanult, itt filozófiai doktori címet nyert. Baselben 1674-ben kapott orvosdoktori oklevelet. Megfordult Zürichben és Schaffhausenben is. Hazatérve 1676-ban előbb Nagyenyeden orvos; 1677-ben I. Apafi Mihály udvari orvosa; 1680-tól az enyedi kollégiumban a görög nyelv, fizika, logika tanára. Az ő külföldi összeköttetései révén gyűlt össze az a tekintélyes segély, amellyel a szabadságharcban elpusztult kollégiumot újjáépítették. Nagy szerepe volt a leideni ösztöndíjak megszervezésében is. Polihisztor, latin szótárát közel két évszázadon át használták. Első felesége Zöldi Kata, megözvegyülve Szeghalmi Annát, majd Nyírő Juditot vette feleségül. – 124, 125, 126, 146, 207–209, 216, 289, 305–306, 334, 436, 461
~-né: Nyírő Judit.
Pápai Páriz Imre, 1693–1730 – id. Ferenc és Nyírő Judit f. 1709-ben iratkozott be Enyeden. 1717-ben Leidenben tanult, itt disputált is; 1719-ben a baseli, 1722-ben a zürichi egyetem hallgatója volt. Megfordult Angliában is, része volt az ún. angliai pénz (az enyedi kollégiumnak juttatott segély) kieszközlésében. Hazatérve 1723-tól Nagyenyeden tanított lektorként, majd a történelem, a görög nyelv és a jog professzora lett. – 282, 328–335
Pápista János – enyedi lakos. – 261
Páris Pál – román származású nemes. Előbb Basa István, utóbb Bethlen Gábor szolgálatában állt. Az 1623-as hadjáratban a román vajdaságok seregeinek biztosa. – 507

Parmenion, mh. i.e. 330 – Philotas f., a makedónok egyik főembere. II. Fülöp, majd Nagy Sándor hadvezére és tanácsosa. Sándor összeesküvés gyanújával kivégeztette. – 503
Parschitz (Parschitius) Kristóf, 1643k.–1713 – rózsahegyi (Liptó vm.) származású filozófus és költő. Selmecbányai rektorkodás után Angliában, Belgiumban és Németországban járt; hazatérve conrector, rektor; 1687-től Wittenbergben, ill. Lipcsében élt, itt is halt meg. – 537
Paskó Kristóf, székelyhídi, mh. 1678 – Bihar vm.-ből került Erdélybe. Különböző hivatalokat viselt, utóbb Béldivel együtt menekült a Portára. Hazakerülve elítélték. Megírta Erdély 1658–1660. évi történetét. – 493, 494, 495, 539
Pasor, Georg, mh. 1635 – a görög nyelv tanára Franekerben. – 160
Patai István – becei, majd szentmihályfalvai (?) ref. lelkész az 1730-as években. Valószínűleg azonos azzal a Patai P. Istvánnal, aki 1705-ben Utrechtben, Roëll elnöklete alatt jelentetett meg disszertációt. – 275, 338–339, 448
Patai Máté – enyedi ref. pap és rektor, majd 1660-ban magyarszentkirályi, 1661-ben becei lelkész. Jegyző, 1663-tól esperes. Tisztségéből elmozdították. – 104
Patai – valószínűleg a báji Patai család tagja. – 435
Pataki István – ref. lelkész 1740k. – 78
Pataki – ozdi prédikátor 1710k. – 301
Pávai Miklós – udvarhelyi diák, 1718–1719k. megvonták a cipóját, és elhagyta Udvarhelyt. – 167
Pávai (Cofalvi) Miklós – 1714-ben iratkozott be Enyeden; 1723-ban contrascriba. Később egeni rektor volt. – 328, 334
Pázmány Péter, panaszi, 1570–1637 – Miklós és Massai Margit f. 1616-tól esztergomi érsek. – 92, 273, 512, 516–517, 518
Pekri Erzsébet Terézia, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia l. Radák Ádámné; egy szakácskönyve maradt fenn. – 452
Pekri Kata, ozdi, gr., 168?–1759e. – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia lánya. Előbb br. Kemény László, majd gr. Bethlen Elek, végül br. Pöllnitz János felesége; a gubernátor Kemény László anyja. – 291–296, 347, 426, 452
Pekri Klára Szidónia, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia l. 1700 előtt, 1715-ig br. Révai Imre, majd br. Maszpurg Zsigmond felesége. – 292, 293, 393
Pekri Lőrinc, ozdi, gr., 1656k.–1709 – Ferenc és fricsi Fekete Klára f., Bethlen János mostohafia. Eleinte Teleki Mihály köréhez tartozott, de 1676-ban a Béldi ligájában való részvétel vádjával, majd 1686-ban Thökölyvel való kapcsolatai miatt börtönbe került. 1690-ben Magyarországra távozott, itt katolizált; 1690-től, 1692-től gróf. A Rákóczi-szabadságharc kitörése után II. Rákóczi Ferenc híve, tábornok, az erdélyi kuruc hadak főparancsnoka lett. Egy kegyességi mű fordítója. – 291, 485
~-né: Petrőczy Kata Szidónia.
Pekri Polixéna, ozdi, gr., sz. 168? – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia l. 1709-től br. Daniel Istvánné. – 294, 452
Pekri Zsófia, ozdi, gr., 168?–1759e. – Lőrinc és Petrőczy Kata Szidónia l. Előbb Kemény Sándor, majd id. Zeyk Mózes felesége. – 187, 452
Pellérdi Péter, mh. 1599u. – valószínűleg Baranya megyei család tagja, aki a török hódítás elől menekült Erdélybe. Báthory Zsigmond udvarmestere. 1599-ben bigámiáért elítélték. – 500
Pelnicz – l. Pöllnitz János.
Pelsőczi Kovács Éva – János l. – 453
Pelsőczi Kovács János, 1672–1749 – tanulmányait Pelsőcön (Gömör vm.), 1681-től Rimaszombaton, 1686-tól Debrecenben, majd Miskolcon, 1691-től Gyulafehérvárott végezte. Itt II. Apafi Mihály udvari káplánja, majd ebesfalvi ref. lelkész. 1697-ben Odera-Frankfurtban, 1698-ban Utrechtben, 1699-ben Franekerben és Leidenben tanult, itt disputált. 1700-ban hazatérve Keresztesi Sámuel udvari papja, 1702-től szentmihályfalvai, 1704-től magyarigeni lelkész (itt ifj. Ajtai Benkő István a mester mellette). 1717-től a gyulafehérvári egyházmegye esperese, 1740-től egyházkerületi jegyző. 1748. november 27-től 1749. január 18–án bekövetkezett haláláig püspök. – 95–96, 99, 303, 344, 453
Perényi Ferenc, perényi, mh. 1622u. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr; Bethlen Gábor fejedelemsége idején országos főkapitány. – 514

Perényi Gábor, perényi, mh. 1636u. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr. 1608-tól Ugocsa vm. főispánja. – 514
Perényi György, perényi, br. – György és Thurzó Anna f. Császárpárti főúr, Abaúj és Zemplén vármegyék főispánja. – 514
Peretséni István – Dengelegi Péter káplánja Enyeden. – 104
Perneszi Zsigmond, osztopáni, mh. 1715–1721k. – királyfalvai birtokos nemes. I. Apafi Mihály udvarmestere, 1686-ban Bécsben járt követségben. Kegyességi munkák írója, fordító. – 481
Persicz – székelyudvarhelyi jezsuita. – 423
Petene Ferenc, petelyei – az író anyai dédapja. – 129, 180
Petene Sára – Ferenc l., második házasságában Verebélyi Ötves Dávid felesége, az író anyai nagyanyja. – 129, 130, 131, 132, 133, 180
Petene Zsigmond – az író anyai dédapjának ős, Báthory Zsigmond pohárnoka. – 180
Péterfalvi Farkas Pál – lapádi lakos. – 34
Petki Anna, királyhalmi (derzsi), gr., 1720–1768 – Dávid és gr. Zichy Sára l. Gr. Kornis Antal második felesége. – 263
Petki Dávid, királyhalmi (derzsi), gr., mh. 1743 – János csíki főkirálybíró és br. Haller Krisztina f. 1690-től gróf. A szabadságharc alatt Brassóban élt. 1715-ben királyi táblai ülnök, majd Kolozs vm. főispánja. – 263
Petki Sára, királyhalmi (derzsi) – János csíki főkirálybíró és br. Haller Krisztina l. 1704 előtt br. Toroczkai Jánosné. – 369, 380, 401
Petki (Nagy) Sámuel – Zsigmond és Kovács Judit f. Az író tanítványa. – 163, 169
Petki (Nagy) Zsigmond, mh. 1719u. – 1716-ban Belső-szolnok vármegyei birtokos. Felesége Kovács Judit. – 162, 169, 431–432
Petki (Nagy) Zsuzsanna, mh. 1748 – Zsigmond és Kovács Judit l. Bánffi Imre jegyese; a mátkaság felbomlása után gr. Teleki Sándorné. – 63, 431–432
Pető Benedek – István és Albert Judit f., az író unokatestvére. – 110
Pető Istvánné – Albert Judit.
Pető Jakab – magyarhermányi lakos, az író rokona. – 248
Pető Jánosné – Albert Kata.
Pető Mózes – István és Albert Judit f. Az író unokatestvére. – 110
Petrőczy Kata Szidónia, petróczi és kaszavári, br., 1662–1708 – István és Thököly Erzsébet l. Wesselényi Lászlóné Bakos Zsuzsanna gyámsága alatt nevelkedett. 1681-től Pekri Lőrinc felesége. 1704-ben férje Rákóczihoz való csatlakozása miatt Rabutin tíz hónapig fogva tartotta Szebenben. 1705-ben Moldvába menekült más Rákóczihoz hű erdélyiekkel együtt. 1706-ban visszatért Erdélybe, majd 1707-ben újra menekült, ezúttal Husztra, majd Beregszentmiklósra; itt is halt meg. Gyermekei közül csak öt leánya ért felnőtt kort. Költő, fordító. – 291
Piscator, Ludwig Philipp – heidelbergi származású protestáns teológus. Bethlen Gábor meghívására a gyulafehérvári főiskola tanára, teológiát és oratoriát tanított. 1648-ban visszatért Heidelbergbe. Számos tankönyv szerzője. – 135
Pogány – jezsuita szerzetes Székelyudvarhelyen 1710k. – 155, 423
Poiret, Pierre, 1646–1719 – hugenotta családból származott. Baselben és Heidelbergben tanult; 1669-től lelkész. Descartes tanítványaként indult, a misztika felé fejlődött, misztikus írókat adott ki; ezek a német pietizmusban éledtek újjá. A modern szentimentalizmus egyik elődje. – 119, 366
Popa Vaszilia – bagói román jegyző. – 464
Porcsalmi András – 1683-ban iratkozott be Enyeden; Keresztesi Sámuel tanítója, majd ótordai rektor volt. Id. Kemény Boldizsár fiainak (Boldizsár, György, Ferenc) tanítója, „öreg" Kemény László udvari embere. – 284, 306
Pósalaki – debreceni szenátor, Nádudvari Sámuel apósa. – 93, 354
Pósalaki N., mh. 174? – a debreceni szenátor l. Nádudvari Sámuelné. – 93, 315, 349–350, 354
Pöllnitz (Pelnicz) János, br. – hadnagy, Pekri Lőrinc veje. – 293, 294–295
~-né: Pekri Kata.

Prépostvári Zsigmond, lokácsi, br., 1597e.–1645 – Bálint és Csáki Anna f. Ecsedi kapitány. A császárpárt támogatásával mind Bethlen Gábor, mind Brandenburgi Katalin, mind I. Rákóczi György ellenében megkísérelte a fejedelemség megszerzését. 1631-ben pert indítottak ellene, s jószágvesztésre ítélték. Elmenekült Erdélyből, később azonban visszatért. 1644-től Közép-Szolnok és Kraszna vm. főispánja. – 514, 524
Prinyi – l. Perényi.
Pucheim (Puchaimb), Johann Christoph, gr., mh. 1650u. – császári altábornagy, a bécsi udvar bizalmas embere. Az 1645–ös felvidéki hadjárat császári parancsnoka. – 532
Putnoki István, mh. 175? – az enyedi egyházmegye jegyzője 1749 táján. – 70, 98, 99, 378
Pünkösdi Mihály, uzoni – nemes származású. Az enyedi kollégium udvarbírája, aztán Barcsai Gergelyné szolgálatában állt. Danczkai József veje. – 198, 200, 201, 348, 422, 465, 466
Pünkösdiné, uzoni – Mihály anyja. – 422
Pünkösdiné, uzoni – Mihály rokona. – 422
Püspöki Lászlóné – Komáromi Zsuzsanna.

Quad, Matthias – Bethlen Gábor fejedelemsége alatt az udvari német gyalogok kapitánya. Diplomáciai feladatokat is végzett, 1626-ban Bethlen követe Hágában. – 508, 509

Rabutin, Bussy de, Johann Ludwig, 1642–1717 – francia származású császári tábornagy, 1696-ban Erdély katonai parancsnoka. 1704-től Erdélyt a kurucok ellen védelmezi. 1706-ban a Dunántúlra rendelték, 1707-ben tért vissza Erdélybe. 1708-ban fölmentették. – 483, 485, 487, 488, 489, 498
Rácz Krisztina, galgói – Péter és kecset-szilvási Szilvási Judit l. Jósika Imréné (Nagy Iván szerint utóbb osdolai Kun Miklós felesége, Hermányi szerint Jósikánéként meghalt.) – 342
Rádai Eszter, rádai, 1716–1764 – Pál és Kajali Klára l. 1732-től gr. Teleki Lászlóné. A magyar nyelvű könyvek szenvedélyes gyűjtője, a protestáns irodalom művelőinek pártfogója. – 263
Radák Ádámné – Pekri Erzsébet Terézia.
Radák István, bényei, br., mh. 1773 – Ádám és gr. Pekri Erzsébet Terézia f. Kapitány. – 465, 466
Radnótfái (Fái) János – jobbágy származású. A Rákóczi-szabadságharc idején Kolozsvárt tanult. Előbb szászvessződi, majd miriszlói ref. lelkész, Fái János, József és Sámuel apja. – 348, 381–382
Radnótfái Zsigmond, mh. 1759e. – 268
Radnóti István – újtordai pap 1644–1650 között. – 36, 38
Radnóti Miklós – marosszentkirályi ref. pap 1636-ban. – 33
Radnóti Szántó – előbb csekelaki, 1760 táján kövesdi ref. lelkész. – 449–450
Radó János – 35
~-né: Enyedi Kun Anna.
Ráduly Sorban – l. Şerban, Radu.
Radziwill, Janus, 1612–1655 – litván főhetman, a lengyel disszidensek vezére. Vasile Lupu fejedelem veje. – 531, 533
Rákóczi Ferenc, II., felsővadászi, 1676–1735 – I. Rákóczi Ferenc fejedelem és gr. Zrínyi Ilona f. 1704-től erdélyi fejedelem. – 231, 233, 277, 370–371
Rákóczi György, I., felsővadászi, 1591–1648 – Zsigmond erdélyi fejedelem és Gerendi Anna f. Felső-magyarországi nagybirtokos, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt kassai generális; 1630-tól Erdély fejedelme. – 280–281, 394, 499, 501, 506, 510, 514, 517, 521, 522–534
~-né: Lorántffy Zsuzsanna.
Rákóczi György, II., felsővadászi, 1621–1660 – I. Rákóczi György fejedelem és Lorántffi Zsuzsanna f. 1640-ben Várad kapitánya és Bihar vm. főispánja. Apja háborúi alatt Erdély kormányzója. 1642-ben fejedelemmé választották. 1648-tól ténylegesen uralkodott. A lengyel korona megszerzésére indított hadjárat bukása után török nyomásra kényszerült lemondani. A fejedelemség visszaszerzésére irányuló kísérletei közben, Gyalu és Fenes között a törökkel vívott ütközetben halálosan megsebesült, és Sebesvárott (Bologa), más források szerint Váradon meghalt. – 280–281, 477, 478, 533–537
~-né: Báthory Zsófia.

Rákóczi Zsigmond, felsővadászi, br., 1544–1608 – János f. A Rákóczi család politikai és gazdasági hatalmának megalapozója. Szendrői, 1587-től egri főkapitány, 1593-tól báró, tanácsos, Borsod vm. főispánja. Sikeresen vett részt a török elleni harcokban. 1604-ben csatlakozott Bocskaihoz, aki Erdély kormányzójává s hadai főgenerálisává tette. 1607-től erdélyi fejedelem. 1608-ban lemondott Báthory Gábor javára. – 502–503
Rákóczi Zsigmond, felsővadászi, 1622–1652 – I. Rákóczi György fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna f., II. Rákóczi György öccse. 1643-ban a székelyek generálisa. 1644–1645-ben az erdélyi sereg egyik vezére. 1647-ben a partiumi vármegyék és a magyarországi Rákóczi-uradalmak kormányzója. Művelt ember, a puritánusok pártfogója; ő hozatta Sárospatakra Comeniust. – 534, 535
Rátz György – keményfalvi lakos. – 132
~-né: Verebélyi Ötves Éva.
Rátz Kelemen – 1717-ben iratkozott be Enyeden. Galambfalvi ref. lekész lett. Valószínűleg ő az, akitől 1731-ből két halotti oráció maradt fenn. – 165
Rátz N. – György és Verebélyi Ötves Éva l., Geyzanosi Sándor almási unitárius pap felesége. – 132
Reberius – l. Riberius.
Récsei Krisztina – ifj. Enyedi István, az orvos felesége. – 386
Remetei András – 1724-ben iratkozott be Enyeden. Medgyesi lelkész lett. – 331
Rettegi Judit, kisbudaki – Miklós és Diószegi Éva l. Danczkai Józsefné. – 74
Rétyi – esetleg azonos lehet az 1718-ban Enyeden beiratkozott Rétyi Lászlóval. Székely származású, Magyarországon volt mester. – 212–213
Révai Ferenc, szklabinai és blatniczai, br., mh. 1656 – Gábor turóci főispán és Thurzó Kata f. Császárpárti főúr; tanácsos, 1622-től Turóc vm. főispánja. – 510
Révai Imréné – Pekri Klára Szidónia.
Révai Lőrinc, szklabinai, és blatniczai – Imre és gr. Pekri Klára Szidónia f. Turóci főispán. – 306
Rezner (Reussner, Reissenfels), Georg, mh. 1703 – nagyszebeni patrícius és tanácstag. A szász jogról írt tanulmányokat. – 484
Rhédei Ferenc, kisrédei, gr., 1610–1667 – Ferenc nagyváradi kapitány f., Bethlen István veje. Máramaros vm. főispánja; 1657-ben a lemondani kényszerült Rákóczi helyébe fejedelemmé választották, de 1658 elején visszalépett Rákóczi javára. A lengyelországi hadjáratban II. Rákóczi György egyik alvezére volt. Utóbb Kemény János híve. 1659-től gróf. – 536, 537
Rhédei Ferenc, kisrédei, 1634–1684 – János és Kornis Margit f. Barcsai, majd Kemény János fejedelem híve. 1664-től Kolozs vm. főispánja, Udvarhelyszék főkirálybírája, fejedelmi tanácsos. – 480, 494
Rhédei Júlia, kisrédei, 1669–1716 – István és Perneszi Mária l. Bethlen Miklós második felesége. – 478
Riberius – spanyol származású, eredeti neve valószínűleg Riberion vagy Ribeira. A Bethlen Gábor idején Erdélybe vándorolt, Spanyolországból származott zsidók orvosa lehetett. – 514
Ribiczei Farkas – „öreg" Kemény László inasa. – 314
Rissen – l. Ryssen.
Rochus – minorita szerzetes Enyeden, Besztercén, majd gr. Teleki Pál és Haller Borbála udvari káplánja. Öngyilkos lett. – 471–472
Roëll, Hermann Alexander, 1653–1718 – ref. teológus. 1685-től Franekerben, 1704-től Utrechtben teológiaprofesszor, Vitringa ellenfele. A coccejanizmus és a kartezianizmus is jelen volt műveiben. – 154, 300–301
Rosenfeld – szebeni szász tanácsúr. – 400
Rozgoni – ref. pap. – 401
Rozgonyi János, 1648–1711 – Kolozsvárt tanult, itt senior volt 1671-ben. Külföldön folytatott tanulmányokat; 1679-ben Leidenben disputált. Hazatérve 1680-ban udvarhelyi rektor; az iskolát két osztállyal bővítette, a könyvtárt rendezte, az iskola törvényeit leíratta. 1685-től kolozsvári, 1690-től fogarasi, ill. széki ref. lelkész, 1694-től esperes. – 119–120, 121–122
Rozgonyi (Sutoris) Varga János, mh. 1658 – 1638-ban iratkozott be a franekeri egyetemre, itt 1640-ben disputált. Ugyanebben az évben hazatérve marosvásárhelyi iskolamester; 1648-tól nagyenyedi ref. lelkész, majd esperes. 1657-ben ótordai pap. – 105

Rozsnyai József – 1724-ben iratkozott be Enyeden, itt a parvisták praeceptora volt; utóbb miriszlói ref. lelkész. – 331
Rozsnyai József, marosjárai – András f., Rozsnyai Dávid török deák unokája. Királyi táblai ülnök. – 402–403
Rozsnyai – l. Rozsnyai József, marosjárai.
Rudolf, I., 1552–1612 – II. Miksa császár és Habsburg Mária f. 1576-tól 1608-ig magyar király, 1612-ig német-római császár. – 501
Ryssen, Leonard, mh. 1680 – ortodox németalföldi teológus. 1666-tól részt vett a coccejanizmus elleni küzdelmekben. – 161

Sámbár Mátyás, 1617–1685 – 1637-ben a jezsuita rendbe lépett. Pozsonyban, Grácban tanult, majd Erdélyben, ill. a Felvidéken működött. Neves hitszónok, hitvitázó. – 281
Sándor, Nagy, i.e. 356–323 – II. Fülöp király és Olümpiasz f. 336-tól haláláig makedón uralkodó. – 499, 503
Sándor – enyedi minorita gvárdián az 1760-as években. – 472, 473
Sándor Mihály – udvarhelyszéki székely. – 423
Sánta Borbély Mihály – enyedi orvosborbély. – 438
Sarmasági Ferenc, sarmasági – „öreg" Kemény László titkára és rokona. – 310, 311–312
Sarmasági Zsigmond, sarmasági, mh. 1622u. – 1581-től Torda, utóbb Kraszna vm. főispánja, Báthory Zsigmond párthíve. 1604-ben Básta bebörtönöztette. Részt vett a Báthory Gábor elleni összeesküvésben 1610-ben. Bethlen idején tanácsos; 1616-ban homonnai Drugeth György pártjára állt, és Magyarországra menekült. Az Erdély ellen vezetett hadak egyik vezére volt. – 505
Sárosi János, kissárosi – Küküllő vm. követe, portai követ, 1691-től ítélőmester, tanácsúr és főhadbiztos. A gk. papok unióellenes tiltakozását ítélőmesterként hivatalosan kiadta, ezért bebörtönözték, Bécsben azonban fölmentést kapott. Részt vett a Rákóczi-szabadságharcban. – 484, 489
Sárpataki (Keresztes) Márton, sárpataki, gr., mh. 1727 – Márton ítélőmester és Jármi Erzsébet f. A kolozsvári ref. kollégiumban tanult. Testvére, Rebeka, Korda Zsigmondné apósának, Apor Istvánnak hatására katolizált; grófi címet kapott, ekkor vette föl a Keresztes nevet. Küküllői főispán. – 122, 340
Sárpataki Nagy Márton, sárpataki, mh. 1680k. – Miklós (az író szerint egy Hockmár nevű szász) f., Mihály testvére, Deési Márton nagybátyja. Ügyvéd, 1653-ban királyi ügyigazgató, 1660-ban ítélőmester, később tanácsos. – 122, 340
Sárpataki Nagy Mihály, 1638–1694 – Miklós (az író szerint egy Hockmár nevű szász) f., Márton ítélőmester testvére, Deési Márton nagybátyja; Enyedi István professzor apósa (?). 1665-től Leidenben tanult, 1667k. tért haza. Nagyari Benedek utóda a kolozsvári lelkészségben; 1693-ban esperes. – 122, 338, 340
Sárpataki Nagy N. – Mihály l.; Hermányi szerint id. Enyedi István felesége. – 122, 338, 339, 340
Savoyai Jenő (Francois Eugène de Savoie–Carignan), 1663–1736 – Savoya hercege, francia származású osztrák hadvezér, államférfi. 1683-tól osztrák szolgálatban részt vett a török kiűzésében Magyarországról, valamint a spanyol örökösödési háborúban. 1703-tól az udvari haditanács elnöke, 1714–1715-ben és 1724-ben Belgium helytartója. – 239
Schaffenberg – l. Schärffenberg.
Schärffenberg, Friedrich Sigmund, mh. 1688 – császári tábornok, a török elleni hadjárat résztvevője. 1686 tavaszán 7000 fegyveressel hatolt be Erdélybe. Belgrád ostrománál esett el. – 482
Schramm – tábornok, Bukarest mellett esett el. – 180
Schultens, Albert, 1686–1750 – holland orientalista, 1713-tól Franekerben, 1729-től Leidenben a keleti nyelvek tanára. A héber-arab nyelvhasonlítás úttörője. – 335, 442
Schultetus (Schulitz), Weighardt, mh. 1630 – Bethlen Gábor által Erdélybe hívott morva orvos, honosítva erdélyi nemes. Bethlen, ill. Brandenburgi Katalin orvosa. Diplomáciai feladatokat is végzett. Utóbb Bethlen István híve, emiatt Katalin megölette. – 508, 514
Sean – l. Seau.

Seau, Johann Friedrich, 1659–1729 – osztrák pénzügyi szakember, kamarai tanácsos. 1701-től az erdélyi kamarai bizottság elnöke. – 497, 498
Seau, Johann Honorius – Johann Friedrich öccse. 1702-ben váltotta föl bátyját erdélyi tisztében. – 498
Sebe Gergely – ref. pap f., köpeci lelkész. Első felesége Baróti Mária; elválva újra nősült. – 148–149
Sebe György – váradi deák, majd olasztelki ref. lelkész 1707–1710k. – 141, 192
Sebéné – Gergely anyja. – 149
Segesdi Sámuelné – Vásárhelyi Szőcs Zsuzsi.
Sempronius – ferences szerzetes, utóbb reformátussá lett. – 216–217
Séra Pál – 198–199
Şerban, Radu, mh. 1620 – 1601-ben, 1602–1610-ig, majd 1611-ben havasalföldi fejedelem. A Craioveneşti családból származott. Független államot akart teremteni; szomszédaival egyensúlypolitikát folytatott. Jó kapcsolatot tartott fenn Moldvával. Több ütközetben sikeresen harcolt a törökök ellen. 1603-ban Brassó mellett id. Székely Mózes erdélyi csapatait megverte. A török túlerő ellen nem tudott megállni, trónját feladta, és Bécsbe menekült, itt halt meg. – 504
Serédi Benedek, görcsöni, br., mh. 1698 – István és Kamuti Kata f. 1659-ben krasznai főispán. Thököly híve, a Wesselényi–összeesküvés részese; amnesztiát kapott. 1698-ban Közép-szolnok vm. főispánja és az erdélyi királyi tábla ülnöke. Fiai: István, Gáspár, Péter. – 285–286
Serédi István, görcsöni, br., mh. 1657 – felső-magyarországi nagybirtokos családból származott. 1638-ban Kraszna vm. főispánja és fejedelmi tanácsos. Követségben járt a Portán és Esterházy Miklós nádornál is. 1657-ben II. Rákóczi György helytartóvá nevezte ki. – 530
Serédi Klára, görcsöni, mh. 1753u. – Gáspár és Perényi Kata (?) l. Br. Toroczkai Boldizsárné. 1753-ban már özvegy. – 401
Serédi [Péter vagy Gáspár], görcsöni – Benedek és Újlaki Borbála f. Katolizált. – 286
Serothin – l. Žerotin.
Setét András – „öreg" Kemény László udvari embere. – 285
Simén Ferenc, siménfalvi – felesége Körmendi György özvegye; Bikfalvi Zsigmond apósa. – 106
Simén N. – Ferenc l., Bikfalvi Zsigmondné. – 106
Socinus (Sozzini), Faustus, 1539–1604 – sienai származású. Az egyik szentháromságtagadó irányzat (socinianizmus) névadója unokatestvérével Laelius Socinussal (1525–1562) együtt. A 16. század végén működött Lengyelországban és Erdélyben. 1578-ban Dávid Ferencnek és Blandrata Györgynek Krisztus istenségéről folytatott vitájában Blandrata mellett foglalt állást. – 189, 371
Sofronie – Stan Popovici, csórai (Hunyad vm.) származású gk. román szerzetes. 1759-ben részt vett az unió elleni tömegmozgalom szervezésében, de annak antifeudális célkitűzéseit eleinte nem támogatta. Az üldözés elől Havasalföldre menekült; itt maga is a feudális rendszer megszüntetéséért szállt síkra. Utóbb az elnyomók elleni küzdelem népi hősévé vált. – 462
Somlyai Albert, csíksomlyói – guberniumi tisztviselő, majd kancelláriai tanácsos. 1765-ben Brukenthal leváltotta, mint politikai ellenfelének, gr. Bethlen Gábornak bizalmi emberét. – 246
Somodiné – patakfalvi mesterné. – 402
Soós Krisztina, soóvári, sz. 1670k. – György és Barkóczi Éva l. Br. id. Klobusiczky Ferenc felesége. – 321
Sorger Gergely, mh. 1739 – 1711-től egri kanonok; dulmi címzetes püspök, utóbb 1729–1739 között Erdély katolikus püspöke, kormányszéki tanácsos, liber báró. – 384
Sós Ferenc, id., 1670–1720 – tanulmányait Kuduban (Szolnok–Doboka vm.), Kolozsvárt folytatta, itt senior volt. 1696-tól Franekerben tanult, itt 1698-ban disszertációt is jelentetett meg. Hazatérve két évig gr. Bethlen László udvari papja; 1700-tól kolozsvári ref. lelkész, 1710-től kolozs-kalotai esperes, 1717-től az erdélyi egyházkerület püspöke. Prédikációk, gyászbeszédek írója. – 170

Sós Ferenc, ifj., 1704–1776 – id. Ferenc püspök és Pataki Mária f. 1723–1733-ban a franekeri egyetemen végzett tanulmányok után 1735-től bonchidai, 1742-től kolozsvári ref. lelkész, 1760-tól kolozs-kalotai esperes. Néhány halotti orációja jelent meg nyomtatásban. – 394
Spanheim, Friedrich, ifj., 1632–1701 – ref. teológus. Apja Genfben, utóbb Leidenben a filozófia, majd a teológia professzora. Ő maga Leidenben kapott teológiai képzést. 1665-től a heidelbergi, 1670-től a leideni egyetemen a teológiai professzora. Coccejus tanítványa és utóda; az ortodoxia védelmezője. Mind a karteziánus iskolával, mind az arminiánusokkal, mind az angol valláskritikusokkal éles irodalmi csatát folytatott. – 388
Spinoza, Baruch (Benedictus de), 1632–1677 – zsidó származású holland filozófus, szabadgondolkodó. Vallás- és bibliakritikus. Filozófiája lényegében materialista, panteista formában. A demokratikus köztársaság jogosultságát kívánta megalapozni. Szembeszállt a teológiai megalapozottságú aszketikus erkölccsel; a vallási képzetek keletkezését a tudatlanságból és a félelemből vezette le. – 107, 315
Strassburg, Paul – kapitány, II. Gusztáv Adolf svéd király tanácsosa. Két ízben járt követségben Bethlennél, egy ízben I. Rákóczi Györgynél. – 519
Suska – udvarhelyi leány. – 174
Suska Kató – Szentgyörgyi Márk István és Suska I. – 174
Sükösd Gábor – oláhlapádi gazda, Bogáti János veje. – 345–346
~-né: Bogáti N.
Süllyes Dani – 452

Szacsvai – Enyedi István borozó társa. – 338, 448
Szakáll bég – vacans pap Udvarhelyen; második felesége id. Letenyei Pál özvegye. – 429–430
Szalárdi János, 1601–1666 – Szatmár megyei származású. Külföldi egyetemeken tanult. 1634-ben a gyulafehérvári levéltár conservátora, I. Rákóczi György titkára, 1666-ban adóbeszedő. Történetíró; *Siralmas krónikája* kilenc könyvben foglalta össze Erdély történetét Szapolyai János uralkodásától 1662-ig. Nyomtatásban csak 1853-ban jelent meg először. – 536
Szántó András – enyedi szabó, Kamarási György veje. – 281
Szántó Mihály, id. – décsei jobbágy származású; enyedi hadnagy. – 384
Szántó Mihály, ifj. – id. Mihály f., előbb II. Apafi Mihályné számtartója Hunyadon, aztán Enyedre költözött. – 284–285, 359
~-né: Borbereki Druzsiánna.
Szappanos Simon – ev. szász származású. Katolizált, a tristiai bányákban viselt hivatalt. Az 1750-es években enyedi szenátor; a város katolikus gyülekezetének tekintélyes tagja. – 260, 261
Szarkáné – nemesasszony, Nádudvari Sámuel második felesége. – 315–316
Szász (Zabanius) János, gr., 1663–1703 – Zabanius Izsák eperjesi professzor f. Tübingenben tanult. Szebeni polgármester, 1691-ben a szász nemzet kerületi jegyzője, 1695-ben alkirálybíró, 1698-ban guberniumi tanácsos, 1700-ban főkirálybíró. 1693-tól Sachs von Harteneck néven birodalmi lovag, 1702-ben szász gróf. Törvénytelenségei, bűncselekményei miatt kivégezték. – 484, 485
Szathmári József – 1719-ben udvarhelyi deák, senior. – 211–212
Szathmári Mihály – l. Szatmári Paksi Mihály.
Szatmári Sámuel – Székelyudvarhelyen tanult, itt az író tanítója volt. 1715-ben Enyeden iratkozott be, itt az alumnisták praesese. Nagybányai mesterségében meghalt. – 157, 177
Szatmári – enyedi deák. – 201
Szatmáriné – enyedi bába. – 416
Szatmári Paksi Mihály, 1683–1744 – István ref. lelkész és Békési Anna f. A gyulafehérvári kollégiumban, majd Tállyán tanult. Járt Kassán, Sárospatakon is. Győri, 1708-ban tokaji tanító. 1710-ben Franekerben, majd Utrechtben tanult. 1711-ben tért haza, tokaji ref. lelkész lett. 1716-tól a gyulafehérvári kollégium tanára. Az iskolával együtt költözött ez év márciusában Krakkóba (Alsó-Fehér vm.), decemberében Marosvásárhelyre. 1728-ban egyházkerületi jegyző. 1734-től a sárospataki kollégium igazgatója, a zempléni egyházmegye esperese. Coccejanus teológus. Több halotti oráció szerzője. – 64, 316–317, 337, 343–344

Szatmári Pap János, 1657k.–1708 – Szatmáron, Kolozsvárt, majd 1680-ban Leidenben, 1681-ben Franekerben tanult, itt Wittich tanítványa volt, disputációkat írt. Hazatérve nagybányai, 1685-től székelyudvarhelyi rektor, itt Cserei Mihály, ill. Hermányi Dienes Péter tanítója. Utána Zilahon, majd Désen ref. lelkész, 1692-től esperes, 1696-tól Kolozsvárt szolgált. Buzgó coccejanus és karteziánus. Sándor és Zsigmond apja. – 119, 366
~-né: Villás Sára.
Szatmári Pap Sándor, 1697–1745 – János kolozsvári lelkész és Villás Sára f. Tanulmányait Kolozsvárott végezte, itt 1720k. senior. 1723–1731 között az erdélyi ref. főkonzisztórium ösztöndíjasaként Lőcsén, Amszterdamban, Odera-Frankfurtban, 1727-ben Utrechtben és Franekerben, 1729-ben újra Utrechtben tanult nyomdászatot; e két utóbbi városban az egyetemre is beiratkozott. Megfordult Hallében is. Hazatérve haláláig a kolozsvári egyházkerületi nyomda vezetője volt. – 366
Szatmári Pap Zsigmond, 1703–1760 – János kolozsvári lelkész és Villás Sára f. Kolozsvárt kezdte tanulmányait, itt 1723–1728 között könyvtáros. 1729-től Utrechtben és Groningenben tanult. Hazatérve 1733-ban br. Kemény Simon udvari papja, 1735-től kolozsvári ref. lelkész, 1748-ban kolozs-kalotai esperes. 1749-től egyházkerületi jegyző. 1760 februárjától áprilisig püspök. Híres szónok, halotti orátor. Ő rendezte sajtó alá Nádudvari Péter prédikációit. – 98, 99, 119, 269, 270, 355, 366, 377, 394
Szathmárnémeti Mihály, 1638–1689 – Sámuel testvére. Tanulmányait Szatmárnémetiben, Szatmáron, Debrecenben, Sárospatakon végezte. 1661-től tokaji rektor. 1664-ben Franekerben és Groningenben, 1665-ben Utrechtben, 1666-ban Leidenben tanult. Hazatérve rektorként működött; 1670-től gönci ref. lelkész. Innen Debrecenbe menekült az üldözés elől. 1673-ban kolozsvári ref. lelkész, 1681-től esperes. Termékeny egyházi szerző. – 458
Szathmárnémeti Sámuel, 1658–1717 – Mihály öccse. Tanulmányait Szatmárnémetiben, 1675-től Kolozsvárt, 1679-től Debrecenben végezte. 1680-ban Utrechtben, majd Leidenben, 1682-ben Franekerben tanult; disputált, tudományos műveket adott ki. Hazatérve 1684-től a kolozsvári kollégium tanára, filozófiát és bibliai nyelveket tanított. 1693-tól II. Apafi Mihály nevelője. 1695-ben visszatért Kolozsvárra, a teológia tanszékre. A hazai karteziánus filozófia egyik jelentős képviselője. Tekintélyes adományokat hagyott a marosvásárhelyi, a sárospataki (gyulafehérvári), a nagyenyedi és a kolozsvári iskolákra; ez utóbbi a könyvtárát is örökölte. Egyházi irodalmi művei, halotti orációi, gyászversei maradtak fenn. Baconi Incze Máté mondott fölötte halotti beszédet. – 56, 158, 270, 366, 387
Száva Mihály, sárdi, br., mh. 1729 – Magyarországról származott; előbb Bornemisza Anna tiszttartója, majd az erdélyi bányák inspektora. 1692-ben Zaránd vm. főispánja; 1697-től báró. 1703-ban fehérvári kapitány. A kurucokhoz csatlakozva II. Rákóczi Ferenc rábízta az erdélyi kincstári birtokok kezelését; e tisztében elkövetett visszaéléseiért börtönbe került. – 485, 496
Széchy Mária, rimaszécsi, gr., 160?–1680 – György és Drugeth Mária l. 1627-ben iktári ifj. Bethlen István felesége, megözvegyülve rosályi Kun Istvánhoz ment feleségül, majd elválva Wesselényi Ferenchez. 1671-ben a Wesselényi összeesküvésben való részvétele miatt I. Lipót fogságban tartotta. – 525
Szederjesi János – olasztelki ref. pap, Hermányi Dienes Péter elődje. – 135, 137
Szegedi István – Bethlen Gábor kengyelfutója. – 508
Szejdi (Szeydi) pasa – l. Szidi, Ahmed.
Székely Ádám, borosjenői, gr., id., mh. 1730 – id. László és Bulcsesdi Sára f. A nagyenyedi kollégium gondnoka. 1700-tól gróf. Első felesége gr. Bánffi Anna, második Naláczi Sára; tőle elválva gr. Rhédei Katát vette feleségül. – 178, 231, 344
~-né: Naláczi Sára.
Székely Ádám, borosjenői, gr., ifj., 1716u.–1771 – id. Ádám és gr. Rhédei Kata f. 1727–1729-ben bátyjával, Lászlóval együtt Nagyszebenben németül tanult. Külföldi egyetemen folytatta tanulmányait. Szabad gondolkodásáról híres, művelt arisztokrata. Könyvtára a marosvásárhelyi ref. kollégiumba került. – 235, 344
Székely Erzsébet – bába. – 42
Székely János – 38
~-né: Bolgár Erzsébet.

Székely László, borosjenői, mh. 1679 – László f., jenővidéki nemesember. Teleki Mihály postamesterré, majd tanácsúrrá tétette. 1678-tól kolozsvári kapitány. Többször járt követként a Portán. Utóbb az országgyűlés és a fejedelmi tábla elnöke. – 478, 479, 480, 490, 495
Székely László, borosjenői, gr., 1716–1772 – id. Ádám és gr. Rhédei Kata f. Enyeden tanult 1723–1727 között. 2 évig öccsével, Ádámmal Nagyszebenben németül tanult, majd újra Enyedre került. Nevelői Turóczi István, Fogarasi György, Lisznyai Incze Sámuel. Naplóíró, fordító. Könyvtárát a székelyudvarhelyi kollégiumra hagyta. – 344
Székely Mihály – torockószentgyörgyi unitárius pap. – 205
Székely Mózes, siménfalvi, id., 1550k.–1603 – udvarhelyszéki székely származású. Báthory István mellett harcolt Magyarországon és Lengyelországban. Báthory Zsigmond, majd Mihail Viteazul fővezére. Előbb Zsigmondot igyekezett az uralomba visszasegíteni, majd maga lépett föl a török párt fejedelemjelöltjeként. 1603-ban fejedelemmé választották. Bástával szemben a töröknél keresett támogatást, de a Brassó mellett, Radu Şerban havasalföldi vajdával vívott csatában (1603. július 17.) elesett. Fiai: ifj. Mózes és Zsigmond. – 499
Székely Mózes, siménfalvi, ifj. – id. Mózes f. 1627k. udvarhelyszéki főkirálybíró és főasztalnok. 1633-ban szökött a törökök közé, hogy a fejedelemséget segítségükkel megszerezze. A Porta éveken át tartotta őt készenlétben I. Rákóczi György ellen. – 499, 526
Székely Mózes, borosjenői, gr. – id. László és Bulcsesdi Sára f., id. Ádám testvére. 1700-tól gróf. Pócstelkén a jobbágyai (Nagy Iván szerint zsiványok) megölték. – 231
Szénás – 1714–1720 között kolozsvári deák. – 387
Szénási-fiak – valószínűleg András és Váradi Borbála fiai, András, József és István, páncélcsehi birtokosok. – 317–318
Szenci – talán Szenci Péter, aki 1714. június 18-án iratkozott be Enyeden, aztán pókai ref. pap lett, és itt pestisben meghalt. – 208
Szentábrahámi Lombárd Mihály, 1683–1758 – György unitárius lelkész f. Tanulmányait Kolozsvárt végezte. 1710-ben a szebeni országos bizottság mellett hitszónok. 1712-ben külföldre indult. 1713-ban Leidenben, 1714-ben Odera-Frankfurtban tanult; megfordult Halléban is. 1715-ben tért haza. Bíró Sámuel fiainak nevelője volt. 1716-ban a kolozsvári kollégium tanára, 1720-ban rektora. 1723-ban konzisztóriumi, 1724-ben egyházkerületi jegyző. 1737-től kolozsvári unitárius lelkész, kolozs–dobokai esperes, püspök. Terjedelmes egyházi irodalmi életműve jórészt kéziratban maradt. – 184, 185–186
Szentannai Mihály – 96
Szentgyörgyi Dávid, 1628k.–1680k. – Gyulafehérvárt, 1653-tól Utrechtben, majd Leidenben tanult. Bisterfeld, ill. Coccejus tanítványa volt. Hazatérve Gyulafehérvárott tanító, 1659-ben Marosvásárhelyt rektor. Küküllővári, majd dévai ref. pap, 1663-tól a hunyadi egyházmegye esperese; 1667-től Székelyudvarhelyen lelkész, majd esperes. 1671-ben visszatért Dévára. 1679-ben püspökségre jelölték. – 51, 250
Szentgyörgyi István – ref. lelkész, 1671-ben Balázsfalván, 1678-ban Borosbenedeken szolgált; egy Amesius-fordítást adott ki. – 41
Szentgyörgyi Márk István, id. – Székelyudvarhelyen tanult, innen paráznasága miatt kicsapták. Utóbb középajtai mester, az író tanítója. – 154, 172, 174, 176
Szentgyörgyi Márk István, ifj. – id. István f., Málnási Imreh Miklós sógora. Udvarhelyi deáksága az író tanuló- és szobatársa. 1717-ben iratkozott be Enyeden. Málnási ref. lelkész lett. – 68, 160, 176, 419, 444
Szentkirályi – Enyedi Istvánné tiszttartója. – 386
Szentmiklósi János – marosújvári ref. pap 1638-ban. – 33
Szentpáli János, homoródszentpáli, mh. 1603 – László f. Előbb Báthory Zsigmond híve, majd Székely Mózest támogatta. A Brassó melletti csatában esett el. – 501
Szentpáli Jánosné – talán az 1667u. meghalt csíki főkapitány özvegye. – 480
Szerdahelyi – Enyeden tanult Dési Márton professzorsága (1671–1691) alatt, itt senior és könyvtáros volt. Székelyudvarhelyen a retoristák praeceptora. Előbb az udvarhelyi egyházmegyében, majd Szolokmán ref. lelkész. Vacantiában halt meg. – 203–204
~né: Magyari Panna.

Szerencsi Ferenc, szigeti – Révai Imre veje, Révai Anna Mária férje. 1729-ben Máramaros vm. országgyűlési követe. – 293
Szeydi – l. Szidi.
Szidi (Szejdi, Szeydi), Ahmed – 1656-ban boszniai szerdár, 1659 márciusától 1660 májusáig budai, majd kanizsai pasa. 1661-ben a nagyvezér parancsára meggyilkolták. – 536, 537
Szigeti Ferenc – l. Szigeti Gyula Ferenc.
Szigeti Gergely – erősdi vagy árapataki román jobbágy származású. Középajtán lakva Ajtai, fölszentelve Szigeti nevet vett föl, később csombordi ref. lelkész Veszprémi István püspökségében. – 450, 463
Szigeti György – l. Szigeti Gyula György.
Szigeti István – l. Szigeti Gyula István.
Szigeti Sámuel – l. Szigeti Gyula Sámuel.
Szigeti Gyula Erzsébet – István és Gálfi Erzsébet l. Kovács Zsigmond marosszentkirályi, majd buzásbocsárdi pap felesége. 1752-től özvegy. – 67, 338
Szigeti Gyula Ferenc – id. György és Kovásznai Judit f., ifj. György testvére; ötvösmester. Vásárhelyi Tőke István rokona. – 168, 245, 415
Szigeti Gyula György, id., 1680k.–1725 – György máramarosi esperes és Nánási Sára f. Wesselényi István nyulasi udvari papja volt, majd külföldre indult. 1709-ben két disszertációja jelent meg Odera-Frankfurtban. Hazatérve 1712-től Udvarhelyen, 1721-től Enyeden tanít, itt harmadik tanár, a filozófiát és a matematikát tanította. Tanára volt Hermányinak is. Fiai ifj. György és Ferenc. – 138, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 170, 171, 177, 236, 245, 343, 406, 415, 447
~-né: Kovásznai Judit.
Szigeti Gyula György, ifj. – id. György és Kovásznai Judit kisebbik f. – 168
Szigeti Gyula István, id., 1678–1740 – György máramarosi esperes és Nánási Sára f. Tanulmányait Szatmáron kezdte. 1697-ben iratkozott be Enyeden. Itt a syntaxisták praeceptora, kollégiumi jegyző. 1704-ben nagybányai rektor. 1705-ben Odera-Frankfurtban, 1707-től Franekerben tanult. Mindkét helyen disszertációt adott ki. 1708-ban tért haza. Előbb ismét Nagybányán tanított, de 1709-ben már Szinyérváralján, 1711-ben Szatmárnémetiben, 1712-ben Felsőbányán ref. lelkész. 1714-től az enyedi kollégium teológia- és filozófiaprofesszora, 1717-től rektora. 1734-ben az erdélyi egyházkerület jegyzője (e hivatalában Szatmári Paksi Mihály utóda), 1737-től püspök. 1738-tól Hunyadi Abats Márton utódaként a nagyenyedi egyházmegye esperese. Ez év virágvasárnapján Rákóczi József betörési kísérlete után elfogták, s 1739 januárjáig Gyulafehérvárt raboskodott. 1740-től Nádudvari Sámuelt követte az enyedi első papságban, második papja Hermányi Dienes József. Első felesége Gálfi Erzsébet, megözvegyülve Enyedi Klárát, Bodoki esperes özvegyét vette feleségül. Borosnyai Lukács János apósa. – 64–67, 73, 77, 78, 86, 87, 91, 93, 146, 165, 218–219, 222–223, 229, 230, 242, 252, 254, 272–273, 282, 283, 284, 300–301, 302, 328, 331, 334, 335–338, 343, 348, 356, 358, 374, 375, 380, 382, 386, 393–394, 401, 406, 426, 439–440, 441–442, 455, 458, 538
~-né: 1. Gálfi Erzsébet; 2. Enyedi Klára.
Szigeti Gyula István, ifj., 1715k.–1740k. – id. István és Gálfi Erzsébet f. Tanulmányait Kolozsvárt kezdte, 1732-ben Enyeden iratkozott be. 1737-ben Leidenben, 1741-ben Utrechtben tanult, Schultens Albert tanítványa volt. Hazatérve hamarosan meghalt. – 67, 335
Szigeti Gyula József, sz. 1720k. – id. István és Gálfi Erzsébet f., Ötves Fekete István veje. 1736-ban iratkozott be Enyeden. – 338
~-né: Ötves Fekete N.
Szigeti Gyula Mária – id. István és Gálfi Erzsébet l., Borosnyai Lukács János püspök felesége. – 67, 86
Szigeti Gyula Sámuel, 1728–1804 – id. István és Gálfi Erzsébet f. 1744-ben iratkozott be Enyeden. 1752-ben Leidenben tanult. Kézdivásárhelyi András szászvárosi lelkész veje és káplánja; később maga is szászvárosi, majd kolozsvári első pap. Halotti orációi mellett két fordítása maradt ránk. – 338, 416
Szigeti Gyula Zsuzsanna – id. István és Gálfi Erzsébet l., az abrudbányai Floka Sándor felesége. – 338

Szigeti Lénárt János, sz. 1702k.– Máramarosszigeten, majd Enyeden tanult, itt 1720-ban iratkozott be. Előbb fogarasi mester, majd Marosvásárhelyi Molnár István püspök káplánja volt. Köblös János biztatására jogot tanult, ügyvéd lett. Enyedi polgár. – 407–408
~-né: Kupás Mária.
Szigeti Törzsök István – anyja, Gulya (Gyula) Borbála révén a Szigeti Gyulák rokona. Kolozsvári, majd enyedi deák. Bolyai, décsei, koppándi (?), hadrévei ref. lelkész. Talán azonos a Rettegi által ismert szamosfalvi ref. pappal. – 302–303, 415
Szíjgyártó Anna – Fogarasi Ferenc enyedi lelkész felesége. – 46, 105
Szikszai István – becei ref. pap 1649-ben. – 37
Szilágyi András, székelykocsárdi, mh. 172? – János f., András borosjenői és lugosi főkapitány unokaöccse. Aranyosszéki főkirálybíró. – 298–299
Szilágyi József – csizmadia volt, Wass Lászlót, Naláczi Józsefet szolgálta, majd katonának állt; a török, francia, porosz hadszíntereken harcolt. Alezredesi rangot kapott. – 229, 456
~-né: Halász Borbála.
Szilágyi Péter, 1678k.–1723 – 1685-ben Nagybányán, majd Kolozsvárt tanult, itt 1689-ben publicus praeceptor. 1649-ben senior. 1696-ban Franekerben tanult, disszertációt is írt. Hazatérve 1711k. a Kemény családban volt nevelő és udvari pap. 1716-tól Kolozsvári István professzor utódaként a filozófia és a keleti nyelvek professzora az enyedi kollégiumban. Mint tanár, jó klasszikus ismeretei mellett egy iskolai használatra szánt magyar nyelvtan írásával tűnt ki. Deési Márton veje. – 165, 374–375
Szilágyi Sámuel, br., mh. 1771 – Péter enyedi professzor f., Deési Márton enyedi professzor unokája. Enyedi tanulmányai után 1728-tól éveken át Odera-Frankfurtban tanult jogot és filozófiát. Megfordult Lengyelországban, Berlinben, Szászországban, Amszterdamban is. 1733-tól a reformátusok ügyvivője a bécsi udvarban, 1748-tól az erdélyi királyi tábla bírája, báró. Az irodalom és a tudományok pártolója és művelője, a szabad gondolkodás és a felvilágosodás híve. Könyvtárát a marosvásárhelyi ref. kollégiumra hagyta. – 340
Szilágyi Zsigmond – l. Árkosi (Szilágyi) Zsigmond.
Szilasi János, mh. 1614 – Bocskai alatt tűnt föl. Hajdúkapitány, 1613-ban másokkal együtt meggyilkolta Báthory Gábort. Az 1614-es országgyűlésen a testőrök megölték. – 504
Szilvási Bálint, mh. 1671–1684k. – Hunyad vm.-i származású nemes. 1662-ben és 1671-ben a Portán járt követségben. – 539
Szinán pasa – albán származású nagyvezér. 1582–1595 között négyszer viselte ezt a tisztséget. 1594-ben a Dunántúlon harcolt. 1595-ben Báthory Zsigmonddal szemben csatát vesztett a Havasalföldön, Gyurgyevónál. – 180
Szkender pasa – kanizsai beglerbég, Bethlen Gábor pártfogója. 1613-ban az Erdélybe küldött hadak szerdárja. – 505
Szoboszlai – szentmihályfalvi nemes az 1720–1730-as években. – 275
Szoboszlainé – Kézdivásárhelyi András második felesége. – 363
Szokolyai István, 1670k.–1720 – Veszprémi István püspök veje. 1689-ben iratkozott be Enyeden, innen belgiumi egyetemekre ment. Valószínűleg ő az, aki Vásárhelyi Mihállyal együtt 1697 táján elsőként vehette igénybe a Pápai Páriz Ferenc által kijárt két odera-frankfurti ösztöndíjat. 1699-ben nagybaconi ref. lelkész. 1700-tól erdővidéki, 1706-tól udvarhelyi, 1716-tól marosvásárhelyi esperes. 1711–1712-ben a professzorok interregnumában egy ideig az udvarhelyi iskolát is vezette, mint helybéli lelkész. – 137–138, 139, 142, 145, 205–206, 208
~-né: Veszprémi N.
Szókratész, i.e. 469–399 – 243
Szotyori János – hídvégi akadémikus pap. Valószínűleg azonos azzal a Szotyori Jánossal, aki 1713-ban iratkozott be Enyeden, majd Barcsainé udvari lelkésze lett. – 455
Szotyori – enyedi deák az 1720-as években, utóbb Hunyad vm.-ben prédikátor. – 281, 306
Szőcs Benjamin – enyedi lakos. – 259–260
Szőcs Ferenc – német származású, katolikusból reformátussá lett olasztelki lakos. – 367
Szőke Márton, id. – gazdag enyedi polgár. – 436
Szőke Márton, ifj. – id. Márton f. Borosnyai Lukács János temette. – 436–438
Szörcsei – Pekri Kata latra. – 293

Szövérdi – 456–457
Sztán – román származású, Kamarási Sárdi László szolgája. – 242
Sztárai Mihály, mh. 1579u. – előbb ferences szerzetes, majd 1528-ban a reformáció híve, terjesztője, protestáns gyülekezetek szervezője. 1553-tól szuperintendens. A hazai dráma megújítója. Gyülekezeti énekei évszázadokon át állandó darabjai maradtak a ref. énekeskönyveknek. – 410
Sztojka Zsigmond Antal, szalai és kerekfalvi, br., 1698–1770 – László és Szegedi Sára f. Gk. vallásúnak született, Bethlen József máramarosi udvarában, valószínűleg írnokként működött. Katolizált; 1733-ban egri kanonok, 1749-től erdélyi katolikus püspök. 1750-ben báró. Neves egyházépítő. 1758. december 5-én segédpüspök kirendelését kérte Mária Teréziától; az 1759. január 23-án elfogadta lemondását. Kisludasra, majd a medgyesi piaristákhoz húzódott. – 82, 271–272, 320–322, 470
Szulejmán, II., – 1687–1691-ig török szultán. – 238

Tasnádi Ruber Mihály, mh. 1618 – tasnádi származású. 1587-től a wittenbergi egyetemen tanult. 1591-ben hazatérve Bánffyhunyadon ref. lelkész, 1600-tól kolozs-kalotai esperes; majd nagyenyedi pap, 1605-től az erdélyi egyházkerület püspöke. Élete utolsó éveiben magyarigeni lelkész. – 104
Tassionzi kardinális – a pápa titkára. – 201
Tavonat – l. Thavonat.
Telegdi Márton – enyedi hadnagy, Berzi János sógora az író papsága idején. – 390–391, 411
Telegdi Sára – enyedi bába. – 303–304
Teleki Ádám, széki, gr., id., 1703–1769 – Pál és Vaji Kata f. 1722-ben a halléi egyetemen tanult, majd két éven át a szász választófejedelem drezdai udvarában teljesített szolgálatot. Hazatérése után tiszt a császári seregben, 1738-tól tanácsos, 1745-től ezredes, 1751-től tábornok. Feleségét az író búcsúztatta. – 256
Teleki Anna, széki gr., mh. 1719u. – Mihály kancellár és Vér Judit l. Előbb Apafi Miklós, majd Kemény János belső-szolnoki főispán felesége. – 168
Teleki Dávid, széki – 306
Teleki János, széki, gr., mh. 1744u. – Mihály kővári kapitány és Toroczkai Kata f. 1744-ben kővári főkapitány. Katolizált. – 255–256
Teleki József, széki, gr., id., 167?–1732 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1718-tól a marosvásárhelyi kollégium főgondnoka. 1727-től Fehér vm. főispánja. 1699-ben vette feleségül osdolai Kun Borbálát, megözvegyülve 1722-ben gr. Bethlen Katát. – 91, 263, 264, 330, 334, 340, 412, 413, 441
~-né: Bethlen Kata.
Teleki József, széki, gr., ifj., 1701–1729 – id. József és osdolai Kun Borbála f. A Gyulai-ezred kapitánya. – 441
Teleki Klára, széki, gr., mh. 1779u. – János kővári kapitány és Vaji Borbála l. 1741 előtt gr. Bethlen Dávid felesége. 1779-ben özvegy. – 427
Teleki Krisztina, széki, gr. – Mihály kancellár és Vér Judit l. Előbb Kendefi Pál, majd Barcsai Ábrahám felesége. 1716-tól özvegy. – 343
Teleki Krisztina, széki, gr., mh. 1777 – id. József és osdolai Kun Borbála l. 1721-től Toldi Ádámné. – 302, 348, 349
Teleki László, széki, gr., 1673k.–1714 – Mihály kancellár és Vér Judit f. Tanácsúr, Fehér vm. főispánja. Kemény László gubernátor apósa. – 339
Teleki László, széki, gr., 1710–1778 – Sándor és iktári gr. Bethlen Júlia f., Miklós testvére. Tanítója Csernátoni Gajdó Dániel volt. 1741-ben kamarás, 1752-től guberniumi tanácsos, főpohárnok. A reformátusok egyik vezető személyisége. – 284, 443, 468
~-né: Rádai Eszter.
Teleki Mihály, széki, gr., 1634–1690 – János zarándi főispán és Bornemisza Anna (I. Apafi Mihályné nagynénje) f. II. Rákóczi György testőrkapitánya, politikájának irányítója, kővári kapitány; majd számos más tisztség mellett I. Apafi Mihály főkancellárja, Erdély valóságos irányítója. 1672-ben és 1678-ban az Erdélybe menekült bujdosók fővezére a Habsburg-ellenes

harcokban. 1685-től gróf. Kíméletlen vagyonszerző. A Thököly ellen vívott zernyesti csatában esett el. Id. Nagyari József mondott fölötte halotti beszédet. Hermányinál „öreg Teleki Mihály". – 55, 106, 124, 127, 234, 308–310, 359, 405, 447, 448, 479, 480, 482, 485, 490, 491, 492, 494, 538
~-né: Vér Judit.
Teleki Mihály, széki, gr., 1671–1720 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1692-től kővári kapitány. 1704-től II. Rákóczi Ferenc híve, tábornok, egy lovasezred parancsnoka. 1707-től erdélyi szenátor, 1713-tól a kővári kerület főkapitánya. Naplóíró. – 173, 174, 255
~-né: Toroczkai Kata.
Teleki Mihály, széki, gr., mh. 1745 – Mihály kővári kapitány és Toroczkai Kata f. Tanulmányait Kolozsvárt végezte. Kamarás, főkormányszéki tanácsos, 1742-ben főszámvevőségi elnök. – 231
Teleki Miklós, széki, gr., 1704–1745 – Sándor és iktári gr. Bethlen Júlia f., László testvére. Enyeden tanult, tanítója Csernátoni Gajdó Dániel volt. A Gyulai- , majd a Pálffy-ezredben katonáskodott. Alezredesként huzamos időt töltött Olaszországban, ahol korszerű műveltségre tett szert. Költői kísérletei maradtak fenn. – 234–235, 311, 443
~-né: Gerhardt Kata.
Teleki Pál, széki, gr., id., 1677–1731 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1695–1699-ig filozófiai, jogi és történelmi tanulmányokat folytatott a frankfurti, marburgi és franekeri egyetemen; beutazta Belgiumot, Angliát, Svájcot. A reformátusok egyik vezető személyisége. A Rákóczi-szabadságharc kitörésekor Rabutin Szebenbe rendelte. Innen kezesség mellett átment Havasalföldre, majd Rákóczi pártjára állt. – 107, 124, 388–389, 405–406, 412, 413
~-né: Vaji Kata.
Teleki Pál, széki, gr., 1719–1773 – János kővári főkapitány és Vaji Borbála f. Fogarasföld főkapitánya, 1756–1774-ig Doboka vm. főispánja. – 471
~-né: Haller Borbála.
Teleki Sámuel, széki, gr., 1710–1782 – Mihály kővári kapitány és Toroczkai Kata f. Kolozsvárt tanult, Huszti András volt a tanítója. 1738-ban a Rákóczi Józseffel való kapcsolattartás vádjával elfogták. Katonai pályára lépett, tábornok. – 412
Teleki Sámuel, széki, gr., 1739–1822 – id. Sándor és Petki (Nagy) Zsuzsanna f. A marosvásárhelyi Teleki-téka alapítója, Janus Pannonius kiadója; kancellár. – 432
Teleki Sándor, széki, gr., id., 1679–1754 – Mihály kancellár és Vér Judit f. 1733-ban guberniumi tanácsos, majd tordai főispán. Pártolta az irodalmat, támogatta a ref. egyházat; része volt az ún. angliai pénz gyűjtésében. – 63, 124, 173, 234, 397, 431–432
~-né: 1. Bethlen Júlia; 2. Petki (Nagy) Zsuzsánna.
Teleki Sándor, széki, gr., mh. 1767 – János kővári kapitány és Vaji Borbála f. Torda vm. főispánja. – 229, 455–456, 467, 468
~-né: 1. Vitéz Erzsébet; 2. Halász Borbála.
Teleki Sándor, széki, gr., ifj. 1739k.–1789u. – id. Sándor és Petki (Nagy) Zsuzsánna f. – 432
Teleki Zsuzsanna, széki, gr., mh. 1762 – László és Vaji Anna l. 1728-tól gr. Kemény László gubernátor felesége. – 215, 322, 469
Thavonat, Ludwig Albert – kamaratanácsos, a szepesi kamara prefektusa, kamaragróf. 1699–1700-ban működött Erdélyben a só-, arany- és higanytermelés növelésének, a számadások ellenőrzésének feladatával. – 496–497
Thököly Imre, késmárki, gr., 1657–1705 – István és rátóti Gyulaffi Mária f. 1667-ben az eperjesi ev. kollégiumban tanult. A Wesselényi-összeesküvés bukása és apja halála után, 1670-ben Erdélybe menekült. 1678-ban a bujdosók élére állt; rövid idő alatt elfoglalta Észak-magyarországot, fejedelemmé választották. Miután észak-magyarországi fejedelemsége összeomlott, I. Apafi Mihály halála után a Porta erdélyi fejedelemmé jelölte. 1690-ben Törcsvárnál török csapatok élén betört Erdélybe. A Zernyestnél kivívott katonai győzelem után elfoglalta Erdélyt, fejedelemmé választották, a Habsburg-seregek azonban kiszorították Erdélyből. A karlócai béke (1699) kimondta száműzetését. Feleségével, Zrínyi Ilonával és közel másfélezer hívével Törökországban telepedett le, ott is halt meg. Buzgó naplóíró. – 117, 142, 197, 206, 211, 224–226, 279, 285, 311, 400, 486, 539

Til, Salomon van, 1644–1713 – leideni coccejanus teológus. Főleg bibliamagyarázó művek kiadójaként ismert. – 89
Tóbiás – vacans polyáni ref. pap 1644-ben. – 36, 37
Tofeus Mária, mh. 1715u. – Mihály és Kun Éva l. Id. Nagyari József felesége. – 54
Tofeus Dobos Mihály, 1624–1684 – tanulmányait Debrecenben, 1646-tól Franekerben, 1647-től Utrechtben, 1648-tól Harderwijkben és Leidenben folytatta, itt 1649-ben teológiai doktori oklevelet szerzett. Hazatérve előbb nagyváradi, 1651-től sárospataki tanár volt; 1653 végén vagy 1654 elején bodrogkeresztúri, 1656-ban diószegi, 1658-tól szatmári ref. lelkész. 1663-tól I. Apafi Mihály udvari papja; 1679-től az erdélyi egyházkerület püspöke. A coccejanizmus és a kartezianizmus erélyes ellenfele. – 51–53, 54, 128, 251–252, 479
~-né: Kun Éva.
Tokos Bálint – erdővidéki énekes koldus. – 447–448
Toldalagi Mihály, nagyercsei, mh. 1642 – Balázs és Bessenyei Borbála f. A századfordulón Székely Mózes, utóbb Bethlen Gábor híve. Orbai alkirálybíró; 1620-ban Marosszék, 1636-ban Háromszék főkapitánya, tanácsos, országos elnök, főlovászmester. Jelentős diplomáciai feladatokat teljesített. Emlékirata maradt fenn. – 513, 520
Toldi Ádámné – Teleki Krisztina.
Toldi György, szalontai, mh. 1725u. – György és Bánffi Druzsiánna f. Pápai Páriz Imre prédikált fölötte. – 329
Toldi István, szalontai, mh. 1603 – Mihály és Csáki Borbála f. Magyarországi birtokait elvesztve Erdélyben telepedett le. Itt Báthory Zsigmond, majd Székely Mózes párthíve. A Brassó melletti csatában kapott sebébe halt bele. – 501
Tompa László – ref. lelkész az 1750-es években, valószínűleg Décsén. – 200
Tordai Ézsaiás – id. István égei ref. lelkész f., porosz zsoldban katona. – 428
Tordai István, id. – égei ref. lelkész. – 428
Tordai István, ifj. – id. István f. Elárvulván az udvarhelyi pap nevelte. Debreceni deák lett. – 428
Tordai Zsófia – id. br. Kemény Boldizsárné. – 306, 308
Tordai Bogácsi – 471
Tordai Szabó János – enyedi lakos; udvari szolga, majd Árkosi (Szilágyi) Zsigmond és Nagy Borbála veje. – 373, 393
~-né: Árkosi (Szilágyi) N.
Torjai – bágyoni, majd miriszlói mester. Valószínűleg azonos azzal a Torjai Józseffel, aki 1739-ben iratkozott be Enyeden, innen akadémiákra ment. Hazatérve széki ref. lelkész, majd Zágoni György káplánja volt 5 évig. – 347–349
Torjai Bartók Sándor – 1725-ben iratkozott be Enyeden, itt a syntaxisták praeceptora volt. Utóbb rákosi ref. lelkész. – 394
Torjai Kovács József – udvarhelyi, majd 1719-től enyedi deák, az író tanulótársa. Utóbb vízaknai rektor. – 162
Torma György, csicsókeresztúri – György és Huszár Borbála f. Első felesége Ugron Anna, második Nemes Judit. – 167
~-né: Nemes Judit.
Toroczkai Ágnes, toroczkószentgyörgyi, 1703–1733 – Mátyás és Nádudvari Erzsébet l. 1718-tól gr. Bánffi Györgyné. – 386, 440
Toroczkai Boldizsár, toroczkószentgyörgyi, br., mh. 1753e. – János kancellár és Petki Sára f. – 401
~-né: Serédi Klára.
Toroczkai Borbála, toroczkószentgyörgyi, 1716–1802 – Zsigmond és Toroczkai Klára l. 1732-től br. Naláczi Józsefné. – 319
Toroczkai Erzsébet, toroczkószentgyörgyi – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára l., Ferenc és Zsigmond húga. Köleséri Sámuelné. – 360, 361, 362, 444
Toroczkai Ferenc, toroczkószentgyörgyi, mh. 1732u. – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára f., Erzsébet és Zsigmond testvére. Utódok nélkül halt meg. Halotti beszédet Zágoni Márton és Borosnyai Nagy Zsigmond mondott fölötte. – 279, 280, 340, 360, 361, 386, 444
Toroczkai Gábor, toroczkószentgyörgyi – László és Bíró Sára f. Belső-szolnok vm.-i birtokos. Felesége Jancsó Judit. – 306

Toroczkai György, toroczkószentgyörgyi, mh. 1757 – László és Bíró Sára f. Buzgó katolikus, feleségével, Pekri Krisztinával együtt Torockószentgyörgyön a ferenceseket többször részesítette adományokban (templom, alapítvány stb.). – 275–277, 391–392
Toroczkai Illyés (Elizeus), toroczkószentgyörgyi – Mihály és Serédi Anna f. László testvére. – 363
Toroczkai István, toroczkószentgyörgyi – Kristóf és Makrai Anna f. I. Rákóczi György szolgálatában állt. – 528
Toroczkai István, toroczkószentgyörgyi, mh. 1712 – János és Torma Borbála f. Aranyosszék főkirálybírája. 1703-ban Bonchidánál csatát vesztett, és Rákóczi mellé állt. Tábornok és erdélyi főparancsnok (1704). A marosvásárhelyi országgyűlésen, 1707-ben a rendek elnöke. – 173, 379
Toroczkai János, toroczkószentgyörgyi, br., mh. 1745 – István tábornok és Kapi Borbála f. 1715-ben táblai ülnök; 1730-ban Aranyosszék királybírója, 1733-ban Fogaras főkapitánya. 1734-től báró. 1742-ben kincstárnok, majd guberniumi kancellár. Katolikus, a ferencesek támogatója. – 61, 195, 217, 379, 380, 384, 391, 401, 407
~-né: Petki Sára.
Toroczkai János, toroczkószentgyörgyi, br., mh. 1763e. – Boldizsár és Serédi Klára f. – 392
Toroczkai Kata, toroczkószentgyörgyi – István tábornok és Kapi Borbála l. Teleki Mihály kővári kapitány felesége. – 173
Toroczkai László, toroczkószentgyörgyi, mh. 1631u. – Ferenc és Paczolai Borbála f. I. Rákóczi György párthíve; Kemény János fejedelem öccsének, Péternek apósa. – 528
~-né: Bíró Sára.
Toroczkai Mátyás, toroczkószentgyörgyi, 164?–1698u. – Zsigmond tanácsos és Bánffi Anna f., Péter testvére. 1671-ben sem ő, sem a testvére nem adja meg egészen az egyházi quártát. Unitárusból reformátussá lett. Felesége Nádudvari Erzsébet. Leánya Ágnes. – 42, 386
Toroczkai Péter, toroczkószentgyörgyi, 164?–1698u. – Zsigmond tanácsos és Bánffi Anna f., Mátyás testvére. Ifjú korában Thökölyvel együtt Törökországban járt. Unitáriusból reformátussá lett. Fiai Zsigmond és Ferenc, lánya Erzsébet. – 42, 279–280, 386
Toroczkai Péter, toroczkószentgyörgyi, mh. 1724 – Péter és fricsi Fekete Mária f. Erdélyi táblai ülnök; 1690-től az enyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1703-ban föladta Torockószentgyörgyöt a kurucoknak, ezért a császáriak Szebenbe vitték. Első felesége Lugosi Druzsiánna, második Keczeli Borbála. Funebralis orátorai Szigeti Gyula István és Pápai Páriz Imre. – 328
~-né: Keczeli Borbála.
Toroczkai Sára, toroczkószentgyörgyi – György és Pekri Krisztina l. Baranyai Ferencné. Az apja által a ferenceseknek tett adományokat perrel próbálta visszaszerezni. – 392
Toroczkai Zsigmond, toroczkószentgyörgyi – István és Kálnai Borbála f. Unitárius; 1643-ban országtanácsos. Fiai Mátyás és Péter. – 386
~-né: Bánffi Anna.
Toroczkai Zsigmond, toroczkószentgyörgyi, id. – Péter és Kendeffi Judit vagy Daniel Klára f., Ferenc és Erzsébet testvére. II. Apafi Mihály bizalmi embere. 1738-ban Rákóczi Józseffel való levelezés vádjával letartóztatták. – 237, 238, 239, 319, 360, 386, 393
Toroczkai Zsigmond, toroczkószentgyörgyi, gr., ifj., 1732–1790 – id. Zsigmond és Toroczkai Klára f. 1757-től gróf. – 237, 386
Toronyai Máté, mh. 1599 – gyulai, majd nagyenyedi ref. lelkész, 1585-től Erdély püspöke. 1596-ban esperes. – 104
Tótfalusi Kis Miklós, 1650–1702 – Nagybányán kezdte tanulmányait. 1670-ben iratkozott be Enyeden, itt seniorságot viselt. 1677-től fogarasi rektor volt, majd 1680-ban Hollandiába ment. Amszterdamban a betűmetsző és nyomdász mesterséget sajátította el. 1689-ben hazatért, 1690-ben Kolozsvárt telepedett le a ref. egyház nyomdájának vezetőjeként. Kiváló nyomdász, koncepciózus könyvkiadó. Ellenfelei, a ref. egyház konzervatív vezetői gátolták munkáját, elkedvetlenítették, és *Apologiá*jának, valamint *Mentség*ének visszavonására kényszerítették. – 116, 365–366
Tőke István – l. Vásárhelyi Tőke István.
Tsulai György – l. Csulai György.
Turi Borbála – János l. Ifj. Váradi Miklós felesége. – 477

Turi János – gazdag tordai polgár, Báthory Zsigmond alatt a só- és aranybányák főinspectora; Bethlen Miklós anyai nagyapja. – 477–478
Turóczi József – id. Sándor f. Teleki Józsefné prefektusa. – 132
Turóczi Sándor, id. – magyarországi származású. Verebélyi Ötves Dávid legénye. Kézdivásárhelyen telepedett le. – 132
Turóczi Sándor, ifj. – id. Sándor f. Karkóban halt meg. – 132
Tűri András – ivánfalvai gazda. – 253
Tűri János – bükkösi ref. pap 1649-ben. Talán annak a sarkadi Tűri András lelkésznek apja, akinek fia, Jób Borosnyai Nagy Mária férje volt. – 45
Tűri Jób, sarkadi – András lelkész és Rácz Borbála f., Borosnyai Nagy János veje. Testvére, Ferenc az enyedi kollégium udvarbírája. – 243
~-né: Borosnyai Nagy Mária.
Türkösi – háromszéki prédikátor. – 188
Türkösi – udvarhelyi deák, 1718-ban vagy 1719-ben kicsapták. Egy ideig Fiátfalván élt Torma Györgyné mellett. – 167

Tyukodi – magyarországi nemes. – 213

Udvarhelyi András, mh. 1699 – baconi ref. lelkész, erdővidéki esperes. Fia József. – 115, 116, 136, 137
Udvarhelyi József – András f. Udvarhelyen tanult. Thökölyvel Törökországban is megfordult; a Rákóczi-szabadságharc idején Rákóczi híve volt. – 116, 117
Udvarhelyi Tölcséres Krisztina – Mihály és Bogdányi N. l. Deáki Filep Sámuel kolozsvári lelkész felesége; tőle elválva Debrecenben élt. – 69, 106, 354
Udvarhelyi Tölcséres Mihály, 1670–1737 – Székelyudvarhelyen, 1686-tól Debrecenben, 1693-tól Kolozsvárt, 1697-től Enyeden tanult. 1701-ben máramarosszigeti rektor. Haller János kormányzót is tanította. 1705-től Franekerben tanult. 1707-ben újra szigeti rektor; 1721-től a teológia professzora Kolozsvárt. Bogdányi Mihály veje, Deáki Filep Sámuel apósa. – 69, 106, 165, 354
~-né: Bogdányi N.
Ugron Borbála, ábrahámfalvi – Ferenc és Tompa Ilona l. Nemes Mátyás felesége. – 166
Ugron János, ábrahámfalvi, id., mh. 1733u. – Ferenc és Tompa Ilona f. 1704-ben Udvarhelyszék követe az országgyűlésen. Az udvarhelyi kollégium gondnoka. – 163
Ulászló (Zsigmond), IV., Wasa, 1595–1648 – III. Zsigmond lengyel király f., János Kázmér bátyja. 1632-től lengyel király. Háborút viselt Svédország és Oroszország ellen. Belpolitikájában igyekezett toleránsabban föllépni a nem katolikusokkal szemben. Lengyelország belső rendjét nem sikerült megszilárdítania. A törökök és tatárok nyugati segítséggel történő kiűzésére vonatkozó terveit az 1646. évi szejm elvetette. Első felesége Cecilia Renata, II. Ferdinánd lánya. – 534
Urákék – köpeci család. – 180

Vadászné – enyedi lakos. – 254
Vágó Márton – középajtai lakos. – 116, 143
Vajai Gábor – Vende muzsnai ref. lelkész f., József öccse. 1721-ben iratkozott be Enyeden. Innen Kolozsvárra ment. 1734k. Fái Józseffel és Márkosfalvi Deák Péterrel együtt megfordult Hamburgban; Hollandiában is járt. Ref. lelkész; a marosszéki egyházmegye jegyzője. 1759-ben lemondatták hivataláról. – 297–298, 375
Vajai József – Vende muzsnai ref. lelkész f., Gábor bátyja. 1711-ben Hermányival együtt etimologista Székelyudvarhelyen. 1718-ban iratkozott be Enyeden. Udvarhelyszéki pap lett. – 374–375
Vajai Karkó Ferenc – 1726-ban iratkozott be Enyeden, de tanult Kolozsvárt is, Szatmári Pap Zsigmonddal és valószínűleg Abats Mártonnal együtt. Nagylaki ref. lelkész volt; utóbb vacantiába esett, majd katolizált. – 376–379
Vajda Mihály – szentmihályfalvi lakos. – 35

Vaji Erzsébet, vajai, sz. 1680 – Ádám és Fekete Erzsébet l. 1696-tól vagy 1697-től gr. Bethlen Mihályné; 1706-ban megözvegyült. 1712k. br. Dujardin Ferenc felesége. – 393
Vaji Kata, vajai, 1684–1768 – Ádám és Fekete Erzsébet l. 1701-től gr. Teleki Pálné. – 389
Vajna Miklós, mh. 1738 – 1715-ben neutralista deák az enyedi kollégium rétori osztályában. Ugyanebben az évben beiratkozott. 1723-ban Franekerben tanult, de megfordult Regensburgban is Zágoni Gáborral együtt. Hazatérve a Teleki család udvari papja Gernyeszegen. 1736-ban jegyző, 1737-től a görgényi egyházmegye esperese. – 267–268
Vajna – lőrincrévi viceispán. – 385
Vak Marci – énekes koldus. – 214
Valenstein – l. Wallenstein.
Ványai János – gerendkeresztúri ref. pap 1671-ig. – 42
Váradi András – miriszlói mester, megvakulva vacans. – 347, 348
Váradi Borbála, mh. 1661 – Miklós l. 1637-től Bethlen Jánosné. – 477
Váradi István, mh. 1760 – szatmári származású. Marosvásárhelyi deák, Macskási Krisztina (özvegy Bethlen Istvánné) gyermekeinek tanítója, majd Krisztina második férje. Elváltak. Marosvásárhelyen halt meg, végrendeletében 2000 forintot hagyott a marosvásárhelyi kollégiumnak. – 101, 326, 436
~-né: Macskási Krisztina.
Váradi Mátyás, 1638–1693u. – 1665–1669 között Hollandia több egyetemén tanult teológiát és orvostudományt. 1669-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Hazatérve 1671-ben kézdivásárhelyi lelkész, 1672-ben esperes. Chiliasta nézetei miatt elveszítette állását. – 135
Váradi Miklós, id. – gazdag kereskedő; Váradról a város török ostroma (1598) elől települt Kolozsvárra. – 477
Váradi Miklós, ifj., mh. 1659 – id. Miklós f. Gazdag kolozsvári kereskedő, a kolozsvári egyház pártfogója, Bethlen Miklós anyai nagyapja. – 477
~-né: Turi Borbála.
Varga Márton – székelyudvarhelyi lakos az 1710-es években. Fiát, Mihályt 1711-ben megölték. – 161
Vas Annis – Dobolyi Bálintné unokája Enyeden. – 346
Vas Benedek, mencenti – talán az 1759-ben elhunyt diódváraljai nemesről van szó. – 243
Vas Gábor – l. Albisi Vas Gábor.
Vas György – 245
Vásárhelyi András – l. Kézdivásárhelyi András.
Vásárhelyi György – Nyakavágott György pap, Magyarhermány első ref. lelkésze. – 250
Vásárhelyi György – ifj. Deési Zsigmondnak és unokatestvérének, Vásárhelyi Kriskának törvénytelen fia. – 433
Vásárhelyi István – l. Marosvásárhelyi Molnár István.
Vásárhelyi Jakab – l. Vásárhelyi [Vak] Jakab.
Vásárhelyi János – [Vak] Jakab f., Péter testvére. 1681-ben iratkozott be Enyeden. Franekerben tanult. Bodoki pap és esperes volt, orvosként is működött. – 265–266
Vásárhelyi János – Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész f., [Bitumen] Mihály testvére, [Vak] Jakab unokája. Uzoni prédikátor, a sepsi egyházmegye jegyzője Gyalai István esperes mellett; 1759-től esperes. – 266, 268–270, 272
Vásárhelyi Kriska – Lajos enyedi szenátor l. – 433, 434
Vásárhelyi Lajos – Marosvásárhelyi Molnár István püspök f. Enyedi szenátor, ifj. Deési Zsigmond nagybátyja. – 107, 433
~-né – 304, 433
Vásárhelyi Mihály, mh. 1726 – szászvárosi második pap. Felesége Kamarási Sárdi László atyjafia. – 242, 342–343
Vásárhelyi Péter – [Vak] Jakab f., János testvére. 1685-ben iratkozott be Enyeden. Sepsiszentgyörgyi ref. lelkész, a sepsi egyházmegye jegyzője, majd esperese. Fiai: [Bitumen] Mihály és János uzoni lelkész. – 266–267, 268
Vásárhelyi Péter – l. Kézdivásárhelyi (Borzas) Péter.
Vásárhelyi – enyedi deák, praeceptor; utóbb bátori (?) ref. lelkész. Katolizált. – 176–177

Vásárhelyi (Maros~) Baba Ferenc, 1692k.–1740 – 1710-ben iratkozott be Enyeden, itt tanító volt. 1718–1722-ig Odera-Frankfurtban tanult. Hazatérve borkereskedéssel próbálkozott. Élt Angliában, hosszabb ideig Frankfurtban is. Egy Vitringa-mű fordítója. – 85, 307, 434–435
Vásárhelyi Baba István – Ferenc bátyja. 1707-ben iratkozott be Enyeden, szentmihályfalvi ref. lelkész lett. – 413, 435–436
~-né – Baba István második felesége. Megözvegyülve Enyeden, Gyulafehérvárott, majd Magyarországon élt. – 413–414, 435, 436
Vásárhelyi [Bitumen] Mihály – Péter sepsiszentgyörgyi ref. lelkész f., János uzoni prédikátor testvére, [Vak] Jakab unokája. 1714-ben iratkozott be Enyeden; 1722-ben Odera-Frankfurtban tanult; elméje elborult. – 267–268, 363
Vásárhelyi Czompó Mihály, mh. 1725 – Nagyenyeden, majd 1697-ben Odera-Frankfurtban, 1698-ban Franekerben tanult. Hazatérve 1704-től vingárdi, 1714-től újtordai, 1717-től sorostélyi ref. lelkész. 1722-től Szászváros második papja. – 433
Vásárhelyi Szőcs Mihály – Segesdi Sámuel apósa, enyedi lakos. – 472
Vásárhelyi Szőcs Zsuzsi – Mihály l., Segesdi Sámuelné. Enyedi lakos. – 472–473
Vásárhelyi (Maros~) Tőke István, id., mh. 1717k. – 1680-ban iratkozott be Enyeden. Innen akadémiákra indult; 1689-ben Franekerben tanult, itt disputált is. Hazatérve 1695-től székelyudvarhelyi rektor. 1711-től széki ref. lelkész. – 460–461
Vásárhelyi (Maros~) Tőke István, ifj., 1697k.–1768 – Id. István f., Borosnyai Nagy Zsigmond sógora, Baconi Incze István apósa. 1715-ben iratkozott be Enyeden. 1722-ben Odera-Frankfurtban, 1724–1725-ben Utrechtben teológiát tanult, itt disputált is. 1725-től enyedi professzor, filozófiát és matematikát tanított; a kísérleti fizika oktatásának meghonosítója Erdélyben. Munkáin a kartezianizmus hatása érezhető. – 97, 98, 99, 102, 122, 128, 161, 243, 244, 260, 324, 329, 387, 388
~-né: Borosnyai Nagy Judit.
Vásárhelyi [Vak] Jakab – sepsiszentgyörgyi ref. lelkész, a sepsi egyházmegye esperese. Fiai: János bodoki és Péter sepsiszentgyörgyi pap. – 51, 52, 265, 268
Vasile Lupu – l. Lupu, Vasile.
Vaszil – udvarhelyszéki román legény. – 422–423
Vaudemont, hg. – Veterani tábornok halála után Erdély ideiglenes főparancsnoka. – 485, 489
Vécsei Pál – enyedi compactor. – 411–412
Vég Márton – középajtai lakos; felesége Benkő István elvált felesége; Benkő Samu apósa. – 289–290
~-né – korábban Benkő Istvánné. – 290
Velipolszki – l. Wielopolski.
Vende – Deési Márton diákja; muzsnai ref. lelkész. Fiai: Vajai József és Gábor. – 374
Venema, Hermann, 1697–1787 – 1711-től Groningenben, 1714-től Franekerben tanult. 1719-től Dronrijpben prédikátor. 1724-től a franekeri egyetemen működött. A coccejanus teológia képviselője, filológus és történész. – 311
Vér Györgyné – Nádudvari Mária.
Vér Judit, köröstarcsai, 1631–1690 – György és csebi Pogány Zsuzsánna l. Előbb Toldi Miklós, 1661-től Teleki Mihály kancellár második felesége. – 447, 448
Verebélyi Mészáros János – az író anyai dédapja, magyarországi mészáros. – 129, 180
Verebélyi Ötves Dávid, mh. 1696u. – az író anyai nagyapja, Verebélyi Mészáros János f. Debrecenben tanult, majd mesterségekre adta magát. Udvarhelyen ötvösműhelye volt. – 118, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 141, 180
~-né: 1. Petene Sára; 2. N. – 132, 133–134
Verebélyi Ötves Erzsébet – Dávid és Petene Sára l. Előbb Lakatos, majd Kósa Péter csíki katolikus nemes felesége. – 131, 132, 369
Verebélyi Ötves Éva – Dávid és Petene Sára l. Rátz Györgyné. – 132
Verebélyi Ötves Sára, mh. 1742u. – Dávid és Petene Sára l. 1693-tól ifj. Hermányi Dienes Péter felesége. – 113, 118, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 142, 154, 155, 169, 171, 172, 180, 206, 382, 384, 401
Verebélyi Ötves Zsófia – Dávid és Petene Sára l. Ethfalvi Csiszér Sámuel felesége. – 132, 133, 383

Veres János – torockószentgyörgyi tiszttartó. – 205
Veres Mihály, váradi – I. Rákóczi György udvari embere. – 526
Veres – csíki, majd baróti katolikus plébános. – 152, 217–218
Veresegyházi Mihály – orvosborbély. – 438–439
Verestói György, 1698–1765 – Sámuel és Mózes Erzsébet f. Bonyhán, 1710-től Marosvásárhelyen, 1713-tól Kolozsvárt tanult, itt 1718-tól köztanító. 1721-ben Franekerben folytatta tanulmányait, itt disszertációt is adott ki. Hazatérve 1727-ben Bánffi Farkas udvari papja Bonchidán. 1728-tól kolozsvári professzor, itt filozófiát, 1758–1764-ig teológiát tanított. 1760-tól az erdélyi ref. egyházkerület püspöke. Híres halotti orátor. Önéletíró. – 31, 90, 96, 303, 325, 387, 465, 466
~-né: Baconi Incze Zsuzsanna.
Verestói Kelemen – marosvásárhelyi bíró. György testvére (?). – 325
Vergilius, Publius, Maro, i.e. 70–19 – 162, 271
Versendi – hari nemes 1641-ben. – 34
Veszprémi István, id., 1637k.–1713 – 1662-től Szatmáron tanított, majd 1664–1666 között Franekerben, Groningenben, Utrechtben és Leidenben tanult; a két utóbbi egyetemen disputált. Hazatérve az 1660-as és 1670-es évek fordulóján a szatmári iskolában tanított; utóbb udvarhelyi ref. lelkész, majd esperes lett. 1691-től az erdélyi ref. egyházkerület püspöke és gyulafehérvári lelkész. – 56–60, 120, 121, 137, 138, 145, 148, 174, 185, 215–216, 232–233, 247, 383, 463
~-né – 57, 138, 383
Veszprémi (Pápai) István, ifj. – id. István püspök f. Kolozsvárt tanult, majd 1691-ben külföldre indult (Franeker, Groningen). 1693-ban Utrechtben disputált. Utóbb lécfalvi, kézdivásárhelyi, 1705-ben csengeri, 1713-ban hadadi, 1730-ban lázári ref. lelkész. 1732-ben Menyőben, 1733-ban Szilágyperecsenben szolgált. – 138, 383, 384
Veszprémi Juci (Jutka?) – id. István püspök l., Jeneiné. – 58, 138, 247, 384
Veszprémi N. – id. István püspök l., Szokolyai István felesége. – 138
Veterani, Johann Friedrich Anton Ambros, 1630–1695 – velencei születésű. Császári titkos tanácsos, 1694-től tábornagy. Részt vett a török elleni hadjáratokban, 1692-től kezdve Erdélyben a császári hadtest parancsnoka. A lugosi ütközetben esett el. – 481, 482, 483
Vida István, mh. 1696 – Torda vm. szolgabírája. Több forrásban György néven szerepel. Tréfaszerző író, tetteit versbe foglalva Kolumbán János tette közzé. – 308–309
Villás Sára – Szatmári Pap Jánosné. – 366
Virmond (Virmund), Damian Hugo, gr., mh. 1722 – császári altábornagy, a zsibói csata után Kolozsvár parancsnoka; 1721-től Steinwill utódaként Erdély katonai parancsnoka. – 457
Viski Sára – Csepregi Turkovics Ferencné. – 395
Vitéz Erzsébet – György és br. Korda Zsuzsánna l. Gr. Teleki Sándorné. – 455
Vitéz Gábor, bikali, mh. 1671u. – György kolozsi főispán és Kamuti Orsolya f. 1657-ben a lengyelországi hadjáratban tatár rabságba esett. – 480
Vitéz (Viteazul) Mihály – l. Mihály, Vitéz.
Vitéz Zsuzsanna, bikali, mh. 1678u. – valószínűleg Ferenc és Gőczi Kata vagy Nádudvari Klára l. Béldi Pálné. – 495
Vitéz Zsuzsanna, bikali, 169?–1730c. – András és gr. Bethlen Éva l. 1717-től Alvinczi Gábor első felesége. Pápai Páriz Imre búcsúztatta. – 329
Vitringa, Campegius, id., 1659–1722 – ref. exegeta. 1675-től Franekerben, 1678-tól Leidenben tanult, itt Spanheim és Wittich tanítványa. 1679-ben disputált. 1680-tól Franekerben a keleti nyelvek professzora, 1683-tól a teológiáé. Kommentárjai és bibliai archeológiája tették híressé. A német pietizmushoz közvetítette a frigyteológiát. – 128, 199, 395
Vittichius – l. Wittich, Christoph.

Wallenstein (Waldstein), Albrecht Wenzel Eusebius, gr., 1583–1634 – csehországi főúr, császári hadvezér, tábornagy; 1624-től Friedland hercege, 1625–1630 és 1632–1634 között a császári hadak főparancsnoka. 1626-ban a Bethlent támogató Mansfeld ellen harcolt. Hűségében

kételkedve a bécsi körök árulást szerveztek ellene; alvezérei 1634. február 25-én a csehországi Cheb (Eger) városában meggyilkoltatták. – 510

Werbőczy István, 1460k.–1542 – Báthory István familiárisa, 1512-től ítélőmester, 1525-től nádor. A köznemesi párt hangadója, ideológusa. *Tripartitum*a (Bécs, 1517) a magyar nemesi szokásjog rendszerezése; a 19. századig használatban maradt. – 413

Wesselényi Anna, hadadi – Pál és Béldi Zsuzsanna l. Előbb Bethlen László, elválva 1702u. Pápai János felesége. A naplóíró Wesselényi István húga. – 232–233

Wesselényi Boldizsár, gyekei, 1589–1646 – Gáspár és Cseffei Margit f. Doboka vm.-i főispán. I. Rákóczi György idejében fődézsmabérlő. – 527, 532

Wesselényi Ferenc, hadadi, br., 1705–1770 – id. István és gr. Bánffi Kata f. 1734-től Közép-szolnok vm. főispánja. 1736-ban kamarás. 1744-től a nagyenyedi Bethlen-kollégium főgondnoka. 1760-ban tanácsos. – 198, 199, 404

Wesselényi István, hadadi, br., id., 1673–1734 – Pál és Béldi Zsuzsanna f. 1699-től Közép-szolnok, 1710-ben Kolozs vm. főispánja, 1716-tól országos elnök. Tekintélyes Habsburg-párti politikus. Naplóíró. – 232, 340

~-né: Bánffi Kata.

Wesselényi István, hadadi, br., ifj., 1708–1758 – id. István és gr. Bánffi Kata f. A Vetéssi-gyalogezred kapitánya; a kolozsvári ref. egyház és iskola felügyelője. – 404

Wesselényi Mária, hadadi, br., 1706–1789 – id. István és gr. Bánffi Kata l. 1725-től br. Jósika Mózesné. – 470

Wesselényi Pál, hadadi, mh. 1694 – István és Lónyai Anna f. A magyarországi kuruc bujdosók vezetője, tábornok. – 47

~-né: Béldi Zsuzsanna.

Wielopolski, Jan, mh. 1668 – régi lengyel nemesi családból származott. Wojnici kapitány, utóbb krakkói vajda. János Kázmér mellett követi szolgálatot is ellátott. – 534

Wittich, Christoph, 1625–1687 – ref. teológus. Jogot, majd teológiát tanult Brémában, Groningenben és Leidenben; a kartezianizmushoz és a föderálteológiához közeledett. 1650-ben a herborni egyetemen a filozófia professzora. Egy ideig lelkészkedett, majd 1671-től Leidenben a teológia professzora. A protestáns ortodoxia elleni küzdelmek tevékeny résztvevője. – 107, 383

Wolff, Christian, 1679–1754 – német idealista filozófus és matematikus. Kézműves családból származott; teológiát, majd filozófiát és matematikát tanult. Leibniz ajánlatára 1707-től a matematika és természettan tanára Hallében. 1723–1727-ben I. Frigyes Vilmos száműzte, s csak 1740-ben került vissza hivatalába. 1745-től báró. Leibniz filozófiai rendszerének népszerűsítője. – 102, 324

Xanthippé – Szókratész felesége; a házsártos, összeférhetetlen, férjét meg nem értő nő jelképe. – 243

Zabolai Dániel – enyedi kuruc kém. – 434

Zacharia – Toroczkai Péter román jobbágya. – 279–280

Zágoni Ferenc – miriszlói ref. pap 1672-ben. – 43

Zágoni György – l. Zágoni Aranka György.

Zágoni (Alah) György – talán azonos az 1727-ben Enyeden beiratkozott Zágoni Györggyel, a kollégiumi ülnök, az etimologisták tanítója volt, majd medgyesi rektor. – 331

Zágoni Márton, mh. 1759u. – 1722-ben iratkozott be Enyeden, itt a héber nyelv és az alumnisták praesese, jurátus, az oratorok praeceptora, majd 1732-ben senior. Újtordai ref. lelkész. Az író szerint Consul Zágoni néven ismert. – 313, 331

Zágoni Márton – torockószentgyörgyi ref. lelkész, Toroczkai Ferencet búcsúztatta. – 444

Zágoni Sámuel – 1718-ban iratkozott be Enyeden; akadémiákra indult. – 448

Zágoni – enyedi deák, Kolozsvári István házi neutralistája. – 208–209, 210

Zágoni Aranka György, 1705k.–1767 – Enyeden tanult, itt a syntaxis praeceptora és könyvtáros volt, Bod Pétert is tanította. 1728-ban külföldre indult. Genfben és Baselben tanult. Hazatérve Széken, majd Marosvásárhelyen ref. lelkész. 1760-tól egyházkerületi jegyző, 1765-től Erdély

ref. püspöke. Bonyhai Simon György veje. *Jó keresztény* c., kéziratban maradt fordítását az író a maga számára lemásolta, s előszóval is ellátta (1755). – 273, 327, 330
~-né: Bonyhai Simon Mária.
Zalai András – marosvásárhelyi pap 1710k. – 341
Zalányi István – mohai ref. prédikátor 1759-ben Valószínű.'eg azonos azzal a Zalányi Istvánnal, aki 1716-ban iratkozott be Enyeden, s innen agyagfalvi lelkészségre ment ki. – 49, 134
~-né: Hermányi Dienes Zsuzsánna.
Zalányi János – nagylaki ref. pap 1649-ben. – 37
Zalányi László – valószínűleg azonos az 1715-ben Enyeden beiratkozott deákkal. – 337–338
Zamler – enyedi minorita. – 109
Zeán – l. Seau.
Zempér Mihály – Kemény László csombordi gondviselője. – 186–187
Zeyk Borbála, zejkfalvi – id. Mózes és Pekri Zsófia l. Előbb Csolnokasi Györgyné, aztán sárosi Bán(fi) Sámuelné. – 452
Zeyk Mózes, zejkfalvi, mh. 1758 – László és Baló Mária f. Fehér vm. főispánja. Első felesége Pekri Zsófia, második Barcsai Ágnes, harmadik Horváth Krisztina. – 452
~-né: Pekri Zsófia.
Zeyk Mózes, zejkfalvi, ifj., mh. 1778 – id. Mózes és Pekri Zsófia f. Hunyad vm.-i birtokos. Első felesége Bánffi Éva, tőle elválva Henter Borbálát vette feleségül. – 454
~-né: Bánffi Éva.
Žerotin, Dietericus – morvai nemes. 1627-ben, politikai menekültként került Erdélybe. Bethlen Gábor előbb Katalin főlovászmesterévé tette, utóbb azonban eltávolította az udvarból. Žerotin ekkor a Perényi család Ugocsa és Szatmár megyei birtokára ment, de később innen is távoznia kellett. – 518–519
Zilahi Pál, 1700k.–1755 – Marosvásárhelyen tanult, itt 1724-ben senior. 1726-ban a franekeri egyetem hallgatója. Hazatérve lozsádi ref. lelkész; 1738-tól a hunyadi egyházmegye esperese. – 365
Zilahi Sebes András, mh. 1719 – tanulmányait Zilahon, 1690-ben Kolozsvárt, 1698-ban Franekerben folytatta. Hazatérve Bánffi György gubernátor udvari papja. 1711-től a kolozsvári, 1714-től a Gyulafehérvárra került sárospataki kollégium tanára, 1716-ban az iskolával együtt távozott Marosvásárhelyre. Filozófiát és nyelveket tanított. Borosnyai Lukács János veje. – 426, 427
Zoltán József, 1712–1763 – Pál nemességet nyert kereskedő és Lévai Anna f. Kolozsvárt, majd 1741-től külföldön tanult. Megfordult Hallében, Utrechtben, Leidenben. Orvosi oklevelet szerzett. 1746-ban tért haza. Hunyad és Fehér vm.-ben, 1760-tól Kolozsvárt működött. Magyarra fordította Fénelon *Télémaque*ját (1753), és megkezdte olaszból a *Pancsatantra* átdolgozását. – 310
Zólyomi Dávid, albisi, 1600k.–1649 – Miklós és Daróczi Zsófia f., Bethlen István gubernátor veje. Bethlen Gábor fejedelemsége alatt a székelység főgenerálisa, Háromszék főkapitánya, Kolozs vm. főispánja. I. Rákóczi György fejedelemmé tételében nagy szerepe volt; később azonban hűtlenséggel vádolva elítélték. Kővári fogságában halt meg. – 520, 521, 524–525, 526, 529, 539
Zorger Gergely – l. Sorger Gergely.
Zuthmat – leideni diák. – 228

Zsana – kerítőnő. – 403
Zsigmond, III. (Wasa), 1566–1632 – Wasa János és Jagello Katalin f., I. (Öreg) Zsigmond unokája. A svéd Wasa-ház tagja, 1587-től lengyel király, a 16. sz. végéig svéd király is. Az evangélikus többségű Svédország trónjáról buzgó, az ellenreformációt pártoló katolikussága miatt kellett lemondania. Előbb Livónia, majd Oroszország ellen viselt háborúkat, s támogatta az orosz trónt követelő két Ál-Dimitrijt. Ő tette királyi székhelyévé Varsót. – 508, 512, 531

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Hermányi Dienes József műveiben előforduló rövidítések

dnr.	denarii
etc.	et caetera
flr.	floreni
N.B.	Nota bene
p.o.	példának okáért
s.a.t.	s a többi
t.i.	tudniillik
u.m.	úgymint

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések

átv.	átvitt értelemben
Beszt. Szj.	Besztercei Szójegyzék
durv.	durva
e.	előtt
Egyht	Egyháztörténet
EMSZ	Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila. 1-4. Bukarest 1976-1984.
ErdMúz	Erdélyi Múzeum
ErdProtKözl	Erdélyi Protestáns Közlöny
Ethn	Ethnographia
ev.	evangélikus
f.	fia
gk.	görögkeleti
gör.	görög
jav.	javítás
k.	körül
kat.	katolikus
l.	leánya
lat.	latin
m.	megye
más.h.	másolási hiba
mh.	meghalt
MHH	Monumenta Hungariae Historica
MKSz	Magyar Könyvszemle
MNy	Magyar Nyelv
MNyr	Magyar Nyelvőr
ném.	német
nép.	népies, népnyelvi
NyItudK	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
nyj.	nyelvjárási
NYTSZ	Nyelvtörténeti Szótár. 1-3. Bp. 1890-1893.
ProtEgyhIskL	Protestáns Egyházi és Iskolai Lap
ProtKözl	Protestáns Közlöny
ProtSzle	Protestáns Szemle
Ptűz	Pásztortűz
R	Románia
ref.	református

rég.	régies
rom.	román
sz.	született
SZ	Szlovákia
Száz	Századok
TESZ	A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1-3. Bp. 1967-1976.
tör.	török
TT	Történeti Tár
TudGyűjt	Tudományos Gyűjtemény
u.	után
vm.	vármegye

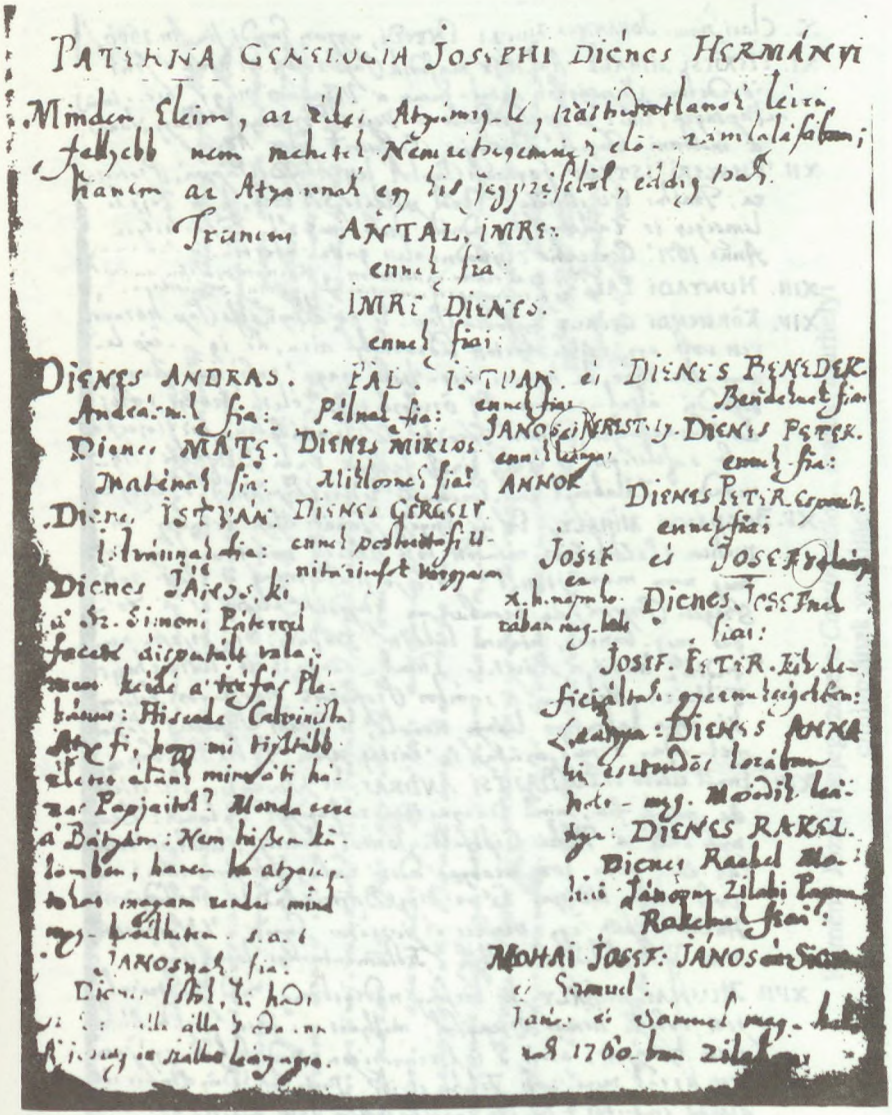

PATERNA GENEALOGIA JOSEPHI DIENES HERMÁNYI

Minden Eleim, az édes Atyámig-le, [illegible] leírá, fellyebb nem mehetek Nemzetbegemnek elő-számlalásában; hanem az Atyamnak egy kis jegyzéséből, eddig tsak.

Truncus ANTAL, IMRE:
ennek fia:
IMRE DIENES.
ennek fiai:

DIENES ANDRAS.
Andrásnak fia:
Dienes MÁTÉ.
Maténak fia:
Dienes ISTVÁN.
Istvánnak fia:
Dienes JÁNOS, ki a Sz. Simoni Páterrel facete disputált vala; mert kérdé a tréfás Plébános: Hiszede Calvinista Atyafi, hogy mi tisztább életet élünk mint áti házas Papjaitok? Monda erre a Bátyám: Nem hiszem külömben, hanem ha atyaségtokat magam rendre mind meg-hőrelhetem. s. a. t.
JÁNOSnak fia:
Dienes Istók, ki hadi [illegible] alla [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] leányaga.

PÁL. ISTVÁN. és
Pálnak fia:
DIENES MIKLOS.
Miklosnak fia:
DIENES GERGELY.
ennek posteritási Unitáriusok vergyanak

ennek fiai:
JÁNOS és KERESTELY.
ennek leányai
ANNOK

DIENES BENEDEK.
Benedeknek fiai
DIENES PETER.
ennek fia:
DIENES PETER. Esperest.
ennek fiai
JOSEF és JOSEF [illegible]
ez x. h. nap[illegible] [illegible] meg-hal
Dienes JOSEFnek fiai:
JOSEF. PETER. Ezek deficiáltak gyermekségekben:
Leányai: DIENES ANNA
ki esztendős korában hol-meg. Mosódik leányai: DIENES RAKEL.
Dienes Rakel Mohai Jánosnak Zilahi Papjai Rakelnek fiai:
MOHAI JOSEF: JÁNOS és SIGMUND és Samuel:
János és Sámuel meg-hal-nak 1760-ban Zilahon.

Hermányi Dienes József családfája az *Emlékirat*ban

X. Clarissimus JOHANNES [illegible] EXTEDI, ugyan Enyedi fia An. 1660.

XI. PERJESI MIHÁLY An. 1662 második Pap volt; az után e' Sínt
övedelmi Papságból által-ment a Vizaknai nagy [illegible]
Papságra; hiner is ott hagyvala a Veje (Borgonyai Nagy János)
a' mostani Enyedi Theologiae Professort édes Atya.

XII. TSENGERI ISTVÁN Fogarasi Papból lett Enyedi Pappá, Professorra, Szathmi Superintendens. Kiről példa, hogy volt, hogy a Fejedelemséget is vállalná ha adnák. Jobb meg áll. Vásárhelyen Anno 1671. Generalis Synodus alatt gutta-ütésben [illegible]

XIII. HUNYADI PAL. N.B. Tractatum de Baptismo et Eucharistia [illegible]

XIV. KÖRMENDI GYÖRGY második Pap: ki az által első Pap hazánnvett volt egy örökös tartott Oltsemetsky aria, de ig[illegible] Pap lett Anno 1690. de hamar meg-holt maga: volt igen szerencsés bessédü által-ember. Az Országgyülésen Enyedy volt; de Udvarhelyen Simeri Ferenc de Simonfalva mélyen volt s feleségül is vette; kinek leánya vala Bikfalvi Simonnak Zilahynak emlékezetes ü. Andrey Cyprianak Felesége.

XV. BOGDÁNYI MIHÁLY. Ez az Enyedi Tanárt ellen kemény invectiva Pechtatiot mondott volt: melly miatt az Enyedieket meg nem marasztották: azért ő jött-ment s lett volt Szigeti Pappá; de azomban az Enyedi Ecclesia is a' dolgot meg-bánván, utánna küldött Követi; de [illegible] nem tudták hivni a' Szántó. Ennek Leánya volt Udvarhelyi Tóthfalusi Mihalyné, a' jámbor Professornak magyaros Feleségtől ama laboriosus leánya nevelé, ki Deáki Sámuel Papnak adatott, s még azután is Kártyát vitte Debrecenbe.

XVI. Ennél előbb volt BAJTSI ANDRAS; ki Udvarhelyen is tisztelt de mind fia, mind leánya igen szépségesek valának: Leánya vala a' Nehai Gidófalvi Jánosi Feleségé; kinek is dotalis az édes Atya 100 aranyat adott vala; de semmiben sem volt nála látható. Ez az Öreg Bajtsi András második Házasságában egy pénzes és jószágos Enyedi Polgárnak vett volt feleségül, melyből Testamentumának látható.

XVII. MUSNAI MIHÁLY. ki bársony nadrágban s nád-pálczával járni szokott volt le nemes Uraságtól; melyért az Ecclesiának igen haragynt; azért ő is Germanyigen, nad [illegible] egy darab ideig ágyál mene volt Telki elébb. Ennek [illegible] alázni emberitől: ha [illegible] Pap nem volt azzal [illegible] el-bánni: Isten [illegible]

Idegen kéztől származó bejegyzés a *Nagy Enyedi Eklesiának Papjai* szövegében

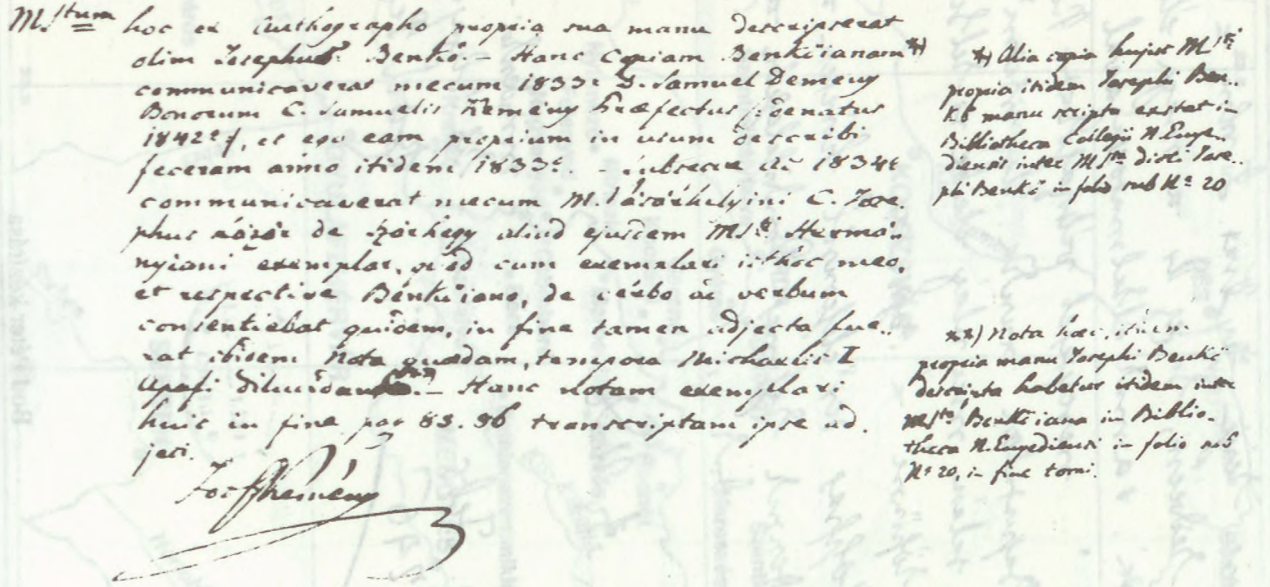

Kemény József bejegyzése a *Continuatio*... marosvásárhelyi címlapjának verzóján

a mire kérje az Urat. Jó volna a Posteritas kedvéért, ha az Ur a maga életét le irná, s annak alkalmatosságával az Házáb. ... nevezetesebb változásokat. Nem lenne hasontalan munka. Úgy irhatná az Ur hogy talán meg világ eleibe is kelhetne, s meg köpünné a Posteritas.

Hosszas terhelésemről hövetem az Urat Istennek kglmes Pondviselésébe ajálrá maradok.

Az Urt

mindenkor alázatos
kis Sulgája
Bod Péter mkta

Hemz 21. Febr
1746

Bod Péter kézírása

23.5
24
24.5
47
46.5
46
DÉS
Nagy-Szamos
Beszterce
Beszterce
Sajó
Almás
Kis - Szamos
KOLOZSVÁR
TORDA
Egerbegy
Szentmihályfalva
Gyéres
Szentkirály
Maros
Marosvásárhely
Gerend
Kocsárd
Radnót
Aranyos
Nyírmező
Miriszló
Marosújvár
Bükkös
Kis-Küküllő
Felenyed
Nagyenyed
Csombord
Bece
Bethlenszentmiklós
Ebesfalva
Krakkó
Balázsfalva
MEDGYES
Nagy-Küküllő
Ompoly
GYULAFEHÉRVÁR
Maros
Sebes
Szászváros
SZEBEN
Hortobágy
Olt
Szeben
DIMAP

Bibliotheca Academiae Scientiarum
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Sebes Katalin
A borító- és kötésterv: Illés Judit munkája
Szedte és tördelte: Balassi Kiadó
A nyomdai munkálatokat a VITA Kft. végezte

A sorozat további köteteiből

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI
(1657–1698)
Két kötetben
Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a tárgyi
jegyzeteket írta
JANKOVICS JÓZSEF
792 + 699 oldal, 6 képmelléklet,
kötve 246 Ft

EGY ERDÉLYI GRÓF
A FELVILÁGOSULT
EURÓPÁBAN
(Teleki József utazásai 1759–1761)
Sajtó alá rendezte, a bevezető
tanulmányt és a mutatót a magyarázó
jegyzetekkel írta
TOLNAI GÁBOR
397 oldal, 30 ábra, kötve 65 Ft

FALUDI FERENC PRÓZAI
MŰVEI
Sajtó alá rendezte, a magyar nyelvű
szövegeket gondozta, a hozzájuk
tartozó jegyzeteket, a név- és
szómagyarázatokat készítette
VÖRÖS IMRE
A latin nyelvű szövegeket gondozta,
a hozzájuk tartozó jegyzeteket,
névmagyarázatokat készítette
URAY PIROSKA
1171 oldal, 11 ábra, kötve 490 Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 480,– F

196

202

1 lott ≠ 1 egyp.
hívre jöszött – u. 209
~~[illegible]~~ vágyai 3 [illegible]
egyptiamon

vagyos tömök?

221/222

held kukorica

vágtam hist vánon táblán
225

Ára: 480,– Ft

Hermányi Dienes József szépprózai munkái R·M·P·E 9.

1927469